
3 1761 08116952 6

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

VYDAVATEL:
JAN LAICHTER.

REDAKTOR:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK IV.

1897.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER, KRÁL. VINOHRADY.

TISKEM B. GRUNDA A V. SVATONĚ NA KRÁL. VINOHRADECH.

LIBRARY
AUG 25 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Obsah ročníku čtvrtého.

A

Články.

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Spisy vědecké a poučné.

Zprávy.

B

Rozhledy politické.

1. Vnitřní.

II. Zahraničné.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Rozhledy sociální.

Rozhledy časopisecké.

Naše doba.

Směr Naší doby a cíl zůstane i v novém ročníku, jaký byl. Vycházejíce z Palackého a Havlíčka pracujeme k tomu, abychom národní program podle požadavků doby ve všech oborech práce a myšlení náležitě pochopili, doplnili a také prohloubili. Usilujeme o docela vědomé pokračování v obrodní práci našich vedoucích buditelů.

Při tom prosíme, aby se neuznávala pouze naše práce positivní, nýbrž také negativní. Řekli jsme to již jednou; opakujeme to, proto že za nynějších poměrů literárních na to klademe váhu velikou. Negativní prací totiž míníme kritické, uvědomělé nepodávání všeho toho, co po soudu našem do rámce našeho programu se nehodí a co vůbec našemu českému životu nesvědčí. K tomu také počítáme různé t. zv. zajímavé zjevy, jejichžto zajímavost však nepřekáží, aby již druhého dne zatlačeny byly, rozumí se, opět stejně zajímavým zjevem druhým, třetím. Tomuto povrchnímu eklekticismu vyhýbáme se podle sil na celé čáře.

V některých oborech, víme, nedostává se nám dost sil. Časem stane se náprava i zde. Na vysvětlenou budiž však dovoleno upozorniti na to, že Naše doba prvá a jediná ze všech revuí se pokusila vystačit bez belletrie. To při objemu našeho listu nebyl úkol nesnadný. Dnes revue musí být docela něco jiného, než-li mohla být před lety. Rozvoj a pokrok literatury způsobil, že máme teď téměř ve všech oborech listy odborné; již tím revue, která chce být všeobecná, má úkoly a ovšem obtíže zvláštní, tím větší, že mnohé odborné časopisy snaží se být zároveň populárními.

Mimo tyto obtíže věcné mohli bychom a snad bychom také měli ukázat na různé překážky a překážení jiné, které překonáváme; avšak o těchto věcech od samého počátku jsme mlčeli. Bez nepřátelství atd. není žádný nový list. My tedy svým přátelům a příznivcům jen říkáme, že máme s vydáváním práce, obtíží a překážek mnoho a žádáme je tudíž, aby pro rozšíření N. doby hodně působili.

„Čisté němectví“.

Motto: Vědění je moc. *Bacon.*
Není vědění, jež nebylo by mocí. *Emerson.*

Kdo jen poněkud pozorněji stopuje novodobý vědecký a vůbec rozumový vývoj statův a národů, dojde toho poznání, že rok od roku a stále národové sebe lépe poznávají a že jejich národní a státní vědomí obdobně se prohlubuje. Jen na př. srovnejme, jak dnes obecně se zná síla válečná. Dnes máme již takovou vojenskou statistiku, že co do kvanta můžeme takořka na kilogram spočítat, nejen kolik ten onen stát má vojaků, ale také, jak ti vojáci jsou vysocí, jak jsou zdraví a silní, jaké mají přirozené rodové vlastnosti atd. Víme k tomu, kolik vojenská správa má železničních vozů k dopravě vojska, kolik vozů a koní pro cesty obyčejné atd. Víme, kolik má děl a pušek, kolik nábojů a jak rychle pušky střílejí. Víme, kolik je zásob pro stravování. Víme konečně, kolik v státních pokladnách leží peněz — jedním slovem už dnes dá se utvořiti přibližný obraz národní mohoucnosti a hotovosti toho neb onoho státu a podle toho také o možných výsledcích války nejen důstojník ze štábu ale obyčejný vzdělaný čtenář slušnějšího denního listu, jenž na tyto věci pamatuje, uvažuje dnes docela jinak, než před lety, kdy se o vlastním státu a národu nevědělo téměř nic a o cizím státu jen to, co prozradili vyzvědači obyčejní, jež se za to věšeli a vyzvědači také obyčejní, ale na které se za to věšely řády diplomatové.

Ale netoliko stav vojska, nýbrž všeliký stav dané společnosti se dnes měřením a čítáním co možná přesným takto popisuje; národové se teprve náležitě poznávají a podle toho počínají spravovat své konání a regulovat svůj vývoj. Přesné poznávání, poznávání vědecké, jedním slovem, vniká také v obor sociální a politický a právě politika, která posud pokládána za

privilegium zvláštní kasty, tající své vědění a umění jako římští augurové, stává se předmětem vědním a zároveň veřejným. Ovšem že přechod od politiky čistě augurní k politice moderní je pozvolný; na tomto přechodním stadiu politika posud zdá se býti údělem málo vyvolenců (vyvolených totiž poslanců) a ti sami a ochotně dělají rozdíl mezi politikou svou nižší a politikou vyšší, jim samým skrytou a nedostupnou, do jejíchž tajů jen některý obzvláště dovedný a vyvolený dovede vniknout, jako Stanley do černého kontinentu nebo Nansen k severní točně . . . Podle toho také parlament rozdělen je na komoru nižší a vyšší, obyčejnou a panskou, za tou zase jsou ministři, za těmi vlivní a vědoucí tajní rádcové, pak jsou diplomaté, sloužící ještě vyššímu ministeriu politiky zahraniční atd., až konečně je politická Kába se svým zázračným kamenem. —

Doba naše ve všech oborech je charakterisována přesností měření a výpočtu, jakousi mathematičností — podle Platona i Bůh počítá; hledíme-li k studiu života a vývoje společenského, tedy jeví se tato přesnost ve vývoji moderní statistiky.

Máme statistiku nejen hospodářských poměrů a finančních, ale také již všech ostatních poměrů společnosti celé a jednotlivých její tříd; máme tedy na př. statistiku vojenskou, medicinskou, dělnickou atd. a máme konečně statistiku t. zv. morální, ve které se také duchovní a mravní vlastnosti kollektivní, pokud to je možné, popisují. Na tomto širokém základě buduje se pak celková demografie (popis národa, lidu — lidopis).

Vedle statistiky zpřesňuje se stejným krokem a za stejným cílem ethnografie a souvisící s ní anthropologie; také sem hledí moderní geografie a ustálující se z ní a v ní t. zv. anthropogeografie, věda o přírodních vlivech působících na člověka a určujících jeho individualní a společenský vývoj, tedy věda o prostředí (Comte říkal: mesologie). Ať si čtenář jen vezme do rukou nějakou novou vlastivědu, — jaký to ohromný rozdíl od toho, co se pod jménem tím posud rozumí u nás!

A teď se podívejme na tu spoustu prací historických. Píší se nejen dějiny politické podle starší facony, ale máme dějiny všech jednotlivých oborů — literatury, věd, umění, theologie, filosofie, hospodářského a mravního vývoje atd. Na tomto základě odvažují se jednotlivci již k dějinám vší kultury, k t. zv. dějinám kulturním. Připojíme-li k tomu biografie jednotlivých vynikajících osob a sice netoliko již králů a vojevůdců, ale básníků,

umělců, filosofů, proroků atd. — jaký to ohromný material sloužící tomu, kdo poznávat chce zákony společenského vývoje!

Konečně máme docela moderní směr vědeckého bádání, sociologii s její starší družkou, filosofií dějin; tu snažíme se dopátrat posledních a hlavních zákonů všeho společenského žití a jeho historického vývoje. Jednotlivé sociální vědy zabývají se svými obory zvláštními, mezi nimi zejména ekonomika a vědy státní.

Všecky tyto vědomosti přirozeně vedou k tomu, reformovat společenskou správu, reformovat tedy politickou praxi. Dnes činíme na politického úřadníka požadavky docela jiné, než-li se dělaly před 10—20 lety; proto i v našem pomaličkém Rakousku rozkolébal se nedávno parlament, aby reformoval právnická studia a rozhojnil studiemi státovědeckými. Stejně u národů pokračujících žádá se dnes na poslancích odborné a politické vzdělání; poslední politické cíle a postuláty (rovnoprávnost atd.) dají se vyslovit bez té odborné znalosti, ale v daném případě dá se požadavek uskutečňovat jen na znalosti daných poměrů ve všech oborech společenské činnosti. Otázka rovnoprávnosti není pouze jazykovou, ale je zároveň sociální; a podobně všecky ostatní všeobecné požadavky zahrnují v sobě všecky dané poměry skutečné.

Mění se tudíž obsah a sám pojem politiky a politické správy. Neříkám, že pojem ten stává se naprosto nový a nebývalý; novost spočívá právě v přesnosti dříve nebývalé. Příklad. Již Mojžíš dal různá ustanovení hygienická a stejně po něm a ovšem už před ním morálka přihlížela k hygienickým požadavkům; ale teprve v našich dnech ustáluje se zvláštní odbor vědeckého bádání, nazývaný hygiena rodová nebo rásová (také sociální, lidová a p.), jak se na př. jeví ve spise: Ploetz, Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen, ein Versuch über Rassenhygiene, 1895. Znalec ví, že v statistice o věci podáván už dříve hojný material, ví, že se již dosti dlouho mluví o populacionistice, ale právě proto znalec je si vědom toho, že o přirozeném vzrůstu a vývoji společnosti (tedy zdraví a síle obyvatelstva, počtu dětí a jejich zdraví, úmrtnosti a jejich příčinách atd.) nyní počínáme uvažovat soustavněji a přesněji, než li dříve. A uvažování to není ovšem pouze theoretické, nýbrž také praktické. Ve francouzském parlamentě od let se jedná o tom, jak zvýšit přírůst obyvatelstva, neboť statistika francouzská poděsila tam po-

litiky faktem, že ve Francii v četných už částech obyvatelstva nepřibývá, ale někde již i ubývá. A protože v Němcích naopak obyvatelstva přirůstá hojně a tak hojně, že nadbytek jeho ročně se musí vystěhovávat, mají Francouzové strach, že za krátko Němci počtem svým je utlačí. A proto teď ve Francii jistě každý den vychází kniha neb pojednání, zabývající se touto otázkou; parlament pak přirozeně věcí se musí zabývat také. Theoretik i praktik stejně postaveni jsou tu před záhadu, vymírá-li snad francouzský národ a co toho jsou příčiny, je-li to dekadence trvalá, na dobro a na vždy nebo jen dočasná. Theoretik i praktik stejně pátrá tedy po příčinách faktu, neboť jen poznáním pravé příčiny dá se provádět účinné léčení. A proto že otázka nemá pouze stránku biologickou, ale i mravní, konec konců francouzští myslitelé sociální všichni nuceni jsou položit si otázku: čím vlastně národ žije vůbec, čím vlastně se udržuje? Francouzský politik jen poněkud vážný nevystačí tedy čistě zvykovým, officielním parlamentářením a administrováním, ale přiloží ruce k politice docela jiné, nevyčerpané obvyklým rozkouskováním budžetu. Ostatně — to všecko v zemích pokročilejších, kde intelligence není pohroužena v ono malé a malicherné politisování, jaké v Rakousku a u nás ještě panuje, rozumí se samo sebou.

*

Vypsat tento moderní stav sociálního a politického myšlení vyžadoval by celou knihu; mým úkolem zde je, upozornit obzvláště na to, jak v Němcích národní vědomí přesněji se vystihuje, jak se podstata německého vlastenectví filosofičtěji určuje a jaké dráhy národní práci a politice se vymezují.

Především tu na váhu padá pokročilý stav vědeckého vzdělání vůbec a obzvláště těch oborů, jež na národní vědomí působí přímo.

Na prvém místě stojí tu německý dějepis. Němci dnes mají ve všech oborech lidské práce a myšlení velmi dobré, snad nejlepší dějiny; proto se do všech jazyků překládají německé dějiny filosofie, věd a t. d. Němci však také mají bohaté dějiny politické. I neodborník mohl a musil si na př. všimnout, jak v poslední době pojímání historického vývoje německého národa v samých základech se mění. Každý čtenář alespoň dle jména zná obšírné dílo Janssenovo, jež i u nás už má mnoho následníků. Janssen vykládá historii německého národa se stanoviska katoli-

ckého, odsuzuje ovšem protestantskou reformaci a její staletý vývoj — můžeme si představit, jak dovedné dílo Janssenovo donutilo všecky historiky k pečlivému a pilnému revidování německých dějin. To však znamená, že si odborníci a s nimi a jejich prací tisíce a tisíce vzdělaných čtenářů musili dát účet ze svých posavadních názorů o světovém postavení a poslání národa německého. Proti Janssenovi totiž vyvstali historikové protestantští, vznikla živá polemika s obou stran a tím právě národní uvědomění v samých základech se tříbí a prohlubuje. Německý vzdělanec může si teď přečísti vedle Janssena Bezoldovy Dějiny reformace, může obojí srovnat a utvořit si svůj názor.

Avšak Janssenem, Bezoldem a j. nevyčerpává se německý dějepis. Vedle tohoto historického směru Němci mají také Lamprechta (viz referát o něm v I. ročníku), jenž dějiny svého národa pojímá více sociálně, přibližuje se sociálně-demokratickému učení t. zv. historického materialismu. Opět docela zvláštní a své pojímání historického a tudíž i sociálního vývoje a ústrojí národního, jímž starší názory se opravují, doplňují a zavrhují. A zase vzniká živá diskusse o samý základy národního bytu a uvědomění.

A ani Lamprechtem směry německé historie politické nejsou vyčerpány. Nedávno zemřel Treitschke; jeho dějiny opět poskytují jiný obraz německé říše a jejího vývoje — a zase diskusse a tím prohlubování a upevňování národního vědomí.

Mám výslovně upozorňovati, jaká v tom oboru u nás panuje jednotvárnost a mrtvota?

Německé myšlení vedle historie obzvláště charakterisuje filosofie dějin. Filosofie dějin je čistě národní filosofie, tak jako sociologie je francouzská. Ve filosofii dějin právě v tomto století němečtí myslitelé filosofovali o vývoji celého člověčenstva; ale rozumí se samo sebou, že právě proto každému šlo také o osud německého národa. Celý vývoj lidstva podává se de facto s hlediska německého. I může si každý domyslit, jak touto filosofií národní vědomí se sílí a tříbí. Že je při tom mnoho mlhavého, abstraktního, nepraktického — není pochybnosti; ale komu to škodí? A neměli ti žákové Hegelovi a jiných „mlhavých“ filosofů svého Bismarcka a nepovalili Francii Bonapartovu?

Ostatně: ruským slavjanofilům, polským messianistům a — našim českým humanitistům ta Hegelovská „mlhavost“ a „abstraktnost“ nevadila — Kirějevský, Chomjakov, Mickiewicz, Krasiński, Trentowski, Kollár, Palacký učili se od

Hegela, Schellinga, Herdera, Kanta a budovali svou filosofii dějin ruskou, polskou, českou.

A ještě tím vším u Němců filosofické uvědomování není vyčerpáno. Na více než 20 universitách přednáší se historie německé filosofie. Celý svět uznává, že německá filosofie je, že má ráz docela zvláštní a od filosofie anglické nebo francouzské odchylný. Průměrný německý student může o tom přemýšlet, v čem ten zvláštní ráz spočívá a čím se tedy duch německý liší od anglického a francouzského. Průměrný německý student nespokojí se tedy pouhým t. zv. národním citem („Já jsem Němec — kdo je víc!?"), nýbrž vedle toho citu a třeba i šovinismu bude také vědět, co je německý duch a jak se projevuje. Takový průměrný německý student může na př. odebírat časopis věnovaný výlučně studiu Kanta nebo Göthea — — tím že by národní vědomí se nejasnilo a netužilo?

Kdo s té stránky pohlíží na vědeckou a filosofickou práci u národů cizích, pozná, jak dokonce v jednotlivých speciálních oborech národní duch se projevuje a proto také zase studuje. Mluví a píše se o mathematice německé, o chemii německé a t. d. vedle a proti mathematice francouzské a t. d. — v takových tedy docela určitých projevech vidí se známka ducha národního a jeho vlastností, a N. B. vlastnosti a známky ty co možná nejpřesněji se formulují. Tu nestačí již pouhý „instinkt", „cit", „vědomí" a podobná mnohoobsažná slova, jakými se věc u nás odbývá, v Německu a stejně v Anglii, ve Francii ten „instinkt" a „cit" se psychologicky analysuje, srovnává se s „instinktem" a „citem" národů jiných.

Při tom sluší pamatovati na jednu věc. V Anglii nebo v Německu není takové národní promíšenosti jako v Rakousku a u nás; tam mnohý Angličan a Němec snad jaktěživ nepřichází do styku s národem cizím. Jeho národní vědomí proto může býti, řekl bych, klidnější, není tak často provokováno jako u nás, kde boj národní se vede v malém. Francouz (třeba šovinista) proti Němcům docela jinak cítí a o nich docela jinak myslí než našinec, jenž ve své rodné vísce svádí boj o školu, má-li býti česká nebo německá. U nás tedy národní „cit" skutečně je a musí býti živější. Avšak z toho nejde, že každý, kdo takto živěji cítí, je národně uvědomělý.

Otázky ty jsou vlastně tak jasné — a přece jak byly znejasněny v těch nekonečných sporech o národnost, které opět před

desíti lety vypukly. České vlastenectví, ba přímo český šovinism může hlásat a požadovat i rozený Němec (a nemáme toho četné příklady pořád a ovšem i příklady opáčné?) — ale o to běží, skutečně česky cítit a myslit a vědět, čím se toto skutečné české cítění a myšlení liší od německého, vědět, co tedy je umění skutečně české, co je česká filosofie a věda, český názor na svět vůbec. Člověk by nevěřil, jak úžasně naivně si v tom počínáme. Němečtí fabrikanti olepují si pro nás své tovary českými vignetkami — české svědomí je uspokojeno, kupujeme-li cizí zboží s českým jménem. Přijdeš na př. do známého v Praze závodu železářského — obchod, řekneš, český; ale o to se již nestaráš, že tam nedaleko na Berounce, v dosahu pražského vzduchu železářská společnost je německá a že v české obci, kde své zboží vyrábí, dělnictvo a jejich děti poněmčuje, nevadí ti, že tě několik málo hodin od Prahy a nikoli na severu čeští výrostci okázale pozdravují německy!

A je to v umění jinak? České kroje — ano, ale česká technika, pojímání? A jak je to ve vědě? České knihy — ano, ale české myšlení? A jak je to v politice? Je česká? Kdyby všecko to vykřikování „národního“ ducha, umění, smýšlení a stran toho skutečně národního ducha, to národní umění a tu národní politiku způsobilo — kde bychom musili býti?*)

*

*) Nedávno v „Zeitu“ (5. září) proti heslu „National!“ německý spisovatel Bierbaum napsal obrněný článek; citujeme z něho tolik: „Wenn ich mir's recht überlege, ist es wunderlich, dass mich's ärgert. Mich dünkt, ich bin selber sehr national gesinnt. Ich bin und fühle mich — wie sollte es auch anders sein? — eingefleischt deutsch. Nur im Deutschen ist mir's ganz wohl; es gibt für mich keine stärkeren, schöneren Eindrücke, als solche, die wesentlich deutscher Art sind, z. B. deutsche Volksweisen in Wort und Melodie, oder Goethe'sche Verse, oder Dürersche Stiche, oder das Giebelwerk in einer alten, deutschen Stadt, oder der deutsche Wald, oder auch nur ein deutsches Wort und ein deutsches Gesicht. Würd' ich gezwungen, ständig in einem fremden Sprachgebiete zu leben, so wär' ich unglücklich, sollte ich verbannt werden aus deutscher Kunst und Art, ich würde es kaum ertragen, und wenn ich keine deutschen Augen mehr sehen dürfte, möcht' ich lieber gleich todt sein.

Und trotzdem empört mich dies Geschrei: „National!“, empört mich's, wenn es Deutsche ausstossen. Ich empfinde es als eine dem deutschen Wesen ungemässe, die deutsche Art beleidigende Borniertheit. Es ärgert mich, kurz gesagt, weil es ganz und gar undeutsch ist.

Dass man mich nicht falsch verstehe! Ich begreife es als Kampfruf auf politischem Gebiete und ich stimme in diesen Kampfruf mit ein, wenn es gilt, Ueber-

Jak je skutečně národní umění, národni filosofie, národní průmysl, vůbec národní charakter, tak je také národní politika. Míním tedy politiku skutečně národní a nikoli pouze „národní“; míním tedy politiku prýštící z opravdově národního ducha a poznání bližších a dalších potřeb národa, politiku pracující také svými zvláštními prostředky, způsobem svým a svérázným.

Každému národu je ovšem nejlépe, když se politika taková skutečně provozuje, jako je v umění nejlépe, když nějakého toho, svého Dürera skutečně má. O tom není pochybnosti. Avšak stejně není pochybnosti o tom, že se o Dürerovi a politice také může filosofovat. A to se také děje. Pokud běží o národní politiku, tedy vidíme, jak dnes u Francouzů, Němců, Rusův i Angličanů otázky

---

hebungen zurückzuweisen und die Michelei aufzuwecken, wenn sie sich im Schlafe von munteren Nachbarn bestehlen und dazu verhöhnen lässt. Man kann in der bequemen Tugend der Zutraulichkeit zu weit gehen und unser Volk ist in dieser Richtung wirklich zu tugendsam; aber die Gefahr liegt nahe, dass es sich jetzt nach einer anderen Richtung hin zu Uebertreibungen verleiten lässt, die gerade ihm besonders schlecht anstehen. Man will ihm nämlich weis machen, es müsse sich auch in künstlerischen Dingen ganz frei halten vom Verkehr mit dem Fremden, es heisse national sein, wenn man sich auch künstlerisch abmauere gegen die Fremde, es sei deutsch, wenn man sich durchaus mit dem begnüge, was deutsches Wesen an Kunst hervorbringt.

Wie müssen die Leute das deutsche Wesen kennen, die solche Forderungen aufstellen! Wie tief müssen sie in der Geschichte der deutschen Kunst und Dichtung bewandert sein! Und welch ein Vertrauen zur Kraft der deutschen Kunst spricht aus dieser Angst, fremde Winde könnten es vermögen, deutsche Eigenart wegzublasen!

Aber wer sind diese gelehrten und furchtsamen Leute denn? Deutsche Dichter? Deutsche Künstler? Diese wandern wie Dürer nach Italien, Holbein nach England, Uhde nach Paris, nehmen auf, lernen und werten das Aufgenommene in deutsches Gold um, furchtlos und deutsch, fröhlich in ihrer Deutschheit und voll Weltverständnis, und sie sprechen wie Goethe zu Eckermann: „Ich sehe mich gern bei fremden Nationen um und rathe jedem, es auch seinerseits zu thun. Nationalliteratur will jetzt nicht viel sagen, die Epoche der Weltliteratur ist an der Zeit, und jeder muss jetzt dazu wirken, diese Epoche zu beschleunigen.“ . . .

Wer also sind sie dann, die das Wort „National“ eitel nennen? Wer anders als — du sollst nicht fluchen — die deutschen Theorienkrämer, die „modern“ gewordenen Professoren, die „der Zeitströmung Rechnung tragen“, das Odium unpraktischer Ideologie von sich abwenden möchten, indem sie einen politisch und ökonomisch bewährten Kampfruf auf künstlerisches Gebiet übertragen, und — du sollst nicht spotten — jene zeitgemässen Jünglinge, die, von Gedankenbürde unbelastet, kühnlich und voll drolligen Selbstbewusstseins seichte Phrasenwässer so gerne aufspritzen lassen, jungen Jagdhunden vergleichbar, die tölpisch in alle Pfützen rennen. Da es unmöglich ist, Professoren zu überzeugen, und unnöthig, sich mit spritzenden Jünglingen auseinanderzusetzen, so möchte es den Anschein

politické pilně se přetřásají a rozebírají; čteme, jak se u těchto národů diskutuje o světovém postavení vlastního národa a jeho sousedech, jak se odhadují národní síly a schopnosti a jaké cíle se jim vykazují pro budoucnost. Někdy pro budoucnost dosti dalekou. Praktičtí Angličané na př. uvažují již desítiletí o budoucnosti svého — uhlí; vláda dává odborníkům měřit zásoby a stejně, jako společnosti soukromé, vypisuje ceny na pece, kamna a komíny, kterými by se uhlí zbytečně nespalovalo. A nejen v Anglii také v Americe a všude hledá se nejvhodnější způsob, využitkovat přirozenou sílu řek a vody vůbec. Tak se v Anglii dělá politika již na století — pokročilí národové počínají žít v budoucnosti.

---

haben, als sei es vergeblich und überflüssig, ein Wort an dieses Treiben zu wenden. Indessen: man soll nicht bequem und heikel sein, wo es sich um Wichtiges handelt, und wenn man sich's auch gerne versagt, mit Leuten zu streiten, von denen die einen unüberzeugbar, die anderen belanglos sind, so soll man doch zu denen reden, die hier in Gefahr stehen, von autoritativer Seite falsch belehrt und von insipiden Drauflosschwärmern angesteckt zu werden . . .

Da fällt zuerst dies Eine auf, dass sie unmöglich sind. So deutlich auch im politischen Leben der Völker heute der Zug zu nationaler Zusammenfassung ist, weil er der Ausfluss des Individualitätstriebes unserer Zeit ist, so sicher ist es, dass auf allen geistigen Gebieten ein unausgesetztes Herüber- und Hinüberfluten statthat, ein sich gegenseitig Befruchten, sich gegenseitig Corrigieren. Dagegen hilft kein Sperren. Jede Nation ist heute Lehrerin und Schülerin der anderen, und es ist durchaus nicht die Gefahr vorhanden, dass eine von ihnen ihre Fähigkeiten so schlecht begriffe, um da Schülerin zu sein, wo sie zur Lehrerin berufen ist. So haben die Franzosen unsere Meisterschaft in der Musik anerkennen müssen, so fangen sie an, von unserer Lyrik zu lernen, während es unsere Maler gottlob nicht für einen Raub an ihrer nationalen Würde gehalten haben, bei den Franzosen in die Schule zu gehen.

Freilich. die kleinen Leute, hüben wie drüben, haben viel Geschrei erhoben und den nationalen Phrasenflederwisch wie ein heiliges Panier entrüstet geschwungen. Ich erinnere an den Lärm in der Münchner Künstlergenossenschaft, der zur Secession geführt hat, an dieses patriotische Gethue, das auf die Forderung hinauslief, man solle statt internationaler Ausstellungen nationale, am liebsten rein münchnerische machen. Sie haben umsonst getobt, umsonst gewarnt, umsonst den Untergang der deutschen Kunst prophezeit. Die Secession hat in vollen Schwaden fremden Ansteckungsstoff nach München herübergeleitet und der Erfolg war, dass das Niveau der Münchner, der deutschen Kunst sich ungeahnt gehoben hat. Gewiss haben einige Leute dritten Ranges seither ergötzliche Dinge zum Besten gegeben, aber diese wären auch keine deutschen Meister geworden, wenn sie bloss Grützner und Defregger zu sehen bekommen hätten. Aehnliches in der Literatur. Die Slaven, Franzosen und Nordländer haben uns sehr wohlgethan, wenngleich wir auf ihre deutschen Caricaturen ganz gewiss nicht stolz sein wollen. Die Hauptsache ist, dass in die stickige Atmosphäre unseres Schriftthums frische Luft kam, säubernde,

Francouzové zase lámou si hlavu zmíněným smutným zjevem populačním — ba i Maďaři pilně pěstují statistiku a vypočítávají již teď, kolik jich bude za sto let a kolik zároveň bude Rusů. S otázkou tou zabývají se maďarské denní listy — uvažujíce, jak se národ maďarský, jenž prý v nejlepším případě za sto let bude čítat 30 millionů, bude muset postavit k slovanské veleříši s 300 milliony? O sibiřské dráze Angličané mají celou literaturu — slovem: lidé počínají chápat, že vědění je také moc politická a že právě v politice vědění musí být předvídáním. Dělá se zkrátka politika pro budoucnost. U nás politikové deklamují o šedé minulosti.

Nestačí však pouze národu dávat praktické cíle; národ se musí pro cíle ty také připravovat, musí se vzdělávat a vychovávat; političtí strážcové jeho budoucnosti se ptají, má-li dost mravní síly a jak by se síla ta dala stupňovat. Historie všech národův učí, že neprospívá národ bez ideálů — jaké tedy jsou národní ideály různých národů — národa našeho?

Omezím se tu odpovědět k otázce té opět poukázáním na naše sousedy. Upozornil jsem už jednou na to (v I. ročníku „N. doby“ v dopise z Berlína str. 358), jak v Berlíně a v říši vůbec se uvědoměle propaguje německá myšlénka, upozornil jsem na časopisy a spisy v tom směru pracující. V práci té Němci neutuchávají, jak dokazuje spis, jehož titul jsem užil k zaohlavení svého článku.

---

kräftigende Luft. Und ist das, was sich nun zu regen beginnt, undeutsch? Ist es nicht deutscher als das seelenlose Nachtreterthum, das uns vor ganz Europa blamiert hat? Gelten wir jetzt noch als das sterile Literaturvolk, dessen Poesie mit Goethe aufgehört hat? Beginnen nicht die Franzosen sehr deutlich aufmerksam auf uns zu werden? Imponieren wir den Fremden jetzt weniger als damals? Und ist diese Literatur, die unstreitig von ausserhalb beeinflusst worden ist, weniger geeignet, volksthümlich, ein socialer Factor zu werden, als die vergangene, die Literatur der Damenpensionate?

Nein, Abschliessung in Kunstdingen ist heute unmöglich, und, wenn man es versuchen wollte, es würde Stagnation bedeuten. Selbst die Franzosen, das national engherzigste Volk, beginnen dies einzusehen. Und nun kommt man uns mit der unglaublichen Forderung, wir, das Volk des künstlerischen Weltverständnisses, das Volk Goethes, wir sollten die Lächerlichkeit begehen, uns in dem Augenblicke, wo allenthalben die Thore fremder Befruchtung aufgethan werden, abzuschliessen, einzukalken, zu mumificieren? Die deutsche Hölle, in der wir dann schmoren müssten, würde selbst für Professorenhäute zuviel trockene Hitze entwickeln, und den phrasenfröhlichen Jünglingen würden die rastlosen Lippen ungemein schnell zusammenschnuren. Was freilich kein Unglück wäre.“

„Čisté němectví. Základy národního názoru na svět“ — zove se spis, jenž mně pobídl k této úvaze. Jeho autor, pan Friedrich Lange, je redaktor a spisovatel a připojuji hned, nikoli spisovatel prvého řádu.*) Ale právě proto jsem ho vybral, abych čtenářstvo české upozornil, na jakém stanovisku, na jaké výši stojí redaktor v Německu. „Jen“ redaktor a uvědomující si, v jakém duchu a k jakému celkovému názoru světovému má vésti své čtenáře; nestačí mu, jak říká, býti pouhým reportérem, ale má o mravní odpovědnosti svého povolání veliké mínění a žádá na sobě a svých bratřích v péru, aby pracovali k mravnímu uzdravení a obrození německého národa. Prosím čtenáře ať se jen do knihy podívá a nalezne v ní (stojí 2 marky) skutečně rozbor všech větších otázek, jež pojem čisté národnosti vyčerpávají; jedná tedy především o jedinci a jeho poměru k společnosti, státu, umění a církvi; táže se, stačí-li křesťanství k obrození národa a probírá proto hlavní směry nynější německé theologie; obírá se otázkou sociální a ženskou, táže se po německosti poesie a umění, kritisuje školství německé atd. — zkrátka není důležitější otázky časové, ve které by náš redaktor nestál na výši své doby, hledaje si ve všem ujasnit a ustanovit, co je němectví čisté.

A pan Friedrich Lange není v Německu jediný, jenž takto seriosně uvažuje o osudech a cílech svého národa. Právě vyšel na př. obšírný spis podobný a podškrtuji spis nikoli abstrusně vědecký ale v pěkném slova smyslu populární. Totiž: Dr. Unold, Grundlegung für eine Moderne Praktisch-Ethische Lebensanschauung (Nationale und ideale Sittenlehre). Autor patrně byl nějaký „praktik“; žil v Chili (tam přece je čistá praxe!), ale právě jako praktik a člověk znalý světa probírá všecky důležité časové otázky a snaží se své národní konání si uvědomit — čtenář opět ať nelení a knihu si přečte (stojí 5 marek), aby viděl, jak v Německu o národních úkolech rozumují lidé praktičtí, usilujíce o celkový názor národní.

A takových spisů vychází v Německu v poslední době mnoho.**) Mnohé jsou šovinistické, také dost naivní — ale ve všech pozorovat snahu, uvědomit si národní úkoly a neuspávat

*) Mám originál v 2. vydání: Reines Deutschthum. Grundzüge einer nationalen Weltanschauung von Friedrich Lange. Berlin, 1894.

**) Na př. Dr. Bruno Bruckner, Deutsche Welt- und Lebensanschauung. Begründet durch den Versuch einer neuen Lehre von den sittlichen Erscheinungen, Berlin.

se úspěchy roku 1870—71. A ovšem ve spisech těch jeví se směrové různí. Ve všech však skryta je zvláštní (zajisté také německá) energie a pevnost. Tou vyznamenává se mezi jiným spis, jenž v Německu mnoho hluku nadělal: Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen. Spisu toho (stojí 2 marky) vyšlo za rok — 34 vydání a četl ho jistě kde který živější student. Opět prosím čtenáře, ať se naň podívá.*)

A nejen takové celkové pokusy dějí se v Německu, pokusy, pokračující na dráze a také v duchu Lagardea, Wagnera a nazpět až Fichte, ale vidíme také pokusy speciálnější. Tak na př. vycházejí spisy věnované otázce studentské. Spisu prof. Zieglera všimli si naše studentské listy (také v tomto listě naň bylo upozorněno); ale podobných spisů vychází více a z různých stanovisek.**)

Myslící čtenář se ovšem nezarazí, najde-li také spisy jako na př. následující: Germania triumphans. Rückblick auf die weltgeschichtlichen Ereignisse der Jahre 1900—1915. Von einem Grösstdeutschen. Berlín 1895. Autor předvídá, že 1903 vypukne ta veliká válka — Francouzi se budou bít skvěle, ale budou přece poraženi; avšak Němci nevezmou od nich ani odškodného a tím se rozvadění národové usmíří. Rakousko bude bojovat dosti chabě — ale poraženo bude Rusko a Německo v „míru Petrohradském“ zabere ostsejské provincie, Litvu, Polsko, Volyň, Podolii a jižní Rusko s Krymem, tak že Saratov a Sarepta budou v tom budoucím Německu. Rakousko vezme si Bessarabii a Balkán a přetvoří se ve spolek států po způsobu Německa; němčina bude armádním a říšským jazykem, všude budou dosazena německá knížata, jen Černé Hoře ponechán bude náčelník domácí atd.

A takovou fantasii český čtenář potřebuje znát? Není k smíchu? — Není. Neboť není k smíchu, když se u našich sousedů intelligentní lidé zanášejí takovými plány, a my plány takové musíme stopovat. A ať se nikdo nemýlí — takové přemalování světové mapy má někdy hodně makavé pozadí hospodářské. Vždyť i La-

*) Od téhož autora je rozvláčnější a obšírnější spis: Ein Katechismus des Moral und Politik für das deutsche Volk, 2. vyd. 1891.

**) Ziegler, Der deutsche Student am Ende des 19. Jahrhunderts 1895; srv. však také: Deutschland, Deutschland über alles! Aufsätze und Reden aus zehn Jahrgängen „Akadem. Blätter“ 1896; dále: Ernst Schultze, die Studentenschaft und die sociale Frage 1895; také: An die deutschen Studenten! (několik letáků v souvislosti s křesťanským kongressem studentským) atd.

garde chtěl netoliko německou národní církev, ale chtěl zároveň, aby Rakousko se stalo kolonisačním územím Němců — Terst měl se stát německým přístavem k vůli koloniím africkým. Možná, že u nás v této souvislosti nikdo nemyslí na německé kolonie africké; naši novináři se těší, když tam nějaký německý surovec se dopustí ukrutnosti (francouzští, angličtí a ruští surovci dopouštějí se také jen „surovostí“!) — ale tím věc není odbyta. I autor uvedené brožurky má hlavní zálusk na ruskou půdu — Drang nach Osten není mu žádnou politickou utopií. Ale dejme tomu, že tu máme co činit s fantastou. Za to není nic fantastického ve spise pana Karla Jentsche: Weder Kommunismus noch Kapitalismus. Autor je velmi střízlivý a praktický; jeho názory (ekonomické) došly pochvaly také v socialistické vědecké revui. A také p. Jentsch hledá území pro kolonisaci, neboť Německo se přelidňuje — i rozumí se, že území to leží na snadě v Rusku. „Poslat na Rusko deset millionů lidí (německých) a oba národové jsou zachráněni“ — myslí praktický p. Jentsch. Pan Jentsch, jak vidět, je lidumil. Ruský národ je neschopný pomoci si sám, tedy pomohou mu Němci a tím i sobě. Ba takto rozřešena bude i sociální otázka — k čemu, praví autor, pušky a děla obracet proti vlastním dělníkům, proč je neobrátit na Rusko? A za Ruskem je Sibiř, Malá Asie . . . atd.

Fantasie? Jen fantasie?

*

U nás v širších kruzích politika vyčerpává se politickým kázáním. Netvrdíme, že to nemá smyslu a že to nepůsobí; ale nemá to dnes již smyslu velikého a nepůsobí to dost. Kdyby kázání a horování samo pomohlo, musil by svět být ideálně křesťanský — naši „křesťané“ chodívají léta a léta do kostela na kázání a jsou proto křesťané?

Je pravda, naše listy všímají si křiklavějších zjevů u našich sousedů, jako na př. se rozepsaly (srv. „N. Listy“ 1894, 26. srpna) o nedávném všeněmeckém sjezdě v Berlíně, kde rokováno o nás a proti nám — ale to jsou jen chvilkové signály, soustavné práce ještě nevidíme. Zakřikneme, vzchopíme se snad i na nějakou nemastnou a neslanou jednotu, ale nepracujeme promyšleně a stále. I naši rakouští Němci jsou tu dále než my, jak dokazují práce Hainischovy, Herknerovy, Teifenovy a j. Kde máme my

jen přibližně přesné uvažování o naší sociální a národní situaci?*) My příliš jednostranně spokojujeme se stránkou jazykovou, ale nemáme ještě dost smyslu pro pečlivější pozorování ostatních stránek národních. Nám stačívá vědět, že českého obyvatelstva v celku a v jednotlivých místech přibývá nebo ubývá a podle toho mluvíváme o našem vzrůstu nebo úpadku, ale nestaráme se o to, aby tento vzrůst nebo úpadek přesněji byl vyšetřen. Vždyť čistě kvantitativní vzrůst vždy ani vzrůstem není: šest silných mužů jistě vydá více než deset slabých. My zároveň nemáme dostatečné znalosti toho, jak se zároveň a vedle nás vyvíjejí Němci (Poláci, Maďaři). Spokojujeme se snadno vnějškem a zdáním. Pro hlubší a vážné problemy své národní existence nemáme dost smyslu. Příklad: Officielní sčítání lidu nám ukazuje, že máme v Čechách a na Moravě kraje, kde obyvatelstva normalně nepřibývá, naopak i ubývá — — pamatuje se na to v našich novinách, v našich sněmích? A kde máme něco jako národní hygienu? Slýcháme sice vtip, že zatím se o nás starají české matky — je to pravda a do které míry? Staráme se o své vystěhovalce a přišlo nám už na um, proud vystěhovalecký regulovat? . . .

Postaráme se o všecko to, „až bude rozřešena státoprávní otázka“ . . .

Tu čeká nás mnoho práce theoretické a praktické a čeká na každého a v každém oboru. Naše národní sebepoznávání je ještě v počátcích a proto je v počátcích také naše politika skutečně národní.

V. Č.

---

*) Teifen, Das soziale Elend und die Gesellschaft in Oesterreich — Hainisch, die Zukunft der Deutsch-Oesterreicher — Herkner, Die Zukunft der Deutsch-Oesterreicher — Wittelshöfer, Polit. und wirschaftliche Gesichtspunkte in der oesterr. Nationalitätenfrage.

Tomáš Carlyle jako sociální theoretik.*)

I.

Základní názor Carlyleův.

Carlyle praví kdesi, že spisovatel náleží k lidem, požívajícím nejvíce moci, jelikož daleko za meze svého života podmaňuje si časy a národy, a že zvláště v přítomnosti stal se skutečným vládcem, poněvadž jemu právě v nejvyšší míře je umožněno, vlivem svým působiti na vůli spolubližních. Pokud tato věta je pravdivá, náleží Carlyle sám k nejmocnějším mužům naší doby. Jeho vliv je tím pronikavější, čím pomaleji razil si dráhu. Na počátku své působnosti Carlyle těžce zápasil o uznání. Ani existenčních starostí nezůstal ušetřen v době, kdy pro své prvé větší dílo, později tolik známou knihu „Sartor Resartus", marně hledal nakladatele. To vše však nikterak ho nepohnulo, hleděti snad přispůsobiti své názory anebo jen svůj sloh vkusu doby; takové jednání byl by nazval prostě zaprodáním péra. Tak byl tedy nucen, svůj kruh čtenářů sám si vychovati. Žádná lehká úloha! vždyť nebylo jinak, než že z počátku ucho, navyklé plynulosti macaulayských vět, odpuzoval způsob, jímž Carlyle se vyjadřoval. Jeho mluva — dnes předmět filologických pojednání

*) Studie tato je překlad ze spisu dr. Gerhardta Schulze-Gaevernitze: „Zum socialen Frieden". Eine Darstellung der socialpolitischen Erziehung des englischen Volkes im neuenzehnten Jahrhundert. Vynechány jsou tu i tam menší části, svědčící poměrům cizím a nám nepotřebné. — U nás o Carlylovi píše p. Váňa ve svých různých studiích; spis o rekopoctě vyšel ve Vzdělávací knihovně (oznámen zde II., 762 zároveň se spisem Schulze-Gaevernitze, vydaném samostatně). Doufáme, že touto studií také u nás bude pozornost obrácena na ten zvláštní „věřící radikalism" Carlyleův. Do němčiny spisů Carlyleových je přeloženo několik, obzvláště Sartor Resartus, francouzská revoluce a j. Nyní vychází sbírka sociálních spisů Carlylových: Socialpolitische Schriften von Th. Carlyle. Aus dem Englischen übersetzt von E. Pfannkuche. Mit einer Einleitung und Anmerkungen von Professor Dr. P. Hensel; vyšel už 2. svazek (1896.). — Carlyle narodil se 1795, zemřel 1881.

— připadala neanglickou, poněvadž byla anglická. Jeho sloh zdál se nabubřelým, nemotorným, ba, dokonce i směšným tam, kde mocné myšlénky a ještě mocnější vášně hledaly výrazu v starodávném nářečí zapadlé skotské vesnice. K tomu pojila se zvláštnost a cizost samých těch myšlének. I když později chtěj nechtěj byl uznán, dlouho zůstával v očích většiny inteligence jen kuriositou. Jakoby se byl jeden z oněch temných Puritanů — druh Cromvellův o dvě století později narodil v tomto muži, který soudem božím hrozil své době, honosící se nedosaženou před tím osvíceností a nikdy nebývalým pokrokem.

Počátek všeobecnějšího a nezadržitelného již uznání datuje se od zvolení Carlylea, jemuž tehda bylo sedmdesát let, za lorda rektora edinburgské university. Bylo to jediné veřejné vyznamenání za celý jeho život — podle pojmů jeho vlasti ovšem vysoké vyznamenání, jakého se jen státním aneb vědeckým veličinám dostává. Gladston byl jeho předchůdcem, Disraeli současně se ucházel a proti nim prorazil většinou 347 hlasů. Z toho dá se soudit na význam, jehož Carlyle požíval u svých krajanů již tehda.

Řeč, kterou Gladston se loučil se svou hodností, byla mistrovským řečnickým výkonem tohoto muže, jemuž jen zřídka se nezdařovalo uchvátit svých britských posluchačů. Vyvolala bouři neslýchané pochvaly, naleznuvší i v ulicích ozvuky. Zdálo se nemožno, že by jeho nástupce čekalo něco nad to; a přece za málo týdnů dostalo se Carlyleovi vyššího údělu. Když skončil svou vstupní řeč, zavládlo na několik minut v sále dlouhé mlčení. Přítomní — mezi nimi vědecké veličiny prvého řádu — cítili, že v tom prostém starci nestojí zde před nimi běžný denní zjev, s nímž lze se vypořádati projevem pochvaly, nýbrž, jak Goethe již na počátku jeho dráhy uznal a vyslovil: „že spočívá na originelní půdě“ a že představuje „morální sílu značného významu, v níž skrývá se velká budoucnost“. Carlyle prchl, jakmile odbyl svou řeč; na hrobech svých rodičů hledal nabyti opět duševního klidu, jehož pozbýval každým vykročením na veřejnost. Ale za málo dní prodalo se oné řeči (přednesena byla 22. dubna 1866) na 20.000 výtisků.

Od té doby jeho význam rychle rostl. Henry Taine, který tehdy Anglii navštívil, mohl již prohlásiti, že podle dojmu, jakého nabyl, žádný spisovatel nemá většího vlivu na mladší generaci Anglie než Carlyle. A dnes v Anglii nemálo mužů doznává, že na Carlyleovi více méně jsou závislí, jemu že děkují za své

duševní ustrojení a za onen mravní ráz, bez kterého — jak naše po většině skeptické století dokazuje — nemožným stává se v pravdě zdárné jednání. Celá Carlyleovská literatura od té doby vznikla a záhy tak vzrostla, že není nikterak lehkou úlohou vyznati se v ní. Nejnověji vydaná kniha Garnettova obsahuje úplný její přehled.

Tomu, kdo teprve počíná vnikati v Carlyleovský myšlénkový svět, jeví se forma, v jaké tento vystupuje, i dnes ještě cizí. Obsah však, podaný onou formou, není nám dnes již daleko tak vzdáleným, jako krajanům Carlyleovým v prvé polovici našeho století. Brzy shledáme, že veliká část myšlének, oproti oněm, jež zašly, naší dobou hýbajících, obráží se již v dílech Carlyleových. Studiem Carlylea učíme se lépe rozuměti přítomnosti a co je důležitějšího i pro politika i pro sociálního filosofa, ať již osobně náleží kterémukoli směru, než pochopení vlastní doby? Mnohému nedorozumění a sporům dovede zabrániti šířící se poznání. Proto v této práci je méně naším cílem, kritisovati směry, jež budou vylíčeny, jako spíš vniknouti v jich obsah, prokázati společnou půdu, vnitřně je spojiti. Náš soud o významu Carlyleově potvrzuje autorita, kterou zde k nejdůležitějším jistě smím počítat, totiž John Stuart Mill. Týž prohlašuje ve své autobiografii, že sám prostřednictvím Benthama chová v sobě daleko víc živlů osmnáctého století než Carlyle. Carlyle zdá se mu spíše stělesněním „boje devatenáctého století s osmnáctým". Ze souvislosti vyplývá, že Mill výrazem „osmnácté století" rozumí individualistický názor na svět, jak se týž projevuje v klassickém národním hospodářství. Naproti tomu za Carlylem vystupuje pozadí sociálně-revoluční strany.

Proti době, troufající si na zemi vykouzliti zlatý věk rozrušením vnitřních i vnějších svazků, jimiž individua byla až dosud v mezích a jednotě držena, vyvstal tu muž s takovou asi pohrůžkou: „Nebudujete žádné skvělé společnosti, jak si domýšlíte, nýbrž denně víc a víc podrýváte budovu, kterou otcové vystavěli a která vám dnes — třeba již dešti přístupná — ještě tak tak pobyt poskytuje. Trávíte z kapitálu, nahromaděného moudřejšími předky, který však dříve či později nutně protrávíte. Jste také slepými k znamením času, ohlašujícím váš zánik. Čím byli kdysi Assyrové Židům, čím barbaři rozkvetlým středozemním národům,

---

*) R. Garnette, Life of Th. Carlyle. London, Walter Scott 1888.

tím je sociálně revoluční strana vám: metlou v ruce spravedlnosti a k tomu i dítětem vlastních vašich hříchů, jež vás přinutí buď k obratu anebo vás zničí." Takový muž ovšem jevil se lidem, stojícím pod vlivem Ricardovým a Cobdenovým, čirým anachronismem. Ale již svou vážností nemohl na dlouho zůstati bez významu. Neboť nejsa ovládán přízní dne ani strhován běžným míněním, obracel se jediné k svědomí svého lidu — Isaiáš v devatenáctém století.

Carlyle byl však víc než puritánský hlasatel kajicnosti. Jsa vyzbrojen celým pokladem vzdělání své doby a prostředky moderního myšlení, překonal vnitřně ony směry, proti nimž útočil a jež byly směrodatnými pro součastníky. Následek toho pak, že — proti Johnu Stuartu Millovi — měl originální názor na svět a to bývá právě podstatou velikých filosofů a všeho, cokoli v oboru duchovním činí nároky na novost.

Že Carlyleův filosofický význam dlouho byl zneuznáván, zavinila forma jeho psaní. Toto není ani dost málo systematické. Teprve opětovným čtením jeho děl, sebraných v 40 svazcích knihovny Chapmanovy, lze dojíti poznání, že roztroušené v nich poznámky o světě, o dějinách, o lidské společnosti nepostrádají vnitřní spojitosti. Zvolna srůstají zdánlivě odporující si myšlénky v onu jednotu, jakou se obyčejně vyznačuje myšlénkový svět velikých a tvořících lidí. Vniknouti v svět ten, promysliti jej a v samostatně pojatém systému předvésti, jest úkolem této a následující kapitoly. Na sociálně politickou stránku klásti zvláštní důraz není ani třeba, poněvadž u Carlylea samého stojí v popředí. Nalézáme u Carlylea společné body se světovým názorem Goetheho, jak se tento jeví v jeho Wanderjahre, Faustovi, v rozmluvách s Eckermannem, také prostřednictvím Goetheho nemálo společných bodů se Schopenhauerem, dále i s Kantovskou a Fichteovskou filosofií, z čehož ovšem vyplývá pak příbuznost s německým myšlením. Konečně jeví se v důležitých bodech souhlas s Augustem Comtem, následkem čeho celá řada žáků jich obou octla se ve zvláštních spojeních. S Comtem společný jest Carlyleovi Angličanu vrozený smysl pro positivní zjišťování skutečnosti, jež uvarovalo ho snů německých idealistů. Pak hlavně mají společné zvláštní pojetí přítomnosti i svůj odpor proti panující individualistické národohospodářské theorii. V posledním směru jest Carlyle pramenem, k němuž vracejí se všichni, kdo zavrhují posuzování sociálních zjevů s kapitalistického stanoviska, nahražu-

jíce je stanoviskem práce. Carlyle je tedy otcem nového hnutí sociálního a universitního, otcem anglického positivismu a socialismu — alespoň potud, že v pojímání sociálních zjevů dal podnět k onomu obratu, na němž spočívají zmíněné směry, pokud jsou domácími v Anglii.

Antiindividualism, základ to všeho Carlyleovského myšlénkového systému a zároveň středisko, z něhož všechny ony právě vytknuté směry jsou ovládány, má své zřídlo ve vlivech, studiu německé filosofie daleko předcházejících; z této vypůjčil si Carlyle jen formu, chtěje své základní nazírání, jež si osvojil v mládí, odíti v časové myšlénkové roucho. Carlyle je v prvé řadě potomek puritánského kalvinismu, jenž v Anglii zůstal mocí a víc než co jiného působil k převratu z individualistického názoru světového k antiindividualistickému.

Řeklo se, že Anglii není možno rozumět bez porozumění její církvi. Ze všech Angličanů však Carlyle jistě je ten, jehož nejméně lze pochopiti bez zřetele na církevní poměry, v nichž vyrostl.

Veliká hnutí, davší jisté době své jméno, nikdy nezachvacovala všecek lid najednou. Procitnuvše k životu nejprve v několíka málo lidech, šíří se záhy massou těch, kteří duševně a politicky stojí v popředí. Proti tomu však ještě dlouho v odlehlejších kruzích udržují se staré poměry. Za osvícenstvím předešlého a našeho století leží v minulosti věk náboženské vášně, jenž našemu století zanechal převážně rationalistickou náladu jakožto reakci proti přepjetí sil citových a síly vůle. Ale dosud žije v širokých kruzích duch oné dřívější doby, zvlášť mezi národy anglo-saského jazyka, jež byli náboženským hnutím nejpozději strženi, ale pak mocně vzrušeni, jako sotva lze shledati i v prvých stoletích církevní historie.

Zevně ovšem nemohla se ani anglická ani skotská církev ubránit vlivu doby, jakmile přestala bojovat o své bytí. Zvlášť srostla anglická církev s panující aristokracií a stala se, ovšem po předcházejících bojích, částí a podporou státního zřízení. Vyšinuvši se, zanedbávala, neméně jako římská kdysi, svých sociálních povinností. Té době náleží z románů známý obraz anglického duchovního, který jako dokonalý světák, ponejvíce mladší syn některé vážené rodiny, platil za nejlepšího znalce liščích štvanic a krocanních paštik. Nejlepším důkazem, jak také osmnácté století stálo pod vlivem skotské církve, je kromě jiného

usnesení presbyteriálního shromáždění z r. 1796, které velkou většinou vyslovilo se proti missiím mezi pohany z důvodu, aby „prosté ctnosti Indianů“ nevzaly porušení stykem s dogmatem o očisťování vírou. Také rozhodně stála církev, alespoň její veřejné orgány, na straně hospodářsky mocné, především agrární, pak industrielní aristokracie. Tím se vysvětluje, že duchovenstvo chovalo se z prvu k dělníkům nepřátelsky. Tak soudí alespoň hrabě ze Schaftesbury ve svých zápiskách: „Od koho směl jsem čekati hlavně pomoci? Přece nepochybně od duchovenstva, zvlášť v krajinách průmyslových; ale právě opaku jsem doznal, s pařídkými výjimkami; a přece je v naší církvi 16.000 farářů mimo vysoké hodnostáře.“

Teprve později povstalo křesťanskosociální hnutí. V něm Carlyle již příčinně se účastnil. Jistě však spolupůsobilo, jak právě dosvědčuje vývoj Carlyleův, že v širokých kruzích lidových udržel se starý puritánský duch. Vzmach náboženského života v tomto století dá se rozhodně tím vysvětliti, že ony třídy vlivem hospodářských a politických poměrů vstupují do popředí. Kterak by bylo také myslitelno, aby tak neobyčejný náraz, jaký způsobila anglická reformace, nerozšířil svých vlivů na celé věky?

Především skotský lid byl ještě příliš ovládán tradicemi své „velké doby“ — neb za takovou platí mu církevní reformace — než aby se ho ideje osmnáctého století mohly dotknouti víc než pouze povrchně. Jen pomněme, že koncem sedmnáctého století, v době, kdy lutherství v Německu dávno ztrnulo, v Skotsku dělo se náboženské pronásledování, které nezůstává pozadu za nejtěžšími útrapami staré církve. Jako oni prví křesťané raději umírali, než aby se odhodlali klaněti se císaři a křesťanství zapřeli, právě tak tehdy skotští presbyteriané odpykávali smrtí svůj odpor, modliti se za krále a odpřísáhati se konventu. Jeden nápis na edinburgském hřbitově zvěstuje: „Od 27. května 1661, kdy přešlechetnému markýzi z Argyle hlava byla sťata, až do 17. února 1688, kdy James Renwick trpěl, bylo tím oním způsobem pro tutéž věc povražděno a utraceno na 18.000, — — šlechetní krvesvědci pro Ježíše Krista.“

Především bařiny a pahorky západu, kde stál Carlyleův rodný dům, byly zemí oněch nočních polních kázání, na jichž návštěvu byla vypsána smrt. Ještě dnes, jak nám Carlyle podává zprávu, venkovský lid uctívá „hroby svých mučedníků“; ještě trvá paměť na přeletavé polní kazatele, „jichž země nebyla hodna“.

Tytéž krajiny zůstaly sídlem Kameronianů, onoho nejkrajnějšího směru presbyteriánů, které se nevrátilo k restaurované církvi za Viléma III. Ještě kolem polovice předešlého století byli dost silni, založit vlastní presbyterium, upadli však potom — následkem vnitřně nezbytně uskutečnivšího se vývoje — v independistické zásady. Nejznámější sektou z těch, které z nich vzešly, jsou t. zv. „bugherové", k nimž hlásila se rodina Carlyleova. Jako všecko sektářství v Skotsku, znamenalo také odštěpení bugherů od státní církve přísnější náboženský směr, po výtce „přísnější připojení k zásadám reformace".

Náboženské dojmy, které Carlyle vssál v tomto domácím kruhu, nedají se pro jeho vývoj ani dost vysoko ocenit. Ještě po šedesáti letech jako stařec s podivuhodnou jasností má před očima shromáždění obce v malé kapli a v tom shromáždění mnoho kmetských postav s dlouhými, bílými vousy a snědými tvářemi, zbrázděnými svízely života. Vzdor dešti a sněhu putovávali nezřídka až 20 mil pustinami a slatinami. Nikde jako ve Skotsku, praví Carlyle, po boku evangelické neb katolické církvi nestáli mimo ustanovený klerus mužové, kteří křesťanství prožívali a učili po způsobu apoštolů. Johna Johnstona, kazatele obce — jeho jména nebudiž zapomenuto — označuje Carlyle ještě ve vysokém věku „jako nejduchovnějšího muže, kterého jsem kdy v jakékoli církevní hodnosti šťasten byl poznat. Toto shromáždění sedláků, onen malý, vřesem porostlý dům a onen prostý evangelista společně tvořili vlastně církev okresu. Přinesli mnohým požehnání a spásu a také ve mně žijí jejich zbožné nebeské vlivy".

Rod, jemuž náleží Carlyle svým původem, vyznačoval se od pradávna velikými, silnokostnatými lidmi, divokými povahami, s nimiž nebylo radno obcovat. Také v Carlyleově otci žila dávná prchlivost, ale byla přemáhána náboženským přesvědčením, ovládajícím až do jednotlivostí celý jeho život. Svou vírou, dí o něm jeho syn, octl se v samém středu upadající éry, „muž staré doby, také jeden ultimus Romanorum". To je Carlyleův otec, pravý Skot, ve všem předobraz svého syna, který si byl stále vědom, že za vše, co má nejlepšího, je zavázán tomuto prameni. I v tom jsa protiindividualistického smýšlení, pokládal syn sebe sama v nejvlastnějším smyslu za pokračování bytosti svého otce, jejž po smrti přirovnal k pilíři, na němž sám stojí — k pilíři, zaplavenému vodami, které i nad ním brzy se uzavrou. Carlyle praví,

že svým přirozeným nadáním, byť i jen z polovice vyvinut, byl nejznamenitějším člověkem, jakého prý kdy v životě poznal.

Co Carlylea s jeho matkou spojovalo, byla ona modernímu člověku scházející shoda myšlení a jednání, kterou v ní — ovšem v starých formách — nalézal a jejíž osvojení a to v nových formách pokládal za nejdůležitější úlohu přítomnosti. Tak může pak matce bez nepravdy psát, že jejich náhledy přes zevní různost se shodují, že totiž i on bojuje pro starou, dobrou věc. Také o příčinách bědné přítomnosti se shodují, jenže matka v řeči bible mluví tu o hříchu, kdežto syn naříkal si na nedostatek světového názoru, jenž by život ovládal a spravoval. „Žádný div", píše ona 19. července 1840, „máme-li neplodné doby, vždyť jsme národ hříchem obtížený, jako Israel za starodávna. Kdyby soud boží stihl svět, pak bychom se my, obyvatelé země, učili spravedlnosti."

Dojmy otcovského domu zůstaly pro Carlyleův vývoj po celý život rozhodujícími, třeba že později obohatil se ohromným pokladem moderního myšlení. „Nebyl to žádný veselý život," praví o svém mládí, „čí život byl by? a přece uplýval bezpečně a klidně a znamenal víc než přemnohých jiných neb i všech těch, jichž dráhy života jsem byl svědkem — zdravý život! Byli jsme spíš mlčeliví než hovorní. Ale i když jen málo se povědělo, přece mělo i to málo obyčejně význam."

Svěžestí a samorostlostí vyznačuje se úzký kruh, v němž se odehrává mládí Carlyleovo. Něco staronorského leží v těch lidech s hranatými hlavami, s šedým ostrým zrakem, s vážnost a silou vůle v rysech a zábleskem humoru v koutcích úst.

Carlyle svým zrozením postaven byl do světa, který úplně zůstal nedotknut světem, jejž jsme nazvali osmnáctým stoletím a na nějž nikterak se nehodila politická ekonomie, vyvozená ze současných poměrů. Konání těchto lidí řídilo se skutečně ne individualistickými motivy, nýbrž společným, celou bytost pronikajícím světovým názorem. Práce děla se tu v pravdě pro práci samu, byla modlitbou. Tak vyrostl Carlyle v světě, podobném středověkému aneb onomu velkého církevního hnutí, v dobách jichž rationalismus nemohl chápat, poněvadž pohnutky těchto dob nedaly se srovnati s jeho pohnutkami. Carlyle jim však rozuměl a zároveň naučil se znáti i vlastní zkušeností, jak ty doby byly zdravějšími, v sobě spokojenějšími a činorodějšími než svět individualismu, do něhož nyní vstoupil. Ještě něco jiného děkoval svému původu: nesmísenou germánskou krev, jíž se později rád

honosil. Měl zejména vnitřní příbuznost s německým rozumem a ta vedla jej brzy k německé literatuře, která, připojujíc se ovšem k daleko mocnějším dojmům jeho mládí, tvoří druhou skupinu dojmů, docelujících jeho osobnost.

V čtrnácti letech opouští Carlyle svou rodnou ves a pěšky putuje do Edinburgu, počít strádavý život skotského studenta. Jsa předurčen k theologii, přechází brzy po „prohibitorních pochybách" k studiu právní vědy, dostává pak, rozřešiv cenou poctěnou práci, učitelské místo mathematiky, věnuje tomuto povolání řadu let na různých školách a uveřejňuje v onen čas svou prvou knihu: překlad Legendresovy geometrie se samostatnou, a jak znalci ujišťují, ne bezvýznamnou kapitolou o proporcích.

Tato vnější roztříštěnost je obrazem těžké vniterní krise, vyvolané nárazem dvou zcela rozdílných světových názorů. Čas rozvoje zabírá u Carlylea, od vstupu na universitu počítajíc, plných dvacet let, během nichž s podivuhodnou silou sbírá poklad vzdělání své doby. Jeho žena vypravuje o něm, že denně zmáhal svazek těžkého, vědeckého obsahu. Tak shromáždil, jsa podporován výtečnou pamětí, onu úžasnou plnost vědomostí, která mu poskytovala látku, že mohl se státi nejzábavnějším člověkem „the best talker of England". Důležitější však než to: během oněch dvacíti let po těžkých bojích dodělal se stanoviska, jímž smířil protivy novověkého myšlení a puritánských názorů svého otcovského domu. K porozumění Carlyleových spisů je nezbytno, míti na očích chod tohoto vývoje, do kterého „Sartor Resartus", četné dopisy a některé pozdější zápisky Carlyleovy poskytují dostatečnou možnost nahlédnouti. Neboť Carlyle sám připisoval svému vývoji víc než biografický význam, což dokazuje tím, že v právě jmenované knize nějakému německému profesoru, jakémusi to analogon Fausta, podruhé dává projíti tímto vývojem.

Větší část lidí — pracovníci ve zvláštních oborech t. j. orgánové společnosti v specielních funkcích — přijímá sice i mínění své doby poddajně, zvlášť mínění, působící na ně za mládí, ale lidé ti nebývají jimi nijak hloub jati než na povrchu. Zejména jejich jednání nestává v nijaké nutné spojitosti s jejich více méně vypracovaným theoretickým přesvědčením, naopak nezávisle na tomto spíš bývá určováno zděděnými a vychováním nabytými motivy nejrůznějšího druhu. Tak zůstaly a staly se v našem století individualismu působivými motivy, které s tohoto hlediska vlastně jsou nevysvětlitelnými: náboženskost a loyalita, od starodávna

udržující společnost v jednotě, pak nově probouzející se stavovské vědomí pracujících tříd, jež s myšlénkou národnostní jakoby se chystaly Evropu přetvořit. Proti tomu ovšem následkem dělby práce, v společnosti nezbytně existující, jen málo lidí obyčejně dovede proudy své doby sloučiti v sobě v takovou jednotu, aby prožili během jediného svého věku i účinky jich, často až po uplynutí třeba celého století se projevující. Jejich běh života stává se tak typickým pro jejich dobu. Budoucnost obrazí se v nich mikrokosmicky právě tak, jako se to má s buňkami, určenými rozmnožiti individuelní organismus, které v žádném směru neukazují specialisace, nýbrž spíše fysiologický předobraz celku.

Carlyle náležel k tomuto málu povolaných. Druhým živlem, po puritanismu otcovského domu pronikavě na něj působícím, jest osvícenství osmnáctého století, projevující se ve francouzském materialismu a v anglickém národohospodářství. Jak toto, tak onen vychází z individua Jelikož individuum bezprostředně má pouze tělesné dojmy, soudilo se, že vůbec neexistuje nic než tělo: poněvadž pak, pokud jde o vnitřní pohnutky nejbezprostřednější z nich jsou pocity bolesti a záliby, věřilo se, že těmito ovládáno je veškeré jednání; stanovisko podobné gäocentrickému stanovisku, odstraněnému Koperníkem, vždyť ještě víc než tento staví individuum za střed světa.

Při této základní myšlénce vzniká však sama sebou možnost, popírati jak náboženství tak mravnost. Nebo ono předpokládá nadsmyslný netělesný svět, tato pak je bezúčelnou, jelikož všechny předměty, oživené i neoživené, prostě jen potud padají na váhu, pokud slouží k uspokojení individuelní potřeby. Carlyleův význam spočívá v tom, že se nelekal důsledků stanoviska, jednou zaujatého, třeba nebyl ještě s to zmoci ho v nitru. Neučinil to, co by byla velká většina učinila na jeho místě, neobehnal totiž ochrannou hradbou víru, již si přinesl z otcovského domu a která mu byla až dosud vůdčí hvězdou a cílem jeho života.

Byl příliš poctivý, než aby pokládal za možné t. zv. dvojité účtování. Proto neušlo mu, jak marným je namáhání, pokoušejí-li se utilitaristé podržeti to, co lid zval doposud ctností, pod záminkou, že je to nejlepší cestou k blahu. Vždyť jest-li že Pavel z Tarsu, jejž lidé později nazvali svatým, sama sebe jmenoval „prvým z hříšníků“ — jaká vniterní muka zahrnují se tím výrazem! — je to něco jiného, než když takový nějaký Nero při hodech na Palatinu sedí a

hudlaří a v docela dobré náladě umírá se slovy: qualis artifex pereo. Jaký rozdíl tedy mezi utilitaristní ctností, která není ničím jiným než rationelním egoismem, a náboženskou mravností dřívějších dob! Na místě kaditelnicí, míní Carlyle, ať jen naše doba nepokrytě mává pekáčem — nebo co je zlé svědomí proti mukám špatného trávení! — na místě křižácké korouhve ženskou spodničku: hoc signo vinces.

Tyto důsledky nezůstaly jen čistým myšlénkovým přesvědčením Carlyleovým, nýbrž byly jím i vnitřně prožity. Vesmír připadal mu „bez života jako ohromný mrtvý parní stroj, valící se v před v tupé lhostejnosti.“ „Lidé“, praví, „i když mluvili, nebyli mi ničím jiným než pouhými figurami; skutečně jsem zapomínal, že byli živými a ne pouhými automaty.“ Carlyleova pravdymilovnost povrhovala každým kompromissem v náboženském a mravním směru. V tom právě pozůstává ona originální, mravní síla, o níž mluvil Goethe: jí byl hnán, svou dobu přemoci z jejich vlastních předpokladů. Rozpoznal v utilitarismu a materialismu dvojí plod individualistického směru vlastního naší době.

Skepticismus jeho byl tedy nejen theoretický, ale i praktický. Kdežto dříve vedly jej životem „proklestěné dráhy“, jak se vyjadřoval, t. j. autoritativně vytčené povinnosti, vstoupil nyní, ztrativ pevný světový názor, v periodu kolísání a nejistoty, pokud šlo o konání. „Bědno je slabým být!“ praví Milton. V tom spatřoval také hluboký základ pessimismu naší doby, jemuž v oněch letech platil daň. „Všechno utrpení spočívá v zbloudilých schopnostech.“ Vnitřní boje činí člověka teprve tehda nešťastným, jest-li že zasahují v pole jeho činnosti, vyvolávají-li v něm totiž pochybnosti o tom, pro co svou práci a svůj život vynaložiti a mají-li pak tím za následek mrhání sil a bezplánovitost dráhy životní.

Carlyle prodělal v oněch letech zkušenost, kterou naše doba ve velkém prodělává: čím víc dosavadní cíle životní upadají a směrodatnými se stávají požitkářské pohnutky, tím řídčeji bývá dosahováno cíle, za nímž tyto se ženou. „Je jisto“, praví Carlyle „že všichni bloudíme, činíme-li si cílem to, co zove se obecně štěstím. Mephisto, zdroj pochybovačnosti a záporu, vede Fausta k požitkům smyslným jako jedině nepochybným a Faust, oddávaje se jim, hyne v nich nezřízenou žádostivostí.

V životě Carlyleově vyskytují se léta, jež sám označuje jako nejtrudnější. Rozerván vnitřními boji, pochybuje o všem, puzen byl tehda k činnosti jediné starostí o denní chléb. Zdálo

se, že bez záchrany propadl pessimismu; samovražedné myšlénky byly mu blízkými. Z té doby podržely jeho tahy stopy hlubokého duševního bolu, jak ukazují jeho obrazy, zejména jeden nejlepší, jenž zůstal zachován. Obracel na sebe později slovo charakterisující Danteovu osobnost: „viz tu člověk, který byl v pekle". Jeho pessimismus vedl jej při tehdejších sociálních bojích do tábora potlačených. Pro tehdejší stanovisko Carlyleovo významnou je tato historka. Ocitnuv se kdysi náhodou při jednom z menších dělnických vzbouření, jaká tenkrát bývala na denním pořádku, a to právě, když vojsko zjednávalo pokoj, byl otázán nějakým známým, zda-li pomáhal. „Na čí straně,« ptal se Carlyle, „na straně potlačovatelů či potlačených?"

Opouští-li Carlyle stanovisko individualismu a tím i pessimismu, odtud pro něj vyplývajícího, hraje v tomto vývoji nejdůležitější roli puritanismus jeho vlasti a jeho otcovského domu. Spolupůsobilo pak i studium německé literatury. Carlyle sám klade hlavní váhu na to, že jeho pessimismus strávil sama sebe Utrpení asi vzbudilo v něm přesvědčení, že „já" v člověku není cílem a středem žití. Carlyle by nesměl být potomkem puritanů, neměla-li se mu tato změna jeho názorů jevit jako „conversion" t. j. obrácení. Vždyť i při líčení života Olivera Cromwella, pro nějž chová veliký obdiv, nazývá „konversi", ať již se tato uskutečňuje v jakékoli formě, „jedinou epochou v životě člověka". Ta je bodem, s kterého člověk absolutně pojímá rozdíl dobra a zla, jevící se individualistické filosofii jako relativní.

(Pokračování.)

Moderní člověk a náboženství.

Dlouho jsem přemýšlel, jaký dát těmto studiím nadpis: „moderní člověk a náboženství“ je mně trochu křiklavé a také mám proti slovu: „moderní“ jistou aversi. Zneužívá se ho příliš. „Moderní člověk“ — toť vlastně psychologický a sociologický problem všecek. Říci, co je moderní člověk naproti člověku staršímu a starému — to znamená říci, jak se stal z člověka staršího ten člověk moderní: Co jej udělalo a činí moderním? A co tedy je člověk vůbec? Neboť mám-li si ujasnit, co je člověk moderní, musím vědět, co byl, jsa ještě ne-moderní — zkrátka tedy: co je člověk. Tuto otázku jako by výčitku slyším ze slova: moderní, jímž se teď v naší literatuře tolik pohazuje.

Tedy: Člověk, co je, co chce, co doufá, čeho se bojí — smysl všeho toho, co se skrývá za slovem: život.

A teď ještě k tomu: „náboženství!“ I o tom nerad mluvím. Také tohoto slova velice se zneužívá. Ale hlavně slovo: „náboženství“ značí mně stejný úkol jako slovo: člověk — »moderní člověk a náboženství“ je mně veliká tautologie: moderní — člověk — náboženství — z každého tohoto slova šklebí se na mne táž trojjediná sfynx.

Znám vůbec jen otázku náboženskou, vždy byla a bude. O tom jsem nikdy nepochyboval ani okamžik, všecka životní zkušenost, všecko poznávání a studování potvrzovalo mně přesvědčení to pořád a pořád znova. Proto mně bylo vlastně záhadno to, že by lidé a proč by o tom do opravdy mohli pochybovat. A skutečně o tom ani nepochybují — jistě se odpor proti náboženství skepsí nevyčerpává; vlastně běží o to, pochopit, co je podstata boje proti náboženství a jaký je obsah života zdánlivě beznáboženského.

I.

Umdlené duše: Moderní sebevražednost.

Nebylo mně ještě deset let, když jsem poprvé mnoho přemýšlel o sebevraždě. Možná, že jsem o ní slyšel už dříve (nerozpomínám se), ale teprve dvojí událostí byl jsem na věc upozorněn, jak ovšem chlapec může býti upozorněn. Vidím před sebou tu branku do konírny, na které se u nás v městečku oběsil jeden pacholek: stalo se to již déle před tím, než jsem se to dověděl, ale zarazilo mne právě to, že mně o sebevrahu vyprávěl nebožtíkův kamarád, člověk jenž ho znal, že mně ukázal místo .. místo to bylo mně známé, sám často do konírny jsem chodil a tam skotačil — ale od toho okamžiku mně branka, na které visel člověk, člověk skutečný a známý, byla tabu, prahu do konírny jsem už nepřekročil a jen ze zdaleka jsem to místo hrůzy obcházel. Ano místo hrůzy — neboť posud ještě, tak jako děcku, je mně sebevražda něco hrozného, něco tak černě nepřirozeného, nemožného (nemožného!). Cítím o činu tak, jak cítí venkovan v zapadlé vesničce a tak, jak on, čin posuzuji. Něco hrozného, nemyslitelného, něco co mozek kalí a duši tísní a zatemňuje . . .

A tenkrát dostala se mi náhodou do rukou jakási knížka (titulu už nevím), v níž se ten můj naivní cit přímo scholasticky formuloval v úsudek. Nepřirozenost sebevraždy dokazovala se totiž těmito historiemi: V nějakém klášteře pochován mnich zdánlivě mrtvý v kryptě; za nějaký čas procitnul ze svého ztrnutí a teď nastávala hrůza a duševní zápas — krypta se neotvírala, jen když nějaký bratr zemřel a dokřičet a dotlouci se nebyla žádná možnost; co tedy nešťastník měl počít? Měl čekat na smrt hladem a žízní, tam ve tmě a v sousedství zemřelých bratří? Jal se modlit — ale nebyla modlitba prosbou, aby Bůh zemřít dal zdravému spolubratru? V těchto takových hrozných mukách duševních a fysických (čtenář si obraz doplní), milý náš řeholník obstál a zůstal na živu — živil se hmyzem, padajícím do krypty malým vzdušným otvorem, se stěny lízal krůpěje divné vlhkosti . . . . . Po mnohých a mnohých letech nalezli nešťastníka, zahaleného v mešní roucha, jež si z rakví vytahal, obrostlého bílým vousem až k zemi atd.

V jiném případě, týž zdánlivě mrtvý, probudiv se, zoufal a dal si smrt sám: v hrozných útrapách a mukách oběsil se na

své rakvi, napsav napřed olověným křížem na svém rubáši svou historii a modlitbu k Bohu za odpuštění své slaboty ... Toto kasuistické rozřešení nedalo mně tenkrát dlouho klidně spát a posud mně v mozku trčí jak osten v živém. Zkušenosti další rozjitřily mně celý problem a daly mně nahlédnouti až na dno duše moderní. Nebudu vykládat, jak jsem konečně byl přiveden k tomu, zpracovat thema monograficky; dám jen příklad: Ve filosofické jednotě lipské měl jsem o moderní sebevražednosti přednášku; druhý den přišel jeden z posluchačů — chtěl právě ty dny zemříti. Pokusil se o zastřelení již jednou, ale zůstala mu z toho jen veliká jizva přes tvář a čelo a teď právě chytla ho černá myšlénka zase. Byl by to již udělal, ale četl oznámeni přednášky a proto ještě počkal ... To je ovšem jen historie případu vnější; ale ať si čtenář představí jeho duši: otec sešel smrtí samovolnou a syn dovídal se, že se tak stalo v choromyslnosti; syn, jak přicházel do let zralejších, počínal se strachovat před tížícím dědictvím a také již se o smrt pokusil. Nezdar byl ukázáním osudu, že má ještě čas žít; žil tedy — studoval medicinu a filosofii, aby si rozuměl ... Zde tedy to šlo do opravdy — může si čtenář představit, jaké jsme měli rozmluvy, může si představit, jak a co jsem mluvil, abych dr. L. (posud žije) připoutal k životu? To naše rozbírání Schopenhauera, ty naše analyse dědičnosti, rozhovory o Faustovi, o Bohu ... Zkušenost s dr. L. nezůstala ojedinělou ani před vydáním mého spisu a ještě méně po jeho vydání.

I tak dovolávám se zde té své knihy; tam tuším, podal jsem dost dobrou analysi sebevražednosti a okázal, že je to s o c i á l n í n e m o c m o d e r n í, nemoc moderní civilisace.*) H r o m a d n o s t případů sama již ukazuje, že je to skutečná nemoc a ukazuje to stálé s t o u p á n í číslic.

Anglický statistik nedávno vypočítal, že je teď ročně kolem 180.000 sebevražd — jen se ptejte, co to znamená, když tak veliký počet lidí rok co rok, ba den co den (denně asi 500, tedy každou hodinu — noci nepočítajíc — asi 30) samochtíc opouští život, jejž mu poskytuje naše století. Jaká je dnes agitace proti militarismu — ale sčítejte tyto armády a armády sebevrahů — co jsou proti tomu bitvy a války! Bitva, válka ovšem hodně bije do očí,

*) Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation, Wien, 1881.

ale ti tisícové a tisícové zmírají nepozorováni, nikdo si toho již nevšímá, jakoby to musilo být. Co je tu hluku pro řeže arménské, ale to není nic, když se ročně jen u nás v Rakousku zabíjí asi 4000 lidí — v českých zemích asi 2000?*) A sebevražednost se pořád a pořád nejen rozšiřuje, ona se, takořka prohlubuje: v Evropě ročně asi 2000 neplnoletých, mezi nimi mnohé děti, je s životem nespokojeno. Prosím uvažujte o tom: děti zoufají nad životem a volí si smrt! Když se v Africe Boerové a Angličané potírají a když tam nebo jinde několik set lidí je zabito, celá Evropa je na nohou — a přece, co je to proti jedinému případu, když 7—8leté dítě již zoufá a život si béře! A takových „dětí“, statistika nám oznamuje, je mnoho a mnoho . . .

Tato sebevražednost jest moderní. Béřeme-li pojem zatím čistě časově, tož je jisto, že neduh zejména v tomto století se vyvinul. Ojedinělé případy udávaly se ovšem vždycky; ale teprve v době nové a obzvláště v tomto věku případy se množily nepoměrně nad současný přírůstek obyvatelstva. Dnes je již epidemie; a proto mluvím o sebevražednosti netoliko o sebevraždách a jeví se sebevražednost v tom, že lidé dnes poměrně snadně, tedy z příčin poměrně nesilných, na mnoze nicotných, smrt vyhledávají — pokolení dřívější bylo, řekl bych, tvrdší na život. Dnes lidé vrhají se smrti v náruč už za každou hloupost. Jsou do smrti jakoby zamilovaní. To dříve nebylo. Jaká to u starších spisovatelů hrůza před sebevraždou. Jesuita Mariana připouští tyranovraždu, ale hrozí se toho připustit, aby se tyranu podstrčil jed — dopustil by se prý sebevraždy a to je proti všem zákonům přírody! Když Hume hájil sebevraždu, dělalo to v Anglii a v Evropě veliký hluk a Hume sám ostýchal se svou práci publikovat — dnes, po stu letech, učení pessimistů à la Mainländer sotva již zaráží.

Avšak, slyším již námitku-otázku, čím a proč sebevražednost je moderní po výtce? Sebevrah — moderním člověkem? Přečti si statistiku a uvidíš, že lidi k sebevraždě dohání bída a nouze; a co je v tom vůbec divného? Boj o život, toť se ví, není hračka, vyžaduje si proto své oběti. To přece z Darwinovy theorie se rozumí samo sebou. A když už: sebevrah jedná

*) v. Mayr (Handwörterb. der Staatswissenschaften, Supplementband I.) napočítal, že 1881—93 v zemích, v nichž se statisticky počítá, bylo sebevražd 454.689; počet je ovšem mnohem větší, protože se mnohé případy nepočítají (zatajují se atd.)

v rozčilení, je nemocný, choromyslný; je to smutné, že je případů tolik, ale co tu dělat — jsme nervosní, to přece již víme dost dlouho . . .

*

Vývoj a boj o život, nouze, — těmi že se vykládá nynější sebevražednost?

Vývojem je ovšem všecko a všecko, co se děje, děje se v boji o život, avšak: co se tedy vyvíjí a co je obsah toho obecného boje o život? Sebevražednost, jak nyní se jeví, nebyla před tím a zejména nebyla ve středověku; tu i tam vystoupla v některých místech intensivněji již v době novější, ale tak intensivně a všeobecně, jak je nyní, nebyla. Byla podobně v době úpadku řecko-římské osvěty a tenkrát byli také Mainländerové (Plinius na př. vidí přednost člověka před bohy v tom, že se může zavraždit!), ale doba střední jí neznala, až teprve v době novější a hlavně v našem století se rozvinula v duševní epidemii a nákazu. Tento zvláštní historický vývoj, to periodické stoupání a klesání nutí nás doznat, že sebevražednost, máme-li ji darwinisticky pokládat za slabost, musí být vyložena historickými zákony zvláštními, a že tedy ku pochopení, co ten periodický vývoj znamená, nestačí t. zv. zákon boje o život, v němž slabší prý docela přirozeně podléhá silnějšímu. Proč slabost vyvinula se teprve v tomto století? A jsou ti, kteří si dávají smrt, skutečně vždycky slabšími? A v čem tkví ta slabost? A v čem tkví silnost těch, kteří za stejných poměrů, kteří v stejném boji nepodléhají?

Formule o vývoji a boji o život docela patrně je příliš neobsažná, skutečně jen formalní a moderní sebevražednosti nevykládá.

Ani t. zv. historický materialism na ten výklad nestačí. Bída, nouze — co se tím vykládá? Vím, že proti výkladu mému mnozí statistikové a sociologové postavili výklad svůj v ten smysl, že prý sebevražednost pochodí z neblahých hospodářských poměrů.*)

O historickém materialismu se dnes hodně uvažuje; po soudu mém příliš abstraktně. Zde máme konkretní případ; na

*) Naposledy ještě Teifen, Das soziale Elend und die Gesellschaft in Oesterreich: mám prý pravdu, Teifen připouští, že sebevražednost je sociální otázkou v pravém slova smyslu, ale její podstata je hospodářská.

něm může a má se co nejpřesněji konstatovat, co a do které míry hospodářské poměry zapříčinují moderní sebevražednost. A sice: Statistika nám tu musí podat čistě empirická data o příčinách a pohnutkách sebevraždy; k tomu pak přistoupiti musí psychologická a sociologická analyse jednotlivých případů.

Statistika sama ukazuje, že v četných případech bída nerozhoduje; co pak se také nevraždí lidé bohatší? Statistika však také dosvědčuje, že v menšině případů se udávají neblahé hospodářské poměry za příčinu sebevražd. A počet případů těch ještě se zmenší, jestli že se náležitě specifikují a analysují: zastřelil se na př. bankéř, jenž najednou ztratil svůj majetek, jen pro neblahé hospodářské poměry? „Ztráta jmění", figurující v statistice sebevražd, je jistě slovo pro celý řetěz poměrů osobních a společenských: běží o příčiny ztráty, rozhoduje společenské postavení tratícího, není lhostejno, je-li více nebo méně ctižádostivý atd. V uvedeném příkladu zdánlivě mrtvého hlad, bída a nouze také byla spolupříčinou — ale jeden jí podlehl, druhý jí nepodlehl. Vždyť právě na straně druhé nouze učí Dalibory housti — nemohou tedy neblahé poměry hospodářské být vždy poslední a rozhodčí příčinou. Jsou jen soupříčinou, jsou příležitostí, za které se člověk může osvědčiti jeden tak, druhý onak. Každý případ sebevraždy, který se vykládá nesnesitelnou bídou, dá se vyvážiti četnými příklady opačnými, kde lidé neuvěřitelnou bídu přetrpěli, vydrželi, překonali. Když tedy jeden bídě ustupuje, druhý, třetí, čtvrtý ji přemáhá, ne bída, nýbrž osobní charakter skutečně rozhoduje. Bída a nouze mají jistě, toho nepopírám, vliv veliký, ale nejsou posledním rozhodčím. Ukázal jsem právě ve své knize, že i čistě přírodní okolí (na př. teplo) má jistý vliv na rozhodnutí sebevrahovo; avšak skutečný a poslední rozhodčí je člověk sám, je jeho vůle, jeho charakter, jeho duše — bez těla ovšem duše není a toho také neříkám.

Ale kdyby na krásně bylo pravda, že příčina sebevražd je bída — co je tím řečeno po stránce sociální a mravní? Že naše, tak často vyhlašovaná civilisace klidně snáší, že lidé bídou, hladem mrou nejen chronicky ale také akutně; sebevrah, jenž ustoupl bídě, zemřel přece také hlady. Jaké jsou tedy socialní a mravní vlastnosti naší společnosti — té otázce nevyhne se konec konců ani historický materialista. Kdo je tu odpověděn? Stačí poukazování na zákony přírodní?

*

Obvyklým odkazováním na choromyslnost sebevrahů podává se také výklad jen zdánlivý a nanejvýše zatímní. Vždyť naskytá se otázka nová — proč je v nové době tolik lidí choromyslných? Historie mediciny, statistika psychos a historie vůbec dokazuje nezvratně, že v nové době také choromyslnost nepoměrně se šíří a sílí. Proč jsme tak nervosní, proč panuje obecná neurasthenie, proč vůbec choromyslnost šíří se v době naší? A právě na tuto *souvislost obojího hromadného jevu* jsem ve své knize nezapomněl, naopak ukázal jsem, že tu máme podivný, do *značné míry pathologický stav moderní společnosti*, jehož *jednou fásí a stránkou je sebevražednost a druhou různorodá a různostupňová psychosnost*. A tudíž: proč je člověk XIX. věku nervosnější a vůbec psychosnější než člověk věku XVIII. a dob dřívějších?

Statistika psychosy dává nepopěrný důkaz, že psychosně chorých v Evropě přibývá nad vzrůst obyvatelstva, že tedy vyvíjí se intensivnější stupeň psychosností, nežli v dobách dřívějších. Je zvláštní moderní *psychosnost*, jako je zvláštní moderní *sebevražednost*. Statistika ukazuje, že tato psychosnost sílí se v zemích t. zv. pokročilých, hlavní sídla kultury a civilisace jsou jejím endemickým sídlem. Myslím, že čtenář s obyčejnou psychologickou zkušeností k otázce, kde je více psychosy, ve městech nebo na venkově, odpoví bez rozmýšlení, že ovšem ve městech, stejně jako sebevražednost je intensivnější ve městě. Proč je tato odpověď tak na snadě a co tedy je její obsah? To, že v samých střediskách moderního žití i psychosnost i sebevražednost je větší. Máme tu skutečně něco nového, moderního. A opět neběží pouze o kvantum psychosnosti, nýbrž o různé stupně, o zvláštní druhy. A zajímá nás nejen fysiologická a pathologická, ale právě *psychologická a sociální* stránka psychosy a hromadné psychosnosti. A tu vědecká analyse potvrzuje, co dnes slyšíme pořád a ze všech stran, že totiž lidé stávají se nervosními, citlivými a přecitlivělými, podrážděnými a popudlivými, že jsou jaksi chabí, unavení a umdlení, neradostní a smutní...

*

Proč?

Čtenář, jenž ve věci má zájem hlubší, ať si vyhledá psychiatrickou a psychologickou literaturu a ať takto přesněji analysuje

projevy moderního života.*) S toho hlediska ať také analysuje soustavy filosofické, literaturu a tvorbu uměleckou; neboť kde jinde mohl by se ten skutečný moderní člověk projevit srozumitelněji a zároveň typičtěji než v těchto oborech duchovního života?

Co s tohoto stanoviska usoudíme o moderní filosofii pessimistické? Souvislost s hromadnou psychosností a sebevražedností musí se tuším vnutit i pozorovateli neumělejšímu. V tomto osvětlení v novém světle se zjeví sociální význam netoliko pessimismu ve filosofii a v literatuře, nýbrž všecky ty rozčilené a rozčilné tvorby naturalistické, dekadentní a symbolistické, mnohé spory a boje vědecké, filosofické a theologické, různé socialní soustavy směřující za reformou celého sociálního zřízení a jednotlivých činitelů — co to všecko je?

Možná, že mně nějaký zastance literárního a uměleckého aristokratismu zakřikne — literatura, umění a filosofie, výkvět moderního cítění a myšlení má se takto studovat a analysovat psychologicky a sociologicky?! Schopenhauer, Nietzsche, Zola, Huysmans, Wiertz, Rops, Munch atd. atd. předmětem psychologické a sociologické pitvy? Filosofii a literaturu studovat jako soujev vedle psychosy a sebevražednosti, . . . filosofie, literatura a umění jen — symptomem?

Ano. Mně projev každé duše, i když nenapsala pěkné knihy a nevytvořila velikého díla, je tak zajímavý jako duše Götheovy, Nietzscheovy. Zabývám se však Göthem nebo Nietzschem více, proto že se mně podává vysloveně, kdežto do duše těch četných obětí moderní civilisace, jejichž výkřiky neslyšíme, nevidím; noviny a statistika registrují pouze čísla: „tento týden utopilo se lidí 10, 16 se jich oběsilo atd.“ — ale co se dálo v těch jejich duších, než se takto rozhodli?

Ostatně ubezpečuji svého aristokrata, že tím jeho ideálům nebude ublíženo, studuju-li filosofii a literaturu jako sociální symptom, neříkám, že je jen symptomem. Nemám před velikými mysliteli a tvůrci proto menší úcty, že jsou mně nejvýznačnějším projevem moderního člověka. A proto si již dovolím říci, že problem sebevraždy je vůbec hlavní problem moderního tvoření literarního — bez mála bych řekl jediný problem.

*) Z veliké literatury čtenáři, psychologicky vzdělanějšímu, poslouží Kraepelin, Psychiatrie a zejména také: Koch, Psychopath. Minderwerthigkeiten.

Co jiného je obsah „Fausta“, než-li vývoj člověka nesoucího se k nejvyšším cílům lidské vědoucnosti a moci a přece konečně odhodlaného opustiti to své bojiště životní — již již sahá po smrtícím nápoji, tu však velikonoční zvony vracejí jej zemi. Vzpomínka na víru v dětství takovou měla sílu. Problem „Faustův“ z různých stran je osvětlován ve „Wertherovi“, „Wahlverwandschaften“ a zejmena také ve „Wahrheit und Dichtung“ (historie s dýkou).

Byron týž problem řeší v „Manfredovi“, „Kainovi“ a jiných svých pracích; Krasiński v „Nebožské komedii“, Tolstoj v „Anně Karenině“, „Rodinném štěstí“, Dostojevský konečně v každém větším románě a ovšem také ve svých filosofických statích (Dněvník!) A nejinak, jako tito velitelé moderní myšlénky, také důstojníci a řadoví vojáci svádějí podobné duchovní bitvy; co jiného Zola líčí v „Díle“? Co Strindberg chce sebevraždou malíře Olla? Co Hauptmann sebevraždou dr. Vockerata? A jak končí Bourgetův „Žák“? Co chce Gram Garborgův? Co teď čteme v triumfu smrti u d'Annunzia? atd., atd.

Co to? Všichni noví básníci-myslitelé, a právě největší, zabývají se ve svých nejvýznamnějších dílech sebevraždou . . .

*

Myslím, že teď i začátečník v psychologii a sociologii si řekne, že tu skutečně máme veliký problem časový a že k jeho výkladu slepá patrona historického materialismu nestačí. Nestačí ani na jeho osvětlení. Vezměme si na př. Garborgova Grama v „Umdlených duších“ a čteme: „A pokolení podle cesty usedá a ruce spouští bezvládné. A pohled jeho strhaný a prázdný, jak bývá u šílence. Temnota napřed, temnota vzadu. Bezvýznamně, bezúčelně nad nekonečnými bařinami tančí vědy bludičky . . .“ Co tu s historickým nebo hospodářským materialismem? Bída — nouze? Ano — ale jaká? „Jest Bůh? — „To nevíme“ — Je duše? — „Nevíme“. — Potrváme, nebo zemřeme? — „Nevíme“. — Má život nějaký účel? — „Nevíme“. — Proč žiju já? — „Nevíme“. — Žiju, existuju opravdu? — „Nevíme“. — Co tedy víme? Lze nám vůbec něco věděti? — „Nevíme“. — A toto soustavné „nevíme“ nazývá se vědou! A lidé ruce spráskají nad hlavou a s jásotem dí: Pokrok ducha lidského jest nepochopitelný! To ani víry v Boha víc nám netřeba, neboť věda vypozorovala, že voda v kotli kypící zdvihá víko, a že třená pryskyřice přitahuje stéblo . . .“

Není tedy div, že Gram-Garborg sám historický materialism zavrhuje: „Máme-li vydržet život, musí být trochu zlý. Hladový nezabije se tak snadno; doufá neustále, že přece najde příležitost, aby se najedl do syta; ale bohatý, který žil každý den skvěle a v radosti, ten běží k ďasu kvapem; nuda na jedné straně a protivné svědomí na druhé . . .“

Nezdá se vám, že ta moderní duše skutečně není tak vyložená jako houska na krámě?

Studujme tedy Grama Garborgova, jak jsem řekl, symptomatologicky, podívejme se do „Umdlených duší“ pozorněji — čtenář ovšem nesmí se rozpakovat rozložit si pěkné umělecké dílo Garborgovo na kategorie psychologické, psychiatrické a sociologické.

Tedy především: Oč běží? Máme před sebou patienta. Sám patient svěřuje se lékaři a musí se tudíž čistě lékařsky konstatovat, o jakou nemoc jde, jak se projevuje a v čem spočívá.

Hlavní, trvalý příznak je, že patient myslí na sebevraždu, a že se bojí šílenství. Někdy, sám praví, jeho fantasie cele je zaujata obrazem, jak se věší; uvažuje, má-li se zastřelit. Že takové delirium sebevražednosti je po opici, na věci nic nemění; alkoholism patientův je naopak jiný přitěžující symptom. Z anamnese patientovy (to jsou teď medikovi a psychologovi Garborgovy dřívější romány) víme, že Gram již dávno silně hýří a pije.

Patient je člověk moderně vzdělaný, je spisovatel, kritik, analytik a analysuje tudíž vlastní svůj stav.

Gram je umdlený do duše, ale právě proto také nervósní. „Ale dole nejspodněji, úplně vespod v zadu v pozadí, v podzemí mé bytosti krčí se těžká, nebezpečná ouzkost, jakási tajemná, uzavřená zběsilost, jež se nabubřuje, nabubřuje a chce vypuknouti. Jest to zlé svědomí anebo jakási bázeň, jakýs pocit hrozného pokoření, zvláštní, idiotská hrůza před něčím, Bůh sám ví, před čím. Nesmírně chorobná touha vrhnouti se někomu k nohám, ženě, knězi, Bohu a bědovati, plakati, vyznávati se, býti vyplísněnu, zakletu, odsouzenu a konečně přijatu do milého, spolehlivého náručí jako chorobné děcko.“

„Kdy konečně překonám ten věčný neklid, tu hlodající nespokojenost, tu suchost a žízeň v nitru. Jsem jako zvíře na poušti, kde není vody, jako zajatý lev, jenž pobíhá za mříží klece, hledaje svobody. Vše, co jest neklidného, snaživého, číhajícího a tou-

žebného a nepokojného, seskupilo své trápení ve mně, leží v mých prsou jako sžírající bol.

Když vycházím z domu, jsem pln naděje, že se potkám s klidem v osobě mladé, plnoprsé ženy, která položí své bílé ruce kol mého krku a bude mi přišeptávati nekonečné vyznání lásky. Když jdu domů, doufám, že sedí tam a čeká mne, tichá a hezká, s přemáhanou tesknotou v temných očích.

Usedám v nejpohodlnější lenošce, avšak nemohu si odpočinouti, ulehám na nejměkčí pohovku, avšak ani tam nenalezám klidu. Stále číhám, číhám, číhám; všechny nervy jsou nataženy, smysly napjaty až k hallucinaci . . .“

Patient hledá marně výrazu, jak by svůj stav přesně vylíčil; nezbývá mu konečně než-li přirovnání, že jeho duše se na studila: „Nastydlý na duši. Nastydlý v duši, malátný v duši, unavený v duši, duševně řečeno, špatná chuť v ústech. Nechuť. Samá nechuť, všeobecná ošklivost, taedium generale . . .“

V tom neklidu Gram hledá upokojení, ale marně. Pohodlné pohovky a lenošky, jak slyšíme, nepomáhají; nepomáhá léčení mechanické vůbec; nepomáhá pití, nebo po pitce dostavují se sebevražedné fantasie tím častěji, přímo již hallucinace; nepomáhá také navštěvování dávné již milenky, Matyldy. „Čím více se špiním hýřením, tím jsem sentimentálnější“, sám docela dobře rozpoznává; a právě k vůli těmto svým návštěvám trpí všemi pekelnými mukami. Ani Bacchus, ani Venuše nepomáhají, nezbývá tedy než revolver nebo morfium, anebo — kostel a kněz . . . Starý přítel patientův, z dřívějších romanů Garborgových nám dobře známý dr. Kvaale také se již zastřelil; sebevražda je vůbec probátní prostředek, jak mu také ukazuje holobrádek jeden, jenž se také utopil . . . „Vlastně by měl každý intelligentní člověk míti láhvičku morfia v domácí lékárničce.“

Zlo tedy, není pochybnosti, sedí v duši, sedí v hloubi duše. Hledal štěstí a blaženost, hledal ji ve velikých ideách, ve vědě a filosofii, ale nenašel, čeho hledal. Byl šťastný a blažený v dětství, pokud neokusil ovoce se stromu poznání, pokud věřil; teprve teď poznává jak se rozcházejí ty dvě cesty a kam na nich lze dospěti. „Cesta víry: od jasnosti k jasnosti, od světla k světlu, od blaženosti k blaženosti. Cesta vědění: od jasnosti k jasnosti, od světla k světlu, od zoufalosti k zoufalosti.“

Tedy — jasnost a světlo věda nám poskytuje, ale činí nás nešťastnými . . . Napájel se žízniv všemi velikými ideami, ale stával se jen nešťastnější a nešťastnější!

Poznal všecky moderní a nejmodernější filosofické soustavy, poznal zejmena filosofii německou a nejnovější literaturu francouzskou; ale hledaného štěstí na té cestě nenalezal — skepse, toť zbývající usazenina ze všech těch ideových míchanin. „Positivistický skepticismus rozežral mou duši jako kyselina.“

Ztratil rovnováhu, proto že ztratil duchovního středu. Duše toho moderního člověka ztrácí se na všecky strany, do všech úhlů světa — nemá žádného pevného jádra, žádného středu, žádné jednoty. Nedopracoval se jednotného názoru na svět — odsud všecka ta bída — odsud nervosnost, pomatenost, touha po smrti . . . „Hlavní příčina četných nervových bolestí v naší době jest vlastně ta, že životní názor není v pořádku. Člověk postrádá — řekněme Boha; tím ztratil duševní život svého středu; duševní život ztratil regulátor, mohu-li to tak nazvati, a žene se střemhlav dál v křečovitém, divokém letu bez cíle a míry. A jak to již bývá, vyskočí péro . . .“

Gram ztratil starou, jednotnou, živící víru a na místě toho stal se třtinou, každým myšlenkovým větříčkem se klátící. Jeho nemoc tkví v dilettantismu, v polovičatosti. „Smutné pokolení tato přechodní rasa. Není ani dosti nevědoma, aby byla šťastna, ani dosti vědoma, aby mohla resignovati, jen vzdychá a svíjí se v jakési duševní hysterii“.

Chtěl se stát bohem, zatím však poznává na konec, že nebyl než marnivý slaboch, opičící se po druhých. „Veškerá má nevěra pocházela z toho, že jsem měl velmi bystrého a nadaného přítele, kterého jsem se bál; jeho posměchu jsem se bál — a posměchu ostatních soudruhů.“ . . . „Má stará pochybnost atd. jest chlapecká učenost z nejvyšší gymnasiální třídy; školáci jsou ovšem příliš chytří pro Boha.“

Po stránce rozumové tedy Gramův chorobný stav jeví se nám jako dilettantický intellektualism — dilettantism positivistický; jím potlačoval v sobě cit, avšak i fantasii, důvěřuje pouze v přesnost Comteovského positivismu; po stránce mravní Gramův neduh je bezměrným sobectvím: „Samé já, já, já . . . moje kniha atd.“

S hlediska historického jeví se našemu nemocnému vlastní neduh jako stav přechodní. Nastala doba úpadku,

dekadence; ale již již má naději, že sám oživne „v novém století fantasie, víry a srdce.“ Slovem: moderní člověk musí zase věřit, neboť: „Všichni opravdu velcí duchové jsou nábožní“, a proto také moderní doba po této době úpadku vrátí se do církve.

A tak tedy určuje si konečně náš dekadent své nemoci lék. Poznal, že „ty staré zvyky nejsou přece tak hloupé“, i nerozpakoval se chodit do kostela. Z počátku, když mu bylo zle, jen tam vklouzl, ale konečně se rozhodl a chodil na kázání svého starého přítele pastora Löchena pravidelně. Druhý starý soudruh Jiří Jonathan se Gramovi ovšem vysmívá: je to slabost, praví tento mefisto „Umdlených duší“ (Gram, když s ním naposledy mluvil, postřehl, že má v oku cosi satanického), je to nebezpečná zlomenina v páteři, fin de siècle, agonie de la bourgeoisie. Avšak — je to asi nevyhnutelné: Umdlení jdou ke knězi. (Nejnovější mefisto je patrně také již dilettant.)

Gram se za to již nestydí: „Emancipoval jsem se — zanechám všech starých frásí. Hledám uspokojení duši — tam, kde ho lze nalézti . . . Sklonil jsem se, poněvadž jsem se nechtěl zlomiti.“

Resumujme a pointujme ještě jednou problém našeho Fausta-Grama.

Vědecký a filosofický intellektualism, zejména jak se podává v positivismu („S Comtem to nejde“) přivádí člověka svým neharmonickým dilettantismem k zoufání. Moderní vzdělanec honí se za štěstím, ale zatím lapá smrt. Nabývá sice jasnosti, ale ztrácí klid: na místě žádoucího plného vědění musí se konec konců spokojit skepsí, a s ní a jí dostavuje se neklid, nervosnost, pomatenost, šílenství, touha po zničení . . . Tedy: aut, aut, buď se zlomit nebo sklonit . . . Gram se sklonil.

Před čím, před kým?

Před vírou a před Bohem, ale v řadě první před svým zdravým lékařem. Člověk musí mít duchovní střed, nestačí mu pouhé abstraktní idee („Musím mít boha. Duševní centrum Nro. 2 . . .“). Pastor Löchen vykládá to Gramovi takto: „Jen něco osobního může býti „centrálním středem“ lidské duše.“ Idea to může do jisté míry být také, ale nestačí, nestačí vůli celé . . . „Ano, ano, něco osobního, — žena nebo bůh! Všechna abstrakta jsou mrtva“ — přitakuje mu Gram.

A proto netoliko Bůh, nýbrž Kristus — „Pomatenost nebo Kristus“. Tedy návrat ku křesťanství a N. B.: protestant Gram nejraději vklouzne do kostela — katolického.

Gram nestydí se již za pověrčivost a mysticism; přece však nečeká všecku spásu od svého přítele duchovního; více mu pomáhá — lékař. A ten neléčí ho léky, ale léčí ho svou osobou, svou zdravou, pevnou neskeptickou duší. Nepotřebuje léků, ale lékaře, neboť potřebuje důvěru. A tu dovedl mu vdechnouti pravý lékař. Sám pastor nepřipisuje si již veliké moci: „Křesťanství, jež jsme my kněží ze světa vydogmatisovali, bude veň znova vmedicinováno pány lékaři“.

Důvěrou, tedy vírou, časová dekadence bude přemožena. To jest: Moderní degenerující člověk musí se napřed změnit na duchu a tím se také změní a vyléčí na těle. Problem tedy je; Jak změnit vůli seslabenou skepsí, jak změnit vůli vůbec, jak změnit mne, toho docela určitého Grama. Jak nadchnout slabocha důvěrou? A kdo nalezne důvěru, tedy víru, má také zabezpečenu regeneraci fysickou. Gram to poznal na pastorovi Löchenovi: tento dříve sám byl dekadent a člověk degenerující, mnohou noc spolu hýřili a prohýřili duši a zdraví, ale Löchen se našel a oživì a Gram s údivem vidí na něm, že má „tvář bez mála skoro jako novou“.

Summa: Žádné bažení a dychtění po bohorovnosti, ale starý recept Rosseauův: „Když se to dobře uváží — nespočívá ono štěstí, jaké všichni hledáme, vlastně v prostotě a skromnosti?“

(Pokračování.)

Lékárnická a zdravotnická výstava.

Referuje MUDr. **Vladimír Preininger.**

Od 15. srpna do 21. září trvala v Praze „II. mezinárodní výstava lékárnická“, kterou podnikla Česká společnost farmaceutická k oslavě svého 25tiletého trvání. Po dvou velikých, zcela českých výstavách, jež světu širšímu objevily náš pokrok i náš život, měli jsme tedy na týchž místech malou výstavku světovou — byl to pokus, jenž se zdařil a jenž snad připraví půdu pro větší výstavu mezinárodní v Praze. Ovšem musí se vyčkati a času dočkati: dnes již je výstav u nás dosti, jak nepoměrně malá návštěva výstavy dokázala.

Ale z toho nesmí se usuzovati, že výstav nemá vůbec býti; jen jest nutno, aby každá měla svůj určitý cíl a směr. A jelikož i výstava lékárnická měla svůj důležitý význam (a musíme s vděkem vzpomenouti zásluh mužů, kteří přičinili se, aby tato výstava byla v Praze uspořádána*) — proto myslím jest vhodno upomínku na ni aspoň stručným referátem zachovati a tak i širšímu obecenstvu vysvětliti, čeho výstavou tou snaženo docíliti.

* * *

Výstavní předměty rozděleny na sedm skupin; osmá — zdravotnictví — přibrána jen pro příbuznost i proto, aby výstavě dodalo se rázu zajímavějšího. A lze říci, že předměty hygieny se týkající těšily se největší pozornosti obecenstva, což přirozeno a pochopitelno. Chci též počíti touto skupinou, která i jinak jest mi nejbližší.

Hned předem musím vytknouti jednu věc: výbor, jemuž svěřena výkonným výborem péče o VIII. skupinu, byl tímto svolán teprve v únoru t. r. a měl tedy při četné konkurenci jiných výstav

*) První mezinár. výstava toho rázu byla ve Vídni r. 1883.

za 6 měsíců (!) pořiditi obraz moderní hygieny. To ovšem nebylo naprosto možno a tak vlastně předvedeny obecenstvu úlomky ze zdravotnictví — paběrky sice v mnohém směru pěkné, ale přece jen nad míru kusé. A vedle toho neúčelnou instalací (která není vinou výboru) rozházeny věci organicky k sobě patřící tak, že bylo dosti obtížno je shledávati a tak si názor o té které věci učiniti.

Po tomto nutném upozornění probeřeme si věci zajímavější, a sice ne pořadem katologu, nýbrž dle ustálených pravidel zdravovědy.

Počneme zdravotnictvím příbytků. Bohužel neměli jsme žádných plánů domů obytných, což nesvědčí příliš ve prospěch našich stavitelů. Pouze některé ukázky obydlí dělnických se tu vyskytly. Tak pražská „společnosť pro stavbu dělnických domků", jejíž majetkem jsou domky na „Mrázovce" u Smíchova a kolonie v Holešovicích, vystavila plány na přeměnu svých jednopatrových domů ve dvoupatrové. Než ani po této přestavbě nebudou zcela bezvadné, jsouce již v základech pochybeny; lépe se zamlouvaly vyložené plány dělnických domků „německé lidové stavební společnosti" v Berlíně a „spolku pro blaho pracujících tříd" ve Stuttgartě. O tomto pojednává i spis Ed. Pfeifera: „Eigenes Heim und billige Wohnung", k němuž přiložené plány okazují praktický smysl jich původce.*) — Sem přiléhají obrázky z kolonií dělnických světoznámé firmy „Pullmanns Car Company" v Chicagu; jsouť kolonie ty vlastně celá, vzorně hygienicky zařízená města.

Vidíme i z této malé ukázky, že v cizině přece si důležitých těchto otázek více všímají než u nás.

Z vnitřního zařízení našich obydlí byla tu dosti pěkná kolekce různých kamen jak cizích, tak i našich firem; v tom oboru již náš domácí průmysl dobře s cizinou zápasí. Jeť vytápění důležitou otázkou: má nám dosti tepla poskytovati při malé spotřebě paliva, které pak má se tak spáliti, aby co nejméně kouře do vzduchu přecházelo. Nejvíce bylo viděti ovšem kamna železná, hlavně systemu Meidingerova; z českých závodů jmenujeme: Horák Bohuslav a spol., Jar. Seykora, E. Sommerschuh, z německých: H. Heim. — Topení plynem ukázala nám pražská obecní plynárna; topení velmi dobré i hygienicky téměř nezá-

*) Z spisu později obšírný výtah uveřejním.

vadné (zvláště že není tu dýmu), ale posud trochu dražší než topení uhlím neb dřívím.

Ústřední topení zastoupeno bylo pěknou ukázkou Českomoravské továrny, a sice topení ohřátým vzduchem. S tím i vzor větrání obyčejného byl spojen. Vedle toho byla tu i žárová tělesa pro vytápění parou vystavena.

Vzorek bezdýmého spalování vystavil M. Javůrek, dle jehož systému pořízeno i vytápění ústavu pro choromyslné v Dobřanech (kde jako technický inspektor působí) i Strakovy akademie v Praze. Dle úsudku odborníků jest to jeden z nejlepších způsobů.

Větrání znázorňovala jediná firma a to česká: Janka a spol. Byly tu i skutečné ventilační přístroje, hlavně s vodní silou pracující, i přístroje inhalační a rozprašovací, práce věru pěkné, provedení bezvadného. A pokud z činnosti strojů těch, jež na výstavě byla ukazována, souditi se může, jsou i co do vlastního větračního účinku velmi dobré.

Zařízení pro odvádění odpadků bylo velmi slabě zastoupeno. Tak viděli jsme jen několik ukázek klosetů vodových i klosetů pro pokoj ve tvaru různém (sedadel a p.); účastnily se tu firmy: Friedel, Gottwald a vídeňská: Guttmann. První vystavila též domácí koupelnu, velice pěknou, hodící se ovšem pro nádherný byt. Hned vytýkám, že o lidových lázních neměli jsme ani stopy . . .

Pokud se týče přivádění vody, vystavila pražská obecní vodárenská kancelář plány pražských vodáren i plány Prahy, na nichž rozvedení vody, hydranty a p. vyznačeny byly. Vedle toho i města král. Vinohrady a Roudnice plány svých vodovodů vyložila.

Osvětlování zastoupeno bylo slabě. Pražské plynárny znázornily různé tvary hořáků (ovšem ani Auerův nechyběl); firma „Kittel a Steiner" předvedla sbírku lamp s hořákem Auerovým, v nichž svítí se lihem (světlo zajisté velmi pěkné, klidné, jasné) a hamburský závod „Sthamer a sp." měl ukázku methylového lihu pro kahan fomialdehydový. Svíčky stearinové vystavila mimo jiné česká továrna Holoubkova (z Vinohrad).

Ukázky zařízení z domácího hospodářství (ledničky, prací a ždímací stroje, linoleum a p.) nemají v ohledu hygienickém významu; přejdeme proto k hygieně osad. Ta byla tu pouze zmíněnými plány vodovodů zastoupena; o plánech měst, kana-

lisaci, odklízení odpadků, pohřbívání a p. jsme bohužel neměli na výstavě ničeho. Stejně chudě zastoupeno bylo zdravotnictví továren a dílen; vídeňské průmyslovo-hygienické museum vybralo ze svých bohatých sbírek některé modely hygienických zařízení a pomůcky pro první pomoc, dr. Korbelius pak tytéž pro horní závody příbramské a firma Smekal pro hasiče i osoby, v dusném vzduchu pracující. — K tomu přimyká se i poskytnutí první pomoci, což dobře pražský i vídeňský ochranný sbor znázornil.

Od této celkové zdravovědy přejdeme k hygieně osobní; sem čítali bychom opatřování potravin, oděvnictví, koupele. Bohužel i tato skupina byla ve hygienickém směru chudá. Z obleků viděli jsme tu dvě firmy, jichž látky hygienicky jsou bezvýznamné (pokus firmy „Kocián“, hotoviti látky oblekové antiseptické, jest malicherný); obuv pro nohy zkřivené vystavil vídeňský obuvník M. Eckelhart, jehož výrobky zasluhují plného uznání. Též ukázal nám, jak se má šíti bota pro zdravou nohu, ježto posud nosíme obuv, která nám spíše nohu znetvořuje.

Z potravin zasluhují zmínky jen jisté věci. Tak mlékárny Freyova ve Vysočanech a dra Merhauta ve Hlubočepích, obé připravující (vedle smetany a mléka normalního) mléko dětské: ona dle metody Gärtnerovy, dr. Merhaut pak dle své vlastní. Obě jako domácí závody, vzorně zařízené, s výrobky výtečnými měly by býti hojně podporovány. V Merhautově mlékárně hotoví se mimo to též dobrá dětská moučka; tuto vystavily i firmy Nestlé (Švýcary) a Schiktanz (v Nekoři v Čechách). Moučky takové mají ve výživě dítěte podřízenou cenu, poněvadž nikdy nemohou mléko nahraditi a ježto nelze doporučiti, aby dítě mladší 6 měsíců bylo jimi krmeno.

Jako umělé mléko dětské nahraditi má mléko mateřské, tak margarinové máslo má zastoupiti máslo přirozené, které jest jedním z nejdůležitějších tuků při výživě, ale dosti drahé! Ale ježto margarin má tutéž výživnou cenu jako máslo pravé, bude, jsouc levné, jednou významnou částí lidové potravy. Proto těšily nás ukázky margarinu firmy vídeňské: „Granichstaedten“ i české „Holoubek F.“ (která vyrábí též stearin, mýdlo a p.) — Mlékárna Hankensbüttel (Hanoversko) vystavila přirozené máslo slané i neslané, jakož i pasteurisované (zárodků chorobotvorných zbavené).

Z náhražek kávy viděli jsme některé ukázky kakaového prášku. (Bensdorf, Hansen a j. — české továrny není?) a žitné kávy (Vydra). Bylo by si skutečně přáti, aby spotřeba kávy zrnkové (cofein obsahující) u nás se zmenšila a jmenovitě dětem dávána nebyla. —

Jinak z potravin viděli jsme tu český med i medové přípravky, masové tresti, konservy (od jediné firmy — z Rigy), jednu ukázku „výživného" chleba Waechtlera ze Saska a — jak se samo sebou rozumí — různé druhy vín, lihovin, koňaku a piv. Vyjmeme-li některé druhy vína, které lze za léčivé pokládati, nehodilo se ostatní v rámec zdravovědy, jejíž jedním z úkolů nemalých je: potírati alkoholismus . . .

Školní zdravotnictví bylo zastoupeno velmi slabě. Lavice (ne právě podařené) vystavil Bayer, školní řiditel z Vídně; týž zaslal fotografický pohled na děti píšící, čímž měla se škodlivost ležatého písma ukázati (zkřivením páteře) a návrh osvětlení pro školy. Pravidla zdravotní a obrazy, jednotlivé poučky znázorňující (lepší myšlénkou než provedením), vyložila A. J. Čadová, horlivá pracovnice ve zdravotnictví školním. — Z plánů školních budov zastoupen byl jedině E. Sochor, stavitel v Praze, známý svými stavbami na Národopisné výstavě. Týž řešil stavbu školy pro menší okresní město tak, aby třídám dostalo se co nejvíce světla i vzduchu. Nelze tuto rozebírati plán podrobně; stačí říci, že byl v ohledu hygienickém výborný.

Ke škole družily se: nářadí tělocvičné (vystavené jedinou firmou „J Bartl" ze Smíchova, ale skutečně pěkné), plány tělocvičen A. Kroupy ze Smíchova, dále oba pražské spolky pro hry mládeže a český spolek ferialních kolonií, jenž blahodárnou činnost svou znázornil na mapě i diagramy. —

Přistupujeme k oddílu hygieny, jenž učí nás vraceti ztracené zdraví, skytati chorobným pomoc a útulek. A lze říci, že toto oddělení bylo nejčetněji a nejčestněji zastoupeno.

Předem vytýkáme tu účast různých humanitních ústavů, které znázornily jednak zařízení vnitřní (lože, šaty, jídlo a j.), jednak plány a stavby samé. Jsou to pražský chudobinec, chorobinec, vychovatelna, sirotčinec, Smíchovský chudobinec i chorobinec, dále ústavy pro slepce, hluchoněmé, idioty, Johanneum, Oliveum, Vlašský sirotčinec a j. Tato skupina věru zasluhovala největší pozornosti obecenstva; vždyť ukázala, co lidské bídy je mezi námi a kde je otevřené pole dobročinnosti.

Z ústavů, ošetření a léčbě nemocných věnovaných, vyložily plány, pohledy, diagramy a j.: c. k. nemocnice, král. zem. porodnice a nalezinec (zvláště cenné diagrammy), ústavy pro choromyslné, nemocnice milosrdných bratří a Alžbětinek v Praze, dále okresní nemocnice v Berouně, Hoře Kutné, Mělníku, Poličce, Roudnici, Slaném, Smíchově, Ústí n. L., Jablonci, Benešově, Brodě Něm., Dvoře Králové, báňská nemocnice v Kladně, a z ciziny pouze kantonní nemocnice ve Sv. Havlu (výroční zprávy) a Bernu (statistické výkazy) — obě ve Švýcarsku. Ač mnoho nemocnic z Čech chybělo, měli jsme tu pěkný soubor a přehled toho, co v království našem bylo za posledních let vzhledem ku nemocným vykonáno.

A obrazy ty byly prakticky doplněny ukázkou skutečnou: byla totiž postavena malá „vzorná nemocnice“, obsahující síň pro nemocné a síně pro operace (totiž pro narkosu, sterilisaci nástrojů a operační). Kdo z navštěvovatelů znal zařízení starých nemocnic, byl asi překvapen tím, co zřel v „moderní nemocnici“, kde je o veškeré pohodlí nemocného, čistotu, vzdušnost postaráno a kde i síň operační stkví se elegancí nářadí a zrovna dokazuje bezpečnost operac ohledně nákazy, která z tak zařízené síně je vyloučena. — Nemohu rozbírati vše, ale tolik musím vytknouti, že tato exposice byla středem celé hygienické výstavky. —

Vedle hned byla souborná výstavka několika pražských firem (p. řiditelem drem Šťastným vzorně sestavena), v níž viděli jsme vzorek prádla, nářadí, postele, skříně na nástroje*) a j. A celé doplňoval známý přenosný barák Doeckerův, obci Pražské náležející, s celým zařízením. Vytknouti nutno, že zařízení ve vzorné nemocnici i ostatní (vyjma sám barák) provedli většinou české firmy: Bratří Čížkové, Gottwald, Hrůza a Rosenberg, Wolf a Štětka, Jaroměřský, a j. — tedy důkaz, že v tomto oboru můžeme se opírati o české výrobky úplně.

K ošetření nemocných vztahovaly se i vystavené látky obvazové, nástroje chirurgické a pod.; zúčastnily se tu české firmy: A. Hajšl, Fischer, Hochmann (Praha), Sýkora (z Brna), a německé Hartmann a Kleining (Vrchlabí), Immenkamp (Výprty),

---

*) Skříně ty hotoví se nyní celé ze skla a železa a byly dosud za veliký obnos objednávány z ciziny; zámečník Hulička zhotovil ji za čtvrtinu toho obnosu!

Richter i Sanitas (Chomutov), dále Kahnemann, Turinský a Odelga (z Vídně), z ciziny Sachs (Berlín), a j.

Výstavka ta celkem velmi bohatá, ukázala nám přece jen, že nemáme posud veliké české továrny na látky obvazové (vatty, gazy a p.); vše je posud většinou objednáváno z továren německých. Pouze nástroje a některé bandáže hotoví se v českých závodech — ale ty se (vyjma dva) výstavy nezúčastnily.

Elektrické přístroje léčebné zastoupeny jedinou a to cizí firmou, Kravoglem (z Brixenu); ortopaedické pomůcky vystavily Haas Fr. a Jurschitzka B. (oba z Prahy). Jediný lékař ortopedista, dr. K. M. Schwarz, vyložil obrazy ze svého léčebného ústavu, přístroj na hotovení sádrových obrazů a dva, pěkně zhotovené korsety pro zkřivené páteře. Sem řaditi lze pohyblivou dlahu dr. Plettinck-Bauchaua (z Bruges v Belgii) pro zlomeniny horní končetiny, důmyslně sestrojenou, a sbírku umělých očí Schmidta J. (z Durynska).

Dále viděli jsme vozíky a nosítka pro nemocné a raněné, vystavené J. Stoupou, K. a J. Krausem, Czermakem a j.

Říšské ministerstvo války, jakož i jeho námořní oddělení zaslalo ukázkou zařízení léčebné i lékárnické pro pole; a spolek Červeného kříže vystavil nosítka, vozíky i vozy, stany a postele. K této výstavce řadil se vůz železniční, sestrojený pro dopravu raněných po úzkokolejné dráze, jak jej továrna Ruston a spol. zhotovuje.

Ještě zmíniti se dlužno, že zúčastnili se výstavy četní zubní lékaři i technikové, jak a četní vyrabitelé voňavek, toiletních prostředků, mýdel a pod.; o tom referovati nelze, ježto přesně vzato, nehodilo se v rámec hygieny.

(Dokončení.)

Socialisté a obnovení Polsky.

V socialistické revue „Neue Zeit" zapředla se zajímavá polemika o obnovení polského státu a stanovisku vůči němu sociální demokracie, do kteréž polemiky ovšem zasáhly i orgány polské soc. demokracie. Polemika, vedená mezi slečnou Luxemburgovou, stoupenkyní toho směru polských socialistů, který místo boje za polský stát hlásá boj za svobodu v Rusku vůbec, krakovským socialistickým žurnalistou S. Häckerem, a K. Kautským, — dotýká se velkého počtu různých otázek, i podáme z ní hlavní body, týkající se těsně předmětu samého: obnovení Polsky.

Sl. Luxemburgová ve dvou článcích pojednává o věci. Připomíná, že v polské otázce stal se velký obrat. Staré sympathie socialistů (již od r. 1848) pro myšlénku obrození Polsky byly protestem proti mikulášskému absolutismu a podporou snah o zlomení tohoto útočiště reakce, které hrozilo zničením všeho demokratického revolučního hnutí v Evropě, i měla se Polska státi hradbou proti němu. Provedení toho očekávalo se od evropské války nebo všeobecné revoluce. Byl to tehdy postulát zahraniční politiky socialismu evropského. Avšak nyní již Rusko tak nebezpečným v tomto smyslu není, nehrozí již tak jeho bajonety, jako jeho diplomatický vliv, a proti tomu nestačila by již fysická hradba Polsky, nýbrž třeba je zlomiti absolutism ruský vůbec.

Polský socialism vystupuje teprve v letech 80tých, a od té doby stává se polská otázka již otázkou vnitřní politiky jedné části proletariátu. Ten však staví se od počátku již k idei obnovení Polsky bez svazu s Ruskem passivně, až teprve v posledních letech povstává nový směr, s londýnským měsíčníkem „Przedświtem" v čele, který staví program obnovení Polsky, a myšlénku tu přijímají polští socialisté v Rakousku a Německu. Z nejasných a různých interpretací tohoto programu správně rozeznává sl. Luxemburgová, že tu nejde o osvobození Poláků v budoucí společnosti socialistické (— to se jí rozumí samo sebou), nýbrž jako nejbližší cíl o stvoření polské republiky demokratické, — kde by vládla poměrně značná svoboda a socialism by svobodně postupoval, — a to revolucí a odtržením od Ruska. Takovýto program prohlašuje pisatelka za neproveditelný — nepočítá-li se s jakousi „katastrofou", evropskou válkou, v níž by se Polsko osvobodilo; spoléhání na toto zavrhuje, jakožto program neseriosní, — a mimo to pro boj proletariatu vůbec a specielně i polského, za neprospěšný.

Za neprospěšný pokládá program tento a akci proň, neboť snahy po úzkém sloučení socialistů polských různých států odlučují je od ostatních socialistů a ztěžují boj za akutní úkoly v oněch státech, tedy boj proletariatu vůbec. Protože pak ekonomické důvody v agitaci pro Polsku nestačí, bylo by třeba uchýliti se k akcentování národnostního citu, což hrozí porušením zásad socialistických, kolísáním v postupu, ano i uvedení polské soc. demokracie do vleku maloměšťáckého nacionalismu.

Nemožným jest v dosavadních společenských poměrech obnovení Polsky, neboť jednotlivé části její jsou se svými annekčními státy hospodářsky úzce spojeny, na nich závislé. Mimo to proletariat sám jest vůbec na takový úkol sláb a z ostatních tříd společenských jest šlechta proti tomuto programu, smířivši se dávno s carismem, buržoasie také, jsouc svým odbytem továrních výrobků závislá na Rusku; maloživnostnictvo dle sl. Luxemburgové poměrně jest málo závažným, a jeho sympatie pro nacionální ideály tedy také, rolnictvo nemá politické fysiognomie, ale žijí v něm staré tradice nenávisti ke šlechtě a nacionálním ideálům, jichž byla nositelem, a mimo to úcty k carismu, jenž je od šlechty osvobodil. A konečně t. zv. „intelligence“ celkem pociťuje nejvíce tlak ruských poměrů a jest nejvíce oposiční, ale jen dotud, dokud není svou existencí připoutána k buržoasii. Tak tedy by zbyl jako zápasník za obnovu Polsky vlastně jen proletariát (kdyby úplně program tento přijal), ale ten není s to, aby obnovení Polsky ostatním třídám, tomu nepřejícím, vnutil, a zlomil sílu tří velmocí.

Odmítajíc tedy boj za neodvislost Polsky jako první cíl, formuluje v této věci program polské socialistické strany, k níž sama náleží, takto:

Positivní úkoly polského proletariátu jsou zcela analogické úkolům socialní demokracie jiných zemí: demokratisování daných státních ústrojí. Stává-li se Polsko a Rusko jedním kapitalistickým mechanismem, stává se polský a ruský proletariát jedinou dělnickou třídou, a jejím nejbližším úkolem jest — svržení carismu. Boj za politické svobody v Rusku dává polskému proletariátu možnost, nejen brániti své třídní zájmy, nýbrž zároveň zasazovati se za autonomní svobody v Polsku.

Důvody sl. Luxembergové jsou sice příliš jednostranné, oekonomické, ale důsledné s jejího materialistického stanoviska a navzájem si neodporují. Odpověď Häckerova na její vývody je slabá a nevyvrací zcela nic; za to pojednává o spoustě otázek podružných, ale o věci samé vlastně praví jen: „Nechceme býti proroky a předpovídati, jak se má uskutečniti osvobození Polsky“, a dále: „Netvrdíme předem, že neodvislost Polsky lze provésti před velkým Kladderadatschem“. Prosvítá však, že Häcker jest proti akci za svobodu Ruska jakožto prvního politického cíle, a že přece staví za první cíl Polsku, neznaje však udati prostředky a opodstatniti možnost toho. Celkem jest vidět, že se hledí nesnadné otázce vyhnouti.

K. Kautský v první části své stati (nadepsané „Finis Poloniae?“) šíře rozvádí novější historii polské otázky, která zaujala velice v r. 1863 nově založenou „Internacionálu“. Tato sympatisovala s revoluční Polskou jakožto hlavním odpůrcem reakčního Ruska, které prý hrozilo evropské demo-

kracii hlavně jednak svým pudem na západ a jih směřujícím k opanování některých slovanských národů a Cařihradu, jednak nedostatkem revolučních živlů uvnitř sebe. Na obranu od tohoto internacionála přála obnovení Polsky a měla zájem na zachování Turecka.

Od té doby však nastaly velké změny. Boj demokracie probudilých národů v Evropě za pokrok přešel s barrikád do tisku, shromáždění, spolků, do akce volební, místo pušek zaujalo slovo a myšlénka, — a oficielní Rusko jest nyní daleké pomýšleti na annektování národů s volnými myšlénkami a čilým politickým životem, neboť ví, jaké by z toho hrozilo nebezpečí jeho ústrojí, i obrátilo se na východ, do Asie, jejíž poměry harmonují s jeho politickou strukturou. S dřívějším svým nepřítelem, Tureckem, jest ve shodě, nepřeje osvobození Arménů tureckých, bojíc se jejich vlivu na Armény ruské, a jeho dřívější úlohu chrániti křesťany v Turecku, vzala na se Anglie. Tím přestává býti Rusko západu tak nebezpečným, když ještě nadto v jeho vnitřku revoluční živly se rozmohly, zatím co v Polsce zbytky šlechty polské, dřívější to vůdkyně revolucí v celé Evropě, smířily se s carismem a Polsko přestalo býti zemí revoluční par excellence.

Tak pozbyla polská otázka velice na svém dřívějším mezinárodním významu — a až potud, praví Kautský, se shoduje se sl. Luxemburgovou. Ne však v ostatním.

Vyvrací nejprve tvrzení její o tak výhodném položení hospodářském ruského Polska za spojení s Ruskem. Jest sice pravda, že po posledním povstání Rusko, chtějíc Polsko k sobě připoutati, hospodářsky podporovalo tam průmysl, který počal se mocně vzmáhati, ovládati ruský trh a přinášeti ohromný zisk výrobcům. Tato zlatá doba však minula: v Rusku samém vyrostl již také mocný průmysl, s polským konkurující, při čemž ruská vláda vyššími daněmi, tarifní politikou a různými šikanami polskému průmyslu ztěžuje odbyt, takže se podobá, jako by Polsko bylo cizím státem, s kterým Rusko vede celní boj, v němž Polsko nemá prostředků obrany. I počíná kapitalistická buržoasie poznávati nevýhodu svého postavení, přejímati starou národní ideu, — kterou, jak i sl. Luxemburgová praví, ostatky bohaté šlechty opustily, smířivše se úplně s carismem, — ač pro ni, pro obnovení Polsky, zajisté revoluci dělati nebude. O maloměšťáctvu sice tvrdí sl. Luxemburgová, že jest pro obnovu Polsky, ale nepřikládá této vrstvě společnosti velikého významu, což pokládá Kautský za nesprávné, dokládaje, že stav tento v ruském Polsku ještě dlouho bude vzrůstati, ale klesati bude v celku jeho blahobyt, a ono, nemajíc pomoci od vlády, jest a bude oposiční, revoluční. V oposiční náladě v jiných státech přijímá formy klerikalismu a antisemitismu, u národů potlačených pak charakter nacionální oposiční strany. I t. zv. „intelligenci“ přikládá Kautský velký význam, neboť ona sice netvoří zvláštní třídy a jest směsí velmi různých zájmů, ale má téměř monopol vědy ve svých rukou, a má v politice velkou úlohu, dodávajíc vůdce nižším třídám, nejvíce tvoří veřejné mínění a jest hlavním zápasníkem za nacionální ideje, a zvláště v ruském Polsku, kde i materielně i morálně nejvíce trpí ze všech tříd.

Konečně rolnictvo, které bývalo nejbolestnějším místem národního hnutí polského, jsouc nepřítelem šlechty, která je vykořisťovala, a ná-

sledkem toho i ideje, jejímž byla šlechta nositelem, a opírajíc se o cara, který je osvobodil. Avšak vláda ruská dávno již není zvlášť nakloněna polskému rolnictvu, ono jest využitkováno právě tak, jako ruské, a při tom ještě tíží je nepříznivá agrární a tarifní politika, přivodící zaplavení polského trhu levným ruským obilím, takže nastávají agrární krise, a polský rolník ztratil svou dřívější lásku a důvěru v cara, poznal, že není pánem ve svém domě, nýbrž otrokem cizího dobývatele.

Staví tedy Kautský příznivou prognosi nacionálnímu hnutí polskému. Uskutečnění jeho snah také neočekává od světové nějaké války, ale za to dokazuje, že ruská státní struktura tak již přišla do sporu se společenským organismem Ruska, že ono stojí před politickou revolucí, v níž přijde na řadu i polská otázka, a uskutečnění polského státu, ať už samostatného, nebo v takovém poměru k Rusku, jako Norsko ke Švédsku, Uhry k Rakousku, nebo pod. Přijímá tedy Kautský program bezprostředního se domáhání Polsky a to revolucí, a z programu „antinacionální“ socialistické strany polské, za niž mluvila sl. Luxemburgová, praví, že hrozí nebezpečí, že bude prospívati carismu.

V této otázce jest zajímavý také článek lvovského social. orgánu „Nowy robotnik“, který pokládá za „nesporné, že po stránce politické samostatná republika polská jako zřízení demokratičtější jest žádoucnější pro polský proletariát, než konstituce petrohradská“, a v osamostatnění Polsky doufá za pomoci jiných států, které za nedlouho přejdou do stadia mocného zdemokratisování; agitace pak za Polsku jest jim výhodnější, než za ruskou konstituci proto prý, že jest to populární heslo!

Všechny tyto články pojednávají o věci dosti jednostranně, kladouce váhu pouze na stránku hospodářskou a opomíjejíce proudy myšlénkové, nezávislé na hospodářském postavení, ku př. mezi intelligencí, která přes vše utlačování jest také kosmopolitická atd. Nevystihuje tedy žádný článek otázku polskou úplně, avšak nutno přiznati, že důsledky sl. Luxemburgové (byť opřeny na nesprávných faktech) jsou nejsprávnější. Ona vidí nemožnost revoluce v Rusku, kdežto Kautský jest v této věci na stanovisku názorů, ovládajících social. demokracii německou, která stále čeká ruskou revoluci. A jest zajímavé, že velká část ruské social. demokracie staví se proti revoluci, a že prohlášení proti ní a pro boj za politickou svobodu v Rusku vyšlo právě v předmluvě k vydanému nedávno od ruských socialních demokratů ruskému překladu „Erfurtského programu“, knihy to právě p. K. Kautského. *F. H.*

Zprávy ze školství obecného.

Učitelstvu bylo ulehčeno upravením platů 1. lednem r. 1895. Většině sice, ale ne všem. Odtud hned po vyjití zákona zmatky, oprava, výklady — a zase stížnosti a to oprávněné. Učitelstvo menších měst vyjato ze zlepšení platů. Zdá se, že celá ta úprava provedena byla bez řádné přípravy a na rychlo. Proto také později shledáno, že to bude státi více, než se počítalo. Přesvědčením je, že za tento náklad — nebo o málo větší, by se bylo vyhovělo všem spravedlivým požadavkům. Bylo ale a je třeba lepšího rozdělení. Doufáme, že nebude lze na dlouho tuto věc odkládati, a že se rozumně k úpravě hlubší a správnější přikročí. Návrhů bylo a je dost. Šk. Obzor v č. 18. t. r. navrhuje rozdělení doby služební po 5 letech na 8 dílů bez kvinkvenálek. Od 1—5 let 400 zl.; do 10 let 600 zl.; do 15 let 800 zl.; do 20 let 1000 zl.; do 25 let 1100 zl.; do 30 let 1200 zl.; do 35 let 1300 zl.; do 40 let 1300 zl. Řídící učitel měj funkční přídavek a byt. Tento měj každý učitel.

Moravský Ústř. spolek činí kroky ve prospěch podučitelů. Titul poduč. buď zrušen; neodvolatelné kvinkv. od prvního def. ustanovení po 50 zl.; po 8letém nepřetrženém působení od zkoušky dospělosti buď každý vřaděn do I. kateg. učitelské. U nás ozvala se jen dotčená města.

O organisaci učitelstva bylo v č. 10. N. d. promluveno. Opraviti dlužno, že volby do Ústř. sp. odloženy do konce října.

K ministerstvu vyučování vyslána deputace učitelstva českého i německého se žádostí, aby zřízen byl při filosofických fakultách v Praze učit. seminář. Krok ten lze jen schváliti. Ku sjezdům v Brně a Opatiji vysláni delegáti. Ad. Frumar byl Ústř. spolkem splnomocněn, aby před zem. konferencí svolal delegáty ku poradě o tom, které samostatné návrhy mají se podati, a jaké stanovisko se má k jednotlivým otázkám zaujati.

Pražský Komenský první projednal ve svých schůzích všech pět otázek daných na program zemské konference. Při jednání o písmu stojatém (Dr. Matiegka) bylo vsak přítomno celkem as 45 členů. Kde jsou ostatní? Ve venkovských jednotách to lepší není, spíše horší. Nechuť, stagnace. Čím to? Příčin mnoho a různých. Hlava (Ústř. sp.) mrtva — taktéž údy. Třeba nového ducha, nových sil. Jinak množství osobních věcí, nechutného škorpení, někde okresní velikášství, samovláda (buď jednotlivce, nebo celé kliky), jíž se jiní nechtí podrobiti a proto se raději vzdalují. A takový povýšenec to ani nechce vidět, a proti všemu rozumu

se vnucuje dál. Také mnoho chlebaření. Nejhorší je, že panuje většinou vzájemná nedůvěra, neupřímnost a neláska.

Jedná se nyní o zařízení učit. záložny a učit. domu v Praze. Záložna při pražském Komenském je již založena a počíná činnost. Holubův Kalendář r. 1897 velmi horlivě navrhuje, doporučuje a objasňuje myšlénku zříditi všeobecnou učitelskou záložnu pro Čechy, Moravu a Slezsko, z Ústředního spolku, jejíž čisté výtěžky byly by hlavním podporovatelem a udržovatelem samostatného sirotčince učitelského. Povšimnutí a podpory každého učitele a zejména Ústř. spol. a výboru samost. sirotčince v plné míře zasluhuje myšlénka Holubova.

Zařízen „samostatný sirotčinec učit.“ Zase jedna z trapných stránek organisace. Jsou tu konvikty, podporovací fondy vdovské, Bolzánův sirotčinec — a nyní ten samostatný, který zřízen byl z Ustřed. spol. a za nímž stojí as většina učitelstva. Co tu kapitálů rozdělených! A proč? Tu nejvíce patrna ta desorganisace v hlavách. Nejsem odpůrcem nového sirotčince, naopak. Ale upřímně lituji té rozháranosti a nesvornosti.

O sloučení odboru literárního při Ústř. sp. s Děd. Komenského bylo v N. D. již také mluveno. Vydáno nově objevené „Klasobraní did.“ Komenského, Ročenka a Klikův „Silozpyt pomůckou vyučování jazykového ve školách obecných i měšťanských“. O prvém netřeba se šířiti, druhé dva spisy Paedagogické Rozhledy doporučují. O spisu Klikově soudíme, že je nad potřebu rozvleklý — a tím drahý (stojí vázaný pro členy 95 kr.). Zejména by mohla odpadnouti část čtvrtá, obsahující „ukázky přípravy k slohovým úkolům silozpytným“ (t. j. podrobně vypracované otázky učitelovy i odpovědi žákovy), a část pátá se zcela zbytečným rejstříkem.

Pro mládež kromě „Květů mládeže“ vydává se „Knižnice.“ V té jako prvá část vydán pěkný „výbor ze spisů K. Raise“. Nyní vydán prvý sešit s výborem ze spisů Krásnohorské. Nevíme, je-li to šťastný výbor. Skoro samé básničky — je to trochu jednotvárné. Na to se mládež tak snadno nechytí. Jinak podivením naplňuje, že ani tomuto prospěšnému podniku (Děd. Komenského) rozuměti se nechce. Z tolika tisíců je pouze 12—1300 členů. Členem by měl a mohl býti každý (5 zl. jednou pro vždy). Proč se toho nechopí krajinské jednoty — jako se někde děje?

Od 3. do 7. srpna konána v Praze zem. konf. za předsednictví Dra Fr. Hejzlara. V době 26 let je tato třetí, ač má býti každé 3 roky. Mimo 61 zvolených delegátů, má 166 řed. měšť. škol, 9 řed. uč. ústavů a 45 okr. inspektorů, právo porady se súčastniti. Ti volení jsou vlastním projevem učitelstva. Činí však jen as 20% všech. Vinu nese zemský výbor, který zase šetřil (volení del. mají diety). Takto by neměla celá ta konference významu, neboť opravdoví zástupci jsou v menšině. Byl by to byrokratický aparát. Jenže ti virilníci nechodí. Bylo jich přítomno 67, a každého dne jich ubývalo. Proto bylo možno vše zřetelně říci — díky také vedení. Program obsahoval daných (zem. šk. radou) pět odstavců: 1. dobré zdání o prostředcích, jimiž by se zvelebila docházka školní; 2. dobré zdání o zásadách, dle nichž by přehlédnouti bylo učebné osnovy; 3. o prostředcích, které by školy měšť. pozdvihly; 4. o zvýšení vzdělání učit.; 5.

o účelnosti dalších pokusů ve příčině zavedení stoj. písma. Již z těchto otázek bylo patrno, že nahoře vane jiný vzduch, že tentokrát chce se něco vykonat.

Otázky ty jsou velmi důležité — ovšem není to vše. Frumar navrhl, aby denní pořádek byl rozšířen těmito novými odstavci: 1. návrh na zastoupení učitelstva v zem. konferenci; 2. o zastoupení učitelstva v úřadech škol; 3. o obsazování míst učit.; 4. o kvalifikaci; 5 o pětiletém zvýšení služného; 6. o disciplinárním řádu; 7. o rozdělení a rozšíření škol. — Od jednotlivých delegátů podáno poradnímu výboru 34 zvláštní návrhy. Z těch přikázáno 23 jednotl. sekcím (byly 4) a 11 jednotl. členům výboru. — Jak vidět materiál veliký, látky dávno nastřádané plno.

Nelze ovšem podrobně vylíčiti jednání o všech věcech. Krátce pravíme, že zvoleni byli zvláštní referenti, a ti celkem všickni svým úkolům dobře dostáli. Všechny návrhy učiněné přijaty buď jednohlasně, nebo většinou hlasů. Osud jejich spočívá nyní v rukou zem. š. rady a vlády. Čekáme zvědavi, jaké stanovisko zaujmou tyto k výsledkům konference. Jsou tu věci palčivé důležitosti. Vše zasluhuje schválení a uvedení v život — nehledě k tomu, že se snad některému inspektorovi, nebo dokonce řediteli měšť. škol ledaco nelíbilo. Každý se mohl tenkráte přesvědčiti, jak důležitou institucí ve věcech školských mohla už dávno zem. konference býti. Zájem i porozumění je tu lepší než u zelených stolů. Je třeba jen vedení a svobody v jednání. V Ústř. spolku bylo učitelstvo vždy omezeno a sice bez důvodů — z planých obav. Zde bylo viděti, že i věci choulostivějšího rázu, které v samostatných návrzích svých podalo, dovede věcně i mírně projednati. Dané otázky budily již dříve zájem myslícího učitelstva, které ve svých schůzích, konferencích okres. i v časopisech velmi podrobně probíralo. Proto byli volení delegáti opravdu tlumočníky těch, kdo je vyslali. Na úspěchu má, nebo bude míti podílu každý, kdo již dříve přemýšlel a pracoval. Učitelstvo (delegáti) dalo na jevo znalost věcí, ale i smysl pro disciplinu, tak že bylo v krátkém čase možno tolik věcí projednati.

Aby patrna byla přání, jež učitelstvo české má, stůj zde výtah nejdůležitějších usnesení při jednotlivých odstavcích programu:

1. O zlepšení docházky školní usneseno: aby přísně bylo nařízeno, aby dětí školních nebylo k žádné práci nebo do služby přijímáno; aby byla v každé osadě ustanovena spolehlivá osoba, která by dozor nad menšími dětmi vedla v době nejnutnějších prací venkovského lidu; ziskuchtiví rodiče buďte přísněji trestáni; propouštěcí vysvědčení měj větší platnost; buďte zřizovány spolky a ústavy na podporu a vyživování chudých a opuštěných dětí; úlevy v letní docházce školní buďte poskytovány jen těm dětem, které pilně po 6 let do školy chodily; prázdniny buďte všude stejné jako na středních školách, školní plat buď zrušen; místní šk. dozorce buď jmenován pouze po předchozím dobrém zdání sboru učitelského.

2. O osnovách učebných usneseno: buďte přiměřeny stupni duševního rozvoje a chápavosti normálně vyvinutého žactva; buď vše vyloučeno, co nemá ceny pro život praktický; buďte minimální; přihlížejte ku koncentrování učiva; buďte doplněny učivem mravním, zdravovědným

a učivem o právech a povinnostech občanských; na školách jednotřídních nebuď více dětí než 60. Jiné rozdělení škol. roků na školách dvoj- a trojtřídních. Dále přijato množství zásad pro osnovy v jednotlivých předmětech referentem navržených i přítomnými delegáty doplněných. Byla to hojná snůška toho, co učitelstvo při rozličných příležitostech vyslovovalo a v čem nápravu žádalo.

3. O zvelebení měšťanských škol: žáci z těchto škol mějte přístup bez příjímací zkoušky do každé odborné školy, kam se přijímají žáci škol středních — tedy i do kadetní školy; presenční povinnost vojenská buď snížena na 2 roky; kde toho potřeba káže, buď rozšířena o 4. ročník; pro dívčí školy buďte vypracovány zvláštní učebnice; zpěvu i tělocviku učte zvláštní odborníci; buď zrušena IV. třída platů; služné v ostatních třídách buď upraveno v poměru k úřadnictvu státnímu a počet let k dosažení výslužného buď snížen ze 40 na 35; stavba škol a uhražování věcných potřeb na měšť. školy buďte přeneseny s obce na okres školní; tělocvik na dívčích školách buď předmětem povinným.*)

4. O zvýšení vzdělání učitelstva: předpravné vzdělání k úřadu učitelskému poskytuj škola měšťanská, nebo nižší střední; zreorganisovaný a rozšířený učitelský ústav, který by poskytoval kandidátům obecného vzdělání v tom rozsahu, jako vyšší střední škola, kromě důkladného theoretického a přiměřeného vzdělání praktického k povolání učitelskému. Pro kandidáty učitelství na měšť. školy buď zřízen nepovinný pokračovací kurs při vysokých školách. Učitelstvu poskytuj se hmotné i mravní podpory v jeho snaze po vzdělání vůbec, zejména na ústavě učitelském naučiti se moderním jazykům ku porozumění jejich literaturám; hmotnými podporami: udílením cen za práce literární, udílením cen studijních, pořádáním výstav a zřizováním museí školních, zvýšením dotací okresním knihovnám učitelským, udílením dovolené a podpory k návštěvě kursů, slev na dráhách; bezplatný přístup na úřední legitimaci do všech veřejných vzdělávacích ústavů (museí, sbírek). Za základ odborného vzdělání učitelstva žádá se: 1. biologie (přírodověda, hygiena, fysiologie); 2. psychologie a logika; 3. sociologie; 4. logika a methodologie. — Vysvědčení dospělosti měj pak takovou platnost jako maturitní ze středních škol.

5. O stojatém písmě usneseno, aby bylo od dalších pokusů s tímto písmem upuštěno, a aby se užívalo jen písma šikmého.

Jednání o samostatných návrzích bylo snad nejživější. Srazily se tu různé proudy v učitelstvu. Uneseno:

1. Zemská konference žádá c. k. zem. šk. radu, aby v budoucích poradách zemských zastoupeno bylo učitelstvo takovým počtem volených zástupcův, jak ustanoveno jest vynes. zem. úřadu školního, vydaného ve smyslu § 14. naříz. ministerského ze dne 8. května 1872 č. 68.

---

*) Ústř. spolek rakouských německých učitelů pro školy měšť. podal vládě pamětní spis, obsahující 27 odstavců důležitých a dalekosáhlých. Náhodou se shodují mnohé tyto odstavce s usneseními na zem. konferenci českého oddělení. V něčem jdou ještě dále (10., 9. a 8. dietní třída — jako norma při úpravě platu a t. d.) Měl se jen ještě vysloviti požadavek, aby správou byly měšťanské školy od obecných odděleny.

ř. z.), t. j. aby se počet zástupců z každého okresu ustanovil se zřetelem k rozsahu okresu a k počtu učitelů, při čemž ze žádného okresu nebudiž více členů než tři. Učitelstvo měšť. škol buď také volenými delegáty zastoupeno.

2. Zemská konference žádá, aby v úřadech školních bylo učitelstvo zastoupeno takto: *a)* učitelstvo obecných škol vysílej do c. k. okres. šk. rady dva zástupce okresní poradou volené; *b)* učitelstvo měšť. škol vysílej jednoho zástupce poradou učitelstva měšť. škol. voleného; *c)* tato usnesení plaťte i pro města, tvořící pro sebe okres (Praha, Liberec atd.); *d)* aby učitelstvo české zastoupeno bylo v c. k. zem. šk. radě jedním členem zemskou poradou voleným.

3. O kvalifikaci učitelstva žádají přítomní inspektoři, aby zůstalo při dosavadním způsobu — tajné kvalifikace. Většina po dlouhé debatě se usnáší, aby se návrhem vyslovilo právo pro učitele žádati veřejnou kvalifikaci.

4. O pětiletých zvýšeních služného usneseno, aby se tato počítala od zkoušky způsobilosti a nikoli od první definitivy — s dodatkem, aby se tak dělo bez újmy těm, kteří na základě vysvědčení dospělosti nabyli definitivy.

5. O rozdělování a rozšiřování škol usneseno: aby školy obecné byly správou od měšťanských odděleny; aby školy chlapecké s dívčími spojené byly správou od sebe odděleny; aby se zákona zemského o rozdělování škol všude přísně šetřilo; aby se nebral za základ při rozšiřování škol třídami pobočnými úhrnný počet všeho žactva na škole, nýbrž počet žactva třídy přeplněné.

6. O disciplinárním řádu usneseno, aby dosavadní zákon změněn byl podle návrhu dr. Herolda z r. 1892, jejž r. 1896 posl. Sokol opakoval na sněmu zemském — s dodatkem, aby porušení povinností učitelských po tříletém promlčení nemohlo býti více stíháno.

7. O obsazování míst učitelských: *a)* aby bez konkursu žádné místo definitivně obsazováno nebylo; *b)* aby se i každé zatímné místo učitelské, podučitelské a místa industr. učitelek obsazovala veřejným konkursem; *c)* aby při obsazování míst učitelských na dívčích školách platila volná konkurence učitelů i učitelek (pak přijata i změna, aby toto ustanovení platilo pro všecky školy chlapecké i dívčí); *d)* aby při presentaci rozhodovala léta služební, lepší působení ve škole a způsobilost vůbec bez ohledu na to, ze kterého škol. okresu jest.

8. O ochraně dětí mravně spustlých usneseno: aby pro takovou mládež školou povinnou zřizovány byly vychovatelny; zatím aby zemský výbor přijímání takových dětí do zemské polepšovny v Opatovicích usnadnil. (Opatovické polepšovny, jak konstatováno bylo, málo se užívá. Je tam většina dětí z Dol. Rakous.)

(Dokončení.)

Rozhledy politické.

† Dr. Julius Grégr — Usnesení poslanců o další politické taktice — Volby v V. kurii — Kompromis stran pro volby pražské — „Mladá Morava“ — „Národní Výbor“ oblíbenou myšlénkou Havlíčkovou — Hrabě Badeni o české otázce — Vláda, Poláci a Němci — Morava před volbami — Nová selská strana — Protizednářský sjezd — Uherský parlament rozpuštěn — Redakční rada „Nár. Listů“ — Poměry haličské — Česke vítězství v Slezsku. — Láska císaře Viléma k sultánovi — Neúspěchy „strýce Chlodvíka — Republika u nohou carových — Mladý stařec Rosebery a starý mladík Gladstone — Obmezení nucených výletů na Sibiř — Stručné řízení na Filipinách.

V témž čísle, ve kterém „Nár. Listy“ ostrými slovy musily pokárat poslance, že se jich 26 (!) nedostavilo k hlasování o vlastním návrhu stran našich minorit, zároveň oznamovaly — smrt dr. Julia Grégra. Vzpomeneme-li ještě nedávných osobních rozbrojů ve straně, cítíme přímo to tragické memento, jež neúprosný osud dal vedení strany mladočeské. Dr. Julius Grégr skonal po trapné a zdlouhavé nemoci 4. října. Již jeho neduh a teď osvobozující smrt mají veliký dosah pro stranu mladočeskou; avšak i pro politiku českou vůbec. Dr. J. Grégr byl hlavním představitelem mladočeské politiky, byl do značné míry tvůrcem nynější mladoč. strany. Dr. Julius Grégr má zásluhu, že v letech 60tých a 70tých se nezdráhal opřít se vedení uznané autority Palackého, zabočujícího na dráhy nesprávné. Ceníme to vysoko. Tím připraven byl další vývoj kritický, pokrokový a lidový v našem životě kulturním a vnitřním vůbec; vždyť právě také list dr. Julia Grégra, „Nár. Listy“, získaly si svou posici a vliv netoliko politikou, nýbrž mnohem více svým literárním směrem. „Nár. Listy“ tenkrát založily kritickou přílohu — čísti tam statě pánů dr. Edv. Grégra, prof. Schulze a j. ještě dnes je poučné a zajímavé; působnost Hálkova a hlavně Nerudova dodaly „Národním Listům“ autoritu všeobecně platnou. Obzvláště činnost Nerudova také po stránce sociálně-politické, v pravdě lidové, je a zůstane vzornou a blahodárnou. Dr. Julius Grégr má zásluhu, že list svůj směru tomuto věnoval. Bohužel ani dr. Grégr ani jeho pozdější rádcové nepochopili, že právě kritický směr mladočeský přirozeně musil připravit půdu pro úsilnější práci kulturní; musilo se pokročiti nad směry starší právě proto, že směry ty přinesly své ovoce. Národ rostl a rostly tedy jeho potřeby a úkoly. Po prvém rozmachu obrozenském a počátcích činnosti politické musilo se přistoupit k revisi a kritice celého národního programu a konání, musily se naše národní požadavky v duchu doby nové formulovat, doplnit, prohloubit, scelit. Mladší generace vědecká

a literární přistoupla k otázce rukopisné. Otázka nebyla nová, vlekla se od samého objevení podvrhů a musila se tudíž vyřídit. Nebyla to pouze otázka gramatická, ale všekulturní a také politická; neboť nešlo pouze o kritiku slov, ale hlavně o kritiku kulturního obsahu rukopisného. A ten odpovídal slabším začátkům probuzení; ti, kdo to poznali, chtěli a musili mít volnou půdu pro mohutnější stavbu na všech polích národního tvoření a snažení. Otázka rukopisná byla a je otázkou národní cti.

Dr. Julius Grégr, a s ním a po něm také vůdcové strany staročeské, viděli v kritickém vystoupení mladších oslabení národa a příznak slabosti; ale vlastencové starší se mýlili — vystoupení to bylo projevem sesílení a síly. Dnes to uznává každý. Dr. Julius Grégr sám, když mladoč. strana opanovala pole politické, smířil se se svými literárními a politickými odpůrci v slavnostním prohlášení, uznal ryzost jejich snah a upravil takto půdu pro další součinnost. Sám takto straně své ukázal nejlépe, čeho se jí nedostávalo. Nestalo se vinou jeho, že staré spory obnoveny; lidé malí a malicherní postavili se mezi usmířené tábory, neboť nebyli schopni práce skutečně positivní a pokrokové. Poslední fáze tohoto úpadku však spadá již na účet těch, kteří v nemoci dr. Grégra rozhodovali o směru mladočeské publicistiky a politiky.

Spory s mocným naším odpůrcem byly nám příliš vážny, abychom památku jeho chtěli zneuctit nějakým běžným slovem. Cítíme vážnost okamžiku hluboce; doufáme, že vážnost tu pochopíme všichni a že naše city nás všecky povznesou.

*

Po řeči posl. Eima v Litomyšli (16. září) a poslance Vašatého ve Volyni (20. září) klub poslanecký 29. září učinil usnesení o dalším postupu taktickém. V prohlášení čteme, že strana podle nymburského prohlášení má setrvat v rozhodné oposici a zároveň prohlašuje se politika volné ruky „vzhledem na poměr k jednotlivým stranám a skupinám budoucího parlamentu a postavení české delegace“. Mimo to se žádá, aby česká delegace donutila vládu, aby „co nejurčitěji vyjasnila své stanovisko“. Jestli že však vláda skutečně postupuje tak, že naše delegace musí setrvat v „rozhodné oposici“, je tu ještě třeba „nejurčitější vyjasňování?“ Důležito je na každý způsob usnesení, že strana na sklonku svého šestiletí jde do Vídně s volnou rukou, jako tam šla na počátku toho šestiletí.

Volební oprava císařem schválena. O ní se také vyslovili poslanci na své schůzi a vyslovili přání, aby se při volbách v V. kurii sloučily „veškeré živly, stojící na půdě státoprávní a ryze národní“ ke společné činnosti. Sloučí se strana mladočeská se staročeskou a klerikální? Strana mladočeská vůči dělníkům a směrům socialistickým ovšem má postavení křivé, postavení, které neodpovídá tradicím a demokratickým počátkům strany. Když se jednalo o V. kurii, říkalo se, že strana je pro právo vyděděných — myslíme tudíž, že strana mladočeská, prohlásivší se za všeobecné právo hlasovací, nemůže se spojovat se stranou staročeskou a klerikální, které právo toto rozhodně popírají. Zdá se však, že pražské vedení strany za každou cenu se stranou staročeskou se do-

hodnout chce; nabízíť pro pražské volby obecné straně staročeské kompromis! A to po nedávných bouřích pro Husův pomník? Nám se zdá, že takové kompromisy poslouží snad osobám, ale neslouží žádné straně.

Na Moravě také neprospěly a proto pochopitelným způsobem mladší generaci politisování nynějších stran nestačí. „Mladá Morava“ sešla se tedy v Hodoníně, aby se dohodla o širších úkolech kulturních; ale „Mladá“ Morava je dítětem Moravy „staré“ a tak podle theorií o prostředí, dědičnosti atd. Hodoňský sjezd nedopadl uspokojivě, jak „Pozor“, Niva“, „Rad. Listy“ a j. listy oznamují.

Patrně z téže nespokojenosti s politikou vnitřní zrodil se návrh „Plzeňských listů“ (20. září) na zřízení národního výboru. „Přišel čas, abychom uvažovali, není-li třeba, sdružiti i veškerý duchovní fond našeho národa a není-li třeba vedení téhož svěřiti mužům vynikajícím bez ohledu na strany politické ... Zřiďme stálý národní výbor, který nebude míti toliko menšiny české a podpůrný fond jejich na starosti, ale který i vůči všem velikým otázkám našim povede hlavní slovo, opřen jsa o vůli a důvěru lidu českého ... Zřízení stálého národního výboru, složeného z nejlepších mužů bez ohledu na příslušnost k politickým stranám, jaký si v čelo postavili všichni malí národové, zápasící za svou samostatnost, znamenalo by u nás počctí nové doby — doby národní práce velikého slohu, neboť jím pro příští časy by bylo zamezeno, aby otázky podřízené přes tu chvíli k sobě upoutaly pozornost celé veřejnosti a zaměstnávaly šmahem všecky talenty, jím pro příští časy by bylo lze zabezpečiti, že národní práce ve všem všudy konána bude seriosně a že vyvolá a udrží náležitý respekt jak u činitelů, proti nimž stojíme, tak u ciziny, jejíž sympatií nám jest třeba.“

K tomuto plánu dr. Rieger (Plz. Listy 26. září) vyslovil svůj souhlas; „Nár. Listy“ (30. září) vyslovily se proti.

„Národní výbor“ je stará myšlénka Havlíčkova. Havlíček přál si podobný kulturní spolek dávaje mu jmeno „Jednoty Komenského“, neboť na tuto kulturní činnost nepolitickou anebo lépe řečeno na politiku nepolitickou kladl velikou váhu. Poměry byly ovšem roku 1849 a 1850, kdy Havlíček dělal své návrhy, jiné, ale vždy stálo by za diskussi, jak by se plán Havlíčkův dnes dal uskutečnit. Máme nejen politické strany, ale máme také různé kulturní ústavy, jako akademii a t. p., a právě proto Havlíčkova „Jednota Komenského“ a vížící se k ní plány mohly a měly by se věcně přetřásat.*)

*

Parlament se sešel 1. října. Němci posl. Pergeltem dali pilný návrh, aby německý lid v Čechách byl chráněn proti českému potlačování, čeští poslanci posl. Heroldem stejně pilně žádali, aby se vůči českým menšinám zachovávaly základní zákony. Hr. Badeni na to vyslovil se o české otázce. Nevidí v posledních sporech nejvyššího stupně

*) Srv. v Masarykově Havlíčkovi hlavu XVIII. § 106—108; tam celý obor otázek sem spadajících je projednán.

národnostního zášti; Mladočechům vytýká, že začaly zbytečnými demonstracemi; vláda chce se do opravdy zabývat českou otázkou, žádá však, aby oba národové se napřed utišili, jinak vláda nemůže pořídit nic. Mezi jiným uznal hr. Badeni rovnoprávnost a rovnocennost obou národů. Nelze upřít, že jeho řeč, třeba že mladoč. poslance trochu ironisoval, zněla české věci dost příznivě. Při jmenovitém hlasování (3.) o pilných návrzích scházelo 26 českých poslanců — tím Pergeltův návrh měl většinu, český velikou menšinu ($^2/_3$ většiny neměl ani Pergeltův).

V klubu liberálních Němců proti hr. Badenimu zavládá oposiční nálada pořád silnější. Nebyli spokojeni s ním pro odpověď česko-německou a pro odpověď na dotaz k vůli uvítání katolického sjezdu se strany místodržitele salcpurského. K tomu přistoupily další příčiny a podněty debattou o zlořádech v Haliči; tam vládní orgány provozují správu čistě pašovskou. Posl. Lewakovski, vystoupiv z Kola polského, doráží na vládu a nalézá posilu také u liberálních Němců. Hr. Badeni a nepoměrný vliv polský vzbuzují antipathie a těm Němci nemohou se vzpírati.

Na konec stručně zaznamenáváme: Na Moravě obě kompromisní strany vydaly své zvláštní a dost odlišné volební provolání. — V Čechách organisuje se nová selská strana. — V Tridentě odbýván mezinárodní katolický sjezd protizednářský. — V Uhrách (5.) trůnní řečí rozpuštěn parlament. — Na „Nár. Listy“ jako vydavatelka od 4. podepisuje se za dědice dr. J. Grégra paní R. Grégrová; dne 5. redakce přinesla oznámení, že dr. J. Grégr, vzdávaje se publicistické činnosti, pověřil vedení listu kollegiu pěti starších redaktorův a sice pánům: Anýžovi, Hellerovi, Kalašovi, Rybovi, Tůmovi. Pánové ti nyní tvoří radu redakční. — Císař při svém pobytu při manevrech v Haliči dle „České Stráže“ dostal 7600 prosebných listů. — Na Opavsku zvolena česká okr. školní rada. *S.*

* * *

Císař Vilém chce být za každou cenu originálním. V době, kdy celá Evropa, ať již v upřímném či líčeném rozhorčení odsuzuje řeže Arménů a za jich bezprostředního původce označuje samého sultána Abdul Hamida, posílá tomuto císař Vilém na důkaz zvláštní přízně podobiznu své celé rodiny s nejpřátelštějším dopisem a dává zároveň vypovídati z Německa armenského profesora, agitujícího pro zájmy svého národa. To je ovšem politika, které obyčejný člověk nerozumí.

Nepopíratelná politická převaha Ruska v evropském koncertě budí v Německu nespokojenost s činností nynějšího kancléře Hohenloha, čili jak se všeobecně nazývá, „strýce Chlodvíka“. Zejména staří obdivovatelé Bismarckovi neustávají proti dnešnímu nejnovějšímu kursu tajně a zjevně brojiti. Vytýkají Hohenlohovi ochablosť a stařeckost, dokonce i osobní prospěchářství, ježto má většinu statků svých v Rusku a smí je držeti jen z milosti carovy. Veřejně čelí výtky do neúspěchů zahraničné politiky německé proti kancléři, mezi řádky ale míří mnohem výše.

Francie tone v nadšení. Republika dočkala se konečně dlouho touženého okamžiku, aby mohla cara autokrata přitisknouti k svému

ohnivému srdci. Kdyby ve Versaillu sídlil nějaký královský Ludvík nebo císařský Napoleon, nemohl by být přijat car Mikuláš obřadněji, vojenštěji, nádherněji. Tam, kde kdysi guillotina konala krvavé dílo své, pnou se slavobrány a rve se jásající obecenstvo o jediný pohled carský, tam kde dekretováno bylo sesazení a smrť Ludvíka XVI., sklánějí se šije dnešních deputovaných republikánské Francie před carským majestátem, tam kde před čtvrtstoletím pařížská komuna zvedala revoluční hlavu svou do výše, vyplýtvány milliony na vykouzlení umělého jara k efemernímu pobavení oka carevnina. Kde před 30 lety drze zvolal vstříc dědu carovu mladý advokát Floquet ono pověstné „Vive la Pologne, monsieur!“ otřásal se vzduch hřímavými výkřiky „Vive l'empereur!“ Jak svůdné, omamující reminiscence budí v duši francouzské tento výkřik! Zdá se, že mu lid pařížský dosud neodvykl.

A důvody toho všeho? Pomsta, revanche! Nacionální šovinism nedohrál dosud ve vývoji lidstva dějinný svůj úkol, jehož stopy označeny jsou krví. Kéž mýlí se Tolstoj, jenž osudnou vidí zráti žeň z této bratrské aliance dvou po zuby ozbrojených národů.

V Anglii lord Rosebery vzdal se vůdcovství wighů patrně k jich prospěchu. Měkká a pasivní povaha jeho nestačila k tomuto úkolu a strana liberální očividně drobila se mu pod rukama. Druhý Gladstone se ovšem sotva nalezne. Podivuhodno, jak tento více než 80letý kmet dovede se ještě vznítiti pro ideální myšlénku a dovede pro ni nadchnouti celý národ. Neboť ať jsou již pohnutky jakékoliv, jisto jest, že účel celého protitureckého hnutí v Anglii směřuje prakticky přece jen k osvobození křesťanů pod jhem tureckým dosud úpějících, a že Anglie jest jediná velmoc, jež chce radikální nápravu. Všechny ty výtky prospěchářství, adresované Angličanům, nejsou než pokrytectvím ostatních velmocí, jež pro samou vzájemnou žárlivost a závist prohlásily dnešní zbědovaný a pohoršlivý stav turecké říše za nedotknutelný.

Na Rusi zrušeno konečně administrativní posílání na Sibiř, závislé zcela od libovůle policejní. Smutno dost, že se tak stalo až v posledních letech XIX. století.

Španělsko se vzpourou na Filipinských ostrovech jest konečně hotovo. Jednoduše dle receptu generála Waylera. Podařilo se mu vůdce povstalců chytiti a dalo je šmahem postřílet. Na Kubě to tak lehce nejde.

V Praze, 10. října 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Vlastnosti dobrého rozpočtu; Bilińského rozpočet chce tomu hověti — Nové investice a nedůslednosti investičního programu dle nových finančních předloh; odstranění umořovací renty — Rentové dluhy bylo by záhodno nahražovati dluhy splatitelnými, o procentu, které se k tomu cíli má voliti — Hrdost vlády na dosavadní pokroky vyrovnání; z celého vyrovnání dosud nic není hotovo — Maďaři nejen budou rozhodovati v bance, nýbrž dostanou z ní lví podíl zisku — Pětizlatové bankovky — Úprava platů úřednických odložena až do projednání vyrovnání.

Povolání a projednávání státního rozpočtu stalo se nejobsažnějším a nejcennějším právem moderních parlamentů. V tomto směru se také ústavní zřízení směřující k tomu, aby zástupci občanstva nabyli co možná nejzávažnějšího hlasu o řízení záležitostí veřejných, mohlo nejpatrněji osvědčiti. Řádný státní rozpočet je zárukou spořádané vlády, stává se mohutnou hrází vůči bureaukratické libovůli a pojišťuje občanstvo proti lehkovážnému, libovolnému a marnotratnému hospodaření s veřejným jměním. Řádný rozpočet je však zároveň nejúčinnějším prostředkem kontroly, — takže opravdu nebude snadnou věcí nepoctivě zneužiti veřejných důchodů na prospěch soukromý — a uvádí všechněm organům státní moci a státní administrativy stále na paměť jich zodpovědnost. Dobrým budgetováním zjednává se kromě toho nutná rovnováha mezi veřejnými příjmy a veřejnými vydáními: nebude se ukládati jednak občanstvu příliš mnoho břemen, jakož opět na druhé straně vidí se hned, kterých vydání nelze pominouti, aby tím prospěch všeobecnosti vážně netrpěl, a pro která se arci pak musí najíti vždy patřičná úhrada.

Ale aby státní rozpočet dovedl způsobiti účinky naznačené, je nezbytno sestavovati jej velmi svědomitě a obezřetně i tak, aby se co možná kryl se skutečností. Úplná shoda rozpočtu se skutečnými výdaji a příjmy je arci naprosto nemožná již z příčiny té, že potřebí velmi často pouze odhadovati do budoucna; než při pravidelnosti státních výkonů a na základě mnohaletých zkušeností, může přece rozpočet tak býti sdělán, že příští výsledek od něho se pouze poměrně nepatrně liší. Nelze pak schvalovati ani budgetování lehkomyslné, příliš optimistické, ani naopak není žádnou předností rozpočtu, je-li sestavován příliš úzkostlivě — pessimisticky. Optimistický rozpočet uvádí stát do peněžních nesnází, pessimisticky sestavený budget ukládá opět občanstvu zbytečná břemena a zamezuje přiměřený rozvoj státních výkonů, jakož i svádí úřední orgány k plýtvání a nešetrnosti.

Pravidelně finanční ministři v nynější době hledí sestavovati rozpočty co možná pessimistické, aby mohli se po uzávěrkách účtů vyka-

zovati skvělými výsledky své finanční správy. Dříve v té příčině bylo jinak; pokud naše státní důchody byly chatrné a nepostačovaly na ukrytí běžných vydání, sestavovány byly rozpočty náramně optimisticky, ano přímo byly až falšovány, aby se pravý stav veřejného hospodářství zakryl. K falšování takovému znamenitě se hodila u nás t. zv. umořovací renta, o které se předstíralo, že se vydává na umořování splatných státních dluhů, které však bylo použito na krytí běžných rozpočtových schodků. Renty té od r. 1867 dostalo se v oběh na 500 mil. zl., co vyžaduje ročního nákladu na úrocích 21 mil. zl., kdežto sotva se uspořila třetina úroků ze dluhů opravdu splacených.

Od sklonku let osmdesátých ona chybná prakse našich ministerstev financí se změnila v pravý opak. Rozpočty byly velmi úzkostlivě sestavovány, zejména při odhadování státních důchodů; výsledek skutečný daleko překonal summy rozpočtené. Tak od r. 1890 je stálý přebytek roční průměrně skoro 20 mil. zl., ačkoli v rozpočtech říšské radě předkládaných se téměř vydání a příjmy kryly. Naproti tomu však vydání nebyla ani zdaleka tak úzkostlivě odhadována jako příjmy a z té příčiny opakovalo se rok od roku, že se rozpočet ustavičně překročoval. Průměrně obnášelo roční překročení rozpočtu ve vydáních $22\frac{1}{4}$ mil. zl., naproti tomu arci příjmy vynesly přes 40 mil. zl. více, nežli byly odhadovány. Je patrné, že takovéto rozpočty neměly vlastně valné ceny, jelikož se naprosto nedodržovaly a nemohlo se podle nich souditi nikterak, jaký bude výsledek celého roku.

Ministr Biliński má tedy úplně pravdu, když pro rok 1897 navrhuje jak vyšší položky pro vydání rozpočtová, jakož i počítá právem na zvýšené příjmy dle zkušeností nabytých z posledních let. Proto jeho rozrozpočet je ve vydáních vyšší téměř o 27 mil. zl. a o stejnou skoro summu zvýšen také v příjmech. Příjmy státní odhadovány jsou při tom ještě až dosti střízlivě, neboť vzaty značně pod průměrem skutečných výsledků z posledních tří let. Dle předloženého rozpočtu na r. 1897 odhadovány jsou vydání na 692·16 mil. zl. a příjmy na 692·7 mil. zl. Proti r. 1893, pro který vydání rozpočtena byla na 607·8 mil. zl., znamená to zvýšení požadavku o $84\frac{1}{3}$ mil. zl. za čtyři leta, ale proti skutečně vydaným toho roku penězům je toto zvýšení pouze o 62 mil. zl.

Než i když předpokládáme, že bude možné dodržeti přesně rozpočet od Bilińského předložený, je přece zvýšení státních vydání o 62 mil. zl. za čtyři leta rozhodně na pováženou. Věc stává se ještě choulostivější, jelikož kromě řádných vydání projektují se ještě vydání t. zv. investiční v sumě skoro $25\frac{1}{2}$ mil. zl. Tento zvláštní rozpočet investiční je určen k tomu, aby se provedly podniky, kterými stát buď rozhojní své důchody, nebo kterými bude moci uspořiti na příštích vydání. Za tyto peníze budou se stavěti dráhy (po většině v Haliči), kasárny, (též v Haliči), budovy školní, soudní a jiné úřední začne se konečně opravdu regulovati Labe a Vltava, aby se staly splavnými, povoluje se Praze subvence 2 mil. zl. na její veřejné stavby. Tento investiční rozpočet nebude však uhražen z běžných příjmů státních, nýbrž vydají se na ukrytí nové dluhopisy rentové (nejvýše $3\frac{1}{2}\%$ ročně úrokované) v obnosu asi 50 mil. zl. (investiční půjčka), z jejichž výtěžků zároveň se také splatí všecky různé dluhy jednotlivých

odborových ministerstev, které byly dříve na podobné účely učiněny. Kdybychom tedy oněch $25\frac{1}{2}$ mil. zl. připočetly k řádným vydáním, vzrostla by tím skoro na 718 mil. zl. a objevil by se v novém rozpočtu slušný schodek 25 mil. zl., přes to, že příjmy státní jsou letos téměř o 27 mil. zl. výše odhadovány nežli na r. 1896. Takovýto výsledek není arci pro naše občanstvo valně potěšitelným.

Ministr financí arci na obranu svého pohoršeného rozpočtu uvádí mnohé pozoruhodné okolnosti. Především nebudou od jednotlivých ministerstev uzavírány zvláštní dluhy (zvané Ressortschulden) mimo rozpočet, — co činilo průměrně na $6\frac{2}{3}$ mil. zl. ročně, — za druhé zmizí ona pověstná umořovací renta, o které jsme se již zmínili, ročním obnosem asi 8 mil. zl. Takto se neudělá téměř $14\frac{2}{3}$ mil. zl. nových dluhů jako se to dělo dosud. Je tedy na investice Bilińskim navrhované potřebí pouze asi 11 mil. zl. více nežli dříve, které se bohatě prý vyplatí uspořením nájemného, jež stát musil platit z cizích pronajatých budov a na ubytování svého vojska, jakož i nahradí se výtěžky, kterých stát docílí z nově vystavených anebo zdokonalených drah.

Nedalo by se proti takovému programu investičnímu zajisté nic namítati, kdyby opravdu vše to, co ministr jménem investic zahrnuje, bylo produktivním uložením kapitálů. Ale věc je trochu podezřelá tím, že mezi těmito investicemi nalezá se velmi mnohé, co dříve se pravidelně uvádělo mezi běžnými výdaji státními; tak mnohé stavby budov byly dřívějšími splátkami zařaděny v rozpočet řádný, kdežto nyní za zbytek nákladů dosud neuhražených octly se najednou mezi investicemi. Vůbec není viděti žádného podstatného znaku v rozpočtu, dle kterého by se mohlo posouditi, zdali to neb ono vydání je pouze vydáním běžným, či zdali je to investice. Dříve se stavěly kasárny a opravovaly pevnosti na účet rozpočtu tak zrovna, jako se kupovaly ručnice, nebo jako se opatřoval potřebný prach, kdežto nyní mají vydání podobná býti investicemi a jdou tedy na účet zvláštního rozpočtu. Je viděti, že patrně v takovém počínání není důslednosti a jestliže tedy se může přisvědčiti ministru financí, že je potřebí investic a že na ně lze použiti úvěru státního, není možné schvalovati způsob, jakým jednotlivá vydání byla mezi investice zařaděna.

Také forma nových dluhopisů není tak nade vší pochybnost zdařilá. Stát z mnohých investic bude míti stálý důchod, z jiných však důchod ten bude omezen na určitou dobu. Jestliže důchod státní je omezený na určitou řadu let (jako tomu při budovách), je potřebí také dluh k tomu cíli učiněný za určitou dobu umořiti. Výmluva, že půjčky v dluhopisech splatitelných nejdou dobře na odbyt, není úplně dle pravdy. Pokud je vhodně voleno procento úrokovací k takovým půjčkám, a pokud se půjček těch nehodí najednou na trh veliké množství, jdou velmi dobře na odbyt. Když rozdělí se umořování takových dluhů na dlouhou řadu let (70 až 80) je annuita ke splácení úroků a dluhů věnovaná jen o malou nepatrnost větší nežli činí úroky samy. Dělání dluhů na věčné doby, jako se to děje nyní, je zajisté nejhorším moderním zlořádem a hlavní příčinou, proč stále se udržuje poměrně vždy ještě vysoká míra úroková u nás. Také by se nemělo napřed určovati procento zúrokovací nezměnitelně pro novou půjčku, nýbrž to se má ponechati na rozhodnutí dle okamžitého

stavu trhu. Za jaké procento by se stržilo zrovna tolik, na kolik bude půjčka zníti (aby tedy kurs půjčky byl co možná téměř roven paritě), na takové procento ať se také půjčka vydá. Dle nynějšího stavu trhu by to asi bylo $3^3/_4\%$ ročně. Při tom není potřebí štítiti se jakéhokoli nezaokrouhleného zlomku procenta; existují totiž papíry, které nominálně jsou úrokovány na př. procentem 4·947 nebo 3·972 a 4·972, co zajisté nevádí jim nikterak na prodejnosti.

Zdá se, že sám ministr Biliński není o důslednosti svého investičního programu přesvědčen, aspoň se již proslýchalo, že míní se vzdáti myšlénky, aby se stvořila nová investiční $3^1/_2\%$ní renta a že hodlá své investice navrhované hraditi z přebytků, které se budoucně proti rozpočtu dají očekávati. V té příčině byl by nynější ministr financí velikým optimistou: počítal již sám na vyšší příjem v budoucím roce o 27 mil. zl., ke kterému dlužno připočísti ještě nevydávanou již umořovací rentu, tedy účtoval celkem důchod o 35 mil. zl. vyšší. Že by potom zbylo ještě 25 mil. zl. přebytku na uhražení t. zv. investičního rozpočtu, o tom dá se již skoro dosti důvodně pochybovat, musily by tu najednou příjmy stoupnouti o 60 mil. zl. proti tomu, jak byly rozpočtěny na rok 1896. Že bývalo přijato o 40 mil. zl. v dřívějších letech více, nežli jak se budgetovalo, to ještě nás neoprávňuje k naději, že vzrostou důchody státní v r. 1897 najednou o 60 mil. zl. proti rozpočtu na r. 1896.

* * *

Vláda naše vyslovila ústy svého ministra financí, že je na dosavadní dohodnutí s Uhrami o celní a obchodní spolek hrda. Mimovolně se tu každý zeptá: oč se tedy obě vlády mezi sebou již dohodly? Nikdo by pak neuvěřil podle této řeči, že se vlastně nedohodly naprosto o ničem.

Všecka dosavadní shoda je pouze podmíněná, závisí totiž na tom, jaké bude mezi oběma polovicemi ustanoveno procento příspěvků na společné záležitosti, či jak se to krátce říká, jaká bude každé polovici přisouzena kvota na společné vydání. Je pak dosud o celé této sporné věci známo všeobecně, že v Uhrách ani jediný poslanec z kterékoli strany nechce nic slyšeti o tom, aby se kvota pro uherskou polovici zvýšila, kdežto u nás opět všichni jsou přesvědčeni — ani vládu naši nevyjímajíc, — že Uhři musí přispívati o mnoho více než-li dosud platili. Jak na základě tak různých stanovisek je dobrá shoda možná nelze si vysvětliti, ale neshodou o kvotu padá vůbec vše to, co spolu vláda naše a uherská o vyrovnání ujednaly. Kterak chce býti vláda naše na tento tak rozhodně negativní výsledek hrda, to uhodnouti je věru velmi obtížnou hádankou!

Ostatně i kdyby shoda konečně na tomto podkladě byla možná, čeho se docílilo pro naše zájmy od Uher? Zrušeno mlecí řízení, které bez toho bylo úplně proti právu a spravedlnosti a na němž Maďaři trvati nemohli a nechtěli, když se od nich požadoval průkaz, že opravdu jimi z ciziny přivezená pšenice bude opět ve způsobě mouky za hranice vyvezena. Naproti tomu jsme Uhrům darovali $2^1/_2$ mill. zl. z daně cukerní a pivní a to dosud bez jakéhokoli ústupku s jejich strany; toho teprve míníme nabyti zvýšením kvoty uherské, o čem však Maďaři nechtí naprosto

nic věděti. Věru těžko tu nediviti se skromnosti naší vlády, která dovede býti na takové maličkosti hrda.

* * *

Či snad je naše vláda hrda na to, jak dopadlo vyjednávání s rak.-uherskou bankou? Banka bude nyní paritní, kdežto dosud v ní převládal vliv rakouských akcionářů. Ministr financí se opíral tomu tvrzení, že by Maďaři v bankovní správě mohli nabyti více vlivu než-li naše vláda bude míti při řízení banky. Bude prý v generální radě ústavu zrovna tolik cislajtanských občanů zasedati co maďarských. Ale na to zapomnělo se, že u nás budou z Cislajtánců voleni většinou zástupci akcionářů, kdežto v Uhrách je maďarských akcionářů tak nepatrné množství, že vládě uherské bude nad míru lehkou věcí dostati do generální rady samé své stvůry, i pokud budou to zástupci maďarských akcionářů.

Na finanční dohodnutí s bankou kladl náš ministr financí hlavní důraz a jak to pěkně dopadlo, to dosti zřejmé již je čtenářům těchto rozhledů z dřívějších podrobností zde podaných. Divná, velmi divná je výmluva ministra financí, že nelze počítati úroky z oněch peněz (30 mill. zlatých), které stát v hotovém zlatě do banky složí na splacení 80 mill. dluhu. Nevypůjčil prý si stát náš tyto peníze, nýbrž prý je uspořil z přebytků státního hospodářství. Ale do banky je stát dáti musí přece a kdyby těchto ušetřených peněz byl použil na př. ke splacení svých dluhů dosavadních, uspořil by tím zajisté do roka 4% úroků, které musí přece platiti ze svých dluhů dosud. Neznamená snad toto tedy obět státní 1·2 mill. zl. ročně?

To přece je každému na první pohled zřejmé, dá-li stát bance 30 mill. zl., z kterých dosud neplatil žádných úroků, že vzdává se tím důchodu ročního 1·2 mill. zl., který musí platiti ze svého 4% dluhu, který by jinak mohl těmito penězi v bance ladem ležícími uplatiti.

Také jiná ještě překvapení nám byla znovu uštědřena dle výkladů ministrových. Podíl zisku, který mají obě polovice státní na výtěžku banky, nebude se děliti jako dosud se všeobecně myslilo, tak že Uhry by z něho dostaly 30% pouze a Cislajtanie 70%, nýbrž rozdělí se dle toho poměru, jak mnoho banka v které polovici vydělá ze všech svých obchodů. Poněvadž banka má v Uhrách již téměř tolik obchodů, co u nás, a protože Maďaři se chystají vykořistiti banky ještě více, připadne Uhrům snad i z bankovního výtěžku více nežli nám. Bylo by to spravedlivé, kdyby Maďaři byli k tomu také ze svých prostředků přičinili tolik, co my, ale takto přes opačné tvrzení ministra financí bude to nejkřiklavějším skrácením naší polovice. K úpravě naší měny musili jsme vzíti my z oběhu 318·4 mill. zl. státovek a salinek a musíme složiti kromě toho za 30 mill. zlatých zlata do banky, tedy celkem 348·4 mill. zlatých, kdežto Uhrům připadlo pouze za úkol vzíti z oběhu za 93·6 mill. zl. státovek. Tedy břemen z úpravy měny na nás padlo skoro 79%, na Maďary pak jen 21%, ale zisk, který po případě z toho poplyne, má připadnouti Maďarům téměř rovným dílem s námi nebo snad i vyšší než-li nám. Že Maďaři mohou podle toho dostati větší podíl zisku než-li my z banky, je velmi

dobře možné, když povážíme, že valná většina hypothekárního obchodu banky je v zemích koruny Uherské (skoro 83%).

* * *

Státovky po dohodnutí s rakousko-uherskou bankou ztratí se z oběhu a místo nich budou kolovati bankovky a mince zlaté a stříbrné. Dosud mimo salinky zbývá ještě 112 mill. zl. státovek, za které vlády složí do banky zlato a zamýšlejí za to vydati do oběhu za 80 mill. zl. pětizlatových bankovek (10 korunových) a za 32 mill. zl. vzíti stříbra z banky a raziti je v mince pětikorunové. Toto opatření znovu je namířeno jen na větší výtěžky banky cedulové a kromě toho hrozí býti na úkor budoucímu kolování zlatých mincí.

Tak malé bankovky jako se u nás míní vydati nekolují v žádném evropském státě. V Německu je nejmenší bankovka na 100 říš. marek, ve Francii na 100 franků a u nás budou bankovky desetikorunové ($8\frac{1}{2}$ říš. marky, nebo $10\frac{1}{2}$ franku). Tím budou vytlačovány rozhodně z oběhu zlaté mince desetikorunové a dvacetikorunové. Stížnosti a žádosti obchodníků, že místo nynější pětky má býti dána náhrada bankovkou, jsou nade vši pochybnost upřílišené a dostačilo by zajisté z plna, když budou kolovati mince zlaté dvaceti- a desetikorunové a vedle nich mince stříbrné, zrovna jako tomu je ve všech státech evropských. Ukazuje-li se při tom na to, že zlatníky stříbrné se nechtí v oběhu užívati, není to jednak docela pravdou, — neboť koluje jich přibližně zrovna tolik, co bývalých státovek jednozlatových, — jednak vadí jejich rozšíření zrovna dosavadní hojnost papírových peněz na menší obnosy (pětek a desítek).

* * *

Jednání o vyrovnání rakousko-uherské nese také již všeliké jiné krásné ovoce: Vláda slibovala úředníkům hory, doly; platy jejich měly se ve lhůtě co možná nejkratší upraviti tak, aby mohli býti po lidsku živi. Ale nyní nelze nic dělati, proto že není hotovo dohodnutí s Uhrami. Vláda chce míti zvýšené vydání na úřednictvo ukryto zvýšenými daněmi na cukr, líh, na pivo a petrolej a k tomu zvýšení potřebuje souhlasu Uher, který však teprve budeme míti po skončeném vyrovnání. Tak nyní mohou úředníci čekati až sejde se nová říšská rada. Bude to pak znamenitým agitačním prostředkem a vládě to zajisté dopomůže k tomu, že asi leckde zvítězí kandidát, který se bude vší mocí zasazovati, aby se vyrovnání přivedlo co možná brzy ke konci; neboť bude od toho záviseti také konečné zlepšení dosavadní mizerie mezi úřednictvem. Jak všecko se dá již na světě prozřetelně zaříditi! *P. L.*

V Praze dne 9. září 1896.

———

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

České družstvo rolnické a český podnikatelský bank v Brně — Rolnický sjezd ve Vídni a mezinárodní kongres zemědělský v Budapešti – Činnost českého odboru rady zemědělské pro král. České — Pojišťování rolnictva proti požáru a krupobití — Zalesňování a vysazování stromů — Průmysl cukrovarský v posledním roce výrobním — Jak souvisí pěstění řepy s železnicemi — Živnostenské sjezdy v Praze a Král. Hradci — Čemu nemohou naučiti živnostenské zákony a jak málo prospěšné činnosti lze očekávati od dnešních společenstev — Ojedinělé příklady lepšího porozumění — Navazování hospodářských styků se Slovenskem.

S podzimem nastává čilejší život v hospodářství jako v politice. Česká společnost národohospodářská chystá se vydávati a bezplatně rozšiřovati letáky o aktuelních otázkách našeho hospodářství národního, v Brně ustavilo se dne 27. září družstvo českých rolníků moravských, které hodlá prováděti společný nákup a prodej moravského obilí i ostatních plodin zemědělských, zřizovati sklady mouky moravské a jiných výrobků moravských mlýnů, sprostředkovati vojenské dodávky atd., konečně jedná se v Brně o svolání velkého záloženského sjezdu na Moravě a o zřízení „českého podnikatelského banku“ s kapitálem moravským i českým, který by rozřešil otázku zakládání velkých průmyslových závodů ve smíšených městech moravských.

Zaznamenáváme vše s radostí, třebas nevíme, jsou-li to opravdu zárodky slibnější budoucnosti, anebo prchavé plápoly okamžikového nadšení, jakými historie našeho života, politického i hospodářského, tak jest bohata. Jest věru přesmutným znamením hospodářské vyspělosti našeho rolnictva, zejmena moravského, nemůže-li se obilní trh v městě jenom proto odbývati, že se židé usnesli nesúčastněním se trhu potrestati odbojné Čechy.

Ve Vídni konán v září velkolepý sjezd rolnictva dolnorakouského v arkádovém dvoře nové radnice. Jednání i resoluce čelily proti liberalismu a pro antisemitism, proti vyrovnání s Uhry na dosavadním základě a pro zřízení samostatné rakouské státní banky, proti lhůtovému obchodu s obilím a pro povinná hospodářská společenstva jakožto základ hospodářské i politické organisace stavu selského, pro změnu zákona domovského a chudinského, pro zřizování škol rolnických atd.

Ke zvětšení lesku jubilejního roku svolala vláda uherská také do Budapešti na 17. září mezinárodní kongres zemědělský, na němž jednáno o příčinách klesnutí cen obilních, o politice celní a mincovní atd. Pří-

vrženci dvojité měny se ostře srazili se „zlataři“, také o vlivu bursy na ceny obilní mnoho bylo vyplýtváno ostrých slov — celkem však sjezd k osvětlení příčin krise rolnické, a tím méně k jejímu odstranění, ničím novým nepřispěl.

Český odbor zemědělské rady — jemuž vysvědčujeme, že v posledních 1—2 letech zvedá se opět k činnosti, naproti dřívější stagnaci potěšlivé — domáhá se obmezení přívalu uherské mouky do Čech zaváděním zdravotní prohlídky této mouky se strany obcí, a panstvo uherské chystá prý se již zakřiknouti opětně ubohou Cislajtanii, aby neodvažovala se činiti pro záchranu svého zemědělstva a mlynářstva, co Uhři sami doma bez rozpaků praktikují ve všech oborech průmyslu i obchodu.

Rovněž podněcuje český odbor zemědělské rady vydání zákona zemského o nuceném pojišťování hospodářských budov a zásob proti ohni a plodin na poli proti krupobití, ne však drahým a těžkopádným aparátem nějaké ústřední pojišťovny zemské, nýbrž pojišťovnami okresními se společným toliko zemským ústavem zajišťovacím. Pojišťování zlevnělo by tím asi o čtvrtinu dosavadních sazeb. Účinky tohoto zařízení objevily by se ovšem patrněji teprv po vypršení smluv s pojišťovnami soukromými, u nichž nyní devět desetin nemovitého majetku v království Českém jest pojištěno, ačkoliv i budoucně má býti každému rolníku zůstaveno, pojistiti se u pojišťovny okresní nebo u kterékoliv soukromé.

Konečně bude zemědělská rada poskytovati subvence k zalesňování břehů, strání a ladem ležících pozemků. Péče o udržování a zvelebování lesů i stromoví polního a zahradního patří rovněž k nejsmutnějším kapitolám našeho zemědělství. Přes veškeré zákony a téměř co rok opakovaná upozornění děje se pro vysazování stromů u nás velice málo; a právě značná část okolí pražského patří v tom směru snad k nejpustějším končinám Českého království.

Ústřední spolek pro průmysl cukerní uveřejnil právě cukerní statistiku za rok 1895/96. Ze 220 cukrovarů v říši Rakousko-Uherské připadá 133 na Čechy, 66 na ostatní země předlitavské a 21 na Uhry a Bosnu. Mají tedy Čechy 2krát tolik cukrovarů, co celé ostatní Předlitavsko a 6krát tolik co Uhry a Bosna, na výrobě (v posledním roce 7·8 mil. mct.) súčastněny byly však asi 51%, ostatní Předlitavsko 31% a Uhry s Bosnou (poměrně velmi značně) skoro 18%. Pěstování a sklizeň řepy loňského roku vlivem (částečně přehnaných) zpráv o krisi cukerní velice, zejmena v Čechách, kleslo: s 85·3 mil. mct. řepy v roce 1894/95 na pouhé dvě třetiny (57·6 mil. mct.) V Čechách samotných obnášel úbytek v spracování řepy v loni 21·6 mil. mct. a cukru vyrobeno (naproti 6·3 mil. mct. v r. 1894) pouze asi 4 mil. mct. Aby vynikla souvislost tohoto fakta s jinými údy hospodářského organismu, připomeneme ještě, že následkem obmezení plochy řepní a špatné úrody klesla doprava řepy a řízků na drahách (státní, severozápadní se všemi liniemi, české severní a buštěhradské) vloni s $11\frac{1}{2}$ na 6·2 mil. mct., že dále klesly poměrně transporty uhlí (jehož cukrovary potřebují do roka asi 24 mil. mct. hnědého nebo 12 mil. mct. kamenného), melassy a j. potřeby odpadků a produktů, nemluvě o milionech ztrát, které trpí rolnictvo.

Živnostnictvo naše konalo o dnech svatováclavských sjezd v Praze a Král. Hradci. V Praze byl hlavním předmětem jednání požadavek, aby byly ještě tímto parlamentem uzákoněny aspoň ty paragrafy předložené novely k živnostenskému řádu, které umožňují společenstvům živnostenským zařizovati nebo hmotně podporovati družstva pro společné nakupování surovin, společnou výrobu nebo společný odbyt zboží (družstevní zásobárny, dílny, tržnice) a spojovati se v jednoty společenstevní s určitými právy a povinnostmi. Mimochodem bylo pak útočeno na socialism i na velkokapitál, na poslance i na dělníky atd. Že vliv zákonů na hmotné postavení malovýroby se přeceňuje, uznali i někteří řečníci z řad živnostenských. Správně bylo řečeno, že zákony nemohou ani vyučiti živnostníka lepší technice, ani opatřiti mu potřebný kapitál výrobní, ani naučiti jej znalosti materiálu a kalkulaci cen dle ceny surovin a příprav, ani zameziti mu neopatrné poskytování úvěru i braní na úvěr, ani přiměti jej k přesnému dodržování slova a svědomitému provádění práce, ke sdružování a solidnosti v podnicích společenstevních.

V Král. Hradci po obvyklém rozhovoru o „nutné opravě živnostenského řádu“ a o „právomoci společenstev“ žádáno zřízení komor řemeslnických, provedení starobního pojišťováni pro živnostniky (zemský pojišťovací fond císaře Františka Josefa je prý pro řemeslnictvo příliš drahý), zřízení jednoty ryze řemeslnických společenstev pro země koruny České, zkoušky mistrovské a učňovské, správné rozlišení jednotlivých řemesel, větší výkonná moc pro společenstva atd.

S požadavky těmito v smutném odporu jest fakt, že z téměř 2000 společenstev v Čechách jen asi 150 jest sdruženo v zemské jednotě společenstevní, že ani tato jednota nemůže vzmoci se k jakékoliv intensivnější činnosti, že z příjmů společenstevních, které (kromě tu a tam úroků ze starého jmění) plynou ostatně nejvíce z poplatků učňovských velice málo věnuje se na vzdělání učednictva, tím méně aby mohlo pomýšleti se na vydržování vlastních komor řemeslnických, a že na 5317 společenstev rakouských připadá pouze 34 společenstevních podniků nákupních, výrobních, prodejních a pod.

Jenom ojediněle spatřujeme rozběhy, o lepším poznání svědčící. Truhláři v Praze zařizují po společné a prospívající tržnici nyní též s pomocí země a státu společnou výrobnu, v Plzni uspořádali si obuvníci pokračovací kurs mistrovský, jaký bude napřesrok pořádán i v Litomyšli, Chrudimi, Kladně a j. městech, tu a tam počíná se již i s organisací úvěru řemeslnického a pod.

Jakési hospodářské styky začínají se u nás navazovati se Slovenskem. Jedná se o finanční podporování průmyslových podniků na Slovensku, o vysýlání českých dovedných řemeslníků, o prostředkování míst pro slovenské učně v Čechách. Vývozní spolek upozorňuje na slovenskou akc. továrnu nábytku z ohybaného dřeva v Turč. sv. Martině, zaměstnávající přes 500 dělníků a jakostí i cenami zboží vyhovující. Všeho dosud málo, ale přece něco. *S.*

Rozhledy sociální.

Stávka hornictva v hnědouhelné pánvi severočeské — Živobytí dělnictva v dolech uhelných — Neúspěch stávky — Mzdové hnutí dělnictva v dílnách státní dráhy — Ustavení Dělnické akademie a první počátky její činnosti — Čtvrtá dělnická výstava v Plzni 1896 — Snahy po samostatné odborové organisaci československého dělnictva a dělnictvo moravské — Zemský sjezd delegátů katolického dělnictva českého v Praze — Akce velkoprůmyslníků a protesty maloživnostníků proti novele k zákonu o úrazovém pojišťování — Sjezd něm. strany soc.-demokr. v Gothě — Mezinárodní ženský kongres ve Vídni.

Koncem září vypukla hornická stávka v hnědouhelné pánvi severočeské. Vypukla bez předchozího formulování jakýchkoliv určitých požadavkův co do mzdy, doby a jiných poměrů pracovních, bez obvyklého vyjednávání se zaměstnavateli nebo jich zástupci, bez komanda, ano proti vůli sociálně-demokratické strany dělnické, která veřejně zodpovědnosti za ni se zříkala a veškeru podporu stávkujícím odpírala. Na šachtách revíru severočeského byly několik dní před koncem září přilepovány plakáty a rozšiřovány letáky, vyzývající dělnictvo k všeobecné stávce. Část dělníků zastavila skutečně 29. září práci, a táhnouc po zástupech od dolu k dolu přiměla domluvami a hrozbami ke stávce i soudruhy dosud pracující, přetrháno vedení telegrafní, provedeny i některé jiné násilnosti proti osobám i majetku a teprve když stávka byla v plném proudu, předloženy správám dolů i ministerstvu orby, jemuž vrchní dohled nad dolováním přísluší, některé požadavky (sedmihodinná práce, minimální mzda, reforma bratrských pokladen, jmenování báňských inspektorů z dělnictva atd.), jejichž způsob předložení a dílem i obsah zdály se svědčiti proti jejich opravdovosti. Úřady, které ve stávce spatřovaly ne hnutí za zlepšením podmínek pracovních, ale přímo vzpouru proti řádu společenskému, vystupovaly ještě rázněji než jindy při podobných příležitostech. Stávkujícím zakazovány schůze, do obvodu stávky poslány celé pluky pěchoty a jízdy, stráže četnické a vojenské vodily v zástupech spjaté nešťastníky, jimž přičítáno podněcování ke stávce a výtržnostem k soudům, u nichž odehrá se poslední akt stávkové tragedie — tragedie, jejíž podnět, vedení i cíle zůstaly veřejnosti neznámy, o jejímž konci však od samého počátku nemohlo býti pochybnosti.

Když dělnictvo jiných uhelných revírů rakouských nedalo se ku stávce pohnouti ani letáky, ani osobními domluvami vyslaných soudruhů. vrátilo se skoro všechno dělnictvo zpět do práce bez jakéhokoliv úspěchu. Litujeme ztrát, jež nezdařená, ale také nerozvážená a nepřipravená tato stávka přinesla dělnictvu, jehož osud skutečně zasluhuje sympatie a zlepšení. Práce v dolech hnědouhelných jest mnohem obtížnější než v jiných dolech

a trvá nadto někdy jen 2—3 dni v týdnu, takže výdělky jsou nepravidelné (někdy jen 2—3 zl. týdně), obecné vady bratrských pokladen, někde dokonce i nepořádně spravovaných, nepojišťují dělnictvu dostatečné podpory v nemoci a starobě. Připočtěte k tomu libovolné pokuty a srážky, propouštění dělníků pro všelijakou druhdy záminku, drahé byty a živobytí v báňských místech a vyděračství drobných obchodníků, těžících z úvěru, jejž horník u nich musí vyhledávati — a máte mdlý obraz existence dělníkovy v dolech, jež zaměstnávají úhrnem skoro 27.000 dělníků, poskytují ročně na 150 mil. metr. ctů. uhlí, přinášejí svým majitelům po léta zisky statisícové, povznesly akcie dráhy ústeckoteplické obrovskou dopravou uhlí k překladišti labskému do Ústí na několikanásobný obnos nominelní hodnoty a živí celé loďstvo labských společností z Čech i z Německa.

Tím více želeti dlužno bezúčelných a beznadějných pokusů, které vyvolány neznámou jakousi silou, či, chcete-li, „nezodpovědnou anonymní agitací", nedbajíce o sympatie a lhostejny k antipatiím veřejnosti, mají za jediný snad účel vzrušení agitační a projev síly a nespokojeného hněvu dělnické organisace, za následek však tisíce poškozených existencí a stoupající odcizení měšťáctva od snah dělnických i tam, kde by s nimi sympatisovalo.

Příznivého pro dělnictvo ukončení dosáhla stávka dělníků v železničních dílnách rakouskouherské společnosti dráhy státní v Praze, k nimž po delším vyjednávání a ne právě ochotně připojilo se i dělnictvo dílen vídeňských. Doba pracovní snížena na $9\frac{1}{2}$ hodin, práce přes čas bude placena o polovici dráže, práce akordní bude do 3 měsíců upravena, z dělnictva nebude pro stávku nikdo propuštěn. Jiných požadavků (zejm. minimální mzdy s pravidelným zvyšováním) nedosaženo.

Dělnická akademie ustavila se již na schůzi dne 27. září a jedná o ustanovení vyučovacího programu a cíle. Má býti zaveden trvalý kurs 2—3 letý, který by účastníkům podal všechno vědění lidské od počátku a soustavně, dále menší kursy o jednotlivých předmětech, přednášky z dějin jednotlivých oborů práce průmyslové, kursy těsnopisný, pravopisný, účetnický, hospodyňský atd. Vésti kursy uvolili se již i četní příslušníci inteligence české, universita bude požádána o propůjčení místností. Kdo poznal, s jakou dychtivostí dělnictvo naše chápe se všeliké příležitosti k sebevzdělávání, jak pozorným, bystrým a vděčným jest posluchačem každého věcného výkladu z kteréhokoliv oboru vědění, nebude o žádoucím úspěchu Dělnické akademie pochybovati. Nezdá se nám též bezvýznamnou shoda okolností, že akademie zahajuje vzdělavací svou působnost pro massy dělnické týmž časem, co se jim reformou volební dostává i nedokonalého ovšem zastoupení ve sborech zákonodárných.

V Plzni zahájena dne 20. září čtvrtá dělnická výstava ve spolkovém domě dělnickém již vedle 127 dělníků, 37 spolků, 15 nemocen. pokladen súčastnilo se i 46 maloživnostníků. Výstavě dostalo se i uznání a podpory korporacemi samosprávnými a podnikatelskými, jako obchodní komorou plzeňskou i pražskou.

V české sociálně-demokratické straně dělnické vzmáhá se hnutí po úplné neodvislosti nejen politické, nýbrž i odborové českého dělnictva. Kdežto však v Čechách hnutí po samostatné české organisaci odborové setkává se s naprostým souhlasem dělnictva, zástupci dělnictva moravského

v Brně neuznali potřebu a možnost zřízení česko-slovanské organisace odborové, jíž by prý porušena byla shoda a celková taktika odborných organisací v Rakousku a znesnadněn hospodářský boj proti kapitalismu, ani potřebu samostatného českého sekretariátu dělnického, a chtějí naopak veškeré návrhy a snahy po roztřídění odborových organisací dle národností co nejrozhodněji potírati. Geografická a komunikační odvislost Moravy, a zejména jižní její části s Brnem od Vídně působí nejen na měšťácké politiky, ale, zdá se, i na moravskou stranu sociálně-demokratickou, jíž stačí pouhý český dopisovatel v rakouské komisi odborové, jako Brnu název předměstí vídeňského.

Ve dnech svatováclavských konán první zemský sjezd delegátů katolického dělnictva českého v Praze. Zpráva prozatímního vedení konstatovala úspěchy katolické dělnické strany v Čechách a na Moravě, která od předloňského sjezdu litomyšlského založila 49 nových spolků, konala 68 agitačních schůzí, pořádala 71 přednášek a vystavila celou dělnickou literaturu katolickou od r. 1867 počínajíc na výstavě národopisné. Sjezd vyslovil se pro přímé volební právo v páté kurii, pro české státní právo, pro zřízení dělnických komor, které by spravovaly záležitosti dělnické a volily právě tak, jako obchodní komory, poslance do sborů zákonodárných, pro opravu zákona o živnostenské inspekci přibráním lékařů a dělnictva a rozmnožením počtu inspektorátů, a pro povinné zavedení výborů dělnických v každém závodě továrním. O stávkách přijata resoluce, stanovící pro započetí stávky podmínky v celku těžko splnitelné (závažná příčina, skutečný a právní základ, příbližná jistota na vítězství, tajné hlasování a tříčtvrtinová většina dělnictva pro stávku, vyčerpání všech jiných prostředků k vyrovnání sporu). Vypukla-li takto stávka, zavazuje se dělnictvo závodu všech stran k úplné solidaritě; ale podpora má se poskytovati pouze stávkujícím soudruhům strany katolickosociální a návrh, aby se za shody oněch, v praxi v celku skoro nemožných podmínek nedělalo rozdílu mezi stranami při podpoře stávkujících, výslovně byl zamítnut. Sjezd přejal definitivní organisaci katolické strany dělnické v Čechách tak, že v 9členném sboru důvěrníků mají své zástupce: venkov po jednom dle diecesí (4), Praha 3, Kladno a Příbram po 1.

Na 25. t. m. chystá se velkoprůmyslnictvo rakouské k velkolepému sjezdu ve Vídni, aby protestovalo jak proti platnému zákonu o úrazovém pojišťování dělnickému, tak proti chystané jeho osnově, která dle petic, v tisíci exemplářích úřady zaplavujících jest prý dokonce útokem na čest velkoprůmyslu a která má tudíž změněna býti ve směru podnikatelstvu příznivějším. Také maloživnostnictvo na sjezdu společenstevním ve Vídni v září t. r. rozhodně obrací se proti požadavku, aby úrazové pojišťování i na dělníky v drobné výrobě bylo rozšířeno. A zatím Německo chystá se k ujednocení veškerého pojištění nemocenského, úrazového i starobního a invalidního a otázka o pojištění dělnictva proti bezdělnosti přetřásá se ve vědeckých knihách, denním tisku i veřejných shromážděních.

Sociálně-demokratická strana v Německu počala tyto dni výroční sjezd v Gothě.

O mezinárodním ženském kongresu v Berlíně budeme obšírněji referovati, až budou vydány jeho protokoly. F.

Rozhledy časopisecké.

Nač zapírati? Úspěch „Prodané nevěsty“ ve dvorní opeře vídeňské dojal mě k slzám. A řeknu hned, že podnětem nebyly tak zvané city „vlastenecké“. Dokonce ne. My moderní jsme vůbec podivní vlastenci. Však nám to staří už pořádně vytkli. My na př. zůstáváme chladni jako led, když starovlastenci tonou v nadšení nad plachtou svého žurnálu, kde stojí, že p. Carnot, nebo p. Perier, nebo p. Faure stiskli p. dru. Podlipnému tam a tam ruku; že se p. dr. H. Lang smlouval nad českou mapou s francouzskými generály; že „Nord“ neb „Temps“ přinesl na čelném místě v obšírném výtahu řeč toho a toho vynikajícího poslance; my se skutečným cynismem dovedeme říci na př. o poděbradské řeči jednoho z vůdců národa, že by se každý quintán ostýchal podati ji jako své pensum — a 200.000 českého bodrého lidu přece k ní jásalo atd. atd. — ba, my jdeme tak daleko, že oběma rukama podepisujeme kacířský výrok, že nynější nacionalismus je fanatismus a pověra! Ano, takovými jsme. Ký div, že ti staří, ti, kteří jsou srdce měkkčího, vzdychají nad námi: „nenárodní proudy“, a ti tvrdší nás vlekou ke špalkům a pranýřům! A my se známe a zarputile trváme na svých bludech, a tak jsme docela jinak cítili triumf Smetanův: Opera byla plna do posledního místečka. Před prvým představením byla všechna místa již na pět představení vyprodána. A kurs jednotlivého sedadla stál v neděli, dne 4. října hezky vysoko. Tak vysoko, že by byl sotva stačil na ně honorář, který nešťastný skladatel dostal kdysi za prvé provozování svého díla ve své vlasti . . . Provedení bylo velkolepé. Pan ředitel Šubert jistě si odvezl mnohý vzácný pokyn pro pražský orkestr, kapelníka, solisty i sbor. A Vídeň, representovaná svou nejvybranější společností, vzdala hold svůj mrtvému umělci, tichému, bojácnému, nešťastnému člověku, na němž se kdysi vyplnila tak bezohledně slova písma o proroku ve své vlasti . . . A to byl můj pocit. Viděl jsem tu zakříknutou duši, jak se chvěla as v těch dobách, kdy po Praze sháněny adressy, aby byl vzdálen od řízení české opery, kdy vynikající osoba pražská připsala k svému podpisu na jedné z těchto listin: „Žádám za okamžité odstranění neschopného kapelníka Smetany“ . . ., kdy největší část obecenstva lhostejně neb útrpně krčila rameny nad selskými koženkami z „Prodané“ — viděl jsem jej v nedostatku, nouzi, daného za terč hlupství a perfidnosti, genia, šlapaného prostředností — — a při tom šveholila, žalovala, šeptala a jásala v ucho jeho nesmrtelná velkost, jeho duch

opíjel lidi cizího města, jeho Mařence, dítěti cizího národa, tekly pohnutím slzy z očí, celý dům se chvěl a burácel potleskem, vzduch zdál se voněti vítězným dechem červnových růží — a ty tlící kosti mistrovy na Vyšehradě musily se jistě zachvěti blaženým pocitem . . .

Vyšli jsme z divadla rozechvěni, rozpáleni. „Pane," povídal mi dr. Kanner, „kdyby tak byl Smetana přeložil ještě polku z prvého jednání na konec opery, věřte mi, že by byli dnes naši Vídeňáci rozbořili nadšením celý dům."

Hlasy žurnalistiky vídeňské reprodukovaly denní listy. Až na antisemitské byly všechny nadšené. A tyto soptí, zdá se, jen na vyšší povel dra. Luegra. Dr. Lueger je klerikálem, antisemitou a k nastávajícím volbám chce i německým nacionálům postačiti v kroku. A tak jeho listy špiní systematicky vše, co je českého. Jenže svatá Nemesis jest ještě živa. Kritik Camillo Horn, jenž obsluhuje „Deutsches Volksblatt" ze msty, že před třemi roky nařkl nebožtíka Blodka (Intermezzo „V studni") z plagiátu na Mascagnim, našel, že Smetana plagoval v „Prodané« jednu z posledních oper Rubinštejnových. Naši čeští antisemité mohou být hrdými na své vídeňské bratry . . .

Obrátil i starý Hanslick, jenž byl vždy tak upjatým vůči Smetanovi v „Neue freie Presse" . . . A mrtvý mistr jako král koná dále svůj triumfální pochod: během tří let dobyl Rakousko, Německo a vjíždí do Paříže . . .

Žehnáme vděčně té malé kohortě přátel a bojovníků nešťastného genia z dřívějších chmurných let. Jeho vítězení jest vítězstvím jejich a odměnou. Procházka, Hostinský, Neruda, Zelený, Chvála, všem těm, kteří viděli, kde ostatní byli slepými, dostalo se skvělého zadostiučinění. Snad většího, než sami kdy tušili.

A náš patriotismus docela nic? Náš patriotismus, páni starovlastenci, chcete-li mluví takto: Ten jeden večer Smetanův ve Vídni jest nám zářivějším vítězstvím českým, než všechny alliance se šlechetnou Francií, než velkolepá manifestace poděbradská vrcholící v řeči vůdce národa, než všechny řeči našich božích bojovníků ve vídeňském parlamentu i mimo něj pronešené během celého roku, než celá ta politická pověra — a vlastenčící švindl . . .

* * *

Od Smetany nebylo daleko k Manesovi a není daleko i k dědici tohoto, k Mikuláši Alešovi. Štěstím naším jest, že Aleš dosud nezemřel, jinak by se byla slova písma vyplnila málem po druhé. Nezemřel. Protloukal se, jak mohl, illustroval docela nástěnné kalendáře, zpěvníky a p., stal se dopisujícím členem České Akademie zároveň se Schwaigrem, kde pan Brožík a j. byli členy řádnými, jaksi kadetem mezi štábními důstojníky — teď přišla jeho doba. Mladí moderní umělci mají za prvý požadavek umělecký: individualitu. Buď svým. Podej sebe. A v Alešovi našli individualitu velikou, svéráznou — a českou. A chcete-li napřed českou. Spolek „Manes" vydává výbor jeho prací. Podnik rozvržen na

tři díly: práce historické, illustrace k národním písním a různé. Máme dva díly v rukou. Jaký to kolos tenhle Aleš! Sám česká duše vystihne tu českou duši v její krajních polech: v roztomilém furiantském vzdoru a humoristicky zladěné sentimentalitě a jako pravý umělec vystihne ji jen rysy karakteristickými. Ve verši něco podobného dovedl u nás jen starý Čelakovský v „Ohlasu písní českých“, v prose nikdo. Kongeniálním umělcem Alešovi by byl tady jediný Gogol. A komická věc: znám uznané malíře, docela s všelijakými tituly malíře, kteří se ježí nad každým jeho obrázkem: tu je ruka skreslena, tu má noha sedm či kolik prstů, tu zas ta chyba atd., atd. — ale co platno: Kresba chytí, kresba tě drží a zapomeneš na každý chef d'oèuvre malířů s tituly, kde má každá noha svých pět prstů, kde pranic není skresleno, vše bez chyb — ale i bez interessu a to je kouzlo umění.

* * *

Za modernou literární, která se již dávno emancipovala od dogmat neomylných papežů, za modernou malířskou, která se s úspěchem staví na vlastní nohy, přichází i moderna hudební. Její postavení bylo nejtěžší. Jediný nakladatel hudební, obchodník, jenž při všem „počítá, co mu to vynese“, má ve své ruce jediný list věnovaný hudbě, jenž se stará jedině o skladby vydávané jediným nakladatelem. A jediný nakladatel vydává jedině skladby uznaných mistrů, a to jest smutný circulus vitiosus pro mladé hudebníky. Mladá literatura má své listy, mladí malíři své výstavy, skladatel je poukázán na nakladatele a umělce výkonné, což v našich malých českých poměrech, kde různé lidské slabůstky hrávají při různých vztazích prim, jest okolností dosti fatální. Mladí skladatelé se konečně vzchopili k rozhodnému a dosti dobrému kroku. S p. L. Lošťákem v čele obrátiti se veřejným provoláním na kapelu Sokola pražského. Žádali ji za provedení svých prací. Ať se veřejně rozsoudí, je-li náš dorost důstojným pokračovatelem Smetany a Dvořáka. Pražský Sokol jim vyhověl. A 10. listopadu vyrukuje tedy skladatelský dorost před soud veřejnosti.

* * *

Na den 28. září chystán byl sjezd českých žen. Sjezd se nekonal. A jak p. Vít Kellner v „Ženském Obzoru“ praví, nekonal se z těchto důvodů: mnoho dam prý dlelo na venkově, několik jich bylo prý angažováno při slavnostech žofínských a konečně prý nebyly referentky s to připraviti si řádné referáty. A tak se konala dne 27. září jen přípravná schůze k sjezdu, určenému na 16. květen 1897. „Ženský Obzor“ podává několik poznámek o této důvěrné schůzi; resultát jest jeden: našim ženám dle všeho nutno emancipovati se od shnilých stojatých starovlasteneckých vod. Dokud v nich nebude k tomu dosti odhodlání a síly, jsou všechny sjezdy zbytečny, a moderní česká žena zůstane i na dále pium desiderium a marným snem.

* * *

K závěrku několik slov pro domo.

Redaktoru tohoto časopisu byl (oklikou přes administraci!) zaslán následující list: Slavná redakce! V posledním čísle ct. listu Vašeho a sice v části „Rozhledy časopisecké“ na str. 1033. uveřejnili Jste z péra „Sursum“ duchaplnou myšlénku, ve které se otírá p. pisatel o mne, nevím, z jakého důvodu a jakým právem či i jen jakým vztahem. Mně zdá se, že pisateli mohlo něco místnějšího, věcnějšího a také odůvodněnějšího napadnouti než napadati osobu ve věci zcela indiferentní. Jsou také literární gamini. Nahlédnete, že po tomto vydávání v posměch nemohu časopis Váš dále odebírati, prosím tedy, byste v administraci potřebné zařídil.

Trvám v obvyklé úctě

Dr. *J. Podlipný.*

Pan dr. Jan Podlipný je několikanásobným hodnostářem v životě veřejném a politickém. Osobností, která je podrobena veřejné kritice, veřejnému úsudku, po případě i satyře, vtipu, posměšku, epigramům. Záleží jen na tom, je-li kritika upřímná, správná, vtip dobrý, epigram řízný. A my jsme psali na str. 1033. v předešlém ročníku, jak „Osvěta“ šťastně a včasně dokazuje, že hodinář Naundorff byl skutečným dauphinem francouzským a že se p. dr. Podlipný zajisté ve Francii přičiní, aby práva nešťastného prince byla slavně uznána. — Bozi, tohle mám nyní p. dru. Podlipnému vysvětlovati? Když už ctihodná česká revue učiní takový triumf českého ducha jako „Osvěta“ s Naundorffem, proč máme takové světlo dle slov písma vstrčit pod kbelec? A chceme-li s ním přes hranice, kam jinam, než do šlechetné Francie, která bude mít jistě předem zájem na celé affére? A komu dále státnickou skoro záležitost tu svěřit než dru Podlipnému? Má tam jakési konexe, znal se s Carnotem, s Perierem a Sansboeufem — volba tedy jistě dobrá. Že jsme nemohli navrhnouti p. dra. Langa nebo p. Beaucheza, uzná p. dr. Podlipný v klidném rozvážení sám.

K čemu tedy taková výpověď? A tak mizerně stilisovaná? Ještě slovíčko. Rozumí se, že jsem se zarazil nad slovem „gamini“. Předně, že je to nadávka, za druhé, že jí užil pán asi notně dopálený. (Gamin jinak jest sympatický pařížský uličník, jemuž není nic, pranic svatého ani sám náměstek starosty města Paříže. Tak to ovšem p. dr. Podlipný nemyslil.) Pan dr. Podlipný chtěl pouze vyrazit ze sebe hodně zdrcující nadávku. Gamini. Dobrá. Ale my se své strany doporučujeme p. dru. jakousi ekonomii v nadávkách. Ne totiž hned takový superlativ. Gamini. Snad přijde čas, že se bude musit nadávat ještě, řekneme, intensivněji, pádněji — co potom? Gamini — už bude otřelé. Snad nějaký smělec začne líčiti historii teplického sjezdu, zápověď, dovolení, zápověď atd. atd., snad nějaká vynikající veřejná osobnost bude v tom tak zapletena, že druhé vynikající osobnosti navrhnou, aby se prvé vynikající veřejné osobnosti dala ostrá důtka atd. atd. A kdyby dotyčná osobnost přišla na radu, řekněme, k p. dr. Podlipnému, na radu o nadávku — co jí navrhne? Gamini — to už bude ubroušený a sešlý výraz.

A postscriptum. Docela formální. Nechce-li někdo býti nadále odběratelem toho onoho časopisu, napíše to vždy jen administraci. Pan dr. Podlipný zapomněl na tento kardinální paragraf. A tak místo administraci dostal se jeho milý list do rukou mně, a já si dovolil při té příležitosti vysvětliti mu „důvod“, „právo“ a „vztah“ hodináře Naundorffa, Francie a sebe k jeho osobě. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Zahajuje letošní měsíční přehledy, činím tak s úmyslem, všímati si víc obsahu posüzovaných knih, než formy jejich. Pak také — pokud síly stačí — hodlám vždy alespoň hlavními rysy vyznačovati ideový názor spisovatelův na svět. Ovšem zde, v takovém víc povrchním přehledě, kde neběží o charakterisování celého spisovatele, nýbrž jeho jednotlivých plodů, jak právě časově dostanou se na stolek referentův, nebude lze prováděti nějaké synthese na základě všech děl kritisovaného autora, nýbrž názor spisovatelův bude podáván podle díla, které právě bude předmětem referátu. Poněvadž však spisovatel, jen trochu opravdový a přemýšlejicí, nepřizpůsobuje se ani tak světu, v němž žije, jako spíš přizpůsobuje svět sobě, takže pak v něm jednotlivé ideje, vířící jeho hlavou, stále víc a víc splývají až v tu jednu hlavní, velikou ideji, jež je mu vůdčí hvězdou, prozařující všude a vždy jeho díla, soudím, že i na základě jednotlivých, osamotnělých knih často podává se celý a pravý názor spisovatelův.

Tak hned na př. při knize, kterou vyslala nedávno do světa „Vzdělavací bibliothéka“, seznámivší české čtenářstvo již s mnohým zajímavým zjevem zahraniční literatury. Je to Mackayova kniha: Anarchisté. Román, řešící sociální otázku, jako na př. podobný román Bellamyho „Looking Backward“. Jenže Mackay je pravý protinožec Bellamyho. Bellamy líčí kollektivistickou společnost, slasti člověčenstva 20. století — zlatou dobu lidstva, neznajícího již individuelního zápasu o práci a o existenci, dobu, v níž sesocialisovány budou všecky lidské činnosti, kdy všickni za vykonanou práci pro celek účastni budou materielních i duševních požitků atd. atd. Mackay naproti tomu je rozhodně proti kollektivismu a sociálnímu státu, v němž prý by většina utlačovala menšinu, jako dnes menšina utlačuje většinu. Je pro úplnou svobodu individuí. „Dnes svoboda jednotlivce? Dnes, kde trčíme v nejkomplikovanějším a nejbrutálnějším kommunismu, jak nikdy dříve? Dnes, kdy jednotlivec od svého narození až do své smrti od státu, od společnosti jest zabaven? Jdi na kraj světa, a pověz mi, kde mohu těm závazkům ujíti a býti svým. Chci jíti v onu svobodu, kterou jsem marně hledal, co jsem živ“. A doporučuje: „Starej se o své záležitosti a nech mne o moje se starati — to jest dobré slovo. A opravdový anarchismus“. Žádá samopanství jednotlivce. Pod tímto jménem bude prý bojovati svoboda svůj poslední boj

v každém jednotlivci, jenž se bouří proti znásilnční své osoby světem sesociálněným. Mackay vychází z egoismu. V odříkání spatřuje zdroj zla. „Proč jsou ještě panovníci na trůnech?“ táže se. „Protože jsou ještě poddaní. — Odkud tato sociální bída? Přece ne, že se jedni povyšují, nýbrž že se druzí odříkají“. Nevěří také, že sebecbětování může činit šťastným a konečně vůbec nevěří v existenci čirého altruismu, na samém dně vlastně prý skrývá se egoism. Ostatně vláda lásky byla by prý strašlivější než vláda nenávisti. Žádnou tedy vládu lásky, nýbrž jen právo, aby každý člověk směl svobodně rozhodovat o své osobě, aby každý mohl žíti dle ideálu vlastního a aby zůstal ušetřen požadavků, jež se mu ukládají jménem „ideálu lidstva“! Takové svobody však prý člověk ovšem dojde jen vnitřním, rozumovým vývojem, násilím nelze dle Mackaye svobody dosíci. Alespoň nevěří, že by násilím věci pokročily a protože nevěří v jeho užitečnost, zavrhuje je jakožto bojovný prostředek pošetilých a nechápavých. Ne tedy zásadně — jen utilitaristicky!

Tyto své zásady předvádí tedy Mackay čtenářstvu v románovém rouše. Mluví ústy hrdiny Aubana, proti němuž dává podlehnouti Truppovi, zástupci běžných komunistických názorů. V románě víc se mluví než jedná — a tak také odkládáš knihu celkem jen s dojmem debaty, po níž klidně usneš, soudě, že i ty máš svou pravdu právě tak, jako chce mít Auban pravdu i Trupp pravdu.

Mackay nepovídá vlastně nic nového. Hlásá samopanství, svobodu jednotlivce. Ale jsou-li dva, tři, čtyři jednotlivci a pak tisíce a miliony jednotlivců a chtějí-li všichni do krajnosti být svobodnými? Nenastala by válka všech proti všem? Mackay tedy je nucen pojem samopanství, svobody vymeziti právě tak, jak ode dávna býval vymezován t. j. uznati, že každý je nucen sleviti něco se své svobody a podříditi se svobodě druhých čili jinými slovy Mackay je nucen uznávati nepřímo odříkání. A stejně poráží i svou nauku, že každý má mít na mysli jen své zájmy a naprosto nestarat se o zájmy druhých. Což neukazuje sám na Aubanovi, jak tento člověk, representant tedy autorem hlásaného samopanství, neumí se naprosto starat jen o sebe a žít jen sobě? Co pak Auban stále nepřemýšlí o tom, jak by bylo všem lidem lépe — a ne jen jemu? Co pak by Aubanovi nebylo úzko v životě, kdyby se měl starat jen o sebe? Starat se o jiné — to znamená vlastně žít! A tak bychom od egoismu došli přec jen k altruismu. A v egoistickém Aubanovi neskrývá se vlastně do opravdy altruista? V londýnském tunelu setkává se s vyhladovělou ženou, mající kojence u prsu a nabízející mu svou čtrnáctiletou dceru. Sáhl beze slov do kapsy a podal jí, co peněz uchopil, a s hrůzou utíkal. Pak osm dní hledal v tunelu ženu a její děti, znepokojoval se o děvče, které pro hlad mělo být obětováno. Proč vůbec má útrpnost s bídou lidskou, když žádá, aby se každý staral jen a jen o sebe? Hle důkaz, že člověk netrpí jen utrpením svým, ale i jiných.

A tak vlastně činy Aubanovy nejednou mluví proti slovům Aubanovým a nauce Mackayově. To je ovšem nemilé, uváží-li se, že úkol románu záleží v tom, aby čtenář dějem t. j. druhotným prožitím románového děje názorně poznával, oč běží. Těžko však žádati co takového

od podobných knih, jako je Mackayova. Mackay sice snaží se podati i psychologický rozvoj svých dvou hlavních osob, Aubana a Truppa, v knize nalezneš tu i tam nevšední náběhy k uměleckému líčení, někde dokonce i cítíš se na okamžik pod bezprostředným uměleckým dojmem — ale celkem slyšíš jen výklady, často sice velmi zajímavé a duchaplné výklady, nicméně přece jen výklady. Tam pak, kde Auban vlastním skutkem ukazuje, jak dovedl zabezpečiti si svou svobodu a míti na zřeteli svůj prospěch — běží o smlouvu s jistou nakladatelskou firmou — vyhlíží věc a tím pak i celá idea knihy dost a dost naivně.

Sociální otázky dotýká se také Ignát Hořica v povídkách „Z lidské bídy", jež vyšly v Ottově laciné knihovně. Celkem všechny jeho povídky jsou sociální, t. j. ukazují na zlo sociální, ať již se skrývá v podobě té či oné, ale jedna z nich „Utopenec" zasluhuje povšimnutí právě proto, že v jistém smyslu staví na pranýř dnešní hnutí dělnické. Mladý dělník, nasáklý ideami socialistických listů a řečmi socialistických vůdců, sahá na peníze svého mistra, poněvadž prý nepatří jedinci, nýbrž celé společnosti. Svědomí však se probouzí, chápe, co učinil, a utopí se.

Nebylo by rozumné, vzpírat se kritice. Proč neříci, co nezdravého v hnutí dělnickém, proč neodhalovat slabiny? Ale přece se mi nelíbí povídka Hořicova. Je jednak nejslabší v celé sbírce, jednak je nepěkné, že tendenčně podceňuje a snižuje vážnost sociálního ruchu dělnického, nebo tento je skutečně vážný a nedá se takovým způsobem bagatelisovat. Vždyť neběží v povídce vlastně o nijaký psychologický proces, není zapytváno do nitra dělníkova a ukázáno, jakým způsobem rozvracel se v něm starý svět domova a utvářel nový pod vlivem socialistických ideí — to vše je karikaturně spíš nadhozeno a autorovi šlo hlavně jen o to, učinit směšnými takové a takové myšlénky a jejich dělnické propagatory. Mackay praví také v knize, o níž jsem právě referoval, že Aubanovi nastal čas, v němž byl schopen úsudek si utvořiti. „Viděl, že se zde ctižádost, závist, nenávist a triviální sprostota obklopuje touže nádherou idealismu, týmiž řečnickými obraty o bratrství, spravedlnosti a svobodě, jako při všech ostatních stranách našeho veřejného života." Avšak Mackay vážně povídá a nezapomíná při tom ukázat v knize i na ten idealism.

Z ostatních povídek Hořicových zajímaly mne zvlášť „Závazky" i po psychologické stránce i s toho hlediska, jak autor se dívá. Rozhodně povídka není špatná. Ani ty další. Ovšem spisovatel není již mladý a nelze tedy mluvit o nějakých nadějích v umělecký rozvoj, toho on sám zajisté ani nežádá, bylo by však křivdou nepřiznat, že je dobrým pozorovatelem a po mnohých stránkách i zdravým vypravovatelem.

Z básnické literatury dvě knihy vlasteneckých poesií objevily se právě na knikupeckém trhu. Především Nerudovy „Páteční zpěvy", vydané s doprovodem illustrací Olivových. Čteš-li, vidíš, jak vše v této knize zhusťuje se v pojmu vlasti, láska k tomuto symbolu — to vůdčí hvězda, náboženství básníkovo. Zná ovšem i náboženství lidskosti, ale tento vyšší pojem v Pátečních zpěvech úplně je vnořen v pojmu onoho užšího vlasteneckého náboženství, t. j. vlast zkonkretňuje mu jaksi onen širší pojem lidstva: miluj vlast, bojuj a pracuj pro vlast — tak miluješ

lidstvo a sloužíš i lidstvu, bojuješ a pracuješ i pro lidstvo. Zpěvy páteční bohužel nebyly dokončeny — ale i těch deset kvádrů (užívám tohoto známého slova Nerudova) jsou pevným základem pro další stavby pravé (či mám říci mužné?) poesie vlastenecké. Věda však, že v N. d. o Nerudovi častěji a obšírněji bude jednáno, spokojuji se tím upozorněním.

Současně s Pátečními zpěvy vyšly v Šimáčkově Kabinetní knihovně „Rozpomínky“ Elišky Krásnohorské. Také vlastenecké básně — ale jiného zabarvení! Je vůbec zajímavo, všímnout si, jak od Rubeše, Tyla a třeba ještě i dál počínajíc mění se a mění pojem a podoba vlasti v básních našich básníků. Krásnohorská již trochu ustupuje od abstraktního vlastenectví, ale co naplat, nazíráním jsou nám ty básně vzdálenější a starovlastenečtější než Nerudovy. Je to zase vlastenectví svého jistého způsobu — rozhodně typické vlastenectví a tím i ty básně typickými. Neruda volá:

„Kde přítomnost jak dítě pozastesklá,
vše dávná sláva, byť v ní démant hrál,
je za korábem jenom brázda lesklá —
napněte lana —. vzhůru plachty — dál!“

Sl. Krásnohorská také má na mysli budoucnost, ale při tom teskní po minulosti, toužíc po obnovení slávy její, té vnější slávy, pro kterou obyčejně zapomínáváme na to, co vlastně s minulostí by nás mělo spojovat. Její vlastenectví je právě jen vnější — je to známé naše vlastenectví, ale kolik je v něm skutečně našeho? Anebo autorka utíká se se svým vlastenectvím do vsí, do zapadlých zátiší, rozplývajíc se vznícením nad prostým, nezkaženým lidem. V básních jejích je mnoho nadšení, slovného pathosu, ale k srdci tak nesahají jako básně Nerudovy. Dovede i šlehnout někde, na př. v „Novoroční“, i to šlehnutí však nese ráz jejího typického vlastenectví. Jak na Slovanstvo se dívá, ukázala v „Slovanské rhapsodii“, kde kollárovsky apostrofuje Slávii. Napsala i báseň „Ženám doby naší“ a tu právě vidět jen tu pathosovou mnohoslovnost, tu právě i vidět, jako ona sama žena — málo reelního ženám umí povědět.

Konečně mám ještě na stole sbírku „Ballad“ Gustava Dörfla. Ballady, skutečně ballady? Ne, že by nebylo lze vložit do básně hrůz, jaké spoetisoval pan Dörfl, ale vždyť dnes nedělává se to již ve formě ballady, autor spíš měl by chodit do školy k dekadentům. Avšak něco moderního má v sobě přece. Podává na př. v básni „Děti“ portrait našeho Omladinisty. Dívá se střízlivě a není daleko od pravdy. V básních „Halucinace“ a „Český bratr“ vidět, že spisovatele zajímají i dnešní naše otázky a že si hledá způsob, svůj způsob, jak je vyjádřit. *Z.*

Adolf Stern, **Studien zur Litteratur der Gegenwart**, 1895.

Poněkud lehké studie. Poměrně pěkně líčeni Theodor Storm, Keller a Hebbel: mimo to najdeš essaye o Freytagovi, Bodenstedtovi, Fontaneovi, Scheffelovi, Baumbachovi, Seidelovi, Wildenbruchovi, Roseggerovi, Sudermannovi, G. Hauptmannovi. Z neněmeckých spisovatelů najdeš ty, kteří na německé měli vliv: Ibsen, Daudet, Tolstoj, Rydberg, Snoilsky, W. Besant. —

H. Schneegans, **Geschichte der grotesken Satire,** 1894.

Zalíbila se mně methoda spisovatelova: své definice literarních kategorií sesiluje a přímo oku objasňuje illustracemi; kniha je tím dražší (18 mk), ale pojmy a osoby tím plasticky vynikají. Je to velmi přirozená cesta empirická. Centrum knihy je Rabelais, jako hlavní representant grotesknosti. Autor tento hlavní pojem odděluje od podobných: Scarron je burleskní a zase docela něco jiného je fraškovitost. Groteskním podává se něco nehorázného a fantastického — nehoráznost je taková, že věc stává se zároveň nemožnou; tím vzniká cit nelibosti, ale cit ten podléhá citům libým, vznikajícím z prvků komických a z karrikatury. — V knize je také historie předmětu, doba před Rabelaisem a po něm (hlavně Fischart).

L'abbé L., *Cl. Delfour*, La **Religion des Contemporains,** 1895.

L. Müllner, **Literatur- und Kunstkritische Beiträge zur Aesthetik der Dichtkunst und Malerei, Wien,** 1895.

Delfour je specimen francouzské moderny katolické: pěkně, živě a vzdělaně psané studie téměř o všech čelných kriticích a veškerých básnících (o Anat. Franceovi, Renanovi, Lemaitreovi atd.), ukazující v nich otázku náboženskou.

Německý autor podává také katolickou aesthetiku, ale není a nechce být moderní. Za to je důslednější než jeho francouzský kollega; Ofelia, Desdemona, Cordelia atd. dostávají každá své kázáníčko, třeba že Shakespeare byl dobrý křesťan. Schiller je mu největší německý básník a dramatik, jen že ho výmarský „dvorní intendant von Göthe" poněkud pokazil atd. O některých, zejména starších obrazech Rafaela, Palmy Vecchio, Ticiana, Rubensa a j. jednostranný a úzký názor autorův tak nezarazí a neuráží.

Hans Sittenberger, **Die Wahrheit auf der Bühne.** Eine Studie. Wien, 1893.

Snad už zastaralá studie, ale pořád zajímavá. Mírný boj proti scenickému realismu, vlastně naturalismu. Jeviště samo má své zákony: perspektivy — přehlednosti — intensity, t. j. všecko, co vidíme, musí být perspektivně správně, musí být přehledné a musí být dobře vybrané, má-li to náležitě vyniknout. Podle toho i dramatický básník musí postupovat; musí totiž, hledě k časovému vývoji, děj svůj a charaktery uvést v náležitou „perspektivu" (správná posloupnost a vývoj), děj a osoby musejí být přehledny (tedy i dějství musí být správně rozděleno, sceny tak musejí následovat, aby nerušila jedna druhou atd.) a konečně musí skutečnost být sesílena, aby vynikly věci hlavní.

Charles Waldstein, **The Work of John Ruskin,** its influence upon modern thought and life, 1894.

Ruskin podobá se Carlyleovi a měl stejně veliký vliv na moderní myšlení Anglie. Ruskin byl aesthetik a byl sociální reformář. Jeho pravá

podstata tuším u autora nevyniká dost dobře (autor je Američan a hoví amerikanismu více než sluší), ale čtenář přece pozná celkový dosah ideí Ruskinových. Ruskin v aesthetiku zavedl seriosnost mravní a přímo náboženskou — je horlitel společenský a docela zvláštní aesthetický mravokárce. Byl proti akademismu, žádaje studium přírody; ale jeho realism, jímž čelil romantismu zejména také v krajinářství (byl prvý pro Turnera contra Claude), neupadal nikdy ve slepý naturalism. Umění bylo mu právě ve své podstatě projevem ducha náboženského.

V otázce sociální je proti kapitalistickému řádu společnosti, proto že svou upřílišenou fabriční prací se protiví přikázání lásky ale zároveň přikázáním krásy, krásného čistého života. Odsud jeho živá oddaná agitace pro domácí průmysl, jeho neumorné přednášení dělníkům, vyučování kreslení atd. Zkrátka Ruskin byl vzácný člověk, člověk svůj a nevšední a bylo by tedy na čase, aby se jeho spisy studovaly i u nás. Anglie neměla jen filosofy jako Milla, ale měla právě i Ruskina — poznat filosofii obojí, dává teprve obraz anglického myšlení celý.

G. Larroumet, **Etudes de Littérature et d'art**, 1896.

Čtvrtá kniha Larroumetova; o dřívějších pracích autorových v „N. d." referováno v loni. Zde máme studie o známých spisovatelích (E. de Goncourt, Daudet, Loti a j.) a o neznámých a méně známých. Upozorňuji hlavně na dva. Larroumet totiž oživuje pamět starších dvou kritiků realistických Thoré-a a Castagnary-ho. Thoré (1807—1869) byl napřed romantik a zejmena v politice; později se stal realistou. „Umění pro člověka" stalo se jeho heslem. Byv hned v mládí spřátelen s malířem Rousseauem podával ve svých knihách a studiích nového umění (malířství) své názory. Mnohé posud jsou cenné. Stal se vykladačem a záštitníkem umění Rousseauova. Ve svém vyhnanství (po r. 1848) studoval galerie hollandské a anglické a psal o umění těchto zemí. Vrátiv se do Paříže, účinně zasahoval do sporů o nové idee umělecké. Jeho kritika Maneta a jiných jsou znamenité — člověk teprve poznává, jakého hluchého hluku Zola natropil svým „Dílem".

J. A. Castagnary (1830—1888) svými kritikami hájil realism v umění proti romantismu a classicismu. Čtenář nalezne ty kritiky vydány Spullerem: Salons de Castagnary, 1857—79, 2. sv. 1892.

Z dalších statí Larroumetových čtou se pěkně studie o G. Moreau-ovi, dojmy z Italie a studie o d'Annunziovi. D'Annunzio, jak autor praví, za krátkou dobu, když jeho romány byly do frančtiny přeloženy, se stal naturalisovaným francouzským spisovatelem; je otázka, jak hluboko bude působit, neboť italská literatura na Francii působila v tomto století posud málo. Avšak d'Annunzio tohoto stavu věcí nepřevrátí; nebude mít ve Francii vlivu jako Tolstoj nebo Ibsen, nemoť nemá pro Francouze nic nového. Naopak podává jen, co si z Francie vypůjčil. *V. St.*

A. J. Butler, Dante, **his Times and his Work**, 1895.

Několik essayů a dodatků k nim tvoří tuto dost dobrou knihu, která mnohému může sloužit jako uvedení do studia Dantovského. Refe-

rentovi líbí se autorův realism — Beatrice je mu skutečná osoba a vůbec snaží se podat výklad k básním Dantovým ze skutečných poměrů básníkovy doby.

B. Vaigrt, **Vzpomínky z rakouských trestnic.** (Po konfiskaci 2. vydání), 1896.

Popis vězení a věznění v pražské novoměstské „bastille“ a v Borech, popis od vězně politického. Knížečka je po výtce náladová, ale podává sem tam dobrá pozorování. Autor potvrzuje svou vlastní zkušeností, že moderní, zdravotně bezvadné trestnice na vězně působí neméně nepříznivě než staré, nezdravé a sice svou jednotvárností a pořádnou chladností. „Kriminály jsou university“: vězňové nepokažení kazí se od zkažených. Charakteristickým rysem trestanců je vzájemná důvěra, přímo poctivost — „zde jsou si všichni rovni“. Vězňové mají jedinou právnickou radu: „zatloukat“ = zapírat.

Některé popisy a scény jsou až smutné: jak amnestovali chuďasa, jenž na cestě k nádraží zemřel — jak jiný samovazbou sešílel (povšimnutí zasluhuje scena, jak šílený pod tlakem zvyku zachovává vůči dozorcům disciplinu); popis vězeňských služeb božích (v sakristii vojáci střehou s ostře nabitými puškami) a j. vybízí stejně k vážným reflexím.

Spisovatel sám na více místech vzpomíná Dostojevského — tím nápadnější je čtenáři sympathisujícímu s autorem, že mluví jen o pomstě a nikdy nezavadí otázkou také o sebe, proč se do vězení dostal a bylo-li toho skutečně třeba? Otázka ta, myslil bys, podává se sama sebou se stanoviska čistě rozumového — je to význačný rys autorův a snad celého t. zv. omladinistického hnutí. Když člověk o tom vážně přemýšlí, je to samospravedlnost vlastně strašná. *J.*

A. Ch. Swinburne, **Studies in Prose and Poetry**, 1894.

Většina spisu věnována V. Hugovi (posmrtníni spisům); je to pokračování starší studie o Hugovi. Mimo to čtenář nalezne články o W. Scottovi, jehož si Swinburne velmi cení, o Wilkie Collinsovi, o Whitmannovi atd. Většina článků uveřejněna byla před lety, zde jsou sebrány v harmonický celek. Mne zajímal i v této knize Swinburne sám, jeho zvláštní barevný sloh a řekli zvláštn bych, francouzská jeho lehkost; jako by se snažil napodobt svého miláčka Huga také ve své prose. Swinburne jako Hugo myslí, řekl bych, fantastickými velikánskými obrazy V tom je však také slabá stránka Hugova i Swinburneova.

Slovnica i čitanka Češkoga jezika. Napisao *Stjepan Radič.* Zagreb, 1896.

Velmi praktická a na praktické znalosti živého jazyka založená chorvatská mluvnice českého jazyka. Autor stále srovnává podoby a rozdíly obou jazyků, podstatné části mluvnické vykládá stručně a důrazně. Většina knihy (str. 35—102) tvoří čítanku, v níž autor vyhledal četné prosaické i veršované práce, podávající Chorvatům vhled do novější dílny české duše. *P.*

Edmund Gosse, **Critical Kit-Kats**, 1896.

Z žijících anglických kritiků Gosse je jeden z nejsolidnějších. Je již starší spisovatel a napsal řadu studií, také soustavný spis o literatuře XVIII. st. Nedávno vydal serii článků: Questions at Issue, teď dává nové studie. Pěkně líčí Stevensona a Whitmana, dobře rozebírá Hérédiu; kdo se zajímá o anglickou literaturu nalezne v knize jména u nás sotva známá (lord de Tabley, W. Pater).

Akademische Reden von Sir *Joshua Reynolds*, übersetzt und mit Einleitung, Anmerkungen, Register und Textvergleichung versehen von Dr. Eduard Leisching. 1893.

Starší mistr (Reynolds žil 1723—92), ale jeho esthetické názory zasluhují studia — to, o čem mluví, také uměl. Vydavatel právem Reynolda klade k aesthetikům empirikům. U nás zasluhuje kniha tím spíše povšimnutí, proto že se pořád ještě myslí, že jen Němci mají aesthetiku.

Johannes Volkelt, **Aesthetische Zeitfragen**, 1895.

Volkelt je professor filosofie, ale nezavírá očí před novými směry; v knize přímo čteš, jak zejména naturalism mnohé konservativní názory autorovy odstranil aneb alespoň pozměnil. Články doporučují se pro ostřejší formulaci aesthetických záhad noetických. *V-s.*

Walter Pater, **Miscellaneons Studies**, 1896.

Podivná kniha, podivný kritik! Myslili jsme, že jen Francouzové mají tak znamenité essayisty a kritiky subjektivní a zatím je Pater (zemřel 1894) neméně nádherný stylista a podivně svérázný, subjektivní. Ovšem, také prošel školou francouzskou. Autora mohli bychom nazvat praerafaelistou v kritice: Botticelli a zároveň mystický humanista Pico de Mirandola jsou jeho miláčci; znamenitě vystihuje také obrazy Leonarda da Vinci — popis takový stává se samostatným dílem uměleckým. Na Paterovi vidět, jak Carlyle a Ruskin v Anglii silně působili.

Coventry Patmore, **Religio Poetae etc.**, 1893.

Kniha nesilná, ale v pravdě jemná. Autor je uznaný básník anglický. Podává své názory aesthetické, nesoucí se za vysokým cílem náboženské kontemplace básnické. Obzvláštní zajímavost knížečka (23 essayů) dostává tím, že Patmore je katolík. Mohlo by se říci, že Religio Poetae je modlitební kniha básníkova. Opakuji, knížečka nad míru jemná.

Edward Dowden, **New Studies in Literature**, 1895.

Uznaná autorita pro studium Shakespeara. Zde podává rozbory starší doby (Donne-a) a novější; z nové doby posuzuje Mereditha, Bridges-a, obšírněji Göthe (Vymarský „Napoleon péra a inkoustu“) a j. Autor (je professorem literatury) všímá si časových otázek literarních; jedná o vlivu demokracie na literaturu (o tom se v Anglii píše mnoho), o poměru poesie a náboženství atd.

Gaston Deschamps. **La vie et les livres.** 1895.

Druhá řada studií, jejichž úkolem je vystihnout vývoj časové literatury od Renana a Tainea k mysticismu a pietismu Huysmansa. Zajímavá je studie o Renanovi: Renan Deschampsovi není dilettantem, nýbrž zakladatelem směru, jejž bychom nejlépe mohli označit názvem: víra ve vědu. Ovšem je věda skeptická, ale skepticism její prý není pouze bojovný ale zároveň něžný, schopný postavit se proti „tyranii positivismu“.

Dramatic Essays. By Williand Hazlitt, Selected and edited with Notes and an Introduction by *W. Archer* and *Robert Lowe*, 1895.

Hazlitt (1778—1830) jako kritik měl v Anglii a posud má jméno dobré. Možná, že byl trochu povrchní, ale u jiných se tomu často říká „impressionism“ a svědomí je upokojeno. Hazlittovy články o Shakespeareovi a jeho osobách (na př. Hamletovi) čtou se pěkně; pro poznání staršího anglického divadla mají jistě cenu velikou.

Letters of Matthew Arnold 1848—1888, collected and arrangend by *C. W. E. Russel*, 1895.

Kdo zná Arnolda jako kritika jen trochu (třeba pouze z Tauchnitz-edition), přečte si tyto jeho dopisy. Nalezne v nich to, co zná z kritik; tedy Arnoldovy soudy o Götheovi, Heineovi (toho ovšem rád nemá) a o literatuře anglické a francouzské. Dopisy jsou však také zajímavy politicky. Na svých různých cestách pevninou vyslovuje se zejména také o Německu a Rakousku. Německa rád nemá, třeba mu rok 1870 a jeho následky imponovaly; Rakousko je mu sympathické, ale nelíbí se mu rakouská šlechta, nemá prý seriosnosti a politické energie. *V-s.*

E. Gilbert, **Le roman en france** pendant le XIX siècle, 1896.

Pěkná kniha, úsudek autorův často velmi případný. Román francouzský začíná se Chateaubriandem a Mme de Stael, oba vycházejí z Rousseaua. Doba romantismu proti racionalismu XVIII. věku. Správně autor líčí vliv Stendhalův na moderní romanciery (Bourgeta, Barrèsa atd.). Balzac, G. Sand a Flaubert reliefně jsou kresleni; kritika Zoly shoduje se v mnohém s tím, co vytkl Masaryk. Nejmladší romancieři mají v knize Gilbertově také každý své patřičné místo. Autor je trochu suchý. —

Josef Hladík, **Památky archaeologické a jejich stáří.** Přednáška při schůzi učitelského spolku „Komenský“ v Břeclavi. Se 196 obrazy mapkou nalezišť. Nákladem musejního spolku v Brně 1896. Str. 35, VI. tab.

Doporučujeme s praktické stránky spisek tento laikům, kterým nelze prostudovati obsáhlé dílo Niederlovo. Stručně ale důkladně podává se poučení o jednotlivých dobách kulturního vývoje, pokud na ně vrhají světlo výzkumy a nálezy archaeologické; při tom jest vše znázorněno případnými obrazci přehledně uspořádanými. Mapka nalezišť týče se bohužel jen Moravy. *Kí.*

Jos. Salač: **O tělesné výchově na středních školách v Rakousku.** V programě gymn. rychnovského na rok 1894 a 1895. Stran 74.

Spisek tento podává stručný obraz toho, jak po vydání ministerského výnosu týkajících se zdravotnictví školského pěstována jsou na středních školách v Rakousku tělesná cvičení a jaká jiná opatření se stala v té příčině na rozličných místech. Podávajíce statistické přehledy o účasti v tělocviku, grafické tabulky znázorňující procenta této účasti (snad zbytečné), výpis a popis hybných her, zařízení jich na jednotlivých ústavech, seznam literatury o hybných hrách, pokud byla spisovateli po ruce, seznam firem zhotovujících náčiní ke hrám, podrobný popis „kopané s přenášením", nejobšírněji jednají o vycházkách a ferialních cestách. Sebraný tuto material přijde asi učitelstvu vhod a praktické ceny nelze spisku přítomnému upříti.

Než spisek jest zajímavý i po jiné stránce, pro kterou o něm zmínku činíme v tomto časopise. Péče o zdraví jest zajisté chvalitebná věc a vycházky již z té příčiny jsou výborné zařízení přispívajíce mimo to ke vzdělání žáků, podporujíce jejich samostatnost, povzbuzujíce jejich poznávavost a podnikavost. Jest tedy jen uznání hodno, že se na rozhodujícím místě dal popud, aby byly vycházky podnikány. Myslí-li však někdo, že zároveň s tímto popudem postaráno bylo o potřebné prostředky k umožnění vycházek, ten nezná ducha našeho středního školství a způsob, jakým se zásada nějaká přivádí ad absurdum. Jednoduše se řekne: Choďte s žáky hodně daleko, aby mnoho viděli; každá snaha v té příčině bude uznána; nedbání toho pokynu bude káráno! A naši professoři horem pádem chodí čím dál tím líp, obětují peníze své, shánějí peníze pro chudé žáky a nejen v školním roce, nýbrž i o prázdninách. O cestách podniknutych píší se protokoly, vyhotovují tabely, tisknou v programech a vyšší instance jsou spokojeny. Avšak in camera caritatis sestrčí hlavy dohromady a s tlumeným hlasem stěžují si, že je to přece mnoho žádáno, aby professor střední školy, jehož služné je jen tak vyměřeno, aby nejnutnější potřeby rodiny se zapravily, z tohoto skrovného služného platil za vycházky a vyjíždky výlohy poměrně dosti značné. Na jednodenní vycházku padne při všech možných slevách nejméně tři zlaté, předpokládaje, že nenaskytnou se nepředvídané příhody, proti nimž člověk smrtelný jenom rakouskou měnou může se obrniti a ty musí učitel platiti ze svého. Jak k tomu přijde? V každém jiném oboru působnosti honoruje se sebe menší plus činnosti a nikde se nežádá, aby výlohy cestovní spojené s vykonáváním úřadní povinnosti úředník platil si sám, systém diét a paušálu jest toho důkazem. Zdálo by se tedy, že učitelové středních škol se v konferencích zastanou svého práva, ale to znáte špatně ducha vládnoucího v síních školních. Po tichu ano, ale veřejně, úředně to nikoli! Co by si pomyslili nahoře! A tak se vysvětluje, že nejen se nic neděje v té příčině, ba nad to doporučuje s kompetentních míst také systematické pořádání vícedenních vycházek prázdninových pod vůdcovstvím učitelů, tak zvaných ferialních cest, aniž by nějakým způsobem aspoň otázka dána byla, odkudže to mají učitelé bráti? Že zámožnější rodičové rádi obětují peníz na takovou cestu, kdež mají syna svěřeného rukoum spolehlivým, rozumí se samo

sebou, ale že by professoři majíce také syny, majíce prázdeň věnovati účelům vědeckým, jsouce nuceni dbáti zdraví svého vlastního a rodiny své tímto způsobem měli se obětovati, to se nerozumí samo sebou. Kdo jest v takovém postavení, aby oběť taková nepůsobila mu sebezapření, s pánem bohem ať podniká cesty: musí býti svobodný, míti dosti peněz, býti úplně zdráv a míti cestovatelskou zkušenost. A takový to činil bez toho již dříve, avšak žádati to tak obecně a snad těm, kdo nejsou v podobném postavení zazlívati a netečnost vytýkati, to by bylo kruté a nespravedlivé. A bylo by na čase, aby se učitelstvo středních škol zastávalo svých zájmů aspoň jako to činí učitelstvo škol obecných.

Souhlasím tedy s prof. Sallačem, když za první podmínku zdárnějšího podnikání vycházek delších pokládá ustanovení diet pro professory a dodali bychom, že diety mají býti vyměřovány zcela dle způsobu jinde obvyklého, dle hodnostních tříd. Nesouhlasíme však s vycházkami prázdninovými, poněvadž jednak přesahují síly učitelstva a nespadají mezi požadavky, jež právem činěny býti mohou na výchovu středoškolskou. Vzdělávání mládeži zjednávati tímto způsobem náleží veřejnosti širší a ta má se o ně starati přiměřeným způsobem sama; střední škola vykoná v té příčině svůj úkol, když povzbudí žáky své k cestování a když rozšíří porozumění pro ně v obecenstvu. Otcové, spolky, stát, nechť dokonají ostatní, tak jako se to děje v Německu. Není ovšem míněno, že by professor střední školy neměl anebo nemohl vycházky takové pořádati, ale nebudiž to činěno požadavkem. To zastane kdokoli z obecenstva intelligentního. *X.*

Dr. *Břetislav Foustka*, **Kalendář professorstva českého na školní rok 1897.** Ročník II. V Třeboni nákladem K. Brandeisa.

Vypuštěním všelijakých rubrik získal kalendář na praktičnosti; zvláště pak zlaciněním (75 kr. proti loňské ceně 1 zl). Velice vhod přijdou professorstvu registra nejnovějších výnosů týkajících se klassifikace, zdravotnictví a j. Úprava jest velmi úhledná. Zbývá jen přáti, aby dle slibu vydavatelů budoucně kalendář vycházel trochu dřív. *Kí.*

Alexandr Neklan: **Die böhmische Frage.** Ein nüchternes, offenes Wort eines Czechen an alle Betheiligten. Wachwitz-Dresden, 1895.

Česká otázka, jak se jeví v bojích žurnalistických; německé nájezdy odmítány s povýšenějšího stanoviska a s dobrou znalostí všech otázek. Autor rozhlíží se po celém národnostním boji v Rakousko-Uhersku a líčí odpůrce Slovanů a nás Čechů; na konec kritisují se naše české strany a to nestranně dost, povážíme-li, že autor patrně býval členem strany staročeské. Časový materiál k jednotlivým punktům českého programu shledán je s velikou pílí a poslouží také čtenařům a politikům českým. *M.*

Mik. Aleš, péčí a nákladem spolku „Manes“ v Praze, III. díl.

V tomto díle pěkného podniku jsou Alšovy illustrace k národním písním a říkadlům; 50 obrazů za 2 zl. Vydavatelé oznamují, že díl II. vyjde 4. prosince před sv. Mikulášem; současně s ním vydány budou původní desky, společné pro všechny 3 díly. *V—s.*

— — —

ZPRÁVY.

Letošní slavnosti Havlíčkovy. Havlíčkovy idee obživeny letos literárně trojí samostatnou publikací a starším vydáním spisů: G. Žalud, Karla Havlíčka život působení a význam. 1896. (Sborník časových úvah o věcech veřejných č. III.). — Ant. Musil, Vzpomínky na K. Havlíčka Borovského. 1896. — T. G. Masaryk, Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení. (Vychází ve výboru Laichterově), 1896. —

Vydání spisů p. Tůmy (poprvé 1886 a násl.) je sice velmi nesprávné, ale bohužel není zatím lepšího. V knižečce p. Musilově čtenář nalezne několik vhodných vyobrazení (matky Havlíčkovy, dcery Zdenky a t. p.), otisku Havlíčkova rukopisu a stručný životopis.

Žaludova práce podává politické učení Havlíčkovo celkem správně. Autor čerpal z pramenův a tu ovšem obraz Havlíčkův musil dopadnouti docela jinak, než podávala posud žurnalistika. —

V „Rad. Listech" vycházejí vzpomínky Havlíčkovy sestry. Posud nepodáno nic podstatně nového. Potvrzuje se, že Havlíček byl člověk zbožný (před kutnohorskou porotou žena zpozorovala, že se modlil — také nosil škapulíř); zprávy o Havlíčkově činnosti pobrixenské také zůstávají kusé. Slyšíme, že chystal více literárních prací (na př. proti J. Nepomuckému) a jako by práce ty již byly pokročily, ale se ztratily. Je to věc jistě vážná a stála by za vyšetření; větším dílem byly to práce teprve přípravné. Některé detaily jsou zajímavé; mezi jiným, že Napoleon chtěl užít Havlíčka k žurnalistické činnosti protirakouské. Je litovati, že „Rad. Listy" nepodávají zprávy v původní formě, dávajíce jim svůj ráz a své názory; tak na př. je více než pochybno, že by sestra Havlíčkova mluvila o víře bratrově v „božství" a t. p.

Konečně upozorniti musíme na způsob, jakým o Havlíčkovi psáti počínají některé listy klerikální. Zejména v „Hlídce" četli jsme zatím některé poznámky, z nichž patrna je snaha, uznat Havlíčkův charakter, ale odmítat jeho názory filosofické.

Hnutí proti klassickým jazykům na střední škole. Norský storthing (sněm) nedávno odhlasoval úplné vyloučení latiny a řečtiny ze středních škol norských. Ministr vyučování, Soverdrup, vyslovil při tom naději, že „oba ty mrtvé jazyky za nedlouho budou odstraněny ze středních škol na celém světě a že zůstanou jen zvláštními předměty na školách vy-

sokých" . . . V Italii dojde patrně již také za krátko k odstranění řečtiny ze škol středních. Byly aspoň v parlamentě od mnoha poslanců (mezi nimi i od bývalého ministra vyučování Martiniho) vysloveny a odůvodněny v tom směru žádosti, s nimiž ministr vyučování Gianturco souhlasil. (Čas. pokr. stud. III., č. 16, 17.)

Regulace Dunaje u Železných vrat. Uhři patrně k oslavě millenia aranžovali slavnost na Dunaji již letos, přes to, že dílo definitivně před půltřetím rokem nebude dokončeno. Regulace Dunaje již v 30 a 40tých letech velice zajímala hr. Széchenyi-ho; avšak ke skutku se dlouho nepřikročovalo, proto že politické zájmy poddunajských států se křížily. Ale jakmile 1829 založena byla dunajská paroplavební společnost, otázka byla pořád akutní. Teprve smlouva londýnská 1871 (13. března) uznala, že plavba po Dunaji bude volná, ale že stát, jenž regulaci svým nákladem provede, bude mít právo, vybírat taxy z lodí a dopravy. Berlínský kongres 1878 svěřil regulaci Rakousku; tím dostal se úkol uherské polovici říše. Největší zásluhu o praktické provedení má ministr Baroš († 1892); práce započaly v září 1890.

Úhrnný náklad vypočten byl na 9 mill. zl.; ale uherská vláda již učinila půjčku 22 a půl mill.

Uhersko tím, že vedlo náklad, podle londýnské smlouvy bude vybírat taxu a získá tím ovšem i politicky. Východní obchod po Dunaji jistě bude značný a Uhersko tedy také transitem bude mít výhody. Bude-li k severu Dunaj kanálem spojen s Odrou a Labem, Rakousko-Uhersko nabude pro východní obchod zvýšenou důležitost. Pokud se tu právě o naše české země jedná, doufejme, že naši politikové nezapomenou hospodářského a politického významu kanálů, jež se v Čechách, na Moravě a Slezsku chystají.

Dělnická akademie se ustavila. Dne 27. září uspořádán valný sjezd. Účastníků dostavilo se 360 a mezi nimi veškeré směry socialistické i pokrokoví radikálové. Vykonány volby do různých odborů a ustanoveno zápisné a příspěvky.

Zápisné: pro spolky jako členy ustanoveno: spolky, které čítají do 50 členů 3 zl., 50 až do 100 členů 5 zl. a za každé počaté nové sto 1 zl. Pro osoby, které přímo ku D. A. přistupují, 10 kr. Členové zakládající platí 25 zl.

Příspěvky: Takové odborové spolky, které navzájem zavedeno mají vyplácení cestovních podpor (zemské odborové spolky stojící ve svazu), platí měsíčně za každého člena 1 haléř, ostatní odborové spolky, které pravidelnou cestovní podporu zavedenou nemají, jakož i jiné dělnické spolky platí 2 kr. měsíčně. Členové přímí 10 kr.

Dále se stalo usnesení o cestovních podporách a schválen řád knihovní.

Za pomoci spolků ustanoveny budou pracovní odbory a odbor dozorčí.

Česká universita budiž požádána za propůjčení místnosti ku večernímu vyučování.

Městská rada v Praze a zemský výbor požádány buďtež za propůjčení vhodných místností pro D. A.

Dělnická čítárna. Uloženo výboru, aby v Praze zřídil čítárnu, která by byla členstvu přístupna.

První výborová schůze „D. Akademie“ dne 28. září a rozvrhla funkce: Předseda Josef Steiner, první místopředseda Vil. Černý, další místopředsedové: Jos. Bušek Louny, Jos. Ležák Nová Ves, Pr. Pokorný Ml. Boleslav, Ant. Palava Vlašim, za jednatele Ant. Svěcený a F. J. Čermák, za pokladníky Herman Štolc a Jos. Kostka, za účetní Pravosl. Veselý a Jos Bernášek.

Příšerná čísla. Ve zprávě o osmé valné hromadě spolku „Domovina“, jehož účelem je záchrana padlých žen a dívek a vrácení jich k poctivé výživě, dočítáme se těchto údajů: „Data z nemocnice všeobecné“. V ní bylo roku 1892 léčeno na klinikách professorů Maixnera, Eiselta, Příbrama, Jaksche a Knolla na nemoci venerické, syfilitické a jich následky mužů 56, žen 100; na chirurgických klinikách prof. Maydla a Gussenbaura 31 mužů a 2 ženy; na syfilitickém a kožním oddělení prof. Janovského a Picka mužů 3304 a žen 1768; na oční klinice prof. Schöbla a Schnabla mužů 21, žen 24; na gynaekologické klinice prof. Pavlíka a Rosthorna žen 327; na ušním oddělení prof. Zaufala a Kaufmanna mužů 10, žen 7. Dohromady to dělá 3422 mužů a 2228 žen, čili 5640 nešťastníků, kteří vzepřeli se většinou přikázání Božímu „Nesesmilníš!“ Následujícího roku 1893 léčeno bylo na týchž odděleních 3016 mužů a 2856 žen, celkem 5872 lidí, o 232 více! V únoru letošního roku léčeno bylo ve vojště na venerické a syfilitické nemoce 1175 vojínů, výkvětu to našich národů. V témž měsíci bylo všech onemocnění ve vojště 9699, odečteme-li úrazy a poranění asi 3000, zbývá jiných onemocnění (kromě pohlavních) 5524. Do roka je syfilitických onemocnění tedy asi 14.100. Z toho plyne následující zdrcující úvaha. Máme v Rakousko-Uhersku stálého vojska 310.000 mužů. Počítáme-li, že každý vojín je u vojska 3 léta, vystřídá se za tři léta 516.000 mužů, z nichž onemocní na venerickou a syfilitickou nákazu 42.300, tedy každý 12. muž, čili 9% mužstva odchází z vojny nakaženo. (Pokrokové listy).

Matice sokolská. Pod tím jménem ustavil se právě spolek, který si obral za úkol, šířiti duševní a mravní vzdělání v kruzích sokolských vedle cvičení tělesného. Cvičení tělesné pokládá Matice sokolská za prostředek k zachování, utužení a zdokonalení potřebné síly tělesné a svěžího zdraví, nebude však doporučovat cvičení, hraničící s akrobatstvím. Spolek chce vydávat a rozšiřovat knihy, brožury, pořádat přednášky a rozhovory, zakládat knihovny atd.

Putování lidu z moravského Slovácka za prací. „Naše doba“ v lonském ročníku přinesla dvě zprávy o slovanských dělnících na českých statcích. Doplňujeme nyní z „Obzoru národohospodářského“ (č. 17.) zajímavým popisem. Na moravském Slovácku dle „Obzoru“ průmyslové závody, pokud tam jaké jsou, nalézají se většinou v rukou německých a židovských a pak vůbec nedovedou poskytnouti práce značnému počtu

lidu slováckého, jehož na prostoře 31 čtver. myriametrů téměř 300.000 duší a odtud vyplývá pohyb jeho „po světě“. Tisíce lidí ubírají se z kraje, jednak nenalézajíce doma výživy, jednak chtějíce nalézti výživy lepší. Tato touha po lepším, pohodlnějším životě pudí hlavně „chlapce“ a „děvčata“ do Vídně, kde se chlapci učí řemeslu, děvčata slouží. Při nynějším způsobu učení, kdy dělá u velkých mistrů každý učeň neb pracovník určitý kus (krejčí jeden vesty, druhý kabát, podobně při obuvnictví, řeznictví atd.) nenaučí se řemeslu, jak by je potřeboval znáti pro obce a venkovská města, takže nucen jest zůstati pak pomocníkem ve Vídni, poněvadž na zařízení samostatné dílny nemá prostředků, jsa ve velké většině úplně chud a — bez všelikého vedení mezi cizím světem — zvyklý, co v týdnu vydělá, utratiti. Jen zřídka stává se z takového člověka mistr. „Děvčata“ slovácká chodí na služby, pak za kojné do Vídně, kde v ovzduší pro ně záhubném utratí svoje mladé síly, hynou fysicky i mravně, nezašetřivše za své měsíční služby 4—10 zl. pro doby pozdější ničeho. Kromě Vídně na učení, službu řemeslnickou a dělnickou práci jest hlavní odliv několika tisíců lidu moravsko-slováckého do Pešti, hlavně zedníků a nádenníků, kde vydělávají zedníci zl. 1·10—2·50, nádenníci 40 kr. až 1 zl. denně. Od jara do podzimu, kdy se vracejí, pošlou domů manželkám a rodičům 60—300 zl., za které rodiny doma obdělávají pole, opatří šatstvo a živobytí na zimu. Nejpilnější, nejšetrnější a nejdovednější dělníci t. zv. „fasadníci“ vydělávají až 500 zl. Pravé vyděračství provádějí tam polírové hlavně na mladších zednících t. zv. tovaryších, kterým platí 80 kr. až zl. 1·50, na něž však berou od stavitele velmi často zl. 1·50 až 2 zl., takže na každém denně vydělávají 50—80 kr. Podobně se děje s nádenníky, jež v celých zástupech seženou z lidu slováckého z hornatých krajin Moravy i Uher dozorcové (t. zv. „partafyři“), nabídnou lidu 40—60 kr. a dostávají sami na ně 80 kr. až zl. 1·50 vydělávajíce na každém dělníků denně bez práce tolik, co dělník celodenní prací. Rovněž ubírá se již ku konci června a na začátku července — (o tom v loni právě jsme se zmínili v našich zprávách) — hojně mužů a žen na žně do Dolních Rakous i do Čech, kde obyčejně úkolem pracují a při dlouhé a pilné práci něco zašetří. Jak je tam po žních, vrací se v druhé polovici července na Slovácko, kde teprve nejživější žně začínají. Kromě uvedených zaměstnání, za nimiž se ubírá lid slovácký z domova, celá řada mužů zabývá se zajímavým a jen v části Slovácka zvláštním zaměstnáním, totiž „myškářstvím“ či zvěroklestitelstvím. V hejtmanství uh.-brodském — jinde na Moravě myškářů není — přes 700 mužů, celé obce, vycvičeno jest v myškářství a odebírá se již od předešlého století a snad od doby ještě dávnější co rok vždy v březnu do Ruska, Pruska, Saska, Uher, Haliče, Čech, Dolních Rakous a pak do ostatních částí Moravy a Slezska. Ku konci června vracejí se až na některé výjimky domů na žně, ale hned v druhé polovici srpna zmizejí za svým povoláním a vrátí se ku konci září a v říjnu. Práce jejich jest poměrně výnosná a myškáři tvoří v kraji jakousi elitu zámožných a rozhledem po světě, zkušeností a vědomostmi nad domácí rolníky a řemeslníky vynikajících. Donesou mnozí domu výdělku za první lhůtu jarní až 700 zl., méně spořiví 30—150 zl., v podzimní době až 400 zl. Ovšem že těch pilnějších a lepších, kteří zašetří a značnější sumy

domů přinášejí, ubývá; a vůbec řemeslo toto prý se nyní stále kazí. Učí se tomu pravidelně syn od otce, který zaujme potom „známost" otcovu, t. j. kraj, ve kterém otec jeho chodil a pracoval a do kterého nepřipustí žádného vetřelce ze svých soudruhů. Následek cestování tisíců lidu ze Slovácka jest však v celku rozklad prostého a dobrého života, mizení starých mravů a osvojování bez dostatečného vedení a vzdělání jen zhoubných výstřelků kultury velkých měst, jako rozmařilosti, nádherymilovnosti, opilství a j. V kraji samém v rolnictví v poslední době jeví se nedostatek dělnictva pro veliký odliv do měst a cizích závodů průmyslových, kde ohromné sumy náš lid vydělá ovšem pro židovského neb německého podnikatele. Kdyby v kraji samém pro nadbytek lidu založeny byly české závody, byly by kapitály z práce v našich rukou a ne v rukou těch, již vidí v lidu našem jen prostředek ku zbohatnutí. Pro český kapitál na moravském a ještě více na uherském Slovensku, kde jsou poměry pro lid ještě horší, ale pro uložení kapitálu ještě příznivější, jest půda velmi úrodná.

Zelená internacionála — toť nový název mezinárodního sdružování agrárníků.

Tepelné poměry uvnitř zeměkoule. Názory o poměrech tepla uvnitř země byly a jsou částečně podnes velmi rozmanité. Jedni tvrdili, že tepla přibývá rovnoměrně s hloubkou, dle jiných jest toto přibývání stále rychlejší a rychlejší a zase dle jiných jest toto přibývání stále zdlouhavější, takže v jisté nepříliš značné hloubce přijdeme na neznačné maximum teploty; od tohoto maxima do vnitř tepla vůbec již nepřibývá, ano snad ho ubývá, takže v centru zeměkoule nepanuje žár, v němž by i všecky sloučeniny lučebné byly rozpuštěny v plyny jednoatomové, nýbrž jest tam poměrný chlad (nejvýše o 60 až 90° C.). Z obou prvních případů zřejmě vyplývá domněnka, že centrální teplo jest zbytkem z oněch pradávných dob, kdy zeměkoule byla ještě ve stavu žhavě plynném; za to z případu třetího nutno vyvozovati, že země nemá vlastního tepla, nýbrž jenom vypůjčeného od hvězd, jmenovitě od slunce. Nelze pochybovati, že hlavní příčina této různosti názorů spočívá v nedostatečnosti dosavadních pozorování geothermometrických. (Sborník české společnosti zemědělské seš. 5.)

Malířská akademie v Praze. Císařským rozhodnutím ze dne 21. září převzetí pražské malířské akademie do státní správy a její přeměna v uměleckou akademii dnem 1. října schváleny. Professory jmenováni: Myslbek, Frant. Ženíšek, Mařák a Pirner. Na ústavě bude se vyučovati česky a německy. Dříve již, jak známo, jmenováni byli professory (zatím pro Vídeň) Brožík a Hynais. O stavbě nové budovy není ještě určitých zpráv; neškodí snad připamatování, že budova vídeňské akademie stála milliony. Prvým rektorem zvolen Brožík.

Dickens. V „Anglii" (1896 XVIII. 2. seš.) uveřejňuje Filip Aron Stein obšírnou a zajímavou studii o Dickensovi. Zmíniv se o jeho popularitě, třídí a ujasňuje jeho názory o náboženství a politice, chtěje tak vystihnouti jeho názor světový. V kritice názoru Dickensova o víře připojuje se autor k mínění duchovního G. Macleoda, jenž řekl: Dickensovi

nebyla otázka náboženská lhostejna; zdá se však, že byl to u něho neurčitý, něžný cit, uctivá sklonnost jeho srdce a ducha k Bohu, aniž při tom uznával existenci nějaké církve ve viditelné podobě a vyznával nějaký skutečně pevný a jasný system víry. I v praktickém provozování náboženství vyžaduje stále a hlavně lásku k bližnímu, smířlivost, soucit, dobročinnost, vděčnost (jako symbol tohoto náboženství srdce často s očividnou rozkoší líčí nadšeně svátky vánoční), bojuje proti puritanismu, náboženskému fanatismu a pokrytectví. Katolicismu nepřál, hlavně dráždila ho k satiře obřadnost katolické církve. Zvlášť v jeho obrazech z italské cesty (1846) silně a často proráží nepříznivé mínění proti „ex officio svatosti všech kněží a mnichů" atd. K židům chová se smířlivě, třeba že některé figury jeho románů zdají se svědčiti o opaku. Praví sám v jednom dopise, „že mluví vždy dobře o nich jak veřejně, tak soukromě". O politický život interessoval se Dickens živě, avšak vzdaloval se přímé účasti v něm; byl prvním vydavatelem Daily News, ale vzdal se již po třech týdnech (1846) činnosti jako politický redaktor. Jako politický učitel byl vlastenec, ne však chauvinista. Jeho dějiny Anglicka pro děti, které napsal proto, aby svého syna ochránil před „konservativními neb vysokocírkevními ideami", jsou zajímavy láskou k domácí zemi a výslovně demokratickou tendencí. Svou politickou víru charakterisoval sám v jedné z posledních svých řečí. Pravil: „Moje politická víra má dva články a nemá pranic co činiti s nějakou stranou neb osobami. Moje důvěra ve vládu je celkem vzato nekonečně malá, moje důvěra v ovládané celkem vzato neomezená!" Byl z principu demokratem a hlásil se k straně liberalní. Věřil ve stálý rozumný pokrok: „kolo času běží k určitému cíli, a během jeho stává se svět ve všech podstatných bodech lepší, šlechetnější, shovívavější a nadějnější". O politických poměrech své vlasti měl názory pessimistické, přehání a bičuje chyby aristokracie, je přesvědčen (patrně vlivem Carlylea) o nicotnosti tehdejšího parlamentu, pochybuje o ceně parlamentarismu vůbec, ostře doráží na chyby justičního zřízení atd.

Jeho satira a jeho odpor proti názorům mu nesympatickým vyznívá však vždy v úsilí, pomoci a reformovati.

Nový časopis pro starožitnostníky! Ve Staré Boleslavi vychází Sběratel: Měsíční věstník museí národopisných, knihoven, soukromých i veřejných sbírek přírodnin, starožitností atd., s mezinárodní hlídkou výměny a koupě. Předplatné ročně 1 zl.

Úkoly všeobecné biologie. Ives Delage, professor pařížské Sorbony, vydal spis „La structure du protoplasma et les théories sur l' hérédité et les grandes problémes de la biologie générale" s obšírnou předmluvou, již Živa v č. 4. přinesla v překladu. Ives Delage žádá, aby biologie neobmezovala se na zkoumání malicherných detailů anatomických, nýbrž aby snažila se rozřešiti následující velké otázky biologické: Co jest to buňka — prvek, z něhož jsou složeni všickni tvorové? Buňka již jsme považovali za tak jednoduchou a již novější výzkumy nám ukázaly tak složitou, až do té doby ovšem, kdy jiné výzkumy příští ji přivedou na mnohem ještě větší jednoduchost, naleznuvše formule pro mechanické jevy, na něž se redukují síly v ní působící? Jak žije? Jak assimiluje a

zmnožuje svou hmotu hmotou povahy odchylné? Proč se rozdělí v daném okamžiku a jaký je smysl zvláštních oněch jevů, které se v ní odehrávají v té době? Jaká je příčina pohybů protoplasmy, mechanická, fysická neb chemická (jeden z těch tří druhů to asi je)? Jakými vlivy uspořádají se buňky vzniklé dělením vaječné buňky ve tvary prospěšné životu celku? Čím jsou vedeny k tomu, by mezi sebe rozdělily starost o různé funkce? Jak se buňky původně úplně stejné rozlišují (differencují) a stávají se jednak chrupavkou, kostí, vazivem, jednak svaly, žlázami nebo nervy? A co regenerace? Jaké síly dřímají v buňkách okončiny čolka, síly, které se probouzejí, když je odňata tato okončina a znovu vytvoří novou končetinu podobnou staré? Ony jistě již byly rozlišeny v buňky kosti, cév a svalů ramenních. Kde berou schopnost, rozmnožíce se takovým způsobem, uspořádati se tak, by utvořily ústroje předloktí a ruky? Vizte dešťovku: rozstřihněte ji ve dvé, a ocas opět utvoří přední část těla, hlava ocas. A jsou to přec tytéž buňky, poraněné při řezu, které regenerují tak rozdílné části. Kdo je učí, co musí dále zploditi, by opět sestavily celek? A dědičnost se táže, v jakém tvaru v drobnohledných buňkách pohlavních jsou obsaženy ony nesčíslné vlastnosti, jež se jeví osudně v dospělém jednotlivci, pošlém z jejich spojení. Věc a priori zdá se býti nemožnou a přece prosté pozorování nám ji ukazuje odehrávající se denně před našima očima. Konečně ze všech těchto problémů nejdůležitější, ale též nejtěžší je problém nejjemnější struktury protoplasmy, která má patrně v sobě mechanickou příčinu jevů v ní se odehrávajících, a vysvětlila by tedy život. Nuže vysvětlit život, to je tedy dle Delagea ten konečný a největší cíl, za kterým má se vydat všeobecná biologie.

Přírůst evropského obyvatelstva v posledním desítiletí. Roku 1895 měla Evropa 367,449.500 obyvatel, kdežto v roce 1885 pouze 337,526.700. Přibytek tedy obnáší za 10 let 0·88%. Co se tkne jednotlivých států, přibylo v Rusku 12,510.800 duší t. j. ročně 1·46%, v Německu 4,522.600 t. j. 0·96%, v Rakousko-Uhersku 3,502,200 t. j. 0·92%, ve Velké Britanii 2,452.400 t. j. 0·66%, v Italii 1,552.300 t. j. 0·52%, v Turecku 1,100.000 t. j. 0·44%, ve Francii pouze 671.000 0·17%.

Vývoj universitní extense. Universita v Chicagu pomocí universitní extense zavedla poučování korrespondencí ve filosofii, dějinách, sociologii, jazycích, srovnávací vědě náboženské atd. Ten, kdo prodělá písemní kursus, nemůže obdržet vysvědčení jako ten, kdo poslouchal; ale universita povoluje mu stručný kursus ústní a udílí mu pak vysvědčení. Tato učebná korrespondence může se počíti v kteroukoli dobu. Kdo poznati chceš zařízení tohoto písemního vyučování, obrať se na universitu v Chicagu: The Correspondence-Study Department, Division B, The University of Chicago, Chicago.

Tomáš Carlyle jako sociální theoretik.

(Pokračování.)

Jaký vliv v tom směru měl na něj Goethe, o tom zachovala se zajímavá poznámka z r. 1838: „Jedno zvlášť překvapovalo mne u Goetheho. Vylíčil ve svém Wilhelmu Meisterovi společnost talentovaných lidí, sjednotivších se za účelem přijímání návrhů a udílení rad . . .“ Muž, ujavší se vedení Meisterova, vypráví mu, jak denně společnosti docházel prý jistý počet otázek, jež různým způsobem bývaly zodpovídány; jak však zvlášť mnoho tázáváno se bylo na recept pro šťastný život: to vše, pravil, že kladlo se stranou a zůstávalo vůbec bez odpovědi. „Když jsem to poprvé četl,“ pokračuje Carlyle, „divil jsem se nemálo. Což, řekl jsem k sobě samému, nebyl to právě recept pro štěstí, jehož jsem po celý svůj život hledal a nejsem právě proto tak bídný a nespokojený, poněvadž jsem tu nedosáhl úspěchu? Při Goethově upřímnosti nemohl jsem pokládat místo za pouhé paradoxon: přemýšlev o něm dlouhou dobu, shledal jsem konečně, že obsahovalo velkou pravdu. Žádný člověk nemá práva žádat receptu pro štěstí, může i bez štěstí být hotovým člověkem; jeť přece ještě cos lepšího nad to. Všichni lidé, vykonavší něco velikého, kněží, proroci a mudrci — měli v sobě vyšší vůdčí hvězdu než lásku k štěstí, totiž duševní jasnost a dokonalost . . . Láska k štěstí je v nejlepším případě pouze jistý druh hladu, nezřízená žádostivost v člověku, protože se mu nedostalo za úděl dostatek sladkostí tohoto světa. Otáže-li se mne kdo, v čem toto vyšší něco pozůstává, nejsem s to ihned odpověděti, boje se, že by mi nebylo rozuměno. Není jména, kterého bych nemohl dáti tomuto něčemu a které by nemohlo býti bráno v pochybnost. Není jména pro to; avšak běda srdci, které toho necítí: v takovém srdci není

nijaké síly. Kdysi říkalo se tomuto vyššímu kříž Kristův — jistě žádné štěstí!“

Není naší úlohou probírati, jakým způsobem uskutečnil se onen pochod, jejž Carlyle nazývá svou konversí. Jen na to asi — poněvadž ty myšlénky jsou právě centrem jeho světového názoru — nutno výslovně ukázati: Sobectví, které v dobách individualismu, jako jsou naše, bývá vzpruhou lidského konání, nezbytně vydává člověka na pospas pessimismu — toť zkušenost, které nabýváme teprve znenáhla v nynější době. „Naši proroci hlásají nám: údělem tvým je, býti šťastným, příjemné věci milovati a nalézati. Tož volá lid, proč nenalezli jsme příjemných věcí?“ Jeho „ješitnost“ t. j. víra, že proto je na světě, aby byl šťasten, přináší mu stálá sklamání. Utrpení však jsou zdrojem vychovávací síly a vedou k bodu, na němž přestává sobectví a nastupuje odříkání. Tou cestou dospívá onen, jehož egoismus nebývá později již držen na uzdě těmi oněmi přejatými názory víry, k podobnému antiindividualistickému stanovisku, jež věřící již předem zaujímá; proto tedy mluví Carlyle s Goethem o „svatosti utrpení“

Onen pochod však, t. j. nastoupení na cestu odříkání a sebepřemáhání, v čemž právě jeví se Carlyleova „konverse“, jest naprosto nepochopitelným rozumu, znajícímu toliko pohnutky záliby a bolesti; vymyká se jeho hranicím, poněvadž se nedá utilitaristicky vysvětliti; je tedy rozumu jevem transcendentním, pročež ti, kteří jím prošli, nazývají jej „božským“ anebo označují jej jako „účinek milosti“. Kdo se vyšinul k tomu stanovisku, zvítězil nad světem. Jeho dřívější přání a obavy připadají mu malichernými; smrt ztrácí svou hrůzu. Čím negativnějším stává se mu život pozemský, tím positivnější je mu pak život posmrtný, ať již si jej představuje pod tou neb onou, o sobě nic neznamenající dogmatickou formou. „Kotví v posmrtnosti.“

Činí-li Carlyle takové požadavky, jako na př., že „odříkání“ má býti nejdůležitější věcí v životě, že jím teprve život vlastně počíná, nesmíme z toho souditi, že jeho filosofické přesvědčení spočívalo na kvietistickém podkladě po způsobu budhistického náboženství nebo středověkého mnišství, nebo jako z novějších odříkání pojal Schopenhauer. Carlyle vidí v tom klam; vždyť mimo tělesnou smrt, kterou askese anticipuje, není uniknutí světu. Ne vně, nýbrž v člověku leží svět; ten jde s ním v zdi kláštera i v jeskyni anachoretů. Všudy provází jej „temný bod vlastního

já“ a tedy jen důsledně jednají pak kajícníci, vrhající se v proudy Gangesu aneb pod kola božího vozu. Odříkání, jemuž Carlyle učí, není nic negativního, nýbrž překonání světa činností, činností, která ne egoisticky, ale docela opačně je určována a jejíž forma závisí na dějinném vývoji společnosti.

Avšak formy, jíž Carlyle svému antiindividualistickému základnímu nazírání dal výraz, odpovídající myšlénkovému proudu přítomnosti, neposkytl mu již puritánský světový názor, nýbrž německá filosofie: Kant, Kantovci a především Goethe. Nelze významu Němců pro Carlylea a pro devatenácté století vůbeclépe vystihnouti než slovy H. Tainea: „Mezi r. 1780 až 1830 Německo zplodilo ideje dnešní doby, v jichž stopách náš proud myšlénkový bude se dojista ubírat ještě půl století, snad i celé století — — — Vývoj duchovního pokroku byl vždy týž, takže s dostatečnou jistotou lze předpověděti pro budoucnost, co bylo pozorováno v minulosti. V jistém daném okamžiku objevuje se originelní forma pojímání věcí (une forme d'esprit originale), vyvolávající filosofii, literaturu, umění, vědu a přetvořující způsob myšlení lidského a tím pak i myšlenky lidské. Všichni duchové, bádající a nalézající, ubírají se jejím proudem. Hnutí trvá tak dlouho, pokud lze co nalézati.“ — — Tím způsobem rozšířila se dle Tainea renaissance až k reformaci, klasický směr pak, jenž z ní vyšel, až k francouzské revoluci. Tak se zrodil koncem předešlého století filosofický duch Německa, jenž zplodil novou metaphysiku, theologii, poesii, literaturu, linguistiku, exegesi, nové vychování a dnes sestupuje ve svém dalším vývoji k vědám. Během posledních tří století nevzniklo žádné originalnější a všeobecnější duševní hnutí ani nijaké hnutí, které by ve svých důsledcích přineslo víc užitku ve všech oborech. Hnutí je téhož způsobu jako renaissance a klassické století, zabírá všechny předměty současného myšlení. Právě tak jeví se také ve všech zemích a také tak šíří se v různých formách. — — — „V čem záleží ta forma? V schopnosti, nalézati všeobecné pojmy. Žádnému národu mimo Němce nedostalo se jí ve větší míře. Ta je jejich vynikající vlastností. Jí dokázali, co vykonali. Tento dar ve vlastním slova smyslu je darem „chápání“; pomocí jeho lze nalézati všeobecné pojmy t. j. pod jednou hlavní ideou sjednocovati všechny rozptýlené části nějakého předmětu, v různostech nějaké skupiny postřehovati společné, vížící je pojítko; pomocí jeho lze slučovati námitky a odpory uvádět opět na vnitřní jednotu — — Jím pochopili Němci ducha století,

civilisací a plemen a proměnili to, co bylo jen hromadou fakt, v systém dějinných zákonů. Jím obnovili smysl dogmat. Spojili Boha se světem, člověka s přírodou, ducha s látkou a odkryli časové sřetězení i nutnost původu forem, jichž veškerost tvoří vesmír — —“ „V pravdě všecky ideje, jež byly v posledních padesáti letech v Německu vypracovány, dají se svésti na jednu jedinou: na ideu vývoje, pozůstávající v tom, že všechny části nějaké skupiny nutno pokládati za vzájemně od sebe odvislé a sebe doplňující a to tak, že každá jednotlivá ostatní určuje a že spojením představují ve své posloupnosti a ve svých protivách onu vnitřní vlastnost, která je slučuje a zplozuje.“

Podobně, ještě určitěji praví Hillebrand ve svých přednáškách: Německo zavedlo pojem organismu v evropský myšlénkový svět, právě tak jako před tím byly zavedeny: francouzský rationalism, anglický empirism a italský humanism, stavše se pak nepostrádatelnými částmi duševní konstituce Evropy. Vskutku je to pojem organismu, který přetvořil všechny jednotlivé vědy, jakož i vůbec veškerost vědění.

Idea organismu jediné poskytuje možnost filosoficky překonati individualistické stanovisko; umožňuje stanovisko antiindividualistické morálky, jaké bývalo příznakem náboženských dob, jenže ve spojení se světovým názorem, odpovídajícím vědeckému dřesvědčení přítomnosti. Vede-li člověka jako jedince sobectví, jako část organismu vede jej to, co Carlyle jmenuje brzy „vírou“ brzy „láskou“. Na místo utilitaristického zdůvodnění morálky nastupuje „sebezapírání jako základ vší ctnosti“ (selfdenial parent of all virtue.) Všechno konání, které neprýští z této pohnutky, je individualistické a působí na společnost rozkladně. Jelikož pak v dnešním kulturním člověku jeho podílnictví na společné bytosti lidstva má velikou převahu nad jeho vlastností jako jedince, jedná dobře t. j. „v tendencích přírody“ jen ten, kdo jedná na altruistickém podkladě. Sobectví je základem všeho morálně špatného. Odtud následuje, že rozdíl mezi dobrým a špatným není relativní, jak tvrdí běžný rationalism, nýbrž absolutní, „nekonečný“, poněvadž obé náleží docela různým světům a rozdílným druhům motivací.

Také, pokud jde o poznávání, jeví se naznačené pojímání důležitým. Poznání spočívá na vůli, věta, kterou Carlyle má na své straně veškeru novější filosofii, zejména Schopenhauera, Comptea a Darwinismus. „Čin je cílem člověka“, praví Carlyle

v souhlase s Aristotelem. „Teprve konáním uplatňuje se bytost lidská; poznání je jen prostředkem.“ Není vskutku ničím jiným, než každá druhá z oněch mnohých schopností, jež vyvinuly se v boji o život a jako ty i ono může býti působivým i na základě altruistických i individualistických pohnutek. Jako však nijaké poznání bez chtění, tak také není pravé poznání bez altruistického chtění. Vždyť na tomto převážně spočívá poznání sociálního člověka stejně jako ostatní jeho činnosti. „Jedině láska vede k dokonalému poznání“, píše Carlyle Goethemu. Proto ve vědě i v praktickém životě bývají vůdci a dějinnými velikány ti, kdož vycházejí co nejvíce z altruistických motivů, kdož poznávají pro věc samu, kdož pro nějakou ideu jednají. To jsou „hrdinové“, jimž Carlyle věnoval jedno své dílo. Altruismus však není možným bez víry t. j. bez přijetí hodnoty, ležící mimo dosah individua. Člověk jako společenská bytost žije tím, že má víru; tato k praktickému žití je nezbytná. Vše veliké a trvalé vzniklo jen z víry. Doby, v nichž se věří, budují, doby bez víry boří. Jedno střídá se s druhým. Neboť formy víry jako lidský oděv časem se opotřebovávají a stávají ošumělými, až se rozpadávají; anebo co horší, šaty ještě drží, avšak život uniká: pak stojí před námi zdánlivé bytosti, v které již nevěříme, ale přece se tváříme, jakobychom věřili. A s těmi — a čím dřív tím lépe — raději pryč, podobně jako to v největším rozsahu provedla francouzská revoluce.

V souhlase s tím snaží se Carlyle ve formě odpovídající modernímu myšlení vzkřísiti křesťanský způsob nazírání svého mládí, ovšem ne dogmatickou jeho formu, které se spíše vzdává, jako právě základní myšlénku křesťanství: altruistické pojímání života. Ba, Carlyle, zavrhuje každý kvietismus a žádaje sebepřemáhání ne utíkáním světu, nýbrž prací ve světě, přijal dokonce vlastní stanovisko protestantismu, nahradivšího ideál mnišské dokonalosti ideálem křesťanského otce domu a — jak to alespoň anglický protestantismus již učinil — ideálem moderního občana. Vždyť již Cromwell, největší zástupce anglické reformace, vyslovil v jednom listě, psaném svému synu, že muž je zrozen pro stát — myšlénka, která přiměla Puritany na kajutě lodi „Maiblume“, aby se ve jménu božím sjednotili v státní bytost.

Ale ani v dogmatickém směru neuchýlil se Carlyle příliš od největších Puritanů, Miltona a Cromwella. I těm jevilo se již ošumělým řecké roucho, v něž čtvrtý evangelista a Origines oděli

víru západu. Dogmatické rozdíly byly již Miltonovi a Cromwellovi sekundárními. Cromwell povznesl se k svobodě svědomí; vázanost svědomí prohlašuje za vraždu svědomí. Miltonovi není zárukou víry „verbum scriptum“, nýbrž „verbum non scriptum“ v člověku t. j. vnitřní prožití. Pro oba právě jako pro Carlylea čistě intellektuelní, byť sebe orthodoxnější víra nemá víc významu než jakékoliv hypothesy o světě; víra je jim spíš nějakým individualismu protilehlým světem podnětů, jenž zmocňuje se celého člověka, dotýkaje se především oboru vůle a pak teprve i zůstavuje rozumu jisté, pro subjektivní obmezenost jeho vždy nedokonalé důsledky, o nichž se dá diskutovati. Docela v Carlyleovském smyslu prohlašuje již Cromwell za církev ne všechny, kdož totéž věří, nýbrž všechny, kteří tu vůbec věří. Carlyle byl si dobře vědom té své souvislosti mezi svým stanoviskem a puritanismem svých předků. Ctil v křesťanství onu všem časům směrodatnou moc, která altruismus prohlásila za základ lidského bytí.

To, co bylo pověděno, stačí ukázat, jak nezbytně veliká protiva dělila důsledky Carlyleova stanoviska od jeho vrstevníků, jmenovitě od klasické národní ekonomie. Co tato prohlašovala, že individualistické pudy, samy sobě zůstaveny, nutně vyvolávají společenskou harmonii, Carlyle sice působnosti jejich nepopírá, tvrdí však, že tam, kde se vyskytují, jsou zbytkem nesociálního stavu, že společnost nikdy by jimi nebyla bývala v život vyvolána a že hrozí rozklad, kde nabývají znovu převahy.

Byla to zajímavá shoda, že v těchže letech, kdy Carlyle zahájil svůj boj proti panujícímu světovému názoru, jeho kritika individualistické nationální ekonomie nalezla potvrzení s jedné strany, s které se toho dalo nejméně očekávati. Idea o bytí navzájem zápasících individuí, „volná konkurence“ jejich, poskytla Karlu Darwinovi, jak dokazují jeho nedávno uveřejněné autobiografické zápisky, klíč k vědeckému porozumění vývoje, zabírajícího všecek obor organické přírody — klíč, jejž vyslovil již Goethe, jeho děd, Lamarck a jiní. Jest-li že základní myšlénka nacionální ekonomie byla s to hlásati nesociální svět, naplněný individuelním bojem o bytí, tož dala se obrátiti na člověka jen tak dalece, pokud zůstaly zbytky podobného stavu. Kulturní člověk naproti tomu musel z této analogie docela být vyňat, poněvadž je méně produktem jedinečného boje než boje celkového a ve své odvislosti od společnosti, v níž panuje dělba práce,

dá se spíš přirovnat k jednotlivé buňce v zvířecím těle než celému tělu. A kdybychom skutečně obrátili takovou theorii na dnešní společnost, pak musilo by to — docela jak Carlyle tvrdil — působit rozkladně t. j. směřovat k zpětnému zavedení nesociálního stavu.

Potvrzení, jehož se Carlyleovi s této strany dostalo, zůstalo mu skryto; uvedená právě shoda mezi individualistickou nationální ekonomií a darwinismem byla teprve nedávno vyjasněna. Souvislost idejí zůstává právě tak často v temnu jako filiace individuí. Darwin jako Carlyle, ačkoli oba zdánlivě daleko od sebe a proti sobě stojící, řadí se k onomu dosti velikému hnutí, které nahrazuje dnes všude aprioristické představy — takovou byla přec také představa abstraktního individua národohospodářů — historickým zkoumáním, takže rozuměti věci znamená nyní, chápati ji v jejím vývoji. Nepřivedli jsme to dosud k evolučně historickému světovému názoru, který by v jednotu zabíral přírodu i společnost. Pokus, učiněný v tom směru Herbertem Spencerem, je sice nejvýš cenný, chová však základní odpor mezi vytknutými „first principles“ a přírodovědeckými spisy s jedné strany a mezi později vyskytnuvším se socialněvědeckým učením se strany druhé. Že však tyto i jiné pokusy nevedly dosud k celkovému filosofickému pojetí, to asi je příčinou, proč evolučněhistorické myšlení ovládá sice vědy, ale nikoli ještě vědu a tím také ne život. Neboť teprve filosofie, jak se to ukázalo na osvícenství v předešlém století, bývá mostem, po němž vědecké názory doby ve formě politických životních ideálů sestupují k massám — potud tedy je to nejpraktičtější z všech věd.

Potomci onoho osvícenství, radikalism a revoluční socialism, jsou to spíš, již přítomnost ovládají. V jejich znamení patrně stojí i budoucnost. Kdo dívá se pouze na zevnějšek, tomu asi nebe jeví se zachmuřeným; tomu, jako Carlyleovi připadávalo v těžkomyslných hodinách, sotva zdá se den „posledního soudu“ býti vzdáleným. Naděje však jej naplní, vzpomene-li na vnitřní — pod povrchem zrající hnutí — jež znamená emancipaci z osmnáctého století. Zde leží zárodečné buňky, v nichž devatenácté století připravuje, co v dvacátém jako omlazující moc vstoupí v život.

II.

Carlyleova theorie společnosti.

Přes všechen vliv německých myšlének Carlyleovo světové nazírání je originelní. Protiva mezi individualismem a altruismem nabyla pro něj takového významu, že nejen svůj vlastní vývoj posuzoval s toho hlediska, nýbrž i vývoj lidské společnosti.

Dle Carlylea vládnou původně poměry čirého individualismu, v nichž jednotlivec chce jen sebe sama, vlastní své udržení a vlastní požitek, upíraje bytí druhých, pokud tito mu překážejí. To jsou poměry nespolečenské, bellum omnium contra omnes. Nepovznesly však větší tělesné schopnosti člověka nad zvíře. Ani rozum to nebyl, jehož schopnost smyslně vnímati pouze stupněm liší se od podobné schopnosti, dané i zvířatům; vždyť výhradně jsa poukázán na material smyslné zkušenosti, ničím jiným není než komplikací tohoto. Podobně pak jako tělesné schopnosti, celý obor myšlení dle Carlylea je vyvinut za účelem zachování individua.

Spíš je to žití v společenských poměrech, čím se liší člověk od zvířete. Všechna společnost spočívá však dle Carlylea na probuzení altruistických podnětů, t. j. na jistém kvantu odříkání a obětování se se strany jednotlivcovy. Carlyle nazývá tento živel, v němž vidí základ lidské společnosti, „loyalitou", užívaje toho slova v dalekosáhlejším smyslu, než se děje obyčejně. Ta je rozumu, chápajícímu jen egoistické motivy prostě nesrozumitelnou, proto jeví se člověku jako něco nezemského, jako „infinite", „mysterious", „religious". Carlyle podobně jako Comte obrací se proti všem theoriím, které odvozují společnost z individuelních hnutí. Mylná především je smluvní theorie, předpokládající individuum naprosto nedějinné. Nesprávná, ačkoli pravdě bližší, je domněnka, že společnost byla založena mocí. Neboť v přírodě v čirém individuelním boji o bytí dílem silného bývá zničení, nikoli podrobení slabého. Tam však naproti tomu, kde se vytvořil poměr vladařský, položen je základ k společnosti. Panství silného nad slabým je prototypem vší společnosti, dělení na panující a opanované nejpůvodnější dělbou práce, která zůstává nejdůležitější i v poměrech nejvyšší civilisace. Tento poměr panství není individualistické povahy jako asi „výběr nejbrannějších", na němž spočívá vznik společnosti dle Macchiavelliho. Tato my-

šlénka, v níž jeví se vliv Polybiův, rovná se Carlyleově pouze vnějškově. V základě je naprosto utilitaristická, jak dokazuje odpovídající jí utilitaristický systém morálky. Poměr panství Carlyleův naproti tomu, spočívaje na vůli jednotlivcově, vnutiti svou osobnost okolí, nedá se odvoditi z egoismu, třeba že původně hodně je jím pronikán. Vždyť aristokraté jen tak dlouho zůstávají silnými, pokud jim jde o moc, nikoli o požitek. Na straně opanovaného je to bázeň, která nutí především k poslušnosti. Ale velmi brzy i tu působí altruistické motivy. Žádné panství nedá se trvale udržet, pakliže nevyjde se se strany poddaných vstříc s trochou oddanosti. Tato víc a víc nabývá převahy. „Heroworship" t. j. uctívání silného slabým, poddání se opanovaného jhu panujícího stává se víc a víc základem všech zabezpečených společenských poměrů. „Ani v nejsurovější lidské obci nikdy nepodrobuje se cele člověk hrubé moci."

Jak dalece někdo panuje nebo je ovládán, není otázkou lidské libovůle a ještě méně závisí to od zákona. Každý panuje, pokud panovat může, a je ovládán, pokud ovládán býti musí. „Člověk je vždycky zrozeným nevolníkem jistých lidí, zrozený pán jistých jiných lidí, zrozený rovný jistých ještě jiných, ať již tuto skutečnost uznává čili nic. Neštěstí pro něj, nemůže-li ji uznati. Nalézáť se pak v chaotickém stavu a vězí v nebezpečí, že zajde."

Panujícím je mocnější, především tělesně silnější, ale nikdy ne jen tělesně silnější, nýbrž i víc a víc společenštější, což Carlyleovi znamená nejen lepšího, ale i schopnějšího intuitivně poznávati, t. j. moudřejšího. Angličtí Sasové neměli slabších kostí než jejich normanští vítězové. Ale tito byli společenštější — mnohými svazky mezi sebou i s králem sloučenou jednotou. Sasové u přirovnání k nim žili v nespolečenských poměrech. Proto byli Normané zrozenými jejich vládci, byli „s to Anglii opanovávati". „Při tom jednali, nejsouce si ani dost vědomi takové působnosti, jako obrovská samovolná moc policejní, po celé zemi rozložená, feudálně ustavená, vždy hotová k činu: silní, teutonští muži, kteří v celku s úspěchem se osvědčovali a tento divý, teutonský lid k jednotě a k mírumilovné práci poháněli lépe, než jiní by byli dokázali."

Jdou-li takto ve vývoji panující třídy, jakožto společenštější, před ovládanými, přec jen jsou to jednotliví lidé, kteří, jsouce schopnějšími altruistického myšlení a jednání ve větší míře než

jejich současníci, vyvolávají pokroky v dějinách. To jsou „hrdinové“ (heroes), které původní doby uctívaly jako bohy anebo polobohy. Ještě podnes jsou nejdůležitějším zjevem své doby. Carlyle sdílí víru Goethovu ve význam velkých mužů pro vývoj lidstva — že „jednotliví lidé tím, co od nich vzešlo, vtiskli svému století pečeť“, kdežto „století to bylo, které Sokrata jedem se světa sprovodilo, Husa upálilo“. Ti hrdinové jsou vlastními vládci lidstva, ať již si je podrobili za svého života jako králové anebo teprve po své smrti jako kněží, zakladatelé náboženství, myslitelé („hero as king“, „hero as priest“). Odvozování všech společenských útvarů z poměru autoritativního vyvolalo proti Carlyleovi mnohé útoky. Že však Carlyle není nijakým obhájcem politického despotismu, vyplývá již z toho, že víc a víc dává přecházeti moci z rukou králů, t. j. politických mocnářů v ruce myslitelů a spisovatelů, jakož i že dle něho skutečná moc rozhodně nespadá vždy v jedno s mocí právní.

V souhlase s výsledky srovnávacího národopisu odvozuje Carlyle vznik společenských poměrů z vytvořivších se původních mocnostních poměrů: z panství otcova nad rodinou, náčelníka nad hordou, dobyvatele nad podmaněným lidem. Čím pak jsou trvalejší takové poměry, tím i nepostrádatelnější stává se stálost jejich pro jednotlivce. Čím více jednotlivec pracuje pro veškerost — jako tomu při vzrůstající dělbě práce — tím více potřebuje společnosti a poskytované mu od ní výživy, řízení a ochrany. „Ze všech práv,“ dí Carlyle, „nejnepopíratelnější je právo nevědomého, moudřejším býti veden a mírností anebo mocí na pravé cestě udržován. Příroda sama poroučí tak na počátku společnosti; provádějíc toto právo, probojovává se k svému zavrcholení“. Tudíž je pro Carlylea — v úplném odporu k obvyklému pojímání — nejvyšším právem mass právo, mít nad sebou vládce, nejtěžší pak povinností těch, kteří panují, povinnost panovati: to je souhrn všech sociálních práv a povinností. Obě třídy pracují pro sebe navzájem, jedna rukou, druhá „srdcem a hlavou“. Carlyle rozumí panováním vytčení jistého myšlenkového obsahu, který jako altruistický motiv soustřeďuje lidi v společenský život; pojmem mít nad sebou vládce rozumí život za podobných, jednotlivce dohromady vížících motivů. „Osmahlému pracovníku nebývá nikterak dětskou hrou, hrubé, nepovolné látky sformovati; ale ani vedení lidí není diletantismem. Jestliže po diletantsku bývá

pojímáno, pak divoký oř, neznaje žádného domova, probíhá pustinou a nedá se již voditi do stáje a ku žrádlu."

Čím je jednotlivec odvislejší od veškerenstva, tím víc a víc stává se toto jednotným celkem. Analogii lze shledati v říši jedinečných organismů. Carlyle opětovně přirovnává společnost k zvířecímu a rostlinnému organismu. Ovšem neodpovídalo to jeho přirozenosti, provésti toto přirovnání přísně vědecky, jako to učinil Herbert Spencer, podle jehož vývodů označování společnosti jako organismu není již pouhým obrazem, nýbrž vědecky odůvodněnou subsumcí. Pro Carlylea jeví se přirovnání společnosti k živoucímu organismu důležitým v těchto bodech.

Právě tak jako život sám o sobě je nepochopitelným, je nepochopitelnou sama o sobě i společnost, ba, jakožto organické spojení organismů, je ještě podivuhodnější: „druhý nás objímající život", „the wonder of wonders". Proto jsou mylnými theorie, usilující vysvětliti společnost rozumově; v její podstatě tkví, jak s hora ukázáno, nerozřešitelný živel. Pokračujíce v tomto myšlénkovém chodu, mohli bychom říci, že ony theorie podobají se fantastickým bájkám o vzniku organického života, jichž věda se vzdala. Naproti tomu vývoj společnosti od jednoduchých forem až k složitějším je ovšem porozumitelný a předmětem lidského poznání, v tom směru asi jako Darwin — stanoviv nejjednodušší život — z tohoto vyvodil vznik vyšších životních bytostí. Možnost dějinného porozumění společenskému vývoji spočívá v tom, že jednotlivé společenské útvary stojí v podobném příbuzenském svazku jako žijící individua. Podobně jako přírodní věda pojímá jednotlivé členy nějakého tvaru za celek, tak také tvoří společenské zjevy celek: lidstvo. Vývoj společnosti je neodvislý od vznikání a zanikání individuí. Tato však jsou děděním a vychováním ve všem jejími dětmi. Nejen že jsou následkem dělby práce odvislými od svých spolužijících druhů, nýbrž děkují za vše, čím jsou, práci minulosti. „Tato dnešní Anglie je výsledkem všeho, cokoli ve všech generacích Angličanů dá se shledati moudrého, ušlechtilého a souhlasícího s pravdou boží, — všeho, co i jen jeden bodlák skosilo, nějakou bařinu vysušilo, nějaký moudrý záměr provedlo, něco pravdivého a hrdinného učinilo anebo pověděl." Nekonečné množství vykonané práce leží za námi, z níž žije jen nepatrný úlomek v paměti lidí, kdežto větší díl propadl zapomenutí. Práci svých předků děkuje zvlášť kulturní člověk své bytí a své morální i intellektuelní vymoženosti:

řeč, poesii, vědu, právo a náboženství. Kdo tedy by doved úplně přehlédnouti dějiny, byl by vševědoucím, neboť v nich skrývá se všechno vědění, všechny vědy, jako na př. mathematické pojmy: koule a válec jsou výsledkem práce člověka Archimeda, znamenajíce ve vývoji lidstva určité průchodní body. S tohoto hlediska při Carlyleovském idealismu srozumitelnou je věta, že celý svět je produktem společnosti; neboť všechna naše zásoba poznání vyvinula se během dějin. V základě není to nic jiného, než potvrzení relativity poznání; na př. zákon tíže nebyl člověkem „objeven“, jako spíš vyvinut. Jinak konstruovaným poznávacím subjektům nebyl by vrážel do očí; zevní svět je tudíž plodem lidského vývoje. Carlyle praví ve své r. 1833 uveřejněné stati „O dějinách“: „Všechny knihy, ať zpěvníky aneb mathematická pojednání, konec konců jsou historickými dokumenty právě i jako všecka řeč.“ „Dějiny jsou nejen nejvhodnější, nýbrž i jediné studium, zahrnující všechna ostatní studia.“ „Vdějinách zběhlý člověk, který by rozuměl, viděl anebo věděl vše, co lidský rod až dosud byl aneb vykonal, byl by zběhlý ve vší přítomé a možné učenosti. Nemusil by již pak dál studovat, nýbrž stačilo by mu jen, něčím být a něco konat, aby jiní mohli z toho udělati dějiny a něčemu se od něho naučit.“

S rostoucí vzájemnou odvislostí jednoho od druhého stává se společnost víc a víc organismem. Z toho plyne, že sociální lidé, respektive skupiny lidí, víc a víc přestávaji být činnými jako samostatné jedinečné bytosti, stávajíce se čím dál v rozsáhlejší míře orgány společenského života. Jak však jednotlivec, který si je téměř úplně nevědom takové funkce, bývá přiveden k účelné činnosti pro společnost? Tou otázkou Carlyle mnoho se obíral, jak dokazuje již „Sartor Resartus“. Její zodpovědění děje se naskrze důsledně se základními myšlénkami jeho filosofie. Společnost vyvolává v člověku odpovídající jí proměny: „sociální ideje“, které vedle původního egoismu motivují nyní jeho jednání altruisticky. Jsou to Carlylem všude připomínané „vnitřní formy společnosti“. Poněvadž pak tyto subjektivní změny uskutečňují se stejnoměrně ve všech údech společnosti anebo přece alespoň v širokých třídách jejich, dociluje se v jednání lidí jakýsi souhlas. Utvářejí se objektivní pravidla, od libovůle jednotlivců neodvislá: „vnější formy společnosti,“ mravy, instituce, nejsoucí ničím jiným, než výrazem vnitřního vývoje. Tu stýká se Carlyle s jedním, zdánlivě daleko mu stojícím myslitelem: s H. Spencerem. I podle

tohoto bývají jednotliviny, skládající celek, modifikovány proměnami, které celek prodělává, takže každá jednotlivina nese v sobě více méně odraz organisace celku, z čehož Spencer odvozuje ve svých Principiích biologie důležité závěry pro dědičnost nabývaných vlastností; platí však ta věta podle něho i pro sociální celek, pro společnost. S tím ovšem zřejmě je neslučitelné učení socialismu, který se domnívá, že bude moci vývoj budoucnosti určiti vnějšími t. j. zákonnými proměnami.

Vnitřní formy společnosti.

Všeliké společenské spojení lidí je podmíněno jistou mírou sebeobětování se strany jednotlivců. Jak bylo ukázáno, již i při nejjednušších sociálních jevech je nezbytné toto jisté malé kvantum sebeobětování. Několik málo lidí, hrdinové lidstva, povznášejí se až k enthusiasmu t. j. k úplnému rozplynutí se v neosobních cílech, kdežto u většiny ještě převládá egoismus a jen zcela znenáhla ustupuje. Toto překonané sobectví nazývá Carlyle náboženstvím, na němž tedy spočívá podle něho všecka společnost. V tom smyslu je za jedno s nejpokročilejšími náboženstvími, zvlášť s nejvyšším nám známým, které svou podstatu klade v radikální přeměnu lidské vůle. Odumírá-li v křesťanu přirozený člověk, je mu za to údělem obrození a spasení. Při tom sice jsou nutnými věroučné věty, dogmata, nicméně jsou jen prostředkem, podřízeným onomu cíli. Nebo člověk nikdy nechce abstraktně, ať se již jedná o chtění egoistické či altruistické, nýbrž má při chtění vždy na mysli nějaký cíl, náležející do oboru představ. Chtíti je totožné s chtěním vědomých cílů. Tu probíráme nejprve obor představ egoistických, pak altruistických.

1. Chtění přirozeného člověka je právě tak jako zvířecí chtění sobecké povahy, směřujíc prostě k udržení a rozmnožení vlastního bytí. Avšak není toto chtění snad abstraktní; jde za určitými, představovanými cíli na př. za výživou, pářením, uvarováním se těch oněch nebezpečí atd. Látku k těmto představám poskytuje smyslná zkušenost, vyvinuvší se na protivě předmětů chtějitelných a nechtějitelných. Jinak, jak ukazuje příklad nižších živočišných druhů, bylo by vůbec nevzniklo rozeznávání teplého a studeného, jasného a temného, kdyby totiž pro udržení individua a pro jeho způsobilost v boji o bytí bylo bez prospěchu.

Totéž platí o rozumu, jenž není ničím jiným nežli rozšířením schopnosti smyslného chápání. Čím dále posunují se chtěné cíle, tím těžší bývá jich dosažení, čím více prozíravosti do budoucnosti to vyžaduje, tím nutnější je shrnutí smyslné zkušenosti v pojmech a zákonech. Tak zrodil se rozum pouze k praktickým cílům, zbraň v boji o bytí a to nejvýtečnější, naprosto mechanická a tím k materialismu vedoucí.

Je důležito pro porozumění Carlyleovi, že dle něho veškerý souhrn vědomí vyvinul se jen za účelem udržení individua a potud jen že má relativní význam. „Myšlénkové formy, prostor a čas, ovládají nevyhnutelně náš všecek praktický způsob myšlení a pojímání.“ „Ustavení vnějších přírodních událostí v zákony,“ je prostředkem, jímž individuum žije. S individualistického stanoviska je příroda „nesmírná kniha ekonomických receptů, ohromná, takřka nevyčerpatelná kuchařská kniha pro domácí potřebu“, obohacovaná snaživými instituty a akademiemi věd.

2. Obraťme se nyní od isolovaného individua k individuu stojícímu v společenských poměrech anebo, abychom mluvili — což totožné — podle dřívějšího svého způsobu, od přirozeného člověka k náboženskému. Také tu je nemožné abstraktní chtění. Ovšem vymyká se tento způsob chtění rozumu, ano nutně se mu příčí. Dá se vlastně jen v negacích o tom mluvit, asi takto: nejsi zde k tomu, abys hledal radost a bolesti se vyhýbal, nýbrž proto, abys zříkal se radosti a utrpení na se bral, ne abys žil pozemskému životu, nýbrž naskrze opačnému životu nadzemskému; neboť onen je jen zdánlivý, pomíjivý a málo spolehlivý tvořit bezpečný základ tvého bytí, kdežto ten druhý je jediné pravý, na němž své bytí můžeš zakotviti.

Takové negativní věty nemají však významu pro toho, kdo není již naplněn náboženskými představami. Člověk musí mít na mysli určitý cíl, jemuž se může obětovati, určitý předmět, jejž může milovati; jinak je nemyslitelno nějaké obětování a odevzdanost. Jako tedy egoistické chtění vyvolává smyslný svět jako nezbytný korrelat, tak právě nezbytným podružným jevem i altruistického t. j. společenského chtění je svět představ. Tyto sice pozůstávají ze smyslného materialu, neboť člověk jako dočasná bytost nevládne nijakým jiným. Mají však jiný význam, než jaký jim přísluší podle čistě rozumového pojímání, jsou symboly a jako symboly „stělesněním nekonečného“. Neboť „nekonečné

musí se s konečným smísiti, aby bylo viditelno a aby se dalo tak říkajíc hmatati". „Symboly člověk," t. j. společenský člověk, „ať vědomě ať nevědomě je veden". Za jednoduchý příklad takového symbolu uvádí Carlyle vojenský prapor. „Nezažil jsem sám," dí Sartor Resartus, „jak pět set živých vojáků se dalo na kusy rozsekat pro lesklý kus látky, jejž zvali praporem a za nějž na vetešnickém trhu sotva bys dostal víc než tři groše?" Na tom případě vidět, jak je to jistá cena, nedající se počítati podle důvodů užitečnosti, již lidé přikládají symbolu a jíž bývají vedeni k sebeobětovnému jednání. Podobným symbolem, jaký asi také padal na váhu u oněch vojáků, je idea vlasti. Není to určitý počet lidských individuí ani počet čtverečných mil země, co v jejich očích tvoří vlast, nýbrž je to těmto smyslným věcem přikládaná naprosto neprokázatelná cena, která jim daleko převyšuje cenu jejich vlastního bytí. S pokračujícím vývojem stávají se pak symboly abstraktnějšími a abstraktnějšími; na místo osobního citu pro monarcha nastupuje státní cit atd. Ale neklamme se; také tyto abstraktní pojmy zůstávají symboly, jsouce zbudovány, jako všecky pojmy, z materialu smyslné zkušenosti a není to tento, nýbrž jeho transcendentní cena, kterou milujeme a pro niž se obětujeme. Nejvyšší a nejdůležitější ze všech symbolů jsou náboženské symboly v užším smyslu, neboť jimi povznáší se člověk k nejvyššímu stupni odevzdanosti: k uctivosti. Tak také idea boha podle pojetí nejvyšších náboženstev je ovšem jen symbolem, nebo právě to, co si o bohu představujeme, je naprosto anthropomorphistické a náleží tomuto světu. Jest však nejvyšším symbolem, poněvadž umožňuje nejnesobectější lásku. V ní nejúplněji je vyjádřeno, co ostatní symboly jen obmezeně vyjadřují: relativita smyslného světa a individua. Kdežto tedy ostatní symboly více méně vykazují i sobecké živly, jí dává se průchod čistě altruistickému jednání.

(Pokračování.)

Moderní člověk a náboženství.

I. Umdlené duše: Moderní sebevražednost.

(Pokračování.)

Tuto analysi umdlené duše, kterou Garborg provádí na svém Gramovi, podal jsem před patnácti lety. Shoda hlavních ideí, až i jednotlivostí je přímo překvapující — pro každou význačnější větu „Umdlených duší" čtenář v mé knize nalezne odpovídající parallelu. Rozdíl je arci ve formě: Garborg podal umělecký typ, já analysoval jsem moderní sebevražednost psychologicky a sociologicky; Grama tedy na př. vidíme, jak v nocích pitím hledá zapomenutí svého stavu — já jednám o alkoholismu a jeho vztahu k sebevražednosti; Gram ve zlých chvílích navštěvuje Matyldu — já se tážu, jak moderní sebevražednost souvisí s prostitucí atd. Tam dílo umělecké — zde dílo vědecké, tam tedy moderní jedna duše ve své plnosti a životní skutečnosti, tu stránky a vlastnosti moderní duše v postupných §§ rozanalysovány a na konec vystihovány jednou historickou formulí.

A tato poslední formule zní: Moderní člověk ztrácí svůj jednotný světový názor náboženský: tato ztráta znamená intellektualní a mravní rozháranost a anarchii, neboť tato ztráta je více méně násilným odhazováním starého názoru, je boj nehotového názoru nového se starým: moderní člověk je nehotový, neucelený, nejednotný, polovičatý: je bojem unavený, umdlený, nervósní, rozčilený, nemá z života radosti plné a čerstvé — zoufá si proto velmi snadno a život samovolně opouští. Tak jeví se naše doba, naše století, jako doba přechodní: padá staré náboženství lidové a moderní člověk usiluje o to, nahraditi si tuto ztrátu něčím novým — po případě zase náboženstvím novým, aneb alespoň obnoveným.

Konkretněji mluveno — padá středověký názor světový, jak ustálen byl a jak obecně byl rozšířen katolicismem; proti katolicismu stojí moderní filosofie a věda a proto moderní boj duchovní a umdlenost jeví se nejintensivněji u národů katolických — typicky v literatuře a filosofii francouzské. Také u pravoslavných národů jeví se tento náraz světa staršího a nového — opět typicky v literatuře a filosofii ruské. Rozdíl je ovšem mezi světem katolickým a pravoslavným značný, protože právě je rozdíl mezi oběma formami středověkého katolicismu a jeho církevní organisace.

U národů protestantských, podle náboženské a církevní formy opět je jiný typ toho boje a moderní umdlenosti.

Duchovnímu a mravnímu ovzduší náboženskému odpovídá statistika sebevražd: ceteris paribus všude tam je sebevražednost nejsilnější, kde starý náboženský život je nejvíce podlomený. Statistika tedy vykazuje veliká čísla sebevražd ve Francii a hlavně ovšem v Paříži; dále je sebevražednost značná v zemích rakouských, je značná v protestantských zemích německých a norských, je značná v Petrohradě atd. Za to je poměrně slabší v zemích anglických, v jižní Italii — tedy tam, kde náboženství má ještě značnější vliv; proto je méně sebevražd v Rusku atd., u národů posud náboženstvím (starým) nejvíce ovládaných.

Podrobnější důkazy pro toto rozpoznání, že, jedním slovem, časová sebevražednost je plodem naší moderní civilisace, plodem moderního civilisačního processu, čtenář nalezne v mé knize. A právě také Garborgovy „Umdlené duše“ jsou tomuto mému rozpoznání velikým a docela novým dokladem: Gramův vývoj je individuelním zopakováním všeobecného vývoje kulturního.

Nebudu tu opakovat, co jsem právě z „Umdlených duší“ uvedl. Zde upozorním jen na jeden moment: všiml si čtenář, že Gram, jako Nor eo ipso protestant, má zálibu v katolicismu? Garborg tím osobním rysem velmi pronikavě osvětlil celý problem nejen Gramův ale časový vůbec: protestantism přizpůsobil se do značné míry moderní filosofii a vědě, ale právě proto sám jeví se jaksi polovičatý a právě umdleným duším moderním nedostačuje — poznáme v dalších studiích, že protestantský Gram podléhá oné renaissanci katolické, která právě toto století charakterisuje, tvoříc zároveň jeden z hlavních problémů novodobého myšlénkového vývoje.

Než tu právě nemohu se vyhnout úvodní úvaze historické;

k ní také Garborgovy „Umdlené duše“ vybízejí, neboť hemží se v nich jmény jako Comte, Schopenhauer, atd. atd. — nezbývá, než zatím stručně naznačit, jak se Garborgův Gram v moderním kulturním ovzduší mohl vyvinouti.

*

Velikým mezníkem v novodobém vývoji je francouzská revoluce — pokračující v revoluci zahájené s reformací. O francouzské revoluci napsal jsem už v Naší době a vytkl jsem právě její význam pro vývoj náboženský. Vrcholem revoluce byl přece pokus, odstranit státní náboženství katolické a nahradit je kultem rozumu. Revoluce byla právě dítětem racionalismu, jenž celé XVIII. st. tak výlučně charakterisuje: Hume, Voltaire, encyklopedisté, Wolfova filosofie osvícenská, Kant, Lessing, Bedřich II., císař Josef, Kateřina v Rusku — — samý rozum, přímo „čistý rozum“ ...

Po revoluci v celé Evropě započala reakce. Netoliko politická, ale reakce z hloubi duše. Výrazem toho hnutí byl t. zv. romantism. Již Rousseau zavrhoval všecku civilisaci na vědách a umění založenou a Rousseau má pořád následníků dost. Dnes mluvit proti vědě a filosofii, zavrhovat je aneb alespoň žádat restrikci, patří téměř k dobrému tónu; jen socialisté jsou ještě tak naivní a pachtí se po vědě, vědě a vědě. Náš Gram také počíná držet s Rousseauem.

Romantická reakce byla s počátku dosti povrchní, hlavně politická a sociální. Lidé utíkali se do starého regimu, co možná až do středního věku, neboť tenkrát byl duchovní a sociální klid, byla jednota a smír. Napoleon uzavřel s papežem konkordát. Romantism porevoluční je po výtce katolický; i protestanté a pravoslavní se ho chytají. Byron na př. byl rozhodně pro katolicism; Göthe s ním ve Faustovi také navazuje. Po Čaadajevu Dostojevského strašil po celý život.

Sami jsouce odchováni revolucí romantikové de facto pokračují v revoluci a často velmi výdatně, ani nevědouce; a nechtíce proti principům revoluce XVIII. věku stavějí revoluční principy své. Racionalistický ďábel vyhání se emocionelním belzebubem. Emocionalism staví se proti racionalismu a intellektualismu; cit, vlastně vášeň, má řídit moderního člověka. A řídí. V XVIII. (a předchozím věku) panoval rozum a jen rozum — osvícení bylo heslem

filosofického úsilí. Proti rozumu XIX. věk romanticky dovolává se citu. Jak moderní duše se poznávala po stránce citové, toho důkaz nedává pouze literatura krásná, ale i filosofická a vědecká. Schleiermacherova theorie, že náboženství na citu je založeno, odpovídá názorům Chateaubrianda a jiných romantiků; avšak nejen náboženství, ale celého člověka viděli v citu a vůli, v Německu Schopenhauer, ve Francii již před ním Maine de Biran. V takových projevech zračí se duch doby velmi patrně a rozhodně. Obzvláště pak zasluhuje zaznamenání, že teprve v té době (míním dobu revoluční a porevoluční) filosofiie a psychologie cit poznávala za zvláštní stránku a mohutnost duše lidské, vedle intellektu a vůle. Před tím, podle řeckých psychologů, cit a vůle byly pokládány za mohutnost jen jednu. Teprve autoritou Kantovou cit i v abstraktní theorii došel k platnosti — tak skutečně šlo o cit a nejen romantikům-básníkům. Také věda je výraz své doby. Protože však všecka činnost člověka konec konců musí se dát redukovat na základní činnosti jeho ducha, toto nové uznávání citu má význam veliký a rozhodný. Není tedy divu, že dnes všecko je plno citu, jako doba Voltaireova plna byla rozumu — pravda, nebylo toho rozumu přes příliš, jako dnes citu není přespříliš.

Ale v životě není jen cit a rozum, jsou žijící lidé a život lidí revolučních a porevolučních byl romantika. Jak mnoho se napsalo a a jak zpozdilého o poměru literatury a života — — ten Chateaubriand, ten Musset, ten Constant, ten Byron, ten Baudelaire atd., ti romanticky žili a jednali. Odsud dostal se romantism do literatury a na věci nic nemění, že tu i tam některý chudák ve své fantasii romantický život si vybájel. I Napoleon byl romantik — je právě romantika, po případě poesie a fantastika činů, tomu by měli konečně porozumět nejen literární kritikové, ale především také historikové filosofie, vědy, umění, náboženství a politiky. Napoleon byl svého rodu umělec, jako i Byron byl praktický umělec, poeta životem. Ta poesie životní může ovšem být nepěkná, ale o to teď neběží. Chci jen říci, doba porevoluční pokračuje v revoluci, třeba jí chce uniknout. Lidé se utíkali do minulosti a prováděli reakci, ale ta reakce byla přece již jen násilná a vedena od lidí, jejichž nervy revoluční „poesií“ byly rozrušeny.

Terror revoluční (jen si krvavé násilnictví živě představme!) byl předchůdce terroru reakčního, vystřídaly se a navzájem se

pronikaly. Jak lidé cítili a žili, to docela dobře vidíme ze zpovědi Mussetovy — jen si přečtěte jak líčí nemoc století. Přečtěte si, jak Constant líčí strach, jejž tenkrát lidé pociťovali v hloubi své duše..

Nepochopíme tudíž život Baudelaira, potácejícího se mezi oltářem a hampejzem, madonou a venuší vulgivagus? Že bychom tomu nerozuměli, jak pořád a podnes lidé, myslící a bojující, hned chytají se naturalismu, ale brzy na to a ba zároveň utíkají se ke křesťanství, symbolismu a okkultismu? Vzdor a vzpoura, ale také nepokoj, neklid, rozčilení, únava!

Nepochopíme Stendhala, jenž v téže době se kochá roztrhováním té své zemdlené duše?

Nepochopujete, proč právě ve Francii a ve francouzské literatuře je těch umdlených duší tolik a že jejich pokusy o vyléčení jsou tak významné? Musset, Baudelaire, Verlaine, Maupassant, Zola, Bourget, Huysmans, Maeterlinck... Nenapadá vám tu Przybyszewski s jeho odporem proti protestantismu? Pochopujete, proč také Garborg katolisuje? Netušíte ještě, jak s tím vším souvisí Renan a jeho dilettantism?

Nejen slabochové, ale i hrdinové v boji a seči pociťují bázeň a v hloubi duše klíčí otázka pochybnosti, nebylo-li by lépe bez boje... Boj vede se mezi přesilou lidí starších a četnou armádou mladších. Mladší staví se proti náboženství a tím proti celému řádu socialnímu a politickému. Vzpoura jako vždy čelí Nejvyššímu. Je boj o Boha. Moderní titanové, jako jejich předkové v řecké a semitské mythologii, ztéci chtí nebe a posaditi se na trůn Nejvyššího. Vede je Faust ale seslábnul, místo jeho zaujal Manfred a Kain... k nim připojili se Gustav-Konrad, Jindřich a Pankrác.... Nejmladší čety vzpouřenců vede Ivan Karamazov, a Razkolnikov...

Však tu již slyšeti hlas Aljëši, jenž v čele svých hochů vytrh, aby bratra Ivana a jeho spolutitany odvedl z bojiště prosáklého krví a slzami a smířil zase s Nejvyšším — —

Stáli jsme všichni a stojíme v ohni. Jedni v předvoji, jiní v hlavní armádě — svedli jsme slavné bitvy vítězné ale také jsme nejednou prohráli, mnozí dali se na útěk, jiní padají ale necouvají, rány a jizvy odnáší si však každý, ať řadový, ať důstojník, ať velitel... Teď vojska jsou unavená, odpočívají — neodpočívají ale hotoví se k pochodům a bojům dalším.... Doba slavná, veliká, hrozná!

I potácí se moderní člověk mezi vírou a nevěrou, vzdorem a slabostí, vzpourou a pokorou, anarchií a oddaností . . .

Lidé naší doby jsou nepokojní, neklidní, rozčilení a unavení. Nálada je neveselá — Schopenhauer a moderní pessimism ve filosofii, literatuře a politice dává jí výraz hlasitý dost. Mnohý si zoufá a odhodlává se k nejkrajnějšímu. Jedni zločinnou rukou sahají na bezživotí svého bližního, domnívajíce se ve své slepé úsilnosti, že dá se dobýti život smrtí — druzí, a těch je počet mnohem větší, vrhají se v temné posmrtí sami. Titan ve své bohorovnosti stává se násilníkem anebo připojuje se k armádě zoufajících a umírajících . . . Slabší hledají upokojení v buddhismu, spiritismu, symbolismu a v jiných a četných formách a formalitách různorodého okkultismu . . . .

*

V prožívání těchto bojů napsána kniha o sebevraždě. Spis, psaný na bojišti, sám je neklidný, to ono zachytil neúplně, ale v celku myslím, správně jsem poznal sílu a slabost století — století zoufajícího titana.

Všude a všude záhada táž: jak dobojovati svůj boj s starým, jak propracovati se k jednotnému názoru na život, jak nalézti konečně uspokojení duší své. Tisíce a tisíce bojův těch neznají, okolnosti vnější, vhodná disposice duševní, snad i tupost a necitelnost mnohým a mnohým jsou přirozenou hrází proti bouřím, které zmítají duší těch, kteří nemohou nemyslit a necítit. A o ty právě běží, neboť sta a tisíce zase řídí se příkladem jejich.

Tento boj, jak Göthe, Byron, Mickiewicz, Krasiňski, Dostojevský, Tolstoj a ostatní všichni jej vedli a vedou, je bojem o světový názor, je bojem o jednotnost a celost všech našich poznatků a soulad jejich s řádem společenským. Ty nepokojné, neklidné, rozčilené a unavené duše chtí konečně nalézt pokoje, klidu, smíru a nové energie k dalšímu žití a téměř všichni vidí pramen živící vody v náboženství a jeho usmíření s rozbouřenými myšlenkami. Lidé moderní chtí věřit, chtí věřit ve smíru s filosofií, po případě i proti ní. Moderní člověk stůj co stůj zbavit se chce své rozervanosti — jeden násilně, druhý nenásilně — oba chtí to stejně toužebně a netrpělivě . . . Zoufání nebo modlitba? . . . .

Proto tedy skutečnou a pravou sociální otázkou je moderní

sebevraženost. Je proto také hlavním a největším problémem moderního myšlení literárního. Všichni silnější duchovní bojovníci analysovali onen stav duše, v němž člověk odhodlává se ke skoku do temného nejista. Člověk moderní chce jen žít a žít, ale právě proto dává si tak často smrt. Kdo tohoto ještě nepoznal a nepochopil, nezná člověka moderního. V šíleném shonu po slasti a požitku i smrt stala se mu slastí . . .

Psychologická a sociologická analyse sebevražednosti poučila mne, že počet sebevražd je přímo mathematické měřítko pravé nálady společenské; společnost ta v hloubi duše je rozčilená a rozrušená, nemocná . . .

*

Nevím, do které míry čtenář se mnou již bude souhlasit, že sebevražednost je skutečně moderní. Obávám se, že ho myšlenka napřed zarazí a odstraší: — sebevraženost že je moderní, po výtce moderní?! Vím, že to, co jsem posud uvedl, myšlenku mou osvětluje jen nedostatečně; avšak schválně postavil jsem hned do tohoto úvodu hlavní problem, jako focus, k němuž všecky paprsky dalších analysí konvergují.

A hlavně mně zatím běží o to, vystihnout pravou psychologickou podstatu moderní sebevražednosti.

Prosím uvažujme.

Není to přece jen prapodivné, že člověk osudem může být dohnán k vlastní smrti? Osud — to je přece objekt (ať už lidé, bohové, bůh, fatum atd.) — proč tedy nevzpírá se proti tomu objektu člověk každý? A dobrý pozor: Většina lidí de facto proti tísni osudu se vzpírá a proti němu bojuje; avšak — a tu jsme právě při věci — značné číslo lidí a právě lidí moderních na místo, aby se postavili osudu, stavějí se proti sobě samým a ničí sebe. Zde je filosofické punctum saliens — kdo nepochopí tento **životní paradox**, nepochopí moderního člověka, nepochopí jeho zvláštní **subjektivnost**.

Mnoho řečí tu nepomůže — tu se každý musí o věci hodně zamyslit. Snad pomůže ještě toto upozornění: Statistikové sebevraždy upozornili již dávno, že je poměrně málo případů, kde by lidé se usmrtili po vraždě. Když se o věci přemýšlí intensivněji a hloub, dopátráme se právě našeho paradoxu. Člověk, jenž vraždí, není subjektivní, nýbrž objektivní; proto je tak málo pří-

padů, že by na př. lidé se napřed vraždou mstili a teprve potom samým si smrt dali. Statistika ukazuje, že v zemích, kde je poměrně více vražd (na př. v Italii), je poměrně méně sebevražd a více versa. A stejně lidé v prošlých stoletích byli vraždivější než sebevražední. Teprve v tomto století člověk se stal sebevražedným. To jest: stal se, jak říkám, subjektivní, byv dříve objektivnější.

Tedy moderní člověk je prazvláštním způsobem subjektivní. Lze říci, že béře na sebe všecku vinu života, že tresce sám sebe; ale lze také říci, že vlastní smrt je jakoby deliriem subjektivnosti, zničením osobnosti, jakmile ztratila objekt, jehož by se držela.

To právě je ta subjektivnost a subjektivnost moderní. Již Kant řekl, že sebepozorování je nebezpečné, že vede k šílenství a Gram to chápe také. Dobře si všíml, co mu jednou řekl dr. Kvaale: „Vy sebe přes příliš studujete, toho byste se měl stříci. Tím jsme si najednou tak zajímaví a nechutní zároveň a vůle mizí a sebeláska se rozmůže, že se velmi snadno můžeme stát kořistí blázince. Raději se zabývejme něčím jiným, něčím zevnějším: vždyť jest na světě dosti věcí, nad nimiž si můžeme lámat hlavu." A na jiném místě zaznamenává stejný výrok Jonathanův: „Chceme-li žíti, musíme žíti po zevnějšku. Zdravá vůle směřuje vždy na zevnějšek, a bez zdravé vůle (pokrčení ramenoma) . . . musíme se buď vrhnouti do moře, anebo předstoupiti před kněze" . . .

Moderní člověk, chce-li překonat sebevražednost, musí se stát objektivním, objektivnějším. Otázka otázek pro moderního člověka myslícího: který názor na svět udrží a učení mne objektivním udrží rovnováhu mezi mnou, subjektem, a osudem, objektem?

Gram mohl by to ve svém denníku formulovat asi takto: Musím ze sebe ven, sice to nesnesu . . . A viset musím — otázka je jen, zdali na hřebíku (také objekt!) nebo na něčem jiném . . . Musím na něčem nebo na někom záviset — sám a sám jediný člověk býti nemůže, sic se ukouše . . . Zatím pověsím se na pastora a svého doktora . . . Hřebík nebo . . . Bůh? . . . .

O moderním subjektivismu filosofové mluvívají často dost — moderní filosofie, říkají, je prý subjektivní, subjektivismem Descartes prý zahájil filosofii novou . . . A ovšem není tedy vlastně ani divné, že sebevražda je vrchol subjektivnosti — patrně moderní člověk, když subjektivně myslí a žije, také subjektivně umírá, vždyť to ani jinak být nemůže. Kdo v sobě, sobě a sebou žije, také v sobě, sobě a sebou umírá . . . Sebevražda je prostě

subjektivní smrt, zakončení subjektivního života, nečekání na objektivní, daný konec — já je měřítkem, já je pánem života i smrti . . .

*

Nota bene! Ještě jednou podškrtuji slovo sebevražednost. Neběží tedy pouze a především o jednotlivý fakt sebevraždy, mluvíme o duchovním a mravním životě, jenž k sebevraždě vede. Neběží o poslední fysický čin, běží o celou motivaci, o všecky důvody a o řetěz příčin, jejichž posledním členem je fysický fakt sám. Jako je vražda a ubijení duchovní, tak je také duchovní sebevražda a sebeubíjení. Podle analogie vraždy a zabití můžeme lišiti akutní sebevraždu od chronického sebeubíjení — akutní sebevražda je přečasto poslední čin chronického sebeubíjení. Statistikové říkají, že bychom všichni mohli o $^1/_3$ déle žíti, kdybychom žili mravně a rozumně podle svých vědomostí — — hýříme svým životem stále, mladí, staří a ničíme životy cizí . . . (Moderní Nekropolis mohl by být titul biologické a sociologické studie o úmrtnosti resp. živoucnosti.)

Jako Kristus viděl v pohledění na ženu a v požádání jí cizoložství v srdci, tak je také sebevražda v mysli, sebevražda myšlenková — statistika o těch, kdo skutečně již zoufali a život prokleli, není, ale odhadněte je podle svých zkušeností! Vůbec běží o to, pochopit ten duševní stav, v němž člověk doveden býti může k zoufání a běží o to, pochopit, že stav ten je stavem moderní společnosti a že se i postupně v nové době vyvíjel. Moderní sebevražednost a psychosnost usvědčují moderní civilisaci z přeludů, za nimiž se ženeme — veliký počet dobrovolných smrtí je velikou obětí naší civilisace.

Při této sociologické analysi sebevražednosti nezapomínám na tělo a na vlivy přírodní. Ve své knize velmi pečlivě jsem vlivy ty vyšetřoval. Ale právě proto vzpírám se proti socialnímu a obzvláště také proti hospodářskému materialismu. Hospodářské, výrobní atd. poměry mají na duševní stav společnosti vliv značný; není člověk jen duchem bez těla. Ale není také tělem bez ducha. Způsob a methoda nynější výroby a celého hospodářského uspořádání společnosti má značný vliv na vznik a rozvoj psychosnosti a sebevražednosti. Nepopírám tedy, že, řekneme, kapitalism a podnikatelství, hospodářská nejistota a souvisící s ní rozčilnost zaměstnání kupeckého, bankovního atd. nezvyšuje psychosnosti

a sebevražednosti; neříkám, že hledíc k massám obyvatelstva městského, zaměstnání v továrnách atd. nedisponuje k psychose a sebevraždě. Avšak: všecka ta napjatá práce mozková, to horečné vynalezání, to neklidné upotřebování všech moderních vymožeností technických, to neustálé cestování a obchodování, to vzdělávání a požívání, ta honba za bohatstvím a štěstím, to šílené užívání různých excitancií, alkoholism a prostituce — zkrátka všecko to moderní žití ve velkém a malém, pěkné a šeredné, krásné a zlé, velikolepé a nízké, vznešené a podlé, nepodává nám klidu a uspokojení, naopak jsme neklidní, rozrušení, nervosní, umdlení, zmatení! A tento celkový stav, stav fysiologický a psychický zároveň, má svou velikou historickou příčinu v boji nového názoru na svět se starým. *) (Pokračování.)

*) Aby si čtenář tento civilisační process, tento přechod od starého régimu společenského k novému co možná živě a plně představil, poslouží mu snad poučný článek Krafft-Ebingův (Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie, XIII) o přibývání propessivní paralyse s ohledem na činitele sociologické. Autor velmi případně ukazuje na celé moderní zřízení společenské, z něhož řečená psychosa (měknutí mozku) se rodí. Mezi jiným podána tu zpráva francouzského psychiatra, kterou se problem, o nějž mně běží, velmi pěkně osvětluje. Francouzský lékař konstatuje totiž, že do ústavu algirského od 1860—1877 nepřišel ani jeden paralytický Arab; avšak 1878—1890 přijato již 13 paralytiků, 5 pct z 253 nemocných. „U všech těchto 13 nemocných se poznalo, že se vzdali svého původního života, že se oddali zaměstknáním evropským, stavše se zároveň obyvateli města.“ Zde tedy to máme: zanechání starého nemoderního života, jedním slovem evropeisace způsobila u mnohých paralysi, tuto moderní nemoc evropskou — a co zde vidíme v menším, děje se v Evropě již sto a sto let ve velikém a stále.

Týden na všeruské výstavě.

Několik drobných skizz od **Fr. Táborského.**

S notnou dávkou zvědavosti, ale i se semínkem nedůvěry, kdesi hluboko v záhybu nitra ukrytým, odkud je vyfouknout nebylo možno, a už vyrážejícím, vyjížděl jsem koncem ruského července, to jest koncem první polovice našeho srpna, do Nižního Novgorodu. Pohodlný rychlík za hrkotavé ukolébavky odnášel nás, bdící i spící, z tisícvěžatého ruského Říma nad Moskvou řekou do ruského Babylonu nad Volgou a Okou.

K zvědavosti bylo příčin, rozumí se, dosti. Nižní Novgorod s Volgou, s jarmarkou a ještě k tomu s výstavou a to všeruskou výstavou — toť přec něco hodně nového a jistě svérázného. Tuť vše bude pohromadě: Rus stará i nová, evropská i asijská, veškeren rozvoj její. Tušiti budu zde i přítomnost starých mythických bohatýrů: Svjatogora — vida kus ohromnosti přírody ruské; Mikulu Seljaninoviče, jehož primitivní pluh dosud těžce krájí zemi, dávaje též těžce ukrajovati chleba; a uvidím i mladičkého potomka obřího rodu jejich, jemuž jméno Ilja Mikulič Azbuka, a u něhož, až jméno své po celé Rusi proslaví, takže všichni ti milionové a milionové je po něm přijmou, zděděné vlastnosti děda Svjatogora jiným, novým způsobem se projeví. Už teď mladý Iljuška mnoho krásného vykonal: už teď on mnoho krásných písní zazpíval ústy Puškina, Lermontova, Kolcova, Někrasova; už teď celý svět rozesmál — a zároveň jak jím při tom pohnul! — ústy Gogolovými; už teď ku podivu mnoho moudrosti životní celému světu napověděl ústy Turgeněva a ještě více ústy Tolstého a Dostojevského. Zvláště těmito dvěma odhalil světu celé katakomby duševní zanícenosti a vroucnosti, celé zlaté doly lidské moudrosti, celé propasti lidských vášní, i netušené zálivy a skryté fjordy lidského štěstí; ukázal to světu v takové síle, jak od dob Shakespearových

nikdo. A mnoho jiných už velkých věcí vykonal. Sám mladičký jsa, slabikář, azbuku, pod paží, jde on přes hranice evropské, přitovaryšuje si nárůdky asijské a to svým zvláštním způsobem, rozhodně až dosud lepším, než je „šíření osvěty“ starých jeho učitelů, Angličanů a Němců, v Indii a v Africe, a klade i koleje dráhy sibiřské, když už sobě dříve byl spojil moře Kaspické s Baltickým... Což až doroste? Zdaž neznesvětí jméno praděda svého — Svjatogora?... Příroda je svatá, působí svatě, očišťuje člověka — nemá-liž také kultura býti svatá?...

Nu, slovem, těšil jsem se na podívanou, co už všecko mladý Ilja Azbuka provedl a jak svou zkoušku zralosti v Nižním Novgorodě před očima celého světa prodělává.

Otevřel jsem officielního „Průvodce“ a znova — any oknem nekonečné březové lesy se zelenaly a jen sem tam zachmouřily se jedlové a borové — pročítal jsem si obsah výstavy, jak tato XVI. výstava všeruská je velmi rozsáhlá, že zaujímá 77 desjatin, t. j. přes 84 hektarů, že je tudíž o osm desjatin větší než poslední pařížská a třikrát tak velká, jako byla moskevská 1882. Od této poslední výstavy tvořivost a práce ruská za vlády míru, jehož přítelem byl car Alexandr III, vykonaly prý přemnoho s velikým úspěchem, takže cítila se potřeba veřejné revise, aby kde kdo mohl vidět mnohostranný rozvoj a vzrůst Ruska, především ovšem Rusko samo. Ministr financí Vitte podal tudíž carovi návrh na uspořádání XVI. všeruské výstavy a navrhl pro ni Nižní Novgorod; v červnu 1893 návrh ten schválen a přijat, a započato s pracemi přípravnými... Výstava má prý úplně národní ráz, zvěděl jsem dále. Co vystaveno, zhotoveno je na Rusi, a co muselo být děláno za hranicí, bylo vytvořeno ruskými umělci. A vystaveno je toho přemnoho, bohatství veliké, zajímavosti ještě větší — tuším už teď čta úředního „Průvodce“, jenž stručně vykládá všecko mluvou střízlivou a kritikou zdrželivou. Do dvaceti oddílů veškera výstava je seskupena. Třeba si prohlídnout a také zapamatovat toto ruské kulturní menu — myslím si trochu domýšlivě, jako bych si troufal nabírat po pořádku, až i z poslední mísy. Nuže tedy, 20 oddílů:

1. polní hospodářství;
2. chov koní;
3. domácí zvířata;
4. sadařství, ovocnářství a zelinářství;
5. lovectví, kožešnictví a rybolov;

6. lesní hospodářství;
7. hornictví a hutnictví;
8. přádelnictví;
9. výrobky závodové, tovární a řemeslné;
10. umělecký průmysl;
11. kustarný průmysl (domácí);
12. strojnictví a elektrotechnika;
13. Sibiř a obchod Ruska s Čínou a Japonskem;
14. Střední Asie a obchod Ruska s Persií;
15. vojenství;
16. námořnictví;
17. stavitelství a inženýrství, obchodní plavba po mořích a řekách;
18. umění;
19. národní vzdělání, ochrana národního zdraví, dobročinnost, poskytování pomoci trpícím a záchrana na vodách;
20. krajní Sever.

Téměř 200 budov vystavěno k vůli tomu všemu, z nichž 55 nákladem státním.

A přes to vše jel jsem i se špetkou nedůvěry. Zasily ji samy ruské časopisy a také veřejnost ruská, již jsem až do té chvíle poznal. Už v Praze čítal jsem, jak prý pochybeno, že výstava uspořádána v Nižním, v městě menším, jež má jen 70.000 obyvatelů a strašně méně tisíc postelí ve svých hôtelích a „meblirovaných komnatách“ a které tudíž pro výstavu není prý zařízeno; že tím výstava vystrčena je příliš na východ a tím že je méně přístupna; po samém už otevření výstavy čítal jsem, jak špatně prý postaráno o dopravu po železné dráze, jaký bude nedostatek bytů, a jak drahy budou tyto byty, už teď prý stojí světnice 5 rublů, což teprve v červenci, v srpnu! — ba i že nebude dosti bezpečno v těchto dřevěných, improvisovaných hôtelích; jak prý je mnoho ještě nehotovo a zas že mnoho zbytečného vystaveno; jak ten onen oddíl je neúplný, oddíl umělecký jak je „velmi chudý, sochařských prací skoro vůbec není, a obrazy, s nemnohými výjimkami, nad míru, nad míru druhořadové;“ jak prý za deštivého počasí střechami pavilonů protéká: v oddíle Střední Asie koberce z Teheranu jsou prý úplně promočeny, fotografické snímky tam a tam zkaženy; v manufakturním oddíle na několika místech střechou protéká, zrovna tak v oddíle uměleckém, sibiřském a ve strojovně!... Tak vyličovaly ruské no-

viny krásu a půvab zahájené už výstavy. „Nu, toť abys raději hned svůj pasport nějakému museu patentů daroval!“ — povídám si. Ten pasport, tak důkladně od pražské policie vydaný, s tak krásným, ach tak krásným popisem tvé osoby, „. . . Nos — pravidelný, ústa — pravidelná . . .“ a ve Vídni od samého carského jenerálního konsula iluminovaný — takovou malou, drobnou miniaturkou — třízlatovým rakouským kolkem!“ ... Podle toho vypadala také první návštěva: od 28. května do 1. června bylo na výstavě toliko 5787 lidí a od 1. června dokonce jen 590, co zaplatili vstupné. „Škoda, že při tak krátkém trvání naší výstavy obecenstvo projevilo v prvních dnech takovou lhostejnost“ — zakončuje svůj dopis, citovaný před chvíli dopisovatel, což trochu divně zní, ale míněno jest upřímně.

Časopisy ruské tedy nijak se nepřičinily, aby někoho na všeruskou výstavu lákaly. Výstavní výbor nebyl v této snaze vynalezavější. Ani o trošku reklamy se nepostaral. Nemíním nějakou méně slušnou reklamu, nebo snad maďarskou, ale zcela slušnou, nutnou, věcnou reklamu, bez níž se dnes veliký podnik neobejde. Vydala sice výstavní komisse výborného „Průvodce“ po městě, po jarmarce a po výstavě v Nižním Novgorodě, knížku velmi poučnou, praktického to průvodce a rádce, s illustracemi a mapkami (také v jazyce francouzském, německém a anglickém) za cenu nepatrnou — ale do kolika tisíc rukou knížka ta se dostala?

Tím se také stalo, že nikde nepozorovali jste zájmu o výstavu. Myslil jsem, že jakmile přestoupím v Granici na vlak ruský, základním motivem všeho hovoru bude výstava, všeruská výstava; že to bude alespoň trochu podobné, jako u nás, kde i ve východní Moravě, na dráze sekundární, vstoupili jste do vozu a octli jste se rázem v ovzduší výstavním. Ani zmínky o něčem podobném na dráze ruské. Ovšem, v ruském Polsku dalo se to vysvětliti. Ne aby na výstavu do Nižního jeli, sedali v Granici Poláci do vlaku, nýbrž aby do Jasné Góry Čenstochovské zajeli podívat se na vystavenou tam panorámu „Golgotu“ od svého rodáka Styky, jenž jim už „Raclavice“ namaloval pro výstavu ve Lvově. Zalíbili se mi tito Poláci i jejich umělecká pouť . . .

Na cestě z Varšavy do Petrohradu, více než tisícverstové, o výstavě rovněž ani slechu. Ale podařilo se mi, že přece na ni došlo. V našem oddělení seděli jsme tři: jenerál s mladým dů–

stojníkem a já. Důstojníček brzy vystoupil. Příležitůstka, jak už to bývá, rychle se vyskytla, a dva zbylí seznámili se. Zbyla mi z toho seznámení příjemná vzpomínka na muže velmi milého, vzdělaného a neočekávaně prostého. Hned po prvních mých slovech zmínil se o naší národopisné výstavě. Použil jsem této zmínky a otázal se, co soudí o nižegorodské výstavě.

— Nebyl jsem tam dosud, ale pojedu tam; myslím však, že výstava je na pravém místě a že přinese užitek.

— Račíte tedy myslit, že zcela správně zvolen pro ni daleký Nižní? otázal jsem se dále.

— Ovšem, že správně, odpověděl klidně, zapaluje si novou papirossu. Nižní Novgorod je velmi důležitá štace na naší cestě na východ. Kde mezi evropskou Rusí a mezi Sibiří je štace významnější? A to myslím jak pro obchod, tak pro civilisaci. Zdaří-li se výstava v Nižním, přinese užitek nejen Nižnímu a jeho gubernii i všemu východnímu Rusku, ale Rusku vůbec. Myslím totiž, že bude-li výstava bohatá, překvapí naše asijské sousedy, jichž mnoho do Nižního na jarmarku přijde, a připoutá je k nám ještě více, k našemu obchodu a průmyslu. A konečně v říši tak veliké, jako je naše, třeba, aby výstava nebyla opět na starém místě, ale aby putovala. Výstava je světlo . . .

Vzpomněl jsem si při tomto klidném a pěkném výkladě na Kramského a kočovní výstavy ruských malířů; vzpomněl jsem si na naše národopisné a hospodářsko-průmyslové výstavky, zvláště na Moravě, co uvědomění přinesly našemu lidu, a jak opravdu třeba, aby výstavy putovaly.

Později, v Petrohradě a v Moskvě, neslyšel jsem od tamnějších lidí už slovíčka o výstavě. Inu, výstavu nepořádal tu národ, vlastním úsilím svým, svým nákladem, bez přízně vlády, s velikými starostmi, ale tím zároveň s velikou radostí, když úspěch se dostavoval, jako tomu bylo u nás. Zde výstavu pořádala vláda, a Petrohrad i Moskva zažárlily, že ji pořádala v Nižním . . . Na věži Ivana Velikého setkal jsem se sice s Rusem, který se už z výstavy vrátil a s radostí o ní mluvil, ale poznav ve mně Čecha, tedy Nerusa, vyslovoval o ní svůj pochvalný úsudek umírněně a opatrně. Byl to ruský učitel z Tiflisu. Tuto umírněnost v pochvale věcí ruských, zdánlivě až chladnou, pozoroval jsem častěji; za to tím neumírněnější býval soud o nedostatcích ruských — ten býval vždy opravdově vřelý.

Konečně setkal jsem se ve vlaku, když jsem jel opět přes

tisíc verst, z Petrohradu přes Moskvu do Nižního, s člověkem, který jel na výstavu. Byl to Švéd. Ale dobrý tento muž, intelligentní, byl by mi málem všechnu náladu zkazil — nevědomky. Uviděl mého Baedekera německého.

— Sie sprechen wohl deutsch? pokusil se zapřísti hovor. Seděli jsme opět sami dva v našem oddělení.

Pohledl jsem na něho s hrůzou. Nevěděl jsem dosud, že je to Švéd. „Ach, ty Hospodine! Utíkám já z našeho německého ovzduší, kde mi místo klidného spolužití až dosud výbojné „deutsch“ značí znásilňování, znemravňování, zadržování pokroku, vyssávání našeho lidu a ještě opovrhování jím za to; ujíždím, abych se provětral na Něvě, Moskvě a Volze — a tu máš, za Moskvou zatkne mne vesele ujíždějícího z nenadání „Sie sprechen wohl deutsch?“ Jak by ne? Vždyť tuhle leží můj německý průvodce po Rusku. Proč jsem jen nevzal francouzského! Leželi vedle sebe u knihkupce pražského! — zavzdychnul jsem, rozmrzelý sám na sebe. Tak mne uvnitř všecko zabolelo, všecko se ve mně vzepřelo. Celá ta otázka naše jazyková sřítila se mi mimo všecko nadání zde jako kus hory na cestu. Tím ona také jest.

Švéd měkkým pohledem díval se na mne.

— Jak vidíte, umím německy, ale budu Vám velmi povděčen, budete-li se mnou mluvit rusky, odvětil jsem mu.

Švéd ochotně svolil, ale omlouval se, že nemluví dosud zcela správně. Podotkl jsem totéž. Seznámili jsme se a za chvíli, po rozmanitém semtammluvení, octli jsme se — v Čechách. Švéd vypozoroval a vycítil, že svou otázkou neudeřil na pravou strunu a pěkně a obratně svedl rozprávku na Prahu. Toť se rozumí, že kotouče prachu ze sporů národnostních zavířily hned naším oddělením. Mnohé věci naše byly mému novému známému neznámy, — ví Perun, zamihlo se mi v mysli, že zřídit deset nových pivovarů je nám hračkou, ale informační kancelář ne a ne! tak hned číselný náš poměr v Čechách, na Moravě, v Praze, — jak jsem byl v duchu rád, že nemohl podotknouti: „Ale prosím vás, jak je to možno, že při tak malém počtu Němci v Praze mají přece tolik obecných, měšťanských a středních škol v Praze, a tak naplněných? Kdo je plní? Jak je to možno, že Praha vypadá obchodně tak německá?“ atd. atd.

Konflikt českoněmecký, vypuklý za Moskvou, byl sice uklizen, ale otázce jazykové jsem se nevyhnul, ba ani nevyléčené dosud karakterové chorobě našich měst a především hlavy jejich, Prahy.

Takto blížil jsem se k Nižnímu. Nikdo mi na celé cestě nepřipjal křídel, abych nedočkavě předbíhal vlak a zalétal na výstavu. Ale což! myslil jsem si. Ať je výstava bůh ví jak slabá, vždyť v Nižním je přece každoročně světová výstava, jarmarka, naprosto se lišící od všech ostatních, a protéká tam Volga s Okou, rovněž divadlo světové, a na obou těch jevištích celý kaleidoskop národů a nárůdků rozmanitých.

*

„Nosilčik!“ — „Nosilčik!“ křičí dvě hlavy, silně vychýlené z oken rychlíku již se zastavujícího. Třesk zapadajících oken, hlomoz, hvizd, shon a chvat. Zabělala se řada nosilčiků a útokem hnala se na vlak. Okny a dveřmi podávají jim zavazadla — ruská zavazadla, musím dodati, to jest nespočetná, nekonečná, u nás, „zvyklých na pořádek“, nejúžasovitější úžas vzbuzující — který je ještě úžasovitější při vstupování do vlaku — jak že to jen podivuhodný ten vůz do sebe pojal. Kufříky úctyhodné vážnosti i objemnosti, vaky, škatule a škatuliska, peřiny, nůše, uzly, košíky a koše — slovem malá ruská jarmarka s veškerou širokostí vyvelebovala se z každého vozu na peron nádraži nižegorodského.

Pokrápalo, když jsme vyšli z nádraží. Sychravina nás dotěrně přivítala, a na náš pohled k nebesům, nebesa ještě chladněji se zakabonila, husté obočí až ku bradě stáhla. „Toť věru dešťová Volga v povětří! Spadne-li —“ zcela zbytečně lelkuju; bez toho pravé Volgy jsem dosud ani nezahlédl.

Pěkná nálada: hlasy ruských časopisů, nabobtnalé nebe, a oba samý déšť, samá voda!

— Eh, ničevó! . . . ‚Jen když já mám zdravé nohy, k tomu, dobré boty!‘ posilnil jsem se ruskočeskou filosofií. Ostatně na úvahy nebylo času: cosi zahrčelo, a přede mnou stál už izvoščik.

— Saditěs, bárin! vesele a hlasitě zvolal.

— Nu, saditěs, bárin! přispěly mu na pomoc hustší krůpěje nebes a zaklepaly na rameno mně i kollegovi z Prahy, s nímž jsme se na nádraží teď sešli, že jsme ani nesmlouvali a už sedali. Izvoščik stiskl rty a vydal z nich mlaskavý zvuk — obyčejná to všude u ruských izvoščiků pobídka koně, místo našeho biče, jehož izvoščici nemají; mívají sice někteří na konci oprati přivázaný tenký řemínek, tedy bičík, ale užívají ho velice zřídka,

a i když ho užijou, tož rána tímto bičíkem přirozeně nikdy se nevyrovná ráně našeho násadkového biče. Viděl jsem izvoščiků sta a sta — v jediném Petrohradě je jich všech dohromady na 30.000 — a neviděl jsem nikde nešetrného, byť jen poněkud, nakládání s koněm. Vždyť koník ten jest jeho živitel, nač by —

Ale co vlastně já tu advokátuju?

Pod nízkým, černým, připlácnutým cilindříkem,*) s malým zahnutým okrajem, to tedy na kozlíku zamlasklo, vůz povyskočil a zadrnkal po ostré dlažbě, a rázem ucítili jsme rozdíl mezi izvoščikem nižegorodským a moskevským, zrovna jako před tím dosti křiklavě projevil se rozdíl mezi izvoščikem moskevským a petrohradským. Čistotou, úpravou a pořádností, jak svou vlastní, tak i svého vozu a koně, stojí nejvýše petrohradský. Od klobouku až po boty, vůz, kůň — vše po většině bývá čisté, ba i lesklé. Řada petrohradských izvoščiků má vozy o gumových kolech — jízda rozkošná a jak laciná! Moskevský izvoščik proti petrohradskému vypadá po většině zanedbán, odřen, stále jakoby zaprášen; po zádech jeho kaftanu, jenž se obyčejně chlubí, že byl kdysi taky mlád a modral se jako z dálky jedlová hora, doopravdy že se modral, ale je tomu trochu dávno! — leckdy řada důkladných stehů se nese jako načrtnuté stádo divokých hus; čerň jeho cilindříku bývá šedivá; ale vůz mívá pohodlný a jezdí dobře a vesele. Prší-li, můžete si také u něho dát zvednouti střechu. Gumových kol vůz jeho ovšem nemá, neboť na moskevské dlažbě sám čert by si odral nohy, jak pak teprve gumová kola! Nižegorodský izvoščik má všecky vypočtené tuto vlastnosti tovaryše svého moskevského, ale vůz má jiný. Je to dřevěná skořápka, nějakým sukénkem uvnitř potažená a nějakým polštáříkem opatřená, aby jedna osoba mohla na něm pohodlně seděti. Sedí-li dva, musejí se pevně přitisknout, aby se nerozlítli. Jede-li pán s dámou, drží ji vždy okolo pasu. Tato posice byla vždy výmluvná a přečasto komická. Co tu všelijakého způsobu držení těla! Téměř žádný muž nejel krásně a volně! Každý skoro muž vypadal při tom komicky, kdežto každá skoro žena chovala se přirozeněji a samostatněji . . . Ale cvikem a zvykem dá se dosíci všeličeho. A tak viděl jsem, že i tři, ba čtyři, jeli s izvoščikem tím; pro neakrobata rebus. Ovšem s polovice bývala to drobotina. A ještě něco. Prší-li —

*) Čtenář může formu izvoščikovského připlácnutého cilindříka spatřiti i v Praze. Je to nejnovější forma dámských klobouků, jenže dosud okraj mají příliš široký a s prava a s leva málo zahnutý . . .

nu, ať prší, déšť také je dobrý. Místo, abyste mohli zvednouti střechu, řeknete „ničevó", a je to kratší. Nemáte-li tolik duševní síly, roztáhnete si deštník. Není-li deštníka, pomáhají si mnozí, že pouštějí při tom celou smečku „čertů" do světa. Zbytečná marnotratnost . . .

Přitiskli jsme se tedy také my k sobě za hlučného drnkotu, víc strachu majíce o své jazyky než o svá zavazadla.

Zahnuli jsme v pravo, a drnkot přestal. Vjeli jsme na výstavní silnici. Zároveň zavanulo chladem, takovým pronikavým, mokrým, ostrým chladem s dlouhým, širokým, širokánským jako mořská vlna dechem — tam kdesi, dva tisíce verst odtud, v mlze byla jeho supivá ledová ústa — a najednou už jste ho měli plný rukáv a už vám jako myš přeběhl po zádech a druhým rukávem ven. Ale nová tato známost nás jen rozveselila.

— Ah, toť on, srpnový chládek!

Ruch kolem nás se vzmáhal. Silnice, vlastně výstavní ulice, byla široká, nad ní síť drátů. Elektrická tramway o dvou vozech zasvištěla okolo nás dolů, druhá zasvištěla nahoru, rovněž o dvou vozech. Nové, elegantní vozy jen zazářily. Před námi, za námi, proti nám izvoščici. Jen se to míhá. Uprostřed silnice v bílé placaté čepici, v bílém plátěném kabátci, v tmavých kalhotách, vhrnutých do vysokých, krabatících se bot, klidně stojí policajt, postava, jako všude, vysoká. Po obou stranách silnice, hned jak jsme zahnuli, zjevily se dlouhé jednopatrové domy, nejdříve zděné, potom dřevěné, několikadílné. Byly to výstavní hôtely, s podporou vlády vystavěné. — „Jevropejskaja gostinnica" v pravo, o 408 světnicích, „Meždunarodnaja" v levo, o 650; hôtel Alexandrova v pravo, o 350 nepokojích — neboť ve všech těch dřevěných hôtelích, jak jsme se pak přesvědčili, nouze byla o pokoj, což nám, zvyklým na činžáky, na pražské činžáky, až tak příliš divno nebylo. A ještě jiné tam byly ubytovací štace, vyimprovisované pouze pro výstavní hosty.

Díval jsem se upřeně na ty dlouhatánské dřevěné jednopatráky. „To jsou tedy ony! — povídám si — ty dřevěné panny, místo železných středověkých, které nás za chvíli obejmou a budou z nás, jak předpověděno jest, ssáti krvavé ruble!"

Dali jsme zabočit k nejzadnější, nejblíže k výstavě. Jak jen jsme vyjeli s hlavní cesty, ucítili jsme, jakoby brzda zatahovala kola. Zajeli jsme do písku. Temně pohvizdovala kola, dosti hluboko vrývajíce se do vrstev pískových. Ale netrvalo ani minutu,

a seskočili jsme před hôtelem. Zapadli jsme po kotníky do písku. A na takovych písčinách založili výstavu! Tento vstup nebył mnohoslibný.

— Po čem komnata?

— V přízemí po $2^1/_2$, nahoře po 2 rublech.

A officielní „Průvodce“ udával 4—6 rublů!

Podívali jsme se na přízemní světničky. Vedli nás dlouhatánskými chodbami. Světničky byly prostranny a ve všem čisty i úpravny. Jen po chodbách neviditelně přecházela hustá směsice nepříjemného puchu. Ale to prý vyjde.

Odevzdali jsme podstatnou třetinu sveho „já“, t. j. pasport, švejcaru, a s dvěma třetinami „sebe“, t. j. s dobře uschovanými rublíky a se svou vlastní bytůstkou, — tak totiž složen musí býti cestovatel po Rusi — spěchali jsme na výstavu.

*

Bylo už dávno po desáté dopolední, tedy po otevření výstavy, když jsme vyšli. Přeběhli jsme pískem už provlhlým na dřevěný, trámový trottoir, jenž podél kolejí tramwayových vyvýšeně se táhl skoro až k samé výstavě a dopřával pohodlně unikati blátu, písku a prachu. Množství lidí ubíralo se tu, jednotlivě i v malých skupinách, všecko pod deštníky, Z nevlídného, skoro temného nebe pokrápalo stále. Šla tu samá městská společnost, neboli jak podle krejčovského střihu říkáme, „lepší“ společnost; venkovanů nebylo. Za to už zde, hned na poprvé, spatřil jsem mnoho studentů; všichni ve všední uniformě. Skoro kde kdo měl v ruce officielního „Průvodce“.

Jakmile byl konec dřevěným hôtelům, po obou stranách výstavní silnice zjevili se prodavači ovoce, malé restaurace pod stany a pak — katechumeni výstavy, jimž nedostalo se dosud křtu, tudíž ani vstupu do církve výstavní. Byly to kočující fonografy, „divy elektřiny“, zamítnuté od výstavní jury obrazy, a ještě jiné „divy“.

Čekal jsem, že z nenadání vynoří se mi před zrakem originelní zjev, motto celé výstavy, ouvertura veškerého výstavního díla, v níž vedoucí motivy zaznějí mi plně, naznačí karakter všeho díla a dají tušiti jeho obsah, jeho ideje. Čekal jsem, že vynoří se mi zcela původní, „široká“ ruská brána, zvoucí mne a uvádějící do všeruské výstavy. Čekal jsem něco podobného,

jako byla a jest naše výstavní brána, ale v širších rozměrech. Ničeho podobného jsem nespatřil. Ani jsem nespozoroval, že stojím u vchodu. Veliké kupolovité stavby vystouply tam v zadu, odrazily se od temné oblohy a zvábily rázem mou pozornost. Zatím stanul jsem u nedlouhé, dvojité bílé kolonády, v jejímž středu široká železná vrata, vkusně vypracovaná, dobře vynikala, a v níž řada turnyketů propouštěla příchozí. Toť tedy hlavní vchod! Krásné, živě zelené plochy zasmály se jím na mne. Zrovna jako pozdrav. Ale co toto paklassické sloupení? myslím si překvapen. Jakéto heslo? Jaký úvod? Má to značiti poklonu a vděk žačky Rossije k učitelce Evropě? Či je to ten pěkný můstek z Evropy do Asie? Či je to jen pouhá veselá bránka do útulného parku?

Vidíme, že si u pokladny berou předplatní lístky na deset návštěv, zrovna takové, jako u nás holiči vydávají. Vzali jsme si též.

— Dva ruble, prosím, zdvořile řekl pokladník.

Jaká láce! podivili jsme se.

Proštípli nám každému jednu návštěvu na lístku, turnyket dvakrát zacvrnknul, a byli jsme na výstavišti.

— Požalujsta! volá za námi dozorce u vchodu a podává nám jakýsi časopis. Vezmu a čtu: „Izvěstija Vserossijskoj Promyšlennoj i Chudožestvennoj Vystavki“. (Věstník všeruské průmyslové a umělecké výstavy.) Orgán výstavní administrace. Vychází denně. Přelítnu první stranu — tři dlouhé sloupce širokých inserátů; pohlednu na druhou, — áh, tady jsou pro nás instrukce a zabírají hned celou polovici dlouhé strany. Čtu:

Dnes.

(Ve čtvrtek, 1. srpna.)

V kabinetě Jeho Veličenstva: od 11 do 12 hod. a od 3—4 hod. vysvětluje vyložené předměty horní inženýr Ryžov.

V paviloně carských statků a v carském parku budou vysvětlivky od 11—1 a od 3—5 hodin.

Čítárny: otevřeny od 9—8 hodin. Jsou tři: tam a tam a tam.

A teď následuje celá litanie pavilonů s udáním času, kdy a kdo tam podává objasnění: inženýři, studenti technologové,

učitelé, lékaři, jenerálové, kapitáni, kozácký jesaul, kontradmiral Skrydlov s řadou podřízených, vojenští poštoví holubáři, obchodníci, továrníci, lesníci, hospodáři, včelaři a jiní a jiní spojili se tu v učitelský sbor, každý o svém podává tu s ochotou vysvětlení, den jak den — ovšem, až na pány jenerály a admirály — od 10. hod. do 7. hod. večer. Mimo to dočteš se, kde ta a ta věc názorně se vyrábí, kde na př. Peršan skvostný koberec tká, kde samarské kobyly dojí a chutný kumys připravují, atd. Až hlava se zatočí.

— Ale toť přece znamenité zařízení! voláme a pohledneme na dotvrzenou na sebe.

Toť i jinde, kde analfabeti jsou už vlastně jen v kolébkách, dobře by posloužilo, myslím si a s respektem strkám výstavní Věstník do kapsy.

A teď nejrozumnější by bylo k vůli přehledu a orientaci sednout na elektrickou dráhu, která několik kroků před námi zrovna zatroubila, jako ohromná vosa zabzučela a zastavila se, a která klikatí se a vlnivě zatáčí po celé výstavě; $3\frac{1}{2}$ verstovou cestu, vykonává bez přestání dokola kolem. Vedení má spodní a vedení toto je s velkým důmyslem tak zařízeno, aby lidé velmi lehce přes ně škobrtali, po případě, zahledí-li se někam upřeně, dají li se tou onou stavbou zvábiti, — a příležitosti je všude dosti — aby i nohu zlomili. Tu cizí firma, Siemens a Halske, se nevyznamenala.

Ale s orientační objížďky sešlo. Fata morgana zjevila se na širé písčině a zadržela nás. Nijak jinak nelze nazvati živý obraz, který se před námi vykouzlil. Široké plochy bujných, sytých pažitů, skvostné koberce květinové, ušlechtilé skupiny stromové, mezi nimi čisté stezky, ač stále pokrápalo, přec ne navodnalé, a za nimi celá pohádka rozmanitých paláců, kupolí, vížek, dřevěných ruských střech, pěkně skládaných a vyřezávaných, tam zaś jakoby se ze země ohromný balón zvedal, rozmohutnila se smělá strojovna — nu, nevíš, kam dříve. Což teprve, kdyby tak „jasné, tréjasné slunce“ z protrhlých mraků polilo svou záři všecku tu zeleň, všecku tu harmonii květnou — jak by to všecko zajásalo! Cítíš, jak to vše jen čeká na zlatou taktovku slunce. . . .

Mezi touto zelení, přímo proti bráně, zvedá se vysoký pískovcový jehlanec se zlatým orlem dvojhlaváčem a s vykřesanou zmínkou o přípravných pracích za Alexandra III. a dokonaných za Mikuláše II. Za ním veliká krásná váza z šedého cementu na koberci z begonií. Za ní v mírném polokruhu svítí řada bělost-

ných korinthských sloupů s genii, a za nimi dosti rozsáhlý rybník (50×20 ruských sáhů, sáh = 2·134 *m*), pohlcující 700.000 věder vody. Jaksi smutně dnes stříká z jeho hořejší části prudký vodotrysk do chladných vodnatých nebes, zrovna jako ty řady živých obloučků, které do něho pleskotají ze zelených břehů. I ti rozmanití ptáci vodní sedí tu a tam, jako by je zrovna byli sem přinesli z nějaké porculánky. Hotový podzim padá s nebe na toto vybásněné léto květů i zeleně.

Eh, ničevó! Vypili jsme v nedaleké restauraci dvě tři sklenice čaje, a chutě dále! Nejdříve jen přehlednout celé výstaviště. Přímo středem výstavy, od obelisku až na protější konec; odtamtud v levo, obloukem velikým zas k obelisku a odtud v pravo, velikým obloukem k protějšímu konci! Odolali jsme pokušení, jež nás od obelisku lákalo v levo, k paláci umění, spanilé budově renaissanční, která by se jen jen leskla ve své jemné bělosti, kdyby na ni shlédlo slunce, a její vzlet byl by ještě lehčí, a její krásná kupole byla by ještě vzdušnější, kdyby zamodrala se nad ní obloha . . . A odolali jsme pokušení, jež nás lákalo v pravo, k prostranné budově oddílu středoasijského ve slohu maurském, se štíhlými minarety uprostřed, převyšujícími velikou, snivou kupoli, s oblouky podkovovými i hrotitými, ale s trochu málem očekávané pohádkové nádhery, za to prý s velikými poklady uvnitř. Obě tyto budovy s veškerým živým okolím jsou parádní částí výstavy. Projektoval je prof. Pomerancev. Každá má 1500□ sáhů. Silně kontrastují tyto dva slohy a v nich dva světy, dvě kultury.

Přímo tedy za rybník! Tam zvedá se průčelí ohromné budovy centrální, staré chůvy ruských výstav. Ona chovala už všeruskou výstavu moskevskou 1882 a odchovala též francouzskou výstavu 1891 v témž městě. Ale na cestě k ní, v levo od rybníka zvábil nás veselý pavilónek kjachtinských kupců, v němž znázorněn jest obchod Ruska s Čínou a Japonskem. Půvabný tento pavilon je zcela v čínském slohu, s loďkovou střechou s dračími hlavami a zvonky a jinými pekelnými i rajskými ornamenty. Vešli jsme tam. Dozorce podal nám hned dvě pěkné brožurky: v první jasně je vypsáno pěstování čaje, kdy se list sbírá, jak se s ním zachází, jaké jsou druhy čaje atd.; v druhé dočetl jsem se zajímavých cifer o vývoze různých druhů čaje: černého, zeleného, cihlovitého (nejhrubšího to druhu, jenž se lisuje a v podobě cihel prodává) a j., kolik čínských pikulů (pikul = 3·69 pudů = 60·45 *kg*)

a za kolik talů (tal — čínská zlatá mince = 1·37 ruble) se ho vyvezlo. Z celé spousty cifer vybral jsem si alespoň tyto:

R. 1891	vyvezeno	1,750.034 pik.	v ceně	31,028.584 talů,
1892	„	1,622.681 „	„	25,983.500 „
1893	„	1,820.841 „	„	30,558.723 „

Nejvíce vyvezli ho Angličané.

Velká Britanie (1893)	367.218	pikulů,
Hogkong	168.980	„
Indie	43.243	„
Australie	86.669	„
Jižní Afrika s ostrovem Sv. Mauricia	342.287	„
Evropa (bez Ruska)	21.503	„
Rusko (přes Oděsu)	164.029	„
„ a Sibiř (přes Kjachtu) . . .	446 641	„
Ruské Mandžursko	73.115	„

Všiml jsem si dále, jak za tento božský dar, za tento převzácný lístek čajový, dodávající nám nápoj zlatý, vonný a medový, zahřívající i žízeň hasící, osvěžující a rozveselující, výborného společníka, jenž znamenitě podporuje, udržuje a vyjasňuje hovory a besedy, jak za tento skvostný dar odvděčujeme se my, „osvětonosci“, Číně a dovážíme tam prostřednictvím ctné, cudné, a zbožné paní Anglie opium — a to na př.

r. 1891	77.227 pik.	v ceně	28,333.156	talů,
1892	70.929 „	„	27,418.152	„
1893	67.912 „	„	31,691.399	„

tudíž opia dováží se v též ceně, zač vyvezlo se čaje. Kromě výrobků z bavlny žádného jiného druhu zboží nedováží se do Číny za takovou cenu, jako omamujícího, zpitomujícího, smrtícího opia. Ne červený kříž v modrém poli, vetkaný do horního levého boku červené vlajky, měly by vztyčovati obchodní lodi anglické, vezoucí tento danajský dar, ale velikou černou vlajku s bílou umrlčí hlavou uprostřed . . .

Ale byly v pavilonĕ tomto ještě jiné věci, které mile překvapily. Byly to nádherné čínské vázy s překrásnými kytkami tu prostých, tu nádherných květů, s neobyčejným vkusem rozhozených. Veselá mysl notila si, jen tak pro sebe, jakousi jemnou píseň s těchto váz. Méně příjemnou notou zdály se mi připjaté,

ale nijak prý přepjaté, na nich cedulky: 150, 190, 250, 500 rublů... pravé to pro mne čínské dračí hlavy se švihotajícími jazyky.. Zajímavy byly dále čínské práce bronzové, modely strojů a nástrojů potřebných při zpracování čaje, zvláště v čajových továrnách, jež v Číně jsou toliko ruské; velké množství vzorků rozmanitého zboží, přívozného i vývozného, hlavně mnoho vzorků zboží anglického, jež jde v Číně na odbyt, jako předůtklivé a — a jak praktické! — upozornění, kdo tam v Číně Rusům pořád z mísy nabírá a čím. Ještě jednou vrátil jsem se ku svěžím a vznešeným vázám. Skoro všecky byly už zakoupeny: dražší vzali si ruští kupci, jiné vzaly umělecko-průmyslové školy ruské, já také vzal jsem si jednu, překrásnou — vzpomínku na tyto rozkošné výtvory hravé a smavé čínské fantasie.

Pod stříškou méně půvabnou, než zlatá čínská stříška tohoto pavilonu, totiž pod svým deštníkem, pospíchal jsem k ústřední budově. Studený déšť hnal se za mnou. Okrouhlá tato budova, obrovská — zabrala plochy 7675 □ sáhů — s velikým nádvořím a na něm s pěknými trávníky, v jichž středu dobrá vojenská hudba hrává a odpoledne znamenité symfonické koncerty řídí pan Hlaváč — má osm stejných vchodů, symetricky prolomených. Vejdete-li, můžete snadno v dvojitém jejím kole, na osmi místech, vždy proti vchodu, se spojujícím a tvořícím veliký a vysoký sál, pořádně se zmásti. Hotový to labyrint. Diametricky jsme ho zatím přešli.

(Dokončení.)

Dělnická akademie.

Čtenářové „Naší doby“ dovídali se ze zpráv o založení Dělnické akademie; zde upozorním na úkoly, které podniku nastávají a vyložím význam, který Dělnická akademie pro náš národní život má a míti by mohla a měla.

I.

Vznik a vzdělavací úkol D. A. Myšlenka vznikla r. 1891. Už tenkrát mluvíval jsem s p. redaktorem Krapkou o stavu dělnické literatury a žurnalistiky a navrhoval jakousi akademii žurnalistickou jako je v Anglii; tato žurnalistická akademie měla mít úlohu tu, vzdělat dostatečný počet redaktorů, řečníkův a přednášečů dělnických. Tím by žurnalistika dělnická byla jednotnější a souladnější a zároveň by také po této stránce umožněn byl denník.

V témž směru o věci jsem později rozmlouval s pp. Steinerem a Dědicem. Ti pak, pokud vím, věci se chopili a vypracovali osnovu stanov, podle nichž D. A. by měla být ústředním vzdělavacím ústavem dělnickým.

Stanovy D. A. pokládám za velmi dobré a zejména schvaluji v nich to patrné úsilí, organisovat dělnictvo kulturně. Politická organisace sama dělnictvu jistě nestačí a tudiž D. A. docela přirozeným způsobem směřuje teď k organisaci, jak říkám, kulturní. Jí existující již zřízení politické má dostat hlubší duchovní základ. Toho tím více je třeba, proto že většina vzdělavacích spolků dělnických pochopitelným způsobem vznikla podle staršího vzoru nedělnických a že, a to je při tom věc hlavní, podobně postupuje, to jest slabě.

Úkol D. A. je tedy jistě velmi důležitý, ale právě proto

také nesnadný. Neboť nesmíme napodobovat institucí cizích, odpovídajících poměrům různým a jiným, nýbrž musíme akademii zařídit tak, aby hověla potřebám a poměrům dělnictva českého. S toho hlediska dovolím si tedy vyslovit některé základní otázky, které se hned při prvních zařizovacích krocích vnucují.

Především podává se problem, má-li D. A. podávat vzdělání více praktické nebo theoretické?

Tato otázka se právě při vzdělávání dělnickém podává takořka sama sebou. Velmi často žádává se totiž pro dělníky vzdělání po výtce praktické, co možná užitečné a upotřebné.

Nemám nic proti tomu; ale nevidím úkol D. A. ve vzdělávání praktickém. Žádoucí vzdělání praktické se alespoň ve větších městech do jisté míry podává různými školami večerními, pokračovacími a pod. Připouštím, že i na D. A. některé praktické vědomosti mohou se poskytovat. Ale hlavní úkol D. A. vidím ve vzdělávání více theoretickém, ve vzdělávání základovém. Chci tím říci. D. A. má učícím se v době co možná nejkratší zjednat celkové vzdělání, jaké dnes chce míti každý vzdělanec a obzvláště vzdělanec dělnický.

Dělník, po soudu mém, nesmí z továrny hmotné přicházet do továrny duchovní; co potřebuje a co chce, je: býti účasten duchovní práce kulturní a pomocí její se povznésti a duchovně okřáti.

Zkušenosti to potvrzují. Většina dělnictva žádá si vzdělání přímo filosofické, chce míti filosofický podklad pro své speciální tužby, chce poznati idee, o které se v jeho vývoji a boji jedná. Proto ještě každý, kdo toho potřebuje, zjedná si vědomosti docela speciální a praktické; barvíře na př. bude zajímat chemie barvy, truhláře fysiologie stromů atd. Ale statistika knih, dělníky čtených a údaje o navštěvování přednášek poučují všude o tom, že dělnictvo nejinak, jako my ostatní, chce míti vzdělání všeobecné, theoretické a filosofické.

Pravím tedy stručně, že D. A. hlavně má směřovat k tomu, aby členům svým podávat mohla takové vzdělání všeobecné a základové, jež by zároveň sloužiti mohlo speciálním předmětům praktickým.

A proto velmi schvaluji, že ve stanovách pamatováno na vzdělání umělecké. Vzdělání není pouhým nashromážděním jednotlivých vědomostí; jako těstem není mouka, voda, sůl, kvasnice atd. dohromady naházené. Chléb peče se jen z těsta

a těstem se tyto součástky stanou, byly-li náležitě prohněteny v jeden celek; a stejně vzdělání je takovým propracováním a scelením všech jednotlivých vědomostí v organický a přímo živoucí celek. Vzdělání není pouze úkolem rozumu, ale ducha celého, celé duše a také charakteru a proto není vzděláním, zanedbávají-li se snahy člověka umělecké a aestetické. A právě dělník, robotující snad celý den v prachu, kouři, dýmu a špíně, dělník, jenž ani nevidí toho božího slunka, jenž se nemůže pokochat krásnou vyhlídkou a jehož neoblažuje doma nebo v hostinci pohled na krásná díla umělecká — právě dělník potřebuje vzdělávání a povznášení uměleckého a aesthetického.

*

Shon po jednotlivých vědomostech pokládám za pochybený a za pochybený nejen pro nedělníky ale také pro dělníky. Vlastní moje zkušenost mě o tom poučuje a vidím to potvrzeno vývojem t. zv. lidových paláců a podobných zřízení.

I dělníkům, jak řečeno, běží o vzdělání více theoretické a všeobecné. Proto ovšem toto vzdělání nemusí být pro fantastické mrakochodce a pro bytosti nezemské. To je věc docela jiná.

D. A. musí tedy svým navštěvovatelům poskytovat vzdělavací kurs všeobecný a základový.

Tento přirozeně by trval více běhů, aby posluchačové nabýti mohli to žádoucí vzdělání všeobecné a základové. Kursem tím podávalo by se (alespoň s počátku), abych tak řekl, vzdělanostní minimum. Sestavit takový kurs bude za našich poměrů dost nesnadno. Neboť není vhodných učitelů. Sám jsem se za učitele přihlásil, ale jsem si toho vědom, že se sám budu musit učit.

Předně půjde o to nalézti náležitou formu populární. To není věc snadná. Populárnost nesmí být povrchností, jak to často bývá. A právě v tom je obtíž.

Obtíž je tím větší, že se má podávat jen to, co je nutné a potřebné a vynechávat všecko, co je zbytečné.

Při vší populárnosti skutečného vědění vždycky dost těžce lze nabýti. Vědění je duchovní práce a každá práce je těžká. Nastřádat si několik znalostí a vědomostí není ještě věděním. Dokonce pak není věděním několik, a třeba i mnoho, jednotlivých vědomostí a zpráv, jak se jim říkává, „zajímavých". Vidět na Václavském náměstí obra, je také zajímavé. Dnes velmi mnoho-

lidí vyhledává ne vzdělání a vědění, ale jakési duchovní variété. Je to shon po zajímavých notickách a zprávách, jimiž se po případě můžeme pyšnit a jimiž zejména také v polemice se můžeme dovedně ohánět, ale konec konců to není nic. Neuspokojuje to a nemůže uspokojit. Člověk sebe bohatší nemůže se živit samými paštikami, kořením a cukrovím. A podobně je to ve vědě.

Proto pravím: Není snadné, vědění náležitě popularisovat, nechceme-li se stát povrchními.

V našem základovém kursu posluchač musí se naučit myslit a myslit přesně. Neběží o lesklou mnohovědnost, ale o myšlení. Chceme skutečně poznávat a chceme myslit důkladně, správně — slovem myslit.

Základové vzdělání má každého připravit k tomu, aby si na základě toho, co mu učiliště podalo, sám mohl pomoci v tom, co život, co zkušenost mu podává. Jednak tedy musí mít potřebné základní vědomosti a mimo to musil se právě naučit myslit tak, aby každý nový úkol sám dovedl si rozřešit, sice vědomosti nejsou nic platny. Máme toho denní zkušenost všichni, že lidé proběhli mnoho škol, jsou studovaní a učení, ale myslit přece nedovedou.

*

Vedle kursu všeobecného mohou a budou se na D. A. podle stanov také konat přednášky z jednotlivých oborů. To se rozumí samo sebou. Začne se vůbec s tím, co je možné; jen že i při tom může být pamatováno na učební osnovu kursu všeobecného.

Avšak tu naskytá se již další otázka, jak dlouho všeobecný kurs má trvat a jaké poučení má poskytovat?

Podrobný učebný plán, odpovídající našim poměrům pokusím se sestavit co nejdříve. Zatím formuloval bych tyto požadavky, vlastně přání.

Pokusme se o to, upravit a utřídit kurs svůj tak, aby podával tolik všeobecného vzdělání, kolik ho poskytuje střední škola.

Je to možné? A jak dlouho by tedy takový kurs trval?

Je to možné, a kurs nemusí trvat 7 až 8 let, nýbrž stačí 2—3 léta.

Předně vynechá se všelicos, co na středních školách mnoho

času zabírá, tedy na př. mrtvé jazyky. Za to, pravda, všelicos bude přidáno na př. fysiologie a nauky socialní.

Avšak na D. A. nebudou děti — nýbrž posluchači dospělí a zralí. Ti mají sami živý interes a chtí se něčemu naučit a proto jsou mnohem pozornější a myslivější nežli většina žáků na školách a také poměrně více snesou. Každý zejména vlastní četbou si bude vypomáhati sám.

Na školách je postup pozvolný a učebný plán zařízen je tak, aby i nechápavější a línější žák se věci mohl přiučit už ve škole. To u nás odpadne. Ovšem také nesmíme posluchače své od předmětu ku předmětu hnát, neboť nové poznatky musejí se opakovat.

Na středních školách jsou vlastně kursy dvojí, jeden nižší, druhý vyšší a na vyšším podává se z mnohých předmětů vlastně táž látka, která se podává na stupni nižším. To u nás odpadne.

Odpadne vůbec ve mnohém dost zbytečné látky a zejména také nebude zbytečného kantorování, napomínání, učitelům ubude byrokratického psaní atd. To všecko unavuje učitele a žáky a zbytečně zabírá mozek. Toho všeho (doufám) nebude.

Proto, uvážím-li všecko, pokládám za možné podat na D. A. slušné všeobecné vzdělání za 3 roky; snad už za 2 roky. Nastane tedy, a připouštím, nesnadný úkol, sestavit tento všeobecný učebný plán tak, aby posluchač při večerním, nedělním a svátečním vyučování za 6—8 běhů měl důkladnější vědomosti z mathematiky, přírodovědy a přírodopisu, z nauk sociálních, politických a filosofických atd., aby byl vyzbrojen pro úkoly své (aby na př. mohl na venkově vzdělávat své spolubratry) a zároveň, aby se mohl dále vzdělávat sám. Vždyť ani nemusím zvláště podškrtovat, že všecek zdar tohoto zamýšleného plánu spočívá na s e b e v z d ě l á v á n í, že totiž posluchač sám v z d ě l a t se c h c e.

Nesmíme se ovšem klamat: úkol D. Akademie je perný o ř í š e k d i d a k t i c k ý a p a e d a g o g i c k ý. Mnoho na tom záleží, aby se nepraktickými pokusy nemařil čas a aby se dělníci tím neodstrašovali; proto je třeba, aby se o úkolech Dělnické Akademie přemýšlelo a co možná i veřejně diskutovalo.*)

Nebudeme si hrát na akademii, universitu a bůh ví co, nýbrž chceme se učit. Chceme se učit všichni. I my, kteří chceme před-

---

*) Prosím všecky, kdo o věc opravdově se zajímají, aby mně své mínění a rady laskavě sdíleli.

nášet, máme veliký úkol: socialisovat vědu, lidovým učinit vyšší školství. To není hračka. To je veliká zodpovědnost. Neboť neběží o to, lid prahnoucí po vzdělání jen polehtat a podráždit, ale běží o to, lid ten skutečně vzdělat. Kdo nemá dost zájmu v tomto úkolu, ať věcí se neobírá.

Každý, kdo dělnictvu chce přednášet musí sám poznávat poměry dělnické, aby podával, co se posluchačům hodí. A to není snadné.

Při přednášení vzniknou učitelům nové problémy. Bude na př. rozhodnouti, má-li se ve všech oborech přednášeti nepřetržitě jako na universitě, nebo nebude-li lépe, přednésti jen část a hned připojit diskussi anebo zopakování. Posluchačstvo jistě ve mnohém bude se více ptát než student a žák, styk posluchačstva a učitele bude intimnější a přímější. Již z toho časem vyvine se methoda zvláštní a zvláštní pro odbory a předměty různé. Učitel může předpokládat, že má posluchače činnější, že má před sebou duše, které se chtí vzdělávat samy a právě z toho nejen mravní, ale i paedagogický poměr učícího a učících se bude zvláštní. Učitelé nabudou mnohé zkušenosti nové a rozhojní takto své vědomosti a schopnosti didaktické a paedagogické.

Mysliví paedagogové budou na D. A. muset studovat duši dělnickou; chcete-li učené slovo: vznikne psychologie dělnická. Poznáme ze zkušenosti, jaká je vnímavost a chápavost dělníkův a jakou mají paměť; učitel bude muset rozhodnout, ve kterých oborech a do které míry smí spolehat na rozum a zkušenost, ve kterých na pamět; učitel bude muset pozorovat, kolik času bude třeba na cvičení a opakování atd. zkrátka paedagogie a didaktika musí se rozšířit o dělnickou psychologii a didaktiku.

*

V každém případě k těmto účelům vzdělávacím Dělnické akademii třeba je knihovny.

Knihovny jiné nestačí, i kdyby členům byly přístupny. (O přístupnost lze se pokusiti!) Půjde arci o vhodný výběr spisů a časopisů.

Potřebny budou zejména učebnice a v četných exemplářích, aby se mohly zároveň užívat i v knihovně a doma atd.

D. A. tím samým bude pobídkou, organisovat vydání potřebných spisů (učebnic).

Časopisectvo může, jak už činívá, otiskovat vhodné vzdělávací přílohy.

Pro počátek spisy se budou muset překládat. Některé dobré a užitečné spisy české mohou se pořizovat v laciném vydání.

Zároveň se zařizováním knihovny potřebí bude zařizovat malý kabinet fysikální a chemický; také sbírky nejpotřebnějších praeparátů pro fysiologii, hygienu.

Sem spadá také starost o museum a všeliké sbírky vůbec.

*

Není pochybnosti, že D. A. bude muset jednotlivým členům dávat stipendia. Podpory bude třeba k tomu, aby některý dělník více času mohl věnovat studiím; aby na př. mohl navštěvovat tu onu přednášku ve dne, aby se z venkova mohl dostat do Prahy, aby ten neb onen mohl jíti na nějaký čas do ciziny atd. Takové a podobné úkoly podají se samy sebou.

Je zejmena na snadě, že tímto způsobem dá se využitkovati zdejší vyšší školství. Ten, kdo si již zjednal jisté vzdělání, mohl by docela dobře na universitě, technice atd. poslouchati některé vhodné přednášky. Půjde právě o to, aby měl na to čas a prostředky.

*

Vážná je otázka, jak D. A. má sloužiti vzdělání žen.

Po mém soudě kurs všeobecný a přednášky jednotlivé mohou a mají býti společny ženám a mužům stejně.

Vedle toho však bude užitečné, aby ženy a dívky podle nynějších poměrů vzdělávány byly také v hospodaření domácím a ošetřování dítek.

Představuji si v té příčině, že v museum bylo by k témuž konci na př. zařízení vzorné kuchyně; to jest: kuchyně pro dělnické poměry české, ne nějaký vytoužený ideál.

V museum byla by dále stejně praktická, vzorná domácí lékárnička atd.

*

Nebude snadné, sestavit patřičný sbor učitelský. Je málo učitelů, kteří by dovedli vyhovět řečeným požadavkům. My všichni, kteří učíme, jsme zvyklí na posluchačstvo a žactvo

docela jiné. Máme své ustálené způsoby, máme vědou a ministerstvem uložené předpisy — v D. A. musíme začit od a.

Veliká potíž bude zejmena, jak zaříditi přednášky z mathematiky, fysiky, chemie a přírodopisu.

Po mém soudu měla by tu vláda D. A. podporovat a sice tím, že by zkušeným mathematikům a přírodozpytcům dala dovolenou a úkol, kursy ze svých oborů sestavit (sestavit totiž zmíněné vzdělávací minimum). Tito učitelé musili by se svému úkolu moci věnovat řadu let, proto že se učební plán bude muset opravovat neboť i dobrý učitel má tu didaktické úkoly docela nové.

Zároveň dávám hned na uváženou, nebylo-li by vhodné, zřídit při akademii jedno dvě stálá místa učitelská. Obzvláště bylo by toho potřeba pro fysiku a chemii a snad pro přírodopis.

Učitelové ti měli by zároveň některé sbírky na starosti, mohli by konat přednášky venku, pomáhat při časopisech a vydávání spisů atp.

Pamatuji při návrhu tom na naše poměry. V Anglii starali a starají se o dělnictvo největší odborníci, na př. Huxley (fysiolog), Roscoe (chemik), Stewart (fysik) atd.; v Anglii je universitní extense regulována, je veliká literatura popularní, jsou již vhodné učebnice atd. — u nás toho všeho není nebo jen na mále a proto pokládal bych za nejvhodnější, zřídit řečená stálá místa učitelská.

*

Myslím konečně, aby ti, kdo absolvovali všeobecný kurs, mohli skládat zkoušky a aby dostávali vysvědčení. Zkrátka, Dělnická Akademie má býti skutečným vzdělávacím ústavem a pravidelnou školou, nikoli pouze místem, kde by se nahodile a bez plánu odbývaly některé nesouvislé přednášky.

II.

Národní význam Dělnické Akademie při trošku dobré vůli dá se pochopit velmi snadně.

Podívejme se na následující statistiku.

Podle sčítání lidu roku 1890 bylo v Rakousku 23,895.413

obyvatelů; z těch vydělávají 13,569.387, 10,326,126 je příslušníků rodinných a sloužících. Na 100 osob tedy vydělávajících 56·8.

Z těch 13,569.287 vydělávajících bylo 3,842.640 samostatných, 539.177 úředníků (a vojska), 8,064.814 dělníků, 1,102,656 nádenníků.

D ě l n í k ů a n á d e n n í k ů j e t e d y m e z i v y d ě l á v a j í c í m i n a d $^{2}/_{3}$.

Z 1000 osob vydělávajících v zemědělství, lesnictví, průmyslu, tržbě a obchodu bylo

	samostatných	úředníků	dělníků	nádenníků
v Čechách	206	16	678	100
na Moravě	214	12	601	173
ve Slezsku	181	13	652	154

Počítáme-li obyvatelstvo vydělávající pouze průmyslem, tož máme % dělnictva ještě více: bezmála $^{3}/_{4}$. Podle obchodních komor v Čechách:

liberecká . .	82·2%
chebská . .	78·1%
pražská . . .	77·2%
plzeňská . .	74·9%
budějovická .	73·1%

Tato data stačí úplně, abychom si určitěji představili, kdo po této stránce je náš n á r o d. A zejména ti, kdo se dovolávají principu majoritního, musejí doznat, že náš národ jsou — dělníci, nádenníci a sloužící, neboť jich je veliká většina, $^{2}/_{3}$. Podle tohoto počtu již dnes strana mladočeská nebo staročeská je dosti nepatrnou částí národa.

Sám ovšem nepřijímám tohoto čistě číselného určování toho, co zoveme národem; ale na každý způsob měl by každý, kdo se dovolává národa a v jeho jméně si troufá mluvit, na tuto statistiku dobře pamatovat.

Vzdělávání našeho dělnictva je však v každém případě úkolem po výtce národním, tedy úkolem všech, jimž kulturní osudy národa nejsou lhostejny. Obzvláště pak nemusím široce rozvádět, že je interesem naší literatury, vědy a umění, aby kruh čtoucích a pochopujících se rozšířil, aby také kruh spisovatelů, vědců a umělců se rozšířil. Co tu je ještě netknuté duchovní síly!

Mluvíme-li dnes tak rádi o lidovosti, tedy není pochybnosti,

co heslo to nám intelligentům musí znamenat vůči našemu dělnictvu — národu.

Dělnickou Akademií máme možnost, pracovati pro tento náš národ. Máme však tím zároveň možnost, pracovat — pro sebe. Nezíská pouze dělnictvo, ale získáme i my. Získáme v ohledu duchovním a kulturním tím, že se vymaníme z těch starých a namnoze zastaralých forem naší školské vzdělanosti. Staneme se praktičtějšími, zhostíme se mnoha zbytečného ballastu; zvykneme si prostěji mluvit, prostěji psát, prostěji myslit. Vybředneme ze svého úzkého kastovnictví. Naše literatura stane se, jedním slovem, lidovější.

Získáme oba mravně a sociálně. Poznáme se, sblížíme se.

V každém ohledu získá — národ. Netřeba tedy vykládat, že Dělnickou Akademii mělo by podporovat město Praha, měl by ji podporovat sněm a zemský výbor a konečně také vláda centrální. Musíme ji podporovat my intelligenti, spisovatelé a učitelé.

Jinde to všecko rozumí se samo sebou. Jen se podívejte na lidové paláce atd. v Londýně, na Dělnickou Akademii ve Stokholmě, ba na lidové přednášky ve Vídni, na které vláda už přispívá 6000 zl. ročně. Doufejme tedy, že konečně i u nás dělnická otázka stane se, čím býti měla již dávno — uvědomělou otázkou národní.

T. G. Masaryk.

Lékárnická a zdravotnická výstava.

Referuje MUDr. **Vladimír Preininger.**

(Dokončení.)

Velmi pěkně zastoupena byla bakteriologie (resp. nauka o nakažlivých nemocech) výstavou českého bakteriologického ústavu prof. Hlavy a vídeňského ústavu Paltaufa pro výrobu léčivého sera protidifteritického. A stejně pěknou exposicí zastoupen byl c. k. říšský ústav pro výrobu látky očkovací protineštovičné. Pro nedostatek místa nelze se pustiti do bližšího popisu, ač mně to silně láká.*)

Z desinfekčních látek viděli jsme tu vystavený kreolin Pearsonův (jehož dnes málo se užívá) a lysol z továrny Schülkeovy ve Vídni; ovšem nutno vytknouti, že většinou látky podobné byly zahrnuty do lékárnické skupiny (kdež súčastnila se mimo jiné i česká firma „Brdlík“ z Kralup). — Z nářadí desinfekčních zapůjčila obec Pražská svůj nový přístroj z továrny J. Prchlíka v Jindř. Hradci, vyrovnávající se úplně cizím výrobkům.

Mluvíce o věcech, nakažlivých nemocí se týkajících, zmíniti se musíme o pěkných diagramech pražského městského fysikátu, znázorňující výsledky očkování za l. 1881—1895, pohyb neštovic v r. 1883—1895, relativní úmrtnost 19 velikých měst a j. Exposice téhož obsahovala sbírku zdravotních zpráv o Praze i z cizích měst a některé práce okresních lékařů pražských.

Tím octli jsme se v oddílu, obsahujícím publikace zdravotnické, z nichž vytýkáme některé autory, jako dry Rychnu, Altschule, Sterlinga, Bouscayrola, Chayrona a j.; oddíl ten doplňovala čítárna, kde odborné listy i denníky politické a j. vyloženy byly.

*) O Královu „laboratorium bakteriologicum“ se nezmiňuji z toho důvodu, že jde tu o osobu, která — nejsouc odborníkem — z vědy dělá řemeslo.

Do 5. oddělení hygienické výstavky vřaděny byly lázně a minerální zřídla, jako Karlovy Vary, Teplice, Marianské i Františkovy lázně, Bělohrad, Bílina, Kynžvart, Krondorf, Vratislavice, Kysibel; z nových pak kyselky kramolínská, novoveská, grünská, hanácká a výborná hořká voda Šaratica, jež úplně se vyrovná rozšířeným pešťským vodám. Vidno, že země naše oplývají tu skutečným bohatstvím.

A tímto končíme obchůzku po zdravotnické skupině, z níž ovšem jen nejdůležitější mohli jsme vytknouti.

*

O lékárnické výstavě vlastní měl by psáti odborník — ale přece se pokusím vystihnouti hlavní věci. Byla rozdělena na sedm skupin: I., III., IV. a V. skupina obsahovala zařízení lékáren, stroje, léčiva i přípravky lékárnické, II. objímala literaturu, VI. věnována byla historii lékárnictva, v VII. zastoupena byla sdružení a spolky.

Všech vystavovatelů bylo v lékárnictví 341,*) z nichž na II., VI. a VII. skupinu připadlo 150 čísel; zbývá tedy na ostatní 191. Z těchto bylo z Čech 88 (65 čes., 23 něm.), z ostatního Rakouska 42 (4 čes., 27 něm., 3 pol., 4 ital., 2 slovin., po 1 srb. a hrvat.), z Uher 5, z ciziny 56, (Německo 37, Španěly 3, Francie 3, Italie 5, po 1: z Anglie, Ruska, Portugal, Norvéžska, Bulharska i Japanu, 3 ze Švýcar). Celkem tedy účast z Čech byla hojná a mohli jsme se přesvědčiti, že ve mnohých oborech naše výroba vyrovná se cizí. Ale nebylo-li mi možno při hygieně vyjmenovati všechny vystavovatele, jest mi to tím méně možno při lékárnické výstavě, a zmíním se proto jen o nejvynikajících předmětech.

V první řadě všimneme si zařízení lékáren. Tu súčastnily se hlavně firmy: česká K. Schürer, německá Franke K., obě z Prahy, a Wolfa synové (z Vídně). Byť výrobky vystavené oběma těmito byly velmi pěkné, lze s chloubou říci, že naše česká firma se jim nejen vyrovnala, nýbrž i v mnohém předčila: znázorněna tu byla moderní lékárna, i lékárnická laboratoř, a mimo to souhrná výstava různých potřeb pro lékárny i strojů z dílen p. Schürerových, které dnes vyvážejí své výrobky i do ciziny.

Sem řadí se jednotlivé součástky pro lékárnu potřebné; tak

*) VIII. skupině bylo 235; tedy celkem vykazovala výstava 576 vystavovatelů.

přístroje vědecké a fysikální (prof. Bělohoubek, prof. Štolba, firmy: Böhme z Brna, Hugerschof z Lipska, Kettner, Huněk, Kreidl z Prahy), teploměry (Uebe ze Zerbstu), váhy, kterých velmi pěknou sbírku vystavil J. Florenz z Vídně (mimo něho: Verbeck z Drážďan, Russ z Vídně, Skokan z Prahy), mikroskopy a ostatní potřeby k pracím drobnohledným, zastoupené krásnou výstavkou světoznámé vídeňské firmy K. Reicherta, skleněné i porculánové nádoby lékárnické od Stölzeho, Innwalda, Kavalíra, Broulima, Jeřábka a Daňka (továrny v Radnici), Lamprechta z Hannoveru. Dále patří sem i všechny přístroje, jimiž hotoví se různé tvary léků, jako nástroje na hotovení oplatek (Morstadt, Ševčík), destilační přístroje, stroje na sodovku, extrakční strojky, lisy, řezačky na byliny léčivé a j. Z českých firem jmenuji tu F. Geneše z Kralup, B. Jarolíma ze Slavkova, Nováka z Přerova, Schürera z Prahy — vedle 13 cizích. — A neméně než 18 firem vystavilo různé krabičky na léky (papírové i plechové), 5 mělo korky a zboží z něho, a 4 různé potřeby. Z těchto 27 firem bylo českých 14, majících zboží velmi pěkné, úhledné.

Důležitým oddílem byla část, která obsahovala vlastní léčiva, látky léčivé a přípravky z nich. Dnes jen málo užívá se léčiv, jak nám je příroda skytá; většinou jsou to látky, chemicky v továrnách vyrobené. Proto jest výroba jich v mnohé zemi důležitým oddílem průmyslu — u nás máme jedinou továrnu, která se tím (a to ještě velice obmezeně) zabývá, totiž kolínská továrna na umělá hnojiva. Popatřili-li jsme na exposice firem cizích: Knoll, Bochringer a j. — jak jsme litovali, co peněz jde za léky do ciziny, kdežto u nás v některých oborech průmyslu jest továren až nadbytek!

Kolínská továrna měla tu pěknou ukázku kyseliny salicylové i salicylanu sodnatého (léků velmi užívaných), C. F. Boehringer (z Waldhofu u Mannheimu) vystavil sbírku léčiv velmi drahých a jedů, jako morphium, cocain a j.; též v exposici Knolla a spol. (z Ludwigschafenu) viděli jsme morfium, codein, cocain, antipyrin, salicyl a j. — Vedle nich firmy Athenstaedt a Redeker, Biersdorf a spol., Cheseborough Manufacturing Co., Eug. Dietrich, Dobrowolski, Fabrique de produits chimiques de Thaune, Haensel (z Pirny), Hell G. (Opava), Hoffmann (Berlín), Hoffmann a Traub (Basilej), Rademacher (Karlín), Rhenania (Cáchy), a mn. j., jichž vyjmenování by nám zabralo mnoho místa. — Sem lze vsunouti zmínku o droguistech, kteří se přesnými sbír-

kami různých léčiv výstavy súčastnili. Jednotlivé, do lékárnictví zabíhající výrobky vystavily firmy: Bratří Janouškové (Karlín) a F. Židlický (Karlín) pěkné silice, étery a jiné, čímž ukázáno, že není třeba našim lékárníkům za tyto mnohdy nutné věci vydávati peněz do ciziny, dále líh Fischla (Zlíchov), vaselina Justa a sp. (Vídeň) a Staffana Š. (Vinohrady), rybí tuk Th. Lunda (Aalsund v Norvéžsku), kefir Ed. Schallyho (Vídeň), étery a serum Sthamera a sp. (Hamburk) a j.

Léčivé byliny representovaly se na výstavě velmi pěkně. Hlavní zásluha o to patří faráři J. Agnellimu ve Csárech (Uhry), jenž od mnohých let pěstěním bylin těch se zabývá a tak vlastně nový obor pro menší rolníky ukázal. Byliny ty byly jednak živé, vypěstěné na záhonech, takže v době výstavy byly v nejbujnějším růstu a květu, skytajíce poučení obecenstvu — jednak usušené. Agnelli má sušárny svého systému, v nichž se byliny usuší, netratíce ničeho z původního vzhledu a obsahu; vzorky sušáren byly vystaveny. K němu družily se byliny vypěstěné drem Lerchem, Haškovcem, Voráčkem, Rozinekem a botanickou zahradou universitní, jakož i usušené J. Delvaje (z Tyrol) a Fr. Starým (z Vys. Mýta). Bylo by záhodno, aby u nás pěstění léčivých bylin zapustilo aspoň někde úspěšné kořeny. — Vedle toho byla pěkná sbírka tropických bylin (z Javy a Sumatry) prof. dra Schiffnera, a sbírka léčiv z rostlinné říše, sestavená mag. ph. Jedličkou.

Zbývá se zmíniti o účasti lékárníků samých jako vystavovatelů. Jeť každá lékárna opatřena laboratoří a musí léky vydávati v různém tvaru; proto mělo účastenství jich býti na výstavě co nejhojnější, aby se ukázalo, že technika našich magistrů je dokonalá i že si vymožeností nových všímají. Bohužel účastnilo se tu pouze 13 z Čech a 1 z Moravy (mimo 6 magistrů), kdežto z ciziny dostavilo se 30 lékárníků.

Z českých lékárníků jmenovati musíme na prvém místě dra K. Fragnera (předsedu výkonného výboru), jenž při své lékárně na Menším městě pražském zřídil velikou, parní silou opatřenou laboratoř na výrobu extraktů, tinktur, syrobů a j. Jeho exposice byla v tom směru zajímavá, že ukázala, jak by mohli čeští lékárníci se vymaniti od cizích firem: nechť zřídí si v Praze akciovou laboratoř i sklad léčiv — a pomohou rázem zase v jednou oboru výrobnictví našeho.

Ku Fragnerovi řadily se lékárny V. Kuberta, dra Lercha, Lederera A., Přikryla, Rüdigera, Fr. Schnöblinga, J. Švejdy, J.

Štěpánka, jakož i menší exposice lékáren V. Geislera, B. Weisse, E. Žižky. A byť tedy počtem účastenství ciziny v tomto směru bylo větší, přece dle úsudku odborníků i mého jakostí se nejen vyrovnaly, nýbrž i lecčíms předčily naše lékárny nad cizí.*)

Probravše práci fysickou lékárníků, všimneme si práce duševní, jíž věnována skupina II. (literatura nové doby) a VI. (dějiny). O této poslední mohu ovšem jen konstatovati, že byla velmi poučná, obsahujíc staré spisy i rukopisy lékárnické i lékařské (až i ze XIV. století), nástroje a p. Škoda jen, že se památky ty nedaly udržeti pohromadě, aby doplnily v zemském museu starou lékárnu. Je viděti, že jednotlivci chovají věci cenné, které — jim neprospívajíce — by v museu veřejném přinesly mnohý užitek. Nejvíce tu přispěly: kláštery premonstrátů a milosrdných bratří, arcibiskup Kohn, Jiří kn. Lobkovic a j.**)

V II. skupině, novodobém písemnictví, ztrácí se literatura česká, ač vůbec i cizí byla slabě zastoupena. Vždyť českých knih lékárnických je tak málo, že je můžeme na prstech spočítati. Vyjma časopis česk. lékárnictva a Kalendář lékárnický, jsou hlavními representanty knihy: Bělohoubkův Výklad farmakopei, Láblerův Překlad téže a téhož Technika lékárnická, některé slovníky (Synonyma apotecariorum) a pak menší pojednání, čímž celou literaturu jsme vyčerpali. Ovšem nehledíme tu ku spisům jiným, na příkl. chemickým, které jen částečně do lékárnictví patří. Kéž brzy i naše lékárnická literatura vyšine se do té výše, na které ostatní vědy dnes se nalézají!

Do VII. skupiny vřaděny spolky lékárnické a sice všeobecný rakouský spolek ve Vídni (jenž mimo jiné vystavil pěknou sbírku 1200 druhů různých léčiv), gremium lékárnické pro Čechy (pěkné mapy, znázorňující rozšíření lékařů, lékáren a jiného zdravotního personálu) a některá filiální gremia z Čech (Morava a Slezsko nebyly zastoupeny) a farmaceutická společnost česká, jejíž exposice byla ladně upravena, obsahujíc sbírku léčiv, staré knihy i listiny, diagramy, mapy a j.

*

*) Pro úsporu místa nelze mi tyto jmenovati, ježto hlavně jde mi o vytknutí účasti z Čech.

**) Tuto zmíniti se možno o exotickém předmětu, který jediný na výstavu zabloudil: o vzorci staré japonské lékárny, St. Vrázem zaslaném.

Psal jsem o výstavě kritický referát a ne chvalozpěv; proto — ač sám jsem se činně ve výboru výstavním súčastnil — pokládal jsem za dobré, leccos vytknouti, neboť není každým nedostatkem vinen výbor. Přes to myslím, že výstava se zdařila a že přinesla i přinese mnoho dobrého ovoce nejen odborníkům, nýbrž i širšímu obecenstvu, jemuž snaženo se vystavené předměty četnými přednáškami a demonstracemi vysvětliti. Ale ještě jiný význam měla: ukázala širšímu světu, že česká Praha jest pohostinná, že váží si všech národností stejně, pokud i náš národ a jeho kulturní snažení jimi jest uznáváno. A tak četní cizinci odnesli si z Prahy o nás dojem dobrý, jenž lépe nám poslouží než sto článků novinářských.

Ukázalo se, že Praha se pro mezinárodní výstavy hodí; nuže, nechť příští hygienická výstava (letos ve Varšavě konaná) odbude se v — Praze!

Zprávy ze školství obecného.

(Dokončení.)

Z návrhů jednotlivých delegátů uvádím některé. Aby okr. šk. rady byly vyzvány, aby daly na program okresních konferencí otázku, jeví-li se toho potřeba, aby se zostřily kárné prostředky. Aby honorář za vyučování náboženství pro učitele světské byl takový, jako mají katecheti. Aby místní šk. rady byly povinny postarati se učiteli o vhodný byt. Aby literní učitelky od III. tř. počínajíc byly sproštěny vyučovati ženským ruč. pracím. Aby zemská šk. rada byla požádána, aby v příhodnou dobu zasadila se o to, aby počet let k výslužbě potřebný snížen byl ze 40 na 35 (jak to žádají také učitelé pro školy měšťanské).

Z pilných návrhů, aby se pense vdov učitelských zvýšila v tom poměru, jak se zvýšila pense vdov po státních úřadnících.

Současně s českou konána zemská konference německého učitelstva v Praze. Celkem 49 delegátů a virilistů; dostavilo se však prvého dne pouze 24 členů. Vládní ani denní listy německé nepřinesly zprvu žádných zpráv, až učitelské časopisy německé. Výsledky jsou menší. Kromě daných otázek projednány pouze 4 samostatné návrhy menší důležitosti, 26 jich necháno nevyřízených. Usnesení v jednotlivých odstavcích shodují se většinou s českými. Odchylně se vyslovila pro omezení nauky o polním hospodářství na učitelských ústavech, pro zmenšení počtu hodin realiím vyměřených(?) ve prospěch učení jazykovému. Že tu také ještě strašilo jednání o tiskopisech — tomu se jen divíme. Nezmařily s tím již dvě předešlé konference dosti času? Celkem možno říci, že ve všech otázkách v podrobnostech byla usnesení českého oddělení na stanovisku vyšším, důkladnějším. Ve školství obecném patrně učitelstvo české předbíhá německé!

V srpnu (10. a 11.) konán sjezd učitelstva moravského v Brně. Účastníků as 700 z Čech, Moravy, Slezska i Slovenska. Trochu málo. Z počátku mnoho formálnosti. Théma: „Které úkoly přísluší učitelstvu v osvětovém rozvoji národa českého? Referent (p. A. Brablc) stál tu na vyšším stanovisku než bývá zvykem i dovoleno. Řekl mnohou, byť i trpkou pravdu. Za učitelstvo uvedl: 1.aby učitel nebyl v občanských právech zkracován; 2. aby škola byla nezávislou; 3. aby zlepšeno bylo společenské i hmotné postavení učitelovo; 4. aby učitel byl podporován příslušnými činiteli. — Na Moravě třeba ještě mnoho úkolů jak pro učitele tak učitelstvem vykonati. Po sjezdu odjelo pouze 45 účastníků do Tater na Slovensko s K. Salvou v čele. Při tom nemohu minouti tuto věc.

Známý učitel Drnkáčka-Hrnčíř mluvil také na sjezdu. Mezi jiným praví toto: „V dnešní modernistické, dekadentské, pokrokářské, symbolistické realistické éře je to ovšem hloupostí, nezdravým sentimentalismem“ (dávat si totiž vlastenecká jména křestní, jako činili dřívější vlastenci na př. Frant. Ladislav Čelakovský, Pravoslav Trojan atd.) „Dnes mimochodem řečeno mohou se u nás rozšiřovati i záhubná dogmata, jako jsou na př. pověstná Masarykova slova: „Národnost je pověra a fanatism. Kdo vidí v jazyku modlu, ten ve jménu své modly bude ubíjeti ty, kdo mají modlu jinou. Nestojím vůbec na stanovisku národnostním.“ O takových lidech platí Kollárova slova: Nejsou ni Slované životem, nejsou ani Němci, půl toho, půl toho, jen jak netopýři mají.“

Na konci, když mu bylo tleskáno, praví: „Proč tolik tleskáte? Vždyť jsem Vám jenom ukázal, že dovedu čísti, nic více.“

Vzhledem k dříve uvedenému, věříme p. Drnkačkovi-Hrnčířovi, „že dovede čísti, nic více“ — než Národní Listy, odkud falešný onen výrok převzal, aniž by se dříve o správnosti citovaného přesvědčil.

Nutno však říci, že mezi učitelstvem dnešním je takových a horších Drnkačků-Hrnčířů velmi velmi mnoho. Zvykli si na „svůj“ časopis — a tomu nyní věří jako evangeliu a netuší ani, že za okraji tohoto otvírají se jiné cesty i názory, vedoucí ku správnému pochopení. Tím se učitelstvo samo na sobě provińuje a to ještě více, když vědomě se proti všem jiným náhledům příkře staví a všem odporuje, co není v jeho časopise.

Ve dnech 19. a 20. srpna konán také sjezd slovinského učitelstva v Opatiji. Rokováno o knihovně pro mládež slovinskou a pro lid. Dále o sociálním postavení učitelstva slovinského. Resoluce, dle níž velmi neblahé poměry hmotné mají upraveny býti, přijata. České jednoty zaslaly hojně telegramů a dopisů, které byly radostně přijaty.

Dle Opavského Týdenníku učinilo učitelstvo slezské pokrok. Vymanilo se ze vlivu německých spolků učitelských a zařizuje samo jednoty. Vzniklo jich v poslední době několik a všechny sloučily se pod Ústř. spolkem čes. učitelstva ve Slezsku. Starší k němectví se klonící učitelstvo znenáhla mizí, nastupují noví, kteří vzdělání nabyli na učit. ústavech českých na Moravě nebo v Opavě samé. Jeví se prý nutná potřeba vlastního listu učitelskeho.

Na Vinohradech zvolen za zástupce do okr. šk. rady učitel měšť. školy Fr. Pavlík. Ovšem, vždyť to nemusí být vždy a všude jen řiditel. A což zastoupení obecných škol a zejmena venkova? Celé to zastoupení je nesprávné, a není divu, že učitelstvo se nápravy dovolává.

Ve dnech 1.—6. srpna konal se v Mnichově třetí mezinárodní sjezd pro psychologii. I pro učitelstvo obecných škol měl značný interes. Přednáška o paed. psychologii, o psycholog. vzděl. učitele, o nové methodě pro zkoušení duševních schopností a jejím užití u dětí školních, o hypnotismu a suggesci jakožto paed. prostředků atd. A u nás? Kdo se o naše další vzdělání stará, nečiníme-li tak sami? Nemohlo by se v Praze o prázdninách něco pro nás vládou a našimi učenci utvořiti? Působením praž. Komenského se něco již stane. Někteří professoři při filos. fakultě uvolili se přednášeti pro učitelstvo, a sice z fysiky, chemie a mathematiky. Posluchačů bude jistě dost.

Pokud klerikalismu v učitelstvu se týče, bude třeba ještě mnoho světla (jak u starších — tak bohužel i u mladých), aby se osvítilo, že náboženství a jistá část kněžstva s jeho aspiracemi na školu — je něco jiného.

Kromě klerikalismu bují také byrokratismus v úřadech školních. Pěkný příklad u p. insp. Haase v Kladně. Vůbec spousta přehmatů v tajné kvalifikaci. Na př. u jednoho inspektora je učitel velmi dobrý, u druhého týž učitel nezpůsobilý; nebo jediné inspekci dá se učiteli trojí rozl. kvalifikace (dle potřeby neb chuti někomu prospěti neb škoditi). Proto ta pevná žádost (i v zem. konferenci letošní) pro zrušení tajné kvalifikace Ať se pp. inspektoři nediví, že prý je jakési nepřátelství proti nim. Dle zásluhy. Těch kotrmelců u některých je dost.

Než i mezi učitelstvem je dost byrokratismu. „Školský Obzor" v č. 19. t. r. na př. praví, že „lounský děkan jmenován okresním inspektorem ku přání svobodomyslného učitelstva téhož okresu!"

Svědčí o tom dále „řád vršovický", nebo nejnovější z Král. Pole u Brna v Komenském uveřejněný. Pan řed. Vorel se sice proti tomu (proti Čes. Škole) silně ohražuje. Ale je mu to málo platno. Šosáctvím to zůstane. To by bylo ve škole panáčkování a dresura, nikoli svobodné vychovávání, při čemž taktní učitel si kázeň bez kázeňského řádu na papíře, ve skutečnosti opatří.

Dr. Bedřich Dittes přestal pro churavost vydávati „Paedagogium", nejlepší německý list školský. Dne 15. května t. r. také zemřel.

O časopisech bylo již také zde jednáno. Nové paedagogické Rozhledy mají lepší papír, jsou větší. Prosíme o jiný výběr článků (ten o počtech se do takovéto revue nehodí). Klikův článek „H. Spencer jako paedagog" tvrdí, že to, co hlásá Spencer, již dříve žádali Komenský i Pestalozzi. Písemnictví pro mládež věnováno dosti pozornosti. Počkáme ještě na další sešity. Myslíme však nyní již, že pro jedinou cennou revui čes. učit. (jakou doufáme, že bude — dnes to ještě říci nelze) — je objem malý a bude třeba rozšíření. — Školský Obzor je plodem moderního hnutí mladších. Svědčí o volnějším smýšlení v učit. Pozornosti zasluhuje článek „Mladému učitelstvu" (lépe snad „všemu"). Divno, že zápasí dosud s překážkami hmotnými i mravními (zejména se strany pp. inspektorů a věrných). Co bylo dříve hluku s polit. časopisem učitelským. Tu je — ale málo se jich hlásí k podpoře.

Zde objevují se první dopisy proti poměrům na české škole Komenského ve Vídni („Čas" otiskl první dopis z čís. 16., načež v č. 28. sám přináší zprávu). Jedná se o to, že učitelstvo prý z této školy utíká, že prospěch žactva, který zkouškami na veřejné škole prokázati musí, je velmi špatný, ano že oběti této škole přinášené, neodpovídají výsledkům, ani pokud se týče vědomostí, ani v ohledu národním. Příčinou toho je časté střídání učitelstva a celá správa ředitele Assmana i výboru Komenského, na což si v dopisech nejvíce naříkáno. Učitelstvo odchází po krátké zkušenosti dobrovolně, nebo (jako letos tři učitelé) dostává výpověď bez právní příčiny. Je třeba vše řádně vyšetřit a nápravu zjednat pokud je čas. Tato škola musí přece na nejpevnějších základech postavena býti. A dobré i stálé učitelstvo je jistě jedním z těch základů. Proto ne ho odpuzovat! Ostatně předseda Komenského počíná obhajovat školu i výbor v č. 24. Šk. Obzoru.

Časopis „Dom a škola“ (vyd. K. Salva) možno pro seznání poměrů slovenských, dobře doporučiti. Jen nevím proč v čl. „Učitel český a německý“ v č. 8. a 9. t. r. se zcela planě naráží, že „někteří čeští professoři (jako Masaryk, Gebauer) mají tu zásluhu, že vyhlašovali naše staré rukopisy za falsifikáty, ač se jim to nepodařilo dosud dokázati.“ Radím, aby tato věc byla ponechána klidnému a věcnému projednání i dokázání vědeckému. Zatím podobné úsudky jsou nemístné. A nezná-li v těch věcech ničeho více p. pisatel, ať si přečte aspoň onu stať v Holubově kalendáři (1897). — Tento kalendář, který ostatně již dříve formálně vyhovoval, tímto ročníkem nad dřívějším obsahem značně vynikl. Doporučujeme všemu českému učitelstvu, nejen jako kalendář, ale aby si i obsah každý přečetl.

* * *

Časopis „Čech“ otiskl zprávu „Nár. Listů“ „Nervosa v učitelstvu“ a podotkl: „Těší nás ostatně, že ctěný p. referent „Nár. L.“ nepřímo doznal, že učitelstvu pod byrokracií světskou vede se hůře, než-li pod církevní hiearchií, kteráž dnes děkuje Pánu Bohu, že nemá s učitelstvem činiti.“ — Slov těch do opravdy bráti nelze, jak patrno všude ze snahy, aby škola a učitelstvo bylo zase v moci klerikální (viz usnesení solnohradská). Ale dodati dlužno, že se učitelstvu nevede a nevedlo ani pod hierarchií církevní ani pod byrokracií světskou (ať autonomní nebo vládní) dobře. A nebude líp, dokud škola nebude dána sobě, dokud nebude svobodnou, aby mohla úkol svůj plniti. (Školský Obzor č. 19. t. r.).

Ve Francii ministr vyučování v dohodnutí s ministerstvem orby rozhodl, že na příště zkušebná pole budou pod dohledem a řízením professora hospodářství v departementu, po případě zvláštním professorem hospodářství. Jemu přísluší vésti učitele, odpovídati ku jich dotazům, zkoumati zejména za jakých podmínek by se jim měly poskytnouti vzorky buď různých hnojiv, buď sazenic nebo semen. Tím departamentálnímu professoru bude možno přesvědčiti se nepřetržitě o pracích učitelem provedených, jenž má býti jeho spolupracovníkem ku propagování lepších method zemědělských.

Generální rada depart. Rhônského vyslovila žádost, aby do programu (osnovy) školní ministr vyučování zavedl povinné vyučování místním dějinám každého okrsku departementálního na ústavech učitelských, a na školách obec. i měšťanských, jímž se má buditi cit lokálního patriotismu.

Inspektoři akademic (= naši zemští inspektoři), inspektoři primární (= naši okres. inspektoři), professoři všech kategorií, učitelé i učitelky, byli francouzským ministrem vyučování požádáni, aby zaslali paedagogickému Museu po exempl. každého dokumentu paedag. jimi vydaného (pamětníku, zprávy, přednášky, řeči, rozpravy, knihy, brožury,) týkajících se method a osnov vyučovacích, studií atd. Zpráva musea se nabídla, že sebere tyto dokumenty, by z nich sestavila sbírku k výstavě r. 1900.

24 departementů súčastní se konkursu pro udělení zvláštních cen (odměn) za vyuč. hospodářské, jež přiřknouti by se měly učitelkám roku 1897. *N*,

---

Rozhledy politické.

Kompromisy a volby moravské — Úpadek liberalismu nejen v Dolních Rakousích — Diskuse o „Nár. výboru" — Hr. Badeni — Ministr Gautsch — Druhá universita a naše požadavky kulturní — Němci z Čech vystupují z levice — Haličští sedláci — Vídenští Čechové — Volby v Uhrách.

Starý Bismarck ještě žije — Úpadek dynastického citu v Německu — Klid ve Francii a v Italii. — Španělsko bude mít dost peněz — Zlatá a stříbrná politika v Americe.

Kompromisy se Staročechy Mladočechů neposilnili ani v Praze ani na Moravě. Výsledek moravských voleb je pro lidovou stranu přímo zahanbující. Jen považme, že na venkově spojené strany měly jen 1472 hlasů proti 1215 hlasům klerikálův a divokých — a klerikálové vystoupli se svými kandidáty teprve v poslední době! Ve městech stejné příznaky slabosti a rozháranosti — sám dr. Tuček nedostal proti klerikálnímu kandidatovi (s 52 hlasy) více než 97 hlasů.

Příčiny toho úpadku znalcům moravských poměrů nemohou být neznámé: frivolností, vídeňáckým vtipkováním, řečmi dělanými útrpnými žurnalisty, nečinností a neschopností k činnosti kulturní a (budiž to jednou řečeno) vyssáváním moravského lidu Morava se neposlovanští. Proto Němci pořád ještě mohou míti 862 hlasů na venkově(!) kdežto by jim podle počtu obyvatelstva příslušela asi polovička.

Vidíme ovšem v porážce moravské také porážku politiky mladočeské na Moravu zanášené a předvídáme podobný pád v Čechách. Z Čech na Moravu zanesena politika „lidová", z Moravy do Čech vrátí se reakce. Divíme se ovšem, jak liberální listy české za takovéto situace mohou jásat nad úpadkem liberalismu v Dolních Rakousích (na sněmě bude z 78 poslanců 45 antisemitů). Na Moravě upadl týž liberalism český. A týž liberalism upadá také v Čechách, přes to, že má silnou oporu ve svých oprávněných požadavcích národnostních.

Diskusse o Nár. výboru je nepatrná. V „Plzeňských listech" prohlásili se pro návrh posl. Kaizl a hr. Harrach. Oba se stanoviska jednostranně politického. Opakujeme — v té věci posud může nám Havlíček být učitelem.

Postavení hr. Badeniho k české delegaci ani jeho prohlášením v budžetním výboru ani prohlášením na pilný návrh posl. Pacáka nestalo se jasnějším. Nepřekvapuje, že v podání Pacákova návrhu vidí chvilkovou náladu a nerozmyšlenost — sami myslíme, že návrh podán více proti posl. Vašatému než z politického výpočtu. Němci z Čech tím ovšem dohnáni byli k tomu, že z levice po delším kolísání vystoupli a jsou tedy oba národové proti vládě v oposici — v oposici

upřímné? Strana mladočeská zatím se těší tím, že česká šlechta ústy knížete Bedř. Švarcenberka se ostentativně prohlásila pro státní právo.

V budžetním výboru ministr Gautsch mluvil o českém školství s nebývalou teplostí, ba do konce činil i sliby v otázce moravské techniky; o druhé universitě pronášel se také vlídně, ale opakoval, že napřed se musí upevnit universita jedna. O věci v Naší době již bylo jednáno a čtenářové znají naše stanovisko: máme-li mít universitu jednu, musíme mít dvě. Bylo by úkolem některého poslance, aby náše kardinální požadavky kulturní s větší znalostí věci a poměrů a stále ve sněmovně hájil a přednášel; pouhý požadavek nestačí, věc musí na skutečných poměrech být vyložena. Vůbec nynější poselstvo naše kulturní požadavky nedovede tak hájit, jako některé požadavky jazykové a požadavky finanční; nepoměr v tom bije do očí a dává vídeňské politice ráz a směr velmi jednostranný.

Jinou taktiku než Němci v Čechách provozují Němci na Moravě. Rozumí se, že však mají účely stejné — udržet své panství. A jak přímo komický je ten moravský sněm, na němž je o dva české poslance více než německých, kde však velkostatkáři rozhodují o většině (17 německých velkostatkářů, 6 ze střední strany, 7 konservativců. Ve svém volebním provolání moravští Němci prohlásili: „Bude naším úsilím, odvrátiti pokud možno národní a politické zápasy od sněmu. Chceme užiti nejbližšího zasedání jeho, bychom zahájili vyrovnání s Čechy. Podáme po té stránce návrhy na aktivování národních kurií, národnostní rozdělení zemské školní rady, okresních školních rad a národnostní oddělení ve všech oborech na moravském sněmě. Za těchto podmínek zasadíme se též o snížení censu, zavedení přímých voleb venkovských a volby tajné. Chceme svým národním odpůrcům podati ruku k míru — odpovědi jejich vyčkáme.“ Nabídky ty samy o sobě nebyly by špatné, ale běží o to, jak budou provedeny a na jakém základě volebním; není však pochybností, že si Němci národními kuriemi atd. chtí zabezpečit svůj t. zv. Besitzstand. Listy mladší generace a moravské studentstvo správně vybízí k opatrnosti.

O aféře posl. Vašatého nebudeme mnoho psát. Věc je přece jasná. „Nár. Listy“ dělaly politiku, a také osobní politiku posl. Vašatého po léta: — co tedy vylučování posl. Vašatého znamená? Ovšem — nedivíme se ani tomuto harakiri, jež vedení mladočeské strany na sobě provádí. — —

O novém právu domovském hodláme přinést úvahu samostatnou; stručně zaznamenáváme, že v Haliči se silně vzmohly strany lidové, stanczykové i klerikálové ustupují sedlákům. — Ve Vídni ze 62.223 hlasů odevzdáno 700 čítacím kandidátům českým. — V Uhrách dobyli liberálové velikého vítězství, strana lidová má asi 20 mandátů.

V Praze 10. října *S.*

* *
*

Bismarck se zase ozval. Vždy ob čas, kdy hněv nad ztrátou politické moci a muka nečinnosti stanou se příliš palčivými, ozve se z Friedrichsruhe hlas polo hrozebný, polo varovný, že žije dosud oběť nevděku rodu Hohenzollernského. S cynismem jen sobě vlastním prozradil Bismarck, že za

zády oficielní aliance trojspolkové měl tajnou smlouvu o neutralitu s Ruskem a že neschopný Caprivi této dvojaké politice nechtěl rozuměti, čímž došlo k ruskofrancouzskému sblížení. Vyzrazení Bismarckovo, jehož správnost vláda nemohla popříti a jež na novo ukazuje, jak neslučitelná jest diplomacie s poctivostí, způsobilo rozladění za hranicemi a bouři doma. Propast mezi oběma tábory: císařským a Bismarckovským se opět prohloubila a jen věk a minulost Bismarckova chrání jej, jak sám přiznal, před „dramatickým životním zakončením". Nelze neuznati, že v této přímo revoluční oposici dvaaosmdesátiletého starce jest vskutku cosi dramatického. Zdá se, že ten, kt-rý dědovi nejmocnější evropskou říši stvořil, domnívá se býti ještě dosti silným, aby ji vnukovi rozmetal.

A císař Vilém nemá v sobě živlu slučovacího. Starý patriarchální svazek mezi pruským králem a národem za několik let jeho vlády na dobro se uvolnil. Těkavý, rozmarný, od extrému k extrému kolísající jeho duch fin de siècle jest pravým jedem pro dynastický cit ve smyslu starokonservativním. Nyní vrhl se opět na umění a dal dle návrhu svého vymalovati profesorem Knackfussem novou alegorii znázorňující ochranu míru Germánstvem před nepřátely — rozumí se živly podvratnými. „Niemand zu Leide, niemand zu Liebe" zní sebevědomý a přece zas resignovaný vlastnoruční podpis císařův pod obrazem.

Poručík šlechtic Brüsewitz, jenž z malicherné příčiny zavraždil civilistu, odsouzen na pevnost na celých šest let. Za kolik měsíců má dostati milost se v rozsudku ovšem nepraví.

Evangeličtí křesťanští sociálové radikálního směru Naumannova počnou vydávati denník „Zeit". Patrně hnutí nabývá půdy.

Francouzská republika odpočívá na vavřínech carské návštěvy. Opojení minulo a reální politika hlásí se k slovu žádajíc praktické výsledky. Jeden úspěch celá věc měla: že republika uznána ruským carem „hoffähig". Ale jest to vůbec úspěchem?

V Italii mimo sem tam nějaký bankovní krach ticho a klidno a vše tone v líbánkové náladě královských novomanželů. A na trentinské půdě nalezli se opět v přátelském objetí dva dobrodinci Italie: exgenerál Baratieri s exministrem Crispim.

Vítězné Španělsko potřebuje k plnění svého kulturního úkolu, pacifikace Kuby, nejen vždy svěží krve, která se dá konečně lehce konskribovati, ale i peněz: a tu jsou věřitelé již nepoddajnější. Ale i tu tiskařský lis jest osvědčeným prostředkem a tak milovaní poddaní oblaženi budou ve Španělsku pravým přívalem z brusu nových papírových peněz.

Letošní volba nového předsedy republiky severoamerické zajímala značně i Evropu. Kdežto zde perou a hádají se ještě o politické a národnostní principy, jest Amerika o sto let napřed. Žádný konservatism a liberalism, žádné germánství a slovanství, nýbrž zlato a stříbro, otázka měny, tedy otázka čistě hospodářská uchvacuje tam jednotlivce a masy, dělí je v politické tábory a tvoří heslo, s kterým jdou k volebnímu osudí. Snad povážlivý příznak moderního materialismu, ano, ale aspoň stanovisko otevřené a upřímné, odhodivší farisejský plášť frásí a deklamací, jenž zakrývá brutální egoism dnešních politických stran evropských.

V Praze, dne 11. listopadu 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Reforma berní šťastně prošla úskalím panské sněmovny — Spravedlivost reformy — Ponechané privileje daňové zbytkem koaličního panství — Potřeba pomoci financím zemským a kommunalním; újmy financí obecních následkem nových a zvýšených berní a zvýšené náklady obecních hospodářství z příčiny domovského zákona — Podpora státní Praze; nutnost jejího stupňování a zvýšená zodpovědnost pražského zastupitelstva obecního; pražské universitní ústavy a druhá česká universita na Moravě — Sestátnění severozápadní dráhy a předloha nového sestátňovacího zákona — Klid o rakouskouherském vyrovnání; mimořádná výpomoc státní rakouskouherské bance — Volba presidenta v Americe a odvrácená hospodářská revoluce.

Opravu berní přímých konečně říšská rada přijala, i panovníkem byl zákon ten schválen, tak že není již překážky žádné, aby nabyl platnosti počátkem roku 1898.

Ještě nedávno hrozilo reformě této poslední nemalé nebezpečí ve sněmovně našich lordů, kterým se zdála trochu příliš tuhou, hlavně namířenou proti nejzámožnějším třídám obyvatelstva. Zvláště opírala se komise panské sněmovny veřejnosti daňových rejstříků, aby nebylo každému poplatníku zjevno, co který velmož má různých důchodů. Poněvadž by však zrušení veřejnosti rejstříků bylo narazilo na velmi oprávněný odpor sněmovny poslanecké, byla vůbec obava, že by průtahy a jednání mezi oběma sněmovnami mohly celou opravu od nynější říšské rady tolikráte propracovanou zmařiti a tím že by dědictvím zbyla na novou říšskou radu, která možná že by již zase zcela jinak rozuměla berní reformní činnosti.

Z těch příčin vláda veškerého svého vlivu a tlaku užila, aby naši lordové spokojili se se zákonem takovým, jak jej poslanecká sněmovna pracně slepila. A vliv ministrů bývá mocný u vysokých pánů, jakmile se vidí, že vláda pevně a důrazně něco žádá, i že podporována je v té příčině přáním koruny. Sněmovna panská povolila ve všem a za jediné sedění v několika hodinách vyřízeno, o čem bylo ve sněmovně poslanecké mluveno a jednáno téměř plných šest let.

Ministr Biliński je ten, jehož jméno bude státi pod přijatým zákonem. Nejčelnější naši ministři finanční se namáhali o to, co jen jaksi šťastnou náhodou dostalo se bez namáhání nynějšímu správci státního pokladu. Brestl, Pretis, Steinbach i Plener byli již téměř ujištěni, že se jim podaří dílo to přivésti ke konci, ale zrovna vždy před jeho ukončením narazili na tak mocné překážky a odpory, že celá reforma úplně blízká i dohledná byla na řadu let znovu oddálena. Opatrný Dunajewski se do tohoto tvrdého oříšku ani nepustil a zkusil své umění raději v oboru daní nepřímých.

*
* *

Konečně tedy padne v našich královstvích a zemích, pokud je říšská rada zastupuje, to zvláštní privilegium, že nejbohatší lidé neplatili vůbec žádných daní, co by za řeč stály. Za to uleví se zvláště těm, kteří ze své mzdy pouze živi byli a státu se při tom dostane rozhojněných důchodů plynoucích aspoň jedenkráte z těch zdrojů, kde je nejpřirozenější bráti, totiž z nadbytečných důchodů těch boháčů, kterým vlastně všecko skoro občanstvo bývá poplatno.

Bylo by arci klamem mysliti, že nový zákon berní je dokonalý, ba spíše možno říci, že má velmi mnoho a těžkých vad a že řádně neopravován mohl by se státi přímo útiskem pro některé vrstvy občanstva, zvláště pro menší živnostníky. -- Ale proti tomu, co dosud bylo zákonem, je nová oprava pokrokem takovým, že i největší její odpůrce — pokud chce býti spravedlivý, — musí ji přece s radostí přijmouti prozatím aspoň i namáhati se jen o to, aby zbylé vady byly novými zákony v té příčině napraveny.

* * *

Berní reforma v tom nesplnila svého úkolu, který ji Steinbach vytkl, že neobtížila všecky rovnoměrně, nýbrž některým vyvoleným zvláště nadržuje. Především lví podíl takových zbylých privilegií odnesli si velkostatkáři, kterým dostane se velmi patrných slev z daně pozemkové a zároveň zvláštní nové výsady proti ostatním boháčům, že jejich důchody se budou odhadovati dle čistého katastralního výtěžku, tedy rozhodně příliš nízko.

Také velký průmysl dovedl se dobře brániti berní dotěrnosti a t. zv. berními společenstvy pro daň výdělkovou zajištěno mu, že daň jeho sotva bude stoupati v takovém poměru, v jakém vůbec vzrůstá moderní velká výroba. Vedlo by nás to příliš daleko, kdybychom to dopodrobna chtěli dolíčiti; odkazujeme tedy v té příčině k odborným článkům, které v tomto listě o tom byly podány (v ročníku druhém).

Země bohatší jako země koruny České a Dolní Rakousy budou stíženy tíže na prospěch zemí chudších na př. na prospěch Haliče, Bukoviny a Dalmacie. Jednak poměry drahotní zaviňují, že osobní daň důchodová je citelnější a tužší v krajinách zámožnějších, jednak se podíl zemských financí na výtěžcích daně důchodové bude měřiti podle daně pozemkové a daně domovní a tím z něho poměrně nejvíce připadne zemím chudým.

Také jednotlivé ústavy si dovedly odnésti svou kořist z reformy daňové. Zástavní listy rakouskouherské banky, — tedy ústavu výdělkářského, — budou prosty zúplna daně rentové, kdežto všecky zemské — tedy veřejnému prospěshu sloužící — banky hypoteční podobné výhody nemohly se nikterak domoci. A stát v té příčině nebyl by příliš mnoho pozbyl, kdyby se byl vzdal daně rentové ve prospěch hypotečních bank zemských; bylo by mu tím způsobem ušlo pouze asi 200.000 zl. ročně. Za takový peníz nemusilo se ublížovati úvěru tak blahodárných ústavů jako jsou banky zemské!

Nelze se do dalších podrobnějších vad nového zákona pouštěti. Z těch, kterých zde pouze na ukázku bylo dotčeno, je také hned zřejmo, kdo původní velmi dobře míněnou opravu Steinbachovu napravoval. Že

to byla bývalá koalice — totiž velkostatkáři z různých zemí, levice (zástupkyně velkého průmyslu a obchodu) a konečně Poláci, — kdo by to neuhodl dle vytčených vlastností nového zákona? Každý z nich si z toho také nese svůj podíl; to byla právě positivní práce koaliční!

* * *

Finance zemské jsou dnes již ve stavu tak zoufalém, že nezbytná vydání nelze ukryti jinak než-li novými dluhy a dluhy ty plodí opět dluhy nové takovým způsobem, že by se dalo vypočísti, za kolik let asi dosavadní zemské důchody nepostačí již ani na zaplacení dlužných úroků.

Reforma berní přímých nepřinesla žádné nápravy těchto žalostných poměrů, naopak poškodí ještě více finance zemské. Podklad pro zdanění zemské — daně přímé — jsou zmenšeny a z osobní daně důchodové není dovoleno vybírati zemské ani jiné samosprávné přirážky. Co z této daně stát přenechá zemím, to nestačí ani ukryti schodek zemím způsobený opravováním daní přímých.

Toto arci sluší počítati za další hlavní vadu berní reformy, která mohla a měla býti upravena po vzoru pruském, kde stát zavedením osobní daně důchodové popouštěl daň pozemkovou a daň domovní obcím a krajům.

Sliby finančního ministra, že z daní budoucně zvýšených: z piva, z líhu a cukru dostanou země celkem 10 millionů zl., jsou především jen sliby, za druhé zlepšení to bude nedostatečné a provede se na úkor obecenstva nepřímými daněmi beztoho již nyní přetíženého.

* * *

Jestliže země při opravě berní pochodily velmi hubeně, vyšly ostatní samosprávné celky naprosto s prázdnem a s holou škodou. Přirážek obcím ubude a náhrada za to žádná, ba co hůře, stát svými zvýšenými daněmi spotřebními sáhá na jediný mohutnější zdroj obecních důchodů. Pivní, kořalеční a vinný krejcar byly hlavními berněmi obecními, které vynášely pravidelně více, nežli všechny ostatní přirážky. To nyní ohroženo, kdy stát všecky tyto nápoje chce velmi důkladnou a těžko již snesitelnou o sobě daní obtížiti.

Zatím větším obcím porostou vydání taková, že by na ně ani silně rozhojněné důchody nepostačovaly — neřkuli když hrozí budoucnost důchody ty citelně uskrovniti. — Nový domovský zákon způsobí tolik břemen a vydání velikým městům, že o tom nelze leč s hrůzou obecním finančníkům přemýšleti. Je sice domovský zákon nejvýš spravedlivým požadavkem chudého lidu, ale tento nejvýše spravedlivý požadavek stane se pro jiné nejtěžší křivdou, když se vidí, že obcím se všecky prostředky k dosažení mnohých neodkladných a nákladných úkolů silně uskrovňují. Ukládá-li stát obcím těžká břemena, jest ovšem také jeho povinností, aby jim dával prostředky, kterými by mohly učiniti zadost svým úkolům a neměl by nikoli jim dosavadní důchody skracovati.

Co na př. ve prospěch Vídně stát navrhl, aby totiž část potravní daně připadla městu, to je zhola nedostatečné a kromě toho pouze

Vídni se toho dostalo, ostatní města nemají naděje ani na takové málo tučné kosti.

Jen aby úplné bankerotty obecních hospodářství vládu nepoučily až již bude snad příliš pozdě a příliš mnoho nezhojitelných ran zadáno!

* * *

Nějaký počátek slibný na podporu těžkých obecních úkolů učinila vláda svou výpomocí k pražským obecním podnikům. Podává se v roz počtu Praze pro letošek 2 mill. zl. ze státních peněz. Je to ničím skoro, když máme na mysli 80millionový dar městu Vídni na její komunikace a všechny ty ostatní Vídni povolené presenty téměř každoroční. Mohlo by to však býti cennou pomocí, kdyby to byl pouze začátek k podobným podporám budoucím.

Na pražském obecním zastupitelstvu nyní bude veliká zodpovědnost, aby použilo velmi vhodné chvíle této. Potřebí dokončiti co nejrychleji kanalisaci, opatřiti pitnou vodu, přestavěti pátou část města a většinu Města Starého, vystavěti elektrické dráhy, zbudovati potřebné mosty a zříditi nová nábřeží. Také nutno učiniti všechny nezbytné kroky ke připojení předměstí k městu atd.

Chopí-li se nynější representace kr. hl. města Prahy všech těchto úkolů s náležitým porozuměním a s dostatečnou energií a rychlostí, nebude moci ani vláda odříci svou součinnost ani své finanční podpory. Že opravdové zastání zájmů obce a celé země vede dobře v té příčině k cíli, viděti nejlépe z osudů kanalisace toku vltavského od Prahy do Ústí. Stát ustavičným naléháním na konec vyhověl a převezme sám dvě třetiny značného nákladu na sebe, kdežto země jen třetinou k tomu cíli přispěje, ačkoli původně stát chtěl pouze polovičku všech nákladů hraditi a k tomu ještě stálými průtahy věc zdržoval.

Naši poslanci by měli také vším úsilím se zasazovati o důstojné doplnění pražského vysokého učení universitního a technického pořádnými ústavy vědeckými. Postup ohlašovaný vládou v té příčině je příliš volný a uplyne takovým způsobem celá řada let, nežli bude provedeno vše, co se slibuje. Kromě toho od pořádného vypravení české university a techniky závisí, — jak ministr vyučování již několik let po sobě opakuje — také zřízení nové university a techniky české na Moravě. Podle našeho náhledu nepostačuje naprosto v té příčině jenom příležitostná zmínka při projednávání rozpočtu vyučování, nýbrž klub poslanecký by měl míti důležitou věc tuto stále na paměti a vraceti se k ní při všech opravdu vhodných k tomu příležitostech.

* * *

Sestátnění severozápadní dráhy zdá se, jakoby uloženo bylo ad acta. Vláda se zavázala letos na jaře dohodnouti se se společností o nové státu výhodnější podmínky, ale nic o takovém jednání dosud na veřejnost se nedostalo. Také úmysly říšské rady v té příčině nikterak se neprojevily, pouze doslýchá se, že klub mladočeský cosi chce v té příčině podniknouti. Dosud však ani mladočeští poslanci ničeho na uskutečnění tohoto důležitého kroku se strany státu neučinili.

Vláda chystá nový zákon, dle kterého by se měl počítati čistý

výnos drah, jež dle koncesse je oprávněn stát převzíti ve své vlastnictví. Podstatným ustanovením této předlohy je, aby daň, kterou společnosti jsou povinny platiti, se od čistého výtěžku odečtla, tak že by sestátněním důchody státní se nikterak neumenšovaly. Ustanovení to je nejvýše spravedlivé a nemohou se mu soukromé společnosti nikterak důvodně opírati, a nezasahá se tím nikterak v nabytá práva, jelikož placené daně nelze nikdy a za žádných okolností považovati za důchod, který by se měl akcionářům snad nahražovati. Jako každý podnikatel placené daně zařadil si již mezi náklady výrobní, tak je to nutné také při podnicích dopravních. Že tím cena mnohých tratí, kterých stát bude chtíti nabyti, značně klesne, o tom ovšem nelze pochybovati. Bursa také hned dosah předlohy vycítila tím, že akcie drah soukromých odhadovala mnohem níže, jakmile zpráva o předloze dostala se do veřejnosti. Celkem však nová tato předloha, jak již s dostatek vytčeno, neporuší nikterak dosavadních nabytých soukromých práv.

* * *

O vyrovnání rakousko-uherském nebude na dlouho ještě možno podati žádné spolehlivé a definitivní zprávy. Všecko závisí na dohodnutí o kvotě příspěvků na společné vydání. Touto dobou však kvotové depuputace uherské není, protože nový sněm teprve nedávno byl zvolen Až uherský sněm by mohl opět kvotovou deputaci zvoliti, nebude již říšské rady opět, i proto nutno vše odložiti až na pozdní jaro příštího roku. Prozatím budou míti oboje vlády dosti času, aby mezi sebou vyjednávaly.

Také dohodnutí s bankou rakousko-uherskou není ještě skoncováno. Vlády na ten čas nemají nic důtklivějšího na starosti, nežli svými vlastními příspěvky napomáhati ještě k většímu výtěžku banky. Počátkem října uložily do banky ze svých hotovostí za 16 mill. zl. zlata bez náhrady jakýchkoli úroků a tím se stalo, že banka nemusila za celý říjen vydávati bankovky dani podrobené a teprve počátkem listopadu objevilo se něco málo bankovek dani podrobených, kdežto loni již v září vydávala banka bankovky zdaněné ve velkém množství.

Takováto mimořádná státní pomoc bance, kdy nedostává se jí laciných prostředků vlastních na poskytování úvěrů, může býti ovšem obecenstvu — hlavně velkoobchodníkům a továrníkům — náramně vítanou. Jiná je ovšem otázka, zdali stát činí správně a dobře, když dopouští, aby zisk z toho plynul do pokladen bankovních a když nežádá za to navzájem od banky služby, které by mohly býti za to dostatečnou náhradou!

* * *

Poslední volební boj v Severoamerické Unii rozhodnut a vítězství připadlo kandidátu (Mac Kinley-ovi), který podává dostatečn záruky, že nebude měna tak velikého a hospodářsky mocného státu obratem ruky zúplna znehodnocena. Americká Unie zachráněna na čtyři leta od zhoubné hospodářské revoluce.

Odpůrce Mac Kinleyův Bryan ve spolku s majiteli stříbrných dolů mínil zákonem zavésti volné ražení stříbra v Severoamerické Unii. Aby

se rozumělo, co takové zákony by znamenaly, nutno poněkud vysvětliti měnné poměry v Americe. Dle zákonů amerických je v Unii zavedena dvojitá měna, t. j. zlaté i stříbrné dollary jsou stejně platnými mincemi. Ale dollary stříbrné smí si raziti pouze stát sám na svůj účet, kdežto dollary zlaté razí se každému soukromníku z přineseného zlata dle zákonného poměru.

Tím způsobem je cena amerického dollaru na trhu mezinárodním asi dána tímto velmi nepatrně jen měnivým vztahem, že 1 libra šterlinku = 4·86 dollaru. Podle tohoto vztahu, poněvadž 1 libra šterlinku je nyní asi za 12 zl., rovná se cena dollaru asi 2·47 zl.

Cena ta by se okamžitě nesmírně znehodnotila, kdyby se razilo stříbro na účet každého soukromníka, který by je do mincovny přinesl. Dollar váží 412 $^1/_2$ troygrainů hrubé váhy (čili 371 $^1/_4$ troygrainů ryzího stříbra). Cena stříbra obnáší nyní za 444 troygrainů ryzího stříbra sotva 30 penny čili $^1/_8$ libry šterlinku. Je tedy hodnota stříbra obsaženého ve stříbrném dollaru pouze asi 1·25 zl. tedy o něco malinko vyšší nežli **polovice ceny zlata v dollaru zlatém.** Tím by tedy měna americká byla znehodnocena na polovičku své ceny nynější. Arci by volným ražením stříbro snad poněkud stouplo v ceně, ale rozhodně by nová stříbrná americká měna byla velmi hluboko pod nynější svou úrovní.

Představme si pak, že by škrtnutím péra zmenšily se najednou všecky mzdy, všechny platy úředníkům na polovici, že by všichni věřitelé ztratili náhle polovinu pohledávek, čili že by nuceni byli se vyrovnati padesáti procenty. To rovnalo by se násilné revoluci a úplnému státnímu bankerottu. Že toho si horoucně přáli zadlužení farmáři, tomu není se co diviti, že však se pro takové loupežné hospodářství dali získati také na mnoze dělníci, to by nesvědčilo o jich přílišné duševní vyspělosti.

Pro Evropu znamenalo by zvolení Bryanovo dokonalou záhubu evropského zemědělství. Farmář by měl najednou poloviční vydání, mzdy by klesly na polovinu, dlužných úroků by platil pouze polovici, daně by jej pouze polovičně tížily. Tím by konkurence obilí amerického byla neodolatelná a ceny obilí evropského by musily namnoze klesnouti hluboko pod výrobní náklady. Také v jiných mnohých oborech by se dala americká konkurrence Evropě cítiti. Všeobecný krach peněžních a obchodních podniků, který by nutně byl Ameriku potom zasáhl, byl by hrozně otřásl zároveň hospodářskými sloupy a základy nynějšího kapitalistického těžení v Evropě. Než není potřebí všech důsledností toho domýšleti, jelikož voliči američtí zatím nebezpečí to zažehnali.

Tolik je však jasně patrno, že podobné attentaty by nebyly nikdy možné, kdyby měnné zákony byly správnější, kdyby totiž kurantní stříbrné mince aspoň přibližně tolik stříbra obsahovaly, kolik mají dle litery zákona platit. Pokud by to nebylo možné, bylo by nutným opatření, aby mince stříbrné byly prohlášeny za mince drobné.

V Praze 8. listopadu 1896. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Stoupání cen obilních a o sto milionů větší hodnota obilní úrody naší monarchie — Aktivnost naší bilance tržební — Přechod Rakousko-Uherska od státu agrárního k průmyslovému, výroba obilí v Předlitavsku daleko nestačí spotřebě — Malé pivovary hynou a velké přinášejí zisky statisícové, výroba a vývoz piva roste, ale malí musejí se uměle brániti úpadku — Výstava maloživnostenská a klempířská v Praze 1897 — Heslo národní povinnosti a ochrany zákonodárné, reminiscence z historie cechů – Volby do obchodních komor na Moravě a v Čechách — Zakládání německých podniků v českých krajinách — Krajkářská škola ve Strážově — Živnostenská novela — Státní dotace na vodní cesty, přístav bez řeky, řeka bez lodí!

V posledních dvou měsících zdálo se, jakoby rolnictvu našemu mělo zvýšenými cenami obilí nahraditi se, oč zmenšeným pěstováním a klesnutím cen cukrovky na výtěžku polí vloni bylo připraveno. Následkem neúrody v jižním Rusku, Australii a severozápadních provinciích Indie stouply ceny obilí v krátce asi o 20—30 procent proti říjnovým obnosům loňským, povznesše tím hodnotu úhrnné letošní žně v naší monarchii o více než 100 milionů zlatých.

Na zvýšení tomto účastní se sice mnohem větší měrou Uhry než naše polovice — z 80 milionů mct. obilin připadá na Uhry asi 52, na Předlitavsko asi 28 mil. mct., z 52 mil. mct. pšenice na Uhry 41 mil. a na Cislajtanii pouze 11 mil. — Avšak stoupnutím cen světových zvedá se i vývoz obilí uherského a ulevuje tlak jeho na produkty naše, a tak by i malému producentovi zlepšení cen značněji prospělo, kdyby mezi ním a vývozcem nebo spotřebitelem nebylo řady prostředníků-obchodníků, v jejichž kapsách zlepšení cen z největší části uvázne.

Co nedokázaly učené kongressy agrární ani agitace bimetallistické: zjednati obilí přiměřenější ceny, podařilo se dešťům červencovým a srpnovým, a hlad v Pendžabu, špatné žně v Americe a j. poskytují okamžitou úlevu z obvyklé tísně rolnictvu středoevropskému.

Zlepšení obchodu obilního způsobilo i převrat v tržební bilanci naší monarchie: loni za $^3/_4$ roku dovoz i vývoz rakouskouherský byly v rovnováze, letos dovoz převýšen jest vývozem o 23·9 mil. zl., k čemuž obilní obchod přispěl 10·7 mil. zl. a cukr 10 mil. zl.

Bylo by však nesprávno usuzovati z toho, že jsme — zejmena v naší polovici říše — dosud týmž státem agrárním, jakým jsme byli ještě před čtvrt stoletím. Naopak, rozdělení obyvatelstva mezi zemědělství s jedné a průmysl i obchod s druhé strany, poměr domácí rolnické výroby ke spotřebě potravin, směr rozvoje tržby zahraničné i konečné rozdělení břemen veřejných ukazují na neustálý postup industrialisace Rakouska. Přináleží sice dosud k zemědělství a odvětvím příbuzným skoro

56 % veškerého obyvatelstva našeho, ale procento toto ustavičně klesá (r. 1880 obnášelo ještě 60·7 %) a roste vždy více počet osob, jejichž existence závisla jest na prospívání výdělkových oborů nerolnických; obchod a průmysl budou měrou rychle rostoucí základem výživy příštích generací. Produkce rolnictví našeho daleko nestačí, aby vyživila obyvatelstvo, již před 10 lety konsumovali jsme ročně o 11·3 mil. mct. obilin více než jsme vyrobili. Nejenom tedy úroky svých dluhů, ale i dovoz potravin k naší výživě nezbytných musíme v míře vždy větší hraditi vývozem svých průmyslových výrobků do Uher a do ciziny.

Ani v monarchii naší jako celku znenáhla nebude lépe, přes dosavadní agrarism Uher, a větší vývoz jest možným vůbec jen v létech u nás naproti cizině mimořádně úrodných. Ponenáhlu zbývá jako jediný obilní produkt pro vývoz ječmen a slad. Produktů zemědělských dovezeno letos (3/4 roku) za 249 mil. a vyvezeno jen za 187 mil. zl.; výrobků průmyslových dovezeno za 233 a vyvezeno za 339 mil. zl.

V Praze konána 1. t. m. schůze malosládků. V posledních 25 letech zaniklo v Rakousku přes 1000 pivovarů (1865 bylo jich 2666, r. 1891 1694), a těm menším pivovarům, které dosud se udržely, hrozí nebezpečí, že budou v brzku udolány podniky velkokapitalistickými, pracujícími s dokonalejšími stroji a menší režií. A při tom výroba v témž období (1865—1891) stoupla ze 7 na 15 mil. hl. a daň ze 14 na 28 mil. zl.; v Plzni existují již 3 obrovské pivovary a má se založiti čtvrtý, máme nové národní, měšťanské a pod. pivovary v Čes. Budějovicích, Holešovicích a j., smíchovský akciový pivovar rozdílí právě při výrobě 366.000 hl. za poslední rok výrobní čistého zisku skoro půl milionu, česká piva zdomácňují v dosavadním nejstarším a nejdůležitějším odbytišti Bavorska, severním Německu, a německé úřady i rakouské obchodní komory rozhodují o otázce, je-li název „plzeňské pivo“ skutečně označením původu či pouze druhovým názvem piva, ať kdekoliv vařeného. Tak zkvétající tedy průmysl a tolik zmařených podniků, jejichž majitelé bývali druhdy živnostenskými aristokraty. Právě jako mlynáři, kteří však příčinu úpadku mlýnů spatřují ne ve velkokapitálu domácím, nýbrž — v uherské konkurenci; ačkoliv dnes jistě v mlýnech našich semele se obilí (domácího i dovezeného) čím dále tím více a mnohem víc, než kdykoliv dříve. Ale právě rozdělení tohoto kvanta jest čím dále tím nesouměrnější, a na malé připadá vždy méně . . .

Přirozeno, že i malé pivovary brání se před zaniknutím a organisují se. Také nová daň pivní má zvláštní výhody poskytnouti pivovarům nejmenším a navrhuje se i zřízení záložny na poskytování levného úvěru.

Obchodní komora pražská bude v roce příštím opět pořádati odbornou výstavu strojů a nástrojů pro malé živnosti v Praze ve spojení s odbornou výstavou klempířskou a sice v rozměrech mnohem větších než v roce 1894. Z každého čelnějšího odvětví živnostenského budou vystaveny dílny staré i moderní, nové nástroje, stroje a motory (zvláště rozvádění síly elektrické k pohonu malých strojů řemeslnických má býti demonstrováno), při výstavě budou pořádány cvičebné kursy a přednášky pro obuvnictví, truhlářství, klempířství atd. a krátké výstavky pečlivě vybraných výrobků řemeslnických.

Ovšem bude i úspěch této výstavy patrnějším jen pro ty, kdož k ochraně existenčních zájmů svých také vlastní rukou přičiniti se chtějí; massa bude ovšem patřiti k oněm prý „statečnějším“ živlům, které očekávají ochrany výhradně od zákonodárství.

Připadají nám tu mimoděk leckteré smutné zkušenosti s heslem „svůj k svému“. Krejčí, který neví ušiti ani polovici kalhot, švec, který neumí boty spraviti, knihař, který neví ani, jak se kniha váže, kupec, který sebral nejhorší zboží atd. („Čas“ č. 40) všichni požadují, aby lid byl jich odběratelem, aby jenom od nich kupoval ve jménu tohoto hesla, jež je má chrániti před následky jejich nedovednosti, nepřičinlivosti a nesolidnosti. A podobně představuje si nemalá část živnostnictva touženou ochranu zákonodárnou.

Když cechy měly monopol na veškeren odbyt v městě, dbaly přísně o to, aby také spotřebitelstvo netrpělo újmy ani špatnou jakostí zboží nebo práce, ani přehnanou cenou. Jakmile neposkytovaly této záruky ve prospěch spotřebitelstva, stal se jejich monopol nesnesitelným a zlomení jejich moci bylo vysvobozením. —

V Čechách i na Moravě stojíme před volbami do obchodních komor. Na Moravě jde o to, dobyti aspoň v třetím sboru nejmenších poplatníků živnostenských a obchodnických zastoupení v komorách brněnské a olomoucké, z nichž český živel nyní úplně jest vyloučen. Nemáme mnoho nadějí: přípravy k volbám sněmovním rušily, znemožňovaly prý přípravy k volbám komorním, hlásá se ještě před započetím voleb a sází se vše na poslední kartu, na všemožné napjetí sil v posledním okamžiku. Ale ovšem dlouholeté posice německé v komorách musí býti dlouho a vytrvale dobývány, a mandáty komorní daleko nejsou lákadlem takovým jako poslanecké. Není tam ani příležitosti k skvělým řečem za potlesku galerie, ani k voličským schůzím s povozy a kytičkami, ani immunity, ani falešné glorioly zákonodárce; že však komory disponují ročně velikými tisíci na podporu a zařizování škol a museí, na udílení stipendií, na poskytování strojů a na pořádání výstav, že rozhodují o jmenování soudních znalců a přísedících při obchodních soudech, že není věci živnostenské ani obchodní, kterou by úřad politický nebo finanční vyřídil bez předchozího vyslechnutí komor, že komory mohou dle své libosti sdělovati adressy zdejších výrobců cizozemským importérům a informace i pokyny zdejším tazatelům o cizozemských poměrech, že mohou v tisícerých směrech zakročiti úspěšně tam, kde jest jednotlivci přístup nesnadný neb nemožný, a že způsob, jakým se vše to vyřizuje, z nemalé části závisí na hospodářském a národnostním složení komor — toho stoupenci vysoké politiky nevidí. Brněnská komora dávala loni na 8 pokračovacích škol německých subvencí 1450 zl., na 22 českých pouze 1330 zl. Pražská komora poskytuje v rozpočtu na rok 1897 na školy, musea, kursy a odborné výstavy české bezmála 35.000 zl., skoro desetkrát více, než v posledních letech dřívější majority německé. Naprosté nezastoupení živlu českého v komorách moravských nazvali jsme při nízkém censu volebním v III. sboru (v červnu t. r. N. d. str. 839) „zjevem nejen zarmucujícím, ale přímo ostudným“; zůstane při něm patrně i pro další třiletí.

Rovněž o volby do obchodních komor českých je u nás málo interesu. Nejde více o dobývání nových posic, ale o to, aby mandáty, jimiž vládneme, obsazovány byly lidmi, inteligencí a rozhledem skutečně vynikajícími, aby majorita dle počtu nestala se minoritní dle kvality. Němci do sborů utrakvistických vysílají své odborníky nejpřednější — u nás politické strannictví a strýčkovství nemálo se prohřešuje.

Německonacionální listy vyzývají Němce, aby po příkladě židů zakládali v českých krajinách tovární podniky. Česká města jsou průmyslově nanejvýš příznivě položena, dělníci jsou skromní a učeliví, a obyvatelstvo prý je rádo, když německý kapitalista třeba v ryze české obci továrnu zařídí, po národní zášti není tu ani stopy. Byla by to národní práce, jež by se nad to i hmotně znamenitě vyplácela. Židé prý tomu dobře rozumějí, třeba jen jíti za nimi. — A u nás se myslí, že celý národ má starost o hospodářské povznesení s krku, když se k tomu po mnohém mluvení a rozčilování utvořila národohospodářská společnost.

A ještě z našeho světa: Národní jednota pošumavská založila ve Strážově u Klatov krajkářskou školu a chce pečovati o rozšířený odbyt výrobků tohoto dávného domácího průmyslu strážovského u vlasteneckých dam našich. Bez bazarů a zábav pro děti školní i odrostlé to však nepůjde, přes starobylost a slovanský ráz vzorků strážovských!

Sněmovna přijala novelu k živnostenskému řádu, která usnadňuje společenstvům zřizovati svépomocné podniky (výrobny, sklady, záložny atd.) a upravuje důkladněji vzdělávání učňů. Potřebí bude jen, aby intence zákona přešly také do ducha společenstev!

Ve státním rozpočtu postaráno jest o dotace na vorové přístavy nad Prahou a kanalisaci Labe a Vltavy od Ústí n. L. k Praze. Máme milionový přístav u Prahy a nemáme k němu potřebné vodní cesty; až po letech dosáhneme této vodní dráhy, budeme míti vzhledem k ničivé konkurenci železnic dost lodí, které by po ní pluly? Jsou lidé, kteří o tom pochybují. *S.*

Rozhledy sociální.

Změna domovského zákona — Dosavadní ztrnulost domovského svazku a moderní „tah do měst“ — Finanční důsledky pro venkovské obce a pro země obyvatelstvo produkující — Stoupající zaměstnávání ženských sil v obchodu a průmyslu — Organisace ženského obchodnického pomocnictva v Praze — Nezaměstnané dělnictvo a nedělní klid v živnosti pekařské — Statistika českých dřevodělců, potřeba monografického vyšetření — Sjezd německé strany sociálně-demokratické v Gothě — Naturalism a stanovisko Gartenlaube v dělnické belletrii — Jak podporuje se chudina ve Vídni — „Grosse Noth“ a illustrace k domovskému zákonu — Co je pro nepříslušníky v Praze?

Dne 28. října t. r. schválila sněmovna poslanecká v druhém čtení změny zákona domovského, jimiž má se pro budoucnost napraviti bezpráví, páchané na klesajících a odlidňujících se obcích venkovských ve prospěch zkvétajících měst a okresů průmyslových.

Dosavadním zákonem domovským z r. 1863 byly poměry domovské jaksi zkameněny: kdo nebyl v obci úřadníkem dvorským, státním nebo zemským, duchovním neb učitelem, nenabyl ani sebe delším pobytem práva domovského v obci, do které dle domovského práva svých předků nepříslušel, dokud jej obec tato výslovně a z dobré vůle své do svazku obecního nepřijala. Naproti tomuto, na pohled zcela prostému a důslednému právnímu řádu stavěly se však čím dále v tím příkřejší protivu poměry hospodářské: od doby rozkvětu průmyslového vyskytuje se i u nás hospodářsko-sociální zjev, nazývaný „vnitřním stěhováním“, přívalem obyvatelstva do měst a průmyslových krajin, kdežto okresy venkovské, jestliže se vůbec neodlidňují, vzrůstají co do počtu obyvatelstva měrou mnohem skrovnější. Od r. 1880 do 1890 přibylo v Rakousku obyvatelstva celkem jen asi 7%, v městech přes 10.000 obyv. však 33%, a města vyčerpávají skoro veškeren přirozený roční přírůstek obyv. rakouského.

Statisíce lidí zůstávalo právním svazkem spojeno s obcí, v níž snad již v druhé generaci nebydlelo a nebylo v nižádném svazku hospodářském nebo vůbec existenčním. A poněvadž právo domovské poskytuje nárok na nerušený pobyt a na chudinské zaopatření v obci, tedy zbavovaly se obce se značným počtem přistěhovalců všech nepříslušníků, kteří by jim byli padli na obtíž, poukazujíce je do obcí domovských, o něž tito, dokud se vlastním přičiněním vyživiti mohli, nikdy se nestarali a jichž třebas ani neznali.

Z odstěhovalých příslušníků svých ztrácely tedy obce všechny, jimž v cizině podařilo se pevné půdy nabýti; neboť ti od obcí nového bydliště svého ochotně byli domovským právem obdarováni. Kdož však po vyčerpané síle pracovní ke stáru na veřejnou dobročinnost byli odkázáni,

vraceli se, nebo jejich vdovy, a děti do původní obce domovské, nevítáni a nenáviděni.

Město, v němž prožili všechna léta nejdělnějšího věku svého, kde prací svou přispívali k rozkvětu průmyslu, kde platili nepřímé dávky (daň činžovní, potravní, pivní krejcar, mostné atd.) nebo dokonce i přirážky k daním přímým, odhodilo je k stáru jako vymačkaný citron. Jsou města, v nichž nad 70% obyvatelů vznáší se Damoklův meč vypovězení.

Jako obce, byly v tomto směru aktivními a passivními celé země korunní. Známo, že z jižních Čech a Moravy valem stěhovalo a stěhuje se obyvatelstvo jednak do průmyslových okresů severnějších, jednak hlavně do Dolních Rakous a Vídně. Přes půl milionu osob, do Čech příslušných, jest pobytem v jiných zemích rakouských a skoro 70% z těchto bydlí v Dol. Rakousích. Veliké obnosy platí pak země za chudinské podpory, ošetřování v nemocnicích, porodincích atd. za své příslušníky jinde usazené a jiným zájmům prospívající.

Stanoví se tedy novým zákonem zásada, že kdo po 10 let bez trestu a dobrovolně v obci přebýval, má právo žádati, aby mu v ní uděleno bylo právo domovské, a to nejen jednotlivec sám, nýbrž také dosavadní jeho obec domovská. Obce budou tedy moci jen tehdy plně využitkovati výhody zákona, budou-li své odstěhovalé příslušníky v bedlivé evidenci míti. —

Při sčítání obyvatelstva dle povolání 1895 v Prusku bylo zjištěno, že poměrně v odvislém zaměstnání v průmyslu a obchodě mnohem více přibývá příslušníků pohlaví ženského než mužského, že však ženy také od posledního sčítání r. 1882 mnohem větší měrou než muži dovedly si vydobýti postavení pomocníků lépe placených. Ale ovšem pravidelně za nižší mzdy, za úsilnější práci a za větší příkoří než síly mužské. Odtud také prvotní nenávist mužů proti ženské soutěži o mzdu a práci, odtud boje, které podnikali ve všech oborech, k nimž obracela se žena, nemající přístupu k tradicionelnímu zaopatření v manželství, rodině. Když se však vidělo, že nelze než s faktem zaměstnávání žen se spokojiti, přikročuje se k organisaci ženských pracovnic pod heslem: za stejnou práci stejnou mzdu.

Podobný převrat nastal i v obchodním pomocnictvu českém od konviktské schůze v roce 1893 do veřejného shromáždění pomocnic obchodních dne 8. t. m. v Praze konaného. Nebylo již odporu proti tomu, co tehdy bouřlivě bylo kaceřováno; dělnice organisovány budou jako ženský odbor Československé obchodnické besedy, jejichž výhod budou moci užívati i co do stanovení podmínek pracovních, i co do sprostředkování práce, v němž dosud odkázány jsou na ústavy soukromé.

Nezaměstnané dělnictvo pekařské demonstrovalo veřejnou schůzí proti tvrzení zaměstnavatelů, že nemohou dělnictvu svému poskytnouti ani nedělního klidu, ani náhradního dne odpočinku v týdnu pro nedostatek sil pracovních. Poměrům v živnosti pekařské mají dle zvláštního výnosu ministerského věnovati důkladnou pozornost živnostenští inspektoři — snad bylo nařízení to vydáno, aby sociálně politická péče vlády před cizinou skvěla se svojí všestranností, aby však přetěžování dělnictva a učednictva pekařského přílišnou dobou pracovní, veliká úmrtnost jeho

nečistota v dílnách a noclehárnách atd. zůstaly i na dále bez jakékoliv úhony.

Organisované dělnictvo dřevodělské vydalo právě z usnesení mezinárodního sjezdu dřevodělců statistiku práce, zahálky, výdělku, nemocí, úrazů, stáří a organisace odborů dřevodělských v Čechách v r. 1895. Vyšetřování statistické provedeno asi v 1100 závodech se strojní i ruční výrobou — došel a s pílí a zručností nemalou zpracován jest značný materiál číselný, ale pro všeobecné úsudky o dřevodělství českém přece nedostačuje a nevysvítá ze statistiky, odkud — z kterých krajin, severních či jižních, měst či venkova, od zaměstnavatelů českých či německých atd. — pocházely dotazníky vyplněné, jež jsou základem tohoto zpracování. Rovněž není statistika, t. j. číslice, sama o sobě přesným měřítkem k poznání poměrů hospodářských a sociálních, poněvadž na př. číslice jediného okresu mohou příznivě nebo nepříznivě působiti na obraz celkový. V arithmetice platí jednotka vždy stejně, v sociálním životě nikoliv; a proto musí statistická data doplněna a po případě opravena býti šetřením monografickým, dle předmětů, dle krajů atd. Jistě by ku př. bylo zajímavo zvěděti, pokud jsou poměry stejny či rozdílny v městech či na venkově, na českém severu či jihu, a podnikatelů Čechů či Němců, ve velkozávodech továrních či u podmistrů pracujících pro sklady obchodní, jaký vliv měly v roce šetření všeobecné poměry výroby a odbytu atd.

Dočkáme se jistě i takovýchto šetření od samostatného počinu našeho dělnictva spíše a dříve, než od činitelů, jejichž by to vlastně mělo býti zákonnou povinností. Zatím těšíme se upřímně i z tohoto nanejvýše obtížného a celkem zdařeného díla, vědouce, s jakými nesnázemi bojují při prácech podobných i orgány, úřední autoritou vyzbrojené. —

Naproti bouřlivému sjezdu frankfurtskému uplynul letošní sjezd německé strany sociálně-demokratické v Gothě (či vlastně v Sieblebenu u Gothy, poněvadž v městě samém nebyla žádná z větších místností ke schůzi této propůjčena) velmi klidně, odpověď to na úkory, jimž byla strana v posledním roce vládou pruskou vydána. Nebylo ovšem bez potyček; prudké výtky strhly se nad orgánem strany „Vorwärts-em“ a jeho vrchním redaktorem Liebknechtem, a nad naturalistickým směrem časopisu „Die neue Welt“. Boj názorů nad jiné zajímavý: zde snaha ukazovati světu, v jaké bídě tělesné i duševní hynouti musejí třídy nemajetné, co špíny lpí na samých základech a sloupech nynějšího řádu hospodářského a sociálního — onde zase zákmit tušení, že nelze pohřižovati se ve vlastní bídu a nad spoustou neštěstí, kleslosti a špatnosti ztráceti veškeru energii a naději na možnost zlepšení, že při dlouhém putování po poušti nynějších řádů společenských dlužno obraceti zrak i k tomu, co jest cílem snažení, k zaslíbené zemi Kanaan. Stanovisko Gartenlaube, řekl Bebel, pravda; ale mnozí právě toho si přáli, chtějíce bídu literatury ponechati k rozšíření a četbě společnosti, jíž neznáma jest bída skutečného života.

Jednání sjezdu svědčilo o vyspělosti strany, která bez velkých slov a hlučných frásí neváhá otevřeně odkrývati vady ve správě a vedení svém, odlišuje uskutečnitelné od fantastického a vyniká vzděláním, rozhledem i výmluvností svých řečníků.

V resolucích žádá se zejména plná politická i soukromoprávní

rovnost a stejná mzda za stejnou práci žen s muži, rozšíření ochranného zákonodárství dělnického, slavení prvního května tam, kde to bez poškození dělnických zájmů jest možno a pod.

Spolek proti schudnutí a žebrotě ve Vídni zvláštní brožurou: „Grosse Noth“ obrací na sebe pozornost veřejnosti; aby rozmnožil číslici svých příjmů. Za 16 let svého konání poskytl spolek skoro 10.000 žadatelů nezúročné zápůjčky v úhrnném obnosu přes 230.000 zlatých a více než 25.000 chudým dary v obnosu přes 100.000 zlatých, opatřil žadatelům 700 šicích strojů, složil za ně 150 kaucí pro obdržení místa nebo zapůjčení nástrojů a surovin, 1000 chudých obdrželo mimo to šatstvo, prádlo a stravu v obecní kuchyni, přes 1200 annoncí uveřejněno spolkem na vyhledání práce pro žadatele. A illustrace k poměrům dosavadního práva domovského: 90% žadatelů bylo do Vídně nepříslušných, ale tam již přes 6 roků přebývajících, a přes 40% žadatelů bylo ve Vídni usazeno přes dvacet let, aniž nabylo práva domovského. — To, prosím, dělají „gemüthlich“ Vídeňáci; jak postaráno jest v Praze o chudinu do města nepříslušnou? Je k tomu jediná fišpanka, či jsou tu četnější měrou i instituce humánnější? Stálo by za bližší studium! *N.*

Rozhledy časopisecké.

Zase jeden měsíc ve znamení polemik. A co je příznakem: mladí proti mladým. Vře to a šumí a burácí jak snad nikdy dosud. Nastřádaná elektřina se vybíjí, blýskají jiskry a rachotí rány. Napadá nám jedno: kdyby se ta síla, ten zápal, ten hněv byl soustředil v útoku na starý vládnoucí konservatismus, šosáctví a tichošlápství — kde mohla být mladá generace dnes!

Ale naši staří jak v žurnalistice tak v literatuře jsou praktičtí. Beati possidentes nechali hřmít proti sobě útoky, nehlesli ani, když k nim voláno o diskussi a neozvou se, ať se děje cokoliv. K čemu? Jejich posice je takto velmi pohodlná. Každým vykročením ze své reservy mohou jen ztratiti a získati pranic. A tak mladí narážejí na sebe, svádějí urputné boje, tříští se ve frakce a frakce v jednotlivé členy, kteří stojí potom na všechny strany svobodní, nezávislí a bez ohledu. A starým jest zápas ten jakýmsi sladkým zadostiučiněním. — Jaká to generace, — nadýmají se; potírá se mezi sebou jako plody dračích zubů zasetých Jasonem! My staří jsme přece jiní. Všechno ututláme mezi sebou a jsme na venek jako milující se falanx vždy stejná a neproměnitelná. A zatím všechen ten boj mladých jest jenom očista prováděná bezohledně na vlastním těle. Vypravuje se o čápech, že před dalekou cestou na jih povraždí všechny své spolubratry, jichž slabost by mohla celou četu zdržovati na obtížné dráze. Tak se dívám na nynější fasi mladých. Kdo je sláb, ať zůstane na bojišti hned. Ti, kteří vydrží, jistě instinktivně cítí celou tíhu budoucnosti, svou zodpovědnost vůči ní, práci, kterou ona od nich vyžaduje, a proto chtějí vkročiti v ni krokem plným bez zbytečných přítěží. A takový proces provésti na sobě předcházející generace nedovedla. —

Žádný list mladé generace není zakořeněn v kapitálu nakladatelském. A má-li dnes každý z nich své místo, vybojoval si je svou cenou. Reklama tu nepracovala. A padne-li některý, padne jen z příčin materielních. To doslýcháme dnes o „Ženském Obzoru". Zmínili jsme se v naší rubrice o listu tom již několikrát. Dobrý počátek, list potřebný v našich poměrech, kde i starovlastenci a starovlastenky deklamují stále o ženské otázce — ale materielní base nalézti se mu nepovedlo. Což je pro české ženy znamením dosti smutným, považíme-li, že české ženy vydržují pět či šest prázdných a hloupých listů modních a copatý orgán slečny Krásnohorské. Gymnasium dívčí, studia universitní, atd. atd. po všem tom volá moderní česká žena — ale list, jenž chce býti jejím jazykem, jejím bo-

jovníkem vůči veřejnosti má zajíti. A starovlastenky, jimž byl nový list trochu nepohodlným, zamění neúspěch materielní porážkou morální a řekne se: „Vida, ty starovlastenky přec měly pravdu.“ A moderní česká žena se zaboří do svého modního listu a půjde to starou kolejí dále.

* * *

Jednu statistickou tabuli bych byl rád viděl. Mnoholi peněz dá ročně ten dobrý český lid za svou duševní stravu a jaká ta strava je. Druh té stravy dá se konečně poznati a stopovati. Otevřte kterýkoliv krajinský list a pohleděte na rubriku: Literatura. Půldruhého sloupce, dva, půltřetího v každém čísle. Nadpis knihy, nakladatel, cena (při ní obyčejně lákavé slůvko „jen“ tolik a tolik, někdy též „pouze“) a po těchto generaliích 8—10 řádků o knize, které dokazují, že je to poklad, kniha nad knihy a obratně povědí čtenáři, že je dojista idiotem či vlastním svým zlodějem, nepořídí-li si tuto knihu co nejdříve.

Pravidelně je kniha illustrována „vynikajícím“, „znamenitým“, „geniálním“, „naším“ malířem, pravidelně ji možno dostati buď celou, buď po sešitech („aby i méně zámožný atd.“) pravidelně se pošle prvý sešit obratem pošty k nahlédnutí — zkrátka takový dojemný revolver sedí člověku na prsou. A obsah? „Sensační“, „napínavý“ román znamenitého francouzského mistra, kde děj chytí ducha, duši, fantasii, nervy — inu, pět roků života ztratí bláhovec ten, který knihu nekoupí . . . Kolik myslitelů, básníků a spisovatelů prošlo tím naším českým světem a tak beze stopy, bez ohlasu! A hle, Barnum, pověstný amerikánský příslovečný Barnum udělal u nás školu, která tak brzy nevymře, jejíž stopy ponese naše literatura hezkou řadu let. Míním specielně pány dobrodzeje Vilímka a Hynka. Závody pánů těch chrlí do našeho dobrého českého lidu spousty potištěného papíru, překlady ledajakých cizích škvárů, jichž obsah rovná se jakostí jen češtině, již jsou ztlumočeny a naše žurnalistika věrna svému úkolu (co národní stráž), týden co týden plní dva až půltřetího sloupce cirkuláři zaslanými jí z officiny pražské bubnuje bez kontroly na bubny, a dobrý lid platí krvavou daň — své osvětě! A nejen venkovská žurnalistika, otevřte si páteční literární přílohu „Nár. Listů“, nedělní přílohu „Hlasu Národa“, „České Politiky“ praporečníci napřed, tamboři a trumpetři za nimi. Proti krvavým románům páně Hynkovým vedla se kdysi krutá vyhlazovací válka — p. Hynek povolil a s p. Vilímkem ve spolku vydávají „krváky“ nové. Tamto byl blín — tohle má etikettu: obohacení naší literatury. Jak jsem řekl: statistická tabule duševní stravy našeho lidu by byla tuze zajímavá a poučná.

* * *

Prvé číslo listu námi avisovaného, jejž vydává spolek výtvarníků „Manes“ a literáti pp. J. Hilbert a Karel Mašek, vyšlo. Pěkná úprava, dobré obrázky — ale jedno překvapení nám připravil p. Hilbert. Neslušným, hrubým a neočekávaným od autora „Viny“ způsobem útočí na všechny, kteří p. Vrchlického jinak posuzují a cení než on. Nám ovšem není možné než literární kousek p. Hilbertův zaznamenat. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Dnešní přehled věnuji hlavně paní Růženě Svobodové, o níž zde dosud nebylo referováno, ačkoli je od několika let velmi známou a pilnou spisovatelkou. Splácím tedy starý dluh.

Ještě než paní Svobodová vystoupila s prvou samostatnou knihou, tisknouc své práce po časopisech, budila pozornost kritiky, jež vítala ji již tehda mnohoslibně. Čekalo se tedy, že v autorce vyroste nevšední talent. Avšak dnes, kdy vydala již několik knih, lze říci, že nesplňuje toho, čeho se do ní slibovalo. Povím proč.

Jednotvárnost, toť především význačný příznak tvorby její. Není pozorovat vývoje, ba, spíš při každé další knize jakobys sestupoval o stupeň níž. Nahlédneš-li poprvé do některé z jejích knih, na př. do Povídek, jež vyšly v Libuši, zaujme tě měkkost jejího slohu, melancholická její citovost, její bolest nad životem — bolest, obrážející se i v zabarvení jejího stylu. V tom paní Svobodová blíží se Turgeněvu, k němuž patrně chodila do školy. Čteš-li na př. v oněch Povídkách „Škrtnuté věty“ — málem jakoby's četl některou z romanticko-sentimentálních povídek Turgeněvových. Jenže Turgeněv přec jen je Turgeněv, pak bývá i jiný, kdežto sentimentálnost paní Svobodové brzy tě unavuje, poznáš-li i další její knihy. Vidíš, že autorka stále hraje na tutéž strunu. Dívka-žena, sklamaná životem ve svých snech a illusích: toť hlavní thema jejích prací. Nalézáš je v prvém jejím samostatně vyšlém románě „Na písčité půdě“, nalézáš je v „Přetíženém klase“, ve většině krátkých jejích Povídek i v poslední knize „Ztroskotáno.“ Není to nic nového, že spisovatelé rádi se vracívají k myšlénce, kterou již jednou zpracovali. Ba, naopak, bývá to příznakem velikých spisovatelů, záleží však na tom, „jak“ se vracívají. Tak na př. u Tolstého již v nejstarších pracích vidět stopy myšlének, které později v plné síle rozvinul, ale vykazují-li práce Tolstého aneb jiných podobných spisovatelů jistou základní opakující se myšlénku, tu můžeš pozorovat, jak myšlénka ta procházela školou života, jasněla, zrála — až dozrála. Toho rozvoje a postupu však není u paní Svobodové. Její základní myšlénka je podávána jen v různých, více méně od sebe se odchylujících variacích, nikterak však nemůžeš říci, že by se prohlubovala a sílila. Neznamenáš vnitřního zrání spisovatelčina, v okruhu svého životního nazírání nepovídá ti nic nového, zůstává stále tam, odkud vyšla. Neznám přesně chronologického pořadu jejích prací, t. j. jak časově za sebou vznikaly, ale to je právě důkazem ztrnulosti autorčiny, že určit pořadu toho sám ani nedovedeš, chceš-li se dát vést

jen myšlénkovým obsahem. Snad pokročilost formy může tě spíš poučit, ale forma, jen forma zase nerozhoduje.

Jak jsem již řekl, autorčino zamilované thema je: dívka neb žena, sklamaná ve svých snech a illusích. Tím již sám sebou dán je ráz jejích ženských postav. Jsou to bytosti obdařené nadbytkem citovosti. Takovou je Rafaela — viz „Ztroskotáno“ — vyrostlá v ovzduší kláštera, Rafaela, již pak ničí prosa, realita života, sotva že vstupuje na jeho práh, touž realitou trpí Blažena v románě „Na písčité půdě“, sklamavši se v manželství, tak i Olga v „Přetíženém hlase“, nemohouc nalézti v životě, čeho by si přála, tak i Anna v „Pohřbech“ i dva milenci v „Škrtnutých větách“ atd. přicházejí do konfliktu s nelítostnou skutečností. Tuto skutečnost představují v knihách autorčiných lidé apriori sobečtí, hrubí, ba suroví. Poněvadž pak klade takto dvojí protilehlý svět do příkrého kontrastu, přihází se nejednou, že nanáší na tu i onu stranu příliš ostré barvy a že mnohé z jejích postav stávají se karikaturami. To pozoroval jsem zvláště v „Ztroskotánu“, v němž líčení maloměstských lidí je až nechutné v tom směru, nemám-li užít příkrejšího slova. Zde sentimentálnost paní Svobodové, bolest její nad životem přechází zhusta v škodolibost.

Nemohu tu rozebírati všech prací paní Svobodové. Zmíním se poněkud podrobněji jen o dvou: o románě „Na písčité půdě“ a o poslední knize, vyšlé právě v Kabinetní knihovně pod názvem „Ztroskotáno“. Hrdinkou prvého románu je Blažena, dcera zámožného velkostatkáře, vychovaná svými rodiči zcela tak, jak vychovávají bohatí lidé, „mající mnoho v kapse a nic v hlavě“. Měla několik vychovatelek, které ji naučily štěbetat různými jazyky, které nasily v mladou duši její skvělé představy a sny o velkém vznešeném světě lidí, žijících ve velkých městech. Ostatně i matka vštěpovala jí přesvědčení, že štěstí života i celé jeho pochopení spočívá v bohatství. A tak Blažena, když dorostla, snila a přála si, aby nezůstala na samotě, aby o ní věděl svět, aby žila ne skryta společnosti, ale nějak ve výši, a nad ní. Přání její se vyplňuje. Rodiče opatřují jí ženicha v synu pražského boháče — zkrátka peněžně znamenitou partii. Blažena spatřivši podobiznu svého budoucího muže, šeptá si: „Budu velkou paní!“ Hlasitě se zasmála, poskočila, rozběhla se a zakrývajíc tváře lokty, těžce padla na pohovku z květovaného krepu. „Jsem nevěstou!“ Spisovatelka sice také o ní praví na jednom místě, že pracovala, myslila a četla, ale mělo-li to nějakého blahodárného účinku, tu nevidět. Teprve později stává se s Blaženou hluboká proměna. Provdává se za muže, kterého jí tedy vybrali, ale muž je záletník, povaha nejhrubšího zrna. Spisovatelka přitlačila hodně péro, takže její Prokop hned od samého počátku, sotva objevuje se na scéně, čpí pepíkovstvím. Ale Blažena poznává teprve později v manželství, oči se jí otevírají, prodělává vnitřní muka a konec konců odchází od svého muže, počít nový život. Poznala „ve vyjasněných prostorách své duše, že sama vždy zůstala daleka jeho světu (t. j. svého muže), že zůstala jím netknuta a nezachvácena“.

Úkol spisovatelčin záležel tedy v tom, ukázat, jakou proměnu vyvolal v duši Blažennině ten nový svět, do něhož vstoupila a jenž sklamal

její přání. Šlo o to, ukázat, jak duše Blaženina se prohlubovala, bojovala a zvítězila. Jak to, že ona všední povaha svým vychováním, neassimilovala se novému okolí, nýbrž vypověděla mu boj a povznesla se do vysoka? Byly v ní nějaké takové lepší zárodky, které pak zrály a uzrály? Což nekupčila s životem berouc si za muže Prokopa, jen proto, aby se skvěle vdala? Kde byly tedy ty lepší zárodky? Kdo je nasil? Odkud vyklíčila ta proměna? A právě tu v mnohém spisovatelka zůstává dlužna odpověď. Nemá dosti jemnosti psychologické, aby vše zdůvodnila, aby učinila svou Blaženu celou, jednotnou — abys zkrátka uvěřil v takový rozvoj, v takové probuzení. Tu nestačí ukazovat, že Blažena byla snivá duše, honící se za lesklými vidinami — a že ji pak manželství, ta realita života, sklamalo. Zde bylo třeba přesvědčit, proč ona v jádru přes své illuse všední bytost stala se pak bytostí tak nevšední — a toho spisovatelka nedovedla. Jinak kniha paní Svobodové je pozoruhodná, zajímavá. Jako však v pojetí její hrdinky jeví se psychologické nedostatky, tak i v líčení vnějšího románového ovzduší postrádáš na mnoze reelní pravdivosti: již v líčení venkovského života rodiny Blaženiny, ale tím víc v líčení pražského života, do něhož Blažena vstoupila. Je to všechno příliš „románové“ v tom smyslu, jak se říkává.

Blažena překonala skutečnost, šla počít do samoty nový život — jaký, autorka nepovídá. Ale co Rafaela v Ztroskotánu, co Olga v Přetíženém klase, co Anna v Pohřbech, co ti mladí zamilovaní lidé v Škrtnutých větách, končící sebevraždou? Rafaela deset let strávila v klášteře, v sedmnáctém roce vychází z jeho zdí do světa, nemajíc potuchy, jak takový svět vyhlíží. Je jako by novorozené dítě, novorozenější než Julie v Maupassantově Životě; autorka zapomněla, že i v klášterech dívky mívají společnost jiných mladých dívek a že není radno překračovat jistou mez, nemá-li vzniknout zdání nepřirozenosti, strojenosti. Ale ať již je Rafaela tak novorozená, čím to, že ona, majíc odpor k všemu světskému, za několik týdnů zamilovává se do zcela triviálního člověka, který ji zase hned odhazuje? I tu, ba ještě víc nedostává se autorce dost psychologické jemnosti a umělecké dovednosti, aby právě ten obrat přesvědčivě nakreslila, abys viděl do rozvoje nitra Rafaelina. A zde právě jen běželo o psychologické thema — a o velmi delikátní thema. Tedy slabá práce, ba i formálně velmi slabá práce. U Olgy v Přetíženém klase, pak vůbec autorka již nepokouší se stopovat vnitřní rozvoj, praví prostě, že Olga neuspokojená životem stala se jeptiškou a brzy zemřela. Ovšem povídá to poetickými slovy — ale až příliš běžně novellisticky.

Co tedy s Olgou, co s Annou v Pohřbech, co s Rafaelou atd.? Zmařené, sklamané životy — toť odpověď autorčina. Ale já vidím v tom přec konec-konců nedostatek paní Svobodové, že ona, jsouc ženou, nepověděla o ženě nic jiného. Vidí v ženě víc jen sentimentální bytost, plnou snů a illusí, bytost, vyrostlou v náhledech, že svět je tu jen proto, aby její vzdušné sny a illuse se uskutečňovaly. Ovšem je pravda, ženy doposud na mnoze bývají takovým směrem vychovávány a pak nastává sklamání a zotročování muži, ale autorka měla by se povznést výš, neutvrzovat ženu v její sentimentalitě, nýbrž ukazovat jí cestu z ní. Paní Svobodová nevidí do dnešních poměrů a není v tom směru tedy ni-

kterak moderní autorkou, třeba že stojí nad paní Lužickou a paní Kunetickou.

Ještě bych se mohl zmínit několika slovy o formální stránce prací paní Svobodové. Řekl jsem již, že její sloh vyznačuje se jistou náladovou barvitostí, pozoroval jsem zvlášť v „Škrtnutých větách". Avšak u paní Svobodové nalezneš také hodně všedně, docela neumělecky podané partie, — zvlášť Ztroskotáno stojí v tom směru hloub — a mnohdy hledanost, strojenost. Strojenost je vidět zvlášť v přirovnáních, jimiž se její knihy hemží. Uvádím některá. Na př. praví: „Její jako dva vrabci nepokojné oči stále pohlížely kolem", „ve svém velikém, tuhém plášti vypadala jako smuteční štít", „hlasem, který zněl, jako kdyby mluvila do prázdného plechového půllitru", „téměř neviditelná, černému špendlíku s korálkem podobná Stanislava", „mezi vysokými keři vydlužených květin objevila se ženská tvář, podobná barvou i tvarem nové plechové škrabačce na brambory", „za ním šel mladý hoch, dlouhý a tenký jako provázek, s malou hlavičkou a tenkým krčkem jako obrácený teploměr", „vlasy měla v předu zkadeřeny jako žíně — — nos jako skobku", „hospodyně byla hubená, prostá ženská a měla podobu kůžele. Hlavu měla malinkou a hranatou jako bukvici — — — nos jí visel jako krápník ve špičce protažený až k hořejšímu rtu" atd.

Docela jiného rázu jsou knihy Martina Havla, vydávané v Kabinetní knihovně pod titulem: „Ze zápisků Phil. stud. Filipa Kořínka". Čtyři svazky již vyšly. Četl jsem a tak již dosti blízce se s Filipem Kořínkem seznámil. Dobrosrdečná povaha, pravá filologická povaha, trochu pedanticky rozebírající a uvažující sem a tam a na konec klidná svým rozřešením. Typ budoucího klassického profesora, šťastný, střízlivý temperament.

V nejnověji vydané knize „Poslední svého jména" Filip vypravuje o úpadku rodiny Rybínovy — matky a dvou synů, z nichž jeden, Patrik, hyne pijáctvím a hýřením, druhý, Dolfi, připravující se k maturitě, srdeční chorobou. Oba i s matkou stopují záhubu rodiny, každý z nich má však pro to svůj zvláštní důvod. Matka, zámožná pražská krupařka, sedící celý den v krámě a vydělávající peníze, svádí vše na vůli boží, hýřivý syn, Patrik, na dědičnost — v degeneraci rodiny vidí následky hříchů zhýralých předků — mladší syn, Dolfi, zří opět všechno neštěstí v nedbalosti matčině. Od útlého mládí postrádal péče její, byv svěřován cizímu dozoru. Jako dítě spadl chůvě se stolu, stal se hrbáčkem a v tom, jak má za to, počátek jeho choroby. „A nejen já, i Patrik moh' být jiný, kdyby byl býval pořád matce na očích, a nemusel se stát takovou ztracenou existencí, která se samovolně dobijí, nemyslíte? Ale jemu bylo jedenáct let, když umřel tatínek, a pak již neměl nad sebou žádného dozoru. Matinka byla v krámě, služkám utíkal z domova, od patnácti let už se potloukal po hospodách a vlčil pořád víc a víc. Je to krátce neštěstí; domácnost bez matky je vždycky veliké neštěstí, pane. Rozumíte mi teď?"

Autorovi nejvíce záleželo na tom, aby svou knížkou promluvil proti dědičnosti. Rozhodně dědičností v románové literatuře již se naplýtvalo tolik — zvlášť vliv Zolův tu působil — že člověk s radostí vítá jednou povídku, v níž spisovatel vytkl si za úkol, ukázat, že nedá se všechno

svádět na krev předků. Je vidět, že přemýšlel a překonával stanovisko dědičnosti. Nejsem kompetentní mluvit o tom, jak a pokud dědičnost je přípustna — avšak aby člověk nutně musil být pijákem a hýřivcem a ulovit si delirium tremens, to, zdá se mi, nemá co činit s takovým a takovým životem předků, to je věc vychování a životních zásad. Což, kdyby hýřivý Patrik alkoholu nikdy byl nepoznal, neměl příležitosti poznat, byl by také zemřel na delirium tremens? Je mi lhostejno, jak spisovatel ústy jedné své osoby vysvětluje úpadek rodiny Rybínovy. „Vždyť vám povídám — nic jiného to není, než ty proudy. V nich je ta celá příčina. Falešně se na věc začnou dívat a falešně začnou žít. Každý si myslí, že kápnul na to pravé a svou myšlénku pak pronásleduje. A nejen že falešně potom žije, ale způsobuje krom toho sobě i jiným mnoho zármutku a bolestí. A tak jste to mět také u Dolfiho, a máte to u Patrika. Nebožtík Dolfi ten uvnitř dával všechnu vinu své matce. Pořád to v něm kvasilo. Když Katy ráno vstávala do krámu, už ho to rozpalovalo a píchalo. Jak začala mluvit o obchodě, už byl celý smrtelný. A že tohle ustavičné rozčilování nejvíc mu škodilo, na to zapomínal. O pár let zde moh' být dýl, kdyby se byl pořád tím nerozčiloval. A u Patrika je to na vlas tak. Ten zas pořád má na jazyku zákon přírody a že nic to není platno, všechno že musí vymřít, a tak jen pil a pil, aby tomu už byl konec, až je teď tam, kde chtěl být.“ Ač i v tom dost pravdy, pravím, že celkem mi lhostejno. Mně se hlavně líbilo, jak spisovatel knížkou názorně ukázal, kam vede materialistické ulpění na penězích a ulpění na tělesných požitcích. Knížka je realistická. Ovšem je to víc jen zevní realismus, ale dohaduješ se, vidíš i do duší těch oněch osob.

Z poesií vyslány na trh nové básně Macharovy 1893—1896 a staří „Adamité“ Čechovi, jež vydalo nakladatelství Topičovo s Muchovými illustracemi.

Konečně překlady! V ruské knihovně vyšel právě 5. svazek spisů J. S. Turgeněva, v němž kromě několika kratších povídek nalézá se i román „Dým“, mající sociální pozadí. Není však tak jednotný jako na př. „Otcové a děti“ neb „Nov“, u kterých základní myšlénka splývá s dějem. V Dýmu to široce sociální víc episodicky podáno. Hrdinou je mladý člověk, muž plánů, utápěných však v lásce k vdané ženě. Oblíbené thema Turgeněvovo: líčit buď zbytečné neb zlomené a nalomená typy. To však u nás dost odjinud známo a ostatně není nemožno, že i zde naskytne se někdy příležitost, obšírněji o Turgeněvu promluviti.

Milkování od Arthura Schnitzlera. Překlad z němčiny. Také staré thema: muž, bytost záletná, hledající v životě jen ženy — žena, povolná bytost jeho hry. Někdy však taková hra se nevyplácí, jak ukazuje Milkování. *Z.*

J. S. Machar, 1893—1896, **Básně**. 1897.

Jestli jsem to ještě neřekl, tedy to říkám nyní, že většina našich kritiků Machara ještě nedocenila. Obzvláště ti, kteří naší oficielní kritikou vytaženi byli až na kalenici toho našeho parnassu (já si s dovolením náš parnass před-

stavuji jako činžák) — ti chudáci teď tam na hoře jsou v trapné situaci, výš nemohou a dolů nechtí . . . Ale jen dolů, pánové — ecce poeta!

Machar je básník, je básník veliký, je básník ohromující, ohromný — ani nevím, jak bych to vyslovil, co cítím a co ve mně bouří, když tu novou sbírku pročítám. Kde jste v naší literatuře četli takové básně historické? To je docela nová filosofie dějin, ne filosofie, to je nové zírání do minulosti a budoucnosti, je to přímo prožívání historického dějstva a jak silné a energické!

Než držme se raději pořádku sbírky. Hned předmluva je klassicky Macharovská a Macharovsky pravdivá; básně úplně sesilují náladu, kterou si z předmluvy odnášíte — básník podává nám trosky z trojího cyklu a podává jen trosky, protože rozbil svůj plán, napsat trojí samostatnou sbírku . . . Klatba vládnoucí politické strany pro Tristium, stejná klatba officielní literatury pro článek Hálkův a konečně malichernosti některých členů „Moderny" znechutily mu třísbírkový plán a tak dostalo se nám z něho jen několik trosek.

Avšak i trosky jsou přece jen hradem — Macharovy trosky jsou z hradů královských.

„Důvěrné psaní" a „Milosrdenství" s mistrovstvím u nás nevídaným podávají celou dobu našeho XVII. století, a jak prostými a nehledanými prostředky básník podává časový kolorit. A stejně mistrně Machar zachycuje antiku: „Valerius Asiaticus", „Julian Apostata", „Nero"! A všimněte si, jak všude verš časům je přizpůsoben.

Grandiosnost historického, vlastně n a d h i s t o r i c k é h o nazírání Macharova můžeme studovat ve „Visi (Ravachol, Vaillant, Henry)": Minulost leží před duchovním zrakem básníkovým už bez prostoru a bez časové posloupnosti jako mrtvé moře; a teprve v tomto klidném mrtvu panuje Spravedlnost, — pokud lidé žili, byla psancem. Vidíme s básníkem ba přímo mrazivě cítíme tuto mrtvou říši; než tu oživuje se nekonečná poušť:

Ke křížům, hranicím, ke špalkům popraviště,
kde vražděna kdys idea, své rámě
kříž vztáhl z Golgaty a druhým
žehraje dotk' se guillotin dvou šedých,
  pařížské, montbrisonské . . .

Z českých dějin máme také „Dvě matky" — Matku Husovu a matku Žižkovu, básně nad míru krásné a něžné. A dobře si všimněte — básník líčí nám matky našich dvou velikánů a jimi zobrazuje nám velikou dobu naší historie. Kdo jiný než Machar dovede na konci shrnout všecek význam doby a obou Janů v stará slova-verše:

Buď požehnána mezi ženami
a požehnaný života plod Tvého!

Dojem těchto biblických slov a věkovité modlitby je velkolepý a jak básník prostým přestavením dosáhl verše a zároveň účinku!

Od své prvé zpovědi (Confiteor) básník zůstal důsledný až do zpovědi této — nejnovější sbírka je veliká zpověď, zpověď vynucená a proto také hrdě mužná, Macharovská:

Ó, verše mé, vztek slyším syčet z vás,
ševelit bolest, klnout nenávist!

V poznámce k prvé své tištěné básničce („Zimní kosmická píseň“) Machar poznamenal: „Někdy se člověku zachce legitimovati svůj rod. Činím to dnes uveřejněním své prvé tištěné básničky“. Jistě: Machar je z rodu Nerudova; ale od 3. února 1882, kdy v Světozoru čteme prvé tištěné opus básníkovo, žák Nerudův přejal opuštěný trůn mistrův. Trůn český. Machar je náš nejčeštější básník, tím češtější, že z něho mluví k nám veliká a plná doba přítomnosti. Machar je moderní, Machar je Moderna česká.

Ale již zase mne to nutká, pročísti si s čtenářem „Napoleona“ a „La bête humaine“ — pravé perle historické malby a psychologické analyse. A když už mluvím o psychologii, tož musíme si hned zase přečíst „Visi“! A pak si přečteme „Improvisaci“ a pak zase „Dvě Matky“ (všech krás nevystihneš najednou!) a pak, a pak jsme vlastně přečetli již sbírku celou a mnohé básně už alespoň dvakrát.

Ale sotva že se člověk z toho čtení upamatuje, básník už zase vás drží svými verši nejnovějšími. Nemohu si pomoci, musím zde položit báseň „Solus sibi“, napsanou pro vyšlé právě 1. číslo nové „Nivy“. Báseň mohla by býti motto k veršům „1893—1896“.

Nedat se zmást, kdy horkokrevná tlupa
se k tobě lísá, květ ti hází vonný,
v tvůj vůz se zapřáhne a s řevem cupá,
jak po úspěchu mladé primadonny —

a usmát se, když na to po té slávě
se s nůžkami zas žene hoch kýs čilý
jak učeň frisérský, jenž na tvé hlavě
své métier se vyučiti pílí —

dík, bozi, za to. Obojí jsem zkusil
a umím to. A hlavu v pýše zvedám.
Dál jdu, jak šel jsem. Šel jsem, jak jsem musil,
a místo své si komandovat nedám.

S tím světem jsme si byli cizí dosti.
Styk náš byl jenom: rána proti ráně.
K budoucna soudu hodím svoje kosti
a, doufám, vítězné též svoje zbraně.

Ty kosti — ty vítězné zbraně — — báječný obraz, báječná síla!

B.

Dr. *S. Ribbing*, **Pohlavní zdravověda**, 1896. Za 90 kr.

Švédský professor Ribbing měl tyto tři přednášky 1896 ve studentském spolku Lundském; pan Dr. F. K. upravil české vydání podle překladu ruského a německého. Referent má knihu z německého překladu (Die sexuelle Hygiene und ihre ethischen Consequenzen, 14. vydání). Kniha dobrá a užitečná, třeba by se po mém zdání o věci dalo mluvit jemněji; jak? — asi tak, jak o věcech píše paní Dr. Elizabeth Blackwell. Také bych byl rigorističtější — ale je dobře, že se u nás o předmětě

konečně bude myslit hlasitě. Myslím dokonce, že by byl vděčný úkol těch odborníků, kteří znají život našeho studentstva, aby o věci jak sluší a patří pojednali. *B—r.*

Ed. Reyer, **Handbuch des Volksbildungswesens,** 1896. Za 4 mk.

Autor, professor na universitě vídeňské, podává bohatý přehled netoliko obecného školství v různých státech a u různých národů, nýbrž všech pokusů a prostředků, směřujících ku vzdělání lidu. Zasluhuje bedlivého povšimnutí. *B—r.*

Jules Payot, **De la croyance,** 1896.

Autor ve své psychologii není dalek Schopenhauerovu učení o vůli; jak to dokázal svým dřívějším spisem: Education de la volonté. Nová práce je v podstatě totožná: naše doba nevychovává dost vůle, jen intellekt. Proto je třeba obratu, musíme v lidech sílit a vychovávat přesvědčení. „Budoucnost patří lidem víry". Víra vede k činům, víra rodí obětovnost. Autor rozbírá svůj předmět také sociologicky a ukazuje, že obzvláště demokratism bez vychování k víře je slabý, ba ztracený. Autor nemyslí na víru theologickou, chce přesvědčení pokrokové, moderní, do jisté míry materialistické; alespoň je mu všecko naše poznání konec konců jen zorganisováním a klassifikováním počitků smyslových a svalových. *F.*

L. W. Stern, **Die Analogie im volksthümlichen Denken.** Eine psychologische Untersuchung. Mit einer Vorbemerkung von M. Lazarus, 1893.

V době, kdy se tolik mluví a píše o národním duchu, o národním umění, o lidu a lidovosti, Sternova knížka poslouží těm, kdo o podstatě lidového způsobu myšlení hloub chtí přemýšlet. Jak už titul svědčí, autor vykazuje analogii význačnou roli v obecném (nevědeckém) myšlení; poučno je sledovat autora, jak analogisování nám předvádí v celém oboru duchovní činnosti. S mnohým nesouhlasím, ale mnohému jsem se naučil. *J. V.*

Charles Secrétan, **Essais de Philosophie et de Littérature, 1896.**

Secrétan přednášel 50 let dějiny filosofie, vydané teď Essai podávají nám jeho celkový názor světový a tím poučuje nás o duchovních poměrech literatury švýcarské. Secrétan hájí mystiku; je „křesťanským myslitelem", hledaje v křesťanství lék proti zlobě dnů. S orhtodoxií ovšem to nepůjde — duchovní musı ne na kazatelnu, nýbrž do — života. Rozbor Hartmanna je hlavní část knihy; vedle toho čteme studie o Renouvierovi, Kantovi, Sainte-Beuveovi. V části věnované krásné literatuře čteme již v studii z roku 1853 o nastávající dekadenci literární. ***V.***

Alfred Fouillée, **Le Mouvement idéaliste et la réaction contre la science positive,** 1896.

Známý plodný spisovatel filosofický. Kniha nepodává nic nového a je vlastně jen doplňkem k předchozí knize autorově: Le Mouvement positiviste et la Conception sociologique du monde. Kritisuje positivism

i soustavy idealistické (Janeta, Revaissona a j.); konstatuje reakci proti positivismu ale nepřipouští, že by reakce ta byla náboženská nebo theologická — je to reakce jen filosofická. Zároveň reakce ta směřuje k tomu, napraviti chyby a vady, vyplývající z časového demokratismu. Zajímavý pro nás je rozbor novofrancouzského učení o svobodě vůle a kontingenci zákonů přírodních (hlavní představitel: Boutroux). *V.*

E. Mensch, **Der neue Kurs. Literatur, Theater, Kunst, Journalismus.** 1896.
Oscar Bie, **Zwischen den Künsten.** Beiträge zur modernen Aesthetik, 1895.
W. Weigand, **Das Elend der Kritik**, 1895.

Menschova kniha se mně líbí hlavně proto, že zárodky a vlastně již základy nové německé literatury hledá v době starší, v století minulém. V nové poesii Mensch vidí epigony Göthea, Heinea, Lenaua.

Bie má také zajímavé myšlénky: Vedle poznání a chtění člověk má ještě třetí rovnocennou mohutnost, totiž: aesthetické vnímání; poznáváme pojmy, chtění jeví se v citech a aesthetické vnímání je intensivním vnořením. Moderní aesthetika musí tudiž studovat tvůrčího umělce. Tuto ideu autor důsledně provádí s dobrou znalostí novějších aesthetických theorií a filosofických soustav (Fechnera, Schopenhauera. R. Wagnera atd.)

Weigand je mně znám svými Essay a studií o Nietzscheovi; jeho prací dramatických a lyrických neznám. V uvedené studii dokazuje, že moderní kritickost vyplývá z jednostranné vědeckosti; a proto že jednostranný kult vědeckého vzdělání znamená barbarství přeosvícenosti, moderní kritickost tohoto barbarství je nepochybným symptomem. Nezbývá než obrátiti se k přírodě a k umění. Weigand dobře zná kritiky francouzské, o Sainte-Beuveovi, Taineovi atd. čtenář doví se dost slušných poučení. Snad ještě cennější jsou odkazy k některým německým autorům, k O. Ludwigovi na prvém místě. *V—s.*

Gaston Paris, **La poesie du mogen** âge. II. 1895.

Známa je prvá řada přednášek Parisových o poesii středověké. Zde podává se řada II. a sice poesie st. XII—XV. Látka vzata hlavně z literatury francouzské, ale mnohé přednášky mají interes širší (na př. o paraboli s třemi prsteny atd.) *L.*

C. Henckell, **Ada Negri.** 1896.

Básník o básnířce — ale nepodává o slavené teď italské učitelce mnoho, skoro nic. *V—s.*

J. Bachthold, **Gottfried Kellers Leben.** Seine Briefe und Tagebücher. I. 1819—1850, II. 1850—61. 1894.

Jeden z těch starších, ale přece moderních, z nichž se lze ještě velmi mnohému naučit. Zejmena naši dilettanti by si měli Kellerovy listy přečíst, snad by se nad svou povrchností zamyslili a sice se stanoviska čistě uměleckého; jen ať si přečtou, jaké požadavky Keller činí na lyriky, — každá básnička má podat člověka celého, sic ani básní není! V knihách je také bohatá žeň jen pro literární historky (poměr Kellerův k Hettnerovi!) a myslící lidi vůbec. *V—s.*

Bedřich Nietzsche: **Tak mluvil Zarathustra.** Kniha pro všecky a nikoho. 24 vybrané kapitoly přeložil a úvodem opatřil F. V. Krejčí. 1896. Za 70 kr. (Knih. Rozhledů X.)

Rozumí se, že podobný výběr je do značné míry individuelní; p. Krejčí v předmluvě říká, že podal v hlavních tazích, co Nietzsche vyslovil v Zarathustrovi. K tomu pravím, že výběr toho, co p. Krejčí slibuje, nepodává. Schází na př. velmi charakteristické a důležité učení Nietzscheovo o věčném navracování („ewige Wiederkunft"). Viz Zarathustra III: Der Genesende. Tato kapitola pro filos. charakteristiku je naprosto nutná.

Pan Krejčí Nietzsche cení velmi vysoko. On ho po soudu mém přeceňuje. Kdo zná ideový vývoj minulého a našeho století, o samostatnosti a síle Nietzscheově soudit bude mnohem střízlivěji. Na druhé straně zase předmluva zaujímá stanovisko divné o sociální škodlivosti jeho učení: kdyby prý jeho blasfemie se staly majetkem všech, rozrušily by sociální život, ale ten je chráněn tím, že slaboši a omezenci nemají dost síly, aby se jimi dali proniknouti. Duchové silní prý učení Nietzscheovo dovedou strávit, ono přestává býti sociálně nebezpečným, naopak stává se požehnáním. A proto prý je v Nietzscheovi tolik pravdy, kolik jí kdo snese.

Proti tomu tvrdím, že nejsou jenom slaboši a obmezenci, kteří se Nietzschem nedají proniknout, ale také lidé kritičtí a lidé znající jiné silné myslitele. Že Nietzsche může škodit, o tom není pochybnosti; ale to platí téměř o každém filosofickém učení. Také je pravda, že z Nietzsche měli strach šosáci; ale jsou také šosáci, kteří Nietzschem renomují a ti jsou ještě protivnější. Již dnes v literatuře o Nietzscheovi se soudí klidněji. A proto nechceme, aby se u nás s Nietzschem začínalo, co jinde je překonáno. Nikdo soudný p. Krejčího za jeho enthusiasm pro Nietzsche nebude napadat, ale p. Krejčí dovolí, aby se o Nietzscheovi mluvilo a psalo střízlivěji a kriticky.

Překlad je dobrý, uváží-li se jak je nesnadný, ale mohl by býti lepší. Předně pan Krejčí setřel všecek ráz Nietzscheovský; a také v jednotlivostech mělo být překládáno pozorněji. Na př. hned v I. kap.: „der tragsame Geist" přeloženo „nosivý duch": už přirovnání Nietzscheovo k velbloudu mohlo použit, že „tragsam" není nosivý, tedy něco, co nésti chce, nýbrž něco, co nésti nechce: nosivý je příliš energické, kdežto běží o nosení passivní, zdlouhavé, líné. V téže souvislosti Nietzsche opisuje velblouda slovy: „das lastbare Thier", p. Krejčí to přeložil: „soumar". To přivádí nový, rušivý obraz, opsán je právě vebloud. Anebo překlad jiný: Nadpis „Von den Hinterweltlern" přeloženo: O vyznávačích zásvětí. Nedostatečně: Nietzsche slovo Hinterweltler užívá s despektem (analogon: Hinterwäldler); český překlad toho praegnantního smyslu nepodává. Tu bylo se odvážiti ke slovu: zásvěták. A t. d. — co p. Krejčí podává, je právě p. Krejčí, ale není to Nietzsche.

Konečně maličkost: proč kapitola „O vyšším člověku" má v překladě jen 6 §§, kdežto jich v originale je — 20? To se dělat nemá. Užívám li již překladu, tedy chci vědět, co a kolik z originálu mám — a má se to v předmluvě přesně říci.

Abych nezapomněl: už titul: Tak m l u v i l Zarathustra není správný; typické „sprach“ česky je „pravil“ nebo „řekl“; mimo to archaisující „also“ slovem „tak“ taktéž není podáno. Že m l u v i l se nehodí, mohl p. Krejčí také pozorovat z toho, že Nietzscheovo „redete“ překládal také „mluvil“ (na př. v uvedené právě kap. o vyšším člověku.). *V.*

J. Arbes, **Slasti a strasti c. k. policie pražské.** Z materialu k dějinám c. k. vládních orgánů za éry „ústavní“. 1896, I. seš. 1. Za 15 kr.

A. Srb, **Politické dějiny národa českého** od roku 1861 až do nastoupení ministerstva Badenova r. 1895. 1897 seš. 1. Za 24 kr.

K. Tůma, **Život dra. Julia Grégra.** 1896. seš. 1—2. po 15 kr.

Oznamuje zatím uvedené tři spisy; jsou vítaným příspěvkem k historii novějšího politického vývoje. Pokud vidíme, p. Arbes pokračuje ve svých známých již spisech o nové době; spisy pp. Srba a Tůmy budou se patrně na vzájem doplňovat. Životopis p. Tůmy výslovně chce zároveň býti historií mladočeské strany. Až spisy budou úplny, bude o nich pojednáno obšírněji. *M.*

Frant. Bohd. Kaliny **Obrazy z dějin vychovatelství.** Ku potřebě kandidatův a kandidatek na ústavě ku vzdělání učitelův a učitelek s vyučovací řečí českou upravil Karel Domin, ředitel ústavu ku vzdělání učitelů v Příbrami. Čtvrté přepracované vydání. 1897. Za 80 kr., váz. v plátně 1 zl. r. m.

Knížka dobře založená. V novém vydání mohlo by se ještě více přihlížet ke školství vyššímu a střednímu a zejména k různým školám technickým, průmyslovým, zemědělským, obchodním! Starší školství v českých zemích mohlo by se poněkud podrobněji popsat; reformy r. 1848 a pozd. měly by býti uvedeny úplněji. *—zz—*

Slovník slovenskočeský a československý. Sestavili *K. Kálal* a *K. Salva.* V Lipt. Ružomberku, nákl. K. Salvy. Za 60 kr.

Slovníček dobře poslouží i Čechům i Slovákům. Upozorňujeme na věc jednu: při budoucím vydání mohlo by se míti výslovnější zření k slovenským spisovatelům (i starším). *Pr.*

Jan Váňa **Evropa cítící a myslící.** Seš. 1—2.

Stručné, ale nábadné črty literárně-filosofické zatím o Dickensovi, Eliotové, Burnsovi, Danteovi. *Rk.*

Zrnka. Smyslil a sepsal *Fr. Vymazal.* 1896. Za 60 kr.

Zrnka pilného pozorování, veliké životní zkušenosti a mnohého sklamání; čtenář vypozoruje z jadrných průpovědí záhy zdravou kritiku našeho národního života. *Rk.*

ZPRÁVY.

Jednota filosofická vznikla z kruhu přátel věd filosofických mezi studenty a professory r. 1881, a působila od svého založení přednáškami a rozhovory o filosofii, referáty o novějších spisech a vypisováním cen za studie z oboru filosofie.

Schůze Jednoty konaly se jednak v místnostech české fakulty filosofické, jednak v místnostech „Stálců" a „Slavie" za přítomnosti nejen členů, nýbrž i četných hostí zvláště z kruhů studentských a učitelských. Zejména v období zimním 1895—96 organisoval výbor Jednoty pravidelné cykly přednášek za velmi živé účasti, v nichž bude pokračováno po prázdninách semestrálních.

Jednota filosofická nemohla dosud pro nedostatek finančních prostředků opatřovati členům svým pro knihovnu spolkovou nové zjevy literární v oboru filosofie. I žádá českých nakladatelů a spisovatelů děl filosofických, by jí zasílali spisy své, aby o nich na schůzích spolkových mohlo býti pravidelně referováno, a tím i pozornost veřejnosti k nim obracována. Na počtu členstva a podpoře všech opravdových přátel vážných studií filosofických, jichž zajisté zvláště v řadách učitelských a studentských dosti jest, záleží, zdali v budoucnosti činnost spolková bude se moci rozšířiti, doplniti a stupňovati. (Zásilky a dopisy buďtež posílány pod adressou: Jednota filosofická v Praze, Klementinum.)

Klerikálové dle usnesení solnohradského sjezdu přejí si: 1. aby v učebnách ničeho nebylo, co uráží vlastenecký cit a poškozuje náboženský cit a náboženství samo; 2. aby na učitelských ústavech, jejichžto žactvo je převahou katolické, nebyli dosazováni nekatolíci nebo Židé za professory; 3. aby náboženství stalo se opět povinným předmětem zkušebním při zkoušce maturitní; 4. aby biskup diecesní vysílal ku zkoušce maturitní komisaře, kterému by bylo vyhraženo právo býti přítomnu také zkouškám ze světských předmětů; 5. studenti, o kterých je známo, že jsou nemravnými nebo nenáboženskými, buďtež předem ze zkoušky maturitní vyloučeni! 6. v příčině školy obecné se žádá obnova školy konfesionální a 7. spoludozor církve nad školou. (Školský Obzor č. 25.)

Založení staroslovanské písemnosti. V Listech filol. 1896 seš. 3. prof. Pastrnek referuje o novém spise prof. Jagiće (I. části) vyšlém v ruské akademii (Razsužděnija južnoslavjanskoj i russkoj stariny o cerkovno

slavjanskom jazykě); ve spise podána historie vzniku staroslovanské písemnosti. Nejspolehlivější prameny našich vědomostí o tomto světodějném podniku nacházíme v obou slovanských legendách o životě našich prvoučitelů, sv. Kirilla a Methoda, a pak v nejstarším letopise ruském, v Nestorovi.

Jagić otiskl dotyčné části ze všech tří pramenův a shrnuje zprávy, které v nich o slovanském jazyku a okolnostech, jež spůsobily jeho vysoký kulturní význam, obsaženy jsou, takto: a) počin díla vyšel z Moravy; b) k podniknutí jeho ustanoven byl císařem byzantským znamenitý kazatel a znalec jazyků Konstantin; c) první péčí Konstantinovou, ještě před výpravou do Moravy, bylo upravení písmen a nezbytná literární příprava; d) první překlad evangelský byl vykonán též na jihu, bez pochyby v Cařihradě; e) Konstantin měl pomocníky, mezi nimiž zaujímal přední místo bratr jeho Method, který již v mládí nabyl známost jazyka a obyčeje slovanského; konečně f) na Moravě, a potom v Pannonii, poprvé dospělo se cíle: zařízení slovanské bohoslužby.

Tajné řeči a hantýrky slovanské. Prof. Pastrnek ve Filol. listech (3 seš.) referuje o zajímavém spise Jagićově: Die Geheimsprachen bei den Slaven. I. Bibliographie des Gegenstandes und die slavischen Bestandtheile der Geheimsprachen. Wien, 1895. Zvl. otisk ze zpráv Vídeňské akademie.

Tajným řečem přišlo se nejdříve soudním vyšetřováním na stopy. Časopis „Gazeta Warszawska" již roku 1778 (č. 104) přinesla zprávu o soudním řízení, při němž odhalena byla tajná řeč zlodějů varšavských.

Ve slovníku cís. Kateřiny II. zastoupeno bylo též zvláštni nářečí Suzdalské.

Náš znamenitý Ant. Jar. Puchmayer, vydávaje svou mluvnici cikánského jazyka (Románi Čib) v r. 1821, povšimnul si též české hantýrky čili jazyka zlodějského, hlavně proto, aby ukázal, že cikánština a hantýrka jsou řeči úplně rozdílné. Puchmayer zaznamenal asi 400 slov z této hantýrky, která ukazuje jen málo styků s polskou řečí zlodějskou a ruskými tajnými řečmi.

V prvním srbském slovníku, který r. 1818 vydal Vuk Karadžić, obrácen zřetel též k tajným řečem, a sice předně k tak zvané „poslovici" t. j. slovům rozličnými vsuvkami pozměněným. Způsob změn viděti na příkladech, jako: dobrodonašeneslovisi vedovodobrede = donesi vode anebo dijodonijenesisi vijovodijede = donesi vode.

Doklady pro takový „poslovički govor" zaznamenal též M. Gj. Miličević a prof. Jagić dodává některé další zprávy z jazyka srbsko-chrvatského. Podobně lze zjistiti, že také u Rusů takového maskování slov užito bylo. A také z Moravy poskytl Bartoš ukázky, jak slova rozmanitě se proměňují.

Mnohem zajímavější než tyto hříčky jsou skutečné tajné řeči, které v jistých společenských třídách se vyvinuly. Sem patří jazyk Ofenů ruských, jichž střed je okres Kovrov v gub. Vladimírské. Již okolo r. 1700 praví se o nich, že jako toulaví obchodníci svůj tovar po celém Rusku roznášejí. Z dob cís. Kateřiny zachovala se o nich zpráva (v akad. slovníku Pallasově),

že docházeli až do Thrácie a do Řecka. Ještě v r. 1857 počítáno 130 dědin a několik měst v gub. Vladimírské, jichž obyvatelé se živí obchodem ofenským. Později ukázalo se, že též v jiných krajích ruských podomní kramáři téhož jazyka, s některými obměnami, užívají.

Když pak jazyku ofenskému věnována bližší pozornost, zjistilo se, že podobná tajná řeč panuje na Rusi též v jiných společenských skupinách: mezi obchodníky dobytkem v gub. Kalužské, mezi kloboučníky a vlnotepci v rozličných krajinách, nejvíce ale mezi žebráky a žebravými pěvci (malorusky „lirniki“). Podobně mezi Jihoslovany. Již Vuk Karadžić zaznamenal řadu slov z tajné řeči žebráků, která se nazývá „gegavački jezik“. Dále se objevilo, že jmenovitě zednáři mají svůj tajný jazyk: bosenské doklady podal M. Gj. Miličević, bracigovské (v jižním Bulharsku) prof. Jireček. Též řemeslo „mutafdžiské“ (vyrábění rozličných pokrývek a látek z kozí srsti) — podle Vuka byli „mutafdžije“ obyčejně Bulhaři — vykazuje řadu zvláštních názvů. U Slovinců mají tuláci („rokovnjak“) svou tajnou řeč („plintovska špracha“ = Blindsprache?). Konečně upravili si též „švihaři“ od Uh. Brodu a Valašských Klobúk svou „řeč švihařskou“ čili švihačinu. Slova „švihařská“ poskytnul prof. Jagićovi šk. rada Bartoš. Nyní podává druhý díl Dialektologie moravské, str. 519—521, sbírku poněkud hojnější.

Obě tajné řeči, které na území českomoravském se objevily, i hantýrka i švihačina, utvořeny ponejvíce z materialu domácího, z kmenův a slov vlastních, jichž význam je obyčejně jiný. Tak v hantýrce: outrata = hospoda, černá = noc, hlaváč = pán, hromada = jeden zlatý, hrst = sto zlatých, kroužek = tolar, ne rozlejvej = ne přiznávej se, motejl = psaní, zlodějka = laterna, lupič = žalářník atd. Cizí slova v hantýrce jsou obyčejně německá: funk = světlo, hakavka = sekerka, anebo židovsko-německá: kaffer = sedlák, klufty = zboží, některá též maďarská: hidek = chladný (maď. hideg), medek = teplý, (podle „hidek“ z maď. meleg).

Podobné povahy je švihačina. Domácí tvorbou vznikla zde slova: okřesky = nohy, vidličky = nohavice, obuvačky = střevíce, ohava čili mrkoł čili koža = švec, brbta čili krupica = učitel, popełka = mlynář, sochor = sedlák atd. Cizí slova jsou nejvíce maďarská: disňa — tak píše Bartoš, Dial. mor. II. 520, nikoliv dišňa, jak cituje Jagić 37 — = svině, je maď. disznó, podobně város = město, katanák = voják, ďarmek = chlapec, dítě, salaš = hospoda, nocleh.

Jak viděti, je takový tajný jazyk jednotlivých společenských skupin věrným zrcadlem sociálních poměrů, v nichž vznikl. Švihačinu jihomoravskou karakterisují slova maďarská, hantýrku českou slova německá; podobně pochází cizí živel v tajné řeči slovinských tuláků z němčiny a vlaštiny, některá i z češtiny (brambor, polivka, palenka); řeč ženiků jihoslovanských (srbských a bulharských) zachovala ponejvíce slova albanská, taktéž i řeč „mutafdžijů“, kdežto žebráci srbští pestrou směsici slov maďarských, albanských, též německých s vlastními novotvary spojili ve svůj „govor gegavački“.

Nejbohatší material poskytují tajné řeči ruské. Povaha jejich spojuje všechny části Ruska: Velikou, Bílou a Malou Rus v jeden celek. Rozboru

těchto řečí věnoval Jagić velkou píli a pozornost. Jeho zásluhou zůstane, že soustavné části jejich objevil a vyložil.

Z území jazyka bulharského neměl prof. Jagić pro svou rozpravu o „tajných řečech slovanských“ jiného pramene, než krátké poznámky prof. Jirečka v Archivu f. slav. Phil. VIII. o řeči zedníků Bracigovských.

Mezeru vyplnil příspěvkem velmi důkladným prof. dr. Iv. D. Šišmanov: Bělěžki za bъlgarskitě tajni jezici i poslovečki govori, Sofia 1895.

Podav obšírně obsah rozpravy Jagićovy a upozorniv na dotazy a odpovědi v téže věci, které zahájil dr. Fr. S. Krauss ve svém lidovědném časopise „Am Urquell“, obrací se prof. Šišmanov k tajným řečem bulharským a poskytuje dosti bohatý material a zároveň i výklad předně o tajné řeči, které užívají zedníci Bracigovští, Debrští, Kovačevičtí; o řeči Prilepských „papudžijů“, hotovitelů pantoflů, o řeči Libjachovské; konečně o řeči žebráků. V osnově všech těchto tajných řečí bulharských, které jsou vesměs od sebe rozdílny, je silný útek jazyka albanského, nejvíce v řeči Bracigovské, nejméně v řeči Libjachovské. Na tento významný moment upozornil již prof. Jireček a Šišmanov se též v tom shoduje, že domovem tajných řečí bulharských je hlavně Makedonie. S tajnými řečmi srbskými je styků velmi málo, jen v řeči žebráků je několik slov společných.

O poměrech na Krétě. Na ploše 8600 q km. žije na Krétě as 300.000 obyvatel, z nichž třetina jsou Mohamedáni. Za květu republiky benátské bylo tam přes 1,000.000 obyvatel. Turků je na ostrově přestěhováno poměrně málo. Většina Mohamedánů jsou renegati řečtí a jich potomci. Ti jsou též křesťanům nejurputnějšími nepřátely. Turci zmocnili se Kréty r. 1669 jen však na pobřeží; divocí národové v horách dlouho vzdorovali a nikdy nedali se zúplna upokojiti. Ještě v našem století, téměř každých 10 let vypukla vzpoura a povstání Řeků účastnila se Kréta celým úsilím. R. 1821 vzbouřili se Samos a Kréta. Samos nabyl, jsa úplně řecký, značné samostatnosti, Kréta však zůstala úplně v moci Turků. R. 1866—68 strašné trýzně daňové přinutily Krétu k novému boji. Evropské moci vložily se do té otázky, vymohly „organický statut“, dosti blahovolný, gouverner však vzdor statutu dělal si co chtěl. V rusko-turecké válce propásla Kréta vhodný okamžik ke vzpouře, berlínská smlouva vzpomněla si opět na „organický statut“, ale zas jen na papíře. Na Krétě řádily boje tak dlouho až anglický generalní konsul vymohl smlouvu Alepskou, kterou křesťané byli uvolněni a parlamentární systém na Krétě zaveden. Roku 1889 nastala revoluce nová, jež zničila na tisíc lidí, a 10.000 budov. Křesťané pak odtud vzdor smlouvě Alepské znovu utlačováni až zdvihli se konečně k odporu nynějšímu.

Elektrické orání zkoušeno bylo akciovou elektrickou společností, dříve „Schuckert a spol.“, s výsledkem velmi příznivým. Z elektrické stanice ve Warnemünde veden byl na pozemek 3·5 km. vzdálený střídavý proud v napjetí 2200 voltů, jenž byl na místě převáděn na 220 voltů. Elektrický motor o 28 koňských silách otáčel zvláštním bubnem, na nějž vinulo se lano, pluh táhnoucí. Zoráno bylo za hodinu skoro ½ hektaru, ačkoli půda byla málo příznivá a vydaje s tím spojené byly o polovička

menší než-li při upotřební síly zvířecí. Ty vydaje dlužno v jiných případech ještě níže stanoviti, poněvadž upotřebených tu přístrojů elektrických dá se užiti ještě k jiným účelům; to zvláště má veliký význam pro závody s parním a strojovým zařízením, jež po jistou dobu roční trvá v nečinnosti, na př. pro cukrovary. (Z říše vědy a práce).

Pojišťování řemeslníků a živnostníků pro případ stáří a invalidity. Touto důležitou otázkou hodlá se příštího roku zabývati sjezd podpůrných spolků řemeslnických a živnostenských. V rozesílaném provolání ukazuje se na zdárné působení invalidní pokladny knihtiskařů, která existuje již 32 let. Od r. 1876 až do r. 1895 poskytnuto bylo touto pokladnou v celku zl. 48.137·57 podpory. Zajímavo je, jak podpory invalidní při této pokladně jsou stanoveny. Pojištěný dostává za členský týdenní příspěvek 10 kr.:

po	5letém	členství	3·—	zl.	týdně	až	do	smrti.
po	10 „	„	4·—	„	„	„	„	„
po	15 „	„	4·50	„	„	„	„	„
po	20 „	„	5·—	„	„	„	„	„
po	25 „	„	5·50	„	„	„	„	„
po	30 „	„	6·—	„	„	„	„	„

Náleží-li některý člen 30 roků ku spolku tomu a nemůže vzhledem k stáří svému obdržeti práci, považuje se co invalida s podporou 6 zl. týdně, třeba byl ještě i práce schopen.

Regulace universitního kolejného. V „Čas. pokrok. studentstva“ (III, č. 16. a 17.) v úvaze o kolejném shrnují se tyto požadavky:

1. Kolejné je překážkou hlubšího vědeckého studia, neboť všichni ti, kdož neoplývají dvakráte statky vezdejšími, nuceni jsou spokojiti se pouze obligátními kollegiemi. Ve směru tomto dalo by se prozatím odpomoci aspoň tím, že by se zavedlo jednotné školné s volností poslouchati libovolný počet kollegií — i na každé jiné, nejen své fakultě. — Maximální školné takové mohlo by obnášeti za semestr 20 zl., ostatek jistě mohl by hraditi stát.

2. Při nynějším způsobu osvobozování od platu kolejného t. j. panujícím úplném chaosu v zásadách, jež jsou tu vodítkem, naprosto nelze setrvati. Kolokvia za účelem osvobození podstupovaná maří netoliko vědecké prohloubení akad. studia, nýbrž i jsou na obtíž a týrají professory, o nichž některém těžko by se asi v hlavní čas kollokvií dalo říci, že jsou po denní únavě odtud pochodící zvláště naladění k těžké vědecké práci.

3. Při tom pak žádáme, aby zavedena byla progressivní sazba kolejného (školného), t. j. aby vysloveno bylo pevné existenční minimum studenta neb jeho zákonních vydržovatelů, kdy by každý eo ipso osvobozen byl od placení kolejného (školného) vůbec, dále pak dle pečlivého tarifu stupňované jeho povinnosti platební.

4. Taxy zkušební buďtež zrušeny naprosto.

Předlohy ministra Gautsche, rozpočtovým výborem už přijaté, vyhovují požadavku prvnímu do značné míry. Na každý způsob Gautschovy předlohy jsou krok ku předu. Poměr professorstva a studentstva stane se

lepší, professor na studentstvu bude nezávislejší a zvýšením praskrovného platu stane se náprava tím, že se bude moci výlučněji věnovat své práci a že u nás (doufáme) také stane se nezávislejší na různých koteriích literárních a literárně podnikatelských. Za to v předloze vládní nespravedlivě postaráno o professory mimořádné; tím mezi professorem řádným a mimořádným vzniká zeď přímo byrokratická. Stejně mezi professory

Učitelské kursy na universitě. Ústřední spolek učitelů českých i podobný spolek učitelů německých z Čech vyslali deputaci k ministru vyučování. Deputace podala min. Gautschovi pamětní spis, ve kterém žádá se za zřízení kursů pro učitele škol obecných a měšťanských při pražských universitách. Ministr prohlásil, že tento požadavek učitelstva pokládá za oprávněný, pamětní spis že podrobně prozkoumá a přání učitelstva dle možnosti vyhoví. Lze tedy očekávati, že vláda sama vezme do rukou pořádání kursů učitelských na universitách. Tím vyhoví se touze učitelstva, jež se nese po vyšším vzdělání. (*Čas.*)

Nazareni na Moravě. Nazarenism přechází prý už přes hranice uherské i na Moravu — na Valašsko. I tam se už tvoří takové podobné obce. Říkají si samy „obce míru“.

Dělnická akademie na Moravě. Brněnská „Rovnost“ (15. října) nabádá dělnictvo moravské ke zřízení dělnické akademie podle vzoru pražského.

Reforma bytů jako otázka politická. Proč nezabývají se politické strany otázkou bytů? Praví se, že otázka ta není otázkou politickou, nýbrž soukromou záležitostí jednotlivce, do které státu nic není. Jsou-li někde nedostatky v poměrech obytných, postačí prý zakládání dobročinných spolků stavebních, kdežto politika stojí prý tak vysoko, že se s byty zabývati nemůže. Zdaliž ale neříkalo se dříve také, že otázka mzdy není politickou a přece znenáhla otázka ta dala vznik celým stranám a stala se až nepohodlně důležitou. Stejně s ní vyvíjí se ale také otázka bytů k politické otázce prvního řádu. Otázka bytu v první řadě jest otázkou velkoměstských mass lidových, jež až dosud politicky nedostatečně jsou zastoupeny. Činže vyssává zvlášť dělnictvo. Při poslední stávce ve Frankfurtě nad Moh. konstatováno na příklad, že dělník toho odvětví průměrně 121 dní v roce musí pracovati, jen aby bydleti mohl. Vydělát denně 3 marky, kdežto byt jeho stojí 364 marek, a to jednoduchý byt o 2 místnostech. Možno tvrditi, že nevyučený dělník a malý řemeslník ve větších městech vynaložiti musí více než třetinu pracovní síly svojí na opatření přístřeší. Tím ale poplatnost jeho ve směru tom není nikterak vyčerpána. Každým kouskem chleba, každým šatem, každou kapkou oleje a každou librou masa přispívá dělník svojí částkou na činži prodavače. V cenách potravin ve velkých městech spolu obsažena je dávka činžovní. Ba možno je, že kdybychom důkladně počítali, polovina mzdy dělnictva přímo či nepřímo slouží k uhražení nájemného. (*Česká stráž.*)

Humanita a Národnost.

(Člověk a národovec — Vzdělání a vlastenectví — Vlastenectví a vlastenčení — Národní cit a vlastenecké citlivůstkářství — Vzájemnost a kosmopolitism — Slovan a Čech — Národní práce a vlastenčící egoism — Láska k národu a otázka dělnická.)

„Ano, — nám jest stálé žvanění o národnosti a vlastenectví už ‚přemoženým stanoviskem‘. Nenávidíme od srdce každého, kdo myslí, že je to už nejvyšším cílem — být národovcem, že dosti na tom, a že mu netřeba, aby také něco pro národ konal. Jsme už na takovém stupni vzdělání, že to už pražádnou zásluhou není, když je někdo vlastencem; k národnosti své se znát a ji ctít první jest povinností každého vzdělance, zároveň ale i povinností nejlehčí, poněvadž nám nyní už povinnost nastává, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání postavili a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili. To je ten náš kosmopolitismus . . .“

Neruda.

Jan Kollár věřil, že Slované mají obnoviti stárnoucí prvky posavádní kultury a „soustřediti v humanitu“; svou mírumilovností a nevýbojností Slované dovrší vývoj člověčenstva — toť „idea čisté člověckosti“.

„Všecko . . . to, co se nejen vlastní osoby, ale i souseda, spoluvěrce, spoluvlastence, spoluobčana, spolunárodovce týká, vše, co představené neb podřízené oblažiti a oslaviti může, i to jest obecnomyslnému člověkovi milé a drahé; on jest v nejkrásnějším smyslu toho slova člověkem a světoobčanem, nosícím vše, co člověkem sluje, ve svém srdci.“

„Národové jsou formy, v nichž lidstvo se vyvíjí a utváří.“

„Národ tak považuj jediné jako nádobu lidství. — A vždy, voláš-li: Slovan! nechť se ti ozve člověk!“

„Co je měšťan, vlastenec bez náboženství? Jsou oněm divochům podobni, kteří jen o svůj dům a dvůr, jen o svůj kraj a národ pečujíce a pro svůj zisk jako lvové bojujíce, naproti jiným lidem studeni anebo i ukrutni bývají.“

Jen náboženství „vštěpuje a vdechuje onu čistou lidskost do nás“ . . . „ono povyšuje měšťana na člověka, člověka na křesťana, křesťana na nebešťana“.

„Pravda a náboženstvo, toto jsou ty nejpřednější poklady, za které, kde na to přijde, ani sám život litovati nemáme.

Pravda je tedy dražší než-li nešťastný život, ale mezi všemi pravdami jsou zase ty nejvzácnější a nejpřednější, které se náboženstva týkají, a za které sám Kristus duši svou položil."

„Život lidstva je vývoj rozumu, vniterní svět v člověku má se rozvinouti."

„Každý Slovan domáhej se universálnosti a všeobecnosti vzdělání."

Slovanská vzájemnost jakožto prostředek světového a všeobecného vzdělání Kollárovi je východištěm z vlastní malosti. Malost vlastního národa a vlastně jeho kulturních prostředků Kollár velmi nemile pociťoval, a proto s největší pokrytostí právě tuto malost pokládal za rozhodující důvod pro vzájemnost. Proti úzkoprsosti, která se v tomto ohledu pořád vydává za vlastenectví, proti zrádcování, jímž posud ještě jsou stíháni, kdo na naše vady ukazují, vývody Kollárovy sloužiti mohou za nejlepší odpověď.

„I o národech a vzdělanosti platí zajisté to přísloví: „Z malé vody malé ryby."

„Vzdělanost maličkých národů — ‚národkův a národečků' mluví pohrdlivě — sama bývá malicherná a neduživá: její slabé literní, umělecké neb občanské přípravy a společnosti, sotva že vznikly, opět tu nedostatkem povětří a prostranství zanikají a hynou, ona nežije ale jen živoří, neroste ani kvete ale jen vegetuje, nevyvodí stromy ale jen chrastiny; ona chtějíc se rozprostraniti a zveličiti, dopouští se násilí, křivdy a loupeže naproti jiným sousedním národům, zbavujíc tyto těch nejdražších klenotů lidských, totiž samostatnosti, řeči a národnosti: čímž potom i sama vzdělanost takových národů zcizoložená, krví zbrocená a proto nelidská bývá. Naproti tomu ve velikém národu, není-li tento roztrhán a sobě samému odcizen, vzdělanost velikánské pokroky činí; tu tisíce hlav, tisíce ruk pracuje na chrámu vzdělanosti; tisíce jazyků, per a mečů brání ji proti nepřátelům. Plodové vzdělanosti jsou tím lacinější a každému i tomu nejchudšímu přístupnější, čím hojnější jejich odbyt."

„Šosácká nezávislost malé, slabé, ať politické nebo literární republiky, zdlouhavost v odloučenosti malého kmene a nářečí mají půvab jen pro duše, jež nežijí pocitu býti členem velikého celku a pocitu tomu proto také nerozumějí."

„Čím menší je kruh, čím osamocenější je společnost, v níž

žijeme, od jiných, tím menší, nechutnější a nesnášelivější jsou naše pojmy, knihy, jež píšeme a díla umělecká, jež vydáváme, protože nám mimo ně nic není známo, co by nás vedlo k blahodarnému srovnání a co by nás nabádalo.“ „... kdo mezi vrabci je prvý, není proto prvý v ptactvu“.

Žádný národ nesmí se vzdáti prospěchu konkurence („Aemulation“): „kde není aemulace, není pokroků“. Vzájemností vznikne blahodárné závodění.

„Malí nárůdkové myslí a cítí takořka jen napolo, jejich myšlénky a city mají krátká křídla“, anebo konečně vykrvácejí v ohromné námaze, potlačujíce násilně národy jiné, — všecka jejich kulturní práce má v sobě něco nepřirozeného, nuceného; „za to národové velicí, když k žití ducha se jednou probudili, vyšinou se až k nebi a objímají celé člověčenstvo, a to všecko stává se lehce, přirozeně, bez tlaku a násilí proti jiným.“

V malých národech lidskost projevuje se obmezeně, zmrzačeně, alespoň slabě, ve velikých všestranně a plně.

Jen vzájemnost zaručí nám tuto velikost, jen v lůně velikého národa jednotliví kmenové mysliti a jednati budeme ve velikém slohu. —

„Malí národové, malá odpovědnost; velicí národové, veliká odpovědnost před soudem světovým“ — toť heslo Kollárovo, vzájemností slovanští národové uniknouti mají své osamocenosti a malosti, vzájemností Slované státi se mají evropskými a světoobčanskými. „Isolované, stojaté bahno smrdí: nárazem ocele a kamene jiskry se rodí a světlo“, — vybízí Kollár zejména své nejbližší krajany na světové kolbiště kulturní.

Kárá Hněvkovského pro verš: — „že je malý národ český, pro něj také malý zpěv jen hezký“.

Touha po velikosti, světovosti vnukla mu dokonce i mínění, že spisovatelé slovanští nemají se vynasnažovati býti populárními v tom smysle, aby jim rozuměli jen vlastní soukmenovci; ale mají psáti pro celý národ (rozuměj pro všecky Slovany)... „Slovanští spisovatele nemají pouze býti nádenníky a podavači jednotlivých kmenů, nýbrž národní stavitelé při stavbě chrámu pro kulturu člověčenstva.“

„Chce-li kdo člověčenství milovati, ten musí národ svůj milovati.“

„Proti jakémukoli nesnášelivci . . . bojuj . . . ne rukou ale jazykem, ne kyjem ale rozumem, ne zlořečením a proklínáním,

ale laskavým poučováním a přesvědčováním takového ‚politování hodného zaslepence‘.“

„Sláva nechce míti zabijáků — Lestných jako Corday Charlotta, — Scaevol, Sandů, Ravaillaků; — Národ náš ať na cnosti jen stojí, — Lépe nebýti, než života — a cti hledat nešlechetnou zbrojí.“

„Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou, — Ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.“

„Nezabiješ ani člověka, ani národa! Nezabiješ ani tělesně, ani duchovně! Původní, vniterný život některého národa podvrátiti, jeho bytnost a podstatu zmazati, jeho mravy a zvyky zpotvořovati, jeho úmysly, náklonnosti a schopnosti zasypati: to jest křivda a poskvrna učiněná ne jednomu národu, ale celému člověčenstvu; nebo každý národ jest zvláštní ratolest na stromě lidského pokolení, kterou kdo odsekne, obroubá nebo poraní, celému stromu škodí!“

„Přestala už nesnášelivost, než nastala horší; — Tam kdo jináče věřil, tu kdo jináče mluví.“

„Raději ať tekou potoky krve, ať sto roků jsou ustavičné války, aby jediná pravda zahynouti měla . . . Ctnostný boj je chvalitebnější nežli hříšný pokoj . . .“

*

Jos. P. Šafařík docela jako Kollár držel národní program humanitní; také jemu Slovan od přírody je „pravý světoobčan v šlechetnějším slova smyslu“; od mírumilovnosti Slovanů Šafařík očekává „uskutečnění idee českého člověctví“.

„Veliké podmanění jedné národnosti druhou, směřující k jejímu vyhubení, zpříma odporuje idei spravedlnosti, tomuto věčně nepromĕnitelnému pravidlu proměnného positivního práva; odnárodnění větších národův, jakovéž zvlášť starší dějepis zná, vždy se dálo samovolně a nepoznatně, tak říkaje organicky rozvádějícím a v rozvodu nový život tvořícím přírodním během, a všechny pokusy, vštípiti národům od přírody statným a jarým násilně neb ouskočně cizí řeč a národnost, nevedly k jinému, leč k tomu, aby buď vytvořily z jednotlivcův i národů duševně vykleštěné polovičatce, způsobilé k nízkým účelům státův byrokratickou policií nebo vojenským násilnictvím spravovaných, neschopné žád-

ného povznešení volných duší k vyššímu státnímu životu, žádného obětivého nadšení pro vyšší účely života, pro duchovní vzdělání a blahobyt, anebo aby způsobily reakci a v průvodu jejím krvavé půtky, rozrušivší mír a blaho národův a rozkopavši sílu států nejmohutnějších."

„Stát a národ jsou dva prarozdílné pojmy . . . není národ k vůli státu, ale stát k vůli národu". „Jazyk není toliko nejdůležitějším a nejnevyhnutelnějším ústrojem ducha: jazyk jest duch sám v nejvyšším svém vtělení, v nejčistším svém zjevení. Duch netvoří jazyk, ale tvoří se v jazyku a s jazykem . . . Jazyk ale jest zároveň vědomí národu, jest čarovně mocný svazek, jenž dítě k matce, bratra k bratru, rodinu k rodině váže, a je všechny v národ t. j. v lidskou společnost spojuje, kterážto co taková schopna jest, aby žila v duchovním obcování život uvědoměný, usazený a veliký. Jen souhlasnými zvyklostmi v mluvě i ve mravích vzrůstá mezi lidem trvalé stovaryšení, jež jest základní výminkou vší vzdělanosti; jen ve vtělení ducha národního žije duch člověčenský. Čistě lidské dá se dosíci národním . . . Ve smyslu tomto nejsou sice jazyk mateřský a národnost co takový oučel našeho vyššího života: ale jsou přirozený a nevyhnutelný prostředek k vyhledávání nejvyšších a nejsvětějších oučelů života, duchovního a mravního zdokonalování." Mládež, nucená učiti se cizím jazykem, zakrní jako duševní nedochůdče: „Duše jejich podobají se mědi, z nížto žid stříbro vytopil. Srdce, které vychladlo pro otce a matku, pro bratry a sestry, pro národ a kmen, pro jeho jazyk a mrav, nezahoří nikdy čistě a trvale pro člověčenstvo, a horoucí city pro nadpozemské oučely na věky zůstanou mu cizí."

„Pokud rozum našinců v těchto stranách vědění lidského osvícen nebude, to ubohé, lítými tisícerých potvor pazourami rozsápané, od věků city plýtvající srdce blouditi nepřestane . . ."

„Literatura česká, jakož již za oné dávní doby, tak i za nynějška, nikdy k oné výšce všestranného, svobodného, podle osvědoměných zákonův k jistému vznešenějšímu, ideálnímu cíli směřujícího působení, v němž obyčejně život velikého, samostatného národu se jevívá, se nepovznesla, nýbrž naopak stísněna jsouc nepříznivými okolnostmi, doma i vně na ni tlačícími, pokaždé byla předmětem lásky a péče jen malého počtu jednotlivých milovníkův, zhusta služkou, vněšnímu pánovitému vplyvu podro-

benou, někdy pouhou hrou náhody, a tudy vždy přirozeně zůstala kusá a zlomkovitá.“

„Blaze potomkům našim! Spisův z ducha pošlých a k duchu jdoucích, výlevův svobodných duší život do svobodných duší vlévajících, květův ideí a semenišť ideí, zrcadel odvěčného dobra, odvěčné krásy a pravdy, těchto jisker božství, podnětův k velikým oumyslům — spisův osvěcujících nebeským bleskem temné, nízké, blátivé stezky duší sklíčených, duší pod břemenem života shrbělých, duší k nížinám země, pracným výdělkům, mrzkým ziskům, trampotnému živoření přijatých — spisův otvírajících žasnoucímu radostí oku hluboký, neobmezený rozhled po nekončené říši nauk a věd, po říši světla: těch spisův jim ovšem příliš mnoho po sobě nepozůstavíme. Než což o to? My jim místo všeho toho pozůstavíme takové nepřebrané sklady starých i nových abeced, starých i nových pravopisův, starých i nových spisovných jazykův, že jimi směle nade všecky jiné vzdělané národy oboru zemského vypínati se, že jimi bezpracně a bezstarostně žaludky své až do skonání světa živiti moci budou. Jaké štěstí, jaká čest, jaká sláva, býti největšími abecedáři na světě!“

„Buďto se očisťme skutkem a dokažme, že jsme schopni svobodství, anebo se přelejme cvalem v Němce, Maďary a Vlachy, bychom nebyli déle jiným národům k obtíži a urážce, bychom nepřenesli pohanění a snížení naše na syny naše. Buďto doveďme, abychom s pravou chloubou mohli říci před národy ‚Já jsem Slovan‘ anebo přestaňme Slovany býti. Mravní smrt jest nejhorší smrt. Z otroctví není bez boje cesty ke svobodství — buď vítězství a svobodné národství, buď čestná smrt a po smrti sláva.“

„Já se vám upřímně vyznám a povím, co myslím, že já nad Prahu většího a horšího slovenského Kocúrkova neznám. Jest tam, příteli, sídlo číhařství a špehounství celého slovanského světa, a největší zrádcové jsou našincové, ne Němci. Mně se až hnusí, když sobě připomínám měsíc tam ztrávený. I ti naši přátelé jsou rapotavé straky, které s každým tajemstvím sem tam za horúca běhají . . .“

*

František Palacký měl stejný program humanitní.

„Neméně svatý, než-li člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i národ, s ouhrnkem duševních svých potřeb a prospěchův“: „svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících“

je ideál slovanský, neboť „my Slované zavrhujeme a v ošklivosti máme každé panství pouhé síly“; »stejné právo všech k nejušlechtilejší lidskosti jest zákon boží“, neboť „moc naše životní usiluje konečně k božnosti — jen v božnosti, jakožto v idei, dochází člověctví ouplného rázu bytnosti své.“ „Proto při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské a vědecké, nežli národní“.

„Či snad národové nemají přirozeného práva k zachování sebe? Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozněcovati jiskru božskou v sobě, a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispensovati jich. Vzdělání mysli bez vzdělání řeči jest holý nesmysl a ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního. I poněvadž povinnost bývá spolu matkou práva . . ., tedy my, majíce povinnost, vzdělávati jazyk svůj, kdež povinnosti nikdo nás zprostiti nemůže, máme i právo činiti tak, a nikdo nemá protiviti se tomu, ani klásti nám v tom překážky. Zachování a vzdělání národnosti jest přikázání a zákon mravni, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání positivní.“

„Já aspoň, kdybych byl třebas cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva“.

„Kdo slabým se cítíš, nehledej útočiště a spásy v násilí, ježto jest meč na obě strany broušený, ale hleď spojiti se s tím, co jest nejmocnějšího na světě, abys jím nabýval vždy nové síly: jest to právo a spravedlivost, kteréžto, ač násilím často a dlouho dušené, po dočasném pádu zdvihají se vždy v rostoucí síle a majíce boha samého ku pomoci, odolají konečně všem branám pekelným.“

*

Karel Havlíček s nadšením pro své idee humanitní uvádí horoucí slova Viktora Huga.

Bratrství národů Havlíčkovi není program nepraktický, naopak praktický, neboť historie ukazuje, že toho bratrství přes všecek odpor původního barbarství přibývá a že se sílí. Úsilí o toto bratrství není pouze praktickým, ale nelze se mu ani vyhnouti. Uskutečnění může se leda opozdit; může se však také urychlit. „Zákony lidské nejsou a nemohou býti rozdílnými od zákonů božských; zákony božské ale nekážou války, nýbrž mír.

Člověčenstvo začalo sporem, tak jako stvoření všehomíru směsicí všech živlů. Jakkoli ale jest patrno, že člověčenstvo počalo válkou, nelze přece upříti, že cílem jeho jest pokoj.“

V článku „o cizozemcích v Rusích“ ukazuje, jak každý národ se pokládá za neomylný a jak proto jeden druhému vnucuje mínění, názory a jazyk svůj. Doporoučí poznávání národů a studium vlivů cizích — snášelivost národní prohlašuje za „nejkrásnější ze všech občanských ctností“.

V článku: Národnost a svoboda (N. N. 49, 6, V.) ukazuje, že se v době jeho jedná o rovnost národností, tak jak se ve francouzské revoluci jednalo o rovnost jednotlivců. Rozumí se mu však samo sebou, že za žádnou cenu nechce se vzdát svobody. „Ztraceni jsme, opustíme-li prapor svobody“, volá po oktrojírce, „neboť národnost bez politické svobody je nemožná.“ Spory však o to, co chtíti dříve, svobodu nebo národnost, pokládá za rozumování plané — kdo chce pro sebe svobodu, musí přece žíti: „Chceme-li svobodni býti jako národ, musíme dříve národnost míti.“ „My chceme opravdovou svobodu, která nám i národnost naši pojisťuje a k vůli prospěchu jiných neodřekneme se vlastního.“ „Co duše bez těla, totéž jest i svoboda bez národnosti“. „Považujeme všechny řeči a všechny hádky o tom, máme-li se více svobody nebo národnosti držeti, je-li národnost důležitější než svoboda neb naopak svoboda přednější než národnost — všechny takové řeči považujeme za marné a již v prvním základě za chybné.“ „Upusť od národnosti slovanské a dám ti svobodu“, aneb kdo mi zas řekne „Upusť od svobody a demokracie a za to bude národnost tvá panující“, jest zrovna tak můj nepřítel jako ten, kdo praví: „Vezmu ti národnost i svobodu.“

„Národ není ani vláda, ani aristokracie, ani hierarchie, ani církev, ani rolnictvo, ani domkářstvo, nýbrž celek všech stavů, v němžto každý stav tak dlouho jest užitečný, pokud druhých neutiskuje a neobtěžuje.“

A docela tak Havlíček pojímal svůj úkol politický a spisovatelský: „Nár. Noviny nevycházejí ani pro dynastii, ani pro šlechtice, ani pro měšťany, ani pro rolníky, ani pro řemeslníky, ani pro kněžstvo, ani pro úředníky, ani pro vojsko, ani pro proletáře, neslouží nikdy jednomu stavu proti druhým, nýbrž jsou jen ve službě celého národa.“

„Kdo jen poněkud zná historii a běh tohoto světa, ten jistě ví, že žádná politická strana, žádný národ nemůže jinak ke ko-

nečnému vítězství přijíti, nežli skrze svou vlastní vnitřní sílu, skrze tu váhu, kterou si dříve sám dobyl, pročež každý pracuje nejlépe k lepší svobodě národu, který pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu. Vnitřní síla národa ale záleží v jeho vzdělanosti, mohoucnosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti, a každý, který se o rozmnožení těchto vlastností u svého národa stará, přispívá nejlépe k budoucí svobodě. To tedy čiňme každý ve své domácnosti, ve svém okolí, a žádná moc nemůže nám toho zameziti."

„Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli. Revoluce, vzbouření, mohou též sprostiti národ od utlačovatelů — avšak jen na čas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despocii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou. Tomu nás učí historie nových i starých časů."

„Žádná moc tohoto světa a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národ vzdělaný, ušlechtilý a statečný v poddanosti, v otroctví."

„Kdosi pravil velmi trefně a pravdivě, že lidé a občané pražádných revolucí, pražádných bojů, pražádných nesnází nepotřebují k tomu, aby byli úplně svobodni a aby měli právní a dobrou vládu, že k tomu nic jiného zapotřebí není, nežli aby každý řekl jen: to chci, to nechci. Aby ale toto bylo možné, musí ještě všeobecné vzdělání mnohem dále pokročiti, než nyní jest."

„To chci, to nechci" — musí říci jeden každý, uvědomění musí býti obecné; jeden každý musí si být vědom své národní odpovědnosti, neboť: „jediný a opravdový nepřítel naší národnosti — jsme my sami".

„Mluvme a pišme zmužile pravdu, pokud k prospěchu jest národu, každý dle svého nejlepšího přesvědčení, co můžeme zodpovídat před Bohem, před dobrými lidmi a před svým svědomím, mluvme a pišme srdnatě, ale bojme se čestného úsudku rozumných a poctivých lidí. Tak obstojíme beze všech trestních zákonů a svobodný tisk poslouží nám k zvelebení vlasti, ne pak k roztržkám a ku potupě, jak by nepřátelé pokroku rádi měli."

„Hlavní věc jest míti oheň vnitřně a povrchu se zdát, kde toho potřeba, zcela chladným: prudkost jest hlavní zbraň, kterou proti sobě sami dáváme do rukou nepřátelům svým."

„Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa: my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati.“

„Slovo vlastenec, vlast — jest tak již zneuctěno, že by se buď nemělo více užívati, aneb aspoň dobře prokouřit.“

„Jestli v Koudelkovicích tancovali a česky mluvili, co na tom celé zemi? Bez toho snad za 10 let již nikde jinak než v národním jazyku mluviti nebudou, ba doufáme v Boha, že převrácenost našich krajanů ani tak dlouho trvati nebude. Kdyby měl každý dostatečné vzdělání, nebylo by o takovém nerozumném modařství ani řeči; jako Francouzi, Angličané a ostatní vzdělaní národové mluvili bychom i my doma svůj jazyk. Zatím se o tu vzdělanost a vůbec dokonalost přičiňujme: napřed buď každý našinec sám přičinlivý, pracovitý, čestný, vzdělaný člověk a pak teprv vlastenec. Člověk, který se, páchaje špatné kousky, nade svou vlastní ctí zapomíná, kterak může vyhledávati čest národu?!“

„Vlastenectví, láska k vlasti jest oheň: jenom někteří jsou hlavněmi, uhlím, které hoří, druzí však a ostatní buď se jen při tom ohni ohřívají, aneb si jím svítí, aneb si při něm kaši vaří aneb i dýmky a cigáry si zapalují — pravil onen neznamenitý mudrc, ale mnozí neporozuměli slovům jeho.“

„Ale i nám, ‚sprostým lidem‘ (novella Tylova určena byla aristokracii), začíná již být na nic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prósou naši spisovatelé a nejvíce T(yl) již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národa. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější, kdybychom pravím ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřeji a prospěšněji bychom jednali. Já pak, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umříti, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.“

„Především nesmíme se tajiti mrzutou pravdou, že je v Čechách (také na Moravě a Slovensku) z dopuštění božího každý spisovatel také zároveň vlastencem, a tato bytost vlastenecká jest v něm s bytostí spisovatelskou nerozdílně spojena. To se zdá býti sice na první pohled nepatrná věc. Ale každý kritikus

nejlépe ví, jaký to je zpropadený háček. Některý spisovatel vydá knihu, některý kritikus napíše, že ta kniha nestojí za nic. Kdyby byl onen spisovatel jenom spisovatelem, neměl by proti tomu úsudku žádný nic, ba ostatní spisovatelé by se v tom mínění všichni z bratrské kolegiální lásky také shodli. Ale onen spisovatel je také vlastencem, a proto je v jeho osobě uražena vlast a všichni vlastenci napořád; a následovně se onen kritikus nesmí od té doby opovážiti, v létě po deváté a v zimě po šesté hodině z domu vyjíti bez hole."

„Za studentských let na universitě pražské, když člověk nejzpůsobilejší jest rozpáliti se až nemoudře pro novou oblíbenou myšlénku, v té době, když se jedna větší polovice mladých lidí zamiluje do děvčat, a druhá menší do ideí, zablysklo se mi teprv něco o velikém slovanském národu, o bratrstvu, stejném smýšlení jeho rozdílných kmenů mezi lidem, o budoucí vznešenosti jeho atd.; znělky ze Slávy Dcery deklamovali jsme tiše a nahlas, tvořili jsme (avšak netiskli) také znělky, uchopili jsme se abeced a mluvnic všelikých slovanských nářečí, kladli si za velkou čest zpívati dvě polské, jednu ruskou a dvě illyrské písně. V této blažené době seznav dle možnosti z knih jazyky, děje a obyčeje kmenů slovanských, umínil jsem si pevně, procestovati všechny jejich kraje a seznámiti se se všemi bratry slovanskými osobně v jejich krajinách." . . .

„Seznal jsem Polsko a — nezalíbilo se mi, s nenávistí a s pohrdáním opustil jsem Sarmatské kraje, a po novém roce v nejtužších mrazích klusal jsem na kybitce do Moskvy, zahříván nejvíce horkostí své srdečné, všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky; kosmopolitismu jsem bez toho nikdy neměl ani za mák v těle a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhý neústupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovan, které mi seznavšímu dostatečně Rus i Polsko jakousi ironií zavánělo."

„Aby někdy Slované všichni jediného jazyka v literatuře užívati mohli, je věc nemožná a proto každé snažení k tomu nesmyslné, a jako maření času škodné. Nikdo zde nepoukazuj na Němce, že oni jsou nyní v jedné literatuře spojení, ačkoli mezi jednotlivými nářečími mnohem větší mezery jsou než mezi slovanskými. Němci byli dříve již politicky spojeni, a okolnosti, které u nich literaturu jednu utvořily, nejsou mezi Slovany.

Zkrátka — s hrdostí národní řeknu: „Já jsem Čech," ale nikdy „Já jsem Slovan". Kdykoli se nazvu Slovanem, učiním to vždy jenom ve smyslu učeném, země- a národopisném. Slované mají čtyry vlasti, a ne jednu vlast; a patriotismus slovanský jest jenom o něco méně horší než kosmopolitismus. Lépe jest méně lidí, ale důkladně a vřele milovati, než každého trochu."

„Máme se snad dětinsky, nemužně na jiného spoléhati? — Čech se práce a překážek neleká, Čech nezmálomyslní, Čech se na jiného nespoléhá: Čech se přičiní a přemůže všecko."

*

Jan Neruda. Koncem let padesátých officielní vlastenci vystoupli s výtkou beznárodnosti a mezinárodnosti proti — Hálkovi a — — Nerudovi. Hálek v obraně nového směru, čerpajícího podněty a poučení ze světové literatury formuloval svůj názor v tato slova: „Bez nadání není básníka, a kdyby se chtěl stát sebe národnějším." „Za několik let se uvidí, kdo je víc básníkem, zda ten. kdo jen dovede být národním ožuvavcem." Neruda Hálkovi přispěl na pomoc („Obrazy života") a tu řekl slova, jež stojí v čele těchto myšlének — máme toho žvanění o národnosti a vlastenectví dost!

A ovšem, jako všichni jeho znamenití předchůdcové, také Neruda hlásá humanitní program český: „Za volnost lidskou — v nás kdys rozkvetla! — dnes stojí Čech, jak druhdy za ní stál: ta myšlénka, která nás ve hrob smetla, zas k slávě vznese nás — jen dál, jen dál!" „Učme se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývinu, spřátelme se s jejich světem myšlénkovým a spracujme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali. Bude to pak zajisté slovanské, poněvadž co Slované jinak tvořiti nedovedeme."

Nebudeme citovat všecky verše Nerudovy — nemálo by se básník náš podivil, kdyby slyšeti a čísti měl, že mezi naším českým ideálem humanitním a láskou k národu má být rozdíl časový . . .

„Což chcete s naší lůzou zmalátnělou snad jakou myšlénku kdys provést smělou? Což myslíte, že našich mužův síly jsou tytéž posud, jaké jindy byly? Ó, slavná druhdy mužův mysl smělá, jež pro myšlénku svět sám zbořit chtěla . . . . ta mysl

zašla — není sjednocení a pro věc velkou více zanícení! Teď na lebky se klade těžká kletba, že nikdo více o své bratry nedbá, že o věci dbá jenom každodenní, že žaludku si výše hlavy cení, a doba pro muže jen bouřky lihne, jimž s deštníkem se bezpečně už vyhne! Aj každý muž je jako žena slabý a místo žen nám dány panské baby — a s lůzou tou, stoletím zmalátnělou, snad chcete myšlénku kdys provést smělou?"

Taková „svatá nespokojenost" (slovo tuším Klácelovo) není pro lidi myslící a čestné nevlasteneckou: „Nehněvej se, že se Tobě směju, že i o chybách Tvých písně pěju, kdybych snad Tě méně miloval, vše bych chválil, v všem si liboval. Slepá láska mizerná je páska, uvědomělou je pravá láska, směju chybám svým se na stokrát a mám sebe předce tuze rád" . . .

Avšak obzvláštní upomínky zasluhuje dnes Nerudův feuilleton: „M á j 1890". Ať si jej čtenář jistě přečte (II., str. 128, Hermannova vydání): náš nejčeštější básník nerozpakoval se prvé dělnické svěcení máje prohlásit za nejdůležitější událost pro náš národ — socialní demokratism našich dělníků Nerudovi a právem nevadil. „Byl první máj," Neruda začíná, „Ano: Byl první máj 1890" básník stupňuje a zakončuje své rozjímání plamennými slovy: B y l p r v n í k v ě t e n r o k u 1890! Čtenář musí si článek přečíst, aby z něho vycítil, co Neruda naznačuje slovem: k v ě t e n proti starému Machovskému: Máji . . . . . Neruda vidí v tomto prvém květnu světovou událost, jíž srovnává s 1. květnem 1851, kdy otevřena prvá výstava světová . . . Tak cítil Neruda (jeho matička také byla jen „dělnicí") 1890 — a dnes nalezají se čeští politikové, kteří mají tu odvahu, škrtnutím péra více než dvě třetiny národa prohlašovat za nečeské!

„Teď na lebky se klade těžká kletba . . ."

T. G. M.

Klerikální sjezd literární v Praze

10.—12. srpna.

Listy směru našeho všímají si klerikálního hnutí od samého počátku a důsledně; neboť nelze pochybovat, že hnutí to je velmi důležité a že tudíž má se opravdově stopovat a studovat. Proto že sami stojíme proti liberalismu, cítíme potřebu tím větší, znát cíle, snahy a prostředky našeho spolubojovníka a odpůrce — vždyť právě na sjezdě pražském vysloveno bylo, že směr realistický je klerikalismu nejnebezpečnější; p. Konečný vyzval přímo sjezd, aby všichni bděli, proto že se strany naší hrozí nebezpečenství největší, třeba že, a snad právě proto, že se prý realismu musí přiřknout jistá část pravdy.

Sjezd uspořádán družstvem „Vlasti“ a tento list dává také (v čísle zářijovém) o průběhu sjezdu zprávu.

Docela významně zahájen byl sjezd referátem historickým: Účel a potřeba Histor. družstva „Vlast“, hledíc k současnému historickému písemnictví. (Referent pro Jos. Hamršmid.)

Referát je neurčitý a hlavního praktického předmětu se ani nedotekl; vždyť přece není a pochybno ani býti nemůže, že klerikální historikové in concreto usilují o vyvrácení historického výkladu Palackého. Problem a spor je: Má ve svých českých dějinách pravdu Palacký nebo historikové klerikální à la Janssen? Co do věci: soudil Palacký správně o české reformaci a protireformaci?

Této kardinální otázce posavadního dějepisu českého a české filosofie dějin referent se vyhnul a přijata resoluce jen všeobecná:

„Literární sjezd družstva „Vlast“ uváživ, že moderní dějepis béře za předmět svého líčení člověka, lidská společenstva i veškeré lidstvo pouze o sobě, bez ohledu na poměr člověka k Bohu a církvi jako Bohem zřízeného ústavu a vůdci člověka k nadpřirozenému cíli.

uváživ dále, že současný dějepis jest ve správném úsudku o kulturním a mravním vývoji člověka ohrožen měnivostí a neustáleností moderních názorů o mravnosti, ježto zříká se jedině spolehlivých pravidel mravních, které sám Bůh zjevil,

uznává potřebu Historického kroužku, který zásad zde vytčených chce dbáti, schvaluje jeho účel a doporučuje snahy jeho všem, komu zjevené náboženství je milo a vzácno "

O knihovnách a kolportáži katolického tisku referoval dr. Fr. Krásl; přeje si, aby družstvo „Vlast" vydalo seznam knih, dle kterého by se jednotlivci mohli říditi. Referent p. Rud. Vrba podává přehled žurnalistiky, přehled nedobře klassifikovaný a tudiž nepoučný. Důležitá resoluce zní:

„Uvažujíce, že naše žurnalistika a české písemnictví z větší části nedbá vznešených nauk náboženství Kristova, a že valná část jeho vštěpuje lidu zásady mravům od našich předků zděděným odporující, zachovalost lidu ohrožující, tisíciletou kulturu křesťanskou českého národa ničící, jest povinností naší, lid chrániti od duševního úpadku, zkázy a mravní pohromy a toho hodláme docíliti šířením katolického tisku, náboženské povaze lidu našeho odpovídajícího.

K tomu cíli navrhujeme:

1. Každý kněz český pečuj dle sil svých v oboru svého působení o šíření tisku katolického — národního. Duchovní správcové a kaplani zakládejte farní knihovny, starejte se v obvodu farností, aby lid si oblíbil četbu katolických listů a spisů a je odbíral.

2. Každý duchovní správce nebo kaplan postarej se o licenci kolportáže pro noviny a periodické spisy, modlitby, kalendáře katolické, nebo si zjednej ve farnosti hodnověrné a k tomu způsobilé laiky.

3. Nechť družstvo „Vlast" vydá v nejbližší době zvláštní — ve formě brožury — seznam všech spisů, které se do farních knihoven hodí, a to prostonárodních, poučných, vzdělávacích a náboženských, které ducha lidu zušlechtiti a obohatiti dovedou. V tom seznamu uvedeny buďtež všechny české katolické noviny, periodické spisy a kalendáře. Na poslední stránce návod, kterak se zadává o licenci kolportáže a kterak se zakládají katolické spolky."

O hlavních směrech moderní poesie a její hlavních představitelích mluvil p. Fr. Žák. Pan Žák klade na prvé místo Zeyera pro „jeho křesťanský směr"; Čech je referentovi sympathický přes jeho atheistický humanism, škola Vrchlického nemá pevného názoru, blýská se virtuositou verše. Heyduk provinil se proti církvi pamfletem »Za víru a volnost" — Sládek, Klášterský jsou bezvadní, ušlechtilí. Moderna vyvolána je literární revolucí realismu, vůdcem je Machar, „vznikla z dávno cítěné potřeby, aby se o ní mluvilo." Moderna rozpadla se na dva směry, Macharův a na dekadenty, mezi nimiž „nejznamitější" Neumann.

O básnictví katolickém nečteme více, než-li že má více směrů. Resoluce zní:

Literární sjezd družstva „Vlast" oceňuje po zásluze veliký význam poesie, umělecký, národní, kulturní, náboženský i mravní, raduje se z mnohoslibného rozvoje poesie duchovní, vítá neméně vděčně četné plody básníků laiků, katolickému náboženství duchem blízké, k církvi spravedlivé, nevyslovuje se proti žádnému směru básnickému, považuje směr specificky český a národní českému národu za nejvíce prospěšný; neklada(?) mezí pojímání a znění básnického, nemůže neupozorniti, že pravé umění vždy vzdělává a zušlechťuje.

Jsa přesvědčen, že mimo učení víry a mravů katolické církve nemůže pro národ katolický býti ani pravého umění, ani skutečného prospěchu z něho, vyslovuje se co nejrozhodněji proti plodům básnickým, kteréž podkopávají víru a ničí mravnost.

Uznávaje nutnost, aby dobrá, zvláště katolická poesie byla pilně čítána a pěstována, zhoubnost poesie protináboženské a nemravné co nejvíce omezována, vyslovuje přání: nejbližší valná hromada družstva „Vlast" změniž knihovní komisi družstva v literární kroužek, který by studium české poesie obral si za zvláštní svůj úkol.

Dr. Ant. Podlaha přednášel o rázu moderního umění výtvarného. Jak lze očekávati, vyslovil se proti všem moderním směrům, uznávaje pouze pravé umění křesťanské školy Führichovy, u nás zejmena † Sequensa.

O nových literárních proudech (realistech, moderně, pokrokářích, spiritistech a pokrokovém studentstvu) mluvil p. Frant. Konečný. Jak už viděti z uvedené klassifikace směrů, referent svého předmětu nezná dost dobře. Řečník hlavně a vlastně jediné polemisuje proti realistům; jeho vyzvání k bdělosti jsme již uvedli. Řečník ovšem také odsuzuje uvedené směry ostatní, vyslovuje se také proti spisu p. Fr. Krejčího („O mravní otázce").

O divadle naší doby referoval p. Jos. Flekáček v duchu přijaté resoluce:

My shromáždění na Literárním sjezdu družstva „Vlast", vyslechnuvše zprávu o divadle naší doby a uvažujíce o tom, žádáme:

a) vzhledem k divadlu, aby divadlo naší doby stalo se ušlechtilou občanskou školou, poskytujíc hrami svými požitek umělecký, esthetický a mravní, pěstujíc nejvíce dramatickou tvorbu domácí, z ciziny předvádějíc jen to, co je nejlepšího a nejdokonalejšího, aby předvádělo posilující příklady a vzory mravní velikosti, šlechetnosti, zbožnosti, sebezapření, vůbec povznášející vzory mravních ctností;

proto je třeba: aby se vynechaly hry, které jsou pouze pastvou pro oko, ale otupujícími pro srdce, jako veliké balety a hry, na nichž kromě skvělé výpravy nic není; hry, jichž látka je sama sebou nemravná a které hemží se necudnostmi, frivolitou, kluzkými a dvojsmyslnými vtipy a situacemi a žerty, hry, které z touhy po sensaci činí dojem krvavých románů; hry, které glori-

fikují židovstvo nebo zednářstvo; hry, které by byly s to, aby otřásly náboženským přesvědčením nebo posvátnými institucemi, na náboženství se zakládajícími, na př. manželstvím;

b) vzhledem k spisovatelům: aby spisovatelé dramatičtí obírali si za předmět svých prací též vynikající osoby katolické, které skvěly se jako zářící příklady, nebo osoby, které jako katolíci vzstupují, jednajíce dle zásad věrouky a mravouky náboženství katolického; aby nevolili za hrdiny dramat moderní pohany, lidí zchátralých a nebezpečných zásad mravních, aby takové osoby nebyly ozařovány nimbem poetického romantismu, a hřích nebyl líčen ve svůdném světle poetického romantismu; aby v líčení osoby historicky známé nezabíhaly ve volnosti básnického líčení tak daleko, aby historická osoba pozbyla tím svého rázu a povahy, jak skutečně byla; konečně, aby, pokud běží o tak řečený realismus, nebyl realismus pojímán výhradně tak, aby líčil nejsmutnější stránky lidských vášní, nýbrž, ježto jest na světě dosud dosti lidí zbožných, aby i takové příklady brali si za předmět svých líčení;

c) vzhledem ke kritice: aby kritika v listech všech odstínů a stran byla přísně spravedlivá, chválíc vše ušlechtilé a kárajíc a tepajíc vše, čím divadlo naší doby pohoršuje a lid kazí, ať se to děje na malých nebo velikých jevištích, všímajíc si co nejvíc možno věci, a pomíjejíc kult a vynášení jednotlivých osob.

Referent p. Tom. Pícha přírodovědecké literatuře vytýká nepřátelství ke katolicismu a zavrhuje její monism a neuznávání theologie. Resoluce:

Uvažujíce, že zjevy v přírodě, zvláště zjevy života animalního a intellektuelního bez Boha jakožto nepodmíněné bytosti a prapříčiny všeho bytí vysvětliti nelze, jakož i že účelnost v přírodě vyžaduje nutně tvůrčí intelligence:

protestujeme proti zavádění atheistického směru, realistickým monismem zvaného, do přírody.

Uvažujíce, že původce řádu přirozeného i nadpřirozeného jest jeden a týž Bůh, a že tedy mezi náboženstvím a přírodovědou nižádný opravdový rozpor nastati nemůže; prohlašujeme své přesvědčení, že důkladné studium přírodovědy náboženství jen podporuje a povznáší; připomínáme však, že není úlohou přírodovědy nahraditi náboženství, aniž jest úlohou náboženství řešiti přírodovědecké problémy. Spolu rozhodně odmítáme výtku, jako by církev katolická svobodnému bádání přírodovědeckému nepřála a je omezovala. A konečně:

Uvažujíce, že přírodovědě k vysvětlení mnohých úkazů jest třeba hypothés, které však často ukazují se býti nesprávnými, žádáme: aby vysvětlení na základě hypothés zbudovaná byla označována jako hypothetická, ale nikoli nepopíratelné výzkumy nezvratné vědecké pravdy.

*

Vedle těchto přednášek věcných bylo více slavnostních proslovů. Účastenství na sjezdě bylo značné; kněží bylo asi 180, laiků asi 370 (90 dám). Čteme, že sjezd byl velmi živý; přítomné ženy a dívky usnesly se, založit katolický vzdělavací spolek žen a dívek, také je plán, založit již roku 1897 katolický ženský list.

Vidíme hlavní význam sjezdu v úsilí a práci organisační. Věcný a myšlénkový obsah jednotlivých přednášek je skrovný; ovšem nelze pronésti úsudku naprostého, protože, až na přednášku o přírodovědě, referáty ve „Vlasti" jsou kusé a neúplné. Důležity jsou však resoluce a plány, které na sjezdě formulovány; vidíme, že klerikálové do své činnosti zabírají všecky obory literární organisace a všecku národní práci kulturní vůbec.

V jednotlivostech bylo by sporných otázek mezi námi dosti. Tak na př. nevěříme, že Zeyer je básník křesťanský. My Zeyerovi rozumíme jinak a myslíme správněji, pravíme-li, že jeho poesie křesťanská není. Na „Plojharovi" dá se podstata Zeyrova dost dobře postihnout — a ta že je křesťanská?

Než to je otázka podřízenější. Důležitější je nám přednáška o přírodovědě a na ní můžeme si uvědomit rozdíl našeho stanoviska vědeckého. Bude to tím snáze, že p. Pícha uvažuje klidně a věcně, snaže se dokázat, že mezi přírodovědou a učením katol. církve rozdílu není a býti nemůže. Církev odporuje prý pouze některým hypothesám. Pan přednášející snad ani nechtě zaujímá stanovisko příbuzné starému racionalismu, — hledá vnější shodu mezi vědeckými naukami a učením církevním. Příklad: hypothese Kant-Laplaceova dá prý se uvést v souhlas se zprávami Mojžíšovými. Dá — ale souhlas ten je právě umělý, čistě vnější. Apologetové křesťanství vybírají eklekticky z různých věd jednotlivá učení, uvádějí je v souhlas s učením církve, Písma a některých církevních učitelů a domnívají se, že dokázali, jak moderní věda neodporuje jejich názorům. Avšak to je hermeneutický dilletantism a eklekticism k upokojení umdlených a nekritických lidí. Ve skutečnosti mezi přírodovědou a vědou vůbec a mezi učením všech positivních náboženství spor je. Pokládáme za správnější a za poctivější, spor ten si uvědomit a nepřistupovat na slabošské kompromissy. Tolik ovšem rádi připouštíme, že mezi pravou vědou a pravým náboženstvím sporu není.

Otázka, byla-li a je-li církev katolická svobodě vědecké příznivа, je pro nás otázkou čistě historickou; nevěříme, že se se strany církve vědě nedály překážky a to často překážky velmi značné a proto si dobytou svobodu i pro budoucnost hledíme všemožně chránit. Opět ochotně připustíme, že i se strany vědy mnozí její zástupcové byli a jsou proti církvi netolerantní a nespravedliví. Chceme také dělat rozdíl mezi církví a jednotlivými zástupci církve — ale v tomto případě silně pochybujeme, že

pánové Konečný a podobní mají právo mluvit ve jménu církve. A často běží jen o to. Právě „Vlasti“ a jejímu směru lze přečasto dokázat, že je v neprávu (vždyť sama „Hlídka“ jí to nejednou dokázala!) a že se chytá prostředků nedovolených — proč tedy v takových případech vůbec mluvit o poměru vědy a náboženství? My náboženství „Vlasti“ nedůvěřujeme a nechceme je.

A tu jsme konečně i při věci hlavní. Vidíme v klerikální organisaci po chuti „Vlasti“ politiku, nikoli náboženství a křesťanství a proto jí odpíráme. Dokonce „Čecha“ pokládáme za orgán čistě demagogický a politicky liberální. V každém čísle dá se provést důkaz, jak list ten užívá všech čistě světských a často nepěkných zbraní proti svým odpůrcům — dá se provést důkaz, jak se nekatolicky vděčí liberálnímu čtenářstvu svým ultranacionalismem atd. — — zkrátka my v klerikální organisaci „Vlasti“ nevidíme úsilí o náboženství lásky, vidíme v ní úsilí o moc a moc vnější, o panování. Proto jí odpíráme právě tak, jak odpíráme liberalismu. *J. S.*

Tomáš Carlyle jako sociální theoretik.

(Pokračování.)

Vidíme, jak Carlyle šíře chápe pojem víry, než se děje obyčejně. Rodinný a vlastenecký cit spadají mu na př. tamtéž, jako náboženské city v užším smyslu. Všechna suma těchto představ tvoří podklad víry toho kterého národa. Jeho víra zahrnuje v sobě to, co je pro něj nejdůležitější. Kdežto sobectví vždy zůstává týmž, víra představuje ono měnivé, jemuž nejrůznorodější společenské útvary mají co děkovati za svůj vznik. Víra národa je subjektivně to, co objektivně tvoří jeho vnější dějiny. Proto blud je to, chtít dějiny jeho uvádět na sobecký podklad. Kdyby sobectví bylo jedinou hybnou silou, nikdy by nebyly vznikly dějiny. „V které zemi a v které době ubíraly se dějiny lidského pokolení podle vypočítaných nebo vypočítatelných pohnutek? Jak se to má s naším křesťanstvím a rytířstvím, s naší reformací, s naší marseillaisou a naší hrůzovládou? Ano, nebyl někdy mlynář těch pohnutek také zamilován?“ ptá se Carlyle.

Víra a vědění původem svým jsou úplně rozdílny, ba navzájem tak protilehlými, že pouze negativní soud je možný se stanoviska víry o vědění aneb naopak. Pro člověka, zaujatého sobectvím, má ovšem jen pozemský život skutečnou podstatu, víra a posmrtnost je mu klamnou představou. Tomu však, kdo prodělal vnitřní obrat, „konversi“, víra je nejen právě tak jistá, nýbrž ještě spíš to absolutní a pravé, „skutečnost skutečností“, proti níž rozum jako světlo tohoto světa má platnost jen obmezenou a víře naprosto je podřízen.

Přes to však obě přicházejí spolu v stálý styk a to právě proto, poněvadž i představy víry jsou zbudovány z materialu smyslné zkušenosti. „Náboženství,“ dí Carlyle, „vrhá stíny intellektuelnými medii.“ Vždyť náboženství je založeno na myšlení a proto

jediné předmětem vědy. Splozuje je fantasie, již Carlyle nazývá onou schopností člověka, kterou je s to chápat nekonečné.

Tím však vnesen do individua nerozřešitelný spor, odpovídající jeho dvojí vlastnosti: jako samostatné jedinečné bytosti a jako části veškerenstva. Trvá nepřetržitý boj mezi názory víry, souhlasnými s dřívějším stupněm vědění a stále pokračujícím věděním. V tomto boji vítězství je stále zdánlivě na straně vědění, jednotlivé věty víry jedna za druhou padají. »Čas znesvěcuje znenáhla všecky symboly.“ Co plody zkušenosti na trvalo bývají shromažďovány a vždy víc a víc zhusťují se v systém materialistického monismu, víra jest pomíjivá. Jednotlivé představy víry stávají se vždy abstraktnějšími, jak na př. ukazuje přechod víry v mnohé, určitě představované bohy k víře v nepochopitelného jediného boha. — Tato nevýhoda víry proti vědění jest však přec jen zdánlivá, poněvadž změna týká se pouze pomíjejícího jádra. Vítězství vědění nemůže být tedy nikterak konečné, protože prvá jeho podmínka, společenské bytí člověka, s vírou stojí a padá. Zastarávají-li dosavadní symboly, musejí stále nové býti vytvářeny. Víra tak vždy opět na novo bude ožívat.

Právě tak jako velcí Puritané, vidí i Carlyle důvod různotvárnosti a pomíjejícnosti víry v obmezenosti věřícího subjektu. Proto mohl pronésti ono slovo Cromwellovo, že neviditelnou církev tvoří ne všichni ti, kteří totéž věří, nýbrž všichni ti, kdo věří. Froude, který důkladně rozmlouval s Carlylem o tom předmětě, praví, že legendy a theologická učení měla pro něj týž význam jako astronomické theorie Babyloňanů, Egypťanů a Řeků, jež byly správnými, pokud spočívaly na skutečnostním materiále a toho přec nechybělo v hojné míře ani těm nejnesprávnějším. Podobně byly čestným úsilím i spekulace lidí, mající za účel vykládati a život zařizovati dle zákonů, v nichž žili. Také v takových spekulacích spočívají jisté prvky z onoho (t. j. neindividuelního) života, a ty zůstávají týmiž, třeba theorie se měnila.

Carlyle tuto myšlénku rozvedl dál ve dvou Froudem uveřejněných fragmentech: „Spiritual optics“. Na víře spočívá počátek lidského bytí, které jinak kleslo by k zvířecím stavům. Toho musí si člověk za všech dob být vědom, anebo, není-li, pozná pod trestem záhuby, že „vesmír je něco nekonečného a že marno činit pokus, zda-li jej dovedeš pozříti a logicky strávit, nýbrž že máš být vděčný, pakliže dovedeš ten onen pevný pilíř v chaos obratně (pomocí víry) umístit a tím zabránit, abys sám nebyl vesmírem pohlcen.“

Vnější formy.

Carlyle vidí stěžejní důležitost ve větě, že všecko myšlení je tu jen za účelem konání a že duševní schopnosti nejsou vrozeny, nýbrž že teprve vznikly, ukázavše se člověku býti pomocnými. Carlyle stýká se tu se základní myšlénkou Schopenhauerova díla „Welt als Wille und Vorstellung", při čemž nesmí se ovšem hledět na to, že oba zcela rozdílně se vyjadřují. Také podle Schopenhauera „vůle k životu" zplodila svět poznání, jenž pro stanovisko »záporu vůle" neměl by významu.

Podobně propadá Carlyle Schopenhauerovi, jenže jemu kvietismus je naprosto vzdáleným. Svět zkušenosti odpovídá dle něho sobecké vůli a slouží k udržení individuelního života, svět víry odpovídá nesobecké vůli a slouží k udržení nadindividuelního života: společnosti. Proto víra, která je jen myšlénková a nemá vlivu na vůli, t. j. na vlastní podstatu člověka, je úplně bezcenná souhlasně s křesťanstvím, které zavrhuje takovou víru jakožto „mrtvou".

„Živá" víra naopak způsobuje převrat v lidské vůli. Co sobectví žene se jediné za vlastním bytím a popírá proti němu bytí celého světa, popírá víra individuelní bytí a žene se za existencí věřeného předmětu, jemuž přikládá cenu, s individualistického stanoviska naprosto nepochopitelnou. Jaký je pak tento předmět, jemuž tedy člověk svou vůli podrobuje, to závisí od historicky daného systému v ten čas panujících názorů víry.

Činnost však, z víry se rodící, nazývá Carlyle prací. Všecka jiná činnost, ať i sebe obratnější, jsouc individualistická, neliší se svou podstatou od konání zvířecího, které také často bývá neobyčejně složité. Všecka pravá práce děje se jen pro ni samu. „Počítání se ziskem a ztrátou" má pro konání člověka jen potud význam, pokud toto konání je ještě individualistické anebo pokud on žije v dobách, v nichž individualistické pohnutky vystupují opět v popředí. Dějiny však nevyšly z podobných pohnutek. Všechny velké vymoženosti lidstva byly nemožnými bez jistého stupně zříkání se se strany jednotlivcovy. Hrdinové dějin obětovali více méně svůj život. Apoštol nepřeplavil se do Evropy, maje na mysli zisk a ztrátu, a přece tato věc stala se rozhodujícím činitelem pro vývoj našeho dílu světa. Každý poctivý pracovník doznává takových zkušeností. Spisovatel, píšící jen pro úspěch, tvoří denní literaturu, kterou dobrotivé zapomenutí brzy odplavuje. Každý

vědecký výkon je možný jen s nasazením lásky k věci. Totéž platí o každém uměleckém tvoření. Avšak i pro nejnižší řemeslo podržuje pravdivost slovo starých mnichů: „laborare est orare“. Podstata práce je rozumu nepochopitelná, poněvadž ji umožňují jen zásady víry. Nestaraje se o zisk a ztrátu, chválu neb hanu, pravý pracovník jde jedině v šlépějích své víry. „Pracuje pro onen svět a v onom světě; táže-li se o radu jen tohoto světa, pak může zcela dobře nevykonaného díla nechati stranou. Nebo z toho, co má v úmyslu vykonati a co je ještě ne-věcí (no-thing), nevzejde nikdy věc, nýbrž klam, zdánlivá-věc (scham-thing), které lépe kdyby byl neprovedl.“

Čím více přibírá jeho činnost charakter práce, tím víc přestává člověk býti činným jako individuum, tím více stává se orgánem společnosti. Tato musí jej tudíž udržovati schopným k práci, podobně jako celek žijícího těla opatřuje výživou jednotlivé buňky. To je význam mzdy, jejíž výše se řídí normálním způsobem podle toho, kolik nutno, aby pracovník byl s to vytvořiti sobě přiměřenou práci a pak i dále prováděti. Naproti tomu spočívá to na úplném zneuznávání podstaty práce, spatřuje-li kdo v zaplacení ekvivalent. Neboť pravá práce nedá se vůbec ceniti ani naprosto měřiti mzdou a požitkem, jejž si snad za tuto lze koupiti.

Práce je jediný stav, v němž člověku dostává se podílu na štěstí. Činí-li sobectví člověka nešťastným, v nesobeckém konání nalézá sebezapomnění. „Požehnaný ten“, dí Carlyle, „kdo nalezl svou práci.“ Podobně jako starý Goethe viděl i on jediný prostředek, jak vniterní boje odstraniti, v „plnění povinnosti, nejblíže ležící“. „Pochybnosti, ať je jakéhokoli způsobu, může býti učiněn konec jedině činností.“ „Vlastně nemáš nijakého jiného poznání než toho, kterého jsi nabyl prací; vše ostatní je jen hypothesa, věc, o níž se přeme na školách, věc, točící se v nekonečných logických kruzích.“ „Člověk zdokonaluje se prací. I při nejnižších druzích práce duše člověka od onoho okamžiku, kdy se dává do práce, ocitá se na jakémsi stupni harmonie“ — vše výroky Carlyleovy.

Obracíme-li se od vlivu víry na činnost jednotlivcovu k jejímu významu pro veškerost, tož vidíme, že vlivem jejím jednání lidí stává se jednotnější, že netříští se v rozporech, nýbrž víc a více k stejným cílům směřuje. Neboť zásady víry bývají u všech tříd anebo alespoň v kruhu jistých tříd společnosti lidské v té které době stejnými. Jim pak odpovídají objektivní pravidla jednání,

mající platnost pro mnohé aneb pro všechny lidi a tvořící „vnější formy“ společenského života, jenž se v jejich mezích pohybuje. Tato pravidla rozčleňují teprve slitou massu bojujících individuí, organisují společnost. Člověk nemůže žít bez jistých forem t. j. bez mravů, autoritativních to cest, určujících lidské jednání. „Ubi homines ibi modi“. Tvoří-li altruismus vnitřní základ společenského sloučení lidí, jsou zase mravy vnějším prostředkem, jenž je sjednocuje; Carlyle obrazně je nazývá také „social vestures“, „social garniture“ t. j. společenským oděvem. „Bez tohoto systému pevně vytknutých cest víry a konání“, praví, „společnost by vůbec neexistovala. Jimi existuje; v nich také, ať jakkoli povstal a zůstal v platnosti, spočívá pravý zákonník a pravé zřízení společnosti, jemuž tato nikterak nemůže vypověděti poslušnost. To, co nazýváme psaným právem, zřízením, formou vlády a pod., je jen miniaturní obraz, slavnostně vyslovený obrys tohoto nenapsaného kodexu — je anebo také není, ale vždy by mělo být a vždy směřuje k tomu, aby bylo. V tomto posledním rozporu spočívá základ nekonečných bojů.“ Vnější formy společnosti závisí, jak s hora ukázáno, od vnitřních forem. Podobně jako dle A. Comtea „ideje svět ovládají a převracejí,“ tak právě dle Carlylea jsou to „vnitřní formy“, „víra“ lidí, od nichž je odvislo vnější zřízení společnosti. Jako tedy dle Carlylea víra je pomíjivá, tak je pomíjivé zřízení společnosti, třeba že jich vzájemné, sobě odpovídající proměny následují po sobě sukcessivně v časovém pořadí, takže jistý system společnosti může ještě dlouho trvati, když již zanikla víra, jejímž je výrazem. V souhrnu mravů vyskytá se však jistý počet pravidel, majících v očích lidí význam takové nepopíratelnosti, že jim přikládají konečnou (final) platnost „mravního zákona“. Nicméně podléhají i tato pravidla, byť daleko volněji, přec jen proměnám, jak vidět z toho, že daleko od sebe odlehlé kulturní kruhy nezřídka pokládají za mravně dovolené neb i dokonce přikázané takové činy, které jiní jako nemravné zavrhují.

Dle Carlylea nutno rozeznávat t. zv. „morals“ t. j. měnící se zákon mravní a „náboženství“, transcendentní to přeměnu lidské vůle, tvořící základ mravního zákona — přeměnu, jež je jen jedna a cílem všeho lidského bytí. Člověku však jako dočasné bytosti může býti ukládán tento nejvyšší požadavek pouze ve formě konkretních příkazů, podle stanoviska vývoje více méně čistých t. j. vedle altruismu více méně i sobectví vykazujících. Spočívá tudíž něco morálního v zachovávání každého mravu,

pokud je čestný t. j. pokud bývá pojímán jako podřízení se objektivnímu příkazu. Naopak mravní zákon skoro nikdy neodříká se docela působit i sobeckými motivy t. j. chválou a hanou, jimiž odměňuje poslušnost aneb trestá přestoupení. Od mravu a mravního zákona různí se p r á v o. Co ony představují moc, určující lidské jednání, je právo prostě možnost, daná jednotlivci, uplatňovat svou vůli, ať již mravným neb sobeckým činěním. Každý právní poměr pozůstává mezi osobami a znamená slavnostně uznaný poměr vladařský. Souhrn všech právních poměrů t. j. objektivní právo představuje systém vladařských poměrů, v společnosti pozůstávajících.

Stanovení těchto vladařských poměrů je nejdůležitějším sociálním úkolem. V té budově, t. j. v právu ukazuje se duch národa. Ti, kdo stojí v čele, jimž kvalitativně neb kvantitativně nejvíc práva dáno je do rukou, vládci, ukazují, v čem pozůstává národní ideál muže aneb kdo tomuto ideálu alespoň nejvíc se blíží. Proto dí Carlyle: „tak národ jak král“ (like the people like the king). Dle Carlylea výběr vládců bývá správně prováděn, pokud s právem t. j. s možností, vůli uplatňovat, je tu i v pravdě schopnost, příslušný obor skutečně ovládati. Mocnějšímu bývá údělem větší državа než slabému; tento by ani nebyl s to velkou državu spravovati. Odtud vyplývá pro Carlylea odůvodnění vlastnictví, jímž blízce stýká se s Goetheovým názorem, že totiž každý sděděného má vlastním přičiněním nabývati a jeho država že „jde jen tak daleko, pokud je s to ji spravovati“.

Carlyleovi tudíž stanovení práva je totožným s odměřením moci. Ustavení mocnostních poměrů předcházívají často boje. Právo je tedy resultátem boje. Přestává-li právo opírati se o moc, nedá se pak trvale udržeti. Ztrácí-li privilegovaná třída svou skutečnou moc, následuje pak dříve či později úbytek neb i úplný zánik práv, stojících k její ruce. Naopak, vzrůstá-li moc jisté třídy, — jako tomu kdysi bylo s měšťanským stavem proti šlechtě, dnes pak s dělnictvem oproti třídám majetným — nutně následuje odpovídající tomu změna práva a jest jen otázkou, zda-li ona změna uskutečňuje se mírným či násilným bojem. Někdy ovšem může mezi pánem a mocí vyskytovati se dalekosáhlá neshoda. Tu jsou muži aneb třídy v čele, nemající již schopnosti vlásti. Snaží se však udržovati zdání vlády, aby mohli i dále být účastni výhod dopřávaného jim postavení. Národ zvolá na takové vůdce; „laisser faire!“ Ušetřte nás svou vládou! Posléze však bývá jim vzato

i zdání vlády a nezřídka těžkými katastrofami opět obnovena shoda mezi právem a mocí.

Dějiny jsou processem socialisace lidstva, uskutečňujícím se změnou vnitřních i vnějších forem společnosti tím, že v nich sociální živel nabývá čím dál rozhodnějšího výrazu. Tento vývoj není však nikterak nepřetržitý. Stejně jako lidská individua i společnosti povstávají, vzrůstají, vykonávají svou práci — pro lidstvo jako ona pro národ — aby opět zacházely a ustupovaly mladším útvarům, vyrůstajícím z půdy, v níž setlívají. „Rostou a po dlouhém, bouřlivém mládí rozkvétají k zralosti a výši. Pak se rozpadávají rychle, nebo každá doba květu je krátká; smutně zacházejí, rozdrobují se neb násilně se řítí v úpadek: bez hluku neb bouřlivě“ Tak čítáme od Chlodwiga po Ludvíku XIV. dvanáct století a již při smrti jeho nástupce království pomalu odzváněji umíráčkem. Náhlého zřícení lze pak zvlášť tehda čekati, když, jak se to nezřídka přihází, sociální útvary ještě se udržují, ačkoli život z nich unikl, podobně jako mrtvý, bezlistý strom může ještě dlouho státi, až jej sráží náraz větru. Právě takovými katastrofami — revolucemi, válkami atd. — dějepis se hemží, kdežto bez povšimnutí nechává staletou práci venkovana a myslitele, kteří společnost zbudovali. Proto chová do sebe jistou pravdivost věta: „Šťastní národové, jejichž annály jsou prázdnými“.

Ptejme se nyní, čím liší se periody sociálního vzrůstu od period sociálního rozkladu? Odpověď Carlyleova i přes to, že zcela různě se vyjadřuje, není daleka Spencerovské ideje „evoluce“ a „dissoluce“. V čas vzrůstání je celek mocnější než jeho části a vývoj jednotlivcův je ovládán vývojem celku. To působení děje se tím, že celek v jednotlivci vyvolává změny: takové názory víry, jaké odpovídají jeho potřebě. Každá proměna společenských poměrů bývá spojena s proměnou víry, přirozeně vždy víry v širokém Carlyleovském smyslu. Ale síla celku, assimilovat si části, je obmezená. Dříve či později dospívá se k bodu, u něhož ten který systém víry se zastavuje, nejsa prostě schopen dalšího rozvoje. Stará víra pak umírá a nové tu není. Tím ztrácí celek víc a víc panství nad svými částmi, v nichž nyní nabývá převahy opět individualismus. To je perioda rozkladu určité společnosti. Dle Carlylea dají se tudíž dějiny každého národa dělit na positivní a negativní doby a to: na positivní se zřetelem na vnitřní a vnější formy t. j. věřící a budující, na negativní také v obojím směru t. j. nevěřící a bourající.

Positivní doby.

Podle Carlylea vznikají názory víry především v okruhu jistých vrstev národa a šíří se odtud massami, ať již pak ony vrstvy zaujímají zevně význačnější postavení či nic. V prvém případě mluvíme o knězích, v druhém o filosofech, básnících atd. Proto není nesprávnou věta: „Básníci stvořili člověku bohy“. Mezi nimi však jsou opět jednotlivci zvlášť vynikající, od kterých v pravdě vyšel pokrok: jsou to duševní hrdinové a vládci lidí, na nichž závisí víra a tím prostředně i vnější utváření společnosti, dějiny lidstva. Individualistické doby — nemajíce porozumění pro jiné pohnutky — odůvodňovaly vznik náboženstev úvahami o účelnosti t. j. více méně vědomým klamáním. Věřící doby naproti tomu ctily slova svých proroků jako vnuknutí a ne neprávem, vždyť sebeobětování a nadšení, které shledáváme u oněch mužů, prostě vymykají se oboru poznání. Ti žili vskutku v onom světě, byť mu nemohli dáti jinakého výrazu než smyslného a pomíjivého.

Národ přijal tedy víru, pravily individualistické doby, tím že se vzdal svobody svého soudu a že se sklonil pod vnější autoritu. Docela naopak míní však Carlyle, že víra oněch dob je vniterní, čistě osobní akt, na nějž nemůže míti vlivu vnější nucení. Nevolnou naproti tomu stává se pak, přechází-li v snažení „věřit, že věřím“, při čemž leží na snadě nebezpečí nepravdy; tomu tak bývá právě v dobách, v nichž nějaký systém víry se rozpadává. Věřící doby jsou však vnitřně svobodné a pravdivé. „Není nutno, aby člověk sám nějakou pravdu odkryl, má-li v ni věřit a k tomu ještě upřímně v ni věřit.“ „Zásluha originality není novost, nýbrž upřímnost; věřící člověk je originální člověk; ať věří v co věří, věří pro sebe, ne pro jiného.“ „Celá století, jež nazýváme stoletími víry, jsou originální. Všickni lidé, aneb alespoň převážnou většinou, jsou upřímní. To jsou veliké a plodné věky.“ O víře mnoho se nepojednává, a pak-li již, tedy víc v poesii než v prose. Filosofie takových dob nese živly víry v sobě. Co čistě logická filosofie působí rozkladně, působí „poetická filosofie“ na př. platonovská směrem budujícím. Takovým dobám je víra, ať vystupuje v jakýchkoli formách, atmosférou, v níž vše se pohybuje, je samozřejmostí („unquestionability“). Jednotlivec je prost vnitřních odporů a má onen positivní základ svého bytí, jaký logika nikdy není s to položiti. Kotví v onom světě a může tak „prostoru a času klidně vzdorovati.“ Je náchylen jednati a myšlení je mu jen prostředkem, nikoli samoúčelem.

Mravy a instituce vzrůstají; zůstávají tak dlouho mladými, pokud jsou schopny přizpůsobovat se stále měnícím se potřebám společnosti. Také ony jsou produktem jednotlivých lidí, kráčejících v čele ostatním. Neboť vše musí jednou poprvé být učiněno a pokud není, náleží to ještě říši neexistence (je to „no-thing“, „impracticability“). Jakmile někdo vyšlapal stezku pustinou, na niž nikdo nevkročil, jdou za ním ostatní. Jeho stopa šíří se v cestu, v širokou silnici, jež bezpečně teď vede všechny k cíli — také i nerozumné. — Podobně se to má s těmi, kdož zrodili se v positivních dobách. Mají před sebou proklestěné cesty a všeobecně uznané cíle. Šťastní lidé! Neznají kolísavosti v životních plánech ani zoufalého hledání životních cílů. I nepatrným z nich víra dodává vnitřní jistoty. Nepracují pro sebe, nýbrž pro ideály, které jsou sice různé podle těch kterých společenských poměrů, ale vždy přec jen objektivní a nepochybné.

Společné formy víry sjednocují pak lidi, jsouce společnou pružinou jejich konání. Společnost člení se v společenstevní útvary. Jednotlivec nestojí tu proti jednotlivci jako isolovaný atom. Každý je především členem většího neb menšího celku, pro nějž pracuje, který však s druhé strany má o něj péči a chrání ho.

Rozdíl mezi společenstvem a spolkem, zevně nevalně se lišícími, jest týž, jako mezi positivními a negativními společnostmi vůbec, jimž ony útvary střídavě náležejí. Co se tkne subjektivních podkladů, nelze základ společenstva hledat v nějakých účelnostních zřetelech. Předpokládá jistý stupeň sebeobětování a odevzdanosti. Podřizuje se tudíž při něm zájem jednotlivců zájmu celku, naproti čemuž při spolku člen béře jen potud účastenství, pokud toho vyžaduje jeho osobní prospěch. Společenstvo vykonává pak tedy vliv na veškerý způsob života společníkova a tím zplozuje to, co bylo nazváno stavovským citem, sborovým duchem atd. Objektivně je společenstvo organické, ne snad jen v obrazném způsobu mluvení, vždyť skutečně vykazuje jevy životní právě jako onen útvar společnosti, s nímž souvisí.*) Individualisté doby nejsou s to chápat společenstev ani jich budovat, jejich podstata je právě příznakem positivních časů.

---

*) Má na př. samostatnou vůli, naproti čemuž při spolku lze mluvit jen o součtu jednotlivých vůlí; ta vůle přirozeně může docházet výrazu jen prostřednictvím lidských individuí — vždyť poznání je jen věcí individua — avšak přec liší se velmi od vůle jednotlivcovy, ba, jak zkušenost ukazuje, tuto více méně ovládá.

Přesvědčení, že toto složení a rozčlenění lidí v podobných dobách nese na sobě úplně nesrozumitelný, jak Carlyle dí, „mystický“ živel, dochází výrazu v tom, že všeliké autoritě přikládal se božský původ. Takovým dobám království je v nejvlastnějším slova smyslu „z boží milosti“. Všecka nižší autorita má původ ve vyšší, jak to nejdokonaleji vyslovuje učení „obou mečů“, proti čemuž přímou protivou je theorie, odvozující všecku autoritu z individua, tak zvanou to souverenitu národa.

„Tu je“, dí Carlyle o positivních dobách, „pravé společenstvo, pravé království, loyalita, všecko pravé a požehnané věci a požehnání lidem, pokud chudá země vůbec jakého poskytnouti může.“ „Každý pracovník ve všech sférách pracuje ne jen pro zdání, nýbrž o věci; každá práce končí výsledkem; nebo vždy, jsouc pravá, směřuje za nějakým cílem, každá je additivní, žádná subtraktivní.“ Již dva velmi časné spisy Carlyleovy, „Signs of the Times“ r. 1829 a „Characteristics“ r. 1831 ukazují, jak záhy v něm uzrálo toto pojímání.

Negativní doby.

Po periodách víry přicházívají periody nevěry. Neboť s pokračujícím věděním zanikávají jednotlivé názory věrové. Jinak staví Carlyle víru s věděním zcela na stejný stupeň. Vědění odpovídá individualistickému bytí, víra společenskému. Jako však oba druhy motivací, egoistický a sociální, nedají se naprosto srovnávati, stejně i obory souvisícího s nimi vědomí, empyrické vědění a víra, jsou si tak velice protilehlé, že prostě jeví se sobě navzájem negativními, jak již dřív bylo ukázáno. Mezi oběma zvlášť pozůstává ten rozdíl, že člověk je především individuum. Proto je vědění, t. j. smyslná zkušenost, časově dřívější. Také víra je poukázána na zkušenost jako na svůj material. Víra však nespracovává ho pomocí logické abstrakce, nýbrž jen k svým účelům a stojí tudíž dle své přirozenosti s rozumovým poznáním v odporu. Tu však od generace ke generaci množí se poklad pevně získaných vědomostí. Dále každou vykonanou prací mění se struktura společnosti a tím také poznávání a myšlení jednotlivcovo. Tomuto vývoji musí se tedy víra přizpůsobovat. V dějinách všech náboženství lze stopovati změnu panujících názorů víry v souhlase s časovým způsobem myšlení. Chceme-li příklad,

vzpomeňme jen na různotvárný obsah, který podkládán byl v různých dobách zachovanému křesťanskému vyznání nebo vzpomeňme na brahmanskou přeměnu náboženství Ved s podržením autority oněch svatých knih. Právem tedy praví Carlyle: „Žádný člověk nemůže v to věřit, v co věřil jeho otec.“

Rozeznává ve vývoji názorů víry tři periody: 1. periodu vzrůstu potud trvající, pokud názory víry rozvíjejí se lehce a nenuceně v souhlase s pokrokem myšlení; 2. periodu květu, zabírající krátký čas vývoje víry v systém, jenž zahrnuje ve vědomí současníků veškeré vědění doby; 3. periodu úpadku, bod, od něhož poznání pokračuje, víra však, původem svým docela různorodému stupni poznání náležející, nemá již dosti pružnosti ho sledovati. Tu počíná proces rozkladu panujících názorů věrových. Tento však nebývá v určitém daném okamžiku ve všech částech společnosti stejně daleko pokročilým — skutečnost, mající pro dějiny takových period převelikou důležitost. V nižších třídách, ve venkovském obyvatelstvu a v ženách víra ještě dále panuje, co zatím t. zv. vzdělané třídy, městské obyvatelstvo a muži již propadli nevěře.

Nestojí však jen časově vedle sebe víra a nevěra. Obraz stává se ještě tím komplikovanějším, že leží mezi oběma řada přechodních stanovisek. Na víře závisí celý system společnosti, s nímž opět bývají spojeny nesčíslné jednotlivé zájmy. Carlyle rozeznává dvojí stanovisko, dostavující se obyčejně před přechodem k plné nevěře. Prvým stanoviskem je víra, nakažená nevěrou, druhým skutečně již nevěra, podržující jen ještě vnější formy víry.

1. Pokud to jde, lidé konají pokusy o co nejmožnější spojení víry a vědění. Ale toto spojení neuskutečňuje se již nevědomě, jako za zdravých dob, nýbrž stává se vědomou námahou. Na místě náboženství máme teď jen „důkazy o pravdě náboženství“. Víra není již nepopíratelným východiskem všeho myšlení, nýbrž cílem, jehož snažíme se dosáhnouti cestou logické dedukce. To je věk t. zv. dogmatické filosofie, přijímající zůstavené názory věrové a dokazující na př. existenci Boha, nesmrtelnost duše, vůbec celý tedy theologický systém. Logické myšlení však přirozeně není ovšem tu nikdy s to, víru opříti o nějaký základ, naopak po marně prováděných pokusech spíš nutně vede k náhledu o neudržitelnosti víry. Víra tudíž, přestávajíc býti věcí vůle a stávajíc se myšlénkovou, vysazena je stálým pochybám a námitkám.

Carlyle nazývá tuto sebemučivou víru, nemohoucí věřit a vždy opět namáhající se věřit, také „methodismem“, poněvadž zdála se mu být stělesněnou v sektě jeho otčiny, známé pod tím jménem. Bývá to v jistém způsobu předposlední stupeň vývoje — míní Carlyle — jestli že lidé, žijící na této praktické zemi, „se domnívají, že se mohou jako nějaký ztracený svět zachrániti theoretickými důkazy a hlučným oslavováním své církve, na místě aby jako věřící doby konáním podávali tichý, nevědomý, ale praktický důkaz existence nějaké církve.“

2. Pokračuje-li vývoj dále, docházíme až tam, že čestně t. j. tak zvaným svobodným soudem víra již udržeti se nedá. Ale tolik zájmů bývá s ní promíseno, že objevuje se snaha, zachovati alespoň zdání víry. Pokud zvlášť nižší třídy žijí ještě životem nějakého dřívějšího věku, snažívají se vzdělané třídy zadržeti skepticismus, jímž každá dogmatická filosofie na konec se stravuje, a to právě pro nebezpečí z něho hrozící. Toto, ne tedy velké věřící periody, jsou doby autoritářské t. j. nesvobodné víry, poněvadž člověk obětuje do jisté míry svůj rozum autoritě, mimo něho stojící. „Měj se na pozoru v tom směru, jak pravdě věříš“, volají muži pořádku, „poklid a zdravá kůže jsou velmi cenny. Pravda — kdo ji zná? Mnohé věci nejsou pravdivy, většina věcí je nejista; ba, velmi užitečné věci jsou právě otevřené lži, na nichž jsme se shodli. Velmi málo pravdy je v oběhu a není-li to orthodoxní pravda, tu si s tebou po čertovsku zahraje.“ Takový způsob myšlení nazývá Carlyle „jesuitismem“, aniž při tom obmezuje tento výrok jen na katolickou církev. Napak všude se s ním potkává v moderní Anglii, jíž ovládá od t. zv. „slávyplné revoluce“. Vždyť přece zachování všech, i sebe neuvěřitelnějších dogmat z utilitaristických zřetelů nalezlo v Hobbesovi svého hlavního zástupce. Nešťastné doby, v nichž celí národové stávají se pokrytci a za nichž jen málu lidí přáno je, aby byli pravdiví!

Z tohoto mála karakterů, jimž nepravda je nesnesitelnou, vychází další vývoj. Zjitřeni neusmířitelnou záští proti prázdným, víry již postrádajícím symbolům, ať jsou to obrazy boží, ať články víry — symbolům, které ztělesňovaly předkům kdysi něco božského, nyní však ničím již nejsou, „než kusy pomalovaného dřeva neb ovčí koží, na níž trochu inkoustu“, zvedají se vášnivě a usvědčují současníky ze lži. Takoví muži jsou „praví ikonoklasti“ obrazoborci duševního světa — zjevy neodvratitelné, ano, požehnání při-

nášející. Neboť názory věrové, které do prachu strhávají, jsou nezdravé neb mrtvé, pochybuje se o nich aneb věří se ještě jen na povrch. Čím dříve padají, tím lépe. Tím méně lidí bude jimi na příště sváděno k vnitřní nepravdivosti. Vždyť tato znamená nemožnosť jakéhokoli mravného jednání, předpokládajíc přece, aby člověk podřídil své bytí cílům, mimo ně ležícím, které přirozeně nad všechny věci musejí mu býti nepochybnými t. j. pravdivými.

Dvojím způsobem dá se toto boření přežitých forem víry prováděti, dle toho, zda-li mužové, kteří je uskutečňují, nalézají dosti positivních prvků, aby mohli stát se reformátory anebo prostě negativně t. j. jako revolutionáři působit. Jaký rozdíl pozůstává mezi reformátory a osvícenci osmnáctého a devatenáctého století?

V prvém případě běží o to, vybavit živé ještě jádro víry z odumřelých slupek. Obyčejně děje se to návratem k dřívějším poměrům věrovým s úmyslem, očistit je od toho, co později je znetvořilo. Neboť původních názorů věrových lze pro reformace potud platně sužitkovat, pokud se dají bez obtíží přispůsobovat novým potřebám. Doba nabývá opět živoucího a sobě přiměřeného náboženského obsahu, který pak upravuje a rozvíjí v souhlase se svým myšlením. Muži, od nichž vyšla podobná hnutí, jsou praví hrdinové v Carlyleovském slova smyslu, poněvadž, jsouce naplněni positivní vírou, vykonávají své dílo „ne k libosti lidské, nýbrž k libosti boží.“ V jistém smyslu mohli bychom k nim počítat veškeré zakladatele náboženství, poněvadž i tito navazují vždy na existující již názory víry. Takoví muži byli to, kteří vědomi jsouce si těžkého úkolu, jejž na sebe vzali, a nedajíce se mýliti nebezpečími a pronásledováními, ne jednou a jednou život vlili v poměry, již rozkladem zasažené, lidstvo omladili a dali vznik positivním dobám. (Pokračování.)

Týden na všeruské výstavě.

Několik drobných skizz od **Fr. Táborského.**

(Pokračování.)

Průměr tento je skoro zrovna 300 metrů; náš klikatý a loudavý průměr byl trochu delší. Výrobky z bavlny uvítaly nás, jen jsme vstoupili, v prvním rozsáhlém a vysokém sále a překvapily krásou a bohatostí vystavených látek, vkusem ve vzorcích i v celkovém uspořádání. Hotový luxus. Ani se ti nezazdálo, že jsi na Rusi; Paříž zaleskla se ti z těch ohromných vitrin, nákladných a skvělých — některé měly cenu až do 30.000 rublů, — jež svým pyšným mlčením vychloubaly se množstvím magnášů bavlnářů. Můj „Průvodce" podotknul mi také, že průmysl tento zabírá u Rusů místo z prvních ve veškeré výrobě továrnické. Už prý moskevská výstava ukázala, že v tomto odvětví průmyslovém Rusové mohou závodit směle s druhými zeměmi a v některých výrobcích už mají prvenství. V nynější dobu co do rozměrů spotřeby bavlny Rusko stojí na třetím místě ve světě, ustupujíc ještě Velké Britanii a Spojeným Státům Severoamerickým; ale Německu už se vyrovnává. Průmysl tento tak se vzmohl, že zarazil už skoro úplně dovoz z ciziny, a že některé továrny pracují už výhradně pro vývoz, zvláště na Východ.

Hned vedle, v sousedním oddíle, zastoupeno bylo hornictví a hutnictví. Můj „Průvodce" změnil se na druhého Marka Pola a samými miliony mne jen zasypával. Bohatstvím uhlí, petroleje, soli, manganu Rusko vyniká nad všecky země evropské; bohatstvím zlata řadí se ke Kalifornii, Australii a Jižní Africe.

Co dále v této gigantské budově umístěno bylo, a co mne později naplňovalo i údivem, všecka ta ostatní odvětví průmyslu,

ani vypočítávati nebudu, poněvadž bych jen opovážlivě opisovati musel, a mně jde jen o celkový dojem, jakým výstava na mne působila. Ministerstvo financí postaralo se ostatně o důkladné poučení v oboru tomto obšírnou knihou „Proizvoditelnyja sily Rossiji“. Cena 5 rublů. Je to naučný slovník pro průmysl, zemědělství a zeměpis Ruska.

Ale aspoň zmíniti se musím o krásných pracích keramických a fayencových firmy Kuzněcova, která mezi jiným vystavila nádherný ikonostas v starém ruském slohu, znamenité ceny umělecké, a o velkolepých pracích zlatnických a emajlových. Několik firem závodí tu o palmu, která přísluší všem a kterou i cizina jim přisuzuje. Ani tušení u nás nemáme, co v tomto oboru v Rusku se dělá; není nijaké příležitosti u nás, aby tyto skvosty prací zlatnických a emajlových mohly být vystaveny. Nejen drahé ikony, na nichž výzdoba emajlová bývá zvláště bohatá a při tom často naivně něžná, ale i veliké vypuklé mísy s erby a ornamenty staršího slohu ruského, poháry, džbány, bratiny ve způsobu korábů vesele, s hravou fantasií vytvořené, až po menší zboží ozdobné, které je však jen tak potutelně malé — jakmile otážete se po ceně, zatváříte se, jako byste někoho byl vyrušil a prosíte za prominutí. Rozkošny jsou zvláště scény z medvědího života — práce stříbrné. Vůbec Michajil Ivanovič, jak žertem říkají medvědu, je u Rusů v oblibě a v jakési poněkud usměvavé úctě: mají ho rádi, smějí se mu a bojí se ho.

Na rozvoj uměleckého průmyslu v Rusku působí vydatně tři umělecko-průmyslové školy: Stroganovská v Moskvě, Císařská a Štiglicovská v Petrohradě. Zvláště tato poslední, již založil a přebohatým umělecko-průmyslovým museem opatřil nákladem mnoha milionů baron Štiglic, vystavuje práce vynikající. Ale třeba její výstavu navštíviti v Petrohradě samém. Celé museum, letošního roku teprve otevřené, je dílem ruských rukou. A ruce ty vytvořily dílo v pravém slova smyslu nádherné. Stojí za návštěvu museum toto. Také při škole Stroganovské je uměl.-průmyslové museum, ale nepoměrně chudší. Vydalo však už cenné publikace, na př. „Dějiny ruského ornamentu stol. X—XVI. Dle starých rukopisů“, cena 100 rublů; lacinější vydání, ale velmi pěkné, je sešitové: 7 sešitů po 60 kop., v každém 10 listů s chromolitogr. ukázkami. Mimo to prodává sádrové odlitky s předmětův ruského umění (stol. XVII.) z Rostovského musea církevních starožitností, na př. krásnou křtitelnici z konce XVI. st.

Jen jsme vyšli z nehorázné ústřední budovy, zasmál se mi vstříc veselý pavilon matičky bělokamenné Moskvy, starožitného slohu, trochu bizzarní, barvy růžové a světlezelené, jako jeho podivný předek, chrám sv. Basilia v Moskvě, jen že bez starobného ztlumení barev, se znakem městským — sv. Jiřím, porážejícím draka -- v průčelí. Déšť zatím přestal, nebe zůstalo sice zakaboněno, ale barvy pavilonu i okolních střech a záhonů ihned vystouply. V tom však rozlehl se chaotický hlahol zvonů: dunivý — zunivý, blinkavý — cinkavý, břinčící — křičící . . . jakoby obří medvěd drápaje se do úlu mumlal a obrovský roj včel mu kolem hlavy bzučel a hučel. Věděl jsem hned, co to znamená. V Petrohradě uložil jsem se šťastnou náhodou v hôtelu anglickém, zrovna naproti velkolepé kathedrále sv. Izáka. Zlaté její báně každé ráno zářily mi do okna, a každý den bavil mne podobný chaotický hlahol zpod jedné její báně. S počátku nevěděl jsem, jaký v té směsi smysl. Cosi pohanského jsem v tom vyciťoval proti vážnému, vroucnému hlaholu našich zvonů. Zaslechl jsem nejdříve úder — hluboký zvuk probudil se, povstal a chvíli stál ve vzduchu — chvěje se. Za chvíli vážně vyšel druhý — třetí, až pak celý průvod hlubokých vážných zvuků, jako sbor ďakonů a svjaščenniků, hrnul se vzduchem, a najednou za nimi, jakoby se všech stran hrnuly se zástupy lidu a dětí, hlomozících, křičících, zpívajících, ozvalo se celé stádo zvonů a zvonků a zvonečků, a slilo se v pronikavý chaos zvuků. Toť jakoby tančící zástup ubíral se ke svatyni — zdálo se mi vždycky . . .

Devět zvonařských závodů mělo tu na výstavišti, v pravo od pavilonu Moskvy, pod úhlednými i méně úhlednými stříškami své zvonice vedle sebe. Střídavě, druh po druhu, vyzváněli, když se trošku obecenstva sešlo. Ale ta troška ku podivu vyrůstala vždycky v pořádnou trochu a stála a poslouchala dlouho a brala ty zvonice po řadě. Lid ruský miluje zvony. Každý chrám má jich množství, velikých i malých. Veškerým tím množstvím zvonů a zvonků, vyjmouc zvon největší, vyzvání jeden zvoník. Všecka jejich srdce a srdečka má totiž na provázcích, jež sbíhají se mu do levé ruky a vypadají jako napjaté struny cymbálu formy trojúhelníkové; pravou rukou pak jistým rytmem na tento provázkový cymbál tluče a vyluzuje pravou štvanici zvuků. Veliký kulatý houf špačků křičí z té drobné havěti zvonů. Ale ruští zvoníci dovedou i celé písně zvonit. Jeden zvonil jakousi duchovní píseň a také „Bože, carja chrani!“

Zvonařství se tudíž na Rusi daří. Pouze na jarmarku nižegorodskou dováží se jich po každé za 150.000 rublů z Jaroslavle, Saratova a také odjinud.

Postál jsem si chvíli u zajímavých těch zvonic. Vábil mne nejen nezvyklý ten vír zvuků, ale i mistři zvoníci, rovněž jako mistři zvonaři, jichž jména dlužno hledati nejen v nynějších dílnách, ale hodně daleko v minulosti. Silnou tradici tu viděti. Zvláště některé veliké zvony měly ornamentální i figurální výzdobu velmi ladnou a výraznou. Ale také posluchačstvo stálo za postání a podívání. Stálo, jakoby také bylo ulito. Už dovyzváněl mistr zvoník, a dlouhé tmavé kaftany nepohnuly se, placaté černé čepice nezavrtěly se, ani dlouhé brady pod nimi nerozkývaly se. Doznívalo to pod těmi kaftany, chvilku ještě postáli — a mlčky odcházeli k sousedovi.

— Čúdno! . . . (Báječné!) prohodil jeden odcházeje, jakoby za všecky.

Také my zašli jsme do výstavky města Moskvy. Bylo tam skoro plno. Zrovna kdosi, dle všeho byl to učitel, vysvětloval hojnému zástupu diagramy, rozvěšené po stěnách, a ostatní vystavené předměty, zobrazující všeobecný rozvoj Moskvy od r. 1863 až do r. 1896. Devět oddílů má výstava tato: všeobecné zprávy o Moskvě a její finance, národní vzdělání, Rukavišnikovská útulna (pro mladé zločince, s řemeslnickou školou), městské jatky, městský vodovod, kanalisace, ostatní inženýrské podniky, medicinsko-zdravotní ústavy, dobročinnost . . . Přednášející vysvětloval všecko obšírně a s patrnou chutí, zástup tiše ho sledoval, sem tam se někdo na něco otázal, a tiše všichni pokročili dále. Otázal jsem se dozorce, možno-li dostati katalog, a s velikou ochotou dal mi nejen katalog, ale i dvě brožury, o národním vzdělání a o dobročinných ústavech moskevských, vydané pro výstavu nákladem města Moskvy. Obě jsou poučny. Z první vidno, jak školství moskevské je téměř třikrát větší co do rozměru než petrohradské, že mnohem výše stojí co do stránky paedagogické, a že náklad na školu obecnou je o $2\frac{1}{2}$ větší než v Petrohradě: na r. 1896 rozpočten na 510.244 rublů. Druhá brožurka, nad míru zajímavá, vypisuje a vypočítává různé druhy dobročinných ústavů a podniků v Moskvě, stav a zařízení a působnost jejich, s pozoruhodnou statistikou. Uvedu jen, že město vydalo na ústavy dobročinné r. 1863 33.000 rublů a r. 1894 již 446.115 r. Darů od soukromých osob města

Moskvy věnováno bylo k účelům dobročinným správě městské od r. 1876—1894 dohromady 5,233.125 r., z nichž určeno

na útulny a chudobince	1,746.162	r.
„ podporu chudobným	770.180	„
„ stravování chudobných	44.468	„
„ na vzdělávání	611.759	„
„ nemocnice, kromě psychiatrických	644.466	„
„ nemocnice psychiatrické	1,257.897	„
„ kostely	158.193	„

Opustili jsme mile naivní architekturu moskevského pavilonu a pospíšili přímo naproti do rozsáhlého pavilonu polního hospodářství. Vstoupil jsem s divným jakýmsi hlubokým naladěním pod dřevěné jeho klenby, jako do nějaké svatyně. Duch Kolcova mne doprovázel . . . Jeho „Úroda“, ten vroucný hymnus selský, zněl mi při vstupu a jeho „Píseň oráčova“.

S modlitbou já tichou
zorám, zaseju si:
Obilí mi uroď,
Bože — bohatství mé!

Hle, obraz práce stomilionového venkova, dílo jeho potu! Selský, mužický palác, jenž se vznáší nad chaty ostatních paláců, ne sice architektonicky, ale významem svým! — pomyslil jsem si. 87½ procenta veškerého obyvatelstva říše Ruské ukazuje tu svou pernou práci, než z půdy tak rozmanité vynutí různé ty druhy klasů, jež tu vystaveny a v nichž o jedno zrnko víc značí mnohem víc, než ve šlechtické korunce o paličku víc. Uprostřed pavilonu znázorněna jest úroda roku 1895 zmenšením do jedné miliontiny. Ve skutečnosti byl by to sloup verstu vysoký a zabírající plochu přes 12 hektarů; obsahem jeho bylo by přes 2½ miliardy pudů zrna.

V husté kupy jsou
snopy složeny;
vozů muzika
skřípe celou noc.

Stohy na humnech
jako knížata,
hlavy vypjavše,
sedí široko.

Kapitál rovněž miliardový. Váha zisku a ztráty rovněž ohromná, ale také příšerně kolísavá. Sta milionů rublů ulupuje rázem nynější krise zemědělská.

Nu, jen táhni, sivko,
rolí děsjatinou;
vybílíme ocel
o tu syrou zemi . .

Výstava tato byla velmi poučně uspořádána. Meteorologie hospodářská, půdoznalství, meliorace, hospodářské školství a vzdělání, dosti rozsáhlá literatura vystavena tu soustavně a přehledně v několika velkých pavilonech.

Zamířili jsme do protější rozsáhlé dřevěné budovy — do konírny. Zrovna od včerejška zahájena byla výstava čistokrevných koní anglických a jízdeckých, a mimo to, v oddělení zvláštním, ruské stepní koně v celých rodinách. Před tím po dvakrát byly výstavy ostatních druhů koní, klusáků, tažných a j. Zařízení veliké konírny pro 240 koní bylo velmi praktické a úhledné, čistota vzorná, předvádění koní v kryté rotundě uprostřed středního traktu dálo se v největším pořádku. Vystoupil naddozorce jednoho oddílu konírny, a za ním hned přiklusali pacholek a svěřený mu koník a zastavili se uprostřed kruhu, utvořeného od obecenstva, před tribunou, plnou diváků. Zatím co koník švarně přestupoval, jak děvčata před muzikou, vypínaje a bujným obloukem protahuje pružnou svou šíj, naddozorce představil jej jménem jeho obecenstvu, jmenoval jeho otce a matku, jeho věk a majitele — při čemž koníka neposedu konejšil lehkým poplácáváním nebo lehkým šimráním tenounkým bičištěm.

— Proveď ho! ozval se s tribuny hlas malého, zavalitého, živého soudka, s tváří vínečkem a vším jiným, čeho vínko bývá jen průvodcem, zarudlou. Sivý knír jako vycpaný jestřáb seděl mu pod energickým nosem. Jiskrně blýskaly mu nad ním oči, zvláště když se hlasitě zasmál, takovým jadrným, zdravým smíchem, jakoby jedním rázem kládu rozštípnul, při čemž silné zuby zaleskly se mu mezi plnýma rtoma. Starý bojarin vojna — charakterisoval jsem si ho v duchu, pozoruje ho, jak živě baví dámstvo, hned zas kritisuje předváděného koníka s jinými stárnoucími a přistárlými báriny. Starý ten čipera jen se vrtěl. Byl to patrně předseda tohoto oddílu.

— Proveď ho! zvolal, kdykoliv z dlouhé řady stájů přitancoval zvlášť pěkný exemplár. A pacholek s koníkem zatančili nám kolo, jakoby chtěli započíti druh mazuru.

— Stupáj! zvolal jindy, sotvaže koníkovo nationale zvěstováno bylo. Já byl bych stále volal: Proveď ho!

Eh, věru, krásni, důmyslní, překvapující, ohromující jste vy, železní koni — myslil jsem si o něco později ve velikánské strojovně — ale krásnější nad vás jsou přece jen tam ti!

Za to rodiny stepních koňů (kosjak), o něco dále v pravo od rozsáhlé konírny, v nekryté ohradě — jaký rozdíl! V konírně — toť kavalírkové v lakýrkách, v rukavičkách, hůl se stříbrným knoflíkem; stepní koníci — kluci, výrostkové, rozcuchaní, zaprášení, do hněda opálení, s vlasy do žluta a v nepořádku, kteří každý okamžik čekají na pohlavek, aby mu uhnuli. Stojí tu jako ti kluci ve škole před lavicí: hlavy svěšeny, tlačí se dohromady, do řeči jim není, k ničemu nejsou. — „Jen aby už tomu vystavování byl konec! Co na nás mají?“ mluví jejich rozpačité figury. „Pro nás je tam naše step! Eh, tam, na stepi, na té široké stepi, na té širokánské stepi, ej —“ a řehot nedočkavosti se vydral z nevrlého hrdla. Veselý byl to na ně pohled. A což na stepi! Tam byl by ještě veselejší, ale také úchvatnější.

Tak spatřil jsem alespoň ukázku z 28 milionů koní, jež má celé Rusko, prostých i civilisovaných. Žádná země nemá jich více.

Když už jsme se podívali na koně, navštívili jsme hned v sousedství výstavu skotu a bravu; ale ta nás, Čechy, tak nepřekvapila. Ani výstava drůbeže, která je jinde ve zvláštním praktickém pavilonu umístěna, mne neudivila. Ale když jsem zvěděl, že vajec vyveze se z Ruska ročně za 10·4 milionů rublů, měl jsem hned z ruských těch kohoutů a slepiček větší respekt. Z výstavy másla, sýrů, tvarohů, medu, medoviny, včelařství, perníku, vosku, hedvábnictví, umístěné ve zvláštním pavilonĕ, vzbudilo naši zvědavost kobylí mléko, připravovaný totiž z něho kumys, nápoj příjemný, osvěžující a živný.

Stranou od býků, beranů a jejich pokorných družek o samotě stáli v chladě a chmuře severní dva velbloudi, jednohrbý a dvojhrbý, a dobrýma očkama teskně, jak mohli, se rozhlíželi po tom nezvyklém studeném a smutném nebi. Stále pokoušeli se vyvléci z pouta, v němž dlouhé jejich šíje vězely, a když to nešlo, s resignací přežvykovali zelenou píci, rozhozenou po zemi. Ale bez přestání ohlíželi se — jistě každý z nich toužil a „snil“, a daleko prudčeji než Heineova sosna na severu, „o palmě, která daleko na Východě na žhoucí skále osamělá mlčky truchlí . . .“ Byla to nucená dvojčlenná deputace, již musela na výstavu vy-

slati obec 180.000 velbloudů, roztroušených po Rusku asijském i evropském.

K pavilonům pro polní hospodářství a chov dobytka přiléhaly velmi rozměrné vzorné zahrady ovocné a zelinářské a drobné školky; také pěstování léčivých rostlin bylo tu znázorněno. Dále v levo demonstrováno zavlažování a odvodňování polí, jinde různé druhy obilí domácího i cizího.

Za výstavou pak — neboť tu ocitli jsme se už u ohrady na protějším konci od vchodu — rozkládají se bláta, rašeliniště a lesíky. Hned za výstavou nedaleko je dača hr. Šuvalova a při ní pozemků přes 500 hektarů; tam demonstrováno bylo vysušování a využitkování blát, dobývání a zpracování rašeliny. Dále pak za nimi rozkládají se lesy, lesy a lesy.

*

A nyní levou částí výstavy!

Trojúhelníkový pavilon lesnický, lovecký a rybářský vstoupil nám první do cesty. Je pěkně, ve slohu divném, prý severoruském, vystavěn ze samé břízy, stromu tak charakteristického pro celé, nekonečně rozsáhlé kraje ruské. Že tu příležitosti a možnosti k hojné výstavě bylo nazbyt, trpělivý čtenář zajisté tuší, jako jsem já tušil, který dosavadním prohlížením nestal se ještě netrpělivým; tak všecko bylo vystaveno vkusně, přítažlivě, poučně. Ale přes to vše ponechal jsem si tento pavilon na dny příští. A byl jsem jím pak rovněž leckde překvapen. Lesy zaujímají obrovskou část Ruska, plochu o $1\frac{1}{2}$ větší, než je povrch Francie a Německa dohromady . . . Praví titáni lesní jsou tu vystaveni. A celá rada zvířat, jaké ani náš pan Smil Flaška z Pardubic neviděl. V oddíle pak rybářském vzpomínal jsem na Gogola. Ten dovedl by popsati přerozmanité ty ryby — ne ty živé — ale nakládané, sušené, uzené; ty pyramidy rybích konserv v oleji, marinadě, jablíčkové šťávě; ty raky, humry, ústřice; a což kaviár — ikru! Ročně na 68 milionů pudů vyloví se v Evropském Rusku ryb, a několik milionů lidí živí se rybolovem a další přípravou.

Rychleji prošli jsme pavilonem sadařství, zahradnictví a ovocnářství, miniaturami vinic krymských a kavkazských. Později zavedl nás milý náš známý, Vladimír Pavlovič, inženýr při stavbě lodí, jenž mi cestou celé básně Puškina a Lermontova nazpamět recitoval a o nich pronikavě hovořil, také do vinného sklepu kní-

žete Golicyna, kde příchozí počastováni byli znamenitým vínem z drahocenné stříbrné bratiny. Snad proto byla tam návštěva dosti četná. Později prý toho pohostinství tam už nebylo; bezpochyby se někteří vraceli, čtveráci. Sklep uvnitř vypadal jako krápníková jeskyně. Nad vchodem byl nápis: „Vir est vis“, velmi taktní pokyn místo: „Nedej se zmoci vínem!“ i tomu, kdo si překlad strannicky upravil: „Muž mnoho snese“. A takých stranníků labužníků je i na Rusi dosti.

Následující skupinu několika pavilonů, v nichž národní vzdělání, dobročinné ústavy, ochrana národního zdraví jsou znázorněny, tudíž oddíl z nejhlavnějších, jsme zatím zcela přešli. Ponechali jsme si ji až na dni příští, k prohlédnutí důkladnějšímu.

Také budovu námořnictví a vojenství, jejíž vížky připomínají věže starých ruských Kremlů, s ohromnými uvnitř lodními děly, holubí poštu vojenskou, školu potápěčskou a větroplavecký park ponechali jsme si na později.

Odbila už zatím pátá — a dotěrný jeden zřízenec jal se nás vyháněti z pavilonů. Marno všecko naše vzpírání a přesvědčování. Rázem mizela nám všecka nádhera a všecek půvab výstavy. Odcházeli jsme. Pořádně hnal nás ten dotěra — hlad. A byl to pořádný, výstavní hlad. Ale Jeho Prevoschoditelstvo ruský oběd, který je také „široký“, brzy rozkázal, jako pravý protektor výstavní, našemu dotěrnému zřízenci, aby mlčel, a bylo dobře. Jeho Prevoschoditelstvo dalo nám k volnému použití svou výbornou čtyřčlennou suitu, z níž boršč a stěrleď, velmi chutnou to rybku, byl bych vyznamenal vysokým řádem. Ale zatím odměnil jsem se jim všem dohromady necelým $1\frac{1}{2}$ rublem . . .

Nálada ku podivu rychle se zjasnila a zveselila, zvláště když jsme od budovy vojenské zašli k carskému pavilonu. Okolí jeho je nejvábnější koutek celé výstavy. Pavilon sám je elegantní dřevěná dača v ruském slohu. Ale vkusnější nad něj jest jeho rozkošné, půvabné okolí. Mezi ním a pavilonem carských statků, před jehož klidným antickým průčelím dva prastaří granátníci na čestné stráži stáli — dva mohutní zubři, bronzovaní, prabydlitelé ruští — je samá zeleň, samý koberec, samá kvetoucí, vůni vydechující malba; tu zase pěkné skupiny keřů a stromů, a opět miniaturní zelené svahy, a mezi nimi hrkotá potůček, dělá kaskádky a vtéká do rybníka; tam zase vzorné sady ovocné, vinice a čajnice Tato zahradnická veřejná výstava zasluhovala

největší chválu za vkus, bohatost a čistotu. Okolo milionu květin spotřebováno na tuto výzdobu výstavy.

Později, v teplé dny, a zvláště v teplé večery, bylo tu ovšem nepoměrně příjemněji. Hned v blízkosti stál totiž koncertní sál, prostorný, pohodlně a prakticky zařízený, s velikými varhanami v čele. V něm bývaly denně dva až tři, ba někdy i čtyři koncerty a dvě až tři přednášky. Návštěva bývala vždy hojná, často býval sál nabit. Vstup do přednášek byl vždy bezplatný; do koncertu ceny byly různé, celkem značné. Posluchačstvo přímo zbožné, zvláště při přednáškách. Themata — na př. „Nynější úkoly ruského lesního hospodářství", „Jak může národní škola šířiti v lidu větší znalost polního hospodářství", „Vliv tepla a světla na rostlinstvo", „O umění", „O stavbě korábů" . . . Koncerty mívaly nejčastěji na programě ruské národní písně. Účinkoval skoro denně D. A. Slavjanský se svým sborem, také Pražanům známým; Bogdanov se svým sborem rovněž v ruských krojích; balalaječníci; chorvatští tamburáši. Mimo to dvakrát, třikrát v témdni Slavjanského sbor zpíval ve zvláštním koncertě samé duchovní písně — nevýslovné krásy a dojemnosti. Alc ještě dojemnější a krásnější jsou tyto písně duchovní, slyšíte-li je zpívati před ikonostasem v chrámě v neděli a ve svátek. Kdo slyšel ty čisťounké chlapecké hlasy, jež jako svítání nad temné propasti basů vyzařovaly a jako perutě andělů, chrámem letících, tajemně šuměly, nezapomene jich nikdy, a pouhou vzpomínkou blahý záchvěv proletí jeho nitrem. Myslím tu sbory v kathedrále sv. Izáka v Petrohradě a v chrámě Krista Spasitele v Moskvě.

Býval-li tedy koncert večer, bylo posezení v carském parku rozkoší. Z koncertního sálu doléhal k vám každý zvuk a slíval se s vůní snícího sadu a září rozhořívajících se hvězd. „Ej, uchněm! . . ." pěli tu burláci, táhnouce na řemenech a lánech lodě po Volze . . . Teď kráčejí přímo před vámi, jako ty tři, čtyři nákladní lodě táhnou i vás za sebou — už jsou kus dále — už hodně daleko — už jich sotva slyšíte — — ticho — ticho — — najednou to vámi zatrhne: liják potlesku zatřískal k vašim uším a tříská a tříská . . . A už opět to vzduchem jako housle zní: „Kak u našich u vorot" — kostromská píseň taneční . . . A zas liják potlesku . . . „Kak na gorě kalina" — šťastná píseň mladých srdcí . . . I vem čert ten potlesk! . . . „Krasnyj sarafan" . . . a jiné a jiné, veselé i teskné, a to opět takové jakési široko, širokánsko se rozlívající veselosti nebo tesknoty, zvláště však tesknoty . . .

Ne, nechce se vám hnouti, seděli byste a poslouchali byste a nenaposlouchali byste se. Možná, že tam uvnitř se to tak krásně neposlouchá. V chrámě zní duchovní píseň nejkrásněji, světská — v přírodě.

Ale ti, co vycházeli z koncertu, vyvraceli mou pochybnost. Vycházeli rozjařeni.

— Čúdno! zaslechl jsem v šeru hlas sdílné nadšenosti.

— Prekrásno! zaznělo k mé lavičce z malé tlupy mimojdoucích.

— Eto prélesť! (Toť rozkoš!) horoval kdosi za nimi.

Nu, pomyslil jsem si, vy nejste ještě přesyceni, šťastlivci! A z mladistvé jejich rozkoše jiskry zaletovaly i do mne . . .

Ale náhoda mi přála, že jsem si sám nekazil dojmů těch. Vrátiv se do Prahy, dočetl jsem se v ruské „Neděli", že zrovna v tu dobu, začátkem ruského srpna, co Slavjanského sbor mi zadarmo poskytoval tolik rozkoše, p. Argeněv-Slavjanský měl nemilou opletačku s nižegorodským „policmejstěrem". Dva občané, Sidělnikov a Tichanov, zažalovali Slavjanského pro špatné nakládání s jejich synky. Dali je k němu, aby se naučili zpěvu, hudbě a také řemeslu, na 5 let, a odevzdali mu na tu dobu svá „otcovská práva"; p. Slavjanský se zavázal, že je bude po tu dobu vydržovati. Po 5 letech mohou volně odejíti, ale kdyby do 5 let otcové chtěli je vzíti domů, zaplatí mu po 30 rublech za každý měsíc, který hoši u něho prožili. Synkové těch dvou otců, jeden 15letý a druhý 12letý, už asi 4 léta cestují se sborem Slávjanského, byli i v Paříži, v Milaně — „všeho do syta jsme se naviděli", psal jeden z nich otci. „V cizině mnoho natrpěli jsme se hladu. Spíme v kůlně, na seně, přikrýváme se pytly, pod hlavu klademe boty . . ." — „Už čtyři chlapci od nás utekli — psal nedávno druhý — a my raději bychom také ušli, ať je to kamkoliv. Raději žít v arestantských tlupách". — Na tyto zprávy jeden z otců zajel do Nižního a požádal Slavjanského, aby propustil jeho synka. Slavjanský podotkl, že to porušení smlouvy a žádal „za výkup" obou hochů téměř 2400 rublů! . . . Na to oba otcové zažádali úřady o pomoc. „Jednoho z hošíků, píše spolupracovník nižegorodského časopisu „Volgar", viděli jsme v hlavním domě (t. j. v úředním paláci na jarmarce), kam přišel zároveň s otcem. Hošík pod modrou bluzou měl místo košilky hotové hadry, — jakési zamazané onuce . . . Vzezření hošíkovo bylo chorobné, utlučené . . ." Slavjanský byl předvolán k „policmejstěru", jenž po čas jarmarky úřaduje v hlav-

ním domě, a po policmejstěrově oslovení okamžitě slíbil, že 1. září propustí oba hochy, ničeho od jejich otců nepožádá za propuštěnou, a dal jim ještě peníze na oblek. Časopis „Nedělja" dodává k tomu: „Jsou-li takové pořádky u ‚světové' znamenitosti, jak se asi mají hoši u majitelů sborů menších, které nejsou stálé?"

To by byl pěkný dodatek k oněm lijákům potlesků! — —

Nedaleko koncertního sálu, ale už za ohradou výstavní, bylo výstavní divadlo. Při něm dobrý restaurant, kromě něhož na celé výstavě byly jenom tři. U bránky dali vám kontrmarku, takže mohli jste se volně vrátit na výstavu. Průčelí divadla bylo orientalní: samarkandská mešita, známá z obrazu Vereščaginova. Původně měly tam býti provozovány férie, balety s kouzelnou výpravou; ale nešlo to. I vtáhl tam moskevský sbor divadla „Skomoroch". Hráli denně dvakrát. Za mého pobytu hráli skoro neustále „Vlasť tmy" od Lva Tolstého. Zatím podívali jsme se jen na zevnějšek.

V pravo od divadla stála veliká panoráma „Útok na aul Achulgo v Dagestaně", již namaloval prof. Rubó. Byla to výborná náhrada pro každého, kdo nemohl zacestovat si trochu dále z Nižního — na Kavkaz. Přímo proti panorámě upoutal pozornost nejoriginalnější pavilon celé výstavy, v němž Krajní Sever, ohromná ruská Ultima Thule, byl znázorněn, i s Novou Zemí. Byla to kopie tak zvané „faktorie" rybářských obchodníků ruského Severa, prkenná chatrč s vysokou, příkrou střechou, na jejíž kalenici připevněny byly velryby, z prken vyřezané, které za slunečního dne vrhaly stinné duplikáty na sráznou střechu. Ohrada pak této faktorie byla rovněž originalně vyřezána: řada medvědů, sobů a Samojedů v saních tvořila kordon. U hlavního vchodu seděl bílý obr medvěd, Michajil Ivanovič, a ač byl sádrový, řval plným hrdlem. Jako by se vzpíral, že kdos jiný uchvátit chce mu říši i vládu. „Má je říše!" řval car chudák. Jako car odvěkých, nekonečných ledů měl k tomu plné právo . . . Kraj ten daleký různorodým bohatsvím svým zaujme také vynikající místo v říši. Bílé moře, oceán, řeky do nich vtékající a kraje okolní chovají spousty ryb a jiných zvířat. Treska, sleď, losos — tuleň, mrož, velryba jsou tam v ohromném množství. Ale jak lov, tak zužitkování jich je dosud na stupni primitivním. Lesů je tam strašná síla; v jediné Archangelské gubernii jest jich skoro 33 millionů hektarů. Strom na suchých místech je výborné jakosti. Klády přes 7 *m* dlouhé pokládají se za prostřední. Nitro země málo je dosud prozkoumáno. V Pečorském kraji našli naftu a kamenné uhlí; v Laponsku olo-

věnou a stříbrnou rudu; na březích Dviny, na sta verst do dálky, ložiska výborného alabastru. V tento málo ještě kulturní kraj prodírají se nyní koleje Moskevsko-Jaroslavsko-Archangelské dráhy Prodírají se územím málo nebo ještě pranic neobydleným; na posledních 250 verstách k Archangelsku zjeví se toliko jedna malá osada; většinou jsou tu tundry, kde nikdy noha lidská nekráčela. Tak vypravoval mi můj „Průvodce".

Originalní tento pavilon naskizzoval Korovin a projektoval architekt Kekušev. Náklad dala zmíněná železná dráha.

Tento pavilon byl také tím zajímavý, že byl nejen sám atrakcí, ale poskytoval obecenstvu mnoho zábavy jiné, již výstava sama s velikou přísností vyloučila téměř úplně. Hned u pavilonu v nádržce byl živý tuleň, a ten tuleň mluvil! Tuleň — symbol největší zabedněnosti, lenosti, tuposti — a naučil se mluvit! Čúdno! voláte už hlasitě. Nebylo toho sice mnoho, jenom dvě slůvka, ale tuleňova! Není divu, že nádržka stále byla obklopena zvědavci, mladými i odmládlými. Ale bývala zaklopena. Když už čekání bylo dosti, přišel hofmistr tuleňův a odklopil víko. Tuleň se povynořil. A teď nastala execírka.

— Obrať se v pravo! řezavým hlasem zvolal hofmistr. A tuleň se obrátil v pravo, jen to zašplouchlo.

— V levo! — a tuleň se obrátil v levo, jako nejhodnější rekrut.

— Hlavu vzhůru! — a tuleň pozvedl, jak mohl, hlavu vzhůru a ukázal své štětiny kníry, jakoby omrzlé.

— Řekni: Urrrá! — a tuleň zarachotil cosi dosti podobného jako — urrrá.

— Řekni: Blagodarju! — a tuleň zahuhlal opravdu cosi jako blagodarju (děkuju). Dostal za to vždy něco na zub.

Rozumí se samo sebou, že po každém výkonu následovala salva smíchu.

Ale horlivý tuleň daleko byl překonán naprosto nehorlivým svým sokem. Pod pavilonem, při malém rybníčku, v železné kleci byl usídlen mladý potomek ledového cara Michajila Ivanoviče, jehož socha u hlavního vchodu do Krajního Severu stojí. Opravdový bílý medvěd. Živý Michajil Ivanovič II. a z dynastie předegypské. Místo koberců měl plechovou podlahu a pod ní malou ledovnu, aby Jeho Urozenosti nebylo horko. Byl to statný junák. A stal se oblíbencem všech, kdo ho spatřili. „Nu, co pak dělá medvěd?" slyšeli jste hlasy přicházejících k rybníčku. „Á, medvěd

spí!“ podotýkal jindy vesele hlas mimojdoucího. Ale medvěd zasluhoval této pozornosti a příchylnosti. Byl to povedený humorista. Přesvědčil jsem se o tom později.

Bylo krásné, jasné, teploučké odpoledne. Všecko bylo sama čilost, veselost, zelené pažity a květné koberce jen zpívaly, nahoře u pavilonu tuleň sebou mrskal, v pravo — v levo, v pravo — v levo, a nový náš známý, bílý medvěd, uveleboval se k odpolednímu spánku. Rybníček obstoupen byl hustým zástupem. Hotové divadlo — a musím dodati, že herec svou úlohu hrál znamenitě. Ležel nejdříve u samého kraje klece. Najednou vstal a zaloudal se do nejzadnějšího kouta, jenž byl o něco vyvýšen. Tam povalil se na bok a natáhl všecky čtyry tlapky. Obrázek rajské lenosti. Salva smíchu . . . Natáhnuv se takto, povzdychl. Salva smíchu . . . Ale patrně neleželo se mu dobře: pozvolna dal si pravou přední packu pod hlavu. Salva smíchu . . . To už bylo, zdá se, pohodlnější poležení; ale bezpochyby bylo mu ještě příliš jasně: zakryl si tudíž levou tlapkou tlamku. Salva smíchu . . . Smích ten byl patrně příliš hlučný a pronikavý: medvěd najednou se pozvedl a pohledl na naši tribunu. Nová salva smíchu . . . A zas si lehl, ale ne jako dřív, nýbrž obrátil se k obecenstvu zády. Smích, smích a smích. Děti kvíkaly od smíchu, a staří se nezdrželi, aby se nerozesmáli. Všecky medvědovy pohyby byly tak měkoučké, pohodlné, tak prapraflegmatické a tak roztomilé, že morous by se zastavil a zadíval, možná i usmál. Bylo to tak zdařile hráno, že jsem si pomyslil, není-li to snad na konec nějaký ruský Mošna v bílé medvědí kůži zašitý. Ale byl to opravdový živý bílý medvěd.

Za to, že jsem se s ním tak neočekávaně upřímně pobavil, chtěl jsem se s ním také rozloučiti.

„Proščajte, (S Bohem!), ljubeznyj Michajil Ivanovič!“ — chtěl jsem mu říci. „Pobavil jsem se s vámi velmi mile. Buďte zdráv, a zůstávejte jen pěkně v kleci! . . . Ale on spal ledovým spánkem.

„Ne — není už bohatýrů ve světě!“ zdálo se mu asi v tu chvíli. A takto jsme se rozešli. (Dokončení.)

Výtvarné umění.

Pomyslil jsem si, probíraje se znovu řadou našich publikací uměleckých: horlíme pro nejširší svobodu tisku, a sami provádíme často nejtvrdší censuru nad řadou prací, a znamenitých prací, nevšímavostí, odmítavostí, krutým umlčováním jich. Od r. 1890, hlavně však od jubilejní výstavy vyšlo u nás z oboru umění leccos pěkného, ba i překrásného a drahocenného, a leží téměř nepovšimnuto na skladě. Příval všelijakého cizího i domácího zboží, moderního i modního, dobrého i mizerného, zdravého i perversního, vážného i gigrlatského, je zaplavuje a klade na ně nové a nové vrstvy. Všelijakými uměleckymi kaprlaty se přejídáme a při tom tváříme se, jakobychom z jaspisové misky svatogralské nabírali, ale jako zaslepeni jsme k mnohým pracím našim, v nichž dosti jest bohatství myšlenkového i vroucnosti citové i jemného smyslu pro krásu vyjádření.

*

Obě naše výstavy, jubilejní i národopisná, překvapily nejen cizí svět, ale především nás samy. Toť známá věc. Mezi všemi těmi projevy veškerého našeho života překvapily také oba oddíly umělecké, umění staré i nové. Nové bylo celkem už známější, ale tak pěkně pohromadě jsme je až dosud neviděli. Za to umění staré zjevilo se tu poprvé v netušené bohatosti a kráse, a to nejen širokým zástupům, ale zajisté i odborníkům. Dalo se očekávati, že odborníci zachytí tuto příležitost a nedají pokladům těm beze sledu zapadnouti opět do biblioték, archivů, klášterů a zámků, nýbrž učiní je navždy majetkem veřejným, a že při tom najdou aspoň částku toho vřelého zájmu u obecenstva, jejž projevovalo na výstavách.

První očekávání se splnilo. Už r. 1892 umělecko-průmyslové museum pražské vydalo na návrh p. ryt. Lanny a redakcí kustodův tohoto musea, pp. Dra. K. Chytila a Fr. Borovského, skvostnou

publikaci, „Výběr umělecko-průmyslových předmětů z retrospektivní výstavy všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze 1891. — 100 tabulek ve světlotisku“. (Cena 42 zl.) Jsou tu ukázky umění textilního, miniaturního, vazeb knih, umění zlatnického, zbroje a zbraně, výrobků z keramiky, skla, ukázky překrásných řezeb, vše skoro samá česká práce. Všecky vynikají uměleckým provedením, originalním pojmutím, a starobylost, někdy i posvátnost zvyšují ještě jejich cenu. Od mitry sv. Vojtěcha, od zlomků mešních rouch ze XIV. stol., představujících Vykupitele a Madonnu se světci českými neb v Čechách oblíbenými, až po list poslední — samý půvab a krása. Zvláště oddíl miniaturní — toť jedenáct listů nejčistší a nejlíbeznější duchovní lyriky. Třeba jen na 1. list pohlednouti, na ukázku z passionálu Kunhuty, abatyše u sv. Jiří, ze samého počátku XIV. stol., jehož písařem a patrně i malířem byl Beneš, kanovník svatojirský, a vyspělost staročeského umění miniaturního promluví sama a nejpřesvědčivěji.

K výkladům o kulturních dějinách českých je to pomůcka velmi vydatná. Ale zapadla, zapadla, jako bys kámen do vody hodil. Censura naprosté lhostejnosti dovoluje toliko, aby prach na ní tvořil vrstvy své.

Ale v díle tomto malířství miniaturní, umění v našich zemích tak rozvité a vynikající, mohlo býti jen částečně zastoupeno. Aby je v plném rozvoji ukázal, alespoň v jedné delší době, k tomu odhodlal se p. Dr. K. Chytil a vydal svým nákladem, za pomoci České Akademie, nádherné dílo „Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagellonského.“ 32 ukázek v textu, 20 tabulek ve světlotisku a jeden dvojnásobný list. (Cena 20 zl.)

Pokládám za důležito, zmíniti se o tomto díle obšírněji. Čteš na př. v německém naučném slovníku, v Mayerově, v článku o miniaturním malířství, o poč. XV. stol: „In Deutschland(!) ist in dieser Zeit besonders die böhmische Schule ausgezeichnet“ a t. d. A vezmeš francouzskou knihu „Les Manuscrits et la Miniature“, již napsal Lecoy de la Marche a vydala „Bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts“, a na str. 292 dočteš se: „Les rares lettrines des livres sacrés provenant des pays slaves, de la Russie, de l'Illyrie, de la Dalmatie, de la Bohème, dénotent un art tout à fait retardataire et très inférieur.“ První poznámka tě zamrzela, že sám výtečné té školy neznáš, ani v reprodukcích;

druhá tě popudila, že ji nemůžeš a nemáš čím vyvrátit. A sám pro sebe, nehledě co tam kdo píše, ačkoliv lhostejno by nám to nemělo býti, přeješ si vyplnit mezeru tu, přeješ si poznat, čím a jak prokvítala česká duše před stoletími. Dr. Chytil podává ti k tomu znamenitou pomůcku. Můžeš nahlédnouti do svaté říše mystiky a pravého symbolismu, vznešeného, upřímného, procítěného, nefalšovaného, jíž jest toto umění. Chybí sice svěžest barev a záře zlata ukázkám těmto, ale i bez toho půvabu, ovšem nevýslovně vzácného, dílo Chytilovo tě uchvátí. Ke skvostným ukázkám připojil též dějiny vývoje tohoto umění za Jagellonců a v nich ocenění jednotlivých děl a mistrů. Poněvadž těch, kdo dílo to až dosud si opatřili, je tak nepatrně málo, a v díle samém osob a věcí nových a pozoruhodných tak mnoho, povím tu krátce výsledek bádání p. Chytilova, často jeho vlastními slovy.

Umění miniaturní dosáhlo za doby Karla IV. tak vysokého rozkvětu a zakořenilo se u nás tak pevně, že doba Václava IV. dovedla je převýšiti už jen plodností svou. Ona také zesvětštila je: dříve byli zákazníky hodnostáři církevní: písaři a malíři — většinou ze stavu duchovního; teď král sám stojí v čele milovníků světských. Pro něho provedeny ohromné folianty bible a básně „Viléma z Oranse“, obě v jazyku německém (ještě ve XIV. stol.).

Co z prvních dob XV. stol. se zachovalo, jsou vesměs, kromě missálu arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hasenburka (1409), bible, především bible Konráda z Vechty z r. 1402, nyní v Antverpách, a česká, tak zv. litoměřická, z r. 1411—1416. Ani Táboři, nepřátelé veškeré nádhery, nezavrhovali umění iluminatorské v biblích, jak svědčí tak zv. biblí táborská v knihovně universitní a biblí táborského hejtmana Filipa z Padařova, již Jan z Prahy, řečený Aliapars r. 1437 dohotovil. V uměleckém ohledu tyto práce jsou přirozeně příbuzny pracím století XIV., a tudíž zřejmy jsou vlivy francouzský a vlašský, jež jevily se v celém kulturním životě v Čechách ve stol. XIV.

Vliv těchto prací z doby Václavovy vidět i na Moravě a ve Slezsku. Byla to celá škola.

Za Jagellonců umění iluminatorské udrželo se na znamenité výši. Kniha zpěvů duchovních to byla, jež se zvláštní nádherou a péčí byla vyzdobována. Řada mistrů tu vystupuje:

J a n M i k u š z H r a d c e K r á l o v é, písař, malíř i skladatel latinských veršů, maluje pod vlivem malířů nizozemských, zvláště Memlingovi cos příbuzného je v něm. Ukázka jeho práce, Narození

Páně, v iniciálce P, je velmi zajímavá jak širokým rozhledem po krajině, tak i dětsky naivním, srdečným vyjádřením.

Valentin Noh z Jindřichová Hradce zobrazil mezi jiným sv. Trojici způsobem, jenž se stal pak typickým, totiž „v podobě starce, Boha Otce, držícího před sebou Krista na kříži, na němž spočinula holubice; o mnoho desítiletí později Albrecht Dürer vyjádřil tuto myšlénku velkolepě, ale v mysli jeho nevznikla.“ — Vznikla však v našem mistru? V Italii Francesco Pesellino, narozený r. 1422, tudíž asi starší než Valentin Noh, zobrazil tímto způsobem sv. Trojici. Obraz ten jest v londýnské galerii.

Matouš iluminátor, zdá se, zemřel ve věku mladém. Je to umělec svěží, vládnoucí všemi prostředky svého umění, stojící na výši své doby, obeznámený s uměleckou činností jiných národů, a při tom samostatný, přes všecky vlivy Schongauerovy. Opírá se o své předchůdce, ale vše u něho je skvostnější, vyspělejší a rozmanitější. On značí veliký pokrok. Ukázky jeho prací v díle Chytilově jsou znamenity. Co tu různých stupňů zanícenosti, slastného vytržení a nadzemského opojení jest v jeho Seslání Ducha sv., v iniciálce S! Co originalních nápadů v jeho zobrazení pekla a pekelného knížete, volajícího na svou čeládku, která zrovna tahá oběť posledním soudem zatracenou: „Dayte ho sem, nebt nechtiel pomnietij na skutky milosrdné, muosy do pekla!“ Vznešený jest jeho sv. Václav, na jehož korouhvičce čteme slova: „Na niemcze na zradcze bozij“; jeho Hus v ornátě, mezi prvomučeníky sv. Vavřincem a Štěpánem; jeho Kristus na trůně a v zahradě Getsemanské, a večeře Páně; jeho sv. Prokop — všecko ukázky z nádherného graduálu kutnohorského, Smíškovského, z r. 1490—1491. Patří-li Matouši též výzdoba druhého graduálu kutnohorského z r. 1490 s vyobrazením pestrého ruchu v dolech kutnohorských, s obrazem Krista vítězně vycházejícího z hrobu, u něhož stráž buď spí, buď zrovna s úžasem se probouzí; nebo Tři živí a tři mrtví, nebo Andělé pějící — tu Matouš iluminátor vystupuje před námi jako umělec vysoko vyspělý a přes všecky cizí vlivy silně samostatný.

Janíček Zmilelý z Písku, o němž nic určitého nevíme, toliko jméno jeho známe z kancionálu mladoboleslavského, jehož utrakvisté užívali. Ale jisto je, že byl to roztomilý iluminátor lyrik. Pan Chytil takto ho charakterisuje: „Celá povaha jeho maleb kancionálu mladoboleslavského má cosi mladistvého. Nedostává se mu původních a hlubších myšlenek, je v komposici nesa-

mostatnější než jiní, užívaje daleko hojněji různých předloh, při tom ale je svěží a vděkuplný, prostomilý a naivní tou měrou a po dekorační stránce tak skvostný, že zapomínáme na nedostatek původnosti jeho figurální části . . . Obzvláště daří se mu zjevy dětské a mladistvé, a zde utvořil si typ milý a půvabný, zdravím a živobytím překypující, typ boubelatých českých dětí se zardělými, pootevřenými rtíky a čilýma očkama. Ráz tento převládá u děcek i pacholíků a různých postav dívčích a andělských, jako ku př. na listě Sanctus. Andělé odění v bílé vlající řízy, s perutěmi různých barev, zelené a růžové neb naopak, zelené a modré, jsou skvělou ukázkou jeho vzácného, vroucího a zároveň naivního umění". Za to typy mužné a stařecké se mu nedaří. Tím liší se od Matouše. — Ukázky z něho v díle Chytilově jsou skutečně rozmilé a krásné.

Zdá se, že mistr Janíček je též původcem skvostných miniatur v gradule hradeckém z r. 1505, z něhož rovněž překrásné ukázky tu vidíme, na př. Večeře Páně s okrajem, zobrazujícím kmen Jesse, jehož zakončením je spanilá Madonna s dovádivým božským dítkem.

Od Janíčka Zmilelého značně se liší současný mistr kancionálu lobkovického a Pavel Mělnický. Veliký kancionál lobkovický p. Chytil řadí k nejskvostnějším a nejvyspělejším pracím českého iluminátorství. Tím větší škoda, že je silně poškozen a značná část obrazů vyřezána. Mistr i nakladatel neznámi. Mistru malíři „dostalo se údělem daleko většího komposičního talentu, než Janíčkovi; jeho postavy a skupiny jsou přirozené, živé a mnohdy vane jimi i jakýsi dramatický ruch . . . Vůči Janíčkovi . . . označuje podrobnosti prostorní a snaží se i perspektivou působiti; architektury a nářadí kreslí určitě, a tu v krajinových pozadích vliv umění nizozemského je patrný". Miluje přírodu, zvláště ptactvo, jež věrně vypodobuje, jako před ním nikdo.

V šlépějích mistra Janíčka jde Pavel Mělnický — v kancionále německobrodském z r. 1506, plzeňském 1507 a lounském 1539 — ale nedostihuje ho. Z ukázek jeho prací zvláště zajímavo je pojetí trpícího Krista při zpěvu „Kyrie" v kancionále prvním. Obyčejně Kristus býval tu zobrazován jako „Ecce Homo"; ale český mistr zobrazil tu Krista sedícího, schýleného hlubokým hořem, skloněnou hlavu opírajícího v dlaň. Pahorkovitá krajina zvedá se za ním; na jednom pahorku tři listnaté stromy stojí, prostřední vysoko převyšuje ostatní a rozklání se nad nimi široko . .

Vše tu procítěno nevýslovně hluboce. Při tom však zajímavo je, že „je to týž motiv, jejž shledáváme u Dürerova trpitele (Schmerzensmann) v malé pašiji v letech 1509 a 1510 zhotovené a v r. 1511 vydané, a hlavní rozdíl spočívá jen v tom, že trpitel kancionálu sedí v širé krajině. Jak dospěl český iluminátor v r. 1506 k tomuto motivu, publikovanému Dürerem o kolik let později? . . . Existoval nějaký třetí pramen, či jest zde působení vzájemné?“ Při kancionále lounském z roku 1530 dá se mluviti o vlivu Dürerově, ale jak při německobrodském z r. 1506?

Na Moravě umění iluminátorské vyvíjelo se jinak. Měšťanstvo neobjednávalo tam podobných kancionálů, jako v Čechách, a umění to nebylo tam pěstováno jako živnost městská měrou rozsáhlou. Kláštery dávaly tam vznik uměleckým pracím toho druhu. Podobně i ve Slezsku a Kladsku. Na Moravě hlavně klášter Lucký a Brno vynikaly v tom směru. Pojmutí a znázornění bývá v leccems odchylné od prací českých a originální. Nádherný antifonář kláštera Luckého z r. 1499 je první dílo v zemích českých, ve kterém čistá vlašská renaissance plně proniká.

V 2. polovici XV. stol. u nás také Františkáni, stoupenci světce z Assisi, druh to českých bratří mezi řády katolickými, působili na umění, zvláště malířské. Velkým jejich příznivcem byl pan Ladislav ze Šternberka, pro něhož dva malíři, Moravan a Slezan, pracovali: Jakub Olomucký a Jiljí Ratibořský. Tento byl pokročilejší a větší umělec než onen; rozkošně ilustroval „Život sv. Františka“. Jemu příbuzný jest iluminátor „Života svatých otcův, kteří obývali na poušti“ (1516).

Konečně s velikou nádherou vypraven byl kancionál litoměřický, utrakvistský. R. 1510 jali se Litoměřičtí přiozdobovati svůj chrám, dali líti veliký zvon, Václav zvaný, jejž vyzdvihli ve svatvečer mistra J. Husi. V tu dobu objednán byl asi také kancionál a proveden mezi r. 1510—1514. Malíř neznám. Ale byl to umělec vynikající. Vedle řady větších menších miniatur vmaloval do kancionálu též dva velké obrazy: Hus a před koncilem a Hus a na hranici. A tyto dva obrazy řadí neznámého mistra k nejmyslivějším našim malířům. Nikdy dosud věc Husova nenašla v umění takového vylíčení, jako zde, kde umělec všecku svou bytost, duši svou, své přesvědčení směle za věc Husovu klade a zároveň všecky své síly a schopnosti sbírá, aby toto své přesvědčení, tuto svou pravdu, kterou všecka jeho bytost je proniklá, umělecky vyjádřil. A viděti zde, že dílo, jež je plodem

celé duše, se dařívá. Ze všech těch mistrů a malířů, kdož malovali neb illustrovali Husa před soudem nebo na hranici, tak vnitřně pravdivý není žádný a nedostihl té velkosti, mohutnosti, úchvatnosti a vznešenosti tragiky, jíž děje ty jsou plny, jako jí dostihl neznámý náš mistr sto let po světové té události. V dlouhé chrámové lodi, jíž tvoří štíhlé sloupořadí, stojí na tribuně Hus před sborem kardinálů a činí jim výklady své. Jest mírně ke sboru nahnut, levým ramenem opírá se o pult a ukazováčkem pravice dotýká se vztyčeného ukazováčku levice — „Za prvé — za druhé . . .“ slyšíš důvody jeho. Pevná a pěkná jeho bezvousá tvář, utrpením, pronásledováním, zklamáním zušlechtělá a zjemnělá, vyslovuje všecku vážnost chvíle této, a oči polosklopené propouštějí klidné, zanícené pohledy jasné, mohutné duše, jež má svůj cíl, zná svůj cíl a neodvratně jde za ním, byť i tělo na cestě k němu mělo padnouti. Okolí přítomného jakoby si ani důkladně nevšímaly a k vyššímu, budoucímu soudci zíraly. Není zlosti ani msty ve tváři té, stín fanatismu nehyzdí ji — svatozáří, jíž umělec hlavu lehce obklopil, dýchá ona sama. Jakoby neznámý mistr byl si vzal za doklad k svému názoru Husův list, jejž psal dne 10. června 1415 „v žaláři v okovách, čekaje na zejtřie na smrť odsúzenie, maje plnú naději v Bohu, abych pravdy Boží neustupoval, a bludóv, kteréž jsú na mě křiví svědkové svědčili, abych se neodpřísahal . . .“ a v němž prosí všecky věrné Čechy . . . „ačby kto ode mne slyšal na kázání neb súkromě co proti pravdě Božie, aneb ačbych kde psal (jenž ufám Bohu toho nenie), aby toho nedržal“ — a v němž na samém konci prosí je, aby se „milovali, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy každému přáli . .“ Vytylé tváře nevrlých kardinálů jsou působivým kontrastem, jejž ostřeji ještě kreslí historie sama.

Druhý obraz je ještě úchvatnější. Na hranici, z níž už první plameny vyšlehují a těžký, hustý dým jako černá msta lidská obrovským sloupem vlnivě se valí — ana příroda kolem jasná jest a čistá, a hory a vody z dálky svítí, a na návrších hrady a chrámy se volně k nebi pnou — ke kolu přivázán stojí Hus. Kolena už mu klesají, ale hlava ještě pevně sedí, ačkoliv celá hořejší část těla už se od sloupu odchýlila, takže koruna kacířská k nohám mu upadla. Bortí se, hroutí se pevná ta schráň, ale ještě neopustil ji duch silný . . . Ale okamžik ten blíží se — a bolest zatemnila tvář zsinalostí — nedostává se dechu — ústa se pootevřela . . . Pochop zuřivě rozžíhá další otepi suchého chrastí a dříví, druzí dva há-

zejí Husova roucha do plamenů. Za hranicí s jedné strany přihlíží vrchnost duchovní, s druhé světská . . . V pravém rohu před pochopem klečí donátor Václav z Řepnic s bolestným vzezřením — — Ale obrovský sloup těžkého dýmu vysoko nad hranicí rozestupuje se v oblouk, a temné jeho barvy přecházejí v jas oblak a vznášejíce se do výše, obklopují zářný kruh říše nebeské, v němž mezi dvěma anděly Bůh Otec sedí s korunou moci a lásky své. K němu přímo z dusného dýmu hranice vznáší se do kruhu věčného světla Hus, oděný v slavnostní roucho kněžské, nesen jsa zástupem andělů a andílků, jimž někde jen hlavičky prokukují a z nichž dva podpírají mu ramena, široko roztažená od údivu, pokory a vděčnosti; jiní dva, menší, drží velikou zářící korunu nad hlavou jeho. Oči jeho jsou přivřeny — nevýslovnou slastí a rozkoší rajskou, kouzlem jásotu andělského, blízkostí samého Boha . . .

Poeta pravý maloval toto upálení a tuto glorifikaci Husovu velkým, mohutným slohem a neobyčejně originálně.

Duch husitský projevil se tu v umění nejmohutněji. V dřívějším století, až do let osmdesátých, je sotva patrný. Teprve Matouš a Janíček jsou z iluminátorů rozhodní stoupenci husitští, méně určitý je Pavel Mělnický. Ti častěji a rádi zobrazovali Husa a jeho upálení. Hus má tu vždy tvář kulatou, měkkou a bezvousou Matouš leckde karikuje hlavy biskupů, postavy jeptišek a mnichů. Janíček, nakresliv na okraj mnicha, připsal: „Ha ha, monachus, Veritas vincit". V pracích katolických vystupuje naproti tomu uctívání sv. Františka z Assisi, jež takřka vědomě se slaví jako protiváha ctění mistra Jana Husi. —

Zdržel jsem se hodně dlouho při díle Dra Chytila a to s opravdovou rozkoší. Šťastný věk, myslíval jsem nad obrazy těmi, kdy v srdci klíčí taková živoucí, vroucná víra, vyráží svěží lístky a přepodivné pupence, kvítka spanilé prostoty i složité květy rozvité nádhery, mezi nimiž kráčejí postavy boží a andělské, vznešené, tiché a dobré!

Dr. Chytil vybíral s vkusem, zrakem vytříbeným, rukou jistou a smělou. Hledal pečlivě a důkladně, co u koho je nového, původního, a byly-li cizí vlivy a jaké. Přál bych mu, aby podobným způsobem mohl vydati článek svůj „Vývoj miniaturního umění v době králů rodu lucemburského", jenž bez ukázek vyšel v „Památkách" r. 1885. Česká Akademie vydáním tohoto díla prokázala by velikou službu umění českému.

*

Dere se leckomu otázka na jazyk: Jaký úspěch měl Dr. Chytil vydáním díla toho? — Odpověď: ohromný, neočekávaný! Komisionář prodal mu všeho všudy 18 výtisků. Dr. Chytil rozeslal středním školám pražským po výtisku — 3 si výtisk skutečně podržely: 2 státní a 1 městská, nezcela střední, ostatní — vrátily. Proč? tážeš se udiven. Což to není vzácná, vítaná pomůcka pro dějepisce i češtináře na objasnění kulturní výše naší doby starší, pomůcka sloužící vydatně jak k rozšíření duševního obzoru žactva, tak i k osvěžení vyučování středoškolského, bez toho dosti strnulého? Kdo v první řadě má šířit smysl a porozumění pro umění, a zvláště pro vynikající umění domácí, ne-li škola? Takovou pomůcku, zušlechťující srdce i mysl, odmítat! — To nemilá je statistika! *)

*

Mimo jmenované už dvě publikace vyšla ještě slušná řada jiných děl, rovněž cenných, s láskou k věci a odbornou znalostí podniknutých. Lituju, že nemohu se už o nich rozepsati. Jsou to vesměs díla nákladná, k jichž vydání třeba i odvahy. Ale ta dostavuje se vždy, když láska k věci jest. Jsou to: prof.

---

*) Snad se to také tím vysvětlí, že jsme se dosud nezmohli ani na to, aby na naší střední škole vyučováno bylo dějinám našeho národa ve zvláštních hodinách a dle zvláštní knihy. V seznamu školních knih pro střední školu českou nenajdete ani mezi pomůckami knihy o českých dějinách. A nikomu ani nenapadne, aby bylo jinak. Zakořenila se v našem školství zásada pohodlného filosofa, jenž na věži v Tiché u Frenštatu napsal:

Aťsi bylo, jaksi bylo, přece jaksi bylo;
ještě nikdy nebylo, aby jaksi nebylo.

Jiní chlapíci jsou Poláci. Také jejich střední školy patří pod dozor ministra kultu a vyučování v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených, a podívejte se do seznamu školních knih pro střední školy polské!.. Byl jsem na začátku školního roku v Krakově a vida v knihkupectvích červenat se seznamy školních knih, požádal jsem o několik. Čtu pak seznam knih pro školy střední — a zrudl jsem studem. Hle, pro III. a IV. třídu vedle všeobecného dějepisu od Semkowicze předepsán je Rawer, Dzieje ojczyste, a pro VII. a VIII. třídu vedle Gindelyho a Hannaka-Lenieka (Dějiny a statistika říše rak.-uh.) předepsán je Lewicki, Zarys historyi Polski — podotýkám nikoliv za knihu pomocnou. A co my? Nestlačujeme-li my se sami na stupeň inferiorní? Nedostatek ten má přece škodlivý vliv na mravní cit žáků. „Vida, pomyslí si, v osnově učební není dopřáno ani hodiny týdně dějinám mého národa!“ — — Skromný návrh: Blíží se jubileum Palackého: oslavme je také tím, že vedle pojmenování 50 nových ulic „ulicemi Palackého“ zavedeme do střední školy vyučování dějinám českým ve zvláštních hodinách a dle zvláštních knih!

J. Kouly „Památky uměleckého průmyslu v Čechách“, veliká řada pečlivých reprodukcí, i barevných, jež vydává nákladem vlastním; K. B. Mádla „XXI. poprsí v triforiu dómu sv. Víta v Praze“ (nákladem K. Bellmanna 1894), kde předvádějí se nám jemným světlotiskem portrety Karla IV. a jeho manželek, jeho rodičů a syna Václava, vynikajících osobností: Arnošta z Pardubic, Matyáše z Arrasu, Petra Parléře, Jana Očka z Vlašími, Jana z Jenštejna a j., vesměs koncepce jediného umělce, jehož jméno neznáme, ale jímž byl někdo „z vynikajících pracovníků v huti dómu, kteří pod vedením Petra Parléře vyrostli“; a konečně B. Matějky „Album společnosti přátel starožitností českých“ (1890).

Z oboru architektury tři krásná díla lze zaznamenati: arch. A. Balšánka „Belvedere“, letohrádek královny Anny na Hradčanech, (vychází nákladem Topičovým pomocí České Akademie): arch. J. Zeyera, Studie baroku (nákladem vlastním) a Architektura a umělecký průmysl doby baroku, rokoka a empiru v Čechách a jiných zemích rakouských, vydali arch. Fr. Ohmann a Karel Mádl ve Vídni, 1896.

Zakončíme přehled ten pěknou knihou Jos. Braniše: „Dějiny umění středověkého v Čechách“ — proč ne také „na Moravě a ve Slezsku“? — vydanou r. 1893 a bohatě illustrovanou, která dobrou službu prokáže všem, kdož také z těchto projevů duševních, často tak velkolepých. čerpati chtějí sílu a vzlet a osvěžení. Prof. Braniš vydal také nedávno Katechismus dějin umění, výbornou pomůcku pro studující mládež a pro každého, kdo chce si získati rychlý přehled po rozvoji umění světového. Za to široce založené Dějiny umění od K. B. Mádla — uvízly kdesi v Řecku.

*

Ale také z oboru nového českého umění vyšly publikace přímo skvostné. Malířství české nové doby, Manesa, Pirnera, Chittussiho, Alše, Schwaigra, — ostatní jistě brzy se dostaví — můžeš míti na svém stolku — a nemusíš být ani Strossmajerem ani Treťjakovem. Tři desítky to spraví.

Započneme přehlídku hlavním dílem Jos. Manesa, Orlojem. jejž dlouho a nelítostně bičoval a sžíral déšť, sníh, vítr a prach, jako jeho tvůrce tížila a sžírala nejkrutší censura nevšímavosti

a odmítavosti. A jaký to umělecký výtvor! Jaká to píseň lidová, píseň práce, pravá píseň selská! A naše píseň lidová, musíme dodati. Manes zobrazil ve 12 obrazích ‚Orloje‘ našeho venkovana, v celoroční práci jeho, v jeho styku s přírodou s jeho světlých stránek, které skutečně jsou a které v našich představách a zvláště vzpomínkách na venkov nejdříve a nejsilněji a nejčastěji se vynořují. Nic nepotřeboval idealisovati a také si až na nějakou maličkost nezaidealisoval. Orání a zasévání; ořezávání a štěpování stromků; žeň a sklízeň mají v sobě velikou poesii životní a přírodní, mají v sobě cos svátečního, tuchu nového a nového, věčně se vracejícího života, přítomnost ducha veškerenstva, a to vše Manes v díle svém vystihl a umělecky vyjádřil. Po těchto jasných stránkách vynořuje se nám ovšem také osudné „ale“, všecky ty temné, stinné stránky života venkovského, které také skutečně jsou, ale Manes se jich nedotkl, anebo snad ony nedotkly se Manesa, poněvadž zalil je jas stránek světlých. Manes zalíbil si zdraví a klid, pěkný vzrůst a krok, svalnatost a kyprost, zpěv, smích a vtip lidu selského, vybral si štěstí jeho, plynoucí z veškeré té trudné často práce a jeho starostí, z veškerého jeho styku s přírodou, a pověděl to tak věrně, až srdce se ti rozehrává. Krok, pohyb, pohled, každá posice a situace, každá část oděvu, každý záhyb jeho je tu pravdivý, přirozený, žije a mluví. Dokladem toho je každý obraz „Orloje“. Jeho děti a stařičkové, šuhaji a děvčata jsou nezapomenutelni. Veselý kraj slovácký, na nějž z dálky Buchlov mírně hledí, zvláště si zalíbil, ale i Hanáky a okolí dumných Trosek. Jeho dílo je pravým potěšením srdce. A to je ta nejlepší škatulka, do níž možno vřaditi dílo umělecké.

„Orloj“ vyšel 1894 nákladem Topičovým. Vydání pořídil p. K. B. Mádl se vkusem a s plným vystižením díla a významu Manesova. Po klidném a věcném úvodě doprovází každý z 12 obrazů krátkým, 16řádkovým výkladem, náladovými to básněmi v prose. Podařily se mu všecky. — Nakladatel vydá asi vydání s textem francouzským anebo německým; potom snad, po úspěchu v cizině, prodá také více výtisků — českých!

V podobné úpravě, pečlivé a vkusné, p. Mádl vydal o rok dříve týmž nákladem (za pomoci České Akademie), řadu 13 obrazů pod společným názvem „Démon Láska“ od Maxe Pirnera. Vyšlo už 2. vydání. Titul i obsah vábivý.

— Co jest tedy, ó Diotimo, Eros?

— Velký Démon, ó Sokrate. Neboť vše démonické leží mezi bohem a smrtelníkem.

A Diotima . . . dokládá, že tento Démon . . . je v témže dni kvetoucí a kypící, dobře-li se mu vede, hned ale také zmírající, avšak zase znovu se oživující, přinášeje bohům, co od lidí, a lidem, co od bohů pochází.

Tímto dialogem z Platonovy „Hostiny“ začíná úvod vydavatelův; z něho vzalo vznik i umělcovo dílo. V něm básník a filosof malíř dává nahlížeti do 13 scén životních, v nichž démon Láska sní a tuší, staví a slaví, tvoří a boří celé světy — V rozpuku, V rozkvětu, V rodině, V odkvětu ukazuje nám pod tajemným, prostříbřelým závojem romantiky života největší jeviště světových divadel — srdce lidské, a mezi těmito čtyřmi mezníky jest odříkání, šílenství, zaněmělý smutek, obětování sebe, zrada, opuštěnost, zločin, samovražda, pranýř . . . Ale velikou většinou v lidstvu — zrovna jako v ostatní přírodě — jest na konec tiché odkvétání, jak také Pirner správně zakončil.

Na tohoto poetu a filosofa malíře (a výborného prý učitele) a na jeho „Démona Lásku“ jsem vzpomínal, slyše tyto dni v Saloně Topičově slečnu Annu Costenoblovou z plna hrdla — ne přednášet, ale křičet a řičet 6aktovou „Tragédii ženy“ (vlastně 5aktovou: jeden akt nepropustili na jeviště, a šlo to bez něho také) — kladu schválně důraz na způsob vyjadřování, ačkoliv obsah, jenž chce vzbuzovati soustrast k ženě, je stejně nepříjemně přehnaný. Nechci ubližovat ani podezírat; ale cítil jsem, že taká „Tragédie“ je zvláštní druh umění: jak nejrychleji naplňovat výstavní sál zvědavými zástupy.

V též místnosti, kde řvoucí plátna sl. Costenoblové byla vystavena, která úplně udusila její krajinky, rozvěšeno bylo 160 ukázek grafických umění, kde dosti bylo listů, na nichž ruka umělcova ležela, vedená svěžím duchem a citem. Jen že nebyly to ony, co místnost výstavní — plnily.

Ještě jedno dílo, a opět vynikající, p. K. B. Mádl vydal, dílo moderního malíře našeho, jehož jménem a náhlým odchodem je nadepsáno: Antonín Chittussi (1848—1891). Umělec, který v mládí, za chatrných uměleckých poměrů u nás, tápal a bloudil, až šťastný osud zanesl jej do Paříže, kde se mu otevřely oči, a kde našel a poznal, co až dosud jen tušil: pravý poměr k přírodě a pravé nazírání na ni. Mistři barbizonští, Th. Rousseau a Millet, dále Corot a Daubigny kouzlem svého umění dotkli se očí Chittussiho, a on prohledl. Poznal, že malíř nepřekomponuje

přírodu ani ji neučiní lepší a ideálnější, než jest sama; ale že musí se snažit vycítit a vystihnout její náladu, její dech, její barevné tóny a různé jasy, slovem její intimní život. A poznav to a pokusiv se ve sterých studiích zachytit tuto intimnost krajiny, vrátil se do Čech jako krajinář zcela nový, moderní, lepší. Poesii našich krajů, zvláště těch mírných a tichých, jasně zamyšlených, začal nám malovat a tím zároveň zjasňovat a zjemňovat naše nazírání na přírodu. Také on chtěl „slunce, volný vzduch, jasnou a mladou malbu“, ale „aby při tom netrpělo srdce“. Jeho poměr k přírodě je zdravý, čistý, pravdivý a srdečný, a vyjadřuje se vždycky prostě, nelíčeně. Hleděl na přírodu tak, jako hledíme na matku.

Krásná kniha tato s množstvím zdařilých reprodukcí doprovázena je klidným a věcným rozborem vydavatelovým. Vyšla nákladem Ottovým.

K těmto pracím našich mistrů jal se vydávati v únoru t. r. spolek „Manes“ důkladné pokračování. Je to dílo vypočtené (snad zatím?) na tři svazky a nadepsané „Mikuláš Aleš“. Tím je řečeno vše. Už teď skoro všichni v tom zvuku vidí vtělenou českost. Ti, co kresby jeho určovali na perník, už asi vymřeli. Dnes už by se snad nestalo, že by nepovšimnuto, ba přímo odmítnuto bylo takových několik foliových listů, jako jsou ty, na které Aleš několika mistrovskými črty vkreslil veškeru sirotčí bolest. Ale i z té veliké většiny mnozí hledí na Alše nedosti správně: představují si ho a říkají o něm, jakoby chodil ve zděděném divotvorném plášti Manesově. Nikoliv, Aleš chodí ve své vlastní haleně a jindy ve své vlastní čamaře, v nichž také jakési čáry černokněžnické jsou. On je svůj. Povahou svou jiný jest než Manes, ale příbuzni jsou si ovšem. Analogie snad to zřetelněji usoudí. Kdežto Manes má u nás analogii v poetické literatuře v Erbenovi a Boženě Němcové, Aleš připomíná Čelakovského a také Kollára i Havlíčka. Ti tři první jsou uměleckým výrazem duše našeho lidu, pokud žije práci své, vzdělávání hrudy své, zachovávaje a udržuje mravy otců svých, jejich víru, jazyk, způsob života, částečně i kroj, ale nerozumuje o tom, jako o věci samo sebou se rozumějící. U Alše všecko to bývá také, ale jako u Čelakovského vyšlehuje u něho i tendence, satirické šlehy, posměšný popěvek (na pány France, profousy, šlechtice z doby roboty); myšlenka národnostní a slovanská dochází u něho výrazu často úchvatného a slavnostního (na př. sv. Václav při

úvodní básni Vrchlického v I. díle Ottových „Čech“ a Svatováclavský chorál — do souborného vydání dosud nepojatý — a cykly „Vlast“ a „Život starých Slovanů“) — tu vliv Kollárův, zvláště jeho předzpěvu, byl silný; podobně myšlenka husitská vyznívá u něho pevným a jasným akkordem; konečně Aleš rád si také zapolitisuje, třeba ne tak řízně, po havlíčkovsku, ale přece zapolitisuje. Činí to někdy nenápadně, na př. v illustraci k „Zezhulici“ nakreslí pod žežulku zcela úmyslně, logika situace toho nežádá, větev dubovou a pověděl tím všecko.

Spolek „Manes“, jenž už „Listy z Palety“, do prachu odsouzenými censurou lhostejnosti, pěkně zahájil svou činnost, vydáním díla Alšova připíná na svůj čestný štít opravdový věnec. Dosud vydány dva svazky: první, v němž jsou práce předmětem svým většinou historie se dotýkající, a třetí, s illustracemi k písni lidové. V obou nevyčerpatelný zdroj poesie, jasného veselí, milého humoru. A jak laciný! Celé 2 zl. za jeden svazek s 50 reprodukcemi.*)

Toto dilo Alšovo ocenil pěkně mnichovský časopis „Kunst für Alle“, jenž r. 1891 celý sešit (8.) věnoval vybraným pracím Vojtěcha Hynajse s obšírným výkladem od Otty Brandesa, jako zase „Graphische Künste“ ve Vídni vydaly 1894 ve zvláštním otisku ve skvělé úpravě a s množstvím výtečně provedených reprodukcí obraz mnohostranné umělecké činnosti H. Schwaigra, s pěkným rozborem Dra Richarda Graula.

Z vynikajících děl ostatních našich mistrů nové doby, Q. Manesa, Čermáka, Levého, Myslbeka a j., pěkné ukázky vydala take „Umělecká Beseda“ jako upomínku na jubilejní výstavu uměleckou.

Z illustrovaných knih nejnovějších zaznamenáváme „Páteční zpěvy“ Nerudovy, jež vlastně nejsou illustrovány v obvyklém smyslu slova, nýbrž připojeno je k nim toliko několik (přeumělkovaných) obrázků V. Olivy, jež vynořily se mu v mysli za dojmu vlasteneckých těch zpěvů, a Sv. Čecha „Adamity“ s illustracemi od V. Muchy, jimiž, zdá se, všeobecně zklamal: je v nich cosi kalendářovitého. Pro Paříž pracuje p. Mucha mnohem umělečtěji a originálněji.

Za to obrázková část „Národopisné výstavy českoslovanské v Praze“, již pořádají K. Klusáček a F. Schlaffer (textovou část Em. Kovář, L. Niederle a F. A. Šubert), doporučuje

*) Právě vydaným II. svazkem dílo ukončeno.

vážné a cenné toto dílo všem, kdož radují se z každého, i sebe menšího projevu naší samorostlosti a svéráznosti a váží si ho nejen pro půvab jeho zvláštní, ale též jako prostředku k utužení našemu zevnějšímu i vnitřnímu. Dosud vyšlo díla toho 16 sešitů.*) Bude to významný pendant k dílu o výstavě jubilejní, „Sto let práce“, pilné snůšce sterých poučení o Čechách.

Při této příležitosti zmíním se o podniku Vilímkově „Letem českým světem“, jenž má, dle prospektu nakladatelova, „platně přispěti k poznání vlastí našich, přivésti k platnosti všecky jejich krásy a přednosti, zrevidovati všecko to bohatství, jímž ruka přírody a lidský um minulosti i přítomnosti země naše podělily a a okrášlily.“ Chce to činiti „obrazem nejvěrnější skutečnosti, pohledem fotografickým“, doprovázeným textem stručným, populárním popisem zobrazeného předmětu.

Popud k tomuto podniku dalo anglické dílo „Round the world“, jež p. Vilímek vydal v českém jazyku a doplnil 16 pohledy z našich zemí. Jak těchto 16 pohledů, tak, a ještě více, vydané dosud dva sešity „Letem českým světem“ čestně závodí s dílem anglickým. Reprodukce jsou čisté, zřetelné, předměty vystupují z nich živě a plasticky. Zahlížíš se na pohledy ty, ačkoliv většinou jsou ti známy, utkvíváš na nich, jat různorodou krásou skrytých koutů i vyvřelých do výše temen naší přírody, malebností a výstavností hradů a měst atd. Tu, hle, rozkládá se Rabí jako ztělesnělá mohutná duma, pronikající všecku okolní krajinu. Tu ovane tě dech jakoby opozdivší se, zapomenuté romantiky z velkolepého panského sídla — Pernštýna, pro leckoho asi překvapující novinka. Tu vynoří se jasná, velebná postava sv. Václava s rytíři blanickými, dílo Smrchovo — poetický výtvor šťastné inspirace, plnývznešenosti. Atd. atd.

Dílo to přispěje k většímu poznání nejen Čech samých, ale hlavně Moravy a Slezska, a jistě vzbudí chuť k procestování těchto zajímavých krajů s lidem ještě zajímavějším. Ale třeba tu hned při samém započetí díla upozorniti na něco, aby se to pak nemuselo trpce vytýkati. Což pak — dovoluji si učiniti otázku — Čechy, Morava a Slezsko jsou veškerým světem českým? Kdež ztratilo se Slovensko se svými téměř třemi miliony Slováků, kteří jsou přece krev z krve naší? Kde Dolní Rakousy? Kde

*) A zrovna teď oznamuje se druhé dílo o NVČ: vyšel 1. sešit „Památek práce výtvarné na národopisné výstavě československé,“ s překrásnými reprodukcemi.

hromadná bydliště Čechů amerických? A snad i české kolonie na Rusi! Myslím, třeba tu rozšířiti program. Vždyť název správně zní: „Letem českým světem“ a nikoliv jen „zeměmi koruny České“. Slovensko se svým nesčetným bohatstvím krás přírodních (Podunají, Pováží, Pooraví, Malá a Vysoká Tatra, řada měst, hradů, na př. Oravský zámek! atd.), rodiště Kollára a Šafaříka, nemůže přece chyběti v díle tom! Byl by to křiklavý doklad k slovenským večerům, s takou okázalostí a srdečností prožitým koncem minulého měsíce v Praze; byl by to hrozný dokument hlásané od nás vzájemnosti . . . Ale i v Dolních Rakousích máme pěkné kouty své, i kus české Vídně patří do díla toho. A rovněž české osady v Americe a na Rusi. Z posledních krajů bude ukázek ovšem málo, ale ony patří k celosti a úplnosti pěkného a užitečného toho díla.

*

Mnoho zajímavosti poskytuje obecenstvu Salon Topičův, kde za rok několik uměleckých výstavek se vystřídá a v nichž představují se různorodé a různocenné směry umění výtvarných. Ruského Němce Sášu Schneidera vystřídal Mikuláš Aleš; po akvarelistech cizích rozvěsili své kartony někteří naši akvarelisté; po umění Viktora Olivy přišla cizí umění grafická a torso Anny Costenoblové. Teď je tam výstava vánoční, pořádaná „Uměleckou Besedou“, s několika zdařilými pracemi.

Mimo tento výstavní Salon p. Topič otevřel počátkem tohoto měsíce Ústřední závod umělecký, v němž bude vystavovati na prodej nejnovější práce našich umělců výtvarníků. Začátek je šťastný. Knüpferovo svítivé moře s Kristem po vlnách jdoucím, krásná krajina Olivova — od téhož Olivy, co illustruje, ale zcela jiného, jímavějšího — se skvostnou charakteristikou prvního podzimu v popředí, a Kavánova vrbí aleje na vlhkém břehu potoka, přes nějž se přejíždí, zvláště poutají.

Jak viděti z tohoto přehledu, pokročili jsme hodně od těch nedávných dob, kdy jedinou uměleckou publikací byly prémie „Umělecké Besedy“, a kdy galerie „Ruchu“, tak solidně založená a vedená, nemohla se udržeti. Ale také zřejmo je, že vzrostlý a stále rostoucí a vzmáhající se tento ruch umělecký měl by být podporován, obecenstvo že mělo by být udržováno ve styku s ruchem tím, mělo by být s ním obeznamováno — slovem, že třeba prostředníka mezi uměním a obecenstvem. Co tu projevů umění nového

i starého! Přál bys sobě mít obé v evidenci, ale jak? — kde? — čím? Není prostředníka toho na škodu obou stran — není časopisu uměleckého. Když pronikla zpráva, že klove se už časopis ryze umělecký a že sám „Manes“ bude jej vydávati, myslili jsme, že to bude cos podobného. Zatím vykloval se hašteřivý kohoutek, a my myslili, že to bude zářivý fénix. Jakoby belletristských listů nebylo dostatek! „Manes“ musí vydávati polobelletristský list! A zatím látky pro list výhradně věnovaný umění výtvarnému je u nás nepřebraná hojnost. Vedle hotových prací našich umělců jsou to ukázky z jejich map a dílen, jež by veliké oblibě se těšily — to už v listě se dělá; byly by to dále statě o umění; byly by to ukázky z našeho starého umění — vzpomeňme jen na výstavu retrospektivní a rozšiřme ji na všecky kostely, kláštery, hrady, zámky, radnice, bibliotéky atd. v zemích českých! Všude v Evropě pozorujeme šetrné a zálibné oceňování umění starého, ba i návrat k němu; oni, ti staří, byli čtveráci: mnoho uměli a cítili. Jaká by to byla půvabná část „V o l n ý c h s m ě r ů“, kdyby o ni program svůj rozšířily a kdyby místo belletrii věnovaly místo všem zjevům uměleckým vůbec, jež u nás byly a jsou! A také rozhledy po umění cizím, po případě ukázky z něho, byly by vítány. A co iniciativy mohlo by vycházeti z takového listu při známé a osvědčené svižnosti a čilosti umělců, zvláště mladých! Redakce cítí to dobře sama; vždyť hned v prvních číslech dotýká se otázky starobylého a malebného rázu Prahy. Jen chutě dále! Otázek těch je řada. Jest tu na př. spolek pro obnovení kláštera bl. Anežky — podnik, o němž možno doufati, že vysocí a zámožní hodnostáři církevní zasypou jej podporou. Nevím, co bude definitivně z kláštera toho architektonicky tak památného, až ze své zbědovanosti povstane k lepšímu životu, ale bylo by z něho znamenité museum starých uměleckých památek. Něco jako germanské museum v Norimberce. A kdyby ne všeobecné museum, tož aspoň museum církevních památek uměleckých, do něhož by se mohly přestěhovati těžce přístupné poklady chrámové atd. Slovem, třeba je, aby tu byl stálý oprávněný mluvčí ve věcech veškerého výtvarného umění.

Tím přáním končím a všem lidem dobré vůle přeju: Šťastné Vánoce! Okrášlete si je také tím, co umění naše vytvořilo. Je toho, jak jste viděli, dosti. A krása zanícených duší z toho mluví, a tlukot nejšlechetnějších srdcí se z toho ozývá . . Šťastné Vánoce!

Fra Tito.

Rozhledy politické.

Spory o Slavii — „T. zv.“ humanitní program Kollárův, Šafaříkův, Palackého, Havlíčkův, Nerudův — Humanita, ne humanism! — Obrodní humanita žádá netoliko lásku ale také vzdělání — Humanita není citlivůskářstvím — Vlastenčení není vlastenectví, fanatism není láska — Vlastenčící zelotové potřebují národní tmu — Kde jsou kulturní plody vlastenčících zrádcařů? — Humanita je jediný politický program skutečně praktický — Palacký a Havlíček jej proto doporučovali — Člověčenstvo a národ se nevylučují — Nelze pracovat napřed pro národ a teprve potom pro lidstvo — Socialní demokracie a národ — Mezinárodnost není bez národnosti a proti narodnosti — Úřednické a professorské předlohy — Nová theorie o „autonomii“.

Pruské intrikánství v plném květu — Menelik diktoval mír — Crispi pociťuje potřebu státního převratu — Ubozí španělští generálové — Řecko si bude hrát na vojáky — Obtiž cesty pana Faurea na Rus.

Nejvážnější otázka v poslední době je bez odporu spor o „Slavii“ — je-li totiž, jak s počátku bylo tvrzeno, značná část studentstva beznárodní a dokonce protinárodní. Způsob, jakým tato obžaloba vhozena do veřejnosti a strana, ze které se to stalo, vzbuzovaly hned předem pochybnost. Každému totiž, kdo náš veřejný život sleduje jen poněkud, bylo zjevno hned, že ve sporu strannictví hrá velikou roli; a „Národní Listy“ od let se tolik nazrádcovaly, že jim, nepodávají-li důkazů, nikdo věřit nemůže. Proto také překvapilo na věci to, že by mladočeská frakce pokrokářská v otázce mohla jíti s „Nár. Listy“.

Dnes po vyhlášení obou stran z celé výpravy, pokud se odehrává veřejně, zbývá dvojí. Předně fakt, že v našem studentstvu jsou stoupenci sociální demokracie a tvrzení, že mezi studentstvem jeví se národní vlažnost. Tato vlažnost vyčítá se, rozumíme-li směrům trojím: sociálnědemokratickému, přívržencům moderny a humanitního programu realistického. —

Čtenářové mají v prvém článku sbírku citátů z našich nejlepších českých hlav a může se tudíž každý, kdo má alespoň oči, poučit, že „tak zvaný“ humanitní program je náš národní program obrodní — je-li ještě vůbec národním to, co myslili a soudili Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček, Neruda. Zrádcovat humanitní program, znamená zrádcovat tyto naše obrodiče — že to české čtenářstvo snáší, je jen důkaz, jak vzdělání skutečně české a národní pokleslo. Je fakt přímo zahanbující, že se u nás tak paušalně a tak sprostě smí zrádcovat a N. B. orgánem vedoucí strany svobodomyslné! Ale ovšem — za zrádce neprohlášen pouze dr. Rieger, také Neruda a Havlíček a tak slovo: „zrádce“, stává se u nás národním titulem velmi čestným; nám alespoň v této „prazvláštní společnosti“ je volno a milo. Smutné je jen to, že vlasten-

čící zrádcařství, přes Nerudu a Havlíčka, u nás může ještě kvésti po vývoji padesátiletém.

Z uvedených citátů je jasno, co humanitní program je a co není. Žádáme tedy humanitu; pravíme humanitu, proto že „Nár. Listy“ nedávno mermomocí nám cpaly „humanism“. Nikoli: český humanitní program, tedy humanitism, je nám to, co Rusům slavjanofilství, co Polákům messianism, je to pokus o národní filosofii, o filosofii dějin a o národní politiku. Je to slovem docela něco jiného a bohudíky něco většího, než oč usilují „Nár. Listy“.*)

Humanitism nežádá pouze lásky k bližnímu, ale žádá také a především rozumové vzdělání; humanitisté naši přijímali racionalism západní. Havlíček na př. žádá politiku netoliko poctivou, ale také rozumnou. Hlavní a přední starost humanitistů byla a bude: vzdělávat národ, vzdělávat lid. Havlíček docela důsledně i politické strany cení podle toho, co dovedou udělat pro vzdělání (ne rozčilení!) lidu.

Humanitní program žádá národní snášelivost a v politice vzdává se důsledně všeliké taktiky násilné. Havlíček celý svůj život bojoval nejen proti radikalismu, ale také proti žurnalistické lži — která nic jiného není, než násilí. Také my musíme od let bojovat proti tomuto „vlasteneckému“ násilnictví.

Humanita není žádná sentimentálnost — naopak (Šafaříkovo slovo!) byla svým přívržencům popud k nejúsilnější práci osvětné a politické. Na vlastenčení neměli kdy, naopak vlastenčení všemožně potírali. Vlastenectví je něco jiného než vlastenčení. Vlastenčení je kšeft anebo pohodlná lhostejnost, jdoucí starými vyšlapanými cestami; jako v církvích zeloté vedou indifferentní massy věřících a jak massy ty občas dovedou fanatisovat, tak i zelotové vlastenčící vedou a fanatisují massy. Někteří z těchto zelotů dělají tak z upřímnosti neosvíceného srdce; většina však, a jistě ti vůdčí křiklounové, hájí svou kapsu. Jedni brání „náboženství“ a „církev“, druzí „národ“ a „vlast“ — a tak tedy stále vidíme, jak ve jménu ideálných statků člověčenstva lačnost a panovačnost slaví své orgie.

Poznat může takové chytráky každý podle toho, že se nejzuřivěji obracejí proti svým souvěrcům a soukmenovcům; inkvisice pálila křesťany a katolíky, vlastenčící pochopové zrádcují Čechy. Je to pochopitelné: mravní a rozumové zpátečnictví užívá zelotismu jako své zbraně a nenávidí proto světlo, neboť potřebuje pro své choutky tmu. Naše obrození stalo se také jen neohroženou kritikou zastaralých zlořádů — Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, obzvláště pak Havlíček (před ním také Čelakovský) především musili potírat vlastenčící plantážníky.

Je proto drzá lež, že humanitní program káže národní lhostejnost. Komu by stav mravní a rozumový našeho národa byl lhostejný, tomu bylo by jedno, věří-li náš lid v to nebo ono, tomu nebo onomu; ale právě proto, že humanitistům to lhostejno nebylo a není, pracovali a

*) V Janu Husovi str. 6. pojmy jsou rozlišeny a upozorněno, ža humanita od humanismu se věcně liší, a liší se ovšem podstatně. Humanism má svůj historický původ v klassicismu, humanitní program v křesťanství; proto asi nezbude nám, než zavésti slovo: humanitism, humanitista.

pracují o vzdělání lidu proti úsilí vlastenčící policie, udržující lid v temnosti. Kde, prosíme, jsou kulturní plody našich starých i nových zrádcařů? Za to právě ti kamenovaní a zrádcovaní pracovali a pracují — proč? Proto že jim mravní a rozumový stav národa je — lhostejný?

Pro politickou taktiku, vůči Němcům a národům jiným humanita žádá humanitu. To je pravda. Ale ta politická humanita nepryští z citlivůstkářství, ani z lhostejnosti, ale ze živého přesvědčení, že se udržíme jen humanitou. Vždyť nežádáme humanitu tu pouze po sobě, ale také po národním odpůrci. Palacký a Havlíček přece to vyložili jasně dost, že právě malému národu program humanitní je hlavní oporou národní — jak chce národ menší a malý proti větším a velikým se uhájiti, nestojí-li za pravdu a spravedlnost? Co pak je k tomu, tolik rozumu potřeba, pochopit, že silou, ani chytractvím (chytráctví není než siláctví) proti silnějším a chytřejším nikdy nezvítězíme, že přesile podlehneme? Humanitní program je tudíž také program praktický a jedině praktický.

Vlastenčící zrádcaři uvádějí proti humanitistům tento důvod: člověckost, láska k člověčenství je pěkná věc, je ideální věc, ba je to věc dokonce oprávněná, ale napřed musíme si zabezpečit národ, napřed musíme „zabezpečit státní právo“ a teprve potom filosofové a humanita mohou řešit své „ideální“ otázky.

Havlíček v uvedeném citátě správně řekl, že mezi svobodou a národností rozdílu a rozporu není. A podobně není časového rozdílu mezi programem národnostním a humanitním. Národ není mimo, není vedle člověčenstva a proto všecko, co děláme pro národ (dobré i špatné), tím samým děláme pro lidstvo; pro lidstvo samo nic dělat ani nemůžeme, protože nestojí proti, mimo nebo nad národem. Národ je část lidstva, my všichni jsme lidstvo.

Ti, kdo říkají: „napřed pro národ, pak pro lidstvo“ neříkají nic jiného, nežli že pokládají svou taktiku za správnou. Ale o to právě je spor. A velice se mýlí, kdo myslí, že můžeme býti vůči cizím egoisty, vůči vlastním altruisty — egoista je a zůstane egoistou v cizině i doma, vůči Němcům i Čechům.

Humanita stejně a stejně důsledně žádá účinnou lásku nejen k cizím ale také k domácím. A žádá to především vůči domácím, proto že pro ideál lidskosti úsilně a prakticky lze pracovat především doma. Jen blázen a fantasta chtěl by, jsa Čechem, těkat, po Němcích, Francouzích a je svou prací oblažovat — doma pracuj a pracuj i když ti vlastenčící policie překáží, tak zní kategorický imperativ humanitní. A proto buď humánním v kruhu své působnosti. Tak jak národ je částí lidstva, tak stoupenci humanitního programu Palackého, Havlíčka jsou také částí národa. Kdo proti ním bojuje lží a násilnictvím (žurnalistickým, poslaneckým atd.) znásilňuje národ a lidstvo.

Býti humánním doma a k svým znamená dnes politicky býti lidovým, opravdu lidovým. Proto také české socialní demokraty pokládáme za Čechy. A mnohé za lepší než ty, kdo teď proti nim vystupují. Proto však nepřijímáme programu jejich. O historickém materialismu, o každém punktu jejich programu může a má se jednat, může se

polemisovat a pochopíme polemiky vášnivé a prudké, ale zrádcovat sociální demokraty a ukazovat jim národní dveře je vlastně báječně hloupé, — jinak se to přece ani říci nedá. My sami programu Marxova neuznáváme; bylo to napsáno docela jasně a určitě v „České otázce“ a v „Krisi“, byly proto polemiky mezi orgány sociálnědemokratickými a realistickými — ale prohlašovat sociální demokraty za Nečechy je slepost hlavy i srdce. A mezinárodnost? Nebudeme vykládat, co již opakováno do omrzení, že mezinárodnost není beznárodnost a protinárodnost; tážeme se: Nejsou kapitalisté mezinárodní? Nejsou žurnalisté mezinárodní? Nejsou advokáti mezinárodní? Není církev katolická mezinárodní? Nesjeli se teď k vůli zvýšení kongruy kněží čeští s německými ve Vídni? To všecko pro myslící lidi jsou věci tak snadno pochopitelné — jen u nás se nemyslí a myslit přímo zakazuje. „Teď na lebky se klade těžká kletba . . .“

Z celé vřavy o „Slavii“ nezbývá než tvrzení jedné strany, že mezi studentstvem jsou členové národně vlažní. Důkazů pro toto tvrzení jsme nečetli, jakož i neumíme říci, v čem má spočívat požadovaná národní nevlažnost. To všecko tudíž je nám quaestio facti — je-li totiž mezi studentstvem národní vlažnost a co ti chtí, kdo proti ní vystupují. O tom se diskuttovat dá a musí — všecko ostatní je však absurdní. Alespoň o akademické mladeži všech táborů chceme předpokládat, že tyto otázky dovede probírat čestně a věcně.

Už napřed však nepochybujeme, že veliká část té „vlažnosti“ je přirozenou a zdravou reakcí proti tomu prázdnému a pustému vlastenčení a politikaření, jež se u nás od desíti let pod různými hesly provozuje. Nám, jako Nerudovi, to stálé žvanění o národnosti a vlastenectví, jest už přemoženým stanoviskem a tvrdíme, že naše t. zv. veliké žurnály ztrácejí svého vlivu na studentstvo tím, že jim nedovedou nic povědět. Lží však a rozčilováním tuto svou prázdnotu nezakřičí — rozum se ukřičet a uzrádcovat nedá. Zrádcařský Kocourkov se opravdovější mládeži už nezalíbí.

*

Hlasováním pro úřednické předlohy mladočeský klub docela zjevně prohlásil se pro vládu; neboť zákony ty, jsouce dělány pro budoucnost, jsou přece zřejmým manévrem volebním. »Nár. Listy“ vládnost své strany čtenářstvu vymlouvají nadarmo; také není proč, je-li v opuštění oposice plán, má-li klub pevné záruky a konečně, je-li to, co klub pro vládu podniká, rozumné a slušné. Ale to v tomto případě není. Proto „Nár. Listy“ říkají, že klub hlasoval proti — levici. Dokonce když klub nehlasoval proti zřízení fideikomisu haličského, našly si (4) již ten důvod, že prý i hlasovat pro takovou předlohu vlastně žádá — autonomie. Tak Tyroláci mohou žádat klerikální školu — —

Předlohy ministra Gautsche byly přijaty velikou většinou. Není pochyby, že zejména v otázce kollejného vláda hájila věc lepší; čeští poslanci a jejich řečníci (Kaizl, Kramář) právem byli pro t. zv. sestátnění kollejného. Ministr Gautsch velmi horlivě zastával se professorstva a tím i vysokého učení — nestalo se to také z důvodů politických? V době, kdy hr. Badeni již musí okřikovat klerikalisující hejtmany (hr. Schaff-

gottsche), v době, kdy druzí ministři své předlohy protloukají zoufalou většinou, ministr Gautsch může se vykázat většinou skvělou.

V Praze 10. prosince 1896. *S.*

* * *

Nepatrné zkomolení carova přípitku ve Vratislavi a vzniklá z toho novinářská polemika byly příčinou sensačního procesu s žurnalisty Leckertem a Lützowem, jenž dal poněkud nahlédnouti do umělého přediva intrik a pletich, jimiž ovinut jest nynější německý císař. Jeho nervósní povaha nesnese trvale politiky jednotného směru, ani ministrů vyhraněné individuality. Toho používají dvorské kreatury, aby pomocí policie, mající styky s úplatnou žurnalistikou, nepohodlného ministra odstranily. Tak padl Caprivi, Berlepsch, Bronsart a jiní. Nyní měla dojíti řada na nástupce mladého Bismarcka v státním tajemnictví zahraničného úřadu, Marschalla, jenž jest již dávno terčem útoků bismarckovské žurnalistické koterie. Ale Marschall nepostrádá energie i obratnosti. Žalobou trestní apeloval bezohledně na pobouřené veřejné mínění a vyhrál nejen formálně, nýbrž i věcně. Při líčení objevila se neuvěřitelná spousta dvorských intrik a nejen berlínská policie svým funkcionářem Tauschem, jenž byl zatčen, nýbrž i vysocí hodnostáři, jako velevyslanec hrabě Eulenburg, nerozlučný císařův průvodčí, byli tak značně kompromitováni, že se každý právem táže, jak to vše v moderně konstitučním státě jest možným. Cizí žurnalistika má při tom zadostučinění, že může jednou také poukazovat na německou panamu, kroutí očima a provolává: važ si mne, národe, že nejsem taková, jako tam ta hříšnice!

Italie učinila konečně to, co měla učiniti již dávno. Uzavřela s Menelikem mír, jímž uznala jeho suverenitu, zaplatila mu slušnou válečnou náhradu a spokojila se úzkým pobřežním územím. Škoda, že takový Menelik neobjeví se všude tam, kam kolonisační politika pod pláštěm civilisace pořádá své loupežné a demoralisační výpravy. Pan Crispi byl opět dlouhou návštěvou u krále Humberta a radil prý mu ke státnímu převratu. Ono totiž opět vyšlo nějaké staré darebáctví na jevo, úvěry povolené Crispiově vládě pro poškozené zemětřesením uvízly tehdy ve známé hluboké kapse. A takové věci se nějakým malým státním převratem nejlíp přikrývají.

Španělští generálové ztrácejí všechno renomé. Již zase guvernér na Filipinách, generál Blanco, žádá své propuštční, poněvadž přes důslednou svou oprátkovou politiku nemůže tamějším rebelům vštípiti lásku ke španělské nadvládě a hrdinný Weyler z Kuby bude ho prý brzy následovat.

Král řecký oblažil svůj národ poselstvím, že míní zříditi stálý válečný tábor a povolati zálohy do zbraně. Jest to důsledek přiblížení k trojspolkové politice a patrně náhrada za poslední finanční bankrot. Lid ovšem jásá.

Pan Faure učí se azbuce, aby na jaře mohl opětovati návštěvu carovi v Petrohradě. Jest jen otázka, pustí-li ruská policie tak nenapravitelného a politicky prononcovaného republikána přes hranice.

V Praze, dne 10. prosince 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Nevysvětlená neochota vlády k sestátnění garantované dráhy severozápadní — Lichost důvodů proti tomu zaváděných — Veřejné mínění na pomoc akcionářům — Umělá podpora Terstu pranic platna, úpadek terstského přístavu; zbytečné plýtvání státními penězi na nové železniční spojení s Terstem — Umořování investiční renty dobrým počátkem k umořování státních dluhů vůbec — Zvýšení bursovní daně; daň ta nabude platnosti, až se bursa zotaví z nedávných pohrom — Pokusy k odstranění cukerních premií mezinárodní shodou — Pětimillionový deficit českého zemského rozpočtu — Jaká bude pomoc státu proti tomu? — Vypovězení celní a obchodní smlouvy s Uhrami; úspěchy rakouskouherské banky.

Předešlý měsíc konečně říšská rada na podnět posl. Kaizla upamatovala vládu na slib, že bude sestátněna garantovaná trať dráhy severozápadní. Polabská dráha bude ponechána dosavadní akciové společnosti severozápadní dráhy.

S jakousi neochotou podroboval se tehdy železniční ministr tomuto votu sněmovny poslanecké a dodával, že vláda nikterak nemůže svého mocného postavení použiti k tomu, aby poškozovala zájmy soukromé i že provede sestátnění takovým způsobem, aby se nemohlo říci, že se činil akýkoli nátlak nebo že by snad se chtělo jakkoli křivditi akcionářům. — Tato útlocitnost vlády vůči soukromému podniku je prostě hádankou dosti těžko vysvětlitelnou. Proč stát by měl při vyjednávání o garantované linie především respektovati soukromé prospěchy polabské dráhy, nelze nikterak naznati! Vždyť je všeobecně povědomo, jak správní rada dříve dovedla znamenitě účtovati, jak všecky výlohy na podnik vedené obratně přesunovala na tratě garantované, aby za to co možná největší podíl výtěžku připadl dráze polabské, negarantované. Takovými praktikami stalo se, že musil stát ještě po dlouhá leta dopláceti k čistému výtěžku dráhy, která v celku vynášela již 5% z akciového kapitálu. Dosud je dráha státu dlužna téměř 18 mill. zl. z titulu garancie a $11\frac{1}{2}$ mill. zl. za úroky z těchto obnosů (tedy celkem téměř 30 mill. zl.). Podle tohoto stavu je více než-li zbytečno, aby vláda zvláště pamatovala na to, jak by akcionáři při smlouvě o postátnění dráhy co nejlépe pochodili.

Vláda, jak už při debattě v říšské radě ohradila se proti tomu, aby předloha o postátnění garantované severozápadní dráhy podána byla do konce roku, tak neučinila dosud ničeho, z čeho by se dalo souditi, že provede to, co jí bylo zákonodárným sborem uloženo. Ba ministr Biliński přímo dne 3. prosince ve sněmovně poslanecké prohlásil, že postátnění garantované severozápadní dráhy podle koncesse je prostou ne-

možností, jsou prý oběma liniím společní úředníci, pensijní fondy jsou společny, jsou nemovitosti (domy), o kterých se neví, komu patří, zda polabské dráze či síti garantované a kdo ví kolik jiných obtíží a překážek ještě.

Nuže přihlédněme jen ke všem těmto námitkám ministrovým! Dle bilance koncem r. 1894, na základě které se původně chtělo sestátňovati, vykazuje celá severozápadní dráha celkových aktiv $172\,^1/_3$ mill. zl., z čeho na garantovanou síť účtováno 95 mill. zl., na polabskou dráhu $62\,^3/_4$ mill. zlatých a všelikého jiného jmění (tedy společného) bylo přes $14\,^1/_2$ mill. zlatých. O toto jediné by mohl býti spor! Kolik z toho připadá na nemovitosti, poznají snadno čtenáři, když uváží, že $9\,^1/_2$ mill. zl. činila zásoba cenných papírů, skoro 2 mill. zásoba materialií a hotových peněz a celý zbytek ještě nebyl ani po většině uložen v realitách. Může se tedy při nemovitostech jednati pouze nejvýše o 1—2 mill. zl. a pensijní fond celý činil pak pouze $3\,^1/_3$ mill. zl. Tedy celkem asi 4 mill. zl. v nemovitostech a v pensijním fondu byly sporny. Kdyby také vláda valnou většinu z těchto sporných 4 mill. zl. ponechala polabské dráze negarantované — a to asi se neopováží ani správní rada severozápadní dráhy sama žádati, — byla by posice státu ještě nepoměrně výhodnější nežli tomu bylo dle dřívějšího dohodnutí, které si tak finanční ministr Biliňski v téže řeči liboval.

Stát totiž na jaře dával každé garantované (i negarantované zrovna tak) akcii roční důchod 12 zl., kdežto dle koncessní listiny by tento důchod nečinil ani celých 9 zl. (část čistého výtěžku polabské dráhy patří totiž také zároveň trati garantované). Poněvadž je garantovaných akcií 180.000, dával stát akcionářům ročně nejméně o 540.000 zl. více, než-li by dle koncessní listiny dáti musil. Když se to kapitalisuje, znamená to okrouhlou summičku $13\,^1/_2$ mill. zl., kdežto kdyby stát se i vzdal celého svého podílu na oněch sporných 4 mill. zl., jednalo by se tu nejvýše asi o summu $2\,^1/_2$ mill. zl., která by z toho ušla pro síť garantovanou. Je tedy sestátnění dle koncessní listiny i v tomto nejmožněji nevýhodném případě pořáde ještě pro stát o 11 mill. zl. lepší, než-li, jak je vláda z jara říšské radě navrhovala. —

Ostatně o celé otázce nejlepší úsudek podává bursa, které nikdo snad v té příčině nebude upírati dobrou znalost a soudnost. Státní dluhopisy železniční (vydané místo bývalých akcií) $4\,^0/_0$ní jsou zrovna al pari skoro (tak na př. bývalé akcie české západní dráhy). Podle toho by dluhopisy vydané místo akcií severozápadní dráhy měly míti cenu asi 300 zl., nebo velmi blízko k tomu kursu, jelikož $4\,^0/_0$ z toho obnosu činí ročně 12 zl., jež vláda akciím slibovala. Zatím však akcie garantované dráhy se platí na burse pouze po 266 zl. a akcie polabské dráhy po 270 zl., tedy nejméně o 30 zl. laciněji se dostanou, než-li kdyby již dráha byla od státu převzata za podmínek ujednaných letošního roku na jaře. Bursa také hned po posledním hlasování v říšské radě, kterým vláda se vyzývala sestátniti dráhu garantovanou dle koncessní listiny, označila, co od toho kroku čeká; akcie obou tratí jak garantované tak i polabské klesly okamžitě po tomto votu asi o 5 zl. na kusu. Komu chce tedy ministr

financí namluviti, že sestátniti dle koncessní listiny naprosto nejde, nebo že je nevýhodnější než-li bývalé dohodnutí vlády se společností?

Arci severozápadní dráha dovedla si zjednati mocnou přízeň, mezi jiným dovedla pro sebe nakloniti z velké části veřejné mínění, a to zrovna veřejné mínění zastupované časopisy více méně opposičními. Když vláda je příznivá a opposice se namáhá po případě o totéž, tu zajisté mohou si správní radové i s akcionáři spokojeně mnouti ruce. Že nicméně se ještě úplnému zdaru této tak opatrné akce nedůvěřuje, to viděti velmi jasně z bursovní ceny akcií samých.

Z vyložených fakt dovedou si čtenáři důsledky již sami učiniti, jsou fakta ona průhledná až do syta i netřeba k nim žádné jiné poznámky přičiňovati.

* * *

Se svou dopravní politikou vůbec vlády naše nemají mnoho zdaru. Smutným dokladem pro to jest naše přístavní město Terst. Co tam již utraceno bylo státních peněz a kolik naši státní pokladnu toto námořské město bude ještě státi, to by si měli naši finanční ministři dobře spočítati. V Terstu zřízeny velmi nákladné stavby přístavní, stát zaplatil přes 12 mill. zl. dluhů za skladiště, které vystavěla obec terstská společně s obchodní komorou tamní; stát dává ročně přes $3^1/_2$ mill. zl. subvencí rak. Lloydu; stát slevuje veliké summy cla ze zboží, které se dopravuje přes Terst. (Tak na př. platí se ze 100 kg. kávy přes Terst cla 44·20 zl. r. m., kdežto přichází-li káva jinou cestou, na př. přes Hamburk, platí se cla ze 100 kg. 47·80 zl. r. m., tedy asi o 3·60 zl. více; podobně tomu při jiném zboží.) K tomu dlužno ještě přidati, že pro Terst zakrvácel se také soukromý podnik, dráha jižní společnosti, která pro nepoměrně snížené tarify dopravní, pokud jde zboží do Terstu nebo z Terstu, nemůže se dodělati nikterakých výtěžků.

Ale tyto všecky oběti zdají se býti marny. Terst nestává se nikterak tím, čím by ho rakouské vlády rády učinily. Byly kdysi doby, kdy Terst byl asi na pátém nebo šestém místě mezi kontinentálními přístavy evropskými, ale doby ty minuly a nevrátí se již nikdy. Nyní Terst poklesl tak, že již je až na dvacátém místě a na té cestě zpět nemůže se již nikterak zastaviti ani sebe většími náklady se strany státní.

Rak. Lloyd za 9 prvých měsíců tohoto roku měl příjmů o $^1/_4$ mill. zlatých méně nežli loni a loňský rok opět byl mnohem hubenější nežli předloni. Kdežto jiná přístavní města vykazují stále vzrůstající obchodní ruch, v Terstu ho ubývá přese všechnu námahu všech súčastněných veřejných činitelů. Je to jakoby exotická bylina byla přesazena ve špatnou, nepřiměřenou půdu, které není nic naplat umělé zahřívání a úzkostlivé ošetřování, která pouze bídně a chatrně živoří a která touží po původní své vlasti. Patří také Terst mezi ony „nespasené končiny“ (Italia irredenta) domnělé italské vlasti, které dychtivě čekají, aby se mohly účastniti toho blaha, které jich šťastnějším bratřím již vysvobozeným uchystali velicí mužové tak počestní jako byl Crispi a celá jeho družina počestných a bezúhonných charakterů podobných panu Crispimu.

Těch těžce nastrádaných peněz, které již v přístavu terstském po-

topeny a které ročně tam dosud vrháme jako do tůně bezedné, není však dosud dosti. Do Terstu totiž vede z Vídně jediná větší velmi málo výnosná dráha, proto tedy nutno honem stavěti novou spojovací dráhu, která by sama, jsouc pasivní, uskrovnila ještě více hubené výtěžky dráhy jižní. Rozumí se, že tuto passivní dráhu bude stavěti stát, a že to musíme přičísti na účet všeho toho, co již velikého bylo dosud na povznesení Terstu vykonáno. Možná že nám to pak naši spojenci v Italii při některé budoucí válce evropské i s úroky oplatí!

* * *

Rozpočtový výbor říšské rady přijal v podstatě Bilińského investiční rozpočet i s návrhem o vydávání nové investiční $3\frac{1}{2}\%$ní renty. Důvody, které jsou každému na snadě, že totiž na investice nesmějí se vydávati dluhy věčné, nesplatitelné, neušly ani rozpočtovému výboru a bylo opět k podnětu posl. Kaizla usneseno, aby se každoročně aspoň 2% investičních půjček splatilo, a výlohy na to učiněné aby zařaděny byly do řádných vydání státních. Arci nemusí býti oplácen zrovna dluh investiční, nýbrž může k tomu účelu se skoupiti státní dluh jiný, tíživější po případě, na př. stejné množství renty sjednocené.

Pro první čas půjčky jsou 2% na uplácení dluhu investičního dosti vydatnou summou. Poznáme to z příkladu. Učiní-li se půjčka 50 mill. zl., budou $3\frac{1}{2}\%$ní úroky na ni činiti $1\frac{3}{4}$ mill. zl. a splátka její bude 1 mill. zl. (2%), takže celkem bude nutno zařaditi na půjčku tu $2\frac{3}{4}$ mill. zl. ročně. Takovýmto postupným uplácením sníží se však značně později vydání na dluh ten; po 20ti letech zmenšil by se totiž dluh ten na $33\frac{1}{3}$ mill. zl. a úroky z něho by činily $1\frac{1}{6}$ mill. zl. a splátka $\frac{2}{3}$ mill. zl., celkem tedy $1\frac{5}{6}$ mill. zl.; kdežto po 40 letech byl by dluh již jen asi $22\frac{1}{4}$ mill. zl., na nějž by úroky i splátka činily již pouze něco přes 1·1 mill. zl. Arci tímto způsobem by se dluh ten neuplatil zúplna nikdy, ale poněvadž budou se stále úroky z něho menšiti, bylo by možné později jej upláceti rychleji a tak v poměrně krátké době se ho zbýti. Doufejme, že tím učiněn blahodárný počátek ke splácení starých dluhů vůbec a že se to pak bude stávati pravidlem, aby při každém novém dluhu se pomýšlelo na splácení jeho, jakmile se pozná, jaké výhody to státu i celému národnímu hospodářství vynese.

* * *

Vládě byla odhlasována nová daň — daň nyní velmi populární — na bursovní obchody. Ale výnos z toho pro státní důchody bude zcela nepatrný, tak nepatrný, že finanční správa prozatím oň naprosto nestojí a nemíní ani zákon o dani bursovní prozatím provésti. Zákon byl přijat s doložkou, že nabude platnosti dva měsíce po vyhlášení a vláda jej předloží k sankci panovníkově a vyhlásí teprve až tehdy, kdy za vhodné uzná, kdy totiž bude mysliti, že se toho může odvážiti, aby nynějším zmalátnělým bursám příliš citelně neublížila.

Jak všechny obchody s cennými papíry naprosto ochably, pozná

se z toho fakta, že dosavadní daň bursovní v téže době, co loni (za deset měsíců) vynesla 708.000 zl., letos jen dala výtěžek 287.000 zl., tedy jen 40% loňského výnosu. Pochopíme proto lehce, proč finanční ministr nemá na spěch s uzákoněním předlohy a že ji dal projednati pouze k nátlaku říšské rady samé, která podle všeobecně běžné mody podniká válečnou výpravu proti burse.

Ostatně sazba nové daně není příliš vysoká, bude pro bursovní uzavírku (pravidlem asi z 5000 zl.) obnášeti 20 kr. při částečných dluhopisech, 50 kr. při akciích. Tato daň se lehce snese a je mnohem mírnější nežli na př. v Německu. Jsou tedy nářky liberalních novin v té příčině velmi přepjaté a bezdůvodné. Ostatně způsob boje proti celé předloze se strany této byl velmi zajímavý. Napřed se horlilo, že právě nyní znavenou bursu novou daní obtěžovati, je přímo hospodářským zločinem; ale když bylo prohlášeno, že vláda nehodlá předlohy uzákoniti, dokud se bursa nezotaví, vytýkalo se opět, že se dělají zákony do zásoby na sklad („auf Lager").

Jak již řečeno, je navrhované zvýšení daně velmi dobře snesitelné a velmi mnozí s tím nebyli spokojeni. Ale sebe vyšší bursovní daní nestihne se nikterak movitý kapitál, tím by se pouze obchody na burse zdražily a to zrovna v neprospěch hospodářsky slabých dlužníků, kteří na burse jsou nuceni hledati kapitály potřebné.

* * *

Čtenářům těchto rozhledů povědomo již, kterak kontinentální poplatníci platí velké milliony tuhých daní pouze k tomu cíli, aby Angličané a Američané mohli od nás vyrobený cukr dostati za ceny značně levnější, nežli činí výrobní náklady. Cukerní premie na vyvezený cukr do ciziny činí u nás 9 mill. zl., v Německu 30 mill. říš. marek a ve Francii poměrně ještě více. Toto nesmyslné hospodářství trvá již po dlouhá léta a to jen pouze proto, že státy řepový cukr vyrábějící pociťují potřebu navzájem se utloukati z pouhé konkurenční řevnivosti.

Francie byla dosud hlavní překážkou, že nemohl system cukerních premií býti odstraněn. Bohatý stát francouzský mohl si dopřáti toho přepychu, aby ročně daroval svým cukrovarům na milliony franků a měl kromě toho to škodolibé zadostiučinění, že k podobnému plýtvání nutil méně zámožné sousedy německé a tím zároveň i nás ubohé, kteří jsme nemohli dáti na pospas cizí soutěži své četné cukrovary, jichž roční vývoz dostoupil až skoro do výše 6 mill. metr. centů, co představuje nejméně hodnotu 70—80 mill. zl. ročně.

Ale konečně i ve Francii samé mají této hospodářské pošetilosti dosti a francouzská kommisse rozpočtová zpečuje se zvyšovati cukerní premie, a přímo vyskytly se hlasy požadující, aby se svolala mezinárodní schůze, která by se pokusila o odstranění vývozních premií cukerních ve všech evropských državách kontinentalních. Tak by snad na konec 19. století zvítězil zdravý rozum nad výstřednostmi zuřivého konkurenčního boje, kterým se potíráme na pevnině navzájem k veliké radosti a ke značnému prospěchu Spojeného království Britského a Unie Severoamerické! Ale co

by to vše bylo vůči ohromným milliardám, které dosud ustrašená Evropa vydává zcela zbytečně na své armády!

* * *

Zemský rozpočet pro království České na r. 1897 má při vydání asi $18\frac{1}{2}$ mill. zl., neukrytého deficitu přes 5 mill. zl., kdyby se vybírala dosavadní přirážka 39% ke všem přímým daním. Na ukrytí schodku tohoto je dvojí návrh: první je, aby se polovice ukryla zvýšením přirážky, polovice by se uhradila půjčkou; druhý návrh je, aby se přirážka nezvyšovala a celý schodek aby kryt byl výpůjčkou. Rozhodnutí o tom zemský výbor ponechává na vůli zemskému sněmu.

Zjev stálého deficitu zemských financí je přímo příšerný, ale strašidlo to nahání tím více hrůzy, že roste jako povědomý Otesánek v národní pohádce. Deficit, který obnáší skoro 30% vydání řádného, loni činil pouze něco přes 22%, předloni asi 17%. Kam to spějeme? To rovná se řícení střemhlav do propasti!

A nových výdatnějších důchodů se nedohlídáme nikde, kdybychom měli zrak ostrovidův. Naopak, výtěžky přirážek budou menší, protože daní přímých dosavadních ubude a na novou osobní daň důchodovou nejsou přirážky jakékoli přípustné. Kromě toho stát zvýšením daně pivní hrozí oloupiti obce o výtěžky pivních krejcarů, které budou nuceny zase jen zvyšovati přirážky k přímým daním a tím nepřímo zase budou dosavadní důchody zemské těžce ohroženy. Podíl království Českého na osobní dani důchodové bude obnášeti sotva 800.000 zl.; jak je to nepatrné vůči narůstajícím deficitům, netřeba dokládati.

Co učiní asi stát na záchranu tonoucích zemí? Nová daň z lihu a piva bude spotřebována po většině na zvýšené platy úředníkům, vybude-li něco pro země, bude to jako krůpěj vody na vyprahlou půdu!

* * *

Z vyrovnání rakouskouherského žádné noviny, jenom že monarchie na výpověď stala se skutkem. Maďaři vypověděli celní a obchodní spolek s námi, zrovna kdy my jsme se sami k tomu chystali. Mezitím si jejich noviny úřední i neuřední odbyli celé křižácké tažení proti naší polovici říše.

Kromě toho vlády stále se tahají ještě s rakouskouherskou bankou a povolují bance krok za krokem, ale banka neohroženě nechce ustoupiti ani o píď ze své výhodné posice. Útraty toho boje arci zaplatí cislajtanští poddaní!

V Praze 6. prosince 1896. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Vypovězení celní a obchodní smlouvy s Uhrami — Anketa o poměrech zemědělství v Čechách — Politické strannictví v zájmových zastupitelstvech — Jednání živnostenské ankety — Technologické museum průmyslové v Praze, jakého potřebí jest a jakého není — Kočovné vyučování — Zemská rada živnostenská a české obchodní museum — Místo práce všude jen „organisace“ — Volby do obch. komor v Olomouci a v Praze — Anketa o kartelech — Velkotržnice v Praze — Německé úverní družstvo pro Čechy.

Vypovězení celní a obchodní smlouvy rakousko-uherské, která by jinak byla v nezměněné podobě platila do roku 1907, naplnilo jakýmis nadějemi hospodáře naše, kteří od nové smlouvy očekávají odstranění výhod, poskytovaných dosud uherskému obilí a uherské mouce i na našich drahách, v našich skladištích a překladištích v mnohem větší míře, než zemědělským produktům našim. Naříkalo-li na protekci uherské mouky mlynářstvo, které přece s druhé strany od několika desetiletí sytilo stoupající výkonnost svých mlýnů semíláním uherského obilí vedle našeho, oč více trpělo dvojnásobnou soutěží obilí i mouky z Uher naše rolnictvo, jež ztrátami svými vykupovati musí průmyslu předlitavskému volný přístup výrobků jeho do Uher, dokud mu Uhry neudělají konec úsilovnou podporou vlastní industrie.

Smlouva byla vypovězena vládou uherskou — naše vláda a náš parlament jednají o poskytnutí malých výhod rolnictvu při odebírání soli a o zřízení velikého fideikomisu Czartoryského v Haliči, která jich má dosud prý málo, přece méně než škol obecných a mnohem méně než dětí, veškerého vyučováního školní zbavených.

Zemědělská rada česká jedná o provedení ankety o stavu zemědělství v Čechách — zdá se však, že není dostatečného porozumění pro obtíže takového podniku, k jehož řádnému provedení bylo by potřebí součinnosti všech stran v národě. Zatím ovšem i při volbách do zájmových zastupitelstev našich agituje se daleko více pro stranu politickou než pro znalecké zastoupení a při nahodilé změně proudů politických musí i sebe znamenitější odborník ustoupiti třeba mnohém méně kvalifikovanému stranníku dočasné majority politické, jak na to nedávno i při volbách do komor obchodních bylo poukazováno.

Dne 1. t. m. jednala při zemském výboru živnostenská anketa o žádostech za poskytnutí strojů ze zemské dotace maloživnostenské o organisaci kočovného vyučování průmyslového a zřízení zemské rady živnostenské.

Výsledky opravdu jsou zajímavé. Dvě třetiny žádostí za stroje ukázaly

se naprosto nepřijatelnými — žadatelé nemohli udati, jakých strojů by potřebovali, jakým způsobem by společné užívání jich zařídili, pro malá místa žádány veliké motory parní nebo nákladné stroje pracovní, pro jejichž výkony by nebylo ani materiálu, ani dělnictva, ani jiného kapitálu k velkovýrobě potřebného, ani konečně odbytu výrobků. Patrno, že propůjčování strojů musí jíti ruku v ruce s poučováním o jich užitečnosti orgány technickými, museem technologickým, o jehož zřízení v Praze se usiluje.

I toto museum dostává se však na scestí. Pomýšlí se ihned na velkolepou budovu za statisícovou subvenci zemskou a veřejné sbírky zřízenou, která by vyplněna byla kuriositami, budícími zájem cizinců a intelligence, ale pramálo poučení obsahujícími pro živly, jimž museum jest určeno. Po našem názoru stačí však pro počátek několik síní kdekoli v středu města najatých s moderními a praktickými stroji a nástroji, jež by výrobci jejich zajisté ochotně a bezplatně k vystavení propůjčili, malá zkušební stanice chemická a technická kancelář, jejíž orgány by vhodnost strojů zkoumaly, technickou možnost strojních zařízení, jednotlivými družstvy i živnostníky žádaných vyšetřovaly, přednáškami i soukromými informacemi interessenty poučovaly atd.

Ale nač u nás věci praktické, ale malé: palác, uniformovaného portýra s garderobovým poplatkem, nemajetné návštěvníky odrážejícím, do roka několik českých a německých přednášek pro pár tuctů elegantních dam a pánů, a pěkně vypulérované výrobky, stroje a nástroje ne-li za sklem, tož aspoň se stereotypním „neračte se dotýkati“ v obou zemských jazycích . . .

Při kočovném vyučování pomýšlí se zatím pouze na pořádání nebo podporování technických kursů pro mistry a pomocníky některých řemesel, nikoliv na ustanovování kočovných učitelů z povolání — i jednotlivé přednášky o družstvech svépomocných, vojenských dodávkách, živnostenském řádě a pod. velmi dobře by mohly působiti, kdyby jen nebyli, jak se to při dosavádní „autonomii“ živnostnictva našeho děje, místo od borných přednášečů na venek vysíláni agitátoři političtí.

Konečně zemská rada živnostenská. Kdykoliv se někomu uzdá, že je potřebí v některém směru jisté činnosti, počne s „organisací“ orgánu k tomu prý nezbytného. Co na tom, že jsou zde již orgány, které by mohly a měly v témž směru pracovati právě tak dobře nebo ještě lépe; nač bys k nim přistupoval a v nich pracoval, pošetilče, zřiď novou „organisaci“, získáš si zásluhy a — hlavní věc — nemusíš nic pracovati v organisaci nové ani staré.

Co na tom, že je zde vývozní spolek, do jehož činnosti spadá podporování českého obchodu domácího i vnějšího, zřizování sbírek vzorků atd., že dlužno k němu jen přistoupiti a v těchto směrech na jeho činnosti se účastniti — zřiďme nový spolek a budeme míti nového předsedu, novou kancelář, nové slavnostní zahájení, novou parádní řeč a nový cíl, jehož službám veškeré síly života řečníků na vždy — t. j. do nové řeči — jsou zasvěceny.

Vraťme se k radě živnostenské: nač pět obchodních a živnostenských komor v Čechách, nač pět jejich statistických kanceláří, nač četný sbor vyškoleného úřednictva, nač asi 200 členů komorních, z nichž nemalý

počet vzat jest z malého a středního průmyslu, zřiďme nový orgán, který by převzal úkoly, jež komory plniti mohou aneb také plní, který bude novým jablkem sváru mezi námi a Němci a jehož nezbytné národnostní rozdělení s jedné a centralismus s druhé strany, učiní z něho při větší složitosti poměrů průmyslových instituci daleko ještě těžkopádnější, než je nynější rozdělená rada zemědělská.

A podivno: samy české komory přimlouvají se za toto zbytečné harakiri svého vlastního významu a působení, přisuzujíce zemské radě živnostenské, zahájiti a pěstovati soustavnou činnost za účelem správného vyšetření soudobých poměrů maloživnostenských, na základě diagnosy takto umožněné zbudovati program zemské politiky živnostenské a spolupůsobiti iniciativou a kriticky při jeho praktickém provádění, — tedy působnost, od zákona jim samým přikázanou a jimi dosud, třebas ne v žádoucí míře a podobě, také vykonávanou. Nač však starati se a prováděti prohloubeněji tuto činnost komor: zřiďme nový orgán, bude více členů a titulů, více porad, více programových a kandidátních řečí — že se otázka pomoci malému živnostnictvu tím nerozřeší, nýbrž naopak zkomplikuje, je přece věcí vedlejší!

Ale ovšem vítáme zemskou radu maloživnostenskou jakožto sbor skutečných pracovníků již v nynějších komorách, průmyslových jednotách a společenstvech, pečujících o jednotnost celé akce pomocné a sdělujících si navzájem výsledek svých zkušeností a pozorování.

Z voleb do obchodních komor znám jest výsledek v Olomouci a v Praze. V prvních sborech v Olomouci propadli čeští kandidáti v obchodním 11 proti 19, v živnostenském 58 proti 252 hlasům, ve středním obchodě 223 proti 579 a průmyslu 184 proti 509 hlasům, i v maloobchodě a maloživnostech měli Němci převahu 300—470 hlasů. A vinni jsou nejenom židé... V Praze uhájeny sbory dosavadní; velkoobchod i velkoprůmysl (mimo hospodářský) zůstaly ovšem doménou Němců.

Pražská obec zřídila a zahajuje velkotržnici, v pravdě však tržničku, hledí-li se ke skutečným potřebám zdejšího obchodu; více místa a méně okázalosti bylo by posloužilo lépe. I takto může ovšem tržnice mnoho prospěti zamezováním překupnictví, zavedením dokonalého dozoru zdravotního, zřízením pokusné stanice chemické atd. Obchodní komora pražská provedla písemnou anketu o kartelech, podávající zajímavé zprávy o vnitřních poměrech kartelovaných sborů průmyslových. Osnova petice, jíž se výsledek této ankety měl předložiti vládě s vlastním dobrozdáním komory o otázce kartelové, byla však komorou odmítnuta.

Němci zřizují v Praze zvláštní „německé úvěrní družstvo pro Čechy“, jehož činnost má se obmezovati výhradně na členy a v přísné solidnosti směřovati nikoliv k vysokým dividendám účastníků, nýbrž k poskytování co nejlevnějšího úvěru osobního německým živnostníkům i rolníkům. Funkce představenstva atd. budou čestnými, všechny německé okresy, obce, záložny, spolky vyzývají se k součinnosti. Otázka: kdy u nás bude pořádán sjezd, který by otázku levného osobního úvěru rolnického a živnostnického „s vyššího hlediska“ a „v jejím celku“ vzal na přetřes, vybral generálního řečníka, zvolil širší a užší komitéty, slíbil vydání populární brožury a provedl naši „úvěrovou organisaci“? *P. S.*

Rozhledy sociální.

Předlohy o platech úřednických — Malým nejméně, velkým nejvíce — Zdražení konsumu — Zvýšení daně z piva a lihu — Vystěhovalectví do Ameriky — Zvýšení platu kaplanům a farářům, rozdělení platu a práce — Zpráva úrazové pojišťovny dělnické v Praze za r. 1895 — Stoupání počtu úrazů a schodku — Decentralisace správy — Anketa o reformě pojišťování nemocenského — Požadavky dělnictva — Veřejné čítárny — Stávka přístavního dělnictva v Hamburce — Velociped a byty dělnické.

Říšská rada přijala řadu předloh o platech úřednických. Zvýšeny mají býti platy úředníků od dvorních radů až dolů ke kancelistům a assistentům a funkční (representační) přídavky úřednictva v kategoriích nejvyšších, platy professorů na vysokých školách a učitelů na školách středních a ústavech učitelských i na státních školách průmyslových a konečně platy sluhů ve státních úřadech.

Působnost těchto předloh, závislá po usnesení sněmovním na vůli vlády, bude znamenati vzrůst státních výdajů o $7\frac{1}{2}$ mill. zl. ročně, jež mají se uhraditi hlavně zvýšením daně z piva a lihu, tedy opět obtížením širokých vrstev spotřebitelstva.

Poslední úprava platů státního úřednictva datuje se z r. 1873, kdy před májovou bursovní katastrofou vídeňskou „hospodářský rozkvět“ měl v zápětí veliké zdražení veškerých potřeb životních.

Platy, tehdy snad dostatečné, jsou dnes při neustálém stoupání nákladu životního u nižšího úřednictva jen číselnou značkou sociální bídy jeho a čím více úřednictva počtem přibývá, tím větší sociální i národní význam má úprava jeho platů.

A po této stránce není nová úprava bez vady. Úřednictvu přidáno bylo číselně tím méně, čím nižší jest ta která třída diétní: na př. soudním adjunktům, okresním komisařům a pod. 300 zl., okresním hejtmanům, radům zemského soudu a pod. 400—600 zl., na funkčních přídavcích nejvyšším kategoriím pak celé tisíce.

Dále budou míti nejvíce prospěchu ze zvýšení ony země a národy, v nichž nejvíce a nejlépe placeného úřednictva a učitelstva státního se nachází. Rozdíly jsou v té příčině velmi značné mezi Vídní (Dolními Rakousy) a Čechami, u nás opět mezi kraji českými a německými: oč je tam více než u nás úřadů, vzdělavacích ústavů a jak mnohem četněji zastoupeny jsou mezi nimi vyšší třídy dietní. V Čechách obstarávají diurnisté a špatně placení expeditoři službu, k níž v Haliči užíváno jest

úředníků se zlatými límci, na českých odborných školách průmyslových jsou skoro vesměs učitelé nižší kategorie úřední než na podobných školách německých atd.

Konečně i zvýšení platů úřednických působiti bude na zdražení a zvýšení životních potřeb ostatních tříd obyvatelstva, zejména těch, které s nimi jsou ve stejné vrstvě socialní a které účinky ty trpce pocítí dotud, než také jim zvýšení příjmu se dostane.

Znamenají tedy nové předlohy zvýšení konsumu vůbec a byly by i po této stránce vítány, kdyby úhrada jejich nebyla projektována na úkor spotřeby nejširších vrstev obyvatelstva a kdyby nebyly vládě vhodnou příležitostí, pro jiné účely ještě na nových daních přivydělati. A účely ty již se ohlašují: budou nové uniformy, menší kalibr manlicherovek, větší platy důstojnictva, reforma civilního soudnictví atd.

A při tom „blahobyt“ roste tak, že přívalu vystěhovalců z Rakousko-Uherska do jižní Ameriky neustále přibývá, že tvoří se ochranné komitéty pro naše příslušníky v cizině a že noviny hemží se úředními výstrahami před vystěhovalectvím, jimiž snad má se nahraditi péče vládní o to, aby nebylo podnětu k opuštění domova, k němuž skoro každý věru jen nerad se odhodlává.

Také nižší duchovenstvo podává petice za zvýšení platu kaplanům a farářům: i církev má své extremy od důchodů statisícových do hubených příjmů kaplanských a pensí deficientských — dosti velikých, aby kdo nezemřel hlady, ale příliš malých k živobytí. A jsou faráři, kteří se svými kaplany až příliš po podnikatelsku se dělí o štoly, ale nikoliv o práci. Ale cizí bolest nehněte ani dobře postavené panovníky ani ordinariáty, kterým hnutí nižších z počátku pramálo se zamlouvalo.

Úrazová pojišťovna dělnická pro král. České vydala právě zprávu o činnosti za rok 1895. Veškerých podniků pojištěných bylo koncem roku tohoto 85.093 s 616.048 osobami k pojištění povinnými a s 118,775.775 zl. mzdy do pojištění započítatelné. Zákonem ze dne 20. července rozšířeno bylo úrazové pojištění také na parostrojní železnice, silniční dráhy, pohřební a dopravní ústavy a podniky vůbec, sklady zboží, velkosklady s uhlím a dřívím, divadelní podnikatelstva, hasiče z povolání atd., a umožněno zároveň dobrovolné pojištění menších podniků, dosud k pojištění nepovinných, ale nebezpečím úrazu neméně vydaných, jakož i dobrovolné pojištění samostatných podnikatelů, jejichž závody (nikoli však majitelé jejich) pojištěním již jsou vázáni. Ale dobrovolného pojištění tohoto málo bylo užito. Zpráva naříká na všestrannou apathii a žádá zákonné donucení malého průmyslu k pojištění úrazovému — souhlasíme, ale nemenším důvodem neúspěchu dobrovolnosti je zajisté i nedostatek sympatií, jemuž úrazovny se těší u podnikatelů, dělnictva i obecenstva vůbec.

Rozumí se, že úrazovna opět má schodek, a to větší než v roce předchozím: celková spotřeba naproti r. 1894 stoupla o 662.841 zl., celkový příjem o 222.404 zl. Počet úrazů v podnicích pojištění podrobených obnášel 10.801, skoro dvakrát tolik co v roce 1891; v 45 případech následovala smrt, skoro $^3/_4$ úrazů zasáhla končetiny, skoro $^1/_3$ prsty. Zejména značně stoupl počet úrazů s následky trvalými.

Správa ústavu počíná se decentralisovati: letos zařízeny byly úra-

zovnou expositury v Budějovicích, Hradci Králové, Plzni, Liberci a Teplicích, aby prováděly šetření potřebná k vyřízení jednotlivých záležitostí, udílely informace a přijímaly stížnosti a přihlášky od podnikatelů a pojištěných.

Správa jinak je ustavičně v rukou německých: v představenstvu z 18 členů jest pouze 7 Čechů, 3 z povolaných (6) vládou, 3 z volby dělníků a — 1 z volby podnikatelů. A přece bylo při posledních volbách do úrazovny odevzdáno celkem více hlasů pro kandidáty české než pro německé!

Po loňské anketě úrazové chystá vláda novou anketu o reformě pojišťování nemocenského. Mají se přednésti návrhy na změnu předpisů o kruhu osob k pojištění povinných, o organisaci pojišťování nemocenského, o příspěvcích, výkonech a reservních fondech pokladen, a bude se jednati též o vztazích pojišťování nemocenského k úrazovému atd. K poradám pozváno i dělnictvo, které na sjezdu delegátů pokladen zástupcům svým uložilo domáhati se obecného pojištění všech osob při výrobě (v rolnictví, živnostech i domovním průmyslu) zaměstnaných, pojišťování starobního a invalidního, uhražování výloh pojišťovacích progressivními přirážkami ku přímým daním. Dělnictvo žádá však též zavedení co nejdokonalejších opatření na ochranu před úrazy, znárodnění služby zdravotní a lékáren (— v Německu povstává hnutí za poměštěním lékáren —), organisaci sprostředkování práce a sloučení pojišťování úrazového i nemocenského v jedinou instituci.

Ženský výrobní spolek v Praze otevřel ve své nové budově veřejnou bezplatnou čítárnu ženskou pro časopisy a knihy, zatím jen v neděli a svátek; veřejné čítárny zřízeny byly mimo to letos i v Kolíně, Litomyšli a j.

V Hamburce vypukla stávka dělnictva v přístavech, jež rozšířila se neústupností zaměstnavatelů i na závody s přístavním životem souvisící. Počet stávkujících dosáhl 12.500, nahromadění lodí v přístavech a zboží v skladištích nabylo rozměrů neobyčejných; stávkujícím pomáhá i dělnictvo jiných přístavů (anglických, belgických), odpírajíc pracovati na lodích po čas stávky v Hamburce naložených nebo pro Hamburk určených.

Četné již továrny v Německu usnadňují dělnictvu bydlení mimo město a zkracují mu cestu do továrny tím, že mu levně na splátky poskytují bicykly. Je to jen sevšeobecňování toho, že lépe placení dělníci již dříve z vlastního podnětu opatřovali si velocipedy, aby ušli bytové a jiné bídě městského života dělnického. Jízda po velocipedu nastupuje tu na místo vlaků dělnických, nad něž jest pohodlnější, zdravější a vůbec výhodnější. *N.*

Rozhledy časopisecké.

Dostal jsem následující list:

Odpověď na kritiku p. F. Zákrejse.

V dvanáctém sešitě „Osvěty“ věnuje věčně svěží p. Zákrejs něco přes dvě strany této starovlastenecké měsíční bible mým posledním veršům: 1893—1896.

Jedno přirovnání dere se mi z péra už tady. Strašlivé, nesalonní a nenapsal bych je, kdybych neměl antecedens, které mi dal již v r. 1894 zasloužilý spisovatel, člen Akademie, přítel a spolubojovník p. Fr. Zákrejse — p. Ferd. Schulz. A píšu ještě s výhradou: abstrahuji úplně od osoby p. Zákrejse, mám na zřeteli jen a jen, abych tak řekl, schema kritika a esthetika, jak se jevil v sloupcích ctihodné revue již Lumírovcům, jak jej vidíme my, a jak, dá bůh, jej spatří již budoucí poutníkové a poutnice. Pan Schulz napsal tehdy: slon, hroch . . . Dovede si někdo představiti toho šedivého obratlovce v botanické zahradě, v záhonech květin, zkoumajícího počet tyčinek, pestíků, tvar lístků a způsob kořínků? Já ano; každý článek p. Zákrejsův mi vyvolává ten obraz. Nebylo pomoci — musil ven. A já mám pokoj a mohu klidně říci, co mám na srdci.

Jsem vděčen p. Zákrejsovi za jeho řádky. On nemluví totiž jen a jen o mých verších. Zabývá se též mou osobou. A poněvadž nám individualistům jest naše „já“ vždy a všude nominativem, věcí hlavní, pochopí p. Zákrejs, že, uhodil-li na tuto strunu, uslyší ozvu. Tím spíše, že napsal v zmíněných stránkách některé nejapnosti, které mu milerád opravím. Nechci totiž, aby byl zkalen dobrý poměr mezi mnou a osobou p. Zákrejse. Poměr ten jest mému srdci a mým dobrým náladám příliš drahým. P. Zákrejs arci píše: „A co se jeho hrdosti ‚na pluk nepřátel svých‘ týče, račiž p. Machar uvážiti, že není hned každý nepřítelem, kdo s ním polemisuje, kdo cizí neurvalosti odmítá, a račiž svou hrdost podle toho zaříditi. Je skoro již nejvyšší čas. Jako přátelství, bývá také nepřátelství vyběravé.“ Božínku, což pak já považoval kdy p. Zákrejse za svého nepřítele? Nač hned takové ježení? Nač takové nemístné exkurse? Mám rád p. Zákrejse a kdybych se s ním dnes ještě sešel, milerád s ním osobně pohovořím o letošní úrodě, jeho kancelářských pracích, o jezdění

na velocipedu, o poštovních známkách — slovem: o všem, co p. Zákrejse zajímá či zajímati by mohlo. Vždyť jen a jen proto, opakuji, hmoždím se nyní poznámkami ke zmíněné emanaci jeho ducha v „Osvětě“ — nač pak má státi on proti mně, jako Othello proti Desdemoně v posledním aktu? Opravím mu klamné mínění o sobě, řeknu, co si myslím o něm, a náš starý poměr bude vesele žít znovu.

Co si myslím o něm? Řeknu to upřímně. Jest jeden zjev v české literatuře, jenž se neliší od p. Zákrejse ničím, praničím, leda počtem let života. A jmenuji jej i s nebezpečenstvím, že budu žalován jak od něho tak od p. Zákrejse pro hrubou urážku na cti. Ať. Je to p. Arnošt Procházka. Oba vynikají stejně ve svých táborech. Oba jsou literárními eunuchy, ovšem vznešenými a vysoko postavenými. Pan Zákrejs ví o kráskách schovaných i tam, kde se o tom žádnému smrtelníku nesní, ví, jaké požadavky pravá krása míti musí — ale přijde-li to k činu — — — je z toho „Červenobílá stolistka“, „Dvé krásných očí“ atd. atd.; p. Procházka item (jenže ten nazývá krásu „Vysokým Uměním“), ví o něm, najde je schováno i na místech nenápadných, ale přijde-li to k činu — je z toho „Prostibolo duše“. Oba mají esprit de corps, smysl pro cech; oba u vědomí své váhy uplatňují svou osobu jak jen možno: p. Zákrejs poví, kde cestoval v létě, líčí, jak viděl Jokaie v pešťském parlamentu, v Poděbradech při řeči Heroldově roztahne i deštník, jen aby zaujal více místa než druzí lidé stádní; p. Procházka vydá svou podobiznu (původní leptaná měděrytina) a uveřejní docela jména šťastných subskribentů v témž pořadu, jak dojdou, v „moderní Revui“; oba vládnou rovnocenným darem vtipu; oba jsou taktními gentlemany; oba proroky, ve vlasti nedoceněnými; oba se vychovali cizími vzory: p. Zákrejs Lessingem, p. Procházka dosud neřekl, kým — zkrátka par nobile fratrum, třeba na sebe nevražících. Kéž tato upřímná analysa jim otevře oči — bratrské stisknutí jejich pravic bylo by mně sladkým okamžikem!

To jest můj p. Zákrejs. A není-li mu porovnání s p. Procházkou dnes zrovna případným komplimentem, žádám jej uctivě, aby četl dále. Teď vlastně odstraním balvany, vržené v náš dosud nezkalený poměr.

Pan Zákrejs nerozumí předmluvě v mé knížce. P. Procházka jí nerozuměl též. Nedohodli se snad pánové potajmu již napřed? Pak bych si byl mohl ušetřit dokazování shodnosti . . . Čtu opět a opět řádky páně Zákrejsovy — co vlastně vadilo drahému tomu muži? Proč se točí kolem členství Akademie? „Ostatně, jednou přijmouti členství v Akademii, podruhé je bez příčiny vraceti — v tom buď zde či onde vězí temná kaňka . . .“ bručí p. Zákrejs. (Upozorňuji na Kecala z „Prodané“: V tom vězí ňáký podvod — plagiat??) Žádná kaňka, p. Zákrejsi! Uhodil jste na tu strunu, ať se ozve: P. Vrchlický mi předhodil ve svém feuilletonu v boji o Hálka, že jsem byl se strany starých „uznán a ceněn“ — rozuměl jsem tím: Aha, dali ti první svěcení v Akademii! — p. Seykora v „Čechu“ denuncoval mě ničemným způsobem z dynamitářství, petrolejnictví a žádal, aby mě Akademie vyloučila. Proto jsem čekal, až prošlo několik měsíců; a když jsem byl jist, že p. Seykora nemyslí víc, že by můj čin byl efektem jeho apelu, vrátil jsem p. Vrchlickému „uznání a cenění“ se strany starých.

Doufám, že v tomto bodu bude Vaše duše klidna, a máte-li nějaké personelní přání stran Akademie, lituji, že Vám pomoci nemohu. Je-li Akademie tak netečnou, že nezatkne sama takový skvost na svou hruď — pak ať se po letech a letech odsoudí sama slovy Vámi citovanými: „Rien ne manquait à sa gloire, Il manquait à la nôtre“ — ale ne J. S. Machar, nýbrž František Zákrejs. „To by byl jeden“, jak praví krejčí v pohádce.

Zde máte No. 2. „Zvláštním dojmem působí (praví p. Zákrejs) gratulační a holdovací epištola, Jaroslavu ‚Vrchlickému v r. 1893‘, kterou Machar do své sbírky pojal, ačkoli mu Vrchlický za kampaň protihálkovskou zasloužené místo mimo nešťastnou starovlasteneckou spisovatelskou společnost vykázal.“

Takhle Vy tomu rozumíte? Literární kritik „Osvěty“? „Osvěty“?? Ale slíbil jsem, že Vás poučím, a proto snažme se mluvit vážně. Během letošního léta (a léto to bylo dosti mizerné!) častoval mě p. Vrchlický (a to byste, p. Zákrejsi, měl věděti — ale vy jezdíte po uherských parlamentech, děláte excess roztahováním deštníku při řeči herolda národa v Poděbradech, pak ovšem přijedete domů, chytíte knihu mou a píšete o ní jako byste byl spadl s měsíce) tedy: častoval mě p. Vrchlický všelijakými jízlivými veršíky v „Zlaté Praze“.

Potom vydal je v knize „Napadlo rosy...“ a přidal k nim ještě jízlivější. A já, p. Zákrejsi, nejsem člověk, na nějž by se hodila slova písma: „Dá-li ti kdo políček na pravou tvář, nastav mu levou“ — i napsal jsem odpověď. Byla ostrá. Někdo, mně drahý, četl ji v rukopise. A ten mě prosil sepjatýma rukama, abych jí netiskl. Mluvil mi o Vrchlickém tak, jak jen soucitný člověk mluviti dovede — a já jenom na jeho žádost hodil rukopis do kamen a šel zase k evangeliu. Připsal jsem pouze k titulu básně „Jaroslavu Vrchlickému“ letopočet „v r. 1893.“ To jest mou odpovědí, mým řeřavým uhlím vysypaným na hlavu za urážky a hanu, a Vaše nejapnost a beztaktnost jest příčinou, že ji musím takto komentovat.

O mých historických básních pravíte: „Ve většině těchto básní spočívá těžiště Macharova sešitu, a snad všechněm z nich byla Vrchlického musa štědrou kmotřinkou.“

Kdybyste mi uvedl důvody, a třeba jenom jeden jediný důvod, dokáži Vám, že Vy, František Zákrejs, svými kritikami a úvahami byl Jste kmotrem „Božské komedii“, Donu Quijotu, Hamletu, a chcete-li, i Konfessím sv. Augustina! Ale Vy Jste důvodů neuvedl, spokojil Jste se apodikcí, a já činím totéž.

Dále se kasáte: „A žasněte: Machar uveřejnil na str. 74—75 svou první tištěnou básničku „Zimní kosmická píseň“, ale koho v ní šťastně nápodobil? „Malou duši!“ Hálkovy Večerní písně slyšte jen:

To je dnes hovoru nahoře,
hvězdy jsou údivem jaty:
Země, ta hezounká panenka,
oblekla bálové šaty!“

Pane Zákrejsi, vrhněte se na sbírání poštovních známek! Vrhněte se s prvními blesky jarního slunce na jízdu na velocipedu, starejte se o svou kancelář v Karlíně, roztahujte deštník na velikých schůzích — všechno, všechno Vám bude odpuštěno, jen takovéhle kotrmelce ne! Známý mydlář, o němž přítel Sursum v předešlém ročníku na těchto místech vypravoval, sklamal by se ve Vás strašlivě! Kdyby Vám pod mýdlo literami na palec tlustými napsal: „Totoť jest mýdlo“ a pod svíčky: „Totoť jsou svíčky“ — Vy ve své originálnosti budete tvrditi, že mýdlo jest svičkami a svíčky mýdlem. Já jsem v poznámce výslovně udal, že báseň jest dělána podle Nerudy, dotyčné číslo „Kosmických písní“ Jste mohl hravě nalézti, není jich tak mnoho, ale Vy řeknete: Hálkovy Večerní písně! Zákrejsi, zakrej se!

Vidíte, po takovémhle Králové Hradci 1866 bych neměl dále ani mluvit, ale jsem člověk milosrdný. Vytýkáte mi „endemickou praedilekci“ pro jistý druh přídavných jmen. I vzal jsem str. 1126 a 1127, kde si pochvalujete naši výtečnou básnířku El. Krásnohorskou a našel jsem: podkopávaný, zvytahovaný, pohmožděný, radikální, zádumčivý, násobený, domýšlivý, povrchní, renegátský, chauvinský, atd. atd. — a co s tím? To, co Vy: „Zde se učte, staří pp. adeptové nepřekonatelného starovlastenectví, a třebas i vy, staří adeptové neumořitelného vyššího snobismu!“

A konec: Dikce Vaše není též bezvadná. V jednom z minulých sešitů „Osvěty“ překládáte titul Schnitzlerovy hry: „Das Märchen“ slovem „Báchor“. Zcela nesprávně. Dvě chyby. Předně: nepíše se „b*á*chor“, nýbrž „b*a*chor“, což znáčí tolik, jako „pandero“, čili jeden ze čtyř žaludků ssavců přežvýkavýeh, za druhé: „Pandero“ nekryje se zrovna docela s německým pojmem: „Das Märchen“.

Což by tak v nejhrubších rysech bylo vše, co jsem Vám měl za nutné pověděti. Doufám tedy pevně, že, odstranivše všelijaké ty differencé u vzájemném názoru na sebe, budeme si zase tím, čím jsme si byli dosud. A já tedy toužebně čekám a těším se z věcí, jež přijíti mají, neboť toho bohda nebude, aby se můj Fr. Zákrejs nějak změnil, nějak střečkoval.

J. S. Machar.

Tuze milá práce. Přítel Machar vyplnil pro dnes moji rubriku, a tak mohu jen klidně připsati svůj podpis.

Ještě maličkost. „Nár. Listy“ v odpoledníku z 24. listopadu v rubrice „Ze soudní síně“ reagují velmi žertovným způsobem na naše výtky. Mluví o nějakém zloději: „Však pardon! Jaké nešlechetnosti se tu vůči panu Hrubešovi dopouštíme! Vždyť máme pohlížeti na něho se stanoviska povzneseného, máme podrobit všecko zlodějské jeho činění náležitému rozboru a jest naší povinností dokázati, že tento pan Hrubeš vlastně ani nenáleží být posazenu na lavici obžalovaných, že je to obět panujících poměrů společenských, máme dokázati, že zlodějství, které páše, nečiní proto, aby sebe obohatil, nýbrž spíše z duševního, bezděčného pudu . . . Mnoho a mnoho jsme pochybili. Museli přijít různí mravokárci, kteří hlásají, že dosavadním způsobem nadále to jít nemůže.

Zpytujte svědomí, útroby těch nebožáků, kteří se octnou před soudem! Posuzujte jejich činy a neodsuzujte je už předem! Zanechte toho způsobu psaní, který není ničím jiným než směsicí náhledů státního zástupce a výroků obžalovaného . . .

Poslední „memento“ přišlo právě v čas. Málem bychom už pana Hrubeše zařadili do oné řady zlodějů z povolání, řady delikventů, pro něž trestnice je nejpovolanější institucí, poněvadž na svobodě neznají pražádného rozdílu mezi ‚tvým a mým‘ a dovedli by stejně obrati výtečné naše moralisty jako každého jiného.

Nám tedy náleží povinnost zachovati se dle navrhovaného systému samozvaných mravokárců, neboť nám morálka ta byla adresována.“

Citujeme do slova. Vidno, že v redakci „Nár. Listů“ se hnulo svědomí. Kdyby byl reflexi následoval čin, bylo by dobře. Ale dnes jsou už zase referáty ze soudní síně krvavou potravou čtenářstvu, románová příloha jest dále důstojným nástupcem vymřelých dítek nákladu pp. Trachty a Hynka, literární rubrika stojí daleko za Pražskými novinami atd. atd. Jest vidno, že si redakce „Nár. Listů“ našich pokynů všímá, ale schází jí stále vedení, kteroužto úlohu od sebe odmítám. Dal jsem popud, na tom je dosti; redaktory „Národním Listům“ vychovávati nebudu.

Sursum!

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Vánoce! Zimniční práce v tiskárnách a knihkupectvích. Literární žně! Knihkupecké skříně plny skvostných vazeb, nádherných knih. A když tak obcházím ony skříně a prohlížím, myslím si: Buď publikum rozhoduje o tom, jaké spisy štědrovečerní skříně nabízejí, buď intelligence našich knihkupců usuzuje a odhaduje, čím nejlépe přilákat publikum. A pravím hned: Vážnější literatura před svátky vystěhovala se ze skříní a ptám se: Což je tak málo u nás mladých i starších lidí, jimž poučnou, vážnou knihu dát za dárek vánoční bylo by odvahou?

A ještě něčeho si všímám v těch skříních. Naší dětské literatury. Již tak často o tom se psalo, že zapomíná se u nás na děti, že nemáme pěkných a vhodných knih pro svou mládež. Ale co hůř — my i toho mála, co máme pěkného, dětem nedáváme a nenabízíme, jak vidět dle oněch skříní. Tak marně a marně hledám jednu knížku — knížku, která by měla plné právo, rok co rok ocitat se pod štědrovečerními stromky našich dětí. „A přec je to knížka znamenitá,“ psal o ní „Čas“ r. 1893, „možno říci snad nejkrásnější květ naší české literatury dětské. Básníka jejího s rozvahou lze nazvati „českým Andersenem“, nota bene! Andersenem bez rozvláčné nudnosti, bez nesnášelivé morálky, namnoze nezřetelné alegorie, symboliky a tendence, která nejednou u dětského mozku selhává.“ Míním Broučky Karafiátovy. O slastech a strastech života svatojánských broučků vypravuje tu spisovatel dětem a to tak, že vzniká illuse slastí a strastí života lidského. „Čtoucímu dítěti mimovolně,“ dí „Čas“, „vzniká v hlavě myšlénka: Ale ti broučci mají maminku a tatínka jako já, jsou zrovna tak živi jako já, ublíží-li jim kdo, bolí je to jako mne a mají radost jako já — —“ Praví se také v „Čase“, že povídka takto tedy sbližuje dítě s přírodou. Řekl bych však, že nejen s přírodou, ale s celým lidským životem. Tak prostě, mile, názorně podán tu vlastně běh života a nejen běh života jedinečného a rodinného, ale ukázáno i na život ve společnosti, na city sociální, vzájemnou výpomoc atd. Proč tedy tak milé a dobré knížky nikde nevidět? Vím, že vyšla v laciném vydání nákladem p. Horálka a p. Bašteckého, ale věnuje-li se na úpravu mnohých nezasluhujících knih všemožná péče, proč nevyslat jednou na vánoční trh

také tuto knížku v slušnější a vábnější úpravě? Mohli by se pak i naši spisovatelé i spisovatelky, píšící pro mládež, učit z ní, jak se má po dětsku myslit a mluvit, chci-li, aby dítě mi rozumělo. Zda-li i u dospělého nerozhoduje často, aby ho kniha, kterou béře do ruky, chytla? A dejte dítěti do ruky knížku, nad níž si marně láme svůj mozeček. Četl jsem verše, určené dětem, s nimiž jsem věru sám nevěděl, co počít — — jak teprve dítě? Jsou Vánoce, mínil jsem tedy promluvit o některých novinkách dětské zábavné literatury, ale výsledek je ten, že jsem nenalezl nic, nač bych mohl s radostí poukázat a tedy poukazuji jen na knížku starou, zanedbávanou, ale jistě posud nejlepší.

A nyní k literatuře dospělých! Tu především Svatopluk Čech mne vábí, abych řekl několik slov o nové jeho knize, již nazval „Modlitby k Neznámému“. Jakže Modlitby? Po „Písních Otroka“ — „Modlitby?“ Po revoltě — — — resignace?

„Leč jinak nyní. Jižtě síla divá
a bouř a boj mým není idolem,
ni tragedie zkázy hlomozivá
mi poesie světa vrcholem.
Sic dosud s obdivem tam hledím vzhůru,
kde protíná kmit křivolaký chmůru,
a před neznámou mocí chýlím hlavu,
když uraganem letí v hrůzy hávu —
však stejně teď mi plna její slávy
nad tichým úvozem hrst jarní trávy;
jest větší pro mne teď, než v bóry hvizdě,
když budí tikot mláďat v ptačím hnízdě;
teď větší mně než v hrdém srdci z kovu
se jeví v duši bratry milující,
a největší v tom božském písma slovu·
›Když v jednu bijou, nastav druhou líci!“

Pozastavoval jsem se nejednou nad životem Čechovým. Proč nepluje proudem našich bojů? Jeho samotářský a zvláštní život budíval ve mně otázky. Nechci se daleko odvažovati, ale jistý vnitřní vývoj v onom postupujícím odlučování od světa, přátel a vší společnosti rozhodně je. Mnohý z nás v nitru prodělává podobný vývoj — prodělává a zas překonává. Do jisté míry je to údělem každého jen trochu myslícího člověka, takové prvé, mladé, zanícené obejmutí světa a života, pak útěk ze světa a ze života, útěk, třeba jen v nitru prožívaný, a zase návrat na základě hlubšího sociálního poznání a práce v řadách společnosti. Vrátí-li se Čech ještě kdy do světa, říci si netroufám, ale ať jako básník poví, proč odešel, co se mu znechutilo, co jej sklamalo, v čem sklamal sebe sám! Řekl bych, že nyní po životě, věnovaném hlavně epice, můžeme čekat od něho asi již jen knihy subjektivní. Vidět v této sbírce sestoupení Čechovo do vlastního vnitra. Napsal zde svou „Zpověď“, báseň upřímnou, milou, dojímavou — dojímavou tím víc, že zpovídá se člověk nemladý.

„Já viděl dobře lži a bludy věku,
já o člověctva obrození snil,
leč v pohodlném společnosti vleku
jsem po šabloně její všedně žil,
s ní sháněl požitek a bydlo tiché,

s ní bratrů bídu řešil almužnou,
s ní za skutek měl celý fráse liche,
jho nízké snášel šijí nemužnou
a v rukou poměrů byl slabá třtina,
já jinak myslil, jinak žil — Má vina!“

V „Modlitbách k Neznámému“ je Čech po této stránce nový. Že náboženskou otázkou se obírá, nad tím se ani nepozastavuji — vidíte již v jeho „Adamitech“, kde trápí ho problém božství; zde ovšem Neznámému věnována téměř celá kniha a věnována je otevřeně — — to je také to nové u Čecha. To, co Čech vidí a myslí si v onom „Neznámém“, nejlépe vystiženo v básni Bůh. Vlastně Čech neví, co určitě vidět a myslit si, a tomu dal silný, mohutný výraz spojením názorů, vzájemně se vylučujících. Bůh je mu záhadou všech záhad.

„V prach! Na kolena již! Ni slova, slova víc!“

Kromě Čechových básní vyšly v poslední době verše Karla Červinky „Hledání samoty“ s úvodem Jiřího Karáska a „Memento“ Jaroslava Kvapila. Verše Červinkovy jsou náladové a v tom vidí také přednost jejich p. Karásek. Znám p. Červinku již z dřívějška a nemohu říci, že bych v nynější sbírce viděl pokrok ani právě v té naladovosti a myšlénkově také ne. Nejvíc se mi zamlouvala v knize „Píseň zasněžení“.

Kvapilovo „Memento“ platí lásce. V prologu praví:

„Přísně hledíš, Erote, v dobu dnešní
za svou přízeň život chceš milujících — — —

Varuješ je svobodou, jíž se vzdali,
na ložích jim únavou sebe loupíš,
po letech je polekáš, vzpomenou-li,
mladí že byli.“

Nebývalo tak i jindy? A není dnes také zase i jinak? Eros je nevinný, ale lidé, ti lidé jací jsou — — na tom tedy záleží dnes i záleželo tenkrát jindy. I jindy platívali a neplatívali lidé Erotu daň životem za jeho přízeň. Pan Kvapil myslí však, že dnes Eros a smrt jsou dva podružné zjevy a ukazuje v lyrické trilogii, jež následuje po prologu, milujícím na tu smrt. Zajisté každá tělesnost končí smrtí. Pojme-li se tak „Memento“ hloub, tedy je to „Memento“ tělesnosti. Knížka je dost zajímavá, ale upomíná příliš na Maeterlincka a to ovšem zajímavost kalí, nemám-li říci víc.

Z prosy nevyšlo nic zvláštního, o čem by se dalo obšírněji promluvit. Nejlepší věc, kterou zde mám, je několik drobných povídek Heritesových, vydaných v kabinetní knihově pod názvem „Bůh v lidu“. Autor ukazuje, jaký význam za jistých okamžiků má v životě lidském víra v Boha. Hojí zármutek, probouzí odevzdanost, obměkčuje tvrdé srdce, zachraňuje od samovraždy atd. Pokud by šlo o vnitřní, hlubší spracování takové látky, není úloha právě snadná. Herites také se o ni tím způsobem nepokusil, řeše svůj úkol jen vnějškově. Nejzdařilejší je povídka, jejímž motivem je návrat dcery ze služby k rodičům, návrat neradostný, protože dcera přichází s outěžkem.

Do rámce neumělecké literatury mohl bych tu na konec zařadit „Frašky a tragedie“ Jiřího Bittnera, skizzy zajímavé již osobou autorovou. Pak o Kosmákových „Nových obrazech z Kukátka“ lze říci několik slov. Kosmák je lidový povídkář se silně vyslovovanou tendencí. Na př. píše-li povídku proti tanci (Následky masopustu), dává třem osobám ulovit si smrt tancem za jedinou večerní zábavu. Je morálkář. Ale jeho morálka bývá často povrchní, jak vidět z povídky „Evangelista“, v níž líčí člověka, jenž před léty chodíval po Vídni, v nádvořích domů předčítávaje lidem evangelium, jak právě na tu neb onu dobu připadalo. „S oken házeli mu lidé v papírkách peníze. Evangelista je sbíral a děkoval uctivě na vše strany. — — — V třetím poschodí šilo několik švadlen — mladé i obstárlé holky. Rozebíraly také to dnešní evangelium a konečně řekla jedna vesele: „Jsme všechny chudy, přijdeme všechny do nebe. To je dobře!“ „Milá slečno Mali“, pravila obstárlá švadlena, hledíc na ni vážně, chudoba sama do nebe nevede! Který chudý tam chce přijíti, musí choditi také pilně do kostela a nejen na procházky.“

A na konec ptá se spisovatel: „Nezasluhoval onen muž skutečně názvu „evangelista?“

Z překladové literatury zaznamenávám překlad Flaubertova románu „Salambo“. V úvodu ke knize vyložil význam a cenu románu překladatel p. F. V. Krejčí. Chválívá se na Flaubertovi jeho objektivnost a styl. „Krása ‚Salambo‘“, praví také p. Krejčí, „záleží tedy jedním slovem ve velkém stylu. — — — Kdo jen poněkud pronikl dílem Flaubertovým, nemůže být ani chvíli na pochybnosti, že všecko to krásné, veliké, vzrušené v látce, osobách a dějích slouží mu jen zde proto, aby mu poskytlo příležitosti ke kochání se ve velkých, zvučných slovech, zářivých obrazech, bezvadně tesaných a klassicky uhlazených periodách. Velký styl v látce byl zde proto jen vybrán, aby Flaubert mohl ukojiti svou zálibu ve velkém stylu formy.“ Odtud si vysvětluji, že mne ten román zůstavil chladným. Studil mne. Jakoby duše chyběla jeho životu. Ostatně i paní Bovaryová Flaubertova má v sobě dost toho studena. A je Salambo román skutečně historický? *Z.*

ZPRÁVY.

Ideál Českého obchodního musea líčí „Obzor národohospodářský“ v čís. 19. dle vzorů měst cizích následovně: „Velká budova, celý blok, kolkolem od hlavního vchodu řada větších i menších síní. Zprvu čítárny, od rána do noci otevřené a zdarma přístupné. Čítárna listů politických, obchodních, průmyslových, vědeckých, všech řečí a ze všech zemí, každý vyložen na svém očíslovaném místě a stolu. U vchodu na stole seznamy a psací potřeby. Pak pokoj s adresáři, podél stěn na policích soustavně uspořádanými a každému bez oznamování („bez lístku“) přístupnými, uprostřed stoly s psacími potřebami; dále podobný pokoj s cenníky obchodních domů a továren, jiný s mapami, jiný se slovníky a mluvnicemi cizích řečí atd. Dále velká knihovna s vrchním světlem; uprostřed pohodlné stoly, po stěnách do dvou pater police s knihami; katalogy dle odborů i dle spisovatelů vyložené a dostatečný počet knihovníků kteréhokoli pohlaví. Dále sbírky nynější zdejší výroby: obor textilní, práce z kovů, dřeva, papíru atd.; u každého řemesla a průmyslu suroviny, pomůcky i výrobky. Pak sbírky z ciziny, seřaděné dle zemí a dle našich konsulátů v cizině, všude obvyklá oddělení pro to, co se tam dováží, a to, co se vyváží. Pak sbírky, znázorňující starý průmysl a obchod český v přehledu dle vývoje a sbírky pro starožitnosti původu cizího. Dále třebas i bursa peněžní a na zboží; síň na ukládání vzorků při uzavírání smluv, zkušební ústavy, zejména pro kondicionování přediv. Konečně síně větší i menší se stupňovitě stoupajícími sedadly pro přednášky a několik pokojů pro schůze odborných spolků a sborů poradních, z nichž bychom vyšli opět, obešedše celou budovu, k hlavnímu vchodu.“ Malý zdar a malý zájem na dosavadních podnicích podobných u nás vysvětluje „Obzor“ tím, že u nás ze strachu, aby nepřišla do musea nejnižší třída spoluobčanů, povoluje se volný vstup jen spoře a v některých jen chvílích. I malé vstupné škodí, protože důkladné prohlížení vyžaduje mnoha návštěv. Vzdělávání sbírkami, musei, obrazárnami atd. má býti veřejné a nejpřístupnější právě chudému, který to nejvíce potřebuje, a mládeži, jejíhož nadšení má se tím využiti pro dobro a práci.

Vystěhovalci z Německa. V měsících lednu až červnu r. 1896 vystěhovalo se z Německa celkem 17.101 lidí; mimo to převezeno z německých přístavů za moře v téže době 57.087 tisíc vystěhovalců ze

států cizích. „Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs“ podávají k tomu (1896. III. 62) zajímavá čísla z let předešlých:

Vystěhovalo se z Německé říše za dobu od ledna do června:

r. 1891	. . . .	63.676 lidí
„ 1892	. . . . , ...	70.453 „
„ 1893	. . . .	47.519 „
„ 1894	. . . .	21.252 „
„ 1895	. . . .	16.474 „

Slovensko-česká vzájemnost. Jednota československá uspořádala slavnostní akademii, na níž několik hostí slovenských působilo. (Pan farář Holuby přednášel, zpívalo se slovensky a tančilo) Doufáme, že slovensko-česká vzájemnost se utuží a že ponese oběma stranám ovoce praktické. Mnoho řečí je tu zbytečno. Máme v Slovácích 2 milliony lidu svého — to přece mluví více než hlasitě a na vzájem Slováci v nás mohou míti podporu. Otázka československá skutečně na obou stranách počíná se živěji přetřásat, jak viděti z různých listů českých i slovenských.

Studie biblické. Autor spisu: Rozbor kralického Nového Zákona co do řeči i překladu (s historií našeho bibl. textu) 1878, pan J. Karafiát vydává náboženský list: Reformované Listy. (Vycházejí 6krát do roka, za 50 kr.) Listy ty v mnohém ohledu zasluhují povšimnutí alespoň od těch, jimž náboženský život v Čechách není lhostejný. Upozorňujeme na stálou rubriku pod titulem: Studie biblické pro učené i neučené; rozbírá se v nich překlad hlavně bible kralické. V posledním (6.) čísle ukazuje se na potřebu sehledat historii našeho biblického textu a bible samy; mezi jiným uvádí se, že se český text posud vydává v cizině — kým a proč? Česká bible na př. tiskla se ještě roku 1859 a 1860 v Berlíně, ve Vratislavi 1855 vydána: Kniha Žalmů.

Památce Descartesově. Na oslavu 300letých narozenin Descartesa uspořádaly jednoty filosofická a methematická dne 6. slavnostní přednášky; prof. Durdík vyložil Descartesovo učení filosofické, prof. Studnička mathematické.

Maturitní zkoušky gymnasistek. Ministerstvo dovoluje ženám konati zkoušku maturitní na středních školách za dvou podmínek, a to když dosáhly 18. roku svého věku, a když absolvovaly gymnasium soukromé nebo jako privatistky gymnasium veřejné, nebo když předloží vysvědčení, že dostalo se jim za přiměřeného vedení gymnasijního vyučování v celém jeho rozsahu. K písemným a ústním zkouškám kandidatek ustanovilo ministerstvo vyučování zvláštní gymnasia; pro české kandidatky v Praze delegováno bylo gymnasium akademické, na Moravě české státní gymnasium v Brně. Připomenouti třeba, že při maturitě musí se skládati zkoušky ze všech předmětů jako na gymnasiích vůbec, vyjmouc náboženství, přírodopis a filosofickou propaedeutiku.

Mládí v hudbě. Také v našem hudebním světě pozorovat hnutí. Energii p. Lošťáka podařilo se provésti koncert, na němž více mladých

skladatelů vystoupilo. Referenti různých listů s počátkem jsou spokojeni a již se oznamuje koncert druhý.

Co tito mladí chtí, vyložil p. Lošťák v uvedených námi zasláněch; v některých listech venkovských idee byly rozvedeny šíře. Zejména jsme četli stať v „Krakonoši“ (26. září), kde se ruch mladých skladatelů připodobňuje literárnímu hnutí t. zv. moderny; ukazuje se, že mladí čelí p. Fibichovi a postavení jeho v české hudbě přirovnává se postavení p. Vrchlického v literatuře.

Běží tedy ve věci o postavení, které se p. Fibichovi má přiřknout v naší hudbě a ve vývoji jejím od Smetany. Je hudba Fibichova pokračováním a pokrokem od Smetany, nad Smetanu? Tu rozcházejí se úsudky. Jedno mínění o p. Fibichovi čteme v Ottově Naučném Slovníku. A podle toho mínění p. Fibich byl a je větší než Smetana; čteme totiž: „v době, kdy vznikl — (‚Blaník‘ napsán 1874) — byl ‚Blaník‘ rozhodně slohem nejpokročilejší českou zpěvohrou“. Tedy pokročilejší než „Braniboři v Čechách“, než „Prodaná Nevěsta“, než „Dalibor“ a „Dvě Vdovy“? „A jestliže o „Blaníku“ bylo řečeno, že svého času do slohu znamenal krok ku předu pro celou dramatickou hudbu, dlužno doložiti, že po Smetanově „Libuši“ a „Tajemství“ Fibichova „Nevěsta Messinská“ opět byla rozhodným pokrokem na dráze k modernímu slohu dramatickému.“ „Fibich vůbec vždy pokračuje tam, kde nejpokročilejší zjevy naší literatury hudební přestávají.“

Proti tomuto posuzování mladá generace v touze o hudbu českou navazuje na Smetanu (a Dvořáka) přímo a p. Fibichovi přiznává velikou formální vzdělanost a virtuosnost, přiznává mu velikou znalost hudební literatury a dovedné té znalosti používání, ale nevidí v něm umělce národně tvůrčího, ani moderně samostatného. My o p. Fibichovi soudíme podobně.

My jsme pozorovali mladé již před koncertem p. Lošťáka, když totiž na památku Palestriny dávali koncert a v něm madrigály tohoto mistra; škoda že officielní kritikové těchto madrigálů neslyší častěji, byli by pak lépe připraveni k pochopení „Čertovy stěny“.

Také jsme vítali založení filharmonických koncertů za řízení p. Kovařovice; program koncertů jeho byl promyšlený, podával soustavný přehled starší hudby a obzvláště také dbal hudby domácí; nyní koncerty, když Umělecká Beseda a jiní činitelé zmařili jejich původní plán, jsou více na niveau starých populárních koncertů a nikoli na výši, kterou žádá moderní koncert filharmonický. Obecenstvo láká se více jmény nežli správným uměleckým výběrem.

Návštěva škol středních v Rakousku také letos stoupla a sice na gymnasiích o 1304, na reálkách o 981 žáků. Avšak v jednotlivých zemích ubylo na středních školách žáků; tak ve Štýrsku 20, v Korutanech 22, na českých gymnasiích 202, na německých v Čechách 55 a na německých na Moravě 28. Reálkám ubylo v Solnohradsku, ve Slezsku a v Černovicích; za to přibylo jiným středním školám, českým gymnasiím na Moravě, gymnasiím v Haliči, Bukovině a Dolních Rakousích; dále reálkám v Dolních Rakousích, německým a českým reálkám na

Moravě, reálkám v Haliči a českým reálkám v Čechách. Tendence sklání se ke školám reálním.

Směna kultury naší říše s cizinou r. 1895 vykazuje takovou bilanci: dovezlo se k nám 38.992 metr. centů různých knih a časopisův a 639 metr. centů obrazů a maleb. Od nás se do ciziny vyvezlo: jen 868 metr. centů knih a časopisů, ale za to 2100 metr. centů výrobků umění výtvarného. (Hlídka.)

Universitní bibliothéky v Evropě. Německo má 20 bibliothek s 5,850.000 svazky. Celkem má asi o 3,000.000 svazků víc než italské universitní bibliotheky, které stojí na druhém místě. Britanie, Rakousko a Rusko mají asi po 1,800.000 svazcích, Švédsko a Norvéžsko 790.000 a Španělsko 726.000 svazků. Francie jen 692.000 svazků.

Návštěva vysokých škol rakouských. Celkem jeví se letos v návštěvě úbytek 204 studujících, z nichž 16 připadá na fakulty bohoslovecké, kdežto na lékařských fakultách oproti lonsku ubylo dále 430 řádných a mimořádných posluchačů. Právnické fakulty vykazují přírostek 170 řádných a 71 mimořádných, filosofické 191 řádných a 2 mimořádných posluchačů. Pokud se týče fakult bohosloveckých, jeví se na universitách ve Št. Hradci, na německé v Praze a na černovické malý přírostek, na ostatních úbytek. Pozoruhodnější zmenšení frekvence jest na právnické fakultě české university, jež čítá 959 posluchačů, o 159 méně než loni, oproti tomu vykazuje filosofická fakulta téže university značný přírostek; čítá 336 posluchačů, o 140 více než loni. Na šesti technikách stoupl počet studujících o 375. Též veřejný ústav pro orientální řeči ve Vídni vykazuje pozoruhodný přírostek posluchačstva.

Ze Slovenska. Kritik pod šifrou —č.— v „Naši době“ věnoval brožuře „Slovensko“ veškerou pozornost a podivně obšírnou kritiku, asi tak rozsáhlou, jaká je sama brožura. Omezím se jen na některou věcnou výtku p. kritikovu, (když už bylo mi laskavě dopřáno zde místa obhajovati svou nepatrnou práci, o níž ve snách se mi nezdálo, že by tak nelíčeného povšimnutí mohla dojíti,) tím víc, že na mnohé jsem již odpověděl v odvětě „Národním Novinám“, a p. kritik ještě před objevením se oné odpovědi leccos zopakoval po nich, nezkoumaje podstatnosti výtek. Kdybych měl na všecky výtky a vývody p. kritikovy replikovati, — vůbec aby brožura mohla vyhověti všem jeho požadavkům, musila by obsahovati vše, co si kritik může o Slovensku jen pomysliti, všecko obšírně a důkladně, a pak ještě by našel některou mezeru v ní.

1. Praví mezi jiným, že jsem si neuvědomil své výpovědi: „že vláda maďarská židy mazlí“. Poněvadž s tím prý souvisí rakovina kořalečná na těle lidu slovenského, k jejíž vylíčení vláda nepovolovala v Trenčansku spolků mírnosti kněžími zakládaných. P. kritik tímto vinu sejímá s domácích a svaluje ji na nepřítele. A tuto taktiku provádí na mnohých a mnohých místech kritiky své.

Vláda uherská spolky mírnosti jednu dobu v Trenčansku skutečně zakazovala, podněcována k tomu mnohomohoucími židy: jako dnes překážky staví spolkům potravným zejména v Liptově a ustavičnými šika-

neriemi a pokutami chce zapuditi chuť jinde po podobných spolcích, podobněž hlavně následkem zakročení židovstva. Jinde však o spolky mírnosti nedbala a posud nedbá, třeba v hojnějším počtě je nyní zarážejí na různých stranách. A co by si byla počala proti kněžím v Trenčansku, stojícím pevně na svém a utvrzovaným tím vědomím, že konají dobrou věc? Leč počínání jejich bylo po většině okamžitým vzplanutím antisemitismu bez hlubšího morálního vědomí; jakož ostatní sobecká intelligence, jakáž vyrostla z liberálního hnutí uherského, takéž kněži neměli pochopení pro počínání nevýnosné ale zvykli právě upírati svých zraků na vládu a čekati zásvitu jejího sluníčka milostného.

2. Jinde praví, že nesprávně jsem napsal, jakoby slov. národovci byli bývali nakloněni (více) Rakušanům. O náklonnost zde prý neběželo. V skutečnosti však ona rozhodovala mnoho. Národní pohyb slovenský počali luteráni, a oni přece byli hodně nakloněni rakouskému regimu proto, že od Josefa II. svobodu církevní obdrželi. Později Hurban byl vyznamenán týmž regimem, poněvadž v revoluci zbraně se chopil k jeho obhájení, biskupstvím patentálním.

3. O násilné maďarisaci praví p. kritik, že nepočítá se teprve s vyrovnáním rakousko-uherským, ale založením maďarské akademie. Ne akademii, ale rok 1791 můžeme třeba přijati za počátek. Už tehda obdržela maďarčina vrch nad jinými uherskými řečmi, kde zákonem stanoveno, že má se jí vyučovati na všech gymnasiích, co řeči státní. Když však uvážíme to, že po dobu vyrovnání nebývala maďarčina výlučnou naukosdělnou řečí ani na gymnasiích, po něm ale stala se jí také na měšťanských a stává se na obecných školách; když povážíme, že jednota Uher pod suverenitou kmene maďarského a neodvislost hlásána a nepřátelé těchto ideí pronásledováni v Uhřích sice už i před revolucí, ale „státní idea“, totiž pomaďaření Nemadarů v doslovném smyslu, vznikla teprve po vyrovnání a tvůrcem, krystalisátorem její byl skutečně Vojtěch Grünwald: pak musíme vyrovnání přijati za rozhraní, od něhož se začíná násilná a doslovná maďarisace, totiž chuť nejen opanovati, ale vyničiti Nemaďary.

4. Opět jinde praví p. kritik, že slov. národní strana měla časopis „Hlásnik“, jimž dost poučovala lid: poněvadž jsem napsal, že národovci dosud nemají politického časopisu pro lid. Ale „Hlásnik“ je měsíčník s dopisy a pohádkami spíše pro uspávání, ale nikoli budění ducha.

5. Podle kritika lid slovenský uvědomil si význam národní věci, na němž není pravdy více, než že kde se našli jednotlivci, mající vliv na lid, tam on následoval jich.

6. Pan kritik převzal mezi své vývody také běžné učení mezi slovenskými národovci, že by se bylo dařilo národní věci, kdyby se jen byl našel talent, který byl by dovedl organisovati: — podobně dobrý společník v hospodě utvořuje kolem sebe kroužek. Leda mýlka je v tom, jako by organisace byla možná a něco platná bez přiměřené práce!

7. Dále kritik praví, že jen tři lidé to byli, jenž přijali úřady po revoluci od vlády uherské; úřady vyšší stoličné; uvádí to na podvrácení povšechného mého tvrzení, že národovci přijímali úřady a musili mlčeti. Což Lichard, Hurban neměli úřady? Kolik bylo slúžných a podslúžných ze slovenských dobrovolníků!

8. Hodně nesprávně vykládá jedno místo z brožury o Štúrovi: „dosáhnout ideál viděla se mu rovuluce prostředkem“ — a připojuje poznámku: „pod dozorem rakouského důstojníka Bloudka?!“ Ne, nikoli, — to jsem nepsal. Jeho ideálem byla Svatoplukova říše jeden čas, potom slovanský stát pod vůdcovstvím Ruska; nemohl jsem předpokládati o Štúrovi, že by byl chtěl pod Bloudkem uskutečniti oněch ideálů. Slovenské povstání, jako se potom odehrálo, bylo vynálezem Hurbanovým, jak jsem v brožurce poznamenal. A co přívěsek rakouských vojsk skutečně nemělo jiného významu politického, leda že dostali národovci některé úřady, a zároveň popudili proti sobě Maďary; a tudíž v tom smyslu, jako já jsem je uvedl v „Přehledu dějinném“ v brožurce, nemělo ani politického významu.

9. Na konec mi p. kritik imputuje věc, o které se mi nezdálo, — že češtinu pokládám za prvou podmínku přítomnosti, anať má býti posledním cílem slovenských snah. Mé vývody činěné v této věci sice uznává, ale zlobí se přece na mne, že prý provokuji. To není provokací, pouze kapacitováním, užitečným přes některou trpkou pilulku, podanou obecenstvu slovenskému. Kdyby užívání slovenčiny byli zvykli Slováci považovati za nutnost pokud není škol, pak bych sám nazval své vývody provokací; ale oni považují slovenštinu spásonosnou a nezměnitelnou věcí na věky. Nikoli lidé nejdrobnější, ale ty nejjasnější hlavy. Vajanský v „Suché ratolesti“ dává do úst Rudopolskému své vlastní náhledy v tento smysl: Slováci prý neměli si pustiti Šafaříka a Kollára, pak by měli jinší literaturu. Tedy pustili jsme si je? utekli nám? nemáme z nich více užitku? Přece jsou tak naši, tak nás vzdělávají, jako dosud žádný z literátů, píšících už slovensky. Do takovýchto směšností věc zacházela; proto bylo a je třeba ji osvětlovati a tu škodlivou ješitnost potírati, která se durdí proto, že nemá míti svou nejbližší mluvu krajovou za spisovnou.

J. Smetanay.

Na to odpověď:

Ad 1—3 znovu ukazuji na uvedené prameny, z nichž poučí se každý, že na př. snahy maďarisační v letech čtyřicátých byly aspoň tak prudké a soustavné, jako po vyrovnání 1867.

Ad 4 poznamenávám, že nebyla řeč o jakosti, nýbrž o existenci lidového časopisu slovenského.

Ad 5—6 připomínám, že uvědomění lidu všude závisí na vzdělaných a schopných jednotlivcích; tím požadavkem nedostatek činnosti se neomlouvá.

Ad 7—8 prostě odkazuji znovu na „N. dobu“ III, 942—3.

Ad 9 posléze konstatuji, že výklad o spisovné češtině jako posledním cíle budoucnosti, ne jako požadavku nynějška, a o českých školách na Slovensku jako jediné cestě k tomu, ač na ten čas nemožné, je výklad *můj* (v N. době“ III, 946—8 a už před rokem v „Čase“), ne p. Sm—ův. Uvádí-li nyní p. Sm. na důkaz „mystického zbožňování slovenčiny“, jak psal v brožuře, výrok jediného spisovatele, neměl zapomenout uvésti také, že „zbožňovatelé“ její Štúr, dr. Hurban, Hodža, Kuzmány, Lichard, Chalúpka, Záborský a jiní důležité věci psali česky, že Viktorin nebo Pauliny 1873 v Praze veřejně slovenčinu literární označil

za dočasnou „potřebu domácí“, že evangelíci slovenští podnes zpívají z české Cythary Tranovského a čtou českou bibli Kralickou, že slovenské časopisy ochotně otiskují české články od Čechův, že česká kniha i noviny na Slovensku stále jsou domovem, že všecky kulturní snahy české provázejí se tam srdečnými sympatiemi — že však to vše nestačí, aby nynější Slovák, z maďarských škol, bez praktického cviku, také správně česky psal, jak ukázala „Nitra“ 1876, a jak to — opakuji — p. Sm., přes svůj dlouholetý pobyt v Praze, klassicky na sobě ukazuje sám.

Proto věnoval jsem malé brožurce p. Sm—ově „podivně obšírnou kritiku“, neboť pokládám za věc důležitou, aby v Čechách o Slovensku byli informováni správně. *č.*

Antiseptické látky oblekové. Vážená redakce, prosím o uveřejnění těchto několika řádek, vztahujících se ku článku p. Dra. Preiningera „Lékárnická a zdravotnická výstava“.

Reaguji na slova: „pokus firmy ‚Kocián‘, hotoviti látky oblekové antiseptické jest malicherný“ a cituji následující výňatek z posudku českého bakteriologického ústavu.

1. V látkách impregnovaných by najisto za jistou dobu bakterie zacházely.

2. Látkami impregnovanými rozkladným processům by se dalo zabrániti.

3. Látkami impregnovanými jeví se možnost šíření se infekčních chorob a i vlastní nákazy mnohem menší.

Byl jsem to já, který jsem myšlénku impregnovati oblek antisepticky pojal a p. Kocian s největší ochotou uvolil se zcela nezištně k dosti značným obětem pro věc podle mého soudu vážnou, která dosud ovšem jest ve stadiu pokusů.

Jest známo, že šatem lze přenésti nemoci infekční a podaří-li se, o čemž nepochybuji, vyráběti látky trvale antiseptické pak látky tyto mohou veřejnosti přinésti dobrý užitek.

Já, pokud pro svou osobu sděliti mohu, nosím při všech dosti častých u nás nákazách antiseptické látky firmy K. Kociana a dosud — snad se to náhodou jen stalo — jsem neměl případu infekce, kterou bych sám zavinil.

Soudím na každý způsob, že firma Kocianova zasluhuje povšimnutí a měly by se tudíž konati pokusy; ano, kupovati látky ty a zkoušeti jejich antiseptický vliv.

V Humpolci, v listopadu 1896.

MUDr. J. E. Jirásek.

Moderna hospodářská.

Ve všech oborech, ve všech odvětvích veřejného života našeho objevily se v posledních letech bohudík snahy, směřující k reformě. V literatuře, umění, ba již i v politice reformní strana je dnes již značnou minoritou: jen tam, kde jí bylo nejvíc u nás zapotřebí, v našem hospodářství, všecko ještě ticho, jakoby se ve světě nic nedělo! A přece každý, kdo se o politický a sociální pokrok našeho národa zajímá, musí záhy poznat, že konečný úspěch jeho snah bez hospodářského sesílení je nemožný; není možno, aby národ náš zaujal ve společností národů onu posici, jež mu náleží, bez předchozího dosažení hospodářské a finanční síly a samostatnosti. Hospodářská a finanční síla dopomohla vždy každému národu ze situace sebe fatálnější (Francie), vidíme, že se experimenty národů politicky mocných, bez urovnaných hospodářských poměrů nedaří (Italie).

U nás bylo již několikrát v poslední době na bezvětří ve věcech hospodářských ukazováno. Ale nic, pořád žádný život. Ani vedoucí strana se věci nechápe a hospodářský život vůbec zanedbává. A přece nelze si mysliti, že by nebylo ve straně lidí, kteří sdílí přesvědčení naše a že není ve straně lidí, kteří by nevěděli, kde a co schází, a jak se věci vzíti. Již proto není nedostatek takových lidí možný, poněvadž se na světě ještě vždy našli lidé, kteří jsou ochotni vydělávat peníze. A každá rozumná hospodářská akce česká, která by směřovala ku vyplnění pověstných „citelných mezer“ v průmyslu a obchodu, předem má úspěch zajištěný. A v žádném oboru našeho života těch mezer tolik nezůstalo jako právě v obchodním a průmyslovém. Nebudeme tu znova vyčítat jak jsme prospali zakládání železnic v Čechách, jak se nám dráhy pomalu ztrácely hospodářsky pod

nohama, jak jsme vůbec, pokud se drah týče, odsouzeni na milost a nemilost buď vlády nebo našich sousedů Němců, což je v efektu stejné. Věc se stala, a hospodářské chyby těžko se napravují. Ale rozhlídneme-li se po tom, co máme — a co nám schází nyní po 15 letech, nalezneme skutečně, kam se ohlédneme, velké, ba příšerné mezery a ke všemu se žádné strany nepřichází pomoc, náprava. V obchodě je důležitý každý den, platí staré „time is money". A co my podnikáme dnes? Nic. Planými deklamacemi o „zámožnosti", „intelligenci" našeho lidu se v té věci nedokáže nic.

Kdo pochopil duch času, poznal zajisté záhy, že průmysl a obchod den ze dne stává se důležitější, a že čím dál, tím více se všechny otázky veřejné koncentrují v záležitostech hospodářských. Naši sousedé v říši Německé zajisté to pochopili a zimničným chvatem doplňuje Německo všechny mezery v tovární produkci a zvětšuje to, co již má. Rakousko, jako obyčejně, přijde i zde o něco později. A my? My budeme na tuto dobu opět tak nepřipraveni jako vždy doposud a budeme zase klidně se dívat, až naši krajané postaví buď soukromé nebo akciové továrny a podniky a milostivě nám přiznají rovnoprávné nápisy na druhém místě „k vůli českým klientům" — rozumí se při úplně německé správě! Vždyť se to děje ustavičně! V Plzni jsou tři pivovary — český z nich není žádný; projektuje se čtvrtý a kdo jej podniká — pan Piette a Länderbanka ve Vídni! A tak je to všudy. Tu a tam postaví se nějaký pivovar a na tom je dost. Ostatní průmysl jakoby byl pro nás vyloučen. A není, ptáme se, v Čechách podnikavých lidí? Jsou. Ale českému obchodu schází organisační centrum, centrum nikoli pouze přijímající, nýbrž také něco podávající a tvořící. Zkrátka, schází nám česká moderní banka.

Nepřipadá nám zajisté dotýkati se ústavu stávajícího; ale musíme přiznati, že Živnostenská banka není ústav moderní; ten dnes má docela jiné úkoly než ústav před padesáti lety. Živnostenská banka, abychom to řekli otevřeně, stojí na příliš zastaralém stanovišti, než aby mohla dnes konati poslání, které my od moderního ústavu nyní pro nás žádáme. Ať se vykáže, co v posledních 10 letech pro zvětšení a rozšíření, pro tvoření a zvelebení českého obchodu a průmyslu vykonala? Nestačí dnes pro naše poměry dělat obchody čistě bankovní, brát

vklady, eskontovati směnky, kupovat a prodávat cenné papíry atd., jak v inserátech se dočteš. To bylo pro banku dost před věkem, dnes žádati dlužno, aby bankovní správy hleděly také dále. Pohledněme jen do Berlína, Paříže, Pešti ba i do Vídně, která v tomto ohledu stojí na místě posledním! V pracovnách bankovních ředitelů najdete plány a projekty drah, továren, nejnovější patenty atd., atd. Nežádáme od správy české banky, aby stavěla snad dráhu ve Venezuele, anebo aby koupila v Johannesburgu zlaté doly, anebo aby se súčastnila nápravy tureckých financí. Ale moderní správa české banky musí znáti problém české otázky obchodní a musí tuto otázku prakticky řešiti.

Nám schází průmysl, velký průmysl docela. Volby do Obchodní komory v prvním sboru, jsou toho nejzjevnějším důkazem! Žádáme tudíž od intelligentní a moderně vzdělané správy bankovní, aby spojila a skoncentrovala v sobě všechny finančně a duchovně schopné živly obchodní a průmyslové, aby jejich podnikavost budila neb ji podporovala. Tím poslouží sobě jako ústavu vydělávacímu, ale zároveň bude plniti poslání pravé české banky. Nemůžeme a nechceme dávati Maďary po stránce ekonomické za vzor: báječný vývoj uherského průmyslu, podporovaný všemi dovolenými a nedovolenými prostředky vládou, chová v sobě zajisté mnoho nezdravého, a to se na národě maďarském vymstí jednou krutě. Ale čekat pořád na maďarský „krach" a pohodlně zakrčeti rameny nad maďarským globem je rovněž tak pochybené. Maďaři pracují od let, kdy ještě nebylo vyrovnání politického, aby se stali od každého jiného národa obchodně nezávislými, chtějí míti obchod svůj a průmysl svůj. Vždyť dávno před revolucí politickou zakládali své spolky hospodářské a počali se od Rakouska emancipovat hospodářsky. Tuto zásadu provádějí, kde mohou. Poznali, že podnikavost jednotlivců není dost velkou, proto založili si k osmi velkým, už stávajícím bankám, devátou „Uherskou banku pro obchod a průmysl" (Magyar ipar és kereskedelmi bank) a banka ta za několik let svého trvání posloužila maďarskému průmyslu a obchodu znamenitě, sama při tom dobře pochodivši. A my máme všeho všudy jednu českou banku. Jednu pravím (Zemskou banku král. Českého nelze počítati do kategorie bank v obyčejném toho slova smyslu). A vede tato banka český obchod a český průmysl? Velký kus českého obchodu a průmyslu je jinde, jinak by nebylo možné, aby v Praze existovaly vedle jediné české banky se skvělým úspěchem tři německé

pražské a čtyři filialky bank vídeňských. To zajisté mluví pro nedostatek našich bankovních poměrů dost hlasitě.

Není pochyby, že za takových poměrů reformní snahy, „hospodářská moderna“, abych tak řekl, má posici těžkou. Zde se psaním mnoho nevyřídí, kdežto v jiných oborech je psaní skoro vše. Několik článků, třeba o aristokratickém umění, několik básní a reforma je snad už provedena. V světě obchodním platí více cifry a čas. A tohoto času není nazbyt. Co den slyšíme o různých projektech a my jsme hluší, slepí a nehybní. Toho nutným následkem je, že se ve světě rozhodujícím samostatné hospodářské politiky české vůbec nezná a že se na obchodní a průmyslový svět český, pokud už existuje, nebéře ohled; a finančně stáváme se úplně závislými na Vídni. Tím jen může se státi, že vláda při svých finančních a hospodářských operacích a plánech na nás nepamatuje jako na př. při konvertování rent atd. Jen tím se stává, že si troufá vydati milliony rentových obligací s textem pouze německým: pověstné „Platí deset zlatých“! trvá pořád a pořád. Jinak Maďaři. Do svých financí nedají si ovšem foukat, ale jinak kontrolují oni společnou vládu při všem. Maďaři mají ku př. svou továrnu na pušky, pan baron Kriegshammer potřebuje jich 80.000. Hned dostane jich rakouská zbrojovka 40.000, a uherská také tolik. Jak kdybychom my měli továrnu produkující pušky? Pan polní zbrojmistr Kriegshammer, který je také nám společným ministrem války, by se musel pro repetýrky obrátit také třeba do nějaké zlámané Lhoty v Čechách. Takhle ovšem si nás nevšimne.

Ať nikdo nenamítá, že jsou Uhry státem samostatným a nás že vláda jen tlačí a utiskuje. Bylo zde napsáno: „Národ náš, jako každý, má v konstitucionalismu třeba nedokonalém, tolik svobody, že příčin k násilné taktice nemá. Proto dnes volání po práci, po práci drobné, je tak oprávněné — přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídeňská a jiní; kde radí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali? Je holým neštěstím, že si zvykáme očekávat tolik od vlády, samočinnosti se vzdávajíce!“ To platí v obchodu tím více; ale u nás se to dělá jinak. Nutnost české hospodářské společnosti se na př. uzná, ale hned při ustavující schůzi se podá tolik konfusních návrhů a maří

čas tak zbytečnými osobními polemikami, že již předem musíme mít skromné naděje pro budoucí činnost nové jednoty.

Zakládáním podobných theoretických spolků je vykonáno málo: národohospodářská společnost nám továrny stavět nebude a nemůže. Organisace vázne, jak jsme ukázali jinde, poněvadž se nedostává dost obchodního ducha a moderního obchodního nazírání. Zmínili jsme se o uherské továrně na zbroj. A což průmysl elektrický? Proč ještě nenapadlo povolaným kruhům obchodním t. j. našim finančníkům založiti společnost elektrickou? Inženýrů máme jistě dost a jsou roztroušeni po celém světě, poněvadž doma nenalézají patřičně zorganisované obchodní společnosti. Až se někde založí s cizími penězi elektrická společnost moderní, pak bude opět nářku o „cizím kapitálu“, „putování našich peněz do ciziny“ atd. atd.

Je nám známo, že se v kruzích nám cizích v Praze, již nyní o založení takového podniku jedná. A my? Neděláme nic. A přece dnes, v době elektriky, není tak příliš těžko dospět k náhledu, že i v Čechách se tento průmysl bude muset zvednout a užívání této síly že se rozšíří na všechny obory, nejen k osvětlování ulic. A přece nic, nikde. Soukromý podnik páně Křižíkův nepadá při tom na váhu. Naopak. Existence jeho podniku mohla by být jen pobídkou pro povolané finanční kruhy, utvořit z jeho podniku závod velký a moderní. Anebo příklad jiný. Jedná se o důležitý podnik vodní. Až regulace Labe a Vltavy dospěje až ku Praze a dále, má se spojit kanálem Vltava s Dunajem. Kdo chápe se toho podniku již dnes, kdo zadal již o koncesi k akciovému podniku? Známý železářský vládce p. Wittgenstein a společníci jeho. Pan Wittgenstein dnes již vládne skoro celým českým průmyslem železářským a zajisté nikdo nebude tvrdit, že z jeho podniků připadá nám Čechům zlomek sebe nepatrnější. Naopak. Pan Wittgenstein vládne v Čechách v různých krajích mnoha tisíci českých dělníků a je známo, jak se jim u něho daří národně! A nyní se má utvořit nový dopravní podnik, a my nejen že jsme zaspali zakladání drah, ještě dnes se klidně díváme, jak se bude stavět i vodní cesta cizinci a pro kapsy jejich. Kde jsou ti čeští Wittgensteinové a jich družina? Ten pán za peníze své zajisté stavět nebude, založí společnost a bude hledati prostředky kde je najde, třeba — u Čechů. Ale vedení a správa bude jeho, bude německá. A to my nedovedeme a nechceme dovést!? A tu jsme zase tam, kde jsme byli dříve! Schází nám

organisační centrum, z jehož lůna obchodní a průmyslové myšlénky mají a musí vycházet.

Má-li politická budoucnost českého národa skutečně být takovou, jak si ji přejeme, pak se musí brzy stát náprava na poli národohospodářském. Český svět hospodářský musí se zreformovat, zmodernisovat a obrátit na cestu, na níž kráčí národové jiní. Tak jak nyní věci stojí nedospějeme nikam: děláme sice krůčky, ale zůstáváme na témž místě, mezi tím co naše okolí ohromnými skoky spěje v před. Tak jak se již vymítilo citlivůstkářství v poesii, umění a částečně již i v politice, tak a docela rozhodně musí počínat moderní pokolení hospodářské. Možná, že tím často narazí na řady starých, již úzkostlivě budou hájit své staré. Ale není pomoci. Nemůže přece věčně zůstat nejvyšším finančním a obchodním areopagem několik velmi hodných pánů správních radů, z nichž několik nemá o obchodu žádného ponětí, poněvadž se to, při trochu spravedlnosti, od kněze nebo majora městské infanterie ani žádat nedá. Vedení českého obchodnictva konečně musejí převzít lidé, kteří nahlédli blíže do mechaniky světového obchodu, kteří plněji pochopili, co již Palacký mínil tou světovou centralisací nás ohrožující a kteří spatřují obchodní cíle výše než na komínech holešovického a vinohradského pivovaru anebo ve velkých vkladech v naší „jediné české bance“ a našich záložnách (o nichž by se dala napsat ostatně zvláštní kapitola, třeba snad ne dosti pěkná).

Jenom moderní, světovější obchod přinese žádoucí hmotný rozkvět a sesílí národ i politicky; politická samostatnost bez samostatnosti hospodářské možna není. A proto můžeme jen opakovati, co již před lety bylo jednou pověděno: bez řádného obchodu a průmyslu, řádný samostatný stát a státní právo . . . *B. V.*

Theosofický novobuddhism.

V posledních dnech minulého srpna očekávali se v Berlíně američtí „apoštolové“ theosofičtí nebo-li „Křižáci“, jak se také říkalo. A Křižáci ti také přišli — pamatuji-li se ještě, šest osob, dámy a pánové. V místnostech berlínské theosofické společnosti byli přijati a tam odbývaly se také veřejné schůze. Schůze započala se hudební produkcí a pak mluvili Američané (rozumí se anglicky, řeči se hned tlumočily), vykládajíce stručně, co theosofie je a chce. Byli to Křižáci ovšem podivní — oblečeni v bezúhonné salonní fraky a co k tomu sluší, Křižáčky v černých talárech s fialovým límcem. Na prsou veliká, běloskvoucí hvězda jako by jitřenka — patrně symbol naděje doby nové. A to byl také tenor všech řečí theosofů amerických i německých, že totiž si jejich učení a brzy podmaní svět, alespoň k tomu konci vytáhli členové Newyorské theosofické společnosti, aby ve všech končinách a u všech národů apoštolovali a své církve — ne církve, nýbrž prý jen společnosti, zakládali. Proto z Berlína odebírali se přes Mnichov, Vídeň, Ženevu atd. do Egypta, odtud dále a dále Indií, Čínou domů. Kde teď už jsou, nevím . . .

Zakladatelkou theosofické společnosti Newyorské je Helena Petrovna Blavatská. Čtenář jméno této ruské mystičky zajisté již někde četl. Blavatská narodila se 1831 v Jekaterinoslavě, rodinné jméno bylo Hahn. Sotva že odrostla dětství byla provdána za 60letého barona Blavatského, jehož však brzy — bylo jí teprve 17 let — opustila. Vydala se na to na daleké cesty světem, zejmena na Východě hledajíc náboženství, které by její fantastické a mystické náladě odpovídalo. A proto že energicky hledala, našla, co ji scházelo — prý od Tibetských zbožných

mistrů buddhistických (mahâtmů) obdržela nové, ale tajné učení buddhistické, tedy buddhism, jak stoupenci její říkají, esoterický a na základě tohoto učení založila 1875 v Newyorce s plukovníkem Olcottem „theosofickou společnost". Na to od r. 1887 vydávala v Londýně theosofický časopis: „Lucifer, the Lightbringer", v Paříži: „La révue theosophique" a: „Lotus bleu". O sobě vyšel její hlavní spis: „Isis unveiled" a mimo to ještě menší práce: „The secret doctrine, the Synthesis of Science, Religion and Philosophy" a: „The Key to Theosophy". Zemřela 1891, 26. dubna.

Officielní titul newyorské společnosti zní: „Theosofická společnost v Americe"; jejím předsedou je teď Mr. E. T. Hargrove, před ním byl Mr. W. Qu. Judge. (Zemřel na jaře loňského roku.) Společnost americká zakládala všude sesterské společnosti; teď už jsou theosofické společnosti v Anglii, Skotsku, Irsku, ve Francii, Nizozemsku, Švédsku a v Berlíně. Mimo to jsou společnosti v Indii, na Ceyloně, v Číně a j. V Paříži prý hned 1890 bylo 30.000 buddhistů, teď je jich prý daleko přes 100.000 a rozpadají se již na různé sekty. Hlavní chrám jejich je v museu Guimet, velekněz je jakýsi Horiu-Toki. Presidentem berlínské společnosti je MUDr. Franz Hartmann, lékař v Halleině, vydavatel a zakladatel časopisu: „Lotusblüten", jeden ze starších theosofů a soudruh paní Blavatské na cestách.

Theosofové šíří své učení četnými časopisy. Mimo uvedené již listy zasluhuje povšimnutí především berlínský: „Metaphysische Rundschau, Monatschrift zum Studium der praktischen Metaphysik, Psychologie, orientalischen Philosophie und des gesammten Okkultismus" — titul toho listu nejlépe osvětluje snahy theosofů. Budiž podotčeno hned, že do listu píší již — universitní professorové. Němci mají dále časopisy: „Das Wort, Monatschrift für allseitige Erkenntniss Gottes und seines Waltens in Natur und Menschheit" a dále: „Wahrheits-Sucher". Časopis: „Das Wort" je orgánem theosofie „německé a křesťanské"; theosofové v Německu rozpadají se totiž již na trojí směry: theosofové pí Blavatské, theosofové Němečtí a Noví: O časopise „Lotusblüten" jsem se již zmínil.

Z listů anglických mimo citovaný „Lucifer" požívají vážnosti: „Light" a: „The Irish Theosophist". Newyorský časopis má titul: „Theosophy".

*

Mám-li teď čtenáři podat stručný náčrt theosofického učení, nevím, jak to dovedu. Věc je zamotaná. Na přednáškách amerických Křižáků, pokud jsem je dovedl sledovat, kladl se důraz na následující punkty.

Theosofie prý neusiluje o víru v dogmata a vůbec dogmat nemá; jak už Madame Blavatská kázala, běží nanejvýše o „víru rozumu". Vlastně podle slov její „theosofie není víra, nýbrž věda", je tudíž „vírou budoucnosti". Na rozumnost a vědeckost své soustavy theosofové kladou velikou váhu — a není pochybnosti, že tím imponují.

Z učení samého na prvém místě uvádí se všeobecné bratrství — theosofie je prý všelidská a pracuje na sblížení všech plemen, národů a náboženství. Svým úsilím o všeobecné bratrství theosofie zároveň chce řešit otázku sociální, usilujíc o sblížení a sbratření všech tříd. Francouzští někteří buddhisté doufají dokonce, že massy lidu přijmou theosofii jako náboženství, čímž by pak otázka sociální nejdůkladněji byla rozřešena.

Důležité učení theosofické je zákon karmy, učení, že náš charakter a konečně všecek náš osud je výplodem všeho našeho konání, myšlení a jednání a to netoliko v tomto jednom životě, nýbrž i v životech předešlých a pozdějších. Podle učení theosofů člověk nežije jen život jeden, ale více — theosofové věří v převdušení (reinkarnaci, metempsychosu). Zákon karmy je zároveň metafysický důsled pantheismu.

Konečně v přednáškách mluvilo se o tom, že theosofové mají lepší a jediné správnou psychologii člověka. Podle jejich učení člověk je složen ze sedmi prvků tělových a duchových; pochopením pravé přirozenosti lidské lze také rozuměti všem tajeplným jevům, jež posud spiritisté, mágové a vůbec okkultisté všech barev darmo se snažili vyložit. Slovem — theosofie je to obecně požadované a očekávané nové evangelium, jsouc „synthesí vědy, náboženství a filosofie", je dovršením posavadního vývoje kulturního, ba dává vývoji tomu teprve smysl a tím odčiní panující mezi kulturními národy rozháranost a neuspokojení. Theosofií dosáhneme nirwány — onoho stavu nejvyššího a nejblaženějšího zduševnění, vniterního uspokojení, proto že překonání vší vůle k životu, tedy všeho shonu životního po požitcích, překonání všech vášní a náruživostí, všeho strachování, vší nenávisti a vší strasti.

To asi ve stručnosti je summa toho učení theosofického, jež intelligentní posluchač postihne ve veřejných přednáškách a pojednání theosofů. Čtenář musí si jen k tomu ještě přimyslit, že přednášky bývají velmi živé a patrně uspořádané pro posluchače intelligentní. Posluchači suggeruje se, že theosofie je vlastně učení nejpokročilejší; k tomu konci odkazuje se příležitostně na Spinozu a jiné známé pantheisty a theosofy. Že je theosofie učením nejmodernějším, posluchač má poznat také z toho, že učení o převdušení kryje se prý v podstatě s darwinismem a evolucionismem vůbec. Modernosti nestává se však újma žádná, že theosofie paní Blavatské a její adeptů je vlastně starým buddhismem — naopak taková staroba má do sebe velikou přitažlivost. Čím starší, tím pravdivější a tím — modernější. (Takovým paradoxům jsme přece již přivykli!) A buddhism paní Blavatské je dokonce starší než officielní buddhism; theosofové přece podávají „buddhism esotérický“, učení prastaré, znamé jen některým světcům-učencům tibetským, tedy buddhism před Buddhou . . . Asie — — tam daleko někde na severních stráních Himalaje — — — daleko, daleko v kolébce nejstarší civilisace, až tam Mme Blavatská našla své učitele. Theosofie je tudíž ne pro slepé massy, ale pro nejvyšší mudrce a světce, a posluchač, nasáklý moderním aristokratismem, ve své blaseované fantasii vidí se na březích Gangu, zří lotus a snaží se ukolébat v nirwánu . . . Představte si k tomu všemu, že vidíte a slyšíte osmáhlého Inda, jak angličinou nebo dokonce již i němčinou vykládá to ono těžké učení buddhistické, představte si, že bratr buddhista je prý důkladný znatel svatých knih orientálních (slyšíte různá jejich jména, ale nezapamatujete si jich) a k tomu prý je „bhikšu“, mnich . . . vědecko-filosoficko-orientální illuse je dovršena.

*

Podávám tu jen své dojmy a osobní zkušenosti, nechci tu učení theosofické vyložit. Ale jak tyto mé zkušenosti přiměly mne podívat se na spisy a časopisy theosofické, tak snad i můj čtenář ohlídne se po těchto pramenech. Pravda — práce nesnadná a konec konců málo vděčná. Alespoň pokud se týká spisů theosofických; poněkud jinak má se věc s literaturou buddhistickou, která s theosofií bývá spojována.

Tu právě chci upozornit na tento rozdíl. Theosofie sama o sobě s buddhismem nesouvisí. Je přece theosofie západní.

Z dějin filosofie každý se může poučit, že theosofové byli mystickými filosofy; pravím filosofy a podškrtuji tím, že theosofie svou soustavností a částečnou vědeckostí liší se od mystiky obzvláště náboženské.

Je však jistá vniterní příbuznost theosofie s buddhismem — a ta spočívá v prvku pantheistickém a ovšem v mystickosti. K této příbuznosti vniterní přistupuje v tomto století také souvislost vnější — moderní filosofové mnozí z buddhismu čerpali. A proto také soustava paní Blavatské a její přívrženců docela přirozeně přimyká se k buddhismu.

Je však otázka, jaké toto přimykání jest a do které míry je organické a správné. V té věci mohu se jen držet autorit; znám literaturu buddhistickou a indickou vůbec (míním literaturu filosoficko-náboženskou) jen málo a z druhé ruky, proto že neznám jazyků. Dal jsem se sice do sanskritu jednou a opět, ale šťastně jsem všecko zapomněl. Proto ani neručím, že správně píšu jednotlivá jména. Poprvé poznal jsem theosofujícího indického domorodce již r. 1877; jakýsi pan Šatopadaja. Byl tenkrát uváděn do filosofických kroužků a spolků. Mnozí tenkrát z něho byli u vytržení — vliv Schopenhauera a filosofie pantheistické to činí pochopitelným. Vidím ještě, jak jeden docent ve své přednášce horoval o buddhismu a brahmanismu a jak je velebil nad křesťanství; a když pak pan Šatopadaja (teď tuším učený professor někde v Indii) promluvil a soustavy ty srovnával s evropskou filosofií a s křestanstvím, bylo filosofické posluchačstvo u vytržení. Mně to bylo nemilé již tenkrát a později také a ještě více. Postřehl jsem totiž, že buddhisté užívají theosofie jako prostředku propagačního; přiznávám se docela odkrytě, že mně to vyvyšování nad křesťanství je odporné, neboť pokládám je za docela neoprávněné. Mne to proselytství odpuzuje. A nic jiného to není. A ovšem odpuzuje mne ten romantický okkultism.

Pochopuji, že Indie a zejmena buddhism na evropské myslení počíná mít silný vliv. Literatura staroindická přednáší se přece na všech evropských universitách; poznání staroindické kultury se šíří — přece již Schopenhauer žádal, aby se na gymnasiích učilo starému indickému jazyku. A právě Schopenhauer spůsobil v Evropě řekl bych buddhistickou náladu. Náladu tu nejnověji Nietzsche utvrdil, třeba že hlásá vůli k žití, tedy pravý opak buddhistické nirwány. V té věci však více než jednotlivé učení působí methoda, působí nálada — Zarathustra při nezna-

losti indických a orientálních poměrů rozhodně působí jako nějaký (t. j. nesprávně pojímaný) buddhistický světec.

Nezapomínejme, že hlavně Anglie, podmanivši si Indii, zprostředkuje Evropě staroindickou kulturu; vidíme přece již i na krásné literatuře, jak Indie působí na literaturu anglickou a jak právě angličtí učenci podávají nám překlady svatých spisů orientálních (Sbírka Max Müllerova!) Vedle Indie v době novější počíná nás Evropany také Čína živěji zajimat a Japonsko. Angličané a Rusové věnují tomuto starému ale právě proto nám novému světu svou pozornost, Němci, jako ve všem, pracují i tu velmi energicky a soustavně. Proto se teď zabýváme učením Konfucia, Laotse a jiných. Tolstoj na př. k nim odkazuje velmi důrazně. A tak silný je ten proud a tak nás Evropany zajímá, že dokonce i v naší skrovné literatuře máme pojednání o staroindickém učení (Čupr) a učení Konfucia (prof. R. Dvořák) a tudiž více než jsme napsali o filosofech západních!*)

Na vzájem však zase také Evropané v Asii se svým křesťanstvím (mnoho ho ovšem do Indie, Číny a Japonska nepřinášejí) mají vliv na domorodce. V Indii k tomu na Indy působí také islam. Je známo, že již počátkem let třicátých vynikla církev monotheistická: Brahma Samâj. Sekta ta se šířila a měnila, vedle ní povstávaly nové a nové. Paní Blavatská, když přišla do Indie, napřed mnoho obcovala v sektě Ârya Samâj (s zakladatelem Dajânandou Sarasvatî).

Abych se nerozpovídal: Vliv buddhismu za naší doby je pochopitelný a tudíž lze si také vyložit, jak theosofové zapadli do Indie, Tibetu, do buddhismu a konečně i do brahmanismu. Madame Blavatská totiž míchá buddhism s brahmanismem a proto theosofové podávají, jak jej jmenují, buddhism esotérický. Tedy ne buddhism prostě, ale esotérický nebo-li nový: novobuddhism.

Než tu čtenář musí se již obrátit k vědecké literatuře o buddhismu. Já mám jen úkol ukázat na věc, o niž jde. Buddha sám a jeho stoupenci žádného esotérického (= tajného, tajeného) učení neměli, naopak buddhism zrušil utajenost, esoterism brahmanský, podobně jako reformace západní usilovala o theologii a náboženství massám přístupnější. To dosvědčují všichni znalci. Ostatně může teď každý dost snadno poznat učení buddhistické;

---

*) Novobuddhismu trošku máme ve spojenství s spiritismem v okultistickém orgánu: Hvězda Záhrobní; v ročníku 1894 je také (komolený) překlad buddhistického katechismu, o němž hned slovo povím.

ať si přečte buddhistický katechism vydávaný teď v Německu: Buddhistischer Katechismus zur Einführung in die Lehre des Buddha Gótamo. Nach den heiligen Schriften der südlichen Buddhisten zum Gebrauche für Europaeer zusammengestellt und mit Anmerkungen versehen von Subhadra Bhikschu.*) Zde tedy výslovně hlásá § 154., že Buddha žádného esotérického učení neměl. Položím sem text — autor velmi dobře charakterisuje učení paní Blavatské a ostatních theosofů: „Buddha nehlásal žádného učení tajného, nýbrž „cestu osvobození pro všecky"; a zavrhoval brahmanské tajnůstkářství, mysticism, okkultism a esoterism, tato doupata pověry a klamání. Teprve když se buddhism rozšířil po celé Indii a do Číny a Tibetu pronikl, vznikly vedle učení čistého a to pod vlivem brahmanských spekulací mysticko-fantastické soustavy o světě — ty však musejí se pokládat za zkažení buddhismu původního."

Jak řečeno — to je správný soud o učení paní Blavatské. A stejně odsuzuje v řečeném katechismu § 157 všelikou fantastickou filosofii přírodní — Buddha jí neměl.

Ale theosofové právě naopak chtí mít také filosofii přírodní a dokazují proto, že jejich učení shoduje se s — darwinismem a evolucionismem.

Je tedy novobuddhism se svým učením t. zv. esotérickým buddhismem nepravým. Ovšem: možno z toho uzavírat, že jim buddhism pravý a starý nestačí — ale proč pak se chytat za buddhism vůbec?

Koho věci ty zajímají, ať se podívá do uvedených časopisů a do novobuddhistické literatury vůbec; zde jen ještě upozorňuji na hlavního učitele, řekneme církevního otce novobuddhistického theosofismu. Je to A. P. Sinnett, president „eklektické theosofické společnosti" v Simle v Indii; hlavní jeho spis, soustava novobuddhismu je: Esoteric Buddhism.**) Kdo má chuť — ať se touto spoustou moderní pověry a mystiky prokousá.

*

Novobuddhism, jakožto soustava theosofická, je jedním z těch četných novodobých okkultistických proudův a směrů, snažících

*) Němci mají také překlad (1887) buddhistického katechismu od jmenovaného již theosofa Olcotta.

**) 4. vyd. 1885. Jiný spis je: „The Occult World." 4. vyd. 1884.

se ukojit tužby náboženské. Je to jedno z moderních náboženství, je to theologie.

Vzniká přirozeně z moderní náboženské a filosofické rozháranosti, samo jsouc té rozháranosti dalším šiřitelem. Novobuddhism souvisí s mnohými učeními podobnými — na jeho půdě potkávají se lidé různých táborů a směrů: spiritisté, mystikové školy St. Martina a jiných theosofů, atd. Novobuddhism obřadně a sociálně podobá se zednářství a spolkům Rose-Croix a podobným.

Přes to, že novobuddhism chce být moderně filosofický a přírodovědecký, je přede vší svou podstatou žrecký — těžko říci, kde jeho vyznavači počínají být nejen klamáni ale také klamajícími. Kdo jsou ti neznámí tibetští učitelé paní Blavatské? Patrně tibetští a indičtí šarlatánové jsou někdy chytřejší než bohohladní Evropané t. zv. nejlepší společnosti.

Jako vždy i v tomto případě novobuddhism rozpadá se na rozmanité frakce a frakcičky: eklektikové, křesťanští a něměčtí buddhisté atd.

Novobuddhism snaží se být katolický a skutečně již má vyznavače na celém světě.

Jednotlivé společnosti evropské jsou na sobě nezávislé; přece však spojily se všecky a zovou se korporativně: Theosofická společnost v Evropě; Američan Mr. Hargrove je presidentem. Newyork, patrně, je Nazarethem novobuddhistickým, jeho Bethlehem je na „severním úpatí Himalaje“, tam kdesi v Tibetu . . .

Novobuddhism je moderní pověra — a paní Blavatské hemží se příroda nesčíslnými bytostmi à la: džinové, satyrové, fauni, trpaslíci, norny, brownies, undiny, salamandrové, víly atd. atd. a všecky ty bytosti dají se jako by nic vyložit z té čarodějnické kosmogonie, kterou paní Blavatská nám předvádí jako „moderní“ evoluční theorii o přírodě a lidstvu — evoluce, involuce, metempsychosa a metamorfosa (evoluční metamorfosa není prý totožná s metempsychosou) atd. atd. — materialism, pantheism, fetišism a scholastika v divé směsici. A jako většina theologů a všichni žreci, také novobuddhisté vštěpují více své pověrecké theorie a hluché cizojazyčné názvy a formule sanskritské nebo v pâli, než aby podle učení Buddhova žili. Proto libují si ve spekulacích kosmologických — kdežto Buddha, jak ostatní proroci, kázal návrat do sebe, mravní uvědomění.

Proto není divu, že každý nový učitel přináší nová zjevení a zprávy svých neznámých učitelů nebo také duchů (paní Blavatská s duchy byla jedna ruka);*) ale také se nepodivíme, vidíme-li, jak se proti mysticismu „mezinárodnímu“ a „neněmeckému“ v Berlíně počíná hlásat theosofie „národní“ — germánská a pragermánská. Druidové vystupují na scéně, aby zatlačili učení cizí a spasili německý národ ale také člověčenstvo (bez tohoto ani nacionální mystikové se neobejdou). *V. Č.*

---

*) Paní Blavatská na př. jen zazvonila svým patrně čarodějným zvonkem a její učitel přišel z Tibetu do Londýna nebo Paříže — ovšem jen ve svém „astrálním těle“. Že dopisy z Tibetu do Bombay létaly vzduchem a tomu podobný hocus pocus, to jsou ovšem již jen maličkosti.

Sekta štundistů na Ukrajině.

V článku o Nazarénech uherských v posledních sešitech minulého ročníku „N. d.“ poukázal p. Dr. Makovický na příbuznost těchto s různými sektami v Rusku, naznačuje podobný jejich původ ze starého učení anabaptistů, Menonitů a jiných vyznání, povstavších v prvních stoletích nového věku. Na jednu z nich zvláště zajímavou chceme zde upozorniti.

Velký počet různých sekt v Rusku dá se roztříditi ve dvě hlavní skupiny, sekty mystické a racionalistické, jejichž charakter již sama jména označují. Nejpozoruhodnější z racionalistických (a vůbec všech) stala se od jistého času sekta štundistů, a to jednak svým učením a rozšířením se, jednak zvláštní důležitostí, které nabývá i po stránce politické a národnostní v Rusku. Jest jedním z učení, která povstala v půdě, zúrodněné již četnými sektami před agrární reformou Alexandra II. a za těchto právě dob byla značně povzbuzena jednak rozšířením se mnoha nových ideí za liberálního režimu, ale také myšlének nespokojenosti a odporu, povstalých ze sklamání selského lidu, jemuž reforma Alexandrova daleko nepřinesla toho, čeho on očekával.

V té době tedy, v polovici let šedesátých, vznikla v jižním Rusku ze zárodků dřívějších sekt a z poznání učení německých, v jižním Rusku usazených baptistských kolonistů, sekta štundistů, jejíž jméno povstalo od něm. „Stunde“ (sami se nazývají baptisty, ruśki bratčyky, evangelske bratstvo, a j.), jak prostě říkali zmínění Němci svým dobám bohoslužeb. Tyto nezůstávaly ukrajinským mužíkům neznámými, oni jali se je navštěvovati a tam pojímati nové náboženské a hlavně mravní poznatky, jež ostatně šířili i někteří němečtí pastoři, chtějíce povznésti lid mravně a nemyslíce na to, aby ho odváděli od pravoslaví. Avšak brzo počali

někteří prostí maloruští sedláci, proniknutí novými pravdami, poznané učení šířiti mezi svými rodáky, a ovšem vedli důsledně později k odtržení se od forem starého vyznání pravoslavného. Prvními vynikajícími propagátory štundistů byli sedláci Ratušnyj, Bałaban, Vovkaž (čti: Voukaž), a j., jejichž učení se rychle šířilo. Protože nebylo dílem filosofů nebo theologů, nýbrž vyšlo z prostého lidu, z poznání životních nespravedlností a neukojení duševních potřeb lidu, nemá vyznání to pevných a vypracovaných dogmat, theorie, nýbrž je náboženstvím praktickým, hledícím vyšší pravdy uskutečnit v životě, a to ve formě a duchu novém, lepším. A v praktických otázkách životních, v morálce, mají pravidla positivní, kdežto v dogmatech všude jest hlavně negace (učení pravoslavného).

Pramenem a podstatou náboženských poznatků a posvátným zákonníkem mravních pravidel jest u štundistů nový zákon a desatero přikázání, ovšem daleko ne codexem všech pravd a pravidel. V ponětí o Bohu srovnávají se celkem s jinými křesťanskými vyznáními, ale věříce, že jest všemocný, sám Spasitel, neuznávají, že by Bůh chtěl oběti od slabého člověka; za to však tím více kladou důraz na to, že Bůh zakazuje silnějším vykořisťovati slabého, a přikazuje pomáhati mu. Tedy účinná láska k bližnímu. A tím rozhodněji ovšem se staví proti násilí, a zavrhují i vojenskou službu. Stran neodporování zlému nejsou v mínění svorni; někteří nepřipouštějí fysické obrany, jiní ano.

Nevěří v transsubstanciaci a příjímání vykonávají ne jako svátost, nýbrž symbolický obřad, jímž se člověk posiluje v slově božím. Neuznávají vůbec žádných svátostí, ani svatých a božství P. Marie, zavrhli přísahu, popy, ctění ikon a skoro veškeren ritus. Zpověď uznávají jen ve formě dobrovolného vyznání poklesků před spoluvěrci, říkajíce, že jest jeden Bůh, otec, a všichni lidé jeho děti, kteří se mají navzájem vyznávati ze svých hříchů. Manželství také jim není svátostí, nýbrž životním aktem, provázeným jistými obřady.

Rozvod však se nedovoluje; ale jako individuum vůbec, tak zvláště žena má postavení samostatnější, není otrokyní muže, a při rovnosti všech „bratří a sester“ jest uznána i rovnost ženy s mužem.

Stran křestu rozcházejí se mínění; první propagátor Ratušnyj a část štundistů vyžadují křest vodou, ale u člověka dospělého, který již písmo dobře zná a může se pro to či ono vyznání rozhodnouti. Jiní však křest vodou neuznávají, pravíce, že se má

křtít vodou živou, slovem Božím. To hlásal již jeden z nejprvnějších šiřitelů štundismu, Bałaban, dav tím tak podnět k druhému směru mezi štundisty, který později, po naskytnutí se ještě jiných růzností, od prvotního se dosti odchýlil, a nazývá se mladoštundismem. Tyto různosti ovšem jsou pochopitelné, protože štundisté každému dospělému člověku dovolují volný výklad evangelia.

Nemají zvláštních bohoslužeb, nýbrž scházejí se do shromáždění, kde čte se bible, a o výkladu čteného rozpřádá se volný rozhovor, pak následují modlitby a pění nábožných písní, a někdy odbývají se veřejné zpovědi. Předsedající těmto shromážděním nazývali se „starší bratří“ kteří si ponenáhlu počali osvojovati autoritativní výklad písma, zaváděti různé menší ceremonie, atd., což však úplně zavrhli „mladoštundisté“. Modlitby jsou klidné, bez entusiasmu a extasí, jež jsou tak časté u sekt mystických.

Štundisté vynikají svou hlubokou přesvědčeností, ale nejsou fanatiky vůči druhým vyznáním (zajisté také proto, že uznávají volný výklad písma), ani vůči pravoslaví.

Hlavní síla jejich jest v provedení důsledné morálky v životě. Tak i jejich protivníci dotvrzují, že štundisté jsou lidé rozšafní, mírní, snášeliví, krádež se mezi nimi nevyskytuje, jsou střídmí, neopíjí se, zvláště alkoholické nápoje zavrhují a užívají jich leda v malých dávkách jako posily a léku a hlásají spokojení se s málem, avšak nedocházejí v tom ohledu do askese, u vědomí, že jest třeba tělu dáti, čeho mu třeba, aby bylo zdravé a sílilo, a tím bylo schopno k práci. Tu pak pokládají za jednu z hlavních cností, a svou pracovitostí a spořivostí stávají se poměrně zámožnými; ale přepych zavrhují, rovněž tak kupení bohatství; svým dostatkem pomáhají druhým, neboť pomoc slabému, hladovému, chudému jest z nejdůležitějších povinností. Nejde-li o porušení zásad jejich učení, nečiní odporu úřadům, vykonávají povinnosti, jimi uložené, a úřady samy přiznávají, že štundisté celkem lépe platí daně, než pravoslavní. Myšlénky štundistů o věcech sociálních jsou ovšem navázáním na ideje doby Alexandrovské reformy, jsou to prostě neurčité hospodářské snahy a tužby, oděné v teologickou formu a odůvodňované theologicky. Dle jejich názoru Bůh stvořil člověka k práci, a to na zemi (myslí se tím rolnictví) a dal ji pro všechny, nechť tedy je všem společná, roztříděná bratrstvům, obcím, z kterých nechť se skládá lidstvo. Každý ať jí má k obdělávání, co potřebuje, ne mnoho, aby tím nepoškozoval bratry.

Jsou pro naturální výměnu, proti penězům, vedoucím k bohatství a ponížení mravního života. To však nyní vládne, množství lidstva je porobeno mocným a bohatým tohoto světa, z jejichž touhy po vládě a novém bohatství povstávají války, násilí, loupež, podvody, začež Bůh posílá na lidstvo všeliké živelní pohromy. Odstranění toho však nelze způsobiti hned, nýbrž třeba k tomu kráčeti ponenáhlu mravním zlepšením každého člověka, naplněním ho slovem Božím.

Jedním z nejsvětlejších stránek štundistského učení jest jejich touha po vzdělání, předně ovšem elementárním, aby co možná každý mohl čísti písmo. Starší lidi, kteří k nim přistupují, vyučují čtení a psaní, pro mladé pokolení pak dbají o školy, a často hojně přispívají na školy, zemstvy zřizované.

Štundisté až do nedávné doby byli skoro vesměs lidé prostí, sedláci a tu jistý stupeň intelligence, získaný sebevzděláním a důkladná znalost písma neobyčejně prospívá jejich propagandě, zvláště když na misijních výpravách popů často tyto předčí znalostí písma. Jiná okolnost, která propagandě pomáhá, jest ta, že hlasatelé tohoto učení, rozšířeného hlavně mezi Ukrajinci, užívají jazyka prostého lidu, tak že jim tento dobře rozumí a pociťuje k nim více sympatie, než k popům. V poslední době pak rozšiřují i psaná pojednání, také v lidové ukrajinské mluvě, která dychtivě jsou čtena. Tato okolnost spolu s duchem odporu proti panujícímu řádu dodává hnutí rázu politického a národního, jdouc tak, byť i neuvědoměle, vstříc snahám maloruským po osvobození vlastního kulturního života na Ukrajině, který jest nyní téměř úplným zabráněním ukrajinské literatury spoután. Je-li ukrajinská bible naprosto v Rusku zakázána, nahrazují ji štundisté živým výkladem její v lidové mluvě. Tím závažnějším jest toto vše, že štunda vznikla a rozšířila se většinou právě na Ukrajině, a daleko ne tak mezi Velikorusy, našedši vhodnou půdu v duchu maloruského lidu a jeho starých svobodomyslných tradicích. Ovšem inteligence, pokud se ke štundistům hlásí, jest dosud většinou (následkem výchovy školní), smýšlení velikoruského, a také orgán štundistů, ve Štokholmě vycházející měsíčník „Běsěda" vydává se v jazyku ruském. List tento jest ovšem v Rusku zakázán, ale přes to do Ruska potajmu hojně dopravován a tam čten. Přináší četné korrespondence o ruchu mezi štundisty, jejich pronásledování, ovšem též články filosofické a náboženské.

S obou podotčených stanovisek, jak náboženského, tak politi-

ckého, nemůže ovšem hnutí štundistů býti pravoslavné církvi a ruské vládě příjemným; odtud její pronásledování, které ovšem za dobu od jejího vzniku bylo v různých časech různé.

Již za Alexandra II. počalo pronásledování štundistů, jehož základ jest v úplné bezprávnosti jejich. Ač němečtí štundisté čili baptisté mají v Rusku právo uznané církve, byli ukrajinští a ruští štundisté, žádající za to několikráte u úřadů i přímo k samému caru, odmrštěni. Stíhání policejní a soudní začalo záhy: všichni první propagátoři, Ratušnyj, Bałaban, Vovkaž a jiní stáli před soudem, ale většinou byli (od porotců pravoslavných) osvobozeni. Brzo se však úřady přesvědčily, že pronásledováním tím více se sekta šíří, i zacházelo se s nimi mírněji, což však po nastoupení Alexandra III. a všeobecné reakce bylo zaměněno novými krutými prostředky, zakazováním schůzí, vězněním, zasíláním na Kavkaz atd. Skličující při tom byla pro štundisty všeobecná nejistota, neboť skoro v ničem neplatila všeobecná pravidla a zákony — co úřady někde povolily, to druhé jinde zakazovaly a trestaly, bolest to, kterou pociťuje vůbec duševní a veřejný život v Rusku. Při tom nepřestávala ovšem misionářská kázání a výpravy do krajin, kde štunda byla rozšířena, a k t. zv. „besědám“ s misionáři byli štundisté často násilně odvlékáni od své polní nebo jiné práce, což zajisté misijní činnosti neposloužilo. Ale vše bylo málo platné. Štundisté mívali pohotově odpovědi, jimiž kazatele odzbrojovali, jako ku př.: „Vy jezdíte k nám, jak pravíte, abyste nás spasili; dík Vám za to. Ale polepšete nejprve své pravoslavné a my pak se k Vám vrátíme“, nebo: „Nezáleží na vyznání, nýbrž na životě. Milost Kristova každého spasí, jen když bude žíti dobře, ať si věří, jak chce: ať je pravoslavný či baptista, vše jedno, neboť v každém národě kdo se bojí Boha a žije dle pravdy, jest Mu milý“. Doznávají to i samy kruhy pravoslavného duchovenstva. Tak na př. psaly „Chersonské Eparchialní Vědomosti“: „Jest podivuhodno, jak se štundisté naučili textům písma sv. Vždy jsou pohotovu k hádání se o víře, a nejen laiku, nýbrž i duchovnímu je těžko s nimi se příti. Zasypou Vás texty a tak je umějí sestaviti, že na pohled mají pravdu. Ničeho nelze s nimi poříditi. Hlásání štundy děje se všude: kážou zjevně a s úspěchem po hospodách, v železničních vagonech, v zájezdní hospodě na dvoře, při polní práci, v zimě na přástkách a v létě na večerních táčkách. Jsou všude, všude.“ A podobně píší i jiné, církevní i světské listy.

Šíření se štundismu tedy ani mírné ani násilné prostředky nezabránily, učení s vypovězenci se dostalo na Kavkaz i naléhal stále sv. synod a Pobědonoscev na kroky ještě přísnější (na př. v „Otčetu sv. Synoda za 1890 i 91 god" praví Pobědonoscev, že štunda je učení Němci šířené a „ničiti pouze náboženská pobloužení sektářů, to je utínati pouze větve a nechati kořen bez pohromy. Proto nezbytně třeba společné činnosti vrchnosti světské a duchovní za pomoci vší ruské společnosti; abychom se uchránili před hrozným nebezpečím, ona musí pevně státi na základě ruskopravoslavném"). A to se stalo. Z posledních činů „cara mírotvorce", Alexandra III., bylo prohlášení (v zákoně ze 4. července 1894.) štundistů za „zvláště škodlivou sektu", t. j. takovou, že pouhé příslušenství k ní se tresce (dle čl. 203. trest. zák.) vypovězením do Sibiře a odnětím všech majetkových, rodinných a osobních práv. Věznění za odpírání přísahy a vojenské služby se množí, děti štundistů v některých krajích zapisují se za nemanželské, a tím zbavují se mnoha práv (zvláště na dědictví), shromáždění se zakazují, a dokonce místy dávají se zákazy, přijímati děti baptistů do škol zemských (i těch, které byly vystaveny z darů štundistů), zákazy sloužiti pravoslavným u štundistů, a j., a j., všecko to prostředky, kterých podle okolností užívá se ve větší nebo menší míře, ač v celku jich úřady užívají ne hromadně a ostražitě z obavy, aby příliš nepobouřily štundisty. Ale ani to nezastavuje vzrůst štundy, ano přivádí ji do nejzazší Sibiře a Zákavkazí, a učí štundisty býti opatrnějšími, před duchovními i světskými úřady se skrývati a vydávati za pravoslavné, ale za to tím více působiti v soukromí.

O počtu štundistů nelze určitě rozhodnouti; officielních statistik není, a různí protivníci počet někdy představují větším, jindy menším, podle toho, k čemu jest toho potřeba, zdali aby se přiměly úřady použiti násilných prostředků, nebo (u popů), aby se pochlubili, jak dobře proti sektářům působili. Jest jisto, že rozšířeni jsou v 30 guberniích, většinou jihoruských a pokavkazských.

Štundisté vcházejí i ve styky se zahraničními protestantskými missiemi, zvláště s mezinár. misionář. společností ve Frankfurtě n./M. a s britickou biblickou společností.

V posledních letech vzmáhá se mezi štundisty i emigrace za hranice Ruska, dosud ovšem nenabyvší rázu hromadného Stěhují se buď pro útisky úřadů, nebo zvláště proto, že nechtějí vyko-

návati vojenské povinnosti, a to jednak do severní Ameriky, jednak do Dobrudže a na severní břehy maloasijské. (Tuto však nevede se jim většinou o mnoho lépe, než doma.) Vystěhovalci dopisují si se známými, zůstavšími v Rusku, obeznamují je s životem za hranicemi a dávají pokyny a poučení novým emigrantům. Byla už pozorována mezi štundisty snaha učiti se cizím jazykům.

Značná pozornost štundě byla věnována již dávno v Rusku; od nedávna pak mimo jiné i z příčin národně-politických (shora naznačených) všímají si jí velice i haličtí Rusíni. Mimo časopiseckých článků (pěkná stať zvláště v předposledním sešitě „Žytě i Słova") vyšly tam v poslední době knížky: Dragomanov: Pro bractvo chrestyteliv abo baptystiv na Ukrajini, (Lvov 1893.). N. S. Ž.: Ukrajinski baptysty (Lvov 1895), a v sebraných spisech Trochyma Ziňkivského, ve sv. II.: Štunda (Lvov 1896).

F. H.

Tomáš Carlyle jako sociální theoretik.

(Pokračování.)

Jinak však, pokročila-li nevěra tak daleko, že nelze již shledati zárodků věrových, jež by byly života schopny. Lepší duchové, hnusící si zdánlivou víru a nemohoucí obejíti se bez pravdy, brzy pak otevřeně vyslovují svou nevěru. Dokazujíce neudržitelnost dosavadních názorů věrových, působí jako „osvícenci". Jejich dílo má ráz prostě holého boření. Positivního nic nemohou svým současníkům dáti, jelikož jim samým chybí positivní jádro. Svůj světový názor nazývají obyčejně skepticismem, výrazem skutečně tedy čistě negativního obsahu, neboť jakýkoli pevný světový názor předpokládá vždy víru. Stejně rušivě vystupují proti mravním představám, napadajíce a kácejíce hodnoty, stojící nad individuem a děkující své bytí pouze víře, jak s hora ukázáno. Nelze jich tedy zváti hrdiny; neboť hrdinou v Carlyleovské mluvě je jen ten, kdo obětuje své individuelní bytí altruistickým účelům. Přes to nezřídka lze u nich pozorovati jistý enthusiasmus, nenávist proti názorům víry, v něž nejsou s to věřit, nenávist, jaká došla výrazu ve Voltairově „écrasez l'infame". Ale tento čistě negativní enthusiasmus nemá konstruktivní moci víry. Také bývá v nejednom směru sloučen s egoistickými motivy — a to ve vzrůstající míře s pokračujícím rozkladem — se slávychtivostí, ctižádostí a marnivostí.

Všechna tato úsilí mají čím dál nepokrytěji vystupující tendenci. Čím víc rozpadávají se formy věrové, tím větší volnosti a větší vlády dosahuje v člověku individuum t. j. zvíře. Sobectví pro praktický obor, empyrická zkušenost pro theoretický platí jediné za reálné. Tím žene se lidstvo k „šílenství strašného materialismu."

Dříve však než dochází se k tomuto nullovému bodu, je tu dlouhá a mnohonásobně komplikovaná historie negativních dob. Carlyle stanovil řadu charakteristických známek, jimiž se rozlišuje duševní žití negativních dob od duševního žití dob positivních. Pokud bývá člověk ovládán altruistickými motivy a vystupuje činně jako organ společenského celku, uskutečňují se funkce společenského života nevědomky, podobně jako úkony zdravého lidského těla. Čím více však individualismus dochází k panství, tím vědoměji bývají prováděny. „Při všech projevech lidské přirozenosti, vnějších i vnitřních, osobních i společenských, to, co je dokonalé, není si toho vědomo, kdežto vše, co sebe zná, je více méně nedokonalým." „Nevědomí je příznakem čistého, nesmíseného života, vědomí však příznakem chorobného pomísení, boje mezi životem a smrtí." Proto mravné t. j. společenské jednání v dobách víry děje se nevědomky, kdežto doby počínající nevěry zplozují „na místě heroických činů morální filosofie". Ctnost samolibě přeměňuje se pak v t. zv. sentimentalitu. „Kazatelé hlásají ‚blahovůli' ku všem čtyřem stranám světa a přinášejí pravdu vrytou ve svých pečetích — na neštěstí však s malým aneb s žádným výsledkem". Naposled pak následuje éra sofistů, tlachajících o existenci ctnosti, dokazujících ji aneb popírajících a vysvětlujících mechanickým t. j. utilitaristickým způsobem.

Podobně státní a právní filosofie neděkovaly za své bytí silnému věku antické republiky. Všechny tyto theorie v tom jsou si podobny, že zbavují právo a stát, jejichž cena v positivních dobách pro člověka je něčím transcendentním t. j. předmětem víry, jejich nadzemské záře. Klásti počet o nich neznamená totiž nic jiného, než dáti jim za podklad individuum a vznik jejich odvozovat z egoismu. Všecka filosofie, čím čistěji logicky zachází a čím méně živlů věrových přijímá, končí jednak v materialismu, jednak v utilitářství.

V blízké souvislosti stojí s tím rozdíl, že v positivních dobách bývá duševním vůdcem prorok neb básník t. j. nadšený myslitel, kdežto v dobách negativních logik t. j. nezanícený myslitel. Jen prvý působí produktivně; jemu děkujeme za vytvoření oněch symbolů, které jediné ponoukají člověka k sociálnímu konání. I na čistě intellektuelním poli jeví se veliký rozdíl mezi „mužem logiky" a mužem „poznání", mezi „vyvoditelem" a „objevitelem". Čistě logická argumentace není prostě s to, zplodit něco positivního, podobá se mlýnu, spracovávajícímu daný material.

Abychom změřili propast mezi positivními a negativními dobami, stačí, jak praví Carlyle, přirovnati k sobě ty, kdož je duchovně ovládají, Krista a Jeremiáše Benthama, v němž — ne neprávem — vidí hlavního zástupce moderního materialismu a utilitářství.

Počínají-li se kolísat formy víry, bývají tím otřásány i formy, v nichž pohybuje se jednání lidské — mravy v nejširším slova smyslu. Neboť jejich obsah je závislý od víry. Tím vystupují opět víc a víc do popředí egoistické motivy, nabývajíce rostoucího významu. Utilitaristním a morálním theoriím, rodícím se v podobných dobách, jak bylo ukázáno, odpovídá v životě utilitářské jednání. V témž poměru, jako pro jednotlivce stává se vnější svět mechanickým a mrtvým, ježto božstvo se z něho stěhuje, v témž poměru stává se i celek, jehož částí je jednotlivec, z živého organismu mechanickým konglomeratem. Čím více rozklad pokračuje, tím víc tedy theorie, v této periodě vládnoucí a kladoucí za základ společnosti zápas individualistických sil, blíží se pravdě. Kdyby však nastal případ, že by zmíněné theorie jednou se kryly plně s poměry t. j. že by veškeré altruistické motivování přestalo, bylo by to koncem sociálních poměrů a lidstvo dospělo by opět k předspolečenským stavům. Člověk dle Carlylea je prostě zvířetem, pokud jeho bytí neopírá se o víru a pokud tím nestává se sociální bytostí.

Také zde nepostupuje vývoj stejnoměrně v celé společnosti. Co pro jisté kruhy ztratila víra a tím i panující mravní systém svou sílu, většina národa může ještě docela dobře náležet positivní periodě. Tak mohou vrstevníci, často i celá století býti rozdvojeni a ztrácet téměř možnost vzájemného porozumění.

Ty kruhy, v nichž rozklad se zmohl, bývají vedeny víc a víc individualistickými motivy. Jest-li všecko stalo se pochybným, zůstává jediné to, co „tak neb onak se dá sníst a stráviti“ nepochybným cílem chtění. Všechno konání, nesoucí se za vyššími cíli, bývá pak nesrozumitelné, „práce“ v Carlyleovském smyslu nemožnou. Ti však naproti tomu, pro něž sociální formy podržují ještě vnitřní cenu, pracují v nich dosud dále a prodlužují tak společnosti život. Stojí však na půdě přesvědčení, v něž jiní již nevěří a která příliš snadně i pod nimi mohou býti zkácena. „Mnohý člověk, vykonávající řádnou práci, opírá se o nejistou tradici (a thesi tradicionality), pro něj nepochybnou, pro tebe neuvěřitelnou. Zboř ji pod ním a klesne v nekonečnou hlubinu.“

Proto nastává povinnost snášelivosti tam, kde můžeme sice víru zbořiti, ale nejsme s to na její místo postaviti jinou.

Za těch okolností mohou vnější formy ještě dlouho udržovati se při životě, i když pro mnohé již ztratily svou vnitřní cenu. Neboť jsou objektivními pravidly, neodvislými od subjektivního posuzování se strany jednotlivce, ano, mohou dokonce částečně právním násilím býti vynuceny i na zpečujícím se. S druhé strany nejsou však ničím jiným, než výrazem vnitřních forem. Mění-li se tyto t. j. názory věrové, nutně i v společenském systému následují podobné přeměny, znamenající organický pokrok vývoje, pokud na subjektivním poli nové ideály pro lidské jednání se rodí. Jakmile však tu nastupuje rozklad t. j. nevěra, přestává i další vývoj vnějších forem. Ale existujíce jednou, ještě dlouho se udržují, byť i ne schopny dalšího vývoje, zvláště zastaraly-li jen pro jisté třídy, kdežto pro většinu národa zůstávají v živoucí platnosti. Nad to však právě hořejší třídy, nejprve nevěrou zasažené, bývají osobními zájmy tak úzce spojeny s panujícím společenským systémem, že již proto zevně pevně jej udržují.

V takových dobách společnost je nemocna. Vnější formy, byť zdánlivě ještě v platnosti, ve skutečnosti neovládají jednání těch, kdo v ně již nevěří. Práce nebývá tu již vykonávána pro práci samu, pověvadž ta tam jest víra v absolutní cenu statku, jí produkovaného. Individuum stává se střediskem jednání. Jelikož však vnější formy jsou uznávány ještě jako vládnoucí a jiní v ně dosud věří, bývá činnost nyní založena jen na předstírání, jako by práce byla konána. „Stává-li se víra nejistou“, dí Carlyle, „stává se nezdravou i praxe.“ „Ve všech případech musí člověk pevně věřit, má-li věrně pracovat.“ Běží-li mu však jen o to, aby vydřel mzdu za svou práci, místo, aby, obětuje sebe sama, provedl dílo, pak svěřená mu práce zůstává nevykonána. To je věk reklamy t. j. vzájemného podvodu, kdy jeden pro svůj prospěch snaží se druhého uvést v omyl, jako by byla vykonána práce, která ve skutečnosti vykonána nebyla. Tak na př. londýnský kloboučník nakládá klobouk, sedm stop vysoký, na vůz, a dává jej voziti ulicemi; nepokouší se hotoviti lepších klobouků „jak obecenstvo od něho vyžadovalo a jak při své bystrosti pravděpodobně byl by mohl dovésti; nýbrž veškeru svou píli vynakládá na to, aby nás přemluvil, že zhotovil lepší klobouky“. Každá práce však, zdánlivě jen vykonaná, znamená zároveň útok v onen řád, který je podmínkou existence jednotlivcovy: v společnost. Řád ten datuje

se z doby, kdy každý na svém místě vykonával práci, sobě svěřenou. Kde tato nyní nedochází provedení, tam zeje mezera v společné práci všech. „Jakákoli práce, na oko, pro zevní zdání nepoctivě vykonávaná, je novou urážkou a ploditelkou nové bídy ať tobě či komu jinému.“ „Žádná faleš nezaniká, nýbrž bývá semenem dalšího vzrůstu.“

Nejdůležitější práce ve společnosti, vladařství, není již povinností těm, kdo k ní povoláni jsou, nýbrž prostředkem k osobnímu požitku. Výběr panujících, dříve výsledek to vládnoucích názorů věrových a mravů, děje se víc a víc se zřetelem na osobní prospěch t. j. na hrubší neb jemnější způsob podplácení, pomocí jehož vždy nehodnější a nehodnější dostávají se na nejvyšší místa.

Jestliže pak část ve smyslu celkovém přestává funkcionovat, stávají se i životní úkony celku vždy vadnějšími. Podobně jako nemocné tělo nedává již svým orgánům příslušné a dostatečné výživy, stejně tak ukazují se naprosto analogické poměry na sociálním poli: stav, jejž Carlyle rád nazývá „dispepsií společnosti“. Vnějšími symptomy jsou hromadná bída a naproti tomu nakupení bohatství v rukou několika lidí, kteří nejsou s to již svých pokladů spravovati. Důležitější než to je rozklad organického učlenění národního celku, zánik společenstevních svazků, tím pak isolování jednotlivce, čímž právě slabší silnějšímu bez ochrany bývá vydáván na pospas.

Všechny tyto škody nedají se léčit uměle vymyšlenými prostředky, pilulkami, jak Carlyle praví, které dáváme polykat nemocnému tělu. Jako vnější stav společnosti závisí dle Carlylea od subjektivních podmínek, tak i process sociálního rozkladu je nezadržitelným, pokud trvá rozklad na subjektivním poli. Nevěra tedy je vlastní sídlo zla, „středisko sociálního raka, ohrožujícího smrtí všechny věci“. „Lidé zapomněli na Boha, abychom mluvili ve starodávném dialektu, anebo v nejmodernějším dialektu a dle nejvlastnější pravdy řečeno, pojali faktum tohoto všehomíra tak jakým on není. — Věří, že tento vesmír svou vnitřní podstatou je velké, nesrozumitelné Snad; svou vnější podstatou je dost zjevně velikou, obsáhlou stájí a pracovnou s ohromnou kuchyní a dlouhými jídelními stoly a jen ten je moudrý, kdo může nalézti své místo u nich.“

Přes to však formy, v něž již se nevěří, trvají ještě dlouho — víc a víc jako vědomé lži. Carlyle s podivuhodně vyvinutou obrazností věřil, že vidí životně „tato fantasma a klamné obrazy“,

jimiž jeho vrstevníci se dávali říditi; za jasného dne obklopovaly jej na ulicích „se strašidelnou životní věrností“. Konečně nadchází den, kdy společenské formy stávají se již přespříliš lží, kdy „práce“ v příliš nepatrném rozsahu bývá konána, kdy vedení svěřeno je příliš špatným vůdcům, kdy sociální bída jako následek všeho v širokém rozsahu zjevně činí nemožným stávající systém. Pak následuje s větší menší násilností všeobecné shroucení.

Posilují se směry, nazývané v nejširším smyslu vulgérním radikalismem. „Naši vůdcové jsou příliš špatní, raději žádné vedení!“ volají tyto směry, víc a víc do mass vnikající. Carlyle vidí v nich prostě „zoufalství lidské nad tím, že nemožno nalézti hrdin, schopných k ovládání lidí, pak povolné přijetí tohoto nedostatku a víru, že půjde to i bez nich“. „Stávající systém společenských forem je příliš špatný. Raději žádné formy!“ volají ti, na nichž staré poměry největší tíhou leží. Káže se zničení stávající, ba veškeré společnosti a návratem v přírodní stav slibuje se ráj na zemi; směr, jejž Carlyle označuje jako „Adamitismus“ anebo „Evangelium Rousseauovo“ a od něhož moderní anarchismus daleko se neuchyluje.

Tyto náhledy jsou skutečně úplným převrácením pravdy. Neboť v tom nespočívá neštěstí takových dob, že tu jsou vládci, nýbrž spíš v tom, že ony doby na místě vládců mají jen zdánlivé vládce, ve skutečnosti přestavší již po celé generace panovati. Nespočívá neštěstí v tom, že jsou tu společenské formy, nýbrž v tom, že jsou ještě jen zdánlivými a že již dlouho přestaly být lidem živými a vedoucími mocnostmi.

Odstranění přežilých forem je dějinnou úlohou těchto směrů, uskutečňovanou brzy násilně ztroskotáním — revolucí — brzy pozvolným rozdrobováním — demokratisací. Jejich útoky bývají z prvu míříeny jen proti jednotlivým přejatým institucím. V pozdějších stadiích vývoje vystupují však strany, provádějící vědomě důsledky svého postavení a mající na svém praporu odstranění všeho stávajícího společenského systému: sociálněrevoluční strany. Podle Carlylea je význam všech těch směrů veliký, avšak prostě negativní; positivní stavby nelze od nich čekati, neb jim chybí subjektivní podmínka k tomu: positivní víra. „V demokracii,“ praví Carlyle „nespočívá nic definitivního. I když máme na mysli nejplnější zisk demokracie, není o sobě ještě nic získáno, leda prázdnota a volná možnost, získati.“ „Demokracie nebyla nikdy schopna, nějaké dílo provésti, leda sebe samu vymazati.“

Carlyle uvádí pro tento svůj náhled dokonce příklad mnohých slavných antických demokracií. Také tyto jsou mu symptomem počátku processu, vyvolávajícího rozklad starého světa. „I Řím a Atheny“ praví — „pozorujeme-li věc s praktického hlediska — neprovedly svého díla hlasitým hlasováním a debatami mass, nýbrž moudrým důmyslem a vládou několika lidí.“ Neto-resultát, jejž radikalismus průběhem svého vývoje zůstavuje, rovná se nulle a prázdnému místu pro nový řád. Ano je tak negativním, že není nikterak zásluhou radikalismu, jestliže pod jeho panstvím společnost ještě dále se udržuje. Spíše sluší příčinu hledati v tom, že z minulých dob zbyly ještě positivní živly, že zvláště v odlehlejších kruzích společnosti stará víra dosud nezanikla, staré formy nestaly se ještě lží, že naopak ještě celá řada sociálních institucí udržuje se v úctě u velkého počtu lidí.

Tím vysvětluje se zvláštní postavení Carlyleovo k radikalismu, zejména k jeho nejpokročilejšímu křídlu, k vlastním převratným stranám. Ačkoli vniterně stojí s nimi v tak ostrém odporu, že sotva lze shledati v devatenáctém století příkřeji protilehlého stanoviska, přece nesnaží se úzkostlivě jich potlačovati jako aristokrat nebo bourgeois, třesoucí se o svá privilegia, svůj požitek a svůj klid. Pozoruje je s bázlivou uctivostí, jako asi nábožný mnich kdysi na Attilu s ustrnutím hleděl. Jsou mu prstem božím v přítomnosti. Nelze se naditi zlepšení a nového ožití tím, zažene-li se soud boží na několik let, nýbrž tím, že provinilým světem plně zabouří a ve všech svých následcích mezi námi se vyžije.

Odtud vysvětluje se jistá záliba Carlyleova právě pro nejradikálnější z převratných stran, známkující jej v očích průměrného torye za revolucionáře. Ovšem byli by oni převratci málo spokojeni, kdyby zvěděli pravý důvod této záliby. Carlyle ji vysvětluje otevřeně tím, že by uprostřed nevěřícího světa stal se kolísavým ve své víře, kdyby mu revoluce, především velká francouzská revoluce, nepodávaly důkazu, že společnost, spočívající na nevěře — jak on se vyjadřuje, na „nebožské hypothesi“, — není zbudována na pravdě, nýbrž na nepravdě a že propadá tudíž záhubě. „Klamně jste si vesmír vyložili. Nejste v souhlase s jeho zákony, proto budete jím pohlceni. Lhaní t. j. předstírání víry, co zatím věříte ještě jen v samy sebe, je od nynějška nemožno;“ to je dle Carlylea varovný hlas revolucí vrstevníkům.

Revoluce jsou v ovzduší zdánlivých existencí opět veliké reality, před jejichž tváří nic nemůže trvati, než co opět samo je

realitou. Společenský systém, jehož formy nejsou již naplněny věrovým obsahem, stojí proti nim bez obrany. „Vše, co hodí se k spálení, bude spáleno“, dí Carlyle.

Dospěl-li vývoj negativních dob až k tomuto bodu, tu opět nastává možnost jistého druhu víry, „nové víry“, jež lidi vzněcuje, která však s vírou positivních dob stojí v přímém odporu; předkové byli by ji nazvali vírou v čerta. Co totiž positivní víra má za předmět hodnotu absolutní, nad individuem stojící, zbožňuje negativní víra samého člověka. Jelikož však individuum in concreto může probouzet stále jen sobectví jednotlivcovo, vynalezlo se individuum in abstracto, jehož práva a jehož blahobyt vystavují se za nejvyšší cíl — v němž však v základě každý sebe sama uctívá. To je jádrem všech učení politického radikalismu, od Jeana Jacquea Rousseaua až k revoluční sociální demokracii. Taková víra je však jen s to sjednotit lidi k negativnímu konání t. j. k boření. Jakmile běží o dosažení positivních cílů, vstupuje konkretní individuum na místo abstraktivního a tím spor sobeckých zájmů na místo všeobecného, vírou řízeného jednání. Pro dílo, záležející v boření, jest tento abstraktní individualismus mocí prvého řádu. Celých národů se zmocnil. Slaví svůj vítězný vjezd světem, jen tam, kde naráží na positivní víru, staví se mu v cestu příkaz nepřekročitelného „stůj!“

Tato nová víra jest však v základě individualismus. Proto massám, jeho proudem vlečeným, chybí ono poznání, které podle Carlylea tvoří velikost politika a které má svůj základ v „sympathii s věcmi“, tedy v altruismu. Tak se přihází, že ony radikální směry, sice mocné svou důsledností, bývají v odvislost uváděny reálnými politiky: násilníky revoluce. V positivních dobách stojí velcí muži v poddanství víry své doby — vzpomeňme jen na Luthera nebo Cromwella. Ne tak v negativních periodách, jejichž hrdinové jsou nevěrci. Ti nestojí pod vlivem onoho abstraktního individualismu. Příkladem jsou Mirabeau neb Napoleon. Navazujíce více méně na jisté ještě stávající formy, usilují o moc a vládu — toť ženoucí je síla. Tak vidíme, jak na konci vývoje, v individualistických téměř opět poměrech, vystupuje čistý poměr vladařský, neopírající se o nic než o osobní převahu, v níž jsme postřehli nejpůvodnější úkaz společenského života. Takové práce hodí se zvlášť pro uctívání hrdin (hero-worship): stačí vzpomenout na modloslužebnou takřka poctu, jíž

Voltaire požíval a na kult Napoleona atd., vůbec na caesarismus demokracií. —

Historie lidí je tudíž dle Carlylea ovládána protivou mezi altruismem a individualismem. Po positivních dobách následují negativní doby, po dobách víry a odevzdannosti doby nevěry a sobectví. Prvým děkují společenské jevy za svůj vznik, druhých údělem je jejich rozklad.

Bývají při tom nyní dle Carlylea účinky od protiúčinků vždy plně opět odstraňovány? Je nutno míti za to, že dějiny představují kruh či stoupající čáru? Carlyle zodpovídá tuto otázku v rozhodně optimistickém smyslu. Je proniknut jistotou „konečného vítězství dobra“, jistotou přítomnosti „jisté věčné spravedlnosti v dějinách“. Takové a podobné výroky, jež u Carlylea stále se vracejí, mohly by všechny ty porazit, kteří Carlylea usvědčovali z pessimismu.

Carlyle nestojí však na dualistickém stanovisku, které pojímá Boha a svět ve vzájemné protivě. Podle něho neliší se historie přírody od historie lidí tím, že ona naplňuje se dle nezměnitelných zákonů, v této však že přirozená souvislost přerývána bývá na jistých místech podivuhodným zasaháním mimosvětné ruky, osobně tak obnovující spravedlnost. Historie lidí není naopak nic než fásí historie přírody. V očích věřícího jsou obě plny Boha, kdežto nevěrec nenalézá ho ani v jedné ani v druhé.

Dle toho odívá se optimismus Carlyleův v tento výraz: v lidských dějinách je veliké a dobré to, co přiměřeno je tendencím a zákonům přírody, kdežto špatné je pomíjející a zaniká ve svých následcích. Hrdina, hrdinný národ, praví Carlyle, bývají tím odměněni, že se stávají „částmi přírody“. V boji, jejž celé dějiny představují, příroda je „rozhodčí souce, jenž nemůže dopustiti se žádného bezpráví“. „Věc, nejhlouběji v přírodě zakořeněnou, tak říkajíc nejpravdivější — tu a žádnou jinou spatříme na konec vítěziti.“ „Nechme tuto věc kázati, pamfletovati, potýkati se, do krajnosti se napínati a využitkovati zobáku nebo drápu podle toho, co má. Jistě na konec nepodrobí si ničeho, co nezasluhuje, aby bylo v porobu uvedeno. Co je lepšího než ona, toho nemůže se světa sprovoditi, nýbrž jen to, co je špatnější.“

Celé dějiny tvoří boj proti sobě stojících mocí. Původně, pokud panovala výhradně sobecká vůle jednotlivcova, v čistě individualistických poměrech, byl tento boj „bellum omnium contra omnes“. Vítězství silnějšího znamenalo zničení slabšího.

S probuzením společenského života nepřestává sám o sobě tento boj. Vznikající státní mocí a jinými sociálními organisacemi sice zdánlivě zaháněn je z vnitřního života společnosti a víc a víc zatlačován na pole vztahů národů mezi sebou, až s rozkladem společenských svazků boj individuí opět oživuje jako tak zvaná „volná konkurrence“. Na místo surové moci ukazuje se i mezi národy víc a víc pokojné závodnictví, ale moc zůstává přece jako poslední prostředek v pozadí. Ať se jí užívá sebe řídčeji, tož přec válka je stupňoměrem životní schopnosti národů. Tomu, kdo se osvědčuje v onom pokojném nebo válečném zápase mocnějším, patří budoucnost, naproti tomu národ, který není již s to se hájiti, ztratil oprávnění k existenci.

Podobný boj odbývá se uvnitř společnosti. Jenže zde běží méně o zničení, než o porobení a ovládání protivníka. Na mocnostních poměrech, ustálených boji, spočívají vladařské poměry, jejichž suma tvoří společnost. Ovšem upevněné poměry vladařské jsou právní poměry, věta, kterou Carlyle obyčejně stručně vyjadřuje slovy „moc jest právo“. Sotva moc přestává tkvít za právem, právo stává se vratkým. Ať ještě tu a tam setrvává v platnosti, čímž nezřídka vyskytá se křiklavá nesrovnalost mezi mocí a právem, dříve či později právo je nuceno přispůsobit se novým poměrům. Privilegovaná třída, jakmile ztrácí moc, hájiti svých práv, musí dolů, naproti tomu třídy, jejichž moc vzrůstá, také právně doznávají zlepšení svého postavení — a v poměru se svou mocí — na významu získávají.

Toto kladení důrazu na m o c, u Carlylea často se vracející, není vlastně ničím jiným, než výslovným vyloučením každého nadpřirozeného zasahování v lidské dějiny. Přineslo Carlyleovi předhůzku, že velebí v poměrech národů i jednotlivců hrubou moc. Tito žalobci jsou však nuceni oněměti, jakmile si ujasní, v čem podle Carlylea jeví se podmínky moci pro jednotlivce i pro národy. Není to fysická síla, silné kosti a svaly; naopak, jak jsme s hora viděli, podle Carlylea všecka moc je morální povahy, skutečnost, již nazývá „polární hvězdou lidských dějin“. Silným je ten, kdo je společenský, věřící naproti nespolečenskému, nevěřícímu.

Již vznik a rozvoj společenských stavů z nespolečenských dokazuje jejich převahu; jinak nebyly by se staly vůbec možnými Tato převaha osvědčuje se později v průběhu veškeré historie. Staří Římané — praktikové v podrobování a ovládání — slovem:

„divide et impera“ uhodili na rozhodující moment síly a slabosti národů. Silný je národ, vystupující jednotně jako organisovaná moc, slabý naproti tomu národ v sobě roztříštěný, spíš suma individuí než žijící celek. Tu podléhá přírodní národ, nedospěvší ještě k společenské organisaci, proti ucelené akci disciplinovaných vojsk, tam kulturní svět, nacházející se v processu rozkladu, mladšímu, ale v sobě pevně spořádanému národu. Kdekoli se sráží individuum se společenským organismem, prokazuje se převaha tohoto.

Něco podobného platí i o jednotlivci uvnitř společnosti. Silným je ten, kdo jedná t. j. pracuje z nějaké víry. Slabý naproti tomu člověk, zaujatý sobectvím; neboť toto nebývá ochotno, přinášeti oběť k dosažení cíle. Silnou je dále síla, o sobě slabá, která, spojivši se s jinými silami, pracuje pro větší celek, naproti čemuž individualistické síly všude proti sobě usilují a navzájem se ničí. Silnými jsou především ti lidé, které lidstvo ctilo jako hrdiny, poněvadž víc než jiní se vyznačovali sebezapíráním; vždyť každé veliké jednání znamená oběť na vlastním bytí. Ze stejného důvodu mocným je král, dávající přednost vládě před požitkem, mocnějšími kněz, básník, zakladatel náboženství, kteří víru svého národa tvoří a tím víc než vsichni jiní na jeho jednání mají vliv.

Naproti tomu individualismus je prostě něčím negativním. Ovšem zjednává si někdy převahy nad sociálními pohnutkami, ale ne proto, že by stál proti nim jako rovnocenná moc, nýbrž poněvadž dočasné formy víry samy sebou, svou přirozeností se rozpadávají, čímž dán pak i úpadek vnějších forem společnosti. Potud pak, když ony přestávají lidi ovládati, stává se nemožným sociální jednání a nutně nastupuje na jeho místo individualismus. Každá spáchaná špatnost má původ v sobectví a prokazujíc, že platná objektivní pravidla t. j. společenský systém nejsou tedy směrodatnými pro lidi, pomahá z nich činiti lež. Jakmile pak se lži nakupily, nastupuje bod, kde individualismus otevřeně prohlašuje se za moc, ovládající společnost. Zdánlivě jeví se něčím positivním, „principem společnosti“, jak učí nationální ekonomie; ve skutečnosti však přináší rozklad. Vykonav své dílo, nezanechává nic než prázdnotu, pročež Carlyle může říci, že každá špatnost na konec ve svých následcích sama sebe ničí.

Existuje-li společnost vůbec ještě i přes individualismus, sluší důvod hledati v tom, že je v ní dosud dostatek sociálních prvků. Ty pak, jakmile se jim volné pole otvírá, organisují lidi v no-

vých formách. Nová víra povstává, jednotlivci i třídy se zvedají, aby přejali vůdcovství. Dle zásad „volnost, rovnost a nearistokracie“, jak Carlyle myslí, člověk na prosto nemůže žít. Nějaká nutnost jej žene, aby se rozčleňoval.

Chybí-li však společnosti všechny positivní prvky, zasazuje-li se o to, aby ony zásady prakticky prováděla, tož o aristokraty postará se jí cizina Neboť vývoj neuskutečňuje se všude současně, naopak vedle rozkladu někde jinde opět vyskytuje se mladistvý vzrůst. V tom spočívá dle Carlylea význam dobývatelů a jeho záliba pro ně. Dobývatelé jsou silnější lidé, poněvadž jsou společenštější t. j. lepší. Všude byli muži, jimž nešlo v prvé řadě o požitek, kteří naopak šli společnou cestou, oddáni jsouce nějakému vůdci neb nějaké ideji, pro něž život nasazovali. Nezřídka obrozovali zacházející svět novými ideály a tím i novým životem

Tak když koncem starověku evropský svět zdál se bez záchrany propadat individualismu, byli oba činitelé sloučeni: hrdina v nejvyšším slova smyslu a mladiství dobývatelští národové, stavící hráz rozkladu. Byl muž v Judei, který — prvý — prohlásil oddanost, lásku a sebeobětavost za zákon lidského bytí. V stejné době byli to národové, kteří — sice méně civilisovaní, avšak přece společensky výše stojící než zacházející svět, páskou věrnosti sloučení — ztroskotali společnost, sjednocovanou „filosofií zisku a ztráty“. Působení jich obou položilo zárodky k novému životu a omladilo Evropu.

Je-li pak všechen individualismus pomíjejícím jevem, zůstávajícím na prosto bez účinku pro lidstvo, tož spočívá všecka historie na sociálním jednání t. j. na práci. Ta jediná má úspěch a to — při souvislosti všech společností a odvislosti přítomnosti od veškeré minulosti — trvalý úspěch. Tak můžeme pak v obrazu, Carlylem nezřídka užívaném, viděti závěrek jeho učení, že všichni praví pracovníci, „všichni mučedníci a šlechetní lidé náležejí k jedinému nesměrnému vojenskému zástupu, od počátků světa nepřetržitě v před postupujícímu. Obrovský, vše dobývající, plameny korunovaný voj, v němž každý bojovník je šlechetným a svatým.“ (Pokračování.)

Moderní filosofie a náboženství.*)

I. Moderní věda a filosofie pro náboženství.

Ještě do nedávna v kruzích t. zv. vzdělaných (a dnes do kruhů těch hlásí se již kde kdo) o náboženství se nemyslilo; otázky náboženské pro člověka intelligentního a pokrokového není, otázka je rozřešena, dávno rozřešena — tak se říkalo. Dnes o věci počíná se mluvit jinak, počíná se uvažovat, má-li náboženství v naší společnosti platnost skutečně jen historicky dochovanou, přechodní, nebo je-li trvání jeho také oprávněno věcně.

Obecné mínění (těch t. zv. vzdělaných kruhů) bývalo, že náboženství podlehlo moderní filosofii a vědě: moderní filosofie a věda však mají jiné starosti než náboženství — problémy politické, socialní, národnostní, to jsou problémy, ale co chcete s náboženstvím? A tou měrou, kterou filosofie a věda zdály se být moderními, tou měrou náboženství stávalo se lidem něčím nemoderním, zastaralým, starým, přežitkem. Ještě tak pro děti a pro ženy . . . pro baby —

Vždycky jsem chápal nesnadno, jak se toto mínění o protináboženské podstatě filosofie a vědy mohlo tak rozšířit. Neboť pravý opak je pravda: filosofie a věda (rozumí se filosofie a věda moderní a nejmodernější) protináboženské nejsou.

Podívejte se přece do dějin filosofie a uvidíte, že největší myslitelé proti náboženství nebyli — naopak byli pro. Přece si jen vzpomeňte:

---

*) To je pokračovaní článku „Moderní člověk a náboženství"; rozbor Garborgových „Umdlených duší" byl úvod, zde je prvá část o více oddílech. Bude následovat část druhá atd. — hlavního titulu již nebudu opakovat.

Descartes svými argumenty pro theism, Leibniz theodiceí, Locke úsilím o náboženství přirozené, a dále: Pascal, Rousseau, Kant, po Kantovi Jacobi, Fichte, Schelling, Hegel atd. — — všichni, všichni věnovali spekulaci o náboženství své nejlepší síly . . .

Kant pro náboženství v tomto století učinil snad více, než všichni jeho theologičtí odpůrcové.

A někteří filosofové náboženství a církve přímo zakládali — Comte na př.; a myslíte, že Nietzsche by měl toho vlivu, kdyby nebyl šel mezi proroky? A jak se to má s vlivem Schopenhauera? Nepůsobil svým mysticismem, jenž se přece obyčejně s náboženstvím přímo ztotožňuje? A Spencer — nekáže usmíření vědy a náboženství?

Náboženství je podstatním obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch — právě proto ho mnozí ani nepozorují, jak nepozorují vzduchu a neváží si jeho výživnosti. (Ostatně ve velkých městech čistý vzduch platí se draze a náboženství taktéž se v nich hledá nejúsilněji!)

„Všichni opravdu velicí duchové jsou nábožní“ — čteme v „Umdlených duších“ a je to pravda. A přece je dnes lidí bez náboženství dost a dost!

Není tu odpor? Není. Také věda, také umění, také mravnost patří k duchovní podstatě člověka a kolik máte lidí bez pravého vědeckého vzdělání, bez uměleckosti, bez mravnosti — — tak jsou také lidé bez náboženství anebo mají je ve způsobách a stupních divných a jinakých.

Náboženství, Náboženství — — co pak věda a filosofie nestojí proti theologům, proti církvím a jejich náboženství? Náboženství in abstracto přece není, ale jsou různá náboženství positivní, officielní — souhlasí moderní filosofie a věda s nimi? Hic Rhodus, hic salta!

Pravda. Ale není filosofie a věda také v boji proti — filosofii a vědě? Není umění proti umění! Mrav proti mravu? Že by myslící člověk dnes, po tolika bojích, neprokoukl tu máju officiálnosti, hrob opravdovosti? Positivní, officielní věda, positivní, officielní právo, positivní officielní umění — positivní, officielní náboženství . . . Můj ty Bože!

Avšak tak snadno, těmito několika slovy a tím srovnáním s ostatními kulturními mocnostmi tato vhodná námitka odčinit se nedá. O poměru a o boji filosofie s náboženstvím musí se promluvit šíře a všestraněji. Chci zatím jen tolik říci, že boj filosofie

a vědy proti positivnímu náboženství není důkazem, že filosofie a věda jsou eo ipso protináboženské.

Naopak dal by se z toho boje — jeho houževnatosti a odvěkého trvání (je tak starý jako filosofie a náboženství) učiniti vývod přímo opačný. Právě proto, že filosofii a vědě náboženství lhostejno není, je mezi oběma boj. Také v oborech jiných (na př. v politice) nejpříkřeji proti sobě stojívají strany a směry si blízké. Nejeden filosof potírá náboženství, proto že sám je ho pln. A o atheistech bylo již nejednou řečeno, že vlastně žádných není — jistě negace Boha není ještě atheismem. Atheism skutečný, positivní opravdu je bylina zřídká. Já alespoň z celé filosofické literatury nevěděl bych z myslitelů silnějších mimo oba Milly a snad Humea nikoho, jehož bych pokládal za atheistu a i o těchto mám některé pochybnosti. (Podškrtuji, že mluvím o atheismu do opravdy, uvědomělém a positivním, nikoli o negaci a třeba sebe radikálnější protibožské revoluci. Sto ultraradikálních rebellantů-titanů nedá ani jedné části Humea!)

Zkrátka — jen pozorněji myslit a moderní filosofie a věda, ztratí tu protináboženskou funkci, která se jí posud připisuje.

*

Ani moderní přírodověda není protináboženská.

Z moderní přírodovědy dělá se často enfant terrible, ale také neprávem. Mužové jako Faraday, Thomson a j. a j. nebyli proti náboženství. Ani Darwin — a právě Darwinisté, jako na př. sám Haeckel, v nejnovější době vůči náboženství hodně slevují. Avšak neběží tu o jednotlivá jména a autority, tvrdím více a sice, že přírodověda nemá pro naše století toho významu, který jí přisuzují ti, kdo ji prohlašují za vědu moderní po výtce, vidouce v ní projev našeho století nejcharakterističtější.

Celkový obraz doby není přírodovědný. Kdo to říká, nezná právě těch četných a rozmanitých oborů práce duchovědné. Jak úsilně se dnes pěstí psychologie, sociologie, studium práva a historie politické, literatury, věd atd. — historickou by se naše doba mnohem dříve mohla zvát než přírodnickou. Podívejme se na množství a na obsah literatury a umění — vždyť i hudbou řeší se problemy přímo filosofické a náboženské, o moderně a jejím překonávání naturalismu, o symbolistech atd. ani nemluvíc. Do politiky pořád více a více zasahují církve a její (klerikální) strany, avšak i vedle toho proniká do ní pořád více nový duch reformní;

i nacionalism, jedna z mocností tohoto světa, hledá oporu v náboženství, jak tomu dosvědčuje nejen náš humanitism, ale i slavjanofilství, messianism a nacionalism německý (Lagarde a j.). A co znamená t. zv. ethické hnutí, třeba že výslovně beznáboženské? Nevolá se na všech stranách po vzdělání jednotném, filosofickém a nedoznávají nejčelnější odborníci (právě přírodovědci), že bez filosofie nelze? Last not least: jak úžasně intensivní je duchovní práce moderních theologů! Na to právě se zapomíná, že přece v každé vísce je akademicky vzdělaný duchovní a že celé to ohromné těleso církevní úsilně pracuje. Obzvláště v zemích protestantských theologie vlastně konkuruje s filosofií; hlavně však charakterisuje tuto theologii zvláštní kritické uvědomování náboženské a hledání nových forem a formulí náboženských. A nejen theologie, také positivní církve samy účastní se obecného ruchu — náboženský život se sílí, církve podjímají se otázek sociálních a jejich zástupcové sestupují se svých oltářů v arénu politickou; jedná se o sloučení církve západní s východní, církev jedna svými nejlepšími hlavami pracuje proti církvím druhým (polemika, srovnávací symbolika) — — a to všecko znamená, že moderní člověk myslí přírodovědecky?

Tak málo je to přírodovědecké, že sama nejmodernější větev přírodovědy, evolucionism stává se přírodní filosofií a mystikou a sám Haeckel ve svém evolucionistickém monismu vidí usmíření vědy s náboženstvím, ba vlastně náboženství samo.

Jistě: doba přírodovědeckou není — dokonce pak přírodověda skutečně exaktní není materialistickou.

*

Aby to, co tu říkám, vyniklo plněji a aby se to nezdálo být pouhým tvrzením, nezbývá než poměr moderní filosofie a náboženství demonstrovat přesněji a podrobněji. Čtenář nesmí se však lekat, bude-li tento výklad trochu těžší — otázka je těžká a lehce odbýt se nedá.

Nechci podat přehled moderní filosofie celé. K tomu jsou dějiny filosofie. Ale vybírám řadu myslitelů, jimiž vývoj moderního myšlení a nynější myšlenková krise dostatečně je charakterisována. Trvám totiž, že Hume — Kant — Comte — Spencer — Smetana dost úplně representují novodobý vývoj filosofický; jistě si z myslitelů těchto lze vybrat poučení, jehož potřebujeme. Tu i tam do výkladu zabereme ještě toho nebo onoho filosofa

jiného, pokud je toho třeba, aby některý myšlenkový směr vynikl lépe. Upozorňuji ještě jednou, čtenář musí se tu prokousat některými otázkami dost těžkými. Odkazy na filosofy samy anebo na práce o nich, ani heslové formulování záhad samo nestačí — čtenář musí hlavní problemy promyslit, aby další exposice mohla být úsečnější a přece dost úplná. Výklad Humea a Kanta dělá mně samému velké obtíže — ale co dělat. Jestliže filosofovat, tož filosofovat.

II. Moderní skepse: Náboženstvím je filosofie.

David Hume.

Filosofie nová od samých svých počátků stála, ať už vysloveně nebo nevysloveně, proti scholastice a theologii a tudíž i proti náboženství církevnímu, pokud církve od svých příslušníků požadovaly uznání věroučné. A ovšem byl hlavní filosofický rozpor o zjevení. Nové filosofii byla pravda a pravda všecka v empirii -- jenže někteří po příkladu Descartesa a Leibniza uznávali idee vrozené. Jiní, jako Locke, byli proti vrozeným ideám.

Z Lockea vychází Hume, dochází však k závěrům jiným a obzvláště proti theologii a náboženství namířeným. Humeův ultraempirism je stručně tento.*)

Všecko naše vědění pochodí ze smyslů; máme jen dojmy a počitky, ideí vrozených není, i idee jsou jen odlitky počitkův uchovaných pamětí. Duchovní činnost nevyčerpává se ovšem pouze počitky, duch není passivní úplně, nýbrž také aktivní, tvůrčí, neboť máme pamět a obrazivost. Ovšem tato tvůrčí mohutnost je skrovna, spočívá pouze v kombinování látky dané smysly; v každé idei, v každém pojmu, v každém poznatku můžeme proto vypátrat prvek počitkový — kde takového prvku není, tam pojem je pouhé slovo bez obsahu. Obsah všech pojmů je empirický, počitkový. (K počitkům Hume čítá také dojmy citové a volní.)

Člověk počitkům svým důvěřuje, věří jim. Vidím na př. vycházet slunko, t. j. jsem si vědom jistých počitků a věřím jejich obsahu, že totiž slunko vychází. Věřím počitkům, protože jsou.

---

*) An Inquiry concerning Human Understanding, 1748. Prvý německý překlad Sulzerův, 1755.

V tom zatím není obtíží žádných. Avšak proč věřím netoliko v to, co již jest, ale i v to, co bude? Proč věřím, že určité počitky budu mít, proč je očekávám? Proč na př. věřím, že na billiardě odletí koule, když do ni jinou koulí strčím? Proč věřím, že slunko vyjde zítra? Jak se to dá srovnat s empirismem? Jako empirik věřím jen smyslům: avšak to zítřejší slunko ještě nevyšlo, ta koule ještě neodletěla: proč tedy věřím v to, co ještě nebylo, čehož zkušenosti ještě nemám, proč takto anticipuji své smysly, proč důvěřuji ve zkušenost budoucí, tedy de facto ještě nezkušenost?

Tato moje víra v budoucí empirii je úsudek, výsudek: proč věřím úsudku, výsudku, když jako empirik věřím jen smyslům? Smyslové přece neusuzují, nerozsuzují — který tedy pro tuto svou víru mám důvod?

Ta víra ve fakty budoucí, podle obecného mínění zakládá se na poznání příčinného svazku — z příčiny usuzuji, vysuzuji účin a očekávám jej, proto že znám příčinu a příčinnou spojitost věcí.

Avšak, ozývá se Hume proti tomuto obecnému a starému mínění, je to pravda, že znám příčinný svazek věcí? A odpovídá: Není to pravda, my pojmu síly nemáme žádného, poznání příčinné spojitosti nemáme žádného.

Avšak nedovedu já z vlastní vůle, tedy z vlastní síly, pohnout třeba tímto svým palcem? Necítím a nepoznávám zde přímo, jak moje vůle je příčinou pohybu-účinku? A zde že bych nepostřehoval a nepoznával příčinné spojitosti?

Ne — Hume dokazuje. Předně: Neznáme spojení těla a ducha nikterak, nevíme jak na sebe působí a tudíž nevíme také, jak vůle prstem hýbá, nevidíme, jak moc vůle spojena jest s prstem v pohybu. Druhé: Není to divné, že nedovedeme hýbat všemi údy? Proč nedovedeme na př. hýbat srdcem? Kdyby bylo viděti do vůle a jejího spojení s údy, nemohli bychom se tomu divit, proto že bychom její moc znali. Proč chceme hýbat rukou ochromenou? Patrně neznám své vůle ani v tomto ani v případě obyčejném. Třetí: Anatomie učí, že bezprostředním předmětem vůle není úd, nýbrž nervy, svaly a Bůh ví ještě co — nepostřehuji tedy ve svém vědomí kausalního svazku žádného.

A právě tak Hume vyvrací mínění, že bychom svou vůlí hýbati mohli svými představami a duševními stavy vůbec. Nepoznáváme, jak vůle řídí duševní činnost. Předně: Naprosto ne-

pochopujeme, co je duše a co jsou představy a jak tyto v duši vznikají; druhé: moc ducha nad činnostmi duševními je obmezena a to opět a opět poznávám jen zkušeností a konečně třetí: vláda naše nad sebou samými není vždy stejná, večer na př. myšlénky své neovládáme tak dobře, jako z rána — — zkrátka: ani venku ani v sobě, nikde a nikdy příčinného spojení nepostřehujeme a nepoznáváme.

Že tomu skutečně tak je, Hume ještě ozřejmuje citovávaným příkladem z kulí billiardových:

Vidím-li náraz jedné koule na druhou poprvé, proč v tomto případě se nedovtipuji, že druhá koule odletí t. j. proč to nedovedu usoudit a vysoudit z případu jednoho? Kdybych poznával kausalní svazek, kdybych věděl co síla je, musil bych znát, jak spojena je s účinem, vždyť proto přece je silou příčinnou.

Důsledky tohoto krajního empirismu můžeme si teď snadno domyslit. Příčinného svazku nepoznáváme, postřehujeme pouze, jak věci následují jedna druhou; postřehujeme tedy jen posloupnost v čase, ale žádnou nutnou spojitost. Jestli že jsme některou tu posloupnost viděli častěji (náraz — odraz těch billliardových kulí), očekáváme, že to, co jsme vídali následovat posud, budoucně bude následovat zase. Vidím teď náraz koule na kouli druhou — očekávám, že se odrazí.

Ale co je to očekávání? Žádný rozumný úsudek a výsudek, pouhý zvyk — nerozum. Pes, dostal li několikrát holí, také ti uteče, vezmeš-li naň hůl — očekává tedy bití také, ale nesoudí a nevysuzuje rozumem. Ponouká nás a nutká k očekávání t. zv. účinů po t. zv. příčinách jakýsi pud ne rozum — rozum a empirie se vylučují.

Tedy jen „t. zv." příčina a „t. zv." účin? Jsou to jen flatus vocis, jak říkali nominalisté středověcí? Nemyslím si při slovech: příčina, účin nic více než „posloupnost"? Co je jejich obsah — či jsou bez obsahu?

Na to náš moderní nominalista má odpověď tuto. Zajisté je rozdíl mezi tím mým očekáváním, že slunko zítra vyjde a mezi obrazem toho slunka; já si toho slunka ve své fantasii nepředstavuji pouze, ale já právě věřím, že zítra vyjde. Associační zákon psychologický poučuje mne, proč za podobných okolností v mé fantasii vyvstává podobný obraz, ale nevykládá ještě té mé víry. Proto že každá idea, každý pojem musí mít nějaký obsah, tedy i pojem „příčina" resp. „účin" obsah má: když mnohé stejné

případy se nám objevují, když tedy po témž předmětě vždycky následuje děj týž, tvoříme si pojem příčiny a příčinného svazku, a tvoříme si tento pojem proto, že cítíme nový dojem, totiž to obvyklé spojení mezi jedním předmětem a jeho obvyklým následníkem ve fantasii. Jen tím liší se to opakování téže posloupnosti časté od zkušenosti první a proto nejsme s to, abychom z prvého případu usoudili, co bude, nýbrž my to očekáváme jen tenkrát, když jsme případů měli více.

Tu tedy máme podle Humea psychologický výklad toho, co je víra a čím se liší od pouhého představování ve fantasii.

Empirie, Hume končí, je slepá, důvěřujeme jí z pudu; v praxi naše očekávání, založená na zkušenosti, v celku nás neklamou, člověk se s tím svým vůdcem pudem jakž takž světem protluče — jakási podivná předzjednaná harmonie, praví Hume, narážeje na Leibniza. Všecky empirické vědomosti, všecky empirické vědy jsou nejisté; jen mathematika je naprosto jistá, její věty jsou evidentní, zřejmé, dají se demonstrovat, jak říkali starší filosofové. Hume jako před ním už Plato a jak z novějších Descartes, Spinoza, Leibniz má respekt před věděním mathematickým — všemu ostatnímu nedůvěřuje a nevěří. Mathematice věří, proto že její soudy a úsudky vznikají srovnáváním představ v pouhém rozumu: i kdyby trojúhelníku nebylo, platily by o něm věty, které geometrové vyslovili — věty vyplývají ze srovnání představ samých. T. zv. kausální svazek také je srovnáváním, ale srovnáváním empirickým, poměru příčiny a účinu nemohu se domyslit z pouhých představ, jen zkušenost poučuje mne o pravidelném jich následování, do jejich kausalného svazku nevidím. Ten si představuji pouze proto, že cítím ten řečený přechod od příčiny k účinu nebo opačně od účinu k příčině.

*

To je stručný obsah nevelikého pojednání Humeova, jež na další vývoj filosofie mělo vliv tak veliký. Než-li však o vlivu tom promluvím, prosím čtenáře, aby si Humeův výklad o nepoznávání kausalního svazku dobře promyslil.

Ostatně nemyslím, že by člověk myslivější neprostřehl, kam Hume svým ultraempirismem bije.

Jestli že všecko vědění mimo mathematiku je nejisté a důvěry nezasluhuje, je ovšem také a především veta po metafysice a rozumí se, také po theologii. Ve všech těch oborech theoretických a stejně

v celém jednání praktickém člověk není veden rozumem ale zvykem, jak už Montaigne říkal. A nepoznáváme-li kausálního svazku, nepoznáváme-li příčin, nepoznáváme ovšem také příčiny, jak se říkává, prvé, nepoznáváme Boha. A víra v Boha je tudíž co víra vůbec — zkušenost častého opakování jedné a téže posloupnosti, zvyk...

Podle zvyku totiž, jak z hodinek na př. hádáme na hodináře, vidouce svět, hádáme na bytost, která jej udělala, bytost tu však představujeme si z přirozeného pudu podle svého obrazu

Tento výsledek své skepse Hume rozvádí ve dvou spisech věnovaných náboženství — jsou to, jak řečeno, logické důsledky jeho theorie o zkušenosti, ale obsahují přece některé nové formule a ty si musíme předvést.*) Neboť právě formule ty pobouřily a pobuřují nejvíce, třeba že nejsou než závěrem jeho theorie poznání.

Ve spisech těch Hume snaží se vyložit, jak náboženství (zjevené) vzniklo docela přirozeně.

Jak už naznačeno, vzniklo náboženství z anthropomorfismu.

City z potřeb životních, různé naděje, ale hlavně strach vnukly lidem anthropomorfické nazírání na svět: neznámé příčiny stávají se ustavičnými předměty našich nadějí a bázní. Idee těch mocností, na nichž se cítíme závislí, vytvořuje obrazotvornost; přenášíme na ty neznámé příčiny svou přirozenost — ty naše vybájeniny jsou nám našimi bohy.

Tato náklonnost věřit v neviditelné mocnosti neodporuje smyslnosti prvotního nevzdělaného člověka — spojujeť ty neviditelné mocnosti s nějakým viditelným předmětem. Hume zove tento anthropomorfisační proces allegorií. Popouští však, že mimo allegorie ještě vyniká rekopocta, zbožňování vynikajících osob; ale i toto zbožňování heroů vzniká z týchž příčin, totiž ze strachu a z hledání pomoci v tísních životních.

Čtenář musí si Humeovy spisy o náboženství pročíst, aby viděl, s jakou neúprosnou důsledností a jizlivostí tuto svou theorii provádí a jak proti náboženství staví filosofii. Připouští totiž theism filosofický, ale odlišuje jej od theismu anthropomorfického.

Theism filosofický založen je na rozumu, spočívá na argumentaci, theism anthropomorfický na smyslné fantasii probuzované

---

*) The Natural History of Religion, 1755; Dialogus concerning Natural Religion 1780.

citem a hlavně strachem; filosof věří, že svět řízen jen všeobecnými zákony, anthropomorfista, že řízen je bytostí nám podobnou, neboť anthropomorfism řídí se pravidlem, že podobné účiny dokazují podobné příčiny

Mínil-li to Hume s tím svým theismem rozumovým a filosofickým do opravdy a jak to vlastně mínil — je otázka jiná; jistě z toho rozumného theismu nezbývá mnoho, jestli že rozum má oprávněnost jen v mathematice. Také mu o tento theism neběží, nýbrž o theism náboženský, aby právě co nejurputněji ukázal, že theism ten není než holou pověrou — anthropomorfism není než pověrou a pověrou hrubou. Také monotheism a křesťanství není než pověrou, neboť i monotheism náboženský vyvinul se přirozeně z polytheismu a vývoj ten nebyl rozumný, nýbrž nerozumný — čistě psychologicky v naší fantasii jeden bůžek absorboval bůžky jiné atd.

Čím více pak Hume idealisuje theism filosofický, tím účinněji bije do theismu nefilosofického neboli populárního a vulgarního, stavě proti sobě náboženství pravé a nepravé. Náboženství pravé neboli filosofické je mu větev filosofie, obsah jeho je theism filosofický. Naproti tomu všecko náboženství populární je nepravé a tudíž pověrou: tato pověra je mu právě anthropomorfismem, je zároveň modlářstvím, polytheismem, démonismem, enthusiasmem, „experimentálním“ (rozuměj materialistickým, materialisovaným,) theismem. A ovšem platí totéž o křesťanství (Hume míří hlavně na katolicism, v tom je pravý Skot, ale všecky argumenty platí také o protestantismu) a in concreto o jeho kněžích a duchovních, kteří se nám u Humea representují jako staří augurové, ať už z nemyslivosti nebo z chytráctví. A Hume, ačkoli právě ukazuje, že náboženství vyvinulo se z přirozenosti lidské docela přirozeně, přece je deistou své doby s dostatek, že je více má za chytráky, dovedně využitkující lidské hlouposti.

Zkrátka: Hume redukuje náboženství na pověru a staví je příkře jako nerozumnost proti filosofii; teprve novou filosofií prý se lidé osvobozují od duchovní a mravní tíhy pověry, pod níž úpěly věky — vždyť prvým pravým křesťanem byl teprvé Locke! „Nevědomost je matkou zbožnosti.“

*

To je tak asi kvintessence Humovy protináboženské skepse — čtenář si ovšem musí přečíst, co říká v podrobnostech o ne-

blahém vlivu náboženství, rozuměj vždy křesťanského, na mravnost, jak polytheismu dává přednost před monotheismem atd. atd. — Hume proti náboženství psal jedem.*) Ti, co dnes vidí v Nietzscheově Antikristovi tak neobyčejnou sílu, ať si přečtou Humea. — Nietzsche je proti němu dítě a již proto, že se zlobí a že to v něm vře, kdežto Hume píše s klidem. S perfidním klidem.

A právě toto „ďábelství" působilo. Vypravuje se sice, že pařížští páni skeptikové a revolucionáři, když Hume k nim zavítal, tohoto měli v podezření, že je — šosák. Hume totiž řekl u Holbacha, že dosud atheisty skutečného nepoznal; Holbach, ve svém atheismu patrně uražený, vykládal to nešťastnou náhodou, u něho prý jich za stolem sedí hned sedmnáct. Sám Diderot, nejsilnější a nejpevnější z francouzských encyklopaedistů Humem doveden byl k mínění, že Angličané ještě v Boha trochu věří, kdežto Francouzové v něj už nevěří nic... Není to zajímavé a poučné? Hume podnes filosofii (dokonce theologii) je hlavním kamenem úrazu a Francouzům byl neradikální! Ve skutečnosti byl ovšem radikální on; Francouzové se bouřili a připravovali revoluci, byli radikálně rozčilenými, ale atheisty skutečnými nebyli. Kdo dnes stará se o pana Holbacha a jeho sedmnáct atheistů?

Hume — a tu jsme při vážné věci — při své skepsi je klidný. Podle všeho pokládal theism za možnou hypothesi, ale byla mu lhostejná — kdežto pánové à la Holbach se rozčilovali a čertili (abych to řekl plně), ale konec konců se zase uchýlili nejen k Bohu ale také k církvi. Kolik v tom (klidu) jeví se osobního charakteru, nevím; pokud filosofický typ, vyložím v stati následní, zde zatím chci stručně naznačit, jak veliký byl a je Humeův vliv.

Povstala proti němu hned celá škola skotská; v Němcích postavili se proti němu také ihned Sulzer, Mendelssohn a hlavně Kant. Po Kantovi filosofie našeho věku pokračovala ve svém odporu proti němu, jiní zase ho následovali; proti postavili se Fries, Beneke, ve Francii Dégérando a někteří mathematikové a celá filosofie offic., t. zv. spiritualistická. Za to z jeho důvodů

*) Polytheism vychovává k větší snášelivosti, zmužilosti, rozumnosti, přesvědčenosti — theism je úzkoprsý, intolerantní a vede k duchu otrockému (mnišství), šíří nerozumnost (scholastická filosofie důkazem), a právě proto také způsobuje skepsi — náboženské přesvědčení theistické je vždycky více strojeným než upřímným, je to neobjasnitelný stav ducha mezi nevěrou a přesvědčením, vždy bližší prvnímu než druhému.

proti theismu mnoho vyčerpal Schopenhauer, kdežto Comte svým positivismem Humeovu theorii o nepoznatelnosti kausálního spojení věcí přijímá. Z novějších anglických filosofů přidržují se ho oba Millové, Bain a empirikové vůbec, do jisté míry také Spencer, kdežto zase Hamilton a j. vyslovili se proti němu. Ve Francii jedná se teď o positivism a tím nepřímo také o Humea; v německé časové filosofii vlivy Humeovy silně se ozývají v Stirnerovi a Nietzscheovi -- zejmena Nietzsche má z něho více než mnohým Nietzscheovcům je známo.

Je vidět, Hume měl na moderní filosofii vliv hodně veliký. Komu skutečně o to běží, propracovat se k názorům jasným a přesným, ten od Humea naučí se mnoho a mnohému. Poznávám pořád lépe, že pro moderní dobu musíme vycházet od něho. V německé filosofii slýcháme sice, že máme se vracet ke Kantovi, ale to je jen částečně správné, potud totiž, pokud Kant svou kritikou vyvracel Humea. A proto je nutné znát Humea; ba zdá se mi, že Kantovi bez znalosti Humea dobře a správně rozumět nelze. Mně se alespoň v Kantovi vedlo dost zle, pokud jsem nepoznal Humea; teprve stálým srovnáváním obou dopracoval jsem se poznání, která pokládám pro naši hlavní otázku za hodně vážná. Humea, totiž jeho empirism a jeho skepsi, myslící člověk musí nějak překonat — hic Rhodus, hic salta. To znamená ovšem nejen revidovat Kritiku Kantovu, ale vůbec postavit se v noetické záhadě na určité místo a co možná na své nohy.

*

Avšak nesmím milého Humea malovat černěji než je. On totiž, ačkoli v theorii je takový ultraempirik a skeptik, v ethice skeptikem být nechce. Svou obezřetnou methodou empirickou dochází poznání, že člověk od přírody má nezištnou, třeba jen slabou sympathii se svými bližnými; a poznání to je jisté, protože tento cit docela zřejmě se nám vnucuje, nemůžeme ho nemíti a nemůžeme ho nepokládati za oprávněný. A tak Hume, v theorii nejpříkřejší racionalista a intellektualista XVIII. věku, končí ethikou citovou: cit sympathie (Hume také říká: humanity) vedle egoismu reguluje vzájemné jednání lidí.*)

A tak skeptika Humea před skepsí úplnou a anarchií udržel cit, soucit, sympathie — láska k bližnímu, třeba že mu prvým

*) An Inquiny concerning the Principles of Morals, 1751.

křesťanem byl Locke, ne Kristus a že křesťanství vůbec pokládal za pověru.

Dodáme-li ještě, že Hume na empirickém základě očekává, že politika stane se vědou, pokud ovšem vědou vůbec býti může, pak máme úplný obrys jeho světového a socialního názoru.*) Typický repraesentant XVIII. století: důsledný racionalista, t. j. člověk věřící jen v rozum a posuzující celý svět jen se stanoviska rozumového; jeho ideál je mathematika; ale právě proto, že věří jen rozumu, ví, že ten rozum je slabý, důvěřuje mu také jen potud, pokud se opírá o zkušenost, o smysly — trochu důvěřuje také v city. Svým racionalismem zakončuje také řadu deistů, kteří (v Anglii ale i v Německu a ve Francii) hledali náboženství přirozené. I slyšíme tedy: přirozeným náboženstvím je — filosofie, rozumí se filosofie skeptická, neboť rozum právě Humem doznává, že ho mnoho není. Ale při vší své slabosti ten náš rozoumek je jistější a lepší než všecka metafysika, theologie a náboženské zjevení.

---

*) Názory sociologické a politické viz v: Essays moral, political, and literary, I. sv. ve vydání od Green-Grosea.

Týden na všeruské výstavě.

Několik drobných skizz od **Fr. Táborského.**

(Pokračování.)

A opět zabělal, zaleskl se před námi vkusný, třeba ne ruský, palác umění. Jen jsme do něho nahledli. Bylo už pozdě. Stmívalo se již. Poručili jsme se tudíž do přízně jasného Slunečka, které kdesi daleko honilo a porážele černou zvěř mračnou, a odcházeli jsme.

Odložili jsme katalogy a brožury ve svém dřevěném hôtelu a dlouhou výstavní ulicí chvátali jsme pozdravit Volgu. Kmital se mi už v představě veliký její rozliv, široký, mohutný, blýskající, velebný; černaly se mi už na ní koráby a barky; odrážela se mi už v ní hluboko, hluboko hadovitými ohnivými pruhy večerní světla . . .

Brzy minuli jsme nádraží, za ním zaleskla se kaple, v jejích dveřích začernal se mnich, množství hořících svící ozařovalo v kapli temnou ikonu, lidé se zastavovali, křižovali a klaněli se před kaplí, anebo vcházeli dovnitř a křižovali se a klaněli v kapli — třikrát, pětkrát, devětkrát. Ale nechtělo se mi počítat — v Moskvě napočítal jsem, jak na náměstí před kaplí Iverskou zastavil se člověk a 12krát se velkým křížem pokřižoval a 12krát se hluboko poklonil . . . Vešli jsme do Moskevské ulice. Na levo od nás rozprostírala se jarmarka, nepoměrně větší, rozsáhlejší než celá výstava. Město celé. Řady ulic začínají hned vedle nás, v levo, a táhnou se rovnoběžně daleko, až se nám ztrácejí. Domky jsou zděné, jednopatrové. V přízemcích, značně vyvýšených nad jízdní cestou — býváť zde na jaře všecko pod vodou — jsou krámy vedle krámů. V nich možno i drobno kupovati. Ruch živý. Elektrická tramway o dvou vozech co chvilka zafičí, izvoščici se předhánějí, řady menších nákladních vozů jako karavany, jako

růžence se vlekou: na prvním sedí mužík v červené košili, s bradou i s vlasy do žluta, bez čepice; koník neúhledný pevně a lehce jej s vozem táhne; za tímto prvním vozem přivázán kráčí druhý koník a táhne podobný vůz — ale bez vozky; za tímto druhým vozem přivázán jde třetí koník a táhne opět podobný vůz — opět bez vozky; někdy ještě i čtvrtý kůň s vozem, pokyvuje hlavou, následuje. A všecky ty tři čtyři nákladní vozy řídí první vozka. Pěších je teprve mnoho.

Hle, již zaleskla se v pravo Oka, veliký přítok Volgy, a v ní zabělaly se ohromné nánosy písku, dlouhatánský to ostrov „Peski"; na Oce parníky a barky, na Peskách sklady, sklady a sklady, od nichž nákladní vlaky odjíždějí. Tu u břehu ohromná, vysoká jakási loď stojí, všecka už osvětlená, má čtyři patra, v každém dlouhá řada zářících oken, a do každého patra pne se s břehu lehký dřevěný můstek. Je to Finlandský bazar, 4patrový hôtel o 150 pokojích, jejž finská paroplavební společnost vystavěla. Rozhled s vyšších pater jeho byl velkolepý. Ale nedařilo se mu. Pomyšlení, že by tam vznikl požár, obracelo většinu hostí směrem k jednopatrovým výstavním hôtelům, odkud v nejhorším případě skok s prvního patra do písku neb do trávy byl by přece jen jistější než s druhého, třetího, čtvrtého patra Finlandského bazaru do studených vln Oky. Na jaře společnost ona odplaví plující ten hôtel do Astrachaně... Tu široký pontonový most, asi půl páta sta sáhů, necelý kilometr, dlouhý, spojuje jarmarku přes Peski s městem Nižním Novgorodem. Tu opět v pravo v otevřené kapli plno hořících svící, z těžkých zlatých rámů temné ikony vážně hledí, lidé se křižují a klanějí, kde kdo, pán nepán, muž i žena, límec zlatý i otrhaný. Mnich ve dveřích opět lelkuje... V levo, přímo proti kapli, zjevil se nám „Glavnyj dom", jarmarečný palác, kde po čas jarmarky sídlí gubernator a úřadové, kde je po celý den živá promenada za zvuků vojenské hudby, a kde možno všecko možné nakoupiti: vjazemský perník, kazaňské mýdlo, vjatské dřevěné tobolky a tabatěrky vedle nejdražších stkvostů, perské látky a kavkazské stříbrné hole a špičky vedle krymských hroznů atd....

Teď přímo do Alexandro-Něvské ulice, která vede k novému chrámu sv. Alexandra Něvského, okrase to nejen jarmarky, ale celého velkolepého okolí; chrám ten panorámě nižegorodské je tím, čím panorámě pražské chrám sv. Mikuláše na Menším městě — oba na pravé místo jsou postaveny... Po desíti asi

minutách zahneme v pravo na druhý širokánský pontonový most, hlavní pojítko výstavy a jarmarky s městem, přes 800 metrů dlouhý, schválně k vůli výstavě přes Oku položený. Pohled s něho úchvatný. V levo vtéká široká Oka do Volgy, jejíž mohutnost tam vzadu jen tušíte; v pravo Oka a Peski; před vámi na výšinách Nižní Novgorod. V levo a v pravo na vodách jen se to tmí od parníků, barek, stožárů, komínů, od všelijakých divných budov na prámech, jichž význam jsme zatím nerozeznávali; v předu pak, na pahorcích, rysují se věže kostelů a rozházené řady domů. Na mostě pak samém hluk a ruch, dupot a hukot, směsice pěších, izvoščiků, nákladních vozů, tramwaye. Zrovna elektrická zabzučela a zastavila se. Vsedli jsme a za chvilku byli jsme v městě, vlastně pod městem. Elevator vynesl nás do města. Přestoupili jsme do městské elektrické tramwaye a velikou oklikou po horním městě projeli jsme Kremlem a druhou lanovou drahou spustili jsme se k nábřeží Volgy. Rozeznávali jsme její rozliv i její lodě, viděli jsme na jejích březích večerní světla, a tyto světelné hranice byly slavnými hlasateli jejího majestátu. Neviděli jsme ho plně, tušili jsme jej toliko; tím silněji, tím báječněji nás uchvacoval. Jako hvězdná neb perlová obruba tmavých ruských ikon, jež v kostelích a kaplích lid zbožně líbá a před nimiž kleká, plápolala mi tato světelná obruba temné Volgy — a ve světelné té obrubě viděl jsem také ikonu, starou, pohanskokřesťanskou ikonu, pohansky divokou a křesťansky štědrou, již lid ruský tak pěkně a významně nazval „mátuškou živitelkou Volgou". A tiše, lehké chvění pociťuje, jež dostavuje se vždycky v blízkosti všeho velikého, zvláště zahaleno-li jest tajemným šerem, pozdravoval jsem tu velikou matičku živitelku . . .

Fičíc, jako stepní koník, unášela nás elektrická tramway — ó, naše pražská tramway-kobylko, ty kulhánku vzdálený! . . . vzpomínal jsem neelegicky — unášela nás nazpět k výstavišti. Při hudbě rumunských cikánů, jejichž prymáš měl okolo krku červenou stuhu a na ní jakýsi peníz nebo řád — od samého prý cara! — a na své židli před ostatními seděl — nu, jakoby byl presidentem Evropy, povečeřeli jsme a brzy na to ulehli. Spánek dostavil se brzo; po tolika dojmech a také trochu únavě! Ale dostavil se také kdosi druhý. Oknem a odkudsi se všech stran drápal se na nás a dýchal na nás po celou noc mrazivý chlad, až srazil teploměr na 4° R. To byl ovšem zubatý vtip.

* * *

První naše cesta příštího dne na výstavišti byla, jako všech nešťastníků, jimž naděje se láme, do věštírny. Pršelo, jen se lilo. Čerti v povětří jen lítali. „Čort znajet —!“ ... „Čort poberi —!“ ... Rus vůbec velmi rád ulevuje si čertem. Zašli jsme tedy do meteorologické stanice. Byla důkladně zařízena a rovněž důkladné vydávala bulletiny, jež tištěny nalepovány byly denně na každý větší pavilon. A hle, věštírna naše prorokovala vyjasnívání.

A skutečně, den na to obloha byla jako dětská píseň, a slunce jako by k té písni na housle hrálo. Teď teprve výstava oživla. S novou chutí jal jsem se prohlížeti další její části, celý veliký pravý oblouk od obelisku. Mnoho tam bylo nového, originálního; pro nás, západníky, zvláště zajímavého, nevídaného.

Hned Středoasijský pavilon, jenž v čelo výstaviště byl postaven na straně pravé, jako palác umění na straně levé. V něm vystaveny byly všecky plodiny a výrobky středoasijských kmenů, Kirgizů, Tatarů, Tarančů, Dunčanů, Sartů, Tekinců a j., dále výrobky ruské, jež se dovážejí do Střední Asie a do Persie; a konečně i výrobky cizí, anglické, jež v krajích těch jdou na odbyt — opět zajímavé studium nebezpečného konkurenta. Střední Asie dodává bavlnu, vlnu, hedbáví, ovoce, rýži, víno, měď, sůl a j. Ale její přírodní bohatství ještě prý daleko není prozkoumáno; vše, co dosud v tom směru bylo vykonáno, ukazuje prý jen, že tento kraj může se pokládati za kraj z nejbohatších, a že Střední Asie, ještě nedávno poušť, může za nemnoho let obrátit se v nádhernou zahradu, jakou bývala v dobách pradávných ... Krásné koberce, hedbávné látky, starožitnosti, bronzové předměty, víno atd. vystavili Sartové. Řada fotografií, náčrtů, modelů, vzorků zobrazuje lid i zemi, obydlí i živnosti, oděvy i nástroje atd., slovem podává plnou charakteristiku kraje Turkestanského a Zákaspického. Ženy Tekinců tkaly tu koberce a mužové tekinští bavili zvědavé zástupy svou primitivní hudbou, drnkajíce do strun a bubínků a foukajíce do klarinetů a píšťal. Muži rozhodně vzhlednější byli než ženy. Ženy, jakoby popelem byly posypány, takový divný dojem budily; schýleny do své práce, sotva že vyhlédly k obecenstvu, a jestliže vyhlédly, to plaše a nejistě. Otrokyně ... Jinde mladý Peršan tkal skvostný koberec. Student jeden ruský bavil se s ním. Snědý Peršan v malebném modravém a květovaném šatě, černovlasý, hlubokých pohledů, jako když v řece odrážejí se světla, ale zůstávají nehybna, a při tom měkkých, zpod dlouhých černých řas, chvílemi dlouho odvracel

se od práce a bavil se s Rusem. Nudila ho asi veřejná ta práce před zástupy. Dal-li se do práce, šlo to zvolna. Ne z lenosti, ale z přemýšlení. Vzal novou niť — odložil; vzal jinou, zdánlivě téže barvy, ale jiného tónu — a tu vetkal. Radost dívat se, jak tóny ty byly zladěny.

Vedle studenta stál jeho kamarád, jemuž on chvílemi tlumočil své rozmluvy s Peršanem.

— Otaž se ho, podle čeho to dělá!

Student se otázal. Peršan se na něho s úsměvem podíval a vesele zaťukal si na čelo.

— A jak dlouho o takém koberci pracuje?

Student se opět otázal.

— Za tři měsíce aršin (711 mm), tlumočil ihned odpověď Peršanovu.

Cena takových koberců jde také na tisíc i tisíce rublů. —

Stejně bohatý a poučný byl originální Sibiřský pavilon, jejž projektoval prof. Benoit, vzav k němu motivy ze selských obydlí sibiřských. Podle dělení zeměpisného a administrativního rozdělen byl na pět skupin: Amursko-Přímořskou (s oblastí Zábajkalskou); Východní Sibiř (gubernie Irkutská, Jenisejská a Jakutská); Kabinetskou nebo-li Altajsko-Nerčinskou; Západní Sibiř; Stepní general-gubernatorstvo. Tu překvapující jest obraz nynější Sibiře; ale on je zatím toliko nápovědí pro velikou odpověď budoucnosti. Komitét pro zařízení této sibiřské výstavy dal si opravdu záležeti na práci své. Ohromný material snesl, seskupil a seřadil jej přehledně a výbornými knihami, brožurami a katalogy učinil jej ještě přehlednějším a srozumitelnějším. Tak katalogy „Průvodce po Sibiřském oddílu“, zadarmo podávaný; „Stepní kraj“ s obšírnou statí „Sibiř a obchod Ruska s Čínou a Žaponskem“ (za 20 kop.); „Život venkovského obyvatelstva Irkutské gubernie“ (1 rubl), s více než 200 fotograf. reprodukcemi a velmi podrobným objasněním; podobná práce o Jakutské gubernii a mnohé jiné široce poučují o tomto ohromném novém světě, jenž by do sebe pojal 25 říší Německých, v němž však toliko nezcela 8½ mil. obyvatelů žije, tedy ani ne tolik, co v zemích koruny české.

V každé skupině tohoto pavilonu zobrazeno jest živobytí příslušného území sibiřského: kroje, obydlí, domácí zařízení, výživa, hospodářství, obchod, průmysl. Nejrázovitější obydlí, jako ostjacká jurta, jakutský čum, jsou věrně napodobeny. Veliké mapy,

fotografické pohledy, modely, figuriny, herbáře, minerály, vycpaná zvířata, kožešiny atd. atd. — kolem dokola.

Amursko-Přímořský kraj slyne svým minerálným bohatstvím: kromě zlatého písku, rudy stříbrné, měděné a železné chová též cín a rtuť. Kraj mnoho má vláhy a mnoho rovin, vhodných pro kulturní život. Řeka Amur patří k třem největším proudům asijským. Obyvatelstvo je většinou ruské, ale dosud neznačné. Kraj ten je 5krát toliký jako Francie, ale obývá jej toliko 920.000 lidí. Připomíná prý tento drsný, ale bohatý kraj Germanii za dob Tacitových. Zdar zemědělství předpokládá mnoho boje s divokou přírodou, ale už nyní viditelny jsou úspěchy práce přistěhovalců... Území Ochotsko-Kamčatské, z části sopečné, za to nehodí se ke stálému usídlení. Chuda jest i jeho flora, za to fauna bohata, zvláště moře Ochotského.

Východní Sibiř — ohromné roviny, přeseknuté horami se sněžnými štíty. Jižní její část je způsobilá k zemědělství, střední sestává z lesů a blát, severní — z tundry nikdy neodtávající. Obydlena je velmi slabo; jižní část obývají hlavně Rusové, střední a severní nejvíce Jakuti, kteří tam už zahnáni byli od Mongolů. Bohatství zlata, stříbra, lazulitu, kamenného uhlí, tuhy je značné. Rovněž množství drahých kožešin kraj ten vyváží. „Bohata Astrachaň v jesetry a Sibiř v soboly“ — povídá ruské přísloví. Mnoho jich tu bylo vystaveno a vzácných. Tuhle, prosím — černá liška! Krásný exemplář — cena 2000 rublů a ještě nějaký stový capart k tomu; tuhle, je černohnědá — lacinější: 125—400 r.; tuhle, sobol modravý a černý — 400 r., ale dostanete také lacinějšího, s přechodem do šeda, za 100—300 r., šedého za 10 až 80 r. a bílého za 20 r. Ale podotýkám, že jsou to malé, úzké kožešinky, tyhle sobolí. A teď jsem porozuměl, že Marfa Andrějevna mnohorozumná veliké nalezné slibovala sluhům svým, když pravila, že tomu, kdo jí přivede ztraceného Iljušku, dá za odměnu kožich sobolový. I kdyby trochu držgrešlová byla a podotkla kožešníkovi, aby dal jen bílého sobola na kožich, byl by to vždycky pěkný dar... Já jsem si v duchu povídal, že bych se mnoho nezahřál tím, co by z toho všeho mohlo být mým.... A co jiných kožešin a krásně vycpaných šelem! Hle, u dveří stojí dva medvědi, černý a bílý, chlapi jako hory; granátníci olomouckého arcibiskupa jsou proti nim pudli. A tam zase vlci, vtipně sedící, rosomaci, celé tlupy menších medvědů a komických medvídků atd. Tu na podlaze leží kly mamutí; tři z nich

váží 16 pudů (= 262 *kg*) a stojí 1585 rublů. Našli ty zoubky předešlého roku v severním Jakutsku, kde vůbec ostatků mamutích nalézá se hojně. Kraj ten je totiž pro Sibiř tím, čím osada Předmostí u Přerova pro Moravu. Jen že Předmostští nevyužitkovali svých mamutích pokladů, kdežto v Jakutsku z mamutoviny dělají pěkná těžítka, nože na rozřezávání papíru a pod. věci. Ovšem že nejpěknější exempláry jdou do musejí.

Třetí část Sibiře, Altajsko-Nerčinská, patří k tak zvaným zemím „Kabinetským", t. j. tvořícím osobní majetek Hosudara Imperatora. Vysoká pásma Altaje cestovatelé přirovnávají co do výšky, půvabů a rozmanitosti ke Švýcarsku. Věčný sníh na nich leží. Malebná hora Bělucha vypjala se přes 3500 *m* do výšky. Svými ledovci živí několik řek. Pod ní je jezero Telecké, jež prý svou krásou připomíná jezero Čtyřkantonské, podotýká mi můj „Průvodce". Kočovní Kirgizové, Kalmyci a jiní sem tam se tu zjevují. Lesů, jichž sotva se dotkla ruka lidská, na úpatí hor je dostatek. Fauna a flora je prý tu bohata a ve mnohém liší se od evropské. Obyvatelstvo je hlavně ruské, ale je ho málo. Na prostranství téměř 42 milionů desjatin bydlí jen 965.000 lidí. Severozápad a sever území toho má stepní charakter, a mnohá místa jsou výbornou panenskou černozemí. Ale hlavní význam území toho dosud vězí v jeho bohatství horním. Hornický průmysl kraje toho je proslulý. Znázorněn je tu okatě. Tři gnomové drží zlatou kouli, zobrazující výtěžek zlata ryžovaného v Altajském okruhu od r. 1831 do 1. ledna 1896. Koule ta vážila by 3687 pudů a měla by cenu 73,740.000 stříbr. rublů.

Stříbra vytěženo . . .	124.406	pudů,
zlata v něm	4.776	„
mědi	1,599.851	„
železa	2,277.633	„
kamenného uhlí . . .	18,545.172	„
soli bórového systému .	12,460.829	„
soli aleutské	14,140.920	„

V Nerčinském pak okruhu dobyto (od počátku průmyslu toho v kraji tomto):

zlata ryžovaného . . .	9.580	pudů,
stříbra	28.145	„
olova	1,285.767	„

Skvostny byly mimo to ukázky výrobků z drahých kamenů sibiřských, zvláště z jašmy, práce to carské továrny v Jekaterin-

burku. Vystavené tu vázy, mísy byly neobyčejné krásy a vybroušeného vkusu. Na trh tyto věci nepřijdou. Jsou určeny za carské dary.

Ze všeho množství zlata, jehož se dobylo r. 1893 v zemích ruských, Východní Sibiř a Přiamurský kraj dodaly 66·5%. „Sibiř má zlaté dno" — přísloví ruské.

Západní Sibiř je rovina, málo vyvýšená, s mnohými řekami a jezery. V jižní části — rozvíjí se zemědělství, střední je lesnatá a blátitá, severní — tundrovitá. Flora i fauna skoro jako evropská. Tyto vysvětlivky dávali mi stále k mým pozorováním můj „Průvodce" i obšírné katalogy, velice poučné. Asi 92% obyvatelstva jsou Rusové; z tuzemců nejvíce je Tatarů — zbytky to sibiřského carstva Kučumova, pokořeného od Jermaka. Lesnatou a tundrovitou část obývají Ostjaci a Samojedi, kteří se živí chovem sobů a lovem ryb; rovinnou část — ruští přistěhovalci, zemědělci, řemeslníci i průmyslníci a kustaři. Život těch i oněch je všestranně v oddíle výstavním znázorněn. Zajímavý byl též obraz sibiřských vězení a práce vězňů.

Stepní kraj sibiřský neboli Stepní generalgubernatorstvo zobrazen byl v pavilóně Středoasijském. Kraj rovněž svrchovaně zajímavý. Dělí se na podhorský a stepní. Podhorská část je překrásně zavlažována říčkami, spouštějících se se sněžných pohraničních čínských hor, a úplně způsobilá, při umělém zavlažování, k zemědělství a kolonisaci. Flora nádherná a pestrá. Kraj ten znamenitý je svým významem: za všech dob byl on širokou branou, kterou procházeli na daleký západ hordy Asiatů, kdykoliv bylo jim těsno v mezích vnitřní Asie. Stepní část, jak už název praví, zavlažována je nesmírně chuďounko řekami, ztrácejícími se v písku nebo v rákosí; lesů téměř není; jenom nízké křoviny a tráva. Za to step bohata zlatem, mědí, stříbrem, olovem a jinými kovy. Obydlena je hlavně kirgizskými pastýři. Jejich obydlí, jurta, bylo na výstavu přeneseno . . . Veškeré Stepní generalgubernatorstvo prostorou svou rovná se třem Franciím, ale obyvatelstva napočítali k 1. lednu 1895 všeho všudy 1,895.137, to jest 1·5 na čtvereční verstu.

Doplňkem k Sibiřskému oddílu byl pavilon Sibiřské železné dráhy. Ale o tomto gigantském podniku nemusím se zmiňovat. V posledním sešitě lonského ročníku „Naší doby" bylo o něm dosti obšírně promluveno.

Tento pavilon Sibiřský, zrovna jako Středoasijský a Krajního Severu, mluvily k pozorovateli mohutnou řečí — ne tak o přítomném stavu zemí těch kolosálních, ale o budoucnosti jejich. Tam celý nový svět se rodí, prastarý svět se obrozuje — zda také nové světlo tam vzejde?

*

„Bij Rusa, i hodinky dělati bude“ — toto ruské přísloví zaznělo mi v duchu, když jsem vstoupil do pavilonu kustarného průmyslu. Tento pavilon drobných průmyslníků i nejdrobnějších průmyslníčků a řemeslníků venkovských patřil k nejzajímavějším. Kustarným průmyslem vyrozumívají se různorodé živnosti, kterými venkované zaměstnávají se, když polní práce přestaly. Toto kustarnictví je prastaré a rozšířeno více méně po celé Rusi, nejvíce v středních guberniích při vrchním toku řek: Volgy s velikými přítoky Okou a Kamou, Dněpru a západní Dviny, to jest tam, kde rolnictví samo o sobě nezabezpečuje venkovanům živobytí. V pásmě černozemním a stepním, kde rolnictví a chov dobytka zabírá veškeru činnost obyvatelstva, kustarnictví zjevuje se velmi zřídka. V asijském Rusku značně je rozvito v jižních krajích Kavkazu a Turkestanu. Podle povahy země zpracovává se tu dřevo, tam kámen, onde hlína a jinde kovy a j. Známi jsou na př na Rusi pavlovští zámečníci, tulští zámečníci a harmonikáři, kimrští ševci, vjaznikovští malíři ikon; jinde živí se anebo přiživují tkalcovstvím a lžičařstvím ve velikých rozměrech; jinde hračkářstvím, bednářstvím, truhlářstvím, košikářstvím; tu vidíš žernovy, náhrobky; tu všeho druhu nožíky, nože, zámky; tu velmi pestře pobíjené kufry; tu nábytek; vozy i kočáry; tam práci ženskou — s národním vyšíváním; tam i výstavu klenotnickou. A ještě jsi všecko nevypočítal.

Na 7 milionů je těchto kustarů na Rusi.

Nejplněji znázorněno bylo kustarnictví gubernie Moskevské, Nižegorodské a Vjatské. Komitét Nižegorodské gubernie vydal vedle katalogu i výbornou knihu Plotnikova, „Kustarnyje promysly Nižegorodskoj guberniji“ (cena 3 r.), kde veškeren život a podnik kustarnický je s vřelým zájmem pro věc a se znalostí věci vypsán a četnými obrazy vysvětlován.

Ale není to nijaká idylla, o čem tento prostranný pavilon mluví. Boj je to, tuhý, perný zápas o kus chleba. V knize Plotníkově můžeš se o něm dočísti zpráv, až tě zamrazí. Na př. mužík

spočítav, co mu jeho pole vyneslo, a zaplativ daně, vidí, že mu chybí 40 rublů, aby se dožil budoucí polní úrody. I stává se lžičařem, řeže dřevěné lžíce, bílé nebo namaluje na ně nějaký ornamentík nebo domek a dva stromky, poleje to pak lakem, na tisíce jich nadělá — a takto za dlouhou zimu vydělá 60 rublů. Z nich 20 r. zaplatí za materiál, i zbude mu 40 r., jichž zrovna potřebuje k výživě... Tisíc takových lžic stojí v prodeji 6 rublů a výše... Jiní vydělají jen 30—34 r., chudák Čeremys vyplete si z lýkových laptí (bačkor) — 5 až 7 rublů!...

Se strojem, s továrníkem, s překupovatelem bije se kustar a živoří.

Až do r. 1882 nevšímali si jich. Teprve všeruská výstava v Moskvě toho roku představila světu kustary. Na to zřízeno v Moskvě kustarské museum. A od té doby větší pozornost jim věnují. Zrovna před těmito vánočními svátky po delší dobu otevřen byl v Petrohradě kustarný bazar. A při té příležitosti „Novoje Vremja“ znovu ukázalo na bídné poměry kustarů: koželuzi v Tambovské gubernii vydělají ročně 50 r., valcháři v Kazaňské gub. — 30, v Kostromské — 25, vlnotepci v Kazaňské — 20, hrnčíři v Permské — 17, hřebenáři v Stavropolském kraji — 10 r.... Ženy za 13—14 hodin denních dostávají po 20 kop., ba některé 10—3½ kop. denně!

V pavilonĕ samém ovšem to pěkně vypadalo. Hned jak jsem vešel, uviděl jsem u vchodu staříčka prostřední postavy s prošedivělými delšími vlasy i s prošedivělou bradou. Stál při stolku u okna a vyřezával cosi v malém prkénku. Přistoupil jsem zvědavě k němu a pozdravil.

— Zdrávstvujte! odpověděl vlídně a nahnul hlavu, aby se podíval na mne ne světlomodrými brejlemi, ale svýma vlastníma světlomodrýma očima. Byly už trochu kalny. Ale pohled jejich byl tak určitý, jistý — „Á, to ty jsi! Nu, dobře!“, jakoby už věděl, kdo jsem — ne, co chci; na tom jakoby mu nezáleželo. Jeho líce byly neopáleny, bledy a měkky — jistě celou dobu vyřezává ve světnici nebo ve stínu. Cosi milého, krotkého hledělo z jeho tváře i postavy, ale zároveň síla vnitřní a pevnost.

Byl to kustar umělec. Vyřezával v prkénku Krista na kříži s Marií a Janem vedle kříže. Práce byla teprve v počátcích. Zarozpráveli jsme se.

— Tady jsou věci, které jsem tyto dni dokončil — libo-li vám. A ukázal na protější stranu. Byl tam celý výklad. Vedle věcí

laciných, řemeslných, byly tam Madonny a někteří apoštolé, kteří vysoko čněli nad řemeslnost a projevovali už záblesk vyššího vnitřního života. Některé Madonny, slohu byzantsko-romanského, měly cosi něžného a vroucného ve tváři, jeden sv. Ondřej — patron země Ruské — vážná, energická hlava, byl čistým uměleckým výtvorem. A cena? Pět až deset rublů! Také dle Lionarda da Vinci vyřezal večeři Páně — znamenitě. Ta byla ovšem dražší — 100 r. Všecko bylo vyřezáno ve vonném dřevě cypřišovém.

Mně se nad všecko zalíbil sv. Ondřej. Řekl jsem to staříčkovi a odložil jsem si jej stranou a hledal ještě něco jiného. Zatím přicházeli jiní.

— A což? Je to dřevo cypřišové? tázala se jakási báryšňa a strkala ikonu pod nos.

— Jest . . . odpověděl staříček slušně, ale chladně. „No, tak si přivoň, bláhová!“ — pravil jeho pohled.

V tom vrazili dva mladíci.

— Á, to je krása! a už jeden vzal dvě Madonny . . . Á, toť skvostné! — zvolal spatřiv sv. Ondřeje a přiložil jej k Madonnám.

Podotkl jsem, že je to můj statek, a vzal jsem mu jej s hromádky.

— Vinóvat! (Odpusťte!) Neřekl jste: beru . , . Klidně a jemně podotkl mi staříček a vzal od mladíka 15 rublů.

Dal jsem staříčkovi hned peníze, aby mi podobného sv. Ondřeje poslal do Prahy.

— Nepošle! — Neznáte Rusů . . . smáli se mi na cestě, daleko za Nižním. —

A poslal. (Dokončení.)

Zprávy ze školství obecného.

Zevní organisace učitelstva byla dokončena volbou nového výboru dle nově upravených stanov podle skupin a dne 27. prosince o valné hromadě delegátů v Praze volbou nového starosty. Dosavadní starosta řed. J. Král nemínil více úřad ten přijmouti, nechtěje státi v cestě. Nově zvolený starosta, učitel p. Adolf Frumar, není osobou novou, naopak známa je vydatná činnost jeho v životě učitelském a pro tuto povolán byl v čelo Ústředního spolku. Program budoucí činnosti své i celého výboru a vůbec učitelstva českého předložil v řeči po svém zvolení asi tento: „Jsem přesvědčen, že i nám učitelům potřebí je tužší organisace než bylo dosud. My učitelé, kteří jsme dovedli nejdříve spolčovacího zákona využitkovati a jimž jisté agilnosti ve spolkovém životě nikdo upříti nemůže, jsme se v poslední době v té příčině opozdili, přestávajíce na dosavadních utkvělých formách spolkových. Musíme to nyní nahraditi. Promrhali jsme dost zbytečných sil ve všelijakých otázkách osobních a je na čase, abychom vybředli konečně z malicherností spolkových a vytkli své organisaci vyšší cíle, které by dovedly zase vzpružiti nejen naši sílu spolkovou, ale které by daly nám nový směr k sebevědomému, soustavnému budování samostatnosti učitelské. Povznesení stavu našeho k oné samostatnosti a veřejné důležitosti, jež mu dle velkého významu jeho v národě náleží, to má býti hlavním úkolem nové naší organisace. K tomu třeba, abychom byli duševně neodvislí, proto vyšší vzdělání učitelstva a kulturní potřeby jeho musí býti přední naší péčí. Proto domáháme se zlepšení přípravného vzdělání učitelstva, proto žádáme pokračování jeho na vysokých školách, proto založili jsme si literární sdružení „Dědictví Komenského“. V zápasu společenském vítězí ten, kdo duchem svým dovede ovládati okolí své. K samostatnosti je dále potřebí náležitého právního a materiálního postavení. Musíme tedy úsilovněji domáhati se zlepšení hmotného postavení svého, ale také toho, aby nám navrácena byla práva politická, o něž jsme škrtnutím péra přišli. A tu se nesmíme více spokojovati jen s tím, že odhlasujeme nějakou resoluci, ale musíme použiti všech zákonných prostředků, bychom také vůli svou přivedli ku platnosti. — Přeji si tedy, aby se v nové své organisaci učitelstvo organisovalo za kulturním a národohospodářským cílem.“ —

Tento nový program podepíše jistě každý. Tedy do práce a ku předu! —

Na téže valné hromadě delegátů jednáno také o bytech učitelských. Jak učitelstvo, zejména venkovské, musí mnohdy bydleti, uvedeny příklady hrozné. Uvedu některé: V jedné vsi u Jilemnice musil bydleti učitel na půdě, protože bytu jinde nedostal. V jiné obci bydlí učitel několik roků v kuchyni, jejíž podlaha měří 16 m^2, je neomítnutá, strop prohnilý. Druhý učitel téže obce nemohl dostati ani takový byt, proto musil si nalézti byt v městě ½ hodiny vzdáleném — a odtud docházeti do školy. V jiné obci má učitel světnici z bývalého chléva předělanou, jejíž podlaha měří $3\frac{1}{2} \times 2\ m$, strop je tak chatrný, že stelivo z půdy do světniee propadává a platí za tento byt *24 zl.* Jinde bydlí učitel pohromadě s rodinou domkáře, protože jiného bytu nemohl nalézti, atd. Případů jiných i horších uvedeno dost. Dnes ani zločinci ve vězeních nesmí míti tak bídných příbytků, jako mnozí učitelé po kolikaletých svých studiích. To děje se na „probudilém", „pokročilém" atd. venkově král. Českého. Co tomu říká p. Šťastný? Sem ať se podívá — a pak ať posuzuje! Má už strach z líbání rukou (totiž sedlák učiteli) a tento zatím nemá ještě ani kde bydleti! Vysloven tu požadavek, aby se zákonem vytklo, co jsou to „vedlejší místnosti" pro řídící učitele a aby pro ostatní učitelstvo ustanoveno příbytečné, které by činily polovinu příbytečného říd. učitelů. Jiný delegát navrhl, aby obce vystavěly učitelům domy, na něž náklad opatřily by půjčkou u zemské banky, tak že by se tu obec propůjčila pouze ku zjednání úvěru. Nájemným, které by učitelstvo obcím platilo, umořoval by se kapitál. Návrh ten je uvážení hodný. Jinak usneseno, aby v obcích, kde se staví nová škola, vystavěny byly také byty, a v obcích, kde nelze bytu učiteli dostati, aby místní šk. rada byla povinna byt opatřiti.

Věc ta je ve spojení s celou dosud nedostatečnou a nespravedlivou úpravou hmotných poměrů. Není divu, že za dnešních zvýšených požadavků životních i kulturních, aby tyto krýti mohlo, stará se učitelstvo o příjmy vedlejší: na venkově ředitelstvím kůrů, v městech soukromým vyučováním a j. Tím trpí učitelstvo nejen morálně, ale i fysicky. Je to mnohdy divý hon takového jednotlivce z hodiny do hodiny — sotva vyučování skončil. Je to hon za kusem chleba, že třeba uvolnění v zájmu škol i v zájmu lidském.

Vzhledem k četným útokům v poslední době na sjezdu solnohradském a táborském se vyskytnuvším proti moderní škole, usneseno již dříve (8. listop.) ve výboru a nyní i ve valné hromadě delegátů, „že učitelstvo trvá na resoluci učitelského sjezdu r. 1880, aby neměly školy rázu konfessionálního a vysloveno zároveň politování nad tím, že se vyskytl v učitelstvu českém člen, který proti těmto usnesením a proti svému stavu v Táboře vystoupil způsobem všeho odsouzení hodným" (Špaček). Zůstane-li však při pouhé papírové resoluci a nenastane li pronikavější činnost ve směru tomto, objeví se brzy takových jednotlivců více. A je již čas proti klerikalismu pracovati.

I učitelstvo v Horních Rakousích ve svém spolku ohražuje se resolucí proti usnesením sjezdu katolíků konaném v Solnohradě, a pro-

hlašuje, že pevně trvá na zásadách, jež stanoveny jsou říšským zákonem ze 14. května 1869 a protestuje proti zavedení školy konfessionální, jakož i proti církevnímu dozoru nad školami. Ministr Gautsch v říšské radě při rokování o rozpočtu prohlásil, že nehodlá na delší dobu předstoupiti před sněmovnu s většími návrhy reformními v dosavadním zřízeni školském — avšak i menší návrhy klerikálům stačí a stačí jim hlavně administrační duch.

Jaký duch panuje mezi mladším klérem katol. vysvítá z případu, který se udál na poděbradské okr. konferenci. Jednalo se o zřízení nadace pro sirotky po učitelích. Tu jeden mladý katecheta prohlásil, že se hlasování zdrží a že se dříve uradí, budou-li na na nadaci přispívati. Odůvodnil to tím, že mají služné menší než učitelé (?) a že vůbec učitelé mohou býti rádi, že jim katecheti na pensi připlácejí! — P. katecheta se mýlí, neboť především platí sobě na pensi. Za to udál se na témže okresu (obě zprávy dle Škol. Obzoru č. 19. a 25.) jiný případ, kde farář říd. učiteli, který po řadu let funkci ředitele kůru zastával, pro malichernou příčinu této funkce zbavil. Nástupce nemohl sice hned nalézti, ale konečně přece se našel v učiteli z jiné osady. Nedivme se, když na nás dle toho pohlížejí a o nás smýšlejí. Není divu, když smí pak „Čech“ napsati: „Ukažte liberálnímu učiteli niklák a dovedete jej, kam chcete, či ne?“ (Čas.) (Dokončení.)

Rozhledy politické.

Politické epos — Nové k němu doklady — Nová organisace rolnická — Sněm moravský — Mladá Morava — Dr. Rieger pro stranu staročeskou — Celj a Komenského škola ve Vídni — Volební provolání sociálních demokratů.
Sociální politika císaře Viléma — Morituri — Pruští Poláci sklizejí odměnu — Vznešený gratutant — Dozvuky korunovační v Moskvě — Španělská taktika — Milán spěchá v náručí svého národa.

Politické epos, Boží Bojovníci, napsané vloni v Rozhledech, vyšlo doplněno samostatně a jak se dovídáme, silně se čte. Že se někteří předáci a nekritičtí přívrženci mladoč. strany na Machara budou zlobit, rozumí se; ale snad naleznou se ve straně i lidé, kteří o tom budou přemýšlet, jak bylo možné, že náš nejčeštější básník sáhl k veršům tak trpkým. Vždyť Boží Bojovníci satirou v obyčejném rozumu ani nejsou — je to protest uvědomělého Čecha proti tomu officielnímu malichernictví, které se dnes vydává za kulturní boj našeho národa, je to výkřik zklamaného srdce českého, veto myslícího člověka českého. „Boží Bojovníci", „Magdalena", „Zde by měly kvést růže" a nejnovější sbírka: „1893—1896" ve své celosti a souvislosti podávají anatomický řez naším národním životem — potomci z těchto sbírek Macharových budou mít živý a plný obraz nynějšího politického, sociálního a tudíž i mravního stavu naší společnosti. Nám Boží Bojovníci rozmarným čtením nebyli . . .

A tím bychom vlastně s politickým přehledem byli hotovi — či máme vypisovat divné purkmistrovské volby pražské? Máme ukazovat, jak sněmovní diskuse vrcholila v „nepravdách" a „lžích" nadávajících si pp. poslanců Herolda a Vašatého?

Vážnější je fakt, že české rolnictvo se ustavilo ve zvláštní jednotě a to na programě dosti konservativním, nemladočeském. Pokud nová organisace bude činna a kterým směrem, vyčkáme; na čase by bylo, aby český venkov se vymanil z té oprátky frází, kterou mu politikáři pražští hodili kolem krku.

Na sněmě moravském čeští poslanci učinili vhodný návrh státoprávní. Tím na čas zaklížena trhlina kompromisní, osvětlená poslancem Žáčkem v „Nivě" světlem — kompromisním. „Mladá Morava" zároveň prohlašuje, že půjde samostatně směrem svým.

Strana staročeská v Čechách se hýbe. Dr. Rieger promluvil v Kolíně a mluvil docela tak, jak se může mluvit v době, kdy mlado-

český předák a vůdce v Praze se stává purkmistrem staročeské většiny sborové. Dr. Rieger mluvil, jak dr. Podlipný jednal. Nemýlíme-li se, strana staročeská pro sebe využít chce příštího jubilea císařského: alespoň dr. Rieger budoucí nálady četných kruhů v Rakousku již výdatně užil. „Nár. Listy“ dr. Riegrovi čelí, ale mdle; pochopitelno. Dr. Rieger je proti rovnému právu hlasovacímu — není proti němu nová rolnická jednota také? Dr. Rieger si přeje — hofráty, jen ztrpení, tomu přání se strany mladočeské se vyhoví. Ale je to všecko, co dr. Rieger nám všem prý jen radí? A co všecka ta nečinnost v životě vnitřním? Strana mladočeská má se spojit se šlechtou a s klerikály — na jakém programě?

O parlamentě vídeňském není co referovat. Že tam poslanci nechodí, rozumí se samo sebou. Tak jednou prohráli Slované Celj — německý návrh na škrtnutí celjské položky přijat; na to slovanští poslanci do Vídně přišli a tak zase vyhráli při vídeňské škole Komenského. Vlastně — navrhovatel hr. Pálffy se svého návrhu bedlivě ujal.

Sociální demokraté překvapili svým volebním provoláním. Parlament se kočkuje s návrhem Russovým, aby se zrušil novinářský kolek, (poslanec Rutowski o návrhu referuje) — sociální demokraté však v $1\frac{1}{2}$ millionu výtisků (v pěti jazycích) rozhodili své provolání — bez kolportáže. Provolání psáno dobře, program obsahuje mnoho časových a dobrých požadavků — svobodomyslné strany protidělnické budou mít co opisovat. *S.*

V Praze, 12. ledna 1897.

* * *

Císař Vilém, jenž na počátku své vlády řešiti chtěl otázku dělnickou dalekosáhlými reformami sociálně-politickými, projevil onehdy na hostině u říšského kancléře své uspokojení nad tím, že hamburští zaměstnatelé tak statečně se drží naproti stávce dělnické a že odmítli intervenci rozhodčího soudu. Časy se ovšem mění. Ale také se vrací. Koho nenapadla aspoň při zprávě, že kapitán tonoucí lodi „Iltysu“ rozkázal potápějícímu se mužstvu provolati slávu císaři Vilémovi, doba Kaligulova s temným výkřikem: morituri te salutant, caesar!

Proti pruským Polákům počíná vanouti opět ostřejší vítr a za nástroje k ztrestání fatálního přečinu, že někomu nenarostl jazyk německý, nýbrž polský, propůjčují se nejen kasárničtí kaprálové, nýbrž i vratislavský arcibiskup Kopp. Zasloužená odměna oportunistickým poslancům polským, kteří hlasovali pro militaristické předlohy k větší slávě německé vlasti jako jeden muž.

Pan president Faure obdržel sice od cara zdvořilé blahopřání novoroční, ale pouhé zdvořilosti Francouzům nepostačují. Doufají, že jim car jednoho krásného dne presentovati bude na talíři Alsasy a Lotrinsko. Při francouzské netrpělivosti nesmí to však trvati příliš dlouho.

Car Mikuláš má prozatím však jiné starosti. Korunovační mrtví z Chodynské pláně se ozývají. Moskevský generální gubernator nechtěl povoliti zádušní bohoslužbu k jich paměti, což vzbudilo hluboké vření mezi studentstvem nejen moskevským, ale i petrohradským, kyjevským atd.

Nepokoje ovšem potlačeny — to jest ten první a poslední recept, kterým se léčí nespokojenost lidu na Rusi i jinde.

Bude-li Španělsko v pacifikaci svých kolonií pokračovati jako dosud, snad přece konečně bude s povstalci hotovo — totiž až je všechny dá postříleti. Na Filipinských ostrovech se prostředek již osvědčil, na Kubě jest věc poněkud obtížnější. Ostatně, nejde-li to cestou „legální“, najde se cestička postranní. Vůdce povstalců Maceo byl zavražděn zákeřně. Ale národ španělský jásal nad dobytým vítězstvím, v první řadě ovšem vlastenecké studentstvo; generál Weyler přijímal blahopřejné depeše a pan ministrpresident Canovas, pod nímž se křeslo již silně houpá, si prozatím oddychl. Aspoň na ten čas, dokud nový president Unie Mac Kinley, jenž jak se zdá nebude míti tolik ohledů ke Španělům, jako Cleveland, nenastoupí svůj úřad.

Pověstný Milan zatoužil náhle po lásce synovské a vrátil se do Srbska, Patrně jen náhodou stala se také změna v ministerstvě a v čelo vlády povolán vídeňský vyslanec Simič. Intrikářská politika malých balkánských států pozbývá v posledních letech již všeho interessu. Ostatně XIX. století končí důstojně civilisačním činem — velmoci připravují nové kanony.

V Praze, 9. ledna 1897. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Negativní výsledky rakouskouherského vyrovnání — Nesnáze o kvotu — Celní a obchodní spolek s Uhrami nemíněn od Uhrů poctivě, výhody průmyslovým závodům uherským, dopravní politika uherská, mlecí řízení — Protesty uherských průmyslníků proti stejnému postavení s našimi v Uhrách; úlevy daňové v Uhrách pro závody průmyslové — Zvýšené spotřební daně pouze na úkor našim poplatníkům, rozdělování jich a zisk Uher z toho — Zvýšených důchodů z daní bude užito asi k účelům válečným, zvýšené platy úřednictva pouze záminkou; co nás stojí mír do roka — Hospodářské úspěchy Badeniovy; zásluha o to předchůdcům; nesplněný železniční program; moc dráhy severozápadní větší nežli říšské rady; málomoc a chatrnost vídeňského parlamentu — Záchrana selského stavu vlastně podporováním velkostatků; Czartoryského fideikommis a mladočeská opposice.

R. 1896 měl býti rokem vyrovnání rakouskouherského, zatím se opravdil výrok o monarchii na výpověď; neboť celní a obchodní úmluva mezi oběma polovicemi říše byla vypovězena, aby nenabyla platnosti nezměnitelné na dalších 10 let.

Pamatujeme se ještě velmi živě na výrok nynějšího ministra financí, že naše vláda může jistě býti na dosavadní výsledky vyrovnávací akce hrda. Z té hrdosti však asi mnoho nezbylo již na Nový rok léta Páně 1897, neprojednáno totiž z celého ujednání naprosto nic, nežli dosud nehotová úmluva s rakouskouherskou bankou, kterou prozatím skončena bude dlouhá válka naší vlády s tímto ústavem; bohužel, že útraty válečné tohoto boje zaplatí a to velmi citelným způsobem naši poplatníci!

Hlavní spory s Uhrami nevyrovnány a není ani naprosto znáti, jak by se daly neshody dosavadní odstraniti.

* * *

Nejhlavnějším rozdílem je, kolik každá státní polovice má přispěti ke společným vydáním. Uhři tvrdí, že dosud platili více ještě, nežli jich hospodářské síly stačí, naproti tomu říšská rada vídeňská stojí však na tom, aby náš podíl na společná vydání zmenšil se ze 68·6% na 56·84%. Poněvadž společné vydání po srážce celních důchodů budou činiti nejméně 120 mill. zl. ročně, jedná se tu o roční důchod 14 mill. zl. Že nebude žádná polovice z dobré vůle ochotna takové břemeno na sebe převzíti, je jasně patrno.

Není pak prostředku, kterým by se mohli Uhři přiměti, aby převzali větší podíl společných břemen dle práva a spravedlnosti, leč jen kdybychom stáli na tom, aby z realní unie, kterou spojeni jsme s Uhrami, učinila se monarchie personalní. Ale k takovým koncům nepřivolí zase za žádnou cenu koruna, která má v tom sporu konečné a rozhodné slovo.

Říká se ovšem, že vláda Banffyho se zavázala zvyšiti uherský podíl na společná vydání aspoň na 35%. To arci je velmi nedostatečné vůči požadovaným 43·16%, — jedná se tu vždy ještě o rozdíl skoro 10 mill. zl. ročně — ale ani k tomu nebude v Uhrách dosti povolnosti. Volby do uherského sněmu na podzim vykonané vykonány se všeobecným skoro slibem poslaneckých kandidátů, že nepřipustí, aby příspěvek uherský směl býti zvýšen.

* * *

Než i kdybychom se smluvili s Uhrami o společný příspěvek, zbývá ještě celé veliké a těžké dohodování o t. zv. celní a obchodní spolek monarchie. Uhři posud vždy dovedli si velmi výhodně pro sebe vykládati spolek tento, pro ně existovaly úmluvy jen potud, pokud jim z nich kynuly prospěchy; jakmile jim některé ustanovení nebylo po chuti, našla se vždy nějaká cesta, kudy se dala nepohodlná ustanovení obejíti.

Celní a obchodní spolek znamená, že průmyslová výroba v celé monarchii bude míti stejné výrobní podmínky, i že obchodu rakousko-uherských občanů v žádné polovici říše nebudou zvláštní překážky kladeny ani že nebudou poskytovány výhody občanstvu jedné polovice na úkor druhé.

U nás se úmluvy ty poctivě a opravdově zachovávaly. Nikoli však v Uhrách. Uherská vláda poskytovala jednotlivým průmyslovým závodům svým takových výhod, že tím cislajtanská konkurrence v mnohých oborech byla vytlačována ponenáhlu, až dokonce na území uherském domácí uherský průmysl porazil průmyslové závody naše. Uherské závody osvobozovány od daní, dávány jim za levné ceny, po případě za darmo, potřebné pozemky, stát uherský se zavazoval při svých objednávkách především dbáti nabídek uherských a cislajtánští offerenti považováni přímo za cizozemce.

Nejúsilněji snažily se uherské vlády býti svému obchodu a průmyslu nápomocni dopravní politikou železniční. Uherský stát nabyl vlastnictví všech důležitějších železných drah na území koruny svatoštěpánské a využitkoval svého dopravního monopolu tím způsobem, že v určitých odvětvích upravením železničních sazeb učinil cizí konkurencí — a mezi cizí konkurrenci řazena také soutěž cislajtanská — téměř naprosto nemožnou. To bylo vše rozhodně, když ne proti doslovnému znění celní a obchodní smlouvy, přece jistě proti duchu spolku našeho s Uhrami.

Na druhé straně si dovedli Uhři se soukromými drahami naší polovice říše, jako s dráhou státní společnosti, dráhou jižní, s uherskou západní a s Košicko-Bohumínskou, zjednati takové sazby dopravní, že jich obchod s Cislajtanií nikterak nemohl býti tak obtížen jako tomu bylo s uherské strany proti našim výrobkům a našim obchodníkům.

Uherské vlády dbaly při všem pouze svého vlastního prospěchu nehledíce načisto k tomu, zda-li je to slušné čili nic.

Jednotlivá ustanovení celního spolku s Uhrami byla k tomu tak nešťastně umluvena, že zrovna Uhry nabádala k jich vykořisťování. Tak bylo na cizozemskou pšenici (srbskou, rumunskou, bulharskou atd.) uloženo dosti značné clo. Ale clo to promíjelo se mlýnům, které se zavázaly semletou mouku z této pšenice vyvésti do ciziny. Uherské mlýny semlely na milliony metrických centů cizozemské pšenice a uherská vláda nežádala od nich ani průkazu, zdali skutečně mouka byla vyvezena za hranice. Tím způsobem bylo naše mlynářství skoro ubito a uherským mlýnům dán tím faktický skoro monopol zaopatřovati lacinou moukou celou monarchii. Toto tak zvané „mlecí řízení“ trvalo po léta přese všechny protesty našich mlynářů a rolníků a bylo teprve loňského roku obmezeno a Maďaři přinuceni konečně se vzdáti bezprávného poškozování našeho mlynářství a zemědělství, které jim do té doby bylo vydáno na pospasy.

Jak Uhry dovedly podporovati svůj průmysl, viděti z toho, že doprava mouky z Budapešti až na loď do Rjeky stála pouze 50 kr. za 1 metr. cent a že zrovna tak levné byly sazby dopravní do Cislajtanie.

* * *

Při budoucím vyjednání celního a obchodního spolku bude nutné, aby Uhři neprotežovali proti všemu právu a proti vší slušnosti svůj průmysl a obchod na úkor našeho, aby jedním slovem byly opravdu tytéž výrobní a obchodní podmínky v území celé monarchie.

Uhři sice poukazují, že takovým způsobem náš vyvinutý a zasazený průmysl utlačí výrobu uherskou, ale zapomínají, jakých obrovských výhod požívají v tom, že zásobují svými plodinami, jakožto jediný dodavatel bez cizí konkurrence naši celou polovinu říše. Jak velice je uherské hospodářství odvislé od naší poloviny říše, je patrno z té skutečnosti, že 73% všeho uherského vývozu zůstane v Cislajtanii, kdežto z našeho vývozu v Uhrách pouze asi 56% zůstává. Z toho očividno, že Uhři mají rozhodně větší zájem nežli my na udržení celního a obchodního spolku i že mají především oni povinnost úmluvy jeho poctivě a spravedlivě držeti.

Ministr Biliński tvrdil, že uherská vláda se zavázala, jak v dopravní politice tak i při dodávkách státních nedávati zvláštní a výlučnou přednost uherským výrobkům, ale podle všeho narazí to v Uhrách na tuhý odpor všech stran. Aspoň veškeří průmyslníci uherští proti tomu v nejnovější době (již po Novém roce) protestují a chystají se k nejtužšímu boji vůči těmto našim oprávněným požadavkům.

Pokud se týče ostatních podmínek výrobních, odmítla uherská vláda naprosto požadavky naší vlády. Tak nemíní se nijak vzdáti své známé průmyslové politiky dočasné i bude jako dříve novým průmyslovým závodům poskytovati osvobození od daní a dávati jim ze státního vlastnictví různé a velmi cenné výhody (pozemky, laciný material atd.).

* * *

Uhři prosadili již nové a pro sebe velmi příznivé upravení daně z cukru, z piva, z vína, petroleje, sirek a z jiných spotřebovaných věcí,

23*

pokud daně tyto v obou polovicích uvedeny jsou na výrobu a mají býti dle celního spolku v obou polovicích stejné. Daně tyto vesměs budou zvýšeny, ale pouze v naší polovici říše, jelikož v Uhrách již byly daně tyto vyšší tím, že zavedeny tam zvláštní dávky výčepní a spotřební. Tímto způsobem budou na naše poplatníky uvalena nová těžká břemena spotřebních daní, které vynesou naší státní pokladně vyšší důchod nejméně asi 50 millionů zlatých ročně. Rozumí se, že tato okolnost nejpatrněji rozhodla pro rychlé dohodnutí s uherskou vládou v té příčině. Uhry kromě toho vymínily si nový způsob rozdělování výtěžků z těchto daní; výnos ten bude se děliti nikoliv jako dosud dle výroby, nýbrž dle spotřeby v každé polovici. Tím uherská státní pokladna vyzíská ročně asi $2^1/_2$ mill. zl. Viděti také v tomto směru, jak asi při novém narovnání pochodíme!

* * *

Nových důchodů ze spotřebních daní dle stálých výkladů ministrů finančních bude prý potřebí na upravení platů státních úředníků, státních sluhů a professorstva všech státních škol. Proto také přijaté zákony v té příčině nebudou dříve prohlášeny a provedeny, pokud říšská rada nedá svolení k novým daním.

Vše to však je pouze velmi neupřímným mluvením se strany vládní. Naše státní důchody jsou trvale už takové, že účetní uzavírky vykazují přebytků na 15—25 mill. zl. ročně, kdežto na veškerá zlepšení platů úřadnických se bude potřebovati sotva 13 mill. zl. ročně. Je jasně patrno, že stát má dostatečné důchody k tomu, aby mohl zjednati lidské bytí svým zřízencům i že by nepotřeboval beztoho již přepjatá břemena spotřebních dávek zvyšovati.

Ale největší pobídkou finančním ministrům jsou ke zvyšování státních důchodů rostoucí potřeby společného rozpočtu říšského, vlastně rozpočtu válečného. Válečné vydání dle rozpočtů na Cislajtanii připadající obnáší již přes 130 mill. zl. ročně, ale ve skutečnosti objeví se v konečných cifrách nejméně o 5 mill. zl. vyšší, neboť veliké a značné překročování vojenského rozpočtu stalo se již nezbytným a jistým pravidlem. K tomu přistoupí co nevidět úprava platů pro důstojnictvo a nutnost opatřiti nová děla dle nových vynálezů francouzských. Tím hrozí požadavek válečného zbrojení v míru vystoupiti v nejkratší příští době aspoň na 150 mill. zl. pouze pro naši polovinu říše. A k tomu bude tedy potřebí stále nových a tísnivějších daní!

Co všecko u nás nutno činiti pro mír (tak zovou se náklady na vojsko)! Není toho dosti, co se vykazuje v rozpočtu státním, k tomu přistupují ještě vydání zemská a obecní. Obce zvláště nuceny jsou přinášeti veliké oběti také ve prospěch ministerstva války a zemské obrany ve formě t. zv. přenesené působnosti.

K účelům válečným musí se pak nejmizernější lokální dráhy stavěti o polovici dráže nežli by potřebí bylo, tak že pak naprosto nic nemohou vynášeti a mnohé dráhy nemohly býti vůbec stavěny, protože ministerstvo války kladlo tíživé a nesplnitelné podmínky. Co kromě toho nastavěno strategických drah v Haliči naprosto passivních, toho názor podá nám

zcela povrchní pohled na mapu království Haličského a Vladiměřského. Také náš luxus s obchodním přístavem terstským a ukrutné státní peníze tam utopené mají neposlední důvod ve přání společného ministra války a námořnictví.

* * *

Ve vnitřním hospodářství může se vláda Badeniova vykázati mnohými úspěchy, které jí však připadly náramně lacino, protože byly vesměs připraveny od předchůdců.

Za minulý rok skoncována berní reforma a tím systém berní přímých bude znovu vybudován i vezmou za své staré přežilé zákony až z počátku tohoto století. Toto snad je nejlepší dílo, které zanechá po sobě nynější říšská rada. Hlavní zásluha o zdar přisluší ovšem původci tohoto díla býv. ministru Steinbachovi a co na jeho projektu bylo opravováno, to spíše jeví se býti pohoršením nežli opravdovou reformou. Koaličního ducha reforma nezapře, i bude nutno jej v budoucnosti těžkými boji ze zákona toho vypuzovati.

Z velikého obchodního programu bývalé koaliční vlády (min. Wurmbranda) nezbylo naprosto nic. Veliké společnosti soukromé sestátněny nebudou, ani pokus o to se žádný neděje. Vláda je sice vyzvána říšskou radou, aby severozápadní dráhu, pokud je garantovaná, převzala ve své vlastnictví, ale nemá žádné chuti to splniti, ačkoli to veřejně a slavně slíbila. Patrně je společnost severozápadní dráhy mocnější nežli ponenáhlu umírající říšská rada.

Krásný to parlament ta říšská rada, dovede jen to, co vláda chce; co vládě je nepohodlné, k tomu také parlament nemá přese všechno velkohubé mluvení všech různých řečníků opposičních ani trochu odvahy. Tak krotký sněm by si ani vláda sama nemohla vybrati, kdyby poslance jmenovala ze své moci. Při tom je to mašina těžkopádná, pracující s naprostou nechutí, beze všeho zájmu ano i bez odborné znalosti. Takové zastoupení lidu je vlastně komedie plná omylu a ještě má vlastně náš stát štěstí, že vlády byly dosud celkem rozumnější a blaha občanstva skoro dbalejší, ano snad i poctivěji pracovaly nežli celek všech těch různých tak zv. zástupců lidu. Ať to nikdo nebéře za chválu vlád, to pouze je bohužel trpkou ale pravdivou obžalobou našeho červotočivého parlamentu.

* * *

U nás stále se mluví o udržení stavu selského. Na jeho ochranu má býti na př. bráněno rozkouskování rolnických usedlostí, je potřebí umírniti těžké daně jeho, nutno napomáhati k jeho povznesení mravnému i hmotnému.

Ale všccky ty prostředky a prostředečky jsou vlastně na prospěch velikých statků, místo aby se vydařily ke blahu sedláků. Jestliže snížena byla daň pozemková, lví podíl z toho daru připadl velkostatkářům. Co dobrého hypothečními bankami, meliorováním a jinými zařízeními zemskými bylo učiněno na prospěch zemědělství, z toho zase největší měrou těžily velkostatky. Věc ta je sice přirozena, neboť velkovýroba i v země-

dělství má veliké výhody proti výrobě malé a nikdy malý statek nemůže poměrně v těch rozměrech použiti laciného úvěru, zařízení zlepšovacích, jako je to možné velkostatkům.

Na jednu věc však nutno přece upozorniti! Jestliže je přesvědčení, že selské usedlosti se nemají tříštiti, že nutno udržeti silný, četný a zdravý kmen rolnický, je zároveň jisté, že nic není tak na zhoubu stavu rolnickému, ba po případě i vývoji zemědělskému samému, jako ustavičný vzrůst velkostatkářských latifundií! Je-li tedy na jedné straně nutným, aby rolnický kmenový statek neklesl pod určitou míru velikosti, je rovněž tak na druhé straně nezbytné stanoviti také nejvyšší míru výměry pro tvořící se velkostatky. Ba parcelování velkostatků (ne snad cestou násilnou) jeví se s tohoto stanoviska věcí samozřejmou! Jak s tím se rýmuje na př. nové zakládání fideikommissů, domyslí si soudný čtenář bez dalšího výkladu. Kterak odůvodní pak mladočeští poslanci své stanovisko v té příčině, kdy jednalo se o uzákonění fideikommissu Czartoryského?

V Praze, 10. ledna 1897.

P. L.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Vánoční sjezd českého rolnictva v Praze — Budějovické sjezdy německých rolníků a českých živnostníků — Přílišné spoléhání na pomoc veřejnou a málo vlastního přičiňování — Špatná pověst palliativů a reformy radikální — „Břímě, které se dá zmenšit" a akce Hypoteční banky v příčině konverse dluhů hypotekárních — Svépomocná společenstva a vzdělavací snahy živnostnictva — Zemské jubilejní fondy pro osobní úvěr malorolnický a maloživnostenský — Jak vláda podporuje průmyslové a obchodní školství české a jak německé — Zahraniční obchod rakouskouherský r. 1896 — Obchodní smlouva naše s Bulharskem — Podporování průmyslu v Bulharsku a Srbsku — Závody evropských států o trh ve Východní Asii — Japanské sirky v Německu — Budoucnost exportu — Bursovní komedie v Německu a výstavní v Rakousku.

Poslední Vánoce přinesly nám mohutný sjezd českého rolnictva v Praze, bohatší na účastenství než obsahem jednání a věcnými výsledky. Přijata myšlénka velikého zemského agrárního sdružení v rámci strany svobodomyslné, žádáno za spravedlivé vyrovnání naší polovice říše s Uhry anebo za úplnou rozluku obchodní, žádáno za vydání zákazu obchodů differenčních a obmezení terminového obchodu s produkty zemědělskými, usneseny resoluce proti kartelům, pro obmezení návštěvy škol obecných od 6 do 13 let a zřizování hospodářských škol zimních a pokračovacích, pro zřízení vysoké školy zemědělské a výzkumného ústavu lučebního v Praze a pod. V království Českém mají se zakládati spolky hospodářskopolitické a na hospodářských školách mají se vykládati potřebné zákony politické a hospodářskopolitické, zejména týkající se samosprávy.

Také německé rolnictvo konalo sjezd dne 13. m. m. v Budějovicích s programem po většině zcela rozdílným: povznesení chovu dobytka i chovu koní, pěstění lnu, zvelebení selských lesů a zalesňování půdy jinak neplodné, zužitkování slatin a zřizování lázní slatinných, zakládání záložen Raiffeisenských.

Týž den sjelo se v Budějovicích i české řemeslnictvo. Po hlučné důvěrné poradě předchozí sjezd odbyl se klidněji a spořádaněji než lonský v Král. Hradci, který pro úplný rozklad nebyl ani formálně ukončen. I v Budějovicích shledáváme známé požadavky: lepší organisaci, zřizování odborných společenstev okresních, družstevních skladů a tržnic, zřízení zemské rady živnostenské a samostatných komor řemeslnických, zaopatření živnostnictva ve stáří, nemoci a invaliditě, zakládání odborných škol a pořádání kursů pokračovacích.

Jednání obou českých sjezdů, agrárního i řemeslnického, nutí k úvahám. U našich středních stavů výrobních v poslední době až nebezpečnou měrou rozmohlo se spoléhání na pomoc veřejnou. Příčiny úpadku, tu skutečného, tu jen domnělého, hledají se vesměs jen v okolnostech vnějších, od vůle, přičinlivosti a způsobilosti jednotlivcovy neodvislých, a spása očekává se od t. zv. velikých, obyčejně však k řešení nezralých a druhdy nemožných projektů a prostředků, jichž užití žádá se na státu, zemi, obcích atd. celou váhou papírových resolucí a bouřnými projevy tisícihlavých shromáždění. Menší, ale realně dosažitelné a pro celek i jednotlivce zhusta nanejvýš cenné prostředky, k nimž by však bylo potřebí trochu vlastního snažení, poctivosti a energie účastníků, s pohoršením se odmítají jako nicotný palliativ, kteréžto slovo v ústech nečinných velkoreformátorů stalo se zdrcující zbraní naproti všem opovážlivcům, kteří poukazujíce na vlastní spoluzodpovědnost jednotlivcovu na svých osudech dovolují si žádati, aby také sám na sobě ledacos napravil a o své dobro se přičinil.

Jistě jest snáze žádati, aby uměle (cly nebo převratem měny) zvýšena byla cena obilí a tím zdražena obživa obyvatelstva, nežli scelováním a melioracemi pozemků přičiniti se o zmenšené náklady výrobní a větší výnosy, snáze jest brojiti proti otevření hranic cizímu dobytku než dbáti o lepší chov vlastního a starati se o větší výtěžek hospodářství svépomocnou organisací odbytu obilí, peří, vajec atd., snáze jest konečně žádati za upravení dluhů hypotekárních než provésti, třeba bez námahy, konversi vysoko zúrokovaného dluhu vlastního. Náš lid má staré dobré přísloví: bos chodívá, komu celá ves boty kupuje.

Hypoteční banka král. Českého usnesla se právě, že pro méně zámožné dlužnictvo pozemkové dá všeliká jednání úřední ke knihovnímu provedení konverse dluhů vysoko zúročitelných v níže zúročitelné obstarávati sama vlastním úřednictvem bankovním za pouhou náhradu neznačných výloh hotových. Prof. Bráf, hledě naše rolnictvo povzbuditi k čilému využitkování této výhody, v záslužném spisku „Břímě, které se dá zmenšit“ ukazuje, že každé půl procento, o které by se dalo příslušné břímě úrokové průměrem snížiti, znamenalo by v Čechách roční úsporu přes 3 miliony zlatých, t. j. přes čtvrtinu celé roční daně gruntovní v Čechách, a čtyřikrát více, než znamená pro království České celé vloni povolené snížení daně gruntovní.

A podobných milionů úspor a větších výtěžků dá se i v jiných směrech dosíci vlastním přičiněním a intelligencí — s německé strany bylo nedávno tvrzeno, že při racionelním těžení, výtěžek polního a lesního hospodářství v Čechách by mohl zvýšiti se o 100 milionů zlatých ročně.

Tak je i v živnostnictvu. Více než deset sjezdů, jejichž předsednictva potom putovávají s kaligrafickými resolucemi od ministra k ministru, aby tržili nanejvýše liché naděje a trudné po nich sklamání, znamená nám každý odborný kurs, kde tovaryš i snaživý mistr dohání, čemu se jako učedník-mučenník naučiti nemohl, každá škola odborná, kde dorost živnostenský připravuje se pro povolání své lépe, než bylo dopřáno mistrům

nynějším, každé družstvo nákupní nebo prodejní, které vymaňuje své příslušníky z drahého sprostředkovatelství a otrocké závislosti od obchodu.

Zdárně prospívající společenstvo truhlářů v Praze v 5 letech (1890 až 1894) vyplatilo členstvu za zboží do tržnice dodané přes 200.000 zl., v jiných městech osvědčují se nákupní družstva obuvnická, v Plzni, Karlíně a některých městech německých staří mistři obuvničtí zasedli na stolici učňovskou, aby dovedli hověti lépe rostoucím požadavkům obecenstva, ale k řádnému vedení společenstevních podniků potřebí jest tolik rozšafnosti, píle a nesobeckosti a k posazení se na stolici učňovskou ve stáří tolik sebezapření, že massa vždy raději bude na sjezdech horliti a za cenu potomních sklamání na okamžik se utěšovati.

Dne 4. a 8. t. m. konány byly u zemského výboru ankety o zemských jubilejních fondech pro osobní úvěr maloživnostenský a rolnický. Každý fond bude nadán od země dotací 500.000 zl. a bude udíleti i prostředkovati levné zápůjčky živnostenským společenstvům a obchodním gremiím, dále úvěrním, zásobním, skladním, výrobním a j. družstvům živnostenským resp. rolnickým, správu fondu jinak samostatného převezme zatím zemská banka atd.

V poslanecké sněmovně promrskává se rozpočet na rok 1897 za malé účasti i české delegace. Povšimněme si rozpočtu na školství průmyslové a obchodní. Úhrnný náklad obnáší 2·83 mil. zl., z toho na veškeré školství obchodní pouze 88.000 zl. Náklad na průmyslové školství se od r. 1875 skoro zdesateronásobnil. Jak jest však rozdělen na jednotlivé národnosti? Vyšší školy průmyslové jsou v zemích koruny České německé 4 (Plzeň, Liberec, Brno, Bílsko), české jen 2 (Praha: státní průmyslová a umělecko-průmyslová) a v Plzni a Brně pouze české školy mistrovské. Náklad na české školy tyto činí letos úhrnem 266.500 zl., na německé 356.600 zl. A k tomu má v Brně zřízena býti ještě z dosavadní tkalcovské školy vyšší škola pro průmysl textilní dle vzoru škol podobných ve Verviers, Cáchách, Reutlingen, Berlíně a j., jejíž pouhé vnitřní zařízení bude státi asi 120.000 zl. Čechám slíbeny pouze mistrovské školy na Smíchově a v Pardubicích a zvětšení české průmyslové školy plzeňské. Pražská státní škola průmyslová nemá dosud chemického oddělení a škola umělecko-průmyslová jest vlastně utrakvistickou.

Ještě hůře je při školách pro jednotlivé odbory živnostenské. Praha nemá ani jediné školy odborné — z Prahy pouze do ciziny vyveze se ročně za 8 mil. zl. rukavic, pro které se jemnější kůže v cizině musejí kupovati nebo aspoň barviti, protože není tu moderně zařízené odborné školy barvířké; Praha potřebuje školy keramické, truhlářské, zlatnické pro rozvětvený svůj průmysl, ale měla-li aspoň pokračovací škola pro učně zlatnické a klenotnické reorganisována býti, aby zadost činila nynějším požadavkům na umělecko-průmyslové toto odvětví, musela se toho ujati obchodní komora. Na pražské podniky a ústavy průmyslové platí stát ročně 158.000 zl., na vídeňské skoro $^1/_2$ milionu zl. — a přece není Vídeň nikterak centrem průmyslu rakouského. Českých škol odborných je v zemích koruny České jen asi 19, německých asi dvakrát tolik, ze 7 všeobecných škol řemeslnických v Čechách jest 5 obecních a pouze 2 státní, na české denní školy obchodní platí stát ročně 10.000 zl., na německé 17.600 zl., na

umělecko-průmyslové museum v Praze ročně 5000 zl., na vídeňské uměleckoprůmyslové 89.000 zl. a na technologické 40.000 zl. atd. — samé doklady vládní nepřízně a naší nevšímavosti.

Obchod naší říše s cizinou se v posledním roce zlepšil. Převaha našeho vývozu nad dovozem obnášela za prvních 11 měsíců r. 1896 asi 55·7 mil. zl., tedy o 38·3 mil. zl. více než v roce 1895 následkem zvětšeného vývozu obilí a cukru, ač jsme tu ještě nesmírně daleko za průměrem aktivní bilance z let 1886—1890 v obnose ročních asi 218 mil. zl.

Po předlouhém vyjednávání skončeno na sklonku 1896 vyjednávání o uzavření obchodní smlouvy mezi Rakousko-Uherskem a Bulharskem, která musí býti ovšem ještě schválena legislacemi obou států. Nižší cla stanovena byla zejména pro ty druhy výrobků, které se do Bulharska dovážejí z — Uher.

Pozoruhodno, jak Bulharsko i také Srbsko pečují o povznesení průmyslu a obchodu vlastního. V Bulharsku mají býti pořádány zvláštní obchodní ankety, aby zkoumaly způsobilost Německa, Anglie, Francie pro vývoz bulharských výrobků, v listopadu 1896 ustavila se v Srědci rusko-bulharská obchodní společnost na pěstování vzájemných styků obchodních mezi oběma státy. Srbsko po příkladě sousedů, Uherska i Bulharska, chystá zákon, zaručující novým průmyslovým podnikům osvobození od cel a vedlejších poplatků, slevu daní státních i samosprávných, refakce na železných drahách, poskytnutí pozemků stavebních s potřebným materiálem stavebním.

A jiné odbytiště vábí export průmyslových zemí evropských: Východní Asie. Deputace obchodních komor v Lyoně, Marseille, Rouen atd. prozkoumává Čínu, také průmyslové a obchodní korporace německé chystají expedici k prozkoumání hospodářských poměrů Východní Asie vůbec, a Anglie, která ze žárlivosti a rostoucích obav bije na poplach pro příliv německého zboží nejen do osad, ale i do samého srdce Anglie, svolává ankety, aby vyšetřily, proč klesá vývoz její naproti vývozu Německa, Japanu a Belgie. Japan i Čína dovážejí nyní množství strojů pro zakládání domácího průmyslu a zamezení importu cizího zboží, ano japanské sirky jsou jedním z prvých druhů zboží, jimiž Japan vytlačuje výrobu evropskou nejenom ve Vých. Asii a Sev. Americe, ale již i pomalu v Německu samém.

Vždy větší počet států přechází anebo snaží se uzavíráním hranic před cizí konkurencí a všemožnou podporou vlastního průmyslu — druhé to vydání merkantilismu — přejíti ze stadia zemědělského v průmyslové. Tím ubývá ovšem půdy pro export, který znenáhla bude se obmezovati na plodiny zemědělské a ony výrobky průmyslové, které v mezinárodní soutěži obstojí přednostmi materiálu, jakostí práce, uměleckým provedením atd. Pro velikou massu výroby průmyslové zbude pak spotřebitelstvo domácí, jehož síla konsumpční bude měřítkem a hranicí výroby.

V Německu i u nás máme hospodářské tragikomedie: nový bursovní zákon německý zakázal terminový obchod obilní na burse, plo-

dinové bursy usnášejí se tudíž až na některé výjimky o rozpouštění burs a bursovníci převádějí terminový obchod obilní do „volných sdružení“, které prý zase vláda bude rozpouštěti. V Rakousku velkoprůmyslnictvo rozštěpilo se na dva tábory pro a contra Exner, který odvážil se — snad ani ne vážně — navrhnouti jako referent o zpola pochované živnostenské novele zavedení maximálního 10hodinného dne pracovního pro velký průmysl. Vláda jmenovala Exnera generálním komisařem rakouským pro světovou výstavu pařížskou r. 1900 a pp. Leitenberger, Škoda a soudr. opponují a projevovali rovněž chuť ke stávce, nebude-li komisařem jmenován druhý dvorní rada Hallvich. Ale ani Exnerovci nelení a deputace stíhá deputaci — pro i contra. Nejsou to naposledy samí zakuklení Čechové? *S.*

Rozhledy sociální.

Sjezd odborových spolků dělnických v Rakousku — Vzrůst odborných organisací dělnických — Požadavky českého dělnictva — Samostatná česká odborná organisace dělnická — Usnesení sjezdu — Odborová organisace dělnictva anglického — Ministerská statistika stávek v Rakousku 1895 — Stávka přístavního dělnictva v Hamburce — Dozvuky hornické stávky v Mostě a komu zbývá konečný interes o stávkáře — Jak se řeší v Praze zimní otázka nezaměstnanosti a komu tím přibývá zaměstnání — Stravovny v Čechách a jejich význam pro sprostředkování práce — Druhý dělnický sekretariát v Štuttgartě — Dělnická Akademie — „Akademie", orgán mládeže socialistické — Bída a hlad na Sicilii.

Největší pozornost poutal u nás v posledním měsíci o vánocích konaný druhý sjezd odborových dělnických spolků rakouských ve Vídni. Třídní boj dělnictva má v podstatě dvojí stránku; politickou, boj za politická práva čtvrtého stavu a na politickém jevišti, a odborovou, boj za zlepšení hmotného postavení dělnictva ještě při dnešním řádu hospodářském, tedy za zvýšení mzdy, zkrácení doby pracovní, ochranu zákonnou a pojišťování, upravování a organisaci stávek, poskytování bezplatné právní pomoci a podpor cestovních, nemocenských, invalidních, vydávání odborných listů, pořádání přednášek a pod. Každému druhu činnosti slouží zvláštní organisace, zvláštní tisk, zvláštní spolky a sjezdy, ale oba jdou za společným cílem a organisace odborová jest jen přípravou a školou organisaci politické.

Odborová organisace dělnická v Rakousku přes jazykové různosti a přes obmezené právo tiskové, shromažďovací a koaliční v málo letech vzrostla neobyčejně. Dle zprávy, odborovou komisí za dobu od 1. ledna 1894 do 31. října 1896 vydané, čítala odborová organisace v r. 1888 jen asi 15.000, koncem 1895 však již 88.818, koncem června 1896 již 99.434 osob, v čemž 3501 žen. A při tom ještě ztratila organisace tisíce příslušníků neprozřetelnými stávkami loňskými mezi horníky, kovodělci, u odborů sklářských, keramických a j. Ve vzdělávacích spolcích dělnických (289 českých a 230 německých) bylo nad to 31.900 dělníků a 1500 dělnic, v nepolitických organisacích dělnických tedy celkem asi 128.000 dělníků a 5000 žen. Úhrnné příjmy odborů ve statistiku zahrnutých činily od 1. ledna do konce června 1896 492.585 zl., výdaje 300.760 zl., stav jmění 376.634 zl. — pěkné již číslice! Odborových listů jest 19 něm., 12 českých a 2 slovinské, které vycházejí v úhrnném počtu asi 120.000 výtisků.

Stávek bylo za prvních 10 měsíců odborovou komisí registrováno 160, z nichž bylo 122 útočných, 23 obranných a 15 původu neznámého, dále (dle údajů jednotlivých organisací) 35 s plným a 56 s částečným úspěchem. Zpráva odborové komise právem však i mnohé prý částečně úspěšné stávky počítá k úplně ztraceným a energicky vybízí k větší obezřelosti při chystání stávek a přesnému zachovávání řádu stávkového: „bylo by lépe bývalo, kdyby byly mnohé stávky vedeny bývaly s větší vypočítavostí a menším idealismem a enthusiasmem“.

Na loňském sjezdu zastoupeno bylo 88.000 organisovaných dělníků 252 delegáty (na prvním sjezdu r. 1893 pouze 50.000 dělníků).

Zajímavější ještě než tyto údaje o mohutnosti odborové organisace dělnické svědčící, byl pro nás sám průběh sjezdu. Dělnictvo československé požadovalo zprvu pro sebe úplně samostatnou organisaci odborovou, chtělo se však na konec spokojiti s jistým přechodním stavem, ustanovením zvláštního českého sekretáře atd.

Propadli však i s tímto požadavkem — vídeňští socialisté nejsou menšími centralisty než liberálové; má pouze sekretář komise nebo jeho náměstek uměti česky. A tak čeští dělníci, jak projevy na schůzích a v tisku nasvědčují, budou se i odborově organisovati zcela samostatně; jistě jen na vlastní prospěch. Rozluka mezi Prahou a Vídní se šíří.

Přijat byl přísný řád stávkový (podporovány budou jen stávky vypuklé se souhlasem odborové komise, při stávkách obranných má se státi předem pokus o smírné dohodnutí atd.), prostředkování práce budiž organisováno státem nebo obcemi, ale za výhradné správy dělnictva, ochranné zákonodárství budiž zavedeno i pro živnostenskou práci domáckou a zřízeni zvláštní, zejména ženští inspektoři, při veřejných dodávkách buďtež podnikatelé zavázáni poskytnouti dělnictvu nejvýše devítihodinnou dobu pracovní atd.

Rozumí se, že odborové hnutí dělnické v Rakousku daleko ještě není na vrcholu rozvoje a že přes rychlý vzrůst svůj zabírá pouze nepatrnou část dělnictva průmyslového; zejména počet organisovaných žen není v žádném poměru s podílem jejich na souhrnu dělnictva průmyslového. Srovnejme na př. jen (starší ovšem) odborovou organisaci anglickou. Britské trades union dle zprávy o loňském kongresu edinburském čítají dnes asi $1\frac{1}{2}$ mil. členů, roční příspěvky činily již r. 1894 na 20 mil. zl., výdaje něco přes 17 mil. zl., kapitál jejich koncem 1894 přes 18 mil. zlatých. Jediné strojnické dělnictvo anglické má vlastního kapitálu 2·2 mil. zl. a platí na ročních příspěvcích 3·2 mil. zl.

Současně skoro vydalo také ministerstvo obchodu statistiku stávek v Rakousku za rok 1895, tentokráte mnohem podrobnější než v letech předešlých. Roku 1895 událo se v Rakousku celkem 205 stávek v 869 podnicích s 40.036 dělníky, z nichž však jen asi 70% stávek se súčastnilo. Ze stávkujících dělníků bylo 1624 propuštěno, 679 opustilo podnik dobrovolně, ostatní opět vstoupili do práce. Nejvíce stávek bylo v Dolních Rakousích (94) a v Čechách (57), v měsících jarních a letních. Úspěch byl celkem příznivější než v roce 1894; jen asi čtvrtina dělníků stávkujících nedosáhla úspěchu ani částečného. Čím déle stávka trvala, tím méně úspěchu měla — zkušenost již známá. Mezi příčinami vynikají

především mzdové požadavky (a tu snáze dosaženo bylo ponechání mzdy dosavadní, měla-li býti snížena, než požadované zvýšení mzdy dosud placené), dále zkrácení doby pracovní (zvlášť často na 10 hodin) a propuštění dělníků. Pracovních dnů ztratilo dělnictvo asi 322.000, na mzdě asi 300.000 zl. Ke srovnání budiž uvedeno, že v témž roce (1895) stávkovalo v Německu 14.032 dělníků po (úhrnem) 7210 dní, ve Francii 45.801 dělníků po 617.469 dní a v Anglii 263.758 dělníků po 5,542.652 dní.

Přístavní dělnictvo v Hamburce stávkuje počtem asi 18.000 dosud, za obětavé podpory soudruhů německých, anglických i belgických. Obchod hamburský téměř ze dvou třetin je ochromen. Hlavní příčinou byla mzda, na hamburskou drahotu zcela nedostatečná. Se stávkujícími drží i malé živnostnictvo a obchodnictvo, mající v dělnictvu největší část svých zákazníků.

Koncem prosince konalo se před krajským soudem v Mostě poslední přelíčení proti horníkům při poslední stávce mostecké zatčeným. Celkem bylo prý asi 120 horníků obžalováno a přes $^3/_4$ z nich odsouzeno...

Jak rychle mizí zájem o stávky a jejich oběti! V prvním návalu při zprávě o stávce, konsignování četnictva a vojska a zakazování schůzí ještě nějaká interpelace, na kterou vláda, jak chce, odpoví nebo neodpoví. Pak už nic, pak už jen pracuje nerušeně drtící mašina soudní, slepá spravedlnost. A po odbytí trestu opět jediní interessenti: četnictvo, policie; postrk a po případě, veřejný nebo tajený, policejní dozor.

Také u nás v Praze řeší policie svým způsobem každoroční zimní otázku nezaměstnanosti: schůze se z důvodů veřejné bezpečnosti a veřejného blaha zakazují, dělnictvo shluklé se rozptyluje, zatýká se, užívá se zbraně — ale zaměstnání přibývá tím jen soudům, které zvětšení tohoto věru již nepotřebují, nikoliv nezaměstnancům. A toho veřejného blaha a veřejné bezpečnosti je v úředních výnosech také již tolik, že nám pro obyčejný občanský život věru již skoro žádných ani nezbývá.

Přes osm měsíců působí již v Čechách stravovny, zřízené hlavně, „aby se přítrž učinila žebrotě podomní a pouliční, jakož i tuláctví“. Nepotkávaly se s přízní ani u těch, kteří je měli zřizovati, ani u těch, kteří jich měli užívati. Původní předpojatost však znenáhla mizí, v některých okresích prý se jimi tuláctví již značně obmezilo a stravovny mají dle intencí zemského výboru vždy více přibírati ráz poptaváren po práci na podporu převádění sil pracovních dle potřeby z krajiny do krajiny, na zamezování vyděračství soukromých dohazovačů a znemravňování čeledi a konečně na vyrovnávání nabídky a poptávky po práci mezi velkoměsty a místy venkovskými. Vydána v tom směru i zvláštní instrukce opatrovníkům stravoven i někteří zemští inspektoři jejich úlohu svoji v tom smyslu pojímají a vykonávají. Byly ovšem vysloveny pochybnosti, zdali stravovny právě svým hlavním a prvotným určením pro obmezení tuláctva způsobily jsou k funkcím burs. pracovních, i dělnictvo samo chová k nim nedůvěru a žádá výhradnou vlastní správu poptaváren pracovních, aby z nich nevznikly ústavy pro vychovávání stávkokazů. Ale právem ukazuje se, že lze již stravovny dosavadní aspoň uvnitř rozděliti ve dva ústavy, vlastní stravovny a bursy pracovní, a že by s rozvojem tohoto oddílu

jejich činnosti na místo dnešních opatrovníků, braných na větším díle z vysloužilých četníků, policajtů a pod. nastoupili intelligentní, socialního úkolu svého vědomí úředníci.

Úkol ten předpokládá ovšem účelné spojení mezi jednotlivými stanicemi, aby nebyl nezaměstnanec, jako namnoze nyní, nucen k bezplánovitému a neustálému chození, nevěda kde a jakých sil pracovních jest právě potřebí. I samy o sobě stravovny ostatně ukazují, že bezdělnost a tuláctví nelze odstraniti jen trestním zákonem a postrkem, že reservní armáda průmyslového dělnictva nesmí se stotožňovati s tuláky z povolání, a že nezaměstnanému veřejná správa nesmí nabízeti jen zatčení a odsouzení.

Dělnictvo ve Stuttgartě se usneslo zříditi dělnický sekretariát, druhý v Německu (první byl r. 1894 zřízen v Norimberce), který má obecenstvu vůbec, tedy i nedělnickému, udíleti ústní zprávy a pokyny ve sporech živnostenských, v záležitostech pojišťování nemocenského, úrazového a invalidního, dělnické ochrany, práva spolčovacího a shromažďovacího a tovární inspekce. Sekretář má dále zastupovati dělníky ve sporech občanských, a při rozmíškách pracovních, vésti statistiku o sporech pracovních, činiti záznamy o sociálním postavení dělnictva, poměrech bytových a výživných, pracovní době, mzdě a bezdělnosti. U nás bychom se nezmohli na nic podobného, ani z řad „lidových“ advokátů?

Dělnická Akademie najala místnost k zařízení vlastní čítárny, která má býti rozšířena na dělnickou čítárnu vůbec. Přednáší se již o anatomii a českých dějinách (přednášky vyjdou obě tiskem) a počne vyučování mluvnici a pravopisu; rovněž počne brzy činnost odboru tělocvičného a pěveckého a přednášky pro ženy.

Vyšel 1. sešit „Akademie“, orgánu socialistické mládeže, dvoujazyčné firmy a obojazyčných příspěvků. Podnik vítají v něm Bebel, Kautsky, z Čechů pp. Hořínek a Němec Německé články zdají se nám vyspělejší a přímější. V táboře našich pravověrníků poprask; my máme sice německé orgány i pro české obory průmyslové i pro českou politiku — ale mezinárodní mládež socialistická?

A ještě něco, již ani ne nového: na Sicilii bída a hlad; stačí tam domácí tišitelé à la Crispi, či bude potřebí sukkursu osvědčených sociálních politiků odjinud? Hlas se, kdo máš pádnou zbraň a srdce otužilé!

N.

Rozhledy časopisecké.

„Akademie“, orgán socialistické mládeže, nazývá se nový měsíčník, jehož prvý sešit vyšel počátkem ledna.

Strašlivé pověsti a legendy předcházely narození tohoto listu: vlastenci prastaří se křižovali; vlastenci novější, jichž patriotismus jest řádně okolkován v Marianské ulici č. 3., spustili hrozný povyk plný kleteb a zrádcování; slečna Krásnohorská ovšem, jako kdysi Jeanne d'Arc dobré paměti, nelenila vzíti svůj starý krunýř, meč, kopí, helmici a vytáhla s obvyklou vehemencí v „Osvětě“ do pole — i byly slyšány žalmy nad ubohou národností, byly vyráženy přísahy, že se nedovolí, aby zdegenerovaná mládež prohýřila dědictví otců — — a to všecko než časopis vyšel. A když vyšel — ejhle: úžas, zkoprnění, zklamání . . . Vezměte dnes Španělům zápasy s býky — a Španělsko má zítra krvavou revoluci; vezměte našim vlastencům štvaní na „zrádce národa“, „odpadlíky“, „přimýkavce“ atd. — a vlastenci naši svěsí hlavy v hrozném nepokoji, neboť budou připraveni o nejvzácnější zábavu své duše. Proto zklamání, úžas, zkoprnění, že odpadlo samo sebou štvaní, že tu národ nebyl zrazen, že tu nikdo neodpadá. A naši žurnalističtí toreadoři, kteří tolik a tolik dní, vypentleni čerstvými, širokými fábory v barvě, rozumí se, bílé a červené, se procházeli hrdě arenou nabitou přesvědčenými a poctivými patrioty, mávali velikými krvavými šátky — ti, taktéž zklamáni (neboť byli připraveni o potlesk, věnce a úspěch), vyrazili jen rozmrzelý krátký výkřik a šli domů.

„Akademie“ se totiž presentuje docela jinak, nežli páni počítali. Sešla se socialistická mládež studentská a dělnická z Čechů i Němců v jediný živoucí a myslící útvar. „Akademie“ pak jest orgánem volné vědecké diskusse o socialistických ideách všech odstínů. Socialismus není jí utopií, snem, ale věcí čistě praktickou, rozumně odůvodněnou; znamená jim hospodářskou, politickou a mravní změnu společnosti od kořene; především odstranění každé formy vykořisťování; rovné podmínky života pro všechny při plné volnosti rozvoje každého jednotlivce. Nový společenský řád nechce budovati spekulací utopistických plánů, shora, methodou dedukční, nýbrž zdola, odkrýváním zákonů ekonomických, sociologických, biologických, odstraňováním překážek přirozeného vývoje: methodou indukční.

„Akademie“ stojí na půdě moderního hnutí dělnického a proto na půdě mezinárodní solidarity hospodářského boje. Proti mezinárodní organisaci kapitálu je nutna mezinárodní organisace práce: proti mezinárodnímu útoku, mezinárodní obrana. Mezinárodnost, není beznárodnost, naopak předpokládá národnost.

Mezinárodnost je vyšší slohou národnosti a lidskosti. Kde však se klade národnost nad lidskost, tam provádí se s národností obchod; národnost stává se nacionalismem a šovinismem, jejíhož zvuku vykořisťují vlády a měšťácké strany a v jejím jménu honí se národové proti sobě. Trvalé vyrovnání národností neprovede ani vláda ani vládnoucí třídy — to bude důsledkem vítězství proletariátu. Socialisté čeští a němečtí se již vyrovnali. Přes hlavy, českých a německých liberálů, přes vřavu nacionálních štvanic podali si socialisté obou národností ruce. „Akademie“ může proto a bude psána česky a německy. Je to manifestace nutnosti soužití dvou národností, jich vzájemného poznávání, sbližování a kulturního pronikání a manifestace solidarity ve stejných sociálních zájmech.

Je-li úkolem „Akademie Dělnické“ poskytovati vzdělání všeobecné, bude úkolem „Akademie“ poskytovati odbornější vzdělání socialistické, nebo aspoň ukazovati na cesty k němu.“

Uvedli jsme několik markantních vět ze „Vstupu“. Vysoko postavila tu družina svůj cíl — ale nechť! Člověk roste svými cíly. Zdravá myšlénka se dožije své realisace vždy. Nic ji neudupá, nic ji neodstraní, nesmete. A byť i ti, kteří ji vnášejí právě v život, klesli v půli cesty, myšlénka bude žíti dál. Exoriave aliquis nostris ex ossibus ultor!

*

„Student“ zove se druhý nový list naší mládeže. Formátem podobá se chrudimské sylvestrovské „Sůvě“ a „Klapačce“, obsahem chce čeliti všem těm listům, které činí naše studentstvo hloubavým, zamlklým, meditisujícím o národnosti, vadách společenských, otázkách náboženských atd. Náhradou mu chce dát radost života, jak ji definoval již Luther ve známém dvojverší o „Wein, Weib und Gesang“. — Jistý Rus nazval Čechy česky mluvícími Němci. A v souhlase s tím má tedy býti vyplněna, dle ctihodné fráze, citelná mezera v našem českém životě: naše studentstvo má míti své knajpy, komersy, fuchsmajory atd. — — — vidno, že páni, ovšem nevědomky, navazují na Havlíčka:

Za dnů mladosti kdo radostné
již za děvčaty rád chodíš,
— — — — — — — — — —
kdo piješ kvas a slivovici
a chodíš v kozácké čepici
— — — — — — — — — —
a velké iliády zpíváš
ke cti Žižkově košili;
kdo k naší milé české vlasti
vždy přirýmuješ slasti, masti:
tys bratr náš
tys vlastenecký Goliáš!

Také úkol života! Komu dostačí — habeat sibi!

*

Mladočeská revue se rodí. Ředitelem je poslanec Kaizl, bývalý spoluredaktor „Athenea“ a „Naší Doby“. Redaktory pp. Vrchlický, Thomayer a Raýmann. Co tedy na listu specielně mladočeského bude, těžko dnes se dohádati. Má-li však býti jakýmsi pokusem emancipace strany od žurnalistické hrůzovlády „Národních Listů“, vítáme jej. Neboť v dnešní matenici je těžko rozhodnouti, co padá na účet strany, co na účet její žurnalistiky. Po tolika létech existence strany mladočeské neví se dosud, kdo je vozka, co je kůň. Čekáme vyjasnění. Ve všech bojích, které naše generace se žurnalistikou mladočeskou vedla a vede, ať už to byly otázky politické, kulturní, literární, byla strana spoluvinnicí všeho, co na nás bylo spácháno. Neboť strana jest zodpovědnou za zbraně, jimiž se v jméně jejím bojuje. A nikdy dosud se neozval jediný hlas z předáků strany proti těmto zbraním. Nikdo nepromluvil proti „Národním Listům“, „Šípům“, „Českému Listu“ atd. atd. Qui tacet, consentire videtur — a tak strana nesla a nese odium za všechno, co se dělo.

Proto nám bude nová revue, bude-li skutečně mladočeskou, vítána. Nám v prvé řadě jistě víc, než všem pravověrným Mladočechům.

*

„Ženský Obzor“, jak jsme již oznámili, zanikl. Povstal „Ženský Svět“. Jako všecky listy naší generace, byl „Ženský Obzor“ podnikem soukromým, a jako všecky listy byl vlasteneckou žurnalistikou umlčován. Zašel nedostatkem účastenství. Čilý nakladatel chopil se idey. Neboť i starovlastenci vidí, že orgán slečny Krásnohorské, „Ženské listy“, jest čímsi předpotopním, což ani ctitelkám staré Marlittky nepostačuje. A „Ženský Svět“ má štěstí. Vlastenecké žurnály uhodily ve své bubny, zaduly ve své polnice — a oběť nakladatelstva nebude marnou. Aby se pak zároveň pomohlo bratřím Slovákům, vydává se jako prvé číslo „Ženské bibliotéky“ (k níž jest „Ženský list“ přílohou) román Eleny Šoltesové: „Proti proudu“ v českém překladě! Neboť slovenských knih kupuje se u nás již tolik, že je na čase, aby tomu byla učiněna přítrž. Proto je budeme překládati. A „Národní listy“ na jednom sloupci zapřisáhají náš národ, aby podporoval literaturu bratří Slováků, na druhém sloupci doporučují český překlad ze slovenčiny. Kde mluví kšeft, přestává i národnostní logika. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Několik lidí vtrhlo právě s prvými knihami veršů na literární trh: S. Bouška, J. Rokyta, F. Sekanina, K. Babánek. Našli by se i jiní, ale stačí zatím mně a myslím, že i čtenáři.

Nejméně neznámým z uvedených je jméno S. Boušky, jednoho z nejpřednějších zástupců t. zv. katolické „Moderny", pokrokovějšího tedy literáta z katolického tábora. Ta modernost a pokrokovost je ovšem dosti záhadnou, přečteš-li sbírku p. Bouškovu „Pietas". Připouštím, že co do formy je snad nějaký rozdíl mezi jeho verši a verši, otiskovanými ve „Vlasti", avšak in merito — —? P. Bouška provází svou knihu slovem k čtenaři. „S vydáním knihy svých básní," praví, „váhal jsem od r. 1889. Konečně na žádost některých básníků a na radu kritiky rozhodl jsem se ji vydat. — — Reproboval jsem mnoho ze svých veršů a podržel konečně jen to, co ukazuje duši mou prostě a otevřeně tak, jak jest. Je v tom celý život kněze-umělce, kněze dnešní doby."

Dívám-li se na tento doslov p. Bouškův jeho básněmi, vidím, že je skutečně knězem dnešní doby. Pojímá své kněžství ne vniterně, ale řekl bych čistě klerikálně.

„Jsem Kristův kněz a prostý řeholník,
jsem naší doby bídný paria,
jejž každý vítá šklebným posměchem
a plvá v moje dlaně svěcené
a blátem hází na šat řeholní,
ten symbol nicoty a bídy mé.
To svaté slovo kněz, to dnešní svět
vzal v ústa svoje, smíchu dychtivá,
a slovo hany z něho urobil,
by ve tvář mi je vmetl zardělou,
že člověk jsa, jsem lidstva členem též,
však sudbou Boha nebes prostředník."

Autor mnoho a často mluví o svém kněžství a o víře, ale marně snažíš se probrat k hlubší vniternější struně. Až na některé pěkné básně, na př. Pláč dítěte, všude zaráží jeho věrový formalism a pouze slovní nadšení.

„Jak svatá Terezie de Jesu,
ta mystických včel — pěvců královna,
o Ježíši, já básník poslední,
jenž v kněze lyru biji nehodný,
Tvou žádám korunu, Tvůj vavřín spásy!"

V knize p. Bouškově však sotva stín skutečně prožitého utrpení. A mám hned po ruce básně nekněze Jana Rokyty „Když se připozdívá“, ne také ovšem světoborné básně, ale přece jak mnohem víc z nich dýše náboženského tepla, teskné upřímnosti a duševních trápení než z veršů p.Boušky! Z veršů Rokytových mluví smutek člověka, osamoceného v životě, neuspokojeného běžným žitím, ztrativšího radost z života pro život, hledajícího světlo.

„Noc oblačná a jako propast tmavá
jest život náš zde od zrození k skonu,
v ní křižují se dráhy milionů —
a kdo z nás ví, zda jeho cesta pravá?

Ten pochodní v tmách černé noci mává,
ten se svíci jde v tichém hlavy sklonu,
tam za bludičkou jiný v divém shonu,
a bez světla se čtvrtý noci vzdává.

Co chvíli někdo v černou jámu padne —
a dál se všecko žene v pustém zmatku
a nebe dál je pochmurné a chladné . . .

Když na té pouti cos tě v nitru vzruší,
zvon srdce rozezvučí jako k svátku —
ó, dej se za tím hlasem a spas duši!“

V básni „Pane, kam kráčíš?“ podává Rokyta historii křesťanství. Pan S. Bouška spracoval také cosi podobného v básni „Hřích“. Tu vlastně načrtává v katolickém smyslu historii lidstva a v ní pak i historii křesťanství. Zajímavý je rozdíl dvou stanovisek. Rokyta ukazuje na opuštěné království Kristovo — lid nezná Krista, nežije dle jeho učení. Říše Ježíšova proměnila se v království církve a v panství knížat církevních, žijících v nádheře. Bouška žaluje naopak:

„Kněží Krista v posměchu světem bloudí,
ač jenom kněžská nemocné zhojí ruka,
nechce je svět, had jinam k rozkoši loudí, —
podruhé Kristu milostné srdce puká“.

A mluvím-li již o historii křesťanství, nemohu nevzpomenout a upozorniti zde na Macharovu mohutnou báseň „Na Golgatě“, jíž „Čas“ zahajuje novoroční číslo své belletristické přílohy.

Co se tkne knih F. Sekaniny a K. Babánka, nelze téměř nic říci. F. Sekanina ve sbírce „Za nocí chmurných a světlých“ představuje se víc myšlénkově, kdežto K. Babánek v knížce „Vytržené listy“, jeví se převážně náladovým. Zvláštního nepřináší nic ani jeden ani druhý.

Z původní prosy nemám tentokráte vůbec knihy, o níž bych referoval. Z překladů chci se zmíniti o maloruském románu Hrinčenkově „Na rozcestí“, přeloženém F. Hlaváčkem. Román je vyříznut z úzkých, ba ještě užších poměrů než jsou naše. Ukazuje, kam zavádí člověka materialistické pojímání života. Hrdina Hrinčenkův, Hordij, sice hledá stále odpovědi na jisté poslední otázky života, ale při tom žije naprosto

materielně — a upokojuje se odpovědí, proč tedy nežít, čeká-li smrt, kterou se vše ukončuje? Tělo mu pravilo: musím-li umříti, pak aspoň, pokud žiji, toužím uspokojiti všechny své potřeby a nejvíce lásku. Láskou tu rozuměl rozkoš z živého těla, z jeho krásy, z jeho líbezných forem. Hrinčenko omlouvá svého hrdinu: „On způsobil mnoho zla, ale ne proto, že by ho byl chtěl způsobiti — v tom případě nebyl by skončil samovraždou — nýbrž proto, že stál na rozcestí, nevěděl, kam jíti. Neměl odpovědi na takové otázky, bez jejichž rozluštění není možno žíti.“ Ale Hordij zatím měl odpověď, tou odpovědí byl mu materialismus, praktický materialismus, jehož se držel. A Hrinčenko na tom Hordijovi ukazuje, jak takový člověk nic nevykonal pro vlast a ve prospěch lidstva. Staví pak proti němu typ lidového, ideálního člověka Demyda, pracujícího s lidem a mezi lidem, jenže tu Hrinčenko zapomněl povědít, jak se Demyd propracoval k svému stanovisku, proč Demyd je takový a ne jako Hordij, t. j. proč Demyd věří na př. v Boha, v působnost na prospěch vlasti a lidí atd. Kniha má býti sociálním románem o maloruských poměrech. Pokud pravdivým, nedovedu říci. Spisovatel je rozhodným nationalistou. Jedna z jeho osob praví: „— — národnost, to jest věc, o niž není třeba dbáti, a ona sama projeví se, kde jest třeba. My, mladá strana, píšeme na svém praporu l i d a ne národnost. A můj přípitek — platí lidu!“ Proti tomu polemisuje autor ústy Demydovými. Jak vidět, nejen u nás, ale i na Malé Rusi otázka, o níž se mluví a píše. *Z.*

Nové spisy. Fr. Vymazal vydal mluvničku: *francouzsky snadno a rychle* a praktické rozmluvy *Čech s Němcem rozmlouvající.* — Dokončen je *Slovník francouzsko-český* (Herzer a Ibl); nakladatelství, J. Otto, vydává teď malé k a p e s n í v y d á n í. — Také spis prof. Grussa, *Z říše hvězd*, astronomie pro širší kruhy je ukončena; posudky o spise byly příznivé, tu i tam vysloveno přání, aby spis byl ještě populárnější. — Zaznamenáváme Schallerovu *Statistiku práce* odborů dřevodělnických, pořádanou českým dřevodělnickým spolkem podle zpráv daných na archy dotazní: obraz dřevodělnictva za rok 1895. — *O výborech dělnických* (dr. J. Lukáš, Přednášková knihovna č. 5.); přitištěny instrukce dělnického výboru továrny Ringhofferovy. — *Zprávy společnosti pro vědy státní a sociální* v Praze vycházejí v malých sešitech volných a přinášejí řeči a zprávy. — J. Zeyer napsal životopis *V. Náprstka*: spisek ukazuje zároveň, jak autor pohlíží na naše národní obrození. — Úvahy o *některých českých písních lidových* prof. Hostinského jsou otisk z Č. Lidu. — *Die russische Valutareform* je rozmnožený otisk článku dr. Kramáře, napsaného v „Zeitu“: velmi cenný statist. material málo přístupný a vyložení otázky jasné. — Angličané najednou mají dvoje dějiny českého národa: C. Edmund Maurice: *Bohemia;* druhý spis je od hraběte Francisa Lützowa: *Bohemia*, an Historical Sketch. Oba spisovatelé psali s láskou; ve spise Lützowa je přehled naší literatury, podány jsou některé výtahy (z Chelčického, Komenského a j.). Dovídáme se, že Milton znal spisy Komenského. — Nad míru důležitý je spis Meitzenův (stojí ovšem 48 mk.): *Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen.* U nás dr. Peisker pracuje o tomto důležitém odvětví historického studia. A není přece pochybnosti, že zejména stará doba

česká na základě takovýchto studií historicko-ekonomických bude teprve napsána — co stojí v prvých svazcích Palackého, neobstojí. Lippertova *Sozialgeschichte Böhmens* I. sv. je veliké memento našim historikům starého práva a starých poměrů hospodářských, aby se konečně také u nás počalo s naší nejstarší historií doopravdy. Dr. Peisker o Lippertovi (a Meitzerovi zároveň) píše velmi cenné a důkladné studie kritické do Hartmannova časopisu socialněhistorického. — *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung und der öffentlichen Gewalt* od Maurera je stejně spis výtečný; je vydán v 2. vydání od Cunowa, jenž v úvodě odkazuje k novější literatuře podobného směru, postihování totiž hospodářského významu starší politické organisace společenské. — Krásná je práce prof. Hildebranda: *Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen;* zatím I. díl: výpisky z různých starších a nových spisovatelů, osvětlující jednotlivé stupně hospodářské. — S katolického stanoviska podává Antoine (S. J.) ve spise: *Cours d'Économie sociale* soustavu politickou, vlastně sociologii, politiku a národní hospodářství v jednom. — Sombartův *Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert* bude se líbit přívržencům t. zv. histor. materialismu; my se těšíme ze spisu ukazujícího, jak univ. professor socialní hnutí posuzuje nestranně. Na spise vidět, jak t. zv. socialism katedrový také pokročil. — Zajímavá je knížka M. Lorenzova (ex-socialisty) *Die Marxistische Socialdemokratie;* autor jedná více o filosofických názorech Marxových, obzvláště o t. zv. historickém materialismu. — Spis Lorenzův je 9. číslo sbírky: *Bibliothek für Socialwissenschaft* mit besonderer Rücksicht auf sociale Anthropologie und Pathologie; ostatní spisy jsou: *Die Vererbung*, psychologische Untersuchung ihrer Gesetze, ethischen und socialen Konsequenzen von Th. Ribot; *Natürliche Auslese und Rassenverbesserung* von John B. Haycraft; *Mann und Weib*, anthropologische und psychologische Untersuchung der sekundären Geschlechtsunterschiede von Dr. Havellock Ellis; *Verbrecher und Verbrechen* von Dr. Havelock Ellis; *Socialismus und moderne Wissenschaft* von Enrico Ferri; *Die Zwitterbildungen*, Gynäkomastie, Feminismus, Hermaphrodismus von Dr. E. Laurent; *Das konträre Geschlechtsgefühl* von Havelock Ellis und J. A. Symonds; *Das Verbrechen als sociale Erscheinung* von Enrico Ferri. — *Ketteler* et la *Question ouvrière* avec une introduction historique sur le *mouvement sociale catholique* je spis od E. de Girarda a vyšel ve sbírce: *Berner Beiträge zur Geschichte der Nationalökonomie.* — Stammhammer (starší jeho spis v N. D. oznámen) vydal *Bibliographie der Social-Politik.*

Frant. Drtina, **O appercepci a významu jejím ve vyučování.** Zvláštní otisk z ročenky dědictví Komenského II. V Praze, 1896. Nákladem vlastním. Str. 25. 8°.

Slovo apperccpce jest v psychologii novějšího původu a mění značně svůj význam. Spisovatel rozumí jím pochod duševní, jímž přijímáme a připodobujeme čili assimilujeme nově přistupující elementy našeho vědomí s hotovým již vědomím. Poněvadž veškeren život duševní záleží ve vzájemné podmíněnosti nových dojmů zkušeností dřívějšími dojmy nabytou a jest vysvětlen zákony associačními, může při appercepci běžeti pouze

o konsekvence těchto zákonů. Dobře tedy učinil spisovatel, že obmeziv se na tyto konsekvence hledí využitkovati je pro paedagogiku a že nečiní z appercepce zvláštní nový princip vysvětlovací, jako někteří psychologové, zvláště Wundt. V theorii psychické jest zajisté pojem appercepce, pokud nevkládáme v něj nějaké metafysické příměsky, asi toho podřízeného významu jako zvyk. Jest to souhrnný název pro jisté zjevy, které vysvětleny jsou však jinde. Proto může psychologie bez pojmu toho docela dobře obstáti; anglická associační psychologie jest toho důkazem. Za to koná velmi dobré služby při applikaci zákonů psychologických na paedagogiku uváděje ji v bezprostřední styk a psychologii, odkudž jediné může se jí dostati vědeckého podkladu. V té příčině spisek přítomný jest velice cenným příspěvkem k vědeckému pojímání otázek paedagogických, vynikaje jadrnou dikcí a výkladem opatřeným hojnými příklady. Obsahuje také stručný ale přesný dějepis pojmu apercepce a hojné odkazy k příslušným spisům. Jeden výrok zdá se nám s empirického stanoviska nepřístupným; str. 4. dí se: děje se to patrně působením appercepce. Tu by z appercepce učiněno bylo více, než je záhodno; avšak může to býti také stilistický obrat, jejž netřeba bráti doslovně *Kí.*

Damroth (Konstantin). **Die älteren Ortsnamens Schlesien,** ihre Entstehung und Bedeutung. Mit einem Anhange über die schlesisch-polnischen Personennamen. Beuthen o. S. 1896. Kasprzyk 254 str. 8⁰.

Není zde úkolem naším podati vědecké ocenění této pilné práce v loni zemřelého autora, vydané péčí J. Gregora. Chceme jen stručným referatem upozorniti na studii, pro seznání rozšíření slovanských kmenů ve Slezsku důležitou. Autor její byl knězem a ředitelem semináře na odpočinku. Z předmluvy nevysvítá, byl-li rodem Polák či Němec. Gregor podotýká jen, že znal od mládí polsky a že napsal mimo knihy odborné i několik svazečků básní polských, „jež vyznačují se . . . . láskou k otčině“.

Z úvodu zajímavý je předpoklad, z kterého při své práci vychází (9): »Slezsko od nejstarších historických dob bylo osídleno Slovany, a proto též, třeba se to nedalo dokázati při nich, přece většina starších geografických jmen ve Slezsku jest slovanského původu.“ Autor staví se pak rozhodně proti názoru, v Německu nyní oblíbenému, o původních prasídlech Germanů v zemích slezských. Ukazuje, že právě nejstarší názvy místní v horách, jsou původu slovanského, kdežto naopak čistě německá jména pocházejí z doby novější, od kolonistů německých. Úkol svůj vytýká se těmito slovy (11):

„Úlohou práce naší jest stanoviti původní jména slovanská v hořejší vlasti Odry, vypátrati, pokud možno, též jich význam, z čehož dají se odvoditi důležité důsledky o množství obyvatelstva v době nejstarší a o jeho názorcch i zřízeních.“

V dalším probírá spisovatel jména krajů, jména hor, jména řek a konečně oddělení nejobsáhlejší, jména míst, která rozděluje dle vzniku jejich: ze jmen osobních, ze jmen obecných (ze zaměstnání a právních závazků obyvatelstva z polohy neb charakteristických značek osídlení, z útvaru půdy a vody, od lesa a rostlin, od zvířat); každé oddělení má

jasný a přehledný úvod, načež následují abecedně názvy míst, provázené doklady a střízlivým i objektivným výkladem o vzniku. Jako přídavek dodán seznam slezskopolských jmen osobních ze starší doby. Knížka zakončena podrobným indexem. *ll.*

In den gewerblichen Betrieben vorkommende Staubarten in Wort und Bild. Zweite vermehrte Auflage. Hrsg. vom Vereine zur Pflege des Gewerbehygienischen Museums in Wien. Wien 1895. 56 světlotisků 4⁰ 14 str.

Nevelká knížečka, ale zajímavá, když nic jinak, tož péčí o dělnictvo, hynoucí nevšímavostí neb nedbalostí velkých průmyslových závodů. Nejtěžší nemoci, prachem způsobované, hnízdí v dýchacím ústrojí. Prachem vznikají dvojí nemoci: jedny, jež vůbec vdychování prachu způsobuje, druhé, které povstávají vlivem jistého druhu prachu. Prach působí buď tím, že způsobuje poranění (hlavně kovový a kamenný) neb že se vsává do dychadel (moučný). Číslice statistické jsou charakteristické. Dle Hirta onemocní ze sta dělníků v prachu pracujících:

	moučném	v prachu mineralném	rostlinném	animalném
chronickým bronchialním katarem	14·8	11·0	19·0	13·6
emfysemem	3·1	9·0	4·7	3·0
pneumonií	7·4	5·9	9·4	7·7
phthisí	28·0	25·2	13·3	20·8
Úhrn plicních onemocnění . .	53·8	51·1	46·4	45·1

Nemoci dýchadel u dělníků, pracujících v prachu, převyšuje — dle výkazu nemocničních pokladen — vždy číslo průměrné.

Škodlivý vliv prachu lze — mimo zkušeností — určiti a hlavně vyložiti jen mikroskopicky. Tak na př. prach dřevěný, na pohled neškodný, je velmi nebezpečný, naopak zdánlivě zlý prach křemene poměrně nemnoho škodí.

V dalším popsány podrobně účinky jednotlivých druhů prachu — po většině velmi zhoubné, a doloženy číslicemi. Tak na př. dle Schulera a Burkhardta onemocní dychadly ze 100 dělníků v hadrárně papírny 96·8% a při výrobě 93·8% (!) kdežto v strojírnách onemocní točičů 76·4%, brusičů 79·8%, kovolitců 87·5%.

Číslic bylo by si přáti více a doložených podrobnějšími kommentary.
— *ll* —

Б. Гринченко: Земскіе книжные склады. Черниговъ 1896. Изданіе ред. „Земскаго сборника Черниг. Губерніи“.

М. З.: Аф. Вас. Марковичь: Біорафическая Замътка. Черниговь 1896. Изданіе ред. „Земскаго сборника Черн. губ.«

Jedním z nejčilejších zemstv v Rusku, černigovským, vydány tyto dvě zajímavé knížky, z nichž první dotýká se poměrů lidového vzdělání v celém Rusku, a jednoho odvětví činnosti zemstv pro toto vzdělání, druhá pak jest příspěvkem k maloruské literární historii. P. B. Hrinčenko (jeden z předních soudobých ukrajinských spisovatelů) sebral z různých pramenů zprávy o knižních skladech, zemstvy zřizovaných za účelem rozšíření mezi lidem dobré četby za levnou cenu a tím vyplenění jarma-

reční a krvavé „literatury“. Sklady takovéto zřízeny jsou v 21 guberniích (z 34, kde jsou zemstva). Působnost jejich jest blahodárná, z láště zajímavo však, co autor praví o rozšiřování maloruských knih mezi ukrajinským lidem; skrovný počet dovolených maloruských knih jest horlivě čten, neboť lid (třeba vyšel z ruských škol) spíše čte ukrajinské překlady Chateaubrianda, V. Huga, Miltona, ano i některé věci Shakespeara, Schillera a j., nežli knihy i ku př. Gleba Uspenského, kterým těžko rozumí. Tím raději ovšem sáhá po spisovatelích maloruských, zvláště Kotlarevském, Ševčenku, atd. Autor tím (ač z censurních příčin nepřímo) zasazuje se o uvolnění ukrajinské literatury, což jest pararelná snaha s usneseními černigovského zemstva, zavésti do element. škol aspoň počátečné vyučování jazykem ukrajinským, dosud však nikdy ministerstvem nepotvrzenými.

Biografie A. Markoviče, sestavená dle nejnovějších dat, osvětluje různé, dosud temné stránky trudného života znamenitého maloruského spisovatele „Opovidaň“ (psal pod pseudonymem Marko Vovčok), které byly Turgeněvem přeloženy do ruštiny a opravdovým, vřelým vylíčením smutného stavu selského lidu maloruského způsobily takový zájem pro myšlenku osvobození sedláků (v prvních letech šedesátých), že jejich účinek často byl srovnáván s úspěchem „Uncle Toms Cabin“ nedávno zemřelé pí. H. Beecher-Stowe. *F. H.*

Fr. V. Schwarz, vrchní účetní zemské banky **O úvěru a platech** v dobách minulých a přítomnosti. 1896. (Přednášková knihovna č. 3.)

Znalecké vypsání úvěru, hlavně tedy bankovnictví a směnkářství, u Řeků, Římanů v středověku a v době naší. Autor zmiňuje se o nejnovějších pokrocích (na př. clearingu) a pamatuje také na poměry v zemích českých, v Praze; tu i tam podávají se pro poměry naše vhodné pokyny (našim kupcům a bankám). V knize dobře vyniká, jak také placení, obdobné úvěru, mělo různé formy a jaký hospodářský význam formy ty mají. *Č. Fr.*

Adolf Poppée: **Tajemství Písma.** Galerie rukopisů známých osobností z naší společnosti. Theoretickou část napsal Dr. J. Hvězda, 1896.

Referoval jsem o písmovědě ve zprávách I. č. minulého ročníku; zde máme pokus český. Theoretický výklad je poněkud slabý; kdo zná různé pány (dámy zastoupeny jen tři), kteří slečně Poppée zaslali svůj rukopis, pobaví se čtením praktického výkladu grafologického. Čtenář pobaví se také tím, co různí písařové napsali — jak lidé dovedou být hledaní! *As.*

Dr. F. Augustin: O nutnosti pěstovati **agrární meteorologii** v Čechách, 1896. (Otisk z „Česk. listů hospodářských“.)

Velmi poučný článek vedoucí naše hospodáře a lesníky k racionelnímu pěstění zemědělství a lesnictví. Autor také přihlížel na kroky, které ve věci učiněny na českém sněmě a ukazuje, jak se klimatické studium naší vlasti počalo již v minulém století; zdá se ovšem, že nynější zemské orgány nemají pro věc dosti smyslu a rozhodně méně, než vláda centrální. Intelligentní poslanci v brožurce prof. Augustina naleznou celý program. *V. R.*

ZPRÁVY.

Student — Hrvatska Misao — Akademie — Svědomí. Student je prý orgán té části studentstva, která v novinách vyhlášena byla jako čistě národní a vlastenecká; je-li tomu tak, pak „Nár. Listy“ mohou dobře zpytovat své svědomí. Nám nemilo je věřit, že Student je orgánem studentským. — Hrvatska Misao (mysl) je reformní orgán mládeže hrvatské; vychází v Praze a nese se za odpoutáním hrvatského studentstva od nynějších politických stran. Nový list pracuje pro kulturní povznesení mladší intelligence; program je lidový, moderně pokrokový. — Akademie svou opravdovostí dělá dojem dobrý. List programově je socialistický a pokrokově-sociální; zároveň chce popřávat místa také hlasům odchylným. Články jsou české a německé. Národnost se uznává jako nezbytná podmínka mezinárodnosti. — Svědomí je měsíčník pro povznesení mravní kultury; vydává jej p. Vladimír Čech (vydavatel „Květů“): Rodina — národ — lidstvo, v těchto slovech vysloven je humanitní cíl nového listu. „Svědomí“ je vysloveně protimaterialistické a slibuje návrat k náboženství.

„Národ sobě!“ Pod nadpisem „Provětráno“ brněnská „Niva“ ve 3. čísle oznamuje, že po processování, celý rok trvajícím, proces pro známé odhalení „Nivy“ od žalobců zastaven. „Niva“ píše: „Takové tiché doznání viny se strany odpůrců samých je pro nás a pro celou věc, již jsme hájili — hájili jsme čistotu poměrů na pražském Nár. divadle — mnohem významnější, nežli kdyby nás porota byla desetkrát osvobodila!“ — V „Nár. Listech“ 14. čteme Zasláno, čelící nikoli Nivě, nýbrž Rad. Listům; věc prý bude vyšetřena divadelním družstvem. Proti tomuto Zaslánu vystoupil obhájce dr. Roháčka, proti němu zase obhájce pánů z divadla . . . . .

Selské akademie ve Finsku. Ve Finsku existují t. zv. selské akademie, jichž idea vzata byla z Dánska (zde t. zv. lidové university), a odkudž rozšířila se po veškerém skandinavském severu, uskutečnivši se i na Islandě i v dánských koloniích amerických. Zřizovány byly ve Finsku od let 80tých dobrovolnými příspěvky obecenstva a dnes jich existuje v zemi 18. Rozpočet roční takové akademie, jakkoli trvá běh jen půl roku (od 1. listopadu do 1. května) a velice se šetří, stojí 8.000 až 9.000 mk. Úkolem jejich jest obecný vývoj člověka, čehož dosahuje se přednáškami, besedami, četbou a vůbec celou atmosferou takové selské akademie. Proto základním pravidlem je u nich úplná svo-

boda v učení: nechceš-li na přednášky, nechoď. Ve skutečnosti se však chodí na přednášky přesně. Školné za kurs obnáší 15 marek (9 zl.), nemajetní se však osvobozují. Posluchač nebo posluchačka — přednášky, besedy i j. jsou společny oběma pohlavím — musí míti nejméně 18 let, aby byly přijati, zkoušek není, vysvědčení a diplomů se nedává: akademie vědomě zbavují se všeho, co by dávalo jim ráz škol „zaopatřovacích“: ony své posluchače nechtějí odtrhovati od vesnice, naopak chtějí vzbuzovati v nich k ní lásku. Čteme v ruském časopisu líčení jednoho cestovatele o určité takové selské akademii: Na programu schůze posluchačů, k níž se právě namanul, byla otázka péče o neschopné ku práci. Takovéto schůze jsou každou neděli a mluví i hlasuje se v nich o zcela praktických věcech: O stavbě silnic, škol, nemocnic, o daních a pod. Na schůzi přítomno bylo 21 jinochů, 19 dívek; i tyto účastnily se debaty, ale řídčeji nežli jejich soudruzi. Program akademie jest právě tento: Dějiny církve, náboženství, historie finské literatury, všeobecná historie, arithmetika, botanika, chemie obecná a selsko-hospodářská, fysika, kreslení, zeměpis, zpěv, ruční práce, tělocvik, účetnictví, hygiena obydlí atd. Dívky učí se nad to ještě tkáti a šíti. Na podzim na místě všeobecné historie vyučovalo se ústavě finské. V ústavě je čítárna novin a knihovna: posluchači vydávají si i svůj vlastní psaný časopis. Obědy jsou společné v ústavě (stojí měsíčně 10 marek) spolu s řiditelem a jeho ženou; obsluhu obstarávají samy posluchačky. Část posluchačů bydlí v ústavě, část u rodin místních obyvatel. (Radikální listy.)

Společnost pro rozšíření cizích řečí ve Francii existuje v Paříži od r. 1891. Společnost šířila se za přízně ministerstva, městské rady pařížské a j. velmi rychle. Členů je více stupňů: 1. dobrodinci s dary nejméně 1000 franků; 2. členové zakládající, nejméně 500 fr.; 3. dárci, nejméně 100 fr.; 4. titulární, nejméně 50 franků. Zvláštní rada řídí celý spolek. Rada sama opět volí si dva ředitele, generálního sekretáře, více sekretářů, pokladníka atd. Členů ze všech stavů, hlavně učitelův a obchodníků, je 1500. Vyučuje se ve 3 odděleních: pro děti od 8 do 14 let, pro dorostlou mládež a pro dospělé. Vyučuje se angličině, němčině, španělštině, italštině, ruštině a arabštině. Učitelé učí zdarma, denně od 8 do 10 hodin večer. I veřejné přednášky se konají, vždy v cizí řeči a pravidelně od cizinců v mateřském jich jazyku. Pro členy, kteří se nemohou účastnit vyučování ústního, zavedeno je písemní. Překlady opravují učitelé a opravené posílají učícím se. (Hlídka.)

Ženské hnutí. Bohatý a velice názorný obraz tohoto hnutí, zvláště francouzského, podává poslední číslo „Revue encyklopédique Larousse“, věnované výlučně tomuto předmětu. Nalézáme zde portréty, biografie a výroky mužů, zápasících za práva žen a sympatisujících s nimi, dále pak ohromnou řadu vynikajících žen přítomnosti všech národů, studie „o ženě před zákonem“, o ženě musulmanské a indické, o rozvoji ženského hnutí, obsáhlou bibliografii feministickou atd. a to všecko provázeno asi 300 illustracemi. Doporučujeme všem u nás, kdož se zajímají o ženskou otázku! Publikaci tuto redigovala pí. Maria Chéligová, předsedkyně jedné z největších ženských jednot v Paříži. Z úvodních jejích slov vyjímáme: „Feminism nesmí býti stotožňován se socialismem, s nímž jej ovšem pojí

jistá solidarita. Ale jinak ukazují zkušenosti, že řády politické, náboženská vyznání atd. mají na rozvoj ženského hnutí vliv jen relativní. Žena jest dnes nejsvobodnější v autokratickém Rusku, ve Finsku, Skandinavii a Anglii, kdežto ve Francii neliší se mnoho její postavení od starých řádů řemeslnických.“ — Všichni spisovatelé, kteří byli dotázáni na svůj úsudek o ženském hnutí, mluví o něm s neomezenými sympatiemi, někteří však (na př. Rod, básník Rodenbach a j.) vyslovují se proti politickým právům ženy. Jeden z mladších poetů francouzských mystického směru, Jules Bais, věnuje nadšenou studii „nové ženě“. Z článku o rozvoji ženského hnutí ve Francii podáváme tato některá data: Již na počátku 17. věku byly psány některé knihy o rovnosti obou pohlaví. Ještě před revolucí byl to zvláště Sieyès (později člen direktoria) a filosof Condorcet, kteří reklamovali pro ženy právo k veřejné působnosti. Mocněji vyšlehlo ženské hnutí však teprve až v revoluci. Ženy podávaly petice národnímu shromáždění, zakládaly kluby a vyvolaly celou stranu, která přijala rovnost pohlaví za jeden ze základních bodů společenského převratu. Ale snahy ty narazily přec jen na neporozumění a odpor — konvent vydal r. 1793 zvláštní zákon, zakazující ženám jakýkoli život politický (na př i účast při schůzích). Známým zákonníkem Napoleonovým byla situace ještě zhoršena. Teprv socialistické utopie hraběte Saint-Simona oživily znovu naděje žen a vyvolaly hnutí, které se značnou mohutností vystoupilo v r. 1848. Zase zakládány kluby, podávány petice a vydáváno asi šest listů. Vůdkyně odpykaly po státním převratu tyto snahy vězením a vyhnanstvím jako republikáni. Teprve na konci druhého císařství pozvedl znovu feminism svůj hlas v Marii Deraismesové, která platí posud za klassickou jeho představitelku ve Francii. Byla též předsedkyní prvního mezinárodního sjezdu feministického r. 1848. Odtud rostlo hnutí pravidelně až k nynějšímu svému rozsahu. Dnes jest zastoupeno v Paříži 8 jednotami různých směrů, od konservativního až k radikálně-socialistickému, 3 revuemi (mimo řadu jiných listů) a parlamentární skupinou 36 poslanců různých stran (t. zv. la groupe parlamentaire des Droits des femmes), jíž předsedá posl. Beauquier. R. 1896 byl pro hnutí ženské zvlášť důležitý mezinárodním sjezdem v Paříži a v Berlíně. Z jednání tohoto posledního sluší položiti důraz na snahu po stálém míru, která se tam manifestovala souběžně se snahami po osvobození žen. Byla tam také přijata resoluce proti národnostnímu antagonismu francouzsko-německému, jakož vůbec jsou skupiny feministické nejmocnějšími spojenci hnutí pro všeobecný mír a myšlenky federace spojených států evropských. (Rozhledy.)

Zalesňování holých strání a pustých pozemků. Obrovské škody, které povodněmi a přívaly vodními v poslední době na majetku rolnickém v Čechách byly způsobeny, zaviněny jsou v prvé řadě neblahou okolností, že četné zalesněné stráně v povodí našich vodotoků postupem času byly vymýtěny a zůstaly pak nezalesněny, takže dešťová voda rychle stékajíc zaplavuje pozemky a rozvodňuje naše řeky. Ve vědomí tomto jedná se po léta u nás o zavedení zákona o nuceném zalesňování podobných pozemků, leč dosud bez výsledku. Ve Francii a v Německu docíleny krásné úspěchy zalesňováním holých strání za podpory státní resp. vyvlastněním

pozemků takových k účelu jich zalesnění na útraty státu. Ve Francii věnováno k účelu tomu v letech 1861—1888 od státu 39,260.000 fr. a zalesněno tak 145.000 ha. pozemků. U nás věnuje se na zalesňování pro celé království České 20,000 zl. ročně z peněz státních a zemských. Peněz těchto používáno hlavně ku podpoře spolkových školek lesních, odkud rozdíleły se zdarma neb za sníženou cenu lesní sazenice ku zalesnění holých strání a lesů. Cestou touto nedocíleno však dostatečných výsledků, neboť zalesnění vyžaduje nejen lesního materialu, nýbrž i práce dělnické, jejíž drahota hospodáře od zalesnění zrazuje. Český odbor zemědělské rady usnesl se proto, udíleti majitelům pozemků, jichž zalesnění pro příkrou polohu, k opevnění břehů atd. jest žádoucno, peněžité podpory k účelu zalesnění a sice od 10 do 30 zlat. za 1 jitro zalesněné plochy (dle nákladnosti zalesnění). Dle rozpočtů českého odboru zemědělské rady mohlo by každoroční podporou 20.000 zlatých umožniti se zalesnění 1000 jiter pozemků ročně, dokud neuskuteční se zákon o nuceném zalesňování strání a lad, jehož vydání jest u nás naléhavou potřebou. (Obzor národohospodářský.)

Pokroky žen v Americe v posledních 20 letech.

R. 1870 bylo	v Americe	527	lékařek;	r. 1890	však	již	4455
„	„	„	240	žensk. zub. lékařek	„	„	337
„	„	„	50	„ právních zástupců	„	„	240
„	„	„	414	ženských úředníků	„	„	4875
„	„	„	57	„ duchovních	„	„	1235
„	„	„	—	„ inženýrů	„	„	180
„	„	„	1	„ architektů	„	„	25
„	„	„	412	malířek a sochařek	„	„	11000
„	„	„	159	spisovatelek	„	„	3000
„	„	„	35	žen. žurnalistů	„	„	888
„	„	„	5735	hudebnic	„	„	34518
„	„	„	692	herečck	„	„	3949
„	„	„	100	div. ředitelek	„	„	634
„	„	„	7	žen. stenografů	„	„	21185
„	„	„	8016	„ písařek a sekretářů	„	„	64040
„	„	„	—	„ knihvedoucích	„	„	27777

Landau proti Tolstému. Útok Landaův je znám. Napsal v Zeitschrift für vergl. Literaturgeschichte (IX, 369), že Tolstoj plagoval jednu svojí povídku z Bernardina de St. Pierre. Pan Landau ji totiž četl pouze v překladu Reclamovy „universálky“, kde nakladatel a překladatel vynechali poznámku Tolstého: „přeloženo z atd.“ V nejnovějším čísle dotyčného časopisu (V. L. X. 252 a n.) omývá svého kolegu pan E. G. Braun, přiznávaje kajicně jeho nedopatření. Je to charakteristické pro muže vědy, s jakým klidem hodí do světa těžká obvinění člověka, jenž vzal si za úkol: životem svým prováděti vznešené zásady mravní, které hlasá, aniž by se zeptal, podíval do originalu. Učinil objev a vrhne ho do svého odborného listu a když vidí, že je zle, nestydí se napsati tam ještě tuhle drzou poznámku (str. 253):

„Pan hrabě Tolstoj je tudíž očistěn z podezření plagiatu, z podezření, k jehož vzbuzení sám nejvíce přispěl tím, že nijakým způsobem se neohradil vůči nesprávnému údaji německého překladatele.“

Tolstoj dovolil jednou pro vždy každému, překládat a vydávat jeho spisy dle libosti. Ale nedosti na tom. Náš milý učenec žádá, aby četl a korrigoval překlady německých výdělkářů a sice jen proto, aby se německý kritik nemohl zmýlit!

Reforma vyššího školství v Anglii. R. 1894 byla svolána v Anglii pod předsednictvím Mr. Jamesa Bryce, člena liberalního kabinetu, 17tičlenná komise (3 dámy), jež měla za účel podati návrhy na dobře organisovaný system vyššího školství v Anglii. Komise tato skončila koncem minulého roku své práce a uložila je v devíti silných svazcích, pod titulem: Report of the Royal Commission on Secondary Education vol. I. 1895 (str. 151. cena 1 s. 11 α.). Tento první díl obsahuje vlastní zprávu, ostatní podávají k ní doklady a material. Z celku vysvitá dokonale jasně obraz anglického vyššího školství za několik posledních desítiletí. Zpráva obsahuje 4 hlavní oddíly: historickou skizzu o vývoji vyššího školství, popis nynějšího jeho stavu, kritika návrhů na opravy a plán nové organisace.

Z historických je zajímavo, že anglická vláda teprve roku 1861 se počala starati o vyšší školy. Do té doby byly to podniky soukromé, nadační atd., kterých zmocnily se výlučně téměř šlechta a církev. Vzpomenutého roku lord Clarendon sestavil komisi, práce a úvahy však se protahovaly, komise se střídaly, až r. 1874 podřízeny všechny školy nadační, založené před r. 1820 zvláštní Charity Commission. (Vyňato jen 7 velikých škol veřejných.) Tato reformuje postupně školy sobě podřízené. 902 nadačních škol z 1448 je již nově upravených. Vyšší školy rozděluje komise na tři druhy: ty, které připravují na universitu (do 18 až 19ti let); školy druhého stupně, hlavně pro kupecké a průmyslové povolání se hodící (do 16ti a 17ti let) a konečně ty, v nichž učí se do 14tého a 15tého roku mládež, jdoucí pak do krámu neb do dílny. Ačkoliv suma věnovaná na tyto školy nadacemi, dosahuje značné sumy $2\frac{1}{4}$ mill. liber, přece neodpovídají mnohdy moderním požadavkům. Mnohé vyučují velmi jednostranně, hlavně předměty praktické, mnohé opět, na venku jsou bídně opatřeny. Nejcitelnější je nedostatek škol třetího druhu, zvláště na venkově. K veřejným školám druží se 10—15 škol soukromých, poměrně s malou frequencí.

Učitelům vyšších škol schází paedagogické vzdělání a zkušenost. Je to přirozeno, považíme-li, že mohou býti učitelé ředitelem a tento kuratoriem beze všeho propouštěni. A platy při tom jsou ještě dosti nízké.

Komise chce odpomoci různým vadám novou organisací škol. Veškeré školství má míti v čele ministra školství, jemuž má býti dán k ruce stálý sekretář, chef úřadu. Jemu mají všechny dosavadní úřady školní býti podřízeny. Úkolem jeho však je pouze dohlížeti na úřady místní, podporovati je a raditi jim, zamezovati zbytečnou konkurenci, a chrániti školy soukromé proti nesprávnostem. Ministru po boku má státi rada dvanáctičlenná, scházející se nejméně čtyřikrát do roka. Těžiště celého systému má spočívati však v úřadech místních, jež povedou dohlídku ve svých okresech. Většinu jich členů zvolí rada města neb hrabství, ostatní jmenuje částečně ministr, částečně přiberou se kooptací. Toto shromáždění má značná práva: stará se o dostatečný počet škol, dohlíží na ně, spravuje

jich peníze a smí i daň v hrabství vypsati. Moc donucovací má však míti jen malou, aby zbytečně snad soukromou iniciativu nepotlačovalo. O tom, jakého druhu školy mají býti v okrese, dohoduje se shromáždění s úřadem ústředním.

O učebním plánu a methodách vyslovila komise jen neurčitá přání. Učitelům navrhuje zvýšení platu, právo odvolací proti libovolnému propuštění a zavedení personalního statusu zkoušených učitelů.

Abychom shrnuli, jaký tanul komisi na mysli ideal: centralní úřad s velkou mocí povzbuzovací ale malou exekutivou, místní úřady s obsáhlým právem dohlížecím ale s nepatrným právem donucovacím, a mnoho různorodých škol úměrných potřebám obyvatelstva, bez přísného rozlišování dle vychování neb dle školního platu.*) (Englische Studien 1896 436/46. Ph. Aronstein.)

Diskusse. Pan Hořínek v „Rozhledech“ dokazuje, že Palacký neměl trojího programového období, jak ukazuju já ve svých českých spisech. Já totiž už častěji jsem upozornil na to, že Palacký měl jiný program roku 1848 než v roce 1865 (Idea státu rakouského), a že v „Doslovu k Radhosti“ zase pozměnil program z r. 1865. Pan Hořínek argumentuje takto: Idea státu rakouského je program Palackého a je jeho program pravý a jediný; program roku 1848 vymyká se naprosto z ovzduší pravidelnosti, neboť je to program revoluční a není tudíž mezi ním a programem r. 1865 organické souvislosti. Názory Palackého v Doslově (1872) pronesené jsou akademické; Palacký 1872 pro Rusko nebyl více než 1865 a 1848; Palacký r. 1848 nebyl proti Rusku nýbrž proti jeho universální monarchii („ne proto, že by monarchie ta byla ruská, ale že by byla universální“ — Palacký sám r. 1848).

Odpovídám:

Pan Hořínek sám píše, že mezi programem r. 1848 a r. 1865 není organické souvislosti — k čemu tedy spor? Palacký byl r. 1848 již 50letý a nebyl tak revolučně horkokrevný, že by nebyl věděl, co dělá. A kdyby — přestává tím program dvojí? Já sám nejdu tak daleko, že bych mezi r. 1848 a 1865 neviděl organické souvislosti. Ve spise o Havlíčkovi ukázal jsem na více pojednání Palackého z doby před revolucí, ve kterých už formuloval své názory z r. 1848. Doslov, doporučující shodu česko-ruskou, také je něco jiného než program z r. 1865; a nebyla to úvaha akademická — cesta do Moskvy a co následovalo nebylo nic akademického, ale ovšem něco jiného než hlásáno a konáno v prvých letech 60tých. —

Pan Krejčí, také v „Rozhledech“, píše o dnešním stavu mladého hnutí. Jsem rád, že pan Krejčí o věci píše; proto že jedná o věcech, o kterých jsem jednal také já a že častěji mluví také o mně, větším dílem budu mít příčinu diskusse se súčastnit. Neboť záleží mně na tom, aby stav mladého hnutí byl utěšenější, než dnes na mnoze jest. A proto

*) V březnu t. r. podán byl zákon, obsahující hlavní body ze zprávy komise. — Koho zajímá i obecné školství anglické a americké, najde výborné poučení o něm v německém překladu knihy Jamesa Russella: Die Volksschulen in England und Amerika. Deutsch mit Anmerkungen von O. W. Beyer Leipzig Voigtländer 1895 str. 111. 8⁰. Pozn. red.

prosím p. Krejčího již teď, aby mně neimputoval, čeho jsem nenapsal, aby se však za to držel toho, co jsem napsal. Žádost tu vyslovuji proto, že obzvláště v posledním čísle má plno věcí mne se netýkajících, jež však přece jsou psány tak, aby se mne přece jen týkaly také. Pan Krejčí na př. mluví proti bratrskému rigorismu, píše, že nemůžeme již akceptovat českou reformaci a t. p. Ať pan Krejčí si pročte alespoň mého Husa a uvidí tam, že jsem já o žádném přijímání reformace, rigorismu atd. nemluvil. Prosím p. Krejčího ať si třeba pročte jen str. 43, 44 a uvidí, že celá jeho posavadní stať, pokud se týká mne, je nesprávná. Já přece husitism pokládám za polovičatý, já přece celou naši reformaci pokládám za chybnou (liším se tím od Palackého) — řekl jsem to výslovně, k čemu tedy mně podkládat, čeho jsem neřekl? Já žádného návratu k husitismu ani k Bratrství nehlásám — k čemu tedy to stále mluvení o zastaralém, nedokrevném spiritualismu a t. p.? Pravda je, já si Bratrství velice vážím a vůbec z naší reformace mnohému jsem se naučil, to ono i přijímám; pravda je, že hlásám navázání na tu dobu — ale navázání není návratem, a nehlásám navázání slepé, nekritické. Co pak nemluvím pořád proti nekritickému historismu? Nesprávně je proto na př. psát o mně, jakobych Kollára, Palackého, Havlíčka byl postavil za nějaké evangelium a noli me tangere. Já ve svých pracích přece všecky tyto naše buditele kritisuji! A co jsem posud o nich napsal? Vyložil jsem jejich idee, aby byly známy, vyložil jsem, jak idee ty souvisí s celým vývojem světovým — že by p. Krejčí nepochopil, co to znamená, ten náš národní, osobní vagón připínat k světovému rychlíku?

V České otázce ukázal jsem přece na nejnovější fasi našeho vývoje, ukázal jsem, že jsme dále, než byl Palacký, Havlíček, Kollár — kdo tedy z mužů těch dělal nějaké klassiky? Já? Pan Krejčí také říká, že jsem nepodal noetického důkazu pro svá tvrzení. To je pro poslední mé práce pravda. Ale pan Krejčí ať pomyslí, že jsem napsal spisek o Humeově skepsi a indukci, že jsem napsal pokus konkretní logiky a t. p. — tam je té požadované noetiky dost. Do spisů populárních noetické filosofování nepatří — ostatně i v těchto spisech je noetického zdůvodňování, pokud toho bylo třeba, dost. Upozorňuji pana Krejčího, že jsem také napsal studii o studiu děl básnických, dovolávám se své studie o Zolovi, Vrchlickém — tam je také dost aesthetiky, tolik, že p. Krejčí o aesthetickém směru mého realismu ani okamžik nemůže být v pochybnosti. Zkrátka, prosím p. Krejčího, aby, píše-li o mně, skutečně psal o mně a ne o bytosti, kterou si strana p. Krejčího konstruovala a pořád konstruuje. Vždyť není pochybnosti, že se rozcházíme, a že se rozcházíme v článcích podstatných; ale přece mně bude mileji, podá-li pán Krejčí svým čtenářům názory moje; diskusse právě s mladšími účastnil bych se ochotně (vždyť jsem ji sám započal), ale člověk ztrácí k ní chuť, když celá diskusse se redukuje na rozplašování strannických fantomů. *T. G. M.*

Poměry živnostenské výroby v Čechách před zavedením svobody živnostenské.*)

Úpadek cechů, který následkem mizení hospodářské uzavřenosti měst a vznikání čilejších styků obchodních v celých větších územích připravoval se již ve stol. 16., byl úplně spečetěn ve stol. 17., kdy válkou třicetiletou na velikou část Evropy dopadl také úžasný úpadek blahobytu hmotného.

Ferdinand III. prohlásil prý, že nemá v celé říši zručného řemeslníka, Leopold I. stěžoval si, že „veškeren rozkvět v průmyslu a veškeru zručnost v řemesle jenom v cizině musí viděti a doma pohřešovati“, cechy puzeny snahou po monopolisování úžícího se odbytu na co možná nejmenší kruh příslušníků obmezovaly vždy více přístup k samostatnému provozování živnosti a v malicherné závisti o kus obživy počínaly dlouhé a nákladné spory o rozsah oprávněnosti jednotlivých živností, spory mající neméně nechutné a truchlivé, ač méně nákladné analogon v kompetenčních rozepřích nynějšího živnostnictva našeho.

V těchto úzkoprsých, hmotně, technicky i morálně kleslých živlech málo mohl očekávati podpory merkantilism, který koncem 17. a zejména v 18. stol. stal se vůdčí hvězdou hospodářské poli-

*) Reschauer: Geschichte des Kampfes der Handwerkerzünfte mit der österr. Bureaukratie; S. Mayer: Die Aufhebung des Befähigungsnachweises in Österreich; Kampelík. Průmyslové návrhy; Pisling: National-ökonom. Briefe aus d. nordöstl. Böhmen; Dunder: Čtení učitele čes. jazyka o průmyslu a industrii v Čechách; Amerling: Průmysl v Čechách; Encykl. Zeitschrift 1845, 1846; Posel z Prahy z let 50tých a 60tých; Průmyslník 1864; Výroční zprávy a jednání obchodních a živnostenských komor v Praze, Budějovicích, Liberci, Chebu; Hallwich: Böhmens Industrie und Handel v Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild a j. v.

tiky rakouské a jehož hlavní a tehdy ovšem přirozená péče směřovala k tomu, úsilným zvelebováním domácího průmyslu a zabraňováním dovozu z ciziny povznášeti stát a občanstvo státní k co největšímu blahobytu a učiniti je co možná neodvislým od cizího průmyslu a obchodu.

V duchu systému tohoto, neprávem podceňovaného, dosud však praktikovaného (sr. finanční, tarifní a j. podporování průmyslu v Uhrách), vyhrazeno bylo zřizování nových cechů a udílení stanov a výsad cechovních panovníkovi, větší podniky manufakturní a tovární osvobozeny vůbec od svazku cechovního — první továrna byla dle Reschauera koncessována r. 1709 jakémus Ignáci Högerovi — udíleno jim osvobození od daní a zálohy peněžité, pokud stačily sporé finance státu, dělnictvo tovární osvobozeno od povinnosti vojenské, nadaní a zruční řemeslníci, umělci, továrníci a obchodníci lákáni z ciziny ku přistěhování, poskytovány zvláštní premie za zdařilé výrobky nebo nové způsoby výrobní, zakazován přístup cizích tovarů a vývoz domácích surovin, ano obětovány rozvoji průmyslu dokonce i katolické tradice státu připuštěním k výrobě evangelíků i židů, kteří cechovními stanovami z provozování živností obyčejně byli vyloučeni. Vlády nanejvýš živě súčastnily se všeho, co souviselo s povznesením domácí výroby, vydávaly předpisy o tom, jak jednotlivé obory průmyslu mají se provozovati, zakupovaly cizí vynálezy a tajené výrobní methody cizích producentů, upozorňovaly na výhodnost nových odvětví průmyslových, vyzývaly k zakládání závodů atd.

Mnohem menší přízeň věnována živnostem cechovním a cechům samým. Činěny sice pokusy o jejich reformu (od Karla VI.), r. 1739 vydány v t. zv. generálních artikulech cechovních jakési vzorné stanovy řemeslnické, od kterých jenom cechům větších měst bylo dovoleno se odchýliti, zároveň však podlamována soustavně moc cechů, pokládaných za rušivou hráz pokroku, a rozšiřována působnost úřadů správních ve věcech živnostenských. Četná zaměstnání prohlášena za volné živnosti a cechy pro ně nepovoleny, buď že šlo o zpracování nové suroviny (perleť, rákos), nebo o zhotovování pouze jediného druhu výrobků a ne o celý rozsah živnosti (čepičáři naproti kožešníkům, předení a česání vlny naproti soukennictví) nebo o využitkování třebas jen fiktivního vynálezu nebo o výrobu předmětů dosud z ciziny dovážených (brejle, dalekohledy, norimberské zboží).

I v živnostech cechovních úřady směly čeliti obvyklému ob-

mezování přístupu k samostatnému provozování živnosti tím, že propůjčovaly „ochranná oprávnění“ neboli „dekrety“, zejména nekatolíkům a ženatým tovaryšům, které mistři zdráhali se bráti do práce a jež cech z udělení práva mistrovského zásadně vylučoval.

Za Josefa II. stávají se tito dekretáři ve větších městech skoro majoritou, smějí držeti učně, jsou připuštěni ke značné většině živností — zkrátka nastal vůbec volnější ruch pro velké i malé provozovatele živnostenské.

Vedle úplně svobodných továren a vždy řidších cechovních živností vznikaly svobodné a na úřední koncesi vázané živnosti necechovní; pouze při živnostech na místní odbyt odkázaných (t. zv. policejních) měly však úřady hleděti, aby živnosti nebyly přeplňovány, při t. zv. živnostech komerciálních (pro vzdálenější odbyt: soukenníci, soustružníci, obuvníci a pod.) bylo pravidlem přístup co nejméně obmezovati.

Počet živnostníků nesmírně vzrůstal, desorganice středního stavu průmyslového pokračovala, vyučování učňů nesmírně zanedbáváno, dělnictvo popouzeno bylo chikanami cechů, které proti každému udělení práv živnostenských rekurovaly, a libovolnou a nestejnou praxí úřadů.

Po válkách francouzských zdálo se za Františka I., osobně s maloměšťáctvem sympatisujícího, že systému protekce velkých naproti malým a řekněme přímo, faktické živnostenské svobodě či lépe anarchii, bude učiněn konec: dekretem z 17. srpna 1831 bylo další propůjčování práv živnostenských zastaveno. Avšak nařízení toto bylo, jako dřívější obmezující dekrety císařovy, úřady protahováno a obcházeno, až konečně pro jednotlivá města výslovně bylo odvoláno a vůbec významu pozbylo.

Tak bylo až do skutečného uzákonění živnostenské svobody živnostenským řádem z r. 1859, který tudíž nikterak nebyl jakousi živnostenskoprávní revolucí, ale pouze ujednocením a stabilisováním toho stavu, který již před ním dlouho trval, zhoršován ještě nestejností a libovůlí praxe úřední, chikanami cechů a systematickým překračováním oprávněností živnostenských se strany těch, kteří jich bez obvyklých náležitostí osobních přes odpor cechů byli nabyli.

Jaký byl za takovýchto živnostenskoprávních poměrů hospodářských stav malého a středního živnostnictva bezprostředně před zavedením svobody živnostenské?

Skoro všechny živnosti stěžují si na příliš časté propůjčování oprávněností živnostenských, nehledící ani ke skutečné místní potřebě ani ke způsobilosti a kapitálové síle žadatelově. Rumburk má přes 100 soustružníků, Chřibská přes 90 obuvníků, Praha 208 dílen truhlářských, z nichž 87 mistrů a vdov mistrovských a 94 „dekretářů". „Pak ať někdo řekne, že se provádí obmezování živnostenských oprávněností", praví s posměchem Pisling (Nat.-ökonom. Briefe 1856).

Při tom ještě bují vždy více a více neoprávněné provozování živností, fušerství, v Praze i po venkově. Magistrát pražský 1851 nařídil městským čtvrtním a revisorům, aby nad osobami v jejich okresu se nalézajícími bděli a o tom, jsou-li oprávněni k živnostem, jež provozují, se přesvědčovali. Plno nářku jest na liknavé stíhání fušerů úřady, které jim, kde nemohly koncessi k zákonitému provozování živnosti uděliti, aspoň passivním chováním nadržovaly.

Živnost jedna vsahá do historického oboru oprávněností druhé, úřady sotva stačí vyřizovati žaloby a spory tím vznikající. „Němečtí" rukavičkáři nesmějí prodávati brašny, protože k tomu je v Praze cech brašnářů, za to smějí držeti pomocníky „francouzské" přes odpor rukavičkářů „francouzských" (pro hlazené rukavičky), cukráři v Praze stěžují si na vsahání pekařů a pernikářů, stříbrníkovi zakazuje se k výrobě stříbrných tabatěrek „tulských" míti pomocníka ryjeckého, hotelierům se brání najímati vlastní pomocníky cukrářské, stavitelům tesařské, sládkům bednářské, knihtiskařům knihařské — vše jako byste četli o nejnovějších dobrozdáních komor nebo nálezech správního dvoru soudního v záležitostech živnostenských.

I proti soutěži hausírníků a cizích živnostníků na starodávných trzích výročních panují nářky veliké.

Živnostenský dorost je nedostatečně odborně vzdělán, postrádá bývalé kázně a příchylnosti k mistrům; dřívější patriarchální poměr mezi oběma stavy vymizel naprosto. Ale s druhé strany cechy naprosto nestarají se o technické povznesení; „mistrovský kus" je prázdnou formalitou s jediným účelem: obdržeti taxu do pokladny nebo obvyklé bonifikace pro starší cechovní, učňů užívá se k pracem domácím a mnozí živnostníci, zejména pracují-li o jediném druhu zboží, jenom učni si vypomáhají. Dovední řemeslníci jsou skoro u všech živností vzácni.

Cechy jsou většinou chudy, příspěvky nedocházejí, podpora nuzných členů nebo jich pozůstalých skoro nikde není dosažitelnou; mnoha cechům chybí legální uznání nebo aspoň právoplatný průkaz o tom. Lpějí nanejvýš na formaliích, slavnostech, a podávají rekursy proti udělování oprávněností a žaloby na rušení práv živnostenských — klesly zkrátka v mrtvé formy bez duševního života, doufající ve vzkřísení přísných svazků cechovních doby minulé.

Pohleďme na stav výroby velkoprůmyslové.

Boj velké výroby s malou jest již v této době celkem vybojován — aspoň jsou přesně naznačeny směry a meze, v nichž velkovýroba zůstane absolutní vládkyní.

Strojní přádelny podporované státem (vysokým clem nebo vůbec prohibicí dovozu) zatlačily už od počátku našeho století přezařství ruční — ručních přezáků bylo v Čechách r. 1799 ještě 40.283, r. 1825 už jen 5931 — obyčejný kolovrat zmizel úplně u bavlny, většinou u vlny a dílem i u lnu. Leitenberger zřídil první strojní přádelnu v Zákupech kolem r. 1800. Ani strojní přádelny nestačily (r. 1845) však potřebě tkalcovského a j. průmyslu a dovážela se příze anglická. 400.000 přezáků a přadlen po Krkonoších bylo dle Kampelíka do r. 1859 zničeno soutěží velkovýroby. V plátenictví, zatlačovaném ostatně vždy více bavlnou, vznikaly rovněž továrny vedle tisíců tkalců domácích, jichž živobytí naproti továrnímu dělnictvu nebylo nikterak záviděníhodným.

Při tkalcovství bavlněném nalézáme rovněž vedle tkalců námezdních mechanické továrny se Jacquardovými stavy, zejména pro fasonní výrobu, v tiskárnách užívalo se vždy obecněji nově vynalezených pomůcek rychlotisku (parní silou hnaných válců tiskařských a perotin), což vedlo ke známým bouřím dělnickým v Praze r. 1845, i pro bílení, praní, sušení a barvení užíváno zvláštních strojů a větší závody zařizovaly si dokonce i ústavy pro modelování, rytí, výrobu strojů tiskařských a pod. Obrovský komplex závodů Liebigových sahá původem již do roku 1828. Soukennictví rukodělné již v této době muselo ustoupiti práci strojní (prvního privileje pro továrnu na sukna vydobyl již 1798 Jiří Berger po dlouhém procesu s cechem soukennickým v Liberci) a kde nebylo k přeměně výroby v mechanickou dost podnikavosti nebo kapitálu, bylo po průmyslu.

Podobně i v jiných oborech průmyslových. V letech 1789—1849 založeno v Čechách 30 továren na porcelán a kameninu (i dnes

je jich jen o málo více), z nichž 13 dosud trvá (Slavkov, Klášterec, Týnice atd.). Hodináři i v Praze, hlavním sídle tohoto průmyslu, mohli úspěšně soutěžiti jen při výrobě hodin velkých (věžních, astronomických); u hodinek kapesních konkurence švýcarská činila svou levností domácí výrobu (leda kromě uměleckých zvláštnůstek) již od předešlého století nemožnou a hodinářům zbyly pouze správky a repassování. Rovněž zlatníci, nožíři, mečíři, soustružníci obyčejné prsteny, řetězy, náčiní, nože atd. sami nevyráběli, nýbrž raději z velkých závodů kupovali, obírajíce se za to, pokud možná, předměty umělečtějšími.

Malým vodním mlýnům přibyla už před r. 1850 „zdrcující konkurence“ v rostoucím zřizování mlýnů parních a uměleckých, jež však prohlašovány byly za „dobrodiní pro zemi“ a zlepšení mlynářství za interes veřejný. Ale nejenom větší a spolu lepší produkce nových „továren na mouku“, i přeměna námezdního, „selského“ mletí v obchodní musela zničiti tisíce malých mlýnů dávno před nyní tak často přetřásaným „mlecím řízením“ mlýnů uherských. Nechť tedy mlýny přetvoří se v „silovny“, t. j. nechť pronajímají vodní sílu řemeslníkům ke hnaní strojů pracovních, slyšíme v „Průmyslníku“ z r. 1864 jakoby nejnovější dobrozdání české rady zemědělské o záchraně mlynářstva.

Malé vinopalny podlehly velkým lihovarům, zavedením strojní velkovýroby (1829) zaniklo již tehdy množství menších papíren, jimž nezbyly konečně ani nejhrubší druhy papíru balicího a ssacího, a stejně předpovídáno nezbytné podlehnutí i malým olejnám, pivovarům a — pekárnám a j. na výrobě potravin pracujícím závodům. U olejen, pivovarů proces rozkladný již dávno počal, v pekařství nejsme zatím o nic dále než v letech 50tých, kdy zprávy naše mluví o úplném téměř rozkladu pekařství, tísněného chudobou mistrů a soutěží cukrářů a mlynářů.

I chemický průmysl již v polovici našeho století velikého rozkvětu dosáhl; nehledíc ani k velkoprůmyslu s malovýrobou nesoutěžícímu (cukrovary, továrny na čokoládu, kávové náhražky, sodu a t. d.), svíčkářství, voskářství, mydlářství, barvířství mizelo soutěží velkých závodů, jimž prospívaly i neustálé pokroky vědy chemické. Již v této době máme parní pily, strojní závody na zboží kovové, dřevěné a j., továrny na četné druhy zboží nově vynalezené nebo zavedené (cukr řepový, bramborový škrob, líh z melasy atd.). Strojírny daleko nebyly s to, aby postačily všem požadavkům stoupajícího rozvoje výroby tovární co do času i co-

do kvality. Stroje dělné pro papír, pro bavlněné, vlněné a lněné tovary musely se dovážeti z ciziny.

Tovární velkovýroba byla tedy již v letech 50tých u nás v plném rozkvětu, třeba že během doby od poskytování zvláštních výhod daňových a j. úplně bylo upuštěno a pouze osvobození od cechovní vázanosti poskytováno.

Nářek na fabričný průmysl je lichý, čteme v Kampelíkovi. „Tvořivý lidský duch, chovaje v sobě jiskru Boží, spoutati se nedá", my u nás fabriky, stroje pošetile zrušíme a cizině průmyslné bránu do kořán otevřeme. Jestli nám bystrý rozum, vtip, podnikavost, přičinlivost, spořivost, sjednocení z bídy a trampoty nepomůže, nerozum, pustošení, lenost, netečnost jen by nás ještě více zbídněly.

Ale i s jiné strany vnikal kapitál v dosavadní sféru malovýroby.

Vysoké nájemné vypuzovalo ve větších městech byty a dílny, dosud s krámem spojené, do předměstí a roztříštění činnosti řemeslníka mezi dílnu a krám vedlo k odloučení výroby od prodeje a k odvislosti její od kupeckého kapitálu.

Většina truhlářů v Praze neměla r. 1845 vlastního skladu a pracujíc pro obchodníky a zámožné mistry vydělala sotva na suchý chléb; tři čtvrtiny mistrů jsou nemajetni a polovička dokonce úplně chuda. Obchodníci kupují nábytek obyčejně v době pro výrobce nejtrudnější, v zimě, a „je zarmucující, jak mnozí z nich s ubohými mistry zacházejí" naříkal mistr a učitel Niksich v Prům. Jednotě 1845. Bídná mzda nutí k nedbalé práci, čímž učni i tovaryši se kazí, do škol nechodí a o výcvik nedbají. Proto sdružili se truhláři pražští k zařízení společného skladu vlastního.

Obchod s dobytkem v Praze byl v rukou několika málo kapitalistů, jejichž cenám se řezníci museli podrobovati. Obešel-li kdy řezník obchodníka při koupi dobytka, byl mu úvěr vypovězen. Proto jsou řezníci většinou chudi a mohou se jen obcházením taxy udržovati. A přece bylo řeznictví průkazem způsobilosti i místní potřeby ohraženo jako málokteré jiné řemeslo.

I krejčovství, mužské i ženské, bylo již dávno na dráze, vedoucí přímo ku dnešní konfekci, stávajíc se z pouhého řemesla vždy více živností obchodní. Nečetní zámožní krejčí a již i pouzí obchodníci se střižným a pod. zbožím dávali nemajetným nebo i neoprávněným výrobcům pracovati pro své sklady hotového oděvu nebo kupovali z konfekcí vídeňských. V žádném řemesle

nebylo tolik „fušerů“ (nyní asi „štukverkářů“ nebo podomních tovaryšů) jako při krejčovství a Pražská komora na zakročení cechů žádala, aby žádný tovaryš pod trestem nesměl pracovati leda (v dílně) u mistra a žádný mistr aby nedával pod trestem tovaryšům práci domů — tedy nucené dílny právě tak, jako je žádalo při loňské stávce konfekcionářské dělnictvo berlínské a jako jsou opětovaným požadavkem dnešního, zejm. socialistického dělnictva vůbec.

I jiné příčiny přivedly četné obory malé výroby v úpadek nebo úplnou zkázu. Plátenictví české, ztrativši odbyt do ciziny příčinami vnějšími (prohibice vývozních zemí, soutěž anglická) i podvodnou spekulací tkalců a větších podnikatelů, vytlačeno bylo znenáhla skoro úplně průmyslem bavlnářským a částečně i vlněným. Porcelán a kamenina učinily skoro zbytečným nádobí cínové, jehož výrobci skoro vymizeli, na místo hliněného nádobí a kamen nastoupilo železné, čímž zmenšena obživa hrnčířům, vypuzování dýmek doutníky ztenčilo počet i výdělek dýmkařů, větší požadavky mody, pohodlnější cestování po železnicích i stoupající láce a obliba klobouků poškozovaly kožešníky. Puškařství v Praze na čas v největší stísněnost upadlo policejními obmezeními v držbě zbraní po roce 48tém.

Venkovským řemeslníkům ubrala nejmohovitější zákazníky větší města, s nimiž bylo nyní mnohem pohodlnější spojení stoupajícím vývojem pošt a železnic, a jejichž cvičenější výrobci s vábně vyzdobenými sklady a velkým výběrem hotového zboží dovedli mnohem lépe hověti zjemnělým požadavkům lepších vrstev obyvatelstva. Soutěž měst byla tím citelnější, čím více se cechy menších míst vzpíraly proti mistrovskému právu tovaryšů, kteří ve větších městech byli pracovali a odtud nové způsoby výrobní a vytříbený vkus přinášeli. U krejčí podporován byl tento pohyb i ustupováním národního kroje po venkově modnímu kroji městskému, u truhlářů a j. početným vzrůstem úřednictva, stoupajícím luxusem a pod.

Málo bylo bodů světlejších. Tu a tam dařilo se lépe krejčím, truhlářům, v Praze klempířům, zlatníkům a stříbrníkům, a ve všech živnostech vůbec lidem řádně vycvičeným a nějakým, třebas nevelikým kapitálem vládnoucím.

Za to obuvníkům i bez konkurence velkovýroby a velkokapitálu vedlo se špatně a byli skoro nejbídnějším řemeslem, protože u nich nejsnáze bylo samostatně zařizovati se bez jakého-

koliv kapitálu a protože nouze nutila je kupovati na úvěr v malém a co nejdráže, a prodávati na úvěr i lehkomyslný co nejlaciněji. Nářek na špatné výkony obuvníků jak co do pohodlnosti a vkusu, tak co do solidnosti práce byl skoro všeobecný.

Kde domácí výroba nestačila lácí anebo ještě více jakostí a uměleckým provedením, bráno zboží z Vídně nebo i z ciziny.

Poměry tyto vůbec přiostřily se všeobecnými příběhy let čtyřicátých a padesátých. Neúroda let 1846 a 1847, bouře let 1848 a 1849 způsobily drahotu potravin a tím opět spořivost a špatný odbyt ve všech nadbytečných průmyslových věcech. Po malém oddechu v letech následujících opět působily neblaze pletky politické, stěžujíce obchod do dunajských knížectví a Levanty a budíce strach před súčastněním se Rakouska ve válce krimské. Mírem pařížským nastal konečně klid, stoupla podnikavost, obracející se však hlavně k zakládání rozsáhlých podniků úvěrních, což mělo v zápětí obchodní krisi r. 1857.

Do všeho zasahovala konečně nepříznivě i změna celní politiky rakouské. Novým celním řádem a tarifem z r. 1851 ustoupilo Rakousko od staletého systému prohibičního, otvírajíc daleko pokročilejší cizí výrobě průmyslové přístup na domácí trh, a r. 1853 uzavřena „únorová konvence“ obchodní s Německem, která ještě více než tarif r. 1851 otřásla ve prospěch německého průmyslu zvláště naší výrobou střední a malou, naplňujíc spotřebu naši lepším a levnějším zbožím německým.

U nás Čechů konečně řemesla trpěla i tím, že i mistři, kteří v své živnosti něco vyzískali, dávali syny na studie a dcery za manželky úředníkům a důstojníkům, že kapitál řemeslem vydělaný neustále mu byl ubírán a podniky přecházely v ruce opět nemajetných začátečníků. „Spíše 10 správců a 20 diurnistů seženeme, nežli jednoho řádného rozumného dělníka nebo čeledína a kapitálného řemeslníka“, naříká se u Kampelíka a ukazuje k tomu, že „tento mor pánovitosti bez výrobnosti náš vědomostný kapitál pouhým konsumentem dělá“ a že by polovic německolatinských gymnasií, jakožto „fabrik na pány“, mělo proměniti se na školy práce.

Pro povznesení tohoto zbědovaného stavu drobného živnostnictva a ovšem i dělnictva záhy bylo porozumění v kruzích české inteligence.

Prof. Masaryk v „Karlu Havlíčkovi“ ukazuje na ideální úsilí Amerlingovo, na novinářské působení Havlíčkovo, který hned

od prvního čísla svých novin zasazoval se o českou průmyslovou školu, stopoval pečlivě působnost Průmyslové Jednoty a psal populární články o otázkách hospodářských, a na celý sociální a hospodářský ráz hnutí r. 1848. V době té a následující vydáno bylo množství brožur a časopisy byly plny úvah národohospodářských, odívaných dokonce i ve formu belletristickou. Co se pak v této velice četné literatuře odporučovalo maloživnostnictvu jako jediný prostředek záchrany, zní právě tak jako nejmodernější programy živnostenské politiky: obecnější rozšíření vzdělání nejen všeobecného, nýbrž zejména technického, obchodnického a uměleckého školami, učením a cestováním, a sdružování jednotlivců ke společnému levnějšímu nákupu surovin, dílem i ke společnému odbytu výrobků a (pro menší počet inteligentních účastníků) i ke společné výrobě. Vzdělání a associace jsou spásnými hvězdami, ne zákon ani návrat k monopolům cechovním. Ovšem předpokládá associace „lidi z dobré školy“, poctivé, snášelivé, nezávistivé, přičinlivé o spolek jako o sebe samy, ne však lidi „bez mysli obecní, úzkoprsé a sobecké, nedůvěřivé a svářivé“. Na příklad, spolkem pražských truhlářů daný, ukazovala r. 1851 Pražská komora všem živnostem na sklad pracujícím, slibujíc podporovati společné tržnice i u jiných řemesel.

Veliké naděje kladeny byly v záložny, z nichž první řemeslnická založena byla v Praze továrníkem Zdekauerem, když bylo již před tím (Encycl. Zeitschrift 1846) žádáno zřizování místních nebo ústředních pokladen (Platz- oder Centralcassen) ve všech městech a krajinách pro poskytování levných záloh solidním a pilným nebo podpor nemocným a nešťastným řemeslníkům. Záložny měly míti středisko ve zvláštní bance živnostenské jako vrchní organisatorce úvěru řemeslnického.

I jiné menší prostředky pomocné přetřásány: vydávání dobrých a levných knih pro řemeslníky, hlavně technologických, podporování vandru tovaryšů zřizováním přísně kontrolovaných nocleháren, vydávání laciného časopisu pro menší živnostnictvo a živnostenských adressářů a pod. O provedení některých bodů pokusila se tehdejší Průmyslová Jednota, která před zřízením obchodních komor byla u nás ohniskem ruchu národohospodářského.*)

---

*) Později konány i pravidelné průmyslové porady v některých měšťanských besedách. R. 1863 pokoušel se jednatel Průmyslové Jednoty K. Procházka pořádati kočující výstavu novějších anglických a amerických strojů, vyučovacích prostředků a j. výrobků průmyslových — ryze moderní to myšlénka!

Po hnutí roku 1848, jež projevilo se na venek nejdříve v kruzích živnostenských a mělo právě tak za svůj požadavek chleba jako svobodu*), a po zrušení poddanství uvažováno konečně i o reformě práva živnostenského. Vyslechnuta dobrozdání komor, které vesměs daleky byly toho žádati bezpodmínečnou svobodu živnostenskou právě tak jako návrat k bývalým vázanostem cechovním, usilujíce o podmíněnou svobodu zavedením průkazu způsobilosti se zkouškami tovaryšskými a mistrovskými, a žádajíce dále reorganisaci (nikoli zrušení) cechů, positivní podporu živností zvelebením školství atd.

První osnova živn. řádu z r. 1854 spočívala také ještě na základech nesvobodných. Již druhá osnova však, z r. 1856, měla zřejmý ráz svobodnický, a z ní vyšel pozdější živnostenský řád z 20. prosince 1859. Vláda, která tehdy všechny svobody konfiskovala, klobouky, kravaty a dlouhé vlasy stíhala, uznala občanstvo za hodno jediné svobody, kterou pokládala za neškodnou: svobody živnostenské — praví Reschauer.

Zpráva o nastávajícím zavedení živnostenské svobody přivedla venkovské živnostníky v důkladné rozčilení a označována za zvěst Jobovu. Jaký div, naplňovala-li mistra hrůzou myšlénka, že jsou přece na světě ještě lidé, kteří se více naučili než on? (Pissling). Tovaryši ovšem se radovali, že budou nyní moci snáze se státi samostatnými, a snad byla to kromě nátlaku byrokracie, tradicemi liberalismu nasáklé, „nutkavá nouze proletariátu, visící jako Damoklův meč nad našimi hlavami“, která v těžkém boji rozhodla pro svobodu proti vázanosti, dlouholetými nešváry cechovními v nenávist uvedené.

Řekli jsme již, že živnostenský řád z r. 1859 nebyl materielně nikterak živnostenskoprávním převratem, že toliko dokonal, na desítiletí ustálil a ujednotil to, co dávno před ním fakticky bylo započato a prováděno. Veřejnost vítala jej příznivě, očekávajíc od něho povzbuzení činnosti společenstev (pokládaných za kus svézákonnosti a samosprávy občanské) a vůbec lepší budoucnost právě pro menší průmysl, ano tvrzeno, že svoboda živnostenská přichází skoro pozdě a že jest ještě příliš obmezena. Pokud naděje ty veškerou živnostenskou politikou doby novější byly splněny, zůstavujeme si k jiné příležitosti.

---

*) Masaryk: Karel Havlíček str. 47. Hospodářský a sociální ráz hnutí r. 1848 vůbec do nedávna se přehlížel. Srov. i L. Oelsner, Die wirtschafts- und socialpolitischen Verhandlungen des Frankfurter Parlaments, Preuss. Jahrb., leden 1897.

Zatím myslíme, že můžeme činiti závěry následující:

1. po stránce živnostenskoprávní nebyla živnost. svoboda r. 1859 náhlým bezprostředním přechodem nebo převratem, jak se u nás hlásati počíná;

2. po stránce hospodářské průmysl malý i velký již v polovici tohoto století ukazoval v celku touž tvářnost jako v době nynější. Máme již vytčena odvětví maloživnostnická, která velkovýrobou jsou odsouzena k zániku, ano u některých proces ten již jest dokonán. Máme konkurenci velkokapitálu obchodního, počátek nevolnictví výrobce pod vládou obchodníka a majitele skladu, máme účinky zlevněných komunikací, převratů v modě i v potřebách; máme i domácké pracovníky i konfekcionáře. Od té doby velkovýroba pokročila naproti řemeslu daleko méně, pára a železo jsou daleko menšími nepřáteli maloživnostnictva, než jak se bezmyšlénkovitě rozhlašuje. Snad ani jediné další řemeslo nebylo od té doby továrnou nově vytlačeno. Toliko podomácká práce se šíří v krejčovství, obuvnictví, rukavičkářství, truhlářství ve prospěch kapitálu obchodního; ale počátky i zde spadají do doby dřívější. Za to nové potřeby vyvolávají nová odvětví živnostenská, řemesla se specialisují na jedné a sdružují na druhé straně. Přechody ovšem provázeny jsou zmarem postižených existencí. Vliv právního řádu na vývoj a klesání živností vůbec však se přeceňuje. V celku velkému průmyslu daří se snad lépe, ale malému (až na jednotlivá postižená odvětví) ne hůře než před rokem 1850.

3. Každý obor živnostenský má zvláštní dějiny, zvláštní příčiny úpadku a podmínky rozkvětu. Jeden zaniká touž příčinou, která druhému jest podmínkou rozvoje, takže se zdá, jakoby se ani nemělo mluviti o otázce živnostenské, jakožto samostatném jednotném celku, nýbrž o zvláštních „otázkách“ jednotlivých odvětví živnostenských, tedy „otázce“ tkalcovské, obuvnické, truhlářské atd., jakožto různých konkretných formách ne otázky maloživnostenské, ale společenské vůbec. Dr. *Josef Gruber.*

Moderní filosofie a náboženství.

III. Moderní kriticism: Náboženstvím je mravnost.

Immanuel Kant.

Občas rád se zadívám do obličeje Humeova, jak mně ho představuje stará rytina a především vždy znova vidím, jak Hume při své skepsi ztloustl — slušný podbradek, bezúhonný cop a paruka divně krášlí racionalistického lamželeza. Ovšem, díváš-li se na obraz déle, vidíš jak ústa jsou jakoby zkřivena od stálého usmívání, rty tenké, jemné, třeba že také masité; a ty oči — ty se smějí také, tak jaksi mžouravě, a přece jsou otevřeny cele, aby těch dojmů jen hodně nalokaly . . .

A není ta Humeova filosofie tak očividně falešná? Dojmy, samými smyslovými a citovými dojmy je ten náš duch, celý život a celý ten svět — čirý impressionism! Impressionism, řekl bych absolutní, neboť Hume nevidí žádného pevného já — já není než hrstka představ, substance vůbec není žádná, jsou jen naše impresse a ty odkud se vzaly a berou — kdo to ví a co je komu po tom? Náhoda, samá náhoda . . . Nedivme se tedy, že náboženství (populární) jsou „sny nemocného“ — a co konečně jsou představy filosofa? . . . Ještě že ty geometrické figury a arithmetické formulky a rovnice mají do sebe jakýsi pevný, světlý řád — to ostatní nestojí také za mnoho. Šťastnou náhodou lidé mají trochu toho lidského citu a že tedy, alespoň ve slušné společnosti, člověku nešlapou na nohy (náš pohodlný gentleman, sloužívší jako diplomat, ve své ethice také na tomto příkladě ozřejmuje cit humanitní) . . .

Pravím: Není to všecko tak očividně falešné? Tak falešné, že je to až hloupé —? Je to hloupé, ale zároveň chytré, velmi

chytré! Kant dvanáct let nad tou chytrostí dumal a dumal. Humeova skeptická puma vyburcovala také králohradeckého profesora z dogmatického spánku; a sotvaže Adam Smith vydal posmrtný spis svého přítele, v němž tento formuloval své názory o náboženství, Kant (1781) vystoupil se svou Kritikou čistého rozumu, aby theoretické základy spisu tohoto a vůbec celé filosofie Humeovy vyvrátil.

Není snadným úkolem podat výklad Kantova kriticismu stručný a přece srozumitelný; přes to troufám si načrtnout správný obraz Kantova úsilí, ovšem jen proto, že jsem jej podmaloval Humeovou skepsí. Jestliže čtenář dobře postihl Humea, pochopí Kanta poměrně snadno. Na každý způsob každý, kdo rozumět chce proudění moderních myšlének filosofických, vědeckých a literárních Kantovy názory znát musí. Kantova filosofie stává se filosofií moderní, a přímo módní — chtěj nechtěj do tvrdého oříšku kousnout musíme.

Mě filosofie Kantova, přiznávám se, s počátku odpuzovala. Ale když jsem se jím musil zabývat a zabývat opět, vida, jak se ho kolem mne dovolává kde kdo, smířil jsem se s ním. Nikoli pro učení, ani pro methodu; ale poznal jsem, že jeho filosofie je nejopravdovější pokus uniknout Humeově skepsi — a to je poučení, jež dost draho nemůže být zaplaceno, obzvláště těmi, kteří pochopují, že Kant Humeovi neunikl.

Představme si jen ještě jednou a co možná jasně, oč běží.

Naše poznatky pocházejí z empirie t. j. ze smyslů — praví empirism; naše poznatky, naše pojmy a úsudky jsou možny jen zkušeností, jen zkušenost umožňuje pojmy.

Nebyl by však také možný opak: naše pojmy jsou z rozumu a umožňují zkušenost smyslů? A to je východiště Kantovo. Avšak Kant sám upozorňuje, že s tohoto opačného hlediska je zase stanovisko dvojí.

Buď totiž naše pojmy jsou opět jen nahodilé, neoprávněné — anebo jsou nenahodilé, jsou oprávněné, všeobecné a nutné. V prvém případě poznání naše nebylo by o nic jistější nežli nahodilé poznání smyslové; protože však naše pojmy jsou nutné a nahodilost jejich je vyloučena, zbývá pouze stanovisko kritiky čistého rozumu a to zní, že nutné naše pojmy máme ne ze smyslů ale z rozumu, třeba bychom pojmově myslit počínali se zkušeností. Ale o to běží, že nemyslíme a nepoznáváme pojmově ze zkuše-

nosti: beze vší zkušenosti bychom pojmy mít nemohli, ale v tom to tkví, že jich nemáme ze zkušenosti.

Kant tedy, jak především vidíme, liší velmi příkře rozum od smyslnosti — smyslové a rozum jsou mu naprostou protivou, o nic méně jako starším filosofům a theologům až do Platona a ještě dále nazad. Poznání ze smyslů (empirism) je naprosto různé od poznání z rozumu, od poznání vůbec, od myšlení pojmového. Smyslové dávají představy a poznatky nahodilé (Humeův pes také „poznává"), rozum dává poznatky nutné, tedy poznatky v pravém slova smysle.

Podle Humea člověk je bytost smyslová, podle Kanta rozumová. Rozumovost jeví se právě v tom, že poznatky a pojmy a soudy rozumu jsou nutné a všeobecné a tudíž také apriorní. Vlastně: smyslových „poznatků" není, smyslové skytají jen materiál a ten formuje se teprve apriorními formami poznávacími a to formami nazíracími (času a prostoru) a formami poznávacími (v těsnějším slova smyslu) neboli kategoriemi. Material poznatkový, podávaný smysly, je formován — formován rozumem.

*

Nechci tu podrobněji rozvinout všecku tu apriorní činnost poznávací, čtenář ať se podívá do Kritiky, postřehne brzy, že hlavní interes Kantův soustředěn je k problému, jak lidský duch samočinně a ze své vlastní a nejvlastnější moci zpracovává ten materiál, který mu skytají smyslové. Než si zvykneš, budeš mít z Kritiky pocit, jako bys byl ve mlýně před velikým a komplikovaným strojem: pacholci jeden o druhého sypou z předu do otvorů obilí a na druhém konci vypadají krásné bochníky a koláče. Ostatně i toto přirovnání kulhá, — o to běží, pochopit, že Kant klade všecek důraz na rozumovou spontaneitu, na rozumovou samočinnost, kdežto Humeovi člověk je bytost v podstatě passivní — neboť i tvoření fantasie spočívá pouze v různém kombinování počitků daných. Podle Kanta materiál počitkový se také může kombinovat fantasií smyslnou, ale to je a zůstane jen materiál — teprve rozum jej spracovává a dělá z něho skutečné poznatky. Podle Humea duch náš se podobá kaleidoskopu, podle Kanta je tvůrčí umělec.

Je tedy těžiště Kritiky ve vykládání a analysi té rozumové tvořivosti a samočinnosti — synthese, činnost rozumu synthetická je u Kanta pojem hlavní. A ovšem: synthese apri-

orní. Apriorní nazírací formy, apriorní kategorie a smyslový neapriorní materiál — tyto prvky slučují se v duchu v organickou jednost; synthesí vzniká pojem dané věci, na př. tohoto tělesa, v němž sloučeny jsou smyslové prvky jako barva atd., apriorní nazírací forma rozlohy prostorové, apriorní kategorie substance a třeba ještě jiných kategorií.

Ale tím synthese není vyčerpána. Povím-li: těleso, mám jen představu tělesa, ale já o něm mohu něco vypovědět. Povím-li tedy: Všecka těla jsou těžka, vyslovil jsem soud, větu a to větu empirickou. Je to poznatek empirický, nahodilý, přesvědčuju se o těžkosti smyslem. Proslovím-li za to větu: Ve vší proměně těles kvantum hmoty zůstává nezměněno — není to poznatek empirický, ale apriorní, tedy pravda všeobecná a nutná, ne nahodilá. V této a podobných větách synthese subjektu a predikátu je apriorní i jest ovšem hlavním ba jediným úkolem Kritiky ukázat, jak takové soudy, podle Kanta apriorní, jsou možné.

Jak jsou možny synthetické soudy apriorní — toť tedy problém, jehož rozřešením Kant vyvracel Humeovu skepsi. Neboť pojem (kategorie) příčinného svazku, jehož původ Hume marně hledal v rozumu, podle Kanta v rozumu původ má a nad to, rozum tvořit může soudy apriorní, může apriorně spojovat jednotlivé poznatky. Hume (Kant vykládá) mýlil se, domnívaje se, že běží jen o ten jeden pojem kausalního svazku — takových pojmů, kategorií, je více (dvanáctero); tím pak, že se existence těchto základních apriorních pojmů lidského rozumu prokáže, eo ipso vyvrácena je Humeova skepse, protože právě mezi těmi dvanácti pojmy (jednost, realita, substancialita, možnost atd.) je i pojem kausality.

*

Psychologická analyse Kantovy synthetické činnosti rozumové (apriorní), jak vidno, není snadná. Každý vidí, třeba tu jen hlavní punkty naznačuji, že činnost ta je velmi komplikovaná, a přece hlavní a podstatné činnosti rozumové jsme se ještě nedotkli: neřekli jsme ještě slova o rozumu čistém.

Než tu musím vložit poznámku filologickou. Kant totiž liší „verstand“ od „vernunft“ a kritika čistého rozumu je vlastně kritikou čistého „vernunftu“ — „umu“, chcete-li, a nikoli obyčejného „rozumu“. Ale stačí nám náš „rozum“ a mluvíme-li tudíž o kritice „čistého rozumu“ je nám to Kantův: vernunft.

A co tedy je ten rozum čistý a co znamená, že kritika platí jemu?

Kant vykládá: Duch lidský tíhne k jednotě všech svých poznatkův, ovšem i apriorních a v tom tkví funkce rozumu čistého; čistý rozum poznává z principů a hledá principy nejvyšší — to je to poznávání jednotné a soustavné. Čistý rozum poznávaje, jak poznatek jeden vyplývá z poznatků druhých, tyto z třetích atd., domáhá se principu nepodmíněného, absolutního.

Tyto nejvyšší principy jsou troji: duše — svět — Bůh. Tyto idee mají patrnou souvislost a jednotu: od poznání sebe samého postupujeme k poznání světa a tímto dostupujeme poznání Boha, prabytosti, jsoucna nejreálnějšího („ens realissimum").

Kdo máš rozum k rozumění, rozuměj:

Tyto idee jsou — idee, t. j. stvořeniny čistého rozumu; ideám těm totiž nikdy žádný předmět zkušenosti neodpovídá a odpoodpovídat nemůže — avšak v tom to vězí, že tyto nejvyšší principy nebo-li idee založeny jsou „v přirozenosti lidského rozumu (vernunftu)", vší svou přirozeností k nim člověk tíhne, jimi všemu svému poznání, empirickému a apriornímu, dává nutnou absolutní celost. Tato celost ovšem také jen subjektivně je vypracována, idee ty jsou „illuse", ale jsou „illuse nezbytné".

Kant důrazně a výslovně těchto vytvořenin, těchto „illusí" čistého rozumu nepokládá za „pouhé výpary mozku" (Hirngespinnste): nejsou to žádné „pouhé bájky", vzniklé nahodile. Ne: vznikly z přirozenosti čistého rozumu: jsou to sice „sofistikace" čistého rozumu, jsou to, opakujeme, „nezbytné illuse", ale illusí těch člověk nejmoudřejší zbavit se nemůže. Kritika (tu tedy konečně slyšíme, co je kritika) je vykládá, ale zničit, vykořenit je nemůže, ani nechce.

*

Odpočiňme si tu a rozmysleme, co jsme od Kanta proti Humeově skepsi slyšeli.

Není pochybnosti, že Kant aktivnost lidského ducha, že to ustavičné hledání pravdy, hloubání a vnikání do věci („vrtání") svou Kritikou postihoval dobře. Ještě správněji Kant ukazuje na organickost, celost a logickou soustavnost toho našeho poznávání. Hume spokojuje se (mimo mathematiku) „klubkem představ". I domnívá se Kant, že je pro theorii poznání pravým Koperníkem: jako prý tento názor astronomický obrátil ukázav, že ne slunko kolem země, ale tato kolem slunka se otáčí, tak Kant do-

kazuje, že ne poznání se řídí předměty naší zkušenosti, ale tyto naším poznáním.

Přes všecko uznání — tu je omyl. Kant Koperníkem není, pouze Mohamedem, jenž napřed chtěl, aby hora přišla k němu, ale když nechtěla, šel k hoře.

Otázka vždy byla a je, jak vzniká naše poznání: působením objektu na subjekt? A co tedy je objekt — co subjekt? Prosté obrácení à la Koperník má jen smysl ten, že předměty jsou naším výtvorem, že svět je naší představou a jen v naší představě: odkud však ten klam, že ten svět pokládáme za objektivní, mimo nás existující? V každém případě a vždy, máme-li naše poznání vyložit, musíme tedy vyložit, co znamená rozdíl světa objektivního a subjektivního, čistě subjektivního.

Vzpomeňme si, jak o věci soudili čelnější učitelové Kantovi a přede všemi Platon, jehož soustava na Kanta měla vliv veliký.

Plato vidí rozpor mezi poznatky smyslovými a rozumovými, mezi počitkem a rozumným soudem a poznatkem všeobecným, jemuž jednotlivé postřehy smyslové odpovídají. Rozpor tkví v tom, že počitky empirické jsou měnivé, nestálé, vůbec nedokonalé, kdežto pojmy, idee, jsou stálé, pevné, určité, dokonalé. Proto se táže, jak i d e e (slovo i pojem Kant má od něho) vznikají a, jak známo, neví si konec konců rady, než-li učením, že duše naše, před tím než se vtělila, existovala v čisté říši ideí a tam, jsouc čista bez těla, bez smyslů, pouhým rozumem poznávala, zírala objektivní idee. Vhroužena jsouc v smyslové tělo jednotlivými počitky vzpomíná si na idee: tímto vzpamatováním jednotlivé počitky dostávají smysl, pokud právě odkazují k idei.

Není pochybnosti, že tu Plato podával myth — sám k tomu se zná a sám učení o ideách se vzdával. Avšak záhadu noetickou ukázal v světle nad míru jasném a krásném; proto také měl na další vývoj myšlení tak ohromný vliv — větší než-li dovede tušit, kdo historického vývoje filosofie po této stránce nezná.

Plato tedy (a měl v tom v řecké filosofii četné předchůdce) stanoví naprostý rozdíl a protivu mezi smysly a rozumem; rozum je passivní, neboť poznává (v říši ideí) idee objektivně existující a to jeho poznávání je zíráním, zřením — na zemi jeho aktivnost spočívá v vzpomínání na svět ideí. Má tu ovšem Platon ještě motiv citový — lásku k ideám. Ale pravda člověku přichází z venčí, je objektivní, naprosto objektivní, ne subjektivní a

právě pro svou objektivnost je nám pravdou. Právě svými ideami Plato je ultra-objektivista.

Názor o objektivní reálnosti světa námi poznávaného platil po celý středověk. Mimo to křesťanská filosofiie středověká měla ve svém Bohu a životě věčném, co Plato viděl v ideách: nad nejisté a nedokonalé poznání přirozené kladlo se naprosto jisté a dokonalé poznání pravd věčného světa zjeveného.

V nové filosofii, počínajíc Descartem, počíná se lidský rozum a jeho mohutnost analysovat pozorněji. Novost byla hlavně v tom, že člověk počal hloub analysovat sebe, počalo se přesněji rozlišovat, co dává nám objekt a co k tomu a co z toho stvořuje subjekt. Je ten subjekt jen tabula rasa, na niž objekt, objektivní svět se odráží anebo je více? Stará protiva objektivismu a subjekticismu, která se však zároveň stává protivou empiricismu resp. sensualismu a racionalismu.

Jak tato komplikace vzniká, je přece patrno: Objektem, světem není nám tento jeho kousek teď viděný, teď zase slyšený atd. nýbrž my jej poznáváme jako celek, jako soustavu, nikoli pouze jako skladiště jednotlivin. A toho celku — jehož částí konečně jsme také my sami — smysly nepostřehujeme. Kdybychom ten celek-svět a sebe v něm alespoň postřehli a pronikli najednou, a navždy — ale my jej poznáváme po kousku, ty kousky si scelujeme a scelujeme je ve svém rozumu a svým rozumem: co dávají smyslové, čeho již nedávají, do které míry světu, jejž nosíme v sobě, odpovídá ten svět skutečný? Smyslové — rozum, objekt — subjekt, toť tedy ta stará záhada.

Jí nová filosofie zabývala se také. Descartes vyslovil se pro rozum (a vrozené idee) vida zároveň v theismu konečný fundament poznání a pravdy; Locke byl více pro smysly. Zároveň Descartes, aby prý unikl skepsi, kladl důraz na subjekt, na své vniterní já — ale skepsi tím neunikl, naopak posilnil ji, jak další vývoj filosofie dosvědčuje: od Descartesa až k pokantovskému idealismu krok za krokem sílí se subjektivism, skepticism. Leibniz ve svém odporu proti Lockeovi utíkal se — k Platonovi a dospěl k učení o předzjednané harmonii. Mezi tělem a duchem (smysly a rozumem) není vzájemného působení, je jen vniterní vývoj jednotlivých monad, z nichž svět je složený — vývoj v jednotlivých monadách si však odpovídá, jako si odpovídají dvoje přesné hodiny, stejně jdoucí a stejně ukazující. Objekt tedy nepůsobí na subjekt, ale subjekt se vyvijí a tomu vývoji odpovídá

vývoj objektu; monada do monady nevidí, ale jsou všecky v harmonii předzjednané monadou monad — Bohem.

Důsledky Descartesova subjektivismu na soustavě Leibnizově jsou přece patrny a ještě patrnější jsou na soustavách pozdějších. Berkeley nevěděl si již jiné rady a eliminoval hmotu-tělo a nechal jen duchy čistě passivní, jen nejvyšší duch může působit a ten také v jednotlivých duchách způsobuje představy a sice představy pouze individuelní, neboť představ všeobecných není. Divný systém — ale nevidíte, jak se i v něm vedle Platona ozývá Descartes?

Rozdíl Leibniza a Lockea zjevuje se v rozdílu Kanta a Humea. Z Kanta mluví Leibniz a tudíž i Descartes a Plato, Hume zase drží se Lockea a starých empiriků a sensualistů.

*

Vidíme tedy, odkud Kant má svůj příkrý dualism noetický. O rozdílu smyslův a rozumu nejinak mluví než-li Plato a středověk. De facto však takového rozdílu není, není takového příkrého dualismu. Zde je prý veliký omyl Kantův.

Mezi poznáním smyslovým a rozumovým není toho naprostého hodnotního rozdílu, jejž podle svých vzorů také Kant činí. Mluvit o nízkosti smyslového počitku a stavět tento proti výsosti processů rozumových, tak jak Kant to činí, není oprávněno a nemá smyslu. Tu je druhý veliký omyl Kantův.

Odsud pak (a nejde mi o paradox) nekritika Kantovy Kritiky. On tak skálopevně věřil podle staré školy ve vrozené apriorní poznatky a v celou soustavu svého apriorismu, že je to až úžasné. Jak se věřícímu křesťanu nebo mohamedanovi rozumí samo sebou, že zjevení je a že to zjevení spravovat musí všecko jeho poznání a pouze „přirozené" konání, tak Kant věří v apriorní mohutnosti ducha lidského. S touto fixní ideou, nedá se to nazvat jinak, s tímto předsudkem chce vyvrátit Humea, jenž právě proto, že všecky tyto slabé stránky racionalistické filosofie tak dobře prokoukl, tak urputně se postavil na empirii a nikoli tak slepě, jak Kant se domnívá. Hume nezavrhuje rozumových poznatků všech, uznávaje mathematiku. Zde je východiště z Humeovy skepse, ale ovšem jen tomu, kdo dovede být stejně skeptickým proti skepsi jak proti neskepsi. Kdyby se Kant jen jednou byl sám sebe zeptal, co vlastně rozumí aprioností, kdyby po sobě

byl žádal určitou definici toho pojmu — Kritika byla by dopadla jinak a lépe.

*

Konec konců Kantova filosofie není méně skeptickou než Humeova, snad více.

V otázce po poměru subjektu a objektu Hume nevyslovil se pro subjektivism smyslů tak příkře, jak Kant pro subjektivism rozumu. Sám v sobě subjektivism rozumu není méně subjetivismem nežli subjektivism smyslů. Proč zejmena byly by apriorní, subjektivní poznatky jistější než-li neapriorní, třeba stejně subjektivní poznatky smyslové? Proč mám apriorním poznatkům důvěřovat? O to běží. Vím, že Kant v nich cení nutnost a všeobecnost — avšak to nestačí, jak už vidět z toho, že konec konců nejdůležitější apriorní poznatky, fundamenty všeho poznávání, idee, jsou jen „illuse“, třeba že „nezbytné“. Kant se vším svým rozumem, čistým i nečistým, nedovedl se dostat ze sebe ven, celý svět, jak si jej představujeme, je svět čistě subjektivní, svět náš, svět našeho rozumu — čím tedy se liší od „výparu mozkového“? Jak z tohoto stanoviska smím a mohu dělat rozdíl mezi poznáním a smyšlenkou?

Hume popírá, že máme pojmu kausálního: podle toho nevíme a nemůžeme říkat, že naše počátky vznikají působením vnějšího světa; to, co zoveme účinem a příčinou, není než následkem v čase. Dobrá.

Kant Humea vyvrací učením, že pojem kausální máme; avšak připouští, že není ze zkušenosti, nýbrž apriorní. Avšak: apriorní kategorie podle Kanta mají platnost pouze subjektivní, v oboru zjevů (Erscheinung) — odkud vím a jak smím říci, že svět vnější („věci o sobě“) na mne působí? Odkud a jak vůbec vím, že nějaký ten objekt mimo mé vědomí skutečné existuje? Vždyť i kategorie příčinnosti, jako všecky ostatní, má platnost jen subjektivní, pro věci vnější, pro věci o sobě neplatí, o nich se vypovídat nesmí. Jak smím tedy říkat, že smysly mně dávají materiál? Říkám-li to přece, pak tím připouštím, že svět vnější na smysly působí, vím tedy něco a sice něco velmi důležitého o věcech o sobě, ačkoliv o nich, jak Kant chce, ničeho věděti nemohu, právě proto, že apriorní pojem kausality platí prý jen oboru subjektivnímu.

Tyto rozpory Kantova aprioristického subjektivismu dobře postřehl a vyslovil Schulze již 1792 ve spise: Aenesidemus;

v tomto spise zároveň poměr Kantův k Humeovi pěkně a správně je vylíčen.

Vývoj pokantovské filosofie německé nejlépe ozřejmuje osudný subjektivism Kantův. Na dráze Kantově absolutní idealism Fichteův a Heglův byl důsledný. Na Kanta sice Fichteovo Já-stanovisko dělalo dojem „strašidelný“, ale navzájem zase Fichte měl pravdu, nazývaje Kanta hlavou „tříčtvrtinovou“. Descartes nám moderním filosofům svým nešťastným cogito ergo sum popletl rozum důkladně — pro samé myšlení se v myšlení již ani Kant nevyzná.

A tak Kant svým aprioristickým subjektivismem skepsi posilnil hodně; skeptický prvek velmi silný je v Kritice v učení, že také naše vědomí je pouhý zjev, nikoli věc samo o sobě — své utopické učení o Ding an sich Kant patrně dosledoval do krajnosti. Jestliže vědomí není jisté, jestliže objektivní věci o sobě jsou nedostupny — co vůbec ještě je jisté?

*

Hume byl objektivnější, Kant subjektivnější. Hume zakládal svou filosofii na smyslech, rozumu důvěřuje jen v mathematice; Kant důvěřoval především rozumu, ale chtěl důvěřovat také smyslům. Hume byl empirik, Kant racionalista, ale empirism přijal také. Jen že obojí, smysly i rozum hodně zesubjektisoval.

Na konec Kant neučinil proti Humeovi vlastně nic jiného, nežli že jeho učení o poznání mathematickém rozšířil na poznání všecko — duch sám ze sebe tvoří nejen v mathematice ale také v přírodovědě a metafysice poznatky čisté a ty jsou všeobecné a nutné. Tak jak v mathematice dospívám k pravdám věčným, tak a stejnou tvůrčí silou svého čistého rozumu dospívám ku věčným pravdám v přírodovědě, v metafysice, v theologii.

Všecek theoretický i praktický zájem člověka vrcholí v těch třech starých a prastarých otázkách: 1. Co mohu poznat? 2. Co mám dělat? 3. Co smím očekávat? Kritikou čistého rozumu Kant dává odpověď starou, prastarou: „Theologický ideál“, Bůh, je, je nezničitelná duše a ta duše má vůli absolutně svobodnou.

Pravda — a to je v té staré odpovědi nové: tyto idee vytvořil si čistý rozum, a proto, že je vytvořil kriticky, nejsou to jen vybájeniny, jsou to právě idee, regulační idee. Kritika je proti staré metafysice a theologii, co nová chemie je proti alchemii, co astronomie je proti astrologii. Kritika je právě kritikou. Stará

naivní víra je ta tam — musíme-li věřit, tedy věřme kriticky. Ba právě svou kritikou, Kant myslí, překonal poznání, aby nabyl místa pro víru.

Kritika čelí staré theologii ale sama končí theologií. Ovšem — jako ve všem dělaje jemné rozdíly slovové, vykládá nám Kant i tu, že theoreticky je deista, prakticky že je theista: nestačí mu posavadní důkazy pro jsoucnost Boží a proto je deista t. j. kritický filosof, jenž čistým rozumem dospívá k poznání, že je nějaká příčina světa: to však nestačí a proto je také theista t. j. připouští původce světa a toho představuje si podle přirozenosti vlastní duše. Kritika tedy končí theologií, ale theologií přirozenou, rozumovou, nikoli zjevenou.

Kant nazval své století stoletím krásných maličkostí a nicotností, ale zároveň také stoletím „vznešených chimér" — co jiného než kritickým illusionismem je jeho kritika? — —

*

Kant z kruhu Humem začarovaného nepronikl netoliko v noetice, také v ethice jde po jeho stopě a stejně v učení o náboženství.

Své příkré dualistické stanovisko zanáší také do ethiky. Žádá, aby naše jednání se spravovalo rozumem, čistým rozumem a nikoli smyslností. Naše mravní vědomí je absolutně jisté a v této své absolutnosti diktuje smyslům a egoismu docela kategoricky: Musíš — můžeš, proto že musíš! Člověk, člověk jako bytost rozumová, jako Ding an sich je absolutně suverénní, je suverénem — svým, t. j. člověka jako bytosti nerozumné, smyslové, egoistické. Tedy musíš — to je tvoje svatá povinnost.

Také zde, v ethice, Kant svým kategorickým imperativem dopouští se svých osudných chyb. A právě zde mohl se od Humea naučit více. Dobře sice postihl úsilí Humeovo o ethiku a jeho snahu, alespoň v ethice uniknout skepsi a v tom s Humem souhlasí. Klade proto hlavní důraz na rozum praktický. Ale přichází takto k divným závěrům. Z absolutnosti mravního vědomí vyplývá mu totiž trojí požadavek (postuláty čistého rozumu praktického): svoboda vůle — nesmrtná duše — Bůh.

Není to divný dualism, to rozpoltění čistého rozumu na rozum theoretický a na praktický? V kritice čistého rozumu theoretického dokážeme, že idea Boha je pouze „illusí" („nezbytnou") platící pouze pro naše poznání (rozumí se, že subjektivní),

v kritice čistého rozumu praktického dokážeme, že ta idea Boha je objektivně oprávněná, že Bůh skutečně jest, existuje.

V tomto počínání Kanta je osudná dvojakost a neurčitost a polovičatost. Theoreticky, kriticky dokazuji, že všecky důkazy pro existenci boží jsou nedostatečné a že ta idea jako dvě ostatní idee (duše, světa) jsou pouze „regulačními“, nikoli „konstitutivními“ principy anebo prostě po česky: rozum nemůže dokázat existenci boží, ba dokazuje, že ta idea nemá při mém badání žádné objektivní platnosti, jsouc nanejvýše ideou methodologickou, napomáhající naše poznatky ucelit a sjednotit — — to tedy platí pro theorii, zároveň však platí prakticky, že ten Bůh je a být musí a že ovšem má platnost objektivní jakožto idealní bytost mimo mne a nade mnou, jejížto přikázání musím plnit.

Nepřipomíná vám to onoho dobráka faráře, jenž svým ovečkám zatopil horoucím peklem a věčnými mukami, jenž však, když dojaté stádo dalo se do pláče a dostalo strach, je těšil, jářku, nic si z toho nedělejte, není to tak zlé, a kdo ví, je-li to tak pravda .... Jen si dobře představte, co to je: já „prakticky“ věřím a vím, že je nekonečně idealní Bůh, jenž všecek ten svět stvořil a k určitým cílům řídí, ale já tohoto poznání nesmím užívat, když ten jeho svět studuji „theoreticky“. Je taková methoda vůbec možná?

*

Kantovi i v ethice vadí jeho noetický dualism. Jak není toho absolutního rozdílu mezi smysly a rozumem po stránce intellektualní, tak ho není po stránce praktické, ethické. Neběží pouze o rozum a smysly, člověk má také city a chtění — kde stojí psáno, že všecky city jsou neoprávněné, kde stojí psáno, že třeba i city smyslové jsou neoprávněné všecky? Na citovou stránku duchovního života Kant úplně zapomněl, přes to, že v psychologii sám a právem se přidal k novému tenkrát učení, podle něhož cit se uznával vedle chtění a rozumu za mohutnost zvláštní a samostatnou. Hume v ethice drží se citu a tudíž de facto citem překonává skepsi vlastního rozumu. Kant mohl z této jiskry roznítit veliký a teplý plamen, ale neučinil toho utkvěv na racionalismu starého dogmatismu. Kant jak rozpoltil smysly a rozum, tak rozťal také cit a rozum — není rozumu bez citu a není citu bez rozumu.

Kant obrátil Humeův kožich na ruby. Hume ušil si proti slotám osvětářské doby zimník z pevné látky; látka byla tuhá, hrubá, ale to bylo jen z venčí, pod svrškem měl kožíšek a ten

zahříval, nedosti ale zahříval. Kant oblékl si Humeův kožich — bylo mu v něm zima. Obrátil ho na ruby a nosil jej jak naši Slováci někdy nosívají kožich v létě. Ale to právě je v létě....

*

Náboženství Kant pojímá deisticky — „v mezích pouhého (ne už: čistého!) rozumu". Mravnost je mu náboženstvím — pravá zbožnost spočívá v pojímání našich mravních povinností jakožto příkazů božských. Kategorický imperativ stává se imperativem božským.

V ostatním učení o náboženství a specielně v posuzování náboženství positivného Kant v celku souhlasí s Humem. Vidí v posavadním positivním náboženství pokus o náboženství pravé; ale odsuzuje náboženství „statuární", obřadnictví a všeliké kněžourství, neméně ostře a důsledně než Hume.

Pokud běží o theism, musím ještě na jednu stránku Kantova učení upozornit a to tím více, že se na ni obyčejně málo pamatuje. Kant, jak víme, kritikou čistého rozumu ukazuje, jak nezbytně přicházíme k ideám o duši, o světě, a o Bohu. Tyto idee jsou našemu rozumu a poznání pouhými ideami, nikoli bytostmi. Slyšeli jsme to již. Avšak nové je a zajímavé, že Kant dobře je si vědom, že si idee ty přece jen anthropomorfisujeme. Vykládá totiž, že se idee člověkem napřed realisují, pak hypostasují a konečně personifikují — na tato troje stadium totiž psychologicky rozvádí process anthropomorfisační. Je tudíž otázka: Smí se to? Nepříčí se to právě kriticismu?

Nevím, čeká-li čtenář k otázce odpověď zápornou — já alespoň bych ji očekával. Ale Kant anthropomorfism — dovoluje. V oddílu Kritiky, kde podává „kritiku vší theologie zakládané na spekulativních principiích rozumu" Kant resumuje své učení v sedmi punktech a tam tedy čteme, že svou ideu Boha smíme anthropomorfisovat beze strachu a bez hany; tím prý idea ta teprve nabývá přesné jednoty a právě té jednoty přece pro své vědění hledáme. Ovšem: přes tento „subtilnější anthropomorfism" idea zůstati má ideou; ale, praví Kant, bez anthropomorfismu bychom o té své idei, kterou si přece představujeme jakožto příčinu světa, vůbec představit nemohli nic . . .

Mefisto, kdyby Kritiku čistého rozumu pročetl, jistě by Kanta upozornil, že Humeův divoch také jen anthropomorfisuje — k čemu tedy tolik hluku? . . .

*

Srovnávám-li Kanta s Humem a posuzuju-li tu i tam přednosti a vady jejich filosofie, není mi snadné se rozhodnout. Nejlépe nepřijímat ani jednoho ani druhého — ale od obou se učit. A naučit se člověk může u Humea i u Kanta mnohému a mnohému.

Není pochyby — důslednější, důsledivější, jasnější je Skot. Němec (náhodou po otcích také krve skotské) je nedůsledivější, neurčitější, nejasnější. Pravda — Hume tolik nekonstruuje jako Kant a proto je mu snadněji zůstat jasnějším; Kantovi běží o synthesi a tu přirozeně nejasnost a neucelenost jeví se více, právě proto, že po celosti baží. Ale ovšem zdá se mně, že té neucelenosti u Kanta přece je více než třeba — Humea překonával a překonával, ale nepřekonal, je v mnohém jaksi malomocný, polovičatý. Arciže tato polovičatost je údělem doby nové a v tom právě i Kant je člověk moderní, v tom slova smyslu, jak se dnes tohoto slova obecně užívá. Proto také Kant dnes je filosofem tak hledaným od lidí nejrůznějších táborů — empiristé — racionalisté — idealisté — materialisté — optimisté -- pessimisté — theisté — atheisté — theologové a protitheologové — myslitelé přesní a fantasté — — kde kdo dovolává se Kanta. Možná, že je v tom nějaká síla — mně pro ni schází dostatečné porozumění. Ostatně nebyl polovičatým jen Kant, také Comte — o módních filosofech ani nemluvíc.

Z Kantova subjektivismu přirozeně se vyvinul německý idealism další — co na této dráze vyfilosofovat se dá, německá filosofie vyfilosofovala. Také dofilosofovala. Proto už záhy kritičtější duchové hledali nápravu v solidnější psychologii (na př. Beneke) a v solidnější methodě; tomu napomáhal empirism anglický a vzdělání odborné (na př. Lotze).

Že idealisticky subjektivism končil pantheismem je přirozeno. K pantheismu vedly vlivy starší (Spinoza), ale tíhlo k němu novější myšlení vůbec· starší abstraktní a papírový theism patrně lidem nedostačuje, — vidím a vyciťuji v rozšířeném pantheistickém nazírání na svět touhu po Bohu živějším; zároveň však pantheism hoví také materialističtější náladě časové a hoví sílícímu se individualismu. A tak právě po stránce ethické Stirner docela v duchu německého idealismu prohlásil Já za Boha. Po Stirnerovi přišel Nietzsche, po Nietzscheovi pánové à la Panizza — i pro absolutní illusionism Panizza v Kantovi netěžko může nalézt patřičné ingredience. Z Kantovy autonomie vůle a z jeho

pruského kategorického imperativu anarchism čerpá posilu, — — neprávem, ale co je anarchismu, co je titanismu po právu?

*

Ale je už čas končit, třeba jsem mnohých názorů Kantových ještě se ani nedotekl. Musil bych začít znova a hlavně bych musil ukazovat, jak si ten svůj apriorism konstruoval psychologicky. Musil bych na př. ukázat, jaký význam u Kanta má fantasie, neboť samo sebou se rozumí, že při té synthesi nejen rozumová soudnost, ale i fantasie má co dělat. Slyšeli bychom o fantasii smyslové a o fantasii nesmyslové, čisté — zkrátka bylo by záhad psychologických dost. A právě za to Kantovi jsem vděčen, že mně ukázal, jak to naše myšlení je věc, ne věc ale práce komplikovaná a práce skutečně jemná. Nesouhlasím s ním, ale právě před tím jeho synthetismem mám respekt; už jsem se k tomu přiznal a opakuji to. Čtenář vůbec nesmí myslit, že toho, s čím nesouhlasím, vůbec necením anebo že to zavrhuji naprosto. Ne — prostě nesouhlasím. A tak nesouhlasím také s Kantovou synthesí, nesouhlasím s ní, ačkoli právě jí mnohému jsem se naučil. Že tu i tam užívám ostřejšího výrazu, to neplatí tomu, s nimž nesouhlasím, nýbrž věci a — vlastní slabosti. I v tom moderním lese, když jdou sami a v noci, lidé si hvízdají a když o pařez nebo nějakou větev klopýtnou si zahřeší — však to známe . . . .

V té Kantově synthesi (od té synthese se nemohu odtrhnout) liším element dvojí. Předně práce konstrukční (synthese vůči analysi) a pak úsilí, vyniknout nad všecku posavadní filosofii — titanism. Kritika je filosofický Faust. Tu i tam úsilí o člověka — boha. Kant boha stvořoval. Pravda, již Cicero a ještě starší sami věděli, že každý člověk své bohy si dělá k svému obrazu — ale to je truism. Kantova bohotvorba je něco jiného a mnohem více. V tom Kant a Göthe oba a stejně repraesentují své století, století veliké revoluce, jež lidstvo postavit chtěla na docela nový základ a na trůn Nejvyššího.

V tom u Goethea jako u Kanta je onen silný racionalism, ta víra v naprostou moc a všemohoucnost rozumu — Kant věřil v rozum přímo čistý. To byl rozumový extrakt, rozumový elixir — ne životní. Proto také revoluce končila fiaskem a končil fiaskem titanský racionalism. Kategorický imperativ ho nezachránil.

Racionalism příliš zapomínal na srdce, na cit. Racionalisté nemohli o sobě říci ani tolik, co o sobě řekl Kantův odpůrce Jacobi,

že je pohan rozumem, srdcem křesťan. Kanta ani pilné studium Rousseaua v racionalismu nezviklalo. Hume byl opatrnější.

Ale dobrou stránku tento racionalism Kantův měl: jeho ethický rigorism byl dobrou školou v době voltaireovské frivolnosti a neméně dobrý byl proti vzmáhajícímu se sentimentalismu, v nějž s Rousseauem upadali ti, kdo citu dávali přednost před rozumem. Dokonce v době pozdější kategorický imperativ je vítaným protijedem proti romantickému mysticismu.

Proto je konečně také pochopitelno, proč tak mnozí theologové v Kantovi nalezali posilu. (V naší době škola Ritschlova a t. zv. novokantovci.) Vábila je opravdovost, se kterou Kant v náboženství ku platnosti přivádí mravnost, vábilo je jeho přiznání, že odstraňuje vědění, aby udělal místo víře a vábila je kritickost, kterou se postavil proti mysticismu, do něhož zabřídali romantikové. Pravda, také atheisté mohli se dovolávat Kanta, alespoň ti, co Kritice tak rozuměli jako Heine („Hört ihr das Glöckchen klingeln? Kniet nieder — Man bringt die Sakramente einem sterbenden Gotte"). To právě je to nepříjemné, že Kant svou polovičatostí a svou methodou nedobře působil a tak při vší kritickosti otevřel dvéře do kořán také fantastice. Tomu důkaz podal Schoppenhauer a jeho následníci, podávají tomu důkaz četné a různé „genialnosti" moderní. Či mám si z toho vzít poučení, že se bez fantasie neobejdeme? Fantasie, tvůrčí fantasie jak fantasie — ale fantastika? — —

Byron a Kollár.

Vliv Byronův na poesii Kollárovu! Je vlastně nepochopitelno, že tato kapitola nebyla u nás napsána již dávno, hodně dávno. Ovšem tvrzení, že Kollár podléhal vlivu Byronovu, není nové; že byly jisté shody mezi oběma, mnohým u nás i jinde bylo povědomo.*) Přes 70 let trvá již tento literární fakt a to

*) Nejnápadnější bývala ještě shoda ve vnější skladbě mezi Byronovým Childem Haroldem a Kollárovou Slávy Dcerou. Na shodu tuto soukromě narazil již Palacký, když psal o druhém vydání Slávy Dcery (z r. 1832) Kollárovi o jeho díle básnickém, „že tím samým právem, jak Childe Harold's pilgrimage, lyricko-epickou básní slouti může, v tom se snášíme" (list z 1. září 1832). Mínění toto nebylo, jak Palacký napřed připomíná, jen jeho, nýbrž českých literátů, zejména Čelakovského. Jistou podobu mezi oběma díly básnickými nachází též Sojka ve knize „Naši mužové", str. 138. Na tento vzor Kollárův ukazuje L. Leger v článku „Jean Kollár et la poesie panslaviste an XIX. siècle (v knize Russes et Slaves, str. 318): „zjevno, že četl Childa Harolda. Jeho Mína upomíná skrz naskrz na Lauru nebo Beatrici a jeho slovanský poutník na poutníka Byronova". Ideové shody mezi oběma připomenul ve svém posudku překladu „Childe Haroldovy pouti« Fr. Táborský (v příloze k „Nár. Listům" č. 355, r. 1890). Na shodnou komposici ukázal jsem ve spisku „O životě a působení Jana Kollára", str. 30. Childe Harolda s Kollárovou Slávy Dcerou hlavně co do komposice podrobněji srovnává J. Vrchlický „Jana Kollára dílo básnické« (Lumír, 1893, str. 86). Jar. Vlčkovi vynikl podobný obsah myšlenek a idejí mezi Slávy Dcerou a Childem Haroldem, „Několik zajímavých kapitol z české literatury" (Světozor 1896); v Dejinách literatúry slovenskej (str. 35) ukazuje na podobu co do vnější komposice.

Naproti tomu jinde vliv Byrona na Kollára popírá se buď nepřímo nebo přímo. Nepřímo nepřipouští ho na př. Jos. Durdík ve svém spise „O poesii a povaze lorda Byrona", když mezi básníky, na které u nás Byron působil, Kollára vůbec neuvádí (str. 184 a n.) Jos. Durdíka v témž smysle následuje ve své předmluvě ku překladu „Childe Haroldovy pouti" El. Krásnohorská, ač na některých místech svého překladu bezděky podléhala svým reminiscencím z Kollára. Přímo popírá tento vliv ve svých Dějinách české literatury Fr. Bačkovský (str. 547). Nejnověji rozhorlil se proti některým novějším tvrzením Dr. M. Murko: „Aus dem Ganzen ergibt es sich von selbst, dass jeder Vergleich der ‚Slávy Dcera' mit Byrons ‚Childe Harold' haltlos

u básníků takových, jako je Kollár a Byron. Byl-li který náš domácí básník u nás prakticky znám, je to zajisté Kollár, a ze světových básníků platí to nejvyšší měrou o lordu Byronovi. Praktická znalost jejich neobmezila se na jednu generaci, nýbrž oba svorně vedle sebe studovali naši básníci a vzdělanci dobře po tři generace.

Byronovi Kollár povinen byl za víc, nežli se myslí, za víc, nežli sám to připouštěl; jinak nebyl by mu jeho dar splatil tím způsobem, jak to učinil.

A právě v tom, co má poeticky nejsilnějšího, náš básník napájel se z ducha Byronova. V jeho Předzpěvu k Slávy Dceři viděti zřejmý impuls Byronův; z hněvivé a prohřáté elegie nad troskami Slovanstva mluví k nám duch Byronův, když lkal nad troskami antického světa. Vnikla sem právě nejvroucněji světová nálada doby; a odtud takové trvání její.

Byrona Kollár dostal do ruky, když v sobě ztrávil vliv patriotického a romantického básnictví německého. Poután byl novou touto poesií proto, že bezděky musela se mu jevit jako příbuzný ton toho, co právě v sobě zažil z řinčící poesie německé. Byrona Kollár nepojal v sebe celého — jako žádný z nesčetných napodobitelů jeho — nýbrž jen tu stránku, která odpovídala jeho smýšlení vlasteneckému; toto vsál z domácího prostředí, to utužil v něm pobyt v Jeně. Vliv německých básníků patriotických pokračuje u něho Byronem, vyšším názorem na svět, hlubším proniknutím nejvyšších tužeb ducha lidského a silnější poesií.

Kollár, jak pověděno, nenapodobí celou podstatu Byronovy poesie. Marně bychom hledali u něho pověstný Byronův světobol, citovou jemnost, melancholii a titanský vzdor a smělou tendenci k současným událostem a osobám. Kollár svým citem přírodním od Byrona vzdálen jest aspoň o celé století; v pojímání lásky pohlavní o celé půltisíciletí.

Shody mezi Kollárem a Byronem objeví se po různých stránkách: chci ukázati k tomu, jak Kollár přijímal jednotlivé drobné myšlenky — podrobněji srovnávám obzvláště Předzpěv

---

ist, und dass man solche Behauptungen Palacký nicht mehr nachsprechen sollte.“ (Ve spise „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik“, str. 237).

Tato rozcházející se mínění ospravedlňuji s dostatek podrobnější rozbor otázky o vlivu Byrona na Kollára a to tím více, že takovéto paušální soudy velmi málo čtenáře přesvědčují.

Kollárův s některými místy v Byronovi — jak podléhal Byronovi co do vnější formy, co do komposice, i co do hlavních idejí základních.

* * *

V jednotlivých myšlenkách dají se zvláště hojně doložiti mnohé verše „Předzpěvu“ a parallelních míst ve znělkách.

Trochu vzdálenější je shoda na první dva verše Předzpěvu:

Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím,
někdy kolébka, nyní národu mého rakev.

Childe Harold II., 3. st.:

Des Morgens Sohn, steh' auf! komm näher nun!
Nur stöhr nicht jene Urn', die schutzlos ragt,
schau diesen Ort, ein Grab, wo Völker ruhn . . .*)

a III., 110: (Italia) . . .

. . . warst du der Reiche Thron und auch ihr Grab.

Předzp. v. 3.:

Stůj, noho! posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš . . .

Chil. Har. III. zp., st. 17.:

Halt! — denn auf eines Reiches Staub trittst du!

Poznámka (39.) k stanci II., 89. začíná se podobnými slovy: „Siste Viator — heroa calcas! war die Grabschrift des berühmten Grafen Merci. — Man denke sich unser Gefühl, auf dem Grabhügel der zweihundert, die zu Marathon fielen, zu stehen!“
a II., 88.:

Wohin man tritt, ist alter, heil'ger Grund:
von niedrer Form ist nichts in deinen Land.

Podobná myšlenka obsažena je též v II., 93.
Předzp. v. 7.—10.:

Však času ten horší je člověk, jenž berlu železnou
v těchto krajích na tvou, Slavie, šíji chopil.
Horší nežli divé války, hromu, ohně divější,
zaslepenec na své když zlobu plémě kydá.

---

*) Cituji německý překlad, kterého Kollár podle vší pravděpodobnosti užíval; jsou to překlady všech děl Byronových, uveřejněné v „Taschenbibliothek der ausländischen Klassiker in neuen Verdeutschungen“. Zwikau, Nro. 7. a n. Překlad Childa Harolda vyšel tamže: I. zp. 1821, II. 1822 od Aug. Schumanna; III. a IV. r. 1822 od J. L. Witthause. Z jiných překladů o sobě vyšlých před tímto souborným vydáním Byrona uvádím zvláště: Der Gauer (Giaur). Bruchstück einer türkischen Erzählung. Berlin 1819; vyšel anonymně.

Chil. Har. II., 1.:

Noch steht er (Tempel), was auch Krieg und Feu'r verheert,
und Jahre — tilgend, die dich sonst verehrt!
Doch schlimmer sind, als Flamme, Stahl und Zeit,
des Schreckens Scepter, und der Herrschaft Schwert,
wenn Menschen führen sie, die nie gefreut
das heil'ge Feuer, von dir (Athene) in fromme Brust gestreut.

Předzp. v 17.—20.:

A kdo se loupeže té, volající vzhůru, dopustil?
Kdo zhanobil v jednom národu lidstvo celé?
Zardi se, závistná Teutonie, sousedo Slávy,
tvé vin těchto počet spáchaly někdy ruky.

Chil. Har. II., 11.:

Wer war von Allen, die geplündert dort
den Tempel, wo lang Pallas weilt', zu fliehn
den kleinen Rest von ihres Reiches Hort, —
der letzte, schlimmste — und wie nennt man ihn?
Dein Sohn ist's, Schottland, mögst vor Scham du glühn! . . .
Doch seinem Raub fiel Tempel und Altar;

Předzp. v. 55.—56.:

tak tu domu vlastní podroben pán, chytře mu vlezlý
soused ovil těžký smutně o hrdlo řetěz.

Chil. Har. II., 74.:

(schwarze Stunde hüllt nun deiner att'schen Ebne Grün).
Wenn dreissig Herrscherketten nicht umzieh'n
dich mehr — drückt jetzt doch jeder Wicht dein Land;

Předzp. v. 69.—70., 75.—76.:

Neb tak přehluboko vtlačila znaky Sláva synům svým,
místo že jich vymazat nikde nemůže ni čas . . .
Odrodilí synové však své sami matce začasto,
bič macechy hříšné olizujíce lají.

Gauer v. 149.—154., 158.—162.:

von Wiege hin bis zum Grabe kriechen (deine Söhne)
als Sclaven, ja Leibeigene nur von Sclaven,
sie, nichts bleibt dem Griechen
als tief verhärtete Natur . . .
Der Freiheit Ruf vergebens tönt
Ihr Nacken ist an's Joch gewöhnt
und liebt die Peitsche, der es fröhnt.

Chil. Har. I., 16.:

Zu Lusitaniens Volk sie (Albion's Macht) hilfreich drang,
doch dies, so stolz der Dummheit Höh' erklimmt,
es leckt, doch scheut die Hand, die Schwert ihm schwang . . .

Chil. Har. II., 74.:

Voll Spotts stehn deine Söhn', statt zu erglühn,
und zittern vor der Geissel türk'scher Hand,
gesäugt in Sklaverei — in Wort und That entmannt.

Předzp. 83.—84.:

Národ i čest zmizely s jazykem, bohové zde zanikli,
jen sama zůstává příroda nezměněna.

Chil. Har. II., 53.:

Willst theilen du, Thor, der Götter Schicksal kühn
und Eich und Marmor überleben, — ach!
wenn Völker, Sprachen, Welten trifft derselbe Schlag?

a II., 87.:

Kunst, Freiheit, Ruhm sind welk — nur die Natur blüht.

IV., 3.:

Ein Staat fällt, Kunst welkt — doch Natur lebt fort.

Předzp. 95.—96.:

Už jich více není! S rachotem surového rekovské
články jejich zhoubný láme oráče lemeš.

Chil. Har. II., 85.:

. . . sich mischend deiner Heldenerde nun,
die hart verletzt der Pflug barbar'scher Hand.

II., 90.:

Den Staub gestürzter Urn', des Walls voll Ruhm
streut, roher Fremdling, deiner Rosse Huf herum!

V poznámce (7.) ke zp. III., st. 30. je vyslovena podobná myšlenka. Byron přiveden ke hrobu majora Howarda, padlého v bitvě u Waterloo, vypravuje o něm: „Der Pflug ist darauf gewesen, das Korn noch jetzt.“

Předzp. 101.—102.:

Jak muselo v tom by studené být k národu srdce,
jenž by tu slz jak nad kostmi milenky nelil.

Chil. Har. II., 15.:

Kalt ist das Herz, das nicht für Hellas schlägt;
was für Geliebter Staub man fühlt, fühlt's nicht;
schwach ist das Aug', das thränenlos erträgt,
wenn deine Wälle stürzt, die Tempel bricht
des Britten Hand . . .

Předzp. 103.:

Avšak umlkni, tichá, na budoucnost patři, žalosti, —

Giaur v. 163.:

Indess — verstummen mag die Klage.

Podobně ve II. zp., 12.

Předzp. v. 111.:

Čas vše mění i časy.

Chil. Har. III., 8.:

Doch Zeit, allwandelnd, hat ihn umgewandt
an Seel' und Leib, wie Jahren . . .

(Český překlad El. Krásnohorské: „Čas, jenž vše mění, též jej měnit umí.)

Předzp. 112.:

Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba.

Chil. Har. II., 84.:

Jahrtausend fordert's, éh' ein Staat gedeiht,
und eine Stunde oft in Staub ihn beugt;

* * *

Z Byronovy poesie Kollár osvojuje si poetické prostředky formální — těmto vůbec všichni napodobitelé nejsnáze se přiučují.

Z nejúčinnějších formálních obratů Byronových je kontrast. Byron vším svým myšlením o minulé velikosti starého světa a o nynějším jeho úpadku vžil se v něj tak, že se jeho mysli namanuje při každém kroku.

Některé shody mezi Byronem a Kollárem jsou dosti blízké; na př. Předzp. 59.—64.:

Kde z mramoru stály hromného paláce Peruna,
z troskotaných sloupů teď psota chlévy dělá.
Kde k nebi své věžila staroslavná Arkona týmě,
zlomky drobí teď tam hostě cizího noha.
Rozbořené želejí zdi chrámů Retry pověstné,
kde čněly, už ryje tam hnízdo si ještěr i had.

Chil. Har. IV., 107.:

Cypress und Epheu, Mauerblum' nnd Moos
verwachsen und verwuchert, keine Spur
von Zimmern, morsche Bogen, Säulen blos
Ruin, Gewölb im Schutt, und Fresko's zur
Dampfnacht gewandelt, wo die Eul' auffuhr,
als wär es Nacht schon: — Tempel? Bäder? Hallen?
Was waren einst sie'? — . .

Sl. Dc. II, 120: (O Vyšehradu):

mistrů věčných dílo již se mění,
barvy schnou i sloupy ze zlata,
jejich zlomky vrhou dítata
v řeku, jenž se hněvně pění.

Časů tvář zde lítě zuří chmurná,
dům, kde nebe někdy v palácích
bydlelo, jest nyní Čechů urna.

Die Belagerung von Corinth (übersetzt von Jul. Körner z r. 1821 v téže bibliothece, v. 450 a násl.):

Es steht dort eines Tempels Ruin,
lang vergess'ne Hände erbauten ihn,
zwei, drei Säulen, und mancher Stein,
Granit und Marmor — Moos hüllt's ein.
Weh, über die Zeit! Sie schont nicht mehr
die künftigen Ding', als die Dinge vorher!
Weh' über die Zeit! Aus vergangenen Tagen
lässt g'nug sie der Zukunft
ob dem, was da war, und dem, was da ist.

Ch. H. II., 90:

Den Staub gestürzter Urn', des Walls voll Ruhm
streut, roher Fremdling, deiner Rosse Huf herum!

Týmž tonem, týmž žalem a steskem, kterým naplněn jest Byron při pohledu na trosky Italie (IV., st. 42—47) nebo Říma (IV, 78 a násl.), ozývá se i Kollár, když srovnává smutnou přítomnost a slavnou minulost Prahy jako hlavy Čech.

„Hrady tvé se sov a plazů chlévem,
kraje pastvou staly Nečechů,
lev ti silný slouží za věchu,
smrt a mdloba vězí pod oděvem!

apostrofuje Kollár svou vlast Čechy při svém vstupu na její půdu (II, 99). A podobně volá Byron nad zříceninami Říma (Ch. H. IV., 78):

Kommt, seht hier
Cypressen, hört die Eulen, müht darnach
euch durch gebrochne Thron' und Tempel, Ihr! . . .
(IV., 80) Der Goth und Christ, Zeit, Krieg, Fluth, Feuer hat
zertrümmert ihre Glorie, Stern bei Stern;
Gebeugt den Stolz der Siebenhügelstadt;
barbarische Monarchen sah als Herrn
zum Kapitol sie fahren; nah und fern
stürzt ein so ganz der Thürm' und Tempel Pracht . . .

Z těchto stálých připomínek starých zřícenin proráží k nám zjevně duch romantiky, který před vystoupením Byronovým zasáhl též do Anglie. Romantickou adoraci starých ruin přizpůsobuje Byron svému duchu a Kollár od něho vypůjčuje si je zase pro své ideje slovanské.

Podobné myšlenky přicházely též našim buditelům, když uvažovali o neutěšených poměrech za své doby a o slavné minulosti české. Proto kreslili tak rádi kontrastem*); viděli v tom účinný prostředek v práci buditelské. Ale tak, jak učinil to Kollár, k tomu nedospěl před ním nikdo; ovšem nikdo nehřál se též na velikém poetickém duchu Byronově.

Od Byrona Kollár hlavně učil se nekonečným těm apostrofám, které u obou básníků s takovou houževnatostí doléhají na čtenáře. — Byron tuto formu vypůjčil si asi od Petrarky; hodila se dobře jeho oratorskému výrazu.

Vizme některé nápadnější vnější podoby u Kollára i Byrona. Kollárova znělka II., 138 začíná se na př. tímto oslovením:

Slávie! o Slávie! ty jméno
sladkých zvuků hořkých památek.

Podobně apostrofuje Byron Italii (IV, 42):

Italia! o Italia! du, das Reiz,
die Schicksalsgab' als Brautschatz einst bekam . . .

Podobnou formou Byron apostrofuje Italii ještě v III, 110:

Italia! ach, Italia! schau ich an dich . . .

Toho druhu apostrofy u Byrona opakují se několikrát v každém zpěvu právě tak, jako v každé čtvrté, páté znělce u Kollára; na př.: Chil. Har. I., 66.:

O du, Parnass, den ich nun erschau . . .

Kollár III., 67.:

„Ó ty, v kterém každodenně klekám,
chráme přirození důstojný!

Chil. Har. IV., 66.:

Doch du, Klitumnus! der lebendigste
Kristall der süssten Wassergrotte . . .

Sl. Dc. III., 34.:

Dunaji! ty i všech toků kníže
i všech Slávů děde nádherný!

Chil. Har. IV., 132.:

Und du, die stets der Menschen Unbill weg
in heil'ger Wage, grosse Nemesis . . .

Sl. Dc. II., 43:

Ó, ty, ze všech nejvalnější ztráto,
moře slavské, slavsky nazvané.

---

*) Blíže ukázal jsem k tomu při rozboru básnické činnosti Ant. Marka ve spise „Ant. Marek“, str. 111, 116 a j.

Chil. Har. IV., 130.:

O Zeit! du Sterbende Verschönernde,
du Trösterin. —

Sl. Dc. II., 53.:

Věku chudý, léta nebe sytá,
háje neúrodné na bohy . . .

Podobná apostrofa u Byrona IV, 38, 83, 87, 88 a j.

Chil. Har. II., 73.:

Schön Griechenland, verschwund'nen Ruhm's Ruin!

Sl. Dc. II., 12.:

Sloupsko pyšné, hrade starých Moků . . .

Sl. Dc. II., 65.:

Zbořeniště pusté Retry slavné!

Chil. Har. IV., 26.:

Der Männer Roms, der Könige freies Land!

IV., 79.: Der Völker Niobe! im stummen Harm . . .

Sl. Dc. II., 143.:

Stíny Lauritasů, Svatopluků!

Chil. Har. IV., 121.:

O Liebe! nein, auf Erden wohnst du nicht —

Sl. Dc. II., 4.:

Lásko, lásko! ó ty sladký klame . . .

Uvedené příklady zajisté dostačí, aby čtenáři ukázaly, kde hledati této nové formy v tehdejší poesii české původ. Kollár čerpal ji přímo od Byrona, jako dříve již setkal se s ní v blízké příbuznosti u Petrarky.

Jako apostrofu Byron oblíbil si hojně jinou formální oratorskou figuru — otázku. Některá místa u Kollára upomínají dosti živě na podobná místa u jeho vzoru; na př:

Předzp. v. 31.—32. a 39.—40.:

Kde jste se octly, milé zde bydlivších národy Slávů? . . . .
kde jsou národové ti, jejich kde knížata města,
   jenž první v severu vzkřísili tomto život?

Chil. Har. II., 2.:

Uraltes, herrliches Athen! wo, wo
ist deiner Menschen Seelengröss' und Macht?

nebo II., 52.:

Ach, wo, Dodona, ist dein Hain so alt . . .
Wo liegt des Donnerers Tempel in Ruin?

nebo IV., 109.:

Wo ist der Dächer Gold? wo, die den Bau gewagt?

II., 84.:

Wo ist der Mensch, der seinen Glanz erneut,
ruft seine Kraft zurück, besiegt Geschick und Zeit?

Předzp. 87.—94.:

Ó, kdo přijde tyto vzbuditi hroby ze sna živého?
Kým přiveden slušný k své bude vlasti dědic?
Kdo rce nám to místo, kde cedil svou někdy za národ
krev Miliduch, kdo na něm sloup mu památky složí?
kde hněvivý novotám, otcovskou prostotu bráně,
válčícím Slovanům Kruk po slovansku velel?
Neb kudy vítězný máchal meč v půtce Bojislav
a v pokoji šťastnou zákony řídil obec?

Chil. Har. vedle jiných míst dosti podobných II., 73.:

Schön Griechenland . . .
Wer eint jetzt deine Söhne, führt sie kühn,
und macht vom lang gewöhnten Joch sie los?
Sie können's nicht, die einst gestellt sich blos.
Und hoffnungsleer sich weihend der Gefahr,
Gestürzt in Thermopylä's Grabesschoss.
Wann lebt neu auf die alte Heldenschaar,
schweift an Eurotas Strand — weckt dich im Grab sogar?

Belagerung Korinths v. 770.:

„Was ist übrig, uns zu melden
wo sie fielen, wo sie liegen die Helden?
Kein Stein auf dem Rasen, kein Knochen der Gruft,
Doch den Namen ein Vers der Unsterblichkeit ruft.

*

Tyto hojné shody myšlenkové a formální samy ukazují nám způsob tvoření Kollárova. Kollár z cizích vzorů zapisoval si nejen jednotlivé myšlenky, nýbrž i básnické obraty a obrazy; když skládal báseň, hledal je ve svých poznámkách. Jiná místa v Předzpěvu, zde neuvedená, svědčí ještě zjevněji o tom, jak namáhavě s vypočítanou rozvahou Kollár většinu svých básní kombinoval. Je tedy nesprávné mínění, že by byl Kollár psal „jistě vždy jako ve varu a víru. Psal, když naň sletl ten apokalyptický pták, kterému říkáme nadšení, a tam psal ohněm a slzami.“ Toto tvrzení Jar. Vrchlického (v cit. přednášce), které učiněno zvláště vzhledem k Předzpěvu, nesrovnává se nikterak se skutečností.

Lecčemus Kollár přiučil se od Byrona též ve výraze. V tom Byron v mnohém ohledu podléhal ještě vlivu starých klassiků; ale daleko více objevuje se jejich učněm Kollár.

Jeho vzoru, Byronovi, náleží však hlavní zásluha, že Kollár svůj původní sloh, plný šroubovaných, někdy i násilných obrazů básnických, znenáhla opouštěl, že dospívá té zřetelnosti, jednoduché síly a přirozenosti, jakou na př. jeho Předzpěv přes své nesnadné metrum vyniká, že při tom působí bohatstvím básnických obrazů a sytých barev. S Byronem oblibuje si emfatický deklamační ton, pathetický živý výraz, který v básních starších ještě tou měrou se nevyskytuje, ovšem že zůstává většinou za silou a vzletem Byronovým. Jen v jemnosti výrazu zůstává daleko za Byronem; zdá se, že tu dojem jenských časopisů, zejména Okenova časopisu Isis, zůstal trvalejší.

* * *

Nejzjevněji projevoval se vliv Byronův na Kollára v celé komposici Slávy Dcery. Vliv Byronův po této stránce nejpatrněji postižen u nás i v cizině. Tu vzor Byronova Childa Harolda ostře bije do očí; ba jím jediné dá se podivná komposice Slávy Dcery, neurovnané spojení jeho Básní z r. 1321 a nového plánu, vzniklého vlivem Byronova Childa Harolda — vysvětliti a pochopiti. Byron podal mu spojující pásku.

Od vyjití slavného díla Byronova až po naše doby vytýkána v něm forma cestopisu. Hrdina básně prochází těsně a přesně stopu za stopou v šlepějích obou cest Byronových jednotlivými zeměmi evropskými. Nejvíce mešká v zemích staré evropské kultury, v Řecku a v Italii; zastavuje se tam u vynikajících míst, u nichž buď historie nebo příroda nutila poutníka na chvíli stanouti; nutila jej, aby se pohřížil ve své nitro, aby v něm hledal výklady a filosofické projevy o velikých událostech lidstva, o štěstí a povaze člověka, jak jeví se člověku moderním názorem vychovanému.

(Pokračování.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

(Pokračování.)

I.

Carlyleovo postavení k přítomnosti.

Z předchozího vysvítá, že Carlyleův náhled o dnešních našich společenských poměrech byl hluboce pochmurný. Všude, kamkoli se jeho oko obrátilo, viděl rozklad. Francouzská revoluce nebyla právě nijakým ojedinělým, nahodilým případem, naopak prvým výbuchem citů a myšlének, rozšířivších se odtud dál po Evropě a vyvolávajících nutně opět a opět podobné úkazy. Tento náhled, Carlylem již záhy vyslovený, potvrdily události. Po červencové revoluci přišel rok 1848. Všechno na pevnině, samo „solidní Německo“, se počalo viklat, co zatím v Anglii mohutná strana zanášela se záměrem na násilné rozřešení ve smyslu socialistickém.

V oné době, roku 1850, uveřejnil Carlyle řadu letáků politického a sociálního obsahu, jež nazýval „pamflety posledního soudu“. Jsou plny vášnivých obžalob a hořkých sarkasmů: již jméno ukazuje na jejich překypující pessimistickou náladu. Kdybychom byli pouze na ně poukázáni, neměli bychom daleko k úsudku, že Carlyle vůbec zoufal o budoucnosti evropské společnosti. Abychom Carlyleovo postavení k jeho vrstevníkům chápali správně, nesmíme se tudíž dáti vésti jen „pamflety posledního soudu“. Naopak je třeba obrátiti se k dřívějším jeho spisům, vesměs — pokud nejsou čistě historické — sociálního neb filosofického obsahu, a v těch nalezneme shodu s mnohými zase ještě pozdějšími jeho projevy, v nichž není příkrosti „pamfletů posledního soudu“. Při tom však nesmíme pouštěti se zřetele, že základní nazírání je všude stejné a že různost leží spíš ve výrazu.

A. Vnitřní formy.

Kritika, jíž Carlyle podrobuje společenské poměry přítomnosti, nevztahuje se na jednotlivé škodlivé úkazy. Ať se jich dá napočítat cokoli, všem jim je společné jediné základní faktum: společnost naší doby rozkladem vnitřních forem víc a víc ztrácí svůj rovný obsah, nezbytný k jejímu zdraví, ba i k její existenci. Carlyleovi nekryje se souhrn vnitřních forem, určujících vnější tvářnost společnosti, se sumou náboženských pomyslů. Vedle nich a s nimi v nejužším spojení stojí další sociální ideje, jako dynastická příchylnost, rodinný smysl a j., které s oněmi sdílejí povahu věrových pomyslů. Jsme-li si tedy jisti osudu, týkajícího se oněch, poznáváme tím, co i těchto dříve či později čeká.

Vznešená stavba církve, kterou kdysi zbudovali velicí a Bohem vznícení mužové, nalézá se dnes dle Carlylea v nejtruchlivějším úpadku. Abychom dovedli tento úsudek oceniti, vzpomeňme si na církevní poměry v Anglii, zvláště její státní církve, na počátku tohoto století. Carlyle viděl v tom svůj úkol, co nejprudčeji útočit na církev své doby, „exodus aus Houndsditsch“ svým vrstevníkům co možná usnadniti. Důvod k tomu spočívá v tom, že dle jeho mínění zde bylo sídlo zla, otravujícího život jeho národa ve všech projevech: sídlo „nekonečného pokrytectví“. Carlyle však nečiní této předhůzky jen jedinému národu; jemu jednalo se spíš o všeobecně evropský jev. Žijeme dnes ve věku „jesuitismu“. Po dvě poslední století lidstvo ovládá učení Ignatiovo, snad nejpodivnější a jistě nejneblažší ze všech učení, jaká kdy byla hlásána. Je jasno, že tento pojem jesuitismu je širším, než jej obecně pojímá dějepis. Románští národové podrželi víru katolické církve ne proto, poněvadž byla pro ně aneb alespoň pro kruhy jejich vzdělaných mužů časovou. Naopak stalo se to asi tak, že vnitřně překonané stanovisko věrové zevně podrženo bylo se zřetelem na moc a panství církve, se zřetelem na klid duše jednotlivcovy a na trvání společnosti v jejím dosavadním stavu. Odtud odvozuje Carlyle svůj pojem jesuitismu: rozumí jím vnější hlásení se k jistým názorům věrovým z důvodů cizích, ne v nich samých spočívajících. Také protestantismus podlehl této chybě, zkostnatěv v orthodoxii. Od časů „na vždycky požehnané restaurace“, jak bývalo zvykem nazývat návrat Karla II., nastěhoval se jesuitismus do Anglie. „Proklínajíce jméno svatého Ignatia, přijali jsme převážně jeho systém a v něm spatřovali zdravý základ svého života.“ Počali jsme věřit, že lidské symboly, jimiž

dřívějším generacím kryly se jisté skutečnosti, mají v sobě sílu nás zachránit, proto tedy že jsme nuceni zevně jich podržeti, třeba dnes neměly obsahu. Co zdravé náboženství zahrnuje pro člověka právě skutečnosti tak mu jisté, že tvoří východisko jeho myšlení a jednání, mohli bychom dnes náboženství definovati jako souhrn vět, o nichž člověk nejvíce pochybuje. Co dříve právě na náboženském poli každý usiloval dospěti k jistotě nějakého „ano“ neb „ne“, spokojují se dnes lidé jakýmkoli „ano“ a „ne“ anebo docela s „ano“ ačkoli „ne“, lhostejni k pravdě nebo nepravdě. Náboženství ztrácí tím působivost, dle Carlylea v životě společnosti mu příslušící. Jeho význam v zdravých dobách spočívá v tom, že středisko, kolem něhož žití jednotlivcovo se pohybuje, překládá z individua někam mimo individuum. Toto samo stává se pouhým prostředkem, „ono mimo ně stojící“ cílem. Proto působí náboženství spolu s jinými, blízkými mu názory věrovými směrem sociálně budujícím. Docela jinak dnes. Náboženství stává se tím prostředkem dočasného a pokud v to kdo ještě věří, i posmrtného blaha. Těžisko bytí posunuje tím opět zpět do individua. Přes vnější náboženské formy jednání lidí je tu ovládáno egoismem, t. j. je antisociální. Náboženství, jak Carlyle sarkasticky se vyjadřuje, „vzalo své útočiště k žaludku“.

Duch nepravdy šíří se však všemi směry života. Zdá se, že není užitečnou a jistou „pravda, nýbrž analgam pravdy a falše“. „V parlamentě a na kazatelně, v písmě a slově, kdekoli běží o to, aby lidé si navzájem co projevili, všude řídí se touto zvyklostí. Lidská řeč není již pravdivou! Jemný jed lži proniká celou společnost.“ Bez všeho šetření útočil Carlyle zvlášť proti nepravdě v politických zvycích svého národa. Žádného ze státníků své doby, vyjímaje sira Roberta Peela, neměl za poctivého aniž věřil, že by který sloužil víc věci než vlastní osobě. Tehda ještě nebyl dán příklad pádné upřímnosti, jíž později v odporu k zvyklostem politiků veliký státník uvedl v úžas diplomaty i národy evropské. To, co o politice Carlyleovi platilo, jak se zdá, i o ostatních životních zvyklostech. Život Angličana je dle něho zbudován na „traditionalitách“, obklopen dochovanými formami, kterých šetří, ne poněvadž se mu jeví pravdivé, nýbrž užitečně „respectabel“. „Žádný Angličan,“ dí Carlyle, „neodvažuje se již věřit v pravdu. Od dvou set let je zamotán ve všemožné lži. Pokládá pravdu za nebezpečnou a vidíme, jak se všude namáhá zmírňovat ji tím, že volá na pomoc lež a obě společně zapřahá. To nazývá bezpečnou prostřední cestou.“

Základem všech těchto jevů, v nichž jesuitismus vystupuje, je skepticismus, halící se ještě v zástěru orthodoxie. Jak jinak oni Puritané! Jim byl jejich světový názor tím nejdůležitějším, proti němuž všechno dočasné zdálo se jim nepatrné a byli „strašně vážní", šlo-li o provádění praktických důsledků.

Na čas se zdálo, jakoby jesuitismu mělo připadnout vítězství. Dnes však jeho porážka je rozhodnuta. Lidé opět vzchopili se proti falešným formulím a veřejně prohlašují, že nechtějí raději v nic věřit, než věřit v to, co neuvěřitelno, raději žádných vládců míti, než takových. Po vlastním protestantismu následoval tak další, po positivním negativní, obsažnější, rok od roku se vzmáhající. Výsledkem jesuitismu, zabránivšího zdravému dalšímu vývoji positivních prvků reformace, je osmnácté století. Jeho plodem byl atheistický politickoradikální názor na svět, v němž vězí přítomnost. Jím béře jesuitismus za své. „Ve svůj pád pak vtáhl celý svět, jenž byl kdysi živoucí a krásný, nyní však mrtvý a strašný." Proti zvyku konservativních spisovatelů Carlyle spíš přeceňoval než podceňoval moc nepřátelských směrů. Po celý svůj dlouhý život měl možnost pozorovat ve své rodné zemi nepřetržitý postup onoho individualismu, jenž znamená rozklad jak na poli víry tak na poli státu. Zároveň však viděl, že starý řád, zbavený věrového obsahu, je slabým proti revoluční bouři a že nové jen novějšími směry může býti překonáno. To však viděl ještě v daleké vzdálenosti. Tato pozorování zatemňovala podvečer života Carlyleova. Froude nám vypravuje, jak stařec v důvěrné rozmluvě předpovídal stoupající vzrůst atheismu pro příští půlstoletí. Na druhé straně však pozoroval Carlyle tento vývoj s jistým zadostiučiněním. Znamenalyť přec také ony víc a víc se vzmáhající směry záhubu hříšného a nepravdivého světa. Podle Carlylea čistě individualistická společnost nemůže existovat; buď musí se reformovat anebo zaniknout. „Zvolna přicházející den účtování," praví Carlyle, „konečně nyní nastal Evropě, tluče také na dvéře Anglie a uvidíme teď, zdali všeobecné předstírání víry může být nějakým vůdčím pravidlem lidskému životu, zdali ctihodní fetišové židovští i jiní společně s uctíváním yorkshirských a ostatních akcií dovedou zde dole naplnit svůj cíl."

V Carlyleovi již záhy ustálil se tento náhled o přítomných společenských poměrech; byl důsledkem jeho světového nazírání. Ať průběhem svého života učil se ony poměry znát se sebe různější stránky, všude viděl známky, dotvrzující správnost jeho základního názoru.

Obrátíme pozornost nejprve k theoretickým směrům a pak k politickým a sociálním poměrům jeho doby.

Od restaurace vykazuje moderní myšlení převalné části Evropy společnou tendenci, připravovanou anglickou filosofií: materialismus. Od onoho času totiž zbořil kritický duch dochované názory věrové jeden po druhém. Zůstalo jediné smyslné postřehování, t. j. pro vysvětlení světa látka. Jelikož člověk, zvláště jednající člověk, nemůže postrádati na dlouho světového názoru, přidružil se k skepticismu nezbytně materialismus jakožto jeho národnější docelení. V úzké souvislosti s tím stojí převaha přírodních věd, v níž T. Carlyle spatřuje znamení doby. Vždyť přece hlavní jejich pokrok spočívá v tom, že odstranily uznávání sil a podstat, pokud neopírají se o exaktní zkušenost, že i nejsložitější zjevy uvádějí na látku a její pohyb, a tak, abychom s Comtem mluvili, od metafysického stanoviska víc a víc se blíží positivnímu. Neviděl-li Carlyle v tomto vývoji nic jiného než plod processu společenského rozkladu, byla to jednostrannost, která jej vedla k potírání Darwina (třeba ho nikdy nečetl), protože v něm spatřoval nového zástupce a šiřitele materialistického světového názoru. Netušil, že má s tímto tak mu zdánlivě protilehlým myslitelem dosti společných bodů.

Materialismu odpovídá na morálním poli utilitářství, jež je jen jinou stránkou téhož jevu. Rozprchávají-li se názory věrové, zůstává vedoucím hybadlem lidského jednání pocit osobní záliby a bolesti. Cílem společnosti s tohoto stanoviska stává se „nejvyšší štěstí co nejširšího davu“, „zdokonalení plemene“ atd. Tento cíl nemá nic společného se starými ideály, vedoucími kdysi člověka k sebeobětování. Je to cíl čistě z tohoto světa Pojem štěstí je pojímán naprosto individualisticky. Ano zabíhá se i dál; onen cíl pokládá se nejen za theoreticky správný, nýbrž také za skutečně jediné účinný. Každé jiné motivování lidské jeví se onomu materialismu nesrozumitelným. Tudíž pak víra, že z pohnutek, nesoucích se za dosažením záliby a vyvarováním se bolesti, dají se odvozovati složité jevy jak individuelního tak společenského života a to i pro positivní doby.

Carlyleovi jeví se úsilí o „nejvyšší štěstí co nejširšího davu“ bezúspěšným. Neboť jemu život již svou podstatou je souhrnem utrpení a námah a štěstí spočívá jen v tom, „abys pracoval a věděl, o čem pracovat“, což umožňují pouze náboženské pomysly. Tento náhled příčí se právě panujícímu náhledu. Filosofové

i národohospodáři učí, že osobní, pozemské blaho je jediné nejžádoucnějším cílem člověka a jeho dosažení až po jistý stupeň že není nemožné. V tom bodu tak zvaní klassičtí angličtí národohospodáři souhlasí jednak s merkantilisty a eudaimonistickým policejním státem předešlého století, jednak však i s moderní sociální demokracií. Jen prostředky k dosažení cíle jsou různé. Avšak důslednější je názor ten, který chce individuu ponechávati pokud možno volnou cestu k sledování osobního zájmu. Neboť byl-li vyvozován vznik společnosti ze spolupůsobení mnoha individualistických vůlí, jeví se nutno tomuto spolupůsobení přiděliti stejnou roli, i pokud běží o další udržení společnosti. To učení dle Carlylea zastupoval zvlášť Jeremiáš Bentham. Rozdílů, které Milla dělily od tohoto stanoviska, Carlyle zneuznával. Přes to, že žil původně s Millem v přátelství, octl se později také s ním v rozhodném odporu. Nedíval se na něj nijak lépe než na ostatní profesory „ohavné vědy“, kterýmž jménem poctil Carlyle nationální ekonomii svých dnů, narážeje tím zároveň na působnost jejích profesorů jako „pohřbívatelů dnešní společnosti“. Již v časných letech prohlašuje se Carlyle proti individualistickému směru tehdejší nationalní ekonomie a ten odpor jeho k ní s léty rostl, protože v ní spatřoval nejobecnější formu rozkladných tendencí, jichž udolání platil jeho život. „Dejme tomu,“ dí Carlyle, „že stát obmezuje se, jak ono učení žádá, na ochranu vlastnictví, pak nebude moci ani toho činit a vlastní své trvání na dlouho chránit.“

Při naprosto mechanickém pojímání společnosti stává se také stát z organismu mechanismem. Každá vladařská činnost, jsouc výkonem osobní schopnosti, jeví se nepřípustnou. Výkony státu mají se odbývat pokud možno neosobně číslováním a počítáním t. j. hlasováním, takže stát pak samovolně funktionuje jako nějaký stroj. To vše nazývá se „spravedlivým zákonodárstvím“, jež má podávat pokud možno přesný obraz nespoutaného boje všech zájmů, jak se týž vně státu ve společnosti odbývá. Za jediný lék všech sociálních zel, vyžadujících stále větší pozornosti, doporučuje se tu dál a dál sahající demokratisace. Oproti všem návrhům na reformu chová se tento směr odmítavě, pročež Carlyle přikládá mu jméno „paralytického radikalismu“.

Sarkastickými slovy shrnuje Carlyle učení Benthamovo, pravě, že předpokládá svět chytráků a při tom chce svést něco poctivého. (Given a world of knaves, educe a honesty.) V skutečnosti toto pojímání společnosti úplně příčilo se Carlyleovu pojímání.

„Avšak,“ praví, „nikterak nechci činit předhůzky vaší volnosti a rovnosti, k níž druží se víra, že velcí muži jsou nemožní a že stačí mnoho malých. Víra je dost přirozená, protože ctění autorit ukázalo se klamným. Byli jsme tak mnoho podváděni, že nechceme již v nic věřit. Poněvadž tolik padělaných mincí obíhá po trhu, sevšeobecněla víra, že zlato již neexistuje, ano, že lze obejíti se bez zlata.“ — Jeden z oněch výroků Carlyleových, jakých mu průměrný tory nedovede zapomenout.

Národohospodářské zákony, přejaté ze soukromého hospodaření kupcova, jsou sice správny na úzkém poli, avšak podstatě státu neodpovídají. Mc Croudy — tak nazval Carlyle svého zástupce nationální ekonomie — prohlašuje na př., že je nutno vzdát se kolonií, poněvadž jejich nynější správa víc stojí, než přináší užitku. Dle něho docílení čistého zisku je prvým pravidlem také, pokud běží o vládu celé říše. Carlyle odpovídá, že Anglie musila by se dle toho vzdát i Irska, které rovněž mnoho stojí, že Middlesex by se musil odděliti od Surreye, a tak každé hrabství, každá obec, ba na konec i individuum od individua.

Nedostatečnost theorie odvozující společnost ze sobectví individua, zvlášť význačně však ukazuje se v převaze — a tuto i sama doznává — pohlavního pudu nad pudem po zisku. Na onom nejpřirozenějším motivu k sebeobětování individuelního bytí objevuje se právě již, jak vysoko stojí zájmy rodu nad zájmy jednotlivcovými. Praví-li Malthus dělníkům, že záleží na nich, aby své poměry zlepšili pohlavní zdrželivostí a zmenšením nabídky práce, jež tím pak sama sebou se dostavuje, tož právě běží tu o přesunutí onoho poměru převahy: pud po zisku by v tom případě měl zvítězit nad pudem pohlavním a tím i theorie národohospodářů nad přírodou. To ovšem je málo pravděpodobno. „Což myslíte,“ posmívá se Carlyle, „že zlatý věk vzejde, pakli 20 millionů dělníků, usnešších se v nějakém co nejrozsáhlejším dělnickém spolku na tom, že se neožení dříve, dokud poměry pracovního trhu nestanou se uspokojivějšími, současně počne stávkovat v tomto směru?“ Malthusiané sami nevěří v úspěch své rady. Odtud bázeň před zalidněním, zachvátivší tehda v Anglii nejširší kruhy. „V těchto pomyslech není nikde světla,“ dí Carlyle, „nýbrž jen krutý obraz hladu, rozevřená ústa, víc a víc se otevírající, svět, jejž nejstrašnějším způsobem uvádí v záhubu obyvatelstvo hladem hnané v šílenství a navzájem se požírající.“

Poněvadž od dobrovolné zdrženlivosti nedá se mnoho oče-

kávati, jsou to umělé prostředky, jež zděšení politikové a národohospodáři doporučují, chtějíce zabrániti přibývání obyvatelstva. Carlyle pokládá je za příznak hlubokého úpadku. Má tu na mysli spis, jenž v době, kdy psal svůj Chartismus, byl znovu a znovu vydáván a v massách prodáván. Spisovatel, obracející se jím k dělníkům, navrhuje v něm systém vraždění dětí. Nassát malthusianskými ideami, pokládá takové jednání za vlasteneckou povinnost, jíž mateřská láska nezbytně má se podvolovat. Chtěje pak zmírniti krutost svého návrhu, radí „bezbolestné usmrcování", na př. uhelným plynem. „Bylo by lze dokonce také budovat krásné hřbitovy s kolonádami a květinami," pokračuje Carlyle, „v nichž vlastenecké vražednice dětí mohly by se z večera scházet ke kontemplativním procházkám." „Nebylo by lépe," táže se Carlyle s hořkým posměchem, „dát přednost methodě starých Sparťanů? Podnikali štvanice na své heloty a sprobodávali je, bylo-li jich příliš mnoho. Jak snadnější byla by dnes taková štvanice po vynalezení střelných zbraní! I v nejhustěji zalidněné zemi stačily by ročně tři dni k postřílení všech branných proletářů." Carlyle sám neznal bázně před přelidněním. Co se tím zvalo, bylo mu jen znamením, že nezlomeně až dosud trvá síla germánského kmene, jenž dokonce právě dnes se chystá svět znovu zaplavit, jako kdysi již učinil. Carlyle uznával bezpodmínečné právo dobyvatelů odstraňujících anebo reorganisujících stárnoucí společnosti. Přiblížil se tím idejím Darwinovým. Neboť námitka tohoto proti užitečnosti tak zvaných „preventivních checků" byla by asi ta, že s přirůstáním obyvatelstva spojené stoupání boje o bytí podporuje přirozený výběr a tím zdokonalování druhu, kdežto oněmi umělými prostředky zmíněné příznivé působení se poškozuje.

Ale ačkoli Carlyle namířil šípy svého posměchu proti Malthusianům, neviděl nikdy přece v Malthusovi samém, který, jak známo, řídí se historicko-induktivní methodou, zástupce individualistické nationální ekonomie, již potíral. Spíš byl to Jeremiáš Bentham, kterého Carlyle v oné své době pokládal za vlastního antipoda. V něm individualistické směry jakoby byly nalezly svůj společný spojovací bod. Bentham teprve vyvodil nejkrajnější důsledky onoho světového názoru, jenž uznává za hybnou moc jen zákon tíže a hlad, vysloviv tím, co všechen svět více méně zřejmě myslil. Můžeme jej považovati za nejkrajnější výběžek oněch směrů, které již osmnácté století pronikají. Zajíti dále je

nemožno. Proto, vidí-li v sobě utilitáři zvěstovately nového světového řádu, dá se jim namítnouti, že jsou spíš „zadním vojem, opozdivším se tak daleko za jinými, až se sami pokládají za předvoj“. Ale byť i theoreticky nic nového nepřinesli, působili přece vlivuplně popularisováním oněch učení. Jakmile utilitářská filosofie — až na Anglii — zmizela ze světa myslitelů, chopili se jí novináři a massa lidu. Tu nepotřebuje již nijakého kazatelského hlásání, nýbrž ocitá se v proudu plného prožívání a všude je nadšeně vyznávána.“

V benthamismu viděl Carlyle nejsilnější ze všech mocí, působících rozkladně v obklopující jej společnosti. Nerozpakuje se, stavět jej v přímou protivu ku křesťanství. Toto nenese se za theoretickým, nýbrž morálním cílem, je tudíž plno věrových prvků, bez nichž nemožným je morální působení. Benthamismus sleduje v přední řadě intelektuelní zájmy, jeho středem je egoismus jednotlivcův, odvrhuje tudíž věrové pomysly a vykládá svět a společnost materialisticky. Křesťanství zbudovalo společnost, benthamismus ji boří.

S utilitářstvím souvisí jiné směry, zdánlivě nemající s ním co činiti, tak na př. filantropismus, jehož fráse světem proletují.

Jakmile dobré od zlého má se rozlišovat jen co do následků, odstraňuje se tím starý pojem trestu, který, znamenaje zahlazení zla, dá se odvozovat jen z absolutní protivy dobrého a zlého. Odtud relativní trestní theorie, míjející se potud cíle, že přes to víc a víc vzmáhají se vůbec pochybnosti v oprávněnosti trestu. Zde pak zřídlo oné časové soustrasti se zločincem, snahy po zmírnění trestů i výkonu trestu. Carlyle vyslovuje se co nejostřeji proti hnutí, směřujícímu za odstraněním trestu smrti. Stejně posmívá se moderním věznicím. Popisuje v pamfletech posledního soudu svou návštěvu v londýnské hlavní věznici. Musil nejprve vykonati dlouhou cestu místy nejtěžší bídy. Jakmile však prošel branou vězení, ovála jej atmosféra čistoty a komfortu. Vězněni, ukracujíce si čas lehkou prací při dlouhých stolech ve vysokých vzdušných sálech připadali mu závisti hodni proti bojujícím davům tam venku. Jednoho z „literárních Chartistů“ viděl, jak ponořen v přemítání prochází se sem tam v soukromém dvoře: „odloučen od světa a jeho starostí na několik měsíců, pán svého času a duševních sil v takovém stupni, jako sotva který druhý literát“. Kdyby byl jednou za takových podmínek ponechán o samotě s inkoustem a pérem, jistě by dle úsudku Carlyleova jeho

literární výkony stouply. Howarda*) pokládal za nešťastný pramen onoho „oceánu sentimentální blahovůle a všeobecné, chorobné sympatie se zločincem, jenž málem hrozí dnes společnosti zátopou". Carlyle, jak ukázáno, odvozoval tak zv. filanthropismus z utilitaristického myšlení.

Cíl, jejž theorie vytkla lidskému jednání pod jménem pocitu záliby, zove se v praktické mluvě devatenáctého století: moc či peníze. Mladému muži, majícímu dostatek peněz, stává se životním přáním: „to rise in parliament". Nerozhodují věcné důvody, ku které straně se přidružuje, nýbrž spíš vyhlídka, kynoucí jeho ctižádosti. Příkladem je mladý Disraeli, který, propadnuv jako kandidát nejkrajnější levice, přešel k toryům. Mnozí však chtivosti po penězích dávají přednost před touhou po moci. Politická moc pak víc a víc bývá považována za prostředek k obohacení. Vždyť přece jsme mohli vidět ve Francii politiky, kteří přes to, že s hanbou padli, uchýlili se spokojeně do soukromého života, zachránivše bezpečně potřebných milionů. Všechen politický boj stává se pomalu peněžní spekulací; riskují se sumy v očekávání možného obrovského zisku.

Jako satyrikové starého Říma je Carlyle neunavným v bičování „auri sacra fames" svých vrstevníků. To, čeho Angličan se nejvíc obává — mohlo by se to v mluvě starých dob zvát jeho peklem — je dle Carlylea „not succeding" t. j. nemožnost, vydělati peněz. Všechny poměry, lidi navzájem vížící, upravují se dnes v poměry peněžní. Společnost je jen „cash — nexus". Každý závazek jednoho k druhému lze plniti dle všeobecného mínění pouze penězi. V skutečnosti znamená takový stav úplné osamocení jednotlivcovo a vzájemné ničení, třeba že se to děje v přátelských formách a pod jménem „fair competition" (dovoleného spoluucházení se o zisk). Co se dnes nazývá společností, je jen počátkem jejího rozkladu.

Příčinu sluší hledati v tom, že sociální motivy méně a méně ovládají lidi, kdežto egoismus dosahuje větší a větší svrchovanosti. V pamfletech posledního soudu vyskytá se nepřekonatelná satira filosofie současníků, kterou Carlyle dobře prohlédá přes to, že se často zahalují mnohozvučnými frásemi. Dal článku název „prasenčí filosofie" a vychází tu od pojetí, že za našich dnů pokroku literatura proklestila si cestu i k němé až dosud kreatuře, takže prasata mohla projevit svůj názor o vesmíru, pro-

*) Reformátor anglického věznictví.

hlásivše jej za obrovské prasenčí koryto, naplněné všelikým více méně chutným žrádlem.

B. Vnější formy.

Jako „vnitřní“, tak i „vnější formy“ dnes pomalu zacházejí. Práce v Carlyleovském smyslu je dnes nemožná. Nic nebývá již konáno pro činnost samu, nýbrž vše se zřetelem na jedině uznávaný sobecký cíl.

Zvlášť však na nejdůležitějším poli lidské činnosti, v oboru vladařství ukazují se neblahé následky časového směru, jenž rád zastírá skutečnost pouhým zdáním. Dle Carlylea vladařství děje se již jen na oko; vládci beřou mzdu, aniž vykonávají za ni příslušnou práci; ti pak, kdo skutečně moc provozují, nejsou opatřeni vnějšími jejími příznaky. Při cenění tohoto úsudku třeba míti na mysli, že Carlyle obrací se především proti poměrům, jak mu po větší část tohoto století v jeho otčině stály na očích. Přes to však nesmíme si tajiti, že odhaluje nebezpečí, jež přinesla naše doba, a jehož tendenci alespoň v dnešním kulturním světě všude lze shledati.

Carlyle především se ptá: jak se děje výběr našich vládců, tento nejdůležitější sociální úkon, v jehož zdaru či nezdaru projevuje se konečný výsledek veškeré společenské organisace? Našim předkům dařívalo se poměrně většinou dosazovat na příslušná místa ty, kdož se hodili k vladařství. Carlyle připomíná opata Samsona, jenž z nejnižších poměrů, bez vlastního ucházení se, povznesl se za vládce nemalé části anglické oblasti. Stejně i vznik starších anglických šlechtických rodů spočívá vždy téměř na skutečné zásluze, obnovující se po celé generace v těch kterých rodinách. Důvod tohoto správného výběru vládců jeví se v tom, že poměrně zdravě provádělo se t. zv. carlyleovské „Hero — warship“. Lid měl určitý ideál muže. Moderní člověk však, ztrativ věrové pomysly, ztratil i nezbytně míru lidské hodnoty. Jediné, dle čeho bližního cení, je bohatství a schopnost, bohatým se státi. Zevní známkou bezvladařství či anarchie jsou ty zmateně stavěné četné sochy, zněšvařující náměstí anglických měst. Carlyle si přeje, aby proveden byl projektovaný pomník Hudsonovi, peněžnímu zakladateli a železničnímu králi tehdejší doby, poněvadž bude příštím časům svědkem, co pokládalo devatenácté století za zvlášť uctívání hodné: totiž papíry, nesoucí dividendy.

Obyčejně rozhoduje náhoda, komu se dostává za úděl cti veřejného zvěčnění kovem. To pak jen důkazem, jak od náhody

závisı povznesení na sociálním žebříku. Jediná vlastnost, která je s to povznésti šplhavce ze zmatené hry náhody, je umění mluviti. Carlyle počítá k nejneblažším úkazům, že v poměrech, o jichž provedení usiluje moderní radikalismus, společenských výší dosahuje ne ten, kdo umí jednat, nýbrž ten, kdo umí mluvit. Široký dav visí na tom, kdo mu zná nejlépe lichotit a nejobratněji jej klamat. Vždyť přece i starověké demokracie zašly oním rétorstvím, které, nestarajíc se o zájmy státu, sleduje jen svůj vlastní prospěch. Jako nejhlubší duch oné doby, Platon, v Gorgiovi a v Republice vyznačuje tento úkaz za nejtěžší pohromu svého otcovského státu, tak Carlyle opět obnovuje tyto útoky a horlí proti vzkříšení antického demagogství. Vždyť je nesmyslno, dávati právo k vládě tomu, kdo nejlépe mluví. V nejlepším případě řečnický talent nesvědčí ani o schopnosti vladařské ani proti ní. S větší pravděpodobností dá se ovšem souditi, že řečník k vladaření je neschopným. Ani jediný z velikých panovníků všech dob nebyl obratným lidovým řečníkem. Rozhodně však dalo by se stejně dobře a s týmž výsledkem jakýmkoli jiným způsobem rozhodnouti, komu přísluší vladařství — jak Carlyle navrhuje, mohly by se na př. kostky za tím účelem metati, nebo skákati o závod v pytlích nebo také mohlo by se uspořádati šplhání po namydlených žerdích, na jichž koncích byla by připevněna tučná husa.

V souhlase s rozhodující důležitostí, jíž nabylo umění řečnické pro každou vyšší životní dráhu, nese se výchova vzdělaných tříd výhradně k formě na místo k obsahu. Prostředkem jejím jsou hlavně staré jazyky, cílem logicko-formové myšlení. Mladý člověk učí se mluvit, argumentovat, ale nikoli jednat. Pevných cílů a ideálů, dle nichž by mohl zařizovati své příští jednání, škola mu neposkytuje. „Staré chrámy boží řítí se v rozvaliny. — — Nijaký oblačný sloup před poutníkem nevznáší se za dne ani ohnivý za noci. Bez vůdce bloudí pustinou.“ (Pokračování.)

Týden na všeruské výstavě.

Několik drobných skizz od **Fr. Táborského.**

(Dokončení.)

Nebudu mluviti o veliké strojovně (asi 13.000□ m) a co v ní důmysl lidský vystavil, ani o oddíle strojnickém a inženýrském, ve čtyřech budovách umístěném, ani o velice poučných pavilonech, v nichž paroplavba po moři a po Volze byla tak živě znázorněna: plány a modely přístavů, lodí a barek všeho druhu, mapami hloubky mořské, mapami toku Volgy a jejích mělčin, ukázkami rozmanitých výstražných signálů, množstvím obrazů a fotografií měst, vesnic a krajin povolžských atd. O celých tuctech drobných pavilonů se ovšem ani nezmiňuji, ač některé stály za podívanou, na př. pavilon Nobelův, dobývání nafty — v podobě bílé mešity s minaretem, uvnitř dobře malovaná panoráma „černého města“ Baku, proti němuž náš Smíchov jest ještě oáza.

Výstava veškerého školství a výstava dobročinných ústavů vyžadují zvláštní obšírnější úvahy.

Zmíním se jen ještě o výstavě umělecké. Ta nepřekvapila; kdo přijel z Moskvy, kde viděl galerii Treťjakovskou, toho zklamala. Ve všech ostatních pavilonech znázorňován byl rozvoj Ruska od poslední všeruské výstavy v Moskvě. Zde toho opomenuto. Snad narazili pořadatelé na nepřekonatelné překážky? A přece obraz rozvoje ruského výtvarného umění od roku 1882 patřil nevyhnutelně do této výstavy! Ale nebylo ho. Nebylo tu portretů Kramského (na př. jen filosofa Solovjeva!) nebylo obrazů Řepinových, krajin Kujindžiho, historických a církevních obrazů V. Vasněcova, vzácného to uměleckého zjevu v nynější době; krajinář Šiškin nebyl zastoupen nejlepším, genialní Antokolský jen málem, ale i to srazilo všecko kolem sebe na zem . . . Kdyby vystavena byla díla jen těchto umělců, byla by to výstava velkolepá. Pořadatelstvo získalo sice později jednoho Řepina a jednoho

Vasněcova, ale tím mezera ta se nezacelila. Takto zbyla jen obyčejná roční výstava. Pozoruhodných děl bylo tam sice několik: milovník legendových a klášterních motivů Nesterov, krajináři Vasněcov, Dubovský a Jendogurov, portretista Sěrov a j. dodali pěkné věci, ale celkový obraz ruského výtvarného umění to nebyl. Uspořádání bylo ledabylé.

O literárním paviloně nejříznější obrázek načrtl p. Dědlov v „Neděli“ ruské: „Všeobecnou pozornost vzbuzuje skromný, ale originální pavilon ruské krásné literatury a kritiky, umístěný tam, kde mu také místo patří, hned blízko nádherného pavilonu uměleckého. Jeho čtyři stěny — čtyři ohromné knihy ve skvostných vazbách. Střecha rovněž kniha. Dvéře — otevřená kniha s nápisem: ‚Dovoluje se tisknouti. N. Novgorod, 28. května 1896‘ . .“ Oken není a pavilon osvětluje se svrchu. Vnitřní zařízení nejprostší. Od podlahy do stropu belletristské plody veršem i prosou a také kritika posledních 14 let a fotografie autorů. Všecky literární společnosti a směry se tu spojily. Náklad na všecko dali nakladatelé. Těžká otázka, co od koho vystavit, rozluštěna šťastně tím, že užší kommisse tří kritiků ve slavném zasedání přislíbila kommissi, že tentokrát bude se říditi výhradně uměleckými požadavky a na všecko ostatní zapomene. A tak vystaveny všecky směry i kritikové všech směrů. Vždyť prý konec konců cíl všech jest jeden — blaho vlasti. Francouzi prý takovému sjednocování rozumějí!

„Navštěvovatelé neobyčejně zaujali se oddílem tím. Bez přehánění možno říci, že s té stránky on jest vážným konkurentem mluvícího tuleně v oddíle krajního Severa. Neveliký pavilon nemůže vměstnati návštěvníků, kteří by rádi poznali ruské spisovatele. Přemnozí litují, že podobizny a knihy nerozdávají se darem, jako cenníky druhých oddílů, zvláště vín a likérů. Skoro všem se zdá, že ceny vystavených předmětů, t. j. knih, jsou příliš vysoky. Zajímavé výjevy se odehrávají. Čtenáři konservativních žurnálů s údivem zvídají, že jsou tu též autoři pokrokového směru. Pokrokáři, zvláště krajní, přemítajíce spisy umírněných spisovatelů, s údivem přesvědčují se, že tito mluví mnoho věcného. Nastává oživená výměna názorů . . . literáti se sbližují a při setkání nehledí na sebe jako vlci.“

Po takém neočekávaném úspěchu napadlo kommissi uspořádat řadu přednášek. Belletristé začnou. Každý přečte něco netištěného dosud, ale aby v tom byly typy a poměry těch míst a

těch vrstev společnosti, které mu jsou nejznámější. „Bude to druh sociologie a ethnografie v lehké belletristské formě. Pan Korolenko přečte o podolských Malorusech a Jakutech, p. Potapenko — o Rusech v semináři a Rusech v Paříži, sl. Gippiusová — scénky ze života dekadentů, p. Čechov o ruském intelligentu vůbec, pan Grigorovič načrtne typy vystavovatelů v umělecko-průmyslovém oddíle, p. Normanskij-Sigma seznámí s petrohradskou zlatou mládeží, p. Zlatovratský — s životem selským . . . Poněvadž pak většina autorů čte nemnoho lépe než mluvící tuleň, kommisse obrátila se k umělcům moskevského Malého těatra, hrajícím teď v Nižním, s prosbou, aby četli místo autorů. Umělci laskavě souhlasili, vymínili si jen, aby autoři zcela jistě při vyvolávání a potlesku vycházeli na estradu . . ."

Další vypravování p. Dědlovo dokončím, až uskuteční-li se mu jeho projekt na budoucí všeruské výstavě . . .

Nebylo literárního pavilonu, a měl přece být. Přál jsem si, aby alespoň vystavena byla ona světová velmoc ve velmoci ruské — Lev Nikolajevič Tolstoj, veškera totiž jeho ne literární činnost tu přece známe, ale jeho vliv na mysli všeho světa. Přál jsem si, aby tu vyloženy byly překlady jeho spisů, úvahy a knihy o něm z celého světa. Tu dalo by se také mluviti o velikém „vývoze" — lepšího kovu a zboží vzácnějšího. Rovněž doporučovalo by se aby tu vyloženi byli ruští lidoví spisovatelé, tak zajímaví; ale nebylo toho.

Toliko moskevský nakladatel Sytin měl tu svůj pavilonek. Firma ta navázala styky s intelligentními kroužky, usilujícími o šíření vzdělání mezi lidem a o vydávání dobrých a laciných knížek pro lid. Vydala takových knížek několik set, jež rozešly se v desítkách milionů výtisků mezi lid. „Rus rád čítá, Malorus zpívá, Polák povídá — vysvětluje přísloví ruské. Po $1\frac{1}{2}$, 3, 5 atd. kopějkách možno dostati dosti úhledné knížečky dobrého obsahu. Za $1\frac{1}{2}$ kop. také brožurku „Jan Hus"; některé básně Lermontova, výbor z Pleščejeva, povídky Tolstého, Dostojevského, Lěskova atd. po 3 kop. Rovněž tak brožurky o domácím hospodářství, zahradnictví, včelařství; ze zeměpisu a přírodopisu; z dějin domácích; životopisy; ze zdravotnictví.

*

„Miliontý" na výstavě ruské nedostal ani zlatých hodinek ani šampaňského ani ho po výstavě nenosili. Když v posledn

den výstavy poslední návštěva turnyketem prošla, chybělo do milionu asi sto tisíc. Výstavní horečky a nervósy Rusové neumějí dosud dělat. A ani se o to nestarali. V rozpočtu výstavním návštěva byla činitelem posledním. U nás ovšem každý příchozí vstupným svým pomáhal krýti náš podnik: odtud ten milionový jásot... Za mého pobytu největší návštěva byla 21.668 (v neděli).

A výstava ta zasluhovala četné návštěvy. Byla pěkně a ladně uspořádána, několik pavilonů bylo architektonicky krásných, několik i originalních, svérázných. Že těchto bylo jen několik, je pochopitelno. Jinde nebývá jinak. Novou architekturu každé století nevytvoří. Ale vidět, že hledají tam ve starých ruských motivech osvěžení. Bohatstvím pak svého obsahu byla nesmírně poučná, ukazujíc mohutný rozvoj Ruska, hlavně v oboru průmyslovém a obchodním, jakož i ohromné mezery, jež zejí v oboru školském, v nedostatku vzdělání lidu a s tím spojených vad hospodářských. Poučnost výstavy zvyšována byla množstvím dobrých i výborných katalogů, brožur, knih, schvalně pro výstavu připravených, a řadou každodenních přednášek a vysvětlování ve všech důležitějších pavilonech. S té stránky sotva kde bylo uděláno více. Ba tato výstava byla jen pro poučení, byla vážná; o zábavu obecenstva v běžném smysle postaráno ani nebylo — kromě panorám, divadla a koncertů, a ovšem také tuleně a medvěda! A panorámy byly vážny; v divadle za mého pobytu hráli stále „Vládu tmy“, která lehkou zábavou není. O zábavu v běžném slova smysle postaraly se výstavní hôtely, jarmarka, město. Dojem z výstavy byl tudíž pro leckoho asi málo živý, ba němý, mrtvý, nudný zdál se mu ten výstavní svět. Ticho bylo na výstavě — jako v museu bývá, v obrazárně, ve škole. Jen že těch, kdož by se tu měli zvláště poučovati, bývalo tu málo, pramálo — ba nebylo jich. Bývali tu velikou většinou jen intelligenti a třída městská; mnoho studentů s professory, též řady studentek, všecko v stejnokroji; sem tam nějaký pop, ale velmi zřídka, a tito popové příznivě se lišili od černých mnichů v klášteřích a kaplích; za to poměrně mnoho bývalo učitelů — v pavilonech školských horlivě debatovávali; také dosti důstojníků. Ale koho tu nebylo, byl lid. Ani z blízkých osad nedocházel, choval se apaticky. Není na takové zjevy připraven. Katalog národního vzdělání to přímě vysvětluje.

Tím ovšem výstava stala se velmi neúplnou. Kdyby vedle těch obchodních a průmyslových pavilonů, vedle těch přepychových bavlnářských vitrin, vedle těch zlatých koulí, představ-

vujících výtěžek zlata, byla též vystavena ruská vesnice, jak mělo se státi, v níž v tak ohromném procentu není školy a nebývá kostela; kdyby vedle kustarného pavilonu stály také chalupy těch kustarů s veškerým životem uvnitř — částečně bylo to sice v paviloně, ale jen na fotografiích a v knihách — aby viditelno bylo, jak se těm, jichž rukou práce se tu vystavuje, při tom vede a daří: výstava by rozhodně byla získala a byla by v pravdě všeruskou. Ale takto jí úplně nebyla. Ona především a hlavně byla průmyslově-hospodářská, ona poprvé ukázala světu v plném rozsahu veškeru ruskou Asii, a v těch odborech byla všeruská a zdařilá. Ale v oddíle uměleckém už byla nepoměrně slabší. Hudba a zpěv zastoupeny byly slušně. Vážnější koncerty bývaly, jak už řečeno, denně, byvaly 2 i 3, ba i 4 denně — na začátku výstavy ovšem toho nebylo; ale nikdo nebude posuzovati výstavu podle jejího začátku; i na naši Národopisné to s počátku vázlo — divadlo a opera (v městě a na jarmarce) byly doplňkem. Výtvarný oddíl byl slabý, literárního nebylo, ač oba mohly býti na chloubu výstavě.

Vystaveny byly celkem jasné stránky Ruska. Ale slušno a dlužno přiznati, že komitét výstavní nezavíral očí před stránkami temnými. V katalozích a knihách, od něho vydaných, o různých nedostatcích a bědách určitě a přímě se mluví a statistikou dokazuje — tak zvláště o školství obecném a o kustařích. Pavilon pak dobročinnosti podával neočekávaně veliké důkazy o upřímné snaze šlechetných jednotlivců i korporací po nápravě.

Zakončím slovy Lermontovými — nechtěje, prosím, pranic prorokovat! Půl století sice už se vykouřilo, co je byl napsal, ale smysl jejich se nevyvětral. Do čisté knihy, kterou básníku odcházejícímu na Kavkaz daroval kníže Vl. Fed. Odojevský, aby mu ji pak básník sám a celou popsánu vrátil, — bylo to 3 měsíce před osudným soubojem — Lermontov vedle několika překrásných básní, svých posledních, napsal: „Rusko nemá minulosti: ono všecko je v přítomnosti a v budoucnosti...“ — „Jeruslan Lazarevič seděl sedáčkem 20 let a spal tvrdě, ale v 21 roce procitl z těžkého sna a vstal a vyšel . . . a potkal třicet sedm králů a sedmdesát bohatýrů a pobil je a sedl nad nimi panovat . . . Takové je Rusko.“

Zprávy ze školství obecného.

(Dokončení.)

Klerikálním novinám přispěly také ku pomoci „Selské Noviny“ bývalého arciliberála, atheisty a spolubojovníka p. dra Ed. Grégra.

Nový výbor Ústředního spolku zvolil ve své ustavující schůzi funkcionáře, načež usnesl se zříditi ve svém středu odbor právnický a odbor škol měšťanských. Dále usneseno přikročiti ku vydávání periodického orgánu spolkového, jehož program vypracuje užší výbor. Zemskému sněmu budou podány petice: 1. aby se kvinkvenálky počítaly od zkoušky způsobilosti učitelské a aby se zrušila IV. třída platu učitelů škol měšťanských; 2. aby vydán byl nový disciplinární řád učit.; 3. aby proveden byl článek II. nového zákona o služném (zní: „osobám učitelským mohou výminkou v případech nouze zvláště pozoruhodných, podpory z peněz zemských poskytnuty býti, pokud k tomu stačí dotace sněmem povolená. Podpory tyto mají se podobným způsobem rozdělovati, jako subvence povolované škol. obcím na stavbu škol. budov.“); 4. aby zvýšena byla pense vdov a sirotků učitelských. Dále bude se výbor domáhati uzákonění návrhu Dra. Čelakovského o školách národních menšin, vydání zákona o zastupování učitelů a opravy zákona o složení školních rad. Předsednictvo bude vysláno, aby na příslušných místech tlumočilo osobně přání učitelstva.

Již několikráte se vyskytla v časopisech zpráva, že po způsobu haličském mají i u nás okr. šk. inspektoři státi se státními úředníky v určité třídě platu. Dosud stávají se těmito inspektory učitelé nebo profesoři a podržují svůj plat, dostávajíce pouze jakousi cestovní náhradu. Ministerstvo vyuč. se nyní zcela do opravdy prý tímto „sestátněním“ inspektorů obírá. Na naše školství by to mělo za nynějších poměrů vliv osudný. Stalo by se ještě byrokratičtějším a šablonovitějším, než je nyní. Kdyby školství bylo dáno zemské správě opravdu autonomní, pak bylo by lze o zřízení stálých inspektorů mluviti. Výbor Ústř. spolku ve své schůzi (8. listopadu) o této věci prohlásil, že „trvá na resoluci valné hromady delegátů z r. 1882, aby okr. inspektoři ustanovováni byli jen na určitý čas a na resoluci sjezdu učit. z r. 1886, aby za inspektory pro školy obecné povoláváni byli jen učitelé těchto škol a pro školy měšťanské zase jen z těchto. Žádá se však, aby se plat okr. insp. upravil jednotně tak, aby tím ujmy netrpěl normální školní fond.“

Vídeňská okresní škol. rada požádala zemskou škol. radu, aby se jednání o kvalifikaci učitelské změnilo tak, aby obsahovalo

jen: způsobilost, kázeň školní, dovednost, výsledky vyučovací a zvl. připomenutí. Dále, aby se tyto tabulky kvalifikační staly veřejnými, aby každému kvalifikovanému bylo volno do své nahlédnouti.

Ministerstvo vyuč. projevilo úmysl postarati se o vydání zvl. spisu, jenž by obsahoval pravidla českého pravopisu s příslušným slovníkem pravopisným. Účelem toho je dosíci jednotného způsobu psaní na českých školách. Do kommisse, k tomu cíli zřízené, povolán prof. dr. J. Gebauer, jako předseda, řed. Benýšek, prof. Bílý, prof. Hylmar a prof. Jursa.

Veřejnosti bylo sděleno, že ve schůzi městské rady pražské usneseno navrhnouti okr. šk. radě, aby svolána byla anketa, která by se radila o kursech pro vyučování cizím jazykům na školách obecných a měšťanských. — Kdyby se dětem mnohých rodičů českých poskytla možnost naučiti se jiným způsobem němčině, neplnily by německé školy (až dodnes je v pražských německých školách obecných a měšť. 2160 českých dětí). Veliké procento rodičů těch nečiní tak z neuvědomělosti, jak se obyčejně v novinách píše, nebo veřejně mluví, nýbrž prostě z cítěné a uznané potřeby — a tu si nikdo nedá předpisovati. Je tedy čas, aby se o nápravu, zjednáním možnosti naučiti se cizím řečem (nejen němčině, také jiným moderním jazykům evropským: frančině, angličině, ruštině) pracovalo. O tom měla by se uraditi zmíněná enketa. Že se vyučování nemůže díti v rámci školy obecné nebo měšť., rozumí se samo. Vadí tu veliký počet dětí, množství jiné látky, špatné učebnice i methoda stará, překládací. (Jednalo by se o obratnost jazykovou hlavně pomocí přímé methody [snad Gouinovy nebo Carréovy]). Zřízením podobných kursů, do nichž by mohli choditi i žáci škole odrostlí, kdež by nebyli rozděleni dle tříd, nýbrž dle vědomostí, by se této naléhavé potřebě vyhovělo. Učitelé by musili býti zkušení, kteří by si dojeli na př. do Paříže seznati a zkoumati podobná zařízení a methody. Dobrý úspěch by tu nemohl minouti.

Vídenská okr. šk. rada podala ministerstvu vyučov. žádost, aby na státních ústavech ku vzděl. učitelů zavedeno bylo vyučov. jazyku francouzskému neobligátně. Ministerstvo žádost tu vyřídilo záporně.

Na zemské konferenci ve Slezsku nesmělo býti jednáno o požadavku českého učitelstva, aby závazné vyučování němčině na slovanských školách bylo zrušeno. Toto učitelstvo podalo nyní k zemské školní radě ve Slezsku pamětní spis, v němž tento požadavek znovu byl vysloven.

Berlínský školní odbor se usnesl, aby počet žáků ve 3. a 4. třídě obec. škol snížen byl postupně na 50.

Na universitě v Lipsku studuje letos 60 učitelů, kteří po 4 semestrech připuštěni budou ku státní zkoušce, aby se mohli státi učiteli na středních školách;

Přírodovědecký kurs pro učitelstvo škol obecných a měšťanských, přičiněním pražského Komenského zřízený, zahájen byl 11. října. Prof. Dr. Č. Strouhal přednáší fysiku, Dr. O. Šulc chemii a prof. A. Pánek mathematiku. Posluchačů hojně.

Průměrně umírá (dle statistiky) z 1000 lidí na souchotiny 256. Učitelů umírá 297! Nejvíce krejčí (399), nejméně právníků (68).

Dr. Mangenot předložil pařížské „Veřejné společnosti medicinské" důležitou studii o hygieně staveb školních. Žádá: 1. odstranění podlah dřevěných, na nichž se prach hromadí a jež jsou hlučné; nahrazuje je podlahami z asfaltu; 2. zavedení koupelí a tuší; 3. zavedení na záchodech kbelíků velmi nízkých, sedlu podobných, nad něž by se žák na bobek sehnul, aniž by se na ně posadil; 4. vytápění celé školy parou; 5. zmenšení rozměru tříd, jež pro 50 žáků by měly činiti 8 × 6·5 *m*, místo 9 × 7 *m*; 6. větrání otvory (dveřmi a pohyblivými zasklenými příčkami okenního rámu), jež by obnášely polovici povrchu příčky, ležící proti oknům a třídu od chodby oddělující; 7. umístnění oken k severovýchodu nebo k severozápadu.

Dr. Fison navrhuje, aby bituminová (asfaltová) podlaha, jejíž cena je značná (10 fr. za 1 m^2), nahražena byla jinou, která by stála $1\frac{1}{4}$ fr. za 1 m^2; jako spodek má se dáti vrstva škváry pokryté vápenným mlékem a jemným popelem politým dehtem, jímž sc se i spodní strana prken natře. —

Francouzský ministr vyučování rozhodl před loňskými hlavními prázdninami, že budou trvati 8 neděl na místě 6 na těch školách, kde učitelstvo přispělo k působení pravidelných kursů pro školou odrostlé. —

Subvence města Paříže na školní kantiny pro rok 1896 páčí se na 460.296 fr.; z veškerých 8,256.948 porcí bylo zdarma rozdáno 5,100.802, placených bylo 3,156.146. *N.*

Rozhledy politické.

Vládní prohlášení o české otázce — Politická situace — Vedení vládnoucí strany vedeno — Upadek německého liberalismu centralistického a jubileum roku 1848 — Éra kompromisní — Odpověd mladočeská na staroč. nabídku — Strana klerikální vystupuje při volbách již take v Čechách — Mladočeši proti V. kurii při zavřených dveřích — Návrh Pacákův — Punktace moravských Němců — Moravské university — Štyrští Slovinci — † Gustav Eim.
(Císař Vilém a věda na opačných polech — Dynastie Bismarckova v nemilosti — Stumm ochrancem dělnické svobody — Francouzští radikálové — Žádné reformy pro Kubu — Příšerní průvodci evropské civilisace — Hádka o Muravěva. — Kreta a diplomacie.)

Na sněmu českém dne 26. ledna hr. Coudenhove sdělil plány vlády směřující k odklizení sporu národnostního. Hr. Badeni opakuje svá prohlášení dřívější: uznává rovnoprávnost a rovnocennost obou národů a jednotu zákonodárství a správy; slibuje, že podá v příštím zasedání návrh zákona o kuriích (volby do zem. výboru, ústavů zem., komisí sněmovních) a co nejdříve míní podat předlohu volebního řádu úplně spravedlivého.

S tímto prohlášením nebyli spokojeni Němci; proto hr. Coudenhove podal komentář; strany české byly uspokojeny. „Nár. Listy" dokonce vydaly vládní sdělení ve zvláštním otisku, ale přes to psaly zase, že přece mají nedůvěru a t. p.

Politická situace jeví se, tuším, dosti patrně v passivitě strany mladočeské. Míním passivitu politickou a parlamentární, neboť o nějaké činnosti domácí, rozumí se, již řeči býti nemůže. Vedení „vládnoucí" strany je vedeno a strkáno, dokonce již Staročechy. Z počínání vlády a šlechty, z vystupování hierarchie a strany klerikální a z pokusů strany staročeské je vidno, oč běží.

Padá liberální strana centralistická — z toho pro požadavky české vyrůstají výhody. Liberalism je seslabený — jak dalece je seslaben centralism, těžko říci. Silnou federalisaci říše od hr. Badeniho jistě čekat nelze. Ale naleznou se některé formule federalistické, které na čas zalepí oči těm, kdo v politice žijí slovy.

Další výhoda kyne nám z chystaného a již připraveného jubilea císařského. Na to se pomýšlelo již za hr. Thuna a šlechta česká v tom směru již déle je činna. Hr. Badeni tu pokračuje a je jistě pravda, že pomýšlí dokonce na českou korunovaci, jak na ni pomýšlel hr. Thun a česká šlechta.

Mladočeské straně kynou z toho prospěchy také. Ale demokratism a lidovost, jak se hlásaly a jak straně zjednaly sympathie, ne-

dobře se hodí k plánům vládním — odsud ta passivita právě v otázce státoprávní. Na sněmě Mladočeši a šlechta odkázali státoprávní návrh komisi — Němci před hlasováním se vzdálili.

Vedení strany mladočeské je již úplně staročeské. Signatura mladočeské politiky: kompromis na kompromis. Na Moravě to začalo, už je to v Praze a všude. Odpověď, kterou výk. výbor mladočeský (1./11.) dal dr. Riegrovi, nabízejícímu z usnesení strany staročeské (učiněného 7. na sjezdě důvěrníků staroč.) kompromis volební, je přímo klassický výraz taktické a programové neurčitosti a nerozhodnosti: Ano — ne — ano.

Strana klerikální vystupuje již také v Čechách do volebního zápasu. Napřed vydáno volební prohlášení rak. biskupů, na to teď vydáno provolání volební a kandidáti již vystupují. Bylo již napsáno, že by zvolení jen jednoho kandidáta klerikálního mělo pro Čechy význam veliký. Jistě. Ale stejně jisté je, že vyšeptalý liberalism strany mladočeské hnutí klerikální nezastaví. Havlíček posuzoval politické strany podle toho, co dovedou udělat pro vzdělání lidu: jak by dopadl Havlíčkův soud o straně mladočeské? Co udělala od r. 1891 pro vzdělání voličstva?

Zatím vystupuje se svými kandidáty v V. kurii. Chování to na straně se brzy pomstí. Ale pražské vedení od let nemá vůči dělnictvu šťastné ruky. „Nár. Listy“ fedrovaly lidi à la Sedmidubský, strana je podporovala i peněžně, aby prý utvořili socialisty národní! A ted se proti dělnictvu háže vlasteneckými frásemi, aby se jen ten onen mandát urval. A přece V. kurie zřízena úsilím dělnictva — proč tedy se nedává dělnictvu, co je jeho? „Nár. Listy“ hlásaly, že do sněmu přijdou noví, svěží živlové — teď pp. Adámek, Engel a jiní kandidují v V. kurii! Ovšem při — zavřených dveřích a na pozvánky. Patrně z — lidovosti.

Posl. Pacák podal návrh na upravení jazyka při úřadech samosprávných. —

Na Moravě Němci podali návrhy punktační; žádají: rozdělení z. školní rady a okresních rad školních, ohraničení okresů, rozdělení sněmu na tři kurie (mimo českou a německou také velkostatkářskou). Co Němci chtí patrno je z požadavku, že do každé kurie má být zvolen stejný počet členů!

Posl. Žáček žádá zřízení moravské university a techniky — moravští Němci to teď žádají také. Na Moravě Němci užívají taktiky „mírné“ (aby si všeho zabezpečili polovici), na sněmě slezském jsou ještě pánovití.

Štýrští Slovinci si vybojovali zástupce v zemském výboru.

*

Dne 7. ve Florencii zemřel poslanec Gustav Eim. Strana mladočeská ztrácí v Eimovi svého parlamentárního politika, jak v J. Grégrovi ztratila svého organisátora. V poslední době poslanec Eim byl skutečným vůdcem a rádcem strany — jako Mojžíš nedostal se do zaslíbené země, skončiv svou horečnou činnost předčasně. Posl. Eim oddán byl vídeňské parlamentní politice a žurnalistice duší a tělem a v oboru tom vynikal nevšedně; divný osud zanesl ho do strany, jejíž oficielní mluvčí často měli

plány docela jiné než on — touto neorganickostí své strany a namnoze svých nejbližších kollegů a přátel nebožtík trpěl mnoho a mnoho. Dotrpěl — requiescat in pace!

V Praze 10. února. *S.*

* * *

Nezdařená a krvavě skončena stávka hamburská nepostrádá i mimosociálních zajímavých momentů. Bylo to zejména účastenství dvou cizích činitelů: na jedné straně císaře Viléma, jenž otevřeně sympatisoval s podnikately, na druhé straně vědy, jež četnými svými zástupci (Wagnerem, Schmollerem, Herknerem atd.) postavila se na stranu dělnictva. Z toho sykofantský poplach zase v kapitalistickém tisku a Bismarckův orgán přímo žádal sesazení konservativního profesora Wagnera jakožto prý nebezpečného socialisty. Ostatně socialističtí členové berlínského obecního zastupitelstva dali již císaři odpověď. Hlasovali a protestovali proti obecnímu příspěvku 100.000 marek na oslavu 100letých narozenin starého císaře Viléma.

Hněv mezi císařem a Bismarckem pro známá odhalení trvá dosud. Za otce pykati musí syn Herbert, jemuž se nedostává milosti, aby směl býti pozván k slavnostem, jež navštěvuje císař. Tento i jinak pilně účastní se stranického politického boje. Na hostině u ministra Miquela přimlouval se za koalici tří mocných stran reakčních: konservativců, národních liberálů a strany říšské. Neschází, než aby kandidoval za poslance a dělal parlamentárního vůdce.

Ostrá debata svedena v německém říšském sněmu o socialistickém návrhu na uzákonění 8hodinné doby pracovní. Pověstný baron Stumm mluvil proti návrhu se stanoviska dělnictva, hájil totiž jeho — svobodu (!).

Oportunistický kabinet Meliův ve Francii má ku podivu tuhý život. Byl již několikrát v úzkých, ale na konec našel vždy zase většinu. Ovšem opírá se o veliký kapitál, který ve francouzské republice hraje prim a z radikálních jeho odpůrců nejde žádný strach a hrůza U socialistických frakcí o účelné politice a disciplině ani potuchy a buržoasní radikalism, jako všude jinde, i ve Francii žere z ruky. Bývalý radikální ministr Doumer chytil se na tučné indočínské guvernérství a ostatní prý budou následovati. Vůdce Bourgeois pak organisuje radikály proti — socialistům.

Španělská vláda všechny návrhy na autonomní reformy pro Kubu příkře zamítla. Když má za oporu tak statečnou armádu s tak vítězným generálem jako je Weyler, není divu, že jí sebevědomí roste.

Britská politika v Indii nese jedovaté ovoce. Hlad a mor. Anglická plutokracie utápí se v milionech a na nejúrodnější půdě celého světa hyne lid hladem. To se jmenuje požehnání kultury a civilisacc 19. století.

Nekolikaměsíční netrpělivost evropského tisku, kdo se stane nástupcem Lobanovým v zahraničním ministerstvě ruském, konečně ukojena. Stal se jím kodaňský vyslanec hrabě Muravěv. A ku podivu: uspokojení jest všeobecné. Franeouzům jest vřelým zastancem francouzské aliance a zuřivým nepřítelem Němců, tito si zase při něm chválí, že za svého několikaletého pobytu v Berlíně s německou vládou velmi hladce vycházel.

Jedněm bude mužem samostatné iniciativy, druhým pasivním plnitelem vůle carovy, jedněm diplomatem z nové, druhým ze staré školy. Nový pan ministr sám se tomu asi směje, když čte, čím vším je a není. Ostatně zdvořilou poklonu panu Faureovi již učinil a aby se na to za Vogesami nemračili, zastavil se také v Berlíně. Tedy nic zkaženo.

Na Kretě již zase hoří. Páni diplomaté diplomatisují již celý rok a ještě nic nevydiplomatisovali. Skandální poměry v orientální anarchii, jež slove Tureckem, trvají dále. Přirozeně nastoupila zase vláda krve a ohně. Noty a protinoty budou zase lítat, válečné lodě se zapečetěnými rozkazy budou se sem tam projíždět, chytrácký sultán bude přijímat každý den návštěvu jiného velevyslance, intriky budou bujet a evropský mír bude zachráněn.

V Praze, dne 10. února 1897. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Přijatý rozpočet velikým ulehčením vládě vůči rakouskouherskému vyrovnání — „Krásné“ řeči a „dobré“ návrhy poslanců, šálení obecenstva — Jak poslanci využitkují skrovného času popřávaného k zasedáním sněmů zemských — Práce sněmovní našich zástupců lidu; bída financí zemských zůstane úplně bez léku — Těžké choroby naší samosprávy a kterak by se mohly zhojiti — Opravy v zemské hypoteční bance na úlevu hypotekárním dlužníkům; úspěchy zemské banky království Českého, všeobecné zlevnění úvěru obecního tím způsobené — Klamné prozatímní výkazy o výtěžcích dráhy severozápadní; vlastenecké pohnutky našich denníků v té příčině — Boj obilních burs v Německu a anketa bursovní u nás.

Dokonávající říšská rada projednala státní rozpočet na r. 1897 mnohem rychleji nežli dřívější léta, k největší arci spokojenosti vládní. Ani jediná strana mimo Poláky nemá dosud důvěry ve vládu Badeniovu, ale všecky přece svorně se přičiňovaly, aby vláda mohla co nejdříve uzavříti nynější parlament, kterému samému se života již nechtělo. Všecka rokování byla úplně bez zájmu jak se strany poslanců tak i se strany obecenstva sledována a odbyta; vše jakoby netrpělivě již čekalo, co se bude díti po čtvrt létě, až se sejde nová říšská rada.

Hrabě Badeni má nyní již polovinu svého poslání hospodářského odbytu: maje povolený rozpočet může klidně činiti přípravy k vyrovnání rakouskouherskému a může popřáti novému parlamentu do syta času, aby se pořádně vymluvil a naposledy schválil všecko to, co zatím dojedná se pěkného pro náš poplatný lid s uherskou vládou a s bankou rakouskouherskou. Že zase při tomto jednání pochodí Cislajtanie velmi bledě, toho vinu nutno přičísti na vrub rozháraným poměrům v naší polovině říše a úplné netečnosti veškerého našeho občanstva k hospodářským otázkám. Stali jsme se již nezhojitelnými fatalisty, přijímáme svůj osud jako nezvratné usouzení, kterému se nelze uhnouti. Abychom od Uhrů dosáhli slušných ústupků, k tomu bychom si musili arci jiné lidi vybírati, abychom je posílali do Vídně, nežli ty, kteří pouze dovedou robiti t. zv. „krásné řeči“.

* * *

„Krásnými“ řečmi a „dobrými“ návrhy bude brzy naše parlamentární zřízení uvedeno v úplnou a obecnou nevážnost — malomocným beztoho již je až hrůza. — Nejpatrnějším dokladem toho mohou býti zrovna zasedání zemských sněmů. Zemské sněmy svolány byly již po vánočních svátcích na několik dní a po zavření říšské rady rokují již čtrnácte dní, ale ptáme-li se po výsledcích, není dle pravdy žádných kromě ně-

kolika „krásných řečí“, které však vůči nastávajícím volbám do říšské rady ani snad to obecenstvo nečte, které dosud v parlamentárních řečech vidělo cosi velikého a zdárného.

Aby však se nezdálo veřejnosti, že se nic neděje, starají se poslanci o hojnost návrhů, které se pouze podávají proto, aby měly noviny co psáti, i aby si nezkušené a nepoučené voličstvo myslilo, že přece péče poslanců o zájmy jeho neutuchá. Pravidelný osud skoro všech těch návrhů bývá ten, že navrhovatel si při prvním čtení jejich zařeční k napolo prázdným lavicím, že se odhlasuje, aby se návrh přidělil nějaké kommissi sněmovní již ustavené nebo se přímo zvolí nová kommisse; kommisse v nejlepším případě snad o návrhu porokuje, ale za tím sněmovní zasedání je u konce a návrh padne pod stůl, zrovna jako by ho vůbec nebylo. Tento postup má pro poslance tu výhodu, že se v příštích zasedáních může návrh obnovovati a že opět po druhé, po třetí, některý třeba po celé šestiletí sněmovní může býti na denním pořádku. Pan poslanec po šesti letech pak předstoupí před voliče a může jim pak vykládati, kterak svými návrhy se namáhal starati se o blaho těch, které zastupoval. Že to vše je čirá nedůstojná komedie, kde pak by to mohlo naše pokročilé voličstvo prohlédnouti?

Občas si ovšem také veřejný tisk na tuto nepřístojnost zahubuje, ale jen tak mimochodem — všechna vina se tu pak svaluje na mizerný sněmovní řád. Jako by to nebylo v moci poslanců změniti tento zastaralý sněmovní řád, kdyby měli k tomu jen upřímnou vůli. Ale právě této upřímné vůle se nedostává přirozeně nejvíce, protože by páni poslanci musili pak přiložiti ruku úsilovněji k dílu, kdežto nyní se to náramě pohodlně sněmuje. Stenografové sněmovní mají co psáti a páni poslanci nepotřebují než fabrikovati laciné a nepropracované návrhy, vždyť beztoho z velmi mnohých nic jiného na věky věkův nebude nežli jen pouhé návrhy. Kdo pak může míti pak jakoukoli úctu k takovému zastupitelstvu lidu a je takové zastupitelstvo vůbec co občanstvu platné? Vše to, co zemský sněm pravidelně svede, je zemský rozpočet přijatý pravidelně tak, jak jej zemský výbor předloží. Což by tedy snad při tom stavu věcí nepostačil na to zemský výbor sám? Bylo by to aspoň lacinější!

* * *

Vedou se také stálé stížnosti, že našim zemským sněmům bývá popřáváno vládou málo času k jednání. Ale jak toho skrovného času horlivost poslanecká využitkuje? Velmi mnozí neuznají ani za hodné do sněmovních sezení choditi. Pěkný doklad, jak se plní poslanecké povinnosti, byl podán dne 1. února t. r.

Zemský maršálek určil schůzi sněmu po 29. lednu na 1. února (pondělí) před svátkem hromnic, ale páni poslanci z venku jezdí na neděli domů a poněvadž byl v úterý svátek prodloužili si prázniny po namahavém sněmování, (nově svolaný sněm měl přece již tři schůze!) — až do čtvrtka dne 4. února. Tak byla schůze dne 1. února naprosto neschopna k usnášení, jelikož nebylo ve sněmovně poslanců. „Byl to také nápad od zemského maršálka vsunouti sněmovní schůzi mezi dva svátky!“

To bylo vše, co na to odpověděly noviny, tento strážce veřejného svědomí. Jak se jen mohl zemský maršálek odvážiti rušiti pánům zemským poslancům jich sváteční klid!

* * *

Mnohé návrhy na sněmu přednesené ani nejsou vážně míněny. Navrhovatel je si toho dobře vědom, že jeho návrh bude přikázán kommissi a že pak zapadne úplně, leda že by jej původce týmž způsobem znovu zrodil v příštím zasedání sněmovním. Když se věc tak má, zajisté bude také lhostejno, co se navrhuje a jak se návrh odůvodní a jak se ve skutečnosti provésti dá. Tu pak je snadné po případě navrhovati, aby třebas slunce v zimě vycházelo časněji, nebo zacházelo později, aby lidé neumírali, neb aspoň aby se zdvojnásobil jejich věk, aby nebylo již žádné chudiny, nýbrž abychom všichni byli tak zámožní jako na př. Rotschild. Pokud věc zůstane jen pouhým návrhem, proč by také se to nenavrhovalo? Ať se mají voličové aspoň v těchto smutných časech čím těšiti!

Naproti tomu se jiných velmi naléhavých potřeb nedbá, ačkoli příšerně se všude dotírají. Že náš zemský rozpočet vykazuje při celkovém čistém vydání (po srážce úhrad) něco přes 17 mill. zl., hrozný schodek $4^3/_4$ mill. zl., kdo by se o to z poslanců potřeboval příliš starati? Vždyť se přirážky prozatím snad nezvýší, aby si voličové nenaříkali na přetížení a schodek se uhradí výpůjčkou asi 5 mill. zl. Co bude dále, o to ať starají se potomci? Après nous le déluge! Však by se těm potomkům bez toho příliš dobře vedlo, kdyby po nás nezdědili trochu dluhů!

Ale starost o uhrazení zemských potřeb, ta již se nedá svaliti na potomky, ona starost již bezpečně zastihne nás nynější poplatníky; proto je nejvyšší čas pomýšleti na léčení zemských financí. Do jisté míry je tato bezstarostná politika vůči bídě na odiv se dotírající odůvodněna tím, že konečně vláda ve Vídni bude nucena také něco podniknouti na záchranu zemských hospodářství, ale povinností zemských poslanců je, se vším důrazem již nyní chopiti se záchranného díla. Vládě se mají podati určité, jasné a odůvodněné návrhy a požadavky, jak by finance zemské se mohly vyvinovati samostatně a nebyly pouhým příštipkářstvím k daním státním. Přirážkové hospodářství se naprosto přežilo, je úplně nedostatečné a proto pryč s ním! Ať zemím se dají samostatné důchody a ni koli takovým způsobem, aby vyždímaní poplatníci od státu byli znovu týmž poměrem ždímáni od země, od okresů, od obcí místních, školních a kostelních atd. Způsob ten je odsuzován všeobecně, tedy ať se z toho dobrého poznání udělají také nutné důsledky!

* * *

Naše samospráva i jinak povážlivě stůně. Není v našich samosprávných sborech a ústavech dosti schopných lidí, abychom mohli využitkovati té míry samosprávy, které se nám dostalo podle platné ústavy. Horší však je, že ke správě té dostávají se občas lidé nepoctiví, kteří mohou po léta různé šmejdy prováděti, a dosavadní kontrola vůči nim se ukázala naprosto nedostatečnou. Časté a různé zpronevěry při obecních i okres-

ních zastupitelstvech a smutné úpadky některých okresních hospodářských záložen okázaly dosti zřetelně a odstrašivě tyto bolavé vředy naší samosprávy.

Také stesky na rozhodování úřadů samosprávných jsou příliš časté a příliš dobře známé, nežli aby se daly pouze šmahem jako pomluvy odbyti. Je cosi shnilého v naší samosprávě a bylo by dobré, aby se obecenstvo důtklivě a pozorlivě staralo o nápravu. Samospráva musí se opraviti, aby náš lid pomalu nezačal volati o pomoc proti samosprávě.

Úřednictvo samosprávné nebývalo vždy nejvýhodněji vybíráno a jestliže výběr již byl nedokonalý, dozor na jeho činnost byl ještě mnohem nedokonalejší. Mnohdy místní vlivy dovedly lecjakého člověka k rozhodujícímu a výnosnému úřadu v obci neb okresu. Není to naprosto žádnou anekdotou, nýbrž trpkou pravdou, že v jistém dosti velkém a pokročilém městě českém vypsali konkurs na místo obecního tajemníka, žádajíce od uchazeče právnická studia s odbytými státními zkouškami a po konkursu dali místo ono domácímu praktikovi, který náhodou však byl pouze vyučeným obuvníkem. Kmotrovství bývá přečasto dostatečnou kvalifikací pro samosprávného úředníka.

Samosprávní úředníci kromě toho trpí veliké újmy, že nemají pravidelného postupu při své úřední dráze jako na př. úředníci státní. Jelikož v jednotlivých obcích (také v okresích) vyvinul se zvyk, že místo se zadá pouze silám domácím, musily také jiné obce příkladu toho následovati a dávati svým příslušníkům obecní úřady, sice by jinak poškozovaly své vlastní domácí občanstvo. Tak je každá obec pro sebe uzavřena a jakoby čínskou zdí ohrazena.

Vlivy domorodého úřednictva, spříbuzněného s mocnými rodinami místními, jeví se pak rovně škodlivě při provádění dozoru. Dozor na samosprávné úřednictvo stížen dále zejména také tím, že do zastupitelských sborů dají se často voliti lidé buď pohodlní, vyhledávající v tom pouze jakousi poctu pro svou ješitnost, nebo lidé nedostatečných vědomostí a bez rozhledu, nebo konečně i nezřídka lidé, kteří tím způsobem hledí si opatřiti pro sebe určité hmotné výhody. Všichni takoví zástupci jsou přímo záštitou úřednictvu samosprávnému proti všelikému nepohodlnému kontrollování. Nekontrollovaný úředník, mnohdy také nedostatečně placený, bývá přímo uváděn v pokušení, aby takového nedopatřovaní použil ke svému soukromnému prospěchu. Což divu, že takovým způsobem někdy slabší povaha stále číhajícímu pokušení neodolá! Vina není tu ani tak na lidech, kteří zločin spáchali, jako na těch, jichž povinností bylo mu zabrániti.

Náprava těchto poměrů je naléhavá a může býti pouze v tom, když upustí se ode zvyku obsazovati místa v obci pouze silami domácími, i když zařídí se od samosprávných orgánů na př. od zemského výboru důkladný dozor a kontrolla asi podle toho vzoru a způsobu, jak to zavedeno pro úředníky státní, po případě snad třeba i na jiném podkladě, ale vždy tak, aby kontrolla byla opravdová a účinná. Samosprávní úředníci v různých obcích musili by míti postup, aby po případě mohli také z jedné obce (okresu) do obce jiné. Toho docíliti by se dalo pořádnými statuty obecními o služebných poměrech a právem zemského výboru po-

tvrzovati úředníky obecní a okresní. Něco podobného zamýšlí se předlohou zemského výboru v té příčině.

* * *

Nevyhledáváme pouze stinné obrázky z naší samosprávy. Jsou podniky zemské, které jistě dobře a prospěšně působiti by mohly, kdyby jich výhod chtělo použiti obecenstvo dostatečně dbalé svých prospěchů.

Tak zemská hypotheční banka poskytla zemědělcům laciný úvěr, ale toho úvěru naše rolnictvo použilo měrou velmi nepatrnou. Částečně vinno bylo také těžkopádné a někdy nákladné jednání tohoto úvěrního ústavu. Nyní chystá se banka těmto nedostatkům odpomoci a hodlá dosavadní dluhy hypothekární vysoko súročitelné (5, 6 až i 7 a více procenty) převésti na sebe a podle nynější ceny svých dluhopisů zástavních ($3^1/_2$%ních) nebude žádati ani plná 4% úroků ode svých dlužníků. Konverse dluhů za tím účelem prováděti chce co možné lacino svým úřednictvem pouze za náhradu hotových výloh. Je navržen i zemský zákon, aby se hypotekární dluhy, v první řadě na nemovitosti vtělené, mohly vůbec nuceně konvertovati od zemské hyp. banky. Také ústav bude půjčovati na rolnické pozemky až do výše dvacateronásobného katastrálního výnosu, kdežto dosud mohla se poskytnouti půjčka jen do výše patnácteronásobného výtěžku katastralního. Bude-li řízení banky ve všech těchto směrech dosti energické, poskytne tím velmi mnoho úlevy našemu zadluženému zemědělství.

Zrovna tak úspěšnou jeví se činnost zemské banky království Českého. Ústav ten za šestileté trvání své rozpůjčil obcím, a jiným samosprávným hospodářstvím, na stavbu železnic, ke zlepšení pozemků a průmyslovým podnikům přes 60 mill. zl. Půjčky ty poskytované za úrok $4^1/_8$—$4^1/_4$% ročně snížily značně úrokovou míru také u jiných ústavů, jako u spořitelen, záložen a velikých bank vídeňských. Spořitelny chtíce přece konkurrovati se zemskou bankou povolují obcím úrokovou míru po případě jen na 4% (tak na př. městská spořitelna pražská a spořitelna česká). Jak vídeňský úvěrní ústav pozemkový půjčil plzeňské obci loni lacino peníze (6 mill. zl.) to vytčeno, bylo již v těchto rozhledech loni (ročník III. str. 545). Před deseti lety žádal ještě od českých obcí roční úrok $5^1/_2$—6% (na př. od obce chrudimské), kdežto loni vůči konkurrenci zemské banky dal půjčku městu Plzni za roční úrok 3·8%. Zemská banka jen tak překonána mohla býti ústavem vídeňským, protože pozemkový úvěrní ústav víd. má velmi cenné privilegium ještě od ministra Dunajewského na vydávání 3%ních premiových dluhopisů, které se prodávají po 117—118 zl. za 100 zl. nominálních.

* * *

Co v r. 1895 provedla společnost státní dráhy, že totiž v prozatímních výkazech o svých výtěžcích klamala veřejnost, udávajíc mnohem větší výnosy ze své vozby, nežli ve skutečnosti byly, to za r. 1896 dokázala opět dráha severozápadní. Zjev ten se opakuje povážlivě. R. 1895 pokoušel se hr. Wurmbrand nabyti vlastnictví státní dráhy, kdežto r. 1896

jednalo se o sestátnění dráhy severozápadní. Společnosti tedy manevrovaly obě stejně osvědčeným způsobem, ukazovaly totiž jak se jim výtečně daří a chtěly tím od státu docíliti co možná vysokého výkupu za své tratě. Po obakráte byl náhodou jen účinek těchto podludných způsobů zmařen. — Víme jak loni se naše, některé denní listy úžasně namáhaly, aby ze státní kasy dostali akcionáři severozápadní dráhy co možná tučné dividendy; kdo tehdy opovážil se mluviti proti sestátnění dráhy za tak výhodných podmínek, byl ihned vykřičen, jakoby skoro páchal zrádu na svatých zájmech českého národa. Když společnost neštítila se vůči nastávajícímu sestátnění udávati své výtěžky ciframi nesprávnými, co asi podnikala, aby si získala souhlas našeho „nezištného“ veřejného mínění?

* *

V Němcích zaveden byl zákon bursovní proti lhůtním obchodům s obilím. Plodinové bursy německé vypověděly následkem toho službu a bursa berlínská se přímo rozešla a obchodníci s obilím zařídili si pouze „volné sdružení“ k odbývání svých tržeb.

Tento boj vůči plodinovým bursám také naši agrárníci hodlají podniknouti. Prozatím se arci vyčkává, až jak se osvědčí zákaz hry bursovní s obilím v Německu. Jisté přípravné kroky učiněny již tím, že svolána parlamentární anketa, která se měla vyjádřiti o prospěšnosti obchodů lhůtních.

Nedá se upříti jisté oprávnění lhůtním obchodům, pokud za nynějšího hospodářského pořádku regulují ceny do budoucnosti, ale prospěch ten je celkem nezávažný vůči mnohým nevýhodám obchodů těch. Opravdu jsou obchody lhůtní pouze obchody zdánlivými, je to divoká spekulační hra, při které se nejedná leč o zisk strany jedné na úkor strany druhé. V té příčině by se zemědělci nepotřebovali arci starati o osudy těchto hazardních hráčů, kdo chce náhle zbohatnouti, musí býti zrovna tak přichystán, že náhle schudne.

Ale lhůtními obchody obilními zdražuje se vůbec tržba obilím a útraty toho odnesou přece jen vždy zemědělci. Na plodinových bursách prodává se tak veliké množství obilí — ovšem na papíře — že se ho sotva stý díl vůbec urodí. Je jasné, že kdyby výlohy s takovým obchodem spojené byly sebe nepatrnější, přece velikým násobením vzrůstají neobyčejně a výlohy ty jdou pravidelně na účet zemědělcův, který při veliké světové konkurrenci je v tísni nucen dáti své plodiny za ceny jakékoli, jen aby si jimi opatřil nezbytné peněžní prostředky k dalšímu hospodaření.

V Praze 8. února 1897. *P. L.*

———

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Navrhovací mechanismus zemského sněmu — Návrh na zákonnou úpravu kartelů s autonomní dekorací — Cukerní kartel — Sdružení a černá kniha českých řepařů — Kartelní družstvo rakouských surovaren a spojení s německými — Hynutí malých pivovarů a obranné kroky sládků — Zemská komise živnostenská — Průmyslové a obchodní školství pokračovací v Čechách — Odstranění školného na dívčích školách a obchodních akademiích — Účastenství našeho průmyslu na světové výstavě v Paříži 1900 — Česká banka průmyslová a česká společnost paroplavební.

Máme nový sněm a s ním nových několik kop iniciativních návrhů a několik tuctů dlouhých odůvodňovacích řečí, v nichž by člověk nenalezl novou myšlénku, kdyby za ni nabízel třebas království, jak zcela správně prorokovaly Nár. Listy ještě před zahájením. A platí to o politice i hospodářství, o Češích i o Němcích. A kdyby to byly ještě vesměs návrhy promyšlené, propracované — ale na větším díle podává se jen všeobecná „myšlénka“ a s podrobným vypracováním nebo, podle okolností, s podrobným odůvodněním nemožnosti provedení nechť se hmoždí někdo jiný, vláda, zemský výbor, komise sněmovní či kdokoliv jiný, jen navrhovatel nikoli!

A tak spatřujeme staré známé: zřízení celní hranice mezi Uhrami a Předlitavskem, provedení zákonných předpisů stran živnostenských společenstev, zavedení živnostenských sborů poradních při okresních hejtmanstvích, zřizování dělnických bytů, zákaz hospodářsky škodlivých kartelů atd.

Zastavme na okamžik u kartelů: poslední kartelový návrh posl. Dr. Pacáka je daleko reservovanějším než předchůdcové jeho ze sněmu i z rady říšské. Kartelní sdružení mají býti ne vesměs zakázána jako dříve, nýbrž pod dozor zemský nebo státní postavena, pro kartely v království Českém působící budiž ze zástupců zemědělské rady, obchodních komor, zemského výboru, vrchního zemského soudu a místodržitelství zřízena kartelní rada, která by škodlivé kartelní útvary zakazovala a jich tvoření trestem stíhala, užitečné kartely však povolovala. Kartelní radě buďtež ke právoplatnému rozhodnutí předloženy všecky kartely v zemi působící, ona budiž oprávněna všechna vyšetřování o kartelech konati a k soudům a správním úřadům o podporu při tom se obraceti. Obdobně zřízeny buďtež kartelové rady pro celou říši.

Uznává se tedy, že mohou býti i kartely užitečné a žádá se státní regulace kartelů. Ale to ovšem předpokládá, že bude-li kartel dovolen, bude nezbytno zrušiti platné u nás ustanovení, že smlouvy kartelové jsou

nezávazny, dopravní tarify snižovati clo a pro cizozemský výrobek anebo stanoviti taxy, kdyby kartel přehnanými cenami hleděl dosíci zisků nepřiměřených, podporovati po případě též zřízení soukromých nebo státních, obecních a pod. závodů konkurenčních atd. — tedy reglementování průmyslu do té míry, že už pak byl by pouhý krok k úplnému postátnění odvětví průmyslového, jehož veškeré poměry by stát s podobnou intensitou musel sledovati.

Kartelní rada zemská zdá se nám pouhou autonomní dekorací; kartelů na jednotlivou zemi obmezených je velice málo, za to máme již kartely mezistátní.

Návrh byl odkázán výboru zemědělskému; již z toho patrno, že jde o kartel cukrovarnický — kartely železářský, petrolejový, sodový, na zboží měděné, syroby, motouzy a j. non leguntur, ač by i o těch dalo se povědít leccos zajímavého.

Ale cukerní kartel nejvíce hýbá myslemi a čeští řepaři opět dne 2. t. m. v přečetném shromáždění vyslovili se proti každému kartelování a rayonování cukrovarníků, pro vyměřování ceny řepy dle roční průměrné ceny cukru, pro podporu českých semen řepních, pro účasť zemědělství na výhodách poskytovaných cukernímu průmyslu, pro smírčí soudy k řešení sporů mezi rolníky a cukrovary. Budiž dále založena černá kniha, v níž by na věčnou paměť byly zaznamenány veškeré útisky rolnictva cukrovary, a nenastane-li v útiscích těch brzy náprava, budiž cukrovarství v Rakousku na prospěch zemědělstva vyvlastněno a monopolisováno.

Mluva tedy velice rozhodná. Ale i cukrovary, které dosud měly jen úmluvy rayonovací (určitým cukrovarům byly přiděleny určité okresy řepní), začínají se nyní kartelovati, zřídivše družstvo k regulování výroby, k magacinování a prodeji výrobků, zakupování surovin (uhlí, řepy atd.), poskytování osobního úvěru, vymáhání slev tarifních, organisování statistiky a pod. Pracují též o součinnost se surovarnami německými.

Malé pivovary české brání se proti chystanému zvýšení daně z piva, které by pokračující již beztoho jejich úpadek ještě více urychlilo. Řemeslné pivovarství v posledních 50 letech hyne úžasně. Roku 1841 pracovalo ještě v Čechách 1052 pivovarů, roku 1869 už jen 988, roku 1879 jen 884, roku 1890 jen 748. V létech 1880—1894 téměř každoročně v Rakousku ze sta malých pivovarů hynou dva. Z 366 nečinných pivovarů v celé říši připadalo na Čechy 105, na Moravu 48, na Halič 36.

A velké pivovary zkvétají; vyroba jejich od r. 1891 do r. 1894 stoupla z 8 mil. na $10^1/_2$ mil. hl., výroba malopivovarů v týchž letech klesla z 3·8 mil. na 3·6 mil. hl. Malých pivovarů je $90^0/_0$, k továrním podnikům patří pouze $10^0/_0$. Podobně i v Německu; v třinácti letech (1882—1895) počet samostatných pivovarníků klesl s 20555 na 16162, kdežto výroba stoupla z 39 na 57 mil. hl.

Zemský výbor předložil sněmu osnovu organisačního statutu pro zemskou komisi živnostenskou, která má býti poradním sborem jeho při úkonech směřujících k povzbuzení živností v král. Českém. Komise má sestávati z 10 členů volených obchodními a živnostenskými komorami, z 10 zemským výborem povolaných zástupců vynikajících sdružení živno-

stenských, ze zástupce jubilejního úvěrního fondu maloživnostenského a zástupce technologického musea v Praze. Komise schází se k pozvání zemského výboru alespoň jednou v roce (!), aby podala dobrozdání o věcech zemským výborem jí k úradě předložených. Iniciativní návrhy členů může zemský výbor komisi nebo zvolenému z ní užšímu výboru k poradě a usnášení předložiti (a ovšem i bez povšimnutí nechati), a i o tento stín kompetence budou se příti Němci, žádajíce národnostní její rozdělení, a vláda prý žádala, aby usnesení komise bylo předkládáno ještě říšskému živnostenskému sboru poradnímu. Co nadšených řečí na loňském sněmu, co nadějných resolucí na živnostenských sjezdech stran zřízení zemské komise živnostenské, a jaký ubohý výsledek!

Nebyli jsme přáteli nových „organisací", máme „poradních" sborů až příliš mnoho, ale pracovních velmi málo — ale kompetence komise byla přec až zbytečně okleštěna!

Další zpráva zemského výboru týče se škol pokračovacích. Statistika zemského výboru vykazuje 316 škol pokračovacích, z nichž 267 průmyslových (162 českých a 105 německých), 39 obchodních (21 českých a 18 německých) a 10 dívčích (5 českých a 5 něm.). Na 184 školách českých a 117 německých bylo úhrnem 23.914 žáků českých a 11.701 německých, tedy v poměru, shodujícím se s celkovým počtem obyvatelstva v Čechách. Ale hledíme-li jen ke školám obchodním, je na českých školách 1045, na německých 1612 učňů obchodních, a veškerých učňů obchodnických ze všech (i ryze průmyslových) škol pokračovacích je 1691 Čechů a 2019 Němců, kdežto ve většině řemesel předstihujeme dorostem Němce daleko nad percentuální poměr obyvatelstva (obuvnických učňů čes. 2638 ku 686 něm., krejčovských 1876 : 585, truhlářských 1952 : 774, zedníků 1255 : 381, strojníků a mechaniků 1222 : 348, zámečníků 1814 : 921 atd.). Na příště nemají býti podporovány školy pokračovací, které vybírají školné — ustanovení zcela snad přiměřené pro nedělní a večerní školy pokračovací (kde se ostatně školné skoro nikde nevybírá), ale jak má se za 2000 zl. roční subvence vzdáti školného 7767 zl. obchodní a průmyslová škola ženského výrobního spolku v Praze, anebo za subvenci 1200 zl. školného v obnosu 3940 zl. městská dívčí škola pokračovací, kde jest vyučování celodenní a již navštěvují dcerky tříd zámožnějších. A položí zemský výbor touž podmínku také pro udělení subvence obchodním akademiím, které vybírají školné obnosem 80 až 120 zl. a jsou podniky celkem aktivními? Pochybujeme; neslyšeli jsme ani, že by zemský výbor užil značných subvencí akademiím k tomu, aby několika nemajetným uchazečům umožnil přístup do bran těchto ústavů vysokým a nepromíjeným školným zatarasených.

Náš průmysl rozhoupává se k intensivnímu obeslání světové výstavy pařížské 1900, generální komisař Exner přednáškami ve Vídni, Praze, Liberci a j. hledí vzbuditi zájem a usmířiti vlny, jmenováním jeho vzedmuté. Zejména důstojným má býti zastoupení v oboru skla, porcelánu, nábytku, strojnictví, elektřiny, dopravních prostředků, chemického průmyslu, potravinářství (cukrovarství), konečně v oboru hygieny, dobročinnosti a nár. hospodářství a vůbec nepůjde o výstavu extensivní, ale o exposici toho, co jest u nás nejlepšího. I malovýroba mohla by se

s prospěchem účastniti kolektivními výstavami v oboru průmyslu uměleckého, ale zdá se, že právě v uměleckém průmyslu pokračujeme naproti cizině velmi málo, nejdeme-li dokonce zpět. Stanovení povšechných zásad rakouského účastenství na pařížské výstavě přísluší ústřední komisi výstavní ve Vídni, praktické úkoly, péče o zastoupení průmyslových oborů, styk s interesenty, vysýlání odborníků ke studiu výstavy, zakupování předmětů pro musea a školy zemské atd. přísluší komisím zemským. Vynikající účastenství českého průmyslu prohlásil Exner v obchodní komoře Pražské za podmínku zastoupení Rakouska na výstavě vůbec.

Pro vystřídání mluví se také v našem českém životě o nových podnicích, bohdá nikoliv nadarmo. Zadány byly již ke schválení stanovy České průmyslové banky, jejímž původcem jest Česká společnost národohospodářská, jíž však hrozí utonutí ve vleku strany mladočeské, zpohodlnělá Živnostenská banka chápe se konečně obchodu uhelného a chystané kanalisování Vltavy a Labe od Prahy k Ústí n. L. vyvolává projekt nové paroplavební společnosti s počátečním kapitálem 15 milionů korun. Jen houšť! *S.*

Rozhledy sociální.

Stávka přístavního dělnictva v Hamburce — Organisace průmyslu proti stávkám a dělnickému hnutí vůbec — Potřeba smírčích úřadů — Mezinárodní sdružování podnikatelů a internacionalismus dělnický — Samostatna česká organisace odborová — Kongress dělnictva zemědělského v Pešti a agrární socialism v Uhrách — Dělnicke hnutí v Rusku — Mor v Indii a péče anglické vlády.

Historie bezvýsledných stávek z posledních let obohacena jest o partii nad jiné pozoruhodnou: o právě skončenou stávku přístavního dělnictva v Hamburce.

Stávka nebyla vyvolána svévolí dělnictva. Sdružení zaměstnatelé od několika posledních let snižovali mzdy dělnictva po příkladě loďařů anglických, až mzdy při drahotě životních potřeb v Hamburce staly se u většiny dělnictva k délce doby pracovní nepřiměřenými a k živobytí nedostatečnými. Přirozeno, že rovněž dělnictvo snažilo se o úpravu mzdy a doby pracovní a jako prostředek k tomu cíli o dorozumění se soudruhy anglickými, belgickými, hollandskými a skandinávskými. V Hamburce, kde ještě loni z 20.000 dělníků přístavních toliko osmý díl přináležel k dělnickým organisacím, měl o mezinárodní organisaci přednášeti Tom Man, patřící k nejznamenitějším předákům dělnického hnutí anglického a vynikající neobyčejným talentem řečnickým.

Avšak vypovězení tohoto muže (jakožto cizince), nastalé na popud zaměstnavatelů, v témž okamžiku, kdy loďaři hamburští sami vstupovali v mezinárodní styk s anglickými a j. konkurenty, nyní však spolubojovníky proti dělnictvu, způsobilo, že počet dělnictva organisovaného přístupem nových soudruhů ihned se více než zdvojnásobil. Dne 21. listopadu 1896 složili nakladači práci, jiná odvětví následovala a když hambursko-altonský svaz podnikatelů nepřijal podmínky dělnictva, byla stávka všeobecná.

Zaměstnavatelé uveřejnili mzdové listiny, které však neudávaly mzdy vlastního dělnictva, nýbrž celý hrubý příjem větších i menších podpodnikatelů, kteří teprve vlastní dělníky do práce najímají a ovšem z rozdílu mezi mzdou, již platí, a platy, jež sami za provedení práce dostávají, na úkor dělnictva těží.

Neméně než třikrát projevovalo dělnictvo ochotu, přistoupiti na smírčí soud, jemuž chtělo prozkoumání svých požadavků svěřiti a rozhodnutí jeho se podrobiti, ale pokaždé bylo zaměstnavateli příkře odmítnuto. Dělnictvo nechť opět bezvýminečně práci nastoupí a potom zaměstnavatelé prý uvidí, co se pro ně dělati dá. V četných městech německých konány schůze intelligence, a sepisovány proklamace sociálních politiků všech odstínů

v ten smysl, že stávka hamburská má význam více než jen lokální, že řešení sporů mezi sty zaměstnavatelů a tisíci dělníků nejsou věcí soukromou, nýbrž věcí národního svědomí a že dlužno všem dobře smýšlejícím přičiňovati se ne o úplné pokoření té či oné strany, nýbrž o spravedlivý smír.

Vše marno! Stávka již počátkem svým spadla v dobu nepříznivou, ježto v zimě ruch přístavní v Hamburce sám sebou jest značně obmezenější, kdežto životní podmínky nesnadnější — důkaz, že stávka nebyla připravována, že vypukla z neuvažujícího rozčilení, způsobeného bezdůvodným vypovězením bezúhonného přítele dělnictva, kdežto mezinárodní podnikatelské kartely, trusty a ringy dosud nikdo co do jejich prospěšnosti pro zájmy národní nezkoumal a jejich organisátory neodsuzoval.

Nad to přicházelo hlavně ze skandinávských zemí množství dělnictva, v zimní době bezdělnosti k práci se nabízejícího. Námořní úřad hamburský vybíral uchazeče nejzpůsobilejší, dával je orgány svými v pracích přístavních zvláštní dovednosti vyžadujících (ku př. nakládání a skládání zboží s lodí) cvičiti a poskytoval je k disposici zaměstnavatelům. Přes to páčí se škoda zaměstnavatelům stávkou způsobená, na 60 milionů marek, počátkem prosince stálo přes 170 velkých lodí nečinně v hamburském přístavě. Stávkujícím bylo na podporách rozděleno $1\frac{1}{2}$ mil. marek. Stávky súčastnilo se v celku 16.430 dělníků, nečítajíc jejich žen a dětí.

Dne 30. ledna odporučil stávkový komitét poprvé převzetí práce, v sobotu 6. t. m. bylo učiněno usnesení, že se má práce opět zahájiti, když veškeré podpůrné fondy byly vyčerpány. Následovaly v sobotu a v neděli večer výtržnosti proti stávkokazům, zakročování policie pěší a jízdní, sekání do davů, zatýkání atd. — Pražanům známé věci. Mocnější zvítězili a neopomenou svého vítězství využitkovati. Universitní profesoři pastoři a pod. uveřejňují provolání ke sbírkám pro dělníctvo stávkou postižené.

Pozorujeme vůbec nyní v podnikatelstvu nebývalou snahu po organisaci co nejpevnější. Vídeňské slévárny a strojírny zamýšlejí utvořiti nové družstvo se specielním účelem, solidárním postupem tvořiti sesílenou hráz proti stávkám neodůvodněným a jen prý lehkovážnou agitací socialnědemokratických vůdců vyvolaným; činiti jakýkoliv jinaký nátlak na dělnictvo, podnikatelům prý ani nepřipadá.

Tedy jen ochranu dělnictva proti vlastním vůdcům jeho, slibují proponenti nového sdružení, jež prý co nevidět i jinde nalezne následovníků. Ale právě tito vůdcové dělničtí na vánočním kongresu rakouských družstev odborových navrhli a prosadili přísný řád stávkový, kterým se rovněž má důrazně zabraňovati stávkám nerozvážným, svévolným a patrně bezúspěšným a nebezpečné užívání dvojsečné zbraně této co možná obmezovati.

Jde-li tudíž podnikatelům skutečně o zájmovou harmonii s dělníky, bylo by pro smírné dorozumívání mezi oběma stranami daleko účinnějším prostředkem zřízení dělnických výborů a smírčích úřadů, než sdružení podnikatelská tendence nepopíratelně bojovné a dělnictvu nepříznivé, při nejmenším proti němu předpojaté. Ostatně snad utvoření mocných koalicí podnikatelských přiměje vlády k tomu, aby zavedly dohodčí instituce

s právem předvolati obě strany aspoň k pokusu o zjednání smíru v zájmu veřejném.

I tovární velkoprůmysl jako celek počíná se organisovati, a to dle vzorů dělnických organisací místně i odborně. Po celé říši mají se utvořiti místní jednoty s většími nebo menšími obvody dle hustoty a rozlohy průmyslu a s centrálou ve Vídni. Tato territorální organisace zabývala by se pouze otázkami dělnickými a odrážením útoků sociálnědemokratických. Vedle toho byly by obory velkoprůmyslové organisovány i odborově, v čele s „Ústřední jednotou rakouských průmyslníků ve Vídni", touž, která zahájila nedávnou prudkou palbu proti Dru. Exnerovi za jeho návrh o 10hodinné době pracovní. Organisace okresní i odborová by ovšem leckde splývaly a působností svou vzájemně se doplňovaly. Konečně má se založiti denník, který by rázně hájil zájmů továrního velko průmyslu.

Jsme zvědavi, budou-li naši průmyslníci v této chystané mezinárodní organisaci akcentovati svůj národní ráz aspoň tak energicky jako naši internacionálové dělničtí, kteří právě nedávno i odborově organisovali se v neodvislou dělnickou stranu československou po smutných zkušenostech s vládychtivým panstvem vídeňským.

Je zvláštní, že ve službách politické volební agitace otlouká se dělnictvu o hlavu mylně vykládaný internacionalismus v době, kdy dělnictvo toto v organisované své části staví se vždy určitěji na půdu národní, třeba ne v ošumělém smyslu našich vládnoucích stran, a kdy s druhé strany podnikatelstvo, rolník, živnostník, továrník i obchodník, vyhledává vždy více zájmového sdružení mezinárodního.

Samostatná česká organisace odborová jest ostatně ziskem nejen národním, nýbrž i třídním pro dělnictvo samo. Odborová organisace jest u nás průkopníkem dělnické organisace politické a snah socialnědemokratických vůbec, jež obě tím více budou moci se šířiti a prohlubovati, čím lépe vlastní česká odborová organisace bude přiléhati ke zvláštním poměrům českého dělnictva, neporušujíc jiných citů a názorů tradicionelních.

V Pešti konán byl koncem m. m. sjezd dělnictva zemědělského. V nejúrodnějších krajinách uherské roviny dělnictvo má se skoro nejbídněji. Vedle ohromných latifundií jsou hustě zalidněné obce, jichž obyvatelstvo — jsouc mimo domky vesměs bez pozemků — toliko na výdělek u velkostatkářů jest odkázáno. Dříve vydělal dělník ve žních chleba pro sebe i rodinu na celý rok, dnes mláticí stroje zkrátily sézonu pracovní, zmenšily potřebu dělnictva a tím snížily jeho mzdu. Bída a neschopnost úřadů vedly k prvnímu krveprolití v roce 1891 v Orosháze a r. 1894 vypukly nové bouře v Hód-Mezö-Vásárhely, které jen zbraní s námahou byly potlačeny.

Nyní dělnictvo zemědělské, opatrnější a lépe zorganisované, hledí pro své požadavky získati sympatie veřejnosti. Žádá zvýšení mzdy, obmezení doby pracovní, zákaz noční práce, odstranění mzdy v plodinách, zrušení robot, t. j. dávek a služeb, jimiž majitelé půdy zavazují své pachtýře a které ani svou nesnesitelností ani konečně jménem neliší se od robot bývalých. Dále žádá dělnictvo odstranění čeledního řádu, zavedení

podpor v nemoci, stáří a invaliditě, veřejný dozor nad polní prací, odstranění nebo obmezení práce dětské a ženské. Na sjezd dostavil se i ministr orby.

Hnutí dělnické ztrpčuje život i ruské policii. A poněvadž organisace veřejná byla by záhy udolána spojeným úsilím vlády i podnikatelstva, bují organisace tajné. Jsou fondy stávkové, fondy na podporu literatury, pokladny na podporu dělníků v bídu upadlých nebo politických provinilců do Sibiře vypovězených. Mezi přispívateli jest zastoupena intelligence ze všech koutů Ruska. Vláda však pečuje též úsilovně o zlepšení postavení dělnictva, těžíc aspoň zde ze zkušeností učiněných v cizině.

V Indii panuje mor z hladu a bída na území, dle samých zpráv úředních přes 80 mil. obyvatelstva čítajícím. Obyvatelstva britské Indie čítalo se 1891 přes 221 milionů, jejichž chudoba překonává všechny evropské představy. Přes to provádí tu anglická správa vykořisťovací systém slohu nejrozsáhlejšího. Roční daně obnášejí přes 600 mil. zl.; hůře však, že přes 360 mil. zl. ročně odchází z důchodů Indie bez veliké náhrady do Anglie v podobě úroků ze státního dluhu (jehož úpisy z 90% umístěny jsou v Anglii) a z půjček železničních, v podobě pensí pro vysloužilé anglické úředníky, vojáky a důstojníky a v podobě zisků pro anglické majitele průmyslových a obchodních podniků, v Indii provozovaných. Poněvadž všechny tyto platy dějí se ve zlatě, kdežto domácí měnou v Indii jest stříbro, jsou tím nesnesitelnější, čím více hodnota stříbra klesá. Lid jest vyssát, pozemkový majetek zadlužen, státní fond, který měl na základě starších hrůzných zkušeností (mor v Indii v r. 1878 zhubil přes 5 mil. lidí) z daní býti utvořen k podpoře obyvatelstva při katastrofách budoucích, byl obrácen na jiné účely. Obilí jest v některých krajinách dostatek, ale není komunikací k jeho dopravě, není veřejných zásobáren k pomoci v případě nouze, není konečně peněz k nakoupení potravy. A pořád Anglie vyváží na indické ráji vydřené miliony, ano i obilí, a úředníci v hladové britské Indií jsou, z cizích peněz, nejlépe placenými úředníky světa! *V.*

Rozhledy časopisecké.

Věčně svěží — odpusťte, ne p. Zákrejs; vždyť já přece k panu Zákrejsovi a o panu Zákrejsovi nemluvím. Mně p. Zákrejs je „Zákrejs“ — symptom, typ anebo chcete-li raději veliký starovlastenecký pytel No. tolik a tolik, v němž se prohánějí různí pánové a dámy. Co pak neznáte ty závody pytlové? A není zajímavo, jen ze vnějších a směšných tvarů pytle hádat, kdo v pytli běží? A teď si představte závod velepytlový! Ve vlasteneckém velepytli je celý tucet závodníků a vy z těch různých forem a tvarů velepytlových si můžete říci, tu je ten, tu je ta, tu je to . . .

A tak přece jen začnu docela obvykle:

Věčně svěží p. Zákrejs posadil se v poslední „Osvětě“ na třínohou stoličku a jal se kázati. Dvě třetiny svého sermonu věnoval J. S. Macharovi jako repliku na jeho odpověď v sešitě prosincovém, repliku důstojnou, plnou Zákrejsovské vtipnosti a libomudrctví: jednu třetinu vyplnil volnými rozhledy, začínajícími mnohoslibným úvodem: „Rozhledněme se trochu, jaké horké bubliny v tom našem světě šumí, vrou, kypí a syčí!“ . . . A my chceme pro dnes shrnouti milosrdně závoj zapomenutí nad metamorfosou, kterou před rokem provedl p. Zákrejs s citátem Reichovým stran Heddy Gablerovy a chceme dnes ukázati, jak tyto bubliny šuměly, vřely, syčely a kypěly v hlavě a duši p. Zákrejsově, toho Zákrejse, jenž jest typickou pavezou a kopím našich reakcionářů, starovlasteneckých frásistů, dvacetiletým stkvostem „Osvěty“, jak se sám chlubí a hájí, Donem Quijottem tam, kde se slečna Krásnohorská cítí Johannou d'Arc; chceme mu shovívavě vysvětliti leccos, co si jeho ubohá hlava sama srovnati nemůže; slovem: chceme provésti vivisekci ducha, kterého tam p. Zákrejs na krám vykládá, konsekvence pro celý tábor našich starovlastenců, pro „Osvětu“, jíž p. Zákrejs se krášlí a soud o p. Zákrejsovi vůbec, provede si čtenář sám.

*

„Státní právo,“ pravil dr. F. L. Rieger v Kolíně, „znamená tolik, že království České jest souverénní, že král český jest plný souverén, nepodléhající žádnému jinému mocnáři ani v minulosti ani v budoucnosti.“ Rieger mluvil každému z té duše, dle přesvědčení, jež každý z nás v srdci srdce svého chová; proto nelze mluviti o konci samostatnosti české, a proto jsem vždy tak těžce nesl název známého Denisova díla.“ —

Ubohá duše p. Zákrejsova! Co všechno musí nést a všechno tak těžce! Pro ni musí být pouhé čtení v dějepisu trýzní strašlivou: konec

světského panství papežova — jaký to dějinný omyl, jaká prázdná fráse na trápení p. Zákrejse sestrojená! Nic neplatí fakty, nic pravdy — všecko je dým! Potomci starých Římanů mají své státní právo: římské imperium z dob Augustových! Ať se Makedonci hlásí o svůj stát z dob Alexandra Velikého; Peršané ať požadují svůj stát jak byl za Dareia; Francie má na vůli: buď to, co měl Ludvík XIV., nebo ještě líp: hranice z r. 1805, nebo nejlíp: říši Karla Velikého; státy Arabů, Turků nepřestaly existovati, jen ať si moudře vyberou dobu a hranice, které mají být restituovány — — a pak ovšem ať jdou všichni ti na p. Zákrejse, jenž chytí příslovečná kolesa vozu dějin a zvrátí všechno tam, kde to má vlastně být. A dále voláme p. Zákrejse na soud české veřejnosti: ví-li tak jistě, že český stát existuje, ať to poví coram populo, a naši poslanci se nebudou namáhat ve Vídni za to, co má už dávno p. Zákrejs vlastně v kapse.

*

Škoda, že se nezdržel p. Zákrejs na poli historie déle. Ta „bublina“ mu byla asi přespříliš „horkou“! Zabrousil do literatury, v níž je ovšem znalcem a soudcem tak osvědčeným jako v historii.

Ve své odpovědi p. Zákrejsovi zmínil se Machar o jizlivých verších v knize „Napadlo rosy“ . . . P. Zákrejs, literární kritik „Osvěty“ o knize té a obsahu ovšem dříve nevěděl, neboť by byl provedl ihned to, co provedl nyní. Šel totiž domů, zpřevracel listy v řečené sbírce Vrchlického, našel něco, namočil péro a — — citoval šťavnaté veršíky ty jako zdrcující trumf v „Osvětě“ na str. 186. a přidal ovšem ještě šťavnatější prosu vlastní. P. Zákrejs zajisté ví, že ve věcech, podléhajících jistým paragrafům rakouského zákonníka, dostane se do káznice nejen ten, kdo závadné věci píše, ale i ten, kdo je rozšiřuje, ale ví zároveň, že dotyčné verše v obor řečených paragrafů nespadají a proto provedl hrdinství: hodil cizím blátem a duši jeho je při tom dobře. A tak ho upozorňuji, že, bude-li čísti knihu tu pozorněji, najde látky ještě na tři strany „Osvěty“, a duši jeho bude jestě lépe. A paragrafů báti se nemusí . . .

*

Též o Havlíčkovi zahovořil p. Zákrejs.

„Havlíčka si vlastní všechny strany. Nejnověji — ve spise „Karel Havlíček“ — vindikuje ho p. T. G. Masaryk dokonce i realistům! Pravda jest, že Havlíček patřil a patřiti bude všem v ě r n ý m n á r o d o v c ů m, a p. Masaryk ať se neptá, jak by j í m Borovský zatočil, kdyby se byl dožil našich dnů.“

Jak by byl Borovský zatočil prof. Masarykem p. Zákrejs jistě neví a nemá proto robiti takových omšelých narážek; jak by se však Borovský díval na p. Zákrejse, víme určitě a povíme rovněž určitě: dobrácky, s úsměvem, zrovna tak, jak se díváme my, a napsal by mu:

Každý něco pro vlast.

Nedosti to, pravíte, knihy psát;
též v l a s t e n c e m buď každý literát.
„Buď také v l a s t e n c e m, ty zvláště, Habakuku,
učiň jak Scaevola, upal si pravou ruku!“

*

Kde p. Zákrejs nemůže, vypůjčí si — jako děti ve druhé třídě obecných škol při odčítání. Tak tedy praví dále: „Panu F. V. Krejčímu jeden venkovský list velmi dobře připomíná, co ve své „Dnešní otázce mravní“ napsal: že obojazyčnost není věcí lhostejnou, nýbrž neřestí mravní, znakem bezbarvitosti národní. A hle, nyní p. F. V. Krejčí slíbil psáti do dvoujazyčné českoněmecké „Akademie!“ Nepřekvapilo by nás, kdyby se p. F. V. Krejčí s p. J. S. Macharem stali úplně německými spisovateli, jako druhdy V. K. Šembera.“

Zde věřiti na pouhou naivnost dopáleného patrioty bylo by směšno. Zde mluví zase jednou starovlastenecký policista. Pan Zákrejs potřeboval denunciaci a našel ji. „V jednom venkovském listu“, praví. „A jeden venkovský list“ má být vážným pramenem pro tak seriosně tvářící se revui jako „Osvěta“? Kdyby byl p. Zákrejs protivníkem slušným, byl by si přečetl „Dnešní otázku mravní“ celou, byl by našel na str. 41. a 42. něco docela jiného a nebyl by škodil — ne sobě jako kritik — ale své cti jako člověk. Byl by tam našel mezi mnohými jinými větami, které by jemu, p. Zákrejsovi, dopadaly jako rány na lebku i tu: Kdo nedovede dnes vytvořiti a zachovati svůj český karakter, nemá mravního karakteru vůbec. A my zde ten český karakter upíráme nejen p. Zákrejsovi, ale celé té kohortě vlasteneckých frásistů, kteří melou stále o Bílé Hoře, Jiříkovi z Poděbrad, českém státu, národnosti atd. Nic na Vás není českého jen ta řeč; Váš cit, Vaše moudrost, Vaše názory, Vaše duše jest německá či bůhví jaká. Dovedete hejslovanit, kdedomovat, zatracovat ve jménu národnosti — ale Jste obílení hrobové, a nám už to vaše vlastenectví leze z krku, jak řekl Neruda.

*

„Co bývalo, co je staré, nemá ceny, tak asi zní oblíbený „moderní“ moderně zakotvený názor. (Zde musím p. Zákrejse přerušit: kde se toho dočetl, kde to slyšel od nás? Jakého to klepařského ježka sází zase p. Zákrejs do kožichu ctihodné revue „Osvěty“? Proto my akcentujeme Nerudu, Čelakovského, Havlíčka, Šafaříka atd.? Ti nemají pro nás ceny? Jak se tomu říká, p. Zákrejsi?) Ale p. Zákrejs praví dále: „A hle, co pojednou tvrdí „Čas“: „Vzpomínáme-li na starší doby české literatury, kde býval překlad událostí, kusem umělecké práce, vzpomínáme-li ještě i na poměry před 20 lety, je nám teskno po těch poctivých časích a svědomitých pracovnicích . . . Překladatelství pokleslo. Z umělců stali se řemeslníci, z uměleckých děl jarmareční výrobky“. — Je-li možná?“

Tolik p. Zákrejs. A dobrý muž ten necítí, jaký provedl kotrmelec. Inu ovšem: p. Zákrejs nás měří svým lineálem, my, díky bohům, nejsme rostlí podle něho, a p. Zákrejs nevidí, že má lineál špatný, zbortěný, ale zlobí se na nás. Pokleslo umění překladatelské, p. Zákrejsi, pokleslo. Před dvaceti lety by byl nikdo nepřeložil na př. slovo Märchen slovem „Báchora“. Vždyť „Báchora“, pane Zákrejsi, značí česky tolik jako „peřina“!

*

V následujícím odstavci udal p. Zákrejs ne sice nový, ale jemu přiměřený vtip o provazníku. Trochu dále vypůjčil si klassickou větu ze „Studenta“ (jak vidno, vzdělává se kritik „Osvěty“ listy jistě pěknými!), a přivěsil k ní hlubokou pravdu: kdo píše korany, je Mohamed. Opět dále začíná říkati nějakou litanii (Panenko Maria! Svatá Jenovefo!), což se mu zdá být samému k popukání — — na základě toho všeho doufám, že mu přijdu vhod následující ne sice zcela novou ale čistě zákrejsovskou hádankou: Ví pan Zákrejs jaký je rozdíl mezi svíčkou a klavírem? — Ujisťuji ho, že nad rozluštěním bude se smáti víc, než nad svým nejlepším vtipem.

*

„A zase jeden obrat sensační! „Nenapadá mi nijak, vylučovat vlastenecký cit z poesie, z umění,“ prohlašuje shovívavě a milostivě p. F. X. Šalda v Čase.“ Zaznamenává p. Zákrejs a nepřidává, bohužel, ani nejmenší glossy. Kterýmžto spůsobem, kdybychom ovšem chtěli, dostaneme p. Zákrejse okamžitě v kruh zuřivých odpůrců Rukopisů, neboť praví zajisté p. Zákrejs na str. 187. Osvěty, řádka 32.: „Rukopis Královédvorský jest podvržen“.

*

O Rukopisu vytvořil p. Zákrejs ještě jednu glossu: „Je prý největším neštěstím pro Rukopis Královédvorský, že jej našel Hanka. To je zrovna takové mudrctví, jako kdy by někdo hájil thési, že je naším největším básníkem J. Karásek nebo p. Karel Dostál-Lutinov.“

Zde je zajímavý psychologický moment. Psycha p. Zákrejsova totiž ví, že čtenáři „Osvěty“ ztěžka asi najdou, kde ona věta o Hankovi byla napsána. A aby ji p. Zákrejs citoval celou — tomu brání jeho stydlivá citlivost vůči někomu, jemu tuze blízkému a strach o reputaci dotyčného blízkého. Neboť ona věta zní: „Největším neštěstím pro Rukopis Královédvorský jest, že jej našel Hanka a hájí p. Zákrejs!“. Bylo vytištěno v „Novém Životě“ a proto najednou ťafka p. Dostálu-Lutinovi, jenž jest jeho redaktorem.

*

A tak pro dnes: Lassen wir den armen Schelm laufen.

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Mám zde dvě knihy, vyšlé v Libuši a určené ženskému světu. Jednu napsal J. D. Konrád, druhou Věnceslava Lužická.

Kniha Konrádova až hříšně útočí na slabost rozumu a srdce lidského. Dvojí je tu možnost: Buď spisovatel předpokládá příliš obmezené čtenářstvo a píše pak s přehnanou až důvěrou v naivní jeho neprozíravost aneb sám je dobrodušně neprozíravý a zcela vážně spisuje takové své knihy, jako je Jan Herodes, sám kochá se v takových situacích a historiích, jaké tu vymyslil a snesl a vážně předpokládá, že pokochá se i čtenář. A možné tedy je i obojí, možné, že kochá se i on i čtenář a proti tomu není žádné policie. Ostatně jsou i horší knihy a t. zv. vážné a t. zv. umělecké knihy, a dokud vůbec mnoho knih se píše a šmahem kde co se čítá, proč by i pan Konrád nepsal historie o přeměněných a nepřeměněných kojencích, a matce, shledávající se po dvacíti letech se synem (později však vychází na jevo, že vlastně matka není matkou), knihy, v nichž hraje úlohu i podzemní chodba, vzbouřené vojsko atd. A konečně psal by p. Konrád knihy a jiní a jiní, kdyby jich nikdo netiskl? A tiskl by kdo, kdyby nikdo nečetl? A proč kdo říká? A teď celá řada proč — proč — proč a tu člověk vrací se i k sobě, počínají i výčitky svědomí — —

A tak raději k té druhé knize, kterou sepsala paní Lužická! Paní Lužická jistě dle svého pojmu je ideální žena a jistě má dobrou vůli, učit své čtenářky dívat se ideálně na život. Že učí špatně, že vůbec to „ideálně" chápe špatně, nerozumně, za to mohou opět takové šablonovité romány, podle nichž sama učila se hledět na život a psát své knihy — knihy jako je román „V Bílém dvorci", o němž bych měl referovat, o němž však raději pomlčím.

Příjemněji než obě tyto knihy působil na mne román F. Sokola Tůmy „Obětovaná", povídka neznámého autora, také překořeněná napínavými situacemi, s uměleckého stanoviska nepropracovaná, ale přec hodně převyšující i knihu Konrádovu i knihu paní Lužické. A právě tím stojí nad oběma knihama a příjemněji působí, že autor napsal svůj románový pokus z vnitřní pohnutky, že na každé stránce je vidět, jak mu šlo o odhalení něčeho, co ho v životě pálí, naplňuje hořem a lítostí. „Hleděl jsem zachytit bídu mravní jedné části, tak zvané lepší společnosti," praví v doslovu, „která svojí mravní schátralostí vrhá v propast bídy skutečné ubožáky, kteří jí padli do rukou a na nichž ukájela svoje choutky. — —

Myšlénka k této knize vznikla, když jsem pozoroval po venkově život oněch ubohých tvorů, jež splodila nejvášnivější láska (?), ale kteří jsou hrozným „Červeným domem“ dáni na vychování — kde jako výsměch lásky žijí život bez lásky, bez radosti, bez domova.“ Spisovatel vylíčil v povídce život svedené dívky — dcery svedené matky. Je ovšem vidět v jeho knize šablonu starých románů s patřičně rozděleným světlem a stínem, s dobrými bytostmi na jedné straně, se zlými na druhé. Ale spisovatel snaží se přec vnikati i do nitra svých osob a pak i za ty osoby k oněm hybným silám, jež člověku určují místo ve společnosti a často namnoze vedou jej životem. Rád filosofuje, vkládá do úst svých osob výroky, převyšující jejich duševní úroveň, ale odpouštíš, neb z knihy takové, byť umělecky celkem sotva významné, přec něco hřeje. Cítíš i v ní tíhu otázky, otázky nemanželských dětí, zplozovaných ne nejvášnivější láskou, jak se spisovatel vyjadřuje, nýbrž většinou v pustých záchvatech, bez všeho myšlení na to, že okamžik dá vznik milionu okamžiků — životu nového člověka, vyrůstajícího pak v smutných okolnostech.

Té otázky dotkl se i Ignát Herrmann v jedné ze svých „Dvou pražských idyll, vyšlých nedávno v rodinné knihovně Vilímkově. Pojal otázku fatalisticky. Nemanželská dcera má opět nemanželskou dceru, ta také klesá atd. „Naší rodinou vládne divný osud . . .“; vypravuje matka kleslé dcery. V naší rodině není již v třetím koleně mužů . . . Moje nebožka matka neměla otce, já neměla otce — a Kristynka — bohužel — stejně nemá otce.“ Hermann pracuje víc zevními prostředky, ale konečně i v takových povídkách skrývá se kus života, byť ne právě jádro — smysl života.

Za uměleckými snahami po výtce chce se a míní se nésti malá knížka Karla Kamínka „Dies irae“, vydaná Moderní revuí. Přečteš a v hlavě rozvíjejí se otázky: Co je umění, co je pravé umění? Jaký má účel a úkol v životě? Pro koho je umění — kdo dovede chápat umění a jaké má a musí býti umění, má-li kdo dovést neb nedovést chápat? Povídka jedná o hudebním komponistovi, mučeném pochybnostmi a strachem, aby jeho skladba, provozovaná prvně veřejně, nenalezla úspěchu u širokého obecenstva. Nalezne-li, je ztracen — není umělcem, nebo umělci nemohou být chápáni davem. Tedy umělecký aristokratism! Ale já knížkou p. Kamínkovou vidím hloub — vidím jeho vlastní pochybnosti a muka, je-li jedním z povolaných či nepovolaných klečet na stupních oltáře před božskou autoritou umění — jsou to jeho pochybnosti o jeho vlastním umění a o umění vůbec. „Ale člověk se chce klaněti tomu, co nepodlehá sporu, co je tak jisté, že všichni lidé jedním rázem se uvolí, všeobecně se tomu klaněti. Neboť starost těchto ubohých tvorů nezáleží pouze v tom, aby nalezli něco, čemu bych se mohl klaněti já nebo druhý, nýbrž aby nalezli něco takového, aby v to uvěřili všichni a všichni se tomu klaněli, a sice nezbytně všichni společně. A právě tato potřeba všeobecného klanění jest hlavní mukou každého člověka zvlášť i celého člověčenstva vůbec od počátku věkův. Pro toto všeobecné klanění hubili se navzájem mečem. Oni si stavěli bohy a vyzývali jedni druhé: „Zanechte svých bohův a přijďte se klanět našim, anebo smrt

vám i vašim bohům!“ A tak bude až do skonání světa, ba i tehdy, až zmizejí ze světa i bohové; ale jim to bude jedno — padnou na tvář před modlami.“ Tak praví Dostojevský v Karamazových. Snad neprofanuji těch slov, dovolávaje se jejich analogie. Nevěřím v upřímnost aristokratismu p. Kamínkova, nevěřím v upřímnost aristokratismu celé té skupiny, k níž se hlásí. „Zanechte svých bohův a přijďte se klanět našim, anebo smrt vám i vašim bohům!“ — — — to vždy se mi ozývá a hlásí v pozadí za oním aristokratismem. Ostatně knížka p. Kamínka není tak nepochopitelná a tedy prakticky stojí vlastně proti theorii. V prvé polovici je povídka působivější, protože jistě upřímnější, vlastnější nitru autorovu. V druhé polovici vidět, jak suggeruje si svou ideu, zacházeje tím do zámezí.

Velmi podivnou knihou je Bereničina Zahrada, vydaná Vzdělávací bibliothékou v překladě p. Arnošta Procházky. Jak vyložit, pochopit a smířit se střízlivým rozumem jejího spisovatele, Maurice Barrèsa? Ten dle slov překladatelových dovedl až do krajnosti, oč usilovali naturalističtí romancieři před ním, k čemu směřovala celá literární evoluce posledních desítiletí: rozbil prý úplně formu románu, zbavil ho až do nejmožnější svrchovanosti všeho romaneskního, učinil z něho skutečnou lidskou studii — věru těžká věc! P. Maurice Barrès prý dává nazírati na existenci a člověka v tom, co má trvalého, velikého, dobrého — slovem, pod zorným bodem věčného. V čem záleží to věčné? V té historii perversnosti, či co jiného je Bereničina zahrada? Vím, že Maurice Barrès myslil svou historii symbolisticky a že naráží na historii všehomíru, chápu také, že přemáhá v theorii perversnost, avšak to, jak se jí obírá — ne to, že se jí obírá — a jak se pokouší řešit, ukazuje, že v perversnosti vězí. *Z.*

Nové spisy. Znamenitý franc. chemik Berthelot, *Science et Moral* 1897, vyslovuje svou víru v moderní vědu: chemie rozluští také sociální otázku a přetvoří společnost tím, že bude umět chléb z kamení. — C. L. Ferriani, *Minderjährige Verbrecher*. Versuch einer strafgerichtlichen Psychologie. Deutsch von A. Ruhemann 1866. — Eug. v. Philippovich, *Grundriss der Politischen Oekonomie*. I. sv.: Allgemeine Volkswirthschaftslehre. 2. vyd. 1897. — F. D. Maurice, *Moral and Metaphysical Philosophy* 2 sv. 1890. Nové vydání dějin filosofie se stanoviska křesťanského socialismu anglického let 50 a 60tých. — A. Vierkandt, *Naturvölker und Kulturvölker*. Ein Beitrag zur Socialpsychologie, 1896. — Ал. Беселовский, Западнос влиянie въ новой русской литературѣ. 2. vyd. 1896. — Е. Шмурло, Восттокъ и Западъ въ русской исторiи. 1895. — А. Н. Пынинъ, Общественное движенie въ Россiи при Александрѣ I. 2. vyd. 1895. — R. Eucken, *Die Lebensanschauungen der Grossen Denker*. Eine Entwickelungsgeschicht des Lebensproblems der Menschheit von Plato bis zur Degenwart. 2. vyd. 1897. Spis populárně líčí vývoj hlavních filos. myšlének; upozorňujeme na kapitolu o životním ideále humanitním. Autor totiž správně ukazuje, že humanitní program v minulém a tomto století je zvláštní a veliký směr filosofický; poněkud jednostranně v něm cení prvek aesthetický. — Známý ruský general theoretik Dragomirov napsal Разборъ романа

Бойна i Миръ, 1895: autor vysoko cení umění Tolstého, pravdivý popis válečných a vojenských situací, souhlasí s realistickým pojímáním války, ale nesouhlasí s vývody Tolstého. — Herbert Spencer dokončil svou sociologii: *The Principles of Sociology,* vol. III. Těžiště svazku je ve výkladu zřízení průmyslového a kulturního („Professional Institutions" = lékařové, hudebníci, řečníci, básníci atd,) — Ad. Harnack, *Das Christenthum und die Geschichte*, 1896. — L. Lévy-Bruhl, *La philosophie de Jacobi*, 1894. — G. F. Stout, Analytic Psychology, 1896. — R. Mehringer und K. Meyer, Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie, 1895. — A. Odin, professor vysoké školy v Sofii, Genêse des grands hommes, 1895. (Proti upřílišované dědičnosti.) — F. Adler (zakladatel ethických společností v Americe), Der Moralunterricht der Kinder, 1894. — H. Gunkel, *Schöpfung und Chaos in Urheit und Endzeit.* Eine Religions-Geschichtliche Untersuchung über Genesis 1 und Apok. Joh. 12., 1895. — H. Finke, *Acta concilii Constanciensis.* I. sv. (Akty pro léta 1410—1414), 1896. — H. Rashdall, *The Universities of Europe* in the Middl Ages, 2 sv. 1895. — Н. Б. Шелгуновъ, Огерки русской Жизни, 1895. — J. Vlček, *Pavel Jos. Šafařík*, 1896., v podstatě čtenářové Naší Doby spisek znají; Šafařík pěkně vylíčen netoliko po stránce vědecké, ale také charakterové. — J. Jakubec, *Antonín Marek,* jeho život a působení i význam v literatuře české, 1896. Také dobrý příspěvek k popisu starší doby obrozenské: Marek jakožto buditel druhého řádu vyniká ve svém liberálním osvícenském úsilí; vidíme přívržence romantického rusofilství, nadšeného vlastence, nepilného sice ale dovedného spisovatele, obohacujícího jazyk spisovný mnohými svými novými slovy. Dr. Jakubec o Markovi velmi vhodně upomíná úsudek Nerudův. — *Hornická čítanka.* (Jak stávkují neodvislí? — Hospodářství a statistika bratrských pokladen. — Oprava bratrských pokladen. — Naši důvěrníci.), 1896. — *Třídní boj*, sociální úvahy Karla Dědice (Děln. knihovny č. IV.), 1897: slušné vyložení sociálně-demokratického programu českého. — *Fabianská pojednání o socialismu* přeložili J. Pelcl a A. Hofmeister. (Knihovna Rozhledů XI.) 1897. — A. Bráf, Břímě, které se dá zmenšit. Slovo k rolníkům a jejich přátelům, 1896; velmi užitečné poučení o plánu hypotéční banky české, převádět knihovní dluhy na nižší úrok. — Poučný a zajímavý spis známého básníka a kritika německého J. Harta: *Geschichte der Weltlitteratur und des Theaters aller Zeiten und Völker.* Gegen 1000 Abb. im Text. Zahlreiche Tafefn in Schwarz- und Farbendruck. (Hausschatz des Wissens. Abth. X, Bd. 15 u. 16.) Neudamm. J. Neumann, 1894—1896. 2 sv. za 15 mk. — E. W. Sievers, Mit einer Ein leitung von W. Wetz: *Shakespearés zweiter mittelalterlicher Dramen-Cyklus, 1896.* Vylíčení středověkého názoru a sociálního zřízení: Shakespeare představitelem principů novodobých. — *Charlotte Brontë and her Circle.* By Clement K. Shorter 1896: Spisy Charlotty Brontë u nás tuším jsou úplně neznámy a velikým neprávem; neboť podle soudu našeho je větší než na př. George Eliotová. Překlady její románů (Shirley — Jane Eyre) by se jistě líbily. — R. M. Meyer, *Göthe* 1895. Meyer snaží se se stanoviska názorů nejnovějších nad Göthea vyniknout, Göthea překonat: se staršího stanoviska neobmezeného obdivu Göthea píše a již

proti Meyerovi A. Bielschowsky, *Göthe*, I. sv. 1896. — Kuno Francke, *Social forces in German Litterature.* A study in the history of civilization, 1896: Američané studují německou osvětu s porozuměním a nadšením. — A. Ricardou, *La critique litteraire*, 1896: Velmi poučné, svědomité vyložení nynějších kritických směrů francouzské kritiky se stanoviska Brunetierèova, jenž také napsal úvodní doporučení. — André Maurel, *Les trois Dumas*, 1896. — Augustin Filon, Le Théâtre anglais, 1896. — G. A. Scartazzini, *Enciclopaedie dantesca* I. sv. (A—L) 1896: Slovník obsahující všecek materiál životopisný a Danteových básní a spisů. — K. Goedeke, *Grundriss der Geschichte der deutschen Dichtung.* Zweite ganz neu bearbeitete Auflage. Nach dem Tode des Verfassers in Verbindung mit Fachgelehrten fortgeführt von Eduard Goetze. Fünfzehntes Heft (VI. Bandes 2. H.). — C. Neumann, *Der Kampf um die neue Kunst*, 1896. — Franz Brümmer, *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten des neunzehnten Jahrhunderts.* Vierte völlige neu bearbeitete und stark vermehrte Auflage, 4 sv. Reclam, 1896. — Gaston Paris, *Penseurs et Poètes*, 1896: znamenitý filolog a znatel francouzského středověku píše tu o James Darmesteterovi, Renanovi, Taineovi, historikovi Sorellovi, o Mistralovi a j. — *Karl Immermann.* Eine Gedächtnisschrift zum 100. Geburtstage des Dichters. Mit Beiträgen von R. Fellner, J. Geffcken, O. H. Geffcken, R. M. Meyer und Fr. Schultess. Mit einem Porträt Immermanns in Photogravure und einer Lichtdrucktafel. 1896. — *Das deutsche Drama in den literarischen Bewegungen der Gegenwart.* Von Berthold Litzmann. Dritte erweiterte Auflage. 1896. — Anna Tumarkin, *Herder und Kant*, 1896: autorka (ruska) ve své dissertaci Herdera pojímá se stanoviska Kantova. — O Herderovi je výtečný nový spis Eugena Kühnemanna: *Herder's Leben*, 1896: Herder pojat jako jeden z hlavních představitelů XVIII. věku a hnutí humanitně národního.

ZPRÁVY.

O H. Ibsenovi přináší Hlídka v č. 2. výtah z článku N. Michajlovského, uveřejněného v Russkaje Bogatstvu. Většina dramat Ibsenových, praví se, založena na jednom ze dvou motivův: uražené cti a utlačeného, utrápeného svědomí, nebo na té neb oné kombinaci jejich. Otázky cti a svědomí nejvíce poutají k sobě pozornost jeho a jsou jádrem dramat. Všechno, co Ibsen napsal, tvoří v celku jednu velikou knihu o „odpovědnosti člověka“, do které různé náhody spletly mnoho zbytečných stránek. Odpovědnost pak člověka před sebou i před jinými vyčerpává se pojmy viny a zásluhy i odpovídajícími jim motivy svědomí a cti. Hrdinové dramat jeho jsou nakresleni bledě nebo hrubě, není u něho zakončených typických figur; stavba dramat bývá dětsky nebo archaicky naivní nebo příliš umělkovaná; fabule příliš zapleteny, málo rozmanity, zbytečné podrobnosti příliš četny. Vůbec jako umělec Ibsen stojí daleko níže své reputace. Děj příliš rychle postupuje, neobyčejné události příliš úmyslně se přispůsobují k ději; snahy, úmysly hrdinů jsou neurčity; mlhavý symbolismus proplétá se u něho s realismem; patrna zvláště u něho také náklonnost k tajemnému, nevysvětlitelnému, k tajemným, magickým effektům a silám, určujícím osud člověka. K takovým osudným silám, jež mají vliv na osud člověka, náleží na př. magická síla tajemných kouzel námořníka, jež účinkuje i v dáli, přírodní okolnosti, v nichž člověk se narodil, vyrostl, a síla dědičnosti, jež v mnohých dramatech hraje důležitou úlohu. Mlhovitosti hrdinův Ibsenových napomáhá také náklonnost jeho k tajemným zjevům, a právě tímto mlhavým symbolem a náklonností k tajemnému vysvětluje se obliba jeho u mladých, současných. Ač Ibsen přináší hojně obětí na oltář symbolismu, přece nelne k novým proudům. Líče nešťastná manželství, vyhýbá se líčení cizoložství, jímž se obírají letopiscové nešťastných sňatků. Nešťastné manželství nebývá cílem jeho popisu, nýbrž pouze příležitostí k líčení nemnohých hnutí duše lidské, citů cti a svědomí. Dramata jeho jsou napořád variacemi na totéž thema „odpovědnosti člověka“, variacemi styku osudné síly „přirozeného postupu věcí“ s citem odpovědnosti, vznikajícím v duši hrdinův, odpovědnosti ve dvojí formě viny a zásluhy, svědomí a cti, tragicky osvětlených; tragického osvětlení pak autor dosáhl stykem osobní vůle s osudnou mocí nevyhnutelnosti. I magické effekty jsou mu potřebny, ne pro jejich tajemnost, nýbrž jako výraz osudných sil, třídících osud lidí. Proto vedle

magických sil vidíme v dramatech jeho nepřekonatelný vliv přírody, všecko uchvacující sílu lásky, náklonnost k dědičnosti, nezměnitelný „zákon evoluce“, fatalní splynutí okolností, z nichž rozvíjejí se důležité události. Také společnost, obecenstvo je v dramatech Ibsenových takovou osudnou mocí, a tak konflikt jednotlivé osoby se společností lidskou jest u Ibsena pouze jednotlivým případem konfliktu osobní vůle se silami osudné nevyhnutelnosti vůbec. A tragická stránka tohoto konfliktu záleží v mukách raněného svědomí a uražené cti, nikoli však v záhubě hrdiny. Vůbec Ibsen je příliš bohat zbytečnými podrobnostmi, paralelními zápletkami i rozuzleními, jež pozornost divákův odtrhují od hlavního předmětu, ale je chud základními motivy.

Zrušení platu školního v království Českém. Zemský výbor království Českého uložil před časem zemské účtárně, aby vypočetla, jaký náklad z fondu zemského by vyžadovalo zrušení školného na všech obecných a měšťanských školách v celém království. Účtárna zemská předložila nyní rozpočet, dle něhož by náklad se zrušením školného činil okrouhle 1,600.000 zl. Kdyby školné hraženo býti mělo z fondu zemského, musily by se přirážky zemské zvýšiti o 5·2 proc. Zpráva ta předložena bude nyní, jak sdělují denní listy, školní komisi, aby na jejím základě otázku zrušení školního platu vzala v úvahu. Jednotlivé pokročilejší obce nečekají se zrušením školného na tyto dlouhé lokte. Tak nedávno zase obecní zastupitelstvo v Hnidousech, okresu Slánského, následovalo dřívějšího příkladu jiných obcí a usneslo se na tom, aby počínaje 1. lednem 1897 každé další placení školného bylo zrušeno a paušalované školné hrazeno bylo z příjmů obecních, po případě přirážkou ku všem přímým daním v obci předepsaným. Také v Praze při nedávném projednávání rozpočtu přivedena otázka zrušení školného ve sboru obecních starších na přetřes.

Nespalitelný papír vyrábějí v Německu z amiantových vláken a z dřeviny. Papír vzdoruje i bílému žáru.

Stávky v Rakousku za r. 1895. Roku 1895 událo se v Rakousku celkem 205 stávek v 869 podnicích s 40 tisíci 36 dělníky; z těchto účastnilo se však stávek jen asi 70 procent. Ze stávkujících dělníků bylo 1624 propuštěno, 679 opustilo podnik dobrovolně, ostatní vstoupili opět do práce. Nejvíce stávek bylo v Dolních Rakousích (94) a v Čechách (57), na jaře a v létě. Celkem zdařily se stávky asi ze tří čtvrtin; ty, které trvaly nejdéle, měly nejméně úspěchu. Příčinou stávek byly především požadavky mezdní (a tu snáze dosaženo bylo ponechání mzdy dosavadní, měla-li býti snížena, než žádané zvýšení mzdy dosud placené), dále zkrácení doby pracovní (větším dílem na 10 hodin) a propuštění dělníků. Pracovních dnů dělnictvo ztratilo asi 322 tisíc, na mzdě asi 300 tisíc. Za účelem srovnání uvádíme zde ještě, že téhož roku (1895) stávkovalo v Německu 14 tisíc 32 dělníků po dobu 7210 dní, ve Francii 45 tisíc 801 dělník po 617 tisíc 469 dní a v Anglii 263 tisíc 758 dělníků po 5 millionů 542 tisíc 652 dní. (Lid.)

Podpůrný spolek „Radhošť“ v Praze vydal právě výroční zprávu za rok 1896, z níž tato data vyjímáme: Podporoval spolek 165 členů, jimž rozdal 19.541 obědů v ceně 5441·73 zl. a podpor peněžitých

549·25 zl. Z podporovaných bylo 152 z Moravy, 6 ze Slezska, 7 ze Slovenska; dle oborů bylo právníků 62, mediků 25, filosofů 19, techniků 36, posluchačů um. prům. školy 6, z oborů jiných 18. Z těch skončilo pomocí „Radhoště" svá studia: 8 právníků, 8 mediků, 3 filosofové, 3 technikové, 1 obch. akad., 1 pharmaceut. Jmění jest: základní 20.872·59 zl., vydajné 3628·54 zl., Jandova nadace (na taxy ke zkouškám) 2327·41 zl.; Pflégrův fond 501·99 zl.; ze jmění vydajného na hotovosti jest 403·94 zl. Celkový loňský příjem byl 8544·58 zl. Spolek trvá od roku 1869.

Ze stanov spolkových vyjímáme: § 4. Účelem spolku jest: podporovati každým přiměřeným způsobem nemajetné československé studující z Moravy, Slezska a Slovenska v jich studiích na čes. vys. školách a vyš. odbor. školách v Praze, pokud jsou zapsanými posluchači, po případě jeden a půl roku po absolvování.

§ 7. Členem zakládajícím se stane, kdo zaplatí 25 zl. buď najednou nebo ve lhůtách do dvou let; skutečným, kdo ročně platí aspoň 2 zl.; přispívajícím a činným, kdo zaplatí alespoň 1 zl. ročně.

Sokolská Matice, jež vytkla si za úkol šířiti vzdělání v kruzích sokolských vydáváním laciných a populárních spisků, vyzývá spisovatele, aby zasílali rukopisy populárních spisů, brošur, pojednání a letáků obsahu nejen sokolského, nýbrž všeobecného vzdělání se týkajícího Matici Sokol. Vydané knihy honorují se 15 zl. za arch. Rukopisy, dotazy a p. zasílány buďtež na br. K. Hellera, jednatele Sokol. Matice, Praha VI., 31.

Průmyslové a obchodní školství ve státním rozpočtu na rok 1897. Z úhrnného nákladu na vyučování 17,170.671 zl. připadá na university 4·96 mill., na střední školy 6·7 mil. a na školství průmyslové a obchodní 2,833.788 zl., z čehož zase připadá 1·29 mil. zl. na umělecko-průmyslové a státní průmysl. školy, 975.000 zl. na odborné školy pro jednotlivá odvětví průmyslová, 88.300 zl. na školy řemeslnické, 88.800 zl. na veškeré školství obchodní, 250.900 zl. na školství pokračovací, 38.000 zl. na musea a spolky průmyslové, a zbytek na školy kreslířské a modelářské, na dívčí školy průmyslové, na stipendia, učební pomůcky, studijní cesty, kursy pro učitele škol pokračovacích, konference učitelské a pod. Nestejný loket ke školství českému a německému, k Vídni a Praze i letos je patrný. Vídeň má 1 školu umělecko-průmyslovou, 2 státní průmyslové, 2 učebné a pokusné ústavy (fotografický a kožní) o nákladu 296.500 zl., Praha 1 školu umělecko-prům. a 1 státní prům. o nákladu 149.100 zl., Vídeň má dále ústřední kurs krajkářský, 2 odborné školy (pro umělé vyšívání a pro textilní průmysl), vzornou dílnu pro košíkářství a 3 školy kreslířské, Praha nemá ani jediné školy odborné ani veřejné kreslírny. Na umělecko-prům. museum vídeňské platí stát 89.100 zl., na pražské 5000 zl., kromě toho na vídeňské museum technologické 40.000 zl. Úhrnem platí stát na odborné školy a ústavy v Praze 158.600 zl., ve Vídni 491.000 zl. t. j. asi tolik, co na veškeré vyšší a nižší průmyslové, odborné a řemeslnické školy s českým vyuč. jazykem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dohromady (496.000 zl.). A jiná přirovnání: náklad

na státní průmyslové školy

české:		německé:	
v Praze	149.100 zl.	v Plzni	76.100 zl.
v Plzni	40.300 zl.	v Liberci	128.000 zl.
v Brně	39.900 zl.	v Brně	85.300 zl.
v Brně (mimo nákl. stav.)	37.200 zl.	v Bílsku	67.200 zl.
Úhrnem . . .	266.500 zl.	Úhrnem . .	356.600 zl.

tedy na české školy (čítajíc sem i dvoujazyčnou školu umělecko-prům. v Praze) asi 42·8%, na německé 57·2%. Ještě nepříznivěji jsme postaveni co do škol odborných. V Čechách, Moravě a Slezsku je německých škol odborných asi 38, českých (čítajíc v to některé dvoujazyčné) 19, a v témž poměru jest i náklad tohoto školství, činící úhrnem asi 572.000 zl. Má tedy třetina obyvatelstva našich zemí, patřící k německé národnosti, plné dvě třetiny veškerých škol odborných. (Obzor národohospodářský.)

Italské školství. Až do nedávna vykazovaly v Italii statistické udaje 60% analfabetů; v době nynější procento to skleslo na 20. Jest to nejzřejmějším dokladem, že ve školství italském udály se podstatné změny. Hlavní je ta, že na školství především věnuje vláda italská více peněz než jindy. Rozpočet vykazuje nyní položku na školství 3·5 mil.; není tomu příliš dávno, co vykazoval sotva dvě třetiny této sumy, o době starší ani nemluvíc, kdy školství krylo se sumami směšně malými. Není potřebí ani připomínati, že i dnes učitelé v Italii velmi bídně jsou placeni. Školství vykazuje tři stupně: školu elementární, sekundární (střední) a universitní. Školy elementární zřizují obce. Střední a universitní jsou státní, ač kvete vedle nich mnoho ústavů soukromých. Střední dělí se na humanistická gymnasia a realky. Gymnasia jsou jako u nás osmitřídní a zahrnují t zv. „gimnasio" o 5 a „liceo" o 3 třídách. Takových státních gymnasií jest v Italii 159. Hlavními předměty vyučovacími tu jsou: latina, jazyk italský, dějiny, zeměpis, logika a řečtina. Také činěny pokusy se zavedením němčiny, ale neosvědčily se a zanikly, za to udržela se frančtina jako předmět nepovinný. (Posel z Budče.)

Práce duševní. Delší namáhání duševní má v zápětí únavu mozku: snad je to jev chemický, jenž mění složení krve a působí ovšem takto i na ostatní orgány. I svaly ztrácejí na čilosti funkcionelní, jednak vlivem krve, jednak proto, že impulsy z mozku unaveného jsou mnohostně i jakostně nižší. Z pokusů Kraepelinových, shodujících se s pokusy Kellerovými, plyne, že u žáků na počátku činnosti mozkové je čilost funkcionelní svalů a tedy i mozku zvýšena, pak klesá a konečně je nutný odpočinek, má-li vzrůsti na míru normální. Stálá, třeba krátká činnost mozková rychleji přivodí únavu, než táž práce přerušována oddechem. Griesbach vyšel zase od faktu, že únava mozková snižuje citlivost kožní; i vzal míru citlivosti kožní za měřítko únavy mozku. Nalezl, že citlivost kožní méně se snižuje prací mechanickou než mozkovou; úbytek citlivosti je patrný už po jednohodinné pozornosti. Po delší námaze duševní je citlivost kožní dlouho snížena, takže na začátku odpoledního vyučování neosvěžil se ještě žák z práce dopolední. Z toho odvozuje Griesbach, že dnešní soustava vyučovací je vinna přetížením školní mládeže. (Živa.)

Řídnutí venkovského obyvatelstva. Znamením doby jest odlid-

ňování venkova na účet vzrůstu měst, kde se hromadí bída i kapitál. Praha měla roku 1896 bez předměstí 201.400, za 6 let přibylo 18.870 obyvatelů. V Plzni přibylo 10.129, čítá nyní 60.350, na Žižkově přibylo 15.969, čítá 58.205, na Vinohradech 13.717, čítají 48.250, na Smíchově přibylo 13.727, čítá 46.460, v Budějovicích přibylo 2769, čítají 31.250, v Karlíně přibylo 3.590, čítá 23.130, na Kladně 2.935, čítá 20.100. Libeň u Prahy vzrostla o 5574, čítá 18.110, Nusle o 4.740, čítají 16,480, Kolín vzrostl o 1614, čítá 15.180, Příbram o 1428, čítá 14.840, Vršovice o 3906, čítají 12.530, Nymburk vzrostl o 1701, čítá 8320, Náchod o 1726, čítá 8090, Jaroměř o 1115, čítá 8040. Proud z venkova do měst jest smutným znamením, že lid neváží si rodné půdy, že se jí chce zbaviti a hledati ve městě lehčí živobytí. Jest tomu arciť tak ve všech zemích na světě. Tak na př. Londýn již má téměř tolik obyvatelů jako celé království České a o značný díl víc, nežli na př. sousední Bavory. (Český Lloyd.)

Tuberkulosa. V tomto listu ročn. III. str. 958.—959. uvedl jsem jednání ze sjezdu německého zdravotního spolku o nemoci oné, pro lidstvo tak zhoubné, a projevil mínění, že by i úřady měly zde zakročiti, aby nemoc ta se početně umenšila. Bohužel u nás se vše dlouho vleče a teprve příklad ciziny, hlavně Německa, bývá i u nás popudem k nějaké akci. Proto chci tuto uvésti pokyny, které vydalo „medicinální kollegium“ svobodného města Hamburku dne 20. srpna m. r. pro širší obecenstvo. U výtahu znějí pokyny ty takto: „1. Tuberkulosou zmírá ročně více lidí než jinými nemocemi; v Hamburku samém obnáší počet obětí nemoci té více jak 1500. Žádná jiná nemoc nepodkopává prudčeji blahobyt lidu a jeho schopnost k práci. — 2. Nemocí tou bývají nejčastěji plíce zachváceny; ale mohou onemocněti i žlázy, kosti, klouby aneb i jiné vnitřní ústroje tělesné. Kterékoliv pak tuberkulosní onemocnění může zaviniti tuberkulosu plic. — 3. Jest dvojí cesta, kterou může vniknouti nákaza do těla našeho: jednak vzduchem tím, že se chrchle lidí tuberkulosou stížených do vzduchu rozprašují, jednak mlékem krav perlovinou (tuberkulosou) nemocných. Vnikne-li pak nákaza do zdravého těla, trvá to obyčejně mnoho měsíců, ba i roků, než se zřejmé příznaky nemoci objeví. — 4. Někdy se může chrchlemi nemoc přenésti přímo, totiž dostane-li se částka onoho do dýchadel člověka zdravého (což se přihoditi může na příklad, zakašle-li tuberkulosní v blízkosti osoby jiné). Jinak jest to cesta nepřímá, kterou tuberkulosní bacilli do plic zdravých přecházejí; chrchle totiž, na podlaze, stěnách, šátku kapesním, nářadí a p. přischlé, se rozpráší a se vzduchem vdechují. Zvláště ohroženy jsou děti, a to jednak proto, že útlý organismus jest náchylen k onemocnění vůbec, jednak že děti si na podlaze hrají, povalují, různé předměty ohmatávají a do úst běřou. Pro dospělé jest nebezpečí větší v dobách, kdy jich tělo jest nějakou nemocí sesláblé (na př. i v šestinedělí a j.). Též poškozená pokožka (lišeje, rány, škrábnutí a p.) jest branou, kudy infekce do těla vniknouti může. — 5. Jest tedy nutno, aby se co možná všechny chrchle tuberkulosních osob neškodnými učinily. Proto má nemocný dotyčný si při kašli ruku před ústy podržeti chrchle pak jen do určité nádoby vyplivovati. Budiž nemocný poučen, že jinak jednaje poškozuje a ohrožuje zdraví osob s ním v společném příbytku

bydlících. Tito pak sami mají bdíti nad přesným plněním onoho požadavku. — 6. Proto má býti postaráno o nádoby (plivátka), které naplní se vodou aneb drtinami, rašelinou a p., jež se pokropí. Náplň ta se častěji mění, nejméně denně jednou; voda leje se do záchodů, pevná náplň se spálí. Tato nikdy se nemá dávati do smetí! — 7. Nářadí jakékoliv, prádlo, šat a p., je-li znečistěno chrchlemi tuberkulosními, budiž řádně očistěno, desinfikováno. — 8. Místnosti, ve kterých se tuberkulosní lidé zdržují, musí se čistiti a větrati; ale prach budiž stírán vlhkými hadry. Pro nemocné takové volmež pokoj, jenž je sluncem osvětlován. Kde dlouho nemocný bydlel, jest více nebezpečí nahromaděno; proto má se pokoj ten, opustil-li jej chorý (ať přestěhováním, ať šel li do nemocnice, ať úmrtím), řádně vyčistiti i vydesinfikovati. Byt takový nebudiž dříve jinému pronajat, pokud se nestala všechna ochranná opatření. — 9. Tuberkulosní osoba nemá spáti v jediné posteli se zdravými, hlavně ne s dětmi; tyto vůbec by měly i v zcela jiném pokoji spáti. — 10. Hlavně má se omeziti styk tuberkulosních, pokud se potravin a oděvu, jinými používaných, týče; jakož ve všech místnostech, kde se stýkají s jinými lidmi (školy, úřady, továrny), musí se přísně nad zachováváním bodu 5. a 6. těchto pokynů bdíti. — 11. Matka tuberkulosní nesmí kojiti. — 12. Poněvadž tuberkulosa krav (perlovina) jest v okolí Hamburku značně rozšířena a dosti nesnadno poznatelná. má se každé mléko i smetana před požitím svařiti. — 13. Čím dříve se osoba tuberkulosou onemocnělá k lékaři uchýlí, tím větší jest naděje na uzdravení.“ — Myslím, že pokyny tyto, byť vše nevystihovaly, jsou zcela praktické a že by měly býti veřejně i v jiných městech publikovány. Vždyť v Praze a v předměstích umírá tuberkulosou mnohem více lidí než v Hamburku a přece se v té věci nečiní zde ničeho. Jest sice jaksi nemilé, musiti říci někomu, že trpí tuberkulosou, poněvadž je tato nemoc v pozdním stadiu nelečitelná — ale má se proto nechati ohrožovati zdraví ostatních? Je-li tuberkulosa nakažlivou (a tou jest), pak ať se použije u nich všech oněch prostředků, kterými lze nebezpečí další nákazy zabrániti!

MUDr. *Vlad. Preininger.*

Obrázky z pekáren. Chléb vyrábí se dnes skoro výhradně prací ruční. Pracovní poměry jsou vůbec co nejnepříznivější, v některých podnicích přímo neslýchané. Průměrem obnáší denní doba pracovní pro pomocníky 14—16 hodin, pro učně o 1—2 hodiny více, nečítajíc ovšem 1—2 hodiny prací přípravných. Před svátky, zvláště vánočními a velikonočními, nastává ještě další zvýšení doby pracovní, v jednotlivých podnicích nepřetržitě po 2 ano dokonce 3 dny až do úplného vysílení. V neděli jest pracovní doba někde kratší, často však ještě delší než ve dny všední. Celé dny odpočinku vyskytují se jen porůznu, jeden, dva a nikdy víc než tři do roka. Naproti tomu propouštějí se zhusta pecnáři před Vánocemi, protože jich v tu dobu není potřebí. Se zálibou pracují zvláště menší pekárny s učni, ubohými to dětmi, jež způsobem hrozným se vykořisťují a jež beze mzdy a při tuhé práci, nedostatečné výživě a špatném zacházení tělesně i duševně zakrňují. Někdy provozuje se s nimi pravý obchod: zvláštní agenti přivádějí je z venkova do měst a přenechávají mistrům za odměnu 5—10 zl. Tento nadbytek učňů a bezdělnost,

častými nemocemi vznikající, způsobují velikou nabídku práce a tím i nízké mzdy; ve Vídni připadá na př. na hodinu práce průměrem 10 kr. Práce přes čas platí se zvlášť toliko v řídkých případech. Strava, která se dělnictvu z pravidla na účet mzdy poskytuje, bývá zhusta nanejvýš špatná a nedostatečná. Při noční práci obdrží dělníci jen zřídka pokrmy a nápoje a musejí si je sami kupovati. Namnoze jest zvykem, že se dělníkům dává zkažený a spálený chléb, zvláště v neděli a jako přídavek k pochybné břečce, zvané kávou.

Ubytování dělníků je skoro bez výminky takové, jakého se ani lépe chovaným domácím zvířatům obyčejně nedostává. Noclehárny jsou přeplněny postelemi, jež naveskrz slouží dvěma i třema nocležníkům. Vyšetřeno bylo, že leckdy dvou postelí od sedmi osob bylo užíváno. V noci spějí v nich pacholci a děvečky, ve dne pomocníci pekařští; to bývá nezřídka dokonce výhodou, poněvadž lůžka nalézají se v místnostech nevytopených, na půdě, na dvoře, v přepážce vedle kolny s uhlím nebo chlívka, nebo v moučnici, nebo ve sklepě, a udržují se tím způsobem alespoň vyhřáta. I vál v pekárně slouží nezřídka za lůžko a nalezeny byly systemisované noclehárny i pod pecí. Čistota jest stavem živnosti, náš chléb připravující, naprosto neznámým. Ložní prádlo, dává-li se vůbec jaké, mění se ne častěji než každé 4 neděle, většinou jen za 6 neděl nebo $^1/_4$ roku, někdy i za $^1/_2$, $^3/_4$ nebo za celý rok jednou. Postele čiší špínou, a jsou plny neřádu; léhajíť si obyčejně pomocníci prací zmoženi do postelí úplně oblečeni. Pekárny samy jsou obyčejně umístěny v místnostech podzemních, naplněny moučným prachem, plyny kynoucího těsta a výpary potících se lidí. Nevětrají se skoro nikdy a zřídka kdy zběžně se čistí. Utrousená mouka, odpadky jídel a pod. smetou se pod díž, kde se kvasí a hnijí. Na témže místě uschovává se nářadí pekařské, poskytující úkryt hmyzu. V pekárně se lidé myjí a oblékají, pekárna jest i jídelnou a prádelnou; jednou bylo dokonce zjištěno, že díže, v níž se těsto zadělávalo, sloužila za vanu pro mistrovy dětičky a k praní prádla paní mistrové a celé rodiny. V horkých, dusných místnostech těchto stojí nyní dělníci polonazí jen v podvlékačkách a potící se, a připravují náš chléb vezdejší. Pro nedostatečnou výměnu ručníků usušují si dělníci často pot ubrousky, na něž se těsto před pečením klade, anebo vyssávají pot kusy těsta. Ač jsou často stiženi katarrhy, neužívá se v pekárnách kapesních šátků. Vůbec dostávají se do těsta leckdy všelijaké věci, někdy i takové, jichž civilisovaný člověk na jiných místech se sprošťuje. Následkem dlouhé doby pracovní a nemírného namáhání, nepřirozeného živobytí, bídného ubytování, špatné výživy a velké nečistoty, vyskytují se četná a častá onemocnění. Známy jsou X-nohy pekařské. Pekařství vykazuje více případů onemocnění, než živnosti s jedy pracující (na př. výroba sirek fosforových). Nejčastěji přiházejí se tuberkulosa, svrab, mokvavá lišej, hnisající rány a venerické nemoci. Příčiny jsou na snadě: předlouhá pracovní doba ve zkaženém vzduchu, silné zahřátí a často náhlé ochlazení, noclehy v nezdravých místnostech, působení zžíravých kyselin ve vodě na kůži, převrácený způsob živobytí atd. Aby se vyhnuli obávanému propuštění a bezdělnosti, snaží se dělníci své nemoci co nejdéle zatajovati. R. 1891 bylo mezi pomocníky při pečení zaměstnanými zjištěno 18 nemocných tuber-

kulosou, 8 svrabem, 58 mokrou lišejí, 50 poraněním a 92 nemocemi venerickými. Ovšem jest útěcha, že zárodky nemoci do těsta vniklé, kyselinami chlebovými a horkem pece se ničí. Ale i tak nikdo neví — po čem tloustne. Trvalou nápravu ve způsobu připravování chleba může zjednati toliko převedení výroby chleba na svazky veřejnoprávní, které jedině poskytují záruku za čistý, chutný, živný, úhledný a levný chléb, a umožňují dělnictvu živobytí člověka důstojné. Ne policie, nýbrž zákonodárství v před! (Das Leben.)

Léčení sérem (serotherapia). Poněvadž jsme ve II. ročníku „Naší doby" jakož i ve III. (str. 191.) přinesli zprávu o tomto novém způsobu léčení, jest nutno, doplniti obě dalšími zkušenostmi, které v oboru tom byly získány. — Pokud se týče léčení difterie sérem krevným z immunisovaných zvířat (koní) vzatým, lze dnes — kdy léčba ta se po tři léta provádí — konstatovati, že sérem tím přibyl nám neocenitelný prostředek, neboť všechny posavadní zprávy z klinik i ze soukromé praxe četných autorů potvrzují jeho blahodárný účinek. Úmrtnost difterií klesla všude tam, kde se séra použilo; tak na př. podává Kossel jednu z největších statistik, sebrav data ze všech nemocnic Berlínských. Dle toho bylo onemocnělých difterií:

r. 1891.:	1764,	z nichž zemřelo	623	(= 35%)
„ 1892.:	2074,	„ „	837	(= 40%)
„ 1893.:	2450,	„ „	951	(= 36%)
„ 1894.:	2890,	„ „	801	(= 28%)
„ 1895.:	3061,	„ „	484	(= 15·8%.)

V rok 1894. ku konci spadá počátek používání séra. — A stejně příznivě znějí zprávy i odjinud. Ovšem byly po použití séra pozorovány nemilé příznaky (osutiny, záněty a p.); ale ty nijak nezváží dobrý vliv séra na průběh difterie. Lze tedy dnes se vší určitostí prohlásiti, že sérum antidifteritické se osvědčilo a že se bez něho lékař neobejde. To pak budiž i širšímu obecenstvu měřítkem, jak se má vůči séru chovati: jsouť mnozí, kteří nechtějí za žádnou cenu dovoliti lékaři, aby séra užil. U nich působily asi různé zprávy v denních listech bez kritiky uveřejňované a proto (myslím) jest dobře veřejně prohlásiti, že sérum jest lékem asi zrovna tak nebezpečným, jako celá řada jedů chemických, které se bez obavy jako léky užívají.

Jinak se to má s použitím podobné léčby při jiných nemocech. Pouze při tetanu zdá se míti vyrobený „antitoxin" jistého účinku, neboť opětně se v době poslední objevily v odborné literatuře práce, které dobrý vliv jeho stvrzují; ovšem definitivní úsudek není možný. Totéž platí o léčení příjice (syfilis) sérem. Méně příznivy výsledky jsou při tyfu, zánětu plic a zcela zklamaly, jak se zdá, Marigliánovy pokusy při tuberkulose, takže musíme opět se jen nadějí těšiti, že nový objev tu učiněn bude. Zmínky zasluhují pokusy našeho badatele, prof. dra Hlavy, který zkouší zvláštního jím vyrobeného séra při léčbě neštovic. Přáli bychom si, aby naděje, které se posavadními pokusy vzbudily, došly svého splnění.

Ze všeho pak vidíme, že tato nová metoda léčebná, lépe snad zvaná celkovým názvem „bakterioterapie", opravňuje do budoucnosti k dobrým nadějím. Snad se přece cestou touto podaří i vynalézti bez-

pečné léky proti nakažlivým chorobám i najíti ochrany před nimi očkováním, jež před sto lety (dne 14. května r. 1796.,) prvně užil při neštovicích genialní Jenner. MUDr. *Vl. Preininger.*

Dělnická akademie a číšnictvo. Jak otázka sociální je složitá, tomu důkaz čteme ve zprávě v „Hostinské revui" pod uvedeným záhlavím. V stati dovozuje se potřeba vzdělání pro číšnictvo a končí se tímto návrhem: „Číšník nemůže navštěvovati kurs večer jako dělník průmyslový, nebo snad v neděli a ve svátek, kdy v hostincích a kavárnách jest největší frekvence a přítomnost číšníkova jest nepostrádatelna. Věc by se musila upraviti tím způsobem, aby byl kurs zvláštní zřízen pro číšníky až po půl noci. Pro učitelský sbor D. A. byla by to dojista oběť, ale jiného východiska není, nemá-li číšnictvo býti vyloučeno ze snah kulturních." — Nestačily by kursy v hodinách ranních? A nejsou saisony, kdy by číšníci i večer mohli být uvolněni?

Výstavu obrazů krajináře Jos. Holuba v Slaném uspořádá ve dnech od 28. února do 8. března tamější Musejní spolek. V Slaném budou vystavena všechna díla jeho štětce, počtem asi 40, i ta, jež jsou české veřejnosti posud neznáma.

Věstník národopisného musea českoslov. redakcí dra L. Niederla, správce musejního, I. č. vyšlo; věstník bude vycházet 6krát do roka.

Veřejná čitárna v Kolíně. V „Labských Proudech" (31. října) čteme o této čitárně otevřené koncem října:

Čitárna, minulý týden otevřená Řemeslnickou besedou, je dosud v Čechách, pokud víme, svého druhu jediná. Čitárny pražské veřejné jsou zařízeny jenom na četbu knih a starších časopisů, časopisy právě vycházející nevykládá žádná z nich. Čitárny, kde jsou vyloženy časopisy, nejsou veřejné, jako čitárna „Slavie", „Komenského" atd.

Již proto má čitárna naše velký význam jsouc prvním pokusem tohoto druhu. Zdaří-li se u nás, jsme bezpečni, že budeme následováni i v jiných městech, kde mají smysl pro veřejné potřeby a kde je porozumění pro skutečné kulturní i společenské prospěchy.

Výboru čitárny nemůže se činiti výtka, že by si počínal ve svém podniku liknavě. Může-li po týdenním trvání předkládati čtenářstvu skoro 180 časopisů ze všech oborů a všech směrů, jest to úspěch nepopíratelný. Zejmena neocenitelný je výběr všech předních politických listů, revuí a belletrických listů, jakož i listů odborných.

V čitárně je postaráno také o praktický přehled nejnovější literatury. Na „literárním stolku" vyloženy jsou nejnovější knihkupecké seznamy, oznámení, reklamy, plakáty atd. všech českých nakladatelských firem. Je tedy tento „literární stůl" nejrychlejším a nejúplnějším oznamovatelem všech českých literárních novinek.

V kratičké době bude uspořádána v čitárně příruční knihovna poiltických spisů a časových brožur, jež bude nejširšími kruhy čtenářstva vítána jako dobrá pomůcka politického vzdělání a jako nevyhnutelné doplnění četby politických listů.

Naučný slovník Ottův jakož i starší Riegrův budou po ruce k okamžitému poučení o všech partiích lidského vědění.

Ethické hnutí. Mezinárodní kongress ethické mezinárodní jednoty, konaný v uplynulých právě dnech v Curychu, zaujal stanovisko k řadě důležitých sociálních otázek a sjednotil se na programu, který má býti zásadním vodítkem pro ethické spolky v různých zemích. Vyjímáme z programu, protože z něj nejlépe se poučiti můžeme o cílech hnutí, jako nejdůležitější: Všeobecné: Úkolem ethických spolků jest v první řadě mravní povznášení členů; prostředkem k tomuto cíli jest užší vzájemné spojení stejně smýšlejících, mravní výchova mládeže na základech ethických, neodvisle ode všech konfessionelních vlivů, a vedení k výchově. Ethické spolky zaujmouti mají postavení k velikým sociálním otázkám přítomnosti; ony uznávají dále, že snaha lidu o život člověka důstojný, jest mravním citem prvého řádu a zavazují se snahy ty vážně podporovati; ony uznávají dále, že odpor proti bezpráví a utlačování jest svatou povinností a že tudíž boj o právo jest dosud nepostrádatelným prostředkem k vyjasnění pojmů právních a k dosažení lepších poměrů, požadují ale, aby boj v zájmu společnosti jako celku zůstal v mezích mravností podmíněných a veden byl se stálým zřetelem k zamýšlenému docílení sociálního míru.

V otázce dělnické: Při řešení dělnické otázky socialní nejedná se pouze o hmotné nedostatky chudších tříd lidu, jež spolu v zápětí mají i vyloučení jich z nejvyšších kulturních statků vědy a umění, ale také měrou nemenší o mravní nedostatky tříd majetných, jichž mravní podstata následkem zlořádů dnešního hospodářského života velice je ohrožena. Orgánům ethické jednoty připadá úloha dávati podnět k vědeckým pracím za tím účelem, aby zkoušeno bylo, zdali sjednotiti lze v hlubším názoru životním protivy individualismu a socialismu.

V otázce ženské: Pro ženu požadovati dlužno (s uznáním neocenitelného významu čistého monogamického manželství) možnost nejúplnějšího vývoje duševní a morální osobnosti její, rovněž i uznání rovnocennosti muže a ženy ve všech oborech (Gebiet) života.

Výchova Fundamentální kulturní úlohou přítomnosti považovati dlužno, aby opět zjednána byla výchově bývalá jednotnost, které z většího dílu pozbyla, a aby to, co konfessionelní náboženství na školách obecných a vysokých v tomto směru nevykonalo, nahraženo bylo (Aufstellung) postavením společného ethického cíle.

Hnutí míru: Snahy po zjednání všeobecného míru národů podporovány buďtež vnitřním překonáváním militarismu a národního egoismu."

(Česká Stráž).

IV. Moderní positivsm: Náboženstvím je pověra.

Auguste Comte.

Výklad Kantova kriticismu a Humeovy skepse, jak jsem hned upozornil, nemůže být snadný; za to ten, kdo se propracoval problemy Kritiky čistého rozumu, poměrně snadně vnikne v další vývoj filosofického myšlení a jeho poměru k náboženství. A hned na skutku čtenář se o tom přesvědčí z rozboru Comteova positivismu.

Jak Kant tak i Comte navazuje na Humea, ale ovšem docela jinak. Comte akceptuje Humeovu theorii, že příčinného svazku poznat nelze, ale nerozčiluje ho to: nepoznáváme — nepoznáváme, poznat nepotřebujeme! To je v několika slovích všecek positivism.

Positivism vzdává se poznání jakýchkoli příčin, ať už se zovou prvými, posledními nebo účelnými — stačí pozorovat jevy, fenomeny; pozorování jevů vede přirozeně k postřehování jistých pravidelností t. z. zákonů, a sice zákonů v celku jen dvojích, totiž podoby nebo posloupnosti. Jevy tedy svázány jsou, nikoli však kausalně, nýbrž těmi zákony více méně všeobecnými — poznávání těchto zákonů je pravým předmětem vědy a filosofie. Jak od faktů postupujeme k zákonům, tak od zákonů méně všeobecných postupujeme k zákonům všeobecnějším; a právě v tom spočívá pokrok myšlení a poznání, že se počet zákonů pořád menší, až snad zákonem jedním, nejvšeobecnějším, vystihneme všecku plnost života a světa.

Comte akceptuje také Humeův výklad náboženství jakožto anthropomorfismu. Výkladu toho totiž potřebuje k vysvětlení faktu, proč positivistické nazírání na svět zavládlo a zavládá teprve v době nejnovější, neboť je patrno, že do té doby věda a filosofie příčin hledaly. Jak tedy vyložiti, že lidé teprve v době

pozdější dostali se k positivismu, nedbajícího svazku a výkladu světa příčinného?

Pro to Comte má vysvětlení historické, ukazuje, že se positivism teprve časem a docela přirozeně vyvinul z anthropomorfismu. Již Hume ukazoval, že monotheism se vyvinul z polytheismu; Comte myšlenku Humeovu přijal a rozvedl v t. zv. zákon tří stadií, podle něhož duch lidský vyvíjel se napřed stadiem theologickým a metafysickým, než-li se dovinul do stadia positivistického, moderního.

Podle Comtea každý pojem, každá věda a duch lidský vůbec byl na počátku theologickým. Člověk na tomto prvém stadiu svého historického vývoje věřil v příčiny věcí a jevů a příčiny ty anthropomorfisoval, — člověk prvotní věřil v bohy a v Boha. Odsud tedy stadium theologické. Stadium to samo zase trvá dlouho a proto rozpadá se na podstadia: člověk původně byl fetišistou, potom polytheistou a konečně monotheistou.

Fetišism je bezděčná sklonnost primitivního člověka, pojímat všecka tělesa vnějšího světa, přirozená i umělá, jako oživená; život jim připisovaný pojímá se podle analogie života našeho.

Rozvojem a sesílením rozumu (pozorováním, poznáváním, abstrahováním) člověk započal generalisovat, výklad světa se zjednodušil — z fetišismu vyvinul se polytheism, konečně s polytheismu dalším pokrokem rozumu vyvinul se monotheism. A stejně dále vyvíjí se nazírání metafysické, jež je vlastně jen nuancí theologického a přechod k definitivnímu názoru na svět positivnímu.

Podle Comtea fetišism je nejčistší typ theologického myšlení, ale polytheism, je přes to stadiem nejsilnějšího a v pravdě náboženského ducha: je to víra naivní a přímá, nerušená metafysickými a positivistickými názory, hoví úplně fantasii a citu, množství bohů uspokojuje i rozum i cit dokonale. Monotheista již nedovede být tak naivně zbožný: monotheism sice vede k fanatismu, proto že je výlučný, ale není proto stadium theologičtější, naopak je theologicky slabší, rušený názory metafysickými a již i positivistickými.

Čtenáři nebude nesnadno vniknout v tyto idee, představí li si, jak Comte na jednotlivá stadia rozděluje historii. Fetišim je a byl u národů docela primitivních; polytheism vidíme u národů klassických, Egypťanů, Řeků a Římanů. Monotheism je v podstatě středověký katolicism pod vedením papežství; Comte vede

jej až do století XII. — od XIII. st. počíná se, pod duchovní vládou scholastiky, stadium metafysické. Toto stadium metafysické dozrává v století XVI. a trvá až do revoluce, po revoluci nastává poslední údobí, údobí positivistické. Stadium metafysické Comte má velmi nerad, třeba že bylo potřebné, aby člověčenstvo převedlo z monotheismu do positivismu; klade proto středověk katolický nad metafysický protestantism (XVI. — polovice XVII. st.) a nad metafysický deism (od poloviny XVII. st. do revoluce), jehož poslední fási tvoří revoluce. Positivism je povolán reorganisovati porevoluční společnost a odstranit definitivně intellektualní a mravní anarchii, která přechodním stavem abstraktní metafysiky, protestantismu, deismu a revoluce zavládla.

*

To je v hlavních obrysech positivism Comteův. To ono ještě v běhu studií k tomu dodáme, ale každý vidí, že tu nemáme těch obtíží, jakých jsme zakusili u Kanta a Humea. A skutečně celou VI svazkovou positivní filosofii přečtete mnohem dříve a snáze, než jeden svazek Kritiky a než svazeček Humeovy rozpravy. U Comtea je všecko jako na šňůrce — ovšem, vždyť podává nám jen filosofii dějin a žádnou noetiku a také v partiích, kde podává výtah z jednotlivých věd své hierarchie, není zvláštních obtíží. A té hierarchii je také netěžko rozumět: positivism začíná v mathematice a zavládá pak postupně v ostatních hlavních a základních vědách (mathematika — astronomie — fysika — chemie — biologie — sociologie) tak, že na př. v mathematice lidé již myslili positivisticky, v astronomii a ostatních vědách ještě metafysicky nebo dokonce ještě theologicky. Tak historický význam hierarchie věd Comteovi slouží k tomu, doplnit a zpodrobnit zákon tří stadií.

To všecko poslouchá se velmi pěkně a na první pohled se to líbí. Avšak Hume a Kant nefilosofovali nadarmo, a tak se také na positivism musíme podívat — kriticky. A pak se to s positivismem hatí.

Nevěřím v Humeova psa. A o to běží. Hume snažil se dokázat, že nemáme kausalního pojmu, Comte důkaz přijímá přes odpor, který se proti němu ve filosofii zdvihl. Nerevidoval celého toho filosofického processu, abych tak řekl, ale prostě prohlásil, že moderní člověk XIX. st. je positivista, jenž o poznání příčin nestojí a — basta. A zatím ten moderní člověk o poznání to právě

tak stojí, jako jeho nemoderní předchůdci, a bude oň stát věky věků. Zakázat se lidské bažení po příčinách nedá. A to Comte učinil. Comteova soustava filosofická je docela pěkná, ale až na tento základ, nezáklad — je bez noetiky, bez kritiky.

Comte je noeticky skutečně docela naivní. Jen si pročtěte, jak neurčitě a nepřesně mluví o poznávání příčin; dejte pozor na terminologii a uvidíte, jak se Comte v samých základech hojí slovy.

Obyčejně zní jeho formule, že positivism má stálé úsilí vystříhat se jakéhokoli pátrání po příčinách v pravém slova smyslu, ať už prvých nebo účelných, protože je nutně bezvýsledné; obmezuje se za to na studiu neměnivých poměrů (relací) tvořících skutečné (effectives) zákony všech pozorovatelných dějství (événements), jež takto jsou schopny býti „racionelně“ předvídány jedny po druhých.[1])

Jak už řečeno: vystříhat se positivism může čeho chce, tedy třeba i studia příčin; avšak o to jde, vystříhá-li se právem, oprávněně. A kdo praví, že bažení po příčinách je bezvýsledné? Vždyť Comte sám cení si (a právem!) doby předpositivistické — nepřipravila pro positivism půdu? A jestli že nepoznáváme příčin všech a hlavních — nepoznáváme příčin menších? Avšak není pravda, že se naše poznání těch příčin hlavních nezdokonaluje — v tom právě to tkví, že je nepoznáváme od tváře v tvář, ale poznáváme je přece pořád lépe a lépe. Comte to sám dobře cítí, a proto mluví o příčinách „v pravém slova smyslu“, o příčinách „prvých“ a „finálních“; jinde[2]) zříká se poznávání příčin jevů „intimních“ a „pátrání po původu a budoucnosti všehomíra“, což ovšem také není pravda, jak nahlédnutí do kterékoli, třeba i positivistické astronomie nebo geologie nás může poučit.

A konečně: kolik pak těch příčin „prvých“, „finálních“ vlastně je? Hume i Kant v tom nebyli v pochybnosti, že běží vlastně o jednu — o Boha, a skutečně je otázka: theism nebo ne theism (ne: atheism!) a co s tím souvisí, tedy otázka o náboženství.

Nebude nám tedy divno u Comtea čísti, že tak nekriticky mluví o svém poměru ke Kantovi a tudíž implicite k Humeovi.[3])

Positivism zaměňuje prý pojmy absosutní relativními; neboť absolutní pojmy vznikají jen tehdy, hledají-li lidé příčiny („ve správ-

---

[1]) Cours de Philosophie positive, 4. vyd., VI, 598.

[2]) I., 8.

[3]) VI., 618 sequ.

ném smysle tak zvané“) a „podstatný způsob, jak vznikají různé jevy“. „Slavný“ Kant je mu největší z moderních metafysiků („metafysiků“ v jeho slova smysle), jenž si šlechetně zasloužil věčný podiv, pokoušeje se prvý filosofickému absolutnu uniknouti přímo.

Nemusím čtenáře upozorňovat, že Kant filosofickému absolutnu neunikl a ani neunikal, naopak unikal skeptickému relativnu: kategorický imperativ, trojí postulát a apriorní spontaneita theoretická jsou přece důkladně absolutními. A divně Comte snižuje niveau Kritiky čistého rozumu, praví-li, že Kantova „slavená koncepce“ spočívá v tom, že postihl, jak všecky pojmy jsou závislé (tudiž relativní) na působení vnějšího okolí a na přirozenosti vniterní, která určuje jejich výsledek osobní. Avšak Comte myslí, že Kant přece nepochopil všeho významu této relativnosti; nepostřehl prý, že platí pro celý organický život a tudíž i pro vývoj sociální. Teprve positivní filosofií a sociologií je jasno, že všecky pojmy vyvíjí se v souhlase s celkovým vývojem „kollektivní intelligence člověčenstva“, neboť všecky pojmy byly napřed theologickými, pak metafysickými a teprve nyní jsou positivistickými — ergo vždy relativními netoliko s hlediska statického, ale i s dynamického (historického).

Comte tu Kantovi velmi křivdí — tak povrchní jak Comte, abych to řekl bez obalu, Kant v těchto otázkách nebyl. Podle Comtea celý obsah kritiky secvrkl by se na věčnou pravdu, že všecky naše poznatky jsou „relativní, se strany jedné s ohledem na okolí (milieu), pokud toto je schopno působit na nás, a se strany druhé na organism, pokud tento to působení pociťuje.“ Comte k tomu ještě připojuje, že tato vzájemnost ihned se přerušuje, nepůsobí-li okolí anebo necítí-li organism, a uvádí za příklad člověka slepého.

Také v dalším výkladě slyšíme, že se ta relativa našich pojmů nemá přepínat, že všecky bytosti znaji „reelní svět“ stejně, rozdíl týká se věcí sekundárních a také s historického hlediska nesmíme prý století prošlá zlehčovat na účet přepínané superiority rozumu moderního . . .

Poznat bez velikého namáhání, v čem tkví noetický omyl Comteův, resp. jeho nekritickost. Posuzuje noetickou záhadu pouze z biologického a historického hlediska, tedy čistě objektivně, netáže se po jistotě a hodnověrnosti, jevící se subjektivně, a tudíž také processu poznávacího psychologicky neanalysuje. To sice odpovídá jeho nesprávnému mínění, že psychologie není samostatnou

a přesnou vědou (Comteovi psychologie je pouze částí biologie), ale správné to není. Odsud věta, že každý organism, závislý je na okolí a že všecky organické projevy závisly jsou na přírodě organismu (navzájem závislého na okolí) a odsud nekritický názor, že tímto poznáním rozšířeno a opraveno je Kantovo dílo hodné „věčného obdivu“. Zatím přece musí být jasno, že Kantova kritika, třeba nebrala ohledu na vývoj historický, i z Comteova hlediska je oprávněná a nutná, jakmile připouští, a připouští to, že positivistické nazírání na věci vždy bylo a hned v samých počátcích vývoje, třeba ovšem jen slabé; a právě: i pro ten slabý a nejslabší intellekt na stadiu fetišismu otázka po jistotě poznání, jeho mezích a rozsahu stejně byla dána jako je a bude dána na stanovisku metafysickém, positivním a každém budoucím.

*

Je patrno: Comte Humeovy skepse nepřekonává — nechává ji prostě stranou a jde dál, totiž do historie a politiky. Historie resp. filosofie dějin ho poučuje, že „kollektivní intellekt člověčenstva“ se dovinul do stadia positivního a proto nastává úkol: restaurace Evropy positivní filosofií. Vědění je po výtce předvídáním a Comte právě z minulosti historického vývoje usuzuje úkol budoucnosti. „Šlechetná elita našeho plemene“ rozdělí se o práci:

Francie bude míti vedení politické a filosofické, Anglie přinese svůj smysl pro realitu a prospěšnost, Německo bude učitelem soustavné generalisace, Italie postará se o prvek aesthetický a konečně od Španělska Evropa převezme hluboký cit pro vážnost individua a všeobecného bratrství. „Důkladným sloučením dalším“ („intime combinaison ultérieure“) těchto pěti kulturních prvků západní Evropy člověčenstvo dosáhne svého universelního régimu a jím nejdokonalejší konsolidace, nejúplnější vzájemnou harmonii a nejsvobodnější počin společný.*)

*

Vývoj positivismu po Comteovi ukazuje nám vady základu právě tak, jak vývoj německé filosofie po Kantovi nám ukazuje vady kriticismu.

Silnější duchové především pociťovali nedostatek noetiky. Mill (ostatně není vyslovený Comteovec) redukuje positivism na

*) VI, 761.

podivný fenomenalism — svět mu konec konců není než možnostmi; Taine dostal se od positivismu k materialismu. Littré, po Comteovi uznaný představitel positivismu, hájil Comtea vlastně jen ve věcech vedlejších a sám končil orthodoxním katolicismem; novější positivisté a zejmena jeho officielní vůdce Lafitte s kritikou noetických základů teprve počínají. Gros positivistů končilo dilettantismem à la Renan a eklekticismem — „kombinací" různých kulturních prvků, po případě kombinací kosmopolitickou, jak ji líčí Bourget.

Důsledný positivism je theoreticky i prakticky nemožný. Požadavek, že máme ve vědě náležitě pozorovat, nefantasovat atd. je dobrý, ale plní se ve vědě od Koperníka, Descartesa, Galileiho a t. d. počínajíc a bude se plnit vždy lépe. Ale zakazovat pátrání po příčinách a osudu světa a života je naivní. Co svět světem byl, lidé snažili se poznat, na čem stojí. Možná, že pak konec konců si řekli, že toho poznat nelze, ale pak i toto poznání není positivistické, nýbrž kritické. Tak začal už Sokrates a tak to učinil Kant a jak řečeno — poznání, že a jak náš rozum je slabý, je poznání positivní, je to positivní obohacení našeho rozumu a filosofie a nerozumí se tak samo sebou, jak se to jeví u Comtea.

„Kombinací" kulturních prvků věc nemůže být vyřízena. „Kombinace« taková nedostačí žádné žíznící duši moderní, takovou „kombinací" duševní hlad se nezažehná. Nestačí, abych ty různé poznatky, idee a tužby jinými lidmi a národy vypracované a prožité, si osvojil a jaks tak „kombinoval", já musím to, co přejímám se svým (a běda, neměl-li bych svého zhola nic!) zpracovat v celek; „kombinace" různých kulturních živlů je právě dilettantism a eklekticism, ale není žádný živý, žádný živící celek. Pořád a pořád pronásledovat nás bude otázka: jak kombinovat a co?

*

Mohamedáni zdvihají prý každý kousek popsaného papíru, že by to mohlo být místo z koránu — proč by tedy člověk v Comteovi také nenašel dobrého poučení? Najdeme a hodně!

Řekl jsem, že způsob, jak Comte se vyhybá diskussi noetické, je velmi nekritický a naivní; avšak právě z toho béřu si poučení. Jak známo, už Skotové vyvraceli Humea t. zv. zdravým rozumem a Comteův positivism má do sebe něco podobného. Zdravý smysl ovšem je divná věc; někdy je velmi nezdravý a

jistě není žádnou absolutní autoritou — ale vždycky je dobře, když jeho hlasu slyšíme. Obzvláště když běží o zdravý smysl anglický. Angličanům totiž ten zdravý rozum (smysl) sluje obecným (common sense) a v slově: common = obecný leží právě také sociálnost, kollektivnost; Comte, jak si čtenář vzpomene, také staví proti individuelnímu rozumu kollektivní rozum celého člověčenstva a proto, pravím, positivism připomíná mně protihumeovskou filosofii skotskou.

Ostatně nechme skotskou filosofii v pokoji — stačí si uvědomit, že Comte proti Humeovi postavil filosofii dějin a nazírání socialní, proti skepsi tedy historism, kollektivism a politiku.

Comte totiž — a tu jsme při věci i pro filosofii velmi vážné, prožil a procítil svízele porevoluční. Comte uznával s konservativními a reakčními odpůrci revoluce, že tato vznikla z osvícenské filosofie minulého věku, viděl v ní dokonce poslední fási metafysického vývoje deistického (Hume také byl deistou!) a právě proto stavěl proti revoluci, politické i filosofické, svou positivní filosofii a politiku. Ačkoli Comte velmi uznával, co Hume učinil pro positivism, přece a právě tím positivismem svým opravuje jeho skepsi.

Pokud skepse prýští z upřílišeného subjektivismu, Comte proti subjektivismu staví objektivism historický a sociální.

A to je to vážné poučení, jež můžeme čerpat z C mteovy filosofie. Comte klade důraz na sociologii a historii, filosofie má být po výtce sociologickou a tím čelí nevědomě vědomě Humeovi, jenž filosofie žádné neuznával.

Carlyle dával radu, abychom praktickým jednáním a prací unikali skepsi; podobně Dostojevský říká v „Běsích" nihilistovi, aby si dobyl Boha prací — tuto myšlenku můžete si vybrat z Comteova historismu a sociologismu. Ostatně, nebránil se sám Hume proti své skepsi svou ethikou?

Sám ovšem dobře vím, že Comte svůj historism a politicism přepínal, ale proto system jeho nepřestává být problémem a problémem velikým. Comte je právě repraesentantem novodobého, porevolučního historismu a politicismu.

Comteův historism je bez hlubší noetické kritiky a v tom právě spočívá chyba jeho a všeho přepjatého historismu a politicismu. Nestačí, proti Humeovi a subjektivismu kollektivní intellekt člověčenstva prostě stavět — neboť i ten intellekt kollektivní musí býti kritisován, musejí být vyšetřeny jeho meze a musí být pro-

kázana jeho oprávněnost. Zkrátka: Comte nepodal „Kritiky kollektivního rozumu“ — o to běží po Kritice Kantově.

Já dobře vím, že u Comtea část té kritiky je dána jaksi implicite; neříkám, že Comte budoval úplně bez kritiky, neboť vím, že kladl důraz na zákonnost historického vývoje a že zákony historické uznával a stanovil. Tím ukázal na skutku, že kollektivní rozum historický nepokládá za nahodilý, že v něm vidí pevný řád a pravidlo pro budoucnost, ale přes to jeho positivism a positivistické základy historie a sociologie jsou nedostatečny. Pochybení Comteovo je tím větší, že Vico v těch věcech byl mnohem dále; a vůbec: stav filosofie na sklonku minulého a na začátku věku nového vyžadoval mnohem hlubší historickou a sociologickou kritiku, než podával Comte svým positivismem. Jak řečeno, vím, že Comte ve mnohém dobře viděl; tak na př. cením si, jak správně neuznával pretense tehdejších národních hospodářů, kteří na jediném svém jednostranném základě chtěli vésti porevoluční společnost (Comte tu docela dobře postřehl jednu z vad t. zv. historického materialismu), cením si Comtea vůbec, ale nedovedu s ním souhlasit a právě na něm uvědomuji si úkoly sociologického a historického kriticismu.

*

Století XVIII. přes to, že provedlo násilnou, radikální revoluci nebylo tak nehistorickým a protihistorickým, jak se často říkává; není docela správné upírat racionalismu osvícenskému všecek smysl pro vývoj historický.

Jmenoval jsem právě Vica, jehož Scienza nuova je spis znamenitý. Avšak i jiní myslitelé XVIII. století a právě racionalisté připravovali moderní filosofii dějin a sociologii; jmenuji jen Montesquieua, Voltairea, Rousseaua, Lessinga a Herdera. Ba jmenuji také Humea a Kanta. Racionalism není proti historickému nazírání — žádá ovšem nazírání kritické, obávaje se, a právem, historického empiricismu.

Hume, jak naznačeno, také usiloval o vědeckou sociologii a politiku a sám napsal historický spis velmi dovedný. A Kant, přes všecek svůj kriticism (právě proto), v známém posudku Herderovych idei a také v některých jiných stručných článcích přemýšlel o vědecké a kritické historii velmi vážně. Od Rousseaua, jak sám vyznává, naučil se rozumět „lúze“ — lidu. A tak právě Kantem a Humem vedeni jsme k tomu, doplnit obraz minulého věku vzpomínkou Rouseaua a Herdera.

Máme-li mluvit o Rouseauovi, mluvit budeme vlastně o veliké revoluci. Ne proto, že by revoluce všecka byla účinem filosofie Rouseauovy; tvrzení to, třeba že se posud opakuje, je přece očividně nesprávné — ale Rousseau dává silný výraz obecné náladě a náladu tu ovšem silně stupňoval.

Filosofie francouzské revoluce stála by ovšem za zpracování. Zde v tomto rámci si alespoň musíme uvědomit, že revoluci politickou předcházela silná revoluce literarní a filosofická; tato filosofická revoluce sama však již je částí revoluce politické. Před vypuknutím revoluce násilné silně působily literární, filosofické a politické vzory anglické — Montesquieu, Voltaire, Rousseau (jeho poměr k Humeovi!) sesilovaly ve Francii hnutí revoluční. Brzy se přidružily vlivy revoluce americké. Avšak vlivy ty nejsou pouze literární, jsou také náboženské — protestantism působí na katolickou Francii. A sice je tento vliv protestantismu dvojí: revoluční a reformační. Na to, že francouská revoluce je pokračováním revoluce vyrostlé s protestantismem, ukazovalo se již dost. Sám Comte velmi dobře souvislost pochopil. Ale Comte viděl ve vlivu protestantismu jen stránku negativní. Svoboda svědomí, individualism a subjektivism protestanský působil v Evropě již věky a právě v zemích katolických působil revolučně — na toto stálé působení protestanských ideí a institucí se právě málo myslí. Ale bylo a je. (N. B. působení v zemích katolických.) Vykládám si radikálnost hnutí francouzského z veliké části z napjetí katolického absolutismu a protestanského učení a cítění individuelní svobody.

A tak silný byl vliv protestantismu na Francii, která reformaci potlačila násilím, že působil nejen směrem negativním, ale také positivnim — nová ústava francouzská a prohlášení práv člověckých a občanských přejato bylo z ústav amerických, vyrostlých z protestantského puritanismu. Svoboda — rovnost — bratrství nebyl než politickým a hospodářským důsledkem učení hlásaných od reformace.

V tom právě byl charakter francouzské revoluce, že revoluci a reformu rozšířila na pole politické a hospodářské. Ale Adam Smith a j. nepracovali v duchu jiném. Rozdíl je pouze v radi kálnosti.

Revolucí padl absolutism politický, a s králem a s šlechtou padalo také oficielní náboženství a lid — města — dostal se k moci a vedení. Když odstraněn trůn, odstraněn i oltář, alespoň odstrčen a zastřen.

Rozum a příroda měly panovat, přirozené právo a přirozené náboženství se hlásalo — Robespierre zakládal jeho církev a papežství. Společnost a stát se demokratisovaly, rovnost a bratrství vedlo v praxi k panství majority, t. j. konec konců minority.

Ale nová minorita byla přece jen větší a byla nová. Rozum osvítil hlavy, ale také zapálil a lidem shořely domy nad hlavou — posud nemají úplných nových, ale staví se a mnoho se o tom přemýšlí, jak je postavit. Mezi tím i stavitelé někdy hledají přístřeší v domech a palácích starých . . .

Jeden takový stavitel byl Rousseau — občan republikánského Říma kalvinistického. Kant nám praví, že se u něho naučil rozumět životu „lúzy“ t. j. lidu — v tom o Rousseauovi řečeno je mnoho, všecko. Kant byl poctivý dost, aby takto ukázal úzkoprsost a malichernost starého regimu, jež se právě také jeví v školometství a filistrovství tehdejší filosofie a zejména filosofie německé.

Kanta z toho absolutistického šosáctví vyburcoval Hume a po Humeovi jej rozkýval Rousseau — Rousseauův Emil tak ho zaujal, že pořádný magister a professor nevyšel na svou odpolední procházku. Hume a Rousseau revolucionovali Kanta a Kant jim povolil — pokračoval v revoluci sice akademicky, ale důkladně.

Doba již hodně pokročila, když vedle salonního Voltairea proletářský Rousseau stal se evropským autorem a přímo prorokem. Rousseau horlil ve jmenu potlačených a ponížených — sedlák byl mu národem, všeobecná vůle měla rozhodovat; proti osobnímu já stavěl „já obecné“ (moi commun).

Proletář s Voltairem souhlasil o rozumu, ale nesouhlasil s přeceňováním vzdělanosti; rozum a vzdělanost nebyly mu totožny. Proti vzdělanosti stavěl přírodní stav. Souhlasil s učením o přirozeném náboženství — ale v náboženství to skutečně věřil a věřit chtěl a dovolával se proň také citu. V tom zajedno byl s Humem, ale Hume i cit hlásal rozumově, Rousseau citově, vášnivě. Rousseau proto lidi strhl. Byl fanatik — trest smrti ukládal pro ty, kdo by se zpronevěřili jeho deistickému náboženství.

Chtěl nápravu mravů, proto hlásal návrat k přírodě. Hlásal to tím úplněji, že sám na sobě cítil nepřirozenost starého regimu. Chtěl současníkům vdechnout důvěru a sílu — cítil dekadenci vyšších stavů a měst; křesťanství samo zdálo se mu vychovávat slabochy a otroky . . .

Revolucionář nedovede být reformátorem důsledným. Revoluce přinesla mnohé reformy a reformy cenné, ale posilnila také zřízení stará a špatná. Dostavila se reakce — revoluce a radikalism tím prohlášeny v permanenci. To je osud Francie a s ní zemí katolických všech.

Comte pochopil, jak restaurace a reakce Napoleonova a královská byla polovičatá a povrchní a proto stál o reformu pronikavou. Povstal také proti Rousseauovi, vzpíral se jeho odvrácení od kultury, vytýkaje mu sofistiku — a přece sám té sofistiky nebyl tak dalek, jak se domníval. Beztrestně positivista s de Maistrem nemohl koketovat, ba sympathisovat.

*

Francouzská revoluce nebyla pouze pro Francii a ve Francii, byla v celé myslící a trpící Evropě, jen že jinde projevovala se způsobem jiným. V Německu protestantském jevila se jak pochopitelno méně radikálně, jižní Německo a Rakousko spalo spánek protireformační. Politického interessu v Německu bylo tehdy málo — ani pruskému Bedřichovi ještě nerozuměli. A tak není divu, že Herder problemy, jimiž se zabýval Rousseau, formuloval mnohem klidněji. Ale hlavní věc je, že se jimi zabýval a velmi vážně.

Herder, tak jako Kant, Rousseauem byl rozvířen a stržen do filosofie politické — znenáhla, poznav Francii na vlastní oči, se uklidnil; k tomu nalezl korrektiv v Humeovi. (Alespoň už 1767 říká Kantovi, že Hume je: „im eigentlichsten Verstande ein Philosoph menschlicher Gesellschaft.“) Rousseau žil více potřebám dne, Herdér filosofoval o historii. Je Němcům tím, co Italům Vico.

V Herderovi vidíme především nadšeného hlasatele idee humanitní. Idea ta v XVIII. věku obecně byla přijímána. S reformací a renaissancí se vyvinula a čerpala svůj hlavní obsah z klassicismu (humanism) a deistického pojímání křesťanství (humanita). Herder ideе této dal výraz klassický. Humanita byla mu cílem historického vývoje člověčenstva — státi se člověkem bylo mu ideálem jednotlivce, národů a tudíž člověčenstva celého. Humanita byla Herderovi náboženstvím, byla mu ideálem křesťanství čistého — ba byla mu téměř Bohem, tak se všecek zapomínal v nazírání na hlubokou minulost a dalekou budoucnost — v historii viděl plány a lásku Prozřetelnosti. Humanity dodělával se Herder vzděláním a osvícením; byl také racionalista, ale bránil se „papírové kultury osvětářů“.

V historii Herder viděl, nepřetržitý pokrok a zdokonalování; člověčenstvo v historii tvoří jeden souvislý celek, věřil, že „prvá myšlenka v lidské duši prvé souvisí s poslední myšlenkou v duši lidské poslední". Věřil, že filosofiie má být vedena historií a historie oživována filosofií. Tento živý organism složen je z jednotlivých národů: národ po národě v dané době nejplněji dává výraz člověckosti, národ je orgánem člověčenstva. Jeho očekávání, že nastane a nastává doba pro národ slovanský (ruský), udělalo Herdera Slovanům tak sympathickým. I nám stal se učitelem. Národ Herder staví nad stát — vida v státě útvar umělý, mechanický; nerozpakoval se (ovšem v theorii) rozbíjet svou vlastní pruskou vlast na menší celky — patrně Rousseauem se naučil cenit státy malé.

Ale Herder se v člověčenstvu neztratil, našel se v národě vlastním, třeba že docela nežistně a bez předsudků uznával národy a doby cizí. On, protestant, brání střední věk proti těm, kdo v něm viděli jen barbarství: („So wird an ihm zum ersten Male offenbar, wie die stärkste Innigkeit nationaler Empfindung allein aus dem Gefühle für die Menschheit hervorgehen kann. Kühnemann, Herder's Leben".)

Herder hledal ducha, hledal duši národa vlastního a národů cizích. Národní píseň duši tu mu odhalovala — ale postřehoval ji také v pravých básnících umělých — Shakespeare, Göthe byli mu národními. Národní byla mu bible — dovedl vycítit poesii národních tužeb náboženských.

Poesie, filosofie a dějiny, tento „svatý trojúhelník" zjevuje Herderovi ducha národů a tím člověčenstva. Jak Vico z práva dovedl vyvážit ducha Římanů a jak ve vývoji práva viděl vývoj ducha lidského všeho, tak Herder národy a člověčenstvo zřel v poesii. Poesie je mateřský jazyk člověčenstva — mohl říci se svým přítelem Hammanem. S poesií zároveň studoval jazyk a vývojem jeho odhadoval vývoj historický vůbec.

V názorech Herderových, není pochybností, je dost neurčitosti a tudíž není divu, že nestačily Kantovi. Kant in politicis byl — Robespièrre, jak řekl Heine; díval se na lidstvo a jeho vývoj střízlivě, kritický -- kriticky ve smyslu svého kriticismu. Ačkoli své kritiky nerozšířil na studium historie a života společenského, přece v posudku hlavního spisu Herderova a sem tam pověděl mnoho správného. Také vidí v historii plán a pokrok, humanita a věčný mír jsou mu také idealem; humanitu vidí v mužném

hájení osobní důstojnosti vlastní i cizí — člověk nesmí se dát šlapat, toť příkaz člověckosti. Co Herderovi byl národ, Kantovi je stát — kategorický imperativ vyžaduje organisaci společnosti určitější; věří, že lidstvo celé jako rod, tedy nikoli národové a jednotlivci, dosáhne cíle — Kantovi člověk, a v tom liší se od Rousseaua i od Herdera, od přírody je zlý, radikálně zlý; vývoj k mravní svobodě je tudiž hlavní problem a s toho hlediska nepřetržitost a stálost pokroku není tak snadně možná, jak si to představoval Herder.

Přes tyto a jiné rozdíly Kant v sociologii s Herderem dost má společného; na každý způsob vidíme, jak politický a historický problem v XVIII. věku, a již před revolucí, počíná filosofy znepokojovat — dokonce po revoluci a neúspěchem revoluce filosofie obracela se historicky k minulosti, politika, sociologie, filosofie dějin a historie stávají se velikým předmětem evropského myšlení. Ve Francii Comte, v Německu Hegel nejvidněji charakterisují tento zvláštní a silný historism prvé polovice porevolučního století. Avšak opakuji ještě jednou: i ten moderní historism má své prvé hlasatele ve věku minulém a Herder, Rousseau, Vico nebyli sami; alespoň jmenovat musíme Lessinga a jeho krásný výklad o postupném vychovávání člověčenstva, zmínit se musíme o Condorcetovi — zkrátka: také historism Comteův a Hegelův má své kořeny v století Humeově, jako že vůbec prozíravý čtenář už pochopil, kam mířím: naše modernost zapáchá více, než si chceme říci, starým régimem.

*

Historism, vedoucí tak často k smýšlení reakčnímu, stal se osudný i Comteovi.

Comte totiž, dopsav své veliké dílo o positivní filosofii, podal ještě obšírný spis o positivní politice a založil své — náboženství.*) V tom, že podal určitější návrhy na politické upravení Evropy, divného není nic; divné je ovšem, že zakládal náboženství — ostatně i to pochopíme se stanoviska positivní filosofie docela snadno.

---

* „Cours de Philosophie positive“ v VI. sv. vycházel od 1830—42; Système de Politique positive on Traité de Sociologie, instituant la Religion de l'Humanité ve IV sv. vycházelo od 1851—54; konečně: Synthèse subjective, ou Système universel des Conceptions propres à l'état normal de l'Humanité. Tome premier contenant le Système de Logique positive, ou Traité de Philosophie Mathématique 1856. Stručnější přehled náboženských spekulací Comteových je v jeho katechismu: Catéchisme Positiviste, ou Sommaire Exposition de la Religion

Comteovi podobně jako Faustovi vlastní theorie stala se příliš šedou; člověk nemyslí pouze, ale také prý cítí a bytosti cítící nestačí „suchost“ vědy, potřebuje také — náboženství. Člověk jako bytost nejen myslící, ale i milující a jednající v náboženství nalézá své plné zadostučinění, náboženství hoví netoliko rozumu, ale i citu a obrazivosti. Náboženství podle toho je stejně vědecké, stejně aesthetické a stejně praktické, slučujíc filosofii, poesii a politiku „radikálně“; náboženskou „synthesí universellní“ systematisuje se studium pravdy, idealisuje se instinkt krásného a uskutečňuje se konečně dobré. V náboženství všecka skutečnost („existence reellé“) je „kondensována“. Dogma je v náboženství část rozumová, objektivní, část citová, subjektivní je v kultu a v správě životní; kult je čistě subjektivní, životní správa, mravní a politická, je také objektivní (tedy subjektivně-objektivní).

Předmětem positivistické víry dogmatické a kultu je člověčenstvo — „Grand Etre“. Tato Veliká Bytost však není člověčenstvo, jak je máme pojímat podle positivní sociologie, nýbrž je de facto: bytost, má nám být tím, čím křesťanovi a theistovi je: Bůh.

Positivní náboženství má dokonce svého — fetiše a netoliko fetiše jednoho, má jich více.

Slova: fetiš neužívám posměšně ani nemá významu pouze obrazného, nýbrž má smysl původní a Comtem ustanovený: Comte totiž svým náboženstvím provádí — „plnou rehabilitaci fetišismu“. Fetišism — toť, podle Comtea, „jediný pramen jednoty mentální“ (musím užít slova jeho: „rozumové“ — nestačí), fetišism, toť ona subjektivní synthese, jíž člověk celý nalezá svého konečného upokojení.

Positivní filosofie vede tedy k positivnímu fetišismu, můžeme říci. Tento positivistický fetišism neliší se od původního, od prvotního ničím, leda tím, že neanthropomorfisuje tak obecně; co do stránky citové a mravní liší se ještě méně, téměř nic, leda že jeho pocta (adorace) nevztahuje se již na přírodní materiál, nýbrž na produkty.

Je patrné, co Comte chce: pro cit a fantasii pojmy se musejí nahradit „poetickou fikcí“, z „říše důkazů“ stává se „říše fantasie“ a proto netoliko člověčenstvo je živé (což ostatně je i bez fetišismu), ale i země, na níž Člověčenstvo žije, stává se

---

universelle en XI Entretiens Systématiques entre une Femme et un Prêtre de l'Humanité, 1852.

Zemí a prostor, v němž historie Člověčenstva se odehrává, stává se: Prostorem. (Pamprostor říkal by náš lid.)

Svět vnější se tedy anthropomorfisuje. Comte má proto důkaz: Dokázat, že věci vnější, na př. země nemají citu a vůle, toho nelze; jen tolik vysvítá, že nelze jim připisovat intellektu — ale měli jej dříve, teď jen cítí, co se s nimi děje a chtí to, co působí; dříve, pokud měli rozum, usilovali o to, co teď chtí t. j. působí teď slepě — ale právě tím se z intellektu vydali, mají život pouze činný, ne theoretický ....

Vrací se tudíž podle Comtea člověčenstvo na nejvyšším stupni kulturního vývoje tam, odkud vyšlo — k fetišismu. Jen že je ovšem rozdíl mezi fetišismem budoucnosti a minulosti. Prvotní fetišism nedovedl společnost organisovat; dále v této příčině byla theokracie, neboť postřehla již všecky naše potřeby. Polytheism řecký rozvinul rozum, polytheism římský ustálil praxi a katolicism („který by se spravedlivě mohl zvát polytheismem věku středního“ I, 134) vyvinul naši stránku mravní (Comte myslí nejvíce na rozdělení moci duchovní a světské). Avšak ani theokracie nebyla s to uspořádat společnost definitivně a to proto, že se každé její stadium jednostranné opíralo o prvek jeden. Také tím nedostačovala theokracie, že byla absolutistická a egoistická.

Na místo theokracie přichází s positivismem a positivistickým fetišismem sociokracie. Náboženství její má všecky potřebné vlastnosti, aby konečně a na dobro „západní republika“ byla ustavena.

Sociokracie znamená především synthesi universalní: přijímá totiž všecky dřívější programy a náležitě je kombinuje; a tím stává se konservativní ale zároveň obrodní; znamená dále synthesi relativní: nehledají se již příčiny, pouze zákony, a zároveň je altruistická; konečně znamená sociokracie synthesi subjektivní — to je právě řečená plná rehabilitace fetišismu: fetišism stává se methodou subjektivní a tím „jediným pramenem jednoty mentální“.

Synthese objektivní — toť hlavní výsledek Comteovy filosofie dějin — je nemožná; o ni se právě pokoušely doby předchozí, nezbývá lidstvu než synthese čistě subjektivní a ta právě je fetišistická. Positivism fetišistický, náboženství člověčenstva je náboženstvím pravým a dokonalým: ono nejlépe stačí rozumu, citu a vůli, neboť člověk musí myslit, milovat, jednat; ono stačí individui a stejně i společnosti, dovede učinit pořádek ale dovede

také shromáždit; hoví lásce ale činí dost také víře — slovem v positivistickém fetišismu skutečně všecka pravá skutečnost je „kondensována": je stejně vědecký jako aesthetický a praktický, „radikálně" slučuje filosofii, poesii a politiku — dokonalá synthese universelní.

*

V podrobnostech Comte ve své filosofii náboženství má mnohé divné věci. Ukážu na př. na symboliku čísel (svatých!); anebo když čteme, že si všecky geometrické figury máme umísťovat (t. j. co možná anthropomorfisovat) v tom „Velikém Milieu" a když se nám dává rada, představit si je zelené na bíle — — nejsou to divnosti? Jsou — ale zelené karafiáty Wildeovy jsou také divné a přece nalézá obdivovatele. Kdybych byl dekadent upozornil bych na Galtona — v jeho psychologii můžete se poučit, jaké barvy lidé sdružují s abstraktními pojmy (zejmena číslic). — —

Mill a jiní vidí v pozdějších spekulacích Comteových o náboženství úpadek. Možná, ale mám o takových úpadcích mínění poněkud jiné. Také Tolstoj „upadl" proto, že se dal do náboženské filosofie, a totéž se říkalo o Dostojevském, o Gogoljovi a jiných. Já tomu „úpadku" cele nevěřím, pokud mi kritikové nedokážou, že mužové ti již neupadali v stadiu neúpadku anebo prostě řečeno — nevěřím v úpadky náhlé a myslím specielně o Comteovi, že úpadek byl již v positivní filosofii a právě v tom, co tak mnohým (i Millovi) se líbilo.

Já Comtea jistě nehájím. Ale chtěl bych hned zde ukázat na to, jak v otázkách náboženských lidé postřehují slabosti jiných, slabostí vlastních nevidíce. Fantastika a chceteli směšnost názorů Comteových není nejhorší — o tom se v průběhu svých studií přesvědčíme častěji.

Že Comte po positivní filosofii přikročil k problému náboženskému, je docela přirozené, třeba to není docela positivní. V positivní filosofii učil sice, že náboženství je stadium předpositivní; ale patrně poznal, že náboženství tak, jak všecky ostatní síly kulturní, jako věda, umění atd., s samého počátku se vyvíjí a že tudíž nelze trhat historii na dobu náboženskou a nenáboženskou, že mezi náboženstvím a vědou nelze dělat rozdílu, který dělal Hume a který Comte sám napřed akceptoval. (Dá se ostatně z Comtea ukázat, že v té věci v positivní filosofii jasný nebyl!)

Co se obsahu týká, Comte také se valně nevymyká názorům v době jeho dosti rozšířeným — zaráží více forma a krajnost, kterou názory své přednesl.

Že předně hlásal náboženství člověčenstva — v tom divného je málo. Herder, Kant a mn. j. hlásali humanitu také a myslili při tom na organisaci celého člověčenstva — zvláštní je pouze, že z člověčenstva si udělal fetiše. Avšak i zde do jisté míry více zaráží slovo, nežli věc sama. Kant také připustil anthropomorfism. Spencer ho cele nezavrhuje také a vůbec je problem s anthropomorfismem ještě nevyřízený. A jak řečeno, kdo se nedá mást slovem, nalezne anthropomorfism a fetišism u Schopenhauera, u Hartmana a j. a j.

V tom všem Comte dal by se nějak omluvit, v nejhorším případě argumentem ad homines — Schopenhauerova vůle, Hartmannovo Unbewusstes, Spencerova Poslední Příčina a t. d. nejsou o nic lepší než Comteova Veliká Bytost. Ale omluvit se Comte nedá, že náboženství pojímal tak povrchně, že v něm viděl jen anthropomorfism a — politiku. A vlastně jen politiku — církev Comteovi absorbovala náboženství. V úsilí o reorganisaci společnosti věřil konec konců, jak liberálové posud, že dá se společnost udržet a spasit politikou. Revoluce a pochodící z ní anarchie tak mu stoupla do hlavy, že chtěl mít pořádek za každou cenu a proto chtěl mít nové náboženství a novou církev, patrně politice čistě státní přece jen nedůvěřoval. A tak končil politikou, kterou hájil — de Maistre a N. B. končil tou politikou již v positivní filosofii. Již tam vidí všecku přednost katolicismu v theokratické světovládě, již tam křesťanství všecko redukuje na politiku a obřad. S toho stanoviska je docela důsledné, že mu Ignác z Loyoly byl větší než Kristus — veleinkvisitor Dostojevského u Comtea našel by plného pochopení. Jesuitism je přece již v positivismu samém — je to ten Renanovský dilettantism, jenž všecku mravnost a všecek řád společenský svým chytráckým rozumem chce konstruovat aestheticky, konec konců násilně. Pater Gruber, S. J., (Auguste Comte, der Begründer des Positivismus. Sein Leben und seine Lehre, 1889) tuto stránku Comteova positivismu dobře vycítil a zužitkoval.

Úpadek Comteův je, jedním slovem, již v positivismu.

*

Comte podlehl vlivům své doby, a podlehl jim úplně. Jinak řečeno: Comte byl filosof mnohem slabší než si přiznáváme a slabší právě v tom, v čem domníval se býti silným.

Positivní filosofií usiloval o synthesi objektivní, čistě vědeckou a přímo historickou: nová doba měla být přímým pokračováním vývoje předchozího, filosofie dějin měla ukázat, jakými principy vývoj ten má být řízen. Najednou však Comte od synthese objektivní upouští a chápe se synthese subjektivní — romantika v nejhorším smysle valí se proudem do jeho positivní politiky. Cit, v positivní filosofii, násilně odstraněný, zasedá teď na trůn, positivní logika stává se logikou srdce a fantasie. A jako všichni romantikové hledá všecku spásu svého přecitlivělého srdce v náboženství. I tvrdý Kant tu podlehá. Kdo problem Comteův hloub bude chtít posoudit, jistě srovná jeho „subjektivní synthesi“ s Kantovou „Kritikou“ pečlivěji. Comte, podobně jako Kant největší důraz klade na jednotu a jednotnost našeho poznání: Comte tuto jednotu „mentální“ dosíci chce subjektivismem a proto se spokojuje vědomým mythem fetišistickým, Kant jednotu nalezá v transcendentálním ideale, kterýžto ideál však z praktických pohnutek „postuluje“, tudíž objektivisuje a konec konců také anthropomorfisuje. Comte i Kant usilují stejně, aby učinili místo víře, jak praví Kant; Comte se vyjadřuje silněji, chce míti „logiku srdce“, nejen intellektu. U obou fantasie hrá roli vynikající — liší se ovšem v pojímání náboženství a jeho mravnosti: Kantovi náboženství je rigorosní mravností, Comteovi romantickou pilulkou, způsobující klidný spánek a bezstarostný život.

Comte nejinak jako jeho vrstevníci Chateaubriand a Musset přijímá romantickou psychologii a noetiku — cit a vůle mají primát nad intellektem (o vůli mluví Comte ve své positivní politice jako Maine de Biran a Schopenhauer), fantasie stává se světotvorným principem, člověk geniální, člověk veliký je oprávněným vůdcem lidstva — Comte nelenil sama sebe prohlásit za velekněze svého náboženství.

Jak názory Comteovy byly časovými, toho nejpádnější důkaz vidím ve shodě s Novalisem. „Magický idealism“ Novalisův je Comteova synthese subjektivní — chorobný subjektivism vůbec; Novalis v srdci vidí „orgán náboženský“ a stejně jako Comte, on protestant, hledá ukojení svých náboženských delirií v katolicismu. Odsuzuje reformaci jako „násilnou insurekci“ a docela po comteovsky velebí — jesuity. A podivná shoda další — Novalis jako Comte nadšeni byli pro mathematiku.

Proto také nebudeme se divit rehabilitaci fetišismu — ro-

mantický rousseauism, kalibru ovšem těžšího. Moderní člověk Comteův chce se stát divochem — voilà tout.

Lichtenberg, jedna z nejjasnějších hlav, která se moderními problemy trápila, řekl jednou: „Myslím, že nejjistější způsob, dostat člověka dále, by byl, filosofií zjemniti slepé přírodní pokusy (Naturgriffe) barbara (barbar stojí uprostřed mezi divochem a člověkem zjemnělým) vybroušeným rozumem člověka zjemnělého. Nebude-li již kdy na světě žádných divochů a žádných barbarů, je po nás veta.“

Podobně soudil Rousseau, neodpíral tomu Kant a Comte to věří také. A věří to lidé posud. Proč pak slavjanofilové a po nich Tolstoj utíkají se z filosofie k mužíkovi? Proč německý anthropolog Ratzel očekává obnovení evropské krve černošskou? Co jest Nietscheova plavá bestie? Co znamená všecko to volání mladší umělecké generace po vůli, síle a barbarství, jež by překonalo civilisační přesycení? Jeden z nejmladších Weigand, Essays, 1894, podobně jako Lichtenberg napsal: „Každá kultura musí se končit bysantinismem. Hrozná myšlenka, že svět čas po čase potřebuje barbarů.“ Proč se tak mnozí bojí „moderních hunů a vandalů“? Proč hledá nejpokročilejší Francie nejméně pokročilého Ruska? Nejsou Angličané tak „zdraví“ proto, že nejvíce žijí mezi divochy? . . .

Jedním slovem jen se otevřenýma očima podívejte na tu naši moderní společnost XIX. věku a uvidíte věci podivné. Uvidíte, že divošská theorie Lichtenbergova dávno je uskutečněna — co pak byl Napoleon? A nepadli před uchvatitelem Korsárem, jenž neuměl pravopisně psát, na kolena netoliko legitimní Evropa (ta také neuměla pravopisně psát), ale právě i zakladatel ultravědeckého positivismu a diktátoři moderního myšlení jako Byron a Nietzsche, jenž v něm spatřuje „synthesi nečlověka a nadčlověka“ „tělem učiněný problem aristokratického idealu“? Ovšem, našel se i Tolstoj, jemuž ten Nietzscheovský ideál není než etikettou historického massového proudění — item co tedy znamená to ohromné, veliké historické proudění mass?

Reakce porevoluční, toť patrné, nespokojuje se návratem k tradicím a správě předrevoluční, ale vrací se až do barbarství — je to skutečně již nadreakce a má význam hlubší a rozsáhlejší, než se moderní revoluci myšlenkové zdá.

Avšak abych kapitolu zakončil Comtem: Zakladatel positivismu je podivný doklad k rozháranosti a polovičatosti našeho století.

(Pokračování.)

Význam a původ t. zv. základních práv v moderních ústavách.

Z dějin rakouského konstitucionalismu je známo, že na sněmě kroměřížském téměř všecko zasedání bylo vyčerpáno projednáváním základních práv. Na říšském sněmě ještě ve Vídni (v červenci) zvolen byl ústavní výbor, jenž vypracovati měl konstituci; výbor složen byl z 30 členů, z každé země byli vysláni tři. Tento konstituční výbor zvolil si kommissi užší, která podati měla své návrhy. Do této kommisse zvoleni: Palacký, Mayer, Gobbi, Smolka, Goldmark. Palacký později vystoupil a na jeho místo postoupil Pinkas. Úplnější historie tohoto konstitučního výboru a jeho prací čtenář nalezne ve spise Springerově.*)

Konstituční výbor zřídil však ještě druhou kommissi a té uloženo, vypracovat návrh základních práv; v té kommissi byli dr. Rieger, Goldmark, Hein. A o těchto základních právech rokováno v Kroměříži v plenu, a právě při tomto rokování a v obhajování základních práv vynikal svou výmluvností a svým nadšením dr. Rieger. Jak známo, k projednání návrhu konstitučního již se nepřikročilo, sněm před tím byl rozpuštěn.

Základní práva*) mají v dějinách moderního konstitu-

---

*) Anton Springer, Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im Oesterreichischen Reichstage 1847—1849, 1885.

**) Rakouská platná ústava mluví o: všeobecných právech státních občanů; práva ta prohlášena byla státním zákonem základním (z r. 1867). — Francouzské prohlášení z roku 1789, tvořící část ústavy r. 1791, je „prohlášením (déclaration — odsud také naše deklarace) práv člověka a občana“; ústava roku 1793 a 1795 má stejné názory a pojmy. Ústavá roku 1799 (Napoleon!) má již jen „státní právo občanské“ (droit de cité): ústavy restaurační (1814 a 1830) taktéž nemají práv člověka: ústava Ludvíka Filippa má „veřejná práva Francouzů“ (droit public des Français). Republika r. 1848 prohlásila „práva občanská“ (droits des citoyens), ústava Napoleonova (1852), ani nová ústava republikánská (1875) zvláštního prohlášení práv člověka nemají. — V ústavách amerických států (jednotlivých států, nikoli spolkového státu celkového

cionalismu veliký význam; kodifikace těchto práv na sklonku minulého věku má důležitost v pravdě epochální. Vznik a význam těchto práv vyloženo bude v stati následní; zde upozorním na to, co pro naše poměry politické a státovědecké se mně zdá být důležitým.

Především vynikne, že v zákonech politických (i ostatních) kodifikují se všeobecné názory filosofické a vědecké. Přesnost pojmů v zákonech závislá je na přesnosti pojmů všeobecných, filosofických. Práva základní jsou kodifikací pojmů práv t. zv. přírodních neboli přirozených a mají svůj původ ve filosofických učeních Lockea a jiných theoretiků. Je ostatně pochopitelné, že by na př. zákon národnostní podával názory filosofické a sociologické, které zákonodárcové mají o národnosti; v naší ústavě rakouské v pověstném §. 19. mluví se o „Volkstämme", nikoli o národech, a bylo již na to ukázáno, že formulace tato a celého paragrafu je nepřesná a neprávnická. Znění paragrafu pochází z roku 1848 a tenkrát o národnosti byly názory ještě velmi nejasné a nepropracované. Zákony jedním slovem jsou v státě konstitučním odlesk filosofického a odborného vzdělání poslanců. V té příčině na př. vrhá také náš český sněmovní řád, přeložený z byrokratické němčiny do ještě byrokratičtější a přímo nelidské češtiny jasné světlo na české vzdělání českého zastupitelstva a jeho orgánů. Text toho řádu podobně jako texty různých návrhů budou budoucím historikům svědectvím o naší nynější jazykové vzdělanosti.

V položené zde historii základních práv nalezám dále doklad ke svým názorům o vlivu náboženství a organisace církevní na moderní idee a instituce politické a sociální. O věci jsem zatím podrobněji mluvil v některých přednáškách, ve svých posledních spisech a naposledy ve výkladu učení Havlíčkova ukázal jsem na spojitost ideí reformačních a obrozenských — zde tomu je nový doklad. Doklad ovšem nepřímý, pokud totiž idee fran-

---

a zejmena v ústavě státu Virginie z roku 1776 je „Bill of rights", stvrzení práv.

Pojem a název: právo základní pochází z filosofie: právo přirozené filosofům právním bylo základem práva positivního, práva kodifikovaného. Již zmíněná bill Virginská praví, ža její deklarace práv je „the basis and foundation", tedy základ a podklad vlády; francouzská konstituce (základní práva a osnova republ. ústavy) z roku 1775 byla prohlášena za „základní zákon republiky". V různých ústavách práva základní položena jsou (jako základní) na místě prvním

couzské revoluce, přijímané také u nás, mají svůj původ v ideích reformačních.

Palacký, ačkoli tyto revoluční idee svobody, rovnosti a bratrství přijímal za základ práva národnostního, s jakousi nevážností mluví o kroměřížském horlení pro práva přirozená. Pokud viděl nesrovnalost mezi mluvením a konáním, odsuzoval to horlení právem; ale Palacký odsuzoval později to horlení také jakožto liberalistické.*)

Vyslovil jsem už svůj souhlas s tím horlením, třeba že liberalistickým**); za to dobrá věc odpovědna není, že liberálové ji kompromitovaly. Liberálové přejali pojmy vyrostší na půdě neliberální; běží tedy o vznik a pravý význam těch pojmů, neboť liberalism, proti němuž Palacký brojil právem, netkví v slovech, ale v názorech a přesvědčení resp. v nepřesvědčení.

Pravý původ francouzského a jiných textů základních práv v státovědecké literatuře podrobněji vyložen teprve v poslední době. Obyčejně theoretikové spokojují se s povrchnějším srovnáním francouzské deklarace s deklarací americkou. Ale to nestačí, jak bude vyloženo. Pokud mně literatura státovědecká je známa, nalezám prvý podrobnější a přesnější výklad u anglického professora filosofie Ritchie-ho: Natural Rights 1895; monograficky předmět zpracován professorem J. Jellinkem v Heidelberku: Die Erklärung des Menschen- und Bürgerrechte. Ein Beitrag zur modernen Verfassungsgeschichte, 1895. Toto pojednání Jellinkovo podává se tu s vynecháním poznámek a některých částí textových. *M.*

*

I. Prohlášení práv ve Francii 26. srpna 1789 a jeho význam.

Prohlášení práv člověckých francouzskou Konstituantou 26. srpna 1789 je jednou z nejvýznamnějších událostí francouzské revoluce. Toto prohlášení bylo s různých hledišť zásadně různě posuzováno. Politikové a historikové ocenili je důkladně a mnohokrát dospěli výsledku, že má nemalý podíl na anarchii, jíž Francie po útoku na bastillu navštívena byla. O jeho abstraktních formulích bývá dokazováno, že jsou mnohovýznamné a proto nebezpečné, že postrádají veškeré politické reality a praktického státnického poznání. Jeho prázdný pathos prý popletl hlavy, zakalil klidný

*) Vylíčeno v Havlíčkovi str. 85, 120.

**) Tamtéž str. 99.

úsudek, róznítil vášně, cit povinnosti — o povinnostech v něm není řeči — prý udusil! Jiní naproti tomu, zejména Francouzové, velebili je jako světodějné poslání, — jako katechismus „principií z 1789“, které tvoří věčný podklad státního pořádku, jako nejdrahocennější dar, který lidstvu dala Francie.

Méně než historický a politický význam tohoto dokumentu, bývá pozorován jeho význam historickoprávní, který až po naši dobu trvá. Ať je cena neb necena jeho všeobecných vět jakákoliv — jeho vlivem vyvinula se v positivním právu států evropské pevniny představa o subjektivním veřejném právu individua. Státoprávní literatura znala dotud práva zeměpánů, privilegia stavů, přednosti jednotlivců aneb určitých korporací, ale všeobecná práva jednotlivců objevují se podstatně jen ve formě povinností stran státu, nikoli ve formě vyjádřených právních nároků jednotlivce. Teprve ono prohlášení práv člověckých přineslo positivnímu právu v plném obsahu pojem subjektivních práv člena státu proti státnímu celku, posud jen v přirozeném právu známý. To ukázala především první francouzská listina ústavní z 3. září 1791, která na základě jí předcházejícího prohlášení práv člověckých a občanských uvádí řadu „droits naturels et civils“ jako ústavou zajištěných práv. Společně s právem volebním tyto „droits garantis par la constitution“, které posledně byly vyčteny v ústavě ze 4. listopadu 1848, podnes tvoří podklad francouzské theorie a praxe co do subjektivních veřejných práv jednotlivce. Vlivem tohoto prohlášení ve Francii byly přijaty skoro ve všechny ústavy ostatních pevninových států podobné seznamy práv, jichž jednotlivé věty a formulace zvláštním poměrům těch kterých států více méně byly přizpůsobeny, čímž obsahem často značné rozdíly vykazují.

V Německu mělo již více ústav z doby před r 1848 článek o právech poddaných. V roce 1848 usneslo se ustavující národní shromáždění ve Frankfurtu o základních právech německého národa, která 27. prosince jako říšský zákon byla publikována. Jakkoliv usnesení Bundu z 23. srpna 1851 je prohlásilo za neplatná, přece mají trvalý význam, ježto mnohá ustanovení z nich téměř doslovně v platné dnes říšské právo byla přijata. V evropských ústavách doby po r. 1848 zjevují se ony katalogy o právech ve větším rozsahu, tak zejména v pruské ústavě z 31. ledna 1850 a v rakouském zákl. zákoně o všeobecných právech státních občanů z 21. pros. 1867. Naposledy přijaty byly ústavami mladých států balkánských.

Výjimkou, o níž dlužno se zmíniti, jsou ústavy severoněmeckého spolku z 26. čce 1867 a Německé říše z 16. dubna 1871, v nichž oddíl o základních právech docela schází. Ale říšská ústava německá mohla od prohlášení takového katalogu snadno upustiti, ježto již ve většině ústav jednotlivých států spolkových bylo. Řada říšských zákonů ostatně, jak jsme se již zmínili, recipovala nejdůležitější principie frankfurtských práv základních. Vykazovati jim v ústavě zvláštního místa, bylo mimo to při ustanoveních německé říšské ústavy o ústavních změnách zbytečno, ježto říšský sněm, kterému na prvním místě jest dbáti o zachování základních práv, při změnách ústavy není vázán stěžujícími formami. Ve skutečnosti jest však v Něm. říši výměr veřejných práv jedince mnohem větší, než ve většině států, jež mají základní práva ústavně katalogizována. To viděti na první pohled na zákonodárství, na soudcovské a správní praxi v Rakousku.

Nechť se však dnes o formulování abstraktných, teprve podrobným zákonodárným propracováním života schopných principií pro právní postavení jednotlivcovo ve státě soudí jakkoliv, tož přece skutečnost, že poznání takových principií, s oním prohlášením práv dějinně souvisí, ukazuje nám, že je důležitou úlohou ústavních dějin pevně určiti, odkud a z jakého pramene pochází prohlášení práv ve Francii z r. 1789. Řešení její má rovněž veliký význam pro porozumění netoliko rozvoje moderního státu nýbrž i postavení, jež tento jedinci poskytuje.

Posud byly v státoprávních dílech vypočítáváni různí předchůdcové prohlášení Konstituanty od Magny Charty až po Prohlášení Nezávislosti v Americe, ale hlubšího ohledání zdrojů, z nichž Francouzi čerpali, není.

Panující mínění učí, že náuky Rousseauovy „smlouvy společenské“ daly k Deklaraci podnět a že Prohlášení Nezávislosti třinácti států severoamerických byly jí vzorem. Zkoumejme nejprve správnost těchto tvrzení.

(Pokračování.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

(Pokračování.)

Boje, jaké dnes otřásávají každým mladým duchem, ženoucím se za vysokými cíly, vylíčil Carlyle ve výborné biografii Johna Sterlinga. Ten vrhl se nadšeně na církevní dráhu, zpronevěřil se však později tomuto povolání, soudě, že není mu možno se svědomím sloučiti systém ztrnulé orthodoxie. Zvlášť zajímavé je, co Carlyle v této knize povídá o těžké volbě povolání muže, pokládajícího se za oprávněna, zaujmouti místo v řadách vůdčích kruhů národních. Rozmanité cesty má otevřeny: tři pevné a upravené, jednu neupravenou. Tři první, ovšem se zřetelem na anglické poměry, jsou parlament, právo a církev. O tom dí Carlyle: Dvě poslední dráhy vyžadují na muži, osvojivším si soubor vzdělání své doby, uznávati nejednou věci, jež se mu jeví nepravdivými. Ve všech těch kariérach řečnická schopnost pomáhá začátečníku do výše. Opovrhuje-li kdo těmi povoláními, zbývá v anglických poměrech jen ještě literatura. Carlyle nepropásl nijaké příležitosti, zrazovat mladých přátel, aby se vrhali do tohoto moře, již tak mnohé pohltivšího. Úkazy, veliký svět ovládající, opakují se i zde: nešetrná konkurence, nesvědomitá reklama a převládání sobeckých motivů. Zároveň sdílí s ním neuspořádanost a s tím spojenou osamocenost jednotlivcovu, kdežto ona ostatní povolání přece mají alespoň organisaci, dochovanou ze staré doby.

Všechna čtyři povolání, opatřující dnes muži vliv na jeho spolubližní, vyznačují se, jak Carlyle se vyjadřuje, „řečnickou povahou“.

Carlyle táže se pak za druhé, jak ti, kdo právě vylíčeným způsobem domohli se panství, vykonávají to své povolání? Všímněme si nejprve veřejně uznávaného systému vladařského. Carlyle má na očích formu parlamentární vlády, která v Anglii blízka je svého zavrcholení, u románských pak národů, zvlášť

ve Francii a v Severní Americe, byť zde poněkud oslabena, skutečně je dnes platnou. Posuzuje však netoliko nynější útvar této vládní formy, nýbrž ukazuje i, čeho se dá při dalším rozvoji a bez nepříznivých vlivů od ní očekávati.

Parlament, tak jak se vytvořil v Anglii — ne jako něco zvláštního, nýbrž opírající se o myšlénky, společné celému germánskému světu — byl podle Carlylea v duševní své formě naskrz zdravým a užitečným údem státní organisace. Původně vyvinul se parlament z neformálních schůzek předáků, s nimiž se král radíval o poměrech jednotlivých částí říše a od nichž jako od skutečných držitelů moci do jisté míry byl odvislým. Právní formou, v níž parlament po připojení měst později se ustálil, byl skutečným zastoupením národa t. j. obrazem jeho faktických mocností. Vykonával tak skutečně povolání, dle Carlylea parlamentu příslušící. Seznamuje panovníka se stávajícími mocnostními poměry. Avšak není ani absolutní panovník v tomto směru nikterak méně vázán. Ani on nemůže „zákony všehomíra", jak Carlyle se vyjadřuje, t. j. moc skutečných poměrů měniti. Stejně jako ústavní panovník je i on odkázán, tyto skutečnosti, pokud možno, dokonale poznávati a jim pak svá vladařská pravidla přispůsobovati. Stojí-li co s nimi v odporu, toho ani on nikdy neprovede. Méně však dokonalým je způsob, jakým si zjednával známost o tom, které jsou síly, jež stojí proti němu v odporu a jaká moc, o niž se může opírat. Tak na př. méně dokonalou je „ex post-facto methoda" panovníka, poznávajícího nespokojenost svých poddaných dle počtu pekařů, přibitých na dveřích jejich krámů. Méně dokonalou je také v Rusku vykonávaná methoda t. zv. „despotisme modéré par l'assassinat", jíž car poznává hranice své vůle.

Carlyle s tohoto stanoviska klade vysoko přednosti parlamentární instituce. Protivy, které jinak jen zbraněmi v ruce daly by se zahladiti, zde vyrovnávají se slovy. Ohromné úspory práce se dociluje tím, že vyměření moci, na něž dle Carlylea dá se celá lidová historie zredukovat, provádí se pokojným způsobem. Ale podmínkou těchto příznivých účinků je existence vládnoucí moci mimo parlament. Neboť Carlyle vidí v parlamentu přec jenom prostředek, byť i snad nejdůležitější, k prováděni vlády.

Dvěma událostma změnilo se postavení parlamentu, jak se v Anglii ustálilo koncem středověku a počátkem nového věku. Jednou z nich byly mu odňaty funkce, jichž výkon podnes před-

stírá; druhou dostalo se mu funkcí, jichž při své povaze nikdy plniti nemůže.

V prvém směru bijí do očí změny vyvolané vynalezením knihtiskařského umění. Dříve byl parlament jediným místem, na němž hlas lidu nalézal slechu mocných, na němž jeho přání a stížnosti mohly býti veřejně přednášeny. Dnes forum nekonečně se rozšířilo. Každý, jak praví Carlyle, může ze sebe dnes učiniti člena parlamentu tím, že své náhledy knihami, novinami a časopisy dává veřejnosti k posouzení. Dříve bývaly porady parlamentární právě tak důležity, jako hlasování, ba vlastně tato bývala jen souhrnným výsledkem oněch. Neboť teprve na základě předneseného materiálu bývala utvářena mínění a hlasy odevzdávány. Dnes v zemi, požívající pravé svobody tiskové, jsou parlamentární debaty takřka bezúčelny. Řeči v parlamentech slýchané jsou jen odrazem debat, tiskem již odbytých, opakováním často opakovaných, po všech stránkách probraných předmětů. Hlasy opírají se tu o mínění, již předem utvořená. Hlasování je tudiž dnes nejdůležitější činností parlamentu. Nespoutaná řečnická volnost anglického parlamentu, mající nezřídka ochromující vliv na vyřízení záležitostí, jevila se Carlyleovi anachronismem; praví, že je to právě tak, jako kdyby kromě kurýrního vlaku vyslány byly ještě štafety.

Druhá skutečnost, příznačná výhradně anglickým dějinám, je daleko nebezpečnější pro parlamentární instituci. Nové úkoly, jichž při své povaze nikdy plniti nemůže, připadly jí údělem. Buď pak musí se tohoto klamného postavení opět vzdáti anebo sama jím zajde a s ní národ. Anglický královský rod zpronevěřil se svému povolání a byl za to revolucí svržen s trůnu. Dlouhý parlament obdržel za této příležitosti ono nepřirozené rozmnožení moci, v němž všechny jiné moci vzaly za své. Parlament byl prohlášen za souverenního vládce národa. Když John Bradshaw tuto doktrinu zvěstoval ve Whitehallském paláci, zasazoval tím nevědomky a nevolky parlamentům vůbec největší ránu. Carlyleův náhled je tento: parlamentární shromáždění je neschopno, prováděti výkonnou moc; čím víc se tedy tlačí v její postavení, tím větší počet záležitostí, v její obor spadajících, zůstává pak nevyřízeno; vláda stává se víc a víc jen zdánlivou vládou. Carlyle uznává dvě výjimky tohoto svého učení: dlouhý parlament a francouzský konvent. Ten ani onen neexistovaly pouze na oko, nýbrž skutečně vykonávaly moc, za jejíž držitele

se vydávaly. Ale to byla shromáždění, jimž podobných nenalezneš; ne mnohohlavá, nýbrž ovládaná vášní a tak skutečně zosobňující jednotnou vůli. Jakákoli opposice byla zahlazena neb guillotinována. K tomu soustředila se i tu móc v rukou nemnoha lidí, takže od samovlády nebyla příliš vzdálena. Francouzský konvent byl posléze ovládán vlastně třemi muži. Jak málo naproti tomu za obyčejných okolností parlamentární shromáždění je s to prováděti výkonnou moc, dá se vyvodit z těchto úvah. Jelikož přirozeně nemohou vládnout osobně všichni členové, je nutným jistý výběr. Parlament zvolí ze sebe výbor a jemu odevzdá vládu. Nyní však, kdy každá jiná autorita zanikla a nastoupila vláda parlamentární, jeví se místo na ministerské lavici nejvyšší ctí státní. Tu pak ovšem ve shromáždění všeobecný boj o to, komu se má dostati takového vyznamenání. Ten boj stává se pak ohnivějším, čím víc vůdčí ideje z politiky ustupují, nahražovány jsouce osobní ctižádostí. Dochází se k bodu, kde zájmy shromáždění soustřeďují se na onom boji, kde v pozadí všech jednání tkví myšlénka, jak by bylo lze shoditi nynější držitele moci a sebe a svou kliku na jich místa dosaditi. Času, domněle na ovládání národa vynakládaného, bývá sužitkováváno jedině k rozhodnutí otázky, kdo má být vládcem — a přec je dle Carlylea zcela lhostejno, kým, a jediné důležito, že a jak vláda bývá vykonávána.

Jak kvalifikováni budou však ti, které rozmarná parlamentární hra vynese na vrchol? Dovedou provésti, k čemu parlament je neschopným, a dovedou své jméno jakožto vladařů národa svým konáním ospravedlniti? Vizme nejprve, jaké vlastnosti to jsou, které za daných poměrů takové povznesení podmiňují! Kde každý sebe sama hledí uvést do popředí, kde ne někdo nesúčastněný, nýbrž slepý boj všech proti všem rozhoduje o výběru, bude mít nejctižádostivější největší vyhlídku. Neboť nijaké hodnosti nelze dosáhnouti, o niž by se nikdo neucházel, a nic není víc ceněno, než co samo se staví do světla. Spočívá-li již v tom nebezpečí pro stát, že se stává kořistí ctižádosti, zveličují je ještě prostředky, jichž ctižádost k dosažení svého cíle užívá. Umění řečnické t. j. umění přemlouvat a intriguovat je to jediné, jemuž každý úspěch má co děkovati. „Naše nejnešťastnější škoda“, praví Carlyle, „která se nedá lehce zjinačit a přec co nejnaléhavěji změny vyžaduje, spočívá v tom, že žádný britský poddaný nemůže se státi státníkem t. j. prvým v konání (chief of workers),

pak-li že dříve neprokázal se prvým v řečnictví (chief of talkers). Není tato zkouška z konání (trial for a worker) zcela nejšpatnější ze všech zkoušek, jaké kdy mohly býti vymysleny?" Ten, jenž k vladařství se povznesl, může mu však věnovati jen nejnepatrnější část své síly. Jeho čas náleží téměř docela témuž zaměstnání jako dosud: řečnění. Neboť ve všem je závislým od parlamentu a ten jako slabý stařec bdí žárlivě nad tím, aby postavení, jež mu přísluší, ale jehož nemůže plnit, od nikoho jiného nebylo zaujato. Tomuto souverénu v theorii má ministr ospravedlňovat každé své i sebe nepatrnější konání. „Podobá se pak", míní Carlyle, „řemeslníku, který každý okamžik bývá odvoláván ze své dílny; od někoho takového dá se málo práce očekávat. K tomu zakouší osočování, kladoucí mu v cestu obtíže a mající za účel svrhnout jej s postavení, se všech stran vyhledávaného." Je až příliš pravděpodobno, že všecky věcné zřetele zůstávají mu cizími jako až dosud a že celá jeho činnost se obmezuje na udržování nutné většiny. „Sedí na koni," praví Carlyle, „jejž svírá koleny, ostruhami a rukama, a ten pádí s ním, jak jen může; je spokojen, jen když kůň někam běží, a neshazuje ho. V jeho hlavě není žádného pravidla, plánu, ani nějakého návrhu, čelícího k veřejnému dobru, leda že snad by mu něco napadlo, co líbí se pro okamžik jeho běhounu a co pak jej nutí, aby se ubíral pomalejšími kroky. To málem od dvou století nazýváme vládou v Anglii." Tyto pohromy, vyplývající dle Carlylea z parlamentárního vladařství, byly v Anglii dříve tím zmírňovány, že parlament dlouhou dobu jen jediné panující třídě byl přístupný. Jeho aristokratický ráz dovedl ještě vždy zachovávati jistý směr v řízení státu. Ještě vždy mohly pevné politické zásady sporem stran a střídáním vlády docházeti k platnosti. Avšak toto seslabení nepříznivých účinků onoho systému víc a víc odpadá, čím rozhodněji Anglie dospívá k lidové vládě.

Podle Carlylea anglická ústava není nic v sobě ukončeného, nedotknutelného ve svém základě. Spíše vidí ji znetvořenu nešťastnými dějinnými událostmi, především tak zvanou „slávyplnou revolucí". Přeje si toužebně a nevidí v tom nic nemožného, aby výkonná moc později byla posílena.

Jak to nyní, že tento nahodile historický úkaz pokládá se za vzor a ideál ústavy a od počátku století všeobecně bývá napodoben, ba překonáván? Revoluční hnutí počalo zmocňovati se duchů, když panující společenský systém stal se nepravdivým a ne-

udržitelným. Odtud vyprýštila nenávist proti platným mocnostem, odpor proti autoritám vůbec. Odtud vznikl požadavek, že vláda nemá se díti bez souhlasu ovládaných, věta, která ve svém jádru příčí se podstatě vlády a doslovně prováděna může vésti jen k anarchii. To je vlastní obsah onoho politicko-radikálního hnutí, tvořícího jednu stránku všeobsáhlého zjevu, jejž jsme nazvali revolucí. Tato rozhodně cítila jakési vnitřní příbuzenství s anglickou ústavou, která, jakkoli svým vývojem nevyplynula z demokratických zájmů, přec jen funkce vladařské skrovnou toliko měrou vůbec ještě vykonávala.

Na svazku, v nějž vešla revoluce s historickou ústavou anglickou, spočívá moderní parlamentarismus, nejdůsledněji vytvořivší se pak ve francouzské republice. Liší se od starého anglického parlamentarismu tím, že chyby tohoto, jen přivlečené dějinným vývojem, u něho povýšeny byly za zásadní vlastnosti státního zřízení. Vláda stává se víc a víc jen zdánlivou vládou. V tom pak, máme-li na zřeteli nepřátelské smýšlení revoluce ke každé vládní formě, spočívala právě přednost tohoto zřízení, v „principu dobrovolnosti“, t. j. v zásadě, že veškeré vytváření společenského života má býti přenecháno činnosti jednotlivcově. Přání, míti vládu, která by pokud možno málo vládla, je základním rysem vulgerního radikalismu, v němž majetné měšťanstvo smuvilo se s ideami revolučními, předobrazenými již v Girondistech. Nalezlo svého spojence v nationální ekonomii. Také ta, rovněž v reakci proti příčícím se názorům dřívějších dob, káže nevměšování se státu. Zde mají základ všechny ty nesčíslné „svobody“, postavené za rozumové postuláty, jako „svobodný obchod“ atd. Jen proti tomu obrací se Carlyle, jenž sám byl horlivým odpůrcem obilního cla. Tvrdí, že praktické vyšetřování daných poměrů má rozhodovati. Vláda, která by chtěla zůstat věrna konstitutionelní theorii a národohospodářským zájmům své doby, učiní nejlépe, jak Carlyle se vyjadřuje, „nebude-li laskavě a ústavně zkrátka nic konat“.

Jakmile se rozšířily ony politické a národohospodářské nauky, znemožněno tím každé tvoření stran, spočívající na věcných důvodech. Staré strany klesají k osobním koteriím, jejichž všecku politiku ovládá pak honění se za vládou. Carlyle tvrdí, že již neexistuje strana toryů nebo whigů. Vždyť přece viděl, jak ti, jež sebe zvali konservativci, předstihovali liberály v návrzích na radikální změnu ústavy — jen aby hodnost premiera dostala se nějakému Disraelimu. Obraz podobné řevnivosti o přízeň lidu poskytuje

dnes severní Amerika, kde strany se přímo neštítí vyvolávat zahraniční konflikt — jen proto, že běží o nastávající volbu presidenta. Jaký rozdíl v přirovnání s minulou dobou! Kdyby se byl kdo otázal Olivera Cromvella, soudí Carlyle, co je účelem státu, byl by po svém způsobu odpověděl, že „zvelebení říše boží“, zahrnuje v to vše, co se mu zdálo dobrým a pravdivým, avšak naznačuje zároveň, že konečný cíl je transcendentní povahy. Moderní politikové, vysloví-li poctivě své myšlenky, odpovědí na tu otázku, že cíl státu vidí v tom, aby sobě samým na několik let k vládě dopomohli.

Jen jeden úkol státu uchovala theorie v platnosti, totiž udržování míru. Vždyť představiteli té theorie jsou majetné třídy. Carlyle nazývá tento stav: „Anarchie plus pouliční policisté.“ Štěstí jen, že skutečnost plně ještě theorii neodpovídá. Neboť opravdově čistě na individualismu založený stát vyznačoval by se krátkou trvalostí, jelikož zájmy většiny nebyly by s ním sloučeny. Avšak v širokých lidových kruzích nevymřely dosud od stara zachované sociální ideje, jevíce svou působnost zvlášť v nástroji, jehož účelem je udržování míru, totiž ve vojsku. „Vidím-li v těchto dnech strastiplné smrti a strastiplného zrození,“ praví Carlyle, „— — ony dvě tělesné stráže, jež jako sochy ve svých temných medvědicích a křídových spodkách projíždějí na černých zvířatech před ‚Horse-Guards‘, pojímá mne jakýsi truchlivý podiv nad tím, jak v těchto dnech úpadku a bídné impotence téměř všech starých institucí tato nejstarší instituce je ještě mladou. S červenými tvářemi, s pevnými kostmi, šest stop vysoká stojí přede mnou, kdežto tak mnoho jiného proměnilo se v pouhý stín. — — Muž s žíněnou parukou (t. j. advokát) slibuje mi zjednání spravedlnosti, tahá mne století processy, aniž spravedlnosti docházím — muž s lopatovitým kloboukem, (t. j. duchovní) slibuje zachránit mou duši, se stejným zdarem jako onen; oba jsou jistý druh ‚nevěci‘. Ale červený kabát (t. j. voják) je faktum, nikoli stín. Činí skutečně to, k čemu je zde; dostane-li rozkaz, tasí svůj dlouhý meč a usmrcuje mne“ Vzdal se však stát každého jiného úkolu, pokud nejeví se nezbytným k nejnutnějšímu a nejbezprostřednějšímu udržení jeho existence. — Viděli jsme, jak revoluční duch užívá parlamentarismu k seslabení státní moci. Tážeme se nyní, v jakém směru pohybuje se dál vývoj. Politikové, žijící za tohoto systému, přestávají se rozčleňovat na strany dle zásadních rozdílů. Dají se děliti ve dvě

veliké skupiny jediné dle toho, jsou-li umírněnými či radikály. Duch revoluce, víc a víc uchvacující massy, žene k pádu kde jakou zbylou moc — přání, jež nezřídka stupňuje se až v nadšení pro boření. Státníci pak, poukázaní na to, aby si udrželi přízně davu, budou se hledět vzájemně předstihovat vždy dalšími návrhy na demokratisování. Tyto k tomu dají se velmi lehce provádět, jako vše, při čem běží o boření. Straně bourajících, odmyslíme-li si všecky jiné vlivy, připadne po každé vítězství, vždyť čím dál na levo vynořují se nové živly, předstihující radikály ještě radikálnějšími návrhy. Příklad takového vývoje poskytuje již historie prvé francouzské revoluce. Hrozili-li se kdysi politikové chartistických požadavků, přiblížili se od té doby víc a víc provedení onoho programu.

Nepodceňoval-li Carlyle nezbytnost tohoto vývoje, má to svůj důvod v tom, že rozpoznával jeho vnitřní souvislost. Viděl v něm vyjádření jednoho jediného zjevu, odívajícího se v různý výraz v různých oborech života. Čím mu byla pro vnitřní formy společnosti nevěra, tím byla mu pro vnější formy demokracie: oběma přikládal stejný význam. Ona byla mu „jádrem sociálního raka", tato jeho vnější podobou. „Demokracie", praví, „je dnes všude. Její kroky milliony nohami duní na všech ulicích a cestách." Uznáváme-li to, chápeme alespoň problém své doby. Pokud se však oné pravdě uzavíráme, nedosáhli jsme ještě vůbec problému, což přece je prvou podmínkou řešení. Carlyle uznává moc demokratického hnutí nejinak, než jako by byl jedním z nejvznícenějších jeho přívrženců, poněvadž je si vědom slabosti starých mocí. Ovšem pošetilou jevila se Carlyleovi víra, jíž ani mužové, jako Bentham a Mill nestáli daleko, že totiž na nastoupené dráze dá se dosáhnouti neobmezeného zdokonalení lidského pokolení. Naopak přirovnával společnost k starému domu, jehož dávno podezřelá přední zeď spadla do ulice. Patra visí ještě na koncích trámů, ale teď již v tom spojení nachýleně a jen tak dlouho, pokud několik zrezavělých hřebů a červy prožrané trámoví nepovolí; a za takových okolností jásají obyvatelé domu a velebí nové radosti světla a vzdušnosti a volného malebného pohledu a děkují Bohu, že mají dům dle svého přání.

Jako se demokratické hnutí zmocnilo parlamentárních institucí, potřebujíc jich k svým účelům, tak i později užívá jich k dalšímu rozvratu dochovaných zbytků monarchických a aristokratických prvků v státu a společnosti. Toto úsilí všude tam bývá koruno-

váno zdarem, kde napadené mocnosti vlivem individualistického vývoje vymkly se povinnostem, jež dříve plnily. Carlyle opětně s důrazem ukazuje, jak aristokracie, nemající již nijakých povinností, ať již v armádě, ve státě neb v církvi, bezmocná stojí naproti útokům svých protivníků. S toho hlediska dá se porozuměti prudkosti, s níž se Carlyle obrací proti domácí aristokracii, v jejíž očích zahálka nabyla vznešenosti. Jednotlivá taková místa, vytrhnutá ze souvislosti, dovedla by jej ukázati ve světle průměrného radikála. Ale příčina spočívá v tom, že právě i zde jako v tak mnohém jiném spatřoval na místě něčeho skutečného jen něco zdánlivého. V tom směru poskytlo mu Německo ještě skvělé příklady opačného druhu. Vyčítavě ukazuje předákům své země na sasko-výmarského Karla Augusta, knížete, jemuž po celý svůj život vzdával obdiv. Tento vévoda, jejž u porovnání s anglickými poměry nutno nazvati chudým, vykonal pro svou zemi více, než všichni angličtí vévodové, kteří teď žijí neb žili, od té doby co Jindřich VIII. jim daroval církevní latifundie. Poněvadž aristokracie stala se neužitečnou, není možno, aby útoky, víc a víc proti ní podnikané, zůstaly bez výsledku. Zvlášť neodvratitelnou je asi změna zemského zákonodárství. Tu plochy čtverečných mil úrodné půdy obracejí se v pustiny k sportovním účelům, co v městech hýbou se milliony silných ruk, pro něž země je stvořena k vzdělávání. Zdá se, že Carlyle byl docela pro postátnění pozemků a půdy, tak alespoň dle výroků v „Past and Present“. Odtud vysvětluje se také Carlyleova někdy téměř směšná horlivost proti lovecké vášni aristokracie jeho vlasti. Praví, že bude žehnat dni, kterého zastřelena bude poslední koroptev a poslední snad zbylý myslivec stane se komorním myslivcem. Uznává ovšem výjimky, případy, v nichž aristokratičtí mužové i dnes ještě veliké cíle sledovali. Zvlášť asi myslil tu na hraběte ze Shaftesbury. Ale ti nejsou s to zabrániti zániku svého stavu; mohou nejvýš docíliti, aby konec „stal se pokojnou euthanasií, ne prudkým sřícením v revolučních plamenech“. „Ano, moji růžoví bratři, chodící na hony za liškami,“ volá Carlyle, „ve vašich svěžích, plných rysech ukazuje se mi již s hrůzou hippokratický obličej.“

Nemůžeme Carlyleovi v ostrosti těchto útoků dáti plně za pravdu. Vymykala-li se anglická aristokracie svým povinnostem, majícím za účel samosprávu země, spočívalo to ve vzrůstu průmyslových středisk, v nichž onen mnoho velebený systém nedal se prováděti. Co se tkne zpustošení země, nedá se důvod toho

hledati prostě ve vznešených vášních, nýbrž v nejvýš střízlivé úvaze, že rolnictví alespoň ve velkém již se nevyplácí. Nicméně aneb tím spíš můžeme tvrzení Carlyleově přisvědčiti, že postavení anglické aristokracie je bez vyhlídky. Podobný osud stihl francouzskou aristokracii. Na její hodnostářské místo vstoupilo literáctvo, nemající domova. Především je to advokát, povznášející se teď k nejvyšším místům ve státě a stávající se vůdcem demokratického hnutí.

Pohled na hospodářské výsledky označeného vývoje ukazuje, jak theorie, vystupující s nárokem, být výronem čistého rozumu, srovnává se zájmy oněch tříd, které ji obhajují. Padlo království, náklonností i zájmy kdysi povolané k ochraně hospodářsky slabých. „Emancipace“ stala se heslem doby, populární to výrok k označení rozkladného processu nesčetných poměrů, založených na odvislosti a povinnosti, které — ať již jsouce mravní či právní povahy — spojovaly až dosud jednotlivé třídy společnosti. Vývoj vede víc a víc k plutokracii t. j. panství peněz, dle Carlylea nejšpatnější to vládě všech vlád, poněvadž ukládá vládcům nejméně povinností a nejvíc podporuje vykořisťování ovládaných. Dalekosáhlé, ba ani všeobecné hlasovací právo o sobě nic tu nepomáhá. Neboť volby budou tu tak dlouho prostředně neb bezprostředně pomocí peněz vykonávány, dokavad širší lidové kruhy nepostaví opět nějakých všeobecných zájmů t. j. věcných cílů nad osobní prospěch, jako to počíná dnes dělat moderní dělnické hnutí.

Sociální otázka t. j. otázka po existenci společnosti vůbec, která, dříve přeslýchána, vždy hrozivěji buší na brány státní, nalézajíc filosofy i národohospodáře bez rady, dokazuje, že vývoj má povahu rozkladného procesu. Je bodem, kde nutno se rozhodnouti, má-li společnost vrátit se v chaos či přetvořit se. Ještě zaznívá jásot, s nímž byla nová éra pozdravována, ale již vystupují příznaky, které jsou s to, myslícího pozorovatele uvésti v nepokoj Zprvu ovšem není nijaké pochybnosti o výbornosti nastoupené cesty. Škodlivé úkazy, nedající se ovšem popírati, přičítají se tu okolnosti, že ještě trvají zbytky starého systému, že ještě není dosti osvícenosti a dosti boření. Avšak v dalším postupu množí se ony škodlivé úkazy, takže se nedá odmítnouti domněnka o kausální souvislosti obou vývojových řad. Na jedné straně hromadí se ohromné bohatství rozkvětem průmyslu; na druhé straně získané bohatství malý užitek přináší širokému lidu. Naopak životní míra dělníků rozpoutáním volné konkurence se

stlačuje. Na jedné straně nadprodukce, na druhé nedostatek. Zde nadbytečně zhotoveno 100.000 košil, tam právě tolik hřbetů bez oděvu. Národ podobá se Midasovi z bájky, jemuž bohové dali nekonečnou hojnost zlata a který při svém bohatství hladověl. Víc a víc, byť ve svých počátcích ne dost patrně, ukazuje se vývoj, dělící národ ve dvě třídy: v chudou a bohatou. Udržují se ještě mezi oběma četné prostřední stavy, ale tento spojující most denně jakoby se úžil. Každý klesající jednotlivec stěžuje postavení všech těch, kteří se ještě nad ním udržují, poněvadž na trh práce přichází se skrovnějšími nároky. „Pauperismus“ t. j. hromadná bída stává se trvalou pohromou zemí, které byly účastny označeného vývoje — pohromou, nedající se odstraniti žádným z běžných prostředků. Na obou pólech společnosti hromadí se bohatství a hlad jako dvě protivné elektřiny a vždy víc hrozí nebezpečí, že se srazí v strašném, vše ničícím blesku.

(Pokračovaní.)

Byron a Kollár.

(Pokračování a dokončení.)

Místa to velké kultury a velikého ducha! Básník postupuje od zřícenin měst k tichým, úchvatným scenám přírodním, od trosek nádherných památek uměleckých k nesmrtelným dílům umění slovesného, od osob jednotlivých k celým generacím a věkům lidským: a všude na zemi pusto a nad lidmi teskno. Vynikající místa zeměpisná v těchto krajích objevují se mu v dějinné mlze, již na ně nanesla dlouhá století. Byron oddává se jejich historii s trpělivostí neúmorného archaeologa. Ale vlastní událost, osoba historická ztrácí se v proudu jeho citů a myšlenek, které při vzpomínce na ně vynikají v jeho duši. Slavná minulost, potupná přítomnost střídají se s prokmitající nadějí, že pravé člověctví a svoboda dojdou v lidstvu ohlasu. Zejména oběma zemím antické kultury, Řecku a Italii, patří celá duše básníkova; ta vzbudila u něho procítěné nadšení i hluboký žal. Ze stancí, jež věnovány jsou těmto dvěma zemím, nalézá se u Kollára poměrně nejvíce reminiscencí.

A tento rámec cestopisný od Byrona vypůjčil si Kollár. I jej uchvátila zvláštní přítažlivá moc Byronova básnického cestopisu; nemoha voliti jej za skutečného ukazatele cesty, jako na sta nadšených ctitelů Byronových šlo z nadšení nad Childem Haroldem po stopách jeho, volil jej aspoň za vzor pro své dílo básnické.

První jeho sbírka znala jen dvě místa — okolí Jeny, v němž zažil šťastné chvíle své lásky, a domovinu, kde truchlil nad odloučením od své milenky; cesta z Jeny domů podala mu několik motivů beze všeho plánu komposičního.

Po přečtení Byronova Childa Harolda Kollár dostal plán pro svou Slávy Dceru. Chtěl vedle své lásky vložiti do své knihy historii Slovanů, své úvahy o jejich minulosti, své výkřiky nad jejich

osudem, svá povzbuzení k lásce vlastenecké. Bude putovat po zemích slovanských, jako putoval Byron po zemích středozemních.

Ze starých kronik byla mu známa místa bývalých zemí slovanských. Nemohl-li po příkladě Byronově po nich putovat sám a na jejich zříceninách procítit, prožit své dojmy jako Byron, učinil tak alespoň ve své fantasii: hleděl na ně skrze staré kroniky a učené knihy; a odtud jeho poetická fikce zůstává proti Byronovým vlastním dojmům tak suchá. Z Byronových stancí čtenář ještě zachycuje tu vůni horských květů, vlhký vzduch těsných zřícenin, mezi nimiž byly skládány; vidí ty neurčitě přecházející barvy v nekonečných plochách mořských, jak jevily se oku básníkovu, když nad nimi na papír zachycoval své dojmy. Jinak u Kollára. Tam zeje na nás z přemnohých, zejména pozdějších, plíseň starých knih.

Ale volná komposice Byronova Childa Harolda dovolovala mu ještě více. Na příhodných místech, kde Byron právě meškal, oddával se také svým citům milostným, jež tkvěly v jeho bytosti právě tak jako prahnutí po volnosti a vznešenosti člověka (na př. II. zp. po 84. st., II., 95 a n., III., 53 a n., IV., 120 a n. a j. v.) Ba i v podrobnostech mohli bychom najíti shody. Childe Harold dívce milované z Porýní posílá lilie, (III., píseň po 55 st.), Kollár posílá z Pomoří ze Štětína z posvátného ořechu ovoce své Slávy Dceři (III., 36). Ale v Předzpěvu, který Kollár psal pod celkovým dojmem Byronovy básně, náš básník na motiv milostný, na svou Mínu, později Slávy Dceru, úplně zapomněl.

Kollár vybral si z temných dějů slovanských kmenů význačnější katastrofy, nejpřednější osoby, stopoval je svými city vlasteneckými, svými reflexemi i svým nadšením pro svobodu a nenávistí k utiskovatelům jejich.

A tak básník na př. přichází k Labi, apostrofuje je a hned k této znělce navazuje svou úvahu o životě lidském, jak jej zařídit, abychom nežili nadarmo. (II., 7. a II., 8.)

Dosti nápadná je shoda co do komposice u Byrona a Kollára, když onen líčí Řím, tento Prahu. Prahou Kollár mohl se světu pochlubiti jako Římem Slovanstva. Jenže v Childu Haroldovi několik stancí, jež básník věnoval Římu (IV. zp. od 78. st. a násl.) jsou projevem nejvyšší nadšené rhetoriky Byronovy, u Kollára nabyly reflexe jiného rázu. Jako Byron připomíná při „věčném“ městě:

Da Brutus Dolchenspitz' an Ruh'm vorbei
dem Schwerte des Erobrers drang! ein Ach
ruft Tullius Stimme und Virgils Lied noch
und Livius mal'ndem Blatt! — sie sind jedoch —
sank alles einst — ihr Auferstehungstag.
— Ach selbst der Erde! denn nie sehn wir noch
so funkeln Roma's Aug', als da sie frei vom Joch!

U Kollára II., 111.:

. .. . tam ten jest hrob Otakara, Braha,
Vojtěcha a Vlasty rekovské,
tu most, dílo Karla mistrovské,
na němž pěla Musa z Budče nahá.
Už tvé berly zlatonosné zhasly,
a meč tupne při své štěrbině,
před nímž Tatry, Balt i Řím se třásly.

Chil. Har.:

. . . bis ihr gebrochnes Scepter, rostend Schwert
sich bog vor fremder Hand.

Konec této znělky:

přece věčným Slávy budeš chrámem,
pěknobřehá Němců sokyně,
zvítězivši v přemožení samém

upomíná dosti na podobné oslovení Italie v Childu Haroldovi IV., 55.:

„Im Fall selbst stehst voll Göttlichkeit du da,
durch sie mit neuem Lebensstrahl durchglüht."

ve IV., 26. (praví se o Italii):

Was gleicht dir selbst in deiner Niedrigkeit?

Po té náš básník vodí čtenáře po Praze, aby jej seznamoval s vynikajícími znamenitostmi, památkami historickými, velikými osobami, aby mu přednášel své horování, úvahy, pobídky, jako to činí Byron při Římě. A tento postup Kollár zachovává v celé své básni právě tak jako Byron.

Ovšem při komposici Kollárovy Slávy Dcery rozhodovaly též jiné věci, měl také kromě Byrona ještě jiné vzory.

Kollár kromě toho snažil se pevněji a viditelněji zcelit svou skladbu, nežli učinil to Byron. Za to tím znatelněji na jeho díle pronikají jednotlivé rýhy a švy, stopy to pracného slepování a našívání tří různých plánů.

* * *

To jsou shody více méně vnější, které Kollár sám musel si uvědomiti. Ale Byron zanechal u Kollára též zjevný vliv svými ideami a svým pojímáním života a lidstva.

Kollárovi Byron přispíval k zušlechtění a povznesení citu svobody.

Naproti hlučícím slovům patriotických básní německých, v jejichž každé sloze slyšel velebiti mužný čin, v nichž prorážela germánská záliba v bojích, Byron učí ho pohrdat surovou zbraní, surovým činem, pokud neslouží zájmům vyšším, všelidským: za to každý má pozdvihnouti zbraň proti despotickým choutkám tyranů za práva národů politicky bezmocných, trpících; má se přičiňovat o zabezpečení a rozšíření svobody především ve vlastním národě; lidstvo má to pociťovat za svou přední povinnost; v boji za svobodu vidí nejvyšší cenu, čest a slávu. Takovým bojem chce zabezpečiti národům mír. Tato myšlenka vine se neustále jako základní ton celou básní jeho, Childem Haroldem. Kam vkročil, všude cítil tíhu poroby, všude duševní bídu národů, jaké ve své vlasti nepoznal; ale všude již pronikalo uvědomění o ní. V Italii jej jako svědka úspěchy politických reakcionářů nutí podporovati tajné karbonářské spolky. Na dějišti světovém vidí, jak pádem Napoleonovým upevňuje se stará legitimní reakce, kterou šíří se politická bída v národech. Proto v boj proti poutům vehnati chce líné otroky, kteří úpí pod cizím bičem, pod panovačným tyranem, nejsouce si dobře svého ponížení vědomi. Uvědoměním tímto chce zvýšiti cenu člověka. A tento „dech svobody uprostřed zotročeného světa“ *) cítili čtenáři v jeho díle. Cítil je v nich též Kollár.

U Kollára ovšem tito zotročitelé nabývají určité jasné podoby. On Slovan, člen sourozenců těžce porobených, při všeobecných myšlenkách Byronových představuje si vždy nepřítele určitého: Němce a Germány, ničitele naší kultury a existence národní. Byron, nejvolnější člen národa svobodného, vidí jen volnost a velkou kulturu šlapánu, Kollár, cítící duchem probouzející se národnosti, silně zabarvuje myšlenky velikého Angličana národnostně.

„Knecht!“ „Sklave!“ slyšel náš básník neustále zníti z hněvivých stancí Byronových, kde mluvil o nynějších Řecích nebo Římanech. Jen „klid otroků“ může horovati pro pokoj. Jím dusí se v člověku jiskra všeho nejposvátnější — smysl pro volnost.

*) Treitschke, Lord Byron und der Radicalismus v Historische und politische Aufsätze, str. 337.

Nečinné lidi v práci za svobodu a vlast Kollár označuje podobně jako Byron „(lidé), v kterých duše hnije živá“ (I, 11) a u Byrona „die lebend faulen schon“ (IV, 135). V pojmenování tomto Kollár zalibuje, kdykoli rozhorluje ho neuvědomělost jeho krajanů (na př. III., 56).

V tomto smysle u Kollára Byronem rozněcuje se láska k těm idejím, které viděl kolem sebe rozvíjet se v Jeně; jím se však též zjemňuje a postupuje z jednostranného hlediska ve všeobecnější, z hmotnějšího v ideálnější, humannější.

Jakou posilu dostal Kollár čtením básní Byronových ke své nenávisti k tyranům, jíž přiučoval se již v Jeně! Poznává u něho učení, že nicotná je moc a existence jednotlivého tyrana proti velkému celku člověčenstva; jak lidstva nedůstojno, aby k vůli choutkám jednotlivce padali tisícové na bojišti:

Neu belebt der Ruhm den Staub wohl nie,
wenn auch für Eines Glanz manch Tausend fiel. (Ch. H. I., 44.)

nebo I., 53.:

Muss alles fallen denn — jung, stolz und kühn —
zu schwellen eines Herrschers böse Macht'?

Tato myšlenka, jež tolikrát opakuje se u Byrona s vědomým namířením proti Napoleonovi, vyskýtá se podobnými slovy též u Kollára·

„Slušno-li mříti tisícům, by své jméno v Egyptě
na vznešené chvasták psal pyramídy jeden? (Vl. v. 23-4.)

Jako Byron i Kollár hřímá proti netečnosti a zbabělosti svých vrstevníků, kteří nechtějí pro svobodu hnouti rukou. Vyslovil tuto myšlenku zvláště ve zp. II., zn. 143.:

Stíny Lauritasů! Svatopluků!
jak vás možno z hrobu vyvésti,
byste uviděli neřesti
národu a hanbu svojich vnuků,
netoužících ani střely luků
ke svobodě vzíti do pěstí,
ani okovů svých bolesti
krotiti hrou vlastní řeči zvuků.
Plémě Penna ledva pomstu tutlá,
skřipně onen řetěz trhaje,
jímž je víže ruka matky útlá;
nám krev milou cizí žízeň chlastá
a syn slávy otců neznaje,
ještě svojím otroctvím se chvastá.

Podobnými obraty povzbuzuje k činu též Byron; na př. II., 14. se začíná:

Wo war dein Aegis, Pallas, das geschreckt
den grimmen Alarich, auf blut'ger Bahn?
Wo Peleus Sohn, hält Hades ihn versteckt,
dass draus an jenem Tag nicht langte an
Sein Schatten . . .

II., 73.:

Wann lebt neu auf die alte Heldenschaar,
schweift an Eurotas' Strand — weckt dich im Grab sogar?

II., 74.:

Voll Spotts stehn deine Sohn' statt zu erglühn
gesäugt in Sklaverei — in Wort und That entmannt.

IV., 42.:

Und heischtest Recht, schlügst fort den Räuberschwarm,
der zapft dein Blut und Thränen trinkt, die weint dein Harm.

Týž duch otročení Kollárovi staví se v oči nejednou v první době jeho činnosti básnické. Tak zejména ve Vlastenci a j.

Ovšem, že naše domácí poměry nedovolovaly Kollárovi vysloviti se tak volně, jako to mohl učinit nezávislý anglický lord. Ale i tu Kollár byl u nás proti svým předchůdcům o mnoho napřed. Přátelé jeho neodvažují se četné z jeho básní ani předložiti censuře, ze zbylých některé mu censura škrtla, a za propuštění jedné znělky ve Slávy Dceři v Pešti r. 1824 byl prý censor sesazen. Kollár učil se myslit v jiných poměrech, nežli na ně byli u nás zvyklí. Přispíval alespoň trochu k uvolnění svobodného myšlení. A i to, v čem Kollár Byrona napodobil, jak je ještě krotké proti jeho vzoru!

V Byronových básních duch doby, tendence předních myslících duchů a širokých vrstev po oduševněném boji proti hmotnému nátlaku, v odporu a vzdoru proti Napoleonovi má nejmocnějšího a nejenergičtějšího hlasatele. Jakkoli Byronův radikalismus zůstával vždy dilettantský a jeho svobodomyslnictví nebylo výplodem určitějšího přemýšlení. bylo nehotové (Treitschke, c. čl. 333), bylo přece naproti politickým názorům Kollárovým jako vysoká politika světová proti politice konšelské.

Byron hlásá stále, že národ má se starat o své určení, odkazuje ho na vlastní síly, ne aby doufal v cizí pomoc (na př. II., 75); Řecko ať blouznivě nedoufá ve své osvobození pomocí Francouzů a Rusů (II., 76). Kdežto Kollár zrovna na součinnosti všech národů slovanských staví své naděje; zejména na Rusko dost nesměle radí se přivinouti:

„neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,
jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům“. (Předzp. V. 5-6).

Toto ovládnutí politické poesie Kollárovy asi částečně přispělo k tomu, že u nás rozvoj idejí politických zůstával poměrně tak zakrsalý.

* * *

Byron Kollárovi odpovídal svou zálibou v historii — jediný obor lidského vědění, na němž anglický lord utkvěl s patrnou zálibou. Přečetné jemné zmínky historické, na jaké narážíme hojně zejména v Childe Haroldovi, svědčí jak o veliké znalosti, tak i o nadšení a úctě k historii. Někde vane z jeho stancí skutečná učenost historická, která v proudu básně dotýká se historických detailů, jež předpokládá jako známé, když je vplétá do svých veršů. Ani ta okolnost není asi nahodilá, že oba básníci uznali za potřebné přičiniti ke svým básním historické a topografické výklady.

Znalost starých dějin Byron čerpal skoro výhradně z velikého díla Gibbonova o úpadku a pádu říše Římské, k nimž zavdala podnět, jako Byronovi ke složení Childe Harolda, cesta do Říma. Na jeho mínění odvolává se ve svých poznámkách, všude uznává ho bez nejmenší skepse za rozhodující autoritu; jemu netajil se vysloviti svou vážnost i obdiv ve své básni. Od něho zejména přináší nekonečnou úctu a zálibu ke staré kultuře a k různým památkám jejím. Proti ní jeví se mu kultura moderní i život křesťanský jako nedokonalejší projev lidského ducha a povahy.

A tento ráz byl zcela v duchu Kollárově jako jeho celé doby. Childe Harold objevil se mu jako básnická příležitostná filosofie dějin. V něm nacházel básnicky komentované dějiny lidstva, aspoň v tom smyslu, jak se na ně Kolár sám uvykl dívat; ani jeden ani druhý neptá se po příčinné spojitosti dějstva.

Kollár ovšem proti jednostrannému Byronovi zůstal ještě jednostrannější. Silná tradice na př. zmohla ještě i na takovém duchu, jako byl Byron, že theoreticky bouří proti krvavému násilí, jež mělo tupé tyrany podporovat v jejich choutkách, ale ve svém líčení přece věnuje těmto krvavým osobám i dějům, dějinám králů a osob válečných, dost místa, ač právě kulturní vývoj historický došel u něho oslavy jako nikdy před ním.

Kollár naproti němu po této stránce tkví o mnoho více ve starém názoru. U něho zřejmě vynikají líčení válek, hrubého násilí

nad kulturní prací. Ovšem neměl jí tolik při starých Slovanech po ruce, jako jí měl Byron u Řeků a Římanů. Krom toho bylo to jaksi jeho programem ukazovat křivdy páchané na Slovanstvu, nad nimiž „nebe lká a člověčenstvo křičí“ (II., 20).

* * *

Byronovo nadšení pro starou Helladu a starou Italii došlo u Kollára v jiné podobě plného ohlasu. Byron se starými Řeky a Římany vřele cítí, žije v jejich minulosti, vidí v nich národy veliké, mocné a nadané; nevidí jejich chyb, opíjí se jejich duchem, jejich cítěním, jejich kulturou, jejich smyslem pro krásu a pro svobodu, jejich slávou a hrdinstvím, jejich duševní velikostí, hrdostí a jemností. Úcta ke starým těmto národům pudila jej poznati z vlastního názoru jejich sídla. Avšak zůstala tu jen příroda nezměněna; vše ostatní podlehlo změně: veliké výtvory jejich uměleckého ducha zrovna tak jako nynější potomci jejich; místo bývalé volnosti poroba, místo staré síly malomocná skleslost, která jim dovoluje dát se utiskovat cizími tyrany. Po tom, co jeho ducha tak unášelo, nikde ani stínu. On nezříká se naděje, že nastane lepší budoucnost těm zbědovaným potomkům velikých předků, kteří nejsou si ani svého ponížení vědomi. Doufá v jejich probuzení, protože volnost a vyšší cena člověka musí být údělem a podmínkou v rozvoji lidstva; a odtud u něho tak trpká slova žalu a potupy. Byly to jen prostředky probuzení.

Jako Byron smýšlel o možnosti tohoto z mrtvých vstání staré slávy a volnosti antické, tak nevymřela tato víra v tisících smělejších hlav tehdejší generace. Toho smýšlení Byron byl jen nejmocnějším hlasatelem.*) Byla to nálada doby, „duch času“.

Ohlas tohoto „ducha doby“ jeví se zřejmě i u Kollára. I on cenil si starořímských a starořeckých ctností, cenil si též jejich kultury. Ale probuzený v něm cit vlastenecký vede jej k tomu, aby vše, co vynikajícího našel u národů antických, hledal u starých Slovanů.

Byron byl mu prostředníkem, že duchem jeho, s kterým hleděl on na starou kulturu řeckou a římskou, Kollár dívá se na staré Slovany. Prostředky povzbuzovací, kterých užil Byron na neuvědomělé porobené potomky národů antických, Kollár přenáší na potomky starých Slovanů; naděje Byronovy o probuzení oněch vyslovuje týmž duchem o probuzení nynějších i bývalých Slovanů. I neunavné volání Kollárovo po svornosti (na př.

*) H. Treitschke c. čl., 330.

II., 140, 141) Slovanů četbou Byronova došlo jen posily. Podobné povzbuzení má pro Italy též Byron (na př.: Die Prophezeihung des Dante, II. Ges. konec, podle překladu z r. 1825 v uvedené bibliothece):

„O Kunst, lass hier ein Meisterstück entstehn,
mach unzugänglich diese Alpenwände,
heisst ihr, Italier, euren Zwist vergehn;
Vereinigung ist eurer Knechtschaft Ende.
(U Gildemeistra: Was braucht es, dass er aufersteht befreit . . . . . ?
Nur eins: Die Eintracht aller deiner Söhne).

Je to jisté pošinutí idejí Herderových a jeho následníků. Pošinutí to u něho stalo se Byronem. Či není to v duchu Byronově, když Kollár vyslovuje naději — ovšem dost nesměle — že i z poněmčilých Polabanů mohli by se státi ještě Slované?

Byron na př. pronáší věštbu (IV., 47), že jednou Evropa, litujíc své matkovraždy, osvobodí Italii a pak odejde z ní domů v blahém snu, že jí bylo odpuštěno. Není to totéž, když Kollár těší se, že zněmčení Slovanů působí již Němcům „mravné hnětení“ (II., 84)?

Prohlížíme-li toto pošinutí národnostní u Kollára hloub, vidíme i v ostatním zřejmý vliv Byronův. Byron jako světový básník, v němž nebylo ani vnějších ani vnitřních podmínek pro rozvoj citu národnostního, hledí proniknouti chod dějin světových, ideje více všelidské, Kollár jeho myšlenky, jeho prostředky básnické přenáší na užší kruh, na velikou rodinu slovanskou. I Byronovský pověstný sarkasmus a světobol Kollár zužuje národnostně. Kollár tu jen více horlí a káže, nežli Byron. Kde Byron osten svého hněvu a satiry obrací proti současné tyranii, tu Kollár danými politickými poměry i celým svým vychováním nucen je překládati do šeré dávnověkosti. Kollár vůbec neměl toho daru, kterým vyznačuje se nepřekonatelnou měrou Byron, spojovat minulost s čerstvou přítomností.

Pro oba básníky v jistém směru byl pojítkem Rousseau, jehož učení o národech přirozených upoutalo jak Byrona, tak i Kollára.

* *
*

Slované, pro jejichž ducha a pro jejichž poměry politické poesie Byronova hrála ze všech nejtepleji a proto došla u nich tak nadšeného a rychlého ohlasu, stiženi byli nejdříve mezi všemi národy zvláštním kouzlem anglického básníka a vytvořili si již před červencovou revolucí svůj osobitý silný byronismus. Potře-

bovali jeho nadšení pro svobodu a rovnocennost všech národů, jeho kleteb naproti lhostejným svým sourodákům.

Kollár objevuje se mezi prvními. Současně s Mickiewiczem a Puškinem obírá se již básněmi Byronovými, ovšem ne s tou silou a s tou pevnou oddaností svému vzoru jako oni; vybírá si také jednostranněji ty tony, které zrovna jeho duchu lahodily.

Není ani vnitřní spor v tom, že táž poesie Byronova jednoho z těchto napodobitelů slovanských (Kollára) vedla k volání po svornosti slovanské, druhého (Mickiewicze), zrovna ke snaze opačné. Veliký Polák pociťoval příliš tlak ruky bratrské — tlak ten tíží nás více nežli tlak ruky cizí — Kollár díval se na tyto poměry jen pozdálí a příliš theoreticky.

Nemůže býti o tom pochyby: před Máchou byronismus zastoupen u nás dost silně již Kollárem, ovšem že jednostranně. Z toho vysvětlíme si, že Kollár dochází takové obliby u mladší generace, která v jiném směru podlehla radikálnímu převratu v poesii, způsobenému zrovna Byronem, která politicky dospěla k myšlenkám a činům revolučním. Kollára velebí a napodobí, když ostatní starší generace nemá pro ně pochopení a oni pro ni. Poznali v něm mimo společný vlastenecký a slovanský zápal podobné prvky příbuzného ducha — a prvky ty patřily Byronovi.

Tímto nejmodernějším duchem v tehdejší poesii Kollár vývoj naší poesie a naší osvěty vůbec poponesl o značný kus ku předu. V jedné věci naši pozdější Byronovci zůstali značně za svým předchůdcem. Kollár totiž poesii svého vzoru se vzácným porozuměním přizpůsobil našim snahám a našemu českému duchu. Jako člověk převážně rozumový nemohl se rozehřáti pro romantický básnický apparát Byronův, mohl v sebe převzíti málo z jeho titanismu, s čímž obojím Byron v naší představě tak srostl.

Ale Kollár theoreticky vzpírá se proti tomuto novému duchu, který přivalil se na slovanské literatury. Pronesl též o Byronově poesii příkré odsouzení (Wechselseitigkeit, str. 69 a n.). Nastal zatím u něho jiný vývoj ideový: přiklonil se více k ideám humanity. Krom toho odpor, který vycházel zejména z Anglie proti Byronovu výstřednímu životu, musil zprotivovat přísnému v této věci Kollárovi také poesii jeho; z té příčiny nebyl spokojen také s Goethem. V mladších svých letech podléhal dojmům poesie Byronovy bez závady, působily naň svou silou básnickou, s kterou Byron bojoval za volnost v každém směru. *Jan Jakubec.*

O některých odvětvích živnostenských v Praze, Brně a Prostějově.*)

Právem stěžoval si nedávno Sombart[1]), že theorie maloživnostenského vývoje za posledních 25 let ani o poznání nepokročila a že německá literatura od Schmollerových „Dějin německých maloživností“ z let 1870tých nemůže, nehledíc k badáním historickým, vykázati se snad ani jedinou prací, která by znamenala vědecký pokrok naproti práci Schmollerově.[2])

Přátelé řemesla slibují mu i pro budoucnost aspoň z části zabezpečené trvání pro práce umělecko-průmyslové, práce individuelním potřebám sloužící a správkářské, a spoléhají ostatek na malomotory a družstva nákupní, prodejní a výrobní — přátelé velkovýroby srovnávají data o sčítání lidu, o počtu koňských sil v podnicích průmyslových, o vzájemném poměru dělnictva v malých a velkých závodech, zevšeobecňují technickou nevycvičenost, obchodnickou neobratnost, nedochvilnost, nehospodárnost řemeslníkovu a prohlašují pak, že naprosté zničení řemesla velkovýrobou jest neodvratné, žádoucí a pokrokem hospodářským i sociálním.

Tak všeobecně souditi však nelze. Naopak musíme tázati se: bude řemeslo vytlačeno úplně nebo ztratí pouze část svého odbytu a kterou? bude zdrceno velkokapitálem výrobním nebo obchodním a dlužno tedy pečovati o snesitelný přechod výrobní associací nynějších samostatných maloproducentů či pouhou organisací odbytu? bude zničena „malovýroba“ vůbec či pouze „řemeslo“ v historickém smyslu slova, kdežto na druhé straně opět

*) Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Österreich. Schriften des Vereins für Socialpolitik sv. 71, Lipsko 1896. Str. 168—205 Prof. Dr. Rob. Zuckerkandl: Über einige Gewerbebetriebe in Prag und Umgebung; str. 420—481 Em. Adler: Die Schneiderei in Prossnitz a F. Stampfer: Die Hutmacherei in Brünn; str. 635—662 J. Leisching: Das Schlossergewerbe in Brünn.

[1]) Archiv für soc. Gesetzgebung und Statistik IX n. 1896 str. 635.

[2]) Oč hůře jest u nás, kde o jakémkoli vědečtějším rozboru otázky maloživnostenské není dosud ani potuchy a kde i ve sborech zákonodárných a schůzích příslušníků inteligence roztahuje se vždy více bezhlavá fráse.

nové druhy malovýroby moderním rozvojem hospodářským jsou v život vyvolávány? Jest právě velmi mnoho možností mezi úplným potřením řemesla a mezi postavením, jakéhož řemeslo dosáhlo v dřívějším vývoji živnostenském.

Po čtvrt století uvádějí se všude tytéž argumenty, pro i contra; nebyloť nového, bezprostředně ze života vzatého materiálu pro posouzení otázky řemeslnické.

Jak opatřiti však tento materiál? Statistika všeobecná nedostačuje a živnostenská jest teprve v počátcích rozvoje, a vzájemné srovnávání dat jejich jest přímo nemožným.

Ankety živnostenské, kromě anglických, jsou již dle účelu svého z pravidla jednostranné a tendenční; parlamentární anketa živnostenská z r. 1893 v Rakousku je zjevem dokonce odstrašujícím.

Zbývají tedy vědecké monografie a to, poněvadž jde o vyšetření typů, monografie co nejčetnější, všestranné a dle jistého systému vypracované.

Úkolu toho podjal se spolek pro sociální politiku v Německu, který r. 1892 se usnesl vyšetřiti v masse monografií, pokud průmyslová odvětví, spadající v obvod starých řemesel cechovních a dosud více méně po řemeslnicku provozovaná, i v budoucnosti života jsou schopna, hledíc zvláště k soutěži velkoprůmyslu.

Pro každé řemeslo měla se vybrati řada místních typů (města veliká, střední, malá, obce venkovské) a všude měl se důkladně vyšetřiti způsob zásobování obyvatelstva výrobky (přímý odbyt výrobců místních, překupnictví, dovoz), formy výroby (řemeslo, továrna, sklad), proměny řemesla technické i odbytové (nové suroviny, přípravy a nástroje — odbyt přímý, na obchodníka, tržnice družstevní) a konečně celkový rozkvět či úpadek řemesla. Za spolupracovníky získáno přes 70 mladších národohospodářů německých, řízení celku přejal lipský professor Bücher, pro rakouský díl vídeňský prof. Philippovich. Vláda německá poskytla subvenci 5000 M., rakouská 900 zl.

Dosud vyšlo 7 svazků: 3 o Prusku, 2 o Sasku, po 1 o Jihoněmecku a Rakousku; vyjíti mají ještě 3 díly: o Sa sku, Jihoněmecku a Durynsku s dodatky.

Úsudky o ceně této massy nakupeného materiálu velice se různí; vytýká se zejména: zhola nestejnoměrné zastoupení jednotlivých oborů výrobních, převaha líčení z velkých měst a zanedbávání poměrů maloměstských a venkovských, neuspokojivá ja-

kost velké části podaných monografií. Bralo se, od koho a o čem co došlo. K všeobecnějším úsudkům o budoucnosti řemesla ani tyto zprávy nedostačují.

To zřejmo i z dílu, týkajícího se Rakouska. Zasláno bylo 18 prací: 10 vztahuje se na Vídeň, 3 na Štýrsko (z toho 2 na Št. Hradec), 3 na Moravu (2 Brno a 1 Prostějov), 1 na Prahu, 1 na Černovice. Oborů zastoupeno 14: obuvnictví (Vídeň, Praha, Černovice), krejčovství, (Vídeň, Prostějov), dále kloboučnictví, zámečnictví, bednářství, truhlářství, kovářství, knihařství, jirchářství, rukavičkářství atd. — ne však řeznictví, pekařství, zednictví, tesařství, barvířství, hodinářství, kožešnictví a jiné, rovněž četně provozované a zajímavé živnosti.

Nás zde hlavně zajímají zprávy ze zemí českých: z Prahy (obuvnictví, rukavičkářství, truhlářství: prof. Zuckerkandl), Brna (kloboučnictví: F. Stampfer, zámečnictví: ředitel průmysl. musea brněnského Leisching) a Prostějova (krejčovství: Dr. Adler).

Rukavičkářství v Praze a krejčovství v Prostějově nejsou vlastně již řemesly, nýbrž vysoce rozkvetlým průmyslem vývozním. Rukaviček se z říše naší vyvezlo v r. 1894 6170 mctů v ceně 19·68 mil. zl., v r. 1895 dokonce 7393 mctů v ceně 23·64 mil. zl. (ještě v roce 1861 teprv 101 mctů) nejvíce do Německa, Anglie, Severní Ameriky. (Rukaviček vyveze se od nás za více, než ječmene, skleněného zboží, papíru, železa a železného zboží atd. a rukavičkami, zejména dámskými, platíme přes polovičku svého ročního dovozu kávy.) A veliká část tohoto vývozu je z Prahy a Čech: ročně daleko přes 10 milionů párů (jen z Prahy přes 8 milionů zl. ročně).

A podobně v Prostějově; po továrnicku vyrobí se v Rakousko-Uhersku oděvu ročně asi za 15 mil. zl., v Rakousku samém za 10 mil. zl. a z toho připadá na jediný Prostějov ročně kol 5 mil. zl. Továrny prostějovské mají odbyt na své zboží na Moravě a v Čechách, v zemích alpských a Dalmacii a zvlášť mnoho v Uhrách. Asi $^1/_3$ tovární výroby prostějovské vypadá na vývoz za hranice říšské na Balkán, do Italie a za moře do všech dílů světa.

Obě výroby spočívají na práci podomní, pro továrníky a exportéry od podmistrů a domáckých tovaryšů provozované. Vývozci rukavic v Praze — první oprávnění tovární na rukavice v Praze a rakouských státech vůbec obdržel 1785 Francouz Etienne Boulogne — provádějí v dílnách pouze přípravu a stříhání koží

s nepatrným zařízením strojovým. Nastřihané rukavice přejme faktor, který je zase vydá k tamborování dělnicím, u něho v dílně nebo ve vlastních bytech pracujícím, načež se rukavice opět vrátí k podnikateli, který je opatří koží na palec, vsuvky atd. a knoflíky a vydá opět faktorovi; tento pak obstará ušití, zhotovení direk a přišití knoflíků a vůbec dohotovení rukavice. V továrně se pak rukavice jen poslední úpravě jakés podrobí, ozdobně zabalí a k exportu přichystá. Faktorů a šiček rukavic je mnoho v Praze a ještě více v okolí Příbrami a Dobříše, v Rudohoří a ve Slezsku. Faktoři berou od vývozce určitý plat za ušití páru rukavic a vyplácejí opět dělnice; někteří z nich mají až 100 strojů, které šičkám prý bezplatně propůjčují.[1])

Mistrů a podnikatelů rukavičkářských je v Praze asi 190 (49 větších exportérů) asi s 1800 pomocníky a 500 učni. Pro místní drobný prodej jen pramálo rukavičkářů pracuje; většina jich závisí od exportu. Pomocníci jsou dobře organisováni a celkem slušně placeni.

Podobně výroba oděvu v Prostějově: 13 továren (jedna s roční výrobou v ceně $1-1^1/_4$ mil. zl.), z nichž nejstarší — zde i vůbec v Rakousku — sahá původem do let 30tých, zařídila pro lepší výcvik dělnictva na čas dílnu, jíž potom zrušila a toliko přistřihování látek v továrně ponechala. V r. 1860 zaveden první stroj šicí, po pařížské výstavě 1869 stroje střihací a v letech 80tých síla parní. Od polou let šedesátých následovaly znenáhla jiné s týmž celkovým zařízením, ale bez parního motoru.

Kromě továren pracují dále faktoři prostějovští na účet přespolních závodů konfekčních, které jim zasýlají úplně připravený materiál (nastříhané sukno, podšívku, knoflíky atd.) s přesným udáním, jak který kus provésti. Máme tu i pouhé trhovce, kteří dávají dělati obleky, aby s nimi po Moravě a Slezsku na trhy jezdili, i konečně podniky zákaznické, které pro určité osoby „dle míry“ pracují. Všichni dávají však přistřižený materiál zpracovávati z domu dělníkům, „řemeslnickým“ jest pouze podnik jediný.

---

[1]) Zde, zdá se nám, spisovateli nedostalo se informací spolehlivých. V okolí Dobříše strhují faktoři šičkám se mzdy týdně až 50 kr. nájemného ze stroje, požadujíce nad to, aby šička nepracovala pro jiného zaměstnavatele ani tehdy, když oni sami jí plně zaměstnati nemohou. Rovněž mzdy jsou, ač nízké, přece ještě příliš vysoko udány a také nitě a hedbáví musí šička leckde platiti ze svého. Faktoři na venkově provozují nad to faktorství vedle obchodů smíšených, střižních a pod. — zneužívání truckem leží tu na snadě, ač spisovatel ho neuvádí.

V ostatních dílnách se pouze stříhá, materiál vydává a výrobek zkoumá a přijímá. Jsou zvláštní krejčí na kalhoty, zvláštní na vesty, zvláštní na kabáty a na dětské kostumy; mezi kabátníky jsou opět specialisté pro zimníky, převlečníky atd. a všichni zase rozděleni dle kvality materiálu, z něhož se kabát, kalhoty atd. zhotovují. Pracovní doba je při domovní práci neobmezená, je-li naspěch, trvá spánek jen 1—2 hodiny nebo pracuje se nepřetržitě až 30 hodin. Mzdy i při trvalém zaměstnání velmi nízké, zvlášť u obchodníků, stravou jest mnoho pálenky, po vsích brambory, v Prostějově koňské maso. Zvýšení mzdy, několikrát slibované, jest vlastně otázkou lepší organisace dělnictva. —

Typem řemesla, kterému (lépe: jehož příslušníkům) celkem nedobře se daří, jest obuvnictví. Není tu přec ani značnějšího vytlačování mistrů továrnou nebo obchodnickými sklady, ani dusivé konkurence větších mistrů naproti menším — převládá malovýroba na zakázku, velcí i malí mistři mají stálé zákaznictvo v sociální třídě, k níž náležejí. V čem tedy příčiny nezdaru? Přeplnění živnosti, způsobované tím, že se přemnozí samostatně zařizují bez dostatečného kapitálu a — dostatečného výcviku odborného, že musejí tudíž nakupovati materiál v malém a na úvěr, t. j. draho a špatně, a prodávati potom za každou cenu, což vede opět k nedbalé práci. Dále jsou dvě hlavní sézony odbytu, letní a zimní, a mezi tím několik měsíců špatných obchodů. Dodaná obuv konečně leckdy dobře se nehodí a bývá vrácena, a přečasto musí obuvník celé měsíce čekati na zaplacení.[1])

Konečně škodí mistrům mnoho konkurence pomocníků, kteří pro jiné mistry doma v bytech pracujíce, také na vlastní účet zakázky a správky přijímají.

Strojní výroba obuvi v Rakousku přes značný vývoz obuvi dosud se nešíří; t. zv. „tovární“ obuv pochází z dílen podomních dělníků venkovských pro „továrníka“ ručně pracujících. V Praze jsou pouze 3 prodejní sklady továren (nejznámější Mödlingská). Mistrů je v Praze a předměstích přes 1400 s 1500 pomocníky a

---

[1]) Právě v t. zv. „lepších“ třídách obecenstva zakořeněn jest zlozvyk, platiti z pohodlí účty obuvníka, krejčího a pod. malých dodavatelů celoročně. Jen několik podobných zákazníků ubírá nezámožnému mistrovi zbytečně obnosy jdoucí do set a tisíců a nutí jej bráti své vlastní potřeby na dluh, nakupovati tedy hůře a dráž, a dle toho také pracovati. Platiti vesměs hotovými je i v zájmu odběratelstva; nepořádné placení zákazníků zničilo v některých řemeslech snad více malých výrobců, než celá velkovýroba tovární.

asi 700 učni, nečítajíc ovšem provozovatele neoprávněné. Ostatně i pomocníků i učňů je více, než statistika udává. Prodejní sklady má sotva 300 mistrů, ostatní mají pouze dílny, v bytě nebo při bytě. Odborný výcvik nedostačuje. Šitou obuv většina mistrů ani nedovede, rovněž svršky většinou se nevyrábí, nýbrž kupují se u svrškářů nebo překupníků. Výroba svršků v Praze a Čechách zásobuje velikou část Rakouska i Uhry.

Průměrná mzda dělnictva při 12—14 hod. denní době pracovní obnáší 5 zl., někdy však jen 2—3 zl. týdně. V mrtvé sézoně najde sotva 500 (tedy asi $^1/_3$) dělníků zaměstnání, asi 200 je vždy na zahálce. Pracuje-li dělník v bytě nebo béře-li si po skončeném zaměstnání v dílně ještě práci domů, jest doba pracovní ovšem neobmezena a pomáhají částečně pracovati i členové rodiny.[1])

Pokusy o nápravu dějí se: stát propůjčil společenstvům v Praze a předměstích stroje k hotovení obuvi vojenské, obuvníci sami zřizují družstva k nakupování surovin, i technické vzdělání má býti povzneseno.[2])

Přechodu ke strojní výrobě obuvnické v Rakousku dotud není lze očekávati, dokud nestoupnou nízké mzdy venkovského dělnictva obuvnického a dokud zmenšení vývozu nepřinutí „továrníky“ obuvi vrhnouti spousty svých výrobků na trh domácí.

Za to úplně zničena jest ruční malovýroba řemeslnická v kloboučnictví. Co šetření maloživnostnická líčí zde o Brnu, platí pro kloboučnictví vůbec, všude, a proto přikládáme práci Stampferově větší význam pro posouzení poměrů výroby řemeslnické, než sebe zajímavějším popisům o vídeňské nebo prostějovské exportní konfekci, o pražském rukavičkářství a pod. specialitách.

---

[1]) Jenom tím vysvětlují se údaje spisovatelovy, že mzdy mužských dělníků svrškářských v Praze kolísají týdně mezi 9 a 22 zl.; znamenajíť obnosy tyto výdělek celé rodiny při nadbytku práce a neobmezené době pracovní.

[2]) Letos zařídila obchodní komora Pražská t. zv. mistrovské kursy pokračovací pro mistry a pomocníky obuvnické z Karlína, Libně a Žižkova. Vyučují se anatomické znalosti nohy, přesnému braní míry, řezání svršků a kopyt, výrobě svršků i práci spodkářské ručně i na strojích, chemické technologii kůže, živnostenskému vedení knih a znalosti zákonů živnostenských. Ukázalo se při početi kursu, že málokterý frekventant dovedl správně míru vzíti, tím méně aby si dle míry (dle zvláštního tvaru nohy) dovedl svršek ukrojiti a zříditi. Výroba byla tedy většinou povahy experimentální: mistr teprv časem naučil se škodou vlastní i svých zákazníků i na svou špatně vzatou míru příhodnou obuv zhotoviti (ovšem jen v normálních případech) a zhusta pečlivě skrýval svou zkušenost, aby mu ji učenník nebo dělník „očima nekradli“, jak zní termin pro odkoukávání věcí, zaměstnavatelem tajených.

Není dnes snad ani jediné dílny kloboučnické, v níž by prováděl se celý pochod výroby klobouku od počátku do konce. Rozličné oddíly výrobního processu obstarává továrna výhradně, řemeslu zbývá nanejvýš jen zpracování zvalchovaného svršku, ztužení, barvení a vyzdobení klobouku a — komisionářský obchod s klobouky.

První stroj k fabrikaci klobouků vynalezen r. 1829, a odtud mechanická výroba odplavovala staré řemeslo kus po kuse. Úplné zničení dokonáno bylo vynálezem strojní výroby plsti z ovčí vlny. Avšak přeměna plstěného klobouku z bývalého předmětu luxusního v levný a vždy oblíbenější předmět obecné potřeby zničila též skoro řemeslo kožešnické,[1]) a kožešníci byli nuceni doplňovati klesající výdělek prodejem klobouků, o který však počali pečovati také modní bazary, obchody se smíšeným zbožím a pod. Malé kloboučnictví pociťuje tudíž dnes již nemileji konkurenci těchto překupníků, než továren. Ostatně právě lepší klobouky obecenstvo kupuje raději u kloboučníků než v obchodech, protože se na ně může obrátiti o provedení potřebných správek.

Nemalou část výroby ubrala továrna i řemeslu zámečnickému. Přece však právě poslední doba strojnímu zámečnictví otevřela četné zdroje výdělku: výrobu vah pro rozličné živnosti a ústavy, výrobu hospodářských strojů, kde přemnozí vlastními vynálezy vynikli, výrobu a opravy strojů v továrnách atd. Největším a druhdy nejvýnosnějším polem výdělku jest zámečnictví stavební, a musilo by i nyní nejvíce vynášeti, kdyby mistři nepřijímali z nedostatku rozhledu dodávky stavební za ceny, které jim zajišťují sotva náhradu za materiál a mzdu pracovní, tím méně úhradu nájemného, opotřebení nástrojů atd., kdyby ku př. kovanou mříž nenabízeli levněji, než offerovala veliká železárna litou anebo hotové kleště laciněji než surové železo. Čtvrtina zámečníků brněnských nemá v dílně vůbec žádných strojů, ač nejjednodušší strojní zařízení dílny nestojí leč 600 zl.[2])

---

[1]) V obvodu komory brněnské (západní polovice Moravy) bylo

	kloboučníků	kožešníků		kloboučníků	kožešníků
r. 1858	*132*	*483*	r. 1880	146	314
„ 1870	137	406	r. 1890	*133*	*231.*

[2]) Klíče a zámky dělají zámečníci v Brně jen výjimkou (lepší druhy zámků při specielních objednávkách) nebo v mrtvé sézoně; ano mladší pomocníci prý již ani klíče kovati nedovedou. Objednávají je skoro naveskrz buď z Vídně nebo od malých mistrů venkovských, kteří výrobou klíčů výhradně se zabývají. Nemá-li mistr v městě v zásobě klíč, jakého k zámku je potřebí, změní raději celý zámek, než by klíč nově hotovil.

Nejsvětlejším bodem v líčení maloživnostenských poměrů českomoravských je zpráva prof. Zuckerkandla o pražských truhlářích. I tu jsou sice stesky. Není ovšem valného poškozování malých mistrů nečetnými strojními továrnami nebo mistry většími; větší výrobci provádějí sice vkusnější práce z lepšího materiálu, ale jsou za to dražší a zásobují poměrně malé obecenstvo. Ale většina mistrů pozbyla přímého styku se zákaznictvem tím, že mezi výrobce a konsumenty vsunuly se nábytkové sklady, pro něž pak mistři nuceni jsou pracovati za ceny, skladařem stanovené.

Ale truhláři pražští pozoruhodným a příkladným způsobem pokoušejí se o vymanění z poddanství skladového R. 1888 založili s přispěním společenstva tržnici družstevní, která kupuje od členů nábytek a obchoduje s ním, přijímá objednávky a dává je členům prováděti, přejímá do komise prodej výrobků členstva a poskytuje na ně zálohy, zkoumá dodávané zboží a udílí odborné pokyny výrobcům, neutiskuje při dodávání zboží své členy a žádá za dobré, prozkoumané zboží přiměřené zaplacení od obecenstva. Odbyt zboží r. 1890—1894 obnášel v celku přes 391.000 zl. Rozšafností, pílí a rozumností řídících členů družstva překonány četné velké a opětující se překážky a poslouženo nejen členům družstva, nýbrž i ostatním mistrům tím, že zvednuty ceny, mistrům ostatních skladů nábytkových za dodaný nábytek placené. Ale ovšem jsou v čele lidé z dobré školy a „sotva lze uvěřiti, jak mnoho zdravého rozumu, solidarity a píle ukázali prostí řemeslníci, kteří společenstvo vedli a vedou“ (Zuckerkandl). Jsou-li tu osobní tyto vlastnosti, lze nalézti v sdružování ochranu před soukromými sklady i před soutěží velkovýroby, která zde ostatně vzhledem k nutnosti ruční práce valně na váhu nepadá. —

Ze všeho patrno, že líčení spolku pro sociální politiku o poměrech maloživnostenských v jednotlivostech velmi jsou zajímavá a zejmena pro seznání poměrů velkoměstských poučna, že však nedostačují k všeobecnějším úsudkům o nynějším postavení a budoucnosti řemesla leda potud, že ukazují jakožto hlavního rozrušovatele malovýroby řemeslnické nikoliv stroj nebo továrnu, nýbrž podomní práci, podmistry nebo tovaryši pro kupeckého podnikatele za přenízkou mzdu ve vlastních bytech vykonávanou.

Dr. Josef Gruber.

Svobodná vysoká škola pro státní vědy v Paříži.

(École Libre des Scienes Politiques.)

Dne 1. července 1896 slavila svoje 25leté trvání. Bude prospěšno při této příležitosti o zvláštním tom ústavu několik slov pověditi.

Založen byl r. 1871 od Emila Boutmy, který dosud v popředí ústavu stojí a mimo to členem „Conseil supérieur de l'Instruction publique“ jest. Vydržován je docela prostředky soukromými. Důležitým doporučením mu bylo v okamžiku založení obšírné pojednání od Taina, které v „Débats“ v říjnu téhož roku se objevilo. Od té chvíle dobyl si zajištěného a právě tak váženého, jako vlivuplného postavení a může rád, z počátku zamýšleného, ale nepovoleného titulu fakulty se odříci. Ve svých cílech připojuje se k ústavu, 1848 od Hippolyta Carnota podle vzoru „École polytechnique“ v život uvedenému, však v příštím roce zašlému „École nationale d'Administration“, kterýžto ústav zakladatel r. 1870 marně k novému životu probuditi se pokoušel. Uskutečňuje myšlénku za rozličných francouzských vlád opětovně se objevivší, poskytovati pro řadu povolání ve státní a vyšší správě zvláštní a účelně vědecké vzdělání. Až posud provedení tohoto plánu a také jmenovaného praktického pokusu podstatně se rozbíjelo o otázku oprávnění, úskalí to, které s výsledkem dříve obepnuto bylo, když soukromá podnikavost, zřeknuvší se každého officielního oprávnění, věci se chopila. A úspěch této odvaze dal za pravdu.

Ve své dnešní organisaci připravuje ústav především pro šest určitých státních povolání a ku zkouškám, které přístup k těmto otvírají. V prvé řadě pro službu diplomatickou v ministerstvu zahraničním a ve vyslanectvích, jako pro služby konsulární, pro kterěžto poslední nejnověji také v jiných státech, jako v Belgii, zvláštní, přesně určené theoretické studium se požaduje. Vedle toho stojí vzdělání pro vyšší správní službu v ministerstvech a v departementech, pro správu kolonijní, pro státní radu, nejvyšší to instanci v ústavních a právních otázkách a při sporech mezi státem a soukromými osobami, dále pro inspektoráty financí a účetní dvůr. Rozumí se, že v ústavě každý se může vzdělat, kdo na určité státní povolání nemyslil; ten se věnuje žurnalistice, druhý se stane při vynikající osobnosti privátním tajemníkem — prostředků a cest k takovým cílům poskytuje moderní Francie rozmanitých. Také o ty je postaráno, kteří mají na zřeteli zaměstnání právnicko-obchodní.

Vzhledem ku vlastním účelům, rozdělena je vysoká škola na pět oddílů, jeden všeobecný pro dějiny a veřejné právo a tři speciální: pro vnitřní a kolonijní správu, pro diplomacii, pro státní vědy a finance. Studium je ve všech oddílech dvouleté, přece však třetí rok ku doplnění a prohloubení nabytých vědomostí se doporučuje a také od většiny studujících dodržuje. Na konci prvého a druhého studijního roku koná se písemná i ústní zkouška. Po druhé zkoušce obdrží studující vysvědčení

Všechny přednášky rozděleny jsou na dvouletou dobu učebnou. Skládají se pro každé oddělení z pevně ustanovených přednášek povinných, jakož i z mimořádných, libovolných. Účastenství na prvých jest podmínkou pro připuštění ku zkouškám. Však posluchačům jest mimo to dovoleno přednášek jiných oddělení se súčastniti, jakož vůbec studující, který zkouškám podrobiti se nemíní, může si plán přednášek libovolně sestaviti. Totéž platí pro třetí a další studijní léta. Konečně je dovoleno jednotlivých přednášek se súčastniti, aniž by někdo chovancem ústavu byl.

Ku konci důležitějších přednášek konají se čtrnáctidenní praktická cvičení, která slouží k lepšímu porozumění a prohloubení obsahu přednášek. To děje se ústními rozhovory, krátkými přednáškami a písemnými pracemi o probrané látce učebné. Jiný způsob cvičení, podobný spíše seminářům našich vysokých škol, koná se pro dospělejší studující třetího ročníku, jakož i ku dalšímu vzdělání těch, kteří celé třílетí odbyli. Skládají se dílem z krátkých rozhovorů o jednotlivých otázkách z praxe, dílem z podrobných rozprav, které písemně se vypracují a spolučlenům semináře ku projednání sdělí. Vztahují se na důležité otázky vnitřní i zahraniční politiky, na mezinárodní poměry, na život ústavní a jiné případné obory, jak toho denní události přinášejí. Při tom klade se zvláštní váha na *francouzské poměry vůči zahraničním*. Tato snaha pěstovati nebo dokonce do popředí stavěti mezinárodní srovnávací stanovisko slouží vysoké škole k obzvláštní slávě a vtiskuje jí, vzhledem ku starodávným neznalostem věcí zahraničných ve Francii zvláštní ráz. Ve spojení s tím budiž také zmíněno, že vysoká škola za zvlášť vynikající prospěch při konečných zkouškách poskytuje stipendium k návštěvě některé zahraniční university; není mi však známo, zdali již někdy propůjčeno bylo.

„To jest ovoce trpkého naučení, které jsme 1870 obdrželi," vyslovil se mi jednou starý chovanec vysoké školy, „*musili jsme nahlédnouti, že u nás není vše nejlépe a za hranicemi vše nejhůře zřízeno a proto chceme se ohlédnouti, jak se daří jinde.*"

Rozumí se samo, že nezbytná pro taková studia znalost němčiny a angličiny horlivě se pěstuje; jazykové kursy jsou k učebné osnově připojeny a požaduje se od studujících, kteří se cvičení účastní, znalost nejméně jedné této řeči, požadavek to, jemuž, jak se zdá, od většiny se vyhovuje. Ovšem angličina až posud má značnou přednost. V čítárnách našel jsem kromě jiných zahraničných listů dobrý výběr německých denníků a vůbec časopisů.

Učiteli jsou tu dílem vynikající učenci pařížských fakult, jako Sorbonny, École de Droit, Collége de France, dílem muži z praktického života. Mezi posledními najdeme řadu jmen, která v ministerstvech posledního desítiletí

úlohu hrála, nebo dosud v popředí politiky stojí, k tomu vyšší úředníky ze všech odvětví státní správy, také zástupce vojenství a financí.

Přijímání studujících, jak posluchačů, tak vlastních chovanců a členů jednoho oddělení, ničím není omezeno. Školní a vůbec žádná vysvědčení o předběžném vzdělání se nepožadují. Přece však se předpokládá, že studující potřebného vzdělání pro akademická studia mají, k čemuž slouží ve Francii právě jako u nás všeobecně vzdělání gymnasiální, byť i jinak uspořádané, než naše. Je dobře, když studující vedle bakalářství také nevyhnutelný licenciat (licence ès lettres) si získali. Mnozí studující při vstupu mají složenu první právnickou zkoušku, jiní vykonají přípravu k tomu během svého tříletého studia. Také cizozemcům je přístup volný.

Obzvláštní váha klade se na osobní poměry mezi učitelstvem a žáky, jakož i mezi těmi samými. Prvé jsou podstatné ceny, nejen pouze na poli duševním a morálním, nýbrž také čistě vnější v zemi, kde osobní styky více činí než jinde. Při tom svoboda každého přesvědčení je co nejpřísněji zaručena, ať posluchač se kloní ke směru konservativně-klerikálnímu, ku republikánskému oportunismu nebo ku radikálnímu socialismu. Svým soukromým karakterem a svou finanční samostatností jest vysoká škola na každém dočasně panujícím politickém systému zcela nezávislou. Nejdůležitějším a nejzajímavějším na ní však zůstává duch, obracející se k přemýšlivému pozorování ciziny, vloha to, které dříve Francouzům, jak už řečeno, skoro zcela se nedostávalo a jejíž vystupování ve spojení s mnohými jinými zjevy posledních desítiletí, jako počátek nového myšlení u našich sousedů poznamenán býti smí.

Ještě několik slov o zevnějším zdaru vysoké školy pro státní vědy. Těší se rychlému rozkvětu. R. 1872 zahájila činnost s 89 chovanci v najatých místnostech; bylo pouze pět přednášek. Dnes sídlí ve vlastním úhledném domě těsně na boulevardu Saint-Germain na hranicích akademické a staré aristokratické čtvrti a 400 studujících účastní se 50 přednášek a cvičení; bohatá knihovna s dobře vypravenými čítárnami podává všechny nejžádoucnější pomocné prostředky a povzbuzení.

Většině dotyčných odvětví ve státní správě škola dala od konce 70. let většinu, ve finanční inspekci od r. 1880 veškery mladé síly a v nejnovějším ministerstvu zasedají čtyři členové této zvláštní a jistě ne nepraktický založené vysoké školy.

Z J. G. Sprengla přel. *M. B.*

Rozhledy politické.

Uspěchy sociální demokracie — Mladočeské vedení a sociální demokracie — Demokraté bez všeobecného práva hlasovacího — Strana staročeská — Všeobecná politická kaše — Sněmování — Statistická kancelář česká. — Moravští Čechové proti zdokonalení volebního aparátu. — Plzeň s českým zastoupením — Slovinci v Korutanech.
Boj proti socialismu v Německu — Nové miliony na nové lodě — Další rozšíření volebního práva v Anglii — Návštěva v Sofii — Kretská komedie — Mac Kinley.

Zatím sociální demokracie při všeobecných volbách (12.) získala 13 mandátů: V Čechách 7: Smíchov — Plzeň — Cheb — Žatec — Litoměřice — Liberec — Trutnov. Na Moravě 3: Olomouc — Brno — Šumberk. V Slezsku 1: Těšín. V Haliči 2: Krakov — Lvov. V Praze mezi antisemitským Mladočechem a sociálním demokratem bude užší volba. Ve Vídni sociální demokracie podlehla antisemitům.

Úspěchy našich sociálních demokratů jsou značné. Považme přece, že sociální demokracie nemá ani denníku! Sociální demokracie přes to vnikla i do zapadlých vesnic venkovských; posl. Janda zvolen jen většinou 4 hlasů proti — sociálnímu demokratu! To je přece vyslovená porážka.

Nár. Listy chovají se proti dělnictvu ve své krátkozrakosti nad míru dětinsky a při tom nepoctivě. Jedním dechem hrozí Židům, ale zároveň je zase verbují pro sebe; spílají Němcům, ale zároveň hledají jejich hlasy. Výkonný výbor dokonce českým voličům v Dvoře Králové nabízel, aby hlasovali pro německého kandidáta, že by prý navzájem Němci v Praze odevzdali své hlasy pro p. Březnovského — ale přes to všecko orgán strany provádí své vlastenčící zaříkání dále. Tak jak Nár. Listy dovedou postupovat jen naši „čeští" židé — nemužně a neuvědoměle. Ostatně dočkáme se toho, že Národní Listy sociálním demokratům budou pochlebovat — v úvodníku po volbách pražských (13.) učinili již počátek.

Poslanec Engel 4. na schůzi v Jílovém prohlásil, že ve volebním provolání požadavek všeobecného práva hlasovacího vynechán ku přání důvěrníků. To jest: vynechán podstatný článek starého programu demokratického! Pravda — ani to nepřekvapuje, neboť vedení strany neučinilo nic, aby svým voličům a důvěrníkům dosah všeobecného práva vyložilo. Nár. Listy nenapsaly z vlastního popudu ani jediného článku pro tento nejstarší požadavek své strany a proto není se co divit, že strana mladočeská pořád více a více stává se staročeskou. Jakmile se strana vzdá všeobecného práva hlasovacího od strany staročeské skutečně

se nebude lišit podstatným ničím. Nevěříme však, že tím lidový program český je pochován na dobro — volby v Budějovicích a j. mohou i slepému ukázat, co všeobecné právo hlasovací národně pro nás znamená.

Strana staročeská při volbách vystupuje, ale nesměle a nerozhodně. Rozháranost ve vlastním táboře je veliká a programové pevnosti také není — celá chytristika spočívá v tom, jaksi nepozorovaně se dostat do strany mladočeské. Na jedné straně slouží úplně klerikálům, na druhé usiluje o kompromis s Mladočechy, na třetí visí ještě na šlechtě a tou nyní na šlechtické straně ústavácké, se kterou šlechta „česká“ uzavřela — kompromis. A tak všecky tyto strany: mladočeská — staročeská — klerikální — šlechtická historická a nehistorická tvoří jeden celek, řekneme jednu všeobecnou politickou kaši a kašičkářství stává se výnosnou prací na národa roli dědičné.

Sněmování v Praze i Brně dálo se pod tlakem voleb říšských. Zaznamenáváme jen dvě věci. Pražský sněm usnesl se konečně, že má být zřízena statistická kancelář zemská. Vítáme to usnesení vřele. Předpokládáme ovšem, že statistika česká bude přesná a že se bude domáhat toho, aby podala co možná věrný obraz českého a německého života, pokud se číslicemi dá postihnout.

Na Moravě volební komise předložila návrh zákona, svědčící návrhu poslance Fuxa, do jisté míry i návrhu posl. Žáčka; navrhuje se přímé hlasovací právo venkovské, každá větší vesnice má býti volbištěm a hlasování má se dít tajně. Česká minorita zmařila kvalifikovanou většinu svým odchodem — z jakých důvodů, nedovedeme pochopit.

V Plzni městské zastupitelstvo v posledních volbách zvoleno úplně české. Doufejme, že Plzeň, po Praze největší město, konečně také svůj český život bude projevovat vsahováním do našeho kulturního života.

Konečně podáváme zprávu, že vláda nařídila, že korutanský zemský soud a státní zastupitelství (v Celovci) a okresní soudové v krajích slovinských musejí mít úřadníky znalé slovinského jazyka.

V Praze, 14. března. *S.*

* * *

Také v Německu vede se boj proti sociálním demokratům na celé čáře. V čele stojí jako vždy sám císař Vilém, jenž v nedávné nějaké své řeči zase prohlásil, že socialism jest morová hlíza, jež z kořene musí býti vyhubena. Vyhubeny býti musí tedy aspoň dva miliony sociálně-demokratických voličů. Bismarckův orgán pak obviňuje vládu přímo z osobní zbabělosti, že prý se bojí proti sociální demokracii zahájiti boj výjimečným zákonodárstvím. Výtka zajisté nespravedlivá, neboť vláda se činí, jak může. Ministr vyučování zakročil proti universitním profesorům, kteří veřejně prohlásili se pro hamburské stávkáře. Leč věda jest v Německu živlem příliš mocným, než aby zástupci její zastrašiti se dali ministerskými fermany. Tak profesor Adolf Wagner účastnil se opět skvělou řečí sjezdu křesťanských spolků hornických v Bochumu za přítomnosti 3000 delegátů.

Příjemné překvapení chystá poplatníkům německá správa námořní. Bude potřebovati na nové válečné lodě jen asi 180 milionů marek. Ale jest to vůle císaře Viléma a proto — „sic volo, sic jubeo!“

Anglická dolní sněmovna přiznala ženám aktivní volební právo. Naproti radikálním i reakčním kotrmelcům v ústavním vývoji států kontinentních jest s podivením, jak zvolna sice, ale nepřetržitě a organicky demokratisuje a socialisuje se celý veřejný život anglický. V Anglii nebude pomalu konservativní strany v našem špatném smyslu a je-li jí, jsou to liberální wighové. Toryové jsou naopak často v čele sociálních reforem a společný postup dělnictva s nimi při volbách do parlamentu jest proto úkazem dosti přirozeným.

Na Balkáně ticho jako před bouří. Srbský Alexandr navštívil bulharského Ferdinanda v Sofii patrně jen proto, aby mu řekl, jak jej má rád. Uvidíme, jak dlouho to tuhé přátelství potrvá.

Již dávno neodehrávala se před Evropou větší komedie, než nyní na Kretě. Na jedné straně spuchřelé, v hnijící prvky se rozpadávající a jen uměle udržované Turecko, na druhé straně finančně ruinované, z národnostního šovinismu kořistící, po rozšíření území lačné Řecko. A mezi nimi, jako falešní andělé míru, farisejsky očima kroutící velmoci, na oko rozplývající se v samé svornosti a po straně intrikující. Fakt jest, že Turecko pozbylo již dávno mravní i fysické schopnosti státotvorné a rozřešení celé t. zv. východní otázky by bylo zcela jednoduché, totiž, rozpadnutí Turecka v tolik samostatných států, na kolika územích žije obyvatelstvo s přirozenými podmínkami vlastního sebeurčení. Avšak tak tomu nerozumějí sousedé a velmoci. Jaká tu skvostná příležitost ve jménu národnosti, náboženství, legitimity, historických tradic, civilisace a kdo ví čeho ještě něco urvat a více nepustit! Proto umělé vzbouření na Kretě, vlastenecká výprava řeckého loďstva, zakročení a ultimatum velmocí proti Řecku. Ostatně vzdor malého Řecka proti pacifikační akci velmocí jest snad méně heroický, než jak se zdá. Patrně vládne Řecko velmi obratným diplomatickým aparátem a ví velmi dobře, jak daleko až smí spoléhati na evropské veřejné mínění a vzájemnou žárlivost velmocí. Vysoké i nízké vedlejší proudy v parlamentech i mimo ně pracují pro Řecko, staré tradice osvoboditelské nemíjejí se s účinkem a mocné dynastické styky drží nad ním ochrannou svou ruku. Není proto těžkým proroctvím, kdo v tomto orientálním zápase na konec vyhraje. Že by to byla myšlénka spravedlnosti, usilující o skutečné osvobození ujařmeného lidu, o tom bohužel nutno pochybovati.

Nový předseda Unie severoamerické nastoupil již energickým poselstvím svůj úřad. Zdá se, že Mac Kinley co do vnitřní a hospodářské politiky osvědčí silnou ruku. Splní-li i v zahraniční politice naděje, zejména Kubány do něho skládané, jest velkou otázkou.

V Praze, dne 10. března 1897. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Volby do říšské rady a činnost sněmovní — Dělání dluhů zemských pro nabytí popularity u voličů — Odůvodnění dlužení rozpočtovou kommissí zemského sněmu — Jak voliči si všímaji otázek hospodářských, nedbání vlastních nehod z toho plynoucích — Nevšímavost voličstva vůči rakousko-uherskému vyrovnání — Zvýšení daní spotřebních a jich dělení s Uhrami, kvota na společná vydání říšská — Zadání investiční půjčky 3 a půl procentní, nevýhodnost emissního procenta; účastenství poštovní spořitelny při emissi není povážlivé — Zisky velikých bankovních závodů vídeňských; veliké výtěžky následkem drahoty bankovních služeb způsobené monopolem, jehož fakticky požívají; odvislost průmyslového podnikání v Čechách od bank vídeňských a naše neschopnost se z ní vymaniti.

Všecek zájem občanstva této polovice říše úplně věnován nastávajícím volbám do říšské rady. V Praze zasedá mezitím sněm, o kterém veřejnost skoro jakoby ani nevěděla, poslanci zemští s velikou jen roztržitostí oddávají se zákonodárným pracím, hlavní jich zřetel obrácen na lov mandátů a na spracování voličstva. Proto také sněm mimo povolení rozpočtu nevyřídí v tomto poměrně dosti dlouhém období naprosto nic jiného. Snad se odloží i to, co by hračkou bylo šlo vyříditi, jako na př. změna stanov hypoteční banky zemské na ulehčení a ve prospěch přetíženého našeho zemědělství. Tak neplodného zasedání sněmovního vůbec snad ještě nebylo a širokým vrstvám obyvatelstva naprosto je lhostejno, o čem se tam rokuje.

* * *

Než i to jediné, co letošní sněm projednal, povolený zemský rozpočet, mohl by pobídnouti občanstvo k úvahám nejvýše vážným, kdyby naše společnost měla vůbec jaký smysl pro veřejné hospodářské zájmy a kdyby důsledky toho pro své vlastní hospodářské prospěchy dovedly se jen trochu promysliti!

Většina poslanců rozhodla se nezvyšovati zemské přirážky na rok 1897, a uhraditi obrovský schodek 6 millionů zl. — plnou třetinu veškerého neuhrazeného nákladu zemského fondu — výpůjčkou. Tím rozmnoží se dluh zemský ze 12 mill. na 18 mill. zl. a bude vyžadovati ke svému zúrokování a umořování ročně skoro 1 mill. zlatých. Takové hospodářství hodilo by se snad někam do Řecka nebo do Turecka, kde si pak pomohou velmi lehce tím způsobem, že prostě věřitelům neplatí ani úroky ani kapitál. Ale u nás znamená to trvalé zvýšení přirážek zemských na věčné věky o 3%, jen protože páni poslanci před volbami nechtí si zkaziti popularitu mezi poplatným voličstvem.

Než to je počítání na to, že vlastně poplatní občané jsou nezměrně hloupí a lehkomyslní. Jestliže někomu poskytuji tak pochybné dobrodiní, že sice letos dá 39 zl. pouze místo nutně potřebných 58 zl., příští leta všecka že však bude musiti přispívati 59 zl. až 60 zl. ročně, tedy o 1 až 2 zl. více nežli kdyby si byl hned letos zaplatil povinných 58 zl., patrně dávám tím ubohému poplatníku pouze šibeniční lhůtu, která se mu zle vyplatí asi tak, jako lehkomyslnému dlužníkovi, kterému lichvářský věřitel pomohl z okamžité tísně!

Karakteristické je, že zrovna velkostatkáři, kteří dosud se zvyšování zemských přirážek vzpírali, jediní zastávali rozumné stanovisko, že běžná vydání nutno ukryti také z běžných příjmů, tedy z berní, a nikoli děláním nových dluhů. Pochopili, že dlužení na účet země, jehož útraty k ostatním beztoho ustavičně rostoucím nákladům přibudou, na konec přece jen je jakožto poplatníky nezbytně zasáhne. Arci velkostatkáři nepotřebují a nemohou ve své voličské kurii chytati bezmyšlénkovité hejly!

* * *

A kterak znamenitě rozpočtová kommisse odůvodnila toto lehkomyslné dělání zemských dluhů! Bylo by prý dobře nedělati na obyčejná vydání běžného rozpočtu nové dluhy, ale děje se prý tak beztoho jen na rok — jakoby předešlá léta by se nebylo provádělo totéž — a v budoucnosti bude nutné upraviti již na jiném základě finančnictví zemské. Zvyšování přirážek zemských rovná prý se částečnému konfiskování nemovitého majetku (amortisováním daně totiž) a proto nelze k tomu hned nyní (rozuměj před volbami) přikročiti.

Po volbách bude arci jiná. Tedy, poplatníku, těš se! Letos ti ještě nekonfiskují dobrotiví páni poslanci tvůj majetek, protože bys se mohl proto na ně dopáliti; ale až si odbudeš svou voličskou povinnost, pak ti najednou místo 19 zl. vezmou 20 zl. nebo 21 zl., protože ti dali pro letošek pardon. Páni voliči jsou dosti krátkého zraku, aby toto tak hrubé mámení a napalování neprohlédli.

Co jiného rozpočtová kommisse na uzdravení těžce porouchaných financí zemských slibuje, to vše jsou samy sebou velmi krásné vyhlídky pro poplatníky. Dělá si naději na část kořisti ze zvýšených daní z cukru, z lihu, z piva a z petroleje. Jestliže tedy snad rolníkovi ušetří se nějaký krejcar přirážky zemské, vezme se mu v náhradu za to desetkráte z kapsy v té formě, že musí všechny věci spotřebované čeledí, pracovním lidem a konečně i ve své rodině vlastní zaplatiti nepoměrně dráže nežli nyní. A možná že naděje zemských finančníků jsou k tomu ještě klamné. Což když stát shledá, že zvýšených daní potřebuje nevyhnutelně jenom na své účely? A toto překvapení je skoro pravděpodobné.

* * *

Naše voličstvo si však toho zasluhuje, aby se s ním neupřímně jednalo, aby je mohl kde kdo napalovati i aby ho mohl použiti za vhodné podnoží pro své zištné nebo ctižádostivé plány. Všímá si naše

voličstvo svých nejpalčivějších bolestí, vybízí své kandidáty k tomu, aby měli na paměti především prospěch těch, které zastupovati hodlají?

Po českých vlastech nyní nejdůležitějším úkolem je, aby pouze ta neb ona politická strana opatřila pořádně své nejhorlivější a nejhlučnější stoupence. Vydá se určité heslo — pár to více méně bezvýznamných slov — a za to heslo se pak lidé perou. O čem se bude v budoucím parlamentě rozhodovati, o to starati se pak voličové arci nemají čas, pro to jim schází vůbec naprosto porozumění. Rozumí se, že takovým způsobem velmi často zvoleni bývají za poslance lidé, kteří zrovna tak jsou bez pořádné myšlénky jako ti, kteří je do Vídně posílají.

Co loni bylo křiku o rakouskouherském vyrovnání, pokud se ještě vědělo, že sotva bude starým parlamentem vyřízeno, i pokud toho dosavadní poslanci potřebovali, aby si získali dobré oko u svých voličů! Letos při volbách nezavadí o vyrovnání ani kandidát poslanectví — což je přirozené, protože ještě neví, jak bude musit hlasovati o něm — ani voličové si na ně nevzpomínají, což je velmi žalostné vysvědčení pro jejich zralost i pro náležité pochopení politické a hospodářské situace.

Občanstvo chystající se vyslati na šest let obhájce svých prospěchů do Vídně, nedovede se ani rozpomenouti, o čem všem tam zástupci budou nuceni uvažovati, jak bude se od nich žádati, aby uvalovali nová a těžká břemena na lid, i kterak zároveň druhá polovice říše ve spolku s rakouskouherskou bankou hledí těžké milliony vyvábiti z kapes našich poplatných neuvědomělců.

* * *

Voličové budou zajisté po volbách naříkati na své poslance a budou především láteřiti na vládu, která tolik pěkných věcí na prospěch státní pokladny schystala pro novou říšskou radu. Poslanci budou musit všechno to bez odmluvy spolknouti, protože ani nevědí, kterak proti takovým požadavkům by se mělo čeliti, ani od svých zastoupených nedostali žádných pokynů a nemohou tedy v nich míti žádné opory.

Vládě samé pak se vina rovně dávati nemůže. Je to dosti zřetelné už nyní, čeho všeho si státní pokladna přeje, vláda to ohlašuje s velikou upřímností, ale voličové si tohoto ohlašování naprosto nevšímají, ve svém shonu po lesklých a šálivých politických heslech nevidí ničeho jiného. Výstrahu mají, ale kdo by z nich jí dbal?

* * *

Daň z lihu bude zvýšena z 30 zl. na 45 zl. za 1 hl., daň z cukru, která loni byla zvýšena z 11 zl. na 13 zl., vzroste na 19 zl. za 1 metr. cent. Stropí-li však poslanci příliš veliký rámus proti tak vysoké dani cukerní, má pro ně vláda přichystanou již kost, dovede prý totiž také se spokojiti pouze s daní 17 zl. za 1 metr. cent cukru!

Z tohoto zvýšení těchto dvou daní hodlá vláda nabýti asi 40 mill. zl. ročně většího důchodu, když se k tomu připočte ještě zvětšení daně z piva. Na druhé straně vyzískají také značné prospěchy Maďaři, kterým odpočte se jich podíl z daně podle toho, jak mnoho zdaněných věcí

spotřebovali a ne dle toho kolik se jich v Uhrách vyrobilo. Posud jen z lihu byla tímto způsobem dělena daň mezi obě polovice říše, při cukru a pivě vybírala se podle výroby.

Požadavek Uhrů, aby daň se dělila dle skutečné spotřeby v obou polovicích říše, je úplně oprávněný; ale byla v tom pro nás jakási — nepatrná ovšem — náhrada za to, že jsme přispívali na společné výdaje říše obrovským procentem 68·6, když dosud se z cukru a piva dostávala daň té polovině říše, v které byly vyrobeny. Jestliže jsme Uhrům v té příčině povolili, máme všechno právo navzájem od nich žádati, aby na společné záležitosti dali příspěvek, který na ně připadá dle práva a spravedlnosti.

Touto otázkou však u nás žádný skoro volič si nelámeme hlavy. O podílu příspěvku, který by měli platit Uhři na společná vydání, o tom nebylo při volebních schůzích skoro ani řeči.

* * *

Nová investiční půjčka $3\frac{1}{2}\%$ní byla již ministerstvem zadána bankovnímu družstvu Rotšildovu, v kterém čtvrtinou súčastněna také státní poštovní spořitelna. Půjčka převzata byla za kurs 92%, což je asi přiměřené procentu 3·8 na rok. Proč tedy nevoleno pro půjčku procento 3·8 za kurs paritní t. j. aby dlužník dostal opravdu za vydlužených 100 zl. skutečných 100 zl. a ne pouze 92 zl.?

Vládá celkem potřebovala stržiti 53·2 mill. zl. byla tedy nucena vydati obnos půjčky asi 57·8 mill. zl. Kdyby půjčka byla $3{\cdot}8\%$ bylo by jí stačilo 54 mill. zl. nebo snad ještě méně. Úroky z obou půjček byly by skoro stejné, za to však splácení půjčky $3{\cdot}8\%$ní bylo by mnohem méně nákladné nežli splácení půjčky $3\frac{1}{2}\%$ní. Podle zákona o investiční půjčce má vláda povinnost vždy 2% z jejího obnosu během roku umořiti, může však k tomu cíli voliti splácení půjčky jiné, po případě tíživější (výše zúrokované na př. $4{\cdot}2\%$ní nebo 4%ní).

Když tedy počítáme 2% z půjčky $3\frac{1}{2}\%$ní, vyjde povinnost ke splacení dluhu 1·156 mill. zl., kdežto kdyby půjčka byla $3{\cdot}8\%$ní, stačilo by uplatiti dluhu 1·08 mill. zl. Další výhody z půjčky $3{\cdot}8\%$ní byly by později zřetelné, kdyby se úroková míra zlevnila, neboť by se mohl dluh konvertovati s úspěchem, kdežto půjčku $3\frac{1}{2}\%$ní nelze konvertovati s úspěchem dříve, dokud úroková míra neklesne pod $3\frac{1}{2}\%$.

Jediný důvod, který by se dal pro rentu $3\frac{1}{2}\%$ní uvésti, byl by ten, že tímto způsobem podobné dluhopisy snad u nás zdomácnějí a že cena jejich povlovně bude stoupati až na obnos nominelní a že pak renty té bude možné použiti k tomu, aby se pomocí její splatily výše dosud úrokované dluhy 4%ní a $4{\cdot}2\%$ní.

Že vydávání renty investiční súčastnila se také poštovní spořitelna, to bylo mnohými vykládáno ve zlé. Myslím, že neprávem. Třeba poštovní spořitelna nesmí se súčastniti riskantních obchodů, nelze proto jí z emisse renty invenstiční činiti žádných výtek. Vždyť se tu jedná o papír státní a kdo za papír státní i za poštovní spořitelnu stejně ručí? Vždy opět státní pokladna. Také nepřivede se tím poštovní spořitelna do oka-

mžitých nesnází peněžitých, jelikož se při emissi jedná pouze o její podíl, který neobnáší více nežli 14 mill. zl. A takovou summu přibližně poštovní spořitelna měla již jako pohledávky vůči jednotlivým odborům ministerským, kteréžto pohledávky se mají právě splatiti půjčkou investiční. Není tedy při tom viděti naprosto žádného risika. Ostatně hotovosti v našich státních pokladnách jsou bez toho tak značné, že by z nich v případu potřeby se dalo postrádati 14 mill. zl.

* * *

Veliké bankovní závody vídeňské uveřejnily po většině již výsledky svých obchodů za r. 1896 Rok tento byl zvláště pro všeliké podnikání obchodní velmi nepříznivý. Poprasky bursovní koncem r. 1895 jevily svůj účinek hlavně v r. 1896 a ztráty, jichž utrpěli spekulanti bursovní i mimobursovní, ochromily obchod s cennými papíry vůbec.

Přes tuto okolnost dařilo se téměř všem bankám v naší polovici říše velmi dobře. Jsou sice zisky jejich znatelně menší nežli v r. 1895, ale rok ten byl výjimečně tak příznivý, že se dala čekati reakce také, kdyby vše v r. 1896 bylo v nejlepším pořádku.

Dividendy, které vídeňské banky míní vypláceti svým akcionářům, budou jen o málo menší nežli roku loňského. Kreditní ústav bude dávati $11^1/_4\%$ (proti $11^7/_8\%$ loňským), úvěrní ústav pozemkový $15^5/_8\%$ (zrovna jako loni), banka pro země rakouské 6% (proti 7%), vídeňská bankovní jednota $7^1/_2\%$ (proti 8% loňským) atd.

Jak viděti jsou výtěžky bankovních obchodů velmi značné a dají se vysvětliti jenom tím, že u nás akciové společnosti požívají faktického monopolu, jelikož vláda zřízení akciového podniku, jak jen může, různé překážky v cestu klade a zejména velmi nerada dává koncessi k bankovním závodům. Tím zůstane bankovní závodění obmezeno na několik málo účastníků, kteří se již ve vzájemném prospěchu dovedou shodnouti o takové sazby, které jim zajišťují bohaté výtěžky beze všelikého namáhání.

O doklady v těchto směrech není nouze. Náš kreditní ústav vydělává ze svých kommissionářských obchodů poměrně tři- až čtyřikráte tolik nežli Diskontní Společnost berlínská, patrně tedy si dává platiti od svých komittentů troj- až čtyrnásobnou odměnu za touž službu nežli banky v Německé říši.

Bohužel, že veliké tyto zisky jdou nejvíce také z našich kapes. Celý náš cukerní průmysl je naprosto odvislý od bank vídeňských (kreditního ústavu, Anglobanky, banky pro země rakouské, víd. bankovní jednoty). Pěstitel řepy naříká na špatné časy a svádí vše na surovárnu, která prý jej o slušný výtěžek připravuje, surovárny stěžují si na raffinerie, ale hlavní cizopasník, který ze všech těží, jsou právě banky, které továrny zakládají úvěrem a obstarávají pro ně prodej výrobků.

Nejhorší s našeho českého stanoviska je to, že naše domácí banky ani v té příčině nedovedou konkurovati se svými soupeři vídeňskými. Živnostenská banka pěstuje skoro jen eskomptní obchody, průmyslovým závodům propůjčuje služby velmi problematické, nepoměrně dražší nežli

banky patřící našim odpůrcům. Tak eminentně čeští a snaživí podnikatelé jako Bartelmus a spol. v Brně musili se spolčiti s kreditním ústavem, protože Živnostenská banka obchodu takovému nedovedla porozuměti. Není možno pouštěti se do všech jiných podrobností tohoto zjevu, ukazujícího naši ubohou a lítostnou podřízenost hospodářskou. Tolik je z toho každému zřejmo, že tu zbývá mnoho co činiti a že bychom především potřebovali silného podniku bankovního, který by chtěl výdatně podepříti náš domácí český průmysl. Takový podnik by nejen konal výtečné vlastenecké služby, nýbrž byl by zajisté pro všechny účastníky velmi výnosným, kdyby jenom byl obezřetně, se znalostí odbornou a především poctivě veden.

V Praze, dne 7. března 1897. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Návrh selského práva pro království České — Zvláštní právni řády jako důsledek stavovské organisace — Dotazník zemědělské ankety pro Čechy — Zemědělská rada pro Moravu — Druhé železniční spojení s Terstem a naše vodní spojení s Hamburkem — Zkušenosti při provádění zemské akce na podporu maloživností a zanedbávací hříchy liberalismu — Nedostatek inteligence — Česká společnost národohospodářská, naše hospodářská nehybnost, nedbalost a frásovitost.

V dlouhé řadě návrhů, které jako stíny nebožtíků v Raupachově „Mlynáři" přecházejí přes jeviště sněmovního zasedání, aby po roce v témž hávu a často v témž pořadı opět nastoupily k produkci, objevil se návrh, který jako rudý prapor mezi bílými neviňátky i osobou svého původce i předmětem rozrušil souhru a přivedl spoluherce v nemalé rozpaky.

Posl. Šťastný navrhl, aby bylo uzákoněno pro majitele selských statků střední velikosti v království Českém zvláštní selské právo. Selské statky, pro něž dle vůle majitelovy selské právo platiti má, zapsány buďtež k žádosti majitelův do desk selských, při okresních soudech zřízených a připojen budiž k tomu seznam pozemků, budov a živého i mrtvého inventáře jakožto domovina, která má zůstati nedělitelná a nezadlužitelná a nepodléhá dani pozemkové ani domovní dani třídní. O posloupnosti dědičné, nebyl-li učiněn testament, má platiti zákon z 1. dubna 1889 o právu dvorském. Majitel statku jest povinen na něm bydliti a hospodařiti, syncvé jeho musí navštěvovati domácí pokračovací školu nebo jinou školu hospodářskou. Ke statku nesmí později připojeno býti tolik pozemků, aby čistý katastrální výnos jejich přesahoval pětinásobný výnos domoviny. Směnky majitelem statku vydané, platí jako prosté dluhopisy, budovy, zásoby, inventář i osení musejí býti pojištěny proti pohromám živelním. Statek podléhá povinnosti vyvazení z dluhů knihovních, může býti prodán jen za souhlasu obou manželů, majitel může z něho zříditi rodinný fideikomis, přejímatel statku jako dědictví jest sproštěn tax převodních. Výměnek se nepřipouští, statek ani inventář a zásoby nemohou býti exekučně prodány, nýbrž jen sekvestrovány, dědické podíly ze statku vyplácejí se splátkami umořovacími atd.

Tedy směsice všeho toho, co u nás i jinde pro zachování selského stavu bylo navrženo, uvažováno, tu a tam částečně provedeno nebo naopak za nemožné prohlašováno, směs obmezení osobních i majetkových, oslazená výsadami pro majitele selských statků a jich dědice, četné koncesse liberalistickému nazírání dosavadnímu spřažené s návrhy tu přeradikálními, tam zase praktickými a zdravými.

A celek jeví se jako opětný doklad, že nelze pod klobouk jediného právního řádu vtlačovati rolníka jako továrníka, maloživnostníka jako bursiána, dělníka jako akcionáře železnic, že zvláštní právní řády musí býti nepominutelným důsledkem stavovské organisace. Myšlénka zdravá a přirozená, ale nesmí potlačovati vlastní snahu svépomocnou a sdružovací v marné naději na pomoc státní i tam, kde musí přičiniti se sám jednotlivec. Pravdu měl posl. Janda, že by návrhy ty teprv silně musely býti přepracovány (a dodáváme, že by teprv při podrobném zákonném provádění zásad v návrhu naznačených pravý dosah a obtíže jejich na jevo vyšly), ale mladočeská strana sama nepodala ani jediného významnějšího návrhu agrárně politického a jedinou věcnější úvahu o selském právu přinesl ve směsu zde naznačeném list staročeský.

V zemědělské radě české pracuje se v odborech českém i německém na přípravách k nové anketě agrární, která má vyšetřiti zemědělské poměry naše nejenom ciferně, nýbrž i monograficky. Celé království rozdělí se na 55 obvodů (30 čes. a 25 něm.) zahrnujících nanejvýš 4 co do rolnických poměrů příbuzné soudní okresy. V každém obvodě mají se vybrati opět 4 typické obce, v nichž má pak teprv na opětně vybraných typických usedlostech předsevzato býti vyšetření podrobné. Celé vyšetřování v zemi bude říditi ústřední zemská komise a v každém obvodu zvláštní vyšetřovací komisař po dohodnutí a úradě s úřady státními i samosprávnými a se znalci odbornými. Vodítkem bude dotazník, vztahující se na všeobecné poměry výrobní, na poměry zužitkování, tržní a prodejní, na podniky průmyslu hospodářského, na zákony a j. zařízení zemědělská, na poměry sociálně hospodářské a agrárně právní, na poměry dělnické, úvěrní a pojišťovací, na vedlejší výdělky, poměry obecní a životní poměry stavu selského, na výnosnost hospodářství polního, návrhy k zlepšení atd.

Zemský sněm moravský přijal zákon o zřízení zemědělské rady s odděleními českým a německým a se zaručením plné rovnoprávnosti. Kde nelze jinak, jsou i moravští liberálové rovnoprávni.

Také zemský sněm český dosáhl jednohlasnosti: v resoluci, aby vláda při zřizování druhého železničního spojení s Terstem místo projektované trati přes Tury stavěla trať přes Karavanky. Terstský obchod klesá totiž ustavičně; roku 1884 obnášel úhrnný obchod Terstu 634 mil. zlatých, r. 1890 dokonce mimořádně 700 mil. zl., ale od té doby kolísá kolem 650 mil. zl. Je sice ještě pořád značně větší než obchod Rjeky, ale podporována jsouc úsilovně vládou uherskou Rjeka činí pokroky neobyčejné a konkurencuje Terst ve všech skoro směrech. Stát marně podporuje Lloyd, marně poskytuje berní výhody podnikům terstským, marně draho zakoupil terstská skladiště.

Nyní má se pomoci lepším spojením Terstu s pevninou. Z řady projektů vynikají dva: jeden směr, západnější, připojuje Terst ke „středu průmyslové Evropy“, t. j. k Jihoněmecku a má býti světovou drahou dopravní, soutěžící s Benátkami i Janovem a neprospívající nijak Rjece; druhý, východnější, přes Karavanky, spojoval by s Terstem střed a sever mocnářství, tudíž i Čechy, ale mohl by snad prospěti i Rjece, jde územím slovanským a proto — nemá býti vystavěn. Resoluce sněmovní vyzněla ve prospěch lepšího spojení s Čechy.

Pro nás ovšem otázka spojení s Terstem jest otázkou druhého řádu. Geografická poloha, sklon půdy, toky říční vedou nás k severu. Již dnes mnohem více závisíme na Hamburce než na Terstu a budujeme na zemské a státní útraty vždy splavnou vodní dráhu až do Prahy, abychom závislost od Hamburka na svůj prospěch ještě upevnili. Hamburské lodě budou kotviti v Holešovicích a na Františku a parníky naší projektované společnosti plavební budou plouti do Drážďan, Magdeburku a do Hamburka.

Zemský výbor podal sněmu zprávu o zemské akci na podporu malých živností. Zpráva tato jest od počátku do konce skoro jen dokladem toho, jak velikého zanedbání dopustila se éra liberální na malé výrobě tím, že odstranivši poslední formální zbytky vázanosti cechovní nechala pokleslé živnostnictvo starati se o sebe samo. Žádá se o stroj, ale pak se shledá, že není ve společenstvu živnostníků, kteří by ho mohli využitkovati; jinde není podnik náležitě promyšlen a připraven; opět jinde žadatelé, když jsou tázáni po bližších okolnostech předmětu žádosti, ani neodpovědí; jinde žádají darem, ale nechtějí uvoliti se ani ve splátky bezúročné 10leté; jinde žádá se o tak nepatrné stroje, že by si je žadatelé sami mohli opatřiti atd. Jediná věc zůstavena byla organisační činnosti živnostnictva samého: pořádání kočovných přednášek; ale jediný pokus ten (se zemskou jednotou živnostenských společenstev) dodělal se úplného fiaska. A tak chybí u valné části živnostnictva nejen kapitál, nejen technická dovednost, ale hlavně a především — inteligence. A to se mstí a bude mstíti ještě více nejen v hospodářství, ale i v politice naší; volá se po poslaneckých mandátech řemeslnických, ale intelligentní kandidáty abyste hledali s lucernou, zvlášť mezi Mladočechy.

Česká společnost národohospodářská v cirkuláři časopisům trpce si stěžuje na neúčast našeho obecenstva. „Napřed se udělá mnoho hluku, pobouří se veškeren národ, že se bude díti něco neočekávaného, nebývalého, že vyvineme horečnou činnost a koncem všeho jest, že zvolí se pouze několik výborů, kteří pak mají sami všechnu práci za celý národ vykonati.“ A z národu nenašla se platících členů ani čtvrtina toho počtu, který se shromáždil v říjnu 1895 k národohospodářskému sjezdu na radnici pražské, mnozí čelní a vynikající vlastenci byvše požádáni, aby jen pověděli, kdo by z jejich okolí chtěl seznamovati obecenstvo s úkoly společnosti, ani neodpověděli.

To všeobecně, a nyní detaily: Rusko ke zvelebení zemědělství všemožně ulehčuje dovoz strojů hospodářských — české továrny, které jindy naříkají na malý odbyt a velikou soutěž doma, upozorněte jen, aby se hleděly na Rusi zavésti, a najednou mají práce a odbytu dost. Jsou české firmy, jež na objednávku, kterou jich zástupce v cizině zjednal, ani neodpovědí nebo pošlou zboží proti úmluvě: horší, dražší nebo pozdě. Racionelní obchodní reklama je věcí neznámou, každý se třese, aby mu konkurent neodkoukal zákazníka, cenníky atd. Ale na schůzích se naříká! Frásisté v životě národním, politickém i hospodářském! *S.*

Rozhledy sociální.

Ruch volební — Anketa o nemocenském pojišťování — Nemocenské pokladny mistrovské a lékaři — Pokračující zveřejnění služby a pomoci lékařské — Reklamní nešvary jisté části mladšího lékařstva — Sociální politika a taneční zábavy po venkově — Nejen zákazy, ale i prevence lepší péčí o vzdělávání a zušlechťování dorostu — Sociální národopis — Osmihodinná doba pracovní v Německu — Dozvuky stávky hamburské — Boj proti sociálním směrům v německé inteligenci — Koalice podnikatelské a dělnické a smírčí soudy živnostenské.

Zápas dělnictva o říšské mandáty v páté kurii zatlačuje do pozadí veškeré jiné hnutí mzdové a třídní, které jindy v tuto dobu již se ohlašuje. Sem tam několik ojedinělých stávek, které rychle končí, a kromě shromáždění voličských ticho všude.

V měsíci březnu sejde se ve Vídni anketa o nemocenském pojišťování dělnickém. Bude se jednati o změnách a doplňcích předpisů o tom, které druhy osob k pojištění jsou povinny, o organisaci pojišťování nemocenského, o příspěvcích a o přihlašování resp. odhlašování členů, o výkonech pokladen, reservním fondu atd. Budou však také vládou vyslechnuty stížnosti a přání o zamezení simulace, o vedení výkazů statistických, návrhy co do vztahů mezi pojišťováním nemocenským a úrazovým a pod.

Ozývají se též hlasy po zřízení nemocenských pokladen pro mistry řemeslnické dle vzorů pokladen dělnických. Živnostnictvo mělo by ve společenstvech a v okresních jednotách společenstevních vhodné útvary, o něž by se povinné nemocenské pojištění jeho při dobrém vedení mohlo opírati. Snahy tyto snad ani nenabývají tak vážné podoby, jak živým je ruch, jejž zvěsti v nich vzbudily v kruzích — lékařských.

Chudina má lékaře městské, dělnictvo lékaře pokladniční, hasiči, veteráni a jiní lékaře spolkové, bude-li i u samostatných řemeslníků zavedeno léčení členstva za paušál roční nebo návštěvní, nezbude lékařům volných pacientů. Vzpomeňme při tom na rostoucí počet lékařů a assistentů zeměpanských, obecních, okresních, železničních, závodních a j., na vždy větší význam přikládaný profylaxi naproti léčení vlastnímu — a jsme bezmála v pokušení prohlásiti dnešní stav lékařství za přechodný, po němž následovati bude naprosté zveřejnění služby a pomoci lékařské tak, jako po školství soukromém následovalo a v novějších oborech (školy průmyslové, obchodní) následuje školství státní, zemské, obecní.

A jsme-li již u věci: nelíbí se nám reklamní horečka, jaká zavládla v části novějšího dorostu praktického lékařstva. Mladý doktor stráví několik málo měsíců, nebo jen neděl na některé klinice v Berlíně, Paříži

nebo kterémkoli jiném universitním městě v cizozemsku a po návratu jeho hemží se v časopisech inserátů, že „bývalý I. assistent slovutného professora (chirurga, gynaekologa a pod.) X. na universitě v Y“ vrátil se a ordinuje jako odborník tu pro masáži, tu pro nemoce oční, vnitřní, tajené atd. A publikum, aspoň méně prozíravá jeho část, jde za insertem, šikovně sestaveným k „odborníkovi“, „specialistovi“. Kandidát (!) mediciny inseruje ve veřejných listech vlastní spisek o bezpečném a rychlém léčení tajných nemocí, zastaralých i čerstvých, lékař ohlašuje zvláštní ordinační hodiny pro masáži pro pány a zvláštní pro dámy. Inserty podobných druhů stávají se znenáhla čestnými sousedy pověstných pravých specialit francouzských a pečlivého domácího ošetřování spojeného se spolehlivou radou a pomocí ve všech případech . . .

„Hlas Národa“ v únoru upozornil na vyhlášku okresního hejtmana německobrodského vydanou na podporu cirkuláře, kterým zemský výbor v září m. r. připomenul obecním představenstvům jejich povinnost jak vzhledem k žádoucímu obmezování venkovských muzik, tak ke zhoubnému vlivu jejich na mládež dorůstající. Rok od roku množí se v obcích, zejména venkovských, počet tanečních zábav. Kdežto dříve obmezovaly se pouze na určitou dobu roční, j. na posvícení, pouť, masopust, obžinky, teď přes tu chvíli tančí se a hýří v kterýkoliv čas, nehledíc k tomu, že tím klesá kvapem blahobyt a zejména mravní zachovalost obyvatelstva venkovského. Připouští se k nim nedospělá mládež, která se učí na nich předčasnému požívání lihovin, pijáctví a rvačkám, rozhazuje peníze, jež si potom hledí všelijak zaopatřiti a vstupuje v dospělý věk jako dorost duševně a tělesně zchátralý a hmotně sešlý.

Jmění, mravnost a zdraví národa má býti chráněno od nebezpečí, hrozícího jim příliš ranným zachvacováním mládeže do víru útratných a škodlivých zábav. Pomůže však pouhá prevence? táže se „Hl. N.“ Ne, společnost vhodnými organisacemi má ujmouti se dorostu, ze školy do životní praxe přecházejícího, má dbáti o jeho ušlechtilou zábavu a jeho intelektuální, hospodářské i mravní povznášení a bojovati vůbec nejen proti tomuto, ale i proti všem jiným jedům společenským a úkol ten přísluší v první řadě duchovním, učitelům a ženám, a vůbec duším zároveň vroucím i praktickým.

Souhlasíme plně. Avšak kde nekvetou vavříny mandátové, ani teď ani v budoucnosti, na to pole marno jest u nás téměř hledati obdělavatele . . .

Nestaráme se ani o pouhé vyšetřování těchto poměrů v našem lidu tak, jakoby k národopisu náležely jenom hry, písně, krajky a vyšívání, a nikoliv i názory a chování lidu za svobody, v manželství, v hostinci, v zábavách, o výročních trzích a pod.*)

V Německu zajímá jednání říšského sněmu o soc. demokr. návrhu

*) V Německu jsou spolky mravnostní organisovány se společnými konferencemi a velmi četna jest literatura o mravnostních poměrech lidu venkovského, Uvádíme jen mimochodem: F. Knauer, Die soziale Frage auf dem Lande 1873, Dr. Gebhardt: Die bürgerliche Glaubens- und Sittenlehre 1892 a 1893. Wittenberg a Dr. Hückstädt: Die geschlechtlich sittlichen Verhältnisse der ev. Landbewohner im Deutschen Reiche, Wagner: Die Sittlichkeit auf dem Lande, 2. vyd. 1896 a j.

na zavedení zákonné 8hodinné doby pracovní pro veškeré osoby, v poměru mzdovém, pracovním nebo služebním, v průmyslu, obchodě a dopravnictví zaměstnané. Návrh byl zamítnut, přijat však návrh (středu), aby vláda byla zmocněna zavésti nařízením maximální dobu pracovní v těch oborech, kde by dle výsledku vládního vyšetřování předlouhá doba pracovní ohrožovala zdraví dělníků. Známo je ovšem, že nynější proud vládní nijak není nakloněn dalšímu zákonodárství socialně politickému a že dle toho i nadále budou Rakousko a Švýcary jedinými státy evropskými, v nichž pracovní den i pro dospělé mužské dělníky zákonem jest obmezen.

Stávka hamburská má v zápětí dozvuky, jež nejlépe charakterisují nynější politické proudy v Německu. Několik vynikajících professorů a pastorů německých uveřejnilo za stávky provolání na sbírky ve prospěch strádajících dělníků také z toho důvodu, že, jak při tom výslovně podotýkal na př. prof. Herkner, je právě v zájmu nynějšího řádu hospodářského, aby stávka neskončila bezpodmínečným podlehnutím dělnictva, jelikož každá stávka, v níž oprávněné požadavky dělnictva úplně podlehnou, znamená sesílení utopisticko-revolučního rázu německého hnutí dělnického.

Před tím uveřejňována inteligencí německou provolání ve prospěch smírného ukončení stávky.

Obojí jest dle shora sankcionovaného veřejného mínění ultrakapitalistického zločinem a opovážliví professoři i političtí pastoři, kteří drží s lidem a ne s pány a vrchní radou církevní, exemplárně ztrestáni. Jeden professor byl přeložen, u jiných zjišťovány policií personalie a konány snad i prohlídky domovní. Wagner byl za přednášku na schůzi křesťanských horníků v Bochumu, kde připustil prospěšnost postátnění dolů jako máme postátněné železnice, státní losy atd., posýlán v říšském sněmu spolu s Naumannem přímo mezi sociální demokraty, universita berlínská zamítla návrh četných professorů, aby pořádány byly populární kursy universitní, třebas že z nich mělo býti vyloučeno vše, co souvisí s otázkami časovými, rektor její dal z akademické čítárny odstraniti socialistické listy a zakázal schůzi ke zřízení četných sjezdů studentských. Slezská konsistoř ve výnosu proti sociálně politické činnosti pastorů připomíná, že se tím pastorovi uzavírají srdce a kapsy věřících a že rozdíly stavovské jsou dle řádu božského.

A ještě jiný následek stávky hamburské: uznává se význam koalicí a nutnost smírčích úřadů pro spory živnostenské. Vyhlídku na úspěch mají pro budoucnost jen silné a rozsáhlé organisace; pevná organisace dělnická je nejjistější hrází proti stávkám nepředloženým, ani silný fond stávkový nepudí tak ke stávkám, jako panství okamžikových affektů. I dobré koalice zaměstnavatelů nejsou prý sociálněpoliticky nežádoucí, právě jako organisace dělnické: síly se oboustranně rychleji a lépe přehlednou a slabší ustoupí dříve, než nyní po boji pro obě strany, a zejména pro poraženého, záhubném. *V.*

Rozhledy časopisecké.

Jednu výtku opakujeme vedení strany mladočeské již hezky dlouho: nestará se o kulturní život národa. Jednostranné efemerní politikaření, žurnalistická frázovitost a řečnické loci communes omílané na voličských schůzích — to jest celá bilance strany, která za hrozného hřmění bubnů a křičicího bengálského světla vstoupila na jeviště jako zástupce a spasitel národa . . .

My vidíme v této výlučnosti a jednostrannosti mladočeské strany rakovinu, zžírající její útroby, a v této rakovině vidíme příčinu blížícího se rozkladu. Podotýkáme ovšem hned, že to nebyla a není něžná a starostlivá péče o stranu samu: strana vezme za své, a národ bude žít po ní, jak žil před ní — ale ta léta, ta dlouhá hubená egyptská léta jsou pro národ ztracena, neužita . . . A několik let v životě národa jest tak vážnou věcí, že by strana, strhnuvší na sebe zodpovědnost, mohla a měla o tom přemýšleti . . .

*

A strana začala uvažovati — když bylo pozdě. Když se dělnictvo zorganisovalo jak kulturně tak politicky mimo ni, když klerikální reakce vystoupila, taktéž politicky i kulturně zorganisovaná, proti ní, když mladá generace, řadu roků sama sobě ponechána, postarala se konečně sama o své kulturní potřeby a začala prováděti bezohlednou kritiku na ni — strana procitla. Ale jak! Na sklonku minulého roku začala se trousiti pověst — o mladočeské revui . . .

*

A passus z řeči poslance Dra. Kramáře, pronesené v Jičíně dne 7. března, ukazuje nový obrat. Přiznanou resignaci na vůdcovství v životě kulturním, přiznanou neschopnost, vzdání se a omezení se na pouhou politiku . . . Dr. Kramář uznal, že staročeská strana měla vedení politické i kulturní, tehdy prý však literatura byla malá a politické snažení bylo s literárním a kulturním jedno a totéž. Dnes je však literatura naše tak velká, že na ni můžeme být hrdi, politické strany nepotřebuje. Strana má se starati jen o hmotné poměry její: universita a technika na Moravě, zvětšení procenta středního školství atd. Strana postarala se o sestátnění malířské akademie v Praze, na konservatoři nalezli naši přední umělci pevné postavení — strana prý své úloze dostála. Strana politická

má dobývati národu práv politických a hospodářských do kulturního a literárního života se míchati nemá. — Tolik dr. Kramář.

*

Poslanec Kramář na konci tohoto svého výkladu řekl, že to, co řekl, musilo jednou být řečeno otevřeně. Avšak otevřenost dr. Kramáře byla jen jednostranná, jak hned ukážeme; vždyť vedení a zejména organ jeho strany do literatury a kulturního života skutečně vsahují — než o tom až později. Napřed musíme však konstatovat, že mladočeská strana všecko to, co dr. Kramář uvedl, ještě nevymohla. To ono, co se stalo, nevymohla ona. Tak na př. sestátnění malířské akademie stalo se činiteli jinými než mladočeskými. Pravda je však, že strana mladočeská mohla by se o to zasadit, aby vláda konečně se odhodlala vystavět akademii náležitou budovu. A podobně se to má s konservatoří. Druhé university zatím dokonce nevidíme. Zkrátka — těch kulturních vymožeností je zatím velmi málo. A jak vláda podporuje naše kulturní ústavy?

*

V řeči poslance Kramáře vidíme jen přiznání, že strana je takovou, ak my ji viníme. Resignace: strana nemůže býti Periklem, jest jenom Kleonem . . .

Politické a kulturní úsilí našeho národa (a strana mladočeská se stotožňuje s pojmem „národ“) má směřovat k témuž cíli — politika musí být založena na podkladě zbudovaném snahami kulturními. O staročeské straně to dr. Kramář doznal. Dějiny liberální strany rakouské svědčí o tom taktéž. A nyní na veřejných schůzích vůdcové levice doznávají, že liberální strana zhynula politicky, poněvadž před tím přestala žíti kulturně, že si nedovedla vychovat dorost t. j. že vniterně nepokračovala s duchem času. Strana sociálně demokratická jest dalším dokladem. Lasalle, Marx, Engls položili základy, na nichž se buduje dále v každém odvětví. Vedle úsilné práce v lidu, vidíme jak sociální demokracie se snaží literárně a vědecky. Naše dělnictvo také si založilo svou akademii. Klassickým dokladem dalším jest klerikální hnutí u nás. Brněnská „Hlídka“ sestrojuje theorii vědeckou, „Vlasť“, abychom tak řekli, jest bojovný kohout, „Nový Život“ pěstuje katolickou literaturu belletristickou, denníky a týdenníky doplňují harmonii.

Než dosti příkladů -- vždyť věc je tak jednoduchá a prostá. V kom, tážeme se, má mladočeská strana svého Palackého, svého Havlíčka? Kdo vyložil program mladočeský jen poněkud přesněji a s vyššího hlediska politického? Kde může se dnes o mladočeských tužbách poučit člověk vzdělaný a myslící? Ba, kde může se o nich poučit prostá massa lidu — kde je třeba jen ten laciný lidový denník?

*

Aby poslancové básnili — toho přece nikdy nikdo nežádal; nikdo nežádá, aby každý poslanec napsal vědeckou knihu anebo namaloval

obraz. Žádáme jen porozumění pro pokroky našeho kulturního života. Ale již ani toho nežádáme.

Chceme jedno: aby jak ona tak její orgány se do kulturního života nemíchala, jak to již dr. Kramář slíbil. Aby jej nepotlačovala, nedovede-li jej vésti. Aby literaturu a vědu neměřila svým loktem. Aby se stáhla na místo, které jí náleží, neboť vymáhání gymnasií, sestátnění malířské akademie a p. jsou věci hezké, které mohou býti kulturnímu životu podkladem, ale ten život sám jest čímsi ještě mnohem větším, o čemž se mladočeské straně ovšem ani nesní. Taktéž čekáme dále, že nám strana přestane mluviti do dějepisu: že nám Poděbrada nebude puncovati demokratismem, z cizáckých feudálů XVII. století nám nebude robit mučenníky (dovedeme ovšem dělat náležitý rozdíl mezi obětmi za české ideály a mezi pány užívajícími země pro své egoistické choutky!), a z Karla IV. Otce Vlasti, že nebude v literatuře diktovat, je-li Rukopis Královdvorský pravým, byl-li Jungmann tichým geniem a Hálek velikým básníkem. A t. d. a t. d. — do nekonečna.

Vždyť v tom to vězí, žc vedení strany mladočeské do našeho kulturního života se míchá a že se podle přání posl. Kramáře nechová. A proto, pravíme, byla otevřenost posl. Kramáře jen jednostranná. Otevřenost celá musila by se především a jedině obrátit proti nekulturní kulturní činnosti pražského vedení. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Ve Vzdělavací bibliotéce, kde asi před dvěma lety objevilo se „Manželství“ Strindbergovo, vyšel nyní překlad románu téhož autora „Na břehu moře“. Podstatně není tu Strindberg novým. Jen dál že zašel v tom vývoji životní své rozháranosti, která vlastně znamená podstatu jeho bytosti. A je to především rozháranost pohlavní. Vine se jako červená nit jeho pracemi až k bodu, kde Strindberg obírá se myšlénkou na udržení a rozmnožování lidského rodu bez účastenství žen. Strindberg je znám svou nenávistí k ženám. Žena je mu střední formou mezi mužem a dítětem, žena tělesně i duševně muže stlačuje na nižší úroveň, vyssává jej a hubí a odtud na konec přání: Pryč s ženou!

Toto přání obráží se i v jeho románě „Na břehu moře“, v němž za hrdinu postavil moderní analogon Herkula, toho Herkula, který, jak praví, byl mravním ideálem Řecka, bohem síly a moudrosti, jenž zabil lernejskou stohlavou hydru, jenž vyčistil Augiášův chlév, chytil lidožravé klisny Diomedovy, roztrhl pás amazonské královny, vytáhl Cerbera z podsvětí, aby konečně sám padl za oběť ženské hlouposti, která ho otrávila z marnivé lásky, když byl zběsile sloužil tři léta nymfě Omfale. Ta tragika Herkulova — jak vyprostit z Herkuly takové tragiky? Strindberg již do nejdelší smrti bude volat: „Žena — ta žena — ta žena!“

Vlastně líčí Strindberg v románu „Na břehu moře“ sebe, v Herkulovi stavě si předobraz své síly a tragiky rozervanosti, zaviněné (?) ženou. A má tu na mysli i historii všech lidí, kteří v dějinách lidstva šli cestou herkulovskou, lidí silných proti lidem, vyvolivším si ideál, zbudovaný Kristem. Kristus je mu bohem všech malých. Jeho nemocný hrdina brání se, aby mu kazatel vyprávěl o Kristu, který prý je výmyslem pomstychtivých otroků a zlých žen, který učil, že duševně chudí mají míti království nebeské, poněvadž nevládnou na zemi, který učil řemeslníky lenošit a žebráky, lenochy, ztracené syny, nemající ničeho, žíti ve společném majetku s pracujícími, kteří něco mají. Kristus je mu bohem mollusků v protivě k bohu obratlovců. A proto apostrofuje na konci románu Herkula, svůj ideál a předobraz, Herkula, jenž se nikdy nenechal bičovat ani v obličeji poplvat, nýbrž jako muž odrážel a plval nazpět — — až na to, že „padl za oběť ženské hlouposti“.

„Na břehu moře“ je tedy román Strindbergova „já“. Toto „já“

vtěleno v rybářského intendanta Borga, vyslaného na ostrov Österskär vyzkoumat příčiny úbytku sproty, mající pro horní Švédsko a Norrland týž význam jako sleď pro Západní břeh a pro Norsko. Intendant ocitá se v kruhu „nízkého davu“ rybářů, žije zde nějaký čas mezi lidmi nestejné duševní úrovně, snaže se plnit své vědecké poslání a nad to poučovat lid, zlepšovat jej, přispůsobovat vyššímu kulturnímu stadiu. Avšak výsledek snašení v tom směru byl, že dostal přezdívku „vševědoucí doktor“, že byl považován za blázna, že se stal věčnou látkou zábavy při kafíčku a pitce, a že i děti se ošklebovaly, když se objevil. Nepoměr mezi tím, čím byl a zač byl považován, působil z počátku pouze komicky, ale ponenáhlu, jak chlad ustupoval nepřátelství, pozoroval nepříznivý toho vliv na svůj duševní stav. Měl dojem, že mnohé myšlénky naň namířené strhnou jej, že potlačí jeho mínění o vlastní ceně a že přijde doba, kdy on již nebude sobě a své duševní převaze věřit, ale kdy konečně jejich náhled, že jest idiotem a oni zdraví, zachvátí též jeho mozek. Ta doba přišla, když intendant zapadl do náručí ženy, žijící v chorobném neklidu o blaho nižších tříd. Ta žena znamená celý a rychlý jeho pád. Věděl, že v lásce muž musí dávat, musí se nechat vábit a že jediný způsob dosíci ženy jest, lézti po všech čtyrech. Lezl tedy a tím klesal se své duševní výše — přestal být silným obratlovcem, stal se molluskem.

Strindberg hlásá v románě aristokratickou morálku — osamocovat se, nevcházet ve spojení s davem, nepoddávat se ženě! Rozeznává dle této knihy tři skupiny lidí: vědomé, sebeklamné, nevědomé. Vědomí nebo zasvěcenci stojí nejvýše; prohlédli klam, nevěří v nic a nikomu; říká se jim všeobecně skeptici; sebeklamní bojí se jich a nenávidí jich; vzájemně se hned poznávají a rozcházívají se obyčejně s titulaturou „darebák“ a se vzájemným se obviňováním ze špatných úmyslů. K sebeklamným počítá ústy svého hrdiny Borga všechny nábožensky věřící, hypnotická media, proroky, vůdce stran, politiky, duchy dobročinné a celou četu slabých ctižádostivců, kteří hlásali, že žijí pro jiné. K nevědomým patří děti, většina zločinců, většina žen a část bláznů, kteří všichni dosud žijí napolo na ssavčím stanovisku nejsouce schopni rozlišovat subjekt od objektu.

Strindbergův hrdina t. j. vlastní Strindbergovo já náleží k prvé skupině, skupině skeptiků — lidí negativních dle Carlylea a tedy vlastně nijakých hrdinů. Takový aristokratism, takové nadčlověctví vypadá příliš uboze. Jaká je to duševní výše a síla, padá-li člověk za několik měsíců v nerovném okolí a podléhá-li na prvé potkání ženě? Je tu vinno okolí, je tu vinna žena? Anebo na místě síly je tu vlastně slabost a na místě výše nízkost? Lehko nenáviděti dav a ženu, stavět je na nižší úroveň a hledat v nich vinu vlastního pádu a rozháranosti, není-li dosti síly hledat viny v sobě a není-li vůbec dosti síly, nepadat, není-li dosti té pravé síly a výše, kterou mohou míti i „malí a slabí“. Nenávidět ženu proto, že nedovedu potlačit své pohlavnosti — býti nepřítelem žen a při tom na ženy stále pohlavně myslit, to těžko srovnat s nějakou duševní výší. Pak tisíckrát mohu apostrofovat Herkula a posmívat se těm malým, kteří jdou v šlépějích Kristových — oč vnitřně

silnější, oč vyšší, nekonečně vyšší jsou tito malí a nízcí proti vysokému a silnému Borgovi, recte Strindbergovi!

Strindbergovskému nazírání dosti příbuznou knihu vydal u nás v Moderní revui p. Sova pod názvem „Vybouřené smutky“. Autor sám patrně cítil, komu je blízkým, napsav tyto verše:

„Já slyšel jsem Zpěv Housli Severních,
kdos Obrovský hrál k zemím skloněný
bizzarní úzkost nad vším živoucím,
šlehavým vichrem rozšlehaný Žal.
— — — — — — — — — — — —
Nenávist k ženě, Sebezbožnění
zpod smyčce sršel v mlhy přechodní
déšť jisker hledajících pochodní . . .“

Trochu žalu, sebezbožnění, trochu nenávisti k ženě i trochu jisker hledajících pochodní, je pak i ve sbírce Sovově. Přímý odraz strindbergovského názoru o ženě vysloven v básni „Smutek Satanův“.

„V zamyšlení Satan pohlížel
bezhvězdnou dálkou. Smutek hlodal v něm,
neb umdlel již u vymýšlení Zla.

Dávno už dokonán, dávno
poslední jeho Triumf. Poslední jeho Triumf!
To nebylo tehdy, kdy seštval člověčenstvo
vraždit se pro víru Ukřižovaného,
ani tehdy, kdy hroudami zlata
zatarasil cesty Ubohých k Mocným,
ale jen jednou vykvetl v tvůrčí chvíli
Negace, Vzdoru největší jeho Triumf.
V nízké Ženě kdy vzbudil nenávist k Duši,
k Duši, jež silnou být chtěla, objímat Dálky
v záhadách Tajemství postřehnout oddech Boha,
najít jej posléz a spojit se navždy s ním
proti Němu, proti Němu, Satanu . . .
To byl jeho Triumf, největší Triumf tenkráte.
Ba učinil slabým navždy
svého nepřítele s věčně zaťatou pěstí,
smutného Muže,
a bázliv před jeho rozžhavenou Duší
zachechtal se teprvé pln jistoty.
když podařilo se mu tenkráte
usláblou, zničenou, připoutat ji navždy,
otrockou láskou pokořit ji před tělem Ženy
a otrávit ji Prázdnotou její krásy,
když viděl ji přissát se na bílém hrdle Ženy
s Resignací pozvolného umírání
a hasnout u jejích nahých boků jako jepici
před západem slunce.“

Kniha je plna revolty, neuspokojení nad životem, v němž vězněno básníkovo „já“, toužící po volném rozvoji. Dikce básní je hledaná, řekl bych, že přímo rafinovaně namířená na nejmodernějšího čtenáře. Ale křivdil bych básníku. Patří k moderním, vžil se v modernost — a mo-

dernost po většině chápe se dnes tak, jak vlastně chápat by se neměla. Jen jedna báseň v jeho knize vymyká se z jejího rámce, z toho celého zabarvení, které je jí právě příznačným. Míním báseň „Kondor". Jde básníkovi z duše, je pověděna prostě, intimně — a tím je milá.

Z.

Nové spisy. Rudolf Reicke *Kant-Bibliographie* für die Jahre 1890 bis 1894. Königsberg i Pr., Ferd. Beyer, 1895. M. 1.50. — *John Stuart Mill: A Study of his Philosophy.* By Charles Douglas, Edinburgh 4 s. 6 d. — *Die Reden Gotamo Buddho's* aus der mittleren Sammlung Majjhimanikāyo des Pāli-Kanons zum erstenmal übersetzt von Karl Eugen Neumann. Za 30 mk. — Zimmern, Prof. Dr. Heinr., *Beiträge zur Kenntniss der babylonischen Religion.* 1. Lfg. Die Beschwörungstafeln Šurpu (Assyriologische Bibliothek, hrsg. von Fr. Delitzsch u. P. Haupt, XII.) Leipzig, 1896. 20 M. — R. G. Moulton, *The literary Study of the Bible, 1896.* Starý zákon dnes jeví se nám jako kniha docela nová. Nejen že pořád lépe poznáváme dějiny orientu a souvislost židovských dějin s dějinami ostatních národů východních, také znalost východních jazyků a literatur pokračuje, dochovaný a obecně přijatý text se opravuje a poznáváme jeho vznik a vývoj. Z Moultona vidět, jak nynější text je nedostatečný a zejména neodpovídají básnické části (obzvláště Žalmy, o jejichž básnické formě vídeňský učenec A. Müller uveřejnil znamenitý spis) původní formě. I v překladu části ty musejí být uspořádány docela nově. Vůbec musi se St. Z. také posuzovat jako veliký příspěvek k básnické literatuře východní. — *Jesu Muttersprache.* Das galiläische Aramäisch in seiner Bedeutung für die Erklärung der Reden Jesu und der Evangelien überhaupt. Von Arnold Mayer 1896; za 3 mk. Jakým jazykem mluvil Kristus a jeho žáci? Jedni myslili, že řecky; ale většina badatelů myslí, že Kristův mateřský jazyk byl semitický — ale který? Hebrejský? Aramejský¿ Nebo smíšenina hebrejštiny a aramejštiny s příměsem slov řeckých a latinských? Všecky tyto názory se drží. Autor vykládá: V době Kristově obyvatelstvo Palestiny bylo hlavně židovské; to platí jistě o Judei, Galilea byla více pomísena ale přece hlavně židovská. Není pravděpodobné, že by Židé v Palestině byli přijali jazyk řecký, třeba že byl v intelligenci a kupectvu valně rozšířený. K lidu se řecky mluvit nemohlo. Z trosek jazykových, zachovalých v N. Z. a dalších kombinací historických autor rozhoduje se pro aramejské nářečí. — *Moderne Völkerkunde,* deren Entwicklung und Aufgaben. Nach dem heutigen Stande der Wissenschaft gemeinverständlich dargestellt von Th. Achelis. 1896. — Guillaume de Greef, *Le Transformisme social,* Essai sur le Progrès et le Regrès des Sociétés. Paris 1895. — K. Koch, Das *heutige Spielleben Englands.* Braunschweig, 1895. — *Der tausendjährige ungarische Staat und sein Volk.* Im Auftrage des Herrn k. u. Handelsministers redigiert von Dr. Josef von Jekelfalussy. Budapest, Kunstanstalt Kosmos, 1896. — *La Hongrie,* Littéraire et Scientifique. Par J. Kont. (Paris, Leroux). 1896. Uvádíme oba spisy za malý důkaz, jak Maďaři pro sebe pracují literárně. — *Armenien und Europa.* Eine Anklageschrift wider die christlichen Grossmächte und ein Aufruf an das christl. Deutschland von Dr. J o h. L e p s i u s. 1896, za 2 mk. — W. von Sommerfeld, *Geschichte der Germanisirung des Herzogthums Pommern*

oder Slavien bis zum Ablauf des 13. Jahrhdt's (Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen. Herausg. von Gustav Schmoller. Bd. XIII, H. 5.) Leipzig, 1896. — A. Zimmermann, S. J. *Die Universitäten in den Ver. Staaten Amerikas.* Ein Beitrag zur Kulturgeschichte, 1896. — Carl Jentsch *Grundbegriffe und Grundsätze der Volkswirtschaft, eine populäre Volkswirtschaftslehre* 1896. — Rudolf Singer, *Das Recht auf Arbeit in geschichtlicher Darstellung.* Jena, 1895. — R. Schüller, *Die klassische Nationalökonomie und ihre Gegner.* Zur Geschichte der Nationalökonomie und Socialpolitik seit Ad. Smith, Berlin, 1895. — *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung.* Herausgegeben von der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. I. Bd.: Das Strafrecht der Staaten Europas. Herausgegeben von Franz von Liszt. Berlin, 1894. za 35 mk. — Rudolf Stammler, *Wirtschaft und Recht nach materialistischer Geschichtsauffassung*, 1896.

Jan Říha, **Řeč na oslavu třístaletého trvání ústavu.** V programě gymnasia v Jindřichově Hradci na r. 1895.

Opět jeden nadšený projev na prospěch studií humanitních vlastně na prospěch gymnasií naší rakouské soustavy. Jenže ta nadšenost jest jediným důvodem páně řečníkovým, kterým hodlá „nájezdy“ odraziti „k zahanbení útočníků“. Neboť co positivního uvádí, to dá se říci stejným právem o jiných předmětech vyučovacích jako o latině a řečtině. Či nepůsobí nic jiného na cit a nezušlechťuje vůli? nepůsobí nic jiného ve příčině aesthetické i ethické? To zajisté nemíní ani řečník sám. Str. 68. dí: „Cvičení se pak ve srovnávání staroklassické řeči s řečí mateřskou co do tvarů a věcného spojení, drží v sobě moment formálně vzdělávací, který se ničím ve světě nahraditi nedá, a to právě jest protivníkům gymnasií trnem v očích, protože proti tomuto vzdělávacímu momentu zcela ničeho uvésti nemohou, jež by se cenou a výsledkem jen z daleka rovnalo.“ Formální zdatnost vyučování staroklassického nikdo nepopírá a dejme tomu, že jest nenahraditelná. Když však jedná se o celek výchovy, jest dovolena otázka, zdali je ta formální zdatnost v náležitém poměru k jiným požadavkům průměrného vzdělání, zdali zde snad není lepší nepřítelem dobrého, zdali nečiní celý ráz vzdělání jednostranným. Tak naprosto a bez důkazů nesmí se formálně vzdělávací moment klassického studia pokládati za nezbytný prostředek k dosažení onoho stupně vzdělání, jenž jest cílem výchovy středoškolské a jenž tane na mysli, jak přátelům tak odpůrcům vyučování mnohým řečem klassickým. Že by pak byl tento moment trnem v očích odpůrců, to tvrditi nenáleží tomu, kdo ví, že reformatorům gymnasijního studia běží především o odstranění řečtiny.

Řečník váží ještě důkazy se stanoviska historického, vědeckého a všeobecně vzdělavacího. V prvé příčině omezuje se na literaturu českou a tvrdí, že „noví křisitelé národního vědomí a literatury domácí jen proto, že zahlubovali se v studium antického písemnictví, a že poznavše v něm vznešené idee a nedostižné vzory svého jednání, myšlenky studiem děl klassických obrozené byť jen po malých částkách vlévali do spisů a básní svých, přivodili tak v národ rozkvět literatury, jaký byl jen tušiti ve všech

oborech vědění a umění.“ K tomu z pola frasovitému, z pola nepravdivému výroku dodáváme jen, že snad již v nejbližším čase „zahloubáním se v studium našeho českého písemnictví a obrození“ stanou se podobné nesmysly nemožnými. V druhé příčině soudí řečník, že proti rozptylování a drobnému výtečnictví na poli duševní práce, které snižuje královnu vědy na službu sobeckou, jest zevrubné klassické vzdělání nejlepší ochranou Má patrně na mysli pěstitele vědy z gymnasií vyšedší; zapomíná však, že toto drobné výtečnictví bujelo hlavně ve filologii a že do věd přírodních zavlečeno bylo zneváženim ducha filosofického. Ostatně tento úkaz dostavil se již tehda, když bylo studium klassických jazyků v nejvyšším rozkvětu; je tedy oprávněný závěr, že ne studium to samo sebou, nýbrž způsobem a duchem svým může jemu čeliti. Ale ten duch musí vnesen býti teprv do studia klassického, tak jako do studia přírodních věd odjinud a sice jakožto následek celkové reakce vývoje vzdělanosti toužící po uceleném názoru světovém. Vždyť shledána byla potřeba, reformovati vyučování řečem klassickým samo, dáti mu jiný ráz, jakož svědčí nedávná nařízení ministerská, aby se stalo plodnější pro potřeby člověka moderního, postaveného v neklidný vyvoj socialní.

Se stanoviska obecně vzdělávacího přeje si řečník více idealnosti v snažení lidstva a míní, že gymnasium k idealismu mládež vychovává „seznamujíc ji s množstvím ideí, jež ji nad smyslný svět vyvyšují.“ Není však dokázáno, že by gymnasia nemohla téhož účelu dosíci bez latiny a řečtiny. Z čeho živil se idealní duch starověkých Řeků, Židů, Indů? A potom jest známo, že zástupci nejhrubšího neidealismu rekrutují se z právníků a lékařů, zrova tak jako zástupci největšího idealismu; a politika jest většinou v rukou právníků; politikou nejvíce docházejí ztělesnění zásady jakéhokoli druhu a právníci jsou chovanci gymnasií.

Celkem lze říci, že kdyby neměli přátelé a zastanci humanismu jiných a lepších důvodů než jaké uvádí řečník, sotva by odolali snahám reformním.

S tím, co řečník praví o účelu vychování, souhlasíme a vřelost jeho slov mile dojímá. Že by však jen gymnasiem t. j. studiem latiny a řečtiny toho dosíci se dalo, to nedoložil a o tom nepřesvědčil. Mohlo by se namítnouti, že v slavnostní řeči není místa pro vědecké dokazování; ale nemá se nic tak na určito tvrditi a nemá se honositi, že podány budou důkazy na zahanbení útočníků.

Konečně zmíniti se dlužno o jedné necnosti velebitelů klassicismu, do níž i pan řečník upadá: že vidí ve spisovatelích řeckých a římských jen to nejkrásnější a nejvznešenější, ač každý znalec literatury příslušné ví, že na př. prostota a upřímnost Herodotova zkalena jest pověrčivostí a lehkověrností, že vojenská stručnost Caescrova hlucha jest vůči utlačeným Gallům, že Ovidius byl nemrava, Cicero kolísavý prospěchář, Vergil a Horac vzory byzantinských dvořenínů; že naše žáky mohou nadchnouti spíše skvělé vzory z našich dějin než mlhavé postavy starověku atd.

Také neschvalujeme užívání zbytečných cizích slov jako: antecursor Ježíše Krista, antické studium. *X.*

Tolstoy: **His Teaching and Influence in England** by John C. Kenworthy. The Brotherhood Series, No. 2. The Brotherhood Publishing Company. London.

Malá brožura v první polovici obsahující stručně: učení Tolstého, jak se u něho od jednoho spisu ke druhému vyvíjelo. Podány jsou v krátkosti hlavní myšlénky známějších jeho nábožensko-mravních spisů a pak souhrn učení a obraz způsobu života jeho. V druhé polovici jedná o vlivu učení Tolstého v Anglii.

Kenworthy počíná brožuru takto: „Zdá se mně, že v naší době není mezi živými člověka, jenž by měl větší moc, hlubší duchovní vliv než Lev Tolstoj.“ Dále píše: Tolstoj odkryl prosté a nepochybné učení Kristovo. Má mnoho přívrženců i protivníků, obojích v Rusku, nejvíce v Anglii. Nejlépe ho chápou lidé prostí. V Rusku je to zřejmo, (spisovatel tu zajisté myslí vliv, jaký má Tolstoj na duchoborce, štundisty, „straníky“ a jiné sektáře a i na pravoslavné z lidu) a počíná se to ukazovat i v Anglii, tu nejprve čítají Tolstého lidé tříd nižších. Kenworthy ukazuje, že váha učení Tolstého je v tom: jak máme žít, a že jeho vliv jako učitele pochází z toho, že sám žije tak jak učí. — Kenworthy-ho jako Angličana zvláště zajímá řešení praktických a ekonomických otázek, proto trochu podrobněji rozebírá spis: „Co máme dělat?“

Tolstému nejpodobnější spisovatel je John Ruskin. Oba jsou světovými proroky. Kenworthy připisuje Ruskinovi více jemnosti, Tolstému větší mohutnost, jemu přikládá i větší moc, neboť zašel dále v praxi a v příkladě.

Přecházeje na pojednání o vlivu Tolstého v Anglii, Kenworthy připomíná, že tento předmět zaujímá jen malé místo v zevnějším veřejném ohledu in ontward public regard a stává se veledůležitým jen těm, kdo vědí, že duchovní život u jednotlivců i národů je jediným pravým životem.

Anglie je obzvláště známa co země písma. Náboženské a socialní hnutí za doby Wiklefa, puritanismus, quakerismus, nonconformisté, wesleyanismus, salvationismus jsou články v řetěze důkazův, že anglický lid vždy se srdcem i myslí zajímal biblí jako pokladnicí pravdy. Proto obrácení se Tolstého ku „Křesťanství Kristovu“ ozývá se zvláště silně v Anglii. Nutno snad poznamenat, praví Kenworthy, že Angličané v největší míře a nejlépe vydávali svědectví pravdám, které nyní Tolstoj hlásá. Quakerismus postavil se na učení neodpírati zlu. Znovuzrození, o které Tolstoj tolik usiluje, bylo a jest dosud základným učením anglického evangelismu. Anglická puritánská morálka representuje národní úsilí o evangelickou čistotu života.

Odtud svoboda slova a osoby v Anglii, neboť Angličané cítili více než jiní národové princip svobody, který žije v zákoně Kristově. Ne že by anglický národ páchal méně zla než národové druzí — spíš více.

„My Angličané jsme mezi všemi národy nejbližšími krisi pohromy, která očekává ‚civilisaci‘ světa, poněvadž naše ústupky svobodě uvedly náš národní život do rychlejšího pohybu. A naděje, pokud je máme v národní obrození, záleží v pevných a jednoduchých přesvědčeních o pravdě

života, které se mohly stát součástmi lidového instinktu, díky naší staleté známosti Starého a Nového Zákona. Vím jistě, že ten působí mezi námi nejlépe, kdo nejlépe pochopí sám a nejvíce pomáhá jiným pochopit opravdový smysl velkého života Kristova, křesťanského života.“ Kenworthy-mu je zřejmo, že v těch duších, které starají se o to, jaké má Anglie náboženství — Tolstoj se dotýká týchž strun, kterých se dotýkali Wiklef, Fox, Bunyan, Wesley. Nejpatrnější dílo vykonal v Rusku, ale jeho inspirace působí a bude působit v Anglii.

Tak zvané »křesťanské“ církve a sekty jako všude i v Anglii ztratily živé křesťanství, ony se více zabývají zachováním vlastní své organisace než šířením křesťanského života; proto seriosně křesťanské duše hledají vždy víc a více mimo církev uskutečnění svého křesťanství. A co tak hledají, nalezají Tolstého. *D. M. ý.*

ZPRÁVY.

Ostrov Kréta má prostranství 8618☐ k., je tedy větší než Slezsko, obyvatelstva asi 294.000. Jazyk, také úřední, je řecký; obyvatelstvo až na nepatrné části afrických kmenů mezi mohamedány je řecké, pravoslavné. Mohamedánů je asi třetina, Židů něco přes 3000 (?). I Mohamedáné jsou národnosti řecké. Za vlády benátské bylo obyvatelstva 1 mill. Také příroda byla dříve bohatá; zejména nebylo na horách nynějšího nedostatku lesů (hory jsou asi 2470 m. vysoké) a tudíž nebylo také nynějšího nedostatku vody říční. V nížinách je však posud veliká úroda. Podnebí je mírné; teploměr zřídka klesá pod 6° R.; od května — listopadu je průměrná teplota 21° R.

Průmyslu je málo. Hlavní výrobek je olivový olej, upotřebovaný na vyrábění mýdla; vyváží se také něco hedbávu, sýra, pomerančů; obilí se musí dovážet, ačkoli se daří výtečná pšenice. Roste víno, ovoce.

Hlavní město je Kandia s 12.000 obyv. Jiná města důležitá (hlavně přímořská): Kanea s nejlepším přístavem; Réthymna (Retmo, Retimo).

Kreta v historii starého Řecka hrála roli vydatnou. Již v mythologii má své čestné místo. Homer zove Kretu stoměstou. Římané obsadili Kretu 67—68; při rozdělení Římské říše Kreta dostala se k říši východní. Od r. 823 ostrov velmi často pustošen a zabírán byl Saracény; 961 zmocnila se ho Byzancie. Když Frankové zmocnili se Cařihradu, Baldniu I. 1204 dal Kretu (pod jménem Kandia) markraběti Montferratskému, ten prodal ho Benátčanům, těm vzali jej Turci 1645 (hlavní město padlo teprve 1669). Roku 1830 na krátko ostrov náležel k Egyptu.

Obyvatelstvo řecké v horách (Sfakioté) udrželo si svou svobodu a často protivilo se Turkům; povstání Řeků Sfakiové účastnili se velmi udatně, ale přece ostrov zůstal pod Turky. Povstání větší bylo zase 1858; 1863, když jonské ostrovy byly připojeny k Řecku, opět se křesťané hnuli, 1866 vzniklo povstání nové, neboť slibované reformy se neprováděly. Povstání trvalo do 1868, až Turecko Řecku, podporujícímu Kréťany, poslalo ultimatum. Pařížská konference velmocenská odbývaná 1869 přiměla Řecko k ústupu. Položení Krety poněkud zlepšeno tím, že ostrov se stal svým vilajetem a tím jaksi autonomním. Ale pokoje nebylo, jak dosvědčuje povstání 1887, 1889 až podnes.

Pamětní deska Bedřichu Smetanovi zasazena bude hudebním odborem Uměl. besedy; je to uctění velikého mistra zatímní, pokud nebude prostředků na pomník důstojnější. Za hudební odbor Umělecké besedy: Václav Müller, jednatel, Hanuš Trneček, předseda. Příspěvky buďtež laskavě adresovány na „Hudební odbor Umělecké besedy", Praha-II., Františkovo nábřeží č. 1012—I.

Církev Sokratova. Roku 1890 nová církev založena byla od vyznavačů filosofie Sokratovy; není to jen filosofický spolek, ale skutečná jednota věřících, věřících v Sokrata. Zakladatel je Leo Haas. Stručné credo Sokratovců jsou slova Sokratova: „Muži dobrému není zla, ani v životě ani v smrti." Heslo nových věřících zní řecky: Παιδιᾶς χάριν — k vůli hře: těmi klidnými slovy Sokrates podstoupil svou smrt mučednickou. Slovem παιδιά = hra Novosokratovci označují: svobodnou činnost, jarost ducha a pocit nezávislosti; slovem tím vyslovují vůbec ideál sokratický. Propaganda sokratovská má své středisko ve Vídni. Právě vyšel spis, vykládající základy učení Sokratova a nové církve: Dr. H. Gomperz, Grundlegung der Neusokratischen Philosophie 1897. Kdo si přeje další vysvětlení, odkazuje se na autora: Wien III., Reisnerstr. 13.

Sborník pro filosofii, mystiku a okkultismus. Zaznamenáváme tuto novou revui tvořící další vlnu v příboji, dorážejícímu pravě v intelligenci na bezduchý liberalism; theosofie a mystický okkultism také u nás se šíří. Že spiritism má tisíce svých vyznavačů také ve venkovském lidu, je také známo, ačkoli by právě toto hnutí vyžadovalo pečlivého studia a pozorování. Starali jsme se o to, ale posud nemohli jsme obdržet zprávy stojící na výši věci. Nezbývá nám, než na fakty upozorňovat znova. V oznámené revui čteme články od Maeterlincka (Mystická morálka) a katolického kritika spisovatele Hella (Život). — Sborník vychází 10krát do roku za 3 zl.: H. Kosterka, Praha-II. Puchmajerova ulice, 36.

Anarchism idealistický. V Budapešti vychází od ledna orgán idealistických anarchistů; jméno orgánu je zároveň označením cíle: Ohne Staat — bez státu: společnost má být organisována svobodně, bez násilí, bez slepé víry v autority; stát je však organisace násilná. Proto přívrženci idealistického anarchismu nechtí se účastnit žádné politiky — dělník čistící kanály vykonává prý práci mnohem užitečnější než je politisování. Idealističtí anarchisté chtí pracovat k mravnímu povznesení, a specielně věnují svou pozornost hospodářské organisaci potlačeného dělnictva. V čele hnutí stojí známý svými styky s Tolstým dr. Eugen H. Schmitt.

Spolek českých techniků v markrabství Moravském se zařizuje. „Čeho chceme dosáhnouti? Zákonné ochrany pro náš stav přiznáním titulu inženýra pouze absolvovaným posluchačům vysokých škol směru technického, zemědělského a hornického; úplně rovných práv občanských s absolventy universitními; zákonné ochrany pro stav náš vyhražením zodpovědných technických a řídících míst v průmyslových velkozávodech budoucně pouze skutečným technikům; stejného postupu technika ve veřejné zemské a státní službě s právníkem a vyhražení vyšších a řídících míst v čistě technických odborech jen technikům."

Skutečným členem spolku státi se může každý bývalý posluchač

vysoké školy technické, zemědělské a hornické. Členem zakládajícím neb přispívajícím každý příznivec snah spolkových. Členové činní a přispívající zaplatí 1 zl. zápisného a 2 zl. ročního příspěvku; členové zakládající složí jednou pro vždy 50 zl., jež i ve dvou lhůtách splatiti lze.

Místní knihy pamětní. Bylo by zbytečno dlouze a široce odůvodňovat, jakou důležitost mají tyto knihy. Uvedené vybídnutí píšu pod dojmem, kdy několik nás prohlíželo s podivem „Pamětní knihu obce Vinařic a okolí", kterou právě dokončil a vkusnou úpravou vyzdobil akad. malíř p. Ferd. Velc. Sebral material předhistorický, historický i z doby přítomné, vše, co se týká Vinařic ať po jakékoli stránce. Opisoval, maloval, vkládal výstřižky z novin, časových knih atd. Je to kus poctivé sběratelské i badatelské práce, jež budí uznání a zároveň touhu, aby každá obec našla svého Velce! Kniha bude stále doplňována a věnována bude museu ve Slaném. Právem připomíná Velc v předmluvě, že by se snaživé naše učitelstvo mohlo ujati práce podobné, důležité pro místní topografii i podávající příspěvky k historickému a statistickému studiu českému vůbec. (Český lid.)

Sestátnění ústavů práci sprostředkujících? Ministerstvo obchodu rozeslalo právě všem politickým úřadům prvé instance, jakož i obchodním a průmyslovým komorám pokyn, aby sestavily statistická data o záležitostech týkajících se zaopatřování a sprostředkování práce. Data ona budou dána k použití ministerstvu, které chce zjistiti, jakým způsobem a s jakým výsledkem opatřují dělnému lidu práci veškeré koncesované poptavárny po službách, i spolky společenstevní a humanitní. Vláda zamýšlí vzhledem ku stálým stížnostem na vykořisťování lidu práci hledajícího různými sprostředkovacími ústavy i dohazovači nešvár takový rázně zameziti a poptavárny po práci buď sestátniti nebo vydati zákon ku ochraně lidu dělného. — V Praze té doby existuje 58 koncesovaných poptaváren a ústavů služby i práci sprostředkujících, mimo to pak je zde 97 spolků, které stanovami se zavázaly, že budou bezplatně zaměstnání členům opatřovati, avšak z nichž sotva polovice tak činí. (Česká Stráž.)

Svépomoc žen. Německé učitelky a vychovatelky založily si r. 1875 Všeobecný německý pensijní ústav pro učitelky a vychovatelky. (Allgem. Deutscher Pensionsanstalt für Lehrerinen und Erzieherinnen). Členy spolku mohou býti všecky učitelky literní i odborné vychovatelky a pěstounky, pokud jsou v Německu narozené nebo nabyly tam občanství. K náboženství se nepřihlíží a i vdané mohou býti; pouze nesmějí býti starší nežli 50 let. Pense vyměřuje se podle výše příspěvků; nejmenší však obnáší 100 M. ročně. Koncem r. 1894 byl počet členů 2849, pensijní fond obnášel $4\frac{1}{2}$ milionů M., pensi bralo 377 členů ve výši 95.228 M. ročně (průměrně na 1 pensi 252 M.). Vedle pevného fondu pensijního je ještě pohyblivý fond pensijní, pomocný fond, jenž vzrostl již na 450.000 M. K němu sáhá se tam, kde nemožno sáhnouti k pensijnímu, tedy v případě nemoci, bídy, zdravotních cest členů, ano i v případě, že by členkyně nemohla zaplatiti pojistný příspěvek, pomocný fond jí půjčí. Za r. 1894 bylo z tohoto fondu členům půjčeno 10.000 M. Tento svépomocný spolek má význam pro učitelky ve veřejných službách v tom

že mohou si za nepatrný příspěvek zvýšiti svou pensi, především má však pro učitelky soukromé (na soukr. školách a ústavech, pro vychovatelky, učitelky hudby a zpěvu, pěstounky a p.) a pak pro učitelky odborné (industrielní).

Jiný druh svépomoci u německých učitelek záleží v budovaní domů pro odpočinek, kamž přijímají se učitelky za „vstupné" 400—300 M. Za byt, teplo, obsluhu, stravu, lékaře atd. platívá taková učitelka v domě odpočinku ani ne 1 M. denně! Domův odpočinku mají německé učitelky již asi osm; několik jiných se jich zakládá. Některé z nich zavedly stravování pro cestující učitelky (za 2 marky denně); jiný spolek učitelek založil ústav mořských lázní pro učitelky (denně platí členkyně spolku v lázních těch 2 M. 50 f., nečlenkyně 3 M. 50 f.) Řada spolků německých učitelek sestoupila se r. 1895 ve „Všeobecnou německou jednotu užitečných ústavů pro učitelky literně i technicky vzdělané" (Allgem. Deutscher Verband gemeinnütziger Anstalten für wissenschaftlich u. technisch gebildete Lehrerinnen), jejímž hlavním úkolem bude podporovati a umožňovati tuto svépomocnou činnost učitelek. Jednota ta od N. R. 1896 vydává svůj list „Lehrerinnenhort", jednak jako věstník spolkův učitelek, jednak jako oznamovatel míst pro učitelky a vychovatelky. List zasílá se všem školám a ústavům zdarma; jednotlivé osoby mohou jej obdržeti za 1 M. $^{1}/_{4}$letně. Aby svépomocná činnost německých učitelek byla vyčerpána úplně, jest ještě poznamenati, že některé spolky mají své nemocenské a podpůrné pokladny.

Bursa práce v Paříži a nynější její organisace. Bursa práce zřízena byla městskou radou v Paříži r. 1887 dle řádu městskou radou vydaného. Spravována byla zvláštním komitétem general., složeným z delegátů odborných spolků a syndikátů dělnických, který volil za sebe výkonnou komisi. Náklady této komise hradila městská rada subvencí 20.000 fr., od r. 1892 50.000 fr. ročně, vykonávajíc nad bursou vrchní dozor městskou komisí pracovní V r. 1892 obdržela bursa vlastní budovu nákladem 2·9 mil. fr. zřízenou, která mimo veliké sály ke shromážděním obsahovala v pěti poschodích přes 150 místností za úřadovny zařízených. Úřadovny tyto přenechány byly jednotlivým spolkům, zvláště pro obstarávání sprostředkovatelství práce, bylo jim však uloženo, zápisy o nabídce a poptávce po práci všem interessentům učiniti přístupnými. Pařížská bursa práce jest tedy toliko centralisací průkazu práce, dělnickými svazky vykonávaného, majíc zároveň býti střediskem svazků dělnických a zájmovým zastupitelstvím dělnictva jako jakási komora dělnická. A právě v tomto oboru dosáhla hlavních úspěchů, kdežto pro zdárné působení její v oboru prostředkování práce bylo nemalou překážkou obmezování podnikatelů ve výběru dělnictva, odstrkování dělníků jiných stran dělnických, nedostatek orgánů trvale a z povolání prostředkovatelstvím se zabývajících a pod. R. 1893 pařížská bursa pracovní byla vládou ze známých příčin zavřena a teprve na základě ministerského dekretu ze dne 7. prosince 1895 s novou organisací opět otevřena. Nová organisace snaží se pojistiti burse ráz ústředního trhu pracovního, majícího za účel napomáhati řemeslníkům všech oborů ve vyhledávání vhodného zaměstnání

bezplatným průkazem práce, zřízením poptaváren, úřadu pro dělnickou statistiku a vhodnými publikacemi o poptávce a nabídce práce. Nový řád zabezpečuje dále všem svazkům dělnickým, které v bursovní budově mají sídlo, úplnou volnost co do vnitřní organisace, umožňuje jim účelné hájení odborových zájmů, propůjčuje k jich schůzím sály a místnosti k jich činnosti co do prostředkování práce potřebné, pojišťujíc jim tak v burse stálé sídlo sociální. Město Paříž zřídilo v bursovní budově ústřední kancelář pro bezplatné prostředkování práce a kancelář pro statistiku dělnickou, vydává ročně podrobnou zprávu o činnosti bursy, přejímá redakci časopisu bursovního (který má obsahovati zprávy a poučení o trhu pracovním a umísťování dělníků) a hodlá dalších místností použiti ještě ke zřízení knihovny, k poučným přednáškám a poradám. Nad všemi kancelářemi bursy má vrchní dozor prefekt Seinský, který bdí nad zachováváním řádů a rozpočtů bursovních, jmenuje úředníky bursy a rozhoduje o připuštění svazkův dělnických, které se však beze všeho připouštějí, uloží-li u úřadu své stanovy, udají jména svých úředníků správních a zaváží se zachovávati přesně veškeré dekrety a řády pro bursu vydané. O otázkách bursy pracovní se týkajících radí se komise složená z 10 zástupců připuštěných svazků dělnických, 6 delegátů pařížské rady městské, 2 úředníkův prefektury a 2 zástupců státního úřadu pracovního vládou jmenovaných. Návrhy komise, kterou může vláda za jistých podmínek rozpustiti, předkládá prefekt městské radě. Rovněž sestavuje komise koncem roku příbližný rozpočet výdajů a zevrubnou zprávu o činnosti a hmotném postavení bursy. Od r. 1892 existuje ve Francii jednota burs pracovních, jejímž účelem jest též rozšíření bezplatného prostředkování práce. (Obzor národohospodářský.)

O bídě v Praze resp. o noclehárnách pražských proletářů přinášejí smutný obrázek „Rozhledy“: „Chcete viděti kus opravdové, nahé bídy?“ ptal se přítel. „Pojďte tedy zítra se mnou a zavedu vás do smíchovských cihelen.“ I vypravilo se, jak Rozhledy píší, několik lidí kolem 11 hod. večer. Šli do cihelny ryt. Doubka a pak do t. zv. Satlanky na konci Smíchova. Kolem do kola pece asi 4 m. široké a 10 m. dlouhé, člověk natlačen vedle člověka; jeden schoulený v klubko, druhý natažený, třetí obličejem k zemi. Někdo s kusem hadru pod hlavou, jiný s hlavou přímo v popelu; u vchodu vyzáblá jakási žena. Probudila se, úzkostlivě se ohlíží a přikrývá nějakou zástěrou své dvě k sobě stulené děti. Vedle ní rozbitá kolébka, muž s rozhalenou černou košilí; „jdeme dál,“ popisují návštěvníci, „skáčeme přes nohy a hlavy a všude tytéž postavy se žlutou tváří a vysedlými kostmi. A na konci pece, zrovna vedle cihlové stěny, sálající prudkým horkem, leží na zemi roztaženi dva chlapci, polykající otravnou a vražednou atmosféru. Jeden se probudil a zvedl skrofulósní hlavu s užraným a hnijícím nosem. Jdeme zpět a hledíme na druhou řadu spáčů, srovnaných vedle sebe jako padlí vojáci po bitvě před vykopanou šachtou. Tentýž obraz: Mužі, ženy, děti — alkohol, bída, syfilis, tuberkule, zoufalství. Tam se dokonce choulí dvě opičky: patrně majetek nějakého provazolezce. U vchodu v rohu jsme se ještě zastavili: Byl tu slušný dětský kočárek, v němž spaly dvě děti a vedle na zemi žena s dítkem; muž zevnějšku dosti slušného bděl a díval se

na nás. „Proč raději nepracujete? Jste zdráv, máte tak zdravou, silnou ženu, zdravé děti," byla otázka. „Však bych rád pracoval, ale kdybych prošel dnes Prahou od počátku do konce, nenajdu práce. Jsem ještě rád, že mám tenhle kout v tom popelu." „A jak se, prosím vás, živíte?" ptali jsme se jednoho, jenž nás doprovázel a svítil nám na cestu. „V Praze nikdo nezemře hladem," odpověděl, „ale musí to znát. Ráno jdu do kláštera, kde mi dá milosrdná sestra kus chleba a v poledne tam dostanu talíř polívky. To mám všecko." — „A ostatní?" — „To je všelijaké. Někteří dělají na stavbě, jiní žebrají, třetí kradou. Nejlépe se vede ještě těm, co mají hodně dětí. Ti mají peněz! Žena jen chodí s dětmi po ulici a všichni páni jí dávají." — Je zajímavo, že v Praze je několik ústavů, kde tito lidé dostávají bídný oběd a jež jsou vydržovány milodary šlechty. Třídy měšťanské nepřispívají. Šlechta vidí svůj úkol v sociální otázce v poskytování milodarů a almužen. Aby však provedla zásadnější reformu sociální, k tomu je příliš konservativní a je i krátkozraká, poněvadž systém almužnový sociální zlo jen zveličuje a lidi demoralisuje. Lidé nechtějí almužnu, ale práci a mzdu.

Universitní studium dam. Ve Švýcařích studovalo 1896 v letě 294 imatrikulovaných dam: v Curychu 141, v Ženevě 125, v Lausanně 25 a v Basileji 3. Z toho počtu připadalo na samotné Švýcarky jenom 19 (16 medicina, 3 filosofie), kdežto na ostatní Evropu 260, na Ameriku 9 a Asii (Armenii) 6. Z těch evropských 260 posluchaček Rusku patřilo 182 (125 med., 55 fil., 2 práv.), Německu 53 (25 med., 27 fil., 1 práv.), Rakousku 8, Rumunsku 6, Bulharsku a Srbsku 3, Anglii a Nizozemí po 2, Francii 1. Celkem věnovaly se právním studiím 3, medicinským 183 a filosof.-přírodovědeckým 108. — Mimo imatrikulované připuštěno k návštěvám přednášek ještě 111 posluchaček: 23 ve Freiburgu, 36 v Lausanně a 52 v Ženevě. Převahou poslouchaly filosofické přednášky, a mimo uvedené národy a země měly mezi sebou zastoupeno ještě Dánsko a Švédsko. Celkem studovalo ve Švýcařích 1896 v letě 405 dam.

V Nizozemí vypadala čísla žen, studujících na universitě, takto: v Utrechtu 20, v Leydenu 18, v Gröningen 16. (Čas.)

Pamětní list. Moravské Matice školské (brněnská, hodonská, lipnická, místecká, zábřežská) hodlají vydati ve prospěch svých škol a Matice ústřední pamětni list „Morava svým Maticím". V redakci uvázali se: Svatopluk Čech, Frant. Dlouhý, Dr. Frant. Roháček, Fr. A. Slavík, Vlad. Šťastný, Jožka Úprka.

Spolek českých spisovatelů a belletristů „Máj" odbýval 20. února valnou hromadu, kterou zahájil 10. rok své činnosti. Valná hromada přijala návrh, aby se „Máj" připojil k zemskému pojišťovacímu fondu císaře Františka Josefa I. a pojistil v něm členstvo svoje na určitý důchod v stáří.

Veřejné knihovny v Americe. První veřejnou knihovnu v Americe založil Franklin. R. 1876 již bylo pěkných veřejných knihoven 5000, od té doby rozmnožily se tak, že jsou v každém znamenitějším městě, často v nádherných budovách. Město Worcester (80.000 obyvatel) dává na

knihy ročně 100.000 marek (Berlín dává 36.000 marek). V Americe veřejná knihovna považuje se za nutný doplněk obecné školy. Správný názor, že při knihovně nejvíce záleží na knihovníku, vedl v Americe k ustavení zvláštní školy pro knihovníky. Škola je při knihovně státu New-York v Albany. Zde mají původ tak zv. „Reference Librarians“, katalogy to, jež velice usnadňují užívání knihovny.

Strakovská akademie letošním školním rokem otevřena. Má podle zprávy „Nár. Listů“ (3. listop.) 26 chovanců, z nichž jen 10 navštěvuje ústavy české, 16 německé. O vzniku o zařízení akademie dr. Řezníček podal zprávy v Nár Listech (1895, 22. září); vyjímáme z nich pro své čtenáře následující podrobnosti.

Jan Petr hrabě Straka, pán na Nedabylicích, Libčanech atd., tajný rada a komoří, zřídil pro rod strakovský z Nedabylic mužského pohlaví, náboženství katolického, stavu světského fidei commisum perpetuum in forma primogeniturae, k čemuž svolení dekretem ve Vídni dne 17. prosince 1709 dosáhl. V poslední vůli své, zřízené dne 18. února 1710 a dne 10. října 1720 do zemských desk král. Českého vtělené vyhradil v §. 17. „kdyby žádného strejce mého v světě více nebylo, a že by se ještě nějaké strejny mé (a to ne tety), ale rozené Strakovny z Nedabylic nacházely, všechny ty, kolik jich koliv bude, mohou to celé fidei commissum až do pěti let zúplna, však bez nejmenšího umenšování, odcizování aneb deterírování společně užívati. §. 18. Po pěti ale letech, aby takové fidei commissum ad academiam pro cvičení mládeže chudé stavu vyššího národu českého na všeliké cvičení a exercitia připadlo . . .

Starost o zařízení akademie doporučil Jan Petr Straka královským místodržícím v ten smysl, že pražští městští hejtmanové mají vykonávati bezprostřední vedení, místodržitelové pak měli vyhraženo konečné rozhodování a vrchní správu.

V §. 19. poslední své vůle hrabě Straka dále ustanovil, že kdyby v Čechách obmyšlené tehdy zřízení šlechtické akademie Teufenbachovské ve případě vymření jedné větve hrabat Trautmansdorfů skutkem se stalo, (což se však nestalo) ať již před anebo po zřízení akademie Strakovské, pak měla nadace strakovská ustoupiti nadaci Teufenbachovské a poklady její měly býti rozděleny na tři díly, aby sloužily umírňování soužení a bídy lidu obecného.

Zkoumání nadačních účtů uložil Straka stavům království Českého. Předtucha jeho se splnila! Roku 1771 zemřel totiž poslední mužský dědic rodiny Strakovské a po pěti letech, rokem 1776, skončilo se také poslední vůlí vyhražené užívání fideikomisu strakovským potomstvem ženským. Následkem toho bylo provedení přiřknutí a zajištění nyní nadaci připadlé pozůstalosti svěřeno komisi, sestavené z radův gubernia, členů komise nadační a zemských desk. Komisi té předsedal nejvyšší purkrabí.

Do r. 1780 nadání nebylo prováděno, toho však roku poděleno bylo k nejvyššímu nařízení dvorním dekretem ze dne 7. října 1780 ze příjmu nadačních sedm studujících nadacemi peněžitými; r. 1781 bylo těchto stipendistů již 12, z nichž každý dostával po 150, téhož ještě

roku rozmnožen počet jejich o 10 a r. 1782 bylo strakovských stipendistů již 45. Dvorní dekret ze dne 27. července 1782 nařizoval, aby se ze strakovské nadace udílela i dále stipendia a to dle vůle zakladatelovy mladým lidem z české šlechty, ale aby se nadání tato neomezovala jenom na mladíky studující na universitě pražské, nýbrž aby se udělovala i oněm šlechtickým Čechům, kteří studují na jiných universitách v zemích dědičných. Mimo to zvýšen byl obnos jednotlivých peněžitých stipendií na 200 zl. a až i na 300 zl.

Avšak hrabě František Kolovrat podal záhy potom stavům českým návrh na zřízení šlechtické akademie v Praze, jež by vedle jiných dotací vydržována byla také z výnosu svěřenských statků strakovských. Stavovský pak sněm český dne 30. března 1790 se usnesl, aby ku provedení návrhu tohoto dožádáno bylo povolení zeměpána. Na to dvorním dekretem ze dne 28. října 1791 bylo stavům oznámeno, že se nemá prozatím o návrhu na zřízení šlechtického domu vychovávacího v Praze dále jednati dotud, dokud nebude stavům možno vykázati se nějakým určitým fondem na zřízení akademie té.

Než stavové čeští neustávali zasazovati se o zřízení šlechtické akademie, tak že r. 1808 dán byl podnět ku předložení řádného nadačního listu o Strakovském nadání ke zřízení akademie. K vyhotovení listu tohoto došlo nejvyšším rozhodnutím ze dne 3. února 1814.

Přihlížeje ku příznivému stavu nadačnímu usnesl se zemský výbor království Českého r. 1867 na tom, že ze přebytků nadačního fondu, vypočtených asi na 40.000 zl., každoročně ukládati se má polovice jakožto reservní fond na stavbu a zřízení akademie, a místodržitelství, jakožto úřad nadační, vyslovilo k usnešení tomuto svůj souhlas.

Pokud se doby trvání nadačního požitku, stáří a studií žadatelových týče, ustanovuje uvedený právě dvorní dekret, že může počíti tehdy, když chlapci přistupují ku přípravě k učení se jazyku latinskému. Avšak jako nejnižší termin určen byl osmý rok věku, mladší chlapec nadaci obdržeti nesměl. Nadace pak neměla déle trvati než do ukončení všech studií, jež na universitách konati možno.

Výnosem ministerstva vyučování ze dne 3. října 1859 č. 1570 rozšířena byla možnost užívání strakovských nadací také při studiích reálných a technických a pak na školách hospodářských, lesnických a hornických. Rozhodnutí téhož ministerstva ze dne 14. července 1869 č. 4628 zapovědělo však strakovským stipendistům studovati soukromě. Rozhodnutím ze dne 8. března 1870 schváleno usnesení zemského sněmu království Českého ze dne 20. října 1869, že se má 66 trvajících míst při Strakovské nadaci rozmnožiti na 80 a že se mají systemisovati ročním požitkem 500 zl. pro nadace ve školách nižších a 600 zl. pro stipendisty na universitě nebo technice, na akademiích hospodářských, lesnických a hornických a na ústavech učitelských. Až do r. 1890 směli stipendisté strakovští, kteří nadace dosáhli před rokem tímto, navštěvovati kterýkoliv vyučovací ústav tuzemský, pro který nadace byla určena. Rozhodnutím ze dne 28. listopadu 1890 zeměpán však nařídil, že vzhledem na zamyšlené zřízení Strakovské akademie studijním rokem 1890 až 1891 po-

čínajíc mají se uprázdněná stipindia udíleti jenom žákům gymnasijním a to pouze do počátku semestru, který bude s otevřením Strakovské akademie současným.

Nyní mimo roční plat dostávají stipendisté, kteří na vysokých školách studují, příspěvek 21 zl. nebo 42 zl. na kolejné dle toho, jsou-li osvobozeni od placení poloviny kolejného, anebo jestli vůbec osvobozeni nejsou. Vedle toho mají všichni stipendisté nárok na bezplatné vyučování v tělocviku, jízdě na koni, šermu, plování, kreslení a tanci. Otevřením akademie přestane udílení stipendií peněžitých, jež zatím podrží pouze ti, kdo je dostali před studijním rokem 1890/91.

Veškeré jmění nadační, jež spravuje zemský výbor království Českého, obnáší nyní 3,015.991 zl. 31 kr.

Dle organisačního statutu jest Strakovská akademie pod záštitou zeměpána a řízena jest zvláštním kuratoriem, které se skládá z presidenta, jejž jmenuje zeměpán; ze zástupce vlády, jejž ustanoví místodržitel; ze zástupce arcibiskupa; za člena, jejž nejvyšší maršálek království Českého ze kruhu vynikajících osobností v zemi na dobu tří let povolává; z referenta pro nadaci hraběte Straky v zemském výboru, pokud se týče ze člena zemského výboru zemským výborem k tomu ustanoveného a ze dvou školních odborníků, jmenovaných ministrem osvěty na dobu tří let. Ředitel akademie účastní se porad kuratoria hlasem poradním. Kuratoriu předsedá president a žastupuje ho zástupce vlády.

Správu jmění obstarává zemský výbor království Českého.

V akademii jsou tři kategorie chovanců a sice ti, kteří obdrží celé místo nadační a tudíž v akademii zcela bezplatně zaopatřeni a vychováváni jsou; dále, kteří dostali poloviční stipendium a kteří tudíž platiti musí, pokud nadace užívají, polovici platu ročního, vyměřeného chovancům, platícím při jich vstoupení, a konečně chovanci platící t. j. ti, kteří platí roční plat, jaký byl právě ustanoven. Výše tohoto platu určuje se zároveň s ročním rozpočtem akademie.

Celých nadačních míst hraběte Straky jest 40, polovičních 30. Místa tato obsadí se postupně dle toho, jak budou přestávati nynější v penězích vyplácená stipendia a mnoho-li následkem toho ze jmění nadačního bude k disposici. Za příčinou ucházení se o tato místa vypsán bude řádný konkurs. Celá i poloviční místa uděluje zeměpán vždy jednomu ze tří žadatelů, výborem zemským navržených, kteří se prostřednictvím českého místodržitelství ministerstvu osvěty oznámí.

Nadační místa strakovská (celá i poloviční) mohou obdržeti jenom tito žadatelé: a) kteří chtějí nastoupiti studia gymnasijní, nebo v nich pokračovati; b) kteří již dosáhli 10. roku věku svého, avšak nepřekročili rok 14.; c) kteří jsou katolíci; d) kteří předloží přiměřené doklady o svém mravném chování a o tom, že mají dostatečné přípravné vzdělání; e) kteří jsou tělesně zdraví a vůbec způsobilí ku přijetí do ústavu vychovacího; f) kteří jsou rakouskými občany a prokážou, že jejich rodiny náležely někdy k českému stavu panskému nebo rytířskému, pokud se týče, že měly obyvatelské právo (incolát) ve království Českém; g) kteří hodnověrným způsobem prokážou, že ani oni sami, ani rodiče jejich nemají

dostatečných prostředků k uhražení nákladu na vychování stavu jejich přiměřené.

Chovancům platícím vyhradí se v akademii dle toho, jak tomu dovolí místo a jiné poměry, určitý počet míst, který ustanoví zemský výbor k návrhu kuratoria. Jako platící chovanci mohou býti přijati jen ti žadatelé, kteří prokážou podmínky, uvedené v odstavci předchozím pod písmenami a) až e) a kteří se zavážou ku placení předepsaného ročního platu. Za stejných jinak poměrů náleží přednost příslušníkům této země. O přijímání těchto chovanců rozhoduje kuratorium. Dle tohoto odstavce vidno, že Strakovská akademie přístupna jest i synům rodin nešlechtických.

Rozmnožení nadačních míst za vlastních prostředků nadace strakovské, jakož i z jiných věnování nebo nadací státi se může k návrhu zemského výboru a místodržitelsví jenom se svolením zeměpána.

Všichni, kdož požívají nadace strakovské, povinni jsou pomodliti se v kapli akademie po mši svaté, jež každého dne se tam sloužiti má, nábožně a hlasitě třikráte otčenáš a třikráte zdrávas za zakladatele a jeho příbuzné.

Na ten čas není s akademií přímo spojen žádný vyučovací ústav. Chovanci povinni jsou navštěvovati veřejné vyučovací ústavy, v akademii pak dostává se jim od osob k tomu způsobilých vyučování opakovacího, dále vyučuje se tam jazykům, tělocviku a jiným předmětům, jež kuratorium ustanoví. Vyučování na akademii bude zařízeno bez ujmy k návštěvě veřejných ústavů vyučovacích a obcovací jazyk tak bude upraven, aby všichni chovanci, když absolvují gymnasium, byli úplně mocni obou jazyků zemských slovem i písmem.

Aby chovanec mohl podržeti nadační misto, vyžaduje se dostatečný prospěch studií a přiměřené mravní chování. Vystoupí-li nadanec z akademie, pozbývá tím zároveň také nadačního místa. Ze závažných důvodů může zemský výbor k návrhu kuratoria stipendistům, kteří absolvovali gymnasium a zamýšlejí za souhlasu rodičů nebo jejich zástupců studovati dále mimo Prahu, povoliti výminečně dovolenou a udělovati jim na dobu její z nadačního jmění ročně 600 zl. až do ukončení řádných vyšších studií. Spadá-li jednoroční vojenská služba v čas řádných studií, má chovanec dostati dovolenou a má mu býti uděleno stipendium ročních 600 zlatých.

Bezprostřední řízení akademie směrem didaktickým, peadagogickým a hospodářským vede ředitel, jemuž podřízeny jsou také všechny osoby při akademii ustanovené. Ředitele k návrhu kuratoria, který předloží se prostřednictvím zemského výboru a místodržitelství ministerstvu osvěty, jmenuje zeměpán. Prefekti, jež ustanovuje kuratorium, musí míti způsobilost k úřadu učitelskému pro školy střední anebo doktorát práv nebo filosofie.

Záležitosti hospodářské, správu pokladny a účty vede řediteli podřízený správce domu, jejž ustanovuje zemský výbor.

Z Filosofické jednoty. Ve schůzích Jednoty, konaných 20. a 27. února, přednášel Dr. Němec: „O novějších názorech o dědičnosti“:

Dědičnost spočívá v tom, že se přenášejí s předka na potomka typické jeho vlastnosti t. j. vlastnosti dobrých variet a forem. Nepřená-

šejí se tedy vlastnosti všecky: dědičnost není úplná. Všecky zárodky dají se redukovati na buňku, elementární organismus. Buňka zárodečná, tedy morfologický zjev velmi jednoduchý, obsahuje v sobě možnost vyvinouti individuum nové se všemi jeho nesčíslnými vlastnostmi. Otázka, jakým způsobem je to možno, byla ode dávna dvojí cestou řešena: Jedni si představovali, že v zárodečné buňce celé nové individuum už je přítomno, takže potřebuje jen růsti quantitativně (praeformisté na př. Haller). C. F. Wolff první naproti tomu vyslovil názor, že vajíčko je vyplněno jednoduchou neorganisovanou hmotou, z níž se během vývoje všecky orgány nově tvoří (epigenetikové). Oba tábory do dnes proti sobě stojí — ovšem s názory nynějším znalostem přizpůsobenými.

Ježto je známo, že jádro je hlavním a nevyhnutelným orgánem buňky, činí se ono nositelem dědičnosti a v něm zase zvláště t. zv. chromosomy, chromatické tyčinky, počtem i tvarem pro každý druh význačné. Sem také kladou moderní praeformisté základy jednotlivých organů, ne ovšem v té naivní formě Hallerově, nýbrž jako hmotné, samostatné částice, chovající v sobě potentielně určité vlastnosti. Základy jednotlivých organů zove Weismann determinanty. Soubor determinantů potřebných pro organy úplného individua zove „id“. Mechanismus, kterým se přenášejí různé determinanty (ty skládají se ještě z ohromného počtu biophorů, určujících nejmenší podrobnosti individua) na různá místa, kde se má ten který organ vyvinouti, spočívá v dělení se buněk (rýhování vajíčka). Idy mohou růsti a děliti se, aniž svou skladbu mění. Při vývoji zárodku děje se dvojí dělení. Jedno, kterým se udržuje počet a skladba idů nezměněna (buňky tohoto způsobu, dělení určeny jsou pro vytvoření budoucích nových vajíček a zárodků) a druhé, při němž se idy rozpadávají ve své determinanty a biophory, což vede k vytvoření specialisovaných buněk, skládajících jednotlivé organy. Při pohlavním množení spojují se dvě stejnocenné buňky k vytvoření buňky zárodečné. Aby se hmota dědičná tím nezdvojnásobnila, děje se před spojením tím t. zv. redukce t. j. polovic plasmy dědičné (Nägeliho idioplasma) se vypudí z jádra nebo buňky (zrání vajíčka), takže se spojením pohlavních elementů hmota dědičná nezmnoží, za to ovšem může se idioplasma nová od oné vypuzené lišiti a kombinováním obou spojených plasmat mohou vznikati individua nových vlastností. Neboť variabilita dle Weismanna je pouze vnitřní, totiž varirují determinanty (na př. různou výživou jich) a jich kombinace a tím také individua z takových pozměněných idů vznikající. Přirozený výběr stanoví pak, která varianta vytrvá a dá počátek novému druhu. Ona řada buněk stejně se dělících bez rozpadávání se idů tvoří t. zv. dráhu zárodečnou. Jí spojeny jsou všecky organismy od počátku života až do nynějška: život je dle Weismanna nesmrtelný, správněji řečeno plynulý, nepřetržitý. Dělením buněk, při němž se idy rozpadávají v determinanty, čímž vznikají buňky specialisované a spojené v organy, vzniká část těla smrtelná, neplodná, stereoplasma oproti idioplasmě.

Weismannův názor zbudovaný v úplnou soustavu nemá konkretního podkladu. Jeho komplikované idy, jsou-li hmotné, nemohou se děditi, aniž ztratí svou typickou skladbu — a v té přece je podklad určitého uspo-

řádání organismu se vyvíjejícího. Na jedné straně idy mají pevnou skladbu, na druhé při vývoji individua lehce a v pravý čas se rozpadávají ve své determinanty, aby určily formu organů; Weismann neudává, proč a jak v pravý čas se rozpadávají, jak na tu formu působí atd. Weismann záhadu dědičnosti posunul s pole přístupného pozorování a pokusům na pole neviditelnosti, přijetí jeho theorie znamenalo by samovraždu pro biologii jakožto vědu empirickou (Hertwig). Podle Weismanna na organismy a jich přeměnu vnější podmínky nemají žádného vlivu zděditelného, varianty druhů vznikají vnitřní, náhodnou variací v idioplasmě. Tento názor za dnešního stavu věd přírodních je naprostým anachronismem (Schlater).

Theorie epigenitická (Hertwig, Spencer, Eimer, Delage) přijímá ovšem též názor, že vajíčko obsahuje v sobě základní vlastnosti budoucího individua. Ale ne všecky a ne praeformací. Vajíčko je hmotným východiskem a počátkem nového organismu, má určité fysickochemické vlastnosti a je vydáno určitým podmínkám vnitřním a vnějším. To stačí k určení budoucího individua. Jsou-li ty podmínky vždy tytéž, musí býti též jejich výsledek týž, toť hlavní větou přírodních věd. Platí to i v biologii. Jsou-li podmínky poněkud změněny, může se vyvinouti varieta místo individua typického. Jsou-li značněji změněny, vajíčko bezpochyby zahyne, neboť je bytostí velice choulostivou a teprve druhotně vzalo na se ochranné prostředky. Množství výživných látek ve vajíčku, uspořádání obalů, okolí, výživa během vývoje, to vše kombinací dá množství různých souborů podmínek. Vajíčko buď se dostane do příznivých, nutných podmínek a pak se jejich vlivem vyvine individuum s vlastnostmi rodičů, kteří se vyvinovali za týchže podmínek, anebo se vajíčko dostane do okolností nepříhodných a pak zahyne — variety způsobeny jsou poměrně nepatrnými změnami podmínek vnitřních nebo vnějších. Experimenty ukázaly, že skutečně vývoj, zvláště u rostlin, lze fysickochemickými podmínkami libovolně ovládati. Vnějšími podmínkami můžeme určiti způsob rozmnožování, dobu jeho, působ vzrůstu atd. atd. Organismus skládá se z organů, a ty z buněk. Organy jednoho individua jsou v nápadné a překvapující závislosti na sobě (correlace). Jeden se nemůže změniti, aniž by se na ostatních nejevil vliv změny té. Všecky téměř buňky podle novějších názorů jsou spojeny jemnými plasmatickými vlákénky, takže podráždění a vlivy z vnějška po celém těle se rozšiřují. Ony musí míti vliv také na organy rozplozovací (pokusy to vskutku dokazují), na buňky zárodečné a jejich plasmu dědičnou. Ten vliv jsme mohli experimenty dokázat, zděditelnost jeho jen v nepatrně malém počtu (asi ve 3) případů. Dosavádní pokusy však byly příliš hrubé a krátkou dobu trvaly, než aby se dal od nich čekati jasný důkaz; příroda působí různými vnějšími vlivy na organismy tisíce a tisíce let, její výsledky mohou tedy býti mnohem intensivnější, nám ovšem stěží je možno je konstatovati. Epigenesa přijímá proto zděditelnost t. zv. získaných vlastností, podobně jako to činil v posledních spisech svých i Darwin. Vysvětlení dědičnosti ovšem ani epigenesa do podrobnosti dosud nepodala. V tom ohledu ještě jsme daleci konečného rozřešení celé otázky. Bude ji moci podati spíše než praeformace, poněvadž se staví na stanovisko věd fysikochemických. To vysvětlení bude spočívati v tom, že na místo neznámého podá známé, kdežto

praeformace na místo neznámého dává jiné neznámé a dokonce nepoznatelné. Epigenesa bude se snažiti dokázati zvláštní individuelní život fysickochemický, jako na př. Huppert poukázal na tu okolnost, že každý druh žije svým zvláštním chemickým životem, ona ukáže, že dědičnost není nic mystického, nýbrž zjevem hodícím se do rámce ostatních věd přírodních, že totiž stejné příčiny mají stejné účiny.

Dosud není třeba uchylovati se k mysticismu Eimerovu nebo Haackeovu. Jeví-li se v organickém vývoji typické tendence, odpovídají asi určitým, typickým podmínkám fysikochemickým. Vkládati do organického vývoje metafysické tendence „organického vzrůstu podle určitých linií“ nebo „snahu po rovnováze“ (Haacke) a „touhu po zdokonalení“, to je více než zbytečné.

Chyby tiskové. V únorovém sešitě (seš. 5.) čti na str. 425. místo rovný — věrový, na str. 466. místo říká — čítá. Ve poslední zprávě o mezinárodním kongresu ethickém oprav, že odbýván byl v loni na podzim.

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

Přehlédnemeli dějiny ruské od smrti Aleksandra II. až po dnes, překvapují nás neobyčejné úspěchy, jakých dodělalo se v té době Rusko přese všecky vnitřní i vnější překážky. Překážky tyto byly tak veliké, že dnes zdá se nám skoro neuvěřitelno, že jsme se tehdy, na počátku nové aery v Rusku jimi neklamali, že jsme jich nepřeceňovali. A přece bylo tomu tak. Každý Rus a každý opravdový přítel ohlíží se nazpět s obdivem i zdá se mu, že činitelé, kteří toto veliké dílo vykonali jsou skuteční heroové, nejdůmyslnější politikové, překrásné povahy a vůbec mužové vší kritice ostojící. Je to veliké vítězství konservativní politiky vlády, je to veliké dílo passivní oddanosti národa, je to nejlepší důkaz pro system absolutní, pro potřebu nacionalní odloučenosti od ostatní Evropy, pro povznesenost pravoslaví nad ostatními věrami. Zkrátka výsledky těmi lze usvědčiti každý neloyalní hlas kritiky z nepravdy, lze umlčeti každého nespokojence, lze hrdě odmítnouti každého nepřítele.

Uvážíme-li, že letošní cestou císaře Mikuláše II. po Evropě podán byl nezvratný důkaz, jak všichni státové stojí a ucházejí se o přátelství a přízeň Ruska, jak všichni panovníci bez rozdílu mu spěchají vstříc, jak vítají ho poctami ne po svém způsobu, nýbrž podle přesně stanovených forem z Petrohradu, jak zvláště císař německý Vilém II., který „kromě Boha nikoho se nebojí“, hluboce sklání šíji před mladým ruským panovníkem, který při vší zdvořilosti mu dává znáti, že v stisknutí ruky je dvacet stupňů rozdílů, jak upírá Anglie zraky na jeho rty při rozmluvě s předními státníky a jak Francie, ta republikanská Francie, která nedávno prodala v dražbě insignie císařské, před tímto císařem padá v prach a jak je ochotna vše — vše bez reptání mu dáti k službám, nemůžeme se ubrániti pocitu, že konečně dodělalo

se Rusko vážnosti, jaká sluší jeho velikosti. Ale nemůžeme se zároveň ubrániti ani pocitu, že tato vážnost týká se pouze zahraničného postavení, že pouze velikost Ruska dodává mu váhy, že ostatní státy mají strach nikoli úctu před jeho mocí, ba že hold vzdávaný panovníku týká se jeho neobmezené moci, absolutismu a nikoli národa ruského, jak o tom svědčí řady článků zahraničních časopisů.

To všecko nutí k přemýšlení, nutí k zkoumání celého průběhu, z něhož nynější stav vypučel, z něhož nezbytně síla a moc nynějšího postavení proudí a v němž může a musí spočívati budoucnost. Neboť jedině na pevném základě lze budovati trvalou stavbu, jedině vnitřní síla odolá vnější bouři; ne velmocenské postavení činí stát nějaký silným a mocným, nýbrž blahobyt občanstva, tento zdroj bohatých příjmů na potřeby státní i mravní síly a sebevědomí. Dnes nelze rozvážnému politiku spokojiti se s dočasným úspěchem třeba oslňujícím, nýbrž on musí počítati s jeho [illegible]ky a následky, tím co z něho trvale ostane pro vytvoření se nových poměrů. A přikročímeli takto k zkoumání neobyčejných a oslňujících úspěchů ruské politiky a vlády za posledních 15 let, nemůžeme dáti se unésti pouhému obdivu, nýbrž jsme nuceni vniknouti hloub v celé to spletité pásmo událostí a p[illegible]mů, zkoumati je s rozvahou a klidem a přesvědčiti se o každ[illegible]běhlém faktu co možno nejdůkladněji. A tu ovšem čím dále tím více rozprchává se gloriola kol hlav ředitelů ruské říše fosforesk[illegible]ící, víc a více objevuje se nám skutečnost a ta budí mn[illegible]ejistotu a obavu o budoucnost: lesk zevnějších poměrů silné vrhá světlo do vniterné bídy hmotné i duševní.

To jest, co mne přimělo, že jsem vyhověl přání redakce, a českému čtenářstvu pokusil se osvětliti naše poměry za posledních let, totiž od smrti císaře Aleksandra II., protože jeho nástupcem nastala nová doba ostře od předešlé se odlišující svými hesly i jich prováděním. — —

* * *

Aleksandrově (III.) vládě možno porozuměti jen v úplné souvislosti s jeho předchůdci. Petr I. dal Rusko Evropě — on je prvý holený car; Aleksandr III. vrátil Rusko Rusům — je prvý staroruský vousatý císař. Za Petra otevřeny všechny cesty do Ruska cizincům — za Aleksandra jedna po druhé jim zavřena. Ovšem vysoce vynikal duchem i energií prvý nad druhého, Petr

byl ženialní — Aleksandr prostý. Společna jim majestátní postava, vážnost k odborným vědomostem, zejména v jistých oborech, a uzavřenost k okolí. Ani Kateřina II. nebyla Aleksandrovi vzorem. Byla to žena vysoce vzdělaná, chytrá a opatrná: proniknuta bleskem myšlenek Voltairových a Montesquieových — Aleksandr při prostředním vzdělání honosil se otevřeností a přísností; ona nebála se úskokem dojíti prospěchu — on jím opovrhoval; ona byla příliš důvěrna k svému okolí — on byl i nejbližším kolem sebe císařem: oba však byli samovládci v plném slova významu a tudíž ochránci domnělých podpor své vlády — šlechty. V tom šli namnoze stejnou cestou k cíli.

Po dědovi Mikuláši I. zdědil Aleksandr III. vysoké ponětí o svém povolání v čestném vyznamu slova; odtud i v důvěrném hovoru byl zdrženliv a nesnesl, aby se mu kdo, byť jen pohybem přiblížil více, nežli by slušelo u veřejnosti. Při tom však dovedl si vážiti dobré rady, zvláště oblíbených osob, každého dobrého pracovníka, ano rád přímo to pověděl, nebo veřejně jej před ostatními vyznamenával. Po své matce zdědil neobyčejnou zbožnost, která nejednou zdála se stoupati přes míru, po svém otci citlivost, která nejednou projevila se v útrpnosti a byla příčinou k rozšíření mnohých historických — anekdot. Jeho duch nedovedl s orlem vzletnouti nad obklopující jej sfery života, nevyznačoval, se ani velkou hloubkou ani prudkými vášněmi: byl mírný, spíše flegmatik nežli sanguinik, a tím snad lze poněkud vysvětliti si překvapující zjev — car Aleksandr III. byl mravný člověk uprostřed zkaženého, nemravného okolí! Byl konservativní až do krajnosti, odtud plynula zdánlivě ženialní důslednost, ač při bližším ohledání nic v tom zvláštního, překvapujícího.

Poznavše takto v hlavních obrysech Aleksandra III. rozhledněme se po nedávných dějinách Ruska.

Mikuláš I., samovládce starého způsobu, jehož vůle platila za zákon, zemřel ve chvíli, kdy jeho říše v úplné zmalátnělosti a hnilobě klonila se k úpadku, kdy spojenci ji opustili a nepřátelé hrozili strhnouti v prach a ponížení. On chtěl rozřešiti křesťanskou otázku na Balkáně. A to řada našich carů činila, že starala se usilovně o cizí poddané a své nechávali hynouti a úpěti. I Mikuláš I. nedbal velikosti a těžkosti úkolu v řešení vnitřních otázek vlastní říše, a chtěl snad hlukem válečné slávy utlačiti úpěnlivé volání o pomoc vlastních, těžce uhnětených poddaných. On chránit chtěl Balkán — a Turecko s Anglií a Francií

zničily Sevastopol! Za hřmění jich děl, pochován Mikuláš I. a nastolen syn jeho Aleksandr II.

Aleksandr II. dobře viděl, že Rusko nesmírně trpí uvnitř, že státní budova je spuchřelá, roztrhaná, neudržitelná; všecky vrstvy že jsou zasaženy mravní hnilobou, že šťastně počaté opravy Kateřinou II. upadly v zapomenutí chabými a spíše ješitnými nežli vznešenými nástupci. Snad nevědomky cítil vanouti kol sebe dech nešťastných dekabristů, kteří zaplatili životem svou lásku k svobodě vlasti a opravdovému jejímu povznesení z bahna barbarství. Mlád a nad svého otce vzdělanější byl přístupen vadám dvořanů, kteří většinou byli cizinci a tudíž odchováni duchem vanoucím v letech osmačtyřicátých Evropou. Jich přičiněním poznal, že Rusko trpí hlavně poddanstvím selského lidu, které plodilo ve šlechtě zpupnost a lehkomyslnost, zhýřilost a zpustlost, v mužíku zotročilost a otupělost; proto je zrušil dne 19. února (3. března) 1861. Odpor v šlechtě, která tímto převratem z části utrpěla nenahraditelných škod*) z části docela byla přivedena na mizinu, potlačen. A když selský lid rovněž nebyl spokojen s neúplným tímto zákonem, ano bouřil se, byl přiveden k pokoji násilně krví a železem. Tisícové tu položili životy za domnělá nebo skutečná práva a při umlčovací vládní soustavě naší vlády, nedověděli se za hranicemi z velikého tohoto dramatu nežli několik nepatrných a méně vážných episodek.

Mohli-li míti takový mír trvalých následků? Odstranila-li se touto neúprosnou násilností navždy nespokojenost potlačených?

Vydána veliká řada nových zákonů a nařízení pro zemstva a jiné samosprávné úřady; prohlášena rovnost všech před zákonem, zavedeny soudní opravy a konečně obecná branná povinnost. K těmto dalekosáhlým převratům uvnitř přidružily se neméně veliké události zahraničné.

*) Ale i sedláci utrpěli nesmírné škody. „Úpadek selského hospodářství byl výsledkem nedostatečného údělu půdy a velikých břemen, najednou sevřevších selské hospodářství a nedopřávší sedláku času sehnati kapital a kulturně se rozviti k přechodu na vyšší způsob hospodaření. Proto nejenom tento přechod, vyžadující předběžné periody připravné i postupné, byl vůbec nemožný, nýbrž i následkem nedostatku tohoto zemědělského pokroku i hospodářský status quo (= jsoucí stav) byl neudržitelný, tak že rychle počal v této oblasti úpadek: nastala nesmírná rozorávka polí (z úhorů a j.), zničivší pastvu, zabravší i průhony, čímž umenšil se skot pracovný i mléčný a zhoršilo se mrvení, což bylo příčinou rychlého poklesnutí úrodnosti, počaly mizeti lesy, vysýchati řeky, mizeti prameny atd. Русская Мысль. Крестьянское хозайство и переселеніе od K. Kočurovského 1895.

Rakousko zapomnělo r. 1855 na rok 1849, ale Aleksandr II. dobře toho byl pamětliv roku 1866. Ba ani r. 1870 nezapomněl Napoleonovi III. jeho nešlechetného spojenství s Turky v krymské válce a vydal jej v ruce Bismarckovi. A když naplněna byla míra tureckých nešlechetností a nastalo vzbouření pravoslavného obyvatelstva v Turcích, provedl památné tažení k Cařihradu, jež nemělo však pro Rusko skoro žádného prospěchu. Toho příčinou byly neurovnané naše poměry uvnitř a pak politika kn. Gorčakova a hr. Šuvalova, které — a jimi ruský dvůr — měl jako loutky v rukách Bismarck, a ze sv. Štěpána přivedl je do Berlína k smlouvě! Smlouva ta je hanbou našich ruských státníků a zlem nynější evropské politiky na Balkaně. Aby však Anglie příliš nejásala, známý i v západní Evropě general Skobelev podmanil Rusku krajinu až k Mervu a zahrozil Kabulu*) v střední Asii. Smrt carova zadržela další postup. Na vždy?

Za Aleksandra II. rehabilitována čest Ruska za hranicemi a uvnitř říše dána lidu částečně svoboda. Ale dosti zla zůstalo v říši: nedostatečnost a polovičatost oprav, nespokojenost všech vrstev, nemravnost dvora i horních vrstev a konečně cizinci. Tito činili svou nadutostí šlechtu nespokojenou a lidu v nich ukazováni hlavní jeho nepřátelé. Nenávist k nim přenášena i na osobu panovníkovu či lépe řečeno: národ vše, co se mu nelíbilo, přičítal povolnosti panovníkově vůči cizincům. Odtud jeho nespokojenost i s takovými opravami, které vyplynuly z nejupřímnějšího úmyslu carova, které měly provésti blahodějný vliv na mysl ruského člověka.

Tato nespokojenost zvláště vyšších a vzdělanějších vrstev našla vnější formy v „nihilismu", jak ji nazval slavný Turgéněv. Mladá intelligence viděla jitřenku nové doby v reformách Aleksandrových po neúprosném absolutismu Mikulášově a doufala od něho v další kroky na úplné vybavení národa i osvětně i mravně i hmotně. I západní Evropa jest v kvasu, všichni národové chtějí dojíti větších svobod — v sousedním Rakousku prohlášena konstituce — a v tu vřavu mísí se nová hesla oznamující třídní boje: socialismus a jeho zvrhlá forma anarchismus.

O tom se v Rusku čte!

---

*) Kabulské přesmyky vedou ze střední Asie do Indie, perly to v koruně anglické královny. To je bod, stejně bedlivě střežený Angličany i Rusy a znamená střed asijské otázky, jejímž rozřešením může býti zničena velikost Anglie.

S nadějí roste chuť po novotách. Vše soustřeďuje heslo: konstituce. V tom hesle vidí nejen mládež, nýbrž všecky osvícenější kruhy ruské, jedinou spásu. N. J. Panin před sto lety chtěl omeziti absolutismus — marně. Byloli to možno dnes?

V den, kdy se to mělo státi byl císař zavražděn!

Hlouček nadšenců pro politické svobody, hleděl názory své šířiti ve vlastních kruzích — nalezl mnoho přátel, kteří však s dokončením studií odpadali a ve veřejném životě smáli se svým „mladickým nápadům“. Jádro složené z Rusů, Poláků a Němců obého pohlaví jalo se tudíž šířiti zásady v „národ“. Ale někde se jim vysmáli, mužíci pak nejednou je sbili, nebo vydali policii. Nic nepomohl selský a fabričný oděv, ani peníze ani zadarmo roznášené knihy ve formě pohádek a modliteb. Mužík je nevěřící a kdyby sám syn přišel s takovou, vydá ho soudu. Selský lid věří jen Bohu a caru — kdo hlásá mu jinou víru, jest ztracen. Deset dlouhých let (1868—1878) uplynulo v marných těch pokusech, ani dívčí chytrost, ani jinošská zanícenost, ani mužná chladnost nedovedly více, nežli drážditi proti sobě úřady. Jména Herzen, Černyševskij, Dobroljubov, Pisarev a Bakunin zůstávala širokým kruhům pouhými jmény.

Nejstrašnějším lékem na politické rány jest touha ředitelů po zásluhách!

Hr. Šuvalov jako správce III. oddělení*) — tajné policie — chtěl získati si jména potlačitele nových snah a jal se všemi zákonnými i nezákonnými prostředky stíhati nihilisty či lépe řečeno každého, kdo nevelebil stávající poměry a nebyl spokojen se zlými i dobrými skutky vlády. Sám císař nelibě nesl jeho horlivost a carevič Aleksandr Aleksandrovič před otcem mu vyčetl: „Podle Vašich zpráv, pane, byl by život mého otce ustavičně v nebezpečí a neprošlo by okamžiku, který by Vás nestavěl za jeho zachránce. Sám jsem prohlédl některé ty zprávy a přesvědčil se, že Vaše domněnky jsou velmi plodny, ačkoli ne příliš šťastny. Nesluší Vám, pane, chápati se takových prostředků, abyste zachoval si důvěru a zvýšil svůj význam v očích mého otce.“ Šuvalov se poděkoval — gener. žandamerie Mezencov nastoupil.

Zřejmé porušování platných zákonů a násilnictví vlády, odsuzování sta a sta lidí cestou administrativní, ano nová

*) Tajná kancelář císařova podléhá bezprostředně rozkazům panovníkovým a má 1. odd. zákonostrojné, 2. odd. pracuje ukazy, 3. odd. je policejní.

zatčení a trestání těch osob, které byly soudem za nevinné prohlášeny a propuštěny, způsobovaly jitření na všech stranách a pracovaly do rukou nově vytvořivší se straně v řadách posavadních nihilistech slova zvané strana činu.

Třetí oddělení bylo tvůrcem „násilného nihilismu", aby veřejnosti ukázalo, že jest nezbytno proti — „násilnému nihilismu"! Jeho šéf padl dne 16. srpna 1878 dýkou vrahovou; jej předcházel správce žandamerie kievské, proslulé svou horlivostí, Heyking, a universitní rektor Matvějev v Kievě. Na všech stranách počala jako příšera vstávati hrůza, kterou vláda množila represaliemi. Prohlášeno stanné právo pro politické zločiny: odpověděno na to několika politickými vraždami úžasně smělými a řadou požárů. S několika vinníky odsouzeno na tisíce nařčených a hnáno na Sibiř. Každý děsil se více vlády nežli nihilistů, neboť ta najala na tisíce tajných zřízenců a stát ovládla úplně policie. Avšak i v té ukázala korupce a zvrhlost své trhliny. Důvěrné styky několika nihilistek s předními zástupci III. oddělení mařilo i nejtajnější předsevzetí policie a ona nahrazovala neschopnost brutálností.

Teď obrátili se nihilisté proti osobě panovníkově.

Považovali-li ho za hlavního svého odpůrce? Zdá se, že nikoli. Spíše chtěli jej úhrozou přinutiti k odstranění III. oddělení a repressalií vůbec. Attentát Solověvův měl však za následek zřízení generalních guvernérů v Moskvě, Varšavě a Kievě, hned pak potom v Petrohradě, Charkově a Oděse s neobmezenou mocí. V několika měsících vykonáno deset poprav a na dvacet tisíc lidí posláno na Sibiř. Hartmann vyhodil dvorní vlak, ale v něm nebylo císaře. Po třech měsících vyhozena do povětří jídelna v zimním paláci, při čemž císař zachráněn pouze omeškáním se hessenského velkovévody k hostině.

Úřední zprávy jsouce vedeny předstíranými denunciacemi samotných nihilistů vybájily si ohromně rozvětvený spolek ničitelů, který čítá prý na tisíce členů, ve skutečnosti bylo to snad sotva 100 hlav chytře počítající s přepjatým ponětím veřejnosti. Nejbližší císaři radili jedinou cestu k spáse: guvernerství s diktatorskou mocí. Ovšem každý z rádců měl sebe za nejschopnějšího k tomuto úřadu. Kdo to dostane?

V té chvíli uzavřen salonní triumvirat: hr. Adlerberg, kn. Dolgoruká a general Loris Melikov. Adlerberg byl důvěrný ministr císařova dvora, kn. Dolgoruká — první petrohradská

kráska — byla milenkou a důvěrnicí císaře, Loris Melikov, bohatý Armén, svým nadáním a skutky požívající důvěry veřejnosti byl miláčkem Štěstěny. Aby císařova milenka s ním mohla vejíti v bližší styky, prostředkoval hr. Adlerberg na tomto základě: ona způsobí, že císař bude jmenovati Loris Melikova diktatorem, on pak zasadí se o její šňatek s císařem: oba zachovají svou přízeň hr. Adlerbergovi. A nebyl-li toto nihilismus — mravnosti?

Loris Melikov 15. února 1880 dosáhl svého cíle, kn. Dolgoruká přes tuhý odpor a protest careviče Aleksandra (III.) stala se kn. Jurjevskou t j. levobočnou chotí císařovou a její dvě dítky legitimovány. Zda nebylo možno teď i jí dojíti — korunovace? Sen byl krásný, ale probuzení tak strašné, že 36 hodin po něm byla bez sebe.

Při vší své oblíbenosti nezastavil Loris Melikov proud zlopověstných snah. Byl lepší nežli jeho předchůdci, pracoval pevně a bezohledně na reorganisaci Ruska na základech konstituce, ale v den, kdy spis jeho vypracován, podepsán a do tiskárny odnesen — strašlivým dvojattentátem zavražděn císař dne 13. března 1881.*)

*

Pohled na zohavenou mrtvolu otcovu byl smutnou věštbou budoucnosti Aleksandrovi III. Nečeká-li i jeho podobný osud? Loris Melikov mínil, že ano, neuposlechne-li jeho rady a neprohlásí-li novou vládu t. j. jakousi konstituci. Již napsal gen. Kochanov toho směru proklamací — car váhá, předloží ji ještě ministerské radě . . .

Loris Melikov nepočítal s církví, a tato — nepočítala s ním. Kdo zvítězí?

V ministerské radě zvítězil bývalý učitel carův, generalní prokurator sv. synodu M. P. Pobědonoscev, jemu svěřeno vypracování nového manifestu, kterýž postaven na základ samo-

---

* Za tohoto císaře vedena dlouhá řada politických procesů před soudy řádnými i mimořádnými, civilními i vojenskými. Jich statistika vykazuje dle úředních zpráv 893 odsouzené a to 25 k smrti provazem, 9 zastřelením, 28 k práci v dolech, 24 v dolech Sibiřských, 40 vyhnáno na Sibiř, 10 k žaláři, 5 do vězení, 3 na pevnost, 3 vojáci bičováni ulicí, 2 vypovězeni 724 různě trestáno. Mezi odsouzenými byli postavením: 1 general, 1 podplukovník, 12 důstojníků, 22 vojínů, 1 žandarm, 8 námořníků, 2 úředníci, 70 studentů, 1 inženýr, 1 spisovatel, 1 lékař, 2 doktoři, 7 žen (1 dcera generala), 1 kníže atd. K těm dlužno připočísti asi 40 tisíc odsouzených cestou administrativní t. j. policejní, jež od dob cís. Mikuláše I. až podnes jest oblíbena. Kdyby sečtla se léta trestů všech odsouzených přesahovalo by to řadu let od nejstarších zpráv o dějinách lidstva až na naši dobu několikráte!

vládný, církevní a nacionalní. Společnost ruská jásá a — právem-li?

Aleksandr II. znamená pro Rusko pokrok ve všech vrstvách národa na základech evropské vzdělanosti, svobodomyslnější proud nejlépe obráží se v bezohledných útocích zpátečníků Katkova, Dimitrije Tolstého, Pobědonosceva a j. Ale v těchto pokrocích jeví se polovičatost a byrokratická obojetnost, která uvolňuje a utlačuje zároveň, proto přivádí se rozvrat národohospodářský v šlechtě i selstvu, rozvrat v názorech politických, a zdárně počaté dílo, než bylo dostaveno, náhle se boří a v svých troskách pohřbívá svého stavitele. A to zarazilo jeho nástupce, Aleksandr III. jest vychováním orthodoxní slavjanofil radikalního směru, proto překvapuje jeho separatism politický i náboženský — on volí cetu, po níž potlačiv vzpouru dekabristů šel Mikuláš I.

Aleksandr III. byl 36 roků stár,*) když nastoupil na trůn. Jako druhorozený syn, stal se následníkem teprve po smrti svého bratra Mikuláše r. 1865, proto jeho vychování neslo se dvojím směrem, obojí bez obzvláštního dozoru se strany otcovy. Z počátku nedbáno jeho politické stránky a tak dostal se mimovolně v proud slavjanofilský (t. j. nacionalné ruský) učitelem M. P. Pobědonoscevem a důvěrníky Aksákovem a Katkovem. Zásady v mládí mu vštípené, zůstaly vždy v jeho duši. Poznal, že příliš velký vliv dopouští se cizincům, zvláště Němcům, na škodu Rusů — zvláště šlechty, — vzbuzena v něm chvalitebná horlivost pro ruský jazyk a ruskou „společnost“ a mysl jeho odvrácena od „shnilého“ západu na východ. Za panování otcova nevšímal si politiky, konaje jen tolik, mnoholi nařizuje se následníku. Svou přímostí a otevřeností vyvolal nejednou hněvivé mraky na otcově čele, nejednu intriku přetrhl, nejednomu pomohl ku právu. Sám nikomu nebyl prostředníkem a nemiloval, aby k němu někdo přicházel postranními dveřmi.

Nenáviděl kněžnu Jurjevskou a všecky její spojence, nejen že byli většinou cizinci, nýbrž jako představitele mravní plísně dvorské, která zhoubně všude se šířila. Jemu sluší plná zásluha, že netrpěl přímo mravný rozvrat a že cizí vlivy odstranil.

„Od časů císaře Pavla I. do nastoupení Aleksandra III. měl u nás, — praví Lamanskij, — vrch jeden z nepočetných živlů cizinských, silný svou vzdělaností a po věky živeným nepřátelstvím k Slovanstvu, nad jehož částí přivykl si panovati. Při ruském dvoře, v naší diplomacii, v ruské armadě, v nej-

*) Narodil se dne 10. března 1845.

vyšších centralných úřadech, německý živel zaujímal převládně panující postavení. Aleksandr III. prvý pohledl přímo a prostě v souhlase se vším ruským národem na toto privilegované postavení německého živlu v Rusku" — a zlomil je.

Své heslo Rusko Rusům prováděl všude a ve všem. V tom byla mu upřímnou a pevnou oporou jeho choť Marja Fedorovna, bývalá princezna dánská Dagmar.

Princezna tato byla prvotně určena za choť následníku Mikuláši Aleksandroviči, kterýž sňatek nesliboval mnoho dobrého, neboť následník byl vášnivě zamilován do neknížecí dívky (zjev při dvoře ruském častý) a nemoha dojíti cíle pro stávající zákony utrápil prý se a zemřel v Nizze. A tak ustanovena Dagmar za choť nového následníka, který si ji upřímně zamiloval. A sňatek ten byl požehnáním pro Rusko. Tu byla jedna duše ve dvou tělích. Skromnost, nezlomná cnost, bystrost ducha a veselá mysl byly perly, které věnem přinesla svému choti. Mezi nimi nebylo tajemství, Dagmar byla prvým tajemníkem a rádcem svého manžela. Ona představuje lepší stránku jeho bytosti. Odtud dá se vysvětliti jich nerozlučné přátelství, které velmi daleko sahalo za povinnosti manželské a které nedovolovalo, aby nebyli stále pohromadě. A v tom ovzduší vychovány jich dítky v lásce rodinné a bázni Boží, neboť Aleksandr III. byl neobyčejně zbožný.

Zábavy u císařovny hudební i divadelní byly srdečné dýchánky, při nichž sám císař nejednou účinkoval, neboť býval tu jen nejdůvěrnější kroužek. Při slavnostech miloval Aleksandr III. okázalou důstojnost, po vzoru starých ruských carů, a tím lze vysvětliti, proč při nich císařovna vystupovala ve vší nádheře ruské cařice. Jinak byl nepřítelem zbytečného lesku a odstranil zářivé uniformy ode dvora, které za jeho předchůdce až k nevkusu oslňovaly.

Porady domácí a politické odbývaly se každodenně před obědem. Car sedě nebo procházeje se s chotí svou po salonu, vykládal jí stav věcí státních a své projekty, při čemž ona činila své poznámky a výklady, nebo vyptáváním na tu onu podrobnost vrhla nové světlo na celou záležitost. Císař rád naslouchal jejím výkladům, ač nejednou se jich nedržel, mělť radost z jejího interessu na věci a ona — postihnuvši to pronikavostí milujícího srdce — ráda mu v tom hověla. Zejména důležit prý byl vliv císařovnin v zahraničné politice. Bylať nesmířitelnou nepřítelkyní Německa a odvrátila cara od něho. Naopak zase působila mírnění v nepřátelství carovu k Anglii.

Mimo tyto důvěrné porady nestarala se císařovna o politiku, nýbrž obracela mysl a všechen čas na dozor při vychování svých dítek a na dobročinné skutky. Z jejích velkých jasných očí zářila dobrota a něha, v nich obrážela se spokojenost a radost, kdykoli mohla někomu prospěti a ulehčiti. Zvláště dbala pak o následníka Mikuláše, který jest po matce postavou i nadáním. Po otci zdědil přímost, upřímnost a poctivost, po matce bystrost ducha, citlivost a jasnou mysl. V jeho velkých očích však dovede šlehnouti i jiskra, která jasně svědčí, že je si vědom své důstojnosti ruského císaře. Otec vštípil mu lásku k vlasti matka nepotřebnost zvláštních ohledů k Němcům. Jeho sestra Ksenie a bratr Jiří stejně pečlivě byli vychováni.

Nejblíže stáli Alexandru III. jeho bratří Vladimír — „velkokníže světák" — náčelník všeho vojska, jehož manželka Marie Pavlovna, vynikajíc nejen krásou, nýbrž i chytrostí viněna byla z přílišné upřímnosti k Němcům. Poněvadž car nemiloval ženskou politiku, vzdala se všeho, co by jí v jeho očích mohlo škoditi. Aleksěj je výborný společník a správce ruského námořnictva, Sergěj utěšuje se v náboženských otázkách s M. P. Pobědonoscevem a Pavel baví vysokou společnost. K nim druží se ostatní příbuzní a nevelký počet členů nejvyšší ruské šlechty.

To jsou nejvyšší činitelé ruské správy a vlády. A jak je tato upravena?

Car ve svých rukách má nejvyšší moc zákonodárnou a eksekutivní. Jemu bezprostředně jsou poddány: tajná kancelář, nejvyšší státní sbory a ministerstvo. O tajné kanceláři byla již řeč. Nejvyšší státní sbory:

a) říšská rada, na níž zasedají dospělá velkoknížata, ministři a jistý počet vysokých civilních a vojenských úředníků. Ona řídí zákonodárství, osvětu, záležitosti civilní, státní správu a finance;

b) vládnoucí senát, složen z úředníků soudních s ministrem spravedlnosti (gen. prokurátorem v čele); je to nejvyšší soudní dvůr, registruje zákony, ukazy a t. d.;

c) svatý synod je nejvyšší úřad církevní a jeho kněžské i světské členy jmenuje císař.

Ministerská rada skládá se z praesidenta, následníka, ministrů, státního tajemníka pro Polsko, generálního správce říše a j.

Za cara Aleksandra III. zřízeno nově ministerstvo orby; zajímavy jsou zprávy z ministerstva říšských statků, s nimiž se hospodaří tak liberalně, že jsou účinnými lázněmi všech finančně ruinovaných panských a úřednických kapacit.

*

„Rusko je vojenský stát, ostřím meče jsou psány jeho dějiny, vláda řídí se válečným podáním, z armády rekrutuje samovládný car vysoké státní úředníky, guvernéry provincií, jakož i nejvyšší správní úředníky", praví Notovič a končí: „armáda je v Rusku všecko!"

A je-li to na prospěch pokroku ruského národa?

Puškin, Lermontov a j. byli důstojníky, avšak to jsou jenom výminky, dle nich nelze měřiti všecky nynější ruské důstojníky. Neznáme-li jich osud? Ne nadarmo praví vynikající vojenský spisovatel: „Zmínky hodno jest, že ruská vojenská správa všem, kteří mohou prokázati vyšší — zvláště universitní vzdělání — ulehčuje dosažení důstojnické hodnosti a sice vzhledem k tomu, že tento intelligentní materiál hodí se zvláště pro vstup do generální štábní akademie." To jasně svědčí o ostatním odborném vzdělání vojenských ústavů v Rusku a neklamně ukazuje, že spíše na škodu nežli ku prospěchu státu jest, když osobám vojenským dává se přednost v státní správě civilní, neboť to kromě jednostrannosti bývají kapacity druhého řádu nebo osoby pro stáří vojsko opouštějící!

Aleksandr III. měl vysoké ponětí o povznesenosti vojenského stavu nad všecky ostatní a byl prý žárliv na svou bezprostřednou moc v armadě. Jeho všecka snaha nesla se k tomu, aby armada co možná se zdokonalila a zmohutněla. Pro ni nebyla mu nijaká obět těžká. Již jako carevič obrátil pozornost k námořnictvu, které nalézalo se v špatném stavu, a způsobil stavbu válečných křižáků z veřejné subskripce. Jako císař ochotně zvyšoval rozpočet námořnictva, -- r. 1886 jen na stavbu válečných lodí dáno 15·6 mil. rublů, — takže dostoupil summy až i 50 mil. rublů. Jen tím dá se vysvětliti, že v tak krátké době i černomořské i baltické loďstvo*) počíná rovnati se síle západních velmocí.

---

*) Loďstvo dělí se na a) panceřové, b) křižáky, c) torpedové. Prvé skládá se z válečných obrněnců a jest ochranné; druhé z lehkých křižáků a jest záškodné a útočné; třetí z lodic torpedových jako oddíl technický.

Nemenší pozornost věnována pozemnímu vojsku. Všimněme si na př. státního rozpočtu z roku 1886: úhrnné vydání 812,751.030 r. s deficitem 25,278.339 r., z toho připadá pro ministerstvo války 206,189.949 r. (= 309,284.923 zl.), námoř. min. 39,405.757 r. (= 59,108.636 zl.) a mimořádně na dráhy vojenské a přístavy 52,643.240 r., řádné roční vydání jest asi 10 mil. r. Poněvadž za dob předešlých nestavěly se kasárny, připadlo to vládě Aleksandra III., takže nájemné činilo 10—13 mil. r. ročně; tomu odpomohlo se věnováním najednou 40 mil. r. na tyto stavby a pokračuje se ročními většími obnosy. Stavbu z velké části provádějí technické sbory a vojsko samo. Vydání tato, jež dostoupila ku konci vlády Aleksandra III. 1 milliardy rublů, těžce tíží obyvatelstvo větším dílem selské a chudé, neboť připadá na hlavu 4 r. daně.

(Pokračování.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

(Pokračování.)

Není Carlyleovou zásluhou, že by snad nejprvnější byl upozornil na chorobnost vytvořivšího se majetkového rozdělení. Již před ním mnozí vyslovili se v podobném smyslu, žádajíce opatření k ochraně a povznesení pracujících tříd. Ale nikdo nebyl o důležitosti této otázky tak proniknut, nikomu neležela se světější vážností na srdci jako Carlyleovi, když tvrd[illegible]de neběží o jednu z mnohých důležitých otázek, nýbrž naopak o tu otázku, jejíž řešení je dnes úkolem státu a společnosti. „Nemáme-li co na práci,“ dí Carlyle, „čítáme v ranním čísle novin parlamentární debaty; tu mluví ctihodní členové o kanadské otázce, o otázce odloučení Irska, o západoindské otázce, o otázce královského dvora — — — krátce o všech možných věcech, jen ne o otázce, která je A a O všech a z níž ty ostatní vyrůstají: o condition-of England question t. j. o otázce po stavu a existenci Anglie. Neboť stav širokých vrstev lidových v zemi je stavem země samé.“

Carlyle stává se tak zakladatelem obratu v nazírání na společnost, platného u jeho vrstevníků. Učí je, aby proti obrovskému rozpětí produkce a vzrůstu národního bohatství myslili na ty, kdož tím jsou k zemi tlapáni a ničeni. Kdežto dříve výtečnost národního hospodářství bývala posuzována podle vyplývajícího čistého zisku, učíme se od počátku století klást jiné měřítko: stav širokého davu, většiny lidu. Odsuzujeme národní hospodářství, které sice zmnožuje národní důchod, avšak stlačuje životní míru lidu — neobyčejně důležitá záměna, která v poslední řadě sahá zpět až ke Carlyleovi a dle níž rozlišuje se pojímání všech sociálních otázek v prvé a druhé polovici století.

Carlyle neunavně opakuje svým vrstevníkům, že postavení pracujících tříd nyní je tak zlé, jako ještě nikdy před tím ani v Anglii ani v které jiné zemi. „Sestupme jen kdekoli do nižších

tříd, v městě či na venkově a jakoukoli stezkou, berouce k ruce úřední data, pokud existují, anebo sami otevírajíce zrak a rozhlížejíce se: vždy přesvědčíme se o témž smutném výsledku. Budeme musit totiž doznati, že pracující díl bohatého anglického národa klesl anebo klesá v stav, jemuž, uvážíme-li všechny jeho stránky, doslovně ještě nikdy nebylo rovného." Carlyle bez bázně vytáhl na světlo případy nejhlubší spustlosti, které úřady i obecenstvo raději by bylo umlčelo. Na př. staví na oči širokému publiku stockportský process, v němž vyšlo na jevo, že rodiče usmrtili několik svých dětí jedno po druhém jen aby vlastní život si prodloužili výplatami pohřební společnosti. Uřady tehda zabránily důkladnému provedení důkazu, poněvadž, jak se naznačovalo, ten případ nebyl asi jediným svého druhu. V městech své otčiny, Glasgowu a Edinburgu, naučil se Carlyle znát scény bídy, „jakých ani v nejbarbarštějších končinách, v nichž lidé kdy bydlili, slunce nikdy nepochybně nespatřilo". Carlyle odpírá těm, kdo tvrdí, že postavení pracujících tříd přec není tak špatným, jak často se líčívá, poněvadž bývají to nejlépe placení dělníci, kteří si na své postavení nejvíce naříkají. Z toho mohlo by se soudit, že není to tak bída materielního postavení jako zpupnost a dílo agitátorů, oč opírá se dělnické hnutí. Jak má stávkovat ubohý ruční tkadlec, táže se Carlyle, který musí celý den pracovat, aby si vydělal na svou výživu? Kdyby tak činil, umřel by hladem za týden. Z té skutečnosti lze právě soudit na rozšířenost bídy.

Stlačení vší práce hladovým proletářem osvětlil v Anglii zvlášť poměr Irčana k Angličanu. Carlyle drastickým způsobem popsal, jak povrhovaný Ir splácí dnes Sasovi, svému dosavadnímu utlačiteli, všecko bezpráví, které kdy od něho vytrpěl. V Irsku žijí obyvatelé „Sanspotatoes" t. j. lidé, kteří po 30 týdnů v roce živí se brambory třetí jakosti a po ostatní čas hladoví. Za několik feniků přepravují se do Anglie. Na všech ulicích lze je viděti. „Anglický vozka, jede-li kolem, práskne do Ira bičem a kleje. Ir však vztahuje svůj klobouk, žebraje. Je nejtěžším zlem, s nímž naše země má co bojovat. Ve svých hadrech a usmívavé své divokosti vykoná každou práci, která se dá provésti silou ruky a zad a to za každou mzdu, za niž si může nakoupiti brambor. Potřebuje jen soli za koření. Podle jeho smyslu stačí obydlí v prasenčím chlívku neb psí boudě. Sas, nedovedoucí za těchto podmínek pracovati, nenalézá práce. Leží však ještě ladem lesy americké a tak nevzdělaný Irčan ne svou

silou, nýbrž právě opakem vyhání Sasa z jeho otčiny, sám vtlačuje se na jeho místo — —. Jakoukoli moc ozbrojených nepřátel, kteří by se drali o jeho otčinu, smetl by Sas do moře. Ale tato moc, ozbrojená hadry, nevědomostí a nahotou, ochromuje jej magickou silou papírové formule. Je nucen prchati a skrýti se v zaatlantických lesích" — jen jediný to příklad všeobecného hnutí, v němž lze shledati i důvod, že Číňané zaplavují Ameriku, polští dělníci že hrnou se do východního Německa a že města německé části Rakouska se poslovaňují. Všude ukazuje se stlačení tak zvané neučené práce, vývoj zdánlivě beznadějný. Zatím však patrnými staly se i nové rozběhy za opačným vývojem, jichž Carlyle ještě netušil, ačkoli původně při tom byl účasten.

Za doby, kdy Carlyle psal, nepropracovali se ani intelligentní dělníci k výši, na které stojí dnes v Anglii, byť také jen za těžkých bojů a se střídavým štěstím. Tehda bylo jejich postavení mnohem kolísavější než dnes a jejich existence pro případ obchodní krise, stáří anebo nemoci naprosto nejistá. Carlyle měl právě na očích všechny ty zlé následky, které průmyslový systém při svém vzniku do země zanáší.

Jediný prostředek, jímž majetné třídy, ovládané názory klassické nationální ekonomie, chtěly hojit vyskytnuvší se pohromu, bylo chudinské zákonodárství. Za účelem však odstrašení od chudoby bylo zavedeno výhradné podporování v pracovně. Leč skutečnost byla silnější než zákon. V roce, kdy Carlyle uveřejnil „Minulost a přítomnost", převládlo již podporování mimo pracovnu. Počítalo se tehda, že z 15 milionů dělníků 2 miliony obdrželi chudinskou podporu a z těch pak že jen menší počet byl vydržován v pracovně, „poněvadž pracovny jsou přecpány a silný chudinský zákon ještě silnějším je ztroskotán". Výdaje chudinské správy rostly do nezměrna a nebylo jinak, než že zarážely i obmezeného buržou. „Přidejte desetkrát, ano dvacetkrát tolik," volá Carlyle k oněm, „nezlepšíte poměrů." Chudí a bohatí nemohou existovat vedle sebe „právě na basi pouhého chudinského zákona", jako se nedají jejich vzájemné vztahy proměnit v čisté peněžní poměry.

V čem tedy spočívá dle Carlylea vnitřní podstata sociální zbědovanosti? Carlyle odpovídá na to krátce: Pauperismus je viditelný úkaz našeho hříšného sociálního systému („pauperism is our social sin grown manifest"); všechny nedostatky a pohromy,

jimiž dnešní společnost cítí se nemocnou, jsou jen symptomy hluboce vnitřní základní choroby, z čehož plyne, že každý pokus o vyléčení, zneuznává-li toho, může sice potlačiti symptomy, ne však odstraniti nemoc samu.

Carlyleovo zdůvodnění tohoto náhledu je asi toto: na místo víry vstoupila dnes nevěra, tím na místo společenského konání nespolečenské t. j. egoistické. Demokratické hnutí, vyrostlé z právě uvedených subjektivních podmínek, víc a víc pak rozrušuje starou společenskou organisaci. Kdežto dříve jednotlivci bývali organisováni v celek, dnes vůčihledě vzrůstá isolace individua. Co nazýváme společností, blíží se tedy víc a víc stavu nespolečenského boje o bytí. Slabý bývá vždy hloub stlačován, silný vždy výš vynášen. Carlyle tím stává se obhájcem vynořujících se tehda dělnických organisací, jejichž význam pro budoucnost nedal se sice ještě tušiti. Ale když se později rozmohly, odstranivše rozpoutanost individuí a proměnivše boj o bytí opět v sociální boj, spočívalo uznání, jehož se jim dostávalo od současníků, spolu na vlivu Carlyleově, který probudil porozumění nejen pro každý organický vzrůst, nýbrž i pro každé pravé, spontanně se vyvíjející společenstvo.

Tehda, když tyto zárodky nové organisace nalézaly se ještě v skrytu, zdála se společnost být zachvácena rozkladným processem. Její poslední dílo je dle Carlylea ochrana vlastnictví. Tudíž, pokud násilí je vyloučeno z boje o bytí, silný je zároveň bohatým, slabý zároveň nemajetným. Bohatý však, nejsa již ve svém jednání veden autoritativními věrovými pomysly, využívá stávajícího systému pouze k vykořisťování chudého.

Tak zvlášť t. zv. svobodná pracovní smlouva byla vynalezena dle Carlylea v zájmu majetných. Poměr mezi vyššími a nižšími třídami společnosti stal se tím prostě peněžním poměrem. Stojí naproti sobě výhradně jako kupci a prodavači. V tomto myšlénkovém směru moderní socialism, zvlášť Engelsův a Marxův, bezprostředně závisí na Carlyleovi. Člen a náčelník clanu, vasal a pán léna, nevolník a pán statku, voják a vůdce, poddaný a zeměpán byli si vzájemně trvale zavázáni. Základ těchto poměrů netvořily obě úvahy o zisku a ztrátě, nýbrž jisté ideje o loyalitě atd., které v nich měly býti vtěleny. Často tomu ovšem asi tak nebylo, ale to, co mělo cenu, záleželo v tom, že ony ideje přece zde byly a že každé jednání proti nim pojímáno bylo jako něco, co nemá být, jako „zrada“. Vyšší třídy mají nyní

výhradně vlastní prospěch na očích. Carlyle přirovnává dnešního průmyslníka, stavě ho proti bývalému rytíři, který aspoň v zásadě musel bojovat za ideje, jsa pronikán citem o vládnoucí spravedlnosti, ku divochu, který táhne do boje jen z touhy po kořisti. Co onen se svými vasaly byl sloučen, co radost a žalost, zisk a ztrátu společně nesli, využitkovává dnes bohatý sice chudého k práci pro své cíle; musí jej ovšem udržovat na živu, pokud pro něj pracuje, ale jakmile ho může postrádat, zbavuje se ho a „myslí, že zaplacením několika šilinků a liber sprostil se svých závazků s triumfující dokonalostí. Vždyť přece zaplatil slíbenou mzdu na fenik". Nejhůř však při tom, že téměř ve všech kruzích zanikl i cit přikládati nějakou další závaznost majetku a moci.

Opětovně a opětovně kladl Carlyle svým krajanům na srdce, že smlouva pracovní nevyčerpává vztahů mezi dělníkem a zaměstnavatelem. Stává se tak otcem onoho velkého hnutí, které od polovice století zmocňuje se majetných tříd, uvádějíc jim na paměť povinnosti, plynoucí z držení majetku, poskytovaného a chráněného společností, hnutí, které mělo velmi velikou důležitost pro sociální vývoj Anglie a zvlášť pro upevnění klidného poměru mezi oběma třídama. Slyšme tuto satyru Carlyleovu na vyskytující se poměry: „Majitel koní po odbyté letní práci je nucen své koně i v zimě živiti. Kdyby tak teď svým koním řekl: Čtvernožci, nemám déle práce pro vás, ale práce je přebytek ve světě. Nevíte, anebo nebylo by snad záhodno, abyste slyšeli národohospodářských přednášek o tom, jak parní stroj konec konců vyvolává vždy větší poptávku po práci? V tomto díle světa staví se železnice, v onom průplavy, mnoho povozů je potřebí. Někde v Evropě, Asii, Africe nebo Americe beze vší pochyby shledáte, že je potřebí povozů. Jděte a hledejte povozy; Bůh s vámi.' Koně dávají se do supění, vystrkují tlamu, naznačujíce tak, že Evropa, Asie, Afrika a Amerika leží trochu mimo jejich obzor, že nevědí přesně, kde by bylo potřebí povozů. Nemohou povozů nalézti. Rozptýlení klusají po silnicích mezi ploty na pravo a na levo. Konečně hnáni hladem, přeskakují ploty a žerou na cizím — ostatek je známo. Ach, to není nijak veselý žert; nad slzy smutnější naopak je ten úsměv, jejž vynucuje lidstvu užívání hesla ‚laissez-faire' v takovém světě, jako je naše Evropa v r. 1839."

Jakmile to prospěch přikazuje, snaží se lidé dnes tak rychle a lehce, jak jen možno, od sebe se rozcházeti. Ale i tu jedině majetný je s to, této možnosti k svému prospěchu využitkovati.

Odtud vyplývá příznačná tendence dnešní doby, všechny kdysi trvalé poměry opříti o pokud možno krátkou lhůtu výpovědní. Carlyle ukazuje na to, jak právě civilisační vývoj v tom se platně projevil, že poměry jednotlivců k jednotlivcům nabyly trvalejší povahy. Nomad je volnější než usedlý muž, má dokonce dům, stojící na kolech, jejž dle libosti může s sebou bráti. V ještě větší míře požívá volnosti opice. Všechen pokrok však spočívá v tom, že tato jistá nevázanost znenáhla pomíjí. „Civilisovaný člověk nebydlí v domech na kolech. Staví kamenné zámky, vzdělává role, uzavírá sňatky na doživotí, má stonásobné, z dávné doby pocházející statky, které nedají se na peněžním trhu ceniti; má rodokmeny, bibliotéky, zákonníky; má na této zemi vzpomínky a naděje, přesahující celá tisíciletí“ — a tím nejrůznějším způsobem ovšem spoután je se sobě rovnými. Je to jen známka společenského rozkladu, snaží-li se individuelní egoismus proměniti trvalé, lidi pojící poměry, v poměry výpovědní. „Doživotní sňatky,“ praví Carlyle, „jak daleko výhodnější byly by roční a měsíční Nomadovi neb opici!“

S toho stanoviska Carlyle stavěl vysoko dřívější poměry přikázanosti, poněvadž tu zájem pána samého určoval hranici, pod kterou rozumně nemohl pracovníka stlačiti. Jestliže již kovovým obojkem, tož přec je otrok s někým v společnosti trvale sloučen. Teď otrok je od dávna „emancipován“, ale svoboda, která ti dává svobodu, abys mohl hladem mříti, není právě božskou. V jistém smyslu lze říci, že hnutí našeho dělnictva není v základě ničím jiným, než že „si přeje, aby se povzneslo k otroctví“. Carlyle, chtěje dodávati důtklivosti svým slovům, rád nadsazoval ve výrazech, jako zde právě na příklad. Každému, kdo jej zná, samo sebou se rozumí, že při takových výrocích byl dalek zpátečnických tendencí. Vždyť nikdo rázněji nad něho nepozvedl svého hlasu proti podobným snahám ve všech lidských oborech, v oboru politiky jako na poli víry. Jevil se mu vnitřně nepravdivým a zevně bezvýsledným každý pokus po obnovení zašlých poměrů. „Pokus, spojiti budoucnost s minulostí věčnými větami víry, věčnými vladařskými poměry atd. a prozřetelnosti říci, až potud a ne dále, je docela nesmyslný pokus.“

Tam však, kde ještě se udržoval trvalý poměr, stál Carlyle za jeho zachování. Odtud vysvětluje se také jeho postavení k otrocké otázce, která zvlášť za americké občanské války zaměstnávala všecky mysle. Carlyle svou statí „Nigger-question“

i celou řadou míst, v jiných jeho spisech rozptýlených, postavil se příkře proti své době. I jeho přívrženci nad ním zoufali a vyslovení přátelé neodvažují se ani dnes ještě ho hájiti.

Carlyleova záliba v drastických výrazech, pak hluboká vnitřní rozmrzelost nad dobou, v níž žil, zavedla jej v oné stati k slovům, z nichž lehce se dá souditi na obhájce nemilosrdné tyranie. Kdo zná Carlylea, jehož „trudnomyslnost byla přemírou sympatie“, dovede si takové výroky vysvětliti jako protiúčinek sentimentální přepjatosti, zmocnivší se právě této otázky víc než kterých jiných. V jádru daly dějiny Carlyleovi za pravdu, pokud tvrdil, že černý pracovník není zralý pro svobodnou pracovní smlouvu. Bez nucení dle jeho mínění nebude nikdy pracovat a přec je práce pro něj jako pro každého člověka nejdůležitějším vychovávacím prostředkem. Samo sebou se rozumí, že jeho soustrast platí černému otroku, s nímž nemilosrdně se nakládá, stejně jako hladem mroucímu lancashirskému tkalci. Ale nechtěl, aby pásky, spojující onoho s lidskou společností, byly přetrhány bez vší náhrady a to tím více, viděl-li, že „bílý otrok“ podobnou cestou dostal se do ještě hlubší bídy. Carlyle v otázce negerské měl patrně na mysli stav právně chráněné přikázanosti. Že by se byla měla plným právem dát přednost podobnému stavu před nespořádanou svobodou, ukazuje úpadek zemí, odkázaných dříve na černé otroky.

Ještě další důvod má však zvláštní stanovisko Carlyleovo k otázce negerské, vyvolavší kdysi proti němu hněv celé osvícené Evropy. Obával se, že hnutím, zvednuvším se za účelem osvobození negra, na poměrně příliš vzdálené pole zavedeno bude národní vědomí, o jehož probuzení v domácích děinících u nejvyšší míře usiloval. Společnost rozehřívala se pro černého pracovníka a při tom zdálo se, že zapomíná na domácího, jehož postavení je mnohem bídnější a jehož povznesení v zájmu lidskosti je nekonečně důležitější než povznesení onoho. K tomu tato úloha vyžadovala oběti, kdežto v negerské otázce mohla se Evropa obmezit prostě na nadšení. Viděl dojista, že postavení negrovo je hluboce bídné a že skutečně vyžaduje změny. Neblažším však a pro řešení všech jiných otázek v poslední řadě rozhodujícím zdálo se mu postavení, v něž hrozila klesnout massa nejcivilisovanějších národů evropských. Nejsou tím nejhorším člověku vnější bolesti, špatné zacházení ani ne smrt hladem. Dle Carlylea je utrpení s životem nerozlučně spojeno. Ale dosud

přemáhali evropští národové život vírou a odevzdaností, z víry prýštící, zbudovali velkolepý společenský systém, na němžto závisí kultura lidstva. Mužně podstupovali námahy a utrpení, pokud viděli před sebou pevný cíl svého zápasení. Teď však, kdy tento cíl stal se nejistým, útrapnost života bude nejvíc tížit právě myslícího, vysoce organisovaného člověka. Neboť není tím nejhorším vnější bída, nýbrž ztráta síly bídu přemáhat: „To be irregulated — to be isolated“ nazývá to Carlyle, t. j. být bez vnitřních i vnějších forem životních.

„Život nebyl lidem nikdy májovým tancem. Za všech dob byl osud němých milionů, zrozených k tvrdé práci, rozerván mnohonásobným utrpením, nespravedlnostmi, těžkými břemeny, odvratitelnými i neodvratitelnými. Nebyla to naprosto hra, nýbrž tvrdá práce, zraňující svaly i srdce. Jsouce nevolníky, villany, bordarii, sochemanny, ba, i jako vévodové, hrabata a králové zmrzeli si lidé často svůj život a museli si v potu své tváře a své duše říci: ‚Vizte, není to nijaká hra, je to krutá vážnost, jíž naše šíje není s to již unésti!‘ Kdo neví, jaké nepřetržité barbarské nesnesitelné nespravedlnosti byly páchány, až srdce, dohnaná k šílenství, vzkřikla: ‚Eu Sachsen, nimith euer sachses, Sasové, chopte se své ‚saxy‘!‘*)“

„A přec neodvažuji se věřit, že by v které době od počátků společnosti úděl těchto němých millionů pracovníků byl tak docela nesnesitelný, jako je ve dnech právě míjejících. Není to umírání, ba, ani ne umírání hladem, co činí člověka bídným. Bídno je, přežalostně muset žít, aniž vědět, proč; srdcem a duší býti unaven a mdlý a přec osamotnělý a jen studeným všeobecným ‚laissez faire‘ býti opásán; celý život zvolna musit umírat v žaláři hluché, mrtvé, nekonečné spravedlnosti jako v proklatém železném břichu Phalarisova býka.“

Pozorujme nyní hnutí, jež vyvolává sociální bída. Ti, kdož jsou hospodářskou tísní nejhůře stiženi, účastnívají se zprvu radikálních hnutí prostředních stavů. Uskutečněním demokratického programu jejich doufají také pro sebe docíliti zlepšení svého postavení. Tak byl anglický reformní bill z r. 1831 dělníky podporován. Podobné zjevy ukázaly se všude, třeba že právě v myšlénkovém světě onoho radikalismu společenský systém dělnictvu nepřátelský došel svého nejdokonalejšího vytvo-

*) zbraň.

ření. Znenáhla však počínají dělníci chápati, že vládnoucí směry jsou s to dáti jim jen slova nikoli věci. Poskytnutím politických práv a jiných svobod, kterých předem jen s těží mohou využitkovati, nešlo o nic jiného, než zakrývati jim pokleslost jejich hospodářského postavení. Dělníci počínají prohlédati ony politiky, „jimž bída pracujících, stěžujících si tříd není bídou, nýbrž jen surovým materiálem, z něhož mohou vytloukat kapitál ve prospěch svých vlastních skoupých theorií a vlastního egoismu. Milliony žijících bratří s trpícím, doufajícím srdcem nejsou jim ničím jiným než ‚massami', massami explosivních látek, jimiž se dají vyhazovati do povětří bastilly."

Tu je pak zdroj sociálněrevolučního hnutí, ohlašujícího se již v první francouzské revoluci a porušivšího potom nejednou klid Evropy. Význačnou jeho známkou je protiva mezi nižšími a vyššími, mezi nemajetnými a majetnými třídami. „Pomstychtivý duch vzpoury proti vyšším třídám, ubývající úcta k rozkazům dočasných představených, ubývající víra v učení duchovních představených ukazuje se v nižších třídách všeobecnějším a všeobecnějším zjevem. Nechť neschvalujeme takového ducha, nechť ho i trestáme, všichni musíme jej uznati za smutnou pravdu, která, nezmění-li se, stane se osudnou. Z nižších tříd, takovým způsobem s vyššími sloučených, nevyrůstají pak šťastní národové. Ze vší bídy, jíž trpí, nejtrpčí a nejtěžší je nesnesitelné přesvědčení nižších tříd, že jejich úděl je nespravedlivý, že jeho základem není právo, ba ani ne nutnost a moc, že měl by a mohl by býti jiný." Právě vyznačená protiva spočívá v tom, že vyšší třídy skutečně přestaly plnit povolání, k němuž tu jsou: totiž vedení a ovládání nižších, při čemž třeba míti na mysli, že výrokem ovládání rozumí Carlyle především duchovní ovládání, prováděné církví a spisovateli. „Dunivý, nečlánkovaný křik davů — podobný křiku bolesti a zuřivosti němého zvířete — chová uchu moudrého prosbu: veď mne, ovládej mne; jsem nerozumný a bídný a nemohu sama sebe vésti."

Jednak přestaly ideje, církví prostředkované, ovládati vnitřní život davu. Takový vývoj tvoří prvou podmínku sociálněrevolučního hnutí a nutně uskutečňuje se dříve či později všude tam, kde vrchní třídy upadly již v beznábožnost. V žádné evropské zemi neztratilo náboženství tolik na moci ve většině národa jako ve Francii. Proto tato země stala se vlastním východištěm revo-

učního dělnického hnutí. Největší zlo, jímž Francie dnes trpí, má svůj základ v přervání oné spojitosti, které na církevním poli dosaženo bylo prvou revolucí. „Že celá generace myslitelů neměla již náboženství ani jako základ víry, ba ani jako posilu k bojům, že v myslící Francii křesťanství stalo se cizí, nedomácí tradicí, to je nejsmutnější fakt pro budoucnost této země. Důkazem toho jsou politické a morální filosofie, St. Simonismus, Robert Macairismus a tak zvaná „literatura zoufalství". I ztráta království byla jenom lehkou pohromou u přirovnání ke ztrátě církve, jíž Francie bude ještě dlouho bez pomoci trpět, jsouc varovným příkladem ostatním národům."

V druhé řadě přestaly však své p volání plnit i oný orgány, kterým náleží světské vedení národa. Nižší třídy nejsou skutečně již vedeny; neboť „laissez faire" na hospodářském poli není ničím jiným než „odstoupením vládců". „Přiznávají tím, že na dále jsou k vládě neschopni, že tu vůbec nejsou proto, aby vládli, nýbrž aby — neví se co — činili."

Nejtrpčím posměchem zaplavuje Carlyle vládu své otčiny pro její činnost na sociálním poli. „Tu sedí lidé v Downing-Street (t. j. v ministerstvu) a sepisují protokoly, hotoví syrské a jiné smlouvy, obírají se řeckými, portugalskými, španělskými, francouzskými, egyptskými a aethiopskými otázkami, ne však anglickou otázkou. Radecký má postoupit proti Milánu; je mi líto a je to hodno snad depeše. Ale irský obr, zovoucí se zoufalství, postupuje proti Londýnu a pustoší všecka anglická města a vsi. — — To je fenomén, o němž by se měly nejen protokoly psáti, nýbrž dnem i nocí vší silou přemýšlet. — — Vidím ho v Picadille (hlavní ulice londýnská) s promodralým obličejem, zahaleného cáry, na každé ruce modré dítě; hladem hnán, ohlíží se s otevřenými ústy, koho by měl sežrat. I on je nebem poslán; boží posel přišel posléze v tak přikazující podobě, že nikdo již nemůže popírati jeho přítomnosti, leda zdánlivý vládce Anglie (phantasm governor.) — — Díky spravedlivým bohům, poslavším nám konečně rychlou smrt anebo počátek spasení." Neboť onen obr sám o sebe se postará, nestará-li se nikdo o něho. Nečinnost vlády šíří v strádajících davech cit, že od ní nelze čekat nijaké pomoci, že naopak jejím výhradným cílem je, chránit majetné v požitku jejich bohatství. Celý panující společenský systém i s církví a státem pokládán je pak za ústav, vynalezený k potlačení dělníka, jehož zničení platí za první a nejnutnější cíl. V okamžicích, kdy nouze

zvlášť vysoko stoupá aneb moc státní neobyčejně je oslabena, následují revoluční výbuchy ve kratších a kratších mezerách. Státu ubývá moci, vyhlídka revolucionářů vzrůstá. Jak prve ukázáno, zastupuje tím Carlyle náhled mnohých svých vrstevníků, kteří sociální revoluci nepokládali pro Anglii za dalekou.

Positivní živly chybí ovšem i revoluci. To, co strany, které ji zastupují, vydávají za positivní návrhy, spadá na účet eudaimonismu policejního státu, i objevuje se pak konečně anarchismus jako poslední konsekvence, a ten již předem jakýkoli positivní návrh podezírá z reakcionářství. Následek toho je, že revoluce sice dovede vítězit, nikoli však odstraňovat podmínky revoluce. Naopak, sotva že nastoupil pokoj, dělnickým třídám bývá hůře než dřív. Carlyle ukázal to příkladem na prvé francouzské revoluci. Objevují se nové revoluce, mají však týž výsledek, takže nastupuje kolísání a pomalu odpadá i to, co až dosud tvořilo ještě zdání společnosti, totiž vyloučení hrubé moci z boje o bytí. Tak v pařížské komuně „němá stvůra" opět strašným způsobem promluvila k hořejším třídám Evropy: „Naše postavení, vy podvodníci, po osmdesátiletém boji je nezměněno, nesnesitelnější rok od roku, od revoluce k revoluci. Nemůžete-li ho polepšit, tož chceme svět vyhodit do povětří a sebe i vás s ním."

Zřejmě tedy se ukazuje, že individualismus je negací společnosti, že jen potud zevně se může udržet, pokud tráví z dochovaného kapitálu. Lidé pojali vesmír tak, jakým není. Příroda praví individuu, chtějícímu na základě tohoto klamného pojetí svůj život zaříditi: ne. Praví tak stejně k národu individuí. — „Jen zbahnění, záhuby, nedostatku brambor, neobdělaných pustin, rozpadlých chýší, konečně socialní demokracie, uličních barikád, červené republiky a k závěrku chaosu — toho dociluje se na této cestě." „V smutném zachvívání, v běsných, bezedných vírech potácí se evropská společnost, brzy klesajíc do strašné hlubiny, brzy s námahou se vynořujíc, vždy v kratších obdobách — až nová skalní půda vystupuje na světlo a potopa vzbouření a nezbytnosti vzbouření zaniká." (Pokračování.)

Několik poznámek o umění.

Napsal **Mark Matvějevič Antokolský.***)

Cizozemský jeden časopis vyjádřil se lakonicky, že ostře posuzuji francouzské umění. V tom je buď trochu potměšilosti, buď trochu nevědomosti, anebo prostě — „slyšel zvon a neví — odkuda on“ . . . Možno cokoliv mluvit o francouzském umění, ale nemilovati ho, nectít jeho mohutnou techniku, elegantnost a konkretnost kresby, barvy, vkus, tak štědře všude rozlité — značí nebýti umělcem, nemilovati nebe a jara a popírati pravdu. Avšak s druhé strany třeba být spisovatelem vypočítavým, skláněti se po větru, umět sedět mezi dvěma židlemi, aby mohl tvrditi, že slunce je beze skvrn, růže bez trní — a francouzské umění neomylné. Podobnými spisovateli pořádní Francouzové opovrhují zrovna tak, jako pořádní lidé celého světa. Ať je tomu jakkoliv, mně je to pohnutkou, abych se vyslovil o francouzském umění jednou pro vždy — a píšu o francouzském umění hlavně proto, že je neobyčejně zajímavé a poučné: v něm děje se teď cosi nového, nebývalého v dějinách umění. Mluvit pak o francouzském umění — je totéž, jako o evropském vůbec. Už kolik věků tomu, co francouzský duch pronikl všude a vládne nade vším. Pravda, Francouzové nikam nejezdí, žádným jazykem, kromě svého, nemluví, nijaké cizozemské literatury nečítají, po cizí modě se neodívají, nikoho jim netřeba . . . Ale v touž dobu všichni k nim jedou, všichni mluví jejich jazykem, všichni odívají se po jejich modě a vůbec napodobují je ve všem — a jenom ten nechce uznávat jejich národ velikým, kdo nechce přiznati se malým. Od dob Ludvíka XIV. zřídlo čistých slohů bylo ve Francii, Evropa toliko napodobila je — a, dokládám, velmi špatně.

---

* Tuto stať velikého ruského sochaře uveřejnil „Вѣстникъ Европы“ v únorovém sešitě t. r.

Píšu o francouzském umění ne pro Francouze, jim není mne třeba, jako jim netřeba nikoho... Oni jsou — nejnovější Hellenové... a jejich nejpěknější kompliment cizinci jest: „Vy jste — hotový Francouz!“ Možná, s jejich strany není to zcela skromné; ale kdyby druhý národ byl tak hýčkán od celého světa po tolik věků, jako Francouzové, věru, byl by méně skromný než oni... Píšu především proto, že jsem umělec, že můj ideál — umění; přál bych si viděti je i nyní takovým, jakým bylo kdysi — v plném rozkvětu duševních sil. Chtěl bych, aby ono šlo ne v šíř, ale v hloub, ne za obecenstvem, ale před ním, a je-li Francouzům souzeno býti předáky v umění, tu přál bych si, aby jejich umění bylo plné, konkretní, aby forma odpovídala obsahu, a aby slabá ruka cizích umělců netrhala jejich nedozrálých plodů.

Obracím se hlavně ke krajanům a píšu proto, že druzí mlčí. Vím, že nynější severní vítr duje proti mně a s hukotem odnáší moje slovo nazad; vím, že v cizině jsem cizincem, a v domovině mnohým lidem hůř než cizinec; ale přes to vše píšu, protože věřím pevnou vírou, že vše krásné, světlé, to, co nazývá se dobrem a spravedlností, čím člověk tak se hrdí, konec konců zvítězí také u nás...

Ale vrátím se k umění francouzskému. Ještě v akademii umění náš maličký kroužek znal s počátku toliko Winckelmanna, Flaxmana, Overbecka, dal se unášeti Kaulbachem, kochal se Knausem a Vautierem, o francouzském pak umění věděl toliko z doslechu, že je — chic... A tu jedenkráte seznámili jsme se s tím „šikem“ prostřednictvím rytin a fotografií... Bože můj, jaký to šťastný nález byl pro nás! Vpíjeli jsme se do těch fotofrafií s chtivostí a s rozechvěním, vlastním toliko mladým srdcím; zvláště pak zamilovali jsme si Gérômea, Meissoniera, ale hlavně Delarochee. Co citu v jeho pracích, co dramatismu, a jak hluboko to jímalo! Co poesie u Gérômea, jaký ohlas dálného Východu, a jaké mistrovství u Meissoniera!... Každý z nás za poslední groš pospíchal získat nějakou fotografii, byť i v malém formátě, aby do pozdní noci oblažoval se jí o samotě, ale nazejtří aby dělil se svými dojmy s druhými. Povím bez zveličování, že to bylo naše probuzení... Brzy v akademii umění otevřen byl zvláštní sál pro výtvory nejnovějšího francouzského umění, darované od známého mecenáše, hraběte Kuševela-Bezborodka. Tento sál stal se naším shromaždištěm. Bývalo, běžíš mimo množství obrazů ve starých pozlacených rámech,

odkud hleděly na nás takové staré a přísné tváře jakoby s výčitkou . . . a jenom máchneš po nich rukou a . . . běžíš dále do sálu. Tu teprve tváří v tvář seznámili jsme se se svými zamilovanci v originále. Seznámili jsme se také s jinými jim podobnými. Tu hle, obraz od Troyona, představující ranní jitro — ale to takový Troyon, jakého jsem nikde neviděl, ani ve Francii . . . Tu hle, malinký obraz od Meissoniera — „Kuřák“, oděný v červeň, hrající jak rubín; tu hle, „Faust“ od Ary Scheffera, a tu hle, konečně „Cromwell u rakve Karla II.“ od Delarochee . . . Jaký to široký akkord, co duševních strun on zachycuje rázem, a zdali i tuto, u toho železného člověka Cromwella nezatřáslo se srdce? . . . Také výtvory hluboko zapadají do duše a nezapomínají se nikdy. Ba já až doposud mám rád toho pěvce lidských strádání, rád ho mám, možná radši než jiní, radši než sami Francouzové: alespoň teď o lecjakém Sâru Peladanovi mluví více než o něm . . .

Po několika letech, a jmenovitě r. 1876, bylo mně opět souzeno seznámiti se s francouzským uměním. Ve Vídni tehdy zahájena byla světová výstava. Smluvil jsem se s V. V. Stasovem, že se tam shledáme. On měl přijet z Petrohradu, a já z Říma; na neštěstí zapomněl jsem naznačit, kde se shledáme, — a přes to vše setkali jsme se v první den svého příjezdu a to ve francouzském uměleckém oddíle. „Tak jsem si také myslil — řekl mi — kdež se setkati, ne-li zde?!“ A skutečně, francouzský oddíl byl nesmírně výše všech. Bývalo, obejdeš všecko . . . a nevyhnutelně vrátíš se sem. Tady také rozhodl jsem se, že zajedu do Paříže. A po dvou letech, r. 1878, v dobu světové výstavy, už jsem byl zde a nelitoval jsem. Francouzské umění stále uvádělo mne v úžas větší a větší, a jináč ani nemohlo býti. Na výstavě uviděl jsem, čeho nikdy jsem neviděl nikde, a kam jen jsem obrátil zraky, v každém koutku bylo pořád totéž a totéž: táž úroveň, táž síla a týž dojem . . . Byly zde sneseny nejlepší obrazy nejlepších mistrů: celá řada maličkých obrazů od Meissoniera, jako navlečené perly, jeden krásnější druhého; portretista Bonnat, modelující barvami živé osoby; obraz P. Laurense, představující smrt Marceaua; Bastien-Lepage — stařec, malovaný na vzduchu, živý, — a mnoho, mnoho jiných . . . Hle, opravdové vybrané umění, do něhož umělec vložil svou duši, — slovem, opravdu veliké talenty.

Avšak nejenom tito velicí umělci uchvátili mě, netoliko světová výstava se svými divy lidského genia, než sám Paříž,

kolossální Paříž, kde miliony lidských srdcí tlukou a vrou různými dissonancemi. Uchvátily mne různorodé a odporující sobě proudy, v nichž jsem se mátl a ztrácel jsem cestu . . . Najednou uviděl jsem všecko v kolossálních rozměrech, dobro i zlo, ráj i peklo. Můj intellektuální život započal od vstupu mého do akademie umění; bylo mi tehdy už dvaadvacet let; v akademii hovořívali jsme, jako většina tehdejší mládeže, o svém odboru, snili jsme o všem vznešeném, rozněcovali jsme se uměním až vášnivě a neznali ničeho vyššího a důstojnějšího nad ně. A při tom naše ideály, naše poesie, filosofie skutečně stály výše všeho a výše všech. Pravda, bývaly minuty trudné, ale na ně hleděli jsme jako na mosty a můstky, přes něž nevyhnutelno bylo přejíti, abychom dostihli protějšího břehu, anebo jako na příkré hory, na které nutno bylo stoupati, abychom dostihli vrcholu. Šli jsme bodře ku předu, vždyť cíl byl před námi. V tu dobu, jak už jsem pověděl, seznámili jsme se s lepšími francouzskými uměleckými pracemi, a jimi pohlíželi jsme na Francouze vůbec. Brzo ujel jsem do Italie, a přede mnou objevil se nový kouzelný svět, plný půvabu a nadšení. Italské nebe, italské slunce rozveselovalo mne, lahodilo mně, a nejenom mně. Náš ruský kroužek byl vybraný: umělci výtvarní, hudebníci, archeologové, a všichni jsme byli mladí, bezstarostní a žili jsme kde jakou žilkou své bytosti vesele a uchváceně — uchvacovali jsme se, ovšem, nade všecko uměním, podnikali jsme umělecké vycházky do okolí Říma . . . Ano, to bylo mladistvé jaro, kdy částka nebe odrážela se v nás samých. Ale jakkoliv krásná a svůdná byla italská příroda se svými starověkými a středověkými pomníky, dějinami umění, jakkoliv bohatý a pestrý byl život umělců v Italii, přece vzdálená ozvěna pařížského hlomozu, nové umění, často znepokojovaly mou fantasii. A hle, po dlouhém váhání, octl jsem se konečně v Paříži.

V pařížském ovzduší pocítil jsem, jako bych byl v železném lise. Až bez dechu jsem byl od rozčilení a úžasu, od rozmanitých pocitů; vše zdálo se mi nové, nebývalé; našel jsem v Paříži to, o čem jsem tak sníval, — nikoliv, uviděl jsem více, než jsem si představoval. Bloudil jsem po Paříži jako v lese, mátl jsem se v něm, jako ve svých myšlenkách. Každodenní dojmy soustřeďovaly se ve mně jako v dutém zrcadle a odtud zpět vyzvedaly se různými směry, navzájem se matouce a přesekávajíce. Bývalo, jdu po boulevardu, a přede mnou pestří se zástup jako příboj na povrchu mořském . . . Vše zdálo se mi

konvencionelní, beztvarné, zbaveno individualnosti, začínajíc nevyhnutelným cilindrem a končíc stromy, vysázenými po obou stranách boulevardů — stromy stejného druhu, stejné výšky i tlouštky. Ale zároveň s tím zachvacoval mne jakýsi nový život, chtivost činnosti, věčně postrkující v před, nedávajíc ohlížeti se nazad. Nikde tak není lehko zdokonaliti se, dostihnouti vyšších vědomostí, jak zde, a nikde nepracuje se tak mnoho a tak vydatně, jak opět zde. Musea, Sorbonna, veřejné přednášky, evropská světla — vše k vašim službám; dvéře poslucháren otevřeny všem. Ale o tom nezvěděl jsem hned, než až potom: Zlo všude, jako pěna, pluje po povrchu, a dobro, jako perla, leží na dně.

Ostatně příčina mých prvních bloudění v pařížském životě nebyla osobní. Třeba vzít v úvahu ještě návyky a povahu národnosti vůbec a severního člověka zvlášť. Dávno jsem zpozoroval, že my, Rusové, přijíždějíce do ciziny, — buď všecko haníme anebo rozdáváme; dodávám, že většinou začínáme prvním a končíme druhým. Příčinou toho je naše mladost, naše bezprostřední vnímavost... My s takovou upřímností zavrhujeme všecko, co zdá se nám býti cizí, a s takovou též lehkostí podléháme cizímu vlivu. Vše zdá se nám ne tak, jak u nás, možná lepší než u nás, krásnější, ale ne milejší. Francouzové na př. v duši jsou formalisté, Němci — pseudoklassikové, my — realisté. Francouzové povahou jsou mrštní jak ženy, jak dýka — ohýbají se, ale nelámou se; Němec je přímočárný jak stožár; my pak, Rusové, jak mladá větvice při nejmenším dýchání větru klátíme se s prava na levo a znovu na pravo. Francouz je zábavný; Němec — vážný; my, Rusové — zasmušilí jak petrohradské nebe. V nás je mnoho vroucného, mnoho ryzího citu, ale není v nás veselého, jasného smíchu zdravých lidí. S podobnými náklonnostmi každý hledí na všechny skrze sebe sama, a tu vždycky vychází buď to buď ono: buď neobyčejně dobré, buď neobyčejně špatné. Dobré je to, co odpovídá naší náladě a k čemu my míříme třeba z daleka; špatné je to, čeho nemáme ani v zárodku.

Zvláště však třeba vždycky mít na zřeteli rozdíl takých dvou povah, jako je ruská a francouzská. Neznám ničeho, co by si více odporovalo, než ty dvě povahy, ale zároveň neznám dvou krajností, které by tak způsobilé byly sejíti se. Čeho jeden má nazbyt, druhému se nedostává, a naopak. Začnu s tím, že Francouzové jsou národ starý, a my — mladý; oni bohati, my

chudi; oni spořiví, my bezstarostní; oni způsobní, a my dobromyslní; u nich kulturní disciplina, u nás nedbalost; u nich den přísně rozdělen na hodiny: hodina k práci, hodina k jídlu, hodina k odpočinku a t. d.; u nás všecky hodiny smíchány, anebo určitěji, každý má své hodiny; proto, kamkoliv zajdeš, všude přijdeš v nevčas. U Francouzů nevíš, kde přestává upřímnost a začíná zdvořilost, my vždycky jsme upřímni a proto pořád se hádáme. Francouzové pracují celý život, aby mohli si pak ve stáří odpočinout; my odpočíváme neustále a při tom nejenom prožíváme všecko, co máme, ale ještě i dluhů naděláme... V umění Francouzové — epikurejci, a my — puritané: u nich převládá forma, a u nás obsah; u nich hlavní věc — jak uděláno, a u nás — co uděláno. Podobných srovnání možno udělat ještě mnoho, a pořád zbude ještě něco dopovídati.

Ale přejděme k našemu předmětu. Na téže světové výstavě, kde po celé dni jsem se potuloval, pln opojení a rozkoše ze všeho, co jsem viděl, nedbaje ni času ni únavy, byl jsem přece zaražen touto věcí. Musím říci, že francouzský sochařský oddíl byl ne-li lepší než oddíl malířský, tedy ne horší jeho; ale divná věc — byl umístěn odloučeně v konci budovy, těsný, a co ještě horší, skoro ode všech zapomenut. V tu dobu, co oddíl malířský byl obecenstvem naplněn, v sochařském oddíle bylo pusto, a taková díla, jako náhrobek maršálův, práce Paula Dubois, „Genius odnášející oběti francouzsko-pruské války“, práce Merciera, — byla postavena až vně budovy. V Luxembourgském museu našel jsem skulpturu ve stavu ještě opuštěnějším: všecky práce stály v neveliké temné komnatě, zrovna jako v kůlně, člověk aby si je prohlídl, musel procházeti úzkým průchodem, a je div, jak při tom nenarazili sochami, neurazili rukou a nezašpinili nosů? To možno na vrub připsati toliko kulturní disciplině francouzského národa. Teď to tam je, daleko lepší, a přes to vše na Francouze a zvláště na francouzské národní museum přál bys sobě nepoměrně více. V Louvru bylo totéž: novější skulptura (až do těch dob ostatně) umístěna v přízemku; bílé mramorové figury rozestaveny podle bílých stěn; podlaha bílá, mramorová, světlo se všech stran, svrchu dolů; i chladno tu i pusto i nepřívětivě... Třeba podivit se, jak ti, komu přísluší to vědět, nevědí, že světlo pro skulpturu — totéž, co oči pro člověka, že nejlepší světlo — nebeské, svrchu, a nikoliv postranné — a ještě méně odražené.

Podobného cos neviděl jsem nikde. V Italii, ať už dobře, či

nedobře, malba a skulptura jdou ruku v ruce, jimi stejně tam se zajímají... Proč asi taková rozdvojenost zde, taková neláska ke skulptuře? V musejích vatikanském, florentínském, neapolském, všude je přívětivě, útulně, zvláště v neapolském. Tam sál skulpturní je zřízen ve slohu pompejanském; vcházíš tam jako do bohatého obydlí; každá věc má své místo, je postavena s láskou a znalostí věci; ani jeden předmět neztrácí ze své ceny, vábí vás k sobě, objevuje se ve vší své kráse. Hleděl jsem doptati se zde příčiny této nelásky ke skulptuře, ale od nikoho nemohl jsem dostati určité odpovědi. Ostatně brzy uhodl jsem sám. Zároveň se světovou výstavou otevřena byla též výroční umělecká výstava, a tady uviděl jsem francouzské umění v pravém světle... Na světové výstavě sebrána byla, abych tak řekl, nádherná kytice velikých růží, a tady, v zahrádce, byly všeliké, velké i malé, poupata i poupátka, ba i plevel, ba i kopřivy... Ale hlavní věc, přesvědčil jsem se, že, ačkoliv v naší době lidé dávají se unášeti zálibou, vášní a také modou, přece není té čisté, ryzí lásky k umění, jaká bývala kdysi ve středověku. Vzpomeňme na ten fakt, kdy znamenitý Benvenuto Cellini lil svého „Persea" z bronzu, že celá Florencie byla rozčilena: „Zdaří se, či nezdaří?"... Když Michel Angelo odmítal vypracovat náhrobek papeži Lvu X., předstíraje, že jiné práce nejsou ještě dokončeny, svatý otec zvolal: „Třicet let jsem na tebe čekal!" Podobných případů bylo mnoho v středním věku, zvláště v dobu Renaissance... A teď, proč zapomenuta je skulptura? Proč unášejí se toliko barvami, proč zapomněli na kresbu, a konečně proč většina obecenstva spokojuje se formou, zapomínajíc na obsah?... V tu dobu, o které mluvím, zastal jsem silné uchvácení se barvami. Takoví umělci, jako Delacroix, Millet a jim podobní, stali se obecnými modlami; oni zastínili všechny, a nikdo nepozoroval jiných umělců, s jinými přednostmi... Není pochyby, že jsou to velmi statní umělci; práce Milletovy, na příklad, jsou neobyčejně plastické; Delacroix má neobyčejné barvy, ohnivý tón, ale to jsou — přednosti zcela vnější, zvláště u Delacroix. Je to totéž, co v literatuře překrásná řeč, zvučný verš a pod. Ale vždyť Bůh dal lidem překrásnou řeč k tomu, aby mohli vyjadřovati své city a své vroucné myšlenky. Hle, a právě tohoto posledního našel jsem velmi málo, a málo kdo také tehdy toho žádal...

Ale zároveň s jednostranností zastal jsem zde i druhý proud, serioznější, vážnější — cosi, co podobovalo se nové éře v umění

— ačkoliv opět v oblasti čisté virtuosnosti. Myslím směr plain air impressionistů, s Manetem v čele. Ostatně musím podotknouti: nezamýšlím nijak vypisovati podrobně rozvoj francouzského umění za poslední dobu. Bylo by to stejně únavné i pro čtenáře, i pro mne. Rád bych toliko ukázal na hlavní fakty toho rozvoje, jmenovitě na to, co může zajímat i obecenstvo, i užitek přinésti mladým umělcům. Proč Manet rozvířil umělecký svět a rozburácel v něm takovou bouři? To lze objasnit několika slovy. Známo, že pohyb je život, ale zastávka — smrt. Čím více pohybu, tím více také života — a naopak. Ale čím silnější pohyb, tím méně dá se zachytit v umění. Známo, že když kůň běží, nemožno zahlídnouti ho podrobně. Většina umělců nevšímala si toho; oni pečlivě vymalovávali všecko a tím připoutávali své předměty k místu, zbavovali je pohybu, t. j. životní pravdy. Tak na př. v naší akademii umění jest obraz, představující hosudara jednoho, jak jede na kolesce; kůň běží, ale na kolách vymalovány všecky paprsky pravidelně. Ale jak zobraziti ten věčný pohyb, ten věčně chvějící se vzduch? Hlavní věc — zachytit první dojem předmětu, nepouštějíc se do podrobností. Od tohoto „première impression“ vzniklo také pojmenování impressionistů.

Potom byla ještě druhá nesrovnalost v umění. Umělci malovali scény, odehrávající se pod širým nebem, — doma v atelieru, kde barvy a tóny vycházejí naprosto jinými, než ve skutečnosti. Pro dobrého malíře, s jemným citem, takové opovrhování pravdou je totéž, co v kresbě křivé oči anebo nepoměrné ruce. Aby se kdo toho uvaroval, musí nevyhnutelně podávati správný vztah mezi předmětem a obklopujícím jej okolím, — jinými slovy, třeba dělat to, co vidíš, a dělat tam, kde to vidíš. Proti tomu těžko co namítat. Umělci „plein airu“ ukázali samozřejmě svou spravedlivou věc, ale za to, co se týká prvních dojmů, t. j. impressionismu, ve většině případů nesnesou kritiky. Kdož neví, že nastiňovat je daleko lehčí než zakončovat; že toliko konec korunuje dílo? Mimo to jsou předměty v klidném stavu, které nejen že ničeho neprohrávají, jsou-li dokončeny, nýbrž naopak, zcela jistě vyhrávají. Povídali mně: — odstupte na tu a tu vzdálenost, přimhuřte oči, a před vámi vystoupí živá příroda. Ale vždyť opravdové umění nemá potřebí ničeho podobného: ono má býti stejně dobré jak z blízka, tak z dálky; přimhuřování očí vzbuzuje dojem soumraku, kdy, podle přísloví, „všecky kočky jsou šedé“ ... Kdož neví, že pod závojem dámy zdají se

mladší a krásnější? Opakuju — opravdové umění nemá potřebí ničeho podobného ... na ně možno a slušno hledět zpříma, oběma očima, jak na samou pravdu, bez všelikých optických manýr. Ať tomu jakkoliv, Manet ve svou dobu pozvedl všecky umělce, milovníky umění i kritiky. Bylo nemálo řečí i pro, i proti: jedni ho zbožňovali, druzí proklínali, a tu, za zápasu, umřel sám umělec, dobyv sobě věnce mučeníka, z růží, propletených trny.

Manet jako umělec přinesl málo užitku umění. Z jeho prací zůstane toliko historická upomínka. Ale jako hlasatel, jako novotář, měl beze vší pochyby ohromný význam. V jeho theorii je mnoho nesrovnalostí, mnoho nesplnitelného, ale zároveň s tím i mnoho cenného, a, což nejhlavnější, on mnohé umělce donutil ohlédnouti se a zamysliti. Méně však pochopili jeho směr přímí jeho následovníci. Mezi nimi bylo mnoho nadaných, ale oni, bohužel, příliš dali se unésti novotou, nedovedli rozlišit u svého učitele dobré od špatného; jim zvláště zdálo se dobrým to, co bylo nemožné, krásným — nestvůrné, a oni začali malovat tváře s fialovými vlasy, tvrdíce, že při tom a tom osvětlení ony jsou takovy ve skutečnosti. Kreslili podivné perspektivy, podobné fotografickým snímkům, zhotovené neumělou rukou se vzdálenosti příliš blízké: popředí nadmíru veliké, a pozadí — nadmíru malé. Obyčejně ustanoveno bylo, klásti předmět přibližně do prostřed plátna, ba — rozdělit předmět na dvě části: s jedné strany předmětu objevuje se koňská hlava s předníma nohama, a s druhé — kůň odchází, zanechávaje pohledu divákovu zadní část, ocas a kopyta ... Obyčejně zasazovali obrazy do zlacených rámů — ale oni ukázali, že možno zasazovati do bílých, ba prostě do smrkových ... Ostatně, to byla toliko kvítka — jahůdky měly teprve přijít.

Současně s Manetem pracoval též druhý umělec, ale už směrem opačným. Mluvím o Puvise de Chavanne, dekoraterovi a malíři stěn. Tento druh malby zvláště prokvétal ve starém věku, rovněž ve středověku, kdy stěny chrámů okrášlovány byly malbami. V dobu Renaissance vymalovávány bývaly i plafondy v soukromých domech, ba i zevnější jejich průčelí. Ale zároveň s tím, příbližně v XIV. stol., začali pokrývati stěny čalouny, tkaninami, tlačenou koží, látkami, a konečně v XVIII. stol. stěny zůstávaly zcela bílé. Samo sebou se rozumí, že čím méně bylo poptávky po tomto umění, tím více ono ztrácelo svého významu,

a v některých střediskách Evropy až úplně vymizelo. Přihodilo se mi, že jsem uviděl v Petrohradě komnatu, kde na čtyřech stěnách bylo vyobrazeno čtvero ročních počasí — a vyšlo to šedě, červeně, černě a bíle . . . Ještě více byl jsem udiven malbou na chórech chrámu Krista Spasitele v Moskvě: co obraz — to jiná manýra, jiné barvy, jiná komposice — vůbec cosi jako rozladěný orkestr, kde každý hraje po svém. Podobná práce zobrazovací je nesnesitelna lidem alespoň poněkud přivyklým harmonii . . .

Ve Francii tento druh malby udržoval se následkem restaurování budov, hlavně kostelů, a částečně následkem i nových prací, jako byly malby v Pantheonu, v Hôtel de Ville, ve Velké Opeře a j. Bez odporu jedním z nejvíce vynikajících malířů tohoto druhu byl Baudry. Známo, že vojny rodí veliké vojevůdce, společenské jevy — veliké lidi, grandiosní stavby — veliké umělce. Bylo třeba vystavět Velkou Operu — zjevil se znamenitý architekt Garnier, a k jeho službám znamenitý malíř Baudry a sochař Carpeaux . . . Ale tu zmíním se toliko o Baudrym. Zřídka viděl jsem do takového stupně ušlechtilé, něžné barvy a kresbu, jak u tohoto malíře, a nazývají-li budovu novořeckou, možno jeho malbu nazvat novorenaissanční. Avšak Baudry byl jenom světským malířem; jeho barvy, jeho bohaté komposice odpovídaly bohatství okolí. Zcela jiného rázu je Puvis de Chavanne. Malba jeho je spíše duchovní, nálada více méně mystická. Puvis de Chavanne znám je všem dávno, ale jako by ho neuznávali, a teprve poměrně nedávno, na stará léta slovutnost jeho dosáhla apogea. Seznámil jsem se s jeho pracemi divným způsobem: šel jsem po výstavě a dle zvyku hleděl jsem na všecko s napjatou pozorností; hodina přešla, pozornost otupovala, nohy umdlévaly, řady obrazů se všemožnými sujety a barvami už se mi pestře míhaly před očima. Manévr, bazar, bouře mořská, svatý Jeronym, rvačka a podobizny — dobré i špatné, krásné i ohavné — vše to měnilo se v jakýsi chaos . . . (Pokračování.)

Význam a původ t. zv. základních práv v moderních ústavách.

II. Rousseauův contrat social není pramenem tohoto Prohlášení.

Ve svých dějinách vědy politické, nejobsáhlejším to díle toho druhu, jež Francouzi mají, Paul Janet rozbírá po důkladném výkladu společenské Smlouvy vliv, jejž mělo toto dílo Rouseauovo na Revoluci.

Ideu prohlášení práv člověckých jest prý odvoditi z vět Rousseauových. Co prý je Prohlášení jiného, než formulování státní smlouvy podle idejí Rousseauových a jednotlivá práva než klausule a podmínky oné smlouvy?

Tak zní názor posud běžný.

Contrat social má jen jednu klausuli, totiž: úplné vzdání se práv individua na společnost. Jedinec neponechává si ani atomu práva, jakmile vstupuje do státu. Všeliká práva, jež obdrží, dává mu volonté générale. která jediná rozhoduje o jejich mezích a žádnou mocí právně omezena býti nesmí a nemůže. Dokonce i vlastnictví přísluší jedinci jen státní koncessí. „Smlouva společenská“ činí stát pánem všech statků, jeho údů, kteří jen jako depositáři veřejného majetku pokračují v držení.

Občanská svoboda spočívá jednoduše v tom, co jednotlivci po odečtení jeho občanských povinností zbývá. Tyto povinnosti mohou býti uloženy jen zákonem; zákony musejí dle „Smlouvy společenské“ pro všechny občany býti rovné, to je jediné obmezení suverénní moci, které plyne ze své vlastní přirozené povahy a svoje záruky má samo v sobě.

Představa původního práva, jež člověk do společnosti přenáší a jež se jeví jako právní omezení suveréna od Rousseaua výslovně byla zavržena. Není takového základního zákonu, jenž by mohl býti závazným pro veškerenstvo, ani Contrat social sám.

Prohlášení práv však chce určiti věčné rozhraní mezi státem a jednotlivcem, které zákonodárce vždy má mít na zřeteli, jakožto meze, které mu jednou pro vždy položeny jsou „přirozenými, nezcizitelnými, posvátnými právy lidskými“.

Principie „Smlouvy společenské“ stojí tedy k jakémukoli prohlášení práv v odporu. Z nich nevyplývá právo jednotlivce, ale všemoc právně neobmezené vůle obecné. Lépe než Janet pochopil důsledky Smlouvy společenské Taine.

Prohlášení ze dne 26. srpna 1789 povstalo docela v odporu ke Smlouvě společenské. Ovšem měly idee díla tohoto jakýsi vliv stylistický na některé formule onoho prohlášení. Myšlénku „prohlášení“ samého nutno však hledati z pramene jiného.

III. Vzorem „Prohlášení práv člověckých“ jsou „bills of rights“ jednotlivých států severoamerické Unie.

Idea prohlášení práv byla ve Francii vyslovena již před tím, než se stavové říšští sešli. Různé „cahiers“ ji již obsahovaly. Obzvláště pozoruhodný cahier okresu Nemourského, jenž obsahuje kapitolu s nadpisem: O nutnosti prohlásiti práva člověcká a občanská a mimo to hotový návrh o 30ti článcích. Z jiných návrhů zajímá ten, který obsahuje cahier z tiers état města Paříže.

V národním shromáždění byl to však Lafayette, jenž 11. července 1789 podal návrh, aby v souvislosti s ústavou bylo vydáno vyhlášení práv, a sám také zároveň náčrtek takovéhoto prohlášení předložil.

Panující názor má za to, že Lafayetteovi podnět k tomuto návrhu dalo Prohlášení Nezávislosti severoamer. států. Toto Prohlášení i jinak považováno bývá za vzor, jenž konstituantě (sboru zákonodárnému) při uzavírání Prohlášení tanul na mysli. Mnozi s pochvalou dávají přednost stručné, úsečné formě a reálnému charakteru amerického dokumentu před nejasným slovopádem a doktrinářstvím Prohlášení francouzského. Bez výjimky tvrdí všichni, kdo vůbec jdou za francouzské Prohlášení zpět, že prohlášení nezávislosti Spoj. států ze 4. července 1776 první podává řadu práv lidských.

Prohlášení nezávislosti severoam. států vykazuje však jen jednu větu, podobající se prohlášení práv. Zní takto:

„Následující pravdy máme za tak samozřejmé (to be self „evident), zejména, že všichni lidé zrozeni jsou si rovni; že od

„svého Tvůrce jsou obdařeni jistými nezadatelnými právy; že „k těmto náleží život, svoboda a snaha po štěstí, že, aby tato „práva byla zajištěna, vlády lidem jsou dosazeny, které svoje „spravedlivé oprávnění ze svolení ovládaných odvozují; že kolikrát-„koli jistý útvar vládní proti těmto cílům působí rušivě, je právem „lidu, jej změniti aneb odstraniti, novou vládu dosaditi a ji na „takové základy postaviti a její moc tak upraviti, jak se to pro „jeho štěstí a prospěch nejjistějším jeví."

Tato věta je založena tak všeobecně, že z ní celý systém práv těžko bylo by vyčísti a odvoditi. Je tedy předem pochybno, že by ona byla vzorem Prohlášení francouzského sboru zákonodárného.

Tuto domněnku máme stvrzenu Lafayettem samým. Na jednom místě jeho memoirů, jež posud zcela bylo přehlédnuto, jmenuje vzor, jenž mu při jeho návrhu v Konstituantě tanul na mysli. Správně ukazuje na to, že kongress nově utvořeného státního svazku severoamerických svobodných států tehdá ani nebyl s to, aby pro jednotlivé, na suverénní státy vyrostlé kolonie ustanovil právní pravidla se závaznou mocí. Dovozuje, že v prohlášení nezávislosti jest vysloven jen princip lidové suverenity a právo na změnu vládní formy. Jiná práva jsou prý tam obsažena jen implicite ve vypočítávání právních porušení, jimiž odtržení od mateřské země má být ospravedlněno.

Ovšem ale byly ústavám jednotlivých států spolkových předeslány deklarace práv, které měly závažnou moc pro jich národní reprezentanty. První stát, který takové prohlášení práv v plném smyslu učinil, byla Virginie.

A prohlášení Virginie a jiných států spolkových bylo pramenem pro návrh Lafayettův. Ono působilo však nejen na něho, nýbrž i na všechny, kteří deklaraci práv chtěli uvésti ve skutek. Již uvedené cahiers vykazují jeho vliv.

Nové ústavy Severoamerických států byly totiž tehdáž ve Francii dosti známy. Již r. 1778 vyšel ve Švýcarech francouzský jich překlad, Franklinovi věnovaný. Jiný byl publikován roku 1783 na podnět Franklina samého. Jejich vliv na ústavní zákonodárství francouzské revoluce nebyl dosud dostatečně oceněn. Vůbec byla v Evropě do nejnovější doby známa jen ústava Unie, nikoli ústavy jednotlivých států, které v moderních dějinách ústavních zaujímají místo vynikající. Sami významní dějepisci a učitelé stát-

ního práva neznají faktu, že americké státy spolkové měly první psané ústavy. V Anglii a Francii počali již oceňovati význam amerických státních ústav, v Německu ale zůstaly téměř nepovšimnuty. Ovšem byly dlouhou dobu starší texty ústav těch v jejich celistvosti Evropě těžko přístupny. Vydáním však všech amerických ústav od nejstarších dob, (vydání to r. 1877 bylo uspořádáno na rozkaz senátu Unie) jsme teď s to, lehce se o těchto veledůležitých dokumentech orientovati.

Prohlášení práv ve Francii jest, celkem vzato, napodobením anglické „bill of rights“ aneb „declarations of rights“. Všechny návrhy francouzské deklarace, počínajíc už těmi, jež jsou navrženy v cahiers až k 21 projektům, jež byly předloženy národnímu shromáždění, podávají více méně stručněji neb obšírněji, obratněji neb neobratněji jejich ideje. Samostatnými přídavky v nich jsou jen všeobecná doktrinářská prohlášení aneb vývody, spadající v obor politické metafysiky. Je rozbírati, bylo by zbytečné.

IV. Prohlášení Virginie a jiných severoamerických států.

Dne 15. května r. 1776 filadelfický kongress kolonií k odpadnutí od mateřske země odhodlaných, vybídnul své členy, aby si dali ústavy. Z třinácti států, jež původně Unii tvořily, poslechlo jich toto vybídnutí do francouzské revoluce jedenáct. Dva podržely kolonialní charty od anglické koruny jim propůjčené, davše jim charakter ústavních zákonů, a to Connecticut chartu z roku 1662 a Rhode Issland z r. 1663, které tedy jsou nejstarší psané ústavy v moderním smyslu.

Z ostatních států byla první Virginie, která na konvenci sněmující ve Williamsburghu od 6. května do 29. června 1776 usnesla se na ústavě. Tato byla uvedena slavnostní „bill of rights“, která 12. června konvencí byla přijata. Sepsal ji Jiří Mason.

Na konečné znění měl značný vliv Madison. A toto prohlášení Virginie bylo vzorem všem ostatním, zejména též prohlášení samého kongressu Spojených států, které teprve tři neděle po virginském se stalo a jak známo Jeffersonem, občanem virginským, bylo navrženo. Ale v ostatních deklaracích mnohé věty byly jinak formulovány než ve Virginii a často nová ustanovení byla připojena.

Výslovná prohlášení práv podle virginského ještě před r. 1789 formulována v ústavě těchto států:

Pennsylvanie 28. září 1776.

Maryland 11. listopadu 1776.

Sev. Karolina 18. prosince 1776.

Vermont 8. července 1777.

Massachusetts 2. března 1780.

New-Hampshire a 31. října 1783 (vstoupila v platnost 2. června 1784).

V nejstarších ústavách New Jerseye, Jižní Karoliny, Nového Yorku a Georgie scházejí bills of rights, ale lze v nich přec nalézti mnohá příbuzná ustanovení.

V. Srovnání prohlášení francouzského a amerického a rozdíl v pojímání práva v Americe a Anglii.

Srovnání prohlášení amerického s francouzským ukazuje nejprve, že oběma společné jest ustanovování abstraktních a proto mnohoznačných zásad, neméně i pathos, jímž jsou prohlášena. Francouzové nerecipovali jen americké idee, ale i formu. Naproti mnohoslovnosti Američanů vyznamenávají se Francouzové přímo stručností, vyplývající z povahy jich řeči. Hlavně ve zbytečných a nic neříkajících definicích svobody a zákona deklarace (čl. 4. a 6.) vidět specificky francouzské přídavky. Dále jest ve francouzském textu (v čl. 4., 6. a 13.) rovnost před zákonem energičtějším způsobem vytčena, kdežto Američanům na základě jich sociálních poměrů a demokratických institucí zdála se býti samozřejmou a proto od nich jen příležitostně bývá vytýkána. V těchto formulacích francouzských poznáváme vliv „Smlouvy společenské", ale ani toto dílo nepřineslo nic v podstatě nového, americkým větám neznámého.

Pro dějepisce není při posuzování účinků francouzského prohlášení bez významu výsledek. Americké státy vyvinuly se svými „bills of rights" ve spořádané obce, v nichž nikdy nebylo si stěžováno na státoborné důsledky jejich vět. Zmatky, které ve Francii po prohlášení práv lidských nastaly, nemohou tedy býti podmíněny pouhými jeho formulemi. Spíše ukázalo se i tu, jaké nebezpečí může se skrývati v příliš spěšné recepci cizích institucí. Američané totiž r. 1776 stavěli jen dále na základech v nich dávno již existujících. Francouzové naproti tomu všecky základy svého státu podryli. Co tam bylo momentem ve vývoji konsoli-

dačním, stalo se zde jen příčinou dalšího rozvratu. To prozíravější mužové, jako Lally Tollendal a především Mirabeau již tehdá postřehli.

Pro právního historika povstává však při pozorování amerických bills of rights nový problem: Jak to, že právě Američané dospěli k takovýmto zákonodárným ustanovením?

Povrchnímu pozorování zdá se být odpověď netěžká.

Již jméno ukazuje na anglický pramen. Bill of rights z roku 1689, Habeas-Corpusacte z r. 1679, petition of rights z r. 1627 a konečně Magna Charta libertatum zdají se býti nepochybnými předchůdci Virginské bill of rights.

Zajisté že upomínka na tyto proslavené anglické zákony, které přece od Američanů byly považovány za část jejich zemského práva, měla podstatný podíl na prohlášeních z r. 1776. Mnohé věty z Magna Charta libertatum a anglické bill of rights byly Američany jejich katalogu práv přímo vtěleny.

Přes to dělí americké deklarace hluboká propast od zmíněných anglických zákonů. Dějepisec americké revoluce, Bancroft, praví o virginském prohlášení, že ve jménu věčných zákonů lidského bytu protestoval oproti veškeré tyranii: „Anglická petice práv z r. 1688 byla historická a hleděla nazpět, prohlášení Virgienie naproti tomu vyvřelo bezprostředně ze srdce přírody a prohlásilo vůdčí zásady pro všechny národy v časech budoucích.

Anglické zákony, stanovící práva poddaných, povstaly všecky z určitých podnětů a jsou potvrzením anebo interpretací práva již platného. Sama Magna Charta neobsahuje nového práva, jak již Sir Eduard Coke, veliký znalec anglického práva, počátkem 17. stol. poznal. Anglické zákony daleky jsou toho, aby uznávaly všeobecná práva lidská, nemají moci a úmyslu, zákonodárné činitele obmezovati a tvořiti principy pro zákonodárství budoucí. Dle anglického práva jest parlament všemocný, všechny jím vynešené aneb potvrzené zákony jsou rovnocenné.

Americké deklarace naproti tomu obsahují pravidla, která stojí nad normálním zákonodárcem. Jak v Unii, tak v jednotlivých státech jsou pro obyčejné a pro zákonodárství ústavní různé orgány, a soudce bdí, aby ústavy normální mocí zákonodárnou byly zachovány. Užití zákona, jenž by dle jeho mínění základních práv se dotýkal, musí zameziti. (Pokračování.)

V. Moderní historism: Náboženstvím je nevědomost.

Herbert Spencer.

Po revoluci mnozí lidé obraceli se k minulosti a srovnávali ji s přítomností, zároveň v ní hledajíce útěchy; druzí utíkali se do budoucnosti — stejně od přítomnosti se odvracejíce. Utopism obrácený k minulosti, utopism obrácený k budoucnosti. Historický smysl na každý způsob se sesílil, doba nová vůbec slyne svým historismem, chceme-li tak označit ten t. zv. historický smysl a (romantickou) zálibu v minulosti. Filosofie stává se po výtce filosofií dějin, pěstuje se vůbec historie všech oborů a odvětví.

Tento smysl historický jevící se v politickém hloubání o společnosti, jevící se theoreticky v historii, sociologii a filosofii dějin přenáší se na přírodu a celý svět, od dějin člověčenstva pokračuje se k dějinám všehomíra, všeho živého a mrtvého. Vzniká t. zv. filosofie přírodní, jejížto pokračováním a obnovením je moderní evolucionism. Také Darwin dostal podnět ke svým studiím z sociologických (populačních) záhad Malthusových.

Evolucionism a historism splývají, ale evolucionism je více než historism. Myšlenka evoluční obsahuje prvek zvláštní a nový: věci a bytosti nynější vyvinuly se z věcí a bytostí dřívějších stálým a postupným změňováním (transformism) — pokrok, ve který nás učila věřit filosofie dějin a dějiny, stává se vývojem a to vývojem k formám všeho bytí pořád složitějším a dokonalejším.

Evoluční učení vystouplo revolučně a vystouplo hlavně proti náboženství. Strauss na př. nadchl se Darwinem proto, že jeho učením, jak myslil, unikl pojmu stvořitele. Populární myšlenka, v níž nové učení se vyčerpávalo: člověk pochází z opice, bylo heslem útočným a útočilo se proti positivnímu náboženství a to nejen proti theorii, ale také a snad nejvíce proti nábožen-

ským názorům ethickým. Evolucionism sliboval názor na svět docela nový a ovšem také docela nový řád společenský. Zákon boje o život zdál se být zákonem docela novým a jiným než odvěký zákon lásky a horliví vyznavači nového učení líčili nám nejen novou minulost, ale také docela novou budoucnost. Utopism starší, hospodářský sesilován utopismem přírodofilosofickým — lidé počali již vidět nadčlověka.... Pro mravní a myšlenkovou situaci doby jistě je charakteristické, že evolucionism stal se vyznáním velikých mass, specielně sociální demokracie. Materialism, v nějž ústila filosofie hegelovské levice, změnil svou diskreditovanou firmu a stal se evolucionismem. Dnes také evolucionism již stárne — die Todten reiten schnell.

*

Čelným evolucionistickým filosofem je Herbert Spencer. Pokusil se o celkový evolucionistický názor na svět. Životní práce Spencerova imponuje v každém ohledu a mně právě tím, že evolucionistickou ideu provádí s velikou důsledností. Podávaje názor na svět celkový Spencer přirozeně dílo své skončil soustavou ethickou; a s samého počátku své vědecké dráhy Spencer svou filosofií řeší všecky nalehavé otázky doby, zejmena však otázku náboženskou. A jak se nám teď už rozumí samo sebou, snaží se odpovědět k těm problémům, které formuloval Hume a k nimž před ním odpovídali Kant a Comte. Spencerova filosofie je vědomým pokračováním v myšlenkách těmito filosofy rozpracovanými.

A ovšem i Spencerovi především běží o problém kausalitní. Herbert Spencer studuje záhadu vývojově ukazuje, jak naivní filosofie primitivního člověka krok za krokem dozrává k přesvědčení moderního člověka myslícího vědecky. Primitivní člověk kausální problém formuluje anthropomorficky, přenáší pramen energie, jejž pociťuje v samém sobě a jenž mu vykládá změny jím samým způsobené, na všecky změny mimo sebe a arci také na změny jim samým nezpůsobené. Čas po čase dozrává v něm idea síly nespojované s duchem lidským, ale spojovaná s duchy mimolidskými a nadlidskými. Tou měrou, kterou tyto duchy četné a menší se ztrácejí v jednom všeobsáhlém původci, idea objektivní síly se odpoutává od síly znané ve vědomí; u člověka myslícího vědecky tato dissociace dostupuje své výše. Člověk vědecký vykládá si všeliké fysické změny působením síly; avšak

tuto sílu pořád si představuje podle té vniterní energie, jíž sobě je vědom jako energie svalové; jsme nuceni, symbolisovat sílu objektivní pojmy síly subjektivní, protože žádného symbolu jiného nemáme. Na posledním stupni svého vývoje dospěli jsme tedy poznání, že síla, jež existuje mimo (beyond) vědomí, nemůže být podobná k tomu, co známe jako sílu ve vědomí, že však přece, proto že jedna může stvořiti druhou, obě musejí být rozličnými mody jedné a téže síly. „Tudíž konečné vyváznutí ze spekulace, započaté člověkem primitivním, je, že Moc, zjevující se venkoncem Všemmírem a rozlišovaná jakožto hmotná, je táž Moc, jež v nás samých vytryská pod formou vědomí." *)

Spencer, jako Hume a Comte (v positivní filosofii) proti sobě staví anthropomorfism a výklad vědecký, vylučující jeden druhý; historický vývoj spočívá v tom, že člověk postupem času pořád méně je anthropomorfem, přestávaje na přesném výkladu vědeckém a ten spočívá v tom, že se všecky přeměny vykládají pojmy síly, síly jedné a jednotné. Historický vývoj je tedy po stránce filosofické a vědecké přestáváním původního anthropomorfismu nebo-li podle výrazu Fiskea processem deanthropomorfisačním; tu deanthropomorfisaci uskutečňuje věda, nahrazujíc anthropomorfismy, i nejjemnější, stále a stále všeobecnými a všeobecnějšími zákony, týkajícími se konec konců té jedné a jednotné síly.

Výklad Spencerův čte se velmi pěkně, přímo vidíme, jak primitivní člověk, řekněme divoch, se stává moderním filosofem: s počátku velmi hrubě anthropomorfisuje, ale poučen jsa zkušeností, anthropomorfisuje pořád méně a méně, až konečně nalézá evolucionistickou formuli své původní záhady. Záhada ovšem je pořád stejná — divoch jako filosof musí vyložit svět týž a v podstatě stejný; odpověď divochova je nesprávná, ale přece obsahuje jádérko pravdy, jak to ani podle evoluční theorie jinak býti nemůže.

Shody s theorií Humeovou jsou patrny, ale jsou také patrny neshody a ty jsou značné a takové, že by skeptika neuspokojily. A jak by? Hume ukázal by Spencerovi, že není dost rozhodný v tom, zdali filosof smí a do které míry smí anthropomorfisovat — čteme, že se člověk vědecký zbavuje příměsků anthro-

*) Názory Spencerovy podány zde podle formulace ve spise Ecclesiastical Institutions (1855); viz § 659.

pomorfických, ale čteme zároveň, že nemůže se obejít bez „symbolisace“, že totiž sílu objektivní „symbolisuje“ pojmem síly subjektivní: Co je to „symbolisovat“? Je to anthropomorfosovat nebo ne? Patrně filosof také jestě jako divoch má respekt před slovy.

Hume byl by však nespokojen ještě více a hlavně theorií, že Moc (o tom velikém: M později) objektivní je totožná s Mocí v nás samých pod „formou“ vědomí existující: kde je tomu tvrzení důkaz? — „Jedna může stvořiti druhou“: je to pravda? Je naše vědomí stvořeno Mocí objektivní? Kritičtí biologové a psychologové nepochybují ani okamžik, že vědomí tak snadno se vyložit nedá. Spencer to jistě ví také a proto se hradí slovem, že síla objektivní a subjektivní je „modem“ síly jedné a téže: tedy jen modem? A co je to modus?

Hume by však konečně to všecko Spencerovi odpustil.

Neběží přece jen o to, jak divoch, jak evolucionista kausální problem si formuluje — ale o to běží, máme-li o kausálním spojení jasný, přesný pojem, vidíme-li do toho spojení tak, jak vidíme do spojitosti rovnice, že $5 + 7 = 12$. Hume přece nepopírá, že kausálního pojmu nemáme; Hume nepopírá, že s pojmem tím dost výhodně v theorii i v praxi operujeme; ale to tvrdí, že pojem ten je bez obsahu, že je to pojem ‚slepý, pouhý zvyk, ne pojem rozumný a rozumový. Platí tudíž pokud zkušenost (rozumí se: zkušenost minulá) sahá, ale ani krok dále.

Proti této skepsi Spencerova formule je slabá.

*

Z rozřešení (vlastně nerozřešení) Humeovy otázky vyplývají další názory Spencerovy a jeho postavení k problému náboženskému samy sebou.

Té veliké chyby, které se dopustil Hume a ještě i Comte, že totiž původní anthropomorfism pokládali za náboženství a za náboženství nejsilnější, Spencer se již nedopouští.

Lépe analysuje, co ten původní anthropomorfism je a jak se vyvíjí: Tak jako Tylor ukazuje především na fakt, že člověk primitivní věří v duchy a snaží se vyložit, jak tato víra vzniká. Sny a co v nich vidí vnukají divochu mínění, že má svého vlastního dvojence, jenž ve snu přichází a odchází; věří totiž že to, co ve snu vidí, je skutečností. Zvláštní a chorobné stavy jako mdloba, padoucnice a t. d. utvrzují ho v tomto animismu (slovo Tylorovo) a také mnohé jevy v přírodě jako na př. ozvěna

stíny a t. p. tuto víru sesilují. To druhé já člověkovo je původně tak hmotné, jako já vlastní; ale časem stává se nehmotnějším, stává se také nezničitelným, nesmrtelným (s počátku je zničitelným), duchovějším. Duch tento pokládá se za příčinu všeho toho, co se děje s osobami živými: jak na př. ve spánku živého opouští, tak zase může v něj vcházeti a tak vysvětlují se podivné stavy pathologické jako padoucnice, choromyslnost (= posedlost) a konečně i smrt. Výmýtání duchů, jejich zažehnávání a přemáhání vzniká — zaklínači a čaroději stávají se důležitými osobami a osobami posvátnými. Z těchto zvyků (zlé duchy přemoci nebo usmířit, dobré si naklonit) vyvijí se kult; hrůza před duchem posvěcuje zejména pohřebiště, z hrobu stává se časem chrám a t. d. a t. d. — všecka víra v různá božství vznikla z pocty předků (duchové předků mají přirozeně největší váhu) a všecek náboženský kult je v zárodku obřadem pohřebním. (Z pokrmů určených mrtvým staly se oféry, zabíjení otroků a t. d. stalo se obětí krvavou, zdržení se pokrmu ve prospěch ducha stalo se postem, chvalořeči a prosby k duchům mrtvých vyvinuly se v modlitby a t. d.)

Tak z kultu předků podle Spencera dá se vyvodit všecka modloslužba, všecek polytheism.*) Pojmy duch a bůh primitivnímu člověku jsou totožny. Jak více ctí a jak větší má strach před člověkem silnějším (fysicky-duchovně), tak také více ctí duchy-bohy silnější. Vzniká hierarchie duchů a celý systém mythologie. Hlava rodiny napřed v rodině a v původní společnosti je autoritou světskou (vůdcem) a duchovní (knězem); časem tyto dvě funkce se oddělují a tou měrou, kterou společnost se urůzňuje, vznikají různé kulty, vzniká kněžstvo polytheistické a z něho konečně vyvinula se církevní organisace monotheistika, monotheism přirozeně vyvinul se z polytheismu.

Spencer velmi dovedně tímto způsobem modernisuje starého Euemera, jenž už 300 let před Kristem zvláštním spisem dokazoval, že bohové a heroové nejsou než lidé, již se po smrti zbožňovali. Jak se Euemeros dovolával hrobu Jovišova na Kretě, tak Spencer z nové literatury přináší pro sebe mnohé a mnohé doklady. A není pochybnosti, že do jisté míry má pravdu — do

*) Fetišism podle Spencera není tedy původní formou náboženskou, nýbrž animism; z animismu teprve fetišism vyvíjel se jako postranní účinek víry v duchy. Totiž: Jakmile člověk věřil v duchy a duchy mnohé, hledal je také v předmětech člověku podobných, konečně v předmětech nezvyklých.

které, je otázka. Ale o to teď neběží, chtěl jsem jen ukázat, jak Spencer vykládá vznik náboženství a jak vedle a proti náboženství staví filosofii.

*

Spencer, už jako evolucionista, vidí docela správně, že se posud vyvíjela netoliko věda, ale i náboženství, a proto myslí, že i budoucně potrvá vývoj obou; ba věří dokonce, že chronický antagonism, jenž mezi oběma posud byl a ještě dnes je, dalším vývojem a zdokonalením obou zmizí. Filosofie evolucionistická má dokonce úkol, náboženství a vědu usmířit.

Věda neničí náboženských idei a citů; neboť čeho ubírá tajemnosti „starého výkladu", zase „novému" přidává. Vývoj vědecký je s jedné stránky postupným přepodobováním (transfiguration) přírody: kde obyčejné pozorování vidí úplnou jednoduchost, věda odkrývá složitost — kde se zdála být absolutní nehybnost, věda postřehuje činnost — kde se zdála být prázdnota, poznáváme podivuhodnou hru různých sil. Každá generace přírodovědců odkrývá v tak zvané „mrtvé hmotě" síly, o nichž se starším nezdálo a tak krok za krokem dospíváme vědou nikoli k názoru, že Vesmír je mrtvou hmotou, nýbrž že je všude živý, třeba živý „ne-li v užším, přece ve všeobecném slova smysle".

Toto přepodobování přírodozpytců sesiluje se však také přeměňováním, vyplývajícím ze spekulací psychologických. Analyse našeho nitra nutí nás připustit, že náš vědecký výklad jevů, jež objekty poskytují, jsou vysloveny prvky našich počitkův a ideí t. j., že prvky ty, přináležející k vědomí, nejsou než symboly něčeho, co je mimo (beyond) vědomí. „Ačkoli analyse potom restituuje (reinstates) naši primitivní víru v tom rozsahu, že za (behind) každou třídou zjevů (phenomenal manifestations) vždycky je n e x u s, jenž je realitou, zůstávající pevnou uprostřed (amid) změnitelných zdání (appearances), přece poznáváme, že tento n e x u s reality pro vždy je našemu vědomí nepřístupný". Do činností (activities), skládajících vědomí, nemohou vcházeti činnosti jsoucí mimo vědomí a tyto zdají se tudíž býti bezvědomými; avšak fakt, že jedny druhými jsou způsobeny, vede k úsudku, že jsou téže podstaty. A proto že tedy jsme nuceni představovat si vnější energii pojmy energie vniterní, obraz Všehomíra stává se spíše spiritualistickým než-li materialistickým — třeba další úvahy vnucují nám pravdu, že pojem této poslední energie, po-

dávaný ze subjektivních činností, nikterak nemůže nám ukazovat, co je.*)

Vědecká analyse neničí tedy hlavního předmětu náboženství, nýbrž přeměňuje jej pouze; ve svých konkrektních formách věda obor náboženských citů rozsiřuje. Od samého počátku vědy vzrůstá schopnost pro podiv — divoch je často indifferentní. Jaké na př. biologie odkrývá v nejobyčejnějších věcech divy a podobně vědy jiné — platí i o vědě, že „nebesa zvěstují slova Boží“. A pokrok vědy a poznání tento pocit náboženský ještě sesílí; teď nejsilnější a nejvzdělanější duch nemá vědění ani schopnosti, „symbolisovat v myšlení plnost věcí“. Jsme teď každý ještě příliš obmezeni na studium malé části přírody, neznáme jiných oborů, a známe-li je, nedovedeme je všecky pochopovat jako celek; v budoucnosti vyvinulejší duchové utvoří si třeba vágní poznání všech jednotlivostí v jejich celku a tím také cit jejich bude povýšen nad cit náš dnešní, tak jak dnešní civilisovaný člověk citově je povýšen nad divocha.

Věda donutí nás sice k agnosticismu, avšak zároveň bude člověka ustavičně pobádat, aby si vymyslil (to imagine) nějaké rozřešení Veliké Hádanky, o níž ovšem ví, že nemůže být rozřešena. Pozná pořád lépe, že hlavní pojmy: původ, příčina a účel jsou pojmy relativními přináležícími pouze myšlení lidskému, které větším dílem (probably) nedají se upotřebovat o „Poslední Realitě“, přesahující (transcending) lidské myšlení. Avšak ačkoli má podezření, že výklad (explanation) je slovo beze smyslu, jest-li že se ho užívá o této Poslední Realitě, přece cítí se nucený myslit, že výkladu být musí.

Jedna pravda musí se nám stávat vždy jasnější — pravda, že existuje Nedostižitelná Existence všude se jevící, jíž nemůžeme ani nalézt ani si myslit počátku ani konce. Uprostřed tajů, které se stanou tím záhadnějšími, čím více se o nich bude myslit, zůstane „jediná absolutní jistota: že jsme ustavičně tváří v tvář před Nekonečnou a Věčnou Energií, z níž pocházejí věci všecky“.

*

Spencer, jak slyšíme, očekává smíření vědy a nábožnnství a očekává to smířeni, pokud při tom běží o filosofii, od evolucionismu — anebo určitěji řečeno, od evolucionistického mo-

*) Eccles. Inst. § 660.

nismu. Neboť o monism se tu jedná, pokud názory Spencerovy jsou důsledny a určitý.

Ale v tom to vězí — Spencerův agnosticism je sám v sobě nejasný a neurčitý. Spencer představuje nám kulturní proces jako stálou desanthropomorfisaci, a již tím je řečeno, že anthropomorfism a s ním také náboženství je síla positivní, kdežto desanthropomorfisující věda je více nebo cele negativní. A Spencer se velmi klame mysle, že náboženství bude mít před jeho negativním monismem veliký respekt a bude se s ním smiřovat.

Spencer přece sám mluvívá tak, jako by bylo mezi anthropomorfismem a vědeckým výkladem rozdíl naprostý. Na citovaném místě praví se, že vědecký pojem energie je prost anthropomorfických příměsků. Podobně čteme jinde, že člověk pořád víc a více zhošťuje se anthropomorfických názorů, poznávaje, že i theism je nedostatečný; vadí mu na př. učení o pekle, že by bůh mohl věčně trestat, vadí mu učení, že by pokolení celé mohlo být trestáno pro nepatrný hřích Adamův, poznává, jak si odporují vlastnosti, jež se bohu připisují atd. — člověk tudíž zanechává prvý, konečně i „vyšší anthropomorfické charaktery připisované Prvé Příčině, dospívaje k „vědomí přesahujícímu formy určité myšlénky“*).

A je to možné, mít vědomí anebo, určitěji řečeno, mít idee bez určité „formy?“ Spencer kriticism Kantův přeměnil divně! Kant snažil se v potu tváře dát kriticismu ve všech hlavních otázkách metafysických obsah co nejpositivnější, Spencer spokojuje se pouhou negací, nerozváživ ani, že žádá nemožnost — „vědomí přesahující formy určité myšlénky“! Avšak: Spencer sám ví nejlépe, že takové negativní myšlénky ani nejsou možny. Ve svých „Prvých Principiích“, kde nám podává základní filosofické pojmy svého evolucionismu, mluví jednou o problemě takto: „Jsme nuceni utvořit positivní, ačkoli vágní vědomí toho, co přesahuje určité vědomí.“**)

A Spencer tudíž o tomto svém „Nepoznatelném“ sem tam všelicos poznává, jak jsme již slyšeli, když prohlašuje totožnost síly objektivní a subjektivní. V celku však, to je vidět, nerad o těch věcech mluví, nerad se vyslovuje určitě. Tak zejména

---

*) 658 Círk. Zřízení.

**) Cituji podle výtahu Collinsova, Spencerem uznaného (An Epitome of the Synthetic Philosophy) 2. vyd. 1890, p. 12.

na konci svých „Prvých Principií“ demonstruje, že prý jeho evolucionism nepodporuje ani materialistický ani spiritualistický názor o „poslední podstatě věcí“; ale týmž dechem zase od něho slyšíme, že pojmy hmoty a ducha jsou jen znamením, symbolem „neznámé reality, jež oběma je základem“ — odkud v í m, že ta n e z n á m á realita mým p o j m ů m hmoty a ducha je z á k l a d e m a co to znamená? Prvá příčina jest, je Nekonečná a Věčná Energie, z níž všecky věci pocházejí — nejsou to určení také positivní?

To jsou neurčitosti povážlivé. Spencer může si být jist, že theologové velikých písmen, jimiž Spencer to své „nepoznatelné“ X píše, se neleknou a o smír s takovou filosofií stát nebudou. To je dilettantism nebezpečný, z agnosticismu stane se konečně gnostická — ignorance nebo česky řečeno: vrátíme se agnosticismem zase k pověře. Já alespoň pro osobu svou před velikým „N“epoznatelným, před „V“elikou „H“ádankou, „V“ěčnou „E“nergií atd. smekat nebudu.*) To Comte v té příčině byl určitější, pokud totiž že vědomě se hlásil k fetišismu. Agnosticism Spencerův není také nic jiného.

*

Je s tím agnostickým náboženstvím Spencerovým kříž.

Jistá nejasnost a neurčitost vzniká také z toho, že přece jen nedosti pečlivě liší náboženství od anthropomorfismu. Nedopouští se tak hrubého ztotožňování jako H u m e a C o m t e, ale dost na tom, že staví proti sobě vědu a náboženství, kde se de facto jedná o protivu názorů vědeckých (neanthropomorfických) a anthropomorfických.

Tuto neurčitost a nejasnost vidíme v tom, že „náboženskému vědomí“ přisuzuje obor toho, co je mimo a nad smysly, kdežto „vědomí obyčejné“ zabývá se oborem smyslů.**) Proto

*) V originále velikými písmeny psáno:
Unknowable,
First-**C**ause,
Power,
Universe, **N**ature,
Eternal **E**nigma,
Ultimate **R**eality,
Inscrutable **E**xistence,
Infinite aud **E**ternal **E**nergy a snad ještě více. (Snad se to Angličanovi nevidí tak veliké, protože také své já (J) a vždy píše veliké.)

**) Církev. zřízení, § 656.

rozlišuje idee náboženské a vědecké (v Prvých Principiích). Velmi často mluvívá o náboženských ideách a citech — v čem zase vidět vliv německé filosofie pokantovské.

Jak už naznačeno, vidí příčinu chronického boje mezi náboženstvím a vědou v tom, že obojí posud byly a jsou nedokonalými. Až budou dokonalejšími, boj přestane.

Náboženství je prý potud správno, pokud se drží pravdy, že věci jsou manifestací moci, přesahující naše poznání — chybovalo tudíž tím, že o té nepoznatelné moci podávalo určité a absolutní (tedy anthropomorfické) představy. V tom právě věda ustavičně náboženství očisťovala od těchto „nenáboženských prvků“ — věda podávala „nábožensštější pojmy“ než náboženství samo. Ale vada vědy posud byla, že se spokojovala řešením „povrchním“, „nevědeckým„*). Tím, že obojí, náboženství i věda, byly „neúplny“, vznikal a trval jejich spor a boj. Mezi dokonalým náboženstvím a dokonalou vědou tedy sporů nebude, nastane usmíření. Pro další boj Spencer žádá toleranci a to netoliko pro konservatism nábožeský ale i pro vědecké myšlení pokrokové.

Budoucí vývoj náboženský představuje si asi takto: duchovní moc v budoucnosti se oddělí od světské ještě úplněji nežli posud, církve státní zaniknou a nastane úplná autonomie každé náboženské obce. Kněžský úřad úplně zmizí, ale nezmizí „jistí představitelé“ jeho. Po stránce dogmatické theism ustoupí agnosticismu a proto ztratí se kult k usmíření božství, ale z toho nenásleduje, že zmizí obřad všecek, udržující vědomí naše o poměru, v němž stojíme k Neznámé Příčině a dávající výraz citům, vědomí toto sprovázejícím. Zůstane potřeba, zmírniti příliš prosaickou a materielní formu života, která vzniká od zaujetí všední prací denní a vždy budou míti své místo ti, kdo dovedou svým posluchačům vštípiti náležitý smysl pro ono tajemství, v němž pohřížen je počátek a smysl Všehomíru. Spencer proto očekává, že zejména hudební výraz citů sprovázejících tento smysl se zdokonalí: již teď protestantská církevní hudba, méně osobní než kterákoli jiná, dobře slouží k výrazu citů, vzbuzených pomyšlením na nestálý život jednotlivce a člověčensta — život, jenž je nepatrný produkt té Moci neobmezené. Hudba budoucnosti citům těmto dá výraz ještě lepší . . .

Duchovní konečně budou míti v budoucnosti úkol po výtce

*) Prvé Principy, § 27. a násl.

ethický a zejména bude jejich starostí, nevštěpovati pravidel již známých, ale nová potřebná pro socialní život pořád více a více se komplikující . . .

Opakuji, je s takovým náboženstvím kříž. Dilettantický historism svádí Spencera ke zbytečným koncessím — a náboženství usmiřovací! Proti takovým, sit venia verbo, filosofickým limonádám lze říci jen tolik. Když už mám mít náboženství také ve staré formě, pak ho nikdy nemohu mít dost — výrok Byronův a stanovisko Comteovo; anebo, a tak si to vůči Spencerovi formuluji já sám, jsem s tím vším starým na dobro hotov.

*

Také Spencer redukuje náboženství hlavně na mravnost, jako všichni jeho učitelé. Hume v praxi skeptikem být nechtěl; Kant z mravnosti učinil podstatu náboženství a Comte založil náboženství člověčenstva. Spencer netroufá si redukovat na mravnost náboženství všecko, ale téměř všecko; proto s takovou emfasí mluví o své ethice, prohlašuje ji za svůj spis hlavní a za dovršení své filosofie.*) A ethika Spencerova ústí v domorostlý anglický utilitarianism.

Adam Smith měl nešťastný nápad rozstřihnout člověka logickými nůžkami na dvě polovice, na egoistickou a altruistickou; ostatně to by tak nevadilo, ale hlavně že zapomněl toho svého člověka zase scelit. Tak se stalo, že národohospodářští následníci Smithovi spokojili se tou jednou polovičkou, jakž takž svými mastěmi polotvora zhojili, ale zle se mu to chodí o jedné noze, zle se mu vidí jedním okem, ale nejhorší je při tom, že srdce je v té druhé polovičce a té se nikdo neujímal. Až hodní utilitariáni vzpomněli si té druhé polovice a vykonali skutek samaritánský; spojit nešťastného rozdvojence v živý celek nedovedli, ale oblékli ho do těsného obleku z nejjemnější anglické látky a tak ten chudák člověk jakž takž světem se proklepává. Plato neměl tušení, že jeho poetická myšlénka tak podivně bude prováděna moderními hospodáři. Plato snil o božském Erosu — — byl ještě velmi naivní; hospodáři a náš sešitý Angličan Erosu nepotřebuje, má již svého potomka — homuncula! . . .

Že prý člověk hledá štěstí a to štěstí mu je zabezpečeno, a hlavně těm jeho po-po-potomkům uděleno bude přirozeným

*) The Principles of Ethics, 2 sv. 1892—3.

vývojem, egoism a altruism, individuum a společnost, dostanou se do evolucionistické rovnováhy . . . Přiznávám se, že utilitari anism ve všech formách mne činí nervosním.

Jen úzkoprsost a neznalost člověka a skutečného života mohla nalézti pohodlnou formuli, že člověk baží po slasti, blaženosti a štěstí a pak také po slasti a blaženosti a štěstí jiných (rozumí se, že „pak také“). Já si netroufám obsáhnout všecko životní úsilí jednou formulí, ale to vím jistě, že člověk po štěstí atd. nebaží, ani ten kupec, ani ten bankéř (ten jistě ne!), ani ten bon vivant. Že hedonistickou formuli mnozí akceptují — o tom není pochybnosti, je tak pohodlná a vykládá svět a život tak úžasně jednoduše — všecko naše bažení a dychtění „ta Veliká Hádanka“, před kterou i Spencer má takový respekt, je tak úžasně prostě rozřešena — chceme slast a basta! A vezmeme-li si dokonce Benthamův rejstřík slastí a strastí a k tomu jeho škálu a tarif, máme život vyložený . . . Všichni ti velicí proroci, svatí, mystikové a myslitelé, vynálezcové, politikové a vojevůdcové, všichni ti básníci a umělci, všichni, kteří si lámali hlavu a v šanc dávali svůj život — oni všichni hledali štěstí, všichni kupovali od společnosti blaženost, tedy asi kilo, 5 grammů, 7 decigrammů, 3 centigrammy, 9 milligrammů slasti. Teď teprve můžeme pochopit, jak všichni ti proroci, svatí atd. byli nepraktičtí, jak nepraktický byl na př. Kristus, jenž na štěstí a na slasti ani nevzpomněl!

*

Nebožtík Huxley napsal jednou (měl zlé péro!) o náboženství positivistů, že by raději ctil stádo divokých opic, nežli jejich zrozumělou ideu člověčenstva. Huxley, když to napsal, netušil, že brzy podobně příkře dá výhost evolucionistické ethice. (Zapomněl jsem podrobněji ukázat, že evolucionism ethicky se zachytl na hedonismu, ale to čtenář si doplní sám; je také příliš jasno: boj o život, zachování sebe a rodu, vynikání nejschopnějšího atd. to všecko konec konců neznamená nežli to, co dávno hlásali hedonisté, rozumí se, hedonisté egoističtí.)

Huxley totiž, dávno již pokládaný za hlavu anglického agnosticismu (název ten pochodí od Huxleyho, a nemýlím-li se, užil ho nejprve o Spencerovi), měl 1893 na universitě oxfordské přednášku, která nejen v Anglii, ale i na pevnině učinila značný rozruch; je předmětem úvah posud.*) „Příroda kosmická není

*) Huxley, Evolution and Ethics, 1893.

školou ctnosti, nýbrž táborem nepřátel přírody ethické;" v přírodě je jen boj o existenci a odsud pravidlo pro ethickou správu životní, dělat v každém ohledu pravý opak toho, co vede k úspěchu v přírodním zápase o existenci: ethika „na místě nemilosrdného sebeuplatňování žádá sebeobmezování."

Je nepochopitelno, že toto příkré protipostavení přírody a mravnosti zarazilo — moderní agnostik, evolucionista, hlásající descendenční theorii a stanovící místo člověkovo v stupnici živočichů*), nemluví anno 1893 jinak než Pavel, stavící proti sobě přírodu a milost?

Spencer sám se po přednášce ozval,**) aby upozornil na tuto slabou stránku; za tou příležitostí však vyslovil svůj souhlas s Huxleyovým odsouzením „fanatického individualismu naší doby". Již ve své ethice Spencer velmi rozhodně se postavil proti „mizernému laisser-faire" žádaje státní obmezení svobodné konkurence a smluv, věda dobře, že nejsou pouze vraždy zločinné, ale i »obchodní".

Ostatně podobně jak Huxley, mluvil před tím sám Darwin, také Wallace, Fiske a jiní darwinisté, evolucionisté, odsuzují pro společnost a život lidský egoism a násilí. To jest: revoluční evolucionism v praxi a ethice stává se konservativním. Huxley nemluví pouze proti učení Ravachola a Co., ale obrací se také proti sociální demokracii a Spencer mu v tom přizvukuje. Dnes vlastně jen stoupenci Nietzscheovi z evolucionismu vyvozují aristokratickou ethiku panovačnosti.***)

A nejen to: Darwinisté a evolucionisté nehlásají pouze starou křesťanskou ethiku, hledají také usmíření s náboženstvím. Darwin sám v té věci choval se, jak známo, velmi konciliantně; Spencer, hlavní filosof evolucionismu, od samého počátku a pořád hlásal usmíření vědy a náboženství. Proto není divu, že již i bojovný dříve Haeckel ve svém evolucionistickém monismu hledá „pojítko mezi náboženstvím a vědou".†) Stejnou cestou se béře

*) Huxley, Evidence as to the man's place in nature (německy od Carusa), 1863.

**) Lond. Athenaeum, 5. Aug. 1893.

***) Viz Tille, Von Darwin bis Nietzsche, 1895. Tille o Spencerovi mluví per Taschenspielerphilosophie.

†) Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft. Glaubensbekennntniss eines Naturforschers. 1893.

zemřelý nedávno Vetter, bývalý professor drážďanské techniky a překladatel Spencerových spisů.*)

V tomto směru nejdále zašel Kidd.**) Pojímá Darwinův boj o existenci jako Huxley; s toho stanoviska vidí v náboženství netoliko korrektiv toho nemilosrdného boje, ale vidí v něm přímo hlavní obsah historického vývoje. Odsud požadavek Kiddův, podřídit rozum náboženství, kteréž eo ipso nemůže a ani nemá být rozumové, nýbrž přímo nerozumové...

Tedy: nejnovější a skutečně nová filosofie a N. B. filosofie vyrostlá na vědě přírodní nestaví se proti náboženství, naopak buď sama chce se stát novým náboženstvím (alespoň jeho theologií), anebo hledá kompromisy s náboženstvím existujícím. Přední filosof evolucionismu snaží se objektivní synthesí historickou usmířit moderní myšlení s náboženstvím, s křesťanstvím.

*

Ta objektivní synthese se Spencerovi nepodařila. Ale proto není nám méně zajímavá a poučná. (To přece čtenář můj dávno postřehl, že mně historie hledání pravdy je kalvarií omylů.) A vidíte: Spencer, hlava tak znamenitá, člověk skutečně pokrokový, dospívá synthesí objektivní tam, kam Comte se dostal synthesí subjektivní. Je sice mezi positivistickým fetišismem a evolucionistickým agnosticismem rozdíl značný a ovšem rozdíl takový, jaký je mezi katolicismem (Comte) a protestantismem (Spencer), ale konec konců také agnosticism oslábnul a upadá v mysticism, v mysticism nevědomosti — jak všecek moderní mysticism. Nepochybuji dost málo, že toto náboženství tmy neb alespoň polotmy a šera mnohým umdleným duším jakž takž vyhoví — mně ne. Mně ani nejpěknější církevní hudba v životní tísni nepomohla a nepomůže....

Ale jak povídám — Spencerův agnosticism je poučný. Kdo myslil, že anglická filosofie všecka je čistě empirická, jasná a praktická, ten se tohoto svého předsudku musí vzdát, poznal-li filosofii Spencerovu, tento největší a jistě že anglický systém moderního myšlení. I v Anglii vedle filosofie po výtce empirické vždy a pořád byla filosofie racionalistická po způsobu Kantově a

---

*) B. Vetter, Die moderne Weltanschauung und der Mensch, 2. vyd uvedené Haecklem, 1896.

**) Soziale Evolution von Benj. Kidd. Mit einem Vorwort des H. Prof. Dr. Aug. Weismann, 1895.

právě Spencer je při vší empirickosti de facto racionalista, jenž prošel školou Kantovou.

Spencer sám myslí, že svým agnosticismem jen dovršil, co před ním Hamilton, známý odpůrce Millův, a jeho žák Mansel učili. Ale Hamiltonovi Mill dobře ukázal, kam jeho učení, že filosofické poznání je jen relativní, vede — Spencer tu neprávem oslyšel výstražného hlasu. Kam agnosticism Hamiltonův vede, Spencer z Mansela mohl vidět dobře. Mansel z učení, že filosofie nemůže poznat absolutna, prostě dovodil, že rozumu nezbývá nežli zjevení. Proti Manselovi ozval se sám theolog Maurice — ale ani to Spencerovi očí neotevřelo.*)

Já těm theologům a item i filosofům, kteří slabost lidského poznání tak vynášejí, vždycky velmi nedůvěřuji. Nejen že se pak tomu slabému rozumu nakládá silné břemeno theologické, ale je v tom také jistá dosis nerozhodnosti a často i neupřímnosti. Nerad to vidím na Kantovi a proto se neobdivuji Spencerovi. Jak z positivismu, tak i z agnosticismu prýští nepříjemný dilletantism, vrhající se v mysticism. Spencer přišel v nemilé sousedství theologických dilletantů. Ovšem z evolucionismu jak z historismu snadno vyvíjí se dilletantism a to právě vidět také na Spencerovi. Spencer pro samou evoluci snažil se různé myšlénky spojit a scelit v jednu synthesi, ale nepodařilo se mu to. Je veliký klam myslit, že na př. Kantův kriticism dá se evolucionisticky modernisovat (Spencer apriorism vysvětluje — děděním, Spencer dovolává se tu i tam postulátů ve smyslu Kantově na př. v Prvých Principiích § 26 a 45 a t. d.) — takové a podobné pokusy vedou jen k neurčitosti. Evolucionism nemusil by chtít, aby se všichni lidé v přítomnosti a také minulosti všoupli všickni v jednoho — ale idea evoluční svádí k takové přímočárnosti historické a k takové absorbci věcí všech věcí jednou. Také Spencer propadl touze, všecko vyvinout z málo prvků a tak dopracoval se také k svému dilletantskému usmiřování vědy a náboženství.

*) O těchto kontroversách vyhledej zprávy u Höffdinga: Einleitung in die englische Philosophie unserer Zeit, 1889 a u Pfleiderera: a) Geschichte der Religionsphilosophie 1893 — b) Die Entwickelung der protestantischen Theologie in Deutschland seit Kant und in Grossbritanien seit 1825, 1891.

Ženy a studium lékařství.

Na jak sypkých základech mužové jinak učení a vzdělaní odsuzují opravné hnutí ženské, dosahující vyššího a tudíž vzdělání vůbec, viděti na vývodech německého professora a spisovatele Felixe Dahna. Možná, že jiní odpůrcové ženského studia jsou soudnější a ve svých úsudcích méně povrchní než pan Dahn; ale na každý způsob je pan Dahn typickým představitelem moderního romantického a hospodářského harémofilství, podle něhož žena má být buď milenkou nebo hospodyní a kuchařkou a po případě obojím.

Panu Dahnovi velmi pěkně odpověděla Eliza Ichenhaeuserová i neváháme čtenářům našim předložit část jejích poučných vývodů. (Die Ausnahmsstellung Deutschlands in Sachen des Frauenstudiums 1897.) —

Je-li i dnes nemožno vynésti rozsudek o schopnosti ženy vůbec a o tvořivé její způsobilosti zvláště, nejsme přece bez zkušenosti a tu jest velmi divné, odůvodňuje-li učenec jména professora Felixe Dahna svoji nepřízeň proti akademickému vzdělání ženy následovně: „Professor Hildebrand z Královce r. 1882. statisticky zjistil, že ve Švýcarsku ze všech studentek mediciny jen jedna stala se lékařkou.“ Nechci nijak dokazovati, jsou-li statistická data prof. Hildebranda správná, nemohu však nedati průchodu svému úžasu, že se prof. Dahn v roce 1896. dokládá statistickými daty z r. 1882. Pan professor asi neví, že posledních čtrnácte let vyneslo na světlo z oboru studia žen i celého ženského hnutí daleko více nových zjevů, než dříve celá století.

Dle dotazů, s nimiž jsem se obrátila na pp. děkany a na rektory medicinských fakult pěti čelných universit švýcarských, kolik žen zde až do konce letního semestru 1896 složilo s prospěchem doktorát mediciny, obdržela jsem následující zprávy:

Lausanne	0
Bazilej	1
Ženeva	16
Curych	48
Bern	136
Celkem	201.

Lékařky, které složily doktorát na švýcarských universitách, rozešly se po celém světě, rovněž německé lékařky, byť jim university nebyly otevřeny, studovaly z největší části na universitách švýcarských, slečna Dr. Tiburtius, slč. Dr. Kuhnow, slč. Dr. Blum, pí. Dr. Adams,

slč. Dr. Lehmus, také doktorky filosofie Ella Mensch a Claire Schubert-Feder, juristka Emilie Kempin promovovaly na švýcarských universitách.

Ve Švýcarsku samém pak praktikuje také mnoho lékařek, jež složily zkoušky na domácích universitách, tak v Ženevě 5, v Luzernu 3, v Curychu 3, v Bazileji 2 a t. d. A tu se domnívá prof. Dahn, že statistická udání prof. Hildebranda, dle něhož jen jedna ze švýcarských studentek stala se lékařkou, jsou správná?

Vůbec vyjímá se tento důvod tak, jakoby Švýcary byly jediným zkušebním místem pro schopnost ženy k studiu.

V Rusku vyvinuly se v osmdesátých létech z porodnických kursů kursy medicinské, jichž se súčastnilo 1091 žen, z těch pak 700 obdrželo doktorský diplom.

Poněvadž medicinské kursy za politické nervosity, jaká po celý čas panování Alexandra III. trvala, byly v roce 1882 zavřeny, nemohl se ovšem počet lékařek množiti. Když však přec ještě dnes obnáší dle úředních pramenů počet v Rusku praktikujících lékařek 691, dokazuje to, jak věrně ve svém povolání setrvávají. Že se ubránily, dokazuje dále faktum, že nikdy v Rusku nezanikla agitace pro znovuzřízení ženské medicinské university, a že opětnému otevření dostalo se ihned po nastoupení cara Mikuláše II. sankce. Mimo to propůjčil mladý car lékařkám právo, aby byly (umísťovány) dosazovány nejen co státní lékařky, jak se až dosud dálo, nýbrž aby také povyšovány byly až na místa chéf-lékařů (v hospitalech) a měly nároky na pensi, zemstva pak obdržela svolení k dosazování lékařek. Jest zřejmo, že by se nebylo tak stalo, kdyby se lékařky nebyly bránily.

Také vyšší ženské kursy historicko-filologického a mathematického oddělení, jež udělují tamnějším studujícím diplomy, oprávňující k professuře na ženských gymnasiích a kursech, jsou po celý rok navštěvovány sty studentkami.

Ve Francii obdržela první žena hodnost doktorskou v Lyoně roku 1861, druhá na téže universitě r. 1869, r. 1870 složila žena poprvé v Paříži státní zkoušku medicinskou, a sice Angličanka Miss Garrett. Po ní o rok později Američanka Mary C. Putnam, kteráž složila zkoušku s vyznamenáním. Potom se počet studentek ve Francii ani nezmenšil, ani nezvětšil. R. 1892, jakož již r. 1888, dosáhly dvě dívky při „aggrégations d'allemand“ prvních míst mezi více než 50 kandidáty. Při aggregaci z angličiny byly přijaty před několika lety jen 3 ženy a ani jeden muž, ačkoli se přihlásilo více než 40 studentů.

Vůbec byla při aggregaci živých jazyků sotva $^1/_8$ mužských kandidátů přijata, žen však při těžkých zkouškách téměř polovina vyšla s prospěchem.

V Anglii žádala poprvé roku 1856 za připuštění k státní zkoušce medicinské Miss Jessie Merriton White, nebylo jí však vyhověno. R. 1862 opakovala jiná dáma — Miss Garrett, jež pak studovala ve Francii, — prosbu za připuštění na londýnskou universitu. Návrh v té věci byl v senatu většinou jediného hlasu zamítnut. Teprve 16 let později, po šestiletém, téměř urputném boji byl 15. ledna 1878 návrh připuštění žen ke všem zkouškám i hodnostem převážnou většinou přijat.

Dr. Žofie Jex-Blake píše o tom ve své pozoruhodné knize, „Medical Women“, takto: „Domnívám se, že vůbec není tak známo, jak by

v tomto případu být mělo, že londýnská universita jest ve spojeném království jedinou zkušební kommissí, mající dosti důvěry v svůj zkušební talent, nestarajíc se ani o jméno ani o pohlaví studentstva. A právě proto byl pro mne výsledek o připuštění žen tak zajímavý, že zkoušky téže university mají pověst, že jsou ve spojeném království nejpřísnější. Uložila jsem si analysovati čísla universitního seznamu za prvních pět let po připuštění žen, t. j. 1878—1883. Z těch uvedu zde jen ony z mediciny a filosofie.

K immatrikulační zkoušce přihlásili se za těchto 5 let 7208 mužů, z nich obstálo 3712, t. j. 51·5%; žen se hlásilo 617, z těch složilo zkoušku 427, t. j. 69%.

Pro nižší baccalaureat přihlásilo se 1635 mužů, z těch obstálo 938, t. j. 57.3%. Současně přihlásilo se 139 žen, z nichž dosáhlo baccalaureatu 107 = 77%.

Pro vyšší baccalaureat jest tento poměr:

Ke zkoušce se dostavilo 833 mužů, z nich obstálo 408 = 49%, 68 žen, z nich 50 = 73% vyšlo s prospěchem. Při studiu mediciny hlásilo se k první zkoušce: 1027 mužů, z nich 538 = 52·3%, 20 žen, z nich 12 = 60% obstálo.

Ke druhé zkoušce pak: 431 mužů, z nich obstálo 240 = 55·6%, 7 žen, z těch 6 = 85·7%.

Konečně při třetí zkoušce: 116 mužů, z nich obstálo 91 = 78·4%, 3 ženy, z nich všecky = 100%. R. 1881 dostala slč. Helena Prideaux zlatou medailli z anatomie a 1882 obdržela pí. Scharlieb tutéž z obstetrie. Tak daleko jdou data Dr. Jex-Blake.

Dle zprávy „London School of Medicine for Women“ užijme dalšího materiálu až po dobu dnešní. Ženy, které studovaly úplně neb z části na „London School of Medicine for Women“ a na „Royal Free Hospital“, složily lékařskou státní zkoušku:

Roku	1877	složily	3	ženy	poslední	zkoušku	medicin.
„	1878	„	1	„	„	„	„
„	1879	„	2	„	„	„	„
„	1880	„	7	„	„	„	„
„	1881	„	4	„	„	„	„
„	1882	„	4	„	„	„	„
„	1883	„	8	„	„	„	„
„	1884	„	7	„	„	„	„
„	1885	„	5	„	„	„	„
„	1886	„	4	„	„	„	„
„	1887	„	5	„	„	„	„
„	1888	„	12	„	„	„	„
„	1889	„	12	„	„	„	„
„	1990	„	21	„	„	„	„
„	1891	„	13	„	„	„	„
„	1892	„	15	„	„	„	„
„	1893	„	12	„	„	„	„
„	1894	„	23	„	„	„	„
„	1895	„	25	„	„	„	„

Mimo tyto 183 ženy jmenuje týž pramen ještě 77 praktických lékařek, jež úplně neb částečně absolvovaly své medicinské studium na jiných anglických universitách.

Vůbec (úhrnem) na anglických universitách složilo státní zkoušku medicinskou 260 žen, a tu praví prof. Albert s tváří Vševědoucího: „Ve Velké Britannii a Irsku jsou sice pro ženy vysoké školy, avšak z 1486 studentek uchopilo se 680 učitelství a jen 11 se jich stalo lékařkami. O těchto cifrách měly by uvažovati rodiny.

Pan professor měl by především uvažovati, operuje-li kdo s čísly, chce-li někdo svá tvrzení čísly dokazovati, že tato čísla musejí býti především správná.

Neníť zajisté malého rozdílu mezi 11 a 260 a z těchto 260 lékařek, jak shora uvedená správa rovněž udává, většina jest na velmi trudných místech lékařek hospitalních, missionářských, docentek, důvěrných lékařek při pojišťování na život, při úřadech poštovních, na místech universitních professorek v mnohých odvětvích lékařské vědy, krátce, jsou všude činny a jasně prokázaly svoji způsobilost.

V Americe již na počátku tohoto století bylo se domáháno oprávněnosti ženského studia a Oberlin College otevřel brány své ženám již r. 1833, první lékařka však složila zde zkoušku v r. 1849 a sice Dr. Alžběta Blackwell na Medical College of Geneva v New-Yorku. Rok 1863 přivolal u amerických žen samostatnost a sebevědomost, u mužů pak respekt k jejich schopnostem, jimiž se byly za občanské války prokázaly. Vítěznou silou rozléhalo se volání po rovnoprávnosti ženy zemí. Rychle po sobě vzniklo několik Women College.

S tím se však Američanky nespokojily, žádaly rovné vychování s mužskými studujícími. Michigan University byla první z velevyhlášených universit, která ženy přijala, ji následovaly brzy jiné, takže ženám jest dnes otevřen daleko převážný počet amerických universit. Již roku 1886 mohl statistický úřad ministerstva vyučování podati zprávu o 266 ženských College ích a 263 College smíšených, dnes, jak také z dříve řečeného vychází, počet studujících žen v Americe obnáší 60.000—65.000. Počet (ženských) advokátek jde do set, lékařek do tisíců, učitelek do statisíců. Ve všech oborech svého povolání pevně stojí ženy a všude se ubránily, a přes společné to studium žen s muži jest poměr velmi uspokojivý; pěkně se ukázalo, jaký zde mají ženy vliv. Ideální výsledky ženského studia jsou v Americe nade vši pochybnost, chtěla se však konečně zjednati jistota i v materielních výsledcích ženského studia.

„Association of Collegiate Alumnae“, jež čítá mezi své příslušníky 2.000 žen, které College absolvovaly, uspořádala nedávno v této věci enquêtu. Odpovědí přišlo 451, počet však udaných zaměstnání obnáší 66. Dle odpovědí jest mnoho stenografek, bibliothekářek, journalistek, učitelek, správkyní nemocnic, spisovatelek, assistentek na lexicografických ústavech, na ústavech botanických, astronomek, stavitelských kresliček, právních zástupkyň při pojišťovacích společnostech, umělkyň a t. d. Šest z nich dostávají měsíčního platu ke 100 Marek, 88 mají platu 100—200 M., 144 dostává měsíčně M. 200—300, 88 měsíčně M. 300—400, 73 měsíčně M. 400—800, 2 dostávají měsíčně

přes M. 800—1200, a dvě sdělují, že mají měsíčního platu přes M. 1200.

Také o tom byly vyhledány zprávy, zda jsou úplně ztraceny akademicky vzdělané ženy pro manželství, a sice od Dr. Thwinga, presidenta Western Reserve University a Adalbert-College. Dospěl k vděčnému výsledku, že 55% všech amerických studovaných žen jest provdáno. Že se přišlo v Americe naproti zastaralým názorům evropským k poznání, že není škoda času ani peněz, které studium akademicky vzdělanou ženu stálo, provdá-li se, dokazuje výrok Dra. Thwinga, že „vše, co věda a kultura mohou podati, vše, co gracie mohou přinésti, vše to, co universita podává, přispívá ku zlepšení rodinného života!“

Tak jasně staví nám to před oči následující fakt, jejž uvádí Dr. Jex-Blake: „Z amerických lékařek jest provdáno 25%, majících průměrně 3—4 dítky, z těchto ani jediné nezemřelo!“

Ačkoli však vidí tyto fakty, přec ještě vždy se naše vláda domnívá, že ve věci ženského studia jest jí jednati s obzvláštní opatrností, přes tyto fakty cituje prof. Dahn statistické udání — k tomu pak ještě nepravé — z roku 1882, dle něhož jen jedna z žen studujících ve Švýcarsku složila doktorskou zkoušku! V celém civilisovaném světě jsou ženám university otevřeny, v Belgii od roku 1876, v Italii od týchž dob, ve Švédsku od roku 1870, v Dánsku od roku 1875, v Norsku od roku 1884, na Islandu od roku 1886, v Hollandu, Finsku a Indii od roku 1875, v Australii od roku 1878. Jediné Německo a Rakousko vymínily sobě čest, chrániti co možná nejdéle prázdného (toho) předsudku, i Uhry připustily v předešlém roce ženy k studiu, Rakousko však spokojilo se nostrifikací v cizině vystudovaných lékařek, ačkoli právě Rakousko nevyhnutelně potřebuje lékařek ve svých okkupovaných zemích, Německo pak setrvává ještě na zcela zastaralém stanovisku.

Ač máme dnes soukromá dívčí gymnasia v Karlsruhe, Berlíně a v Lipsku, ač prvních 6 abiturientek z jara t. r. obdrželo již maturitní vysvědčení, přece jim byla immatrikulace odepřena. Jen co hospitantky smějí universitu navštěvovati, a tu ještě za následujících těžkých podmínek:

1. Ženy, které chtějí universitním přednáškám hospitovati, maji především obdržeti svolení pana ministra vyučování.

2. Příznivý výsledek u pana ministra, jakož i průkazy a vysvědčení z předchozího vzdělání mají předložiti — po dřívějším osobním ohlášení na universitním sekretariatu — panu rektorovi.

3. Po prozkoumání průkazů o obdrženém svolení pana rektora jest žádati o svolení pánů professorů a docentů, jichž přednášky chce poslouchati.

Ministr vyučování zmocnil ovšem ve své vyhlášce ze dne 16. července t. r.*) universitní kuratory, rozhodnouti v ojedinělých případech bez podání jeho svolení. Nicméně má žadatelka vždy ještě dosti písemností a představování, a, což jest nejhorší, jest vydána ne jednou, nýbrž desetkrát v nebezpečí, že přijata nebude, ježto jest jednomu kaž-

¹) t. j. 1896. Pozn. překl.

dému professorovi a docentovi volno, nepřipustiti ji k svým přednáškám, právo, jehož využitkovati proti té které abiturientce professor ihned si pospíší. Přes tyto veliké obtíže, a přes to, že ženy nejsou připuštěny k universitním zkouškám, přes to vše hospitoval v zimním semestru 1895—96, dle zpráv, jichž jsem dostala na svůj dotaz od všech rektorů všech německých a rakouských universit, začež jim zde děkuji, následující počet žen:

V Berlíně	70
„ Vratislavi	14
„ Freiburgu	10
„ Göttingen	32
„ Greifswaldu	5
„ Halle	1
„ Heidelbergu	4
„ Marburgu	3
„ Rostocku	13
„ Tübingen	1
	153.

Na rakouských universitách hospitovalo:

V Černovicích	5
„ Krakově	8
„ Lvově	1
„ Praze	4
„ Vídni	0
	18.

Všecky tyto hospitantky nejen že těm universitám neuškodily, nýbrž naopak, prospěly; vím od očitých svědků, že hospitantky jako neobyčejná vzpruha působily na pilnost studentů; na mravy musí ženský vliv dobře působiti, odkud tedy ještě vždy ono rozmýšlení?

Či z pochybnosti o schopnosti ženy? Vynasnažila jsem se poukázáním k výsledkům v jiných zemích dokázati schopnost ženy k akademickému studiu: nemají-liž tyto statistické důkazy — data přec mluví jasně — větší ceny, než bezdůvodná hypothetická „kdyby“ a „ale“ protivníků?

A. O.

Rozhledy politické.

Mladočeši proti socialistům — Mladočech podepisující klerikální revers — Antisemitism mostem k klerikalismu — Antisemitism a socialism křesťanský — Němci a Židé pro socialisty, ale také pro mladočechy — Prohlášení socialistů proti státnímu právu — Dělnictvo národní — Úkoly socialistů — Dělnická otázka otázkou národní — Slabost silné strany mladočeské — Nedostatek politické oposice — Potřeba nové strany — Nová strana zásadová, netoliko radikální — Strana radikálně-pokroková — Situace parlamentní — Trůnní řeč — Jazykové nařízení — Volby haličské.

Nový svatý — V Německu bude „švanda“ — Panamské strašidlo — Italské voličstvo nepřeje oposici — Nesnáze velmocí s neposlušným Řeckem — Anglie ohrožena.

V parlamentě zasedá 14 sociálních demokratů, toť nejdůležitější výsledek voleb v V. kurii. Podrobněji o celé volbě pojednáme, až bude officielní statistika, zatím shrnujeme soud o tom, co hlavně pro naše vnitřní poměry české je charakteristické. Na prvém místě nepěkný fakt, že strana mladočeská stavěla se příkře proti sociální demokracii. Příkřeji než německé strany. Jak příkře, viděti nejkřiklavěji z toho, že v Praze při užší volbě mladoč. kandidát, jak teď vychází na jevo, sám vyhledal klerikály a podepsal jim revers, aby obdržel jejich hlasy. A strana svobodomyslná poslance takového klidně přijala, jen ex post prý výkonný výbor ohlásil hr. Schönbornovi, že posl. Březnovský upsal se klerikálům — o své ujmě na osobní odpovědnost. Strana mající pevné zásady by ovšem takového poslance nepřijala a vyloučila.

Antisemitism, rozumí se, je mostem ke klerikalismu. Tak je to ve Vídni a v zemích německých, tak je to u nás. Do jisté míry antisemitism je socialistický, ale tento socialism t. zv. křesťanský je právě jen klerikalism.

Boj proti socialistům tím, že Židé a Němci je v Praze volili, ospravedlněn není. Socialisté s nimi o hlasy nejednali, kdežto mladočeši s Němci o hlasy se umlouvali na Vinohradech a j. A titéž židé v III. a IV. kurii volili mladočecha taktéž.*) A stejně je fakt, že socialisté rozhodli na Moravě vítězství za Olomouc, že rozhodli pro jiné mladoč. poslance, že přispěli k vítězství v Budějovicích a j.

Prohlášení českých socialistů na říšské radě proti státnímu právu patrně vytrysklo z velikého roztrpčení, jež massy dělnictva pociťují proti mladočeské straně. Ve věci je parafrasí páně Grégrovy fajfky tabáku a odpovídá také politickým plánům různých mlado-

*) Socialisté vydali poučnou brožurku o tom, jak se v V. kurii v Praze, v Karlíně a Smíchově (12. a 16. března) volilo: Zápas o Prahu. 2. vyd.

českých i staročeských vůdcův a předáků. Také dr. Mattuš přál si na místě programu státoprávního program národnostní. Avšak forma prohlášení je zbytečně příkrá a mimo to obsah není jasný. „Nár. Listy“ užily této chyby socialistických poslanců a zbubnovaly známé již vlastenecké křižáctví.

Organisuje se zároveň dělnictvo národní a zatím v rozměrech větších, než se stávalo dříve.

Dělníci socialističtí povzbuzeni budou k usilené práci další. Jaká to práce býti má a kterým směrem se má bráti, není těžko povědět. Vedle organisace vnější (rozumíme tím organisaci ve spolcích politických, zábavných atd.) nastane nutnost pracovat o vnitřní zdokonalení dělnictva, zdokonalení mravní a rozumové. Dělnictvo se brzy přesvědčí, že parla mentní zastoupení je zbraní sice vydatnou, ale přece jen slabou. Proto nastávají úkoly pro Dělnickou akademii. Teď po delší dobu všecka pozornost byla obrácena k politické agitaci; nyní nastati musí práce do vnitř. Vedle vzdělávajících přednášek je třeba vydávat vzdělávající spisy.

Dělníci mají po soudu našem tři větší úkoly praktické. První: mít denník a vůbec organisovat a reorganisovat žurnalistiku. Nemýlíme-li se, tříští se síly žurnalistické a tím i výdaje předplatitelů. Druhé: dělnický dům v Praze. Také Plzeň a jiná města měla by tu započít. Doporučují se sbírky krejcarové. Konečně třetí: Zařizování konsumních spolků. Volby ukázaly dělníkům, do které míry menší živnostnictvo, na dělnictvu závislé, slouží jiným stranám proti dělnictvu. Vydalo se heslo: bojkot — ale to je heslo k nápravě nevedoucí. Již z hospodářských důvodů dělnictvo samo musí být sociálním a tudíž se spolčovat ve spolcích konsumních.

Přř všem tom intelligence a třídy nedělnické mají své práce a práce národní dost a dost. Snad teď pozná se i v kruzích širších, že otázka dělnická je otázkou skutečně národní, otázkou českou. Kážeme to s své strany již léta a léta, snad se to konečně pochopí. Snad i nynější nepěkná štvanice protisocialistická k tomu povede.

*

Mladočeská strana upouští krok za krokem od zásad dříve alespoň hlásaných. Jediná její starost je zveličení číselné a rozumí se, že tím upadá vnitřně. Dnes již je staročeská a tím také již klerikální. Zpátečnictví v otázkách vnitřních a kulturních přirozeně vede k zpátečnictví politickému. Politiky zásadové, politiky ve větším slohu nevidět. Že některých úspěchů se dodělá, rozumí se samo sebou — program český je příliš spravedlivý, aby se mu vlády mohly vzpírat naprosto. Nejsme tak slepí a vidíme, že strany ostatní — a vláda nejsou lepší. Ale také vidíme, že strana mladočeská v parlamentě není stranou vedoucí, jak by se hledíc k počtu dalo očekávat. Nyní již spojuje se se zpátečnickými stranami a dělá tak nad svou lidovostí a pokrokovostí kříž.

Pokládáme za velikou politickou chybu, že mladočeská strana ve své výlučnosti a bezprogramovosti pohltila všecky možné směry a strany.

To je síla jen zdánlivá. Je to předsudek staročeský, proti kterému mladočešství bojovalo. A je to chyba, že strana celá schválí na př. jazykové nařízení. Tato chyba se brzy a citelně pomstí. Víme ovšem, že právě mladočeská strana kompromitovala oposici a radikalism zkazila svým nepořádkem a lžiradikalismem. Lžiradikalismem upadla v bezzásadný oportunism.

Zatím zvedá oposici bývalá frakce pokroková. Frakce se roztrhla. Část přešla v tábor mladočeský, část ustavila se dne 4. jako samostatná strana radikálně-pokroková. (Orgán nový: Samostatnost, týdenník — red. A. Hajn.)

My si přejeme, aby se organisovala nová politická strana. Nemíníme tím stranu radikální a pouze protimladočeskou, nýbrž stranu zásadovou, nadmladočeskou, stranu, která by nehleděla na okamžitý úspěch a věrně stála na svém programě skutečně českém. Politické strany skutečně české není.

*

Hr. Badeni s celým ministerstvem demissionoval, aby prý nemusil vládnout s klerikály bez Němců liberálních; císař demisse nepřijal a teď hr. Badeni má před sebou starou pravici, která pod heslem „autonomie“ fedruje starorakouské zpátečnictví. Mladočeši rozbíjeli staročechy přes to, že byli ve většině „autonomní“, teď půjdou s Poláky a klerikály.

Namítne se: co pak mohou jít s liberály? Pravda je, že němečtí liberálové jsou strana mizerná. Proto myslíme, Čechové měli by zůstati volnými a stát na zásadách děj se co děj. Cesta ovšem delší, ale okliky oportunistické nejsou kratší.

Pokud z daleka situaci lze rozumět, zdá se, že politické umění hr. Badeniho v kruzích rozhodujících vzbuzuje již pochybnosti. A nemýlíme-li se, Poláci sami se již podle toho zařizují.

Strana mladočeská zkoušku státnickou bude teprve skládat až bude při vládě — zkoušku nejen ve Vídni, ale také doma. Nastanou jí situace obtížné a trapné, jako každé straně napřed bouřící a pak ze slabosti umírněné.

*

Trůnní řeč (29. března) situace valně neobjasnila. Že na prvém místě klade důraz na reformy socialní, odpovídá situaci. Co by z ní lze bylo vyčíst pro nás Čechy, nevíme. Nápadné je dost, že otázky české ani slovem nevzpomenuto! Ale v tom je systém — česká otázka rozměňuje se postupně na otázky jednotlivé a drobné a strana mladočeská sama se proti tomu již nezpouzí.

Jazykové nařízení konečně 6. publikováno pro Čechy. Pro Moravu bude uveřejněno později, aby nebylo ani zdání státoprávního. Co se stane v Slezsku, neslyšet. Nařízení nás zklamalo, pokud totiž „Nár. Listy“ už rok hlásají, že zaveden bude úřadní jazyk vnitřní a že se nám konečně dostane úplné rovnoprávnosti. Nehledíme-li k tomu, nelze ne-

uznat, že nařízení vyhovuje naléhavým potřebám praktickým tím, že česká agenda úřadní zbavena tísnivých přívěsků německých. Nařízení však má také značnou cenu politickou a národní tím, že se všem německým úřadníkům ukládá znalost češtiny. V tom je vůbec význam nového nařízení. Avšak do rovnosti jazyka českého schází mnoho. Poláci v Haliči mají mnohem více práv; také Vlaši.

Zdá se, že některé podstatné pojmy jazykových sporů schválně zůstaly temny. Prohlášení bude mít pravou praktickou cenu podle toho, jaké k němu se podají instrukce a jaký se vyvine usus. Jestli strana mladočeská chce se vládní stranou netoliko státi ale i zůstati, pak bylo by po soudu našem její povinností, usilovat o to, aby právě ministerstvo spravedlnosti se dostalo do českých rukou. (Mladočechům ve vládní straně vůbec náleží několik ministerií resortních — titulární ministerstvo krajanské samo je více než málo).

Odstavec 7. vnitřního jazyka úředního nezavádí. Dosti neurčitě zní: „V úředních výkonech (Amtshandlungen), zahájených (eingeleitet) bez zakročení strany, podle povahy předmětu užito budiž jazyků zemských obou nebo jednoho.“ To vnitřní úřední jazyk není, nýbrž jednotlivé výkony úřední, zahájené od případu k případu. Polské nařízení z r. 1869 docela jasně a určitě žádá polský jazyk ve vnitřní službě a korrespondenci s úřady v zemi. Také místo: „Styk s úřady mimo zemi a s centrálkami (Centralstellen) má se dít podle předpisů platných“ je nejasné: jaké centrálky? Centrálky říšské? Nebo i zemské? Zmíněné nařízení haličské jasně praví: centralní úřady říšské. „Fremdenblatt“ (5) proto výslovně oznámil, že nařízením vnitřní jazyk úřední se nezavadí a že exekutiva má volnost, v službě nevyvolané zakročením nějaké strany nařídit, aby se němčiny užívalo výlučně.

O menších nejasnostech a neurčitostech pomlčíme. Každý se na př. podiví, jak nařízení má platit hned, jak od 1901 a jak konečně po dalších třech letech (tedy 1904), do kteréžto lhůty se každý úředník má prokázat znalostí němčiny atd.

Cenné je nařízení, že němečtí úřadníci všichni mají znát česky. Ovšem tím rovnoprávnost není zaručena. V Bosně a Hercegovině také každý úřadník musí znát srbsky (jak?), ale úřady srbskými nejsou. V Indii angličtí úřadníci musejí znát jazyky domorodců, ale úřady jsou anglické. Český jazyk úřední musí se stát jazykem netoliko při jednotlivých úřadních výkonech, ale stálým jazykem úřadníků a v celé korrespondenci k úřadům vyšší a nižší instance. V jakém jazyku na př. bude úřadník přísahat? Jaké budou spisy a knihy sloužící toliko úřadu? atd.

V té příčině snad v českých krajích se vyvine praxe česká. Ale bude to zatím jen usus. Jako že vůbec nesmíme zapomenout, že nařízení se může změnit nařízením novým. Ale i kdyby na krásně přišla vláda nám nepřátelská, sotva si bude troufat brát, co již držíme. A v tom je nepopíratelna politická cena nynějšího nařízení.

Co do věci nepokládáme jím otázku jazykovou za vyřízenu. Nejen že ještě do skutečné rovnoprávnosti schází velmi mnoho; my nevidíme,

že by se některá ustanovení dala udržet. Tak na př. musí český soud českému soudu na Moravě psát německy atd. Hlavně však postrádáme náležité určení okresů a úřadů českých, německých a smíšených. A této palčivé otázce nařízení se vyhnulo. Naše mínění je, že v Čechách rovnoprávnost má v prvních instancích být prováděna jednojazyčně, nikoli dvojjazyčně. K čemu mají všichni úřadníci (prvé instance!) v kraji úplně českém znát německy a naopak? Chce-li úřadník v kraji českém žít a zemřít, k čemu mu němčinu ukládat? K čemu Němci ukládat češtinu? Jsme pro jednojazyčnost netoliko z důvodů praktických, ale také proto, že na úkoly a právomoc státu se díváme sociálně a že v úřední jednotu země a svornost nás a Němců nevěříme. Konečně nepokládáme nařízení za dostatečné, jsme pro jazykový zákon.

*

Polské kolo má v parlamentě dny nešťastné. Sociální demokraté za vedení posl. Daszyńského přinutili (2.) parlament, že odhlasoval propuštění vězněného lidového poslance Szajera. Ve schůzi dne 7. k návrhu posl. Daszyńského všecky strany svolily, aby složen byl výbor k prozkoumání volebních nesprávností. Proti tížící obžalobě hr. Badeni zatím podával obšírný materiál. S úsudkem svým nechceme předstihovat šetření výboru. Zaznamenáváme pouze výrok známého svou poctivostí bývalého poslance Gniewosze, jenž podávané mu ruky hr. Dieduszyckého (řídil volební akci) nepřijal slovy, že na ní lpí krev . . . Skutečně v Haliči na volbištích padlo **9** lidských životů za oběť, **29** lidí poraněno, **800** jich bylo uvězněno. *S.*

* * *

Neutichl ještě docela šum loňských slavností čtvrtstoletého založení Německé říše a německý národ musil se vpraviti do nové slavnostní nálady. Šlo tentokrát o 100leté narozeniny starého císaře Viléma. Starý Vilém ani nadáním, ani povahou nevynikal nad prostřednost. Byl vzorem subalterního důstojníka, dbalého své povinnosti a zvyklého železné disciplině, ale náhoda, jež jej posadila na trůn, obklopila jej muži nevšedních schopností, jichž duchovou převahu vděčně uznal a od nichž se dal slepě vésti. To byla jeho jediná zásluha. Přirozeno, že slávymilovný vnuk použil vší vojenské nádhery, aby odhalením pomníku oslavil nejen děda, jehož v romantismu svém prohlásil za svatého, nýbrž i celý rod Hohenzollerů. Horní vrstvy národa slavily ovšem s sebou, lid mlčel. A neslavil také zapomenutý kmet ve Friedrichsruhe, jemuž starý císař po celý život svůj hlubokou vděčnost při každé i nejnepatrnější příležitosti dával na jevo. I tento kmet dne 1. dubna t. r. dovršil svůj 82. rok a císař Vilém prý mu letos opomenul blahopřáti. Za to pohrozil hněvem svým nepoddajnému říšskému sněmu: „nepovolí-li mi sněm lodě, spůsobím švandu, jakou svět neviděl!“ Ale sněm požadavkům správce námořnictva Hollmanna nevyhověl, císař Hollmannovu demissi nepřijal a tak nyní svět čeká na tu „švandu“.

Jako strašidlo nemající pokoje objevuje se vždy ob čas ve francouzské sněmovně korrupce panamská, aby si vyžádala vždy nové oběti.

Artonovy zápisky jsou nevyčerpatelné a vláda marně snaží se klásti uzdu horlivosti vyšetřujícího soudce. Každým dnem nějaké skvělé jméno zástupce národa potřísněno jest temným obviněním a bohužel ani jména mrtvých ministrů a vynikajících hodnostářů republiky nejsou ušetřena. Panama zůstane patrně již v historii černým bodem třetí republiky.

Italie prodělala volební kampaň a ohromná většina nové sněmovny jest opět vládní. Když Crispi řídíval volby, obdržel vždy většinu a nyní Rudini stejně. Ku podivu jakou důvěru italského voličstva požívá vždy vláda, ať jest jakákoliv. Šťastná země pro ministerské presidenty.

Kreta nepřestává plniti sloupce evropských časopisů. Velmoci, jež s takovou ochotou vzaly na sebe úřad evropského policajta, jsou samy v největších rozpacích, co dále, zejména když malé Řecko jako rozpustilý uličník zřejmě se jim za zády směje. Národ řecký zdá se býti opravdu fanatisován a volá po válce s Tureckem, hrozba blokadou neúčinkuje, vojska se na hranicích hromadí a tak věci spějí patrně přes hlavy nevelmocných velmocí ke krvavému rozhodnutí, jež visí již ve vzduchu. Komu na prospěch, jest veliká otázka.

Republika transvaalská v jižní Africe jest stále Anglii trnem v oku. Jest v paměti ještě loupežný vpád Jamesonův do Transvaalu, jejž podnikl v tajném dorozumění s kapskou vládou a již zase odtud přicházejí nepokojné zvěsti. Tentokrát prý zase nepatrné republiky transvaalská a oranžská ohrožují bezpečnost Velké Britanie. Tato má patrně neukojitelný hlad na celou jižní Afriku. *H.*

V Praze, dne 11. d.ubna 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Trůnní řečí ohlášené zvýšení spotřebních daní; upravení platů úřednických neslíbeno — Podíl zemských financí na zvýšených daních bída zemských financí se neodstraní, pro obce nepatrné náhrady za vybírání státních daní; zajištění státního hospodaření vůči schodkům, proto nebylo potřebí o tom v trůnní řeči činiti zmínky — Důrazné připomenutí poslancům, aby rychle vyrovnání uherské skoncovali; lhostejnost vůči tomuto vyrovnání; panovačnost Němců a nesváry z toho plynoucí vlastní příčinou převahy maďarské — Rostoucích nákladů vojenských v trůnní řeči vůbec nevzpomenuto — Zastavení se reformy berní u daně dědické; nespravedlnost malé loterie a potravní daně v uzavřených městech potrvá — Co bude se Severozápadní dráhou? Železniční spojení s Terstem — Dohodnutí s bankou rakouskouherskou; kolik újmy z toho nám a co výtěžku pro Maďary — Zlatá měna v Rusku a Japonsku; stálé odklady u nás zaviněné dualismem — O soukromých pojišťovnách; sezemštění pojišťování — Nucené organisace zemědělské, skrovné naděje, že se uskuteční dle intencí trůnní řeči.

Co již denními listy dávno bylo oznamováno, to nade vši pochybnost potvrdila trůnní řeč, jíž otevřena byla nově zvolená říšská rada, že budou totiž téměř veškeré spotřební daně značně zvýšeny. Arci, vyjímá se to dosti nevinně, „že potravní daně budou upraveny v obou státech (v Uhrách i u nás) na stejných základech“. Tato stejnoměrná úprava daní spotřebních znamená pro naši polovinu říše přitužení berního šroubu takové, že vynese státní pokladně ročně nejméně 50 millionů zlatých. Velmi dobrá to zajisté úprava daně pro státní důchody, méně již dobrá pro potrefené poplatníky!

Zajímavé je, že nečiní se ani zmínky o tom, co dle výkladů vládních dalo podnět ke zvyšování těchto daní. Původně se tím měly krýti schodky vzniklé zvýšením platů pro státní úředníky. Nyní však nikde o tom ani není slyšeti. Což snad se míní přijatý již zákon odložiti na budoucí velmi neurčité časy, kdy snad různé zahraničné nesnáze budou nutiti k opatrnému střádání? To by úředníkům se silně stěžovalo jich postavení, napřed by se jim něco s určitostí slibovalo, ba zajišťovalo jaksi (— zákon přece byl přijat, pouze s jeho prohlášením se otálí) — a na konec by zůstalo vše při starém, spíše by se jim nadělilo břemen; neboť nyní úředníci musí platiti 3% ze svého služného na pojištění pensí svým budoucím vdovám a sirotkům!

* * *

Ze zvýšených daní spotřebních slibuje se zemím jakýsi podíl. Jak bude podíl ten vydatný? Podle toho, co se z vládních kruhů vyhlašuje, nezdá se, že bude příliš veliký. Míní prý se zemím přikázati 10 mill. zl. ročně a na Čechy by prý tak připadlo snad asi 3 mill. zl. Uváží-li se, že království České má již nyní roční schodek 6 mill. zl. a že schodek

ten do budoucna zcela jistě poroste, viděti, že ani tato pomoc nebude postačitelná.

Slibuje se sice, že zemím se dá povolení k samostatným zemským daním, ale odkud dá se s výsledkem co bráti, když stát již kde co zdanil? Věru problem ten je naprosto neřešitelný, nechce-li se přikročiti zrovna k přímým konfiskacím majetku soukromého. Že by daně státní nebyly u nás již dosti značné a tíživé, to snad nebude tvrditi ani nejzarputilejší fiskalista. Kde tedy jaká možnost pro samostatné výnosné daně zemské, aby tím hrozně nebylo ublíženo výrobním třídám obyvatelstva?

Pro obce pak vůbec není žádné náhrady dosud za ušlé důchody následkem reformy daní přímých. Pouze se slibuje, že se jim dostane náhrady za bezplatné dosud vybírání berní. Tato náhrada však zajisté nebude taková, aby obce z toho si pomohly účinněji v budoucích svých finančních nesnázích.

Vůči tak silně zvýšeným důchodům státním nebylo arci potřebí se zmiňovati, že bude dodržena rovnováha rozpočtová. Vždyť dosud při dosavadních daních byly velmi značné přebytky, nelze tedy se obávati, že tomu bude jinak, když jak daně přímé tak i daně nepřímé poskytnou důchody nepoměrně vyšší. Při daních přímých stát se zvláště zajistil, neboť nejen že značná část z nich je kontingentována (daň pozemková a daň výdělková) t. j. určitou pevnou summou stanovena, nýbrž zároveň úhrn přímých daní musí stoupati každoročně o určité procento, sice jinak nemohly by se dávati slevy z daní pozemkové, domovní a výdělkové, rovně by země nedostávaly přebytků ze zvýšeného výnosu osobní daně důchodové. Takovým způsobem má finanční ministr jistý minimalní důchod z berní přímých úplně nepochybně pojištěný.

* * *

Zvýšení daní spotřebních je zvláště pouhou částí budoucího vyrovnání s Uhrami. Je zajisté úplně přirozeno a pochopitelno, vzhledem k zájmům celé monarchie, že v trůnní řeči na skoncování tohoto vyrovnání položen obzvláštní důraz. Řečeno doslova poslancům: „podrobte předlohy ty (o vyrovnání totiž), při nichž rychlé vyřízení je nejen žádoucí nýbrž i nutné, úvaze spravedlivé a řádné.“

Ale nezdá se, že by poslanci chtěli si toho vyzvání všimnouti tak, jak jest jejich povinností v zájmu občanstva, které zastupují. Občanstvo samo jeví k nastávajícím těmto jednáním lhostejnost přímo nevysvětlitelnou, což divu že totéž projevuje se také při poslancích!

Naše polovice, jíž bylo přezděno jménem Cislajtanie, je velmi nešťastným útvarem státním. Jsme zde do sebe jedni do druhých vpeřeni tak žalostně a tak urputně a zlobně, že ani nevidíme, kterak s námi v jedno soustátí spojení Maďaři tyjí z našeho masa a z naší krve. Přímo po způsobu cizopásníků vybujela maďarská moc a síla, jenom z naší mízy mohli si Uhři založiti stát, který z bídných a prachatrných poměrů původních vzrostl na silný dobře vyvinutý a spořádaný organismus, jenž hrozí nás v konkurrenci světové přímo udolati.

Naše občanstvo však tím jen hůře se na sebe sápe. Pro jazykové nařízení nyní vydané, kterým se nám Čechům jak tak činí po právu

v některých oborech, stropen od Němců nadvládychtivých takový povyk, že zapomenuto honem, které zájmy společné by nás měly pojiti a jak bychom vlastně své síly měli sbírati na vzájemnou obranu svých společných zájmů vůči svorným Maďarům hodlajícím se obohacovati na útraty naše. Bohužel že umíněné trvání na privilejích vládnoucího kmene nedalo Němcům prohlédnouti, jaké hospodářské újmy je stihají, proto že se ženou slepě za nesplnitelnou vidinou sgermanisování neněmeckých národů rakouských. Celjské slovinské gymnasium a domnělé ublížení několika úřadníkům v Čechách, že se jim uloží povinnost přiučiti se druhému zemskému jazyku, stačí, aby bezohledně pustili se v nesmířitelný zápas s námi, co musí se nutně projeviti úplným oslabením našeho spravedlivého boje vůči žistným nárokům uherským.

Říšská rada je nyní jevištěm vášnivých a celkem dosti malicherných politických sporů jazykových anebo třídních a jeví se úplně bezmocnou proti sněmovně uherské, odhodlané nepopustiti z dosud držených výhod ani nejmenší maličkosti. Nesmíme se diviti, když prohrajeme opět na celé čáře, jelikož jdeme do boje vlastně již napřed poraženi sami svými vlastními rozbroji.

Předlohy vyrovnávací mají býti do konce tohoto roku skoncovány, ale k jednání o nich říšská rada dostane se snad až někdy na podzim. Kterak se to při tolika různorodých otázkách odbude jinak, nežli že se šmahem bude musit přijmouti všechno to, co vlády mezi sebou ujednají?

* * *

O nákladech na válečnictví říšské nestala se v trůnní řeči vůbec ani zmínka. Nelze si arci mysliti, že by ministr vojenství byl ochoten nezvyšovati v budoucnu výdaje na vojsko. Spíše mlčení v té příčině ukazuje, že dosavadní zbrojení poroste týmž aneb i zvýšeným tempem dále. Vždyť všechny moci kolem nás znásobují přímo svá vojenská vydání, zahraničná situace je zvláště nyní choulostivá, tak že ani strašidlo evropské války není naprosto zažehnáno.

Ministr vojenství najde ke svým dalším nárokům až dosti posily hlavně z těch důvodů, že finance státní jak u nás tak v Uhrách jsou nyní výtečně spořádány a že důchody státní o překot se zvyšují, jak toho nejlepším dokladem jsou právě nové upravované daně spotřební.

* * *

Za minulého zákonodárného období byly opraveny daně přímé, jediná daň dědická zůstala ve staré své nespravedlnosti, tížíc zrovna nej hůře nejchudší a šetříc bohatých. Vláda nemíní podle trůnní řeči nespra vedlnosti ty odstraniti, ačkoli se to jeví býti nezbytným doplňkem berní opravy loni přijaté.

Rovněž tak ničeho jsme se nedověděli o úmyslech vládních v příčině malé loterie, která přece již také v Uhrách je odstraněna. U nás patrně ministr financí nemůže postrádati důchodu 5—6 millionů zl., které se vytěží z ubohých pošetilců, kteří míní náruživou hrou zbohatnouti,

zatím však pozbývají posledního pracně vydělaného groše. Tento tak nepěkný důchod měl naše finanční ministry dávno již pohnouti, aby se neobohacoval stát na útraty nejbídnějších žebráků, proto že v klamném domnění rádi by nabyli zámožnosti, která je jim jinak nedostupnou z jejich vlastních výdělků.

Když státní pokladna bude míti nových důchodů asi 50 millionů zlatých na základě úpravy daní spotřebních, kterak se to omluví, že ve velikých městech (v tak zvaných uzavřených) vybírá se nejhroznější daň ze všech potravin, aby se tak každé sousto dělnickému lidu co možná zdražilo? Daň ta je nejnespravedlivější dávkou ze všech a vynáší pouze něco přes 3 mill. zl. Proč neodstraní se tato předpotopní a zastaralá křiklavost, která mimo svou nespravedlnost je největším obtěžováním veškerého obyvatelstva hlavních měst?

Se stanoviska českého je tato potravní daň v uzavřených městech zvláště odsouzení hodna; je totiž nejmocnější ba jedinou závažnou překážkou sjednocení předměstí s Prahou a k utvoření velkoměsta českého. Bohužel nezdá se, že tak brzy by došlo k odstranění toho, co již dávno všemi lidmi téměř bylo odsouzeno. V té příčině zástupci občanstva projevili vždy nejméně odhodlanosti a vytrvalosti, když jednalo se o to, aby břemena státní správy byla spravedlivěji a rovnoměrněji rozdělena!

* * *

Není tomu dávno, co někdejší ministr hr. Wurmbrand chystal se uvésti ve státní vlastnictví všechny větší dráhy rakouské. Z těch plánů neobstálo nic. Trůnní řeč pouze mimochodem a velice neurčitě dotýká se této věci. Zdá se, že samostatné ministerstvo železniční nejeví žádné touhy rozhojniti státní majetek drah a že spíše je v passivní opposici také vůči říšské radě, která se projevila rozhodně pro sestátnění dráhy severozápadní.

Patrně vláda zapomněla naprosto, co v té příčině parlamentu slíbila. Ujišťováno, že bez průtahů se vyjedná převzetí dráhy severozápadní ode státu, ale nikde k tomu ani nejmenší přípravy. Také poslanci zapomněli v ohlušujícím zápase politickém naprosto na tento svůj úkol.

Dnes bylo by lze dostati severozápadní dráhu za cenu velmi výhodnou, rozhodně nepoměrně výhodněji nežli před rokem. Před rokem dával stát akcionářům důchod 12 zl. za akcii, co znamenalo asi kupní cenu 300 zl. (místo každé akcie byl by dostal akcionář skutečně státní $4^0/_0$ní dluhopis 300zlatový). Nyní se kupují akcie severozápadní trati garantované pod 260 zl. a sluší k tomu uvážiti ještě, že kromě toho negarantovaná trať severozápadní dráhy (polabská dráha) je povinna značnou částí přispívati k výtěžku dráhy garantované.

Proč tedy ministr financí a ministr železnic nic nepodnikají, aby za těchto příznivých poměrů dostali výnosný objekt pro státní pokladnu? Proč také poslanci naprosto přecházejí věc mlčením, proč nepřipomenou vládě její nepochybný slib, že bude dráha garantovaná bez prodlení sestátněna? V tom jsou jakési záhady, které obyčejnému poddanskému rozumu jsou dosti nedostupny!

Také ostatní železniční a dopravní politika státu našeho nezdá se býti na zcela správných cestách. Drahé železniční spojení s Terstem zdá

se, že bude provedeno více na prospěch průvozního obchodu z jižního Německa nežli v zájmu průmyslu českého. Vůbec je více než pravdě podobno, že veškeré obrovské oběti přinášené od našeho občanstva ve prospěch Terstu jsou po většině marně vynaloženými kapitaliemi. Terst nikterak nepokračuje, aspoň mizí jeho důležitost vůči cizozemským přístavům neustále, kromě toho se Italiani v Terstu považují u nás vždy jakoby byli v cizině a v porobě a jich veškera touha je, aby se přivtělili k sjednocené Italii.

* * *

Dohodnutí s bankou rakouskouherskou dosud není ještě úplné. Co zbývá však dojednávati, to již je celkem vedlejší důležitosti. Hlavní věcí je, že skoro veškeré náklady z toho a z konečné úpravy měny naší stihnou zase jen naši polovici říše. Banka dovedla si chytře získati pomoc Uher a dovedla toho, že jí povoleno ve všech podstatných požadavcích vůči naši polovině říše.

Akciový kapital banky zvětší se na 105 mill. zl. (z 90 mill.) a to na útraty reservního fondu; kromě toho musí naše státní pokladna zapraviti 30 mill. zl. ve zlatých korunových mincích na účet dosud nesúročitelného dluhu. Tím rozhojní se zásoby kovové banky a dávají možnost vydávati značně více bankovek. Čistý zisk do 4% akciového kapitálu připadne zcela akcionářům, přes 4% do 6% bude dělen na polovici mezi stát a banku a od 6% dostane stát $^2/_3$ tohoto zisku. Uhři však nebudou z toho bráti pouze 30%, čím totiž přispěli na vzetí státovek z oběhu, nýbrž nejméně asi 40—45% t. j. takový zlomek, kolik připadá obchodů bankovních na uherskou polovici. Kdyby po r. 1910, kterého projde privilej banky, stát privilej bance neprodloužil, bude povinen vyplatit akcionářům 760 zl, za každou akcii (celkem 114 mill. zl.) a kromě toho ponechati bance hypothekární oddělení s ostatními obchody bankovními. Státovky musí býti vzaty vesměs z oběhu.

Dosavadní výtěžek banky byl průměrně ročně asi 7 mill. zl. Poněvadž její kovový poklad stát rozmnoží zadarmo o 30 mill. zl. a státovky vůbec nebudou žádné, zajisté zisk ten značně vystoupne a bude se dosti skrovně odhadovati na $8^1/_2$ mill. zl. Z toho připadne především akcionářům 4·2 mill. zl. jako 4%ní úrok z akciového kapitalu, ze zbytku 4·3 mill. zl. se dá 10% do reservního fondu a 2% na pensijní fond, tedy celkem 0·516 mill. zl. K rozdělení mezi stát a banku by pak celkem připadlo 3·784 mill. zl., z čeho by stát dostal 1·892 mill. zl. a sice my asi 1 mill. zl. a Maďaři zbytek.

Poněvadž my k úpravě měny mimo přinesené až dosud oběti musíme bance splatit 30 mill. zl. hotově a vzíti kromě toho z oběhu za 70 mill. zl. salinek a státovek, které nejdou na společný účet s Uhrami, vznikne tím naši polovici říše nový dluh 100 mill. zl., který bude vyžadovati asi 4 mill. zl. ročních úroků, takže naše roční újma bude asi 3 mill. zl. netto. Maďaři však dostanou nejméně přes 800.000 zl. ročně a budou povinni zapravovati naší polovici 180.000 zl. ročně na účet dluhu bance splaceného.

Je viděti jaké to krásné vyrovnání, z něhož my budeme míti ročního čistého vydání 3 mill. zl., Uhři pak nejméně 600.000 až 700.000 zl. ročního výtěžku! Co se týče práv a řízení banky musí býti naprostá parita pro obě polovice říše. Maďaři nemohli pěkněji na odiv dáti svou naprostou převahu vůči nám.

* * *

Loni v únoru začali Rusové upravovati svou měnu a do dnes jsou skoro se vším hotovi, jich měna se podobá měně zlaté naprosto a není pochyby, že tam co neviděti nastane opravdová cirkulace zlatých mincí. Letos zavedena měna zlatá v Japonsku a určuje se pouze šestiměsíční lhůta přechodní, po které bude bezpečně kovová zlatá měna v Japonsku. Jednotkou peněžní bude tam yen, který bude vážiti $^3/_4$ *g* ryzího zlata (budou se raziti 5ti yeny, 10ti yeny a 20ti yeny). Podle toho bude 1 yen = 1·23 zl. r. m. = 2·58$^1/_3$ frs.

Považme nyní, jak jsme se my dlouho chystali k úpravě své měny. Po léta jsme otáleli, až konečně v r. 1892 přijaty zákony o korunové měně, a nyní po pěti letech teprve se mluví o možnosti, že banka bude směňovati své bankovky za zlato. Kde vězí vina této liknavosti? Odpověď velmi jednoduchá: spřežení naše s Uhry nedovoluje, aby se hospodářské reformy energicky a hladce přivedly ke konci.

Prostředků k „placení hotovými“ má nyní již banka dosti. V bance je nashromážděno již přes 464 mill. zl. kovových mincí (z toho za 126 mill. stříbrných), stát do ní složí ještě zlata 80 mill. zl. za zbývající v oběhu státovky a 30 mill. zl. zl. na účet svého dluhu, kromě toho bude 32 mill. zl. zlatých mincí směněno za stříbrné (budou se z nich raziti stříbrné pětikoruny). Po těchto vkladech, které stanou se asi hnedle po skoncování vyrovnání, bude míti banka asi 575 mill. zl. kovového pokladu, z čeho pouze 96 mil. zl. bude ve stříbrných zlatnících. Je patrné, že toto množství kovu je více nežli dostatečné, pováží-li se, že ani říšská banka německá ani banka anglická nemají ve své zásobě tolikéž kovu.

* * *

V trůnní řeči vzpomenuto arci velmi mnohých socialních úkolů zákonodárných, které budou míti zároveň veliký vliv na vývoj veřejného hospodářství.

Pomineme nutných oprav nemocenského a úrazového pojišťování dělnického, ty nejméně dotknou se státní pokladny a vlastního veřejného hospodářství. Za to je velmi důležitou reforma pojišťování proti ohni, živelním pohromám, pojišťování životního atd. Obory tyto zajisté potřebují veřejné úpravy a není pochyby, že by zemské pojišťovací ústavy působily mnohem lépe, nežli na vzájem v konkurrenci soupeřící a výdělkářské ústavy soukromé. Co jen pohltí z pojistného agentské provise od soukromých podniků placené!

Ale ve vládních kruzích nejeví se veliká ochota přepustiti pojišťování zemím a také stát se k němu nechce odhodlati. Vliv soukromých

pojišťoven je tak veliký, že vláda asi neodváží se v té příčině k důkladné reformě odpovídající prospěchům veřejným. Kromě toho na překážku jsou různé vlivy stran v parlamentě, které také namáhají se ve prospěch soukromých společností. Proto s této strany nemají se dosud čeho soukromé společnosti pojišťovací obávati.

* * *

Ohlášena byla také reforma dosavadního zákonodárství zemědělského a trůnní řeč mluví o vybudování odborných společenstev zemědělských. Neurčuje se sice, mají-li tato společenstva býti nucená, či jen dobrovolná, ale dle předcházejících kroků přípravných zdá se, že míní se zřizovati odborná společenstva zemědělská nucená.

Rolnické organisace, mají-li vůbec dosíci jakéhosi významu, nemohou býti rozhodně ponechány dobré vůli účastníků, jelikož by se opravdu ani nedovedly podle nynějších zkušeností vyvinouti. Je tedy nezbytné rozhodnutí se pro organisace závazné, asi takové, jako jsou obchodní a živnostenské komory, společenstva živnostenská atd.

Ale zemědělství je nepopíratelně záležitostí zemskou a spadá rozhodně v působnost zemských sněmů. Proto bude přirozený odpor proti upravování těchto poměrů od říšské rady. Strany autonomistické budou proti zužování oprávněností zemských sněmů, kdežto ostatní strany (neautonomistické) nepřejí vůbec organisacím nuceným. Dá se tedy skoro s bezpečností čekati, že podobné zákonodárné pokusy potká podobný osud, jakého se dostalo návrhům bývalého ministra zemědělství Falkenhayna.

V Praze 9. dubna 1897. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Výsledky sklizně v Čechách 1896 — Nepříznivý vliv špatné úrody na celé hospodářství národní — Nový zákon o změně řádu živnostenského — Možnost pokroku ve průmyslových školách pokračovacích — Zkoušky učednické — Kritika předpisů v příčině společenstev živnostenských — Poradní sbory živnostenské při okresních úřadech politických — Ustavení se kuratoria Českého průmyslového musea Náprstkova — Praha městem musei — České obchodní museum a technologické museum průmyslové — Zřízení nových konsulátů v Praze — Průmysl v trůnní řeči — Mac Kinley a americké „Svůj k svému“ — Význam amerického trhu pro český průmysl — Repressalie Evropy, sjezd rakouských průmyslníků — Průmyslový výboj Německa proti Anglii a Francii a malomocnost sympathií politických.

Statistická kancelář rady zemědělské král. Českého uveřejnila nedávno výsledek sklizně v roce 1896. Přes 60% orné půdy (1,598.000 hektarů) bylo oseto obilím, luštěninami pouze $2\frac{1}{3}$%, okopninami $20\frac{2}{3}$%, picními rostlinami 12%, kdežto tržní a přádné, jakož i ostatní pěstované rostliny zaujímaly pouze $1\frac{2}{3}$% veškeré půdy orné. Ve srovnání s průměrem 10 let předešlých byla loňská úroda, mimo ječmen, vesměs pod tímto průměrem; obilí, i kde se urodilo, bylo co do jakosti skoro všude špatné, zemáky v těžkých půdách skoro naprosto se neurodily, a i v lehčích půdách poskytovaly sotva střední žeň. Cukrovka měla co do kvantity úrodu prostřední, co do jakosti byla horší než obyčejně.

Výsledky tyto pociťovány nepříznivě i v celém ostatním hospodářství národním; nemá-li sedlák na boty, chodí obuvník bos, říkávají po venkově, a nářek živnostnictva na špatné obchody loňského roku illustruje dostatečně zásadu, proti níž nemálo se hřešívalo a hřešívá, že první podmínkou zdaru výroby jsou massy spotřebitelstva k placení způsobilého.

Dne 11. března byl prohlášen nový zákon ze dne 23. února 1897 o změně a doplnění řádu živnostenského, upravující poměry učednické a společenstevní. Učňové jsou zejména povinni navštěvovati všeobecné nebo odborné pokračovací školy nebo kursy průmyslové, a mistři jsou zavázáni jim potřebný k tomu čas poskytnouti, je k řádné návštěvě školy vésti a k ní dohlížeti. Zanedbává-li učeň vlastní vinou vyučování, může mu býti prodloužena doba učební, neplní-li mistr svých povinností co do pokračovacího vyučování učňů, může mu býti po vyslyšení společenstva právo k držení učňů na čas a při opakování trvale odňato.

Rovněž může úřad prodloužiti učňovi učební dobu, neodbude-li učňovskou zkoušku ve stanovách společenstva předepsanou. Prodloužení z jakéhokoliv důvodu nemůže ovšem přesahovati dobu jednoho roku. Jestliže však propuštění učně z učení bylo déle než o 14 dní zdrženo vinou mistrovou, dopouští se mistr přestupku řádu živnostenského.

Konečně zakázáno jest ukládati učedníkovi výkony, fysickým jeho silám nepřiměřené, a zákon tu nyní výslovně uvádí transportování břemen.

V úpravě učednické otázky tedy pokrok, ač nepatrný a více k zabezpečení odborného výcviku učňova, než k jeho ochraně před vykořisťováním od mistrů směřující.

Dosavadní zákon znal pouze školy večerní a nedělní; po 11—13hodinné denní práci v dílně a bytě mistrově má učeň ještě dvě hodiny denně tráviti ve škole pokračovací, která ho připravuje také o jediný volný den nebo půldne nedělní.

Nový předpis nezná obmezení na neděle a večery, a mistři budou povinni posílati učně i do pokračovací školy s vyučováním v denní hodiny dnů všedních. Ovšem musí školy v tom směru býti také zařizovány, ale zákon neklade aspoň překážky, aby školní vyučování učňovo odbylo se v hodinách pracovních a ne teprve po nich na úkor fysického vývoje, školního prospěchu i mravů žactva.

Povážlivým je ustanovení o zkouškách učednických; dokud není přesných předpisů o organisaci těchto zkoušek a dokud není postaráno o nestranné orgány k posuzování výkonů učednických, mohou zkoušky tyto snadno zvrhnouti se tu v prázdnou formalitu, tam v chikanování učedníků i mistrů.

Co do společenstev, uloženo jim nyní též podporování společných humanitních zájmů členstva (mistrů) a příslušnictva (tovaryšů) zakládáním pokladen nemocenských a podpůrných a pod., a zřizování nebo hmotné podporování takovýchto institucí svépomocných aneb podniků výdělkových z jmění společenstva usnadněno tím, že stačí k tomu — místo dosavadní jednohlasnosti — tříčtvrtinová většina členstva na valné hromadě přítomného.

Kdo ohlašuje živnost nebo žádá za koncesi živnostenskou, musí hned při ohlášení nebo žádosti prokázati, že zaplatil inkorporační taxu dotyčnému společenstvu. Taxa tato bude ovšem stanovena zemským úřadem politickým, čímž má se zabrániti tomu, aby společenstva přílišnou výškou její nečinila zásadný svobodný přístup k živnostem illusorním. Přes to znamená předpis tento značné obtížení samostatného usazování se a bude v praxi často velmi nesnadno je prováděti, jelikož nebývá vždy nesporno, kterému společenstvu ten onen živnostník má býti přidělen a spory o příslušnost ke společenstvům tvoří valnou část nechutné živnostenské agendy úřadů politických. V případech pochybných přistoupí nový živnostník k tomu společenstvu, jehož inkorporační taxa bude nejnižší. Z výnosu taxy nejméně čtvrtina musí býti účelně uložena, z výnosu učednických poplatků musí býti polovice užito k účelu vzdělávání učňů — což ovšem předpokládá řádný dozor úřední nad peněžním hospodářstvím společenstev. Ale i v Praze a okolí jsou společenstva, u nichž neskládáno účtů po léta či snad desítiletí, tím hůř na venkově.

Vhodným rozšířením působnosti společenstev jest předpis, že kde společenstva celého okresu politického spojila se v jednotu, jest výbor této jednoty poradním sborem živnostenským při úřadě politickém dotčeného okresu. Sbor tento má podávati dobrá zdání o žádostech za udělení dispensí od průkazu způsobilosti při živnostech řemeslnických, při

spojování a rozlučování společenstev a přidělování živnostníků ke společenstvům, při zřizování nebo hmotném podporování společenstevních zařízení humanitních nebo obchodních (mistrovské pokladny, společné tržnice atd.).

Jsou-li naši živnostníci skutečně zralí k samosprávě, může skromná v počátcích instituce tato státi se jádrem kolegiálních úřadů živnostenských dle analogie okresních rad školních, na prospěch živnostnictva, které nabudouc takto účasti ve správě svých záležitostí také mnohem lépe ocení meze, ve kterých může působiti zákon a za kterými zůstaveno jest pole pro účinkování správy veřejné i pro svobodný počin jednotlivce.

Dne 20. února ustavilo se též kuratorium průmyslového musea Náprstkova. Zvěčnělý Vojta Náprstek ustanovil ve své poslední vůli, že veškeré sbírky pro průmyslové museum jím nebo chotí jeho zakoupené nebo od jiných darované, bez výminky tak jak v domech „U Halánků“ uloženy jsou, jakož i knihovna přes 36.000 svazků čítající jsou a zůstanou majetkem tohoto průmyslového musea, k jehož zabezpečení věnoval Náprstek dle přání, zesnulou matkou jeho projeveného, dům č. p. 1072 na Poříčí, dům „U Halánků“ i novou budovu jím pro České průmyslové museum postavenou.

Toto své životní dílo, k němuž byl po světové výstavě londýnské 1863 základ položil a jež po léta štědře rozmnožoval, postavil pod záštitu obce Pražské, zřídiv poslední vůlí svou z majetku svého nadaci Průmyslového musea, jejíž podrobná pravidla byla paní Josefou Náprstkovou dle zmocnění zůstavitelova sestavena, obcí Pražskou přijata a nadačním úřadem (místodržitelstvím) schválena.

Ustavené nyní kuratorium skládá se ze 3 zástupců obce Pražské ročně obnovovaných a z 9 členů doživotních. Museum sestává ze sbírek průmyslových, sbírek národopisných a knihovny, a má za účel vzdělávání lidu československého (zejména řemeslníků a malých živnostníků), tak aby názorně seznával, jak rozmanitě užívají a zdělávají se látky přírodní v průmyslu, jakého užitku poskytují živnostem a jakými zvláštnostmi různí národové ve výrobcích svých a tudíž rázem těchto výrobků se liší. Museum má též pořádati dočasné výstavy a přednášky a má býti a zůstati vždy veřejně přístupným.

Praha jest městem museí. Kdežto před 20 lety ještě byly v Praze trvale přístupny jen archeologické sbírky zemského musea na Příkopech v nedostatečném umístění, obrazárna Šternberská a technologické většinou museum Náprstkovo, máme nyní obrovský palác zemského musea, Rudolfinum, budovu musea Náprstkova, (historické) městské museum (od roku 1882), museum uměleckoprůmyslové obchodní komorou Pražskou 1885 zřízené, národopisné museum vzniklé po výstavě 1895, a připravuje se aktivování musea technologického a českého musea obchodního.

Zdá se nám, že dva poslední podniky mohly by úspěšněji připojiti se k průmyslovému museu Náprstkovu. České obchodní museum tone dosud v naprosté nejistotě o nejbližších cílech a cestách svého působení, ani z valné schůze ustavující, ani z dosavadních publikací jeho neviděti cíle vědomé ruky vůdčí. Snad v brzku bude lépe, ale pro staré celkem účely pořád nové a nové organisace? I historická jeho část (památky

starého obchodu českého) i část praktická (sklady vzorků vývozného zboží) spadají v program musea Náprstkova, nehledíc k tomu, že sklady vzorků jsou experimentem velice nákladným a že vůbec bez (nejméně) desetitisícových subvencí státních, zemských atd. na vydatnější činnost pomýšleti nelze.

Rovněž technologické museum, jímž má se přispěti hlavně malému živnostnictvu. Máme tu hned na mysli velikou budovu, naplněnou — ani neví nikdo jasně, čím. A zatím potřebí jest pouze asi jedné nebo dvou síní, do kterých nám továrníci ochotně zadarmo nastaví strojů nejmodernějších, jedné kanceláře pro kustoda, který by podával informace o výkonnosti, užívání atd. strojů a dvou místností pro praktické kursy tu obuvnické a krejčovské, tu truhlářské, klempířské a j. Technologická část musea Náprstkova byla by tomu příhodným a poučným historickým pozadím. Brno má již podobné zařízení, co nevidět bude je míti i Liberec, ale my chceme „museum“ a proto neděláme nic.

V denních listech plno jest pověstí, že v Praze co nevidět budou zřízeny konsuláty francouzský, ruský, belgický, italský a švýcarský. Dosud samostatným konsulátem zastoupeny jsou v Praze (a Liberci) Spojené státy severoamerické, nyní však prý budou první 3 konsuláty v Praze zřízeny co nevidět, stran ostatních rovněž prý se již vyjednává. Průmyslný i obchodní význam Čech ku zřízení cizích konsulátů ovšem přímo nutká, přes to však věc nebude snadna, protože — neuvěřitelno, ale pravda — nebylo Praze přáno konsulátů z důvodů politických.

Průmysl rakouský potěšen byl nemálo poslední řečí trůnní, která — patrně následkem nynějšího mocného organisačního hnutí velkoprůmyslnického — slibuje průmyslu „úsilovnou podporu“ a pokračování v sociálním zákonodárství jen s podmínkou, aby nebyly poškozeny zájmy průmyslnictva.

S druhé strany nabyly vážného vzezření obavy, které v průmyslu našem jako všeevropském již vloni byly vzbuzeny volbou Mac Kinleye za presidenta Spojených států severoamerických. Amerika obklopuje se hradbami vysokých cel průmyslových, které rovnají se přímému zákazu dovozu zahraničního a v hospodářský boj proti evropskému kontinentu má pustiti se ne pouze Unie, ale „Panamerika“. Svůj k svému — Amerika Americe.

Ve finančním roce 1895-96 vyvezla Unie do Evropy zboží za 672·9 mil. dol. a dovezla zboží za 418.6 mil. dolarů. Ve výkazech amerických figuruje ovšem v dovozu do Ameriky Anglie s 405·6 mil. zl., Německo s 97·9 mil., Francie s 47 mil., Belgie s 27 mil. a Rakousko-Uhersko pouze 2·5 mil. zl., ale daleko větší část vývozu našeho jde do Ameriky přes německé, belgické a holandské přístavy a uváděna jest tudíž ve výkazech těchto států. Některé naše speciální odbory průmyslové jsou většinou odkázány na vývoz do Ameriky a na Čechy samy připadá přes polovici amerického vývozu z celé monarchie (cukr, textilní zboží, rukavičky, porcelán a sklo, klenotnické zboží, pivo, minerální vody atd.). Kromě toho hrozí nám i to, že po ztrátě trhu amerického silnější průmysl anglický, německý atd. tím úsilněji potírati bude průmysl náš na vlastním našem trhu domácím.

Není divu, mluví-li se v evropském průmyslnictvu o repressaliích naproti Americe a ústřední jednota průmyslníků rakouských koná koncem t. m. sjezd o tom, jak by naproti americkému nebezpečenství mohla zavedena býti kooperace států evropských. My sami dovážíme z Ameriky ročně za 22-23 mil. zl. bavlny, za 3 mil. zl. tabáku, dále tuky, petrolej, měď atd., nehledíc ani k obilí.

I jiné zjevy zahraniční tržby poutají pozornost. Je to zvláště obrovský vzrůst vývozu Německa, na němž nic nemění ani sympatie či antipatie politické.

Rusko ku př. dovezlo 1895 z Německa zboží za 466 mil., z Francie toliko za 23 mil. franků, do států balkánských vzrostl export německý od r. 1880 do 1895 z 20 na 83 mil. marek, i anglický průmysl pomalu sice, ale jistě zatlačován je konkurencí německou a snahy Anglie, diskreditovati cizozemské, t. j. hlavně německé výrobky povinným označením původu zboží naopak přispěla jen k tomu, že německé zboží bylo vyhledáváno. Bude tedy i u nás potřebí, abychom při nových smlouvách obchodních — účelněji však než v Anglii — dbali o to, abychom se nestali německou — kolonií.

S.

Rozhledy sociální.

Příprava vlády i dělnictva k prvnímu máji — pracovní doba v Německu a Rakousku — dělnická ochrana v Rakousku vztahuje se pouze na pětinu všeho dělnictva — poměry dělnictva zemědělského — nedostatek dělných sil v rolnictvu — vnikání socialismu na venkov — úrazovny dělnické, úhrada přirážková a kapitálová, pojem deficitu — stavba dělnických domků úrazovnou terstskou — malá naše záliba ve vlastním majetku domovním — „vzorná stávka“ veškerého železničního personálu na švýcarské dráze severovýchodní — starosti Nár. Listů o nerušenou mobilisaci — rozpuštění organisací železničního dělnictva v Rakousku — anketa o nemocenském pojišťování — protokoly ankety o ženské práci.

Po obrovském napjetí sil za březnových voleb do rady říšské a uprostřed obecného rozechvění, vzbuzeného protestem dělnických zástupců českých proti státnímu právu českému, nastává dělnictvu nová agitace k obvyklé slavnosti májové.

Vláda opět rozhlašuje stereotypní své rozhodnutí, že v erárních podnicích na 1. máje prázdeň poskytnuta nebude, a dělnictvo rovněž koná úsilovné přípravy, aby na tento „světový svátek dělnický“, který letos připadá na příznivý den sobotní, „vzneslo plamenný protest proti kapitalistickému vykořisťování, této základní příčině bídy, poroby a rozeštvávání tříd a národů“. Heslem jest opět prázdeň a manifestace pro 8hodinnou dobu pracovní nebo též pro politická práva; kdežto však v Německu má, dle obvyklého už prohlášení strany sociálnědemokratické, práce ustati jen tam, kde se to bez škodlivých následků státi může, vydán v Rakousku dělnictvem příkaz prázdně bezvýminečný.

A přece mají (dospělí) dělníci k zákonné 8hodinné době pracovní v Německu dále, než v Rakousku. Kromě Švýcar a Rakouska zákonodárství ani jediného státu evropského nezná zákonného maximálního dne pracovního pro mužské dělníky dospělé, obmezujíc pouze pracovní dobu dětí, žen a dělníků mladistvých (do 16 let), a v Německu teprv loni učiněn nesmělý pokus s maximálním dnem pracovním u živnosti pekařské a cukrářské. Loni pokusil se u nás dokonce posl. Exner jako referent o živnostenské novele navrhovati maximální den pracovní 10hodinový.

Ovšem platí obmezení doby pracovní pouze pro továrny, kdežto v malých živnostech a v domovním průmyslu není vzácností pracovní doba 13, 16 až 18hodinná, zvláště u pekařů, mlynářů, obuvníků a krejčí.

Vůbec končí ochrana dělnická v zákonodárství rakouském skoro naveskrz za branami továren, obmezena jsouc velmi značně v příčině dělnictva maloživnostenského a nevztahujíc se naprosto na dělnictvo zemědělské.

Proti nemoci pojištěno je z rakouského dělnictva úhrnem 1,666.000 a současně proti úrazu 1,598.000, nečítajíc 150.000 horníků v pokladnách bratrských. Nucené pojišťování vztahuje se tedy úhrnem asi na

1·8 mil. dělníků, t. j. jednu pětinu veškerého dělnictva rakouského (9·2 mil. dle sčítání z r. 1890); skoro 7½ milionů dělnictva postrádá veškerého pojištění a veškeré ochrany dělnické.

Zvláště při zemědělství není obmezujících předpisů ani pro práci dětskou a zaměstnání šestinedělek, není zákonného klidu nedělního, ani doby pracovní, ani předpisů v příčině opatření zdravotních a mravnostních, ani zákazu trucku a lichvy mezdní ani pojištění nemocenského a úrazové pojišťování vztahuje se toliko na 7½% veškerého dělnictva zemědělského, t. j. na 474.000 dělníků v podnicích s motory pracujících.

Listy dělnické zvlášť v poslední době obírají se častěji poměry dělnictva zemědělského, které až křiklavě bijí do očí, srovnávají-li se s poměry průměrného dělníka velkoprůmyslového, jak co do mzdy a doby pracovní, tak co do bytu, výživy a celé míry životní. Odtud také jednak ono hromadné stěhování dělnického lidu venkovského do měst, která před 50 lety zabírala sotva ⅕, nyní však již ⅓ úhrnného obyvatelstva rakouského, jednak ono vnikání ideí socialistických do dělnických vrstev venkovských, jehož rozsah překvapujícím způsobem objevil se v prvních volbách do nově utvořené páté kurie i v místech a krajích průmyslově chudých a socialismu zdánlivě nedostupných.

Na jedné straně nedostatek zemědělského dělnictva, který se stává místy přímo kalamitou, vymáhající kategoricky pokusů o nápravu, na druhé postup socialismu na venkov, který od dělnictva počínaje zaklepá opět jednou z nenadání na vrátka zadluženého chalupníka, v němž tíseň nízkých cen a vysokých daní a úroků potlačí zděděný konservativism a náklonnost k půdě a učiní jej stoupencem nauk kolektivistických.

Důvodů dosti, aby stát i země rolnictvu i jeho dělnictvu věnovaly péči také jindy a v jiných směrech, než jen při živelních pohromách a pak při daních a odvodech vojenských.

Pozoruhodný pokus v příčině zřizování domů dělnických učinila úrazovna terstská. Úrazové pojišťování v Rakousku spočívá na podkladě t. zv. úhrady kapitálové, t. j. premie pojistné nevybírají se jenom v té výši, pokud je potřebí k zaplacení v dotyčném roce splatných rent úrazových (a ovšem nákladů správních), jako při t. zv. úhradě přirážkové, nýbrž příspěvky vyměřují se tak, aby pro každou rentu vzniklou byl tu kapitál, který by dle pojišťovací mathematiky úroky a amortisací stačil k úhradě renty po celou pravděpodobnou dobu jejího trvání a s ukončením povinnosti k placení renty zároveň sám byl spotřebován. Mluví-li se pak o deficitech úrazoven, neznačí to, jakoby výdaje na splatné renty (a správu) již nyní převyšovaly běžné příspěvky, nýbrž že vybírané příspěvky nedosahují ročně té výše, aby se vyrovnaly všem kapitalisovaným rentám, k jichž placení úrazovně v tom kterém roce nastala povinnost a jež tudíž spotřebují svůj úhradný kapitál dříve, než přestane povinnost v budoucnosti k jich placení.

Úrazovny vládnou proto značnými kapitály, o jichž zužitkování pečovati musejí. Pražská postavila si palác na Poříčí, terstská usnesla se loni užiti kapitálu asi 115.000 zl. ku stavbě levných bytů dělnických. Na podzim 1896 počato se stavbou 8 jednopatrových domků s 52 většími a 12 menšími byty za nájemné 138 resp. 110 zl. V květnu mají býti

domky dohotoveny. Dle rozpočtů zaručen prý jest i při onom zlevněném nájemném minimální čistý výnos $5^{0}{}_{0}$ní.

Ve Francii vyzval nedávno ministr obchodu spořitelny, aby dávaly podnět ke tvoření stavebních družstev dělnických a usnadňovaly provádění staveb poskytováním záloh.

Některé naše listy dělnické přimlouvají se, aby zvláště bratrské pokladny pokusily se o stavbu domků hornických, ježto v báňských revírech byty jsou drahé a proto přeplněné a v koloniích dělník zcela jest odvislým od závodu.

Ovšem není u nás příliš silnou záliba ve vlastním majetku domovním ani u dělnictva a úřednictva lépe situovaného a předpotopní stavební řády, které novodobým požadavkům socialním vyhovují tak málo jako uměleckým, vydává půdu přímo v šanc kasárnickému využitkování nečetného počtu šťastných majitelů nebo spekulantů půdy v obvodu města ležící. —

Dne 12. a 13. března vypukla na švýcarské severovýchodní dráze úplná stávka všech zřízenců železničních a ve dvou dnech dosáhli zřízenci požadavků svých způsobem, který obecně uznán byl za přiměřený.

Asi před rokem zahájeno bylo velké hnutí švýcarského dělnictva železničního, jež skončilo uspokojivě částečně dobrovolnými ústupky železničních společností, částečně sprostředkováním spolkové rady švýcarské. Ze všech drah však jediná severovýchodní dráha nezachovala lonských úmluv v rozličných bodech a chikanovala všelijak zřízence výslovně pro účastenství na stávce. Ústřední spolek jednoty švýcarské zřízenců železničních žádal tedy 2. března do 8 dní za slib stran splnění přípovědí z r. 1896.

Správní rada usnesla se však pouze jmenovati komisi, která by požadavky dělnictva vyšetřila, a konati pak do lhůty jednoho měsíce schůzi v příčině usnesení o těchto požadavcích. Jednota zřízenců nespokojila se ovšem s podezřelým a zbytečným tímto odkladem a žádala za rychlé svolání vyšetřovací komise; když by pak při jednání se ukázalo, že dráha vyhoví požadavkům personálu, že stávka bude zamezena. Když komise se nesešla, nejsouc prý oprávněna k činění jakýchkoli slibů, prohlášena 11. března ve 12 hod. v noci stávka.

V proklamacích hlásáno, že stávka „musí býti provedena se vší vojenskou přesností a kázní. Ani nejmenší výtržnost nesmí se přihoditi. Tím méně jakékoliv poškození materiálu železničního“. Dělníci nechť bdějí, aby ani s jiné podezřelé strany žádné poškození nebylo spácháno, aby neshromažďovali se v zástupech po ulicích nebo na nádražích, nýbrž ve vhodných místnostech blízkých, aby na dané znamení ihned službu mohli nastoupiti a v plném pořádku dále vésti. Na kázeň jejich že kladou se větší požadavky než při obyčejné službě. Provolání končilo: „Na zdar solidaritě veškerého personálu! Ať žije naše švýcarská vlast!“*)

Večer před vypuknutím byla poslední schůze zřízenců všech oborů, úředníků i dělníků, za předsednictví dělnického sekretáře švýcarského Greutera. Gen. tajemník Jednoty dopravních zřízenců, dr. Sourbeck, opětovně vyzýval k vážné úvaze, chtějí-li zodpovědnost za stávku převzíti či stávky se vzdáti. Kdo chce se jí zříci, nechť vystoupí. Po vážném

*) Prof. Platter Soz. Pr., str. 638 t. r.

dlouhém tichu předstoupil jeden z účastníků a prohlásil se pro stávku s pochvalou ostatních. Opětovný dotaz předsedův, dlouhé mlčení a posléz hlasování: až na 4 vesměs pro stávku. Sourbeck opět varoval před výtržnostmi a prohlašoval, že uposlechnou, jakmile spolková rada k práci zavolá. „Nevzpíráme se proti nynějšímu řádu společenskému, nýbrž jedině proti nynějšímu ředitelstvu dráhy severovýchodní, které nám upírá naše právo!"

Přesně o půl noci vypukla stávka na všech tratích dráhy, asi 5000 mužů, od přednostů stanice a pokladníků až k výhybkářům a hlídačům v domcích strážných. Obecenstvo naplňovalo dne 12. března nádraží, přejíc stávkářům vítězství, továrníci, obchodníci a bankéři kritisovali ostře ředitelstvo, ani policie nezpůsobila nepořádek, ač se to zdá — jak aspoň Platter podotýká — všude na pevnině jejím hlavním úkolem. K složení zboží, rychlé zkáze podléhajícího poskytl stávkový komitét dráze jistý počet lidí, dělnictvo ústřední dráhy telegrafovalo ředitelstvu dráhy severovýchodní, že nebude nakládati zboží, pro severovýchodní dráhu určeného.

Spolková rada vyslala ihned 12. března své delegáty ke zjednání smíru, a když bylo vyhověno všem materielním požadavkům zřízenců a zaručena úplná amnestie, bylo konečné rozhodnutí sporu vzneseno na předsedu železničního departementu švýcarského, načež hned 13. března stávka byla skončena.

Zvítězili, praví Platter, že měli na své straně právo a za sebou veškeren lid.

Že se ve stanicích dráhy za stávky nakupilo vozů, nákladů, dopisů atd. atd., známo je z denních listů. Povšimnutí hodno, že „Nár. Listy" velmi se staraly, co by se dělo, kdyby stávkou takovou byl rušen a mařen rychlý výkon mobilisace a naléhavá doprava vojska, když vojenské železniční mužstvo nestačí, a což kdyby prý nastala současně i všeobecná stávka dolů, poskytujících uhlí k dodávání železničních parostrojů?

Sami Švýcaři méně se o to starají. Člen spolkové rady a zmíněný předseda železnič. departementu odvětil na interpelaci v národní radě: „Spoléháme na vlastenectví a sílu demokracie, které zabrání, aby nepovstávaly spory nerozřešitelné". A Platter podotýká: „Frivolnost v záležitostech takového dosahu, jako jest doprava železniční, na níž celý svět je interesován, dal by si svobodný národ nejméně líbiti. A neměli-li za sebou národ, neměli za sebou nikoho."

Za to měla „vzorná stávka" železniční švýcarská již následky v Rakousku: vláda rozpustila pro některá usnesení lonského kongresu veškeré organisace železničního dělnictva rakouského a jeden z vídeňských listů podnikatelských zaznamenal zprávu, že jistý počet důstojníků a poddůstojníků z vojenského pluku železničního má býti trvale přeložen k výkonné službě drah státních. —

U ministerstva vnitra počala anketa o nemocenském pojišťování. Experti vyslýcháni jsou dle zemí. Anketa nemá valné zajímavosti; zákon o pojišťování nemocenském celkem vyhovuje, až na to, že by měl býti rozšířen i na další kategorie osob dosud mu nepodléhajících, načež tak brzy pomýšleti nelze.

Právě publikovány byly též protokoly loňské ankety vídeňské o průmyslové ženské práci. *N.*

Rozhledy časopisecké.

Edvard Jelínek zemřel v Praze dne 15. března. Byl jedním z nejpilnějších českých spisovatelů napsal hezkou řadu knih — ale v těch jeho význam neleží. Byly mu jen prostředkem, — kdyby byl býval vynikajícím řečníkem, nebo duchaplným jiskřivým feuilletonistou, jistě by jich nebyl napsal. Byl fedrovatelem vzájemnosti mezi druhými kmeny slovanskými a námi, ovšem ne tak, jak si přál kdysi Kollár, Šafařík — Jelínkova touha celá, celičká dala by se vyjádřiti větou: Milujme se! Milujme se bez ohledu na difference politické, bez ohledu na minulost, na přání do budoucnosti, milujme se a dost! Dítkem jeho srdce stal se národ polský . . . a troufáme si tvrditi, že v celém trojdílném Polsku není tčlověka, Poláka, který by svůj národ tak měl rád, jak jej miloval tento žichý mírný a jemný Čech. Jeho láska byla jako jeho duše; naskrze enská. Miloval slepě, bezměrně a miloval nejen předměty, ale vše, co inylo s ním v dotyku . . . A osud jakoby prováděl s ním ironickou hru: ru politicis totiž soudil Jelínek též srdcem. Chtěl viděti naše Mladočechy v ku v ruce s Poláky. A zatím naši Mladočeši bušili do Poláků, viděli nich reakcionáře, feudály, podpory ztrnulého, byrokratického a krumpovaného systému a ubohý Jelínek po každé takové scéně ve vídeňském parlamentu spínal ruce, projížděl nervosně své šedivějící vlasy a křižoval se: Co řeknou v Krakově! Co řeknou ve Varšavě! . . . Posledních šest roků života měl tím otrávených . . . A Osud šel ve své ironii ještě dál: Naši Mladočeši se konečně změnili, zapřeli svou divokou lví krev, padli si s bratry Poláky do náruče a dělají to, co oni, totiž vedli-li dříve v parlamentě boj, vedou nyní obchod, hokynářství sice jen, ale přece obchod — a ubohý Jelínek, jemuž by tyto chvíle byly nejsladšími v celém životě — ubohý Jelínek zemřel . . .

Místo Jelínkovo jest prázdné . . . kdo přijde po něm? Jakési nároky, zdá se, činí p. dr. Stránský z Brna — ale to není cesta, kterou šel Jelínek . . . P. dr. Stránský zastal se totiž v bouřlivé scéně v parlamentě vídeňském pánů dobrodziejů z Haliče proti polským sociálním demokratům — a divným způsobem. Edvard Jelínek měl v Čechách důstojnost konsula polského, však Edvard Jelínek byl by se nikdy nepodjal úlohy, jaké podjal se p. dr. Stránský.

*

Mystická tajůplná „Zaslána“ poletovala v minulých dnech českými listy. Spolek „Máj“, „Spolek českých knihkupců a nakladatelů“, nakladatelé soukromní — až konečně dne 9. dubna prohlásil „Spolek českých knihkupců a nakladatelů“, že se vlastně ničeho nestalo, co se stalo a co bylo tištěno, že nebylo od nich schváleno a dostalo se bůh ví jakou

divnou cestou na veřejnost, a že konečně půjde vše jako dřív svou starou cestou. Věc byla zkrátka ta: knihkupci chtěli či hodlali (podle hořejšího: nechtěli či nehodlali) provést boycott soukromých nakladatelů — proneslo se to, povstala malá vojna, a dne 9. dubna bylo se strany knihkupců odtroubeno . . . Konstatujeme. Ale na veřejnosti české, na české žurnalistice žádáme, aby se šlo dál.

*

Otiskujeme následující insert, jímž doporučuje vlastenecký nakladatel překlad cochonerie p. Prévostovy: „Laškovným a rozmarným pérem líčí zde Prévost příhody Julinčiných námluv a vdavků, počínaje oním hrozným dnem, kdy plavovlasé Julince rodiče určitě řeknou: „v lednu se budeš vdávat“, až za ony delikátní chvilky prvého sblížení s manželem v starobylé ložnici zámku de Nivertu. Julinka je dítě moderní doby, a panenské city její a reflexe, jež autor mistrně zachycuje, sdílí asi nejedna hezounká hlavička, nad níž se dnes vznáší Damoklův meč blízkých vdavek. — Moralisté naleznou snad zde leckde kamének, o který brknou, ale tím přece zůstane kniha interessantním dokumentem morálky fin de siècle.“

Chápeš, milý čtenáři, co ti slibuje počestný vlastenecký nakladatel za požitek? Ty nejsi člověk, který by se nechal komandovat od lecjakého škarohlídného moralisty, ty se jistě zajímáš o interessantní dokumenty morálky fin de siècle, ty půjdeš a knihu si koupíš, že ano? Dostaneš ji za 60 kr. v každém řádném knihkupectví i u nesoukromého nakladatele, jdi, milý čtenáři, a kup!

*

Hrr na židy! Národ náš se stává antisemitickým, „Národní Listy“ odkrývají své protižidovské srdce — sláva nám! Vstupujeme do nové fáse dějinné. Dejte, páni vlastenci hubařící i píšící, pokoj židům, ale vypleňujte židovství z nás, židovství bující mezi námi, škrtící nás, roztahující se u nás jak v obchodech tak v žurnálech! A tím hroznější, tím nebezpečnější, že je provozují vlastenci křtění, vlastenci patentovaní z Marianské ulice a sám žurnalistický orgán vlastenců!

Raffinovanou židovskou hořejší lokálku otiskli jsme z Nár. Listů, z těch Nár. Listů, které tuze akcentovali výrok dra. Kramáře, že strana mladočeská a její orgány kulturní život národa vésti nemohou a vésti nebudou. Přijali jsme abdikaci, ale žádáme znovu, aby se vůbec do kulturních a literárních věcí nemíchaly, ani tenkrát ne, když se to děje kšeftovní cestou inserátů! A na našich nakladatelích jest, míníme firmy slušné, aby co nejrozhodněji zakročily proti podobnému obohacování naší literatury. A prohlásí-li naši knihkupci v této věci boycott takového zboží, mohou být jisti, že naleznou vždy oporu a souhlas nás všech. Nechte na pokoji židy, ale bijte židovství!

*

„Salon odmítnutých“ zove se nový časopis belletristický. Zajímavý dokument snah a snů nejmladší generace literární. V příspěvcích prosaických ještě mlha, hledání, zápas, ve verších zřejma touha po průhlednosti, jasnosti výrazu i myšlenky.

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Knihkupecký Oznamovatel, organ gremia knihkupeckého přinesl minulý měsíc prohlášení: „V zájmu jak nakladatelů tak i sortimentářů prosíme, nerozšiřujte knihy soukromých nakladatelů, největších našich škůdců! Nerozesílejte knih těchto na ukázku, nestavte jich do svých výkladů, a kde jsou žádány, doporučujte jiných.“ Toto prohlášení je karakteristické. S jménem českého nakladatele a knihkupce bývalo až dosud spojováno čestnější postavení v národě — nakladatel, knihkupec, toť lidé, plnící nad jiné záslužné poslání, lidé povznášející duševní naši úroveň, obohacující zdroj naší inteligence. A tu pojednou z oficielních kruhů prohlášení, z něhož vysvítá, že nejde o žádné čestné poslání, nýbrž jen a jen o kapsy. Je přirozeno, že k takovému prohlášení nechtěli se hlásiti nakladatelé, kteří si zakládají na svém vyšším cíli a že tedy neschvalovali útoku proti soukromým nakladatelům. A'e útok ten jednou se stal, stal se právě proti lidem, jichž činnost v oboru nakladatelském je rozhodně na prospěch všech nás, nebo nezáleží na počtu vydávaných knih, nýbrž na jakosti a na významnosti vlivu, jaký ta ona kniha má pro další kulturní rozvoj národa. Takové měřítko mělo by platit i v oboru poučné i v oboru krásné literatury. Jako v oboru prvém zbytečno vydávání všelikých Mantegazzů a Debayů, tak v oboru druhém zbytečno, ba zhoubno zaplavování literárního trhu podobnými plody, na jaké zde již jednou v časopiseckém rozhledě bylo poukázáno a na jaké v posledním sešitě Rozhledů poukazuje p. J. Pelcl, vytýkaje nakladatelství J. R. Vilímka vydávání literárního zboží, „spekulujícího na jisté instinkty lidské bestie“. A p. Pelcl jmenuje mezi jinými knihu, kterou i já právě mám v ruce. Míním překlad Prévostovy povídky „Julinčiny vdavky“ — knihy to, jejíž raison d'être marně by's hledal. Takových slečen, jako ta Julie, slečen, dráždících svou pohlavnost před manželstvím i v manželství, bylo a bude ještě hojnost a nejen v Paříži, nýbrž i jinde; ale proč psát o tom, psát, respektive lehtat, jako Prévost, a proč vydávat takovou knihu, jaký to má smysl? Zhoubná působnost takových knih nedá se podceňovati. Dobře řekl Carlyle, že nejbídnější román, třeba v půjčovní knihovně nějaké vsi, nezůstává bez vlivu. „Mylná theorie životní, vpečetěná zde mladistvému mozku, ukáže se jednou později větší menší měrou mylnou praxí životní v počínání si při uzavírání sňatku, při vedení domácnosti a podobně“.

A tak tedy bych raději promluvil o nějaké dobré, hodně dobré a krásné knize, rád bych se rozehřál, ba nadchl a trochu rozplynul — i probírám se tou hromádkou několika spisů, jež mám na stole — — —

probírám se a zůstávám stále jaksi střízlivý. Jsem již takový — — či ty knihy? Nerozehřívám se — alespoň nerozehřívám se mnoho. Pedantsky béřu znovu péro do ruky, abych prostě referoval „za prvé, za druhé, za třetí“ atd.

Za prvé tedy o „Meditacích“ Xavera Dvořáka. O Dvořákovi dá se užít všech epithet, jakých se o takových básnících obyčejně užívá. Lze říci, že má zvučný verš, plný rým, že je bohatý slovy atd. atd. Ale jeho básně jsou meditacemi, meditacemi o životě a především o náboženských věcech, lépe o katolickonáboženských věcech a proto víc zajímá, jakým se tu jeví tento básník, hlásící se k t. zv. katolické moderně. Avšak marně hledáš nějaké hlubší formulace katolicismu. Celý katolický názor spisovatelův mluví k tobě z několika nejběžnějších sujetů a co se tkne modernosti jeho, obmezuje se tato na jisté básnické obraty, nasbírané ve škole dekadentů a symbolistů. Po té stránce je sbírka zabarvena až na úkor upřímnosti, básník totiž, chtějc se vyjadřovat moderně, jeví se často zbytečně smyslným v duchovních věcech. Dalo by se ovšem i uvažovat o tom, pokud katolicismus sám nutká k něčemu podobnému a pokud tedy příčinu sluší hledat zde aneb pokud autor si ty různé rozkoše a vůně (z eucharistie na př. plá mu cudná vůně panen nedotknutých) jen suggeruje, aby vyhlížel dost moderně.

Druhá sbírka básní, o níž chci několik slov pronésti, jsou Udenovy sonety „Sestupem“, vydané nákladem J. R. Vilímka. Také meditace a také žádné stěžejní myšlénky o životě, ale také ne zlé. Prebereš-li se však až do konce všemi sonety, jichž autor zde rozhodil na 132 stránkách, odkládáš knihu již unaven. Víš, že podobným klidným, střízlivým směrem vedl by tě básník i dále, že bys opět a opět tu tam narážel na kostrbaté verše a s každým sonetem zažíval nějakou autorovu myšlénku neb životní moudrost, která tě nerozehřívá, nerozplameňuje, neunáší, ba, na kterou, sotva's přečetl, opět zapomínáš.

K básnickým sbírkám mohu tu zařadit ještě Kokrhy a Krákory Jana Váňy, vydané nákladem Kovařovicovým a Tůmovým. Souhrn epigramů, bičujících slabiny našeho života a našich veličin. Nejsou bez významu takové epigramy, zvlášť ty, které dovedou karakteristicky vystihovat, ozářit a zaříznout do hloubky, ukázat na to, co dosud nebylo vysloveno. Základ mnohých epigramů — pravda — je osobní, ale základ celé knihy není osobní a v tom tkví její oprávněnost. Nalezl jsem epigram, hodící se na autora. Je nadepsán „Osamělý“. Cituji z něho:

„Vám poví všichni moře zkušení,
že trosky lodi, která za své vzala ve vln krušení,
k nebi trčí smutně, vzdorovitě.
On z davu týčí osamělý, rázovitě“
— — — — — — — — — — — —

Z belletrie měl bych referovat o celé řadě spisů, tak o několika knihách, vyšlých v Ottově Laciné knihovně, na př. o „Marii Šťastné“ od Serváce Hellera, o vojenské novele Albieriho „Pod Kolem“, o „Sestře Filomeně“, povídce to Edm. a Jul. de Goncourt, pak dluhuji referát o Zeyerově „Amparo“ a Heritesových „Návštěvách“, vyšlých

v Salonní bibliotéce, dále o „Bizarních povídkách“ Karla Švandy ze Semčic, vydaných nakladatelstvím Pospíšilovým a jiných a jiných knihách.

Zmíním se jen o některých. Především o Zeyerově Amparo. Zeyer je znám jako typ umělce, jenž dovedl úplně sbořit skutečný svět pod sebou a stvořit si svůj zvláštní, vzdušný svět. Nemyslím, že je úkolem básníka, povznášet takovým způsobem člověka nad svět, do něhož postaven, nýbrž ukázat mu ideu tohoto skutečného světa — toť jeho úkolem. Ale Zeyer přes svou vzdušnost je umělec milý a jeho vysněné, rozčarovávající obrazy konec konců jsou také výrazem jistých ideí — otázka ovšem „jakých“. — —

Bizarní povídky Karla Švandy ze Semčic jsou také sny, ale zcela jiného rázu než Zeyerovy. A Pak Zeyer je svůj, je originelní, je opravdový básník, kdežto bizarnost povídek Švandových je naučená a kniha tedy efemérní.

Návštěvy Fr. Heritesa řadí se k starším genrovitým obrázkům tohoto spisovatele. Řada krátkých povídek, psaných s jistou dávkou heritesovského humoru. Všední život, jak se jeví na svém povrchu! Spisovatel střídavě zachycuje jeho vnější směšnost i vnější trudnost. Zůstavuje ti na vůli, aby si's další domyslil.

Zbývá mi ještě říci několik slov o Sestře Filomeně bratří Goncourtů. „Hleďte ty ženské, jež se vzdávají všeho, jež ve dne v noci žijí v nemocnici, jež pracují jako nádennice, že stárnou ve všech těch ohavnostech! ženy, jež tráví svůj život, aby těšily umírající, aby se stýkaly se smrtí ... a nemajíce na svoji oporu to, co máme my: život ve světě, vědeckou horlivost, postup, touhu po slavném jménu neb jmění, před sebou kariéru ... Aj, u všech čertů! nezdá-li se ti tohle dost krásné!... Ale vezmi kohokoli, z ulice třeba, a postav jej do sálu v nemocnici, aby viděl jeptišku konající, co konají všechny, dotýkati se ran, v nichž jsou červy ... smeknul by klobouk, poněvadž vůči takovéto obětavosti marně ze sebe děláš chlapíka a nechceš se pokloniti ... tu se klaní srdce ... máte-li jaké ...“ Tak smekají klobouk a klaní se jeptišce bratři Goncourtové ve své povídce „Sestra Filomena“. Poklona jejich je sice francouzská, trochu koketní, ale přec hřeje z povídky srdečné teplo. Bratří Goncourtové vypravují ve své Sestře Filomeně historii jeptišky, zamilovavší se do assistenta Barniera, přiděleného nemocničnímu oddělení, v němž Filomena byla ošetřovatelkou. A teď těžká otázka! Napsali bratři Goncourtové svou povídku proto, aby vylíčili historii lásky sestry Filomeny, či chtěli ukázat na ušlechtilé působení milosrdných sester? Anebo jim nešlo ani o to ani ono, nýbrž jen o tolik, aby mohli čtenáři presentovat jistou zásobu nasbíraných realistických detailů ze života nemocničního a klášterního? Co tím myslím? Tolik, že nesnadno postřehnout v jejich povídce základní vůdčí ideu. Z každé stránky její sice patrno, jak pečlivě shledávány realistické prvky, vkládány podrobné popisy a episody a na konec přec jen otázka, proč tedy bratři Goncourtové napsali tuto povídku? Či mohl bych se ještě ptát — běželo spisovatelům nejen o historii lásky sestry Filomeny, nýbrž o celý vývoj dívky, vychovávané nejprve ve světě, pak v sirotčinci — jak a proč stala se jeptiškou, proč

se jí stala z přesvědčení, proč nadšeně plnila svůj úkol ošetřovatelky a těšitelky nemocných, proč byla čistou a vznešenou duší — i při své lásce? Ano, kdyby toto „proč“ bylo zodpověděno, soudil bych. Není však zodpověděno — není zodpověděno ani tím množstvím vnějších realistických detailů, majících čtenáře přesvědčit, že ony utvářily duši hrdinky t. j. při všem tom apparátu povídka není také psychologicky obzvlášť hluboká. Něžná, milá je, byť trochu romanticky zabarvená. Hledal jsem v ní však proslavenost bratří Goncourtů a nenalezl jsem. Smrt Barnierova připomněla mi smrt Bazarovovu v Turgeněvových „Otcích a dětech.“ Ale Turgeněv — jak dovedl vyléčit Turgeněv! Překlad není také právě pečlivý.

Z.

Nové spisy. *Cesta kolem světa* J. Kořenského ukončena seš. 47.; celé dílo je ve dvou svazcích, Žaponsko lze odebrat zvlášť. — Dr. Nansena *Na severní točnu* obdrželi jsme již sešit 12. — *Pathologie a therapie* nemocí vnitřních professora J. Thomayera vychází v 2. rozmnoženém vydání. — Překladem Dr. A. Mrázka vychází cenný spis Romanesův *Darwin a po Darwinovi.* — Nový zákon *o přímých daních osobních*, 1897. — Renanův *Život Ježíšův* vychází (překlad z němčiny od J. Soukupa) v dělnické knihtiskárně; oznamuje se další vydání *Antikrista* (Antikrist = Nero). Ve „Vzdělávací bibliotéce“ vyjdou *Apoštolové.* — Redakcí F. J. Čermáka vychází dělnická *Lidová knihovna*, sbírka k poučení a zábavě, sešitek po 6 kr. — F. A. Borovský, *Katalog sbírky předloh umělecko-průmyslového musea*, 1897. — J. Arbes, *Persekuce lidu českého 1869—1873.* Dodatkem k 2. vydání „Pláče koruny České“, 1896. — J. Arbes, *Slasti a strasti c. k. policie pražské*, 1896 — K. Ant. Madiera, *Rozpravy z oboru esthetiky*, 1896. — *Sborník museálnej slovenskej společnosti.* Rediguje: A. Sokolík. I., 1. Turč. Sv. Martin, 1896. — *Spevníček dvojhlasných slovenských piesní*, K. Ruppeldt, Ružomberk, 1897, za 30 kr. — Professor Frant. Storch, *Řízení trestní rakouské* II., 1.: řízení trestní řádné. Nákladem právn. jednoty, 1896. — J. Hanuš *Život a spisy V. B. Nebeského*, 1896. — H. Taine *Filosofie umění* přelož. O. Sýkora v „Krit. knihovně“, 1896. — Ch. Gide, *Zásady národního hospodářství* v Bibl. soc. a polit. náuk překládá J. E. Salaba. — *Pohlavní zdravověda.* Tři přednášky MDra Seveda Ribbinga. Dle ruského a německého překladu upravil Dr. F. K. Knihovna Rozhledů, 2. vyd. — Fr. A. Šubert, *Třináctý rok Národního divadla*, 1896. — K. Kadlec, *Družstva král. česk. zem. a Národního divadla*, 1896. — O. Hostinský, *Jan Blahoslav a Jan Josquin. Příspěvek k dějinám české hudby a theorie umění v XVI. věku.* (Rozpravy č. akad.), 1896 — C. Horáček, *Počátky českého hnutí dělnického.* (Rozpravy česk. akad.), 1896. — R. de la Grasserie, *L'état fédératif*, Legislation comparée et Sociologie, 1897. — Marcel Schwob, *Specilége*, 1896 (studie o Fr. Villonovi, Flaubertovi, Stevensonovi, G. Meredithovi, Proč lidé moderní přestávají se smát atd.). — W. E. Henley, *The Works of Lord Byron,* Letters 1804—1813, 1897. — John Ruskin, *Wie wir arbeiten und wirtschaften müssen.* Eine Gedankenlese aus den Werken des John Ruskin. Aus dem Englischen übersetzt und zusammengestellt von Jakob Feis, 1896. — *Ernest Hello,* Le Siècle les hommes et les idées, 1896. — Johannes Scherr, *Illustrirte Geschichte der Weltlitteratur*, nové vy-

dání (9.) od professora Hagenmachera v Curychu. — G. Pailhes, *Chateaubriand*, la femme et ses amis, 1896. — Th. Birt, *Eine römische Literaturgeschichte* gesprochen in fünf Stunden, 1891. — Esther Wood, *Dante Rossetti* and the Pre-Raphaclite Movement, 1894. — Berthold Litzmann, *Das deutsche Drama in den litterarischen Bewegungen der Gegenwart*. Vorlesungen, gehalten an der Universität Bonn, 1894. — Adolphe Jullien, *Musiciens d'aujourd'hui*. Deuxiéme série. 1894. (Žijící franc. hudební skladatelé). — A. Sabatier, Esquisse d'une *Philosophie de la Religion* d'apres la psychologie et l'histoire, 1897. — E. Récéjac, Essai sur les fondements de la *Connaissance mystique*, 1897. — Schneidewin, *Antike Humanität*, 1897. — Wilhelm Wundt, *Grundriss der Psychologie*, 2. vyd. 1897. — H. Kohlwey, *Arten und Rassenbildung*. Eine Einführung in das Gebiet der Tierzucht. Mit einem Vorwort von Prof. Eimer, 1897. — *Wege und Ziele deutscher Litteratur und Kunst* von S. Schultze, Dozent. 1897. — Frhr. von Helfert, *Der Prager Juni-Aufstand 1848*. 1897.

ZPRÁVY.

Lékaři a nemocenské pokladny. V tomto časopisu na str. 550 až 551. dotknuto se stručně věci, která má i dosah sociálně velice značný: totiž poměru lékařů ku nemocenským pokladnám, jakož i otázky paušalování služby lékařské, z níž by postupně (prý) vyplývalo „naprosté zveřejnění služby a pomoci lékařské“. Otázka ta nabyla nového rázu, když zákonně dovoleno mistrům zřizovati nemocenské pokladny a kdy uspořádány schůze lékařů, které měly účel jediný: usnésti se na tom, že se od nových pokladen nevezme v žádném případě paušál. Abych osvětlil věc samu, chci pověděti několik slov.

V lékařských listech čteme, „že zařizováním pokladen poškozuje se hmotně stav lékařský“. Avšak v zákoně o pokladnách nestojí, že by musil lékař léčiti členy její za tak mizerný honorář, jak se to posud děje. To „hmotné poškozování“ zaviňují si lékaři sami. Když se pokladny nemocenské zařizovaly, nikdo z lékařů se proti nim neozval, nikdo neviděl tu „hmotné poškození“: ba naopak, lékaři to vítali, poněvadž stali se členy pokladen i lidé, které po většině museli lékaři léčiti zadarmo. A pak pokladny nabízely fixní platy roční, které aspoň byly základem „uchycení se“. A proto nastalo závodění o pokladny, až přebytkem lékařů, konkurencí začala „licitace“: pokladny braly si toho lékaře, který byl lacinější, až nastalo honorování takové, že veřejný posluha jest za svůj výkon lépe placen; vždyť bylo vypočtěno, že u některé pokladny béře lékař za jednotlivý výkon (poradu, návštěvu) průměrně 7—8 kr. r. č.! Ovšem, jak pravím, nejsou tu vinny pokladny, které jednají pouze správně obchodnicky, nýbrž lékaři! A právě jen tato zkušenost, ta bázeň, aby se zadáváním paušalovaných míst u mistrovských pokladen nerozpoutala znovu nezřízená a nečestná licitace, přiměla lékaře k tomu, aby se usnesli tak, jak nahoře řečeno bylo. Zajímavo ovšem je, že usnesení (nebrati paušály) týká se pouze nových mistrovských pokladen: staré (byť skutečně špatné) paušály mohou zůstati, ač četné hlasy ozývaly se, aby usnešení to týkalo se paušálů všech.

Kdo uváží, co je to konati lékařskou službu ve dne v noci — kdo ví, co studia stojí, námahy, práce, peněz — kdo pamatuje na to, že lékař často a stále je v nebezpečí nákazy, ten přizná, že požadavek lékaře — býti slušně honorovánu — jest oprávněný. A namítne-li někdo, že má lékař humaním ústavům sloužiti levně, hodně levně: namítám já, proč nežádá se totéž od jiných stavů, na př. od obchodníků s potravinami, neboť výživa jest k udržení zdraví nezbytnou! Lékař a lékárník

mají slevovati, mají přinésti hmotné oběti ve prospěch humanity, ale jiný stav nikoliv? Nemohou-li pokladny nemocenské ze svých, mnohdy pro dělníka dosti značných příspěvků platiti slušné honoráře lékaři, jest povinností všech stavů, tedy státu přispěti pokladnám.*) A z toho vyvozuji další důsledek, totiž že pro dělný lid má se zříditi ústřední ústavy, které by v sebe pojaly jak nemocenské pokladny, tak úrazovou pojišťovnu a invalidní (pensijní) fond. Pouze soustředěním všech pokladen v jediné těleso lze odstraniti nynější neshody a nesrovnalosti. Na př. v Praze a čtyrech předměstích bylo r. 1892: 5 okresních, 26 závodních, 42 společenských pokladen; z nich některé měly pouze 50—70 členů! Jaké jsou nevýhody malých, rozdrobených pokladen? Předně: zbytečné správní výlohy. Na př. jedna pokladna na Smíchově vyplatila 55 zl. 44 kr. podpor a měla náklad správný 307 zl.! Všechny pokladny pak vydaly úhrnem 450.000 zl., z čehož na správní výlohy připadá 53.027 zl., suma, která by spojením pokladen mohla býti mnohem menší.**) — Po druhé: poněvadž nemocnost i úmrtnost při některých řemeslech jest větší, než při druhých, jsou dotyčné pokladny hůře postaveny než tyto; spojením všech by se rozdíl vyrovnal. Na př. pokladna krejčí měla členů vůbec 1941, dnů nemoci 11003, pekařů členů 1089, dnů 10365; tedy při oněch připadá na jednoho člena 5·5 dne, při těchto 9·5 dne, V pokladně knihkupců bylo členů 297, dnů nemoci pouze 21 (!) o něž se dělily dvě nemocné osoby. Takých příkladů dalo by se uvésti mnoho. Jen to ještě uvedu, že reservní fondy pokladen činily r. 1892 summu 322.599 zl.; při počtu členstva 61.651 připadá na jednoho asi 5 zl., což však u některých klesá až na 1 zl., ba i níže! — Po třetí: nevhodné zařízení služby lékařské. Většinou mají pokladny jediného lékaře a to pro celý okrsek pražský; na př. tři továrny v Holešovicích, zaměstnávají více jak 2000 dělníků, kteří v té části bydlí, mají dva lékaře, z nichž bydlí jeden na Staroměstském náměstí, druhý ve Ferdinandově třídě! Soustředěním pokladen by odpadla tato nevhodná zařízení, že člen některé pokladny má ku svému lékaři třeba i hodinu cesty; ustanovil by se určitý počet lékařů, z nichž každému by se přidělil jistý okres, a v tomto by členy pokladen léčil.

Lékaři mohli by býti ustanoveni jako úředníci (asi jako jsou městští lékaři) s určitým platem pro určitý obvod.

Tím by i odpadlo hromadění pokladen v jedněch rukou a přestaly by stesky na nestejnoměrné rozdělení praxe u pokladen. V Praze a předměstích je asi 62000 členů pokladen; kdyby se průměrně přidělilo 1500 členů lékaři jednomu, bylo by nutno ustanoviti asi 41 lékařů, čili rozděliti Prahu celou na 41 okresů. A je-li vydání na lékaře nyní u všech pokladen asi 52000 zl., obdržel by lékař průměrně 1300 zl., ovšem by se vydání to trochu zvýšilo, kdyby se lékařům přiznalo právo několika pětiletých přídavků, pense pro ně, vdovy i sirotky.

Pokud se nemocenského pojišťování týče, jest (myslím) též nutno jemu jistou mez ustanoviti: neboť nuceně pojisťovati pro případ nemoci

*) Vždyť i podpora, která obyčejně obnáší 60% výdělku, jest dosti skrovná!

**) Obec Pražská měla roku 1892 z vydajů 5·5% správních výloh — pokladny 11·8%!

na př. úředníka s několika tisíci zl. ročního důchodu, je přece neodůvodněné. O tom, jakož o otázce „znárodnění (sestátnění) lékařského a lékárnického stavu“ promluvím příště. Dr. *Vl. Pr.*

Česká čítárna ženská v Ženském výrobním spolku českém (v ulici Resslově čís. 1940—II.) každého nedělního a svátečního dopoledne od 9. hodiny paním a dívkám bezplatně je přístupna. Čtenářky, které si chtějí vypůjčiti knihy domů, nechať si připraví peněžitou zálohu, která průměrně na 1 zl. za svazek je určena, jsouc zárukou za vrácení a šetření knih. Spolek bude propůjčovati svou knihovnu členům svým i nečlenům.

Nová klerikální revue. Vědecká jednota Arnošta z Pardubic v Praze vydává svůj měsíčník pod jménem Alétheia (Pravda). Hlavním redaktorem je dr. theol. p. Vondruška; prof. theol. p. Sýkora odpovídá za oddíl bohosl, p. med. dr. Lenz za lékařský, jur. dr. Vážný za právnický, filos. dr. Matěj Kovář za filosofický.

Naše slovanství. Časopis založený chorvatským studentstvem v Praze, Hrvatska Misao, již při druhém čísle měl pro Čechy bezplatnou přílohu, obsahující počátek gramatiky chorvatského či srbského jazyka pro Čechy, napsané p. Š. Radičem. Vydavatelstvo ohlásilo, že bude přílohu vydávati, předplatí-li se na Hrv. Misao (ročně 3 zl. 10 kr., pro studenty 2 zl. 10 kr.) alespoň 50 Čechů. Ale dosud, kdy již ve dvou číslech příloha vyšla, předplatilo se Čechů — 35, takže vydavatelstvo projevuje obavu, že bude musiti zastaviti vydávání přílohy (v níž má vyjíti chorv. mluvnice, pak čítanka a instruktivní články o Chorvatsku). Nechť se zde osvědčí naše slovanství — a nejen v přípitcích a řečňování! (Čas.)

Spolek „Domovina“, jehož účelem je dívky a ženy mravně spustlé vésti k nápravě života a vytrhnouti je z kalu nečistoty a nešlechetnosti, měl 11. března svoji valnou hromadu. Je to toho druhu spolek jediný od Drážďan až po Cařihrad. V ústavě svém přijímá dívky, které oddaly se na dráhu nepravosti a zničily duše své i těla svá a rády by z toho kalu vyvázly. Těm podává pomocnou ruku a skytá jim domov a učí je práci a navyká je řádnému živobytí. Letos dokonal spolek desítiletí svého trvání. Práce jeho byla nesmírně těžká. V ústavě svém pěstoval za uplynulý čas asi 100 děvčat. Některá mohla býti vrácena řádnému životu a vydělává si ve službě svůj chléb poctivě, některá však musila býti propuštěna nepolepšená. anebo sama odešla k velikému zármutku do míst hanby. V uplynulém roce bylo v ústavě 17 chovanek. Mezi jakou společností koná se záchranná tato práce, uvidí čtenář z následujícího. Do ústavu přivedena byla jedna chovanka. Již ve 12 letech byla známa policii jako nevěstka. V posledních měsících byla několikráte v ústavě, z něhož vždy utekla, jsouc pak zase strážníkem přivedena. Již byla sto a dvakráte zatčena. Její nyní 14 let. A takových ubohých obětí hříchu má Praha na sta, ne-li na tisíce. Dámám útlocitným naskytá se tu příležitost ke konání skutků milosrdenství. Veřejnost by se měla zajímati o práci tuto co nejvíce. Spolek „Domovina“ má svůj ústav na Žižkově (villa Slavětínka) v sousedství Rajské zahrady. Město Praha šlechetně obmyslilo spolek darem 100 zl. Spolek čítá 104 členy. Ústav sám vydělal za dobu

10 měsíců 309 zl. Na ústavě váznou ještě velké dluhy. Komu by se zželelo zahynulých v kalu nejhroznějším, nechť působí k tomu, aby boj proti hříchu a nepravosti byl účinný a podpořiž dílo to i hmotně. Zprávu podá jednatel ústavu „Domovina“ Alois Adlof v Praze, Petrská ulice 23, kamž též milodary posílány buďtež. Kdo by obnošené prádlo nebo šatstvo dáti mínil, nechť jen laskavě napíše lístek, a chovanky ústavu se ochotně dostaví pro to.

Umělecko-průmyslové sbírky v Rudolfinu přeneseny budou do nových, valně větších místností vlastní budovy, kteráž vystavěna bude nákladem asi 300.000 zlatých v nejbližší blízkosti Rudolfina dle návrhů člena kuratoria pana architekta Jos. Schulze. Proslýchá se, že budova nebude pouhým skladištěm sbírek, nýbrž že i výzdobou svou, provedenou za součinnosti umělců, odpovídati bude plně účelu svému, nejspíše bude hojně použito k dekoraci i starých prací domácích; dovídáme se, že za tou příčinou ku př. pro knihovnu musejní nakoupeny byly nákladem 2000 zl. bohaté barokní vykládané a řezané skříně české práce z roku 1705. Jistě že obchodní komora pražská dbáti bude, aby veškerá výzdoba nové budovy representovala čestně českou moderní práci umělecko-průmyslovou. A dojde-li při přestěhování sbírek k seskupení veškerých prací českých, může oddělení domácí práce důstojně obstáti vedle vynikajících prací cizích. Sbírka skla, sbírka textilní a keramická, vazeb a předmětů bohoslužebných a prací ve dřevě jistě upoutá pozornost každého znalce. (Volné Směry.)

Pro slovenský lid. Pan K. Salva v Ružomberku vydává malé poučné brožurky (Poučné čitanie) po 5 kr.; program podniku vysloven v hesle: Bůh není v síle, ale v pravdě. Podnik je pro Slovensko jistě velmi užitečný a potřebný.

Prvá promoce ženská v Rakousku stala se ve Vídni 2. dubna. Dokta Gabriela von Possaner, složivší doktorát mediciny v Curichu, složila zkoušky také ve Vídni byla také promovována.

Lužičtí Srbové katoličtí mají prvý úplný překlad Nov. zákona; přeložili jej Jurij Luscanski a † Mat. Hórnik. Vydání v Budyšíně 1896.

Židovské školy v Čechách. V Čechách je 75 soukromých židovských škol, z nichž má 74 německou vyučovací řeč a jen 1 českou, Z těchto 74 německých škol jsou však jen 3 v okresech německých a 71 v okresech českých. A v těchto 71 školách zapsáno je 1223 dětí s německým a 1128 s českým mateřským jazykem. (Plzeňské Listy.)

Rakouští vystěhovalci do Spojených států severoamerických. Z 329.058 Evropanů, vystěhovavších se od 1. července 1895 až do 30. června 1896, připadá na Rakousko 65.103.

Studium žen. Ministerstvo svolilo, že ženy, prokázavší se maturitním vysvědčením, mohou se přijímat na filosofické fakultě za posluchačky řádné. Nařízení nabude platnosti příštím školním rokem. Zároveň vydána instrukce vládní, nařizující místodržitelstvím, aby vyšší ženské studium všemožně podporovali.

Vyšší vzdělání žen v Rakousku. Koncem minulého měsíce vydáno bylo nařízení ministerstva kultu a vyučování, dle něhož mohou ženy na filosofické fakulty universitní býti zapisovány jako řádné i jako

mimořádné posluchačky. Nařízení klade požadavek, aby řádné posluchačky prokázaly, že jsou rakouskými státními občankami, že překročily osmnáctý rok věku a že se s prospěchem podrobily maturitní zkoušce na některém státním gymnasiu. Za mimořádné posluchačky mohou na filosofické fakulty býti přijímány ženy, jež s prospěchem navštěvovaly nejméně ústav učitelský neb některou dívčí školu, kterou ministr uzná za rovnocennou s učitelským ústavem. Mimořádná posluchačka musí býti zapsána nejméně na deset hodin týdně. Dovolení k návštěvě jednotlivých přednášek lze udíleti ženám jen výjimečně, děje se to sborem professorským, k návrhu příslušného docenta. Dle nařízení budou řádné i mimořádné posluchačky připouštěny ke zkouškám učitelství na vyšších dívčích školách, po případě na dívčích školách středních. Nová tato nařízení nabudou platnosti dne 1. října 1897. Uváží-li se, že snad záhy ženy budou připuštěny i k medicinským studiím — o připuštění tom má býti rozhodnuto současně se zamýšlenou opravou medicinského studijního řádu, — nutno uznati, že i v Rakousku konečně vláda rozhoupala se učiniti v otázce ženské vydatný krok ku předu. Náběh učiněn byl již v loni, přirozený důsledek nyní se dostavil. Vláda ovšem prozatím zamýšlí zůstat při realisaci vyššího vzdělání žen dost passivní — nehodlá totiž sama zřizovat zvláštních ženských gymnasií a reálek, nýbrž odkazuje zde k soukromému počinu, vybízejíc zemské správce, aby podporovali zřizování soukromých vzdělávacích ústavů pro ženskou mládež — avšak i zde dostaví se později přirozený důsledek: postátňování a zařizování takových ústavů státem.

Občanské vyučování dobylo si v řadě států, zvláště ve Francii, pevného místa ve vyučování na školách obecných, a to nikoliv jako přívěsek jiných oborů učebných, nýbrž jakožto zvláštní předmět vyučovací. V zimním pololetí 1894—95 zavedeno vyučování toto i v Curychu v jedné z vyšších tříd obecné školy po dvě hod. týdně. Žákům mají se vštípiti základy obecního hospodářství a zřízení kantonálního a spolkového. Vyučování není sice povinné, súčastnilo se ho však veškeré žactvo třídy se zájmem a porozuměním. V Německu není dle Soc. Praxis vyučování podobné zvláštním předmětem učebným, na mnohých školách obecných a středních byly však nauky o zákonech, zřízení říšském, zemském atd. vřaděny do jiných předmětů učebných (dějin, zeměpisu atd.) a podobně má se věc s naukou hospodářskou, která jest samostatným předmětem učebným toliko na měšťanské škole v Manheimu.

(Obzor národohospodářský.)

Družstvo pro vystavění spolkového domu ve Vídni XV., Staglgasse 5, III. posch., dvéře 38, zakoupilo právě dům, jenž má se stát národním domem ve Vídni, a obrací se k příznivcům o podpory a zápůjčky.

Student a otázka sociální. Edmond de Amicis promluvil o tomto thematě ve spolku italských studentů v Turině. Řeč byla přeložena do češtiny. Je enthusiastická a nepodává právě mnoho zvláštního. Ale je významné, že byla promluvena k studentům, kteří vybízeni, aby bedlivě všímali si sociální otázky. Na jednom místě praví de Amicis, že sociální otázka odbývá se odpovědí: „Otázka ta je stará, jako sám svět.“ I namítá: „Dejme tomu. Však co není tak starým jako svět, to jest onen

stupeň, k němuž dospělo uznání zásady rovnosti, která se jeví být právě tím nejobecnějším, nejstálejším a lidskému odporu nejnepoddajnějším faktem ve světových dějinách. — Ještě něco je nové, že totiž dělníci všech zemí po 10tihodinné, namáhavé práci na večer nové námaze se podrobují, aby se o sociálních otázkách poučili, že si chléb od úst dovedou utrhnout, aby mohli odebírati noviny, které je chrání a že propagandě svých idejí a organisaci své strany zbytek sil věnují a při tom setrvávají se zápalem a zimniční vášní, přivádějící mnohé v hrob. Ne méně nové je a závažné, že oto veliké a nevědomé množství vedeno je neohroženým generálním štábem učenců a státníků, zástupci všech věd a umění (a ono ví, že tomu tak), kteří jich věc na každém území duchovního i praktického života obraňují. Zkrátka, otázka sociální může býti sice stará tak jako svět, avšak co je jediným příznakem naší doby, co se neobjevilo ani v posledních letech před francouzskou revolucí, v nichž ohrožené třídy ve zpupné bezstarostnosti dále užívaly, to jest ono znepokojení, jež my při tomto stavu věci všichni cítíme a nechť stav jmění našeho, nechť naše smýšlení v otázkách sociálních je takové neb onaké, to je ona nespokojenost v hlavě i srdcích, ten tajně hlodající rozpor mezi naším svědomím sociálním a našimi soukromými zájmy, to je ono zamžené vědomí viny, nejasná předtucha něčeho ohromného, osudného, co nemůžeme orientovati pouhým okem, jako cestovatelé, kteří bez vůdce ocitují se na zdařbůh v neznámé zemi.“

Mezinárodní sjezd lékařský odbývati se bude v Moskvě dne 19.—26. srpna 1897. V Čechách ustavil se zvláštní komitét, pečující o nejhojnější obeslání sjezdu ze zemí koruny české a o zajištění dostatečného počtu přednášek vědeckých badatelů našich. Práce sjezdu rozděleny jsou na 12 oddílů: 1. anatomie (normální anatomie, anthropologie, embryologie a normální histologie), 2. fysiologie a lékařská lučba, 2. všeobecná pathologie a pathologická anatomie, 4. *a*) všeobecná therapie (hydrotherapie, klimatotherapie, atd.), *b*) farmakologie, *c*) farmakognosie a farmacie, 5. vnitřní lékařství, 6. dětské lékařství, 7. čivné a duševní nemoci, 8. kožní a venerické nemoci, 9. chirurgie (s odontologií), 10. vojenské lékařství, 11. oční lékařství, 12. nemoci ušní, nosní a hrtanové, 13. porodnictví a nemoci ženské, 14. zdravotnictví (statistika zdravotní, sociální lékařství, epidemiologie, epizootologie a zdravotní technika), 15. soudní lékařství.

Několik poznámek o umění.

Napsal **Mark Matvějevič Antokolský.**

(Pokračování.)

A najednou octnul jsem se ve velikém rohovém sále; přede mnou po celé stěně rozprostřel se obraz, nemající ničeho společného s předcházejícími. Bylo to cosi jako elegie, název jsem zapomněl, ale to, co jsem viděl — nikdy nezapomenu. Ranné jitro; bledé světlo zrovna prokrádá se stříbrným vzduchem, nasyceným vláhou jitřní rosy; na nebi pobledlé hvězdy, měsíc jako srp: a nebe i hvězdy i měsíc odrážely se v tichém rybníku olemovaném zelení, jako v zrcadle. V dálce jakýsi chrám, a za ním zlatým pruhem obzor. Skupiny vil, v různých pózách, tu sedíce besedovaly pospolu, tu potulovaly se po širokém prostranstvě — toť všecko. Chcete-li — je to výmysl, sen umělcův, ale co poesie, jaké to ticho, a jak konejšivě ono působilo na mne! A to všecko namalováno tak prostě, celkem dvěma neb třemi barvami. Cosi jako ten dojem zažil jsem jednou, jeda po železné dráze v noci, mezi skalnatými horami (byl to tuším Brenner): podivné skály všemožných tvarů, oblité měsíčným fosforečným světlem, blízko nahlížely mně do okna, a jedna za druhou ubíhaly v zad... Jaký kouzelný to byl půvab! Přebíhal jsem od okna k oknu, nechtěje ničeho propásti; ale přešlo několik hodin — a byl jsem znaven. Pořád totéž... pořád jen totéž. Nahýbal jsem se nízko, nízko, abych uviděl alespoň kousíček modrého nebe, ale to se mi poštěsťovalo zřídka — a najednou silná zatáčka, hvizd lokomotivy — jsme u stanice, a přede mnou široké pole, daleký obzor, prostor pro oči... Spustil jsem okno a vydýchnul plnýma prsoma od rozkoše.

U Puvise de Chavannes jsou však přece dva podstatné nedostatky, které činí jeho výtvory nedlouhověkými. Předně — on

honě se za prostotou, kreslí své postavy až přespříliš prostě, přidržuje se umění primitivního; chce být naivní jako dítě, ale známo je, že to, co zdá se nám u dítěte půvabno, u starce stává se nenormalní — a naopak. Za druhé — on chce být naivní i tehdy, kdy zobrazuje současné lidi v kostýmech současných, a to už je naprostý anachronism. Tvrdili mně, že kreslí takovou manýrou k vůli velkým vzdálenostem, ale myslím, že je to výmluva. Sochy Fidiovy s průčelí parthenonského jsou úžasně krásny z blízka; zajisté byly takové i v dálce. Ale hlavní věc, od Puvise de Chavannes do praerafaelitů — rukou dosáhneš. Jak známo, škola ta vznikla v Anglii; v jejích řadách je mnoho nadaných, ba i nadmíru schopných umělců, avšak tohle často mne napadá. Já, na příklad, mám velmi rád starožitnosti, vím, že jsou „umělci“, kteří napodobují je úžasně krásně, do úplné illuse, tak, že zmýlí nejlepší znalce. Za jakým cílem? Arci, jenom aby oklamali . . . Ale jaký že jest cíl praerafaelitů? Arci, nejupřímnější . . . V takovém případě otázal bych se jich: co vidíte v primitivním umění? Ušlechtilost, upřímnost? . . . Ale buďte jen sami ušlechtilí, upřímní, pak bude takový i váš výtvor. Vy vidíte v primitivním umění čistou víru, a to vás dojímá do nejhlubší duše — jděte do kláštera, postěte se dříve, než dáte se do práce, pracujte klečíce, zalévajíce se slzami od pohnutí, a pak dosáhnete toho, čeho dosáhli různí Beatové. Nemůžete-li toho učinit, nemůžete-li vášnivě zahořet láskou k svému Bohu a ve jménu Jeho odříci se všeho zemského, nuž zahořte láskou alespoň k duši člověka, k jeho radostem a utrpením. Či snad ony vás nedojímají? Ci snad skutečně člověčenstvo stalo se tak prosaické, tak ochladlo duší, že ničím nemůže vás nadchnout? Vy děláte totéž, co dělali pseudoklassikové: rozdíl mezi nimi a vámi je toliko ten, že oni přidržovali se antického umění, a vy — středověkého. Vaše figury, vaše typy, ba i forma rukou jsou dobré, výborné, ale silně připomínají Filippa Lippi, jenž úplně je vzal od Botticelliho, Ghirlandaja a jiných. (?) Konečně, nevíte-li pak, že jest jedna pravda, kterou nic nedovede pokořiti, a to, co jednou žilo, znovu neožívá nikdy?!

Zmínil jsem se o praerafaelitech zároveň s impressionisty proto, že tyto dvě proti sobě stojící krajnosti podaly druh druhu ruku, a k tomu přidružila se ještě okolnost, která je sama o sobě málo závažná, ale dala těmto směrům popud. R. 1889 po světové výstavě vznikla mezi zdejšími umělci roztržka. Příčinou její bylo

toto: na tentokrát na světové výstavě byly rozdány ceny — pravda, na papíře — ale za to štědrou rukou; tak na př. ruské oddělení, celkem 600 vystavovatelů, dostalo 540 cen, a bylo patrno, že odměny ty byly udíleny ne za vnitřní cenu, ale na rozkaz, ne za výtvory, ale za účastenství na výstavě. A tu, přihlížejíce k tomu, že ti, kdož dostali ceny, mají právo vystavovat své práce v Saloně bez souhlasu poroty, a přihlížejíce k tomu, že bylo tak mnoho prostředního mezi nimi, mnozí ze zdejších umělců tázali se, jak se k nim zachovat? . . . Umělci, kteří zasedali v porotě světové výstavy, byli pro jich připuštění — druzí naopak. Utvořily se dvě strany, každá zůstala při svém, a ony rozešly se. Následkem toho vznikl druhý salon — na Champ-de-Mars, na nejsvobodnějších základech. Členy jeho mohou býti i Francouzové i cizinci, mužové i ženy; každý člen může vystavovat co chce a kolik chce, aniž se podrobuje ocenění poroty, avšak ceny, k vůli nimž všecek tento spor byl způsoben, zcela odstraněny. Nový salon byl zřízen výborně, ba nádherně. V něm súčastnili se tací umělci jako Puvis de Chavannes, Carolus Duran, Dagnan-Bouveret, Lhermitte a Meissonier v čele. Ale zároveň s nimi zjevili se mladí umělci různých odstínů. Byli tu impressionisté, mystikové, dekadenti, symbolisté a jiní a jiní. Bylo tu všeho — mnoho mladosti, mnoho svěžesti, mnoho síly a talentu, ale také zrovna tolik třeštění, nepochopitelného, přecházejícího až do bláznovství. A nehledíc na to, a možná právě díky tomu, výstava měla ohromný úspěch. Obecenstvo i noviny unášely se jí, dali se unésti i sami umělci . . . Alespoň smělejší z nich nespokojovali se dobytými výsledky, a odrazivše od starého břehu, vydali se hledat nový svět, plný fantasie a snů. Ale ach! Plujíce bez plachet a kormidla, byli odneseni proudem do světa Sâra Peladana. To byla už hromada zbytků rozbité armády, vyčerpaných a vysílených do chorobnosti.

Byl jsem na jejich první výstavě, a abych podal aspoň malý pojem o nich, dovolím si popsati tři z jejich děl. Při vchodu na pravo — kresba, představující cosi jako pevnost divného tvaru: po obou stranách křídla s věžemi uprostřed, pozadí lazurné — řekněme — moře . . . Vedle byla druhá kresba, pokračování kresby první: tu pevnost mění se v torso jakési obludy, křídla — na opravdová křídla, věže na strašné hlavy, okna — na rudě ohnivé oči . . . Dále — třetí kresba téhož umělce: opět bílé budovy na témž modrém pozadí, ale tyto budovy jsou toliko podstavcem

jednooké obludě kolosálních rozměrů; z jejího oka, jako z kouzelné lampy, vychází paprskovité světlo, ozařující světové planety. Ještě dále byl skulpturní basrelief, ve kterém nebylo možno ničeho rozeznat, ne následkem nejasnosti, ale protože v něm prostě nic nebylo uděláno: byla to nejspíše skizza pro skizzu... Možná, že umělec pokoušel se zde o impressionism ve skulptuře — a rozumí se, nadarmo. Tu, hle, temné plátno, zasazené do temného rámu: dole, v rohu, viděti jako v mlze hlavu hošíka. A talentně namalováno... ale nepochopitelno je, proč hlava vězí v samém rohu obrazu... Tu, hle, triptych, na třech tabulích zobrazen je týž předmět: pán v černém fraku mezi třemi tělnatými, svůdnými Evami... A opět talentně namalováno, třebas konvencionelně, a proto srozumitelno jenom umělci. Byly obrazy obsahu náboženského; byla napodobení různobarvých chrámových oken, japonské malby a všeho jiného; bylo tam konečně několik obrazů, ve kterých nic zvláště podivuhodného nebylo, snad jenom to, jak se sem dostaly... V rohu, za červenou oponou, kdosi monotonním hrobovým hlasem zpěvavě předříkával... Zaslechl jsem jenom: „Bůh veliký jest, a my"... Takové bylo první vystoupení těchto umělců. Tato výprava byla svého druhu výbuchem pumy: všichni rozmluvili se o ní, všichni spěchali spatřit ji — a výsledkem byl ohromný úspěch. V Paříži přec je hlavní věcí, aby se rozmluvili, nezáleží na tom — zdali pro či proti. Brzo potom otevřen byl speciální závod pro tento druh malby, utvořil se jistý kontingent milovníků, zjevili se, rozumí se, napodobitelé, nejenom zde, nýbrž i daleko za hranicemi, — nezůstali jsme pozadu ovšem ani my...

Přihodilo se mi navštívit jednoho z takých umělců. Bylo to v létě, za lijáku; vítr ohýbal stromy, zrovna jako by je chtěl vyrvat s kořenem, a já div že jsem se dostal na schody a octnul se v temné předsíni. Obeznav se, nahmatám zvonek, zazvonil jsem, a bledá tvář, olemovaná černou bradou, zjevila se na prahu. Na mou otázku, bydlí-li tu ten a ten, mlčky kývnul mi hlavou a němým pokynem ruky pozval mne, abych vešel. V atelieru nebylo světleji než v předsíni... Veliké okno bylo zataženo záclonou, propouštějíc jenom uzounké postranné světlo... Jal jsem se prohlížeti předměty; v rohu stála neveliká pozlacená soška Buddhy, pod ním visela lebka, všecka pomalovaná, trčel uschlý palmový list; na stěnách visely jakési kresby s draky; se stropu spouštělo se cosi křídlatého, co umřelo ve vzduchu; štafle

stály zahaleny v rubáše, jako strašidla... Zdálo se mi, že jsem se octnul u jakéhos maga, čaroděje — že tu hned uslyším tři podzemní rány, z pod podlahy objeví se ohnivé jazyky, dým zvedne se sloupem do stropu, a stín Saula neb Tamerlana objeví se přede mnou... A skutečně, stalo se něco podobného: umělec snímá rubáš s jedné štafle, a přede mnou octla se půvabná, čarovná ženská hlavička. Mag vžil se do své úlohy a odhalil ostatní štafle... Uviděl jsem množství půvabných postav a hlaviček — jedna krásnější než druhá... Tu nezdržel jsem se a poprosil, aby odhrnul záclonu: vždyť dobré dílo, jak pravda, nebojí se světla. Rozhovořil jsem se s tím umělcem, a on ukázal se člověkem daleko ne hloupým a také sečtělým, a jeho obrazy — velmi zajímavy, přemily, plny poesie, procítěny a neobyčejně delikatně vypracovány. Podivil jsem se: jaký to v podstatě dekadent?!... Proč pocítil potřebu toho tajemného okolí, veškeré té lživé dekorace?... Proto snad, aby v soumraku pohodlněji snil, či jako římský augur aby se smál své čarodějné hůlce a všem, kdo věří v její sílu? Myslím však, že ani to, ani ono, ale prostě, že to mladost, dávající se unášeti novotou. Po nějakém čase vystavil tyto obrazy v Salle Petit, ovšem při obyčejném světle, a mezi znalci měl veliký úspěch; má před sebou velikou budoucnost; — nazývají ho — Dhourvar. Pravda, v jeho kresbě mnoho je napodobení středověkých mistrů, zvláště Lionarda da Vinci... ale opakuj — jest ještě mlád.

Pokaždé, když dotýkám se mystiků a dekadentů, musím se omlouvat: nejsem nikterak nepřítelem novoty, naopak, vím dobře, že nekonečná jednotvárnost, přímočárnost a symmetrie jsou toliko v naší mysli; že dvakrát dvě — vždycky čtyři — lidská pak duše nekonečně rozmanitá, jak sama příroda, a hluboká, jak moře; ať jakkoliv z ní čerpají, vždy zbude dosti pro jiné... Vím také, že každý umělec zachází k tomu moři se svou mírou, malou či velkou — toť jiná otázka — to závisí na stupni jeho rozvoje a na síle jeho nadání. Ale když ta míra ocitne se v neumělých rukou — dílo vždycky se zvrhá. Mluvil jsem vždy s nadšením o Tissotovi, o Carlèsovi a jiných a hotov jsem s radostí nadchnouti se vždycky jim podobnými, kdož ve svém tvoření je upřímný a nový... Ale na štěstí či neštěstí nervy moje jsou příliš napjaty, abych nerozeznával tvůrčí síly od třeštění, vroucný výraz od pitvoření.

Bylo by však neobyčejnou chybou myslit, že francouzské

umění jest nyní v úpadku. V našem století kráčelo vždycky přede všemi, mnohokráte měnilo své směry, a všichni následovali za ním. Klassicism, romantism, realism, naturalism a j. — všechno to vzniklo hlavně ve Francii. Pravda, tyto rychlé přechody od směru k směru dokazují, že umění ještě nenašlo své smetánky, svého pravého ideálu, ale to není vina umění, nýbrž síly okolností; aby se pro to činily výčitky francouzskému umění, nedá se myslit. Naopak, v tu dobu, kdy umění v druhých zemích vzdalovalo se skutečnosti, Francouzové vždy více a více přibližovali se k ní; v tu dobu, kdy umělci veškerého světa zaspávali nad svými vymyšlenými ideály, francouzští umělci bděli, stále hledajíce ideál pravý... Najdou-li jej — toť jiná otázka... Myslím — že nenajdou, pokud u samého obecenstva nestvoří se tento ideál. Často říkáme, že u Francouzů převládá forma nad obsahem... Dejme tomu, že do jistého stupně je to pravda, ale kdož neví, že každý národ má své vlastnosti, a zcela jistě v něčem je silnější, než v jiném. Francouzové, na př., jsou zrovna tak silni v plastice, jak Němci v hudbě. A proč nebrati každý národ takým, jaký jest, uvádět se v nadšení jeho přednostmi a nezarmucovati se jeho nedostatky? Není-li umění v Paříži, kde tedy jest?... Kde jest ještě takové umělecké středisko, ne-li zde? Rok co rok opakujeme neustále totéž: „Nynější výstava kde pak horší lonské!“... Konec konců každá výstava podává vám taková překvapení, jako jsou práce Tissotovy, Carlèsovy, Paula Dubois, o němž naskytlo se mi už mluvit, a v tomto roce Dagnana-Bouvereta — „Poslední večeře Páně“, u níž stojí za to zastavit se na minutu.

Podivuhodní lidé jsou Francouzové! Mohou zmást nejzkušenějšího pozorovatele. Tento národ, na první pohled lehkomyslný, je ve skutečnosti velmi důkladný, výborně znající, kam jde a co chce, ale v touž dobu je tak vnímavý, ozývavý ku všemožným událostem dne a minuty, že třeba jenom komukoliv udeřit na buben anebo silně zapísknout, a oni rázem už odhodí práci a běží se podívat, co se stalo. Ještě více dá se to pozorovati v umění. Takoví umělci, jako Tissot, Carlès a Dagnan-Bouveret — nejčistší realisté v nejlepším slova smyslu — v touž dobu odevzdali daň dojmům dne — dekadentstvu. Ve spoustě obrazů, vystavených před dvěma lety na Champ-de-Mars, kde tak živě, nově a pravdivě byl vyobrazen u Tissota pozemský život Kristův, — největší z nich představoval Krista krví zbroceného, v bohaté říze s drahokamy a zlatem, jak vypravuje (patrně)

o svém utrpení stařeně s podvázanou tváří a průvodci jejímu, sedícímu tu vedle ní. Sochař Carlès místo aby dále tvořil svá podivuhodná poprsí a podivuhodné hlavy, ztratil mnoho času a nemálo práce na svém ohromném portálu s obludami, dibličími hlavami a chimerami místo ornamentů. Dagnan-Bouveret, proslavivší se svými Bretonci a Bretonkami, které, jak vidět, velmi si zamiloval, zobrazuje je neobyčejně sympatickými a vždycky svrchovaně zajímavými, — tentokrát také dal se strhnouti souvěkým mysticismem... Ale to, co dvěma prvním naprosto se nepodařilo, jemu podařilo se úplně. V jeho novém obraze „Poslední večeře Páně“ mnoho je smyslu, hluboko proniknutého křesťanským mysticismem. Ať si říkají, že jeho Kristus je abstraktní, realní, málo pravdivý atd., ale nesluší zapomínat, že u velmi silných umělců i sama nepravda obrací se v pravdu. Stoje před obrazem Bouveretovým, nelze nevzdati úplné spravedlnosti umělci, že ve svém snažení hlouběji pronikl a více dosáhl, než kdokoliv. Obraz předvádí Večeři Páně. Kolem dlouhého stola, pokrytého bílým ubrusem, sedí apoštolé; Kristus stojí uprostřed s kalichem v ruce... toť vše. Předmět i seskupení nejsou novy, ale, opakuju, nová je zde myšlenka a idea: Kristus zobrazuje sebou světlo a jasně zářivě osvěcuje veškeré okolí... Toť vše, co autor chtěl říci — a skutečně řekl. O talentnosti, s jakou to zobrazeno, o hloubce výrazu každé jednotlivé figury — netřeba mluviti. Dagnan-Bouveret vždy tím vynikal. O tomto obraze teď mnoho se mluví, ale po mém mínění nedostatečně; někteří jej i kritisují a zbytečně. V naši dobu těžko je zobrazovat Krista: takové zobrazení může zřídka koho uspokojit úplně — a to proto, že křesťanský světový názor nikdy nebyl tak rozdvojen nebo lépe rozdroben, jak nyní. Ať tomu jakkoliv, Večeře Páně od Dagnana-Bouvereta se stanoviska náboženského — je nejlepší obraz souvěkého malířství.

Ale za Dagnan-Bouveretem, Tissotem, Carlèsem jest ještě celá plejada vysoce nadaných umělců, vášnivě zamilovaných do své práce... takoví jsou, na příklad, Bonnat, Guillemet, Paul Dubois, Hébert, Crémieux a jiní. V každém jejich ryse viděti upřímnost, čestnost a ušlechtilost. Tito umělci nepálí vás svými výtvory, nýbrž zahřívají. O nich málo se mluví, ale kde kdo je zná... Jejich práce nevidíš často, ale jakmile jsi je spatřil, zůstanou ti v paměti na vždy. Projevuje-li se v umění francouzském nějaká nenormalnost, převládá-li skutečně v masse forma nad obsahem,

je to hlavně od přebytečnosti. O této přebytečnosti bylo mi už jednou mluviti, teď zbývá mi jenom podotknouti k tomu několik slov.

Lehko říci!... V Paříži, jak tvrdí, soustředěno je asi 30.000 umělců! Nejsou oni všichni stejného nadání, ale všichni se stejnou silou přejí si vyniknout a být povšimnuti — ovšem, na výstavě. Výstava pro umělce — totéž, co jeviště pro pěvce: na prvním úspěchu neb neúspěchu závisí všecka jeho budoucnost. Zatím však výstava může přijat ročně všeho všudy toliko 3—4000 děl, t. j. polovinu, a jindy toliko třetinu zaslaných děl... Možno si představit, co tu nespokojenců, co výčitek, jak silné je přání, ospravedlnit sebe a obvinit strannické soudce... Při tom soudcové nejsou bohové — i oni dopouštějí se chyb: někdy skutečně vylučují to, co náleží přijmout, a naopak, jak se stalo s Rousseauem, Corotem, Manetem a jinými. Také chyby jsou nesmazatelny; vždycky připomínají je ti, čí práce nebyly přijaty. Následkem toho objeví se nové výstavy, nové strany a směry, konají se všemožné pokusy, nejnepodobnější pravdě, nejpodivnější. Ale konec konců při veškeré spoustě pokusů, braku, přece zcela jistě najdeš něco, co stojí za zvláštní pozornost.

Už dříve jsem řekl, že umění je závislé na mnohém a na mnohých. V středověku umění, jako výraz náboženského citu, bylo všeobecnou potřebou a všeobecným majetkem. Do chrámu Božího každý mohl přijíti a vylíti své city před obrazy svatých mučeníků. Ale nyní — na kom nyní závisí umění?... Na boháčích!...

Co žádají oni po umění? Aby bylo odleskem jejich štěstí. Ale štěstí mohou zobrazovat toliko šťastlivci... Opravdoví umělci nevidí vždy před sebou štěstí, zvláště ti, kteří klestí sobě cestu prací a vytrvalostí. Oni lépe a raději znázorňují svoje hoře, nežli cizí štěstí. Povím více — oni dokonce závidí cizí štěstí... Co jest v podstatě umělec střední velikosti?... Mučeník, oběť šílenosti... Jemu umění bylo pastí na myši, s širokým vchodem a úzkým východem... V mládí dal se strhnouti svým „povoláním“ a oddal se mu všemi silami duše své, prošel přísnou školu života, často bez ukojení nejnutnějších denních potřeb, ale naděje v budoucnost všecko překonávala... Budoucnost jevila se před ním v nejrůžovějším světle — a hle, on konečně poprvé vystupuje. Jeho práce je přijata na výstavu — co víc?... Avšak

nevšímají si jí, obecenstvo chová se k ní chladně; ale jiný obraz, takový, jako jeho, má ohromný úspěch, a cerv tisícihlavý — takový, jaký může býti toliko u umělce — hryže jeho samolibost bez milosrdenství, do bolesti... Dobře ještě, je-li obraz prodán; ale pak třeba ještě hledat zakázky, pracovat jako bys měl málem nad hlavou hůl, a dobře ještě na konec, najde-li se zakázka; ale pak řeknou: „Ah, to je ten umělec, o kterém časopisy vyslovily se tak špatně!... Ne, raději vezmeme jiného"!... Ale proč časopisy vyslovily se o něm nepěkně? — Proto, že neumělá ruka kritikova podepsala jeho ortel, a dav četl tento ortel, uvěřil mu a opakoval jej. Ničeho podobného nestává se, na příklad, s učenci, ani s lékaři, ani s advokáty .. Oni nevystavují bezprostředně před obecenstvem výkazů o své působnosti, ale umělec musí to dělat – a jakmile vystaví, jakmile obecenstvo platí za požitek, aby vidělo jeho výtvory, jakmile kritik ozbrojen je pérem —, chovají se k slabému umělci nešetrně, a čím slabši je výtvor, tím krutší kritika... A hle, takový umělec, odsouzený mezi davem, sedí ve své dílně, kdesi v podkroví, s oknem přímo do nebe, a čte, co vytrpěli Rousseau, Corot, Manet, Millet, jak dlouho byli neuznáváni, ale teď jaké slávy požívají, za jaké šílené peníze prodávaji se jejich práce... Za Corota — 150.000 franků, za Milleta — 800.000 fr. atd. Tu nevolky jeho fantasie se rozhořívá... Proč by šel pořád starou, vyšlapanou cestou, proč by se nepokusil udělat něco nového, nebývalého?... Nad to slyší cosi, čeho nikdy ještě neslýchal: povídaji mu, že staří umělci stali se lživi, vyzývají ho do boje s rutinou a starým, vyžilým uměním, a vyzývají ho druhové, zrovna tak zmučení osudem, jako on... A on se vší svou rozbolavěnou duší chytá se jejich slov, jako kotvy spásy, chytá se jako římský otrok nového učení křesťanského, slibujícího lepší budoucnost.

A přece ani kámen, hozený do vody, nadarmo nepropadá. Jsem hluboko přesvědčen, že konec konců ze všech pokusů, bloudění a klopýtání, jichž tak pln jest náš věk a poslední doba zvláště — ničeho nezůstane: lidé se přesvědčí, že všecko jejich hledání něčeho nového je neúplné a nezpůsobilé, aby vyhovělo opravdovým potřebám našeho ducha... Konec konců přesvědčí se, že v umění jest cosi universálního, celkového, jak harmonie; že pravé umění není cosi přechodného, ale to, co bylo, jest a bude... Jméno toho jest — duše, ale duše rozumná, plná a krásná, jak obsahem, tak i formou. Toť čistý ideál budoucího

umění, čistý jak náboženství bez fanatismu, jak láska bez žárlivosti. Nejsem prorok, abych uhádal, kde takové umění se zjeví, ale ať zjeví se kdekoliv — budeme tím zavázáni Francii, ne-li úplně, tož v mnohém a mnohém zajisté.

Nezmiňuju se o skulptuře a archtitektuře: o první proto, že jsem už o ní nejednou mluvil, a o druhé — proto, že jí není nejen ve Francii, ale nikde. Souvěká architektura napodobí, ale netvoří. Pod záminkou, že je to vyňatek toho a toho slohu, užívá motivů starých mistrů, a tomu říká se nejenom, že je to zcela v pořádku, ale i chválí se to — „přesně provedeno" ! Zatím v druhých odvětvích umění řeklo by se tomu prostě plagiát. V každém případě je to svého druhu znamení doby: doba vysokého vzletu mysli — ale bez duševních výsledků.

Nemnoho dále pokročila skulptura, ale ona není napodobením, nýbrž pokračováním staré tradice, plastických forem, formy pro formu. V této tradici ona postupně se zdokonalovala a dostihla takové výše, že po Renaissanci sochařství francouzské možno pokládat za první ve světě — a přes to vše ono nestvořilo ani jediného historického typu, podobného Voltaireovi Houdonovu, ani jednoho pomníku, jenž by přečníval řadu. Ovšem, jsou výjimky, ale jsou řídky, velice řídky, vždyť vůbec není pravidla bez výjimky; ale na takovou spoustu sochařů, jako ve Francii — a dokládám, takových výborných, jako oni jsou — je to daleko nedostatečné. V tom také jest záhada. Souvěký umělec sochař dobře ví, jaká trnitá dráha ho očekává, a přes to vše kráčí na příč všemu, s opravdovou mladickou láskou a vášní. Ale jeho láska, jeho vášeň nejdou dále než k allegorii, a jeho mladistvé vzruchy nepovznášejí se nad virtuosnost. Ostatně v poslední dobu i sochařství začalo chápat, že oblast jeho je úzká, jednostranná; že krásné tělo samo sebou je dobré, ale „v krásném těle" má být „i krásná duše"; že tělesná krása jest — jedna, ale duševní — rozmanitá do nekonečnosti, atd. atd. Teď sochařství už koná pokusy, aby se vyrvalo ze svého zakletého kruhu, aby se přiblížilo k životu, aby se stalo tím, čím bylo v dobu rozkvětu a čím má býti... Ovšem, tyto pokusy jsou — dosud toliko první kroky, bázlivé, slabé, ale setřásti se sebe odvěký prach není přece tak lehko... Dobré už je to, že vyklíčilo poznání, a poznání je vždycky hlasatelem silné činnosti . . . Opakuju, pozoruhodných výtvorů

sochařských ve Francii mnoho, ale v poslední dobu nejoriginalnější a zároveň s tím nejpodivnější náležejí Rodinu. On ve svých pracích jest velmi upřímný, ale nesrozumiťelný; samorostlý, ale nesmírně podivný. Možno si pomyslit, že jest rodný syn známého belgického umělce Wiertze, jenž působí na všechny takovým silným, ale bezútěšným a nesrozumitelným dojmem. V nynější dobu dekadentství Rodin má mnoho napodobitelů, ale oni jsou rovněž nedlouhověci, jako sami dekadenti. Ba vůbec — dekadentsví, mysticism, incohérence a t. p. velmi málo odpovídají francouzské povaze — to všecko jest naváto z venčí, nejvíce ze severu.

*

Avšak jakkoliv široké místo v životě Francouzů zabíralo by malířství a sochařství — síla jejich ducha vyjadřuje se přec hlavně v umění průmyslovém. V této oblasti není jim nikde rovných. Tu francouzská povaha odráží se všecka jako v zrcadle — vesele, hravě a vkusně, trochu koketně, trochu rozmarně, jak ženský smích, jak tanec rusalek, nakažlivě působících na jiné svým veselím. V tomto umění u Francouzů jest mnoho pružnosti, mnoho mrštnosti a mnoho vynalézavosti, a hlavní věc, neobyčejně mnoho vkusu. Francouzové milují toto umění, jako své vinice, — a své vinice — jak toto umění; i to i ono dohromady tvoří hlavní zřídlo jejich blahobytu.

Velmi těžko popsat tu ohromnou činnost, tu nevyčerpatelnou plodnost Francouzovu, s jakou se tu setkáváš na každém kroku. Kde jaký krám — tam novinka; každý továrník hledí udělat něco nového, co nikdo ještě nedělal; každý chce mít nevyhnutelně to, čeho není u jiného — a všichni dohromady se stejnou silou hledí překonati druh druha tím, že udělá věc lépe, krásněji a svérázněji než druhý. Každý továrník hledí udávat svůj tón, stvořit svou modu, a moda — totéž, co svěží květy . . . ale uvadá rychleji než květy. Aby tu kdo podmanil si všeobecnou pozornost, aby vyhověl všeobecným požadavkům a konečně aby dosáhl takých skvělých výsledků, jakých dosáhli Francouzové — k tomu třeba mnoho vědět, mnoho se naučit; třeba vědět, co obecenstvo chce, co možno vzít od umění a co možno jemu dát. A třeba být nejenom výborným znalcem svého odboru, vládnout velikými vědomostmi, ale být i zkušeným ředitelem, spravuje celý sbor podřízených mistrů. V Paříži každý továrník, továrník hedváb-

ných výrobků, mistr zlatník, čalouník, obchodník zbožím skleným, nábytkem, anebo damský krejčí — nejenom výborně znají dějiny svého díla, ale i zcela jistě mají celou knihovnu obšírné literatury, ba někdy také bohaté sbírky starých vzorů svého díla. Jedenkrát vešel jsem do krámu knihařského v ulici St. Honoré a nemoh jsem se vynadívat na knihu in folio s velikolepými illustracemi z dějin vazby knih, od stol. IX. až do našich časů. Na mou otázku, kdo jejím autorem a kde se prodává, majitel odpověděl mi, že autorem — on sám a koupit že ji možno zde. A bylo to pověděno tak skromně a tak prostě, zrovna jakoby se to týkalo ceny jeho vazeb. Po druhé vešel jsem ke známému Falisovi, ornamentistovi. — „A víte“, — řekl mi mezi jiným — „odkud čerpali naši velicí umělci?“ A při tom vynesl mi celou hromadu zelin a různých jiných rostlin. Musím říci, že to mluvil člověk velmi ctihodný, velmi vážený, už poněkud letitý, jenž nemálo napracoval se ve svém životě; mnohému se naučil, mnoho zná a zároveň s tím, anebo spíše následkem toho, hledá stále nové a nové motivy, ale hledá už ne v knihách, než v samé přírodě: v botanické zahradě, ve zvěřinci, na rybím trhu. (Pokračování.)

Dělnické zahrádky v Dánsku.

Napsal Arnošt Kraus.

Kdo sleduje rozhovory často vedené, ví, jak značný podíl má na nich už od časného jara otázka letních bytů. Kdo se těší prázdninám nebo delší či kratší dovolené, stráví je bezpečně dosti daleko na českém venkově, nezvolí-li pro malý komfort a drahotu jeho lacinější pobyt v cizině, — obchodníci, úředníci vázaní k Praze, vyhledají aspoň pro rodinu pobyt blízko dráhy, dvě nebo tři stanice od Prahy vzdálený a dojíždějí tam sami denně nebo týdně a každý jen s hrůzou vzpomíná na pražské ulice, které normální červenec a srpen promění v žhavé pece, na ložnice, v nichž nelze spáti, na hostince, v nichž nelze seděti. Ale což ostatní? Což ti, jimž nedopřává osud ani nejkratších prázdnin, ani dovolené, kdo jsou připoutáni celý dlouhý rok ke krámku, k dílně, k stroji? Co jsou jejich letní radovánky?

Výlety, ach ano, ony strašné výlety po zaprášené bezestromé silnici blízko Prahy, v přeplněném zábavném vlaku, do oněch lesů plných výletníků, tam tlačenice a požitky nejpochybnějších potravin, konečně podobný návrat do dusné Prahy, to je potěšení, které se vykoupí značným obtížením domácího budgetu, to je vše, co užije pražský maloživnostník, tovaryš, dělník z léta.

A ubohé děti pražské! Kde jiná města vysílají tisíce na feriální kolonie, spokojujeme se několika sty vyvolenců, ostatní nechť si i v prázdninách hrají celý dlouhý den na písčištích v sadech, nechť se toulají po horkých ulicích, nechť tráví čas v zamořených bytech, v třetím a čtvrtém poschodí, s vyhlídkou do světlíku!

Což by nebylo lze pomýšleti na nějakou odpomoc? Je všude stejně zle?

Do jisté míry ano, ač pohodlným, levným spojením železničním a lépe upraveným okolím ve většině velkých měst je poněkud lépe než u nás. Tato otázka má tudíž význam všeobecný a budiž mi dovoleno, poukázati na zajímavý pokus, zaopatřiti i těmto třídám výhody a příjemnosti letních bytů, podniknutý v sociálně tak pokročilém, vzdělaném Dánsku, specielně v Kodani. Poukázal jsem v tomto časopise na vysoké lidové učení dánské, sloužící obyvatelstvu venkovskému, budiž mi dovoleno, promluviti i o tom, jak pečují o výhody letních bytů pro chudší městské obyvatelstvo.

V Kodani najme si dělník nebo maloživnostník zahrádku v okolí městském, vzdělává ji a tráví v ní hlavně neděle; toto zařízení je zde staré původní, odnikud neimportované, a napodobuje se nyní horlivě v celé Skandinavii; o spůsobu jeho poučí nás přehled jeho historie.*)

První osady zahrádkové v Dánsku datují se již ze začátku našeho století. R. 1826 bylo nařízeno chudinským úřadům všech měst, aby založily takové zahrady na občinách, aby tím nemajetní řemeslníci a měšťané došli malého vedlejšího příjmu, se zřetelem vedlejším, že zaměstnání se zahradní prací může podporovati střízlivost a zmenšiti návštěvu hostinců, zároveň i zdraví hojnějším užíváním zahradních plodin stran dělníků. Zvláštní výnos musel se pak obrátiti proti nedorozumění, jakoby zahrady ty měly býti opatřením pro chudinu, kdežto měly jen odporovati zchudnutí.

Na základě těchto král. výnosů byly v celé zemi činěny takové pokusy, bližší zprávy o nich měl p. Növik jen z Helsingöru a Aarhusu; zajímavá byla okolnost, že v prvním městě nebylo možná zadati zahrady těm, pro které byly určeny, totiž měšťanům a řemeslníkům, poněvadž obyčejně neměli tělesných sil potřebných ani znalosti zahradnictví; za to bylo hojně milo-

*) Poučil jsem se o ní z brožurek: Statsgartner P. Növik: Om Smaahaver for Byarbeiderne. Foredrag i det kgl. Selskab for Norges Vel (O zahrádkách pro městské dělníky, přednáška v král. spol. pro blaho Norska) Christiania 1897. Torveassistent Gartner P. Hansen Ere Kolonihaverne til Skade for Handelsgartnerne? (Jsou zahrádky osadové na škodu zahradníkům?) Kjöbenhavn 1894 z časopisu Hansenova Vort Havebrug, Blad for enhver Haveejer. Fallesorgan for Dyrkere af Kolonihaver. (Naše užívání zahrad. List pro každého majitele zahrady; společný orgán pro pěstitele koloniálních zahrádek I. ročník č. 1.—4. 1897. vesměs zaslaných mi laskavou ochotou pánů autorů prostřednictvím mého přítele p. Skouboe v Odense.

vníků z kruhů dělnických a proto r. 1843 usneseno zadávati jim uprázdněné zahrady, ale jen za plat, kdežto měšťané je dostávali zdarma. Odtud vyvinul se pak zvyk, že se za zahrady vůbec platí nájem 4—8 kroner*) ročně za zahradu asi 800 m^2 velkou. Pěstitel obdrží zahradu doživotně za jistých podmínek, které hlavně zaručují, že bude zahradu hnojit a vůbec půdu dobře pěstovat; všechny tyto zahrady, k nimž se druží četné pronajímané soukromníky, leží asi 15 minut za městem.

V Aarhusu neprodělali podobnou změnu jako v Helsingöru a zadávají zahrady posud pěstitelům zdarma; tamní zahrady pocházejí asi z r. 1840 a jsou podřízeny chudinskému úřadu, je jich asi 250 po 150—200 m^2. Z podmínek uvádíme, že pěstitel nesmí užívati cizích sil k vzdělání zahrady, nýbrž jen vlastních jakož i pomoci ženy, dětí, sloužících a učedníků; kdo užívá nějaké podpory chudinské, musí se vzdáti své zahrady. Předpokládám, že z těchto podpor bude vyňata Alderdomsunderstöttelse, neboť to je právě zvláštnost této podpory v stáří, o kterou lze žádati každému šedesátiletému, že nepřipraví o žádné právo politické. V nejnovější době se zde zahrádky velice množí patrně vlivem kodaňským.

V hlavním městě nebylo, zdá se, vyhověno král. nařízení jako ve jmenovaných venkovských městech, patrně i v Dánsku bývá pod svícnem tma; zakladatel zahrad kodaňských P. Hansen aspoň vypravuje, jak viděl pěknou zahrádku podobnou v Nyborgu a na otázku, má-li podobnou v Kodani, odpověděl: Nikoli, i kdybych mohl okamžitě najmouti kus země, což by možná bylo dost obtížno, neměl bych času, užívati ho; neboť obchodník v Kodani je nucen státi za pulpitem denně od rána do pozdního večera, zavírá se jen ve svátek od 9—4 hodin a v tu dobu je tolik na práci, že nelze jíti do zahrady. Dostaneme-li však skutečně nový zákon o klidu nedělním, aby krámy byly zavřeny od 9 hodin ráno vůbec, budu z prvních v Kodani, jenž bude míti zahradu.

Trvalo však ještě 9 roků, než zákon o nedělním klidu stal se skutkem, a když v tu dobu, r. 1890, magistrát kodaňský nepřistoupil k návrhu, aby založil osady zahrádkové na obecných pozemcích, obrátil se Hansen k spolku „Arbejdernes Værn“ (Ochrana dělníků), — konservativnímu to spolku, aby věc vzal do ruky. Skutečně na počátku r. 1891 nalezen příhodný areal,

*) 1 krone = asi 1 k 33 h r. u.

byl najat spolkem, který zvolil zvláštní zahradní výbor, a již v květnu ohlášeno, že spolek pronajímá zahrádky v osadách, ale jen členům svým anebo „spolku dělníků a voličů pravice“ za 5 - 10 kr. za 40 m^2. Na každých 2800 m^2, které se pronajmou, připadne 1200 m^2 společného sadu, zvláště velký trávník s vysokou tyčí praporovou, který bude hříštěm pro děti nájemců . . . a již v měsíci květnu většina podílů byla pronajata. Tato kolonie leží na blízku vlastní dělnické čtvrti na severu Kodaně, má pěknou půdu, čerstvý vzduch, leží na blízku města a vytvářila se proto na nejvýhodnější ze všech osad.

Tento úspěch přiměl spolek, aby ihned zase zařídil novou osadu, a již roku 1892 nový areal zpracován, ale jelikož se nájemci nehlásili dosti četně, — hlavně že se žádalo nutně příslušenství k politickému spolku, — mělo býti užito staré osady k účelům reklamním. Bez ohledu na práva nájemců odbývána na společných místech této osady schůze lidu s hudbou a tancem, při čemž i malé zahrádky nemálo utrpěly. Nájemci nebyli s tímto rušením svých práv spokojeni a založili mezi sebou spolek k udržení pořádku v osadách, zavazujíce se k solidárnímu ručení za majetek každého v zahradě, a když správa spolku začala nespokojené nájemce vypovídati, usneseno, aby spolek proměnil se v akciovou společnost k najímání a kupování pozemků, jež by se v parcellách po nejméně 80 m^2 pronajímaly. To stalo se v září 1892 a od těch dob vyjma Arbejdernes Værn a Den konservative Arbeiderforening, jenž rovněž zařídil komplex zahrad, vydržuje zahrady „Det kjöbenhavnske Haveselskab“ (Kodaňská zahradní společnost), a sice má tato nyní zahrádkové osady na šesti místech na objemu Kodaně.

Kapitál akciový obnášel r. 1893 10.000 Kr., počet akcionářů 86, akcie byly po 50 a 100 Kr.; kapitál má se zúrokovati pěti ze sta, z většího výtěžku ukládá se pětina na fond základní, až tento dostoupí výše 10.000 Kr., pak se ukládá jen desetina, až obnáší dvakrát tolik, více vůbec obnášeti nemá, ostatek se rozdělí mezi akcionáře; na valné hromadě připadne jeden hlas na každou akcii, za každých dalších sto korun o hlas více. Tenkráte měla společnost dvě osady, jednu s 90, druhou s 300 podíly. Pro tuto poslední musilo se podniknouti mnoho práce, 10.000 nákladů hlíny bylo navezeno na bařinatou půdu a výdaje obnášely 12.000 Kroner. Aby mohla téhož roku koupiti nový pozemek za 20.000 Kr., rozmnožen akciový kapitál na 20.000, které byly do r. 1895 vplaceny.

Na místo velkých trávníků zařizují se v novějších osadách společnosti velká hříště s nářadím tělocvičným k společnému užívání nájemců a jich rodin. Zpráva výroční konstatuje s povzdechem, jak hojně a výdatně se tohoto nářadí užívalo.

Koncem roku 1896 spravovala společnost asi 15—16 hekt. země, rozdělené v 1185 zahrádek, z nichž 885 zahrad květinářských po 80 m^2 a 300 výhradně kuchyňských dvakrát tak velkých. Z těchto zahrad 887 bylo pronajato 765 nájemcům, na pozemcích nepronajatých pěstovaly se brambory. Většina byla pronajata než ještě se začalo pracovati, dle pouhých plánů; cena je dosti značná, platí se ročně $1\frac{1}{4}$ öre až k 10 öre za 1 čtvereční alen (skoro 0·4 m^2) tedy 2·50 až 10 korun za zahrádku.

Hlavní vchody spojeny jsou dlouhou vozovou cestou, rovněž vede cesta ke každému podílu; tyto cesty jsou všecky asfaltovány a obnášejí s trávníky a rejdišti pro děti jednu třetinu celého arealu. Celý pozemek je důkladně oplocen, vodovod jest položen tak, že každý nájemce má nanejvýše 100 kroků k nejbližšímu hydrantu. Každá zahrádka jest ohraničena ostnovým drátem a nájemce smí si vypěstovat živý plot, ale ne vyšší než 1 *m*. Z podmínek nájmu uvedu jen několik.

1. Místa lze užiti jen jako zahrady okrasné nebo kuchyňské, nikoli jako skladiště.

3. Pronajímati najatou půdu nelze bez písemného svolení ředitelstva.

4. Nájemce je povinen udržeti cestu vedoucí okolo jeho pozemku čistou.

5. Nechá-li pozemek ležeti delší čas, tak že zpustne, a nedá-li jej upraviti do osmi dní po upomenutí písemném stran ředitelství, jest společnost oprávněna okamžitě volně nakládati s pozemkem, i kdyby byl nájem zaplacen na delší dobu napřed.

7. Budovy smějí se stavěti jen na vykázaných místech a dle plánu od správy schváleného.

9. Jízda na velocipedu je v zahradě zakázána.

13. Kdo projde branou, jest povinen zamknouti za sebou.

22. Jest zakázáno vpouštěti nebo vypouštěti neznámé osoby.

A řád zahradní především předpisuje: Každý nájemce je povinen dbáti na to, aby se neplýtvalo vodou. — Tato nařízení čelí velkým výdajům, které má společnost za vodu; užívati konvice jest hlavní zábavou nájemců a spotřeba vody, za kterou

společnost musí, rozumí se, platiti, jest ohromná. Ve vlastních zahradách kuchyňských, kde jsou na místo vodovodů studně, podobný zákaz neplatí. Od nového roku dostávají nájemci zdarma zahradnický měsíčník „Vort Havebrug“, který přináší mnohé pokyny pro zahradníky-amatéry a zajímavé články o obchodu s ovocem a zelinami v Dánsku.

Mimo společnost a uvedené spolky politické i mnozí soukromníci rozparcellovali pozemky v zahrádky, tak že lze nynější počet zahrádek dělnických okolo Kodaně odhadnouti na 3000.

Jak se užívá těchto zahrad?

P. Hansen vykládá v spisečku, který měl rozplašit obavy zahradníků před konkurencí kolonií, velmi zajímavým spůsobem: „Najme-li rodina pozemek, je to z pravidla žena, která muže k tomu přemluví, předstírajíc, že budou moci pěstovati sami nejnutnější plodiny pro domácnost. Následkem toho v prvním roce pěstují se z pravidla výhradně ředkve, brambory, zelí, zeleniny atd., ale hned v druhém roce zmizí část brambor a ustoupí malému záhonu s květinami a v třetím roce pravidelně jsou tu iž jen okrasné křoviny, ovocné stromky, jahody, květiny atd.“ V každé zahrádce stojí besídka, buď zcela levná z latí ale také dokonalejší, hotové malé villy, které společnost postaví za měsíčné splátky. Kdo by neznal zařízení u dělnických rodin kodaňských, nemálo by se divil, vida skoro všude záclony za okny těchto besídek. A má-li Dán se cítiti doma, nesmí, rozumí se, scházeti „flagstang“, s kterého v neděli vlaje červenobílý Danebrog. Když jsem poprvé jel v neděli mimo takovou osadu, myslil jsem, že na celém tom velkém pozemku s nesčíslnými jeho prapory se zpěvem a ruchem svátečním odbývá se národní slavnost.

Ano ta neděle, hned v sobotu večer celá rodina spěchá, aby vše upravila a zahradu na zejtřejší den vyfintila; pleje se, zalívá, upravují se cestičky v neděli pak pan Sörensen s rodinou dlí na svém letním sídle, přijímá hosti a dýmá, zatím co matka vaří kávu na přístroji přinešeném z města; zde děti, které ve velkém městě jsou tak vzdáleny přírody, poznávají ji, naučí se ji milovati. Největší škodu měly ze zahrad asi hostince a kořalny. Ve schůzi společnosti pro blaho Norska vykládal p. Petterson, jak působí pěkně zahrady v Kodani — „Ženy byly s nimi zvláště spokojeny, původně se prý obávaly, že věc bude příliš těžká a nepohodlná pro ně, ale když dostaly besídku a v ní konvici

na vaření kávy a koflíky, tu cítily se jako dámy, které dostaly villu . . ., byl tam koberec růží, jemuž jsem neviděl rovně; byly tam též zákrsky a jahody, z nichž dosti i prodávaly. Každé dítě mělo svůj záhonek, o nějž se staraly . . . .“

Ze všech citovaných spisů vysvítá, že výpověď dává se jen ve výjimečných případech, že tedy nájemce může hospodařiti jako na svém, ovšem pokud společnost sama není vydána možnosti, že najaté od ministerstva nebo od obce pozemky jí budou vypověděny. Statistiky, jak dalece jsou mezi nájemci zastoupeny různé stavy: dělníci, maloživnostníci atd. bohužel nemám, ač by to bylo velmi zajímavé.

Podobná zařízení zavádějí se teď dle vzoru kodaňského i do ostatních zemí skandinavských; zdali podobné osady na blízku Berlína a Lipska a snad i jiných měst jsou založeny dle dánských vzorů anebo jsou-li starší, nemohu pověděti. Důležitější jest mi otázka, jak dalece bychom mohli a měli my napodobiti dánský vzor, jaké vyhlídky by měla u nás podobná akciová společnost, jak by naši dělníci přijali vyhlídku, stráviti léto ve své vlastní zahrádce, jak by naše dělnice, pocházející většinou z venkova se chopily možnosti, pěstovati záhon bramborů pro domácnost. Na to by nám měla odpověděti blízká budoucnost, abychom se v čas mohli dáti do práce.

Že by výdaje s tím spojené nepřesahovaly naše prostředky, ukazuje okolnost, že kodaňská společnost páčí své jmění pouze na 50.000 kroner, roční výdaje že obnášely asi 10.000 kroner a akciový kapitál 20.000 kroner že se skutečně zúrokuje.

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

(Pokračování.)

Ruské vojsko dělí se takto: 1. pravidelné, 2. nepravidelné a kozáci, 3. opolčenie či domobrana. Prvé dvě dělí se na 1693 prapory pěší, 62 prapory střelecké, 44·5 praporu technického, 1285 eskadron jízdy, a v batterie: 426 polních, 68 jízdných, 29 horských. R. 1885 počítalo ruské vojsko 807.000 mužů s 30.390 důstojníky v míru. K tomu druží se reservo 1,516.914 mužů, opolčenie 2,090.000 mužů a kozáci 44.920 mužů. V čas války bylo možno zvýšiti vojsko na 4,436.587 mužů, 400.000 koní a 3876 děl. Operační armáda ruská v Evropě v čas války vypadala takto:

	divise		brigády dělostřel.	bataillony	škadrony	batterie		mužstvo		koně	stav bojující		
	pěší	jízda				pěší	jízdné	pěší	jízdné		pušky	šavle	děla
I. linie	42	18	42	731	445	258	36	772.628	72.209	175.596	642.994	66.750	2280
II. linie	12	—	12	200	136	64	7	206.000	22.300	45.000	177.200	19.800	554
III. linie	—	—	—	—	112 ko-záci	—	7	—	20.950	22.000	—	16.000	42
Úhrn	54	18	54	931	693	322	50	978.628	115459	242.596	820.194	102.550	2876

Již tato čísla podávají nám velmi zajímavý obraz o stavu vojska ruského pro případ války, při čemž velikou úlohu hrá

i mobilisace. Ta je však velmi stížená rozlehlostí říše, nepatrnou lidnatostí (13 obyvatelů na 1 □*km*), malou výkonností drah a těžkopádností správních úřadů. Všecka správa obrany jest totiž centralisována v ministerstvu války. Centralisační princip — největší nepřítel rychlosti v čas mobilisace — jest v Rusku proveden do krajností. Správa všech tří linií spadá pod ministerstvo války, ministr je zodpověden za správní i operační práce v armádě, generální štáb nemá ani toho vlivu ani té platnosti jako v sousedním Německu a Rakousku.

Ale i další podrobnosti veliké jsou váhy a zajímavosti.

Rusko má ročně přes 800.000 rekrutů, z nichž něco přes 200.000 jest odváděno. Mezi těmi bývá 20—30% ženatých mužů. Podle vzdělání bývá 70—80% analfabetů a jen 3—5% branců vyškolených. V nynější době se poměr tento povolně zlepšuje zřizováním škol. Služba trvá v aktivitě 6, v reservě 9, v domobraně 5 roků, tudíž 20 roků. Při tom ministr války má právo z ohledů finančních zkrátiti praesenční službu, takže doba její klesá na průměr $3^3/_4$ roku u pěchoty, na $4^3/_4$ u dělostřelectva, u jízdy se nezkracuje. Dobrovolníci slouží 1—2 roky. Poddůstojníci (četaři a šikovatelé) dostávají sice služební premii za delší než šestiletou službu, ale přece jich je značný nedostatek, čímž trpí zvláště výcvik nováčků. Důstojníci až do hejtmana mohou sloužiti jen do 50 roků, štábní do 60 roků a jen z milosti může jim býti služba prodloužena o 5 let. Za to však vykazovala vojenská lista z r. 1885 generálů 1400, množství to překvapující, v žádném jiném státě se neobjevující. Císař Aleksandr III., aby povznesl vážnost této hodnosti, jal se pensionovati všecky starší a protekční jednotlivce, takže za něho byl počet značně menší, ale přece větší nežli v sousedních říších.

Kozáci mají od sesazení posledního náčelníka kn. Razumovského svým atamanem vždy následníka, jehož zástupcem je pak nakaznyj ataman s civilní i vojenskou mocí. Opolčenie (domobrana) nemá zvláštních důstojníků ani poddůstojníků, a není tudíž cvičeno, nýbrž jenom sepsáno; dělí pak se na 3 výzvy po 150 družinách à 4 setniny a 24 sotních jezdeckých s 200.000 m. v jedné výzvě (branných).

Jízdy má Rusko více nežli jiné státy, protože má nesmírné bohatství koňstva. R. 1883 při sčítání mělo Rusko 19·5 mill. koní, kdežto Francie, Italie, Německo a Rakousko dohromady jenom 11 mill. Každý musí koně prodati ne za odhadní cenu, nýbrž

normalní cenu (300—125 r.). V míru má armáda ruská 118.000 ve válce 408.000 koní, tedy o polovici více nežli sousední Rakousko. Jízda cvičí se v pěší i jezdecké službě a je opatřena puškou s bajonettem. Cvičení vesměs je polní a válečné, nikoli parádní. V jízdectvu, které za poslední ruskoturecké války ukázalo veliké nedostatky — velký počet špatných jezdců i mezi důstojnictvem, — učiněny důležité změny za této vlády od vrchního inspektora jízdy gen. Skobeleva, výtečného jezdce. Dnes již v Rusku nespatří nikdo jeti důstojníka na cvičení v kočáru a většina jsou dobří jezdci. Jízda v poměru k pěchotě je jako 1 : 9. Výzbroj jest u řadové jízdy: šavle, puška s bodákem, revolver; u donských kozáků: puška bez bodáku, ale prvé řady mají piky; ostatní kozáci: kopí, dýka, pistol, šavle atd. po starém způsobu. Místo ostruh mají biče. Patrony mají tytéž jako pěchota, což je nesmírná výhoda pro výrobu a rozdávání střeliva v poli.

Puška je soustavy Berdan II M/72 zadovka, revolver Smith Wesson M/1875, obojí kalibr 10·65 *mm*, děla Kruppova litá ocel M 1877 kalibr 10·68 *cm* — 6·3 *cm*.

Dělostřelectvo*) není v Rusku samostatným tělesem jako v státech západní Evropy, nýbrž jest rozděleno po divisích pěchoty, což nikterak není na prospěch ani jeho vývoje, ani jeho účinnosti pro případ války. V akci válečné nelze je snadno soustřediti ve větší sbor, neboť lehko vznikají tu spory mezi brigádními veliteli, z nichž pokaždé zvlášť musí býti ustanoven vrchní velitel. Také vadí tu nedostatek vozů a koní se střelivem: v míru je totiž 162, ve válce 5734 vozů, t. j. poměr 1 : 35, kdežto v sousedním Rakousku 1 : 4; tím nesmírně stěžuje se rovněž mobilisace, když na jeden vycvičený vůz (mužstvo jej obsluhující) přichází 35 více méně cvičených. Také obsluha děl není pro válku dostatečna: těžká děla mají 7 mužů, lehká 6 mužů, jízdná 9 mužů (v Rakousku 8—7—10 a pro každý pár koní 1 jezdce). Zkušenost z předešlých válek ukazuje, že tu nelze na mužstvu šetřiti. V rakouském dělostřelectvu r. 1866 v boji mnohá děla byla obsluhována 2—4 muži (ostatní zabiti neb raněni) a

---

*) Od 1. října 1897 bude polní dělostřelectvo sesíleno na 69 batterií (550 děl); dostane se mu pak následující úpravy: nových 5 brigádných velitelství a sice 42., 45., 46., 47. a kavkazské reservní; k 16 pěším dělostřeleckým brigadám bude přidáno po dvou batteriích, takže budou nyní brigády osmi-batterejné (dříve 6ti); všecky nové batterie budou čtyrliberní.

v takové kritické chvíli má jediný vycvičený dělostřelec nesmírnou cenu. Dostřelnost projektilů při granátech těžkých je 7000 *m* (rakouských 4500 *m*), lehkých 6400 *m* (rakouských 4500 *m*).

Technické sbory skládají se z 5 brigad sapeurů pro pozemní i podzemní, vodní a železniční práce, k nim druží se inženýrský park polní a telegrafní. Kavkaz má zvláštní brigadu. V čas války se počet bataillonů zčtvernásobní. Sem patří také zvláštní oddělení ballonové v posledních letech zřízené. V čas míru užívá se železničního oddělení k stavbě drah na př. v Asii na Sibiři. Zajímavo jest stopovati rychlost práce tohoto oddělení. Po upravení terrainu dvě kompanie dovedly provésti vrchní stavbu trati z Geok Tepe do Oskabadu asi 44000 m. za 14 dní. Také užívá se částí těchto sborů při stavbách kasáren a pracích přístavních. Kompanie podkopné a torpedové jsou 4.

Train či vozotajstvo zcela reorganisován, poněvadž se ukázal za poslední války ruskoturecké naprosto špatný a nedostatečný. V nynějším vozotajstvu jsou zavedeny jednospřežní lehké vozy na patrony, čímž docíleno veliké pohyblivosti, ostatní vozy jsou 2—4spřežní, pro dělostřelecký náboj 6spřežní a pro generaly a komandeury staré národní trojky. Dle toho připadá na pěší divisi 805 vozů a na jezdeckou 250 vozů. Úprava trainu, této bez odporu nejdůležitější části vojska v nastávající válce, nezdá se býti dosti účelně zřízena, neboť má se vlastně provésti v čas mobilisace vybráním mužstva z jednotlivých sborů. Pekárny ruské, zvláště polní jsou nedostatečny, není skladišť pro jatečný dobytek, který má se rekvírovati, a když by to nebylo možno, teprve zasílati. Také všecky ostatní zásoby mají se na předním místě rekvirovati z krajiny, kde vojsko stojí, a teprve v nedostatku dovážeti ze skladišť za vojskem! Tato úprava i při nynější dopravě po železnicích*) mohla by míti pro vojsko ruské osudné následky, neboť ve válce bude na jednotlivých místech sehnán ohromný počet mužstva i koňstva operujícího. A pak nežli bude moci divisionář oznámiti do skladiště nedostatek chleba a masa, a nežli ze skladiště bude mu vyhověno, může uplynouti i několik dní, při čemž vojsko hlady a vysílením bude

*) V záp. Rusku nově stavěné železnice mají na zřeteli čistě vojenské zájmy. Přes to však jeví tyto dráhy malou výkonnost. Dvojkolejné trati jsou jen: Petrohrad-Vilno; Varšava-Krakov; Moskva-Lukov-Varšava; Oděsa-Birgala. V mobilisaci může jedna ruská dráha dáti 8—10 vlaků (Rak. 18—20 s dvojnásobnou délkou).

decimováno. Ve válce za našich dnů je námaha a hlad horším nepřítelem nežli cizí batterie.

Ale nemenšího významu pro válku má oddíl sanitní. Rusko má v míru 2789 (Rak. 970) lékařů a asi 4000 felčarů, kteří v mobilisaci vzrostou na 9144 muže; tito jsou vzděláni v nemocnicích zvláště v ranhojičství. U ruského pluku je 5 lékařů, 4 felčaři, 24 pomocníci, 6 sluhů, 1 ošetřovatel, 4 lékárnické vozíky, 4 vozy sanitní a kromě toho na každém zásobním voze jsou sedadla celkem 105, 70 nosítek a 35 polštářů. Na bojišti má divise 31 lékaře, 128 felčarů a pomocníků, 200 nosičů nemocných, 4 ošetřovatele, 358 nosičů raněných a 50 vozů se stany; dále polní lazaret, dva pohyblivé hospitaly pro 1800 nemocných, pohyblivou lékárnu. Polních nemocnic má býti zřízeno pro případ války 240, k nimž šlo by 20 sanitních vlaků. Již tyto přípravy zajisté svědčí o nebývalých hrůzách válečných zvláště i proto, že odborní znalci vojenství nás ujišťují, že všecky tyto veliké přípravy jsou nedostatečny k tomu, jak bude vypadati bojiště a jeho smutné stránky. Vojenský lékař v Rusku má nejnižší hodnost hejtmana, nejvyšší generalcheflékaře.

Císařský stab skládá se ze 400 generalů adjutantů, generalů a důstojníků generalního stabu; vedle toho patří k němu convoi a polní kancelář. Ministerstvo války skládá se z 550 důstojníků a 700 úředníků; zajisté překvapující to počet osob, jakým nemůže se vykázati žádný jiný stát. Je to na prospěch nebo na škodu? Generalní stab má 587 důstojníků (v Německu 249) a je úplně podřízen ministerstvu. Ale to jistě není a nemůže býti prospěšno, neboť operační sbor má býti vždy samostatný a nikoli administrativně podřízený. I v tomto zřízení jeví se ještě zastaralý názor, neboť již Napoleon I. jasný dal příklad, a všude ukázal system tento velikou zhoubnost ve válce. Může-li býti tudíž Rusku prospěšno, co jiným škodilo, a čeho se v záp. Evropě všude zhostili?

Vlídný čtenář promine, že místo líčení slávy budoucnosti a suggesce, dal jsem za sebe mluviti číslům, která jinak ne na snadě by mu byla, kdyby je shledával, a která nad jiné jasně ukazují, na jakém stupni nalézá se dnešní válečná moc Ruska. Obraz tento jasně svědčí, že Rusko přiblížilo se velmi záp. Evropě, a že tudíž zesnulý car vykonal v té příčině nemalý kus práce. Nalezl v tom mezi řadou vynikajících vojenských hodnostářů

mnoho ochotných pomocníků, z nichž gen. Skobelev získal si zásluh o reorganisaci jízdy, jeho učitel a rádce v kampani asijské gen. Kuropatkin svým důmyslem a chladnou rozvahou nejen jemu prospěl, nýbrž zaujal důležité místo v ministerstvu války. Gen. adj. Vanovskij, nástupce ministra války hr. Miljutina, má zásluhy, že za něho provedeno přezbrojení armady a vypracovány nové istrukce a předpisy pro služby v míru a válce. On je znám neobyčejnou pracovitostí. Neméně důležité místo zaujímá gen. Obručev, náčelník generalního stabu, který získal si lásky u Aleksandra III. zejmena svou přímostí a otevřeností, neméně pak houževnatým studiem zahraničných záležitostí vojenských, aby snad v čas potřeby nebyl ruský stab překvapen zjevy, o nichž neměl ani zdání. Nejvyšší hodnosti vojenské zaujímají velkoknížata, z nichž někteří svědomitě starají se o svůj úřad.

S vojenstvím úzce souvisí zahraničná politika. Dnes každý stát stará se, ať tak dím, více o souseda nežli o své poměry, ba i občanstvo samo odvracuje se od svého a stále upírá zraky za hranice. Není to zdravý stav, ale obecně platný.

I v Rusku mnoho hledí se na tuto stránku státní správy, neboť lze říci, že bývala zahraničná politika slabou stránkou ruského dvora, i dnes nalézá se Rusko v pouhé rekonvalescenci. Nejmocnější vliv za předešlých vlád měli Němci, zvláště po uchopení se vlády tvůrce říše německé kn. Bismarcka. Starý Gorčakov býval jeho hříčkou a císař Aleksandr II. velkým jeho ctitelem. Vinou ruského dvora vzmohutnělo Německo k dnešní moci a zvojanštilo civilní Evropu. Bez Ruska nebylo možno rozbořiti německý „bund“ aniž založiti „císařství“. Tu více působeno nežli pouhými příbuzenskými svazky Avšak tato politika nikdy netěšila se náklonnosti společnosti (t. j. intelligence a panstva) ruské a vždy ne-li hlasitý alespoň mručivý vedl se tu odpor. Proto nijak nemůže překvapiti klidného a věci znalého pozorovatele vystoupení Aleksandra III. proti cizinstvu t. j. Němcům, neboť, jsa veden nacionalním směrem při vychování, svou mocí zjednal průchodu obecnému smýšlení. Jen v tom ukázal se pravým Rusem, že míru akce té přehnal, že pokročil příliš radikalně, že mentinou odpuzoval vše cizí, nedbaje možnoli to hned nahraditi svým.

Správcem zahraniční politiky byl Aleksandr III. sám, což se u svědomitého samovládce rozumí samo sebou. Přehledu po-

litického zjednával si kromě zpráv svých a cizích vyslanectev ze čtení žurnalů: Pall Mall Gazette, Figaro, Novoe vremja, Věstník Evropy, Revue de deux mondes, z nichž zejména poslední slynou výbornými pracemi. V tom stal se při dvoře pokrok, neboť ještě za jeho otce zvláštní „tisková“ kommisse měla za povinnost vystřihati vše, co se pro císaře nehodilo! Při tom ovšem třeba míti na zřeteli, že politickou práci přenechati musel císař úplně diplomatickému sboru, který skládal se z velmi různých a namnoze pochybných hodnostářů. Cílem zahraničné politiky bylo udržení míru za každou cenu, prostředkem k tomu obrácení branné moci čelem na západ a uveličování zpráv o nových zlepšeních pozemního i námořního vojska.

Aleksandr III. nebyl osobně nakloněn Bismarckovi od berlínské smlouvy, která urážela jeho hrdost. Když nastoupil na trůn, pokusil se tvůrce sjednoceného Německa přesvědčiti ho o potřebě německoruské alliance (ačkoli před tím zavřel tajný spolek s Rakouskem) a když hrdý car odvětil: „Rusku nehrozí nebezpečí a ono rovněž nikomu!“ chtěl ho Bismarck uhroziti a uveřejnil smlouvu s Rakouskem a zavřel smlouvu s Italií. Zavřený takto trojspolek počal koketovati s Anglií a tím mělo nahnáno býti strachu carovi. Vládní noviny německé pak jaly se psáti o válečné síle trojspolku, zvýšeny nové daně na ministerstvo války, armady jsou přezbrojeny, vše jako by čekalo na ultimatum. Co zbývalo Rusku? Mohlo se poddati? Někteří státníci ruští, zejména Mik. Giers, původem Švéd, ministr zahraničných záležitostí, radil k smíření, ale car byl příliš hrdý a příliš nacionalní, než aby povolil. Vzájemné vypovídání ukazuje na vášnivost obou protivníků, ženialní bezohlednost Bismarckova stála proti nedostupné hrdosti carově. Tu sám císař Vilém II. uchopil se iniciativy, aby si naklonil „strýčka“, ano obětoval náhle Bismarcka, ale marně. Aleksandr III. byl nedůtklivý a žurnalistika německo-maďarská příliš aggressivní, než aby tuto akci nekazila.

Aleksandr III. obrátil zraky své k Francii, zejména po vypuknutí finanční války. Již Petr Veliký pronesl výrok: »Rusko má jediného přítele v Evropě a to je Francie!“ A po stu letech Aleksandr I. v provolání k francouzskému národu (1813) ohlašoval, že netáhne bojovati proti Francouzům, nýbrž osvoboditi je od uchvatitele nejvyšší moci. Ba i slova Aleksandra II., když Bismarck chtěl zničiti opuštěnou a rozháranou Francii r. 1875,

jsou památna: „Tato válka (t. proti Francii) byla by proti našim zájmům. Nemáme již co dělati s Napoleonem, nýbrž s francouzským národem, jehož osud nám leží na srdci!“ Rusko od svého probuzení — za Petra Vel. — má velmi děkovati vlivu francouzské osvěty a žádný z evropských jazyků nenalezl ve společnosti ruské takového rozšíření jako frančina. I v té příčině dosti lze nalézti příznaků doby, ač staroruský či slavjanofilský směr stejně nepřeje Francouzům jako Němcům. Straně pak pokrokové líbí se nejvíce francouzský národ, poněvadž jí značí krajnost politických názorů a tudíž je idealným obrazem přeludu v politickém přemýšlení ruském.

Francie i Rusko potřebují míru pro nejasnost a neurovnanost vnitřních poměrů. Jejich politické zájmy nejsou společné a nemohou se při nich sraziti. Rusku jako Francii záleží mnoho na Středozemním moři a tudíž na sblížení s Italií, které má býti vykoupeno, jak někteří horkokrevní politikové myslí, Terstem, při čemž Rakousku dostalo by se jinde náhrady (Vlangali). Ovšem kn. Lobanov-Rostovskij,*) velevyslanec vídenský, sotva by byl se k tomu přidal. Jakkoli patřil k nacionalní straně ruské, dovedl si přece získati sympathie ruského dvora — pokud politika trojspolku dovoluje — a za posledních časů způsobiti značné zmírnění domnělých protiv obou říší, živených zvláště Berlínem a Maďary. V tom jistě měl větší štěstí nežli jeho berlínský kollega hr. Šuvalov, kterému sice by byl dvůr německý učinil pomyšlení, avšak car Aleksandr III. nijak nesdílel jeho názory o potřebě sblížiti se s mnohomluvným králem pruským, neboť vůbec nemiloval lidi v řeči nezdrženlivé. Ani jeho pomocník kn. Mikuláš Dolgorukij nedosáhl v té příčině více, nežli že byl z Berlína odvolán. Vilém II. několikráte bez ohledu na trojspolek hleděl odvrátiti cara od Francie nabízením sama sebe k spolku, avšak bylo to marno.

Již r. 1882 byl učiněn návrh ruskofrancouzské smlouvy. Baron Mohrenheim, velevyslanec pařížský, měl tudíž za úkol elegantním a sympatickým chováním přivésti rozhodující francouzské kruhy k tomu, že jediná ochrana a spása je Rusko. Několik vojenských ruských návštěv — gen. Skobelev a j. — pomohli mu svými přípitky a řečmi dělati náladu ve francouzském novinářstvu. Kronštat — Toulon jsou dostaveníčka vypočítaná

*) Článek psán loni. Pozn. red.

pro dělání nálady v Evropě. Ani jedna ani druhá návštěva nemají politického významu, je to pouze lampionový průvod k otevření a zavření slavnostního aktu. V žurnalistice učinily pouze proto tak hromový hřmot, že jich výborné arrangement hodilo se do nynějšího způsobu psaní. V politických kruzích hleděli však na tuto ozdobu vlastního aktu chladně, za to tím více bouřil akt sám: Srědec — Vídeň — Berlín — Londýn je linie otřesu politické půdy.

Protokol smlouvy ruskofrancouzské jest velmi stručný: Rusko zavazuje se, že bude proti každému útoku některé evropské mocnosti Francii chrániti a že postaví v den prohlášení války armadu 600.000 mužů. Francie zavazuje se tímže. Za druhé zůstavují si obě velmoci volnost jednání, kdyby některá z nich sama přistoupila na výboj.

„Sblížení Ruska s Francií tvoří epochu v ruské politice," praví Lamanskij. „Ono značí, že Rusko se rozhodlo navždy opustiti politiku donquijotských rytířských dobrodružství čili výprav na ochranu cizích dvorů a dynastií. Ve své dobré, prosté duši, vnímavé pro bědy a potřeby Ruské země, Aleksandr III. byl již dávno zmítán touto všeruskou touhou, ale jeho rozum neukvapený v rozhodnutí, dlouho byl na vahách, dokud jeho správný, zdravý smysl nenašel nejlepšího okamžiku k utvrzení svým carským slovem a činem toto sblížení dvou velikých říší. Se strany ruského cara byl to krok neobyčejný. Třeba připomenouti, že, vyjma několik krátkých přestávek za času konsulátu a druhého císařství po pařížském míru, na našem dvoře a v naší diplomacii za vlivu mnoha blízkých Pobaltinců — vždy těch největších německých vlastenců — Francie a tím spíše republika Francouzská byla představována jako nějaká apokalyptická šelma. Bylo-li někomu třeba odstraniti nebezpečného, nadaného člověka, vždy považovalo se za nejlepší prostředek vysloviti lítost, že tento dobrý člověk přílišně se oddává francouzským ideám."

Není-li to vereščaginský obraz slovný?

Císař Aleksandr III. choval se po celý život k ostatním státům zdrženlivě a uzavřeně, nicméně lze i tu pozorovati různé odstíny. Mnohého překvapovalo v záp. Evropě vlídné stýkání se dvorem papežským. Car jsa krajně oddán pravoslavné církvi jako náboženské instituci a jsa si vědom svého náčelnictví v ní, přirozeně hleděl na papeže Lva XIII., jednoho z nejosvícenějších papežů vůbec, jinak nežli ostatní dvory evropské. Také prostřed-

kovatel jeho Izvolskij na dvoře papežském má zásluhu, že stalo se dorozumnění o dosazování katolických hodnostářů v carství ruském a ochraně katolíků.

S Anglií žil Aleksandr III. za Salisburyho v poměru napjatém, kteréž protivy nabyly jiného rázu za Gladstona a zase poněkud přiostřeny před samou smrtí carovou za Rosberyho. Příčiny leží v otázce středoasijské, neboť anglická politika bojí se útoku na Indii, ačkoli Rusko jest ještě valně daleko této akce, ba i myšlenky. K upevnění panství v chanatech, Chivě, Buchaře atd. jí nepotřebuje, naopak škodilo by se mu dalším vnějším šířením a pobouřením Afganistanu a Persie; neboť tyto státy při vší své slabosti mohly by způsobiti Rusku za pomoci anglické veliké škody. Spíše zdá se, že prospěchy obou soupeřů — Anglie a Ruska — srazily se v Persii. Aleksandr III. hned po svém nastoupení věnoval této říši velkou pozornost, neboť jest ona klíčem Indie a její přístavy mohly by se státi emporiemi ruského obchodu. Čím by mohla býti Soluň Rakousku, tím by mohl býti Bender Abbas nebo Abu-šér Rusku. Dráha Abušér—Réšt znamená opanování obchodu s Indií! Rusko dovedlo si zde zjednati velkého vlivu vyslancem Cinověvem a již zdálo se jisté vítězství. Tu však poslán do Teherana kn. Dolgorukij a z řevnivosti obou nastal úpadek zájmů ruských. Je-li protekce osoby též protekcí věci? Následek toho byl, že Angličané opanovali ztracené posice a ku konci vlády Aleksandra III. byli pány Persie. Jediné co se povedlo ruské politice, že dovedla úžeji upoutati Kokand a Bucharu pro ruské zájmy obchodní. Poslední hnutí Armenů souvisí s touto politikou a má býti překážkou na cestě ruské politiky k Perskému zálivu. Diplomacie ruská nebudí vážných obav v Anglii, neboť velevyslanec Staal má zásadu: „Rusko je dost veliké, potřebuje-li se v Asii ještě rozšiřovati?“ S ním dobře srovná se královna Viktorie i její -- the doll's house!*)

V balkanské politice choval se Aleksandr III. po celý život zdrženlivě. Koho osobně miloval byl úctyhodný hrdina-pěvec, kníže Nikola I. Černohorský, jehož dcera byla vyhlédnuta za choť nynějšího cara Mikuláše I. Osobně odporný byl mu král Milán, který dělal hanbu pravoslaví i Srbskému království, zvláště po rozvodu s královnou Natalií, car neschvaloval

---

*) Queen Victoria's Dolles — královny Viktorie loutky — monografie nedávno tištěná a jednající o „pannách“ této královny, jež chová ve zvláštní nepřístupné síni — doll's house zvané. Pozn. red.

politiku srbskou, která pod ochranou Rakouska chtěla vypínati se ze svých hranic. Také bulharské poměry nebyly carovi lhostejny, avšak usilovně vyhýbal se všelikému zakročování, ne bez jeho vůle odstraněn Aleksandr Battenberg, ale proti jeho vůli povolán Ferdinand Koburg. Věděl dobře, že by bylo tu třeba války, kterou Rusko nemohlo na ten čas podniknouti bez ohromných obětí, neboť ostatní mocnosti až příliš vyzývavě dávaly na jevo svou ochotou vrhnouti se na Rusko. A vítězství bylo pochybno! Konečně pak není a nemůže býti Rusko poručníkem států balkánských a myšlénka na vynucenou vděčnost sotva dovede rozumným politikem pohnouti.

Rusko sleduje na Balkaně jinou politiku: jemu jedná se o Cařihradský průplav, nikoli však o jeho osvobození pro všecky, nýbrž okkupaci pro sebe. Jen veliké nedostatky v armádě ruské za poslední války byly příčinou, že tak náhle táhlo vítězné vojsko do Sv. Štěpána místo do Cařihradu: při potřebné organisaci vojska nebylo by se to stalo nikdy. Hr. N. Ignatěv prokázal své vlasti znamenitých služeb za svého poslání v Cařihradě. Jeho palác byl střediskem politického ruchu a diplomatických intrik. Jeho nástupce však miluje více pletky milostné nežli politické. Kupci a poutníci ruští trpí tím velice, ale v Petrohradě jsou spokojeni. Tam „mají raději lenochy: činní političtí jednatelé mají tu ošklivou vlastnost, že píší zprávy, které je potřeba čísti, a tím ztrácejí páni úředníci v kancelářích drahocenný čas, který daleko lépe mohou obrátiti na kouření cigaret!“

Že nejeví p. Nělidov ani příliš energie ani nestupňuje svůj význam v zahraničné činnosti, nejlépe se ukázalo při lonském vraždění křesťanů na Kretě a v Cařihradě, jemuž snad dalo se skutečným vlivem na Portu zameziti, nebo alespoň mohlo býti omezeno na nejmenší míru. Že snad jiní vyslanci také mnoho nečiní, nemůže býti ani omluvou ani vysvětlením, protože nikdo z nich nemá toho interessu na věcech tureckých jako Rusko, protože ono jediné bude a musí býti hlavním dědicem, až shasne shnilý muž cařihradský. A že konečně p. Nělidov se rozkolébal, to nevyšlo z jeho počinu, nýbrž z rozkazu samého cara, kterému se zdá jistě činnost vyslance v Cařihradě více nežli idyllickou.

*

V Rusku až příliš rozšířila se legenda o tom, že západ je v úpadku a ono samo v květu pro budoucnost: jeho váha že

spočívá v obrození Evropy a civilisaci Asie! Ale tu nutno poznamenati, že za Aleksandra III. nad míru veliký vliv dovedli si zjednati ve východní Asii národové západoevropští. Japan civilisován Němci, kdežto ruská diplomatie spokojila se s některými výboji, jichž nepotřebovala k šíření vlivu osvětného a civilisace. Leč nelze ani neříci, že Rusko nemohlo za poměrů, v jakých nalézalo se za Aleksandra III., býti apoštolem osvěty za hranicemi, protože mu jest napřed apoštolovati doma a přivésti dříve na stupeň civilisace své poddané a pak samo sebou se rozumí, že bude moci z přebytku poskytovati Asii. V tom náš lid, bohužel, značně stojí za západoevropským, neboť, co tu jest výminkou (analfabet etc.), je v Rusku pravidem. V tom přílišně chybovaly předešlé vlády, že staraly se o všecko jen ne o své poměry vnitřní, kdežto Aleksandr III. v tom mnohoslibný učinil počátek, že ne-li fakticky alespoň theoreticky hledány jsou cesty k vniternému povznesení ruského lidu. V tom tuším neostávaly bez vlivu články Věstnika Jevropy, který velmi rozvážně a upřímně v té příčině obhajuje své názory. (Pokračování.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

Otázka nynějšího stavu Anglie.*)

(Pokračování.)

„Všeobecně panujícím je pocit, že postavení a nálada pracujících tříd je nyní téměř zhoubyplným zjevem; že v tom směru něco se říci, něco učiněno býti musí. V historické době, kdy „národní petici“ vezou ulicemi a „železnými obručemi svázanou“ čtyři muži vnášejí a předkládají dolní sněmovně; a kdy Chartismus, půldruhého milionu hlav čítající a svou železi sbitou peticí ničeho nedosahující, chápe se cihel a podávek a zažíhá požáry — v takové době nemůže tak všeobecně rozšířený cit vykládán být za plně nepřirozený! Mně osobně zdá se tento zjev od mnoha let nejosudnějším ze všech veřejných záležitostí; záležitost, pro niž něco učiněno býti musí, nemá-li sama jednoho dne něco učinit, co se nikomu nebude líbit. Pravda, nadešel čas k zakročení, tím víc čas k poradám a přípravám, jak zakročiti, čas k pojednání o otázce a vyšetření jejímu.

Z novin slyšíme, že Chartismus je udusen, že „reformní ministerstvo“ chiméru Chartismu nejúčinnějším způsobem potlačilo. Tak praví noviny — a přec vědí všichni čtenáři novin, že ve skutečnosti jen „chiméra“ Chartismu byla potlačena, nikoli on sám. Byla potlačena zmatená, spojitosti postrádající tělesná tvářnost Chartismu, jíž za posledních měsíců na se vzal a v níž na venek se projevil. A tato spíš sřítila se a rozpadla přírodním zákonem gravitace; živý duch Chartismu však nebyl potlačen. Chartismus znamená rozhořčenou, šílenou a zuřivou nespokojenost a tím pak křivé postavení anebo křivé smýšlení pracujících

*) I. kapitola z Carlyleova spisu »Chartismus« na doklad, jakým způsobem pojednává o sociálních otázkách.

tříd Anglie. Je to jen nové jméno věci, jež měla mnohá jména a ještě mnohá bude mít. Příčina Chartismu je stěžejní, hluboko kořenící, daleko rozvětvená, není ze včerejška a nezanikne nikterak dnes nebo zítra. Reformní ministerstva, zemská bezpečnostní policie, nové sbírání vojáků, povolování peněz pro Birmingham, to vše je dobré nebo není dobré; to vše dovede jen tělesnou tvářnost či „chiméru“ Chartismu potlačit. Trvá-li však duch, vynoří se vždy nová stělesnění, více či méně šílené chiméry. Nepomíjí smutné faktum, že tato bytost, známá nyní pod jménem Chartismu, existuje a existovala; ať již zatlačena byla k tajným piklům s pistolemi, či ať otevřeně máchá píkou a pochodní (neví se, v kterém případě víc nebezpečí), dle všeho nezajde dříve, dokud nebudou proti ní podniknuta zcela jiná opatření. Co znamená ta rozhořčená nespokojenost pracujících tříd? Odkud pochází? Kam vede? Především za jakou cenu, za jakých podmínek uvolí se nás opustit? To jsou otázky.

Říkat, že je šílená, paličská, ohavná, není žádnou odpovědí — — Co pomůže ošklivost, co, ke kořenu hledíc, odsouzení a deportace do Botanybaie? Ona pochodňová shromáždění Chartistů, vzbouření a zakládání požárů jsou rovněž mnohé symptomy vnějšku. Ničíme symtom bez užitku, zůstává-li nemoc netknuta. Hlízy na povrchu jsou zhojitelné neb nezhojitelné — málo na tom záleží, pak-li že nakažlivé ohnisko dál jitří hluboko uvnitř, otravujíc pramen života. Jistě vytváří nové a nové boule a razí si nové východy: známka toho, že trvá, že lépe by bylo, kdyby tam netrvalo.

Šílený Chartismus nebude docela neužitečný, jako v skutečnosti nic na zemi není — přinutil-li všechny myslící muže společnosti přemýšlet o této životní otázce národa, která jinak lehce bývá přehlížena. Je postavení pracujících tříd v Anglii špatné, tak špatné, že rozumní dělníci nemohou tu vytrvati klidni, nechtějí, ba nemají? Velmi vážný případ, zapletenější než každý jiný, případ, kde vypovězení do Botanybaie, sesílení policie a podobné jen málo prospívá! Anebo je nespokojenost sama šílená, jako podoba, v niž se oděla? Nebylo by pak nespravedlivé postavení dělných tříd, nýbrž jejich nálada, jejich myšlénky, jejich víra, jejich city byly by nespravedlivé? To by byl právě tak vážný případ, sotva méně znepokojující, sotva méně spletitý než prvý. Také v tom případě, kde policie a přísné potlačování zdají se spíš místnými, donucování rozhodně nedokáže všecko, ba ani

ne mnoho. Jestliže všeobecně rozmohla se šílená nespokojenost, musí zdraví a jistá míra spokojenosti sjednána býti — ne pouze policií. Bloudí-li myšlénky lidu v jeho převážné většině, uhrnným výsledkem činů tohoto lidu bude zápor a zkáza! Je nezbytno dáti velkému davu opět zdraví, jinak nucení nebude mít v sobě již síly donucovací.

Byla položena otázka: Proč parlament nevrhá světla na tuto otázku pracujících tříd, na jejich postavení a myšlénkovou náladu. V pravdě vzdálenému pozorovateli parlamentárního života zdá se překvapujícím, zvlášť v nejnovější reformní době, vidí-li, jak málo místa tato otázka zaujímá v debatách. Může nějaká jiná záležitost býti naléhavější pro zákonodárce? Mělo by se za to mít, že reformovaný parlament musel se poučit o veřejné nespokojenosti, dřív než tato sáhla k dlouhým kopím a pochodním! Za jakým účelem vůbec muži, ctihodní členové a reformní členové jsou posíláni s velikým křikem a úsilím do Westminsteru? Aby tam mluvili, hádali se, návrhy a protinávrhy dávali? Stav širokého davu lidového v nějaké zemi je stavem země samé; to bylo za každé doby nepochybnou pravdou, která v této době naléhavě za faktickou uznávána a jako taková projednávána býti musí. Člověk čítá parlamentární debaty, nemá-li co na práci. Tu čteš o staré velké otázce, zdali A či B má být v úřadě, s nesčetnými vedlejšími otázkami, odtud vyplývajícími, s předlohami a hlasováními, podporujícími příznivé rozřešení této otázky — o kanadské otázce, o otázce, jak vynaložiti irských státních důchodů, o západoindické otázce, o otázce dvoru, honebních a lichevních zákonů atd., o všech možných otázkách a věcech, vyjímajíc té, která je alfou a omegou všech. Zajisté měli by však ctihodní členové o otázce stavu Anglie také mluviti. Radikální členové na prvém místě, přátelé lidu, lidem s úsilím volení, aby němé strasti jeho tlumočili! Vzdálenému pozorovateli připadá, že zapomínají na svou povinnost. Není to jejich posláním a výslovným určením mluviti pro blaho národa? Jsou tím víc povoláni, mluviti ve všeobecném britském zájmu, čím méně tento sám je s to za sebe mluviti. Buď jsou mluvčími za onu němou, trpící třídu, která nemůže mluviti, anebo jsou něčím, co zdvořile nedá se označit.

Ach, vzdálený pozorovatel nezná povahy parlamentů. Neví, jak parlamenty, jsoucí zde k vůli britskému národu, zároveň dovedou zde být k vůli sobě samým; jak parlamenty ledabylo ubí-

rají se, jakoby se samo sebou rozumělo, po obyčejných cestách, jejichž koleje až po nápravu jsou vyježděny a z nichž jen síla a rozum takový nějaký parlament či vůz jsou s to vytáhnouti; jak v parlamentech, reformovaných neb nereformovaných, náhodou může se vyskytnouti neb také nevyskytnouti takový nějaký silný muž, původní, jasně vidoucí a statečný muž, a jak pak parlamenty shledávají, že koleje sahají až po nápravu a že jízda stala se velmi namáhavou. Co by parlamenty v takové záležitosti musily činit, co nyní chtějí ještě činit, mohou či nemohou, vyžadovalo by dlouhého zkoumání, do něhož se v tomto okamžiku nepotřebujeme pouštět. Co učinily, je na neštěstí dost jasno. Až dosud „kollektivní moudrost národa“, tato nejnárodnější ze všech otázek, neprospěla nám nic.

A přec je to otázka, která nemůže zůstat přenechána kollektivní zpozdilosti národa. V parlamentě nebo mimo parlament musí přestat neznalost a zanedbávání této otázky a nastoupiti skutečné proniknutí. Jak nevyslovitelně užitečné bylo by poctivé porozumění vyšších tříd společenských pro to, co soudí nižší, jasné vyložení myšlénky, mučící tyto divoké, vyjádření neschopné duše, které neartikulovaným výkřikem bojují jako němí tvorové, nejsouce s to říci, co v nich kvasí. Něco myslí rozhodně a při tom v hloubi svého zmateného srdce něco pravého; neboť i jejich srdce stvořilo nebe; jemu je jasno, co myslí, nám ještě nikoli. Plná jasnost v té věci znamenala by vyléčení. Neboť pravdivě se říká, že každý spor spočívá v nedorozumění. Kdyby si strany rozuměly, byl by skoncován. Žádný člověk nechce v základě nespravedlivosti, bojuje vždy pro nejasný, rozedraný obraz nějakého práva, pro nezřetelný obraz, který přirozeným sobectvím až k nepoznání podivuhodným způsobem bývá znetvořen, desetkrát znetvořen v hořkosti sporu a přec je to ještě obraz práva. Kdyby si člověk mohl přiznati, že věc, pro niž bojuje, je klamná, příčící se rozumovému zákonu, doznal by tím také její odsouzení a beznadějnost; nedovedl by déle pro ni bojovati. Ano, i kdyby, nehledíc vůbec k právu, mohly sporné strany jen k dokonalému poznání své oboustranné moci a síly dospěti, povolila by slabší silnější a nutnosti. I tu pominul by spor. Nyní nepodniká nikdo výpravu proti „jižnímu větru“, jako za dnů Herodotových. Jediná taková výprava stačila. Jižní vítr samum občas stále ještě věje; ale na jediné výpravě bylo dosti. Nepodleháme všichni smrti? Nejtěžší ortel zákona, ortel

smrti, je nad námi všemi vyřčen samým zrozením a přec žijeme pod ním trpělivě, trpělivě neseme, přichází-li hodina Jasné nepopíratelné právo, jasná nepopíratelná moc: pevné jejich stanovení činí konec válce. Každá válka je zmateným pokusem, právo a moc postaviti mimo vši pochybnost. Co jsou práva, co moc nespokojených, pracujících tříd Anglie? Ten stal by se Ödipem, osvoboditelem od sociální nemoci, kdo by nám tu podal úplné vyjasnění! Vždyť můžeme předpovídat: boj, který vedou hořejší a dolejší vrstvy společnosti evropské, především zřejmě v Anglii, také ten boj jednou se ukončí jako každý jiný, a to právě vyjasněním práva a moci, ničím jiným, než tím. Otázky však: Proč jsou pracující třídy nespokojeny? jaké je jejich postavení hospodářské, mravní, faktické a podle vlastního jejich předstírání? na co si naříkají? nač by si měly a nač by si neměly naříkat? To jsou zkušebné otázky; k vyjasnění té oné z nich mohl by každý obyčejný smrtelník přispívati, jen kdyby chtěl zrak k nim obrátit."

II. Carlyleovo postavení k příštímu vývoji.

A. Vnitřní formy.

Pro obor vnitřních forem uznali jsme za vládnoucí příznak doby nezadržitelné šíření se onoho duševního směru, který vyznačují slova: skepticismus, materialismus a utilitářství. Mizejí sociální motivy, na nichž spočívá společnost, a s jejich zánikem hrozí i její shroucení. Tento chod myšlénkový vede k trudnému pojímání budoucnosti. I Carlyle div že si nezoufal nad osudem dnešní společnosti. Jak nám Froude sděluje, spatřoval v rychlém vzrůstu materialismu, pokud jej zvlášť v pozdějších svých letech měl před očima, nejzhoubnější znamení doby. Avšak, přes to, že měl přechodné záchvaty pessimismu, kladl Carlyle opět a opět důraz na možnost sociální reformy, ano jen s toho hlediska dá se rozumět celé jeho spisovatelské činnosti, kterou pokládal za příspěvek k onomu reformnímu hnutí. Jeho optimismus opírá se v základě o to, že sám stál mimo panující proudění doby. To, co nazývá „palingenesí společnosti", již již nastává. Velké rysy obrazu, který skytá přítomnost, náležejí ještě destruktivní periodě. Ale již oko bedlivého pozorovatele může v troskách odkrývat zárodky, z nichž vytvoří se budoucnost: zárodky ty pak sledovati, zříti, jak vedle boření vzchází již tvoření, toť největší útěchou individuu na krátko žijícímu a zrozenému v takové době.

Problem, jehož rozřešení dáno je přítomnosti, zní dle Carlylea: budeme s to překonati individualismus, svou mocí dnes lidi ovládající, a budeme s to postaviti na jeho místo sociální motivy a učiniti je opět hybnými? Tato otázka dá se v jinou otázku změniti: má naše doba sílu, na místě zastaralých a odumřelých ideálů stvořiti nové, t. j. náboženství v nejširším smyslu vlíti v novou časovou formu? „Starý božský Kalvinismus", dí Carlyle, „hlásá, že jeho staré tělo rozpadlo se v cáry a zaniklo. Jeho netělesný a nového vtělení hledající duch fičí opět ve větrech, nyní ještě duch a příšera, avšak přec zvěstující nové duchovní světy a lepší dynastie než dynastii dollarovou."

V tom směru vystupuje Carlyle proti dvojímu omylu, příliš lehce dostavujícímu se u malomyslných lidí. Chybou je, usilovat o umělé udržení dochovaných věrových forem. Carlyle byl za svého života protivníkem všech takových reakcionářských směrů, jaké se tehda právě vlivem jeho spisů rozmohly v aristokratických kruzích universitních. Obrací se opětně proti „puseyismu" katolisujícího směru, čítajícího v „Mladé Anglii" mnoho přívrženců.

Jiní neméně mylně věří, že lze vynalézti nové náboženství. „Inventer une religion" bylo francouzskými státníky doporučeno a podnikány v tom směru pokusy. Tato i ona úsilí kotví v témž klamu, jemuž naše doba vůbec propadla: obě vycházejí z utilitaristického pojímání náboženství. Podstata živého a účinného náboženství pak spočívá naopak právě v tom, že není prostředkem, nýbrž jedině cílem, posledním a absolutním cílem lidského bytí. „Pomysli si člověka," praví Carlyle, „doporučujícího svým spolubližním víru v Boha proto, aby Chartismus jí byl potlačen a aby dělníci v Manchesteru zůstali klidni při svých přádacích strojích. Tato idea je bláznivější než lecjaká plakátová žerď, jakou bylo až dosud vidět na nějaké veřejné ulici. Můj příteli, dojdeš-li kdy poznání, pak shledáš, že všechen Chartismus, manchesterské excesse, parlamentární inkompetence, větroplašná ministerstva, nejdivočejší sociální rozklad, ano i spálení celé planety v poměru k tomu je obrovskou maličkostí. — — — Právě tak, jako kázat náboženství za tím účelem, aby zůstala umožněna existence policajta, mohl bych mít nápad, tvořit mléčné dráhy a sluneční soustavy, jen aby malé lodi na sledě mohly jimi řídit svůj směr. Co mne se tkne, došlo mne v posledních šesti měsících z různých dílů světa asi dvanáct, třináct nových náboženství v těž-

kých svazcích a většinou nefrankovaných, a proto jsem svého neocenitelného přítele, listonoše, poučil, aby mi již nijakých nepřinášel.“

Vycházeje se stanoviska, že reforma společnosti závislou jest na novém vývoji vnitřních forem, táže se Carlyle, kde hledati sil, jimž náleží rozřešiti tuto nejtěžší úlohu. Za středověku byly sorganisovány v církvi. Dnes naproti tomu je duševní vůdcovství Evropy, Comteovy „pouvoir spirituel“, desorganisováno. Carlyle vidí v tom známku destruktivního charakteru doby a prohlašuje, pakli by vývoj měl se dáti opět opačným směrem, že i zde musí časem nastoupit změna. Nelze tu potlačit domněnky, že Carlyle v tomto bodu ovládán byl vlivem jmenovaného francouzského filosofa a že se dal vlákat na pole blouznivosti. Neboť blouznivostí musíme rozhodně nazvati, co Carlyle praví o oné budoucí „literatury guild“, podobající se duševní hierarchii Comteově. Mluví-li o mnišském řádu, vyzbrojeném slibem chudoby, ukazuje se tu, že je to katolická církev středověku, jejíž velkolepý obraz vyvolal zmíněnou utopii. Blíže ji probírat, jeví se zbytečno, jen na to ještě nutno poukázat, že Carlyle netoliko ve své knize „Hrdinové a ctění hrdin“, nýbrž i ve vyšším stáří této ideje se patrně držel, jak dokazují „Pamflety posledního soudu“.

Jakmile naproti tomu běží o posouzení přítomnosti, je Carlyle opět, jako vždy, jasným a praktickým. Ví, že duchovní vůdcovství nevychází dnes již z církve neb nějakých takových ústavů, jako asi universita neb podobných, nýbrž že spíše sluší je hledati v onom moři nemajícím břehů, jež zoveme literaturou. S vynalezením knihtiskařství stala se kniha nejdůležitějším prostředkem, kterým myšlénky jednotlivcovy dosahují panství nad jednáním druhých. Podle Carlylea je tudíž spisovatel nejvlivnější moderní člověk, vlastní vládce naší doby. Vykonává povolání, které v dřívější době náleželo prorokovi a knězi. Vede nebo zavádí současníky. Zbudoval onu periodu skepticismu, která ničí víru, končíc rozpadnutím stávající společenské organisace. Vyvodil důsledky tohoto směru: v materialismu, utilitářství a pessimismu. On jedině je s to zmoci rozkladných sil, proti nimž vnější prostředky, jakékoli denně povstávající a zanikající návrhy na reformu, zůstávají bezúčinnými. Kdyby se mohlo naproti tomu dokázati, že v kruzích myslitelů ony označené denní směry jsou překonány, byla by tím prokázána alespoň možnost radikální společenské reformy.

Jsou tu tedy známky, ukazující na takový převrat? Pro toho, kdo jen vnějškově pojímá jevy své doby, dojista ne. Neboť již všude víc a víc vzmáhá se nectné a nevlastenecké spisovatelství, jehož jedinými vzpruhami jsou chtivost peněz a ješitnost. Jakkoli Carlyle velice pohrdá tímto pokolením, přece jeho moci nepodceňoval. Nejbídnější román, třeba v půjčovní knihovně nějaké vsi, nebývá bez vlivu na pošetilou mladost, učící se mu málem na paměť. Mylná theorie životní, vpečetěná zde mladistvému mozku, ukáže se jednou později jakožto více méně mylná praxe životní, v počínání si při uzavírání sňatku, při vedení domácnosti a podobném. Vždyť právě tento druh spisovatelství tvoří stoku, jíž pustošivě se rozlévají rozkladné ideje přítomnosti. Sem sluší také počítati ony populárně přírodovědecké knihy, jejichž materialistická tendence co nejvážněji ohrožuje dochované mravní ideje národa. Ale i literatura lepšího druhu je dle Carlylea ve svých základních názorech naskrz antisociální. Je právě mocí, která myslící muže a tím národy vůbec svírá klatbou onoho negativního světového nazírání. Jaký rozdíl mezi nejvýznačnějšími z jejích zástupců a oněmi muži, kteří v dřívějších stoletích duchovně vedli Evropu! Ve svých čteních „Über das Wesen des Gelehrten“ Fichte případně označil tento rozdíl, ovšem mluvou své filosofie. Veliká massa lidí — soudí - žije výhradně v světě smyslného zjevení, majíc jej za realitu; tu a tam vystupují však myslitelé, kteří „božskou ideu světa“, „jsoucí základem všemu zjevení“ a jedině skutečnou realitou, poznávají a ostatnímu světu zvěstují. S každou novou generací budou mluvit jinými výrazy, a právě v tom spočívá jejich úloha, aby nalézali formu, jak časově ji zvěstovat. Proti nim stojí oni myslitelé a spisovatelé, jejichž material tvoří výhradně smyslná zkušenost a jejichž jedinou činností je logické spořádání onoho materialu. Vliv prvých je nevypočítatelně veliký, vliv druhých obmezený.

Ti muži, kteří nad všechny jiné byli duchovními vůdci Evropy, dosáhnuvše tak velikého, ano, rozhodujícího vlivu na její vývoj, muži jako Kristus, Augustin, Luther a jiní nedodělali se tohoto významu výhradně logickou, rozumovou činností. Jejich síla leží naopak na morálním poli, které v očích Carlyleových je zároveň transcendentního rázu, jejich velikost tkví v morálních pravdách, jež vyslovili — každý myšlénkovým způsobem své doby. Jejich působení bylo sociálně budující. Naproti

nim stojí myslitelé naší doby, jimž jediné smyslně postřehovatelné je reálným a morálka učením užitečnostním. Jest-li že oni vychovali lidi k sociálnímu jednání, pak tito dali jim opět směr individualistický. Tomuto směru náleželi dle Carlylea francouzští a angličtí osvícenští filosofové, v jichž stopách ubírají se současníci. Naproti tomu věřil Carlyle, že v Německu připravuje se obrat. Zdálo se mu, že tam jsou na cestě odhodit materialistický a utilitaristický světový názor, avšak ne tím, že by se vraceli k starým věrovým formám, k staré spekulativní filosofii s jejími důkazy Boha atd. To skepticismus na dobro a na vždy zahladil. V Německu vnitřně spíš překonali panující časový směr. Tu vystali mužové, jichž myšlení bylo sice naskrz moderní, ale přece, jsouc takové, jako bývalo oněch velikánů dřívějších dob, nemělo v sobě čistě formálně-logického rázu, nýbrž naopak ráz morální.

Německo bylo v tomto směru Carlyleovi světlým bodem v hluboce pochmurném obraze přítomnosti. Mnohotvárné literární hnutí, které Německo prodělávalo na počátku století, a jehož šíři označuje jméno Kantovo a Goethovo, jevilo se mu, cizinci, stojícímu dosti daleko, jako celek. Nejsa Kantovcem, aniž ve všem sleduje Goetha, prohlásil ony mudrce Německa za skály, v středu chaosu pevně zakotvené, skály, které sice ještě ojediněle a v úplné odloučenosti stojí, ale přec jen jsou pilíři, kolem nichž mohla by vystoupit nová pevnina. Německá literatura je positivním pokračováním reformace, jako francouzská revoluce byla negativním. Je tudíž událostí světově historického významu, jíž v mladosti a mužnosti srdce si dodával, které jako stařec politické povznesení Německa kromě toho po bok stavěl. Stav nevěry, praví, jako alpa tíží větší část Evropy, jen Německo jistým stupněm jej překonalo, ačkoli všichni národové — každý svým způsobem — pociťují, že předním ze všech morálních problemů je, setřást tento stav anebo se nad něj povznést.

Carlyle cítil se s Němci své doby duševně spřízněnějším, než se současnými mysliteli své vlasti. Tak stal se velikým prostředníkem německých idejí v Anglii, úloha, která nebyla lehká při vlivu, jaký tam dosud měli Francouzové a utilitaristní filosofie, zaujímající protilehlé stanovisko k tomuto „germanistovi“. Ano, časem plnění tohoto úkolu, vyvolavší Carlyleovi pověsť „mystika“ a „blouznivce“, vrhalo jej docela i do materielní tísně — lze pomysliti jen na knihkupecký neúspěch Sartora Resarta. Ale jeho úsilí tím nikterak se nezmařilo: „třicet milionů lidí,“

praví, „mluvících touž starou saskou řečí a myslících týmž starým saským duchem jako my, mělo by námi býti připuštěno k bratrství, jehož od dávna zasluhují a jehož odpíráním my hlavně trpíme.“

Není to esthetický moment, který poutá Carlylea k německé literatuře, ne zájem, který po přípravě, staletí trvající, vyvolává krátká perioda literárního rozkvětu nějakého kulturního národa. Carlyle je povahou skrz na zkrz neuměleckou a příliš naplněn vážností časových problemů. Nutno proto blíž dotknouti se otázky, proč německá literatura může mít pro Carlylea význam, pokud běží o ony problémy.

Carlyle klade v přední řadě váhu na kritickou filosofii, pokud tato Kantem veliká díla počala, dál a dál se rozvětvila, mocněji a mocněji také za hranice Německa se rozšířila. Carlyle vidí zásluhy hnutí, jí zahájeného, v těchto bodech: Učením o subjektivní platnosti prostoru a času vrátil Kant evropským národům statek, jejž kdysi mívali, ale jehož pozbyli průběhem posledních století: idealismus. Carlyle plně sdílí idealistické stanovisko a toto je podkladem, na němž buduje celý svůj myšlénkový život. Přikládá význam německé filosofii proto, poněvadž překonala mechanický světový názor, který sice ještě by mohl plnit na dlouho úlohu, sestoupiv nyní k davům, jenž však, pokud běží o lepší hlavy, nadobro je zastaralým. Naproti tomu dokazuje již ono pojímání, že Carlyleovi nejedná se o nějaký naskrz nový, Kantem učiněný objev, a že ve vlastním smyslu nelze ho pokládati za odvislého od onoho.

Carlyleovi je základní myšlénka idealistické filosofie prastarou. Nejen mysticismus v křesťanství, nýbrž i křesťanské náboženství samo, jako jistou měrou každé náboženství vůbec, opírá se o základní myšlénku, že smyslný svět má jen obmezenou, podřízenou platnost naproti transcendentní, rozumem nechápané realitě. Jen tak překonala náboženství individualismus, neboť každé altruistické konání předpokládá víru v mimoindividuelní hodnoty, a právě v uznání takových hodnot spočívá nevědomé doznání, že individuum tohoto smyslného světa, jakož i tím svět ten sám, nemohou poskytovat nijakého nepodmínečného měřítka, nýbrž jen měřítko relativní. Idealistické základní nazírání pojala náboženství ve formách, přiměřených způsobu myšlení svých dob. Když pak tyto formy zastaraly, byly činěny pokusy, náboženství, jež svým vznikem přece docela nikterak

nestálo na půdě myšlení, myšlénkově odůvodnit, pokud možno dokázat. To bylo snahou spekulativní metafysiky, oné „chronické nemoci lidského ducha“. Především byla to konstruktivní spekulace, která se úsilně nesla za vymyšlením a provedením theoremu universa — nevědomky ještě pod vlivem dochovaných náboženských pomyslů. Brzy však dostavilo se poznání, jak marnými jsou ony pokusy; s námahou zbudovaný a uměle zpodpíraný theorem již záhy neodpovídal stále se rozšiřujícímu světu jevovému. Tím počíná skeptická filosofie, jejíž dílem je boření dochovaných náboženských a mravních pomyslů. „Pyrrhem až po Humea a nesčetné mladší Humesy“ zahajuje tato filosofie negativní periodu, která především pro duševní, pak pro sociální organisaci znamená rozklad. Jejím konečným bodem je, jak dříve ukázáno, materialistické a utilitaristické světové nazírání.

V onom novém, z Německa vyšlém hnutí, je však celá dřívější spekulace, jak konstruktivní ještě, tak i destruktivní, která po ní následovala, vnitřně překonána a tím postaven cíl oné negativní periodě lidského myšlení. Příčina spočívá v tom, že toto hnutí nesnaží se dřívější filosofii v jednotlivostech zvrátit, nýbrž že naopak ji přejímá. Jednak připouští, že smyslná zkušenost je jedině předmětem poznání, umožňujíc tím noeticko-theoretickou oprávněnost materialistického dívání se na svět, s druhé strany však stanoví relativnost této oprávněnosti a tím potírá materialismus jako světový názor; zakládá tak možnost víry. Zároveň však navždy znemožňuje pokus, víru rozumově dokázat. Odstraňuje spekulativní metafysiku a zahajuje — abychom užili proslaveného výroku Comteova, s jehož myšlénkami Carlyle také zde úzce se stýká — periodu „positivismu“; je, po Carlyleovsku mluveno, „euthanasií metafysiky“. Carlyle užívá následujícího přirovnání, chtěje doložiti význam nového směru: Dosavadní filosofie, jak v Anglii a ve Francii dosud vládne, znamená stálý bezvýsledný pokus ducha, nad ducha se povznésti, jej v sebe uzavříti a pojmouti, podobně jako kdyby nejsilnější athlet stále se marně namáhal, vlastní tělo svýma pažema objati a vyzvednouti. Onen irský svatý sice proplaval průplavem, drže svou hlavu v zubech, ale po něm ještě nikdo toho nedovedl. Jediná služba naopak, kterou bychom onomu athletovi mohli prokázat, spočívá v tom, přimět jej, aby své ochromující posice se vzdal a volně, přirozeně se postavil. Podobnou službu prokázalo lidskému duchu hnutí, zahájené Němci. V něm dosahuje skepticismus bodu, kde

negace sama se ruší, kde „dedukování přesvědčení ze záporů“ nutně uznáváno bývá za neplodné úsilí. „Jakým spůsobem,“ táže se Carlyle, „máme prostým zkoumáním a zavrhováním toho, co není, dojíti poznání toho, co je? Spekulace musí právě tak, jako počíná s ne, také nezbytně s ne končit; pohybuje se v nekonečných kruzích a tvoří a pohlcuje se sama.“

Carlyleovo positivní stanovisko ukazuje se na př. v jeho životě Sterlingově. Tento jemně cítící a vysoce nadaný duch učinil pokus, náboženský světový názor zdůvodniti rozumově spekulativními prostředky a to právě spekulativními prostředky, vypůjčenými u Kanta a Němců. Carlyle zavrhuje tento pokus jako pokus slabého, po stránce volní nedosti obdařeného muže, který neměl statečnosti, přiznati se, že věří a nepoznává. Ještě ostřeji obrací se proti učiteli Sterlingově, proti Coleridgeovi, dobře známému to filosofu své doby. Jeho úsilí — zneužitím Kantova rozeznávání mezi pojmy „Verstand“ a „Vernunft“ vpašovat do filosofie opět nějaké mozkové strašáky, pokud možno ještě odvážnější než za staré spekulativní filosofie, odsuzuje jako „filosofii z měsíce“, „logickou alchemii“ atd. Zcela stejně byl by Carlyle musil stát proti německým následovníkům Kantovým. Ano, ani samého Kanta naskrz všude se nedržel. Se zálibou přednáší Kantovo učení ve formě nepřímé řeči, naznačuje tak, že je to učení cizí a že lze je popírat. Zásluha onoho z Německa vyšlého literárního hnutí nespočívá právě pro Carlylea v nějakém uzavřeném výkonu, ne v nedotknutelných větách — kdy pak lidský duch nějakých takových vůbec zplodil? Nýbrž znamená, byť také ještě bohatě občerstveno prvky staré doby — svítání nové periody lidského myšlení. (Pokračování.)

Význam a původ t. zv. základních práv v moderních ústavách.

(Pokračování.)

Deklarace práv odtud ještě dnes od Američanů bývají pokládány za praktickou obranu pro minority. To vyznamenává je i před „garantovanými právy“ států Evropských. Americké deklarace jsou nejen formálně zákony vyššího druhu, jsou také výtvory vyššího zákonodárce. Ústavy Evropské znají sice stěžující formy pro změnu svých článků, ale je to téměř všude tentýž zákonodárce, jemuž o změně jich přísluší rozhodovati. Avšak soudcovská kontrola nad zachováváním těchto forem nevyskytuje se ani ve Švýcarsku, ačkoliv tam, podobně jako ve Spojených státech, ústavní zákony mají původ z jiných orgánů než obyčejné.

Americké bills of rights chtí postaviti nejen jisté principy pro státní organisaci, ale především hranici určiti mezi státem a individuem. Individuum není jim teprve skrze stát, ale skrze svou povahu právním subjektem; má práva nezadatelná, nedotknutelná. O tom nevědí anglické zákony ničeho. Nechtí přiznávat právo věčné, přirozené, ale právo zděděné po otcích, „stará nepochybná práva anglického národa“.

Anglický názor na práva poddanská v tomto bodě zračí se nejostřeji. Prohlédneme-li bill of rights pozorně, shledáme, že velmi poskrovnu je tam zmínky o právech individuelních. Že zákony nesmějí být suspendovány, že od nich není dispensu, že zřízeny nemají býti žádné výjimečné soudy ani kruté soudy vyměřovány, že porotce sluší pravidelně jmenovati a že daní bez zákona nelze ukládati, že bez svolení parlamentu stálé vojsko drženo býti nemá, že sněmy mají často svolávány býti — to

vše nejsou práva jednotlivce, ale povinnosti vlády. Z třinácti bodů „bill of rights" jen dva obsahují ustanovení, která vyjádřena jsou ve formě oprávnění poddaných, kdežto jeden se odnáší k svobodě řečí členů parlamentu. Když nicméně všechny klausule v „bill of rights" jí samou jsou označeny jako zpráva a svobody anglického národa, je to založeno na názoru, že zákonné omezení koruny jest zároveň právem národa.

Tento názor vyrostl přímo ze středověké představy o germánském státu. Kdežto stát antický nám na počátku svých dějin jako πόλις, aneb civitas, jako obec občanů sama v sobě ujednocená se zjevuje, jest monarchický stat germánský zařízen dualisticky: kníže a národ netvoří vnitřní jednoty, ale stojí proti sobě jako subjekty samostatné. Odtud je pojetí státu onoho času podstatně smluvním poměrem mezi oběma. Vlivu anglických tradicí podléhající romanisticko-kanonická právověda chce v theorii, a to už od 11. století, oba živly usmířit v jednotu. Buď na základě myšlénky o smlouvě tvrdí, že se lid svých práv vzdal knížeti, vkládajíc následkem toho stát do vlády, buď že považuje knížete pouze jako mandatáře národa, ztotožňujíc tento národ se státem. Panující státoprávní názory však jmenovitě od vytvoření stavovského státu, ve státu spatřují podstatně vzájemný poměr smluvní mezi knížetem a národem. Obsahem této smlouvy jsou zákony. Ony zakládají tedy pro knížete nárok požadovati zákonitou poslušnost, národu dávají nárok, aby meze zákona byly zachovány. Národ má dle toho právo na zachování zákona knížetem. Proto vytvořují všechny zákony subjektivné právo národa, pod kterým nejasně, jak jednotlivci tak i celek — singuli et universi — myšleni bývají. S tohoto hlediska jest právem národa, aby sněmy často byly odbývány, aby soudce nevyměřoval krutých trestů a jak vůbec slují všecky příkazy, předpisy nejnovějšího anglického vypsání svobod.

Toto pojímání zákona jako dvojstranné normy, určující práva pro obě části státu táhne se celou starší historií anglickou. Právo, které zákon propůjčuje, dědí se z pokolení na pokolení, stává se dědičným a proto je právem získaným narozením každého údu národa. Tak dí se za Jindřicha VI. o zákonu: La ley est le plus haute inheritance que le roy ad; car par la ley il même et toutes ses sujets sont rulés, et si la ley ne fuit, nul roy et nul inheritance sera. A v „petition of right" odvolává se parlament na to, že skrze zákony poddaní zdědili svoji svobodu, zákony jsou,

jak act of setlement to vyjadřuje „birthright“ t. j. právo získané narozením, od otců zděděné právo národa.

Proto v anglických zákonech ze 17. století shledáváme jen zmínku o starých právech a svobodách, parlament stále jen požaduje potvrzení „laws aud statues of this realm“ t. j. potvrzení poměru mezi králem a národem již stávajícího. O tvoření nového práva není ve všech těchto dokumentech řeči. Proto není v nich jakéhokoliv odkazu na důležitá základní práva svobody náboženské, práva shromažďovacího, svobody tiskové, volného stěhování a až podnes anglická právověda práv takových nezná, tyto směry individuelní svobody jsou dle ní chráněny všeobecným ustanovením, podle něhož kterékoliv omezení osoby díti se smí jen na základě právního ustanovení. Dle dnešního názoru anglického zakládají se práva svobody prostě v moci zákona; jsou právem objektivným, nikoli subjektivným. Theorie v Německu založená Gerberem a Labandem a jinými bráněná, dle které práva svobody nejsou než povinností vlády, rozvinula se v Anglii bez souvislosti s německým učením z daných poměrů, jakmile přírodoprávní konstrukce subjektivného práva veřejného, spočívající na Lockeovi a Blackstoneovi, své moci pozbyla.

Ale, tato konstrukce jest u Lockea ještě v těsné souvislosti se staroanglickými názory. Ačkoli Locke majetek, v kterémž obsaženy jsou život i svoboda, má za předstátní původní právo jednotlivcovo a stát za spolek, jenž založen jest k ochraně tohoto, nyní již z přirozeného práva v občanské proměněného, nepřipisuje přece člověku ve státě žijícímu pevně ohraničených práv základních, ale spíše ukládá zákonodárné moci absolutní meze, plynoucí z účelu státu. Tyto meze nejsou, přihlédneme-li k nim blíže, nic jiného, než nejdůležitější věty „listu svobod“, který rok před vydáním spisu: two treatises of government došel platnosti.

Teprve Blackestone (1765) staví nauku svoji o absolutních právech osob na myšlénce subjektivného práva jednotlivého individua. Jistota, svoboda a vlastnictví jsou absolutní práva každého Angličana, nejsou však podstatně nic jiného než přirozená svoboda, jež po odečtění zákonného omezení v obecném zájmu provedeného individuu zbývá. Jako ochranný prostředek těchto práv jeví se rovněž zákony: zcela dle způsobu „listu svobod“ pokládá se celá ústava parlamentární, omezení královské praerogativy nárok na právní ochranu, právo petiční a práva nositi zbraň za práva Angličanů a to za podřízená práva pomocná ku

ochraně oněch tří práv hlavních. Ale také pro Blackstonea není individuem oprávněným člověk vůbec, ale anglický poddaný, přes to že jeho právní pojímání je přírodopřání.

Americká prohlášení práv naproti tomu počínají větou, že všichni lidé ihned svobodnými jsou narozeni a mluví o právech, jež „every individual", „all mankind" aneb „every member of society" příslušejí. Vykazují větší počet práv než anglická prohlášení a považují tato práva za vrozená a nezcizitelná. Odkud dostala se tato představa do amerických zákonů?

Z anglického práva ne. Nebylo nic bližšího, než odvodit ji z představ o přirozeném právu doby. Než učení o právu přirozeném existovala již od dob helénských, ale nikde nevedla k formulování práv základních. Theorii o právu přirozeném dlouho nevadilo, konstatovati rozdíl mezi právem přirozeným a positivním, ale nepožadovala, aby první právo uskutečněno bylo druhým. Do Digest bylo přijato místo z Ulpiana, jež dle práva přirozeného všechny lidi za rovné, otroctví však za zřízení práva civilního prohlašuje. Nějaké praktické důslednosti však z tohoto názoru Římané nevyvodili. Přirozená svoboda člověka považována ještě během 18tého století od mnohých spisovatelů za spojitelnou s právní nesvobodou. Sám Locke, jemuž svoboda tvoří podstatu člověka, sankcionoval ve své ústavě pro Severní Karolinu otroctví a nevolnictví.

Literatura sama o sobě nikdy není produktivní, nenajde-li v historických a sociálních poměrech pro své působení připravenou půdu. Ukážeme-li literární původ nějaké idee, nepoznali jsme tím ještě nikterak též dějin jejího praktického významu. Dějiny politiky podnes příliš jsou dějinami literárními, a málo dějinami politických zřízení samých. Počet nových politických ideí jest velmi nepatrný, většina z nich aspoň v zárodku, byla známá již státovědě antické. Zřízení však stále se změňují a mají všude být pochopeny ve svém zvláštním dějinném vývoji.

VI. Myšlénka, ustanoviti všeobecné právo člověcké zákonem, vyzrála z náboženské svobody amerických kolonií.

Demokratická smyšlénka, na které ústava reformované církve jest zbudována, byla koncem 16. stol. v Anglii a to poprvé Robertem Brownem a jeho přívrženci důsledně propracována. Tito prohlásili církev, která jest totožná s obcí, za společenství vě-

řících, kteří dle úmluvy s Bohem jali se poslouchati Krista a uznávali pokaždé jen vůli celku, to jest většiny, za rozhodnou. V Anglii pronásledován přetvořuje se Brownismus na nizozemské půdě, zejména skrze Johna Robinsona, v kongregationalismus, v kterém se projevuje původní tvářnost Independentismu. Principy kongregationalismu jsou jednak úplné rozloučení církve a státu, jednak autonomie každé jednotlivé obce, jak petice z r. 1616 k Jakubu I. to vyjadřuje: její právo na duchovní správu a vládu, které v ní spočívá, a které od ní společným a svobodným souhlasem lidu svobodně a bezprostředně pod Kristem jest vykonáváno.

Tento suverenní individualismus na poli náboženském vedl prakticky k nadobyčejně důležitým důsledkům. Z jeho principů vyplynul konečně požadavek a uznání plné, neobmezené svobody svědomí a pak udržení této svobody jako práva, které žádnou mocí zemskou nebylo propůjčeno a tedy žádnou mocí zemskou zkracováno býti nesmí.

Independentismus nezůstává však státi na poli církevním, jest z logické důslednosti přinucen své základní náuky přenésti též na půdu politickou. Jako církev, tak také stát a vůbec každý svazek politický považuje za výsledek smlouvy svých původně suverenních členů. Tato smlouva byla sice uzavřena sledováním božského zákona, ale zůstává vždy posledním právním základem společnosti. Jest uzavřena z moci původního práva individua a má nejen poskytnouti jistotu a podporovati blaho, ale především uznati a chrániti vrozené, nezcizitelné právo svědomí. A sice jest to celý národ, jenž výslovně muž jako muž tuto smlouvu uzavřel, neb jedině jím může býti každý vázán, vrchnosti a zákona, které sám si ustanovil, také poslouchati.

První stopy těchto náboženskopolitických idejí dají se stopovati daleko nazpět, nebyly stvořeny teprve reformací. Ale zcela nově a výlučně utvořena byla praxis, která na základě těchto idejí se rozvinula. V historii poprvé takové státotvorné sociální smlouvy jsou nejen požadovány, ale i skutečně uzavírány. Co posud dřímalo v zaprášených spisech učenců, stává se mocným, život určujícím pohybem. Lidé oné doby věří, že stát spočívá na smlouvě a ihned svoji víru obracejí v skutek. Nová věda o státním právu měla posud jen nedokonalou známost těchto příběhů, které často uváděla jako příklady možnosti, založiti stát

smlouvou, nic netušíc, že tyto smlouvy byly jen realisovaním abstraktné theorie.

Dne 28. října 1647 shromáždění vojenské rady Cromwellova vojska předložen byl projekt nové ústavy pro Anglii vypracovaný Levellery, který později, rozmanitě rozšiřován a pozměňován, parlamentu podán byl s prosbou, aby celému anglickému národu předložen byl k podepsání. V této pamětihodné listině jest podobným způsobem, jako to později Američané učinili, moc parlamentu vyložena jako omezená a řada bodů vypočítána, které zákonodárné moci budoucí representace národa podléhati nemají. Nejprvé jsou tu jmenovány záležitosti náboženské, jež výlučně mají býti ponechány přikázáním svědomí. Tyto záležitosti počítány k vrozeným právům „native rights“, která národ vší silou jest pevně odhodlán udržeti proti všem nápadům.

Tu jest v Anglii o návrhu zákona vrozené právo svobody náboženské tvrzeno ponejprv a naposled. Jest dnes v Anglii uznáno politickým právním stavem, ale nikoli výslovně formulovaným principem.

Jinak vyvinuly se náboženské poměry v severoamerických osadách anglických.

Proslavena jest smlouva, kterou pronásledovaní a vypovězení kongregationalističtí otcové poutničtí dne 11. listopadu 1620 před založením New-Plymouthu uzavřeli na palubě lodi Mayflower (Konvalinka). Jedenačtyřicet mužů podepsalo tehdá akt, prohlašujíce, že chtí ku slávě boží, k rozšíření víry křesťanské a ke cti krále a vlasti založiti osadu. Na to slíbili si vzájemně, spojiti se v politické a občanské těleso, aby udrželi dobrý pořádek a dosáhli zamýšleného jimi účelu, vydati zákony, dosaditi úředníky a jim se podrobiti.

Tím otvírá se řada osadních zákonů, jichž uzavření angličtí osadníci dle svých církevních a politických zásad při založení nové kolonie pokládali za nutné. Zde dlužno je pozorovati jen v jejich souvislosti se svobodou náboženskou.

R. 1629 byla druhá kolonie v Massachusetsu, Salem, založená Puritány. Nepamětlivi pronásledování, kterého sami ve své domovině zažili, obrátili se nesnášenlivě proti těm, kteří s jich církevními zásadami nesouhlasili. R. 1631 přistál v Massachusetsu mladý independent Roger Williams, jenž záhy obcí

salemskou za duchovního byl zvolen. Ten však kázal úplné rozloučení církve a státu a žádal naprostou náboženskou svobodu nejen pro všechny křesťany, ale i pro Židy, Turky a pohany, kteří ve státu měli míti s věřícími stejná občanská a politická práva. Svědomí člověka prý přináleží výlučně jemu, ne státu. Byv vyobcován a ohrožován Williams opustil Salem a založil r. 1636 s několika věrnými v území Norragansetských Indiánů město Providenci, v kterém všichni pro své náboženství pronásledovaní měli najíti útočiště. V základní smlouvě přislibují tito odštěpenci, že budou zákonů, jež většinou sami uzavřeli, poslušni, ale „only in civil things“ — náboženství není vůbec předmětem zákonodárství. Tak zde ponejprv nejneomezenější svoboda náboženského přesvědčení uznána a to mužem vroucně nábožným.

R. 1638 založilo 19 osadníků z Providence Aquedneck, druhou to osadu v dnešním Rhode Islandu, uzavřevše rovněž smlouvu formou podivuhodnou.

Myšlénkou o nutnosti společenské smlouvy pro založení nové osady byli ostatně ovládnuti i ti, kdo myšlenkové svobody daleko tak neuznávali jako Roger Williams. Ve „fundamental orders“ pro Connecticut, založený Puritány (kteří rovněž z Massachusetsu se vystěhovali), prohlašují osadníci r. 1638, že následujíce slova Božiho se spojují v politické těleso — aby svobodu Evangelia a svou kázeň církevní chránili a aby v občanských záležitostech podle zákonů bylo jim vládnuto. Při odporu, ve kterém k církevním poměrům domoviny stáli, vycházeli Puritáni, třeba že sami málo k snášenlivosti byli nakloněni, vždy od té myšlenky, že jejich stát v první řadě má uskutečniti náboženskou svobodu, která jim ovšem totožna jest s svobodným osvědčováním vlastního náboženského přesvědčení.

Myšlénka individualní svobody, pro rozvoj amerických názorů tak důležitá, že totiž stát a vláda se zakládají na smlouvě, v Novém světě se upevnila mocí dějinných poměrů. Hrstka lidí se vystěhuje, aby založila nové obce; na velkých vzdálenostech roztroušena, v samotě pralesu počíná své kulturní dílo.[1]) Věří, že takto mohou žíti mimo stát ve stavu přirozeném a když z tohoto vystoupí, že to mohou učiniti dobrovolně, nepřinuceni k tomu žádnou mocí světskou. Při skrovném počtu

[1]) Úhrnný počet přistěhovalců do Nové Anglie páčil se r. 1640 nejvýše na 22.000. Z toho připadá na New-Plymouth 3000, na Connecticut méně než 2000.

není z počátku potřebno zastoupení, usnášejí se ve shromážděních obcí, v „town meetings“ a to všichni přítomní. Útvar bezprostřední demokracie vyrůstá přirozeným způsobem z daných poměrů a tak upevňuje se staroanglickým názorům neodpovídající představa o lidové suverenitě jakožto základě zákonodárství a vlády. Politické názory, jimiž později mužové roku 1776 byli nadchnuti, jeví se odtud pokolením, která vykazují takové státní počátky samy v sobě zřejmými, jsou self-evident, jak praví se v prohlášení neodvislosti.

Vrozené právo náboženské svobody, pro něž Roger Williams tak rázně bojoval, nachází ještě během 17. století své oficielní uznání ponejprv v zákonníku pro Rhode Island z r. 1647 a pak v chartě, kterou Karel II. 1663 osadám Rhode Islandu a Providence Plantations propůjčil.[2]) Aby splněny byly prosby osadníků, jest zde věkopamátným způsobem nařízeno, že nikdo v řečené osadě pro odlišný náhled v náboženských věcech nemá býti obtěžován, potrestán neb obžalován, nýbrž že všechny osoby pro všechny časy mají míti plnou svobodu svědomí, pokud se jen mírně chovají a svobody k bezuzdnosti, znesvěcení ani k urážení a rušení jiných nezneužívají. Tím bylo osadě poskytnuto, co doma vší silou bylo potlačováno. V Evropě podobné názory nalezáme teprve ve Friedrichově praxi v Prusku. Ale také v jiných osadách dochází princip náboženské svobody ve větším neb menším rozsahu platnosti. K a t o l i c k ý Maryland poskytuje r. 1649 každému, jenž Ježíše Krista uznává, volnost u vykonávání náboženství. Také podivuhodná ústava, kterou Locke vypracoval pro Severní Karolinu, a která tam r. 1669 v platnost vstoupila a která se tak málo shoduje s principy obsaženými v „two treatises of government“ není sice založena na principu úplné rovnoprávnosti, ale přece na snášení dissidentů, Židů. Vždy sedmi osobám kteréhokoliv náboženství jest dovoleno založiti církev neb náboženskou obec. Jakékoli přinucování ve věcech náboženských jest vyloučeno, jen musí každý obyvatel 17letý prohlásiti, které obci náleží a dáti se u jedné z církví zapsati, sic jinak by byl mimo ochranu zákona. Každé porušení kterékoliv společnosti náboženské přísně jest zapovězeno. Lockeovi nešlo

---

[2]) Veliká vzdálenost osad od země mateřské způsobila, že poskytnutá svoboda — anglickým poměrům tehdejším tak odporující — zdála se býti neškodnou. Mimo to Karel z nelibosti proti puritánům podporoval kolonie oddělivší se od Massachusetsu.

o zásady politické svobody, ale o zabezpečení plné náboženské svobody. Přes to, že v pojednání on civil government o právu svědomí, jež Locke ve svém slavném spisu o snášenlivosti tak důrazně bránil, zmínky není, zaujímá toto právo, jak dokazuje ústava Severní Karoliny, v jeho praktických názorech místo první. Také u něho svoboda svědomí vystupuje jako první, nejsvětější, vše jiné předčící právo.

Bez pochybností ustanovuje filosof, jenž svobodu prohlašuje za nezcizitelný dar přírody — nevolnictví a otroctví ve státu jím uzákoněném, ale náboženskou snášenlivost důrazně provádí v novém státu feudálním.

Z jiných osad prohlásily snášelivost u veliké míře New-Jersey 1664 a New-York 1665. V New-Yorku, který již pod nizozemskou vládou, co se týče náboženství, přál principům svobodomyslným, bylo r. 1683 prohlášeno, že nikdo, kdo věří v Krista Ježíše pro rozdílnost smýšlení z žádného důvodu obtěžován býti nesmí. V tomtéž roce propůjčuje William Penn osadě od koruny jemu ve vlastnictví dané a po jeho otci Pennsylvanií nazvané, ústavu na demokratickém základě, v níž prohlášeno, že nikdo, kdo věří v Boha, k náboženskému úkonu nesmí býti nucen aneb jinak obtěžován; a v ústavě, kterou Penn později r. 1701 vydal a které až do r 1776 v platnosti zůstala, na prvním místě vytýká, že národ, byť by byl největšími občanskými svobodami opatřen, nemůže býti do opravdy šťasten, není-li uznána svoboda svědomí a slibuje na konec slavně za sebe a své dědice, že jím vyslovené uznání této svobody pro všechny časy má zůstati neporušeno a že znění článku v žádném kusu změněno býti nesmí.

Massachusets obdržel r. 1692 od Viléma III. chartu, v které dle vzoru anglické toleranční akty z r. 1688 byla poskytnuta plná svoboda svědomí všem křesťanům vyjímajíc katolíky; Georgii dán r. 1732 podobný zákon Jiřím III.

Tak zásada náboženské svobody stala se v Americe ve větším neb menším rozsahu ústavoprávně uznána. Co nejúžeji jsouc spojena s velikým náboženskopolitickým hnutím, z něhož zrodila se americká demokracie, prýští z přesvědčení, že existuje právo, které jest člověku vrozeno, ne propůjčeno občanu, že totiž osvědčování svědomí, projevy náboženského vědomí, jakožto výkony vyššího práva nedotknutelně jsou postaveny naproti státu. Toto tak dlouho potlačované právo není „inheritance“, žádný

po otcích zděděný kus, jako práva a svoboda v Magna Charta a jiných zákonů anglických, ne stát, ale Evangelium je prohlásilo.

Co v Evropě onoho času a ještě mnohem později jen v skrovných nábězích se oficielně prohlašuje, jinak se však ve velkém duchovním proudu, který v 17. stol. počíná a v osvícenství následujícího století svého vrcholu dochází, jenom literárně hájí, to na Rhode Islandu a v jiných osadách již v polovici 17. století jest uznanou zásadou státní. Právo svobody svědomí jest proklamováno a tím myšlénka všobecného práva člověckého nalezena. V roce 1776 toto právo všemi „bills of rights" ponejvíc v emfatické formě a na prvním místě jest označeno jako právo přirozené, vrozné.

Povahu tohoto práva bill of rights Newhampshirská vytýká tak, že prohlašuje, že některá přirozená práva jsou nezcizitelná, poněvadž nikdo nemůže za ně poskytnouti protidaru. To prý jsou však práva svědomí.

Idea stanoviti nezcizitelná, vrozená, posvěcená práva individua zákonně, není tedy původu politického ale náboženského. Co posud považováno za dílo revoluce, jest v pravdě plodem reformace a jejích bojů. Jejím prvním apoštolem není Lafayette, nýbrž Roger Williams, jenž, puzen mohutným, hluboce náboženským zápalem, se vydal v samotu, aby založil říši náboženské svobody, jehož jméno Američané ještě dnes vyslovují s nejhlubší úctou. (Dokončení.)

Zprávy ze školství obecného.

Stěžováno-li si na bezvýslednost a bezvýznamnost letošního českého sněmu v jiných oborech, možno tím více stěžovati si pokud školství obecného se týče. Sněm povolil sice opětně náklad na toto školství, který jest největší položkou celého rozpočtu. To je pravda. Však kde je další práce a snaha po zlepšení na tomto poli? Ani v mezích sobě vyměřených nebylo pracováno dostatečně, ani těch práv, která mu jsou ponechána, nevyužitkováno. Pak se naříká, že zemi ponechána pouze povinnost platit na školství — a zatím v tom placení, možno říci, záležela letos největší práce i zásluha. Ona bezvýznamnost a bezvýslednost patrna byla nejvíce v tom, že školská komise po dlouhou dobu jednala a schválila zákon o školách minoritních, kterým by se pomohlo českým školám ve zněmčeném území, v plenu však přičiněním Němců a velkostatkářů na neurčito odložen.

Není to zabíjení času, v komisi, kde přece mají také velkostatkáři s Němci většinu, o něčem pracovat — a pak to nechat padnout? A tak se to má i s jinými věcmi ze školství. Pracovalo se jen na oko, jen na veřejnost. Promluvilo se několik řečí, nějaký návrh se podal, o němž z předu se ví, že nedojde vyřízení. Němci podali návrh na zrušení školného, který před tím Češi po 27 let podávali a hájili. Dr. Eppinger tento návrh „řečí velmi účinnou a také elegantně přednesenou" odůvodnil, Dr. Čelakovský mu sekundoval — ale návrh byl zamítnut z důvodů finančních, poněvadž by se tím rozpočet o 1,600.000 zl. či o 5·2% zvýšil. A přece není nesprávnějšího platu, který se od lidu vymáhá — v době všeobecné povinnosti choditi do školy! Učitelstvo na zemské konferenci tuto věc náležitě označilo jako velmi důležitou podmínku ke zlepšení docházky školní — a tím zvýšení obecného vzdělání. Uznává se to, ale řekne se: není peněz.

Němci svým poslancem Dr. Langerem podali návrh, aby okresní školní inspektoři ustanovováni byli definitivně a byli úředníky státními. Své stanovisko k této věci jsme již v předešlé **zprávě** označili.

Dr. Pacák v rozpočtové komisi navrhl resoluci, která přijata byla: „Zemský výbor nechť naléhá na státní správu, aby se postarala o to, aby náklad vycházející ze státního dozoru ke školám národním byl převzat na pokladnu státní." Uvidíme, jak

se poslanci energicky o splnění tohoto oprávněného požadavku ve Vídni přičiní. Bylo by pohodlné v Praze podat resoluci — a ve Vídni se o to nestarat. Už se to několikráte stalo v Praze i ve Vídni, tak že se zdá, že podobné resoluce slouží k zalepování očí.

Posl. Jaroš a soudr. podali dále návrh:

„1. Při každém učitelském ústavě zřízen buď zvláštní odbor zemědělský. 2. Osnova učebná na obecných školách buď změněna v tom smyslu, aby odrostlejší mládeži dostalo se i přiměřeného vzdělání zemědělského, zejména by vzbuzována v ní byla láska ke stavu rolnickému.“ Proč jen ke stavu rolnickému? Řemeslnictvo, obchodníci a j. mohli by také žádati, aby se odrostlejší mládeži dostalo přiměřeného vzdělání pro budoucí povolání. Škola obecná musí vzdělávati všeobecně a na tomto teprve možno jednotlivým stavům dále stavěti. Děje se tak u řemeslnictva ve školách pokračovacích, řemeslnických atd., u obchodnictva na večerních kursech obchodnických a na rozličných učilištích nižších a vyšších. Pro rolnictvo se tak musí díti na pokračovacích školách hospodářských, zimních školách atd. Ostatně vyšlo se hospodářským zájmům vstříc zřizováním školních zahrad při venkovských školách obecných. Zpráva zemského výboru uvádí, že je v Čechách 4197 (+ 140 proti předešlému roku) a to v českých okresích školních 2495 (+ 44), v německých okresích 1702 (+ 96) školních zahrad. A učitelstvo by mohlo trpce dosvědčiti, že mnohde se právě se strany rolnictva zřízení i těchto školních zahrad velké překážky kladou a že ono musí k vůli tomu ledacos zakusiti. „3. Čítanky pro školy obecné buďte tak upraveny, aby v nich věnováno bylo více pozornosti dějinám domácím a ideám národním, než předmětům cizích a vzdálených národů.“

Jinak na sněmu se o školství dost mluvilo. Poslanec Sokol odbyl si tu zase svou obligátní školskou řeč, jako činívá také na říšské radě. Při vší úctě, kterou učitelstvo české k tomuto poslanci má, který však více ve „vysoké politice“ pracuje, musí uznati, že v jádru svém ani na sněmu, ani na říšské radě zastoupeno svým odborníkem není, ač o to několikráte žádalo. Totéž platí o Moravě. A přece, nehledě k ostatním stavům, při letošní volbě v V. kurii v Čechách jen tři hostinští navrženi byli.

Němec Zdeněk Schücker řekl: „Výsledky nové školy jsou povznášející, a byť i náklad na ni byl veliký, oba národové vzhledem ku výsledkům oněm rádi jej ponesou.“ Proti tomu se ozval zase hr. Vojt. Schönborn, který myslí, že místo, kde se jednati má o nápravu a hájení školství je ve sněmovně a ne v učitelstvu a dodal, že učitelstvo má plniti svůj úkol a nic víc. Názor ten odpovídá nejvíce názoru kruhů vládních a klerikálních. Jinak hr. Schönborn ještě prohlásil, že v kurii velkostatkářské není jen jakási klerikální frakce, než že celá kurie stojí na stanovisku konfessionální školy a dovolával se pastýřského listu rakouského episkopátu. To zasluhuje povšimnutí, jakož i to, že referent zemského výboru o školství Dr. Pražák má za to, že je potřebí zkrácení školní návštěvy.

Jak byla poslední úprava platů učitelských provedena, o tom svědčí, že ze spousty podaných petic sněmu největší díl žádá právě „úpravu platu“ učitelstvu. Při nynějším stavu zemských financí, kdy 6 millionů jest nekrytého schodku, nelze ani pomysliti na rychlé provedení opravdové „úpravy“. Také se to ve „zprávě škol. komise“ o četných peticích doznává, že by jim jinak vyhověti nebylo možno, než zvýšením nákladu na veřejné školy národní. V peticích těch se, dle této zprávy, žádá: 1. Aby nově upraveny byly příjmy učitelstva škol měšťanských a zvláště aby zrušena byla IV. třída platů na těchto školách. 2. Aby učitelstvu bylo přiznáno zvýšení platů ode dne složení učitelské zkoušky způsobilosti. 3. Aby učitelky byly ve příjmech na stejno postaveny s učiteli. 4. Aby jednotlivé obce byly vřaděny do vyšších tříd platů. 5. Aby hmotná újma, kterou jednotlivci utrpěli následkem zákonů zemských ze dne 13. května 1894 a 31. března 1895 byla jim odčiněna.

Petice byly přikázány výboru zemskému s tím nařízením, aby ohledně jednotlivých skupin těchto žádostí šetření konal a na jisto postavil, jaký finanční dosah by mělo příznivé vyhovění těmto žádostem. To jest, zůstane staré příštipkářství. Spraví se snad zas jedna díra, ale celek bude stále chatrný, opravy a stálého nákladu vyžadující. Proč nesáhnout hlouběji, k základům a postavit něco nového, spravedlivěji rozděleného? Ústřední spolek prohlásil vzhledem k úpravě platů, že „požadavky učitelstva tkví v týchž jedině správných normách, dle kterých služné úřednictva státního je upraveno. Žádáno bude: 1. by dáno bylo všem učitelům služné jednotné a 2. by upraven byl spravedlivý postup ve službě.“ — Jedině industriálním učitelkám bylo poněkud pomoženo, poněvadž to mnoho nestálo (asi 70.000 zl.). Přidáno jim na obecných školách 2 zl. za hodinu a na měšťanských školách 4 zl.

To je přehled činnosti sněmu letošního. O změně disciplinárního řádu, dozoru ku školám, zrušení výnosů Thunových a Kielmansegových a jiných důležitých věcech ani nemluveno, neřku něco provedeno.

*

Němci podali na Moravském sněmu mezi jinými také návrh na rozdělení zemské školní rady a okresních školních rad dle národnosti.

Ve výboru Ústředního spolku vídenského učitelstva zamítnut byl většinou 11 hlasů návrh, jímžto se měl projeviti souhlas poslanci Dru. Koliskovi, který na sněmu navrhl, aby němčina byla prohlášena za výhradní vyučovací jazyk v Dolních Rakousích. Valné hromadě podán byl návrh většiny i menšiny. Přijat však návrh menšiny.

*

Na vánočním sjezdu českých agrárníků v Praze přijata s ohledem na povznesení duševního vzdělání rolnictva tato resoluce: 1. aby na školách národních trvala docházka do 13 let a osmý rok aby nahrazen byl pokud možno návštěvou škol odborných nebo pokračovacích škol odborných; 2. aby zimní hospodářské a rolnické školy mohly přijímati žáky od 13 let; 3. aby škola u mládeže pěstovala větší lásku ku povo-

lání zemědělskému (viz poznámky u návrhu poslance Jaroše na sněmu); 4. aby školné na všech nižších učilištích s povinnou docházkou, počínajíc školou národní, bylo zrušeno.

Domníváme se že by bylo správným, aby zemský sněm nebo výbor sestavil enketu, která by se skládala ze všech odborníků majících na škole národní zájem (aby tu nebylo jednostranné hospodářské stanovisko) a ta by se radila o reformě školství obecného vůbec. Takto se pracuje úryvkovitě, nesystematicky, každý stav na svůj prospěch, a to při škole obecné není možno. Výsledky porad (zásady pouze) by se vládě předložily, jako resoluce sněmu, aby o opravu školství obecného se starala.

Učitelstvo již dlouho domáhá se zavedení nových čítanek. Vláda konečně odhodlala se vydati zatím ovšem jen čítanky pro školy trojtřídní. Jmenovala zvláštní komisi čítankovou, v níž zasedá jako předseda zemský inspektor Wenig, prof. Jursa, řed. Kořenský, učitel Václav Štech, řed. Benýšek, řed. J. Klika a řed. Janů ze Žamberka.

V pastýřském listě rakouského episkopatu čteme: „Protož nuceni jsou biskupové opakovati své rčení z r. 1890: ‚Nynější obecné školství neposkytuje jistotu katolického vychování a vyučování, neboť obé nemá ráz katolické víry a života.‘ Dnešní zřízení školy jest násilím na svědomí. Požadavek, aby celkové vychování katolických dětí dálo se na pevném základě katolické víry, nečiní vrchní pastýři z panovačnosti nad školou a učitelstvem, nýbrž pro spásu dětí.“ Náboženství učí se nyní pravidelněji než dříve — a duch katolický nejen ve školách stále převládá, ale úřadové školní a orgány dohlédací jsou klerikální. Hleďme, jak veliký a živý zájem mají klerikálové na škole! Jak suchá naproti tomu je zmínka v mladočeském volebním provolání do říšské rady! Který pak z kandidátů poslanectví učinil vůbec jen zmínky o školství ve své kandidátní řeči? Jako by školství vůbec nebylo, jako by nebylo třeba všude, zvláště před lidem nejživějšího zájmu, kterým by se snahy a slova pastýřských listů paralysovaly! Jednalo se ovšem více o mandáty, než o práci!

Jaká je starost klerikálů o učitelstvo, tomu nasvědčuje snaha král.-hradecké konsistoře zříditi „Jednotu katolických učitelů v království Českém“. Podle stanov, které pomocí pánů farářů učitelům byly doručovány, „nesmí člen náležeti žádnému liberálnímu, zednářskému, vůbec protikatolickému nebo protirakouskému spolku; rovněž nesmí žádných časopisů držeti a podporovati, o nichž jisto jest, že redigovány jsou nepřátely katolické víry, naopak jest jim všemožně, hmotně i mravně, podporovati časopisy a písemnosti katolické“. Ve zvláštním ustanovení jest, že jednota se může jako podružná připojiti ku katolické družině rakouských učitelů.

Konsistoř pražská založila spolek katechetům. Ustavující schůze byla však slabě navštívena (bylo tu as 30 katechetů, ale mezi ně připletl se známý říd. uč. Špaček). Katecheti sami o takový spolek nestojí, neboť je to spolek konsistoře a ne katechetů.

V Horních Rakousích všickni učitelé, kteří jsou zároveň varhaníky, chystají hromadnou stávku, bude-li kněžstvo pokračovat v útocích na učitelstvo s kazatelen.

Že jsou úřadové školní klerikální, o tom svědčí tyto případy: Na Německobrodsku poslal jeden farář konsistoři v Hradci stížnost na to, že učitelstvo místní školy ozdobilo místnost, kde byla uspořádána výstavka na konci školního roku, obrazem Komenského. Tato pomocí okresní školní rady vyšetřovala. (Šk. Obzor č. 5.) Říd. učitel z Hostic (okres Strakonický) byl „z příčin služebních“ přeložen u prostřed zimy — 26. ledna — na jinou školu bez kostela, poněvadž nechtěl zadarmo hrát v kostele. (Tamtéž.) Proti tomuto, okres. školními radami hojně užívanému překládání „z příčin služebních“, vyslovila se konečně sama zemská školní rada a nařídila okresním, aby se definitivně ustanovené osoby bez důležité příčiny nepřekládaly. Zemi to stojí dosti peněz.

Farář v Horním Studenci (okres Chotěbořský) dopsal místní školní radě tamtéž, že Komenský na školu nepatří (bylo totiž na novou budovu školní dáno poprsí Komenského), a žádal, aby toto poprsí bylo odstraněno. Místní školní rada neodpověděla, načež farář podal stížnost okr. školní radě v Chotěboři. Ta se většinou hlasů usnesla, aby místní šk. rada podala do 14 dnů odůvodněnou zprávu, proč bylo poprsí Komenského na škole postaveno! Inspektorem je tu pan K. Kovář, řed. měšť. školy. Rolníci mají pány poučit, proč se poprsí Komenského na školu staví? Či muselo se panu faráři vyhovět?

*

Výbor Dědictví Komenského se usnesl, by proveden byl program řed. A. Janů ze Žamberka v řadě 17 spisů v 36 pětiarchových svazcích (redakcí J. Mrazíka) původních v ohledu přírodověd, podle potřeby překladů v ohledu duchověd od sboru osvědčených již pracovníků, jakožto příručná encyklopaedie nauk pro české učitelstvo. Vydání sešitové (asi jako Laichtrův „Výbor nejlepších spisů poučných“) obsahuje jako první dílo J. V. Černého „Úkoly výchovy individualní a sociální“. Tuto práci českého učitele (posud není ukončena) nazvati lze pozoruhodnou a slušně tím předstoupeno před kruhy vzdělanců. Dále vydán bude spis A. Janů o reformě u vyučování jazykovém. — Posledním „Výborem ze spisů El. Krásnohorské“ v Knižnici však valně mládeži neposlouženo. Než takovéto „výbory“, raději ničeho. — Paedagogické Rozhledy vydávané Dědictvím splňují naděje v ně kladené. Časopis se od čísla k číslu zdokonaluje. Zvlášť kritická část je dobrá. Při přehledu literatury o Komenském v r. 1896 praví redakce, že i v tomto roce literatura o Komenském jest obsažena v učitelských časopisech nebo byla podniknuta učiteli. „Veškeré ostatní kruhy literární a vědecké zůstaly si důslednými v práci posledního tříletí, učinivše pro literaturu Komenského — nic.“ Je třeba zvlášť tento fakt konstatovati. Za hranicemi se jinak soudí a o Komenském pracuje. Vyhovují-li nyní Paed. Rozhledy, nutno otevřeně říci, že pro velmi obsáhlé úkoly a povinnosti svými rozměry

nikterak nestačí — a že konečně nezbude jiného, než odhodlati se k rozšíření listu aspoň na 6archový. Stačí-li na Moravě platiti na „Komenského“ 6 zl. ročně, odhodlá se i učitelstvo české platiti na svoji representativní revui, která přece zcela jinou hodnotu má a míti bude, obnos v poměru vyšší. Přimlouváme se za to; je třeba pokročiti dále. Dlužno tu uvážiti jednu okolnost. Ústřední spolek zamýšlí vydávati jakýsi „Věstník“. Chtěl za tím účelem některý z učitelských listů převzíti. Když se to nepodařilo, vydá zvláštní svůj list. Tedy místo, aby časopisů, na jichž množství stále se naříkalo, ubylo, přibude nový. Ústřední spolek v loni snažil se literární svůj odbor i časopis Paed. Rozhl. spojiti s Dědictvím Komenského. Podařilo se to dobře. Nemohl by se tento zamýšlený „Věstník“ jaksi k Paed. Rozhledům připojiti a tyto následkem toho rozšířiti? Nedávno vydán byl ještě jeden nový časopis „Škola našeho venkova“, red. Jos. Smrtka. Bude to měsíčník věnovaný zájmům skol ménětřídních. První sešit naznačuje snahu dobrou, v programu se mluví o organisaci práce, o honorování každé práce (to je právě u učitelských časopisů — až na čestné výminky — bolavé místo) atd.

N.

Rozhledy politické.

Jazyková nařízení pro Moravu — Kde zůstávají ohlášené instrukce? — Mladočeský hlad na staročeské drobty — Mladočeské amtsdýnrovství — Dnes jsou staročeši a šlechta a tudiž klerikálové vůdci mladočeské politiky — Konce bouře protidělnické — Příčiny toho — Dělnictvo národní — Národní dělnictvo světící 1. květen — Politická situace — Pracovní odbory mladočeského klubu pražského — „Autonomní“ návrh Dipauliho — Němci a jazyková nařízení.

(Německý národ jest bez vlasti — Žádná amnestie v Německu — Příkladný trest — Pařížská katastrofa — Zase atentát — Tlustá kůže evropského míru — Nepředvídaný průběh řecko-tureckého dramatu).

Také Moravě dostala se konečně táž jazyková nařízení, která vydána pro Čechy. Dodatkem nařídilo ministerstvo vyučování, aby střední školy (gymnasia, reálky, paedagogia) ve svém úředním dopisování užívaly jazyka svého ústavu. Vláda se prý postará, aby na Moravě vydány byly zemské zákony, upravující úřední jazyk místních a okresních školních rad.

Nebudeme zde vykládat znovu, že jazyková nařízení věcně i politicky nevyhovují. Žaloby na neprovádění jsou velmi četné; avšak neurčitost a nejasnost nařízení jsou právě dvousečná a není nejmenší pochybnosti, že při faktickém stavu vyšší byrokracie naše české nároky budou nesplňovány. Se strany mladočeské (dr. Pacák v Nár. L. dne 13. dubna) bylo ohlášeno, že vláda k nařízením vydá instrukce — instrukce ty nevycházejí a sotva že vyjdou.

Politický způsob vydání jazykových nařízení pokládáme za pochybený. Ovšem celá mladočeská politika je pochybená — může-li se to, co se ve Vídni děje, zvát politikou. Poslanci mladočeskými lomcuje přímo zuřivý hlad po t. zv. drobtech staročeských a odsud to nerozvážné a nemužné zahazování všech zásad a nepěkné posluhování vládě. Vůdčí poslancové mladočeští sami přímo se poličkují. Nár. Listy vysmívají se vlastnímu (!) radikalismu a poslanci zovou dnes bílým, co včera zvali černým. Proti Schönbornovi dali jsme obžalobu, že dal jazykové nařízení, Badeniho a Gleispacha pro totéž hájíme. Včera velebili jsme obstrukci, dnes ji zatracujeme; včera jsme bouřili proti předsednickým výkladům p. Chlumeckého, dnes ty jeho libovolné výklady jednacího řádu schvalujeme ....

Nás tyto žalostné konce mladočeské politiky nepřekvapují. My důsledně odmítali jsme mladočeský lžiradikalism a důsledně odmítáme mladočeské amtsdýnrovství. Nezásadnost dnešní je legitimním potomkem nezásadnosti včerejší. Facit je přece jasný: radikalism vydržel jaks taks jen

čtyry roky — od té doby, co přišel Badeni, oposice přestala, třeba že se zdemoralisovanému voličstvu lhalo, že „neochvějně“ a t. d. stojíme proti vládě. Lžiradikalism pp. Grégrů a Heroldů zemřel na záduchu.

Není již pochybnosti, že vlastními vůdci mladočeské politiky jsou staročeši a šlechta a tudiž konec konců klerikálové. Pod svůdnými a neopravdivými hesly autonomie a státního práva mladočeši zadávají svobodomyslným zásadám. Staročeské listy, dokonce i Hlas Národa (!) vzali mladočešství na milost a právě orgány staročeské dělají nynější politiku o překot. Orgán strany hrá při tom roli přímo směšnou.

Posledními volbami vzrostl počet poslanectva, ale na úkor zásadnosti a tak dnes není již zásadního rozdílu mezi mladočešstvím, staročešstvím a klerikalismem. Orgán klerikální (Katolické Listy), ačkoli bouřívá proti liberalismu, zároveň doporučuje svým stoupencům, aby chytrým vystupováním mladočeské husity získali. A tato taktika má vyhlídky — mladočeši sami se jí řídí již dávno a tak přirozeným způsobem se nalezá, co k sobě patří.

B o u ř e p r o t i d ě l n i c k é již se tiší; alespoň Nár. Listy státoprávních osvědčení přinášejí již po skrovnu. Na štěstí pro orgán „vedoucí“ strany oběsili v Liberci zase vraha a stejně z Božího dopuštění v Paříži shořelo na sta lidí a k tomu z vysoké společnosti, tak že Nár. Listy mají dostatek „zajímavé“ látky pro — „lid“. Než abych nezapomněl té bouře protidělnické: Dělnické spolky prohlásily hostincům a veřejným místům vůbec, že nebudou jich navštěvovat, kde protidělnické Šípy a Nár. Listy jsou vyloženy — — není pochybnosti, že Nár. Listy tohoto hlasu lidu si povšímnou.

Také agitace pro národní dělnictvo je již slabá. Vyšel sice orgán „Český dělník“, ale podle slohu a obsahu soudíme, že je více přídavkem k Nár. Listům. Podivné je jistě, že n á r o d n í dělníci světili m e z i n á r o d n í a č i s t ě s o c i a l i s t i c k ý květnový svátek — snad proto vysoké honorace mladočeské svátku až ostentativně se neúčastnili.*)

Klub národní strany svobodomyslné v Praze zřídil p r a c o v n í o d b o r y. Trvalo to dlouho, než se tak stalo, ale stalo se to přece a proto to lojálně zaznamenáváme. Odbory jsou: národohospodářský a sociální, právnický a politickohistorický.

T ě ž i š t ě p o l i t i c k é s i t u a c e je ve vyrovnání uherském. Spory jazykové rozčilují, ale mají bohužel jen účinek negativní a ten, že jiní z nich těží. Nám sotva z nich bude zisk. Jeden z těch ziskujících je baron Dipauli — již podal návrh na klerikalisaci školy. Mladočeši svým orgánem prohlásili, že k němu nezaujímají „stanoviska ž á d n é h o“ — také stanovisko!

Němci pro jazyková nařízení vznesli na ministry obžalobu. Při hlasování byly pro vládu 203 hlasy, proti 163 — tedy minorita značná. Nepochopujeme, jak Nár. Listy věc dovedou bagatelisovat. „Fremdenblatt“ již napovídá, že se otázka jazyková bude muset řešit zákonem — k čemu tedy byla vydána nařízení? Či proto, aby v parlamentu pokoje nebylo? Hrabě Badeni dovede se jistě smířit i s Němci. Také Luegra

*) Socialisté vydali účinnou brožurku; Pryč s vlastizrádci! Několik myšlének o socialismu, české samostatnosti a českém státním právu.

teď navrhl císaři k potvrzení za purkmistra vídeňského; proč by se tedy nesmířil s Němci? Že při tom všem Mladočeši hrají roli poněkud komickou, mu jistě vadit nebude. Neboť roli tu hrají již po delší dobu.

S.

*

Až dosud byli lidmi bez vlasti pouze socialisté, dle nejnovějšího výroku císaře Viléma, jsou jimi všichni ti, kdo mu nechtějí v říšském sněmě povoliti nové miliony na válečné loďstvo. To jest ale většina poslanců a jest tudíž i většina celého německého národa bez vlasti.

Očekávaná hojná amnestie zejména politických provinilců za příčinou památky sté ročnice narození císaře Viléma I. se nedostavila. Z toho zajímavá diskuse v neodvislé žurnalistice o tom, jak dalece srovnává se právo amnestiční vůbec se zásadou ústavnosti. Za to krutým trestem propuštění ze služby a náhrady trestního řízení postižen pověstný nositel německé kultury v Africe Peters, jemuž dokázány tak bestiální zločiny na ubohých černoších, že by se jich zhrozil nejzatvrzelejší obyvatel evropských kriminálů.

Požární katastrofa při dobročinném bazaru v Paříži vzbudila soucit celé Evropy. Bohužel jest třeba, aby zahynulými oběťmi byli příslušníci horních vrstev, jinak, jako při hrůzných neštěstích báňských, odbude se věc krátkou lokálkou.

Král Humbert jeda na dostihy byl předmětem atentátu. Přemrštěnci, již dobrovolně pracují pro reakci, nikdy asi nevymrou.

Skutečným úspěchem diplomacie v dnešních nepokojných událostech východních jsou návštěvy panovníků ve Vídni a Petrohradě. Jindy by byla chatrná niť evropského míru již dávno praskla, dnes ani dosti prudké nárazy nemohou jím otřásti. Příčina ovšem na snadě. Všechny velmoci mají dnes dosti vážné a neodkladné práce doma, než aby odvážily se sázeti na dobrodružnou kartu zápletek zahraničních.

Válka řecko-turecká jest událostí doby. Co dlouho s obou nepřátelských stran bylo připravováno, co diplomacie velmocí oficielně zažehnávala a tajně podněcovala, co sensací lačný tisk evropský netrpělivě očekával, konečně přišlo. Ale dopadlo to poněkud jinak, než fantasie Řeků a jich přátel si představovala. Ukázalo se zase, že nadšením a národnostním šovinismem bitvy se nevyhrávají. Spoléhání na citové imponderabilie jako kdysi na Francouzích i nyní na Řecích trpce se vymstilo. Jaká to žalostná kampaň pro ně, tato řecko-turecká válka. Již dobrovolnický předvoj povstalců rozprášen, pohraničný mellunský průsmyk Turky dobyt a na to jedna porážka východní řecké armády za druhou. Vzata Larissa, Farsala, přístav Volo, operační armáda řecká rozražena, seslabena, v nepořádném ústupu hnána takřka bez odporu dále do vnitř země, takže se neví ani, kde a zdali vůbec se zastaví. A západní epirská armáda po zdánlivých počátečných úspěších rovněž na ústupu. Za to v Athenách předvečer revoluce. Nikoliv revoluce, vznikající z hlubokých kořenů vnitřní nespokojenosti, revoluce, v níž dlouho potlačované idey násilně zjednávají si volného průchodu, nýbrž revoluce sklamaných nadějí

národa, vyvolaných vlasteneckými frásemi žurnalistiky a nabubřenými deklamacemi radikálních politiků. Proto se nyní hledá oběť, a obětí tou má býti slabý a nerozhodný král Jiří, jehož vina ovšem záleží v tom, že nedovedl panhelenskému rozčilování národa čeliti vlastní střízlivou a reální politikou. Na něho se nyní svaluje nedostatečný výzbroj a výcvik armády, neschopnost velitelů, nekázeň a zbabělost vojska. Ministerstvo Delyanisovo, jež jen s nechutí povolovalo v přípravách válečných bouřlivému veřejnému nátlaku, padlo, a na jeho místo povolán vůdce radikální oposice Ralli, jehož figura mimovolně upomíná na Sardouova Rabagase. Leknou-li se Turci ostrých řečí a zvučných manifestů, pak Ralli Řecko ještě spasí, jinak bude toto nuceno pokorně poprositi o potupný mír, jejž mu velmoci velkomyslně sprostředkují. Sny o Kretě, Makedonii, Cařihradě a kam až panhelenská fantasie vzlétala, rozplynou se na dlouho a při pozvolném úpadku myšlénky nacionální snad na vždy v dým a zůstane zase bohužel smutnou, ale nevyvrácenou pravdou, že nejlepším historickým i přirozeným státoprávním titulem jsou kanony a bodáky. *H.*

V Praze, dne 10. května 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Bezvýsledné jednání o kvotu bývalými deputacemi — Opakování této neupřímné zbytečné hry po volbě nové říšské rady a uherského sněmu; vina toho na vládách — Stanoviska obou deputací rakouské a uherské byla nesjednotitelná — Politisující národ nehorlivý do upřímné práce — Národohospodářské vymanění naše a jak se chováme k České společnosti národohospodářské; Národní podnik obchodní a průmyslový — Rozkvět zemské banky království Českého na prospěch českých obcí; Zemská hypoteční banka.

Zrovna před rokem ukázalo se, že t. zv. „deputace regnikolarní“ uherského sněmu a rakouské říšské rady naprosto se nemohou shodnouti o příspěvek obou polovin na společná vydání říšská. Rakouská deputace žádala, aby vydání ta dělila se podle počtu obyvatelstva, uherská tomu naprosto nechtěla přivoliti tvrdíc, že Uhry dosud přispívají více nežli dosti a že není žádné příčiny, proč by se měl uherský podíl na říšské vydání zvyšovati. Od toho stanoviska nechtěla ustoupiti ani ta ani ona strana i nebylo možné viděti, kterak by se mohly deputace shodnouti, když naši žádali od Uhrů příspěvek 43·16%, kdežto Uhři nejvýše chtěli svoliti k zachování dosavadního stavu t. j. přispěti pouze 31·4%. — V celku jedná se tu o maďarský příspěvek větší o 12 mill. zl. ročně.

Po té byl uherský sněm rozpuštěn, a tedy mandát uherské deputace vypršel, a když uherský sněm se znova ustavil, byla říšská rada již na rozchodu. Tak se o příspěvkových podílech obou polovic či, jak se krátce říká, o k v o t ě neujednalo naprosto nic. Zatím vlády vyjednávaly horlivě mezi sebou a s bankou rakousko-uherskou o celní a obchodní spolek říšský, všechno skoro dovedeno ke konci, jenom o kvotu se bály zavaditi, pravíce, že to věcí říšské rady a uherského sněmu, aby se o ni shodly svými nově zvolenými deputacemi.

Ujednání obchodní a celní smlouvy bylo přece však míněno pořáde jen s tou výhradou, že se vyhoví oběma polovicím úplně dle práva a spravedlnosti a všechny ústupky zejména od naší vlády učiněné vládě uherské povolovány s tou výslovnou výhradou, že Uhři přivolí k náležitému zvýšení své kvoty. Tak bylo celé jednání o rakousko-uherském vyrovnání v úplně pomateném kolotání (circulus vitiosus). O kvotě se nejednalo a o čem se pak jednalo, to mělo platiti, leč když by otázka kvotová byla rozhodnuta. Obyčejný poddanský rozum v tom arci viděl jakousi neupřímnost, přímou komedii, ale kdo by toho ve vyšších sferách potřeboval dbáti?

* * *

Nuže, tato komedie v těchto dnech byla s náležitým effektem — přímo divadelním — dohrána! Konečně nová říšská rada zvolila si zase 15člennou deputaci a deputace ta byla od uherské pozvána do Budapešti k ústnímu jednání. Před tím obojí výbory ty usnesly se, že úplně

trvají každý na svém bývalém stanovisku, ale nicméně musily se sejíti, aby si to ústně navzájem řekly. Učinily to sice pěkně zdvořile, ale tolik přece zřetelně, že po jednom vidění si dále již nepotřebovaly co říci a vládám svým prostě oznámily, že by další jednání bylo bezúčelné.

Tak, jakoby se to bylo dávno již nevědělo! Dosud ještě vždy byl výsledek při každém rovnání s Uhrami tentýž; komedie s kvotovými deputacemi hrála se již po třikráte a vždycky stejně. Rozdíl jediný byl ten, že tentokráte ji nechali hráti asi půl druhého roku, že se všecko ujednávalo jen s tím zřetelem, že snad bude výsledek přece nějaký jiný nežli jen pouhé čiré nic a že konečně po rozuzlení hry, které přece každému dávno bylo již povědomo, všechna ostatní jednání objevila se také jen pouhou komedií. Nyní v polovici roku 1897 nejsme s rakousko-uherským vyrovnáním nikde dále, nežli jako by se mělo teprve načínati.

Takového výsledku vláda nepotřebovala vyčkávati. Upřímně bylo by jednáno, kdyby vlády se napřed byly nějak navzájem dohodly, — jak to beztoho nyní budou musit učiniti, — kdyby pak s tím návrhem byly předstoupily před oboje deputace a teprve kdyby někde se jevil odpor a odchylný názor, kdyby se oň hleděly smluviti. Mezitím rozplýtván zbytečně drahocenný čas a koncem roku bude asi panovník v té choulostivé situaci, že bude o kvotě každé polovice snad rozhodovati sám, jak mu to dle ústavy při nedocílené shodě přisluší.

Nejpěknější je však, že rozhodnutí panovníkovo není podle uherského znění zákona vázáno na žádnou dobu a může se státi pro celé desetiletí, kdežto podle našeho znění ústavy rozhodnutí to se má státi pouze prozatím na rok. Tak pečlivě byla sdělána základní ústava naší monarchie!

* * *

Rakouská deputace kvotová vycházela s toho theoreticky aspoň částečně správného stanoviska, že společná vydání vlastně se mají děliti rovným dílem mezi obě poloviny říše, protože k rovným právům přísluší také rovné povinnosti. Ale poněvadž veliká většina všech vydání říšských (asi 96%) připadá na společnou armádu, je patrné, že spravedlivé by především bylo, aby každá polovina říše si poměrně svůj díl armády vydržovala sama, či — co s tím je totožné, — aby se společná vydání dělila podle počtu obyvatelstva.

Naproti tomu Uhři tvrdili, že spřežením v jediný celní a obchodní spolek s námi přinášejí nám oběti, poněvadž náš průmysl z jejich nehotovosti a nevyspělosti hospodářské kořistí. Nelze od nich prý žádati příspěvek přiměřený počtu obyvatelstva, když ve formě spotřebovaných výrobků našich nám již platí velmi značný poplatek. Hospodářský stav Uher prý je takový, že nepřipouští zvýšení uherské kvoty (31·4%), spíše by se mohlo říci, že ke společným vydáním dávají více, nežli by dle svých sil byli povinni. Toto své tvrzení podporovali všelikými daty, zejména poukazovali ke spotřebě cukru, piva a lihu v obou polovinách říše a vypočítali, že by podle toho měli platiti nejvýše 30½%.

Rozumí se, že tyto výpočty, které vztahují se pouze na spotřebu některých málo libovolných, třeba sebe důležitějších výrobků, nemohou

nikterak obstáti a že by se zrovna tak dala pro Uhry jiným seskupením vypočísti kvota i větší, nežli kterou požadovala cislajtánská deputace, tedy více nežli 43·16%.

Nicméně něco pravdy ve tvrzení uherském bylo přece. Nelze jen počítati, která jsou vydání společná a dle povahy jich prostě beze všeho žádati, aby si každý stát nesl svůj podíl. To by správné bylo jenom potud, pokud by opravdu ze společného celního a obchodního území žádná polovice neměla zvláštní zisk na úkor druhé. Ale bylo by třeba odhadnouti napřed tento zisk a podle toho teprve přisouditi té polovici, která spojením celním a obchodním je v prospěchu, kvotu přiměřeně a slušně vyšší.

Ale Uhři tohoto požadavku tak nečinili. Tvrdili pouze, že jsou unií s námi uzavřenou zkráceni, že se však zkrácení to nedá na základě přístupných dat odhadnouti a že tedy trvají na tom, aby příspěvek jich zůstal tak nízký, jako byl dosud. Proti své vládě již napřed hromovali, kdyby se opovážila v té příčině Cislajtanii učiniti jakýkoli ústupek. Při tom žádali ve všem všude úplnou rovnost, také při rozdělování výtěžku z banky rakouskouherské si pojistili podíl nejméně 40 a snad i více procent, ale o zvýšení příspěvku na vydání společná nechtěli naprosto nic ani slyšeti.

Co tedy mohla jiného učiniti rakouská kvotová deputace, nežli setrvati na svém původním stanovisku, i nemohla nikterak přistoupiti na uherský návrh, aby s deputací uherskou stanoven byl jiný podklad, podle kterého by se dalo snad vypočísti, čím má který stát na říšská vydání přispěti. Každé počítání je přece zhola zbytečné a bezúčelné, když napřed se již řekne, že se ke zvýšení jakémukoli s jedné strany rozhodně nepřivolí!

* * *

U nás však, zdá se, nezdar těchto jednání, od kterého závisí přece také silně blaho našich národů, nikoho jaksi nebolí. Máme napořád všichni jiných starostí nazbyt, proč bychom si všímali toho, když se nám sahá do našich kapes? Důležitější je přece, potřebuje-li se sto nebo dvě stě úředníků naučiti česky čili nic! Okolo toho se nyní točí veškerá politika cislajtanská a vedle toho není již nic a nic. Ničím není, když Maďaři budou námi fakticky vládnouti a když my si za to budeme jejich velmocenské vládnoucí postavení platiti ze svých mozolů a ze svého těžkého potu!

Vůbec politika a sice vysoká politika, o které pravidelně obyčejní občánkové nemohou zhola nic rozhodnouti, která se dělá prostě dle libosti vysokých a nejvyšších faktorů v říši, ta je naší slabostí, naším koníčkem. Kdo by z nás nepolitisoval? Nepolitisuje se pouze ve schůzích a shromážděních lidu, politika otravuje hospodské hovory, vtírá se do rodin, slovem všude. Francouzský příkaz o společenském taktu: „On ne parle pas politique“ (o politice ať se ve společnosti nemluví) zněl by patrně u nás zcela jinak, u nás musí o politice mluviti již každé dítě. Národ veškerý se musí rozčilovati, když některý jeho příslušník má jiný politický náhled, nežli který je právě v tom okamžiku v modě.

A touto politickou, planou, neplodnou vřavou myslíme, že jsme již dosti učinili. Jsme již dosti velikými vlastenci a národními pracovníky,

velikými bojovníky božími, když dovedeme vykřiknouti: „Hanba zrádcům, vylučme je z národa!“ — Nevadí tomu také nic, když ten, který dnes je z národa vylučován, zítra třeba, kdy moda se trochu proměnila, vylučuje zase z národa ony, kteří včera měli na vlastenectví výlučnou privilej.

* * *

Konečně by takové nevinné celkem povyky nebyly tak povážlivé, kdybychom při tom nezapomínali na své velké, těžké, úmorné a opravdivé vlastenecké povinnosti.

Dnes deklamuje se stále o tom, že jsme v průmyslu a obchodu velmi a povážlivě nejen pozadu za svými sousedy Němci, nýbrž že jsme v jich hospodářském područí, že jim děláme po většině nádenníky za mizernou mzdu, ponechávajíce jim všecek vlastní tučný výtěžek. Uslyšíte to již všude. Národohospodářská společnost vydává o tom letáky, které jdou na dračku, za čtrnácte dní rozlítne se celý náklad 30.000 výtisků a je potřebí nového vydání.

Nuže tu by si každý myslil: Když tak se upřímně chyby uznávají a když se všeobecně cítí nedůstojný stav našeho bytu hospodářského, patrně snad celý národ jako jeden muž se přičiní, aby se stala nějaká náprava.

Tak by to asi vypadalo v národě zdravě uvažujícím a nebavícím se pouze planými hesly. U nás tomu je arci trochu jinak. Když konečně proniklo vědomí těchto všech nedostatků mezi široké vrstvy lidu, svolal se do Prahy sjezd za tím účelem, aby se jednou začalo s opravdovou, řádně vedenou prací, kterou bychom se domohli svého českého řádného a důstojného obchodu a průmyslu. Sjezd obeslán jistě velmi četně a všemi vrstvami národní společnosti, usneseno zříditi „Národohospodářskou společnost“, v které by sešli se všichni upřímní pracovníci o ten tak důležitý úkol, vymaniti český národ z područí hospodářského, voláno všeobecně, aby co možná každý stal se členem této Společnosti i aby zúčastnil se nejen svými hmotnými příspěvky, nýbrž i svou vlastní prací a radou.

Společnost ta se skutečně také zřídila, existuje již rok. Zvolila si výbor dosti četný 21 členů; nemůže se ani říci, že by výbor ten byl snad nečinný. Výbor hleděl k tomu, aby sorganisoval všechny hospodářské síly v zemích českých, snažil se vyhledati pracovníky všelikých odborů v každém koutě země, učinil přípravné kroky ke zřízení velké průmyslové banky, chtěl vyzkoumati, jaké jsou podmínky naší nynější i budoucí hospodářské činnosti, kterými vládneme prostředky k tomu, vůbec konal všechny přípravné práce nutné k tak velikému úkolu, který naň byl vložen. Ale součinnost obecenstva nebyla skoro naprosto žádná! Z celého šestimillionového národa nepřihlásilo se za činné členy ani pateronásobný počet toho, co jich sedí ve výboru! Leckterý veteranský nebo hasičský spolek v zastrčeném místě království Českého může se vykázati větším počtem členstva! To sluší opravdu nazvati ostudou, kterou to také do opravdy je, a ukazuje to nejkrásněji, kterak jsme způsobilí k vážné, tiché a nehlomozné práci. Zvolen byl výbor několika svým vlastním povoláním dosti již zaneprázdněných lidí a ten patrně již

měl postačiti, aby nás vyvedl v nejkratší době z hospodářské poroby! Za nedlouho se bude křičeti, že Česká národohospodářská společnost ničeho nedělá. Nuže, Česká národohospodářská společnost, to měl býti český národ a netoliko sto členů s 21 výbory v čele! Takový sbor arci ani ničeho podstatného dokázati nedovede ani nevzbudí žádný respekt ani úctu, třeba těch sto lidí pracovalo sebe více. — Tady jsme si dali nejkrásnější vysvědčení své zralosti. Ovšem zde by se nemohlo nic svésti křikem, zde by platila především upřímná práce!

Zrovna totéž, co s Národohospodářskou společností, provedeno bylo nedávno s „Národním podnikem obchodním a průmyslovým". Dalo se heslo, že potřebí zřizovati velikolepé podniky z českého kapitálu, všeobecnými příspěvky členskými, kterými bychom průmyslový monopol německý vytiskli aspoň ze svých vlastních krajů; psalo se o tom ve všech časopisech, mluvilo se v každé schůzi. A výsledek? Sešlo se všeho všudy sotva 115.000 zl., s kterými arci nelze potříti stomillionový průmysl německý u nás.

* * *

Kde můžeme pracovati na podkladu veřejných zařízení, vyšlapanou cestou, tam arci se nám daří obstojně. Dokladem pro to je rozkvět Zemské banky království Českého. Ústav ten existuje teprve sedm let a bude již největším bankovním závodem v Praze a ústav ten je po většině náš a slouží také opravdu nejvíce našim zájmům, ačkoli také Němci v Čechách z něho mohou míti a mají přiměřený zisk.

Zemská banka má již rozpůjčeno skoro 46 millionů zl. obcím a jiným veřejným hospodářstvím, 15 mill. zl. železnicím českým, 3 mill. zl. průmyslovým podnikům, přes 2 milliony na zlepšení pozemků; kromě toho má v zásobě směnek téměř na 20 millionů zl., skoro dvojnásobné množství nežli filiálka rakousko-uherské banky v Praze.

Oněch 65 mill. zl. půjček poskytnutých pomocí různých dluhopisů Zemské banky znamená při nejmenším roční úsporu aspoň $^3/_4$% z vydlužených summ, tedy bezmála $^1/_2$ mill. zl., které by jinak byli nuceni dlužníci zaplatiti na tučné dividendy a tantiemy akciových podniků vídeňských. A to jsme teprve v počátcích. Rozvoj Zemské banky ukáže se náležitě až asi za deset let. Kdyby Zemská banka se byla zřídila o 10 let dříve, mnohá obec česká nebyla by se zakrvácela svými dluhy. V letech osmdesátých půjčoval rak. úvěrní pozemkový ústav českým obcím (Oest. Bodencreditanstalt) na 6%ní úroky a dělal si úmluvy tohoto zúrokování tak lichvářského na plných padesát let; do padesáti let nelze dluhy ty splatiti jinak, nežli jak původním plánem bylo smluveno!

Také zemská hypoteční banka učinila jakýsi pokrok za minulý rok a dosti dobře ujaly se nové $3^1/_2$%ní zástavní listy její. Za krátkou dobu, co je vydává, bylo jich už rozprodáno asi za $1^1/_2$ mill. zl.

Podle nových zákonů zemských dá se také čekati další nový rozvoj obchodů zemské hypoteční banky. *P. L.*

V Praze, 7. května 1897.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Agrární krise a osobní kvalifikace našeho rolníka — Úpadky hospodářských záložen — Soutěž amerického ovoce českému — Budoucnost obilní soutěže severoamerické — Obrana Evropy proti uzavírání hranic Unie cizímu dovozu — Obchodní smlouva s Bulharskem — Zahraniční tržba Rakousko-Uherska v r. 1896 — Přípravy k novým smlouvám obchodním v Německu a statistická zjištění veškeré průmyslové výroby německé — Nový zákon o obchodě s potravinami — Vzorná oprava obchodního zákona v Německu — Pátý světový kongress poštovní ve Washingtoně — Vývoj poštovnictví — Anketa o učednických poměrech ve Vídni.

Mezi dosud uváděné příčiny úpadku našeho rolnictva vřaďuje nyní tisk týdenní a odborný i nedostatky nezbytné nyní osobní kvalifikace rolníkovy k úspěšnému vedení hospodářství. Nejenom stát, okres a obec činí vždy větší požadavky na rolníka zvyšováním břemen veřejných, nejenom dělnictvo zemědělské touží po vyšší mzdě a lepší míře životní, také rolník sám, jeho žena a děti kladou na výnos statku požadavky, jimž tento dostáti nemůže, a výsledkem spojeného tohoto postupu, příčin rolníkem nezaviněných i zaviněných, jest zadlužování a exekuce.

Ne „sedlák“, nýbrž „statkář“, ne hospodyně, nýbrž milostpaní statkářka, ne selský kroj, nýbrž „ozdobná obuv a městský klobouček s nesmyslnou, dle pařížského polosvěta napodobenou formou“, ne starobylý dubový nábytek, který přetrval pokolení a musil se na stará kolena vystěhovati na půdu nebo do přístěnku, nýbrž moderní garnitury, vše dle stejného slohu, ne vychování synů a dcer jako nástupců na dědičném statku, nýbrž na hospodářské a lesní adjunkty, úřední písaře a pod. a na manželky důstojníků, úředníků, četníků atd. — naproti všemu tomu, doznávají samy rolnické listy, mizí daleko všechna gruntovní daň i se všemi přirážkami.

Není to všude, ale až dojde k monografickým šetřením, ukáže se, že v „kantonech“ nejúrodnějších a druhdy nejbohatších, měna statků jest nejčastější a krise nejpalčivější. A z podřipského interviewu v „Samostatnosti“ zvíte, že selské děvče, vezme-li si již sedláka, nedovede dohlídnouti na čeládku, obmezovati se v potřebách svých dle hmotných poměrů mužových, vésti domácnost tak, aby sedlák ani nevěděl, že domácnost něco stojí — jak toho dovedly jejich matky a babičky; zvíte, že synům lépe se zamlouvá pochybný ideál panského správce, než hospodaření na vlastním gruntu, že většina sedláků nedovede napsati ani pořádně fakturu na včera dodané zboží, ale že tiže lidé zasedají jako výboři v záložnách, rozhodují nad bilancemi, přehlížejí složité účty, posuzují

rozpočty a nepřiznají se, že tomu nerozumějí. A prohlédne-li kdo obezřelejší zavčas machinace chytrých účetních a ředitelů, hledí se sám vyvléci, o ostatní se nestaraje. A výsledkem jsou hospodářské kalamity, jako při okresních hospodářských záložnách v Mělníce a Roudnici, při záložnách v Chotusicích a Žehusicích atd. —

Když rolnictvo stěžovalo si na soutěž zámořského obilí, odkazováno bylo na výhody pěstění ovoce a bylin obchodních. Nyní však počala Amerika i v ovoci s námi soutěžiti. Americké jablko bylo u nás do nedávna kuriosem, ještě při nových smlouvách obchodních z r. 1892 nadáli jsme se tak málo cizí soutěže ovocnářské, že dovoz ovoce prohlášen byl za cla prostý. Vydatná loňská žeň ovocná v Americe přivedla však spekulaci na myšlénku vyvážeti i čerstvé ovoce do Evropy a sta lodí ovoce amerického dodáno nyní nejen do Anglie, Francie a Belgie, nýbrž i do Německa a Rakouska. Jeť dopravné z Ameriky i do samého středu Německa vždy ještě o něco levnější, než dovoz ovoce po dráze z Čech do Německa, kam zvlášť českého ovoce dosud veliké množství se vyváželo.

A vše to právě v době, kdy Amerika sama vždy úporněji uzavírá se naproti všelikému dovozu tovarů evropských. Jaký div, že obranné hnutí Evropy proti Americe, vyvolané ohroženým průmyslem evropským, dochází podpory též u agrárníků evropských, ohrožených již od let 70tých soutěží amerického obilí.

Nastalo sice vzrůstem vlastní potřeby obilí v Americe jakési vyrovnání s Evropou, a jelikož další půda k vzdělávání schopná je z valné části buď méně úrodná buď v klimaticky méně úrodném kraji položena, bude se v budoucnosti soutěživost Spoj. Států v příčině obilí ještě více zmenšovati. Ale pro dohlednou dobu bude Amerika na všechen způsob odkázána na vývoz obilí do Evropy a Evropa tedy Amerikou konkurencována, jelikož v letech 1889—1895 přes umenšení pšeničné půdy o 1 milion *ha* (z 16·6 mil. na 15·3 mil.) výtěžek obilí stoupl (z 121·2 na 126 mil. *mctů*) a jelikož v domácím konsumu americkém pšenice vždy více nahražována jest kukuřicí a tudíž více pšenice zbývá pro export do Evropy.

Půjde tedy — řídká věc — v této příčině zemědělství s průmyslem ruku v ruce. Na říšské radě dali již posl. Mauthner a soudr. podnět, aby vláda dohodla se s ostatními státy evropské pevniny i s Anglií o společné obraně proti libovůli tržní politiky americké, na podobný dotaz v říšském sněmu německém doznala již vláda německá, že jednání dotčené mezi státy již bylo zahájeno, obrana proti Americe je na denním pořádku sjezdů průmyslnických. Zvlášť rukavičkáři pražští, jichž přímý vývoz do Ameriky páčil se loni bezmála na 1 mil. zl., ohražují se proti návrhům Kingleyovým, jimiž clo na rukavičky o 70—100% se zvyšuje.

Říšské radě předložena byla právě také osnova obchodní smlouvy s Bulharskem, jejíž ujednání nesmírně se vleklo, ztěžováno jsouc tím, že Bulharsko na mnohé předměty rakouského dovozu uložilo spotřební dávky obecní i státní. Pro některé druhy zboží stanoveny zvláštní sazby dle udané hodnoty zboží, smluveno obvyklé zaručení, že úlevy jinému státu udělené platí tím samým i pro stát smluvný, určena nepřekročitelná

míra zdanění státního i obecního v Bulharsku, Bulharsko smí dále monopolisovati jen sůl, tabák, střelný prach a petrolej; jiné zboží však jen, zavede-li stejný monopol i Rakousko-Uhersko atd. Smlouva má, podobně jako naše obchodní smlouvy s Německem, Belgií, Francií, Italií a Srbskem (platné od r. 1892), s Rumunskem (od r. 1893), platiti do konce r. 1903. —

Nedávno byly také publikovány výsledky zahraničné tržby Rakousko-Uherska v r. 1896. Bez drahokovů obnášel loni dovoz z ciziny 728·83 mil. zl., vývoz 785·72 zl., aktivní bilance tedy 57 mil. zl. Největší část vývozu záležela ovšem v produktech prvotní výroby a zemědělského průmyslu; vyvezli jsme dříví a uhlí za 105 mil. zl., cukru za 73 mil., obilí, mouky a luštěnin asi za 70 mil., dobytka za 46 mil., ovoce a zeleniny a pod. za 32 mil. zl. Výrobky vlastního průmyslu doznaly celkem jen malého zvětšení. Při srovnání s lety předchozími shledáme, že obchodní smlouvy naše z r. 1892, platné bohužel ještě do r. 1893, zvětšily dovoz ciziny k nám od r. 1892 o plných 105 mil. zl., kdežto vývoz náš proti roku 1891 nijak se nepovznesl.

V Německu, které za trvání smluv zvětšilo svůj vývoz o 500 mil. zl., již nyní parlament a tisk vyzývá vládu, aby vyšetřovala účinky smluv a připravovala návrhy na změnu jejich. Vyskytl se dokonce návrh (Steinmann-Bucher), aby Německo zjednalo si především vědomost o průmyslové výkonnosti říše statistickým vyšetřením průmyslové výroby, aspoň pro podstatná odvětví průmyslová. Z toho by se pak mohlo posouditi, jaký díl průmyslové výroby připadá na vývoz a jakou měrou existence každého jednotlivého odvětví na vývozu závisí, co tedy při celních jednáních lze obětovati a co naopak za všech podmínek vybojovati. Návrh ne sice veskrze původní, ale jistě pozoruhodný, zvlášť u nás, kde zpravidla tak málo studia věnuje se otázkám celní politiky, jakoby se již napřed vědělo, že v poslední chvíli veškeré ohledy na hospodářství naše bez výjimky ustoupiti musejí zájmům Uher a politiky zahraniční. —

V dubnu t. r. byl prohlášen dávno želaný zákon ze dne 16. ledna 1897 o obchodě s potravinami a některými předměty potřeby (j. prostředky kosmetickými, hračkami, předměty oděvními, nádobím kuchyňským, jídelním a pitním, měrami a vahami pro potraviny, petrolejem). Úřady správní a zdravotní smějí konati i bez zvláštního podnětu prohlídky v místnostech k výrobě, uschovávání a prodeji zboží tohoto, pokud je k prodeji určeno, sloužících, a vzíti částice z látek k výrobě těchto potravin atd. určených i z hotového zboží k přezkoumání ve stanicích výzkumných. Zboží očividně zkažené může býti ihned odevzdáno ke zničení, vláda smí ze zdravotních ohledů zakázati neb obmeziti určité způsoby výroby, uschovávání nebo balení potravin k prodeji určených, užívání určitých látek nebo barev nebo jisté jakosti hraček, náčiní jídelního a pod., předmětů oděvních (na př. šněrovaček) atd., zakázati neb obmeziti prodej potravin nebo petroleje jisté jakosti, užívání názvů neshodujících se se skutečnou jakostí potravin a prodej nebo výrobu předmětů, k padělání potravin určených. Zároveň zřízen u ministerstva stálý poradní sbor pro záležitosti obchodu s potravinami a pod.

Zákon nabude působnosti dnem 13. října t. r. Nezbude nyní, leč aby byl také řádně prováděn. Dobrým vzorem by nám tu mohlo býti Německo, které zákonům svým dovede účinným prováděním zjednati respektu. —

V Německu dokonán opět značný kus reformy zákonodárné. Krátce před velikonocemi přijal říšský sněm německý s nepatrnými změnami osnovu nového zákona obchodního, která mu teprv dne 22. ledna t. r. byla předložena. Vedle největší nesvobody školské, vedle bezpříkladného spoutávání dělnického hnutí, vedle zpátečnického zřízení zemského a obecního (alespoň v Prusku) a vedle ustavičných útoků na všeobecné rovné a přímé hlasovací právo do sněmu říšského dokonán v novém zákoně obchodním kus moderního zákonodárství, pro nějž poprvé od dlouhé doby sama sociální demokracie s „ano“ mohla hlasovati.

Vydány v něm ochranné předpisy pro obchodnický personál, zejména pro pomocníky najaté „s úplným zaopatřením“ a pro ženy naproti nemravným nástrahám principálů; stanovena zákonná doba výplaty, minimální lhůta výpovědní a právo na vydání vysvědčení, vydán zákaz, „konkurenční klausule“ (t. j. podmínky, že vystouplý pomocník nesmí určitou dobu vstoupiti do žádného závodu konkurenčního v témž odvětví) při pomocnících nezletilých a vůbec na déle 3 let, a pod.

Snad i u nás přikročeno bude k opravě zákona obchodního po příkladě německém. —

Dne 3. t. m. sešel se ve Washingtoně pátý světový kongres poštovní. Chce-li se na příkladě nějakém znázorniti obrovský pokrok posledního půlstoletí, volívá se k tomu se zálibou poštovnictví. Původně hledělo se při stanovení porta za každou jednotlivou zásylku k váze a hodnotě zásylky, ke vzdálenosti a tudíž i nákladu dopravnímu, a bývaly dokonce určeny zvláštní sazby pro měsíce letní a zimní. V Rakousku bylo před r. 1840 v tuzemské listovní dopravě vyměřováno porto za každý půllot váhy listu a za každé pásmo třístanicové. Při listech do ciziny platil odesýlatel porto až ke hranicím říšským, další porto vybíráno od adressáta. Reformou Hillovou v Anglii 1840, za níž následovaly i jiné státy, stanovena jednotná sazba pro veškeré vzdálenosti v tuzemsku s ponecháním jediných stupňů dle váhy a zavedeno frankování listů známkami.

Doprava poštovní usnadňována pak úmluvami mezi státy a r. 1874 uskutečněn konečně smlouvou bernskou světový spolek poštovní, který zahrnuv původně pouze státy evropské, Egypt a Unii Severoamerickou (40 milionů km^2 s 350 mil. obyv.) rozšířil se záhy i na státy a osady mimoevropské, takže nyní vzroste na víc než 100 mil. km^2 s daleko nad 1000 mil obyv. Letos připojí se k světové unii poštovské i Čína.

Každý z dosavadních světových kongresů poštovních znamenal ujednání mezinárodní služby poštovní: sjezd v Bernu 1874 dal základ k mezinárodnímu spolku poštovnímu, v Paříži 1874 k ujednocení o peněžních psaních a poukázkách, v Lisaboně 1885 o příkazech poštovních, ve Vídni 1891 o časopisech. Ve Washingtoně jednalo se o náhrady za dopravu listů, státem jen procházejících. Ideálem by ovšem bylo jednotné světové území poštovni s jednotnými sazbami a jednotnými světovými

známkami poštovními, s volným a bezplatným transitem — ale tomu státy, u nichž transit poštovní snad dokonce převažuje vlastní vnitřní dopravu poštovní, dlouho se budou opírati. Či má Belgie, Německo, Italie od moře severního až do Brindisi zadarmo voziti neobyčejně rozsáhlou poštu angloindickou, nebo Rusko po budoucí sibiřské dráze zadarmo prostředkovati mezi Čínou a Japanem s jedné a Německem, Anglií a Francií s druhé strany? —

Ethická společnost ve Vídni pořádá ústní anketu o poměrech vídeňských učedníků. Vyslýcháni jsou učňové již vyučení a přizvány úřady, obchodníci a pod. Na výsledku máme interes nejen sociální, nýbrž i národní: jsou to z veliké části čeští hoši, kteří ve Vídni prodělávají léta učení — mučení. Čteme i v Praze, jak se leckde s učni zachází: jsou chůvou, děvečkou, poslíčkem, tahounem, jenom ne cvičencem v budoucím povolání životním. Třikrát běda ve Vídni, kam přichází hoch z venkova, omámený hlukem velkoměstským, neznalý osob, zvyků, jazyka, poměrů. Nikdo nedbá o jejich výcvik, nikdo o jejich mravní výchovu. Po výpovědích v anketě snad i živnostenský inspektor se poohlédne po tom velebeném patriarchálním poměru mezi mistrem a učedníky, trochu údajů poopraví, většin potvrdí a s pokrčením ramen dozná svoji bezmocnost, vnucenou mu zákonem i hospodářskými poměry.

A což nikdo není zvědav, jak se vede našim učedníkům v Praze? Či je obava, že by došlo i na velmocné pány z obecního zastupitelstva a z výborů všelikých občanských klubů a jednot? *S.*

Rozhledy sociální.

První máj v Praze, ve Vídni, Brně a Budapešti — Textilní stávka v Čechách severovýchodních — Konference výkonného výboru československé sociální demokracie v Brně — Organisace horno-rakouská — „Nevlastenecké“ dělnictvo — Odstoupení Migerkovo, nový ústř. živnostenský inspektor Klein — Zprava živnostenských inspektorů za rok 1896 — Potřeba rozmnožení počtu inspektorů — Některé číslice ze zpráv inspektorských: počet inspekcí a trestních oznámení, styky s dělníky a podnikateli, pracovní doba, učednictví, anketa o ženské práci — Ženské inspektorky ve Francii a Virtembersku — Nynější vědecká sociální demokracie a Marxism — Druhý sjezd hornictva německého — Potírání sociálních snah v Německu — Jmění Francie — Otroctví v Zanzibaru.

I letos uplynul první máj, po osmé již slavený jakožto svátek dělnický, úplně klidně. Dělnictvo české slavilo jej po několika letech opětně ve dvojím táboře: „národním“ a „mezinárodním“, a ke dřívějším bodům programu slavností májových, osmihodinové době pracovní a domáhání se práv politických, přistoupila letos u dělnictva „mezinárodního“ agitace a manifestace pro český denní list dělnický. Z 21 ohlášených schůzí veřejných 7 pro nepatrné účastenství ani se nekonalo, i tábor „mezinárodního“ dělnictva na Střeleckém ostrově slaběji než druhdy byl navštíven, dělnictvo „národní“ táboru ani nekonalo, spokojivši se odpolední zábavou na Žofíně.

Ve Vídni odpadl letos obvyklý hromadný průvod dělnictva před parlamentem, v němž zástupcové dělnictva letos již — ač jen na základě zkomoleného práva volebního — zasedají, a slavnost obmezila se na dopoledních 60 schůzí a odpolední pochod do Prateru. Vše skončilo v naprostém klidu, ana — jak „Arb.-Ztg.“ podotýká — policie konečně nahlédla, že taktním klidem všeho dosíci lze, a dbajíc „více o pořádek než o řády“, chovala se dle instrukce „zdvořile, taktně a klidně“.

I to bylo zaznamenáno, že červené kravaty a blusy byly v menšině a že na jich místo nastoupil červený karafiát do dirky knoflíkové a červený mák na kloboucích soudružek.

Typografické dělnictvo vídeňské prosadilo tolik, že od soboty 1. máje do pondělí poledne nevyšel ani jediný denní list, kromě úřední „Wiener Zeitung“. V Brně továrníci, jako předešlá léta, poskytli prázdno dělnictvu, v četných jiných sídlech velkoprůmyslu, Liberci, Mor. Ostravě, Krňově, Bílsku a j. pracovalo se skoro naveskrz. Brutálně k dělnictvu zachovaly se úřady v Budapešti.

Na přesrok připadne 1. máj na neděli a bude tedy moci dělnictvem slaven býti všeobecně. A 1. květen 1899? I v kruzích sociální demokracie prý se již uvažuje, nemá-li se od slavení 1. máje upustiti, jelikož hnutí toto na svému významu ztratilo a ustavičně nepopíratelně ztrácí,

a jelikož osmihodinná doba pracovní jakožto šablona, k obecnému uplatnění nevhodná a nespravedlivá, ustupuje v samém dělnictvu názorům relativnějším, správnějším.

S jarem pučí i stávky. Dne 21. dubna vypukla v Trutnově stávka textilního dělnictva, která brzy po celém okolí, zejména v Úpici, se rozšířila. Dělníci žádali zvyšení mzdy, 35 kr. denně, o 10 kr. denně, nač továrny nechtěly přistoupiti. Hned čtvrtý den přitáhl četnictvu a policii (k nimž přidružili prý se i ostrostřelci) na pomoc prapor vojska z Josefova. Velký počet stávkujících, i ženy, odveden v poutech do trutnovského vězení.

Výkonný výbor československé sociální demokracie konal konferenci v dnech 17.—18. dubna v Brně, kde doporučeny k celorakouskému sjezdu sociálně-demokratickému návrhy, aby sjezdy všerakouské konaly se každý druhý rok, aby obesílaly se dle volebních okresů V. kurie vždy dvěma delegáty, při čemž by hledělo se k zastoupení národnostních menšin, jakmile čítají aspoň $^1/_4$ obyvatelstva v okresu, dále aby na sjezdech těchto projednávaly se pouze věci všem národnostem společné (otázky zásadní, otázky taktiky a činnosti parlamentární).

Nově utvářejí se české odborové organisace i za hranicemi českých zemí, jako v Horních Rakousích, kde Linec, Štýr a j. města tvoří nyní jednotnou českou organisaci. Ejhle, mezinárodní, nevlastenecké dělnictvo! —

Ministerstvo obchodu vydalo právě obvyklou výroční zprávu o činnosti živnostenských inspektorů v roce 1896. Současně s touto zprávou rozloučil se jaksi mimo nadání min. rada Migerka s úřadem ústředního živnostenského inspektora, jejž zastával od samého početí této instituce v Rakousku.

Vedle velikých otázek dělnického práva, o nichž rozhoduje se v tuhých bojích politických, má i denní drobná sociálněpolitická práce živnostenských inspektorů význam převeliký. Provádění dělnických zákonů ochranných ve velkoprůmyslu pokračovalo působením jejich neustále a vždy širší kruhy podnikatelů byly donucovány k poznání, že ochrana dělnictva nesmí zůstati na papíře. U dělnictva silná počáteční nedůvěra naproti státním orgánům živnost. inspekce ustoupila brzy a co rok zrůstal počet případů, kdy dělnictvo dovolávalo se ochranné a smírčí intervence inspektorů, a zprávy našich inspektorů Bebel s velikým uznáním citoval v říšském sněmu německém.

Na všem tom Migerkovi přísluší ovšem podíl znamenitý; viděl ovšem leccos v barvách příliš růžových a zatušovával líčení příliš křiklavá, také celá instituce nedosáhla ovšem ještě daleko vrcholu dokonalosti — za daných poměrů, při naprostém nedostatku jakékoli vlastní exekutivy inspektorů a při nevalné přízni a podpoře jejich se strany úřadů správních, vyšších i nižších, lze až snad úzkostlivou obezřelost Migerkovu při nejmenším omluviti.

Nástupcem jeho, dosud jen provisorním, stal se vrchní inspektor Klein, který byv 1886 ještě inspektorem, předstihl rychlou kariérou řadu starších soudruhů, již od vzniku instituce působících.

Počet inspektorských obvodů obnáší nyní v celém Rakousku 17; kromě toho jsou 2 inspektoři odborní (pro plavbu a pro veřejné dopravní podniky ve Vídni). Ze 17 obvodů připadá na země koruny České přes polovici (9), z čehož na Čechy 6, Moravu 2, Slezsko 1. Naproti tomu celá Halič s Bukovinou tvoří dosud jediný okres s 3 silami dozorčími, jichž Čechy mají 14, Morava 5, Slezsko 2. Přehledu vadí, že ani k jediné výroční zprávě nebyla dosud připojena přehledná mapka obvodů inspektorských.

Zpráva konstatuje, že pokud jde o podniky po továrnicku provozované, nebylo dosavadní přičinění orgánů živnostenské inspekce bezvýsledným; naproti tomu neposkytují líčení poměrů v podnicích maloživnostenských obrazu naprosto potěšitelného a zlepšení závisí tu na celkovém hospodářském povznesení malých živnostníků, jež opět v první řadě na přizpůsobení se technickým pokrokům záleží. Aby však inspektoři mohli k tomu spolupůsobiti, potřebí jest nezbytné rozmnožení jejich počtu, „protože nyní na systematický postup při překonávání pracovního materiálu, inspektorům uloženého, v jednotlivých obvodech dozorčích ani pomýšleti nelze.“

Smutné doznání! Žárlí se, aby inspektoři nenabyli ani stínu přímé moci výkonné na úkor úřadů politických, a šetří se na výdajích pro ně. V Haliči a Bukovině na 89.000 km^2 se $7\frac{1}{2}$ mill. obyvatelů mají stačiti 3 síly inspektorské, plná jižní a střední třetina král. Českého má v inspektorátu budějovickém na $1\frac{1}{3}$ mill. obyvatelů 2 inspekční úředníky. V Bavorsku, Virtembersku, Badensku a Hesensku s úhrnem asi 10 mill. obyvatelů vykonali inspektoři roku 1895 celkem 12.954 revisí, v celém Předlitavsku s 23 mill. obyvatelů v roce 1896 pouze 12.218. K dozorčí své činnosti potřebovali inspektoři celkem 4600 dní cestovních, připadlo tedy na jednoho průměrem něco přes 100 dní do roka, ne právě mnoho. Za to však podáno úřadům 9450 dobrozdání a zpráv, o 2183 více než v roce 1895. Budou tedy pomalu také inspektoři moci průmyslové závody prohlížeti jen z oken svých kanceláří!

Na přestupky živnostenského řádu o dělnické ochraně učiněno bylo od inspektorů 853 oznámení úřadům živnostenským. Proti 167 podnikatelům museli dále inspektoři učiniti oznámení pro urážku v úřadě (4krát), pro překážení ve vykonávání úřadu (4krát), pro odpírání zprávy nebo pro falešné údaje (13krát!), 58krát pro opomenuté pojištění nemocenské nebo úrazové, 54krát pro opomenuté oznámení úrazu! O výsledku zavedených jednání úředních zpraveni byli inspektoři jen v 492 případech, tedy ani ne v polovici, a jen asi $\frac{1}{3}$ případů (333) skončila potrestáním podnikatelů. . .

Styk s podnikateli poněkud se oslabil, s dělníky poněkud stoupl. Úrazů oznámeno bylo inspektorům **53.471** (o 9000 více než v r. 1895), z nichž **490** (předloni 445) skončilo smrtí.

V navštívených podnicích shledáno bylo 219 protizákonně (před dosažením 14. resp. 12. roku stáří) pravidelně zaměstnaných.

Zkrácení pracovní doby i loni značně pokročilo, dělnictvo prosadilo leckde 10 až 9hodinový den pracovní (truhláři v Praze 9 hodin, stavebníci 10 hodin), i v maloživnostech pražských je pravidlem 11 hodin práce,

— výjimku činí, jako vždy, pekárny a — mlýny, které dovedou sice z otázky rakouskouherského svazku celního udělati otázku po výtce mlynářskou, nedovedou však zachovávati klid nedělní aniž odstraniti hlídky 24, 30 ano 36hodinové a protizákonné zaměstnávání učňů. Též v obchodech není neobyčejnou pracovní doba 15hodinová.

V učňovství trvají pořád staré nešvary: nedostatek příležitosti k naučení se řemeslu, nesprávnosti při přijímání a nezákonné užívání učňů k jiným pracím na úkor vzdělávání odborného.

Vídeňská anketa o ženské práci přiměla vídeňského inspektora, aby opětnou revisí přesvědčil se o pravdivosti tvrzení, anketou o jednotlivých závodech na jevo vynesených, a aby o výsledcích stručně se vyjádřil. Leckteré tvrzení ankety uvádí se na pravou míru, jiná však dotvrzují se staršími zprávami i novým doznáním, inspektoři však nebyli s to zjednati nápravu. Někde dělníci sami nedbají o zařízení zdravotní, čistotu a pod.

O specifických vadách ženské práce ve zprávách málo nalézáme, ač v navštívených podnicích z 508.886 dělníků bylo 147.776 ženských. Bylo by věru potřebí, aby aspoň v okresích s větším procentem zaměstnaných žen byly zavedeny aspoň ženské asistentky.

Dobrým příkladem je tu Francie, kde činnost ženských továrních inspektorek od let se osvědčuje a i v nejnovějších zprávách o tovární inspekci za r. 1895 nemalé pochvaly doznává. V 7. okresu pí. de Laforgue provedla 2083 inspekcí asi v 1000 závodech s prádlem, konfekcí a modním zbožím, z nichž 108 v noci, 130 v neděli; mužští její kolegové vykonali inspekcí jen 1500—1800, nočních jen 54, nedělních jen 17. I jinde inspektorky projevují horlivost nemalou, takže inspektor departementu seinského navrhuje zvětšení jejich okresů a snížení počtu inspektorek z 14 na 10, aby zabránil častějšímu revidování jednotlivých závodů. Názor ovšem úplně převrácený, právě opětovaná inspekce může inspektorovi zjednati přesvědčení, bylo-li nařízením jeho vyhověno.

Také ve sněmu virtemberském o zřízení inspektorek dne 26. března t. r. čile bylo debatováno. Demokraté a socialisté byli pro, vláda a střed proti; neníť prý to ani nezbytno, ani možno, zejména těžko prý nalézti sil k tomu kvalifikované. Což pak ženské lékařky? —

Odchylování se vědecké sociální demokracie německé od Marxismu pokračuje. Vědecky vyškolené síly sociální demokracie přesyceny jsou neplodným dogmatismem a kloní se k reálnějšímu pojímání rozvoje sociálního. Zajímavým dokladem jest kontroversa Schönlanka s Liebknechtem o vzájemném postavení dělnictva německého a nizozemského. „Názor v naší straně ode dávna běžný i v prvním díle erfurtského programu ještě zachovaný o stále se přiostřujícím zbídačení jest již neudržitelný. Úroveň mass obyvatelstva se moderním rozvojem poněkud povznesla; i německá statistika o dani důchodové nedopouští o tom pochybností. Vzrostla pouze nejistota výdělku, která jest charakteristikon moderního hospodářství. Německo by nebylo s Anglií soutěžícím státem průmyslným na vysokém stupni rozvoje, kdyby holandské poměry byly u nás pravidlem.“

Již dříve padl železný „zákon“ mezdní, padla revoluční povaha sociální demokracie, padá následkem nepřízně maloobchodnictva k dělnictvu v Rakousku nechuť dělnictva ke spolkům konsumním, padá přes všechny zbytky dosavadní mezinárodnost a hájení zájmů národních stává se znenáhla částí též programů socialistických.

O velikonocích konán byl v Helmstedtu druhý sjezd hornictva německého (první konán v Essenu 1894). Zprávy o poměrech z jednotlivých revírů přednesené ukazovaly postavení hornictva v světle přesmutném: 12—15hodinné šichty, šichty přespočetné, nedostatečná, špinavá a mravnostním požadavkům nevyhovující zařízení mycí a koupací — v uhelných dolech slezských musí se horník v adamském kostumu umývati dokonce dosud uprostřed celé své rodiny, ve státě, kde pruderie rouškami zakrývá závadné obrazy — nesprávné zacházení s nemocnými a invalidy se strany pokladničních orgánů, lékařů, důvěrníků a t. d.

Žádáno bylo: ustanovování dělníků za inspektory důlni, upravení učební doby horníků, zavedení normální mzdy 4 M pro veškeré horní obvody německé, 8hodinná doba pracovní s vpočtením vjezdu a výjezdu, ujednocení pojišťování bratrského a samospráva pokladen dělníky, svobodná volba lékařů, vydání říšského zákona báňského a pod.

Potírání sociálních snah v Německu pokračuje. Trestán jest úředník, který svůj soukromý pozemek propůjčil ke konání veřejné schůze sociálnědemokratické, učitel, který uspořádal soukromou anketu o rozsahu dětské práce v svém působišti — jakoby neměla škola ve vlastním zájmu pečovati o poznání těchto poměrů, které tak rušivě jsou s to zasahovati v její působení —, universitní professoři Schmoller, Wagner jsou nuceni citáty ze svých spisů brániti se proti nařknutím, jakoby zlehčovali význam podnikatelstva nebo hlásali spojenství se sociální demokracií a t. d. A časopisy jdou v tom dále než sama vláda, majíce ovšem oporu v opětovných antisociálních projevech císařových.

Ve Francii k jednání o berní reformě sestaven přehled nemovitého i movitého jmění ve Francii. Úhrnné jmění Francie páčí se na 320 miliard franků, z čehož 141 miliard v nemovitostech a 179 miliard v cenných papírech nebo hotových penězích. Cizozemských papírů cenných a železničních akcií obíhá ve Francii za 20.000 milionů franků (našich dluhopisů je opět za 4000 mil. zl. v cizině). Obrovské sumy a nejzávažnější jest, že majetek rozdělen je ve Francii souměrněji než snad kdekoli jinde, a není občana, který by nebyl rentierem, věřitelem státu.

Dne 6. dubna odstraněn v Zanzibaru zákonný stav otroctva, k němuž z 210.000 obyvatelů patřily dvě třetiny.

V.

Rozhledy časopisecké.

František Pravda!

Celý roj dojmů, zažitých v dávné mladosti, probouzí to jméno. Selské světnice, dvorky, návse, hospody, chalupy, statky, v nichž lidé jaksi hranatě nakreslení prožívají prosté idylly s moralisujícími konci; obrazy, jichž půda, předměty, osoby naznačeny jsou nejjednoduššími rysy, a malovány jen pěti základními barvami — vše to povstává ze zapadlých koutů naší paměti... Ty knihy, ty příběhy, ti lidé byli soudruhy našeho mládí; mládí vděčného, uznalého a nesoudného, jež zajímala kniha, a ne její spisovatel, jež poutala tím, co vypravovala, a ne, jak to vypravovala... a tak se stalo, že jsme vyrostli, dali s bohem lektuře mladých dnů, a spisovatel její zůstal nám tak neznámým, jak byl dřív.

Dne 17. dubna byly slaveny osmdesáté narozeniny Františka Pravdy. Primitivista české povídky dožil se vzácného dne: nestříleno sice při slavnosti té z kanonů slovem a obrazem, ale za to byla tichá ovace tím spontanější, upřímnější. Uplynulá mladost nynějších dnů vzpomínala svého dávného přítele a děkovala mu... Dílo jeho náleží minulosti — kmetu, jenž je psal, přejeme dlouhého a klidného večera!

*

Od milého obrazu stařičkého jubilanta přecházíme k P. Bouškovi. Psychologové tuším vykládají takové skoky associačním zákonem kontrastovým. A kontrast tu je — P. Bouška a do značné míry celý „Nový Život“ jsou právě opakem prostičkého Pravdy. Máme to již dávno na jazyku. P. Bouška konečně nám jazyk rozpoutal svým „jalovým žvastem o modním dnes českobratrství“ (Nový Život, str. 108.)

Specielně P. Bouška již delší dobu závodí v literární diplomatice a „Nový Život“ si z něho béře zbytečný vzor. P. Bouška nejméně má právo ohánět se výtkou modnosti. Než to je jeho starost. Nám se nelíbí ten shon „Nového Života“ po těch duších, které se mermomocí zapisují do matriky katolické moderny. Tak jsme si ovšem vývoj katolické moderny nepředstavovali. Abychom nemluvili bez dokladů: nám se protiví na př. ten kult s křesťanstvím p. Zeyera. Že si to p. Zeyer nezakazuje, za to ovšem nemůžeme; ale dělat z p. Zeyera básníka katolického a dokonce křesťanského, je snad diplomacie, ale literatura to není a není to křesťanské. Posud p. Zeyer ve všech svých plodech křesťanského, sku-

tečně křesťanského nemá nic. Záliby v středověké a romantické žaponerii (křesťanská žaponerie — ?) nejsou křesťanstvím. Křesťanství je nám světovým názorem, křesťanství je nám náboženstvím a mravností („životem“ řekl by snad „Nový Život“) — kde je u p. Zeyera křesťanský, kde je důsledný katolický názor na svět a život? Máme těch různých dilettantismů zrovna dost, abychom se ještě dali šálit dilettantismem katolisujícím. Proti odkrytým poctivým katolíkům stavíme a postavíme názor svůj — katolický dilettantism se vším svým dekadentstvím odmítáme. Za takové náboženství pěkně děkujeme. Je to náboženství raffinovanosti a nervosnosti, nic více; a jeho velebitelé Kristova požadavku, aby křesťané byli sprostni jako holubice a opatrní jako hadové, plní jen část druhou. Klerikální chytráctví bez křesťanské naivnosti.

*

V návalu jakési do dnes mně samému nepochopitelné shovívavosti učinil jsem nedávno veliký slib: dal jsem slovutnému esthetiku, kritikovi a humoristovi, věčně svěžímu p. Zákrejsovi, lhůtu 6 měsíců, t. j. šesti měsíců, v nichž může beztrestně: 1. házeti po nás všechny možné nadávky; 2. udati ty nejstrašnější staré i starší vtipy; 3. pořádati pro „Osvětu“ květomluvu z klepů vyrobených v kterýchkoli listech české vlasti, zkrátka dělati všechno to, čím již valná léta buduje svůj pomník v literární historii české; učinil jsem slib a dodržím jej: na p. Zákrejsovi jest, aby tak výhodné doby (německy: Schonzeit) využil co nejlíp. Že jest bezpečným, malý důkaz: nezaznamenávám ani výprasku, kterého se dostalo p. Zákrejsovi v „Lumíru“ od p. Zeyera, ba nepolemisuji ani s p. Zeyerem, který ještě dnes nazývá p. Zákrejsa — gentlemanem! *Sursum.*

Výtvarné umění.

(Výstava Jóže Úprky. — 58. výroční výstava Krasoumné jednoty pro Čechy.)

Výstava za výstavou, a dosud jsem nereferoval ani o Úprkovi, ačkoli se mně neméně líbil než těm tisícům, kteří se na jeho obrazy dívali u Topiče, pak v Brně, teď v Ostravě. Byl jsem před těmi obrazy nejednou a hned prvý den výstavní a ssál do sebe vůni všech těch slováckých krajin (to je přece důkladná moderní fráse!) — světlo a vzduch jejich bez mála by mne byl opálil. Než nechci tak nadsazovat, zejména když mně různí kritikové o těch prý dlouhých nohách těch Slovenek a podobných prý nesprávnostech vsadili červa do ucha. A právě hned při otevření výstavy — to vám bylo měření a anatomického výkladu o „končetinách"! Divní lidé ti učení Pražané — řekl jsem si, neboť já těch přidlouhlých „končetin" neviděl, ale byl jsem na venkově, byl jsem na moravském Slovácku. Vzpomněl jsem Manesa, že také zašel na Moravu a co tam našel, v čem si tak vášnivě zalíbil a čím se tak vroucně nadchnul; vzpomněl jsem Havlíčka, co ten říkal o Slovensku a zejména také o Slovácích moravských — zkrátka divně mne dojímaly ty řeči, že prý je to všecko příliš červené ... Ale na Slováckém venkově to tak je, tak je to, jak to Úprka maluje. Neříkám, že to na Slovensku je jen tak, jak Úprka to podává. Na Slovensku lze vidět věci také jiné, neutěšené — roztrhané chalupy, pijany a rváče a podobné ať už dočasné nebo rasové zvláštnosti slovácké. To Úprku zatím nevábilo. Úprka vidí své Slováky v klidu a harmonii: při práci polní, při pobožnosti v kostele i na poli, na pouti, při starodávných slavnostech, obřadech a zábavách lidových, při odpočinku atd. — přilnul k nim se vší svou duší a vidí především jejich jasné a krásné stránky. Je to s ním zrovna jako s Manesem, jak jsme předešle podotkli. Je to charakteristické. Schwaiger, jenž pobyl též déle na Slovácku, namaloval také několik typů slováckých a opět docela jinak a vybral si je z jiné třídy obyvatelstva. Pokud jsem tyto obrazy Schwaigrovy viděl, představují většinou nejchudší třídu, pastýře, „hadrláky" a podobné otrhance. Úprka má tyto lidi také, ale v celku má u něho převahu Slovácko, řekl bych, sváteční a „lepší".

Úprka maluje v slunci a na vzduchu, proto maluje přírodu vůbec. Věřím některým těm kritikům, že je způsob jeho malby zaráží. Ještě jsme plnému vzduchu nepřivykli. A také Úprkovy barvy brzy vyzrají.

Některé obrazy již teď jsou skutečný chef d'oeuvre: večerní návrat z pole a zachycený na turkynisku záblesk posledního slunce — ohínek na poli a ležící kolem něho pastuchové a pod. obrazy jsou v barvě a vzduchu znamenité. O veliké jízdě králů slyšel jsem slovo, že prý postavy jsou příliš vážné — myslím že ne, ačkoli jsem takové jízdy nikdy neviděl; nepochybuji, že jezdcové pojímají věc velmi vážně a že tedy Úprka podává dojem správný. Co do barvy a světla, byla úloha velmi těžká — slunko na té nestejné modři, červeni a černi šatstva klobouků a čižem, k tomu prach vydupaný koňstvem a diváctvem, to všecko není oříšek malý. Ale i ten Úprka rozlouskl šťastně.

Že Úprka jako umělec pravý je malíř pilný, nechtěl bych ani vytýkat zvláště, kdyby u nás o domněle bohorovné tvořivosti umělecké nebyl předsudek tak zakořeněný. Právě na Úprkovi vidět, jak svou pracovní energií přemáhá látku a tradici, — není pravda, že by u nás nemohli se vyvíjet umělcové samostatní. Kdo svým býti chce, skutečně chce, ten to dovede, a akademie mu v tom nezabrání.

*

Letošní umělecká výstava Rudolfinská zůstává celkem podobna dvěma předešlým, jež vydatně rozšířily a obohatily obsah pražských výstav a zároveň povyzvedly umělecký obzor našeho obecenstva. Stalo se to hlavně — vedle značně zvýšeného rozvoje našeho domácího umění, na němž nám přirozeně nejvíce musí záležeti a jehož nejúsilovnější podpora má býti čestnou povinností takové společnosti, jakou jest „Krasoumná Jednota pro Čechy“ (proč ne „pro království České“? — jaká to opatrnost!) — stalo se to tedy hlavně dvěma příznivými okolnostmi: pořadatelstvu výstavnímu poštěstilo se získati k několika vynikajícím Francouzům, Němcům, Španělům řadu znamenitých malířů anglických a skotských, třeba ne nejpřednějších, ani těch, kteří pokaždé nejdříve se vyslovují, přece vždycky více než pozoru hodných. Byli to především krajináři, kteří zaráželi a podivem naplňovali svým hlubokým pojímáním přírody, bystrým vystihováním jejího rázu a jejích nálad a vysokou uměleckostí ve vyjadřování prožitých a procítěných dojmů. Překvapovala síla výrazu, klid a pevnost kresby, mohutné a při tom lehké ovládání barev ... Druhé obohacení našich Rudolfinských výstav přinesla umění grafická, tento intimní druh všeho umění, v němž si doba nejnovější tak zalíbila. Tu poznali jsme vzácnou, vznešenou řadu básnivých a filosofujících mistrů, a byli to opět Angličané, k nimž však přidružili se Němci i Francouzové. A tak představili, se nám vybraní hosté Herkomer, Shannon, Legros, Watson, — Klinger, H. Thoma, O. Greiner, Steinhausen, Eckmann, Liebermann — Raffaelli, Lunois — a j. a j. ... A k nim připojili se i naši umělci, z nichž hlavně dva mladiství „tovaryši“, v tu dobu nezavírající snad ještě za sebou dvéří akademických, donutili pozorovatele, aby si zapamatoval také jejich jména po těch hořejších. Byli to Max Švabinský a Jan Preisler.

V širokém tom rámci zůstává i letošní výstava. To ono jméno se sice nedostavilo, ale přišlo jiné náhradou. V V. sále prvního patra můžeme se opět navnazovati uměním skotských krajinářů, jejich zralým smy-

slem pro přírodu, pro její vzduch a jas a tóny; můžeme se i u několika Meissonierů zastavit a jejich virtuositou poradovat, zrovna jako v přízemku opět západoevropským uměním grafickým.

Ale „vřeť každému srdce po jazyku svému“ ... citoval už Dobrovský. A proto nejdříve k našim! K tomu jejich jazyku, jenž má být jazykem naším; k jejich duši, jež má být duší naší. Není krásnějšího putování nad putování k lidské duši, nad hledání jí, nad ponořování se v ni. Ale není také delší pouti, namahavější. Kdež dojít plnosti plné?... Ale vždyť tušit ji můžeš i v prostém kvítku...

Nuž tedy k našim! A rozumí se, především k starším, vlastně „starším“. Na dvě skupiny — zcela jen pro sebe — si je dělíme: Aleš, Schwaiger, Jennewein, Pirner — Mařák, Brožík, Hynajs, Knüpfer, Ženíšek, Schikaneder atd.

Aleš nebýval hostem v Rudolfinu, pokud nám známo. Letos vystavuje, jakoby „credo“ své, hejtmana táborského, Kunše z Bělovic, jenž s plným přesvědčením za něho mluví — nehledaně, řízně, pádně.

Schwaiger, jakoby chtěl ukázat, na kolik dílů duše jeho je rozdělena, a v každém zůstává celá, zaslal „Gloribusstrat v Bruggách“, „Selský dvůr v Čechách“ a „Valašskou chalupu“. Což o nich říci nového? Starého mistra v charakteristice tu vidíte — mistrovství je tu ovšem větší než „stáří“. Učit se možno na těch třech krajinkách: jistotě, lehkosti, jednoduchosti v kresbě i malbě; hře světla a mihavosti stínů; úsečnému, rázovitému vystihování různých typických jednotlivostí i různého charakteru celkového, veškerého ovzduší. Na př. Valašská chalupa (č. 179.) — jak tu vystižen a plně a živě podán je ráz horskosti, polodivoké, rozházené, „plné ladu, neshody“, a jaká tu „divná hudba přírody“! Jaké to teplé stíny, prošlehované letním sluncem! Zdá se ti, že se pozvolna, kradmo plazí. Cítíš, jak dýchají sem hory, takovým silným, zdravým, kořenným dechem. A jak to zas tam svítí!... Skupiny dětí, tak pravdivě dětské, jak ty ve vozíku, tak ony ve stínu, oživují rozmile výtečný tento obrázek.

Škoda, že nemožno více viděti ze Schwaigerovy mnohostranné činnosti. Poznalo by se, jak on, jenž před Sattlerem kreslil a maloval své „Novokřtěnce“, samostatně kráčí za podobným cílem, jako tam W. Crane, W. Morris, onde E. Grasset a j. Jeho freska, v duchu středověkém, ale bujivou originalností proniknutá (sv. Jiří, Madonna, sluneční hodiny a j.); jeho illustrace, vlastně dekorace knih; jeho miniatury, nad nimiž by se pozastavili moderní angličtí illuminatoři: Mrs. Traquairová, Macdougall, Reuter, Clegg; jeho pohádky, jeho handrláci atd. atd. — všecko to, s pečetí prave uměleckosti, řadí Schwaigera k nejmodernějším mistrům, kteří přetrvají řadu všelijakých —ismů, poněvadž jsou svoji.

Jennewein a Pirner nevystavil ničeho. Mezeru tuto cítit.

Mistr Mařák, velmi řídký host našich výstav, vystavil ve dvoraně dva chlubné naše hrady, Karlštejn a Zvikov. Určeny jsou na výzdobu schodiště Zemského musea a budou mu také výmluvnou okrasou. Už místo, s něhož se umělec zadíval na tyto hrady, svědčí o mistru nejen malíři, ale i básníku. Platí to zvláště o Zvikovu. Viděli jsme už hrad ten

dříve v Rudolfinu, ale s místa jiného zachycený, na jeho nevýhodu. Mařákův Zvikov zjeví se před vámi jako hrdý paladin, nalomený sice stářím, ale nezlomený, vzdorný. Působí však též neobyčeně malebně, sám sebou i svým okolím a vzduchem. Jakési zamžení jemné, přitlumující světlo a barvu, svítí melancholicky dumně. Touž malebnost umělec snažil se zachránit i Karlštejnu, hledě zlahodit, změkčit, oživit, zpestřit těžké, tvrdé, mrtvé, nehnuté tóny nových střech, slohové to restaurace pouze k vůli slohu a nikoliv s uměleckým zřetelem k celému okolí, aby celek byl uměleckým obrazem. Srovnáme-li Karlštejn Mařákův s Mockerovým a pozorujeme-li stanoviska a snahy obou, vidíme tam poetu — tuto gramatikáře, ovšem znamenitého, ale nikoliv poetu. Tam toho Karlštejn zpívá:

Chci pět a smát se, stkvít!
Chci s větry se rvát a bít!

Ale gramatikář honem běží na to se správností, přesností a — vizte! úzkostlivě opravuje k vůli gramatice:

Chci pěti, smáti se, stkvíti!
Chci s větry se rváti, bíti!

Takový asi je rozdíl. Tam ten je libozvuk, rytmus, tam ten vzlet, energický, junácký ráz. Ale ovšem zůstává správnost. „V jazyku spisovném náleží přednost infinitivu s-t i“. Mutatis mutandis — totéž v architektuře (při Karlštejně, Sv. Apolináři.)

V též dvoraně vítá vás veliký obraz mistra B r o ž í k a: Přiženění zemí koruny České k domu Habsburskému. Obraz ceremonielní. Kus ohromné práce — přes 80 postav! — kterou umělec ku podivu rychle vykonal, téměř za půl roku — důkaz o jeho veliké virtuositě. A při tom je to práce důkladná. Prohlížíte figuru za figurkou a uznáváte: ta hlava je jako vytesaná; tato postava celá — znamenitá, na př. císař, král; všecky ty látky, koberce, barevná okna, kříže, meče, skvosty, mitry atd. — vše je tak pravdivé, věrné, plastické — — ale při všem tom umění zůstáváte chladni: cosi tu chybí, celkový dojem se nedostavil. Stojíte dlouho a pozorujete. Vžili jste se už do společnosti té, a zdá se vám: toť teprve zkouška k zítřejší slavnosti. Tady kdesi vedle mne stojí nejvyšší dvorní obřadník a řídí všecko. Slyším jeho pokyny: „Tak — tak — prosím — dobře — velmi dobře! Vaše Císařské Veličenstvo ráčí velmi dobře klečeti... Vaše Milost královská ráčí rovněž výborně státi. Nelze ani líp... Rovněž Vaše Jasnost, pane vévodo z Münsterberku... Vy, pane biskupe z Přemyslu, račte i zítra podpírati si tak bradu...“ atd. atd. A všechno dává pozor na tyto pokyny, aspoň v popředí, ale nechová se ještě dosti slavnostně. Ví: dnes nejde to ještě doopravdy. Nezachvělo se všecko, neproletěl chrámem živý šum a ruch, nepohnul se mrtvý vzduch, to zamrlé, neslavnostní ovzduší...

H y n a j s vystavil perlu: podobiznu ušlechtilé, jemné mladé dámy s rozkošným děckem, zvědavě hledícím na portretistu. Jaká matička a děcko, taková i malba. Znali jsme už tento klenotek z anglické publikace r. 1894; tím žádoucněji zastavili jsme se před originálem, plným

něhy, vřelosti. Jak šťastně je zachycen lehký ruměnec na hebké tváři matčině, takový čistý, mladičký, skoro ještě dívčí, svěží.

Knüpfer zaslal opět několik hukotů a šumotů mořských, ale čím nás překvapil nade všecko, jest jeho „Lodník z Porto d'Anzia". Silný, slaný dech moře ovanul mne z této drsné, osmahlé, vráščité tváře bohatýrského starce plavce! Kol brunatné tváře rozcuchaná brada, zrovna jako kusy mořské pěny. A velkýma očima, veselýma a dobrýma, mhouří jako rozpálené poledne. To není Böcklinovec, ale skutečný, živý Poseidonovec, pán moře, jenž jakoby přímo z moře, po böcklinovsku, byl se vesele vynořil, i s tou faječkou. Síla, zdraví, klid hledí z něho — spokojenost po notné rvačce s mořem — — ach, jak ta faječka chutná! . . . Ó, buď pozdraven, Poseidonovče, v době tasemnicovitých dekadentů!

Ženíšek Fr. vystavil tři podobizny. Z nich zalíbila se nám podobizna staré hraběnky: je v ní dobře vyjádřen distinguovaný tón.

„Večer" Schikanederův, jako lonský „Soumrak", je komorní hudba v barevných tónech. Pěkný, náladový obraz. Na jeho duhových tónech tichými, vzdušnými kročeji, jako čarovně zteplený vánek, kráčí poesie vzpomínek, modlitby, snů . . . Ale jaké to světlo z venčí? Jaká umělá ruka tvořitelova tu aranžovala a kynula: „Buďtež tóny!" —?

(Dokončení).

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Počínám básněmi Josefa Holého „Památník a Skokády“ a Klášterského verši „Vzpomínky z Italie“. Prvou knihu napsal a vydal začátečník jasného a dosti pevného názoru na život. Některé jeho myšlénky překvapují svou určitostí, hotovostí. Jenže tu jistou myšlénkovou hotovost měl si zachovat i při vydávání sbírky. Bylo by stačilo o sto stran méně. Vím, že právě v té neurovnanosti, v těch verších neladných, hrubých, bezvýznamných, střídajících se s verši nevšedních myšlének mohou spatřovat mnozí prvotní nespoutanost básníkovu, jehož nepropracovaný talent valí se tu před očima čtenářovýma celým neregulovaným řečištěm, ale mluví-li básník sám o jalovosti a bezcennosti dnešní poesie, proč nebýt prakticky autokritickým a nejen theoreticky, jak jeví se v úvodě a doslovu? Ale již tedy nechť! Třeba nutno knihou se prokousávat, je i tak významna a významné je, že spisovatel vědomě neubírá se vyšlapanou cestou moderní poesie, že chce něco jiného, svého — — že hledá.

Vzpomínkami z Italie připomněl mi p. Klášterský, že dnes již není, co bývalo. Jen si představit, jak před šedesáti, sedmdesáti lety bilo srdce takovému nějakému básníku, zrozenému na dalekém severu, když po dlouhé cestě dostavníkem a plachetní lodí poprvé vkročil na půdu Italie! Dnes však již Italie není zemí illusí ani zemí vyvolených poutníků. A pak po těch mnohých verších o italském nebi, o nocích na břehu vlahého moře, o cypřiších, o oranžích — o Římu, Florencii, Benátkách atd. atd., po těch mnohých básních, kterých již dosyta jiní dřív napsali, básník nepověděl nic nového.

Také trochu socialní poesie! Aug E. Mužík vydal k prvému máji Epištolu českému dělnictvu. „‚Který z vás jest člověk, jehož kdyby prosil syn jeho za chléb, dal by jemu kámen?‘ A my zatím dělnictvu našemu dáváme kameny — literární, filosofické, theologické, politické — — —“ napsal v České otázce T. G. Masaryk.

„Vy chléb jste žádali, my vám dali kámen.
My vašich hrubých, těžkých, dělných ramen
jen po lokajsku k nošení jsme měli . . .“

čteš asi podobně v básni Mužíkově.

Mně nad toto uznávání viny líbí se v básni ještě poznání autorovo, že vlastně po otci a matce sám cítí se blízký t. zv. nízkým a že vzpo-

mínka na bývalý domov nutí jej ctít dělnictvo a snažit se je chápat. Jen o národnosti však nechtěl bych poučovat dělníků. Stačí chápat a jednat — a fikce nenárodnosti se rozplyne.

Z původní belletrie četl jsem Illuse Sofie Podlipské — a Kytici paprsků J. J. Svátka. Illuse jsou románem staré façony, napsaným před dvacíti lety a vydaným nyní Libuší. Jakési poukázání na ženskou otázku! Posuzovat však knihu spisovatelky, náležející již jiné generaci, bylo by spíš na místě jen při posudku celkové činnosti Sofie Podlipské.

A co říci o Kytici paprsků? Před dvacíti lety bylo by se autoru namlouvalo, že vzbuzuje naději, státi se salonním spisovatelem. Tehda s oblibou čítaly se u nás povídky s nadpisy: „Valčík", „Klavír", „Růže", „Náměsíčná" atd. Dnes také sice často není k spisovatelství třeba myšlének, ale zase modernější routiny. Na čase dnes je — — — — — ale toť starost autora Kytice.

Z překladů tentokráte zaujal mne italský román Speraniové „Manžel". Přeložil K. Klostermann, vydal J. R. Vilímek. Je to román, jemuž podkladem ženská otázka a n. b. román, psaný ženou! Dokument tedy k ženské otázce, jehož význam se mi jeví v tom, že podává příspěvek k psychologii a životnímu nazírání dnešní ženy. A neběží mi tu ani tak snad o hrdinku, jejíž historie v románě se odehrává, jako o spisovatelku samu. Všechny ty ženy, které dnes píší a bojují — ať se jmenují Gnauck-Kühnová, Gižická, Ewartová, Marholmová atd., všechny mají a budou mít v budoucnosti význam nejen svými spisy, ale především i tím, že budou a zůstanou typickými zjevy dnešní ženy, usilující se vymanit z dosavadního stavu, nespokojené a toužící, za každou cenu přesvědčené o nutnosti nové životní posice. Představme si dnešního myslícího muže, jak se všech stran narážejí na něj různé a nejrůznější proudy, jak se v něm křižují a jakou nelehkou úlohou je, aby se vyznal, aby si ujasnil a dobře viděl. To platí i o dnešní ženě, stojící v proudu kritické doby. Ale jí ujasnit si a dobře vidět je tím tíž, poněvadž celkově musí a má víc v sobě co přemáhat než muž. Proto také vnucuje se člověku samo sebou, aby s větší láskou a uznalostí sledoval ty různé zápasy a pokusy dnešních žen, třeba často i pochybené zápasy a pokusy.

Speraniová ve svém románě jeví se mi také takovou zápasící a hledající ženou. Na své hrdince, již nazvala Sylvií, demonstruje právě takový zápas dnešní ženy, chce ukázat přechod od starého k novému. Avšak nezdařilo se jí, neukázala. Sylvia její na konci je právě touž, jako byla na počátku. Oč běží? Sylvia sama zpovídá se v listě: „Pamatuji se, že přes to, že jsem nechovala žádné lásky k Tulliovi, ráda jsem si ho brala. Zdálo se mi v pravdě, žeť věc velmi krásná, vdávati se za tak mladých let a bráti si muže třicítiletého, po němž toužilo tolik žen." Bylo jí tehda sedmnáct let a vystudovala právě dívčí lyceum. Nemilujíc však muže, nebyla s ním šťastná. A Tullio, nenalézaje lásky, vrátil se k starým mládeneckým zvykům, k lehkým láskám a orgiím — a výsledek: Sylvia odešla od něho. Sama pak započala žít na svůj účet s důstojníkem Albertem, kterého již za svobody jako žákyně lycea milovala. Měli syna, Alberto však později ji opustil, oženiv se bohatě, co

Sylvia zatím jala se studovat medicinu, chtíc se postavit na vlastní nohy. Na živobytí při tom vydělávala si tělesnou prací. Polírovala zlato. Konec konců touží však po ní a chce s ní zase žít i její bývalý muž Tullio, i Alberto rád by se k ní opět vrátil, nejsa šťastným po boku ženy, již si vzal pro peníze. Mezi oběma muži dochází k souboji, v němž hyne Alberto, načež po několika letech nových zápasů Sylvia přec přijímá Tullia na milost a zahajuje s ním nový manželský život.

Spisovatelka velkou úlohu přikládá lásce v životě ženy. Pokud jí rozumím, chtěla ukázat, že i žena v jistém případě má právo žít podle svého. Může-li muž přezírat manželství a žít volně, proč ne i žena? Proto také Sylvia prodělává takovou evoluci: od manžela k milenci, od milence k manželovi. Spisovatelka hájí po této stránce rovnost ženinu, protestuje proti zákonům a mravům, které tu nadržují jen muži. Je-li zásadou ženské otázky „rovnost ženy s mužem“, je protest její ovšem oprávněný, jiná otázka však, je-li muži co závidět jeho nespoutanosti mravní. Tolstoj Anně Karenině dal zhynouti za nevěru samovraždou, kdežto bratr její Štěpán, nevěrný manžel, dál bonvivantsky světem si vykračuje. Jen žena cítí vinu, jen žena za nevěru dle Tolstého je nešťastna. Speraniová dovedla se přenést. Ale nepoložila otázku: „proč ne i muž?“ nýbrž „ne-li muž, proč ne i žena?“

Její Sylvia bouří se proti jakékoli nadřízenosti mužů, avšak konec konců její myšlení stále zaujato je mužem a t. zv. láskou. Spisovatelka to cítí, vidí také právě v lásce slabou stránku ženinu, bojí se, že na tomto poli ženu čekají ještě mnohé zápasy. V její Sylvii, jak praví, je kus ženy bývalé, vrozená potřeba bývalé otrokyně zbožňovati svého pána, obdivovati se mu, ať činí cokoli, považovati ho za nesmírně vyvýšeného nad sebe a nad všecky druhé. A je v ní také dle její vlastní analysy kus ženy nejmodernější, kus oné ženy, jež zvítězí prý v budoucnosti, ženy, mající ostrý smysl pro rozbor, potřebu bádání a posuzování: pud naprosté rovnosti a důstojnosti lidské, jež není bývalá důstojnost ženská. Nutí ji cosi vybouřiti se proti veliké nespravedlivosti, proti vší křivdě. Nazývá si to psychickým stavem přechodu, z něhož doufá časem vybřednout. Zatím však klesá zpět, podléhá. „Miluji ho, milovala jsem ho vždycky, i když jsem za to měla, že ho nenávidím: milovala jsem ho proti své vůli, proti svému přesvědčení a ustupuji konečně ubohý atom, *znavena bojem*, ustupuji přemocné síle osudné, jež se *směje všeliké naší theorii, všelikému našemu odboji*.“ Špatné vyhlídky! Aby však přece alespoň ženu budoucnosti vymkla nebezpečí nynější lásky, vymyslila si spisovatelka theorii, dle níž láska prodělá nejdůležitější evoluci ze všech evolucí. Živel náruživostní, živel rmutný, jenž činí z lásky muka tolikerých duší, bude muset ustoupit, sympatie intellektuelní bude převládat a stane se prý podkladem nejdokonalejší shody božského opojení. Pak prý nebude již tížit našich duší slepá fatalita. Duše naše nebudou unášeny zrádně jako nyní, ale budou se poddávat svobodně, na základě bezpečného výběru.

Toho Sylvia ještě nedovedla. Ale spisovatelka přes to vidí v ní vzor dnešní ženy — ne sice ideál budoucnosti, to však, čím dnes žena může a dovede být. Proto navlekla na tu Sylviu postupem děje různé

emancipační šaty, jenže šaty Sylvie nezměnily, pod těmi šaty Sylvia je a zůstává starou ženou, jak na konci se ukazuje. Nebyl to ovšem úmysl autorčin, ale mně to její román povídá. Povídá mi, že ženská otázka či lépe kořen ženské otázky nespočívá v tom všem, co propaguje román. Nespočívá jen v tom, aby žena na př. byla doktorkou, jako se stala později Sylvia, nebo aby si dovedla opatřovat jen živobytí. Doktorkou a ještě něco k tomu, stejně jako platí o mužích! — — Ale Speraniová byla by se tu musila povznést nad sebe samu, musila by sama být jiná a pak by také její Sylvia byla jiná.

Co se tkne umělecké stránky knihy, je sestrojena po francouzském způsobu. Nejednou příliš romanovitě na úkor přirozenosti a pravděpodobnosti.

V knihovně Zlaté Prahy vyšly překladem „Okkultické novely". Napsal Gilbert Augustin Thierry. Spisovatel sám si praví: „Studování člověka musí cesty své hledati mnohem výše nad člověkem. Spravedlnost trvalá a neúprosná, ovládající tajně dějiny rodin a pokolení celých, konflikt osobnosti lidské a nevyhnutelného určení atavismu, zodpovědnost závažná, přenášející se na děti, záhada suggesce. — — toť některé myšlénky, jež naskytají se úvahám a touhám umělce-myslitele." Jenže okkultické novely ty myšlénky a úvahy čtenáři jen napínavě nadhazují, o opravdovém však řešení nějaké záhady nelze mluvit ani v jedné z nich.

Ostatně ve dvou z těch tří povídek lépe by bylo hledati vysvětlení v nitru člověka, ve vlastní vině a hlasu svědomí, než studovat člověka nad člověkem. *Z.*

Výroční zpráva Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko v Praze za správní rok 1896/97.

Ze všech českých organisací národohospodářských „Vývozní spolek" vede si nejčileji. Mnoho přičinění jeho maří se nesmělostí a konkurenční závistivostí jednotlivců (na př. přijímání společných obchodních cestujících a zástupců pro menší skupiny odborné, seskupování výrobců ke společnému nákupu surovin a odbytu výrobků), netečností k účinné reklamě (vydávání adresářů českého průmyslu a obchodu) a nereelností při plnění objednávek zástupcem zjednaných, zpráva výroční obsahuje však tolik dobrých pokynů a myšlének a svědčí o tolika nábězích, z nichž jen málokteré nerozbíjejí se o slabost (hospodářskou i morální) našich lidí, že je věru podivuhodna trpělivost, s jakou pracující živlové ve spolku bez — jinak až příliš odůvodněné — omrzelosti krok za krokem s jednotlivci o vlastní jejich prospěch zápasí a je bez vůle a proti vůli jejich postrkávají. Některé zprávy o cestách zástupců a členů spolkových čtou se jako malé monografie národohospodářského života našeho. *G.*

T. Šílený, **O vzdělání aesthetickém na středních školách.** V programě vyššího gymnasia v Brně. 1895, stran 40.

Dr. Frant. Šujan, **Kytice po stránce aesthetické s rozborem „Pokladu".** V programě téhož ústavu. 1896, stran 34.

Souhlasím úplně, že vychování na školách středních má směřovati k aesthetickému vzdělání žáků a horlivá snaha obou spisovatelů v té

příčině jest hodna všeho uznání zvláště vůči suchoparu toho „nenahraditelného“ filologisování, které samou starostí o správnost akcentovou, o vokabuláře a kollektanea pro vlastní krásu antických plodů nemá smyslu. Spisovatel prvního článku vyhledává velmi svědomitě ba skoro úzkostlivě v organisační osnově, v instrukcích a v literatuře důkazy pro oprávněnost snahy své, ačkoli myslím, že se rozumí samo sebou, že nejvyšším cílem výchovy vůbec jest zušlechtění mysli a srdce člověka a že vědění jakékoli, není-li základem žádoucího vkusu a mravního jednání, nemá ceny. Jen v této snaze záleží idealismus vychování, na kterém si přátelé humanistického směru tolik zakládají, nikoli v prostředcích, jimiž se domáhají jeho uskutečnění. Proto rádi zaznamenáváme, že prof. Šílený i realným školám přisuzuje schopnost ideálné snahy vychovávací, an i od nich důkladnější průpravy aesthetické žádá. Rovněž spatřujeme právě ve snaze obou spisovatelů po lepším aesthetickém vzdělání žákův přiznání třeba nepřímé, že hlavní věcí výchovy je duch, kterým se nese, a že ten duch není dán látkou na př. latinou nebo řečtinou, jakož nadšení přívrženci klassicismu se domnívají, idealnost povahy progymnasijní výchovu konfiskujíce.

Než jakož v této hlavní věci, z níž vyplynula snaha našich spisovatelů, souhlasíme, tak nelze nám uznati, že by prostředek, jímž chtějí nedostatku aesthetické průpravy čeliti, byl vhodný. Domnívajíť se, že jest třeba za tímto účelem žákům gymnasijním vštěpovati základy všeobecné aesthetiky a sice aesthetiky systému Herbartova. Žák má rozuměti čteným básním a dovésti nejen cítiti, nýbrž také říci, proč se mu báseň líbí. To dovede — dí Šujan str. 4. — když induktivním způsobem byl již poznal aesthetické formy, kterým dokonalá báseň jakožto dílo umělecké vyhovovati má. Tedy: základy herbartovské aesthetiky mají se žákům proto vštěpovati, aby mohl říci, proč se mu báseň líbí. To jest tenor theoretických vývodů spisovatele prvního a vodítkem jeho návrhů, a to jest základ rozboru ballad Erbenových, který podává spisovatel druhý. V tom vrcholí prakticky snaha jejich povznésti vzdělání aesthetické na našich školách.

Pomněme však, že u mladíků gymnasium opouštějících běží a může běžeti jen o zušlechtění vkusu t. j. žádáme, aby mladík takový krásu pochopil, kdekoli ji najde v přírodě, v společnosti, v umění, aby byl vnímavý pro krásu, aby měl pro ni smysl. Aby pak se někomu něco líbilo, není zajisté třeba, aby věděl, proč se mu to líbí; to je vyšší stupeň, jaký nacházíme a očekávati můžeme u umělce nebo kritika, a tak daleko výchova gymnasijní nemůže postoupiti. Člověk nemusí znáti aesthetickou theorii a může míti vkus ušlechtilý t. j. býti schopen libosti z dojmů, které aesthetika za krásné vystavuje.

Aby na někoho působila hudba, aby měl z poslechnutí požitek, nemusí znáti ani theorii hudební techniky ani zákony harmonie ani pravidla hudební aesthetiky; hlavní jest, aby měl v mysli dostatek představ, které by dovedly zvuky skladby rozpoutati, rozvlniti, aby z toho vznikla nálada; tu cítí člověk, ale nerozumuje o ní. Pěkně naznačil ten poměr mysli k dojmu James Mill; horal, který pase stádo na stráni, není dotknut zvukem zvonců, ale na touristu působí zvuky ty nevýslovně do-

jemně, poněvadž v něm vzbuzují upomínky všeliké. K tomu přece není třeba theorie; nýbrž naplniti mysl představami, které by umožnily účinek žádoucí, a v tom záleží pěstění vkusu.

Chci-li tedy, aby někdo z hudby k Prodané nevěstě měl více než libost, kterou působí ladná, rhytmická hudba na každý zdravý sluch, upozorním jej na přiměřenost hudebního výrazu k charakteru osob, na souvislost hudební deklamace se slovním výrazem myšlének, na malebnost hudby, na to, jak vhodně orchestr opakuje motiv lásky, když Mařenka vzpomíná na Jeníka, a nebudu jej mořiti výkladem forem síly a vyrovnacího závěru. Bez theoretických výkladů poučím žáka o mistrovství Alešově, když upozorním na věrnou charakteristiku jeho kreseb. Stalo se mi, že kdosi nazval Aleše mazalem. Ukázal jsem mu titulní obrázek z Vánočního alba někdejšího časopisu Ruchu a upozornil jsem jej, jak vykreslen jest hošík klouzající se. Několik črt, skoro jeden tah a přece tak výrazně zachycen pohyb, že upozornění to stačilo, aby se dotyčná osoba dívala na Alešovy kresby jinak. Podobným způsobem dějí se výklady básní a návod k jich pochopení, aniž by se musilo o theorii všeobecné aesthetiky zavaditi.

Naproti tomu jest jisto, že znalost theorie nezaručuje ušlechtilost vkusu. Kdyby nic, tož příslovečné pedantství školních aesthetiků jest toho důkazem. Jak často vzdor všem theoriím učiní nás teprve životní zkušenost schopnými pochopiti některý básnický plod.

A jak se to má vlastně s tou theorií všeobecné aesthetiky? Jak známo, počal s ní teprv v minulém století Baumgarten. Před ním lidstvo dovedlo se bez theorie kochati v plodech umění, snad to dovede i nyní, zvláště, dokud nebude docíleno jednoty v základních pojmech, bez níž theorie zůstává jednostrannou a pro vzdělání neplodnou.

Než dejme tomu, že jest záhodno theoretisovati s mladíky a vizme, jak se v té příčině osvědčuje Herbartovská theorie. Základ její tvoří formy aesthetické, jež odvozeny jsou z poměrů představ, jež však samy o sobě nepodávají vysvětlení, proč se takový poměr líbí, nýbrž pouze konstatují, že se líbí. Na př. silné líbí se vedle slabého. Když tedy při rozboru básně nějaké dospěje se výsledku (Šujan str. 23.): „přirovnání, obrazy a obraty básnické se v básni jen hemží a rozmanitě střídají, což se nám líbí, poněvadž mluva vyhovuje — aesth. formě síly“: jest to jako bych řekl: báseň líbí se nám proto, že se nám líbí. A k vůli tomu tolik námahy? Formy aesthetické ve smyslu herbartovském jsou příliš abstraktní, než aby mohly býti vodítkem při vnímání plodu uměleckého; jsou příliš široké, takže se do nich vejde mnoho, co souvisí jen z daleka, a to zase svádí k nesprávnému zevšeobecňování pravidla. Množství obrazů na př. líbí se v Erbenově Pokladu — vyhovujeť to dle Šujana formě síly, — co počne však žák s bombastickou nějakou básní? na př. se Štítem Herakleovým? Co řekne jemným zvukům ze vzdálí zavznívajícím? jak pochopí „sílu“ obrazu? sílu satirického šlehu? Je pravda všude dá se nalézti důvod záliby, to nepopíráme, ale ten důvod je vždy jiný. Jaký prospěch tedy má žák, žekne-li se mu, že tu všude učiněno zadost formě síly? Myslím, že více má žák z analysy Šujanovy, pokud se neodvolává k formám aesthetickým. V tom smyslu uznáváme jeho

práci; že by však byla praktickým osvědčením návodu podaného Šileným, to nepřiznáváme.

Není dobře při tom odkazovati k ethickému momentu vychování. V ethickém smyslu musí člověk zajisté býti i kritikem a umělcem, neboť musí jednati a tudíž musí znáti pravidla, jak má jednati. V aesthetickém ohledu nemáme zákonníka analogického normativní ethice čili morálce; nic nekáže nám: to se ti musí líbiti; proto theorie aesthetiky nemá vliv na vkus takový jako příkazy morálky na vůli.

Pro pěstování vkusu aesthetického zůstane nejdůležitějším, jako to dosud bylo praktikováno, umožňovati přirovnávání dojmů z různých předmětů záliby a tím přirovnáváním vkus cvičiti a tříbiti. K tomu napomáhá jednak co možná časté zaměstknávání se s krásnými předměty, jednak poznávání života lidského ve vývoji, znalost jeho potřeb a ideálů, znalost srdce lidského; dále náhled do tvorby umělecké (kreslení, zpěv), do dějin umění; psychologická analysa citu vůbec a vkusu zvláště, jak ji může podati vyučování psychologii v třídě nejvyšší, a četba takových spisů, jako je Lessingův Laokoon! Jak málo zde theorie, jak mnoho poučení. V tomto smyslu budiž také podáván rozbor básní přiměřeně stupni vzdělání. Ale o theorii všeobecné aesthetiky platí plnou měrou známé slovo: Grau ist sie! *Kí.*

ZPRÁVY.

Dělnická akademie konala (2.) svůj valný sjezd. Akademii podařilo se zatím uspořádat čtverý kurs (anatomicko-hiegienický, z českých dějin, zákonodárství a pravopisu) a zařídit veřejnou čítárnu. V odboru ženském měl zatím jen několik přednášek a kurs zdravotnický. Odbor dramatický pořádal několik divadelních představení. Sjezd rozhodl se nepřijímat 300 zl. městem Prahou Akademii poskytnutých, také se vyslovil pro zřizování dělnických tělocvičných spolků, jelikož tu i tam dělníci pro své smýšlení politické ze sokolských spolků byli vyloučeni. Obojí usnesení charakterisuje náladu dělnictva způsobenou nerozumnou štvanicí mladočeskou. — Výbor Dělnické akademie hodlá nyní pracovat úsilněji; zatím vadily starosti o agitaci volební a t. p. Obzvláště přikročí se také k vydávání poučných spisů a brožurek, aby členstvo mimopražské mělo většího zisku.

Slovanské museum v Plzni. Plzeňský Obzor (1. května) přimlouvá se za to, aby pomocí městského průmyslového musea zřízeno bylo v Plzni museum Slovanské. Idea vznikla tím, že p. Ed. Valečka nabídl městskému museu část svých ruských sbírek pro zvláštní ruské oddělení. — My se své strany pochybujeme o hodnotě řečených sbírek p. Valečkových; za to však dovolujeme si říci něco jiného: Nebylo by na čase, aby Plzeň nějak účinněji vystoupla v kulturní a politické práci národní? Není to divné, že město po Praze druhé nemá ani svého deníku? Není to smutné, že v Plzni neorganisuje se čilejší život literární a vzdělávací? Kdy konečně počneme s tou svou „autonomií“ a neponecháme všecko naše kulturní snažení nahodilým nápadům několika pražských kroužků? V Anglii, v Americe město tak bohaté založilo by si svou universitu, mělo by veliký dům pro své dělnictvo, mělo by vzorné veřejné čítárny atd. atd.

Upravení národní daně. Nákladem okresního výboru lounského vydána brožurka navrhující, aby výlohy na národní obranu stejnoměrně rozpočtěny byly na okresní zastupitelstva (a Prahu). Příklad rozvrhu: Jestli že Ústřední Matice, Jednoty Pošumavská a Severočeská potřebují 320.000 ročně, musily by přímé daně zvýšeny býti asi o 1·8%; dle toho platil by rolník z korce pole 3 kr., venkovský maloživnostník 9 kr., vlastník domu ze 100 zl. nájemného 25 kr., professor IX. dietní třídy 63 kr. atd. Ze 126 zastupitelských okresů jen 7 okresů odevzdalo více, než autor pro ně vypočítává, 119 okresů odvedlo méně. — Naše otázka: není pro národní daně spravedlivějšího měřítka než přirážka k uznaně nespravedlivému klíči bernímu?

Havlíčkova myšlénka. Havlíček hned r. 1848 si přál, aby se na nižších i středních školách vyučovalo politice; na vídenském sjezdě středoškolských professorů přijata resoluce, aby se na středních školách žákům podávaly nejpotřebnější vědomosti o ústavě, o zřízení obecním a státním, o národním hospodaření atd.

Studentský Sborník započal vycházet jako volná revue studentská, přístupná myšlénkovým proudům všem. „Úkolem jejím bude pracovati k intelektuelní i mravní reformě v českém studentstvu. Nemá tedy býti jen odleskem dnešního jeho stavu a výše, ale má přičiňovati k lepší změně a pokroku. Má dále informovati českou veřejnost bezprostředně o skutečném stavu myšlení a cítění valné části české mládeže a tak aspoň z části zabraňovati, aby vzájemné nepochopení ku škodě celku nerostlo. Má konečně udržovati i spojení s ostatní mládeží slovanskou a tak vzájemným poznáním pracovati ke skutečné vzájemnosti.“ Obsah prvého čísla II. svazku: V Praze, v dubnu 1897 . . . — G. Žalud: Proti socialní demokracii: — Dr. Zd. V. Tobolka: Naše posláni. — Bk.: Settlementy univ. v Anglii. — Jaro Hilbert: Dávná modlitba mé matky. Odpověď na list. — V. Dyk: K „Vybouřeným smutkům“. — MUC. M. Babák: O dnešním stavu kriminální anthropologie. — F. K. Hlaváček: Demokratický nationalism polský. — Horažďovský: Učitelské ústavy. — Literatura. — Studentská hlídka. — Dopis ze Lvova. — Cizí obzory. — Směs. — V. Dyk: Mládež-football. Otevřený list p. Vrchlickému. — „Studentský Sborník“ vycházeti bude v druhé polovici každého měsíce, srpen a září vyjímaje. Během školního roku vyjde tedy vždy 10 sešitů. Předplatné obnáší ročně 3 zl., pro studenty přímo odebírající 2 zl., na půl roku zl. 1·50, pro studenty 1 zl. Jednotlivá čísla v knihkupectvích po 30 kr. v redakci studentům po 20 kr. Adressa: Jan Vaníček, právník a vyd. „Studentského Sborníku“, Praha II. 669.

Pomník Dobrovskému má být postaven v Praze, v druhém oddělení Karlova náměstí. Náklad asi 2000 zl., k němuž se nedostává ještě 1100 zl. (dary přijímá Fr. Neureutter v Praze, Jungmannovo náměstí 20). V Praze působí od deseti let „Beseda Dobrovský“, která ze svých příspěvků sebrala dosavadní fond. Pomník Dobrovského by byl ze syenitového podstavce a z poprsí, jež modeloval † sochař Seidan a jež v kararském mramoru provedl sochařský závod p. Václ. Žďárského v Praze. Mnozí se asi rozpomenou na model pomníku, jenž stál na jubilejní výstavě 1891 v sadech.

Spory o sv. Vojtěcha. Letos slavena 900letá ročnice mučennické smrti sv. Vojtěcha. Ostatky podle podání převezeny z Hnězdna do Prahy r. 1038. Avšak Poláci věří, a taktéž podle podání, že pravé ostatky jsou v Hnězdně, Čechové že si odvezli ostatky podvržené. Professor Kalousek rozhoduje se v ten smysl, že podání české je netoliko starší ale také hodnověrnější než polské. Nár. Listy užily příležitosti a udělaly ze svatého národního zrádce, germanisatora atd., protože nestál k obřadu slovanskému; „Katolické Listy“ prohlásily to za — hyenism; ale jinak „Katol. Listy“ zase navádějí své čtenáře, aby chytrým vystupováním mladoč. liberály získali klerikalismu — klerikalism římský klerikalismu slovanskému očí nevyklube.

Zednářství a římská kurie. V každém konversačním slovníku můžeme se dočíst, co svobodné zednářství je a jak je organisováno; je to přežitek z doby politické a náboženské nevolnosti, dnes bez většího významu a jako všecko tajnůstkářství pro politické děti. Nic méně však katolická hierarchie, zejmena rakouská, ze zednářství dělá hrozného strašáka; v loni v Tridentu byl dokonce protizednářský sjezd a sám papež Lev XIII. připojil se k této klerikální agitaci. Věc je poučná a vrhá na smýšlení a vzdělání vyšší hierarchie tak pronikavé světlo, že o historiích vížících se ke jmenu Miss Diany Vaughan a Lva Taxila stručně chceme promluvit.

Jak známo, je Lev Taxil plodný francouzský spisovatel protizednářský. Kdo jen trochu stopoval klerikální hnutí na př. ve „Vlasti“, jméno to čítal často. Taxil totiž přestoupil od zednářů ke katolíkům a vypisoval s neunavnou pílí všecky ty tajné hrůzy, kterých prý zednáři se dopouštějí. Lev Taxil zejmena také do podrobna věděl, co slečna Vaughan, pokud ještě se oddávala zednářství, tropila s čertem (jehož pekelné jméno: Bitru)... Tu nedávno Lev Taxil v Paříži svolal společnost a oznámil docela cynicky, že si svým obrácením vydělával peníze: Miss Vaughan byla chudou vychovatelkou a sloužila Taxilovi za sekretáře, posílajíc své informace o spojení zednářů s peklem a pekelníky různým církevním hodnostářům. Jak už řečeno, sám papež a jeho okolí věřil, že Miss Vaughan tyto své informace čerpá z pravého pramene.

Člověk by nevěřil, jaké pověry ještě dnes schopni jsou lidé a lidé vzdělaní. Kdo chceš míti ponětí o pověře, která se zejmena v části klerikálního tisku pěstuje systematicky, podívej se do tohoto spisu: Dr. Michael Germanns. Die Geheimnisse der Hölle, oder Miss Diana Vaughan, ihre Bedeutung und ihre Enthüllungen über die Freimaurerei, den Kultus und die Erscheinungen der Teufel in den palladistischen Triangeln, Feldkirch. Ze spisu toho čtenář si udělá představu o tom, co v „autonomním“ domově barona Dipauliho je možné! Anebo ať čtenář sáhne ke spisu francouzskému dr. Batailleа: Le diable au XIX (1893,— 4). Čtenář se na př. doví, že na Gribraltaru je jeskynná laboratoř ďábelská, kde se vyrábějí elixiry na rozšíření nakažlivých nemocí — autor, sám dr. mediciny, v laboratořích těch byl. Obcovací jazyk v těch laboratořích je — volapük atd.

Je celá a široko rozvětvená literatura, v níž se takové a podobné blbosti docela seriosně vykládají, aby „věřící katolíci“ před zednáři a ostatními nepřáteli církve dostali náležitý strach. Právě v řečeném Feldkirchu je klerikální tiskárna, která svými letáky a spisy zásobuje své čtenáře. Jak už vzpomenuto, zavlečena byla do věci také kurie, někteří kardinálové a papež sám. Konečně „Kölnische Volkszeitung“ smilovala se nad mozky křesťanskými a učinila o Miss Vaughan odhalení. V Římě nezbývalo, než ustavit vyšetřující komissi a tato komise konečně také rozhodla. Rozhodnutí to je důležitý kulturní dokument a proto je tu podáváme celé. Vydáno je 22. ledna 1897 od předsedy komise, která složena byla z těchto členů: Mgr. Lazzareschi, biskup Novocacsarejský — Mgr. Sardi a Mgr. Tedeschi, členové státního sekretariátu — jesuita Franco, redaktor listu Civiltà Cattolica — professor Milanský

Longo — Alliata předseda a Pacelli místopředseda unie protizednářské. Tato ctihodná komise promluvila tedy o Miss Vaughan tímto dvojjazyčným výnosem:

„Římská komise obdržela od řídící generální rady unie protizednářské úkol, jejž uznal prvý mezinárodní protizednářský kongres v Trientě: komise uvážila, že není jejím úkolem posoudit objevy učiněné v poslední době o zednářství, nýbrž že má úzce vymezenou úlohu a to odpovědět k následujícím třem otázkám: I. Existuje-li domnělá Miss Vaughan. II. Jestliže skutečně se obrátila. III. Jsou-li spisy jí připisované authentické: komise, nehledíc k faktům, že chytrosti v posledních měsících od některých osob užité vlastně by mluvily pro mínění položeným otázkám spíše méně příznivé, zkoumavši co nejpilněji a uživši k poznání pravdy všech možných prostředků, prohlašuje: že do dnešního dne nenalezla nutícího důvodu ani pro ani proti existenci, obrácení, původnosti spisů domnělé Diany Vaughanové.

Na to komise opakuje svůj plný a absolutný souhlas k papežským encyklikám a ke všemu, co v těchto o zednářství jest pověděno; projevujíc přání, aby se všecky věci vedlejší a méně důležité nechaly stranou a aby katolíci všecko své úsilí obrátili proti zločinné sektě, komise odmítá každou další polemiku a prohlašuje svůj úkol za ukončený.“ Může být licoměrnější a neupřímnější schválení vší té protikulturní pověry než tento úsudek římské komise?

Naturism, nikoli naturalism: jméno pro šířící se novou literární sektu, která v boji proti úpadku latinské rasy věří pouze v přírodu a vlastně v ideu přírody. Na př.: růže opěvovaná básníkem je krásnější všech růží, protože je „prototyp“ růže. Naturisté uznávají naturalism, specielně Zolu jako přípravu své mystické synthese platonismu a naturalismu.

Jazykové nařízení. (Dodatek k rozhledům politickým.) Národní Listy dne 13. přinesly zprávu, že vláda vydala k posledním jazykovým nařízením nařízení prováděcí: náš výklad nařízení, jejž jsme přinesli, je více než správný. Nár. Listy snad teď pochopí, že o české úřední řeči není ani potuchy. Naopak novým nařízením stav věci se zhoršil, protože se teď úřední jazyk výslovně nařizuje, kde dříve zvyku ponechána jistá volnost. Nové nařízení potvrzuje také naše rozpoznání politické situace a ovšem naši kritiku mladočeské strany. Nár. Listy samy již připouštějí, že výklady dra. Pacáka novým nařízením jsou vyvráceny a vybízejí poslance k aut — aut. Skutečně podle zprávy Nár. Listů z nařízení zůstává jen české jednání se stranami a o stranách a učení se češtině od r. — 1904. Co se však stane do té doby, nevíme. *S.*

Spolek dánských žen odbýval ve Svendborgu shromáždění, jehož súčastnilo se 100 delegátek. Byla přijata resoluce o aktivním a passivním volebním právu žen, pak o tom, aby vyučování ručním pracím na dívčích školách učiněno bylo obligatorním a aby učitelkám byl zvýšen plat. Na paměť svého 25letého trvání vydá spolek letos zvláštní slavnostní spis.

O modlitbách národních.

(Myšlénky po volbách.)

Od let a zejmena od voleb 1891 a předchozích voleb sněmovních pořád a pořád pronásledují mne dvě modlitby, jimiž Mickiewicz zakončil své Księgy pielgrzymstva polskiego. Utkvěly mně z mladosti, kdy rodící se tehdy strana mladočeská byla pro svobodu Poláků — tenkrát ponořili jsme se my nejmladší do citové prohlubně polských pěvců-emigrantů . . . Avšak chci napřed obě řečené modlitby uvésti:

Modlitba emigranta.

Pane Bože Všemohoucí! Děti národa vojenského vztahují k Tobě ruce bezbranné z různých konců světa. Volají k Tobě z hloubi bání sibiřských i ze sněhů kamčatských i ze stepí Alžíru i z Francie, země cizí. Ale v Otčině naší, v Polsce, věrné Tobě, není dovoleno volati k Tobě! a starci naši, ženy a děti modlí se k Tobě v skrytosti, myslí a slzami. Bože Jagellonův! Bože Soběských! Bože Košťuškův! slituj se nad Otčinou naší a nad námi! Popřej nám modliti se k Tobě obyčejem předkův, na poli bitevním se zbraní v rukou, před oltářem vystavěným z bubnův a z děl, pod nebesy sestavenými z orlův a korouhví našich; ale rodině naší popřej modliti se v kostelích měst našich a vísek našich a dětem na hrobech našich. Avšak ne naše vůle, ale Tvá ať se stane. Amen.

Litanie emigrantská.

Kyrie eleison, Kriste eleison.

Bože Otče, jenž jsi vyvedl lid Svůj z poroby egyptské a uvedl zpět do země Svaté.

Uveď nás zpět do Otčiny naší.

Synu Vykupiteli, jenž jsi byl umučen i ukřižován, jenž jsi z mrtvých vstal a kraluješ v slávě,

Vzkřes z mrtvých Otčinu naši.

Matko Boží, kterou otcové naši nazvali královnou Polsky a Litvy,
Osvoboď Polsku i Litvu.
Svatý Stanislave, strážce Polsky,
oroduj za nás.
Svatý Kazimíře, ochránce Litvy,
oroduj za nás.
Svatý Jozafate, ochránce Rusi,
oroduj za nás.
Všichni svatí ochránci Obce pospolité naší,
orodujte za nás.
Od poroby Moskevské, Austriacké i Pruské,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví třiceti tisíců rytířů Barských padnuvších za Víru a Volnost,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví dvaceti tisíců obyvatelů Prahy pobitých za Víru a Volnost,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví mladíků Litevských, ubitých kyji, pomřevších v báních a ve vyhnanství,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví obyvatelů Ošmjany pobitých ve chrámech Páně a po domích,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví vojínů povražděných ve Fischau od Prušákův,
vysvoboď nás Pane.
Pro mučednictví vojínův knutou zbitých v Kronštatě od Moskalů,
vysvoboď nás Pane.
Pro krev všech vojínů padlých ve vojně za Víru a Volnost,
vysvoboď nás Pane.
Pro rány, slzy a utrpení všech porobenců, vyhnanců a emigrantů Polských,
vysvoboď nás Pane.
O vojnu povšechnou za volnost národů
prosíme Tě Pane.
O zbraň a orly národní
prosíme Tě Pane.
O smrt šťastnou na poli bitevním
prosíme Tě Pane.
O hrob kostem našim v zemi naší
Prosíme Tě Pane.

O nepodlehlost, celost a volnost Otčiny naší
prosíme Tě Pane!
Ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého. Amen.

*

Doba liberalismu a vyrůstajícího z něho indifferentismu náboženského, zdá se, schyluje se ku konci. Jakoby se lidé byli prospali z těžkého opojení a pamatovali se opět, počínají chápati znovu, co je to víra v Boha, a nejlepší hlavy jmou se vážně přetřásati záhady a hloubati o věcech, jež se před nějakým desítiletím s úsměškem odkazovaly v obor traktátů theologických. Jsa v koncích, fysiolog neostýchá se pronésti kajicné „Ignorabimus“, a dějiny filosofie, účtujíce s Kantem, klidně praví: theismus, jakožto názor světa, trvá přese všechnu nestačnost metafysiky v tomto oboru. Duch lidský, vrácený svému přirozenému ovzduší, jednou rukou opírá se o formy minulé, druhou vztahuje po útvarech nových v budoucnosti. Tyto jsou ještě mlhavé, neurčité, tam ty určité a jisté.

Myslí takto upravenou a vyzutou z ledové lhostejnosti pochopíme vzdechy mystiky Březinovy, pochopíme však také Komenského Hlubinu, Hrad a Labyrinth a pochopíme též ty dvě modlitby národní, jež Mickiewicz položil na konci svých Knih polské emigrace.

Co nás tak dojímá v těchto modlitbách? Co je v nich velikého? Totéž, co v knihách Starého Zákona, co v Knihách národa polského a v Knihách emigrace polské. To, že náboženství polské, národ i vlast polská navzájem se pronikají a kryjí. Slyšíme ozývati se Boha polského, cítíme jeho dech a vanutí. Věc národa polského a vlasti jeho jest i věcí jeho náboženství a ti, kteří se takto modlí, věřící a kněží, tvoří jednu společnost náboženskou, tvoří církev národní. Poláci mají takovou církev národní. Také my jsme mívali takovou církev. Svědčí o tom mnohé památky svaté z doby, kdy národ a církev jedno bývaly u nás, z doby předhusitské, na př. Karlův Týn, chrám sv. Víta na Hradčanech, kollegiátní chrám sv. Václava ve Staré Boleslavi, kaple sv. Ludmily na Tetíně, chrám sv. Jiří na Hradčanech a j., z památek literních pak přede vším píseň k sv. Václavu, dědici České země, v plném rozsahu. Vystoupením Husovým a bouřemi odtud se strhšími, jichž kompaktata odčiniti nestačila, a ostatní českou reformací nastala roztržka mezi církví římskou a národem, jež dovršena byla katolickou protireformací. Rozhněvaná matka

zřekla se části neposlušných dítek a zavrhla je tak, že nuceny byly hledati si nového domova a nové matky. Proti ostatním zdvihla metlu kárající a mocí přivedla je zpět k poslušenství a postavila je pod tuhou kázeň. Posud nezískaly dítky zcela srdce matky, a ona, nemohouc jim z plna důvěřovati ani nepožívajíc plné důvěry jejich, neodkrývá jim srdce svého, nepřivinuje jich k sobě s mateřskou vřelostí, nýbrž ukazuje jim tvář ponejvíce vážnou, a zjednavši pěstouny přísné, na onu vzpouru a na dítky zavržené nepřestává poukazovati s výstrahou a hrozbou, a nezná smíru s nimi, dokud se kajícně nepokoří. Jména dítek zavržených vymazána jsou z knihy života, kletba spočívá na nich, nevzpomíná se jich při svatých úkonech, jich netýče se přímluva věřících, jsou ztraceni a zatraceni. A přece věřící zbylí nebo znovu získaní (a je těch věřících mnoho, bezmála celý národ) jsou krev z krve oněch, jsou kosť z kostí jejich, jsou to bratří, sestry, synové oněch vyvržených. Arciť mnozí oněch již nepamatují a vděčně se tulí k matce, ale přece občas v některém synu ozve se krev, a ve sluchu mu zavzní závěrka závěti otcovy: Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor! A mnoho pomníků strmých zdvihá se nad ním na místech svatých od té doby, co Matka Boží sluje u nás Vítěznou. A dosud mezi matkou a dítkami upřímné shody není.

Náboženství je navzdor umrlému Bohu Nietzscheovu převážné většině lidí potřebou nezbytnou. Ti, kteří praví, že ho nemají potřebu, (ač znají-li dosti sebe samy) nemusí proto nikterak býti lidmi velikými ani veleduchy, nemají o nic více, než lidé ostatní, nýbrž jsou o jeden cit, o jeden zorný úhel chudší, jejich názor světový zbaven perspektivy, jsou jako člověk pro určité barvy slepý nebo čichu postrádající. Ba ani osobně Boha si představovati není hanbou, vždyť věci o sobě zůstanou nám věčně hádankou, a po lidsku musíme si představovati všecko. Přednost abstrakce filosofické zakládá se na pouhých negacích, jejichž koncem je pojem nejabstraktnější, mnohdy velmi blízký nulle. Kdo rozumí jasně, co je to Schopenhauerův Wille? Mohu si tisíckráte mysliti a říkati, že prostor a čas jsou toliko formami lidského nazírání, ale představiti si bez nich nedovedu nic. Co mi praví myšlenka: Svět existuje mimo čas a prostor? Vždyť do takové myšlenky již ani slovo svět se nehodí, pro takové pomysly vůbec lidská řeč jest nedostatečna. Zkrátka, náboženství jest lidské mysli potřebou, vyrůstajíc z nejhlubších kořenů jejích,

tak, jako umění a věda. A jako umění a věda objímají veškeru bytost lidskou, obsahují veškery činnosti a průjevy její, tak i náboženství proniká člověka ve všech směrech hledě ku světu vnějšímu. Ale jako půdě a podnebí nelze přikázati, aby vydávaly jiné rostliny, než ty, jež jim přiměřeny jsou, (a mohli by nám lesníci vyprávěti divy o rozmarech půdy) jako nelze vnutiti nikomu ani té zlaté svobody, když jí nechce, tak nelze vnutiti nikomu ani určitého náboženství dle libosti nutícího. Zde neplatí: Friss, Vogel, oder stirb! Neboť volí-li pták zemříti, jest to ovšem málo skvělý výsledek nucení. Ale jakoby divné bylo náboženství, jež by učilo člověka nenáviděti svých rodičů, bratří, sester, dítek, příbuzných, nenáviděti rodu svého, tak bylo by divným i náboženství, učící ho nenáviděti národa svého. Ať jest národnostní idea posud v postupu, či ať už klesá, zaujmouc jednou úroveň sobě náležitou, bude i dále trvati, jako forma pojící centrum, jedince lidského, s periferií, člověčenstvem. Schéma koncentrických kruhů: jedinec, rodina, rodiště, kmen, národ, stát, domovina, vlasť, církev, člověčenstvo, potrvá, pokud lidstvo živo bude, třeba přibylo kruhů nových nebo stupnice jejich na čas snad se pozměnila. Ale nedosti na tom, že náboženství nemá ve mně urážeti citu národnostního. Jakož jemu náleží více než pouze neurážeti citů mých k pokrevným a příbuzným, anobrž povinností jeho je tyto city podporovati a posvěcovati, tak nestačí, aby se chovalo indifferentně k mému citu národnostnímu, anobrž musí jej podporovati, posvěcovati. Jak Tolstoj soudí o poměru vlastenectví ku křesťanství, nepadá zde na váhu, neboť nevíme, v jaké podoby oděje se ještě křesťanství, než dojde koncem věků cíle svého, jak jej příkladem svým stanovil jeho zakladatel. Tedy náboženství budiž národním. Ale jak dnes věci se mají, náboženství převážné většiny našeho národa daleko jest toho, aby podporovalo, posvěcovalo naše tužby národní, naopak národnostní idealy naše jsou našemu náboženství (katolickému) daleko méně než lhostejny: nejvelikolepější děje naší minulosti pro ně neexistují, na největších, nejryzejších, nejsvětějších karakterech našeho národa posud leží tíha jeho prokletí. Tak nebývalo vždycky. Tyto poměry diktovaly prospěchy politické, nikoli náboženské, a dnes církvi nic nevadí zjednati zde nápravu, učiniti zadost spravedlnosti. Protireformace katolická zavalila zapomenutím nejen památku nepřátel svých, nýbrž i velikých dobrodinců církve. Dnes neputuje se do Staré Boleslavi ku hrobu

sv. Václava, dědice země České, nýbrž k obrazu Panny Marie. Patrně i ve věcech svatých vkus časem se měnil. O upálení Husově a Jeronýmově na př. píše kněz V. Hájek z Libočan (jistě dobrý katolík): „a tak ti dobří a učení dva muži tu zahynuli, ne proto, jakž některý lid hloupý se domnívá, že by něco o přijímání pod dvojím způsobem mluviti měli, neb o tom přijímání tu v tom concilium žádná zmínka nebyla, než že jsou něco mluvili proti biskupu římskému, jako to, že by byl v svém ouřadu roveň jiným kněžím“. Mohl-li tak psáti Hájek v samém příboji reformace, proč by se dnes nemohlo činiti podobně? Smír rozhněvané mateře s dětmi je žádoucí, ba nutný, a bude ku prospěchu straně obojí. Odtud vyšlo kdysi instinktivnou silou volání po obnovení processu Husova, odtud obnovená o tomže předmětě debatta za našich dnů.*)

Až sem, doufáme, nebude nesnadno s vývody našimi souhlasiti. Slyšíme však výtku horší: Jakže? Dnes, kdy Tolstoj promluvil, kdy Suttnerová vypsala hrůzy válečné a káže: Složte zbraně! kdy liga míru konferuje o odstranění války ve hlavním městě i takové země, kde se volby do sněmu řídí rychlou palbou do tlačenice voličů: dnes má náboženství posvětiti zbraně a děsný jejich účinek, má sloužiti polní mši na oltáři z děl a bubnů zbudovaném pod baldachýnem vlajících praporů bitevních? Slyšíme opět hlas Tolstého, obnovujícího volání Kristovo: Nebrániti zlému. Co tedy s onou modlitbou za smrt šťastnou na poli bitevním?

Neodpírati zlému a nebrániti se? Nikoli; vždyť i Kristus protivil se zlému, an důtkami vyháněl kupce z chrámu a zpřevrhal stoly penězoměnců. Nebrániti se a neodpírati zlému může jenom ten, kdo jest ochoten tu chvíli opustiti ten svět a přestati dýchat, jako pravý budhistický kajícník. Postup v ty konce je nutný a pozorovati jej jasně u Tolstého. Porážení dobytka na jatkách naplňuje ho touže hrůzou, jako bitva a bojiště. Ani kuřeti ublížiti nesmíš, ani tomu hmyzu, jenž znešvařuje tvůj chléb a tvé tělo. Živ se bylinami! Ale což? Jestli v tom živočichu duše

*) Svou nestranností a přímostí sympathická jsou nám slova pronesená se strany katolické ve článku Svozilově „Česká otázka a reformace“ v Hlídce Rajhradské. Hledisko, s něhož tam p. spisovatel patří na Třebízského, na historii českou, zvláště v tak těžkých případech jako upálení mistra Jana Husa, je dosti liberálním, by každý věrný Čech na něm rád přestati mohl. Takové řeči z toho tábora dávno neslýcháno, i není pochyby, touto cestou že by se dítky s mateří brzo dohodly. Jen nezapomínejme, má-li smíření býti upřímným a trvalým, že potřeba činiti ústupky s obou stran až k obapolné metě spravedlnosti.

živá: v té žížale, v tom plži, v infusorii: v rostlinách není duše živé? Já cítím bolest, vidím-li kosu hromadně podtínati květy — co dělá Smrt s kosou jiného? Již Homér cítil bolest, vida pod sekyrou padati mohutný dub nebo vysoko vzrostlý jasan. Každé ničení formy přírodou stvořené provázeno jest bolestí, u člověka i u plže, u palmy i u toho krystallu, jejž drtí stoupa. Ve všem je duše živá — tedy: Člověče, přestaň dýchati! A to také činí pokorný Hindu, dospěv na vrchol moudrosti. To jest nirvâna po níž s rozmyslem a vědomě on baží. Ale tak filosofovati nesmí, kdo chce býti živ. A živ chci býti já, chceš ty, chce on, chce rodina, chce obec, chce vlasť, národ, člověčenstvo, vše to chce žíti; k životu směřuje jeho moudrost, a co mu žíti brání, to buď odkopne, odhodí, skrotí, podmaní anebo zničí, hrozí-li to zničiti jej. Tak volá v nás pud životní, tak volá „la bête humaine“, jak pěkně vylíčil Machar v básni téhož jména. Pravda, na bojišti dějí se věci hrozné. Ale hrozné věci dějí se i jinde: v báních, trestnicích, továrnách, ba i v nemocnicích, ovšem pak vždy, kdykoli matka příroda se ozve a promluví silou elementární. A co jest válka jiného, než převrat, výbuch živelní síly? Shluknutím velikého množství jedinců vyvine se moc docela nová, vědomí massy. Vojsko jest jedničkou vyššího řádu, než jediný člověk, jedničkou vyzbrojenou novými kvalitami a silami, jež rozumem sice řízena býti může, ale myšlénkovým úvahám přístupna není — a v tom jest úplně rovna kterékoli síle živelní: potopě vody, proudu lávy, řítící se lavině, zemětřesení, roji kobylek, rozeštvaným vosám a pod. Kdo ohrožuje můj život, kdo mi naň sahá: úkladný vrah mne přepadnuvší, člověk šílenec, stejně jako splašené zvíře, vzteklý pes, probouzí ve mně děs smrti, probouzí ve mně „la bête humaine“, i zapomínám, že útočník jest můj bratr, že to člověk, ať je to Francouz, Turek, neřku-li dokonce Mongol, Tatar, kuli. Třeba jen vzpomenouti vražedného šílenství, jež posedává epidémicky muže v některých krajinách východních, kdež pak spoluobčané jejich ani dosti málo neuvažují o tom, že by nešťastníci ti byli též lidé, nýbrž dle řádu stanoveného obecnou štvanicí je vhánějí do zákoutí k tomu připravených, aby je tam zabili, utloukli jakýmkoli způsobem. Netřeba ostatně choditi tak daleko. Tatáž vzteklost zabijácká posedne kozáka, když se napije vodky, nejinak našeho kavaleristu: hned je palaš venku, a dragoun seká do všeho na potkání hlava — nehlava Kde je tu člověk? A co, řítí li se takových netvorů celý dravý proud, hubící vše s nej-

šerednější surovostí, bez ohledu na stav, na věk, na pohlaví? Tu stojí síla proti síle, kdo neumí se brániti, podlehne, kdo neumí nelítostným býti, sám stane se obětí ukrutností na něm páchaných. Malomocna tu jest i vzdělanost, a čím vyspělejší byla kde kultura, tím děsnější bylo tam vzájemné vraždění (válka peloponnésská, občanské války v Římě, pronásledování křesťanů, noc Bartolomějská, nešpory Sicilské, velká revoluce, pařížská communa atd). Rozum ta fakta prostě konstatuje — a doufá v pokrok a konečné vítězství lidskosti.

A v takových případech, kdy člověk jako kvočna nad kuřátky s jestřábem, dává se v nerovný boj na život a na smrt, kdy člověk za své milé a za statky nejdražší v sázku položí vše, i svůj život: v takových dobách přichází náboženství a posiluje člověka, aby se nebál pohleděti ve tvář smrti třeba ukrutné, aby uměl chrabře zemříti, je-li zemříti třeba. Odtud povznášející moc úkonův náboženských na poli válečném před bitvou, kdy vysoký — nízký bez rozdílu naposledy poroučí duši svou Bohu, než kovové jícny zahouknou vyzvání v krvavý rej. Před božími bojovníky kněží nosívali svátost, vodíce je k vítězství, nedávajíce jim zoufati v pohromách. Odtud síla veršů: „der Gott, der Eisen wachsen liess, der wollte keine Knechte“. — aneb: „Nedej zahynouti nám i budoucím.“ A my toho posvěcení našich sil a zbraní, my té pomoci s hůry máme věru ještě zapotřebí. Jako pokřik vyrážený z tisícerých hrdel a bijící o tvrdost nebes, jako píseň bouřící vlnami mnohohlavého davu, tak modlitba pronášená ať pod širým nebem, ať za knězem na místě posvěceném, vyniká onou zvláštní mocí, jež kvantitu v novou kvalitu obrací. Kdo slyšel bez pohnutí modlitbu „Zdrávas Královno“, pronášenou hlasitě sterými ústy? Kdo pochyboval o dosažitelnosti toho, co zbožné shromáždění s nadějí a důvěrou jako jedněmi ústy pronáší? A tu my podnikáme sice vše, abychom se národopisně skrz na skrz poznali, jako nějakou raritu památnou, jako vymřelou species, ale že neumíme, nemůžeme, ba nesmíme pomodliti se k Bohu otcův našich na místě posvěceném, že neznáme, co to jest prositi ústy kněze „o smrť šťastnou na poli bitevním, o nepodlehlost, celost a volnost Otčiny naší“ na to si nikdo nevzpomene. Bohové opouštějí město dobyté, praví Ajschyl; ale nemenší pravda jest, že národ, jenž od svých bohův odpadl, zahyne . . .

*

Avšak již slyším nevrlou otázku čtenářovu: to že jsou myšlénky po volbách? — Jsou. Čtenář se snadno přesvědčí, že je to přímo volební elegie. A kdybych dovedl básniti, byl bych redakci „Naší doby“ zaslal verše... Jak nicotné, jak chabé, jak neopravdové bylo to naše volební bouření 1891 a letos 1897! A právě, že jsem obojí to tažení prožil a procítil, pronásledují mne modlitby Mickiewiczovy. Vždyť i naši vůdcové-mluvkové dovolávali se samy duše národní varujíce před hrobem a smrtí — přečti si čtenáři ty polské modlitby a suď, jak hluboce, jak pravdivě jsme v posledních letech cítili! A představ si čtenáři ty polské legie, klečící pod širým nebem a modlící se ke svému Bohu — a představ si ty naše volební schůze, představ si ty známé volební agitátory a rozpomeň se na ty „fulminatní“ řeči... A není ti z té politické neopravdivosti úzko?

„Romantika! — — Dnes se nerozhoduje na bojišti krví, ale volebním lístkem — — pokrok...“ Ba, pokrok, sám to vím, ale proč nebyl by pokrok také v té opravdovosti? Forma ať se mění, ale věc může a má zůstati. Ne, nedám se mýliti frásí o pokroku: Mluviti, horovati, hřímati, bouřiti v hospodě při sklenici piva o „zavilých“, „odvěkých“ atd. nepřátelích našeho národa, to není náhrada za národní modlitby předků. To pocítil jsem tak živě při posledních volbách a právě při řeči takového bojovníka národního složily se mně tyto myšlénky. Připouštím, že statistické výkazy volební budou nám velmi poučnými, ale všemi číslicemi neodčiní se ty smutné myšlénky, které teď nejednoho z nás starších politických bojovníků navštěvují...*) *E. L.*

*) Uveřejňujme tento vřelý povzdech, třeba že bychom v tom onom otázku formulovali jinak. Redakce.

VI. Moderní humanita: Náboženstvím je tvůrčí láska.

Augustin Smetana.

Jediné a hlavní thema našich dějin, jemuž všecka ostatní byla podřízena, byly spory a boje náboženské. V druhé polovici XIV. věku, za Karla IV., počíná se vědomější hnutí reformní — vystupují Milič, Matěj z Janova, Jan ze Štěkna, Waldhauser a j., v toku půltřetího století, držíme-li se data bělohorského, vyzrálo toto hnutí a zároveň upadalo v husitství, českém bratrství a protestantismu. Za dalších sto padesát let provedena absolutistická protireformace — náboženská otázka vyplňuje všecky naše novodobé dějiny, od konce středověku až do století veliké revoluce.

Avšak zakoncováním absolutistické protireformace otázka náboženská nepřestala být otázkou českou. Co více 400 let hýbalo českou myslí, mechanickým absolutismem světským a duchovním nemohlo být vyhlazeno; absolutism, sotva že dokončil protireformaci, seslábl a padal a duch český přirozeně vyvíjel se svou reformní dráhou dále. Historie jako příroda velikých skoků nedělá.

Hlavní idee a tužby obrozenské nesou se k cílům, k nimž tíhla naše reformace; kdo v dějstvu a jeho vedoucích osobách postihuje pravé síly hybné, vedoucí idee a ženoucí tužby, nedá se másti vnějšími formami a obsahem vedlejším

Naši obrodičové pokračovali v ideálech naší reformace a zejména našeho Bratrství. Idea humanitní a národní jsou ideami reformačními. Národnost podle nynějšího pojímání vzniká z reformace; humanita je taktéž idea nová a stejně reformací a renaissancí vypracovaná.

Idea humanitní v XVIII. věku byla vedoucí ideou všude a jí čelilo se starému regimu nejen ve Francii, ale i v Rakousku, jež svým protireformačním vůdcovstvím starý regime udržovalo nej-

těsněji. Právě tím, že provedlo protireformaci. Avšak absolutism protireformační se bortil a bortil se stálým odporem českým — až Marie Terezie, vidouc stálé a šířící se odboje selského lidu českého, poznala, že protireformační absolutism nestačí a dokonce císař Josef II. povolil evropským tužbám humanitním a osvícenským. Když ve Francii podle vzoru amerických náboženských indepedentů prohlašována práva člověcká, v Čechách humanitními a osvícenskými ideami zahájen proces obrodní.

Ideál humanitní řídí naši obrozenskou práci: naši největší a nejlepší myslitelé a pracovníci hlásají humanitu, ideu národnostní zakládají na humanitě a humanitu sami pojímají nábožensky a specielně v duchu naší reformace.

Kollár, potomek českých vystěhovalců husitských a bratrských na Slovensku, prvý jasněji formuloval program humanitní; po něm Palacký, Havlíček, Smetana — také Amerling a j., všichni, pokračovali na dráze ražené Kollárem. Idea humanitní těmito mysliteli stává se také ideou českou, jimi dostává svůj obsah zvláštní, národní — humanitisté obrozenští representují nám naše novodobé národní myšlení tak, jak messianisté polští vedli národní myšlení polské, jak ruští slavjanofilové vedli národní myšlení ruské.

Z našich humanitistů myslitelem nejsilnějším jest Augustin Smetana. Všecky přednosti a nedostatky tehdejšího myšlení a snažení českého v něm odrážejí se nejjasněji, problemy a záhady obrozenské pochopoval nad jiné hlouběji a v samých svých základech. Avšak nás zajímá tu pouze jeho filosofie náboženská. A právě problem náboženský byl životním problemem Smetanovým, životním hlavně také v tom smysle, že svou filosofii také žil. Pro svou sílu duchovní, obsažnost myšlenkovou a hloubku život a filosofie Smetanova jsou velikým svědectvím, že podstatou a kořenem českého života skutečně obrozeného může být jen náboženství.

*

Jako všichni buditelé také Smetana ze studia minulosti čerpá poučení, jak směřovat k životu budoucnosti. Všichni naši buditelé zraky své obracejí k minulosti, historie byla jim velikou učitelkou obrodní. Také Smetana hoví tomuto historismu — představujícímu ostatně jeden z podstatných rysů našeho století. Smetana za jedno je tím s Comtem, Spencerem a ovšem s německými filosofy, v jejichž šlepějích vědomě pokračuje.

Tomuto historismu Smetana nejpřesnější výraz dal názorem, že sám nechce již podávat filosofie soustavné, spokojuje se s dějinami filosofie: v posavadním vývoji filosofie již vysloveny možné soustavy všecky — nezbývá než soustavy ty poznat a z nich jádro pravdy vyloupnout. Stačí prý kritika filosofické minulosti. Smetana věří totiž, že duch lidský nejplněji se projevil ve filosofii a proto dějiny filosofie jsou nejlepšími dějinami lidského myšlení a snažení vůbec, ovšem že dějiny filosofie zpracované kriticky a filosoficky — Smetana podává filosofii dějin filosofie.

Avšak je rozdíl mezi historismem Smetanovým a ostatních buditelů. Ti totiž hledali v dějinách co nejodlehlejších a nejstarších, Smetana více váží z dějin novějších a nejnovějších. Historie vyvíjí se pokrokem a proto pátrá v pokroku nejposlednějším. A tak jeho filosofie dějin filosofie stává se rozborem soustav filosofie novodobé. Smetana svou kritikou minulosti dopátrává se všeobecného zákona vývoje, z minulosti usuzuje úkoly a potřeby přítomnosti. Nestačí mu historism nekritický, jemu nestačí pouze poučení empirické, jak historie s svými tisícerými podrobnostmi je podává*) — z historie chce vyčerpat smysl života, chce v historii pokračovat a pokračovat vědomě. V tom úmysle podává nám svou filosofii dějin, drže se v tom slavných předchůdců Herdera a Vica.

Chtěj nechtěj Smetana končí přece jen — filosofickou soustavou. Tak jak Kollár svou filosofii dějin dovršit musil svou filosofii náboženství, jak Palacký od historie prvých století a hlavně reformace událostmi roku 1848 a doby následující nucen byl formulovat program pro přítomnost, tak Smetana svou kritikou od dějin se dostal k soustavě filosofie.**)

*

Smetanova filosofie kotví v německém idealismu, Hegel

*) Srv. úsudek o Herderovi v Katastrophe, 181.

**) Smetanova filosofie dějin obsažena je v prvém spise: Die Katastrophe und der Ausgang der Geschichte der Philosophie, 1850; soustava filosofie je v Der Geist, Sein Enstehen und Vergehen. Philosophische Encyklopaedie, 1865. Smetanova filosofie dějin je ve dvou menších pracích z r. 1848: Die Bedeutung der gegenwärtigen Zeitalters — Die Bestimmung unserès Vaterlandes Böhmen vom allgemeinen Standpunkte aufgefasst. — Tresť svých dějin filosofie česky podal v Musejníku 1850 v článku: Rozbor vývinu filosofie. — Smetanova autobiografie vydána Meissnerem: Geschichte eines Excommunicirten. Eine Selbstbiographie von Augustin Smetana. Aus dessen Nachlasse herausgegeben. Mit einem Vorwort von Alfred Meissner, 1863. Tento životopis česky vydán Bambasem 1863, neúplný překlad spisku o povolání české vlasti vyšel v Slovanských Listech vydávaných r. 1887.

a Schelling naň měli vliv rozhodný. Smetana, jako většina moderních filosofů, je pantheista a z tohoto metafysického stanoviska provádí svou filosofii dějin: metafysika — noetika — filosofie přírodní — filosofie historická — ethika splývají u Smetany v jediný celek a celek velkolepě koncipovaný. Filosofie Smetanova odhaluje značnou tvůrčí sílu poetickou, jak znamenati již na jeho slohu (německém). Překvapující je Smetanova důsledivost — nepřetržitost světového vývoje a celost světové soustavy málo který evolucionista líčí tak promyšleně jako Smetana — že při tom fantasie často mistruje zkušenost, není ovšem pochybnosti.

Jako mnozí jiní také Smetana proniknout chce až do samé svatyně Saiské — odhodlanou rukou odhaluje závoj — uzří obraz, ale dále také nemůže.

Smetanovi podstata světového a tudíž i historického vývoje tkví v postupném usmiřování protivy, která nepochopitelným nám způsobem od věčnosti a na věky proniká veškerenstvo: Nekonečné s konečným věčně jsou sloučena, ač právě jedno protiví se druhému. Tato protiva je metafysická (transcendentní), ale je zároveň historická, je v každém individui, je zároveň mravní. Smetana užívá o něm rozmanitých pojmů: Konečné a Nekonečné je zároveň protivou Časného a Věčného — Pozemského a Božského — Nízkého a Ideálního — Zvířecího a Lidského — Temnosti a Světla — Egoismu a Lásky — Otroctví a Svobody — Jedinečného a Všeobecného.

Duch světovou protivu si uvědomuje — duch a svět je však jedno a totéž, je poznáním, že všecko, co je, je sloučením nekonečného a konečného. Jedna Všebytost, Všeduch, má v sobě dva póly — Konečné a Nekonečné. Duch lidský, lidské vědomí tvoří přechod obou protiv — svět je vůbec přechodem, vývojem těch protiv, přechodem a vývojem pro našeho ducha, v němž nekonečno a konečno sloučeno je v přirozené jednotě.

Nebudu tyto hlavní metafysické položky Smetanovy rozvádět, jen je naznačuji. Vidno: Smetana, jak už řečeno, je pantheista (idealistický) a svým pojmem stálého a nepřetržitého vývoje prostředkuje mezi pluralismem Herbartovým a absolutním monismem Heglovým.

Že pantheism je přec jen nemožný, dokazuje také Smetanovo metafysické úsilí-násilí. Vývoj světový, slyšíme, je stálým přechodem od nekonečného ku konečnému; proveden je předně v přírodě a pak v dějinách, jimž příroda je základem a zároveň

předobrazením. Vědomí v sobě slučuje konečné a nekonečné, člověk je pravým mostem mezi přírodou konečnou a nekonečnem, dějiny jsou pravým přechodem. Člověk u svém vědomí nosí jednotu konečného a nekonečného neuvědoměle; teprve uvědoměním ji poznává a tím záhadu světovou řeší. To uvědomění je filosofií. Ve své plnosti filosofie vyzrává v dějinách — dějiny jsou usmířením věčných protiv. V člověku časné a božské vedou své rozhodné bitvy, v člověku časné ustupuje božskému a ten boj s tím přechodem je obsahem dějstva.

Tento boj časného a božského trvá stále, nikdy nepanuje jen jedno z obou: že však božské si podmaňuje časné, v tom spočívá moc božského, to je hlavní zákon věčné všebytosti. člověk je uskutečněním, člověk je obrazem všebytosti. Smetana tento odvěký zákon, že totiž rovnoprávnost obou mocností věčně se paralysuje, že božské nad pozemským stále vítězí zove paralysis — paralysis je prazákonem věčné všebytosti a tento zákon uskutečnila věčná všebytost ve způsobě bytosti časné, člověka: člověku je určeno, aby se v něm rozhodl osud časného a božského a moc božského nad časným zjevila. Dějiny jsou tímto bojem a tímto vítězstvím .... Chceme-li tento pantheistický monism Smetanův označit heslem — je to soustava relativní identity.

*

Nepustíme se do Smetanových spekulací přírodních, třeba že jsou velmi zajímavy, a právě tím, že v nich vidíme vývoj z temné, nám neproniknutelné přírody až k organismům živým, rostlinám, zvířatům a k člověku; je v tom mnoho fantasie, také fantastiky — ale nejsou všecky důslednější theorie evoluční do značné míry fantastické? Na př. darwinism?

Nepochybuji, že právě moderní evolucionisté v Smetanovi našli by mnohou moderní a jistě plodnou myšlénku, třeba že by ji zbavit musili mythického obalu. Jistě zasluhuje povšimnutí, jak pečlivě Smetana konstruuje přechodní stadia vývoje. Hledíme-li jen k velikým hotovým teď říším rostlinstva, zvířectva a člověctva, tož Smetana mezi tyto říše klade říše prostředičné a řada ovšem nekončí člověctvem, nýbrž vývoj je nadčlověcký, začlověcký, jak Smetana sám říká; máme tudíž tuto řadu:

1. Skutečná rostlina,
   pravé předzvířectví,

2. skutečné zvíře,
pravé předčlověctví,
3. skutečný život (člověk), pravý život (dějiny),
pravé záčlověctví,
4. skutečný ideál,
pravé záideálí (říše ideálů),
5. skutečný citovec (bytost citová).

Možná, že toto schema čtenáře v studiu Smetanově odradí — ale nemělo by; v nejmodernějších a v docela přírodovědeckých filosofiích evolučních není pojmoviny méně než u Smetany. Než — nás vlastně jen vývoj člověcký zajímá, zajímá nás historie a v té zase historie filosofie, tvořící podle Smetany netoliko červenou nit, ale podstatnou část historického vývoje vůbec.

Hybná síla světového vývoje podle Smetany je v osudném rozdvojení časného a božského a rozdvojení to stává se právě v duchu lidském. Proti sobě stojí svět a duch. Duch pak má dvojí hlavní funkci: poznávat a poznávaje uvědomovat se samému sobě a právě v tom poznávání překonávat protivu světovou — sebe.

Dějiny nejsou než vývojem vědoní a rozpadají se posud na troje období. Prvé období odehrálo se na východě. Duch vynořující se z přírody poznává svět a jsoucno vůbec bezprostředně, nekriticky, poznání a jsoucno nejsou ještě rozdvojena.

Na druhém stupni vědomí se poltí: vědomí staví se proti světu, proti jsoucnu, vědomí stává se kritickým, člověk protivu si uvědomuje. Toto druhé období naplněno je myšlením západním, od filosofie řecké počínajíc až k nejnovější filosofii německé, od Thaleta k Herbartovi.

Třetí období nastává právě v době nové, v době naší. V době této božské nad časným vítězí již rozhodně a právě proto nastává doba nová, doba v pravdě člověcká, neboť v dobách předchozích časné ještě příliš převládalo. Tato dvojí minulá období byla jakoby životem rostlinným a zvířecím — teď nastává život ducha v pravdě člověcký, život všeobecný proti životu minulosti, vhrouženému v podrobnosti. Význam naší doby (Smetana to píše v roce 1848) vidí se již z té její živoucí plnosti a čilosti — božské vítězí rozhodně nad časným.

Člověk východní žil v dětinném klidu duchovním — svět a vědomí, příroda a člověk nebyli rozdvojeni, člověk žil blaženě v stálé kontemplaci. Člověk západní žil docela jinak. Ve své od-

vážnosti chtěl svět poznat, odpadl od svého boha i nastala trýzeň vědomí rozdvojeného, vinou obtíženého. Počíná toužit po spasení. Rozum k tomu mu nestačí — nezbývá mu nežli boj se zlem: všecky ethiky západní žádají účinnou mravnost, mravní vůli, kdežto člověk východní žil svým nekriticky poznávacím zřením. Člověk západní stal se praktickým — člověk východní spokojen byl svou kontemplací.

Době nové, která proto nebude ani orientální ani západní dostal se úkol, usmířit tyto protivy myšlení východního a západního a vyniknout zároveň nad ně vyšší jednotnou synthesí.

*

Nesmíme si ovšem představovat, že předchozí období úplně a naprosto byla odsečena. Nikoli. V prvé i druhé době působí stejná protiva, stejné principy, jen že v době prvé rozhoduje více svět, v době druhé více rozhoduje duch; orientální způsob myšlení neztrácí se nikdy cele, jako zase způsob myšlení západního také nevítězí naprosto.

Prvé období charakterisováno je bezprostředním oddáním ducha přírodě; duch a svět již rozdvojen byl, ale nebylo toho vědomí. Na stadiu druhém rozdvojení a poznání počíná být vědomé.

A v období druhém vzniká náboženství.

Smetana o podstatě a vývoji náboženství a jeho poměru k filosofii učí následující.

Přijímaje definici Schleiermacherovu Smetana vidí v náboženství dvojí hlavní prvek. Jakmile člověk znamenal protivu světovou a rozpor božského a časného, předpokládal, že božské ho opustilo; i cítil svou slabost a závislost na božském, které si teď představoval mimo a vně sebe. Byl to klam — neboť božské vně člověka nebylo; ale tím že časné, že hmota, že příroda v něm způsobila rozdvojení a jej opanovala, právě proto hledal božské v ní. Původní člověk, jedním slovem, přírodu zbožňuje a toto prvé náboženství dostupuje své výše nejkrásnější u Řeků.

Řečtí bohové zanikli, duch lidský nad ně vyzrál, ale tím své touhy po božském neukojil. Náboženství nabylo významu ještě většího a zejmena národ židovský svou historií ten náboženský rozpor prožíval nejtrapněji a nejsilněji.

I dostalo se touze po spasení ukojení — Ježíš Nazaretský ve své osobě spojil božské s časným. Křesťané prvých dob žili

opět blaženě a šťastně, ale štěstí to brzy přestalo, neboť Kristus přece jen božské a pozemské nesmířil úplně — křesťané počali zase tesknit a toužit. Církev stala se říší tohoto světa, původní svatá učení zvrhla se na nicotné formy a prvotní účinná láska snížena na čistě vnější obřady. Katolicism touhy neukojil a náboženství opět učinil starozákonním rozporem pozemského a božského.

A zase sesílila se stará touha po usmíření a spasení a touha ta rostla tou měrou, kterou panující náboženství se stávalo světským. Německá mystika XIII. věku dala výraz touze po spojení a splynutí s bohem (Eckhart — Suso — Tauler — Frank — Weigel — Jakub Böhme).

Katolicism byl překonán, ale nikoli trvale, neboť mystika také není správným usmířením světových a mravních protiv — mystika obětovala pozemské všecko, vzdávajíc se subjektu naprosto. Mystika byla proto jen přechodem a úvodem k novému období náboženského života — k reformaci protestantismem.

Luther dokonal co započali Wiklef a Hus. Hus byl jitřenkou, Luther denním světlem. Obsah luterství dá se vystihnout jedním slovem: mysticism přeložený z citu do rozumu. To je smysl nového učení o víře, jíž člověk vniterně spojit se měl s božstvím. Náboženství stalo se poprvé záležitostí rozumu. Rozum, princip ducha, stává se hybatelem pokroku, principem celé nové doby — reformace byla signálem nového období vývoje světového a historického.

Luther sice sám a po něm protestantská orthodoxie zalekla se rozumu a jeho účinkův, ale nedovedla jej už stavit. Vzniká renaissance klasických studií a za nedlouho vystupuje filosofie nová, svobodná a osvobozující. Protestantská orthodoxie obnovila starý rozpor, jejž mysticism překonával — filosofie nová rozpor ten musila odstraniti.

Tomu úkolu dostál předně spinozism tím, že pro vědecké myšlení odčinil rozpor pozemského a božského; po Spinozovi k témuž cíli pracovala všecka evropská filosofie až konečně Kant z náboženství tím, že z něho učinil mravnost, odstranil pouta zjevení — to jest: protestantský racionalism překonal vědomí náboženské.

Toto překonání dovršil Feuerbach. Feuerbach ukázal, že pojem božství a jeho vlastností je výsledkem historického vývoje. Člověk poznal omyl a rozpor, v nějž uveden byl theologií: Člověk

stal se člověkem pravým, náboženství stalo se vniterní záležitostí jeho srdce, člověk netoužil již po tom, rozplynout se úplně v božství — poznal právě, že odvěký rozpor vznikl tím, že božství opustilo jeho, nikoli on božství, jak náboženství ho učilo. Božské vrátilo se v člověcké, člověk prohlédl náboženský přelud — theologie překonána a její výsledky předány vědě člověcké, vědě o člověku, která stejně obsahuje pozemské jako božské.

*

Smetana, vidíme, nejinak než Comte a jiní novodobí filosofové pokládá náboženství za myth a za přechodní stadium vývoje. Kdežto však Comte, Spencer a j. náboženství kladou hned do počátku vývoje, Smetana mu dává vzniknout teprve ve stadiu druhém. Tím náboženství stává se ještě více stavem ducha přechodním. Comte, ačkoli theologickou dobu pokládal za přechodní a přípravnou, na konec k náboženství se vrátil; Smetana v tom má také některé podoby, ale také se od Comtea liší.

Smetana v náboženství vidí, stručně řečeno, nedostatek, slabost: béře Schleiermacherův výměr náboženství do slova. Náboženství je stadium illuse: člověk lekl se své rozdvojenosti a v tom leknutí si klamně představoval, že se božství z něho na dobro ztratilo — zatím prvky časné, pozemské, nízké dostaly převahu jen na čas. Člověk se zpamatoval.

Tento proces zahájen filosofií. Náboženství je podle Smetany předsíní, stupněm k filosofii: filosofie má úkol uvědomit si pravou podstatu světového a vniterního rozporu člověkova a tím rozpor ten odstranit, překonat.

Filosofie tudíž vznikla z náboženství. Či z theologie? K tomu Smetana nedává náležité odpovědi, neboť theologie a náboženství mu splývají. V tom není si jasný ani důsledný. V protestantismu vidí proto polou náboženství, polou filosofii a nová filosofie není mu než pokračováním protestantismu a tudíž zároveň překonavatelem náboženství.

Stoletím XVII. podle Smetany ten rozkladný proces historický dostupuje již značné intensity. Tato doba je vlastním přechodem k novému období. V ní započíná se definitivní usmíření myšlení východního a západního — proto také jednotlivé soustavy filosofické, v míře ovšem nestejné, obsahují obojí kulturní prvky, totiž východní i západní.

Německá a italská filosofie má silnější prvky orientální, jevící se v různých soustavách mysticismu pantheistického. Naproti tomu filosofie racionalistická představuje směr myšlení západního a to ve všech svých a hlavních formách: v soustavách aprioristických zahájených Descartem, v soustavách empirických počínajících Baconem a končících skepticismem.

Německá filosofie idealistická: Kant — Fichte — Schelling — Hegel — Herbart — dovršila filosofický vývoj a připravila konečné usmíření rozdvojeného vědomí člověckého.

V německém idealismu opakují se všecky hlavní předchozí prvky racionalistické: Kant a Fichte pokračují v racionalismu Descartesově, v Schellingovi a Heglovi obživl Spinoza, Herbart je jaksi novým Leibnizem. Německý idealism má v sobě také prvky skepticismu. Takto v německém idealismu zároveň zastoupeny jsou směr východní a západní. Východní myšlení vidíme nejčistěji v Heglovi, západníkem nejkrajnějším je Herbart.

Německý idealism dovršil tím úkol zahájený protestantismem a předchozím racionalismem. Předně vyzrálo v Heglovi orientální myšlení — všecko, co myšlení to má dobrého a správného, soustava Heglova podává. V Herbartovi vyvrcholilo myšlení západní. Ale Hegel i Herbart jsou právě proto jednostranní — v Heglovi nekonečné pohltilo konečné, filosofie stala se pouhým poznáním, zřením; Herbart, jako již Kant, zase položil jednostranný důraz na subjekt jednající, na vůli, na mravnost, ale ztratili tím jednotu božského života. Nezbývá tudíž než-li protivy ty, representované v době starší filosofií indickou a křesťanskou a v německém idealismu dochované protivou Hegla a Herbarta, usmířit.

To usmíření nestane se však již filosofií. Filosofie, dcera náboženství (theologie), umře se svou matkou. Jako náboženství je období ducha přechodní, tak i filosofie měla úkol přechodní — uvědomit v člověku protivy pozemského a božského, protivy myšlení západního a východního. Filosofie je tím uvědoměním — sama sebou tedy přestává, jakmile člověk k uvědomění dospěl. Německý idealism je vrchol toho uvědomění — jím filosofii nastává katastrofa, katastrofa ve smyslu uměleckého dramata: různé soustavy filosofické nebyly pouhými a nahodilými episodami lidského ducha, historie filosofie, historie ducha vůbec, je veliké drama tíhnoucí k vniternímu zakončení, ke katastrofě: filosofie je přechodem k novému třetímu období historie, a zejmena ně-

mecká filosofie idealistická je posledním slovem a činem zakončujícím — filosofie stráví sebe samu a stráví náboženství.

*

To nové období, Smetana věřil, je plně připraveno, ale posud je v budoucnosti. Zatím alespoň počíná se jen v myslích, pochopujících úkoly nové filosofie. Comte podobně se těšil, že nová doba podle jeho rozumu započala, jakmile se započala v duchu třeba jediném — v něm samém. Podle Smetany „nízký dav" a jeho slepí vůdcové ještě dlouho zůstanou v temnotě.

Avšak je již veliké množství těch, kteří ještě nedovedou žít duchem těch málo vyvolených, ale kteří přece již nedůvěřuji těm slepým vůdcům — to je veliké množství lidí propadlých indifferentismu. Indifferentism je Smetanovi zvláštním znamením doby — je stav ducha šeredný a neudržitelný, ale je to půda, do níž se stromu poznání padnouti musí uzrálý plod, aby vybujel v mohutný, jarý strom života.

A jaký bude ten Smetanovský strom života, života v pravdě duchového?

Náboženství přemění se v umění — umělecké tvoření je podstata budoucího života duchového.

Dějiny započaly rozdvojením pozemského a božského. Pozemské i božské jsou rovnoprávna, ale v člověku oboje tyto mocnosti se rozdvojily a započala nadvláda pozemského. Pozemské je příčina rozporu. Ale konečně nastává usmíření a usmíření spočívá v tom, že božské nabývá v člověku moci a opanovává pozemské. Jak na počátku vznikl přelud, že božské z člověka se na dobro oddálilo, a jak přeludem tím vznikla ona touha neúplně ukájená náboženstvím, tak nyní vznikne klam opačný, ale klam krásnější a blaženější: člověk si představuje, že pozemské z člověka se vzdálilo, aby v světě vnějším od božského bylo spravováno a oslaveno — ve skutečnosti ovšem i pozemské v člověku zůstane, jen že bude božskému úplně podčiněno.

Vidíme: Smetana končí podobně jako Comte: mythem. Jak Comte obnovuje fetišism positivistický, tak Smetana dochází k uvědomělé illusi: uměním provedena bude illuse vědomě, náboženství promění se v umění, člověk, člověčenství dosáhne upokojení v umění, v umělecké tvorbě.

Myšlénka Smetanova, že v době nové umění vymění si místo s náboženstvím, vyslovena častěji a různě. Táž myšlénka

tkví v Comteově positivistickém fetišismu, umění hlásí se o náboženské právo i u Spencera. Názory Straussovy jsou známy, ač ovšem by ideu Smetanovu spíše mohly kompromittovat. Smetana nemyslí na umělecký t. zv. požitek (hrozné slovo!) passivní, ale na činnost aktivní, na tvůrčí: jak si člověk v náboženství tvořil bohy, tak si v době zanáboženské tvořit bude hmotu, svět. Člověk tím svým uměním oslaví svět, oslavení přírody bude zakončením nejvyššího, všeobecného díla uměleckého.

Pro tuto svou myšlénku Smetana má své předchůdce v Schellingovi, Schleglovi (Fr.), slavících tvůrčí moc geniálnosti. Znal patrně Saint-Simona. V nové době vyslovují se myšlénky podobné. Do jisté míry předešel Smetanu také Herder, pokud slučoval náboženství s poesií a obzvláště s poesií lidovou. Jistě však Smetana dal výraz našemu obrodnímu snažení, které po stránce duchové se nejraději vyslovovalo básnicky, literárně umělecky.

Myšlénka Smetanova otevírá psychologii daleké perspektivy — sama v sobě je ovšem neujasněna. Smetana někdy mluví o umění ve smysle obyčejném, jindy mluví o náboženské inspiraci poetické, jindy zase zárodky toho budoucího umění vidí v prvotním čarodějství a tudíž ten nový tvůrčí stav ducha s uměním vlastně jen srovnává. Bude to prý umění vyšší, a hlavně: všeobecné, t. j. každý bude ho účastným.

Umění, Smetana vykládá, zušlechťovalo náboženství již v minulosti a proto nový onen stav bude jen zdokonalením a plnějším rozvojem prvků již existujících. Náboženství ztratí se jen zvolna, lidé nepozorovaně přestanou božské uctívat — božské bude v nich. Umění má týž obsah jako náboženství — totiž poměr obou protivných sobě mocností, tvořící jedinou a jednu všebytost. V náboženství pozemské se podřizuje božskému, v umění pozemské božským se oslavuje. V náboženství člověk vůči nekonečnému je konečný, v umění vůči konečnému stává se božským sám. Člověk minulosti je zbožný, pohřížený v uctívání božského: člověk budoucnosti je umělecký, nadšený k oslavení pozemského.

*

Snad porozumíme těmto ideám Smetanovým lépe, přehlédneme-li jeho názory o mravním vývoji, který se dál zároveň s vývojem duchovým a jenž ovšem své příčiny a důvody má v témž celkovém stavu člověka, člověčenstva, všeducha neboli všebytosti.

Ono původní rozdvojení způsobilo v člověku klam nejen náboženský, ale i mravní a společenský: lidé totiž počali myslit, že nejsou již bytostí jednou a touž nýbrž mnohou a proti sobě nepřátelsky postavenou. Nastala doba sobectví. Jen pokud se podčiňovali božskému, jež kladli mimo sebe, dohodli se, aby každý z pozemského, jež v člověku převládalo, měl svou určitou část, svůj určitý kruh — vzniklo právo a právo vedle náboženství bylo druhou velikou mocí života sobeckého, věnovaného pozemskosti.

Pod největším tlakem egoistického despotismu žili národové asijští; Řekové svou láskou ke své krásné otčině utvořili obec svobodnou. Ale teprve Římané vytvořili obec skutečně svobodnou. Svoboda římská vyvinula se z despotismu královského vědoměji než u Řeků. Proto Římané byli pravými představiteli práva -- byli pro právo tím, čím Židé pro náboženství: ale jak náboženství židovské bylo egoistické, tak i právo římské bylo egoistické, uznávané jen pro národ římský samý. Římská Italie byla svobodná, ale svoboda spočívala na otroctví velikého množství — římská republika vzala za své. Chytrácký Augustus vyšvihl se k obraně republiky — jeho následníci upevnili římský despotism. Despotism asijský obživl v despotismu římském.

Tento despotism stěhováním národů na čas zmizel, ale jen aby obživl zase. Ve jménu křesťanství vyvstali despotové křesťanští, kteří svůj egoism opírali o slávu božské milosti. Feudálni státové (V.—XVI. st.) staré otroctví jen obměnili v poddanství a nevolnictví — proto v XVI. st. feudalism bez obtíží se přeměnil v absolutism.

Ale od XV. st. zjevují se mužové usilující o svobodu. To jsou političtí mystikové, jako Tomáš Morus, Campanella, Harrington: odkazují zotročené lidstvo k přírodnímu stavu, v němž božské s pozemským ještě nebylo rozdvojeno a odkazuji k lásce rodinné. Po těchto mužích připravili politickou svobodu filosofové političtí — Vico, Sydney, Montesquieu, Franklin, A. Smith a hlavně Rousseau. K nim připojili se encyklopaedisté.

Mezi tím dozrálo osvobození náboženské a tak na konci XVIII. věku francouzskou revolucí zlomen a odstraněn despotism. Ludvík XVI. pykati musil za hříchy svých předchůdců: „Veřejně jako zločinec byl odpraven k nezapomenutelnému znamení, že despotism je zločin největší, jímž člověk může býti znamenán“.

Ale svoboda roku 1793 zmizela před despotismem, obnoveným Napoleonem. Také reformace zvítězila jen zvolna a proti tlaku duchovnímu, svoboda musila stejně přemáhat útoky despotické. Napoleon národům ukázal, co despotism je a jak vzniká. A národové to pochopili. Po dvou pokusech restauračních konečně roku 1848 prohlášena ve Francii druhá republika, „aby již nikdy žádné dynastii nedovolila ve svém srdci se zahnízdit“.

Smetana ve svém horoucím nadšení pro svobodu věří, že Italie učiní co Francie a také „důsledné Německo“ dodělá politicky, co zatím udělalo ve svých knihách a konečně i Slované ještě v tomto století zvrhnou svůj despotism. Nastala doba svobody, rovnosti, bratrství — svobody: vymoženost z minulosti, bratrství: naděje budoucnosti, rovnosti: symbol přítomnosti.

Jen symbol. Smetana totiž nevěří v kommunism, jak jej podle hesla rovnosti rok 1848 prohlašoval. Jemu kommunism v oboru socialním a politickém je to, co indifferentism je v náboženství. Rovnost je jistě požadavkem správným; ale kommunism doby je pouhou abstrakcí, nikdy neuskutečnitelnou, abstrakcí práva a lásky, pouhým theoretickým přechodem od práva k lásce.

Lidé nejsou si rovni, jsou více než rovni — totožní, ale ovšem teprve, když božské v nich si podčinilo pozemské. A jen z tohoto poznání zlomen bude odvěký egoism — egoism se promění v lásku. Hrubá, neumělá theorie kommunistická bude přechodem k té všeobecné a všeobsáhlé lásce. A láska ta ovšem není a nemůže býti než pozměněným egoismem — totiž egoismem božského.

Z lidstva stane se jedna rodina: láska zachvátí napřed jednotlivé národy, změní celá plemena a konečně celé člověčenstvo sloučí se v božské harmonii. Co v minulosti dosáhla jednotlivá nečetná sdružení, jako na př. Pythagorejci, Esseové, první křesťané, Novoplatonci a pozdější různá bratrstva, to stane se všeobecným.

Právo a láska mají týž obsah: poměr člověka k člověku. Právem lidé stojí druh proti druhu — láska je spojuje. Právem lidé jsou bytostí konečnou a proto na vzájem se ve svém množství obmezující — v lásce jsou božské samo. Člověk minulosti svému bližnímu byl cizím, člověk budoucnosti mu bude milým bratrem

*

Smetana sám shrnuje posavadní vývoj lidský v tyto věty: „Celé dějiny člověčenstva jeví se takto jako veliká svatyně vy-

stavená na millionech hrobů. Uprostřed této svatyně přítomnost se vypíná jako svatý oltář obětní, na němž věda, tento posvěcený velekněz člověčenstva, náboženství a právo, t. j. část našeho plemene zvířecko-člověckou obětuje, a přeměnuje v člověckoideální. Toto svaté pozdvihování je obsahem dějin a zároveň smysl nynější doby. Všecko ostatní však světoduchu je jako hluché lomození, nicotné hraní a slepá náhoda.“

Naše doba, jakožto období pravé lidskosti není období poslední. Ukázali jsme již, jak Smetana vývoj přírodní a organický provádí paterými hlavními formami a čtverými meziformami; tomu plánu odpovídají také dějiny.

Celý průběh dějinného vývoje podle Smetany musíme si představovat takto.

V prvém stadium, trvajícím tisíce roků, člověk vegetoval v klidu duchovním; byl to život jakoby rostlinný, nerozvitý, ale blažený. Avšak z tohoto klidu člověk procitl; nastalo osudné rozdvojení a tím zahájen byl proces dějinný — stadium prvé bylo bezdějinné, předdějinné. Na druhém stupni svém člověk ovládán byl pozemským, žil život více zvířecí, instinktový, život smyslný bez pravého uvědomění — život nábožensko-právní.

Člověk procitl i z tohoto života — novou dobou, reformací v náboženství a revolucí v politickém oboru počíná se uvědomění, člověk stává se v pravdě člověkem, tím právě, že se vrátil k sobě, že počal život duchový. V tomto třetím stadiu, teprve započatém, vypracuje člověk nové duchové a sociální síly — z náboženství učiní tvůrčí nadšení umělecké, právo přetvoří ve všeobecnou lásku.

Po období všeobecné a čisté humanity nastane život ideálu. Člověk svou tvůrčí láskou celou přírodu přemění a oslaví, aby konečně v období posledním tisíce a tisíce let vedl život blažený a opět klidný. Klid znamená, že páté období je již opět bezdějinné, naddějinné, člověk vrátí se opět jakoby k životu vegetativnímu, ale ovšem k vegetaci v nejvyšším slova smysle — člověčenstvo se v nějidealnější blaženosti vyžije . . .

Jak si tento další a konečný vývoj vlastně máme představovat, není jasné. Ve spise „o významu nynější doby“ mluví o budoucnosti pozemské, určuje dokonce místa, kde se období čtvrté (v Americe) a páté (v Polynesii) zakončí, ale ve své encyklopaedii pojímá nadčlověcký vývoj také biologicky, z člověka vyvine se postupně bytost ideová a citová.

Nechci však vůbec Smetanovu filosofii dějin posuzovat do podrobna. Ne proto, že bych mu musil vytýkat fantastiku, to ono mlhavé mínění atd. — v té příčině Smetana podléhá vadám všech podobných filosofií. Čtenář přece vidí: Smetana psal v době francouzských sociálních utopistů, (Fourierism!) v pohnutých létech 40tých. Smetana je utopista český, slovanský.

*

Humanitní období a humanitní řád společenský utvrzen bude plemenem Slovanským.

Ačkoli člověčenstvo tvoří jeden celek, přece dějinný jeho vývoj vázán je k místu a osobám. Smetanovi Evropa je užší („čarovný“) kruh zemského okršku, tvořící naší době zeměpisný podklad. A stejně mají pro vývoj svůj značný vývoj také národové a plemena. Plemena jsou podle Smetany dílem přírody a sice v tom smysle, že příroda sama pokusila se rozluštit spor zemského a božského a pokus ten jeví se ve vývoji plemen. Vidíme: Smetana všude a důsledně do popředí staví svou pantheistickou metafysiku. Nelze upřít, že touto methodou dospívá k duchaplným a často pěkným analogiím, ale je to právě jen analogie a žádný výklad, je to symbolika, ne analyse.

Smetana přijímá staré roztřídění ve pět plemen. Etiopové (černí) představují život rostlinný, vegetativní, jsou nejnižší, Mongolové jsou plémě smyslnosti, analogie zvířat a konečně člověka představuje v této stupnici plémě kavkazské; zbývají ještě Američané a Australané — ti se přírodě nepodařili, jsou typ nedokonalý, zvrhlý.

Jak plemena, tak i jednotliví národové měli a mají své zvláštní poslání kulturní. Pokud běží o národy nynější, tož Francouzové vykonali již svůj úkol, zlomivše na dobro tyranii politickou; Angličané podmaňují kultuře různé odlehlé kraje zemské, mají tedy jako Francouzové úkol po výtce praktický. Theoretickým je úkol Němců — vědou a filosofií převést mají život specielní do všeobecného a doplnit takto, co vykonali Francouzové a Angličané, podmanivší specielní všeobecnému na poli praktickém . . .

Symbolika je tu patrná, kdežto filosofie dějin by potřebovala realnějšího výkladu o tom, čím jednotlivá plemena a národové přispěli k obecnému vývoji. A rozumí se, že plemenné rozdíly pro Smetanu musejí mít význam podřízený — vývoj ducha a

vědomí je process čistě duchový a metafysický. Smetana to ovšem ví a proto nám říká, že dějiny nezávisí na plemenech a národech, ale na „rozmanitých fysických a mravních kombinacích“, — kriticky řečeno, Smetana svou filosofii dějin více dedukoval, než vypozoroval. To právě zase viděti v jeho výkladech o Slovanech a jejich kulturních úkolech.

Z Herdera a Kollára Smetana přejímá názor, že Slované jsou dobří, tiší a mírumilovní; hodí se tudíž k tomu, aby kulturně vedli třetí období vývoje, období čistě lidské. Slované od přírody k tomu mají všecky potřebné vlastnosti: jsou kmenem čerstvým a silným, mají hluboké nadání k socialismu, vyznamenávají se uměleckou hloubkou a konečně svým plemenným a národním probuzením jeví velikou čilost vůbec. I přejmou tudíž Slované všecku západní kulturu a zpracují ji v nový kulturní prvek a sice v tu tvůrčí lásku.

Obzvláště Slované do sebe pojmou všecku osvětu germánskou. Germáni, zejmena Němci, žít budou v Slovanech, jak Řekové a Římané žili v Germánech.

Určitějších představ Smetana o Slovanech a jejich světodějném úkolu neměl. Slyšíme sice, že napřed uchopí se nové kulturní práce Slované severní, a že na jihu ruském Slované svůj úkol dovrší, ale i to nedává obrazu jasnějšího. Patrně je to idea Herderova, jak si ji Smetana symbolisoval ve svém smysle: na tom ruském jihu Slované přiblíží se Řecku, kolébce evropské osvěty, a tím jaksi kruh kulturní i zeměpisní bude zakončen. Víme již, že takový návrat k počátkům u Smetany všude se vyskytá. Je to idea stará a v nové době často pronášená — Rousseau, Kant, Comte, Spencer ji vyslovili a konec konců neznamená, než-li že historický vývoj člověka v podstatě se valně nepozměnil a zároveň skrývá se v ní ona romantická touha po divošství. Smetana romantice neméně než Comte a jiní zplatil svůj dluh.

Smetana je ve své filosofii Slovanů mnohem neurčitější než současní ruští slavjanofilové a polští messianisté. Právě proto, že je více metafysikem než tito — Rusové úkol řešili podrobnějším výkladem historickým a sociálním, Poláci byli političtější. Přes to je podoba českého humanitisty zejména s ruskými slavjanofily veliká. Zajisté je shoda hlavních myšlének značná.

Při vší metafysické všeobecnosti Smetana přece nezapomněl určit specielní úkol nás Čechů: svým zeměpisným položením a

spojením s Němci jsme určeni, státi se prostředkovateli mezi západem a východem.

My Čechové musíme vyčerpat všecek posavadní obsah německé kultury a obzvláště filosofie, pokud právě ve filosofii duch lidský a tudíž i německý se vyslovil nejplněji. A proto že filosofie německá je filosofií nejhlubší, nezbývá než-li právě ji překonat úplným vyčerpáním kritickým. Tento úkol připadá nám Čechům, totiž: všecky idee německou filosofií vypracované shrnout, vyložit, prožít, kritisovat, uspořádat, tím samým rozhojnit a vůbec tedy máme započít s zakoncováním německé kultury. Východní Slované převezmou pak výsledky naší kulturní práce a sami zase předají je dalšímu východu...

Po stránce mravní tento přechod od kultury západní, germánsko-romanské znamenati má boj ne fysický ale duchovní — země české mají podat příklad, jak oba národové dovedou pochopit zákony historického vývoje a jim se podčinit. Smetana nerozpakoval se vystoupit také proti Havlíčkovi, aby hájil německou filosofii proti nevěcným nájezdům.*)

*

Čtenář odpustí, přibírám-li tu k svému líčení Smetanovy filosofie náboženské to a ono, co s věcí souvisí méně — ale Smetana je nám neznámý a téměř cizí a proto užívám příležitosti, abych naň upozornil.

Smetana je pro naši filosofii, čím Dobrovský naší slavistice a historii — český člověk píšící německy, ale cítící česky. Český člověk mnohem češtější, než tucty spisovatelů píšících česky. A jak našemu obrození více prospěl Dobrovský svými spisy latinskými a německými, tak i Smetana, doufám, ještě úkol svůj vykoná. Obrození nestane se českým slovem, ale českým duchem...

Českost Smetanova jeví se v jeho vůdčích ideách a v jeho charakteru duchovém.

V poslední příčině Smetana čistě českým způsobem v sobě pojí mystickost a kritickost. Alespoň po soudě mém je to zvláštnost našeho ducha českého. Vlastnost ta projevila se ve velikém slohu v naší reformaci. V době revoluční projevila se zase. A

*) Zajímavá episoda literární, způsobená vystoupením nebožtíka Gáblera (rozeného Němce) proti německé filosofii, vylíčena Čuprem: Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen, 1847.

nejen na Smetanovi. Pozorovat touž vlastnost na Čuprovi, na Klácelovi, pozorovat ji také na Havlíčkovi, ačkoli v míře nepatrnější.

Smetanův charakter mravní odkazuje k témuž zřídlu. Dobře to postihl Meissner, vydávaje jeho životopis; myslím že správně jej přirovnává k Havlíčkovi.*)

Tato českost Smetanova jeví se v jeho filosofii náboženské — mluví z něho týž duch, který vedl péro Chelčického. Shoda je porážející. Jako Chelčický, tak Smetana nešetří v náboženství dogmatu, přestávaje úplně na stránce mravní. Smetana tuto českou ideu vyslovuje tak, že náboženství dokonce má přestat a se přerodit v tvůrčí lásku. To právě neznamená více, než-li že Smetana podstatu náboženství vidí v lásce. Smetana tak důrazně stojí o stránku mravní, že obětuje také filosofii — také theoretická filosofie a věda ustoupí více praktické činnosti, ustoupí tvorbě umělecké, kterážto tvorba nemá být pouze uměním nynějším, nýbrž zároveň praktickým podmaněním celé přírody.

Náboženství stane se všeobecným bratrstvím, tvůrčí láskou — český ideál bratrský u Smetany stává se ideálem humanitním.

Smetana humanitu pojímá ovšem podle potřeb své doby: humanita musí být sociální a politická.

V té příčině zavrhuje stát stejně jako Chelčický: právo musí se stát skutečnou láskou a pak pro stát není již místa. Zavrhuje militarism. Smetana je nadšený zastance politické a duchovní svobody vůbec, — svobodu roku 1848 vítá nadšeně proti „ohlupujícímu“ absolutismu starorakouskému. Má proto i pro liberalistický indifferentism náboženský slovo milé.

Smetana svobodu pojímá sociálně. Ceká od Slovanů reformu sociální. Smetana horlí proti kastovnictví a šlechtictví, rozum je mu nejvyšší legitimou. Doufá, že praví šlechticové mezi šlechtou pochopí veliký rozpor mezi chudinou a aristokracií, že se spojí s měšťanstvem a zamezí násilné střetnutí obou tříd. Má-li se zahostit láska, musíme obětovat své sobectví. „Chtít

*) Smetana war durch Geburt wie durch Charakter ein Czeche. Er hat in seinem Charakter wie in seinem Lebenslaufe und seinem Lebensende eine Aehnlichkeit mit Carl Hawlíček, jenem edlen überzeugungstreuen und unerschrockenen Kämpen der böhmischen Presse, der unter dem Bach'schen Regime von Weib und Kind getrennt, im ultramontanen Brixen „internirt“ wurde und die Heimat nur wiedersah, um in ihr zu sterben. Er hatte wie dieser den harten Kopf, die Mischung von Schwärmerei und schonungsloser Logik, und den unbeugsamen Charakter. Meissner, Geschichte eines Excommunicirten, p. XI.

býti šťastným, je nyní téměř zločinem, jestli že jsme pochopili svou dobu — obětí je potřeba, nyní více než kdykoli jindy."

*

Světový vývoj jevící se jako uvědomění ducha a vítězení jeho nad hmotou právě v naší době vede k pronikavé reformě mravní. Z člověka starého má se stát člověk nový, z člověka minulosti stát se má člověk budoucnosti. Nadčlověk.

Pojem nadčlověka Smetanovi důsledně vyplývá z jeho soustavy vývojové.*) Jen že nadčlověk český je jiný než Nitzscheovský. Nietzsche dospěl k pojmu se stránky biologické, Smetana se stránky mravní. Němec rousseauovsky touží po blond bestii — Čech po klidu rostliny. Nadčlověk český vůbec je zvláštní a svůj: český člověk nadčlověkem se stává nadsmyslovostí a pravou láskou k bližnímu: člověk smyslný nedovede se obětovat všeobecnému, v němž kotví právě jeho vlastní povýšení; jen kdo všecko dovede obětovat, dovede pokračovat: český nadčlověk nežije vůlí k moci, ale „vůlí k obětování" *); cítí kollektivní vinu, pokládaje zlé činy druhých za činy vlastní, zlé je mu nepřítelem společným; český nadčlověk nijak není aristokratem, nevydává se za spasitele, ale spasitelem je mu celý věk moderní; český nadčlověk miluje potlačené i když se mu protiví jejich surovost, potlačovatele nenávidí, i když ho vábí svou vzdělaností; českému nadčlověku láska a přátelství jsou nejvyššími ctnostmi, nepřátelství je mu v životě lidském nejšerednějším — Smetana proto, jako Dostojevský, nevěří v peklo, jen v nebe.

*

Filosofie Smetanova má také prvky nečeské. Celá jeho soustava vyrostla z německého idealismu. (Ruští slavjanofilové z něho vyrostli také.) Smetana sám to ví, vždyť hlásá, že právě my Čechové máme německé myšlení vyčerpat a skoncovat.

Jako všecky soustavy idealistické, také Smetanova soustava relativní identity má příliš mnoho konstrukce, postrádající zkušenosti.*) Je u Smetany také mnoho libovolného

*) Smetana slova: nadčlověk neužívá; mluví však o: nadsmyslech, nadrostlině a má ustálený název: záčlověčí (Nachmenschenreich), z něhož vyzrává bytost ideální a t. d. Ve smyslu Smetany mohlo by se tedy mluvit o: záčlověku.

**) Smetana praví: „Wille der Aufopferung", Der Geist, p. 219.

***) Právě filosofické myšlení velmi je závislé na jazyku; mnohé německé učení se česky prostě nedá koncipovat. Čech na př. nikdy by nebyl dospěl

a nijak nedokázaného. Proč na př. německé myšlení se již na dobro vyčerpalo? Nevyčerpalo, jak vidíme. Ale ovšem, ruští slavjanofilové to myslili také; Smetana v tom s Kirějevským nápadně se shoduje.

Kořen vad, pokud běží o problem náboženský, vidím v pantheismu. Vím, že pantheism je moderní a dovedu to pochopit. Ale s pantheistického stanoviska svět vyložit nelze, mluví proti pantheismu zkušenost všecka. Opakuji, dovedu pantheistickou zálibu doby pochopit. Lidé chtí v chaotické mnohosti řád a jednotu, lidem moderním nestačí theism papírový, lidé moderní mají aspirace umělecké a ty pantheismem dovedou se uspokojit — — tomu všemu rozumím, ale přes to pantheismu přijmout nedovedu. Smetana slabou stránku pantheismu cítil také a nepodal se mu cele (identita relativní); alespoň vyhýbá se jeho subjektivismu naprostému. Tak alespoň vykládám si jeho úsilí o kollektivism noetický a mravní. Cílem konečným je splynutí objektu s subjektem, ale jinak si to Smetana představuje než Hegel: Němec ztrávil svět svým rozumem, svou ideou, Čech svět pouze překonává svým citem, svou láskou: Němec je slabý svou silou, Čech silný je svou slabostí . . .

---

k rozlišování Kantova Vernunftu a Verstandu. Nemáme prostě těch slov. U Smetany tomu je příkladů dost. Na př. jeho „Bewusstsein der Bewusstsein“, charakterisující vyšší stadium ideálního vývoje, česky se musí opsat, neboť „vědomí vědomí“ nestačí a t. d.

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

(Pokračování.)

Nestálost a pohyblivost ruské povahy vysvětluje, že možno tam vyvolati hnutí krajně revoluční (nihilism) a obratem ruky uvésti je v krajní pokoru (despotism). Tím lze také vysvětliti, že Aleksandr II. je přítel — Alesandr III. nepřítel Německa a oba jsou stejně velebeni Rusy, — ač za obou Němcům není společnost nakloněna. Tím snad i poněkud se vysvětlí, jak mohl autokratism spojiti se s republikanstvím, se státem, který korunovační klenoty prodal — ve veřejné dražbě! „Car i bog“ volá Rus a líbá Francouze, který volá „ni bůh ni císař“. Harmonie záleží prý v protivách!

Jisto jest, že za císaře Aleksandra II. vliv západu byl veliký, že slavjanofilé byli zatlačeni. Směr pokrokový slavil vítězství nad staroruským — zapadniki chtěli hmotné i mravní povznesení Ruska na základě evropské civilisace a vzdělanosti. Oni nebyli a nejsou národnostně lhostejni, jak se jim i v záp. Evropě předhazuje, nýbrž dokonce jde jich vlastenectví dále nežli slavjanofilů, tito jsou separatisté a nejednou i orthodoksní vášnivci, onino jsou většinou myslitelé a liberalní uznavatelé předností jiných národů; svůj chtějí pak povznésti a postaviti silou mravní i hmotnou v čelo ostatních evropských národů nikoli mimo ně. Oni jsou svého druhu panslavisté, uznávajíce mohutnost Slovanstva v Evropě v převaze jen při stejném jeho pokroku s ostatními národy, slavjanofilé jsou klerikalní zpátečníci. Sen o slabosti a hnilobě záp. Evropy v Rusku mizí, již nestraší kozákem sousední národy a armády, i proniká víra, že to bude státi ještě mnoho času a peněz, nežli ruský národ svým vzděláním, průmyslem a obchodem postaví se na ten stupeň, kde dnes stojí někteří západní národové. A také po smrti císaře Aleksandra III. pozakrytě

i veřejně ozývají se hlasové po odstranění staroruských okovů absolutistických.

Ruský p a n s l a v i s m také jinak vypadá nežli býval líčen. Až do války rusko-turecké pěstován byl v Rusku příznivý směr ostatním národnostem slovanským za hranicemi, psalo i disputovalo se o jich utiskování, zejména na Balkaně a v Rakousku, ano vyzývalo se k válce pro osvobození pravoslavných Srbů a Bulharů. (Slavjanskij sbornik 1875 sled.). „Slovanský dobročinný spolek“ byl jádrem tohoto hnutí. Leč zápal let sedmdesátých rychle hynul a na oslavu 25letého jubilea toho spolku nacionalní listy opřely se jeho posavadní činnosti, protože „slovanská idea a panslavismus tvořily až do dnes neštěstí Ruska; Slov. spolek dobr. mohl by snáze v samém Rusku hledati čisté Slovany, potomky Krivičů a Drevljanů, kteří hmotné i duchovní potravy v nejvyšším stupni potřebují.“ (Nedělja.) Ano, kn. Meščerskij míní, že je „nám Rusům docela lhostejno, kdo v Srbsku má pravdu a kdo nepravdu, kdo jest v Rakousku zaprodán a kdo dělá politiku vlastního měšce“. (Graždanin.)

N á r o d n o s t n í h n u t í, které nastoupilo s vládou cara Aleksandra III., nemá ohledů ani smilování k jiným třeba slovanským národnostem. Jen co je výlučně ruské, má býti zachováno a podporováno. Kdyby tento radikalism měl základ osvětný, jistě by mohl vykonati nesmírně mnoho znamenitého, leč bohužel tento směr znamená krok nazpět nejen proti západníkům, nýbrž známená v civilisaci Ruska stagnaci a ustrnutí. Nationalism je hnutí k l e r i k a l n ě-n á r o d n í, kterému je svato vše to, co bylo v Rusku dříve, — bez ohledu odkud to pochází, — a co dnes vydává „společnost“ za charakter ruské národnosti.*) N e o b m e z e n á m o c s v ě t s k á jest hlavním sloupem této politické zvrá-

*) V Rusku mnoho nazývá se národní, co pochází z ciziny, prostě pro to, že cizina se nestuduje. Na př. ruské umění, které hlučně a šumně se ohlašuje na západě, nemá opravdu v sobě nic jiného ruského kromě materialu. Stavby od nejstarších počínajíc jsou od stavitelů byzantinských, nebo německých, vlaských a francouzských, rovněž tak staré malby atd. Co je opravdu domácí jest úprava selské domácnosti od sekery až po jehlu, avšak o to se intelligence nestará. Toto umění neplatí za repraesentativní. Nyní vytváří se na př. nový „ruský“ sloh, který je jakási barokní (něm.) renaissauce (ital.) byzantského slohu, při čemž přeplňuje se façada rustikou, sloupky, pilastry, pásmováním barev cihlových a neomítáním, jakož i řadou motivů vzatých, jak se zdá, z arabských staveb. Význačným znakem je tu přepych členitosti a rozsáhlosti při nemonumentalním materialu. Ve všem eklekticismus někdy nepromyšlený, někdy banalní.

cenosti, ona je svatá, nedotknutelná. Jen car v rodě Ivana IV. Hrozného, držící vše na uzdě krátce, je pravým představitelem Ruské říše. Druhým sloupem je církev pravoslavná se všemi vadami a nedostatky, s úžasnou pověrčivostí lidu, bídným postavením nižšího duchovenstva, které tone v bídě hmotné i duševní, při čemž statisíce ročně vyhazují se na zahraničnou propagandu, a poddajností vyššího duchovenstva k vládě. Nádhera*) s bídou slučuje se tak úzce jako učenost s nevzdělaností. A pokud nepovznese se nižší duchovenstvo, které jedině má rozhodný vliv na selský lid, dotud nelze ani pomysliti na vybavení ho z dnešního nevědomí a přivedení k národní uvědomělosti.

Jistě každý pozná, že ruská církev je jiného rázu nežli katolická v záp. Evropě, poněvadž tato byla a podnes v mnohých věcech je od státní moci neodvislá, kdežto pravoslavná je úplně podrobená ruské vládě. To je v nejedné příčině na úkor její a jistě má to za následek, že její osvětné poslání daleko nedostoupilo toho stupně, jako to bylo na západě. Světští pravoslavní duchovní jsouce ženatí, úzce souvisí s ostatní společností, oni nemohou se povznášeti nad jiné, majíce tytéž starosti a trampoty o vychování dítek, nemohou státi se nadutou kastou. Vyšší duchovenstvo pak je sice neženato, neboť béře se jen z klášterních členů, ale i to je bezmocno v své závislosti. Vláda má ve svých rukách osazování všech míst a úřadů duchovních. Teprve na sklonku vlády cara Aleksandra III. počala vláda obraceti pozornost k bídě nižšího duchovenstva a povolila z ročního rozpočtu částku 6·5 mill. r. na jeho podporu i slíbila tuto podporu postupně zvyšovati (1893).

Třetí sloup národnostního hnutí je šlechta. Nemajíc základů feudalních, jako šlechta německá, lpí na starých řádech ruských, v nichž poddanství bylo rovnocenné s politickou ideou neobmezeného cara. Když bylo poddanství zrušeno, byly podraženy nohy šlechtě (i carská moc se otřásla), vzata jí půda, na níž rostla a kvetla. Nemajíc výživy na panství bez dělníků, musela utíkati se ke dvoru o službu, zrovna tak jako dítky v četné selské rodině. Tím však nastalo nebezpečí, že nejmocnější opora

*) Kdo viděl nádherné bohoslužby na př. u sv. Isaka v Petrohradě a všiml si přítomných vesnických popů, kteří tu byli přítomni v šatech ošumělých a chudobných v pozadí toho lesku a přepychu, tomu nikdy nevymizí z paměti nemyslitelnost těchto poměrů.

„samoděržavného cara“ přeleje se v státní uniformy a ztratí vliv na venkovský lid, a proto Aleksandr III. po celou svou vládu měl za svou prvou povinnost povznésti šlechtu z tohoto těžkého postavení a učiniti z ní „vždy věrný stav panský“. Ale to je práce nemalá a všecky obsáhlé milliony, jež akce ta již pohltila, nezlepšily ani o 10% stav šlechty za posledních 15 let.*) A pak je v Rusku karriera úřednická příliš lákavá, ani nejbohatší velkostatkář netěší se takové cti jako všední hodnostář vojenský nebo politický, jehož všecka zásluha jsou služebná léta! Jen tím lze si vysvětliti, proč šlechtic dá přednost podřízenému místu v státní kanceláři před samosprávným úřadem, takže na tento úřad nelze často ani nalézti vhodnou osobu.

A jaké má vláda s touto šlechtou potíže, a jak šlechta málo dbá své výlučnosti, viděti z toho, že vládou vypracovaný návrh na jakýsi druh fideikomisů ku povznesení vyšší šlechty nenalezl ohlasu v šlechtickém shromáždění. O konservativnosti šlechty — v záp. Evropě obvyklé — nemůže býti v Rusku řeči, ba její vzdělaná část je radikalně osvětářská, a jen pomĕščik, žijící v odloučenosti, nemyslí ani na to ani na ono. Proto v Rusku konservativní má význam zpátečnický nikoli umírněný.

V každém absolutistickém státě je vyhrazena přední úloha úřednictvu a proto i ruský činovník je duší vlády. Ba ne-

*) Jaké návrhy ze samé šlechty na zlepšení jejího stavu vycházejí a jak ona si vede, budiž tuto doloženo: „Obyčejný průběh šlechtických schůzí a výborů vyznačuje se nedostatkem všelikých vážných interesů, úplnou lhostejností k obecným záležitostem, výhradností drobných osobních věcí, nadbytkem všemožných stavovských přímluv a zbytečnou ztrátou času a peněz.“ Šlechtu lze povznésti toliko výchovou: „Poněvadž stávající způsob vzdělávání dětí jest velice obtížný pro poměščiky a neodpovídá praktickým potřebám, jsou nuceni šlechtici vzíti výchovu úplně do svých rukou; k tomu třeba založiti výchovny-útulny, v nichž by se vykládala netoliko slova, nýbrž i věc t. j. řemesla a umění, která by mohla zabezpečiti prací samostatnost každého, kdo by se chtěl naučiti prácem. Při nich byly by zřízeny dílny, ve kterých by se přijímaly zakázky a ty by sloužily na jich vydržování. Zrovna tak třeba zříditi oddělení při okresních nemocnicích, dále ve městech banky pro osobní úvěr, dále založiti obecné šlechtické pozemky, z nichž by se udílely podíly těm, kteří by na nich hledali živobytí atd. Uvádím jen proto obsah brožury Что дѣлаютъ дворяне и что имъ слѣдовало бы дѣлать, (Charkov 1896 str. 38), abych ukázal zlé a beznadějné postavení chudnoucí a schudlé šlechty, které se při jejím číselném počtu nemůže ani jinak pomoci, leda že by se chopila práce řemeslnické a rolnické. Přese vši zvláštnost těchto návrhů jest knížka zvláštně pro cizince zajímava.

řeknu mnoho, dím-li, že se správa ruské říše rozpadá na drobná carstva, jichž caříčkové jsou náčelníci jednotlivých odborů. Úřednictvo na Rusi rekrutuje se jednak ze šlechty, při čemž ponechává se široký vliv protekci a ohledům, dále z vojenského stavu, jemuž vyhrazeny bývají vysoké úřady civilní, vyžadující energii, nýbrž i velikou znalost odbornou, konečně ze třídy úřednické. Jestli kde nabývá se rozumu s úřadem, je to v tomto případě. Na ukázku jediný příklad: guverner oloněžský nařídil, „aby seno ve vsech, které měly špatnou úrodu, již na počátku podzimku bylo míšeno se slamou, aby sláma nabyla vůně sena a z části jeho chuti, a tím tolik získalo, aby ji dobytek žral a neodhazoval stranou!“ Není-li to výborná pomoc ubohému mužíku??

Kancelářský šiml, skostnatělost formalismu, obvyklý u bureaukratů doktrinarism pojící se s úzkostlivostí a šplhavostí, absolutní podřízenost vlastních názorů pod názory představených nedávají vzniknouti vzletu a rozumové práci jednotlivcově. Největší pak chybou je ustavičná komandirovka z místo na místo. Je to až neuvěřitelno, jak ruské obyvatelstvo je v ustavičném pohybu a stěhování. Při povýšení skoro vždy následuje přesazení. Nejčastěji stěhují se úředníci političtí a soudní, jichž delší pobyt a znalost místních poměrů nad jiné byla by žádoucí. Nad to pak necítí úředník k místu svého povolání ani lásky ani soucitu k obyvatelstvu a vykonává svůj úřad spíše podle litery nežli ducha zákona.

Jakkoli za poslední doby zejména v soudním úřednictvu velice stoupl smysl pro osobní čest a nepodplatnost, přes to podnes nejsou ojedinělé případy zvůle, nedbalosti a úplatnosti. Zejména nižší úřednictvo tone v hmotné i mravní bídě. Novoe vremja (31. pros.) píšíc o správě centralního statistického komitetu ze 47 gubernií praví, že z 30.000 placených osob v okresní správě je asi 19 sekretářů (písařů), z nichž na jednoho připadá roční plat 200 r. a dokládá: „Takovou nicotnou veličinou v selském životě a správě okresní (volostné) je písař, že lze říci: „Ustanov koho chceš na ten úřad — vše jedno!“ Nemyslíme, že by k tomu někdo přisvědčil; volostný písař je sekretář okresní i soudní správy, skladatel a ochránce vší administrace a listin, účetní peněžných knih, vykladač zákona, skutečný vykonavatel soudních rozsudků a administrativních ustanovení, konečně autor nesčíslných aktů (vědomostej), jimiž do-

ptává se v Petrohradě a které slouží za základ nejen administrativních jednání, nýbrž nezřídka i zákonodárných prací. Nad to je přímý rádce sedláků ve všemožných otázkách, týkajících se jeho poměru k všem možným úřadům. Slovem okresní sekretář má ohromný význam ve vesnickém životě. Podle povinností je písař úředníkem a má 362 články předpisu o trestech za provinění; podle práva není — ničím. Kontingent okresních písařů u většině případů rekrutuje se z takového bahna (podonki) polovzdělané společnosti, které se nehodí vůbec k žádné službě.„ A proč? Poněvadž k bídě hmotné i mravní nikdo slušný dobrovolně nedá se najmouti; tak soudí nejloyalnější náš časopis.

Za Aleksandra II. při zavádění nových oprav mnoho počalo se zvelebovati i v činovnictvu, ale za Aleksandra III. při tuhém absolutismu přes upřímné snahy vlády zahnízdily se opět nejedny státu i obyvatelstvu — zvláště selskému — škodlivé zlořády. Vždyť volnost tisku — bez toho malá — omezena a postavena pod moc úřadů do té míry, že noviny směly psáti jen o tom, co se jim dovolilo, nikoli o tom, co se vskutku dělo. V nynějším Rusku je svoboda tisku — pohádka o západní Evropě. Redaktor jen potud je v přízni vysokého úředníka, pokud je podpůrcem jeho karriery a pomáhá mu po případě odstraňovati nebezpečné protivníky třeba politickým — klepem. Tím zjednává se volná cesta snaživcům pochybných vlastností a „načichlí západem“ třeba výborní pracovníci zůstávají v naprosto podřízených místech, zbaveni vší skutečné působnosti.

A oč se starají ministerstva při tom? O uniformy. Jakkoli je to směšno, přece po Německu a Rakousku v květnu r. 1894 provedena „důležitá“ změna v ministerstvu vnitra a spravedlnosti tím, že vydán nový řád o nošení uniformy — skoro malá monografie, z níž vyšlo na jevo, že ministr vnitra zavádí pro politické uředníky sedm uniforem: parádní, sváteční, obyčejnou, pracovní, zvláštní, cestovní a letní; ministr spravedlnosti spokojil se s pěti. Není-li šťastná země, kde nemá ministerstvo jiných starostí a kde může úřednictvo takto vyhazovati svou měsíční mzdu?!

Slabá stránka všech ministrů bývá, že chtějí dělati vše lépe nežli jejich předchůdci a následkem toho místo pokračovati v započatém třeba dobrém, ruší to a budují nové plány. Čím horší ministr, tím větší počet projektů se za něho objeví: s nimi obyčejně klesá jeho pověst, až v uznání zásluh bývá povolán na

jiné místo, kde by mohl „lépe“ působiti, nebo je dán na zasloužený odpočinek.

Dimitrij Tolstoj, bývalý učitel dějin při caru Aleksandru III, byl věrným přítelem Katkova i Pobědonosceva, a tito mají smutnou zásluhu o jeho ministrování v národní osvětě. Tento muž honosil se vlastnostmi školního pedanta v zlém slova smyslu, scházel mu rozhled a vzlet nad nejvšednější maličkosti denního života, jeho ministrování je černým stínem vlády Aleksandra III. Pro neschopnost byl zbaven ministerstva vyučování a — stal se ministrem vnitra! Nejdříve potlačil zbytek svobody tisku — aby neozařoval jeho státnické schopnosti — pak zlomil samosprávu zemstev a soustavně hubil poslední krůpěje rosy na vyprahlém luhu svobod ruského veřejného života. A když konečně umřel a Ivan Durnovo zaň nastoupil, zapověděl car Aleksandr III. měniti jeho zpátečnický system. K tomu netřeba vysvětlení.

S úřadem politické správy úzce souvisí policejní ředitelství, nebo kde hyne svoboda, tam kvete policie. Petr Durnovo stal se policejním ředitelem z protekce a omezenost duševní nahrazoval pak intrikami. Zachycováním soukromých dopisů nabyl brzy tolik nepěkných zpráv o vynikajících osobnostech, ale zároveň zapředl se v milostná dobrodružství s několika damami, z nichž jedna ze strachu se mu poddala, načež on v slabé chvíli psal jí několik listů, jež ho kompromitovaly, načež ho vystřídal gen. Petrov. Přes to však car Aleksandr III. nejen obdařil ho řády, nýbrž ani toho neviděl, že muž ten za sedm roků neobyčejně zbohatl. Ze služného?

Ruská říše rozdělena jest*) na gubernie, které až do vlády Aleksandra III. těšily se samosprávě v organu svém zemstvě s civilní a částečně soudní pravomocí. V čele gubernie stojí guverner, který je područníkem ministerstva vnitra. Kdo stává se guvernerem? Nejčastěji vojenské osoby, které nemají slušného

*) Říše ruská rozdělena jest na 98 správních obvodů, jež se rozdělují takto: 18 obvodů (область), 17 gubernií, 2 okruhy a 1 oddíl (отдѣлъ). Kromě toho jsou generalgubernatorstva pro kraje, kde je třeba silné vlády, na př. Varšava, Vilno, Åbo, pak v Kavkaze, Turkestaně, Irkutsku a Poamuří, Akmolinsku, pak více čestného postavení v Moskvě a Kievě. Vedle těch jsou vojenští gubernatoři v Asii. Nejvyšší moc ze všech má gen. gub. Kavkazský. Gubernie dělí se na újezdy či kraje, tyto na volosti či okresy. Oblasti (většinou v Asii), dělí se na okruhy nebo oddíly; sachalinský oddíl (samostatný) má pak 3 okruhy. Prvé odpovídá správě civilní, druhé správě vojenské.

pojmu o správě civilní, zvláště pak hospodářské stránce svého úřadu. Zbyteční a přestaralí generalové, někdy i dvoru na čas nepohodlné osoby, ustraňují se tímto úřadem! Kromě toho jsou guvernery úředníci bez velkého vzdělání ano i lidé, kteří mají takový úřad jen pro dekoraci společenskou a za pramen příjmů a hodností. U jedněch převládá naprostý nedostatek energie a rozumu, u druhých touha po novotách s neznalostí věcnou, a jen malá část jsou řádnými náčelníky svěřené sobě správy. Při tom mnozí dělají raději vysokou politiku, než aby zaměstnávali se palčivými otázkami hospodářskými. Nižní Novgorod na př. toto centrum velkoobchodu Ruska, svěřen byl generalu Baranovu, který se vyznamenal v bitvě na Černém moři!

Guverner je car v malém a podřízení mu okresní starostové (volostní náčelníci) ve svých okresích jsou carové v ještě menším. Ať je to bývalý president gubernialní rady šlechtické nebo vojenský a civilní úředník, vždy hledí jen toho, aby jeho správa nahoru se leskla a administrace aby neuvízla. Obor jeho působnosti rozpadá se na policejní, správní, soudní, hospodářský atd., takže by musil býti genie, aby mu stačil vyhověti; novým pak zákonem o zemstvech rozšířila se dokonce moc jeho ještě o dozor a řízení veškeré samosprávné činnosti krajské, městské a selské. Není-li to dostatečný úkol pro vysloužilého generala?

Zemstvo jako samosprávný úřad mající na starosti všecky potřeby civilní ve svém okresu počalo se utěšeně rozvíjeti, ač v mnohých okresích trpělo velmi neschopností svých ředitelů vojenských i civilních. Této instituce hodlal užiti hr. Ignatěv — při nastolení Aleksandra III. — jako ministr vnitra a způsobiti rozšířením jejích práv nenáhle k přechodu na součinnost národa s panovníkem ve správě říše. Nebylo zde vysloveno ještě nic o konstituci a p., než měla ruská společnost kupecká i agrarná rozšířením svobod a pravomoci zemstev vychovávati se k politické samostatnosti. Leč hr. Ignatěv*) náhle upadl v nemilost. Proč? Jeho nástupcem stal se duchem omezený, srdcem prázdný, sobělibý a nadutý hr. Dm. Tolstoj, který kdysi propadl při volbě v zemstvu svého kraje a nemohl toho zapomenouti. Ihned obrátil se k dvěma svým přátelům o pomoc.

Triumvirat zpátečníků Katkova, Pobědonosceva a Tolstého dovedl cara Aleksandra III. nakloniti k tomu, že povolil přes

---

*) Ignatěva vyhodil Aleksandr III. optima forma když mu zalhal.
Pozn. red.

silný odpor opposice v statní radě jich tlaku a zrušil svobodu zemstev učiniv z nich jakési státní krajské úřady úplně podřízené ministru vnitra.

A důvody?

„Šlechta je na Rusi jediná stávající společnost, která jest schopna říditi národ na dráze pokroku a zároveň zachovati nedotknutelný princip samovlády. Zemstvo stává se všude výhradným majetkem kupectva a mužictva: je to usurpace živnostníků naproti šlechtě a bude míti zlé následky, že vznítí mezi různými třídami společenskými vnitřní mír ohrožující nepřátelství. Zvykne-li národ nyní tomu, aby vedl provincialní záležitosti samostatně, bude brzy žádati více, ano bude žádati ústřední radu — skládající se z poslanců jednotlivých zemstev — se sídlem v Petrohradě. Odtud ke **konstituční** reformě říše — slabosti to národů západních — je pak jediný krok: jakmile ten se učiní, pak je **veta po dynastii** ba dokonce po celém Rusku.“

Panovník žárlivý na svůj absolutism nepotřeboval pádnějších důvodů nežli tyto, které jsou stejně duchaprázdny jako nesprávny a které výborně charakterisují své původce a dvorské ovzduší. Raději ať národ a říše trpí pod špatnou správou špatné centralisace a špatných vládních organů, než aby znenáhla byl lid probuzen ze své zatemnělosti a pokročil na cestě vymanění se z temností pojmů právních a správních.

Nový zákon, jímž zemstva stávají se státními úřady, chce míti v zemstvech výhradně šlechtice a následek toho bývá ten, že při volbách sejde se i v krajích, kde poměrně mnoho šlechty je usedlé (Moskva), tak málo šlechticů, že nedosahují ani počtu, kolik má býti zvoleno poslanců pro gubernialní radu! A co má říci o guberniích, kde vůbec není dostatečný počet usedlé šlechty? Poněvač pak někteří volení úředníci požívají práv státních úředníků, ministerstvo na základě tom ustanovilo, že, není-li kdo šlechticem nebo již před tím úředníkem, může dosíci úřadu volbou jen tehdy, může-li se vykázati vyššími studiemi. A tu hodil se vládě výborně další paragraf, dle něhož vláda může sama jmenovati samosprávné úředníky, když se jí zvolení — nelíbí. I stává se, že okresním náčelníkem jmenuje guverner důstojníky své gubernialní policie. Může-li býti hůře o správu agrarních okresů postaráno?

Služba v zemstvu je u nás tak málo lákavá, že úřednictvo pro zemstvo skoro výlučně najímá se z osob, jimž je zamezen vstup k jakékoli jiné činnosti úřední. Příjmy jsou příliš malé a k tomu zadlužené rolnictvo ani ty nemůže řádně platiti, a policie daně vymáhající stará se jen o příjmy a daně státní nikoli krajské, takže zemstvo bývá mnohdy vrženo v úplnou neschopnost konati své povinnosti. Tomu odpomoci pouhou centralisací nelze.

Z toho lze snadno pochopiti, proč šlechta nestojí o úřad volostného náčelníka a proč mnohá gubernie není s to nalézti 5—6 usedlých šlechticů ochotných břímě to převzíti. „Jsou ovšem v každé gubernii osoby, které i beze všech úřadů zaujímají čestné postavení; nedají se však počísti na tucty a mohou jen slabě podporovati vládu při svém nepatrném počtu. Důvody pro tento nedostatek jsou snad v celé říši tytéž. V okresu orlovském, v němž má autor své bydliště, počítalo se za posledních osmi let mezi velkostatkáři jen 17 osob s universitním vzděláním: 9 z nich bylo v státní službě a nebyli v žádném poměru k místním zájmům; 5 žilo na svých statcích, aniž by se o ostatní svět starali, ostatní tři sloužili jako okresní náčelníci (Novoe vremja).

Úřad takového náčelníka je tak ještě patriarchalný, obor působnosti tak veliký a rozmanitý a přehled tak obtížný, že se za dnešní doby a vlády jeví jako menší zlo, když sedlák se svými spletitými, k vyšetření odkázanými poměry zůstává ponechán své posavadní samosprávě. Konečně i to je na úkor zdárné působnosti tohoto úřadu, že náčelník podlehá odporujícím si často nařízením guvernerů, které týkají se věcí, jimž by v pokročilejším státě se vysmáli, na př.: špatné krmení a čištění domácího dobytka, nedbalá sklizeň obilí a j. v., co na inspekci pan general se své trojky spatřil, nebo co mu náhodou se namátlo!!

Od založení ministerstva orby (1894) pracuje se na podrobných zprávách *) o dosavadní činnosti zemstev, zejména statistice**),

*) V lednu 1895 uveřejnil Centrální statistický komitét zprávy ze 47 gubernií.

**) За кулисами земской статистики. Епоха 1896 Nro. 3., 88 sq. — Některé zajímavější práce týkajíci se hospodářských poměrů jsou na př.: Н. А. Карышевъ Крестьянскія аренды jako druhý díl spisu: Итоги экономическаго изслѣдованія Россіи по даннымъ земской статистики; — В. Е. Постниковъ Южно-русское крестьянское хозяйство; — А. И. Скворцовъ Экономическія причины голодовокъ въ Россіи и мѣры къ ихъ устраненію; — М. Николай Очерки нашего пореформеннаго общественнаго хозяйства a konečně Статистика Россійской имперіи, изданіе центральнаго статистическаго комитета díl XXVII.

zvláště pokud zemstvo prospívá polnímu hospodářství, aby mohlo se stanoviti spolupůsobení jeho v ministerstvu. Bylo by ovšem lépe, kdyby raději ministr postaral se co nejrychleji o dostatečné prostředky, aby zemstvo vůbec mohlo účinně působiti, neboť co podle nového zákona vykonalo, bez toho za mnoho nestojí. Ostatně je to v Rusku jako ve všech vojenských státech: civilní ministerstva jsou k dělání statistiky a vyssávání obyvatelstva, ministerstvo války výsledky jich práce obrácené v zlato rozhází na zbytečné a nikomu neprospěšné přezbrojování a uniformování armad nikomu užitečných a všem záhubných. Co je tu platna statistika, když ukazuje, že v guberniích r. 1891-2 neúrodou stížených dvě třetiny hospodářů jsou bez dostatku hovězího dobytka a koní a že jim ne-li stát, tedy jenom zázrak úplně z bídy pomoci může? Jen čtěme články v denních i periodických časopisech a nalezneme tu hojně nahromaděných útoků na nové zákony samosprávu omezující a ostrou polemiku mezi guberniální a velkou žurnalistikou.

Hlavní známkou vlády cara Aleksandra III. je centralisace. Nepokoje a velké hnutí nihilistické, které vyvinulo se za liberalní vlády Aleksandra II., měly za následek, že noví ředitelé ruské správy hledali spásy v odstranění všeho, co by na předešlou vládu upomínalo. Rozhodující kruhy užily náhlého ohromení ruské společnosti výbuchem pum na Kateřinské třídě a rázem podťaly strom nadějí svobod občanských a vrhly jej v plameny reakčního absolutismu. Aby pak rozptýlily mračný dým, vlily do hranice olej nacionalismu, čímž dostalo se hranici nové jasné záře, jež oslnila strnulé diváky, že hrůzný požár stal se jim překrásným divadlem. Vina všeho svržena na principy ze „shnilého“ západu přivezené, vynesena na vše cizí kletba národní a strážcem ruské říše stala se — policejní moc. Učiněna revise úřadů a vládních organů, zostřen dohled na tisk, školu, společenský život a samosprávu obecní i krajovou. Přívrženci reakce jásají, nepřátelé jich ve strachu ustupují, a než uplynulo deset roků objevuje se vláda v novém, jasném světle: na všech stranách úspěch — vojsko, zahraničné postavení, vnitřní pokoj a nové velkolepé stavby jasně hlásají, že Rus může nabýti jen pod neobmezenou vládou nové moci a síly.

Přehled rozpočtu státního (1 rub. = 1 zl. 30 kr.)

Rok	Příjem rublů	Vydání rublů	Deficit rublů	Celkem deficitu rublů
1883	700,412.116	723,673.258	23,261.142	347,163.829
1884	706,266.349	727,902.675	21,626.326	
1885	712,556.482	806,614.346	94,057.864	
1886	721,757.776	832,391.851	110,634.075	Celkem přebytku
1887	774,806.083	835,849.860	61,043.777	
1888	829,893.220	840,419.494	10,526.274	32,331.021
1889	867,717.105	857,881.126	+ 9,835.979	
1890	885,107.714	877,779.550	+ 7,328.164	
1891	848,334.460	875,348.831	27,014.371	
1892	925,851.177	910,684.299	+ 15,166.878	

Při tom je zajímavo srovnati některá data, na př. za rok 1894 pohltilo vojsko celkem 291,567.804 r., úroky ze státních dluhů 257,877.084 r., finanční správa 135,237.815 a administrace 40,776.206 rublů. — Vzrůst státních dluhů: Podle zprávy Říšské kontroly celková summa státních dluhů v kreditní valutě činilá r. 1892 — 5.516,693.373 r., během toho roku přirostlo nových 203,428.812 r. — něco asi 36 mill. splaceno — takže na rok 1893 zůstalo 5.684,194.313 r. Při učiněné konversi zdánlivá výhoda v snížení úroku ztracena několikráte prodloužením amortisace na 80 let. Vláda jsouc u veliké nesnázi nevěděla si jiné rady a chopila se tohoto prostředku z nouze, který bude státi Rusko několik set millionů.

Pravda, že utichly nihilistiaké rejdy a západní Evropa že pohlížela víc a více na ohromnou říši Ruskou s úctou a snad i s bázní, ale rovněž pravda, že za těch deset let stouplo roční vydání o 400 mill. rublů, že roční deficit po dnes*) nezmizel a že většinu ohromných příjmů obrací vláda n e n a v n i t e r n é o p r a v y, nýbrž na poměry výzbroje válečné a na s d ě l á v á n í v á l e č n é h o p o k l a d u.

Nemalý rozruch způsobil E. d e C y o n, bývalý ruský professor fysiologie na petrohradské universitě, později politický a finanční agent ruské vlády v Paříži, knihou,**) v níž líčí nevy-

*) Se sedláčka po nitce a pro nahého náčelníka košile.

**) M. Witte et les finances russes d'après des documents officiels et inédits, par E. de Cyon. Paris. 1895.

hnutelný úpadek ruského hospodářství. Státní dluh na počátku vlády císaře Aleksandra činil 1558·5 mil. rublů a dnes činí přes 5 tisíc mil. r. (Cyon); při rostoucím deficitu není zplacení možno, ano dluh roste, při čemž vláda s úžasnou lehkomyslností zdělává klamné a nepravdivé rozpočty, které mají veřejnost zaslepiti. Sám Věstník Evropy v článku Polemika o našich finansach má výtku tu za velmi vážnou, ale prohlašuje, že jí nechce vyvraceti, spokojujíc se s výklady Ruskich Vêdomostěj (č. 65, 67 a 70). Tato omluva jest velmi povážlivá.

Jest pravda, že Cyon příliš vede si osobivě, že nevzbuzuje dostatek důvěry, avšak fakta, že na rusko-tureckou válku v nedostatku peněz vydáno za 1600 mil. papírových rublů a kromě toho, že ministr Witte ještě 400 mil. rublů v zlatě vzal ze státního banku, které tu byly uloženy jako záloha papírových peněz, nelze vyvrátiti ani umlčeti. Rovněž jest na pováženou, že r. 1893 vydáno na sibiřskou dráhu 370 mil. z těchto bankovek, které měly býti r. 1888 vzaty z oběhu t. j. splaceny. Že vládní rozpočty nebudí a nemohou buditi důvěru, jest viděti v článku Gosudarstvennaja rospis na 1894 god (= státní rozpočet na 1894 rok) ve Věstníku Evropy, kde spisovatel neuvěřitelnými důvody hledí zmenšiti deficit vymýšlením příjmů i tam, kde jich ani ministr nevidí.

Že konversí Rusko svým financím nepomohlo, viděti hlavně z toho, že výpůjčkou splácí dluhy (Anglii penězi francouzskými) a že tyto konverse učiněny byvše ve velké tísni jsou jen zdánlivě výhodné. Procento jich z 5 kleslo na 4, ale kapitál byl zvětšen z 508½ mil. na 582,644.000 r., čímž jeví se úspora, ale jen po 25 let, dle nichž stará půjčka měla býti umořena, celkem o 90·7 mil. r.; poněvadž nová půjčka je prodloužena na 81·5 roku, zaplatí se za tu dobu na úrocích o 448·7 mil. r. více. Z toho jest patrno, že poplatnictvo nezískalo, nýbrž ministr jen pomohl si v tísni, že jeho rozpočet po několik roků bude o několik millionu rublů vydání menší. (Pokračování.)

Několik poznámek o umění.

Napsal **Mark Matvějevič Antokolský.**

(Pokračování.)

Všecko ho zajímá: ať krásný kvítek, uschlý list, něžná větvička, řepa podařeného tvaru, lastura, nebo pitvorná ryba. Všecko to je pro něho — hrubý materiál, jenž zpracovává se v jeho obraznosti na fantastické obrazy, jakousi směs pravdy a výmyslu — na to jmenovitě, z čeho sestává podstata všech ornamentů. Ale to všecko třeba sestavit, uvésti do harmonie, tak, aby každý předmět měl svůj význam, každý záhyb — svou logiku, plnou obsahu a krásy. Kdo nezná dámského krejčího Wortha! Těžko uvěřit, ale k němu sjížděly se nejvznešenější dámy z celého světa, jako k nějakému čaroději, který přeměňoval nestvůrnost na krásu, starobu na mladost. A skutečně, dělal cosi podobného. Neměl ani své mody, ani svého slohu: vytvořoval každý kostým podle daného typu, tvořil to, co nejvíce mu slušelo — a v tom také pozůstávalo jeho umění. Ale na to třeba míti mnoho vkusu, mnoho vnímavosti a konečně mnoho fantasie. U něho pracovalo mnoho umělců kreslířů, měl své látky, jež objednával podle starých vzorků; měl konečně, jak vypravují, i své pozoruhodné museum starých kostýmů. Výsledek toho — nespočetné bohatství; žil jak Rothschild . . .

Avšak Worth — není jediný svého druhu. Každé odvětví pařížského průmyslu má své Worthy. Všimněme si na příklad Barbediena, známého lijce bronzu. Jeho úlohou bylo vydat anebo popularisovat v nevelikých rozměrech nejlepší skulpturní výtvory: starověké, středověké a novější francouzské obzvláště. A dobyl si ohromných úspěchů. Podařilo se mi viděti u něho v továrně scenu, jež stojí za popis. Socha Davida — od známého umělce Mercié — stála odlitá ve všemožných rozměrech, ve třech řadách, po 150 v každé. Podívaná dosti povzbuzující. Toť celá legie, stvořená samým Barbedienem, hotový symbol francouzského umění.

Nebudu dále unavovati čtenáře vypočítáváním zdejších továrníků. Jest jich mnoho, velmi mnoho. Ale abychom si učinili byť jen malý pojem o jejich ohromné činnosti, třeba připomenouti, že Francouzové splatili Prušákům 5 miliard válečné náhrady s takovou lehkostí, až udivili veškeren svět, a dobrou polovici této sumy vydělali svým uměleckým průmyslem — vkusem.

Nutno tu podotknouti, že v epochu Bonapartů vkus velmi upadl ve Francii a tudíž ve vší Evropě. To mělo své příčiny: nepřestávající vojny, nepokoje, krev a stony mají málo společného s komfortem života a ještě méně s krásou. Ale v šedesátých letech, zvláště po první světové výstavě v Paříži, francouzský duch probudil se znovu, avšak probudil se zrovna jako po požáru. Třeba bylo všecko znovu prožít, všecko znovu zařídit. Vláda a společnosť kráčeli ruku v ruce, dělali všecko možné, zakládali školy, zařizovali nová musea, vydávali noviny, celá vydání illustrovaná, věnovaná starověkému a středověkému umění a umění XVIII. věku obzvláště. Všemu tomu učili se s láskou a zanícením, do podrobností. Uchvátilo se tím i obecenstvo: jali se sbírati staré umělecké předměty jako drahocenné dokumenty minulosti. Byla otevřena škola Arts et Métiers; zřízeny byly kursy pro kreslení rostlin a zvířat při znamenitém Jardin des Plantes. Kromě toho každý okres Paříže (a jest jich 20) otevřel své kresličské školy, které trvají až do dnes, kam každý může přijít, posadit se a kreslit, neprokazuje se ani pasem, ani křestním listem a nad to vše ještě, neplatě za učení — a ukáže-li se žák pilným, najde ve svém učiteli svědomitého vůdce a rádce. Všecko to dohromady vzato mělo blahodárný vliv: pozvolna musea obohacovala se drahými předměty, koupí a ještě více darem; a vkus široko začal se rozprostraňovati všude. Ale toto vzpružení ducha mělo také svůj rub — připomenulo doby pseudoklassicismu; jako tehdy tak i nyní umělci, unášejíce se starými mistry, místo aby učili se z nich, jali se je napodobovati, zapomínajíce, že učit se a napodobovati — jsou dvě naprosto různé věci a na kolik první jest užitečno, na tolik druhé je škodlivo. Proto, ať jakýchkoliv skvělých úspěchů dosáhli ve smyslu techniky a vkusu, Francouzové přece nemohli se tím uspokojovat, zvláště Francouzové, kteří nemohou dlouho zdržovati se na téže věci. Jejich ohnivá fantasie potřebuje stále nového a nového. A k tomu ještě přišlo probuzení uměleckého průmyslu, i v Anglii, i v Německu, i v Rakousku, i v těchto zemích nyní rovněž dělá se všecko možné a možná i více než.

ve Francii, aby se pozvedl tento druh umění. Třeba jim vzdáti spravedlnost — jejich starosti jsou korunovány úspěchem. V poslední dobu Anglie dokonce předehnala Francii; v Paříži přišlo do mody všecko anglické: zlatá mládež začala se odívati po anglicku, chodit se zvláštními manýrami po anglicky; kočáry, postroj, trojspřeží, pikniky — všecko na způsob anglicku. Na boulevardech objevily se krámy s předměty anglického uměleckého průmyslu, s nábytkem, stříbrem, látkami atd. Sloh těchto výrobků je suchý, ale krásný, a hlavní věc — svérázný. Opakuju, Francouzové nemohli zůstávati vůči tomu lhostejni a při tom ještě kdy pak Francouzi napodobili? Nikdy. Vždycky hrdě kráčeli přede všemi. Těžko říci, čím by to skončilo, ale tu přihodilo se cosi divného, cosi nebývalého: ukázalo se, že nová hnutí v malířství a sochařství, jako mysticism a dekadentství, silně zaúčinkovala na průmyslové umění. K tomu všemu výroční výstava na Champ-de-Mars dokořán otevřela jemu dvéře. Bylo-li slýcháno, aby malířství, skulptura a architektura, které pokládaly se jako by za patricie v umění, připouštěly na své výstavy jakési plebejce hrnčíře, skláře, mistry stříbrných prací atp.! ... A co více, příkladu výstav na Champ-de-Mars následoval i Salon v Champs Elysées. Zprvu tito umělci plebejčíci šli sem poskrovnu a bázlivě, ale potom s každým rokem jde jich pořád více a směleji a s pokusy stále více méně zdařilými. Zajímavo při tom je, že čerpají své nadšení z týchž zřídel, co dekadenti, t. j. ze středověkého mysticismu a z žaponského umění. Zdálo by se, co že společného jest mezi nábytkem a nádobím — a mysticismem? — ale zatím ukazuje se skutečně, že tomu tak. Vidíte, na příklad, skříň, podivínského tvaru, s jakýmisi chimerami a draky místo sloupů; stůl — zrovna z laboratoře středověkého alchymika; se stropu spouští se lustr s letícími obludami, chvosty jejich připevněny jsou k řetězu, těla a oč, jejich z různobarvého skla, a uvnitř — elektrické světlo, a vám se zdá, že podobný lustr může viseti toliko u čaroděje, držícího své hříšné oběti na řetězech. Ještě méně společného, zdá se, jest mezi mysticismem a žaponským průmyslem, ale zatím zvláště tady dekadenti našli pro sebe nevysychající pramen. Už r. 1878, na pařížské světové výstavě, všichni byli úžasem naplněni žaponským oddělením, jeho novotou, vynalezavostí, mladistvou svěžestí fantasie a dokonalostí techniky. Bylo jasno, že Žaponcům souzeno jest vnésti do evropského průmyslu nový osvěžující živel. Žaponské průmyslové umění má velmi málo

společného s evropským, ale jest stejně silné, ne-li silnější, a hlavní věc, jest nám úplně nové. Tato novota nás také unáší, ona to jest, co i podmaňuje nás. Avšak v Žaponsku ideálního umění skoro vůbec není, za to všecky jejich duševní síly soustřeďují se v umění průmyslovém. Tu jejich motivy jsou bohaty a v nejvyšším stupni rozmanity. V tomto oboru oni podřaďují konvenci všecko okolí, všecek svět. Nebe, oblak, šplíchnuti vlny, hvězdná noc, výbuch sopky — to všecko mění se jim v podivné tvary, cosi jako třeštění skutečné. Není-liž to mysticism?... Cos podobného, byť v menší míře, shledáváme i v gotice: tytéž podivné chimery, zvířata a maskarony... Líbí-li se nám ony v gotice, tož v Žaponsku tím více. Plodnost Žaponcův, jejich vkus, fantasie a technická dokonalost závodí mezi sebou.

A tak, snažíce se zbaviti starých evropských slohů, Francouzi částečně upadli pod vliv žaponského umění. Ale netřeba se toho lekati. Není pochyby, že Francouzi i z toho vyjdou vítězi, jako se stalo ve stol. XVIII. Tehdy, opírajíce se o čínské umění, vytvořili svůj nový a pozoruhodný sloh, tak zvaný sloh Ludvíka XV. Už nyní, navštěvuje výstavy, bezděky přicházíš v úžas... Za všeho všudy 2—3 roky jaká to přeměna ve všech odvětvích průmyslu, jaké rychlé probuzení, horečná činnost a jak veliké úspěchy! V oboru stříbra, faiencí, tkanin, nábytku a j., všude nový pokus, více méně zdařilý. Jsou továrníci, kteří po spravedlnosti už dobyli sobě jména. Ukážu na příklad na majitele závodu výrobků sklených — Gallé. Jeho nádobí je krásné, mívá časem podivné tvary; dělá se zvláštním způsobem ze skla různých barev, navrstveného na sebe, čímž dociluje se rozmarných, ale vždycky harmonických akordů barev. A co víc, on využitkuje nahodilostí vrchní vrstvy a ryje v reliefu, takže vrchní vrstva vychází v té barvě a dolní v druhé, na způsob antických kamejí. Druhý továrník faiencí, Massié, zprvu vyloudil kovové refleksy na způsob španělsko-maurských faiencí anebo práce starých vlašských mistrů, Giorgia, Derutta a j. Ale potom vešel ve styk s umělcem Lévym, o němž bylo mluveno dříve, a tento umělec, používaje různého slévání, jal se vypracovávati různé mystické sujety, někdy svrchovaně zajímavé a krásné. Ukážu ještě na továrníka Laherchee, jenž ve svých motivech vždycky je přísný do divé krásy. Jiný továrník, Millet, vystavil ohromný basrelief, umístěný v Louvreu, a mimo to i skupiny, postavy v přirozené velikosti, vypálené týmž způsobem. Na výstavě jsou práce ze stříbra umělce Lamberta. Sou-

díme-li dle těchto prací, jest asi ještě mlád: v nich cítit ještě směs různých slohů, indského, byzantského a žaponského, ale přece více jest svého, svrchovanou měrou originalního a talentního. Ale zvláštní pozornosti zasluhuje mistr zlatých výrobků, Falise. Na výstavě jest jeho vitrina, naplněná věcmi, jež sám pracoval v různou dobu, monturami, t. j. skleněnými a faiensovými nádobami, ozdobenými stříbrnými neb zlatými ornamenty. Tento způsob není nový — setkáváme se s ním i ve starém věku, i ve středověku a zvláště v předešlém století — avšak nový je tu sám Falise se svými rozmanitými a svéráznými motivy, svrchovanou měrou delikatními a krásnými.

Po tom všem možno-li pochybovati, že francouzský umělecký průmysl znovu vítězí? Francouzi po své povaze jsou konservativci; těžko přesvědčiti je o čemkoliv novém, užitečném, ale jakmile se přesvědčili — z konservativců stávají se pokrokáři a s neobčejnou rychlostí ženou se v před, aby zabrali vůdčí postavení. Takovými ukázali se i nyní v průmyslovém umění.

Divno však, že zde, v tomto oboru, opakovalo se na vlas totéž, co v oboru malířství a sochařství. Nový směr nestihl ještě vysloviti se, zesíliti, an už zjevil se zástup nespokojenců do krajnosti, přidržujících se téhož principu, jako dekadenti — dělati to, co ještě nebylo děláno, dělati nemožné, nedbajíc žádných zákonů umění a zákonů harmonie především. To však neznačilo by mnoho: „Kde dříví štípají, tam i třísky lítají“ . . . Proč nepokusiti se o hledání toho, co ještě není nalezeno, a zvláště o své újmě? . . . Ale tu zjevili se jakoby mecenáši, podporující toto umění; začali pořádati výstavy; na ulicích objevily se plakáty: „Nové umění“ . . . Lehká řeč: nové umění, o němž všichni tolik blouzní, které všichni tak hledají! . . . A k tomu všemu přidal se tisk — tak silný a mocný, tak mnoho vykonavší pro pokrok! . . . Ale i on ukázal se v tomto případě daleko ne na výši svého povolání se svými přemrštěnými pochvalami . . . Kaju se, uvěřil jsem těm pochvalám a zašel se podívat na „nové umění“; však novým ukázal se toliko název. Tohle bylo už vídáno a ono nestálo za podívanou. Pochopí-li obecenstvo, že mu vnucují cosi divného, nezralého? . . . Zmínil jsem se o tisku jenom proto, že v takových vážných otázkách, jako přerození umění, je krajně žádoucno, aby choval se k nim pozorněji a ostražitěji.

Jest však jedna okolnost, která překáží současnému průmyslu státi se tím, čím býval ve středověku. Je to — nedostatek

dědičnosti. Často divíme se té obratnosti a svobodě provedení, dosahující virtuosnosti, jakou vídáme ve středověkých pracích; divíme se, že v naši dobu, při všem technickém zdokonalení a při vší pečlivosti a vypracování, přece pociťuje se jakási suchost. Aby se to objasnilo, nutno si představiti rozdíl mezi dílnou středověkou a nynější. Ve středověku mistr, tovaryš a učeník tvořili rodinu, jídali za jedním stolem, pracovali za jedním postolkem, a všichni byli zaujati týmž dílem. Učeník vstupoval k pánu na jistou řadu let, končil lhůtu učení, stával se tovaryšem; často páni přiznili se s ním a dále vedli totéž dílo; často týmž odvětvím zabírala se celá rodina z pokolení na pokolení, jak to vidíme ve Francii v Limoges, kde uměleckým emailem zabíral se děd, syn, vnuk, pravnuk atd. V naši dobu škola zaměnila dílnu: žák vyšed ze školy zapadá do dílny; ale tu pan mistr stýká se s učeníkem jako cizinci: to, co tomu zdá se krásné, onomu — nikterak, a naopak. Třeba mnoho času a mnoho trpělivosti, aby konečně druh porozuměl druhu a sžil se s ním. Stává se také, že při prvním setkání obě strany se rozejdou. Ať tomu jakkoliv, mezi nynějším mistrem a tovaryšem není a nemůže býti toho svazku, jaký byl ve středověku, není a nemůže býti duševního dědictví, jež mistr odkazuje svým učeníkům. Ba řeknu i to: v naši dobu mezi mistrem a dělníkem vznikl i antagonism. Tovaryš hledí na své postavení vzhledem k pánu jako na postavení závislé; pán splácí mu stejným: je-li práce — drží ho, není-li práce — propouští ho, nestaraje se o jeho osud. Za starých dob starý dělník cenil se více než mladý, protože v čas potřeby mohl mistra zastat; nyní však dělník, jemuž je přes 45 let, už klesá na ceně. Následkem takových poměrů vyvinul se nový typ, typ tovaryše — beroucího práci domů. Tento system jest pro obě strany výhodný. Nadaný tovaryš rázem stává se nezávislým pánem a pracuje ne pro jednoho továrníka, než pro několik. Továrníci pak, jako na př. mistři stříbrných výrobků, rázem sprošťují se celého sboru tovaryšů, jako: kresličů, kovolijců, modelérů, ciselérů atd. Třeba-li mu zhotoviti tu a tu věc v tom a tom slohu — obrací se ku specialistům: nejdříve ku kresliči, potom k ornamentistovi atd. Avšak čím více předmět drobí se na specialnosti, tím více prochází rukama rozličných mistrů, tím méně v něm jednotnosti, samostané tvůrčí síly. Pravá tvůrčí síla musí vytékati bezprostředně od jednoho a téhož umělce, celkovitě, jako živý organism.

Jest konečně ještě jedna příčina, zadržující přirozený vzrůst průmyslového umění. Ukázal jsem právě na antogonism mezi pánem a dělníkem, ale to není ještě všecko. V naši dobu vyvinu se ještě jeden typ pánů. Jsou to opět nikoliv oni středověcí mistři, kteří seděli s kladívkem v rukou za svým postolkem, anebo obcházeli své tovaryše, dávajíce jim rady a pokyny. Nikoliv, teď ti páni sedí ve svých nádherných krámech, zalitých elektrickým světlem, přijímají a vyprovázejí své navštěvovatele. Dílnu má na starosti hlavně contre maitre, t. j. starší dělník, a to došlo tak daleko, že každý krám přijímá zakázky, jakýchkoliv si kdo přeje... A nemá-li dílnu za svým krámem anebo pod ním ve sklepě, odevzdá zakázku prostě dělníkům, žijícím v předměstí Paříže. (Dokončení.)

Význam a původ t. zv. základních práv v moderních ústavách.

(Dokončení.)

VII. Vznik soustavy práv člověckých a občanských za americké revoluce.

Sedmnácté století jest dobou náboženských bojů; v následujícím vstupují v popředí dějinného rozvoje zájmy politické a hospodářské. Demokratické instituce osad stojí často v protivě k institucím mateřské země, spojení s ní postrádá vždy víc a víc pojítka mravního. Mocný spor hospodářských zájmů počíná být značnou měrou pociťován. Hospodářský zdar osad vyžaduje co možná nejmenšího omezení svobodného pohybu. Konečně se jim zdá, že jsou ovládány za jinou, nikoli starou vlastí.

Tu počínají tedy staré puritanské a independentské představy působiti novým směrem. Učení o smlouvě společenské, která při zakládání osad tak velkou hraje úlohu a která pomáhala též založiti svobodu náboženskou, podporuje nyní značnou měrou přetvoření stávajících institucí. Ne že by tyto instituce změnila, ale dává jim nový podklad.

Osadníci přinesli své svobody a práva přes Oceán jakožto rodilí angličtí poddaní. V řadě Chart od anglických králů bylo výslovně pojato ustanovení, že osadníci a jejich potomci mají se těšit všem právům, jež Angličanům v jich vlasti byla přiznána. Ještě před anglickou deklarací práv vydala většina osad zákony, ve kterých staré anglické svobody byly shrnuty. S těmito starými právy děje se však v 2. polovici 18. století hluboká proměna. Zděděná práva a svobody, jakož i zmocnění k organisacím, která kolonistům anglickými králi v kolonialchartách byla propůjčena neb od osadních pánů byla potvrzena, nemění sice svého znění, ale stávají se právy, která pocházejí ne od lidí, ale od Boha a přírody.

K těmto starým právům přistupují však ještě nová. S přesvědčením, že existuje právo svědomí na státu nezávislé, nalezen byl bod, z kterého nezadatelná práva individua se specialisovala.

Theorie práva přirozeného zná z pravidla jen jedno přirozené právo jedince, svobodu aneb majetek. V názorech Američanů však v 18. stol. vystupuje celý seznam.

Lockeova nauka, theorie Pufendorfovy, ideje Montesquieuovy působí mocně na politické názory Američanů té doby. Ustanovení však kompletního seznamu všeobecných práv člověčských a občanských jedině z nich nikterak nemůže býti vyjasněno.

R. 1764 vydán byl v Bostoně slavný spis Jamesa Otise o právech anglických osad. V něm jest provedeno, že politická a občanská práva osad nikterak nespočívají na propůjčení korunou, sama Magna Charta, jak jest stará, nebyla počátkem věcí: „Může sice přijíti chvíle, kdy parlament každou americkou Chartu prohlásí za nejsoucí a neplatnu; ale nikdý nemohou tím býti zasažena zároveň práva osadníků jako lidí a občanů, práva, která od přírody a svých vlastností jako takoví mají a která od jejich osoby jsou nerozlučná. Ať Charty zajdou, tato práva budou trvati až do skončení světa.“

V tomto spise jsou již ve formě pozdějších bills of rights vytčeny také meze moci zákonodárné, které „Bohem a přírodou jsou najisto postaveny“. Těžištěm jest hlavní předmět sporu mezi osadami a zemí mateřskou: právo zdanění. Že daně a cla bez svolení lidu aneb zástupců osad jsou vybírány, není proti právům země ale ovšem proti věčným zákonům přírody. Tyto meze nejsou však jiné než ty, jež Lockem byly vytčeny, které „zákon boží a přírody každé moci zákonodárné v každém státu a každé formě vládní uložil.“

Tyto Lockeovy věty pochopeny tu však dalekosáhlou změnou Stávají se totiž z objektivního práva právem subjektivním. Kdežto Locke, podobně jako později Rousseau, podrobuje individua vůli majority společnosti, jíž však účelem státu položeny jsou meze, klade nyní individuum podmínky, pod kterými ve společnost vstupuje, a podržuje si ve státu tyto podmínky jako práva. Má tedy právo ve státu a na stát, která nevycházejí od státu.

Naproti pokusům Anglie tato práva omeziti, vzniká nyní myšlenka je slavně prohlásiti a hájiti.

20. listopadu 1772 usnesli se občané bostonští na návrh Samuele Adamse na vypracovaném jím nástinu prohlášení práv osadníků jako lidí, křesťanů a občanů. V něm s odvoláním na Lockea se praví, že lidé dobrovolným souhlasem ve stát vstupují a že mají právo napřed podmínky a omezení státu v spravedlivé původní smlouvě vytknouti a nad jich prováděním bdíti. Na to osadníci požadují jako lidé práva svobody a majetku, jako křesťané svobodu náboženství, jako občané práva Magnae Chartae a bill of rights z r. 1689.

14. října 1774 usnesl se konečně sněm dvanácti osad, ve Filadelfii rokující, na prohlášení práv, dle kterého obyvatelé severoamerických osad mají práva, jež jim přináležejí dle nezměnitelného práva přírody, zásad ústavy anglické a jejich vlastních ústav.

Odtud až po prohlášení práv Virginií jest zdánlivě jen krok a přece celý svět jest mezi těmito dokumenty. Prohlášení ve Filadelfii jest protest — ve Virginii zákon. Zmizelo odvolávání se na práva Anglie. Stát Virginský uznává slavně práva, která žijícím a budoucím generacím přináležejí, jako základ a odůvodnění vlády.

V tomto a následovních prohlášeních práv odtud již suverenními státy Severoamerickými přistupují k těmto posud tvrzeným právům: svobody osoby, majetku, svědomí ještě nová, přiměřená těm porušením, která jiné směry individuální svobody poslední dobou Anglií utrpěly: právo shromažďovací, svoboda tisku, volnost stěhování. Ale nejen práva na svobodu, také právo petiční, nárok na právní ochranu a formy, v kterých se díti má, jmenovitě na rozsudek nezávislou porotou, jakož i na jiné positivní státní výkony, dále základy politických práv občanů jsou v nich vysloveny.

Obsahují tedy dle úmyslů jejich zřizovatelů základy veškerého veřejného práva individua. Mimo to jsou v ně ještě přijaty princip rozdělení moci, dočasnosti úřadů, zodpovědnosti jich majitelů, zákaz dědičných vyznamenání, dále jistá omezení zákonodárství a vlády, jako zápovědi o vydržování stálého vojska aneb zavedení panující církve, která buď nikterak aneb jen nepřímo tvoří subjektivní práva jednotlivce. Celek veden jest zásadou národní suverenity, která vrcholí v myšlénce, že všecka ústava jest společné usnesení se všech. V tomto bodu viděti zřetelně starou puritansko-independentskou myšlenku covenantu v jeho

ustavičném působení, která později novou moc ještě značněji měla rozvinouti. Je-li dnes v jednotlivých státech Unie o ústavních změnách buď lidem samým aneb zvláštními ústavními konvencemi uzavíráno, je to v těchto demokratických institucích tatáž idea, která kdysi rozněcovala osadníky Connecticutu a Rhode Islandu.

Bill of rights tvoří všude první díl ústavní listiny, ku kterému se jako druhý plan aneb frame of government připojuje. Nejdříve stanoveno bylo právo tvořitele státu, původně svobodného a neomezeného individua, pak útvaru individuí — společnosti.

Vzdor souhlasu v základních osnovách vznikly přece v jich zákonodárném formulování dalekosáhlé rozdíly mezi jednotlivými státy, které později mnohokráte byly zmírněny, ale i dnes ještě zcela nezanikly. Jak shora připomenuto, svoboda náboženská, vzdor stejnoměrnému základnímu uznání, všude a ihned plného důsledného provedení nedošla. Navzdor větě, že všichni lidé od přírody jsou svobodni a rovni, nebylo tehdá prosazeno odstranění otroctví černochů. Na místo „man" (člověk) položeno ve státu otrockém „freeman" (volný člověk).

Slavně prohlášená práva příslušejí původně všem „inhabitants" (obyvatelům) — v otrockých státech bělochům. Teprve později jest požadována pro vykonávání politických práv v mnohých státech vlastnost, býti „citizen" (občan) Spojených Států.

Tak viděli jsme, jak podivuhodným postupem rozvoje povstala ze staroanglického a nového, v osadách vykonávaného práva představa právní sféry jednotlivcovy na státu nezávislé, která státem přímo má být uznána. V pravdě však prohlášení práv nevykonala nic jiného, než že faktický stav právní ve všeobecných formulích vyjádřila.

Co Američané již měli, to chtěli prohlásiti jako věčný majetek pro sebe a každý svobodný národ. V opak k nim chtěli Francouzi poskytnouti, co ještě sami neměli, totiž instituce, které by odpovídaly nejvšeobecnějším zásadám. V tom jest nejvýznačnější rozdíl mezi prohlášením práv v Americe a ve Francii, že tam instituce uznání práv jednotlivce předcházely, tady je následovaly. V tom tkvěla také osudná chyba německého národního shromáždění frankfurtského, že nejprve právo jednotlivcovo a pak teprve stát chtělo normovati. Ještě nebyl německý stát založen a již bylo na jisto postaveno, co tento ještě neexistující stát činiti má a co má poskytnouti. Američané mohli klidně před „plan of government" předeslati „bill of rights", poněvadž govern-

ment a vůdčí zákony déle již tu byly. S nevývratnou jistotou jedno však z tohoto rozboru se podává: Principy z r. 1789 jsou v pravdě principy z r. 1776.

VIII. Práva člověcká a právní názor germánský.

Zbývá konečně zodpověděti ještě jednu otázku. Proč nauka o původním právu jednotlivcově a státní smlouvě, již ve starověku od doby Sofistů klíčící a učením o přirozeném právu ve středověku dále pěstěná, proudy reformace zprostředkovaná, právě v Anglii a jejích osadách poprvé nabyla světodějného významu? Jak mohly vůbec v monarchický naskrz státní útvar, jehož veškeré instituce s královstvím úzko jsou spojeny a jen z něho mohou býti pochopeny, vniknouti republikánské ideje a stavbu státu ze základů změniti?

První pohnutka k tomu jest nabíledni. Zdá se, že protiva mezi dynastií Stuartů z ciziny přišlou, o své božské právo se opírající a mezi národními právními názory Angličanů, jakož i náboženské boje s tímto královstvím v Anglii a Skotsku dosti šířily taková učení, která energickou opposici mohly roznítiti. Ale podobné poměry byly koncem 16. a v polovici 17. století také v mnohých státech pevninských. Tu byly také tuhé stavovské opposice proti království, směřujícímu vždy více k absolutismu, strašlivé náboženské války byly rozníceny a rozvětvená literatura s velikým úsilím hleděla odůvodniti národní a individuelní právo proti panovníkovi. Revoluční názory na pevnině vedou sice ve Francii ku kralovraždě, nikde však není podniknut pokus o přetvoření státního pořádku. Učení Lockeovo o právu přirozeném nejeví (?) mimo Anglii nijakého vlivu. Učení kontinentální o právu přirozeném hrají svou vynikající úlohu teprve koncem 18. století ve velkém socialním proměnném processu francouzské revoluce.

Na rozdíl od pevniny Anglie ne bez úspěchu odporovala vlivu práva římského. Anglické názory právní nikterak nezůstaly nedotknuty římskými, ale daleko tak jimi nebyly ovládnuty jako pevninské. Hlavně veřejné právo vytvořilo se podstatně na základě germánském, původní germánské myšlenky právní nikdy nebyly vykořeněny pozdními římskými názory o státní všemocnosti.

Ale germánský stát na rozdíl od antického, pokud nám tento historicky dostatečně je znám, vyvinul se ze slabých po čátků k rostoucí moci. Kompetence germánského státu jest z po

čátku velmi skrovná. Individuum jest omezeno z valné části rodinou a rodem, ale ne státem. Politický život středověku děje se spíše v společenských svazcích než v státu, projevujícím původně jen formy rudimenterní. Na počátku nové doby soustřeďuje se státní moc vždy víc a víc. V Anglii mohlo se to tím spíše státi, ježto již normanské království správu přísně zcentralisovalo. Již koncem 16. století Sir Thomas Smith mohl tvrditi, že moc parlamentu jest neobmezená. Něco později označil ji Coke jakožto „absolutní a transcendentní".

Ale tato moc od Angličanů jen formálně právnicky jako neobmezená jest pojímána. Že stát a odtud parlament i král materielně jsou omezeni, právě v Anglii odjakživa a vždy bylo živým přesvědčením národním. Magna Charta prohlašuje, že přiznané v ní svobody a práva jsou poskytnuty in perpetuum. V bill of rights jest nařízeno, že vše, co v ní obsaženo „pro vždy má zůstati zákonem této říše". Vzdor formální všemocnosti státu je v nejdůležitějších základních zákonech výslovně mez požadována a uznána, kteroužto mez stát nemá překročit.

V těchto, formálně právnicky ovšem bezvýznamných větách dochází výrazu staré právní přesvědčení germánské o obmezené působnosti státu.

Také reformační hnutí jest podporováno myšlenkou státu obmezeného. Zde však zasahuje představa druhé meze, celým dějinným rozvojem podmíněné. Středověký stát byl omezen nejen mocí svých údů ale i dosahem církve. Otázka pokud sahá právo státu v záležitostech duchovních, mohla v plném obsahu teprve od doby reformace býti položena, neb teprve touto meze ve středověku pevně určené opět staly se pevnými. Opětné ohraničení duchovní půdy a zatlačení v ní státu bylo rovněž ve směru nutného dějinného rozvoje.

Tak nalézá představa o vrchomoci individua naproti státu podporu v celém historickém stavu Anglie v 17. století. Učení o právu přirozeném navázala na staré představy právní a obrátila je, jež nikdy neusnuly, na dráhy nové.

Totéž však platí o theoriích, jež povstaly na pevnině. Jest ve zvyku od té doby, co opanovala škola historická, pozírati na učení o právu přirozeném jako na bezobsažná snění. Při tom přehlédnuta důležitá okolnost, že žádná, sebe abstraktnější theorie, jež dostane vliv na svou dobu, nemůže se vyvíjeti zcela mimo půdu historické skutečnosti.

Vhled do této dějinné skutečnosti má velkou důležitost pro správné právnické pochopení poměru státu a individua. Dvě možnosti jsou tu dány, jež obě logicky mohou býti provedeny. Dle jedné oprávněnost individua je produktem státního poskytnutí a dovolení. Dle druhé nejen že stát individuelní práv netvoří, ale ponechává také individuu onu míru svobody, které ve společném zájmu sám nepotřebuje. Tuto svobodu však netvoří — jen ji uznává.

První názor spočívá na myšlence státní omnipotence, jak v absolutistických učeních 16. a 17. století nejostřeji byla projevována, K její nejužší důslednosti uspěl básník ve své právní otázce:

Léta již ku vonění svého jsem užíval nosu;
mám-li naň opravdu též právo, jež lze prokázat?

Druhá theorie jest naproti tomu germánský názor právní, odpovídající historické skutkové povaze pozvolného rozvoje státní moci. Je-li přirozené právo identické s nehistorickým, je pro moderní stát první theorie učením o právu přirozeném, druhá theorií práva dějinného.

Byť i meze oné uznané svobody během času se byly změnily, vědomí, že taková mez jest, neuhaslo v germánských národech ani v dobách státu absolutního.

Tato svoboda není tedy dle toho stvořena, ale uznána a to sebeomezením státu a jím způsobeným obmezením mezer, které nutně mezi částky jeho norem, jimiž individuum opřádá, existovati musí. Co tak zbývá, není ovšem právo ale stav. Veliká chyba práva přirozeného tkvěla v tom, že skutečný stav svobody pojímalo za právo a tomuto přiznávalo moc vyšší, státotvornou a stát omezující.

Zdá se na první pohled, že dnes otázka, zda nějaké jednání individua státem přímo dovoleno neb nepřímo jen uznáno jest, nemá velikého praktického významu. Úlohou pravovědy není však jen vychovávati soudce a správního úředníka a učiti ho řešiti obtížné případy — poznávati správné meze mezi Já a Celkem je nejvyšším problemem, jejž připadá řešiti myslícímu pozorování lidského spolčení.

Ženský sjezd.

Mám-li referovat o ženském sjezdu, odbývaném v dnech svatojanských, patrně měl bych především říci, jak nazírám na ženskou otázku, jak sám podobný sjezd si představuji, jaký význam sjezdům přikládám a pak ukázat, v čem sjezd dle mého náhledu úkolu svému dostál, v čem nedostál.

Nehodlám se však tak dle pravidel rozepisovati, povím jen něco, spíš nadhodím. A tu o sjezdu hned, že byl v samém základě pochybený. Proto pochybený, poněvadž pořádaly jej ženy, jimž ženská otázka není ideou, prožívanou ideou, řekl bych vírou ve smyslu Carlyleově, nýbrž heslem, které pluje na povrchu doby a jehož se chopily jako čehosi časového, třeba i záslužného. Mně pochopení a spracování v sobě ideje jeví se nutným předpokladem. To jest, nestačí prohlašovat se jen za přítele ženské emancipace, ale skutečně vysvobozovat se stále a stále z té spousty běžných názorů, do nichž vtěsnán dnešní poměr muže k ženě a naopak. To znamená, při každém jevu životním, v nejvšednějších věcech uplatňovat prakticky, ve svém vlastním životě ten názor o ženě, který pokládám za alfu a omegu ženské otázky. Platí o ženách i o mužích. Jen v domácím životě na příklad! Kolik praktických případů, kde denně, snad každou chvilkou jsi nucen ujasňovat si otázku poměru k ženě, k dcerám, žena poměru k muži, k dětem. Platí i o veřejném životě. Napadá mi, proč i v našich pokročilejších spolcích a společnostech, v nichž ženská otázka pokládá se za nutný postulát, jen muži jako členové zasedají, jen muži většinou se scházejí a rokují? Proč nezakládají muži spolků s ženami, proč na příklad i ženy tento sjezd pořádaly bez mužů, jako i muži své sjezdy obyčejně bez žen? Říkám tím tolik: je rozdíl mezi heslem ženské otázky a mezi ideou, kterou svým konáním oživíš.

Jistě není lehko ideu ženské otázky v sobě prožívat, ale jsem přesvědčen, že jen tou cestou lze dospívat k větší a větší praktické jasnosti v této otázce jakožto reformní otázce společnosti. Takové prožívání ideje ženské emancipace znamená mi totiž i obrat celého života, zcela nové nazírání na vlastní „já“ a na lidskou společnost. Znamená mi pravou vnitřní revoluci, jíž člověk stává se novým člověkem. Emancipace žen toť i emancipace mužů! Názory o nadřízenosti mužově nad ženou tak jsou v nás vychováváním a dosavadním ovzduším společenským vkořeněny, v ženách i v mužích, že v běžném životě stále narážíš a jsi nucen sebe korigovat, pokořovat své „já“, bojovat vnitřně, učit se být spravedlivým a tím méně egoistickým. Kdo dovede takto ideu otázky ženské v sobě spracovávat — prakticky! — myslím,

že nedovede pak se již dívat na společnost lidskou očima běžného člověka. Připouští-li — a mluvím i o ženách, nebo také ženy v tom směru lpí na starém — naproti ženě zásadu spravedlnosti, chce jistě spravedlnost ve všem životě lidském, jinými slovy mně ženská a sociální otázka po této vnitřní stránce jdou ruku v ruce.

A toho pořadatelky sjezdu nepochopily, nemohly pochopit, poněvadž, jak jsem již řekl, ženská otázka nebyla jim ideou, všechen jejich život pronikající. Poučil jsem se o tom na prvý ráz, sotva jsem je spatřil na slavnostním podiu, sotva jsem zaslechl několik slov proslovu a vyslechl promluvu paní Lužické, jejíž neemancipační, starosentimentální názory o ženách poznal jsem nedávno z jejího románu „V bílém dvorci". Již proto tedy nedovedl jsem sjezdu valně důvěřovat. Ale i jinak nepřikládám sjezdům zvlášť hlubokého významu, poněvadž běží tu jen o zevní agitační prostředek, kdežto pravé spočívá v tom, abys ideu sám v sobě prožil dlouhým úsilím. Není bez významu ovšem takové umělé, zevní propagování ideje, bývá často prvým nárazem na duši, ale bývá často i na škodu, ulpí-li celá věc víc jen na zevním fedrování, sformalistní-li.

Program sjezdu byl tento:

V předvečer sjezdu dne 14. května o 7. hoderní večerní slavnostní představení v Národním divadle s proslovem od Pavly Maternové a živým obrazem, jejž uspořádal p. ředitel Fr. Šubrt. Dne 15. května o 9. hodině dopolední počátek sjezdu. Slavnosní kantáta „Ženám českým" na slova Boženy Němcové od Fr. Kavána zapěl sbor mladých dam řízením p. K. Čecha. Proslovení předsedkyně přípravného komitétu pí. Ter. Friedländrové. Slavnostní promluva předsedkyně sjezdu pí. Věnceslavy Lužické-Srbové, spisovatelky a redaktorky „Lady" v Praze. I. Stručný nástin dosavadního působení československých žen od doby probuzení. Pí. Johanna Danešová v Praze. II. Působení ženino v rodině. Pí. Miloslava Procházková, spisovatelka z Olomouce. Pí. Marie Součková z Chrudimi. „O pohostinstvu prostom." Pí. Elena Šoltészová, spisovatelka v Turč. Sv. Martině na Slovensku. III. Povinnosti ženiny k národu. Zvýšení uvědomění národního. Pí. Anna Jehličková z Tábora. Organisace práce národní, zvláště národohospodářské. Pan professor dr. Vílém Kurz, říšský poslanec. Všímání si české literatury a českého umění. Pí. Pavla Maternová, spisovatelka v Praze. Podpora českého průmyslu. Sl. Pavla Wagnerová v Praze. Žena-obchodnice v uzavřeném území. Paní Karolina Samková z Třebivlic. IV. Všeobecná úvaha o českém lidumilství a organisace jeho. — Ochrana nalezenců. Pí. Kamila Hrušková-Mašínová v Praze. V. Zdravotnictví. Sl. A. J. Čadová, spisovatelka, redaktorka časopisu „Zdraví" a učitelka m. školy v Praze. VI. Povznesení mravnosti. Pí. Barbora Hoblová, spisovatelka z Mladé Boleslavi. VII. Ženina práva. Pokračování ve vzdělání dívek po povinné návštěvě školní. Sl. Marie Štorchová, učitelka m. školy z Berouna. Svobodná volba povolání dle nadání a způsobilosti. — Volný přístup ku vzdělání všeho druhu. Paní Tereza Nováková, spisovatelka a redaktorka „Ženského Světa" v Praze. Volební právo žen. Pí. Žofie Tůmová v Praze. VIII. Tužby a cíle jednotlivých stavů žen. Učitelky. Sl. Leopoldina Pölzelbaurová, učitelka m. školy v Praze. Úřed-

nice. Sl. Heřma Hemerová, majitelka pošty v Kovářově. Obchodnice a průmyslnice. Sl. Pavla Wagnerová v Praze. Maloživnostnice. Pí. Božena Karešová v Praze. Rolnice. Pí Berta Píchová-Poláková, uč. zemědělské rady. Babičky a ošetřovatelky. Pí. K. Brotanová v Praze. Služebné. Refer. sl. Karolina Sladká v Praze. Dělnice. Refer. Pí. Aloisie Jiroušková v Praze. IX. Prostředky k dosažení cílů sjezdem vytknutých. Sl. Viktorie Schmidtová, učitelka m. školy z Mělníka.

Program sjezdu, jak vidět, dosti obsáhlý a všestranný a kdyby na místě referátů bývala připuštěna debata o jednotlivých bodech, není pochyby, že leccos bylo by se na sjezdě osvětlilo a prohloubilo. Takto však nedošlo k vystřídání různých názorů o jednotlivých speciálních otázkách, nýbrž každá část programová spočívala úplně v rukou té které referentky, závisejíc na jejím pochopení a nazírání. O výběru referentek ovšem rozhodoval komitét a tak již předem absolutně jaksi byl dán směr sjezdu. A poněvadž přípravný komitét v ženské otázce nebyl si tak ideově jasným, jak jsem na to poukázal, poněvadž tu běželo víc jen o povrchní chápání se časového hesla, byl směr sjezdu také povrchní — byl to směr nesměr, v referátech řečnic nebylo vidět jednoty základně stejného nazírání, náhledy jejich se zhusta křižovaly. První sjezd žen: odlesk nejednotnosti a neujasněnosti, kterou vyznačujeme se v celkovém svém životě! Na říšské radě paktování s klerikály a při tom na druhé straně vyzývání k oslavě památky Husovy, jak dobře právě upozorňuje Nová Presse! Nedivme se, učí-li se ženy od nás.

Mohl bych skončit, přece však chci ještě alespoň letem poukázat na ony referáty, které vynikly nad prostřednost. Byl to referát sl. Čadové o zdravotnictví, paní Hruškové-Mašínové o českém lidumilství a organisaci jeho a do jisté míry také paní M. Procházkové o působení ženině v rodině a paní T. Novákové o svobodné volbě povolání dle nadání a spůsobilosti. Sympatický a vhodný byl také referát paní Šoltészové.

Sl. Čadová dobře pověděla, že otázka emancipace žen byla by nemravnou, kdyby měla znamenat rozlučování ženy od muže, hráz mezi oběma pohlavími, paní Hrušková-Mašínová rozvinula pečlivě shledaný material, co se tkne pak paní Procházkové, také se mi v jistém směru zamlouvala, ale ne ve všem. Na příklad mluvila po starém spůsobu o vládě ženině v domácí říši nebo o tom, že žena nižší povahy strhuje muže do prachu, kdežto vyšší jej povznáší. Jako je nepravdivé tvrzení Marholmové, že muž teprve dává obsah ženě, vyplňuje prázdné její nitro, tak také i toto okřídlené slovo nemá podkladu. Proč přičítat ženě takový romantický vliv? Tak se to generalisovat nedá. Nesouhlasím také s jejím výrokem o služebných, v němž vyslovila pochybnost, že by bylo mnoho takových domů, kde by se služebným skutečně křivdilo, tvrdíc naopak, že je velmi mnoho takových služebných, které své zaměstnavatelky nesčetným směrem tyranisují. Tedy o jednom pochybovat, druhé s určitostí tvrdit? Nesoudím, že je právě rozkoší být služkou. Jen se vmyslit!

Vůbec pokud běží o souvislost ženské otázky se sociální otázkou, tam sjezd co nejméně uspokojoval. Část programová „Tužby a cíle jednotlivých stavů žen“ sice je rázu sociálního, ale referáty, které sem spadaly, vyhovovaly jen skrovnou měrou. Zde zřejmě bylo patrno, že

chybí hlubší porozumění ženské otázce. Prostituce také byla sjezdu kamenem úrazu. Ale to všechno souvisí s tím, že sjezd v základě byl pochybený. Tu a tam jen letem dotkla se některá řečnice; paní Hoblová, přednášejíc o povznesení mravnosti, měla a mohla otázku probrat. Teď vzpomínám také na přirovnání, jehož užila pí. A. Jiroušková, mluvíc o zaměstnání dívek v továrnách a o jejich mravnosti, vydané v šanc stálé zkáze. Líčila požár národního divadla, jak celý národ se rozechvěl a zalkal a podobně asi dodávala: „Když se tak lkalo nad budovou z kamene, nemá se plakat i nad tisíci našich dívek v továrnách, denně a denně fysicky i mravně hynoucích nám na očích?“ Jistě v přirovnání část všeobecné pravdy, souvisící s veškerým naším dnešním sociálním životem! A tu zase sociální otázka!

Na konec sl. Schmidtová rozvinovala program, jak dosáhnouti cílů, sjezdem vytknutých. Navrhovala založení velikého klubu československých žen, v němž byla by knihovna, čítárna, kde přednášky by se odbývaly. Vyjmenovala z jakých všech oborů přednášky — sociální otázky však nejmenovala! Nevím, dojde-li k založení klubu, ale uskuteční-li se plán, bojím se, aby klub nebyl spíš na škodu pravé emancipaci našich žen, aby nebyl útulkem a podporovatelem „starovlastenectví“ a kastovnictví. Z návrhu sl. Schmidtové již leccos dalo se tušit. Doporučovala též zřízení českého pensionátu pro dívky, jejž Praha měla by založit. Chudým dívkám mělo by se dostávat stipendií, ale jen těm dívkám, které by do 14 let výhradně českou školu navštěvovaly. Hle — — — vlastenectví! Jak líbila se mi naproti tomu sl. Čadová, která také dřív navrhovala zřízení stipendií, ale ne pensionátních stipendií a ne s vlasteneckou klausulí. — — —

Vytkl-li jsem vady, nezavrhuji tím sjezdu, vím, že nějaký prospěšný význam měl a bude mít. Také směšným nebyl sjezd. Účastnil jsem se mužských sjezdů a nebývaly o nic lepší, ba nejednou činívaly daleko žalostnější dojem. Tleskaly-li zde ženy řečnicím, tvrdícím pravý opak toho, čemu před chvílí také tleskaly, nečinily nic jiného, než to, co často jsem pozoroval i na mužských schůzích. Zde snad, kde i pořadatelkám chyběla jednota nazírání a kde mnohým posluchačkám otázka byla dost novou, dalo by se i spíš omluvit. *R. V.*

Rozhledy politické.

Uzavření parlamentu — Federace, autonomie a státní právo — Tak zv. ničení parlamentu centrálního — Jazykové výklady bez konce — Fertig! Hotovo! — Voličstvo německé a české — Naše Bachovské husarství — Sociální demokracie a národnost — Národní dělnictvo rozpadlo se ve dvě frakce — Učitelstvo české proti návrhu Ebenhochovu — Oslavení Husa a „autonomní" většina.

Císař Vilém stále činným — Tausch zvítězil — Odklady cesty pana Faurea — Francouzská sněmovna v poutech kapitalismu — Policejní vražda v Italii — Hříchy Crispiho — Těžký porod řeckotureckého míru.

Parlament náhle uzavřen. Proč? K čemu? Na každý způsob vláda získá lhůtu. V politice vídeňské toho prostředku užívá se často, ba vlastně stále. Ostatně hr. Badeni tím svým výstřelem zabil dva zajíce. Vyhnul se obstrukci a — majoritní adresse. Co se toho namluvilo a napsalo o politickém dosahu adressy, ale hr. Badeni nepřipustil k císaři ani deputace většiny, předsedové klubů musili se představit jednotlivě.

Přes to všecko někteří chytráci mladočeští mluví o státním právu nejinak, jako bychom se již zítra měli stát politicky samostatnými. A zatím nejedná se o nic, nežli o ten onen kousek autonomie v rámci ústavním. O federalisaci státoprávní není ani zdání. Nevidíme na pravici těch politiků, kteří by se k státoprávní federalisaci mohli a chtěli odhodlat. Pravíme a podškrtujeme federalisaci státoprávní — větší menší autonomisace neznamená nic. Každý větší stát moderní musí dnes autonomii přiznávat; ale od autonomie k státoprávní samostatnosti je daleko. Proto je to prostě nepoctivost, jestliže někteří vůdčí poslancové mladočeští státoprávní program redukují na autonomii, voličstvu však svých myšlének a politických cílů přesně a jasně nevykládají.

Dalekovidní politikové „autonomističtí" s chutí opakují starou frási o zničení centrálního parlamentarismu — že by se tázali, kdo by tím vlastně získal, od nich čekati nebudeme. Jistě absolutism a tudíž centralism, nikdy však federalism. To Havlíček již r. 1848 a 1849 vyložil tak jasně a dobře, že se jen divíme, odkud naši politikové běřou své rozumy. Samy „Nár. Listy" přirovnaly nynější situaci k situaci roku 1848; měly jen z toho učinit závěr, že za své služby absolutismu dostaneme také takovou výslužku, jako roku 1848 a 1849!

Za to vláda nás téměř co den oblažuje výklady o jazykovém nařízení; tak nedávno dostaly své instrukce úřady finanční a ovšem z nich vidíme, že úřadní jazyk vnitřní zůstane — německý. Či máme se potěšit tím, že na státních drahách se bude smět křičet také hotovo, netoliko fertig?

Voličstvo německé podporuje své poslance všemožně, toho nelze nevidět; za to voličstvo české je jaksi zamlklé. „Nár. Listy“ napsaly, že je to ticho před bouří. Bylo velikou chybou, podceňovat německou obstrukci a bylo docela zbytečné ji obracet proti nám. Němci jistě dosáhli toho, že se o české otázce nejen v Německu, ale v celém světě ví a přemyšluje; sotva však z toho budeme mít zisk my. Co děláme my ke svému obhájení před politickým světem? Je sice officielní brožurka o utlačování se strany Němců již dávno slíbena — ale to, co výkonný výbor mladočeské strany slibuje, jak už známo, nemusí se plnit. Denunciace Němců z vlastizrády jsou zbraň dvojsečná — Němci nás denuncovali z rusofilství, my jim odplácíme prusofilstvím — že by nám to pomohlo, pochybujeme. Jistě nám to neslouží ke cti. Ale co naplat — my těmi Bachovskými husary pořád být chceme a chceme!

Na VI. sjezdě sociální demokracie rakouské se strany české přetřásána otázka národnostní. Řečníci čeští právem požadují, aby rakouská organisace centrální se přispůsobila autonomii národní. Většina řečníků kladla důraz na stanovisko národní. Národností má se budovat humanita, řekl red. Pernerstorfer formuluje takto program, jejž naši čeští humanitisté již hlásají od počátku tohoto století.

Národní dělnictvo rozpadlo se již ve dvě frakce. Jedna brojí již proti poslancům à la Březnovský, druhá je mladočeštější.

České učitelstvo z jihu na sjezdě v Budějovicích vyslovilo se proti návrhu Ebenhochovu. Výkonný výbor mladočeské strany vyzval k okázalé a hojné oslavě mučedníka Kostnického proti tlaku klerikálnímu; „autonomní“ spojenec „Vaterland“ však myslí, že prý by výkonný výbor v této době měl práci chytřejší a lepší a nový spojenec dr. Ebenhoch ve svém orgáně lineckém přirovnává „spektakl s Husem“ německo-nacionálnímu kultu Bismarkovu: klub mladočeský, čteme, se nepochybně zmírnil, ale musí také zmírnit své „lidi“, sic jednoduše s mladočechy nepůjdeme . . . . .

Poslancové naši počínají mluvit o situaci. Budoucně si z různých řečí uděláme klasobraní. *S.*

*

Není pochyby, že císař Vilém bude pro příští historiky zajímavou psychopathickou záhadou. Do nově založeného garnisoního kostela věnoval onehdy bible s evangelickými citáty: „Já jsem vinný kmen a vy ratolesti . . . poslouchejte hlasu mého a budu vaším bohem . . .“ Tedy římský caesarism do posledních důsledků. Také dramatická musa císaři Vilémovi nedala spáti. Dal pod nastrčeným jménem ve Wiesbadenu provozovati své drama, jež má býti historickým, ve skutečnosti jest však bezcenným politickým pamfletem přítomnosti. Hlavní rek krotiti má tam „českou drzost“. Tedy Schönerer v historickém kabátě. Německý národ na to vše vyvaluje oči a nemlčí. Zločiny uražení Veličenstva v Německu rok od roku stoupají, takže dán již v parlamentě vážný návrh na vyloučení zločinu tohoto z trestního zákona. „Říšskověrná“ většina návrh sice zamítla, avšak také se jí nepodařilo provésti zostření spolčovacího zákona, namířené především ovšem proti sociálním demokratům.

Sensační proces s policejním zřízencem Tauschem, jenž důvěrných styků svých zneužíval, patrně z návodů vyšších, k spřádání žurnalistických intrik zejména proti státnímu tajemníku v zahraničném úřadě Marschallovi, skončil k všeobecnému překvapení osvobozením obžalovaného. Jest to nejen významné vítězství mocných proudů vedlejších, pracujících stále ještě do rukou Bismarckových, jest to i žalostná porážka veřejné mravnosti a žurnalistické počestnosti. Marschall odejel hned na dovolenou.

Štvanice proti kathedrově sociálním professorům německým trvá dále. Až dosud marně tříští se ovšem o vědecký i společenský význam, jehož akademičtí učitelé v Německu právem požívají.

President Faure již několik měsíců chystá se na Rus, ale nemůže se nějak vypraviti. Nechtějí ho jakožto republikána pustiti přes ruské hranice, či snad bojí se zůstaviti republiku na čas osiřelou — kdož ví? Sněmovna francouzská prodloužila privilej francouzské cedulové banky a jak to při sněmovně třetí republiky není jinak ani možno — udělila kapitalistické akciové společnosti další výnosný monopol na vydávání bankovek. Kolik správních radů a akcionářů v sněmovně zasedá a co prodloužení privileje banku stálo, povědí snad jednou zase nějaké Artonovy zápisky.

Příšerný čin policejní justice spáchán v Italii. Domnělý spoluvinník útočníka na krále Humberta, socialista Frezzi, zemřel v policejním vězení. Vznikly podezřelé pověsti, veřejné mínění žádalo úřední obdukci mrtvoly a shledáno, že lebka zemřelého na nesčetných místech byla rozbita. Oč byla horší pověstná španělská inkvisice?

O Crispim se opět hovoří. Ne sice jako o bývalém radikálním vůdci národa a pozdějším všemohoucím absolutním ministru, ale jako o člověku vězícím jednou nohou v kriminále. Zatčený ředitel banky neapolské, Favilla, pověděl na něho hezké kousky. Jen mocné vlivy a styky chrání Crispiho ještě před hrozící rukou spravedlnosti. To jest nejsmutnější zjev ve vývoji parlamentarismu, že v něm vynikající úlohy hráti mohou muži nejšpinavějších rukou.

Válka řeckoturecká již dávno skončena, ale mír dosud neuzavřen. Opakuje se stará komedie, velmoci mající v ústech samý mír, tajně zase mezi oběma válčícími intrikují. Výsledek celé války bude patrně jen několik opravných drobečků na Kretě, a možná že i tu jen na papíře. A k tomu bylo třeba tolik znepokojení, tolik rámusu a tolik — lidské krve? *H.*

V Praze, 11. června 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Parlamentární zřízení nedosti pochopené na kontinentu evropském — Málomoc říšské rady; slabost její vůči dočasným vládám a Uhrům, největší sílu osvědčila sama proti sobě — Příčinou této slabosti křivdy spůsobené původci nynější ústavy; následkem toho nadvláda mezinárodního kapitálu — Kvota příspěvku pro Uhry nezměněná — Berksův návrh na samostatnou cedulovou banku rakouskou; námitky proti z příčiny úpravy měny, beznadějnost takového pokusu nyní — Rostoucí kovové zásoby rakouskouherské banky a obchodní bilance; možnost bezodkladného zavedení kovové měny u nás pouze pro dualistické nesnáze oddálena; výhody poskytované bance při ražení zlatých mincí; předčasné nakupování zlata na účet státu; kovový podklad banky rakouskouherské větší nežli říšské banky německé a banky anglické — Návrh zákona o kartelích vzhledem k našim daním spotřebním. Kartel cukerní a zdražování cukru pro tuzemskou spotřebu; zvrácenost vyhazovati do ciziny zboží zpola za darmo a doma je předražovati, konkurrence cukrovarů haličských a uherských — Stesky České Společnosti Národohospodářské, povinnost udržeti společnost tu.

Novověký parlamentarismus má svůj původ v Anglii, kde staletým rozvojem stal se opravdovým národním zřízením, národní mocí, zárukou světové vlády britanské. Parlament anglický toť opravdový representant státní moci anglické, vedle něho moc královská a moc dočasné vlády jeví se pouze jako zřízení nutné na utvrzení moci parlamentu samého.

Parlament anglický je však si také plně vědom svých úkolů a své velké zodpovědnosti. Ani ukvapené novoty ani vzdorné zpátečnictví a a reakce nejsou tak snadno možny v Anglii. Sebe větší obliba osobní nepostačuje k provádění odvážlivých experimentů, jako naopak neodvážili se nejzarputilejší konservativci zkracovati jedenkráte opravdu nabytých svobod. V Anglii pravidelně konservativní strany provádějí rozumnějším a volnějším tempem zamýšlené a navrhované reformy od stran liberalních, které právě pro tyto reformy utrpěly porážku ale jen pouze, že se s nimi poněkud ukvapily. — Také anglický parlament nesnížil se nikdy k tomu, aby stal se naprosto služebným pouze určitým úzkým, sebe mocnějším vrstvám anglického národu.

Anglický parlamentarismus byl vzorem ústavám na evropském kontinentu, ale nikde v té příčině nedostiženo anglického vzoru (vyjímaje snad jedinou republiku švýcarskou). Ani republikanská Francie ani monarchické státy jako Německo, Rakousko-Uhersko a Italie nedovedly si osvojiti přednosti ústavy anglické. Parlamenty kontinentu evropského jsou buď málomocné proti silným vládám, nebo staly se služebnými pouze mocné a po případě mravně porušené bourgeoisii. Francouzskou Panamu, italský skandál s cedulovými bankami a veškeré špinavé prádlo vlády Crispiovy, to na svědomí především mají úplatné parlamenty. Ve Francii nemohou docíliti toho, aby boháči opravdu platili daně, kdežto na chuďasy je plno obtížných státních monopolů (na sirky, tabák) a

nesnesitelných daní přímých i nepřímých (daň z oken a dveří, těžké daně potravní atd.); největší překážkou spravedlivé úpravy berní je zrovna francouzské národní shromáždění. Také velmi těžkou vadou ústavního zřízení francouzského je vrtkavost, pro kterou nelze nic opravdu důležitého trvale a důsledně provésti.

Naproti tomu v Němcích říšský parlament a státní sněmy jsou příliš málomocné proti silné vůli monarchů a jejich vlád; v Uhrách zase sněm stal se utiskovatelem všech nemaďarských národností.

*

Ale ve všech těchto uvedených státech je sněm přece jen opravdovou mocí, s kterou nutno účtovati. Ani německý říšský sněm přese vši občasnou povolnost nevzdal se dobrovolně a úplně své vůle i dává svou váhu cítiti sebe silnějším vládám aspoň negativně svým odporem. Ode všelikých plánů musily vládnoucí kruhy v Berlíně ustoupiti, protože říšský sněm tomu nechtěl. Nejvíce energie vůči nejvyšší moci ve státě úspěšně osvědčoval od jakživa uherský sněm, tak že Uhři v té příčině s hrdostí se přirovnávají k Angličanům, a pokud se to týče vládnoucích vrstev samého vyvoleného národa maďarského, nutno jim dáti za pravdu.

Žalostná role však mezi všemi těmito parlamenty připadla v í d e ň s k é ř í š s k é r a d ě k r á l o v s t v í a z e m í v n í z a s t o u p e n ý c h. Tento parlament nejen že málo byl dbalým svých povinností vůči veškerým vrstvám občanstva, nejen že neosvědčoval nižádné energie proti dočasným vládám, nýbrž odsoudil se zároveň v nedůstojné područí uherského sněmu, kdykoli se jednalo hájiti prospěchů této poloviny říše proti rostoucím nárokům a privilegiím uherským.

Říšská rada vídeňská byla již v dřívějších dobách pouhým stínem parlamentu; sněm tento neměl vlivu na složení vlády, jako tomu bývá v jiných ústavních státech, nýbrž naopak vláda si spíše upravovala a spracovala strany v něm tak, jak si je míti žádala. Poslední dobou však stalo se něco horšího: parlament tento začal zuřiti sám proti sobě a odsoudil se k naprosté nicotnosti. Menšina vzepřela se proti většině z malicherných celkem příčin a překazila naprosto veškeré jednání prostým hlomozením. Říšská rada musila býti skončena, protože v dosavadním zasedání mimo pekelný lomoz ničeho positivního nevykonala.

Bylo by malicherné vypočítávati, co toto poslední úplně nicotné zasedání stálo peněz státní pokladnu. Několik sto tisíc zlatých není ničím proti mravním újmám, kterých veškeré naše veřejné živobytí doznalo. Ukázalo se, že se u nás ani parlamentárně vládnouti nedá a že opravdu potřebujeme „silných vlád“, které by samy vše obstaraly místo lidových zastupitelstev, sice by jinak musila celá státní mašinerie naprosto zastaviti svou činnost.

*

Příčinou těchto tak neutěšených poměrů především je původní křivda, které dopustili se původci platné cislajtánské ústavy na národech rakouských. Říšská rada, jakož i zemské sněmy byly sestaveny tak, aby

veliký majetek měl v nich největší a rozhodující zastoupení; bylo to zařízeno tak z té příčiny, že právě nejbohatší třídy obyvatelstva znaly se k německé národnosti. K tomu pojí se rozhodná nevnímavost a netečnost našeho občanstva k hospodářským prospěchům; nutný zápas utlačovaných národností ubil veškerý zájem i o nejdůležitější hospodářské otázky, tak že nejpodřízenější jazykový spor nabyl mnohem většího dosahu nežli starosti o hmotné prospěchy obyvatelstva. A tomu tak je jak na straně vládnoucích tak i na straně ovládaných.

Rozumí se samo sebou, že toho stavu věcí využitkuje zrovna na svůj prospěch veliký kapitál, aby svých prospěchů všude obhájil, neboť ten jediný je mezinárodním a zápasy národnostní vyvolává a živí jen k tomu cíli, aby svou nadvládu co možná neztenčenou podržel. Že historickým vývojem u nás tento veliký kapitál je pouze německým, to my Čechové pociťujeme pak dvojnásob trpce.

Říšská rada svým složením nebyla nikdy pravou záštitou občanské svobody, ačkoli formálně chtělo se vzbuditi zdání, jakoby to byl parlament projevující nerušeně vůli občanstva. Proto jednací řád tohoto sněmu sdělán tak, že po případě bezohledná menšina, trochu četnější, může překaziti všechny pracovní plány většiny. Vidělo se to za koalice, která jakkoli mocná a bezohledná, přece nedovedla zdolati obstrukci mladočeskou. Nyní se úlohy pouze vyměnily, místo Mladočechů dělají obstrukci Němci, ale daleko bezohlednější a s tím patrným úmyslem zmařiti všecko jednání vůbec.

Málomoc parlamentarismu našeho tu zvláště jasně se projevila. Ačkoli bylo by tolik práce neodkladné a nutné, nelze prostě dělati nic. Na štěstí zrovna bylo nešťastné uváznutí celého vyrovnání rakousko-uherského z jiných příčin, neboť říšská rada byla by bez schopnosti je vyříditi.

*

Příspěvek Uher na společná vydání říšská zůstane prozatím takovým, jakým byl dosud. Veškeré jednání naší vlády s uherskou bylo bez výsledku a panovník zajisté, ač nerad bude v té příčině rozhodovati, nemůže vlastně jinak ustanoviti, než aby zůstalo při starém. I tady mstí se na nás křivda ukvapeného dohodnutí s Maďary v r. 1867 za tím účelem, aby jedna část občanstva u nás mohla „tlačena býti ke zdi“.

Zajímavý návrh podán byl v říšské radě na zřízení samostatné cedulové banky cislajtanské. Navrhovatelem byl Slovinec Berks. Je přirozeno, že úspěchy maďarské docílené při dosavadních úmluvách zrovna vzhledem ke společné bance cedulové jsou velmi povážlivého rázu a rovnají se doslova nadvládě uherské v řízení tohoto pro obchod a průmysl tak důležitého ústavu. Nadvláda uherská v bance musí u nás každého naplniti odůvodněným strachem o naše výrobní třídy a není tedy divu, že se našli u nás zástupci lidu, kteří raději chtějí úplné rozdělení cedulové banky na uherskou a cislajtanskou.

Namítá se arci proti tomuto rozdvojení, že by tím trpělo upravení naší měny. Obavy z té příčiny jsou sice odůvodněné, ale možnost stejné pořádné měny není nikterak vyloučena při dvou samostatných cedulových

bankách. Více bank cedulových je na př. v Anglii a v Německu a přece v obou státech jsou naprosto spořádané měnné poměry. Úplně stejnou měnu dále mají zcela od sebe neodvislé státy, jako Dánsko, Švédsko a Norsko, tedy také s úplně neodvislými cedulovými bankami.

Nicméně u nás nelze prozatím pomýšleti na úplné rozdvojení rakouskouherské banky. Jednak k tomu již velmi krátký čas, aby tak důležitá věc se mohla projednati do konce tohoto roku, jednak by tím dosavadní obtíže vyrovnání rakouskouherského byly nade vši míru znásobeny. Tedy není strach o porušení stejnosti měny v obou polovicích říše pravou příčinou, pro kterou návrh Berksův nelze uskutečniti, nýbrž faktický stav zmatených věcí rakouskouherských a v neposlední řadě také úplná málomoc vídeňské říšské rady.

*

Rakouskouherská banka neobyčejně zvětšuje svůj kovový podklad. Zásoba drahých kovů ve sklepích banky bude již přes 500 mill. zl. a z toho asi na 400 mill. zl. téměř je ve zlatě nebo ve směnkách (devisách) na cizozemskou zlatou měnu. Toho docíleno za tak zvané „nepříznivé bilance“ na vzdory všem theoretikům, kteří mínili, že zlato k nám dostaneme a ještě více, že je dovedeme udržeti u nás pouze nesmírným přebytkem vývozu nad dovozem říše. Zatím vývoz převyšuje dovoz pouze zcela nepatrně a přece proud zlata k nám je nepřetržitý.

Banka má na 400 mill. zl. zlata, ve státních pokladnách a mincovnách obou polovic je ho na 180 mill. zl. a v ostatních peněžních ústavech se ho nalezá nejméně na 20 mill. zl., tak že dnes lze páčiti množství zlata v říši na 600 mill. zl. a ještě pořád se zlato k nám importuje. Při tom ustavičně se drží cena cizích mincí pod zákonitou sazbou. Podle zákonů o korunové měně má 10 liber šterlinků cenu 120·08 zl., kdežto na trhu klesla cena tato až na 119·45 zl.

Ačkoli tedy jsou tu již všechny podmínky, aby mohly zlaté mince korunové měny přijíti do oběhu, přece se tak neděje. Příčinou je, že všechno zlato buď banka nebo stát uzavírá do svých pokladen a střeží je Argusovými zraky. Stát kromě toho napomáhá rakouskouherské bance, aby mohla sama býti výhradním kupcem dováženého zlata. Banka rakouskouherská kupuje zlato dle sazby 1 kg. = 1638 zl., kdežto mincovny pouze bance dle této sazby mince razí, naproti tomu soukromníkům ostatním čítají 1 kg. = 1636 zl. Z toho patrno, že žádný nenese koupené zlato do státní mincovny, nýbrž prodává je o 2 zl. dráže na 1 kg. cedulové bance.

Ustanovení toto je naprosto neúčelné a vysvětluje se tím, proč nemůžeme naprosto žádných zlatých mincí v oběhu uzříti. Banka za koupené zlato vydává bankovky, kromě toho kolují ještě státovky (do nejvyššího obnosu 182 mill. zl.) a množství stříbrných zlatníků a drobných mincí. Tak je oběh peněz tím úplně prosycen a zlato zůstává uzavřeno, aby neuzřelo — prozatím se neví, na jakou dobu — denního světla. — Že za těch okolností bylo zbytečno dělati zákony o korunové měně již v r. 1892 a kupovati ze státních důchodů množství zlata a platiti za ně

dosti veliké množství úroků, to je pro každého snadno pochopitelné. pouze našim rozhodujícím kruhům scházelo pro to potřebné porozumění, či vlastně ony porozumění toho míti nesměly, jelikož krásné naše zřízení dualistické nedopouštělo konečné upravení všeho nutného k pořádné nápravě měny.

Situace pro nápravu měny je taková, že hned dnes by se mohla stanoviti směnitelnost bankovek za zákonné mince (zlaté a stříbrné). Banka má nebo bude míti co neviděti 400 mill. zl. ve zlatě, k tomu stát do ní složí nových 112 mill. zl. za kolující dosud státovky a kromě toho zbude v bance přes 95 mill. zl. stříbrných zlatníků. To vše dohromady dělalo by přes 600 mill. zl., kovový to podklad, jaký nikdy pohromadě neměla ani říšská banka německá ani banka anglická, tak že jen banka francouzská a ruská se budou moci vykázati daleko větší zásobou drahých kovů.

*

Vláda ke konci zasedání říšské rady podala návrh zákona o kartellích. Podrobná rozprava o tomto návrhu nespadá přímo do této rubriky, ale nutno o něm nicméně učiniti zmínku, poněvadž je stanovisko návrhu toho voleno s hlavním zřetelem k výnosu spotřebních daní nepřímých. Pouze ony kartelly mají podléhati dosti přísnému dozoru státnímu, které dotýkají se věcí denní spotřeby, pokud podléhají zdanění nepřímému, jako jsou cukr, petrolej, líh, pivo a pod.

Se stanoviskem tímto nelze ve všem souhlasiti, neboť i jiné kartelly mocně zasahují do hospodářského života národů, jako na př. kartell uhlářský, železářský, textilních továren atd. Patrně by se musila působnost zákona rozšířiti také tímto směrem, aby se zabránilo přehmatům a bez ohlednému vykořisťování obecenstva.

Jak konsumující obecenstvo bývá tvořenými kartelly ohrožováno, toho nejlepší doklad podává nyní se rodící kartell cukrovarníků (jak továren na surový cukr, tak i raffinerií). Účelem kartellu toho je zabezpečiti určitou nejmenší cenu surového cukru na útraty našich spotřebovatelů. Aby aspoň mocnou část obecenstva cukrovarníci dostali na svou stranu, hledí navnaditi rolníky řepu pěstující, slibujíce jim zároveň nejmenší cenu pro pěstovanou cukrovku.

Pohleďme jen, oč že se tu jedná. Dosavadní nyní ustálená cena surového cukru je asi $11\frac{3}{4}$ zl. za 1 met. cent. Kartell slibuje však odebrati surový cukr, pokud se v tuzemsku spotřebuje za cenu 15 zl. 1 met. cent. Tím zdraží se cent surového cukru o $3\frac{1}{4}$ zl. a tedy cukr raffinovaný nejméně asi o 4 až $4\frac{1}{2}$ zl. K tomu si považme, že loni byla zvýšena daň z cukru z 11 zl. na 13 zl. a že bude nově podle rakousko-uherského vyrovnání stupňována na 19 zl. za 1 met. cent raffinady. Podle toho státní pokladna bude žádati daň 19 zl. a raffinéři $4\frac{1}{2}$ zl. ze spotřeby domácí celkem tedy $23\frac{1}{2}$ zl. z 1 met. ctu., což při roční spotřebě tuzemské přes 3 mill. met. ctů. bude činiti 70—80 mill. zl. ročně. Bude tedy cukr náš ze všech výrobků nejhůře zdaněn. Je pochopitelné, že vláda sama asi nejvíce by se měla právě na prospěch cukerní

daně brániti cukernímu kartellu, neučiní-li tak, vysvětluje se to mocnými vlivy, kterých cukerní velkoprůmysl nabyl jak vůči vládám tak i vůči zákonodárným sborům.

Cukrovarníci tedy hodlají našemu občanstvu uložiti ze své moci daň asi 15 mill. zl. ročně, od státu kromě toho dostávají darem 9 mill. zlatých vývozních premií, proti cizí soutěži chráněni jsou vysokými cly, tak že mohou ještě nad to ceny cukru pro spotřebu domácí určeného skoro neobmezeně stupňovati. A přece všechny tyto kroky nejsou s to, aby vystačily zúplna proti cizozemské konkurrenci, protože tam rovnými zbraněmi se proti naší výrobě bojuje. Tak mrhají se zbytečně veliké milliony, aby se udrželo to, co nepřirozeně a umělým chovem zbujelo. Kdyby se v čas bylo pomýšlelo na rozumné omezení, nemusily české cukrovary míti dnešního dne na krku aspoň cukrovary uherské a haličské.

Jak šťastni jsou Angličané, kteří nemají svých cukrovarů! My jim dodáváme cukr raffinovaný sotva za 18 zl. zl. metr. cent, ne-li laciněji, kdežto doma k té ceně musíme připláceti 23—24 zl. na daních státu a cukrovarům, a kromě toho ještě 1·6 zl. na vývozní premii. Budou dostávati tedy Angličané náš cukr za 40% té ceny asi, kterou my musíme platiti doma ve vlasti, kde se ho s nadbytek vyrábí. —

*

Česká Společnost Národohospodářská v první své výroční zprávě poukázala na smutný zjev, že nechceme se přičiniti nijak o své hospodářské zmohutnění. S velmi kompetentní strany od samého předsedy dra Lošťáka vysloven náhled, že Č. S. N. míní jen jaksi na zkoušku vytrvati ještě jeden rok, očekávajíc, zdali by se účast obecenstva pro ni dala přece vzbuditi.

Bylo by škoda tohoto pokusu, kdyby se měl zmařiti; třeba si počátky byly jakkoli málo slibné, myslíme, že přece třeba prozatím vytrvati a nezahazovati zbraně. Mezitím se musí osvědčiti organisační činnost společnosti a teprve kdyby ani po opravdovém napjetí všech sil výbor nemohl nic pozoruhodnějšího svésti proti netečnosti naší, bylo by na místě resignovati.

V Praze, 9. června 1897. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Vládní osnova o stavovských společenstvech rolnických — Pochybnosti politické i věcné — Poslanecké návrhy agrarní — Zákonná úprava kartelů — Obmezení na předměty dani spotřební podléhající — Finanční správa regulátorem cen zboží a zisků podnikatelských, zda-li na prospěch konsumentů či státní pokladny? — Železniční statistika rakouská v roce 1895 — Nové zasedání státní rady železniční — Význam železničních sazeb pro průmysl — Průplavní projekty v Rakousku — Sibiřská dráha — Spolkový prapor českých mistrů obuvníků v Brně a slabá návštěva škol pokračovacích — Zákon vystěhovalecký v Německu.

Náhlé uzavření parlamentu pohřbilo též řadu předloh a návrhů, podaných na prospěch zemědělství.

Vláda předložila — jako již v r. 1893 a 1896 — osnovu zákona o zřízení stavovských společenstev zemědělských, dle níž měla by se zpravidla v každém okresu soudním pro obvod okresní a v každé zemi pro obvod země zříditi společenstva rolnická; zemské zákonodárství však mohlo stanoviti, že společenstva tato mají se utvořiti výjimečně jen pro jednotlivé části země, nebo že se mohou utvořiti i rolnická společenstva pro obvod jedné či několika obcí nebo pro jednotlivé skupiny rolníků a t. d., nebo že majitelé jistých pozemků (ku př. velkostatků) mohou býti ze členství společenstev vyjmuti.

Členy společenstev okresních (obecních) měli býti z pravidla majitelé pozemků rolnických (lesních), v okresu (obci) ležících, členy společenstev zemských pak veškeří členové okresních společenstev rolnických v zemi se nacházejících.

Účelem společenstev mělo býti vůbec zlepšení mravních a hmotných poměrů rolnictva, zejména měla společenstva dle předpisů zemského zákonodárství nebo stanov míti za úkol zřizovati společenstevní sklady a sýpky pro hospodářské plodiny členů, prodávati k příkazu a na účet členů jejich plodiny (zásobování vojska!), zakupovati pro ně věci k provozování polního hospodářství potřebné, opatřovati stroje ke společnému užívání, zakládati nebo podporovati družstva k zřizování jatek, pekáren a j. podniků ke zužitkování hospodářských produktů, zakládati záložny (zejména Raiffeisenské) pro úvěr osobní anebo pro úvěr na plodiny do společných sýpek odevzdané, sprostředkovati konvertování dluhů hypotekárních, spolupůsobiti při organisaci, správě a znamenání cen na bursách plodinových (agrárníci tvrdí, že bursy neustále snižují ceny plodin i pod míru dočasným stavem světové poptávky a nabídky danou), spolupůsobiti při provádění pojištění nemocenského, úrazového, invalidního, starobního, i pojištění požárního, krupobitního a dobytčího, mají podporovati vzdělávání zemědělské, prostředkovati právní pomoc, tvořiti smírčí výbor pro spory mezi členy společenstev vespolek nebo s jejich pomocnými pracovníky a t. d.

U nás předloha budívala odpor s dvojí stránky; jednak s politické — popíráme existenční oprávněnost ministerstva orby a ústavní kompetenci říšské rady k upravování poměrů rolnických, jednak s věcné — rolnictvo nechtělo slyšeti o nucenosti chystaných společenstev, přistupující pouze na společenstva dobrovolná. V obojím směru odpor časem ochabl

a nová předloha všemi stranami parlamentu zásadně byla vítána, ač jest ku př. centralističtější než předloha, z porad zemědělského výboru v listopadu 1896 vyšlá (revise zemských společenstev má příslušeti ne zemskému výboru, nýbrž ministerstvu a pod.).

I jednotlivé strany parlamentu přičiňovaly se svým způsobem zachraňovati rolnictvo: se tří stran navrhován zákaz neb obmezení termínových obchodů s plodinami na burse, žádáno postátnění úvěru hypotekárního, zvelebení lnářství, upravení dělnické otázky v zemědělství, nové vypočtení katastrálních výnosů a t. d. — většinou bez jakéhokoliv odůdodnění a bez podrobnějších návrhů prováděcích, ut aliquid fecisse videatur.

V poslední skoro hodině zasedání parlamentárního předložila vláda též osnovu zákona o kartelech. Veškeré kartely, které se týkají výroby, ceny a odbytu předmětů denní potřeby, ze kterých se odvádí daň spotřební, podrobují se intensivnímu státnímu dohledu, jejž konati bude ministr financí za podpory zvláštního poradního sboru, z vynikajících odborníků složeného. Vládě nebude vyhraženo kartely povolovati, ale smí usnesení jejich zastaviti a kartel po případě docela zakázati, zvlášť tehdy, když zvyšuje na zřejmou újmu spotřebitelstva ceny měrou dle poměrů odbytných a obchodních neospravedlněnou nebo naopak snižuje-li bezdůvodně ceny na újmu vyrabitelů a provozovatelů. Podstatný obsah smluv kartelových musí býti úřadu oznámen, statut kartelu musí býti sděláván ve formě notářského spisu, kartely musí činiti úřadu údaje o všech odvětvích své činnosti; na nešetření zákona stanoveny jsou tresty peněžité od 100 do 10.000 zl. a vězení do 6 měsíců.

V ministerstvu zřídí se zvláštní komise kartelová s povinností úplné mlčenlivosti o všech poměrech, o kterých zvěděla; komise tato musí býti vyslechnuta, než vláda zakáže kartel nebo některé usnesení kartelové, a zkoumá, jsou-li tu věcné podmínky takového opatření.

Trestán bude každý účastník kartelu, jehož statut nebyl ohlášen nebo který obsahuje jiná usnesení a dohodnutí, než která v notářském statutu byla udána, nebo který nemá vůbec statutu normálního. Kartel musí po případě složiti kauci, která se stanoví dle rozsahu kartelu a počtu dotčených závodů a která propadne, když kartel dopustí se hrubých provinění, zejména když snaží se provésti zakázané usnesení kartelu.

Úmluvy ke snížení mzdy dělnické nebo hromadnému propouštění dělnictva zůstávají i na dále dle koaličního zákona z r. 1870 neplatny.

Státní správa vkročila touto předlohou na pole u nás dosud zcela neznámé a lze skoro pochybovati, zda-li podaří se tato dalekosáhlá státní regulace útvarů podnikatelských. I jinak předloha budí pochybnosti.

Proč především obmezení na předměty, dani spotřební podléhající, tedy zejména cukr, pivo, líh a petrolej, proč ne také na železo a j.? Ovšem bude při navrhovaném obmezení zákon, který má býti beztoho jen pokusem, snáze moci býti prováděn, ale uznává-li se již za potřebné uložiti přiměřená obmezení jednotlivým kartelům a pokládají se navržená obmezení za příhodná, proč nepostihnouti jimi též jiné kartely neméně národohospodářsky důležité?

Pro kartel ku př. cukrovarnický bude tedy platiti jiné právo než

pro kartel železářský, ač obecný zájem sociálněpolitický nebo národohospodářský u obou bude snad stejně závažný.

Proč dále rozhodovati má o škodlivosti kartelu nebo jeho usnesení nikoliv zvláštní soud, jak navrhoval zejména Steinbach, nýbrž správní orgán, a k tomu finanční, který už jinak právě s průmyslovými obory dani spotřební podléhajícími je ve stycích, budících vzájemné rozpory a nedůvěřivost? I domněnka je na snadě, že finanční ministr jako regulator cen a zisků podnikatelských chce jen proto pečovati o snížení „kartelové přirážky" na cukru a t. d., aby o tolik mohl zvýšiti daň spotřební — jsouť finanční správa a kartel vzájemnými konkurenty při útocích na kapsy spotřebitelstva. A pak smí vláda zakázati jen zvýšení cen, ne vymoci jich snížení, kdyžby toto dle poměrů výrobních bylo možným.

Ostatně z toho, že kartelová osnova předložena byla teprv v okamžiku, kdy uzavření sněmovny bylo již nepochybným, zdá se plynouti, že vládě v přední řadě šlo jen o to, by ve veřejnosti vzbudil se interes a diskusse.

Ministerstvo železnic vydalo právě statistiku železnic v Rakousku za r. 1895. Síť železniční v Rakousku obnášela koncem 1895 úhrnem 16492 *km*, jež jsou v majetku 87 držitelů. Čechy mají železnic 4895 *km*, t. j. 29·7% úhrnné sítě rakouské. Kapitál v železnicích spotřebovaný obnášel koncem 1895 2683 mil. zl., kapitál investovaný v drahách státních a drahách státem na vlastní účet provozovaných činil 1118 mil. zl., z čehož připadá na zakoupení soukromých drah 893 mil. a na vlastní stavby a investice státu v drahách 258 mil. zl. Personální status rakouských drah celkem obnášel 151.872 osob, jež na mzdě a platech obdržely úhrnem 78·77 mil. zl. Pensijní pokladny, k nimž patří 72.092 členů, měly 48·3 mil. zl. jmění.

Zvlášť rychlým je vzrůst železných drah místních: r. 1880 bylo jich v Rakousku provozováno pouze 14 *km*, koncem 1895 však 3512 *km*, z čehož na Čechy připadá 815 *km*.

Nová organisace státní správy železniční v Rakousku měla v zápětí též změnu složení státní rady železniční tím, že rozmnožen značně počet členů a povoláni zejména zástupci hornictví, takže neškodná korporace tato podobá se malému parlamentu. Dne 26. m. m. konalo se první zasedání státní rady železniční v novém složení. Otázka přestavby pražských nádraží byla vládě s přímluvou předložena — uskutečnění vyhraženo ovšem teprv 20. století — dráhy rakouské mají se dále obrátiti na vládu pruskou, aby výhody na pruských drahách uhlí tamnímu poskytnuté také našemu uhlí hnědému a kamennému byly udíleny (na českém sněmu navrhoval právě naopak kdysi Dr. Julius Grégr a ještě letos Kaftan, aby vývoz českého uhlí hnědého znesnadněn byl zemským poplatkem), mají se odvrátiti újmy hrozící českému exportu sladu tarifními opatřeními Německa, mají se snížiti sazby pro umělá hnojiva a t. d.

Patrno, jakou úlohu mají sazby a vůbec předpisy dopravy železniční na úspěšnost a přímo existenci celých odvětví průmyslových. Malá diference mezi sazbami za uhlí způsobí mezi konkurujícími rafineriemi cukerními rozdíl statisíců zlatých ve prospěch jedné a v neprospěch druhé, sazby dopravní jsou s to zde jistý průmysl v život povolati resp. po-

vznésti a jinde jej zničiti, veškeré přednosti výroby nejsou začasté s to, aby vyvážily obtíže a drahotu dopravy; zboží odpočívá málomocně ve skladištích. A působí zde ovšem nejen tarify státu domácího, nýbrž i cizího. Odtud jednak snaha států dráhy buď docela postátniti nebo aspoň rozhodného vlivu na jejich tarifní systemy se domoci, jednak ona ustanovení všech moderních smluv obchodních, že zboží pocházející z jednoho ze států smluvních bude v druhém dopravováno zcela týmž způsobem, jako zboží původu domácího.

Konána též v květnu schůze německorakouskouherského spolku pro vnitrozemskou plavbu; konstatováno, že projekt průplavu dunajskooderského od loňska nijak nepokročil, že o čekané výnosnosti průplavu dunajskovltavskolabského potřebí jest důkladného vyšetření, na kterém vlastně průplavní komitét již v r. 1893 se usnesl, jež však dosud skoro ani dost málo nepokročilo a t. d. Ubohé kanály.

Dne 25. září má býti sibiřská dráha, pokud je dokončena, odevzdána mezinárodní dopravě nákladní. Ruská vláda zřizuje obilní elevatory v Terstu a Marseilli.

Spolku českých mistrů obuvníků a kopytářů v Brně „po mnohých překážkách podařilo se zříditi si spolkový prapor“, který 1. srpna t. r. za velké manifestační národní slavnosti v Brně, spojené s historickým průvodem obuvnickým dle vzoru pražského z r. 1895, bude vysvěcen. Ovšem že zástupci spolkoví osobně pozvali starostu Dra. Podlipného a jednoho vynikajícího politika českého za slavnostního řečníka a jeho choť za matku praporu, a rovněž že všechna obuvnická společenstva velké Prahy slavnosti té korporativně se súčastní. Každý opravdový přítel národa bude velikou událostí touto radostně překvapen, jelikož podává v nynější době ustavičných stesků vzácné doklady, že 1. živnostnictvu našemu, i zdánlivě nejbídnějšímu, se vede přece jen lépe, než se za to má, 2. že naší národnosti v Brně dostalo se nové nepřemožitelné zástavy v odvěkém boji proti Němectvu, 3. že naše národohospodářská organisace přece pokračuje, ať říká Česká společnost národohospodářská cokoliv.

U praporů najdeme živnostnictvo naše vždycky. Za to, pamatujeme-li se dobře, velice bylo letos stýskáno na přešpatnou návštěvu pokračovací školy průmyslové v Brně učni maloživnostenskými.

V Německu přijal 19. m. m. říšský sněm zákon vystěhovalecký, dle něhož provozování dopravy vystěhovalců do přístavů mimoněmeckých vázáno jest na odvolatelné a obmezitelné povolení kancléře a rady spolkové, které se udílí jen pro určité země, kraje, místa nebo přístavy, čímž má se působiti k tomu, aby se vystěhovalectví svádělo na určitá místa v zájmu „národní vystěhovalecké politiky“ Vydány též přísnější trestní předpisy proti obchodu s děvčaty. K dozoru nad vystěhovalectvím mají se zříditi zvláštní vystěhovalecké úřady pro dotyčné přístavy a v resolucích říšského sněmu žádá se ještě ustanovení dostatečného počtu konsulů pro vystěhovalecké přístavy, úleva branné povinnosti pro Němce v cizině žijící a zřízení státem podporované a kontrolované poradny, která by proud vystěhovalců sváděla do krajů, „v nichž mimo příznivé podmínky výdělkové jsou nejlepší vyhlídky na zachování jich Němectvu a na příznivé styky se starou vlastí“. *S.*

Rozhledy sociální.

Šestý sjezd strany sociálně-demokratické v Rakousku — Pokrok strany od loňského sjezdu — Jednání v parlamentě — Spolky konsumní a družstva výrobní — Obrat v názorech strany — Odstranění obchodu sprostředkovatelského — Sjezd strany socialně-demokratické v Uhrách — Volby do úrazové pojišťovny v Praze — Zbytečný zápas národní o instituci sociální — Návrhy na zamezení žebroty v Praze — Otázka bytová a asanace Josefova — Stávky na Smíchově, v Třebíči, Trutnově, Terstu a Vídni — „Alétheia“ a „Vlast“, vědečtí národohospodáři a zbožňovatelé „Geschäftzeitungů“.

O svátcích svatodušních konán byl, jak dle usnesení organisací každoročně díti se má, šestý celoříšský sjezd sociálních demokratů v Rakousku ve Vídni s pořadem: Zprávy zastupitelstva strany, parlamentární činnost a taktika, organisace, volba zastupitelstva strany, ochranné zákonodárství se zřetelem k dělnictvu při domovním průmyslu a dopravě, tisk, konsumní spolky a výrobní družstva. Jednání sjezdu trvati má celý týden, sjezd obmezen je na „zvané hosti“ ve smyslu § 2. zákona shromaždovacího.

Přítomno jest 158 delegátů, z čehož 11 poslanců a 2 zástupci sociální demokracie říšskoněmecké. Scenerie obvyklá: sál slavnostně ozdobený červenými draperiemi a chvojím, poprsí Lassallovo a obrazy Marxe a Engelsa se známými hesly: „Proletáři všech zemí spojte se“ a „Dělnictvo jest skalou, na níž má zbudována býti církev budoucnosti“. Sjezd odhlasoval — ne bez debaty, jelikož stávkující patří ke straně křesťansko-sociální — sympatie stávkujícím zřízencům vídeňské tramwaye a zavedl pro ně sbírky. Došel pozdravný telegram od sv.-hypolitských záložníků — marně se tedy prohlížejí kuffíky narukujících záložníků, aby otravné časopisy dělnické nepronikly vraty kasáren, marně se kontroluje návštěva po hostincích a zpěv mužstva na pochodech i při odpočinku na slamnících baráků nebo ve vlhkých a studených zdech kasemat.

Zpráva strany konstatuje od loňského sjezdu pražského pokrok, způsobený volební opravou. Založeno mnoho nových časopisů a nových organisací, zjednáno četně nových stoupenců i mezi sedláky jihoslovanskými. Přeměna dosavadních organisací v organisace dle volebních okresů páté kurie provedena rychle a přesně, volební ruch dělnictva došel podpory sociálně-demokratických organisací zahraničních.

V parlamentě strana podala 5 pilných návrhů, 46 interpelací, návrh na změnu předpisů o zaměstnání sil mladistvých a ženských, o denní době pracovní a klidu nedělním a svátečním v hornictví a j., měla přichystány návrhy na vydání zákona o báňských inspektorech o pojišťování soukromých úředníků, o změně řádu živnostenského, strana neměla však soubojů, ani neantichambrovala.

Taktika vedení strany přes oposiční výpady jednotlivců schválena.

Nejzajímavějším bodem rokování budou spolky konsumní a družstva výrobní. Dosavadní taktika strany v této příčině vycházela z učení o postupujícím soustřeďování kapitálu v málo rukou s jedné a o postupujícím proletarisování mass s druhé strany. Čím dříve dnešní řád společenský „přirozeně“ a tudíž nezbytně přivede veškerý kapitál v ruce malého počtu přebohatých jednotlivců a zproletarisuje veškeru společnost státní, tím dříve přibliží se doby, kdy řád tento přirozeně vystřídán bude novým, v němž veškeré výrobní prostředky, i půda, budou v majetku společnosti.

Ale skutečnost znenáhla přivádí k jiným názorům a k jiné taktice. Jednak nepokračuje proletarisace středního stavu, t. j. malých samostatných výrobců průmyslových a rolnických, tak rychle, jak při prvním ohromujícím návalu technických převratů průmyslových bylo se domníváno, jednak — aspoň v jistých zemích a oborech — zvýšila se značně životní míra dělnictva (ne ovšem bez zásluh samé organisace sociálně-demokratické) a sesílila se vůbec celá hospodářská i sociální jeho posice tak, že v lépe placeném dělnictvu průmyslovém vzrůstá nový „stav střední“, který výší i poměrnou stálostí svých důchodů, svými nároky životními, svou inteligencí atd. nikterak nestojí za dosavadními typy středního stavu, malým živnostníkem a rolníkem, ba na mnoze je i překonává.

Než konečně, jak mohl by též při platnosti theorie o postupném zbídačení dělník z poměrů hospodářsky i morálně — paupertas meretrix — bídných náhle, obratem postaven býti v nový řád společenský, který by tak značné činil požadavky na jeho vyspělost rozumovou i mravní? Naopak, dělník musí býti pro tento vyšší stupeň životní připravován, vychováván a nelze vůbec v naději na dalekou budoucí dobu poměrného blaha nechati celé generace zmírati a poklesati v bahno bídy hmotné i morální.

Jeli však již na základě dnešního řádu společenského nutno pracovati k povznášení mass, neseslabuje se tím zároveň touha po radikální změně toho řádu, nerozmnožuje se počet lidí, dle svého přesvědčení na trvání tohoto řádu svým blahobytem závislých?

Pochopitelno, že strana v tomto rozporu zaujímala postavení nerozhodné. Ještě na loňském sjezdu v Praze bylo vzhledem k několika návrhům na podporování družstev svépomocných po krátké debatě usneseno, že strana s nim nemá nic společného, a zamítnut byl návrh, aby předmět tento dán byl na denní pořádek sjezdu nejbližšího. Urputný volební boj mezi dělnictvem a samostatným maloobchodnictvem a maloživnostnictvem o letošních volbách říšských oživil však zvlášť ve Vídni mocně hnutí po zakládání a využitkování svépomocných organisací hospodářských.

Není pochyby, že konsumy ani výrobní družstva nevyvrátí z kořene svět kapitalistický ani neučiní zbytečnými organisace politické a odborové. Může však přece nadmíru prospěti tím, že aspoň částečně vymaní dělnictvo z odvislosti od parasitního obchodu prostředkovatelského s potravinami. Není věru udržení hodným stav, v němž 10, 8, ano i méně domů chudiny, musí z výdělku práce své vydržovati jednoho hokynáře, uhlíře, kupce se smíšeným zbožím, krám pekařský, takže malý člověk, protože kupuje v malém a snad i na úvěr, musí potřeby své platiti dvakrát

i třikrát dráže, než třída zámožnější. A k tomu v jaké často kvalitě? Závody řeznické a pekařské patří dle zpráv živn. inspektorů k živnostem nejméně čistotným, jež leckde vzbuzují přímo ošklivost.

V Praze na př. poskytují pekaři překupníkům — kromě úvěru na zboží jim do prodeje dané — ještě 40—60% provise, rozumí se na úkor kvantity i kvality výrobku. Dle výpočtů Tillových jest cena jistého kvanta housek čtyřikrát větší, než cena mouky k tomu potřebné — v moderní pekárně činila by cena pečiva nanejvýš dvakrát tolik, co cena mouky.

Dělnická družstva hospodářská nemají však pouze dobré a levné zboží dodávati a přebytek podílníkům jako dividendu vraceti, nýbrž části zisku mají užiti k podpoře jiných hmotných a duševních zájmů dělnictva (ku př. pokladen invalidních, starobních, pro podporu v bezdělnosti a pod.) Obrovské spotřební daně, placené nyní dobrovolně přímým překupníkům, kteří zde s 50—100%ní přirážkou prodávají, co v jiné ulici od většího obchodníka koupili, užije se přímo (jako dividenda) nebo nepřímo (jako podpora v invaliditě a pod.) ku prospěchu těch, z jichž kapes plyne. —

O svátcích svatodušních konal se též pátý sjezd sociálně-demokratické strany v Uhrách. Význačné zjevy jsou při něm daleko větší účastenství než na sjezdech předešlých (celkem 250 delegátů), velký počet rolnických zástupců venkovských, ano dokonce 3 zástupkyně organisovaných dělnic zemědělských. Zpráva výroční registruje bezpočetná zatýkání, postrky, odsuzování, zákazy schůzí, konfiskace časopisů, knih a brožur, 14 usmrcených při rozličných srážkách s četníky, vězení a pokuty peněžité, zejm. ve výminečném stavu v Alföldu. Přes to či pro to vzmáhá se socialism netušenou měrou, zvlášť v obcích venkovských: 132 osad nově získáno, existuje nyní v Uhrách 87 spolků odborných a 31 vzdělavacích, agitační brožury rozšiřují se v tisících exemplářích, od 1. května vycházejí nově jako slovanské orgány strany „Nová doba“ a „Zora“, v některých obcích dostali se socialisté do zastupitelstev obecních. Poněvadž veřejné schůze za všelikých záminek se zakazují, kvetou schůze tajné.

Dnem 31. m. m. skončeny byly volby do úrazové pojišťovny pro král. České. Výsledek znám jest dosud jen o volbě zástupců podnikatelů. V 18 členném představenstvu úrazovny, voleném resp. jmenovaném po třetině podnikateli, dělnictvem a vládou, bylo dosud jen 7 členů národnosti české, ze 6 členů podnikateli volených patří k národnosti české pouze jediný — 3 další jsou z dělnictva, jiní 3 čeští z jmenování vládního.

I při nynějších doplňovacích volbách zvítězili na plné čáře Němci ve skupině kovového průmyslu 574 proti 313 hlasům, v skupině stavebních živností (kde vítězství české pokládáno za nepochybné), 4863 proti 4298 hlasům, ve skupině průmyslu dřevařského, kožního, papírového atd. 1100 proti 503 českým hlasům.

Instituce tak ryze sociální, jako úrazovna dělnická, a přece jevištěm tuhého zápasu politicko-národního! Vždy ob rok, co tu agitace se strany českého i německého volebního sboru a plýtvání časem a penězi, rozčilování v tisku a na schůzích, co práce v kancelářích úrazovny, kde skoro vše jiné v tu dobu odpočívá — a přece nemá vlastně jíti o nic jiného,

než aby zmrzačenému dělníku, jeho vdově a dětem dostalo se brzo a plně toho, co mu dle zákona náleží a nač ze mzdy své přispívá . . .

Městské radě pražské podán byl vrchním řiditelstvím chudinského ústavu pražského návrh, aby na zamezení žebroty v Praze zřízen byl při tomto řiditelství zvláštní fond, z něhož by se poskytovaly podpory chudým, k práci neschopným cizím příslušníkům, v Praze bydlícím, zejm. starcům, neduživcům a mrzákům a rovněž cizím příslušníkům, kteří v dočasné nouzi se octli. Členové zakládající by složili k fondu jednou pro vždy 200 zl., členové přispívající platili by ročně 5 zl., nečlenové v ostatním obyvatelstvu přispívali by do fondu libovolnými dary na místo udělování almužny. Členové fondu obdrželi by o své příslušnosti k němu jako zakladatelé nebo přispívatelé zvláštní legitimace a odkazovali by žebráky v příčině almužny na chudinský ústav, který by je podporoval obdobně způsobem, zavedeným pro udílení podpor příslušníkům pražským. Policie a větší dobročinné spolky soukromé byly by dožádány o součinnost aspoň v tom směru, že by oznamovaly, komu a kde podpory udělily.

Proti žebrajícím lidem, práce se štítícím, má se uvážiti zařízení stravoven.

Návrhy tyto mají za účel odstraniti, nebo aspoň z ulic a od kostelů zapuditi chudobu v nejkřiklavější či nejokázalejší její formě veřejné žebroty, jíž nejenom venkov našeho království, ale — a snad poměrně nejvíce — i Praha se přímo hemží. Sluší vítati aspoň upřímný pokus, ačkoliv v jednotlivostech leckteré vynořují se pochybnosti. Ale k řešení otázky chudinské stane se tím velmi málo.

Potřebí tu doplnění předem v dvojím směru: jednak co do bezplatného prostředkování práce a služeb, kteréž dosud skoro výhradně zůstaveno jest podnikatelům soukromým, jednak co do opatřování levných bytů.

Právě otázka bytovná je dnes nejakutnější, když příbytky chudiny v Josefově s povrchu města se vyhlazují a ustupují moderním domům s velikými byty a sklady, aniž s druhé strany postaráno jest o ony tisíce chuďasů, kteří z dlouholetých bydlišť byli vypuzeni. Kam se pak uchylují? Do domů sousedních, dosud nesbořených, kde nastává pak přeplnění dvojnásobné, anebo do rovněž přeplněných domů na Žižkově v Libni, Olšanech a j. pražských předměstích. Po asanaci Josefovské bude „velká Praha“ moci nebo museti asanovati předměstí.

V pražsko-smíchovské továrně na kartouny stávkuje na 700 dělníků, valnou většinou dělnic. Požadováno bylo snížení pracovní doby s 11 na 10 hodin denně, zvýšení mzdy (mnozí vydělávali za 2 týdny jen 4 zl.) dodávání lepšího materialu (špatný material snižuje výdělek, zdržuje práci a působí pokuty, dělníkem nezaviněné), propuštění dělníků, kteří porušili solidaritu, odstranění pokut. Správní rada odpírala splniti požadavky dělnictva, pokud měla pro ně důsledky materiální, uvádějíc za důvod malý odbyt zboží, a špatnou obchodní situaci společnosti, jejíž akcie prodávají se pod nominální cenou. Lepší druhy zboží objednává již nyní správní rada ze závodů severočeských, místo co by je — jako dříve — vyráběla na Smíchově, jelikož jí takto přijdou levněji.

Vůbec stávky po ukončených volbách poslaneckých se množí. V Třebíči stávkovalo na 600 koželuhů za zvýšení mzdy a zkrácení doby pracovní, v Trutnově zastavilo koncem dubna práci na 6000 dělníků textilních, ale přes mírné požadavky dělnictva (zvýšení platu o 10 kr. denně) stávka pro špatnou organisaci skončila úplnou porážkou dělnictva. V Terstu dosáhli stávkou úspěchu dělníci v loděnicích, ve Vídni vymohli si stávkou o svatodušních svátcích zahájenou za podpory úřadů i obecenstva zvýšení mzdy a jiné výhody služební zřízenci společnosti tramwayové.

Zajímavá polemika rozpředla se v listech katolickýeh o sociálním působení kněžstva. Prof. Bráf v dubnové „Alétheii" vytýkal dosavadním projevům literárním i řečnickým českého katolického socialismu jistý duch nekritičné podjatosti, převzatý namnoze a na škodu ze spisovné literatury brožurové a pamfletové. Místo věcného vyjasnění obsahu a původu protivných učení sociálně ekonomických pokládají se liberálům a vůbec protivníkům katolického socialismu všelijaké pohnutky osobní, nerůzní se věci od osob, nauky protivníků vykládají se nesprávně a kuse. Kněžstvo má ovšem přímo povinnost ujmouti se „poselství míru sociálního", ale k tomu nezbytno jest vystříhati se oněch vad, plynoucích ze slabých podkladů vědeckych. Prof. Bráf navrhuje tudíž zřízení knihoven vybraných spisů z oboru věd hospodářských a sociálních, vydávání dobrých (ne k agitaci, ale k vědeckému sebevzdělávání určených) spisů (pro delší dobu ovšem jen překladů), vysílání stipendistů na vynikající učiliště cizí a zařizování stolic pro vědy sociální na theologických učilištích, jakmile tímto způsobem učitelské síly v cizině budou náležitě vycvičeny.

Prof. Bráf nedůvěřoval tedy zřejmě katolickým sociálním politikům dosavadního vychování domácího, kteří neváhali se ozvati. P. Rudolf Vrba ve „Vlasti" ihned vystoupil s podkládáním motivů osobních resp. strannických a prohlásil, že mnohý židovský cestující má více vědomostí národohospodářských, než některý professor politické ekonomie a že každodenní četba obchodnických rubrik německo-židovských denníků zjedná zajisté větší vědomosti národohospodářské, než desetileté poslouchání universitního professora.

Prof. Bráf prohlásil ovšem na to veškerou polemiku s P. Vrbou za nemožnou; přesvědčil se však, jak správně — pokud z této ukázky souditi lze — odhadoval koryfeje politického socialismu našeho a jak právem obával se, aby nová stolice sociálních a hospodářských věd za nynějších poměrů nestala se pouhou exegesí kšeftovních telegramů a zpráv N. Fr. Presse a Prager Tagblattu.

V zájmu opravdového, obsahového povznesení katolického socialismu českého dlužno však upřímně litovati, že slova prof. Bráfa nedoznala odezvy důstojnější a příznivější! *V.*

Výtvarné umění.

(58. výroční výstava Krasoumné jednoty pro Čechy.)

(Dokončení.)

Do světa zcela jiného než dříve zajel Karel Tůma, a šťastně. Jeho „Soudruzi v povolání“ — smrt a vodník — jsou netoliko krojem a krajem, nýbrž i duchem pravá česká pohádka, vtipná, veselá, dobromyslná a s makavou konkretností zcela původně vyjádřená.

Z podobizen Rud. Váchy zalíbila se mi hlava francouzského důstojníka, plná bujarosti, ovšem uhlazené. Věrnou podobu mistra Šnircha vystavil J. Ženíšek; jako rodinná podobizna je výborná, ale trochu více umělecké řeči by jí snad neuškodilo. Také Fr. Ondrúšek velmi správně a zajisté věrně maluje své portrety. Doklad, co je výrazný portret, mluvící, oduševněný, visí nedaleko; je to výtečná práce od Fr. Rumplera.

„Vznik řeky Ramy v Hercegovině“ od K. Liebschera jakoby svědčil, že příroda divočejší spíše najde plnějšího výrazu u něho než krajina intimní. Rozhodný pokrok je tu. Vše je tu přirozenější, pravdivější a tím působivější. Liebscherovy krajinky bývají přepečlivě vystrojeny, bývají někdy, abych tak řekl, příliš ulízané, jako napomádované, a ztrácejí — jako děti při podobné proceduře — mnoho ze své půvabnosti. Myslím, že je to tím, že přespříliš je dodělává, přitonuje, přibarvuje, a tím zbavuje je působivosti prvního, rychlého, okamžikového, bezprostředního dojmu. Jeho první skizze jsou jistě působivější.

Také na „Příboji na Rivieře“ od V. Jansy skalnaté vrstvy mořského břehu stávají se opravdovými skalisky a přestávají býti divadelními kulisami, jež bys prstem byl prorazil.

Konečně — málem byl bych zapomenul na věrného hosta Rudolfinských výstav a na věrného přítele našich krajin, na Bedřicha Havránka. A nerad. Dívaje se na jeho obrazy cítíš, jakobys četl Thomsona, Kleista a našeho Hollého. Jiné časy, jiné oči. Havránek je potomek Bystrozrakého, jenž s Dlouhým a Širokým chodili českým světem a těšili lidi. Také on činí totéž. Jeho dvě krajiny, kde na pořezaných polenech téměř léta můžeš počítat, byly hned první den, jak zahájili výstavu, zakoupeny.

*

Když už jsem se přeřekl a mluvil nejdříve o starších a „starších“ musím se ještě jednou přeřeknout a mluvit o mladších a „mladších“

Zbytečné mluvení — promiňte! Vím, že buď je to dílo umělecké a dojme — přes všecko autorovo stáří, anebo je to pomalované plátno a nic víc — přes všecko autorovo mládí.

Ale jiná věc je, když mládí přináší zároveň něco nového, původního a i když ne hned naprosto lepšího, alespoň příjemně odlišujícího se od dobrého díla staršího. A toho trochu v letošní výstavě pro nás jest.

Mladý ještě umělec, Josef Schusser, narozený 1864 v Choltících, tu trochu přináší. Majový večer ho nadchnul, jako už nadchnul tisíc jiných, a Schusser jal se jej malovat po tom tisíci jiných. Ale tu projevila se stará pravda, kterou bůh ví po kolikáté zopakoval také Nietzsche: „Oděje-li se umění do látky nejobnošenější, poznáme je nejlépe jako umění...“ „Májový večer“ Schusserův není nějaká obvyklá nasládlá nálada, sentimentálně snivá, strojená nebo dokonce chorobná, nikoliv — je to šťastně zachycený odlesk té věčné mladosti, radosti a krásy, již dech boží každým jarem vykouzluje do nekonečna, nepřebranou měrou... Zcela prostý, prostinký, nehledaný motiv: Kus parku, zalitého áří zapadajícího slunce. V pravém popředí část kvetoucího záhonku s bílými pivoňkami, lemovaného samými macoškami. Kolem jde pěšinka pískem vysypaná, zatáčí se kol košatého rozkvetlého červeného kaštanu, s něhož mladá dívka trhá květy, a mizí hluboko kdesi v parku... Toť vše... Ale s jakým vyspělým uměním je to malováno-básněno! Jakou stupnici barev ovládá mladý ten umělec a jakou stupnicí svitů, třpytů jasů, světel a září! Jaké on dociluje hloubky, prostornosti a vzdušnosti mezi jednotlivými stromy, větvemi i listy! Ven z rámu vypoukle klene se košatý ten kaštan, větve jeho načechrány jsou a listy sytě roztažené div div se nepokyvují... A tam v levo bez, a za ním stromy a stromy, keře a keře, květ a květ. A mezi těmi stromy a jejich větvemi i listy proudí, neb jen se prolívá, prodírá, tu jen sršivě kmitá, tam jen se odráží záře zapadajícího slunce a plní, zalívá všecky ty prostory mezi stromy, větvemi i listy. A to světlo je přímo živé, živoucí, mladé a krásné a radostné — májové... Cítíš, jak mladá duše umělcova chvěla se před tím zjevem, jak plnila se tím dechem božím, a tím chvěním a tím dechem naplňuje se i tvá duše... Vidíš, div div se nepokyvují kaštanovy větve a listy sytě roztažené... Lehounce, ale jistě dotýkal se mladý štětec plátna a dociloval tu sršivých, z hloubky se prodírajících kmitů, tu vzdušnosti atd. A není v tom nic umělkovaného, dělaného; duch mužný, opravdový mluví z toho a mysl zdravá a jasná... Všecko to platí také o podobizně mladého muže, jejž Schusser namaloval stojícího ve stínu, ano za ním slunce plnou silou bije do světlé stěny výstavní budovy.

Štětec Schusserův a péro Švabinského vzbuzují velikou naději do budoucna. Druhý tento umělec, Max Švabinský, je mladíček — narozen 1873 v Kroměříži. Ale už znám je více než dost, i chválen, ba poměrně i přízní zahrnován — všecko ovšem plnou měrou zaslouženě. Slabým myslím to škodívá; jej, zdá se, to povzbuzuje, a jeho práce utěšeně roste. Vystavuje letos šest pérových kreseb, z nichž zvláště vynikají tři podobizny: podobizna jeho babičky, Vrchlického a damská podobizna; konečně největší ze všech — „Motiv lyrický“, později na „Splynutí duší“ přezvaný. O všech možno říci, že jsou podivuhodně kresleny, neobyčejně

jemně a čistě, zdá se, jako by to byly leptané rytiny, a ve všech je plno noblessy a cosi, co tíhne k vyššímu nazírání na život — je v nich plno duše. Co se techniky týká, Švabinský nemá u nás soupeře. Ale nejde mu jen o zevnější bravurnost, na př. hebkost, měkkost a lehkost, přímo nadýchanost šatu na podobizně damské, snaží se i o plné vyjádření nitra. Výraznost jeho podobizen je překvapující. Dokladem je pan Vrchlický. Hlavně však o této snaze mluví „Splynutí duší". Pěkná myšlenka. Muž myslitel, hlava o čemsi lepším a vyšším snící, snad reformator, sedí tu zaražen, sklíčen, ale ne zdrcen. Jeho myšlenky narazily na odpor veliké většiny, jest zakřikován, kaceřován, hanoben, souzen, snad odsouzen — a on věří v čistotu a v dobro svých myšlenek, nemůže se jich zříci, nezřekne se jich. Osamotněl — kdež opora mimo vlastní svou mravní sílu? A hle, tu sklání se nad něho žena, objímá a líbá tu zakřikovanou, kaceřovanou, hanobenou, souzenou, snad už odsouzenou jeho hlavu . . . Splynutí duší . . . Některé moravské písně mají překrásný refrain, vypovídající nevýslovně mnoho — všecko: „Duša moja!" . . . Tento refrain, textově i melodicky překrásný, zazněl mi z nenadání a zněl mi bez ustání, když zahleděl jsem se do toho obrazu. „Duša moja!" byl by také nejpříhodnější a nejplnější název jeho; snad jen dialektický tvar by nepřiléhal. Ale to je vedlejší. Důležitějši byly by silnější akcenty — dobře-li totiž vyciťuji dramatičnost okamžiku. Ale ty přijdou samy sebou. Švabinský seriozně pojímá povolání své. Důkazem toho jsou vzory jeho, jichž mocný vliv cítit dosud na jeho lyrických motivech. Jsou to angličtí mistři: zakladatel školy praeraffaelitů, Rossetti, a ještě více, myslím, veliký mistr Watts. Za heslem tohoto krásného starce, ozdoby Anglie, samostatně kráčeti, znamená stoupati. „Je mým přáním — dí on — povzbuzovati lidi uměním, pokud mé síly stačí, k věcem vyšším . . .

Pozoruhodný a zajímavý je dále Adolf Wiesner, známý svým titulním listem „Volných směrů", energickým to nadšencem, jenž nezná překážek na cestě k cíli. Originál jeho také v letošní výstavě mladý autor vystavil. Mimo to tři malby: „Smutek", „K večeru" a „Na stopě". Všecky v zášeru, malovány „con sordino", a každá svým soumrakovým dechem rázem nalaďuje; hlavně první dvě, v nichž denní světlo vyloučeno, a umělec s jemnou vnímavostí maluje tlumené andante.

Večerní motiv zahrál také Emil Orlík, „Zimní večer na nádraží Františka Josefa", a velmi efektně; „Staveniště ve sněhu" a „Zimní nálada", i ostatní práce, jak olejové, tak grafické, jsou dalšími pěknými doklady mladého, ale zrajícího toho talentu.

Fr. Urban zobrazil svým „Zlatem" šílené pachtění po mamonu. Střední část jeho triptychu představuje celou smečku lidských chrtů, ženoucích se s vytřeštěnýma očima za lesklým kovem, jímž zlý démon je vábí. Rvou se, odstrkují se, šlapou se, jen aby ten, a ne onen, kov ten urval. Urban šťastně nakreslil i namaloval tuto změť nahých těl, rozdivně vypjatých, rozkročených, schýlených, skrčených, poražených, a snažil se překonati jednotvárnost samu sebou se naskytající při takové spoustě nahých rukou a nohou. Podařilo se mu to celkem. Síla výrazu je tu patrna, rovněž jako důkladné studium lidského těla. Ale Urban nepřestal jen na tomto konstatování fakta, jak Jean Veber, jenž v předlonském

salonu na Poli Martově podobnou scénu zobrazil. On chce luštit otázku tu a činí to v ostatních dvou částech. V levém křídle sedí už „šťastný“ hrabivec a pod ramenem stiská uchvácené zlato. Ale v pohledu jeho i v celé postavě je strach, úzkost o dobyté bohatství, nad ním stojí smrt ... Ó, „štěstí!“ ... Za to v pravém poli Slováček doorává, večer se snáší, zazní klekání — on ustává v práci a modlí se. Anděl míru rozkládá křídla svá nad kraj ... Tedy: v práci a prostotě štěstí. Není to žádná nová pravda, ale dobře je to namalováno, pevně a jistě.

Lad. Novák pěkně illustruje Vrchlického veršovanou pohádku „Kovář a smrt“ v cyklu vtipně komponovaných, kreslených a rozvržených obrázků. Množství veselých i vážných detailů.

Karel Šimůnek s jakousi francouzsky svižnou náladou a lehkostí namaloval trefně a elegantně dvě podobizny a scénku v atelieru, velice malebnou a půvabnou, všecko akvarely.

Jaroslav Špillar svou „Studií z Domažlicka“ podává cenný dokument jak svého talentu, tak i k poznání lidu chodského. Jaký to rázovitý stařík a jak on po svém způsobu sedí! Tvrdá hlava, v níž tušíš uzavřenost mysli, jak rozbíravě, rozvahově je pochýlena! Také kojící matku na obraze „Na robotě“ mohl jen hlubokocitný rodák, krev z krve, s tou pravdivostí, s tím uzavřeným bolem a zamknutým hořkým slovem a němým odmítavým pohledem zobrazit. I jiné ještě drobnosti jsou na tomto obraze zajímavy, ale celek nepůsobí silně. Myslím si také: Roboty je až dosud mnoho, a bídy bez konce. A ta nynější mnohem je bolavější, než ona dávno, dávno minulá ... Třetí obraz „Ranní mlhy“ byl by pěkný jako dekorace knihy, nové kapitoly, provedená ovšem ne štětcem, ale jehlou.

„Vanitas“ od Ferd. Herčíka svědčí o znamenité pokročilosti techniky umělcovy, jen název není případný. Z té poodvrácené hlavičky nemluví ještě přesvědčení o marnosti všeho kolem — kde pak!; ta tvář není proniknuta zanémělostí z hrozného výsledku po všech zkušenostech životních, aniž oči její jsou ustrnuly otázkou, co teď? kde teď hledat štěstí, spásy — kde pak! ... Agacheova „Vanité“ na př. stojí za přirovnání. Rozkošná je Herčíkova podobizna mladičké dámy. Svěžest, čipernost, jiskrnost zachycena výmluvně.

Mile překvapil a všeobecně Aug. Vlček, nový zjev v sále Rudolfinském, dvěma podobiznami, které jak vystižením karakteru, tak provedením obrátily rázem pozornost na mladého umělce. Bystře on obhlíží i prohlíží lidskou hlavu, jistě a rychle, jak se zdá, ji zachycuje a vymodeluje. Teplotu života z nich cítit. Také okolí a pozadí je vkusně malováno, perský koberec i žaponská váža s plnou plastičností vystupují.

Jako pravý Dettmann působí Ant. Slavíčka, rovněž mladého umělce a nového vystavovatele, „Františkánský kostel v Bechyni“, rozkošně svítivý akvarel, velice malebný. Slavnostního klidu zase plno je „Dřinovo brdo, poledne“ od Jos. Holuba, jakož i „Na sklonku jara“ od Bohusl. Dvořáka. Fr. Kavána „Odtékání“ také má kus hlubší nálady, jen příroda stromů nezdá se dosti živá. Ve Ferd. Engelmüllerovi je, zdá se, hodně náklonnosti k romantismu. Jeho „Touha, hoře, klid“ má dosti dumy a melancholie, ale ještě zároveň i jednotvárnosti.

Jsou to tři pěkné náladové krajinky; název, myslím, nepřiléhá. Konečně Zdenka Braunerová („Za parkánem“) a V. Radimský („Odpolední slunce“), jako zástupcové jiného směru, doplňují tuto řadu našich krajinářů.

Skulptura skrovňoučko je zastoupena. Hovor našich poměrů. Přirozeně dílo Myslbekovo padá tu především do očí — ono by i jinde bylo pozorováno. Je to hlava hr. Lva Thuna, vážná, myslivá, energická. V. Amort podobiznami Sv. Čecha a J. Vrchlického je hodně blízko u samé pravdy, skoro až u ní; i třetí podobizna, damská, svědčí o bystrém pozorovateli. Mnohem intimnější je Fr. Bílek, jenž z dřeva vyřezal „typ z Táborska“, hlavu staršího muže, prostého člověka, ale svým způsobem myslícího i hledícího i — kráčejícího. Tato svérázná hlava vyváží celou řadu jiných prací. Fr. Úprky „Předtucha“ má mnoho vroucnosti v sobě; tolik vyspělosti technické by také měla míti. Ale ta při dostatku oné může se dostaviti. Také Jos. Pekárka „Zpověď“ dobře působí milou naivnou vážností.

*

Chtěl bych zakončit malou úvahou, ale vypovězeno mi už místo. Bez toho ani o Raškovi, Trskovi, Bartoňkovi, P. Mařákové a j. už nestihl jsem doříci slovo, a nerad. — Ještě upřímné slovo k obecenstvu a k pořadatelstvu. Ke ctěnému obecenstvu, aby svou lásku k umění neprojevovalo jen tak platonicky, aby nebylo jen „z Drážďan“, ale také „z Berouna“; a ke ct. pořadatelstvu, že méně bylo by mnohem líp. Přecpána je výstava Rudolfinská, a zbytečnými věcmi Tím nepřispívá se přece k tříbení a jemnění vkusu obecenstva. Jak by obraz Schusserův neb Schikanedrův, jak Schwaigerův působil, kdyby dotěrně necpali se na ně jiní!

Snad za rok bude jinak. Snad do té doby přejdou také alespoň jmenované teď obrazy do sbírek Rudolfinských. Obé snadno, přesnadno lze provésti. *Fra. Tito.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. V. Mrštík: Pohádka máje. Nákladem J. Otty. Autor napsal si k této knize několik gloss do Zlaté Prahy (č. 24). Praví mezi jiným: „Každý národ má v lůně své minulosti, ve své vlastní kultuře zárodky své vlastní samostatné modernosti. Ale jak, Bože, tato modernost musí pak jinak vypadat vedle modernosti všeobecně kosmopoliticky chápané a hlásané. Tu se cesty dělí a nesejdou se. Naopak se kříží, poněvadž jdou od dvou zcela různých stran. Stojím proto na půdě Boženy Němcové a Nerudy ve své vlastní podobě. Oni hlavně vyslovili duši české přítomnosti a nedaleké minulosti se všemi elementy našeho života, naší povahy, našeho názoru na život, celé vniterní naší kultury se všemi příznaky národa, k nimž sympathie v dobrém srdci nevyhynou nikdy."

Podává-li sám spisovatel takový komentář k své povídce, je jistě přesvědčen o význačné ceně její a o její českosti. Kritika také ve smyslu jeho komentáře práci přijímá. V Rozhledech na př. nazvána byla jeho Pohádka epochálním dílem české prosy. „Je to kniha," praví se tam, „o níž můžeme s chválou a hrdostí říci, že to je kniha naše, česká, která tak jakou je, nemohla vzniknout v žádné jiné zemi".

Děj Pohádky máje: Student Ríša zamiloval se do revírníkovy dcery Helenky. Vznik této lásky u Ríšy, probouzení lásky v Helence, milostné schůzky v lese, rozmíšky zamilovaných, na konec svatba — toť předmětem románu.

Román lásky tedy! Když spisovatel dovedl tolik napsat o lásce — kniha má 506 stran — zajímavo poznat, v čem lásku vidí. Ale lépe snad poznat, jaký je jeho Ríša, jaká Helenka — — jaká láska pak již se ukáže.

Ríša je na moravském venkově zrozený student, právník. Dle slov spisovatelových vedl v Praze velice bohaprázdný život. Žil hýřivě, pustě po kavárnách, hostincích a t. d. Jednou po prohýřené noci pravilo k němu svědomí: „Nač ti to je, vidíš, teď ležíš a sténáš jako Lazar. — Hlava ti třeští, nohy tě bolí, prsa pálí, v hrdle máš jako v pekárně — — není ti toho času líto? mladých, krásných, na marno vyšlých let? Nemáš nic jiného na starosti, než sklenice třískat, křičet a řvát, do rána, do noci pít a pít, děvčata podvádět, peníze utrácet, tlachat, karbanit, lhát a krást, dluhy dělat a zase lhát a zase krást a zase karbanit — to je celý tvůj život, celý tvůj svět?"

„Miloval své rodiče?" ptá se spisovatel. „Velice. Ale nevím, jak by to dopadlo, kdyby mu byli jeden měsíc poslali místo 50 jen 40 zl. „Jaké byly ostatní jeho názory, jaké náhledy o tomto i onom světě

Za první, za druhé, za třetí? — Je mi velice líto, ale Ríša neměl žádných.“ — „Andělé strážní české literatury s rukama sepjatýma budou mě prosit, abych jim přece řekl: odkud se pro Boha všemohoucího vzal takový ničema, jaké bylo jeho vychování, v jakých okolnostech, v jakém prostředí vyrostl ten charakter, jaká byla půda, z které vyrostlo divoké to kvítí? Jací byli jeho rodičové, jaká jeho bába, pradědek a babička pra — pra?“ — — „Já opravdu nevím, kde a jak se ten člověk zvrh'.“

Proti Ríšovi postavil spisovatel Helenku, dívku vyrostlou na samotě v lesích. „Až do nedávna nikdo o ní nevěděl, nikdo o ní nesoudil — v lesích zrozena, k lesům připoutána láskou i osudem, žila sama sobě život tiché samoty a nepozorována ve stínu stromů vykvetla jako fialka. A tu pojednou dryadka hor přestrojená objevila se mezi lidmi a rozhlížela se modrýma svýma očima kolem sebe, bílýma rukama tiskla rusé svoje vlasy na spáncích a nožky kryla pod obrubu, aby nikdo neviděl, jak jsou malounké — — — Lehounká jak peří sechvěla se na přistavenou lavičku a kdo na ni pohlédnul, cítil, že samo nebe seslalo v ní na zem jednu z nejčistších svých bytostí.“

Ríša se zamiloval. Přijel do Ostračovic k strýci na návštěvu, poznal Helenku, vzplanul. Nezkušenému děvčeti byly z počátku nepříjemny jeho oči, jeho pohledy, Ríšovi zase byla velmi plachou. Zlobil se: — „žábě pitomé, snad nemyslí, že poběhnu za ní? — — snad nečeká dokonce, že ji přijdu na kolenou prosit!? — — Jak povídám, žábě je to ještě — pulec, ani sama posud neví, co je —“ „Bledé škvrně — —“ nazývá ji u sebe. „Oh, já ju skrotím! — já jí zahraju, že to jakživa ještě neslyšela a slyšet nebude! A kdybych v křoví na ni číhat měl, den ze dne, od rána do večera, kdybych měl na jednom místě stát, nepopustím, nepovolím, až se jí dohlídám. A pak si něco řeknem, slečinko! — — Co tomu může být? Šestnáct let — a už koketuje myška nedobrá — — Nu, jen koketuj, — koketuj; ale chytře, abych já to nepoznal! — — Kdo by vás ještěrky neznal, draho by vás zaplatil!“ V noci nemohl spát. „Tu noc mi draho zaplatíš, můro!“ Spisovatel dodává: „Nepoznal posud nikdy nic podobného a teď už ji znal, t u l á s k u.“ A prý byl by Ríša na Helenku zapomněl, ale když měla tak hezké oči! „Oči a ruce. Ruce a vlasy a celou tvář.“ Až jednou setkali se v lese. A „když jí Ríša hned potom ruku ovinul kol pasu a kleče, druhou odpáčiti hleděl její ruce, Helenka nejenom se mu nebránila, ale jako vysílená prohnula se mu pod rukou a dala se mu líbati na obě ruce i nepokrytou tvář. — — Nevěděl, co si nyní počít má. Byl to první případ v životě, kdy mu děvče zaplakalo v náručí. — — Zaplakala a bylo po všem. A tam z těch, co měl, žádná neplakala, žádná ani nezasteskla.“

Od té doby mívali schůzky v lese. „Vídali se každý den i dvakrát za den, někdy až do soumraku proseděli spolu, a když se pak oba loučili, jakby se ubírali na smrť.“ Helenka „oddala se lásce tak, jak po ní toužila sama“. Tenkrát zulíbaná, šťastná, celá jako zmámená náhlým výbuchem jeho lásky, rozpálená jako červánek vypadla z jeho náručí — — —“ „,Líbej holubičku bílou — —'“ hovořily její oči a když se tak rukou kolem krku ovinula Ríšovi, sladká

jak hrozen na rtech mu visíc žádostnými svými rty, když vzhůru naň pohlédla a modrýma svýma očima pila jeho úsměvy, Ríša se divil, kde se vzalo tolik vášně, tolik krásy, tolik síly a rozkoše v jedinkém, tak mladém ještě stvoření." Zdomácněli při těch schůzkách. Helenka říkala Ríšovi: „I vy sakulentský hříšníku" — „jděte pryč pleticho!" — — „jen se usmívej, taškáři", „To ty se usmíváš, filuto" — — „Okáči" („říkala mu okáči"). Ríša pak „za čtrnáct dní (! !) obapolné lásky nápadně zpohodlněl", takže jednou po jarmarce, na němž zdržel se se známými daleko přes půlnoc, přišel k Heleně na schůzku „silně podkouřený doutníky, nasáklý pivem". „Jako hroch. Kosti ho bolely, klouby měl rozklížené a svaly jakoby měly s něho spadnout." „Dnes se mně docela nic nelíbíš," řekla Helenka. „Oči máš jako krtek a za každé slovo aby ti platil. Slyšíš?" Ríša neodpověděl, ležel hlavou na jejím klíně, usínal. Duchem byl „už daleko od ní, v pivovaře na šalandě, mezi svými, před velikým cínovým korbelem, naplněným až po samý vršíček přetékající pěnou." Dvě hodiny spal Helence na klíně. „Hezký hoch," pochvalovala si jej při tom v duchu. „Kdo by si to byl pomyslil, že z takového chlapce vyroste tak hezký, silný hoch — —" „Jak mužná, silná měl ramena, mocný týl a plně vyklenutá prsa!" „Prohlížela si každý vlas na jeho hlavě, prstem jemně přihladila husté jeho obočí a zase se vrátila a znovu se bavila těmi vousky, které mu jak dvě pírka černá ležely po obou stranách horního rtu. Ty se jí přece jenom ze všeho líbily nejvíc. Za živý svět by byla nedala několik těch štětinek. Jen to ji mrzelo, že jich nemá víc, na bradě nic, na tváři nic a až na ty čárečky pod nosem že je celý jako holoubě."

Ale Ríšovi, který „v lásce dokonce vyšvihl se na stupeň úplného uspokojení", konec konců „půvab novoty pominul, síla se vytratila a zbyla jen ta známá, hrozná nuda, nuda mladých let". Nazýval svou lásku „novou svou slabostí". Dostavila se roztržka, Helenka se zlobila, stranila, ale spisovatel nechtěl skončit disharmonicky a snad měl i jiné důvody — — tedy smíření! Při smíření Helence „Ríša mnoho tenkrát nasliboval, celý program nového života před ní rozhrnul; nedostál mu hned a nedostál mu zcela, ale jednou mu dostál přec. Je pravda, mnohé ze svých slibů si odpustil, ale na Helenku už nezapomněl, při Helence setrval až do smrti. Zažila s ním ještě mnoho trpkých chvil, slavili spolu ještě nejedno smíření — — —"

Podal jsem děj co nejobšírněji. Ale učinil jsem zúmyslně. Uspořil jsem si tak mnohého vysvětlování a to, co nyní povím, bude jasnější.

Kdo je Ríša, jaký je Ríša, to nyní vidět. A tu hned vytýkám spisovateli jedno, co se mi nelíbí. Ne, co se mi nelíbí na Ríšovi, ale co se mi nelíbí i na něm — na spisovateli. Nelíbí se mi, že nepěkný život Ríšův líčí téměř celkově takovým spůsobem, jakoby se stále nad Ríšou shovívavě usmíval, jakoby se mu líbilo, že Ríša tropí ničemnosti. Ton se mi nelíbí. Kdo si přečte vylíčení Ríšy na str. 62—145, přesvědčí se. I tam, kde Ríša sestupuje do sebe, víc jakoby běželo o žert. Svědomí navštívilo Ríšu v podobě vážné, tajemné, v husté černé závoje zastřené osobě ženského pohlaví. Ríša galantně se vyhoupnul ze svého pohodlí,

odložil cikánku (dýmku) do kouta a marně potlačuje v sobě rozpaky, v domácích střevících předstoupil před neznámou bytost. Kloně se před ní hluboko až po pás, pravil: „Mám česť?“ — „Svědomí — —“ — „Těší mě velice — —“ pravil Ríša a znovu se poklonil. Autorovi snad tanula na mysli scéna v Bratrech Karamazových, v níž čert navštíví Ivana — volil ovšem jiný způsob, ale jaký! Tam hallucinace a jaká hloubka! Zde žert ve vážné věci! Autor sám podotýká, že scéna zdála se dámě už trochu frivolní. „No, špinit se spolu nebudeme.“

Líče Ríšu, spisovatel měl patrně na mysli člověka základně dobrého, něco takového, jako Míťa v Karamazových — ale Míťa a Ríša! Ujasní-li si autor svého Ríšu, tedy neupře, že cynismus jen jen z něho čiší, že je to povaha úplně nízká a hrubá.

V Helence naproti tomuto Ríšovi chtěl spisovatel vylíčit vzor prosté, samorostlé krásy a čistoty. Na Helenčinu naivnost, přirozenou prostotu, čistotu a nestrojenost stále kladena váha. Ale je vidět, že běží o uměle konstruovanou prostotu a naivnost — za prostotou, naivností skrývá se pak často cosi jiného. Abych blíž poukázal, stačí na př. všimnout si, že Helenka schovávala nožky, aby nikdo neviděl, jak jsou malounké. Napadlo by co takového skutečně prosté, naivní dívce? Nebo co praví autor o úpravě jejích šatů? „Neviděla mnoho, ale co viděla, dostačilo pro její vkus. Jako v jejím chování, převládala i v úpravě jejích šatů dětinná prostota a jednoduchost barev. Nejraději nosila buď šaty bílé, opásané černě, nebo šaty černé s bílým okolkem na obrubě dolní, šla-li někam na návštěvu. Tak slýchala, že si děvy chodí jenom v pohádkách a tak se jí to musilo šít.“ Jen ženy velmi rafinovaného vkusu snažívají se upravit si toiletu dle své vlastní volby a obětovávají těm věcem mnoho času a myšlének, u takové lesní děvušky však těžko pochopit. Mohl bych uvést ještě jiná místa povídky, na př. jak Helenku po prvém Ríšově milostném psaníčku rozbolela hlava a jak se ptá doma „naivně“, bude-li ji ta hlava dlouho bolet nebo jak Ríšovi podává ruku, „jako malý její Dúdú, když jej učila dávat pac, celá tělem nahnula se ku předu a s vysoka položila š t í h l o u n k o u svoji ručku na Ríšovu dlaň“. Zaráží také, když čteš, jak Helenka v podvečer bledá vycházela na pavláčku domu a rozčileně hladila své vlasy k spánkům, jak pohřížena v extasi jara chvějíc se jako v horečce pod měkkými záhřevy shawlu se založenýma rukama dlouho sedala a dlouho se dívala, jak pěkně slunce zachází, jak v t á h l é d l a n ě položila tvář a tak nehybná jako světice, když se modlí, pohlížela do nebes. (Vila! — Moderní dáma atd.) Autor líčí také na jednom místě, jak Helenka se koupala. „Strhla se sebe šaty a nožky vyprošťujíc z bílého prádla, stála tu pojednou nahá v celé své rusé kráse, jak ji stvořil Bůh. — — Lehla si do trávy a nahnula se s břehu. Usmála se na sebe. Jak byla krásná v radostném tom zazáření cudného svého tílka“ atd. atd. Jediným pohybem ruky prý pak zavinula svoje vlasy v a n t i c k ý kužel atd. „Vlnky se nad ní kolébaly, květiny s břehů kývaly na ni, olše zašuměly náhle slaďounkým jakýmsi šeptem a Helenka dole jako z d r a v é z v í ř e hověla si zatím v mrazivé své lázni pramenitých vod...“ Při takovém konstruování snu spisovatelova o prostotě a čistotě snadno si vysvětlíš a pochopíš, vidíš-li

v druhé části knihy, že Helenka po několika schůzkách mluví málem jako vyškolená světačka.

O lásce Ríšově a Helenčině nebylo by vlastně třeba mnoho mluvit. Dost pověděno bylo obsahem, jaká láska! Čeho Ríša ve své lásce hledal, v čem jeho láska se soustředila, dá se při jeho celkovém rázu pochopit. Po čtrnáctidenním líbání a objímání Ríša se nudil a toužil opět po Praze, v duchu již zase viděl se u Štajgrů vedle „kudrnáčka“ — říkal tak sklepnici — a myslil na to, jak by zas „o p r a š o v a l r u k o u j e j í k l í n“. A když se rozešel s Helenkou a svědomí vyčítalo, omlouval se: „Já ji mám rád, ale sebe taky, tak je to!“ V lásce jeho k Helence není nic povznášejícího, ba všecko tak ošklivé, až nechutné. A proto jako paškvil vyhlíží, když vykládá Helence: „Tady mít, to je hlavní“ — při tom rukou dotkl se místa, kde mu tlouklo srdce. — „Kdyby měl člověk v hlavě, kdo ví co a tady nic — co by bylo po něm?“ Jenže Ríša neměl ani v hlavě ani v srdci. Patrno z toho, jakým způsobem měl rád Helenku, jakým rodiče, jakým přítele. Měl jediného přítele, praví spisovatel, „ale půjčil mu tři zlatky a bylo po přátelství“. Také jeho chování k strýci svědčí o prázdnotě srdce. Mohlo by se mít za to, že Ríša byl tlachal a že skutky jeho byly jiné, ale právě skutky — — —? Že na konec vzal si Helenku, ještě nic nedokazuje. Spisovatel sice praví také o něm, že rozvinul nový program života a že jednou mu přec dostál, ale sám cítí, že ta slova mnoho nepovídají, neboť dodává: „Ano,“ namítne čtenář, „to všechno je náramně hezké, ale s tím Ríšou to opravdu zní jako pohádka.“ A pak, jaký byl ten program nového života? Ten nový život — ten obrat — tu teprve vlastně byl by měl spisovatel před sebou úkol, úkol spisovatelského péra hodnější. A jsem-li již při té lásce, jaká byla láska Helenčina? Ríša, když při Helence spohodlněl, přišel na schůzku do lesa bez kravaty a bez manžet. „Knírky také měl v nepořádku, vlasy jako hřebíky.“ „To já nevím, hochu, co si s tebou počnu,“ rozkládala nad ním Helenka své ruce. „To's přece nikdy nedělal!? P r o t o s e's m n ě t o l i k l í b i l, ž e j s i b y l v ž d y c k y t a k o v ý j a k ý s i j i n ý n e ž o s t a t n í, s p o ř á d a n ě j š í, u s t r o j e n ý.“ A spisovalel k tomu dodává: Kdyby byl jen trochu žensky myslil a cítil, byl by věděl a nutně byl by musil pozorovat, ž e n e z a p j a t ý l í m e č e k, n a k ř i v o u v á z a n á k r a v a t a, r o z h á z e n é v o u s y, z p ý ř e n ý k a b á t, n e v k u s n ý z e v n ě j š e k musí jí odvádět stranou od pyšného obrazu, jaký si o něm utvořila, jakým ho chtěla mít a měla ve svých představách i mimo sebe.“ Hle, láska! Helenka sice, když ji Ríša poučil o svém pražském životě, prý věděla a chtěla, aby jí opakoval, že je spasitelkou jeho života a kdyby jí nebylo, že snad by se zas vrátil tam, odkud prchl — avšak v čem spočívalo to spasitelství? Nebyla mu sama v lese při jeho názorech právě tím, čím — abych mluvil slovy knihy — „kudrnáček“ u Štajgrů? Opakuji: v lásce Ríšově a Helenčině nebylo nic vyššího, spisovatel toho neukázal.

A ocitám se u další otázky této knihy. Čím je českou, proč je ta kniha naše, co je v ní specielně moravského? Ptám se: Ríša, to je tedy náš člověk, specielněji moravský náš člověk? Či ta Helenka? Či ta příroda — — to vše, čím tato kniha dýše, to je tedy český život, náš

život? Ríša — — ba ano, mohou býti takoví Ríšové tu onde mezi našimi studenty, ale zda-li to co rozhoduje? I v německých kneipách vyrůstají podobní Ríšové. Synthesi našeho člověka podat a podat česky, pak bych řekl, že je to kniha naše. Ale z takového Ríši odkazovat na českost knihy nemohu. A ta Helenka? To že je česká, či specielně moravská dívka? A láska těch dvou? Nemohly by se schůzky jejich odehrávat právě tak ve francouzských nebo českých lesích jako v moravských u Ostračovic? Ovšem knihu psal český spisovatel a tedy potud je česká, ale běží zde o hlubší pojem českého. A to je třeba říci, když kritiky právě o této knize tak emfaticky hlásají, že je naše, že je dílem národním. Čtenář zdravého úsudku sice pozná, ale přes to je potřebí upozorniti. Je-li co českého na knize, jsou to snad spíš ty ornamenty sl. Braunerové.

Konečně ještě o formální stránce! Není pochyby, že V. Mrštík je talentovaným spisovatelem, že je stylisticky vyškoleným, a že hlavně pokud běží o popisnou část zevního dění, není v nouzi o celou spoustu slov. Avšak mne ani po této stránce dost neuspokojuje. Již, když jsem referoval před několika roky o jeho Santě Lucii, upozornil jsem. Řekl jsem, že někde nanáší příliš mnoho barev, takže dojem, nálada dusí se pod jejich tíhou. Řekl jsem na př. že popis jízdy divadelního vlaku do Prahy upomínal mne na nadšené referáty novinářů Jsi svědkem události a druhého dne čteš v listě, jaká sláva, jaké hrůzy. A zde s líčením přírody má se to asi podobně. Spisovatel popisuje různé přírodní obrazy, nálady, příchod jara, zpěv slavíků atd. atd. Udiveně čteš stranu za stranou, oživuješ v sobě své prožité dojmy z přírody, ale ne — ne, nic takového nenalézáš v sobě, co by se všemu tomu podobalo. Autoru škodí tu jeho mnohoslovnost, lépe několik význačných črtů než celé strany, které unavují, dusí, ale nedýchají přírodou. Jeho dekorativní popisy bych přirovnal mnohdy k divadelní mašinerii. Na příklad, když líčí jaro. Jakoby dal taktovkou znamení, na ráz ledy praskají, sníh taje, bledule kvetou, kohouti zpívají, skot bečí atd. Neupírám, že je v tom také umění, jistě nedovede každý takových líční a popisů jako spisovatel — ale posvěceného umění v tom není.

Konečně vytkl bych autoru některá přirovnání. Jako paní Svobodová užívá i on často přirovnání zcela zbytečně a absurdně. Abych neunavoval již, uvedu jen dva doklady. Spisovatel popisuje Helenčina psa Broka, praví, že lichometně pohazoval zadkem j a k o s t a r á k o k e t a. Nebo praví o Helence, že od hruše k jabloni zavěsila svoji síť a lehla si do ní. „Jako rybka bílá se zlatou hlavou visela tu ve vzduchu". Proč vyvolávat představu bílé rybky, abys mohl představit si Helenku? Tento druhý doklad uvádím ostatně jen proto, abych upozornil, že Helenka houpávala se v hamaku!

Věnoval jsem mnoho místa Pohádce máje. Nebyl bych tolik napsal, ale přehnané chvalozpěvy mne k tomu donutily. „Zářivá idyla lásky v nádherném rámci májového kraje", „vlídný, panensky čistý paprsek ze světa tichých radostí", „národní dílo" a podobná epitheta volají po reagování. Dokonce chrámem, do něhož zbožně lze se chodit modlit, nazvána byla Pohádka máje. Posuzoval-li jsem přísněji než běžně, učinil jsem

proto, poněvadž zde jde o význačnější zjev literární a tedy o ustálení nového mylného literárního pojmu. A pak není vůbec správné, nepromyšlenými, slovnými hymnami udržovat na scestí právě nadanější spisovatele. Možná, že leckdo řekne, že jsem nepochopil „umělce“, „umění“, já však takto umění nerozumím a rozuměti nechci. Z.

Nové spisy. *Výroční zpráva* devátá, desátá a jedenáctá fysikátu o zdravotních poměrech *Prahy* za rok 1890, 1891 a 1892. Podává Dr. Jindřich Záhoř, 1896. Zpráva velmi pečlivá a podrobná; avšak v zájmu věci bylo by si přáti, aby se hlavní vývody podávaly zvlášť, podrobná statistika mohla by se uveřejňovat také zvlášť. Takovým způsobem by obsah „Zpráv“ vnikl do širší vědomosti. — *Zprávy* Společnosti pro vědy státní a sociální v Praze vycházejí od loňského roku v malých sešitech a podávají referáty a zprávy ve společnosti přednášené. — *Přástky.* Prostonárodní zvyk z Moravy. Dle skutečnosti napsal Fr. S. Procházka, 1896. — *Zápas národa amerického za samostatnost.* Vypravuje Karel Tůma, 1896[2] za 30 kr. — *Dějiny komuny pařížské* z roku 1871 od Lissagaraye. S illustracemi. S předmluvou o dějinách před vypuknutím a vniterních pohnutkách komuny od Stanislava Mendelsona. Přeložil Vilém Körber. V sešitech po 8 kr. — Tělocvičné hry pro školy. Napsal Josef Klenka. Svazek I. *Hry bez nářadí.* 1896[2]. Za 28 kr. — *Paličkování krajek.* Návod k samoučbě paličkování dle zlepšené soustavy. S 53 vyobrazeními. 1896, za 40 kr. — *O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad.* Napsal Zdeněk V. Tobolka. 1896. — *Meteorologie sluneční a předvídání časové* pro rok 1897. S kalendářem meteorologickým na rok 1897. Podává Prof. K. V. Zenger. Třetí vydání. 1897. (Přednášková knihovna čís. 6.) Za 36 kr. — *Úvahy o některých českých písních lidových.* Napsal O. Hostinský. Vyňato ze statí „O naší světské písni lidové“ v Č. Lidu, 1896. — *Slanský obzor.* Ročenka Musejního spolku v Slaném. Redaktor Antonín Ctibor. Rok 1896, za 60 kr. — *Francouzská terminologie a fraseologie obchodní.* Pro školní i praktickou potřebu sepsal František Fejfar, revident Zemské banky království Českého, autor „Anglické korrespondence obchodní“. — *O dosavadním a příštím působení Umělecko-průmyslového Musea* obchodní a živnostenské komory v Praze. Dr. Karel Chytil, 1897. — *O významu filosofie Descartesovy.* Při oslavě 300letých narozenin Renata Descartesa dne 6. prosince 1896 proslovil prof. Josef Durdík. (Sbírka přednášek a rozprav. Pořádají Jaroslav Goll a Otakar Hostinský.) S podobiznou. 1897. — *Apoštol svobody* (=*Mazzini*). Napsal Karel Tůma. Druhé, poopravené vydání. 1896. Za 80 kr. — *Ženská Bibliotéka.* Redaktorka Teréza Nováková. „Ženská Bibliotéka“ s přílohou „Ženský Svět“ vychází dne 5. a 20. každého měsíce kromě srpna: Proti proudu. Román Eleny Šoltésové. — *Psychologie.* Pro školy sepsal dr. Frant. Krejčí. 1897. Za 70 kr. Kniha poučí i kruhy mimoškolské o nynějším stavu psychologie; autor totiž podává tu psychologii s nynějšího pokročilejšího stanoviska. — *Radosti života.* Napsal Sir John Lubbock. Zároveň tu máme překlady dva, Pelclův a Váňův; Pelclův je doslovnější, ale čte se drsně, Váňův je místy volnou parafrasí. — J. T. Buckle: *Dějiny vzdělanosti v Anglii.* Přeložil Josef Pelcl. (Knihovna Rozhledů.) Zatím některé části Buckleova spisu; ostatek

vyjde, nalezne-li se dost odběratelů. Překlad vynechává literaturu. — *O studiu sociologie.* Sepsal Herbert Spencer. Přeložil Josef Pelcl. (Bibliotéka sociálních a politických nauk. Vydává za pomoci spolku českých právníků „Všehrd" Josef Pelcl.) Bohužel o většině spisů Rozhledy vydávaných musíme opakovat výtku, že překládány jsou jazykem barbarským a co do věci s porozuměním tak malým, že jich referent čísti nedovede. Kdo na př. (ve fabianských pojednáních) překládá Corn-law: zákony Cornovy (ve skutečnosti: zákon obilní), kdo jinde neví, že statical = státický a t. d., ten ať překládání nechá. — *Vyučovací listy jazyka německého pro samouky.* Píše Fr. Vymazal. Cena jednoho listu 36 kr., s pošt. zásilkou 38 kr. V předplacení 5 listů 1 zl. 80 kr., s pošt. zásilkou 1 zl. 90 kr. Celek vyjde v 16—20 listech ve lhůtách třínedělních. — Průvodce sbírkami *Musea král. Českého* v Praze. 1896. Za 30 kr. — *Proč jsme chudí?* Hollandsky napsal Rienzi. Z německého přeložil J. Krapka-Náchodský. 1897. Za 8 kr. — Dr. Lubor Niederle: *O původu Slovanů.* Studie k slovanským starožitnostem. V Praze 1896. Názory autorovy v „N. D." II, 725 obšírněji byly vyloženy; v nové práci své sebral všecek materiál. Názor autorův o původu Slovanů čteme v slovech: „Část Árijů na severu střední Evropy vyvinula si nový význačný ráz tělesný, a z té části vedle Gallogermanů pocházejí i sousední Baltoslované"; „Slovanská řeč vyvinula se dle všeho v samostatnou jednotu ještě v čistém jádru kmene árijského. Slované vedle Baltů na jedné a Germanů na druhé straně vyvinuli se v samostatný národ, aniž by byli do sebe přijali větší množství živlů cizorodých." — *Ruska književnost u osamnaestom stoljeću.* Napisao V. Jagić. Zagreb 1895. Izdanje „Matice Hrvatske". — *Básnictví a mravouka.* Napsal Dr. Pavel Vychodil. (Vzdělávací knihovna katolická. Pořádají Dr. J. Tumpach a Dr. A. Podlaha. Svazek III. (Za 40 kr. — *Dějiny Moravy* a praehistorická archaeologie. Napsal I. L. Červinka. 1897, za 60 kr. — Jak lze odstraniti naši *agrární krisi.* Národohospodářské úvahy, které našemu rolnictvu věnuje V. Železný, 1897. Autor statisticky doličuje, že Rakousko z obilin vyváží jen ječmen v míře větší; ceny obilin ustanovují se světovou tržbou resp. konkurencí a tudíž pouhým clem a tarifem našemu zemědělství by se nepomohlo. Navrženou celní unií mezi Rakouskem a Uherskem by se Rakousku také nepomohlo, protože příliš mnoho obilin od Uherska kupujeme. Autor navrhuje zřízení nucených společenstev rolnických a zřízení zemské hospodářské banky, která by měla úkol, spravovat všecek obchod mezi producenty a konsumenty. Autor jako důsledný ochranář neleká se možnosti, že by obiliny se zdražily: našemu zemědělství a mlynářství jinak už pomoci nelze. — *Slané vody u Luhačovic* na Moravě. Napsal Dr. Arnold Kučera, lázeňský lékař v Luhačovicích. 1879. — O některých příčinách *různosti zdravotních poměrů* v jednotlivých částech král. hlav. města Prahy. Napsal MUDr. Jindřich Matiegka, měst. okresní lékař. (Otisk ze „*Zdraví*".) Za 20 kr., pro členy 10 kr. (Rozpravy a přednášky České společnosti pro veřejné zdravotnictví. Sešit I.) 1897. — *Otázka cla z petroleje.* Napsal D. Milrad. Za 40 haléřů. 1897. Statistické doklady proti obmýšlenému zvýšení cla z petroleje, jimž si Halič zabezpečit chce monopol ještě výdatnější. —

Velký Čech. Život, působení a význam Fr. Palackého, otce národa. Napsal Vácsl. Řezníček, Illustrované vydání. Zatím otisk oznámeného námi již spisu autorova; nové jsou dryjáčnické illustrace. Co v „Modré knihovně" čtenář může mít za několik desetníků, má zde p. Vilímkovi zaplatit zlatkami — ovšem je „spis jubilejní pro každého Čechoslovana". — *Jan Blahoslav a Jan Josquin.* Příspěvek k dějinám české hudby a theorie umění XVI. věku. Napsal O. Hostinský. S novými otisky obou muzik: Blahoslavovy (1569) a Josquinovy (1561). 1896. (Rozpravy Č. akademie.) Blahoslavova Muzika posud mylně pokládána za první prosodii časoměrné theorie; prof. H. ukazuje, že věcí v Muzice nešlo o prosodii (leda v míře podřízené), nýbrž o sborník lidového zpěvu církevního, pořízeného podle věroučných zásad bratrských. Zároveň vychází na jevo, že naši Bratří v hudebním ruchu let 50 a 60tých věku XVI. stáli v popředí a že Blahoslav v něm zaujímal místo přední. Blahoslav zjevuje se nám tu jako nadaný umělec-hudebník a do jisté míry jako aesthetik. Co se osobnosti Josquinovy týká, prof. H. podává velmi pravděpodobnou hypothesi, že je to pseudonym skladatele Čecha; slavené tehdy jméno francouzského skladatele (Josquin de Près) to snadno vysvětluje. Co do způsobilosti skladatelské náš Josquin podle autora je za Blahoslavem. Velmi je pravděpodobná další hypothese professorova, že Johannem Josquinem byl Václav Solín. Vedle Konradových „Dějin posvátného zpěvu staročeského" monografie professora H. podává nám důležitý příspěvek k bibliografii a k dějinám české hudby. A zejména ukazuje nám Blahoslavovo „snažení a působení na poli umění, zejména básnického a hudebního, tak široké a tak hluboké, že vzhledem i k ostatním rozsáhlým oborům jeho neunavné, plodné práce smíme o tomto obdivuhodném duchu říci bez přepínání, že je to nejvšestrannější zjev a činitel našich dějin kulturních před Komenským". — *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského.* Sepsal Dr. J. Hanuš, professor Československé obchodní akademie. Zvláštní výtisk pro Matici českou. V Praze. Nákladem Č. akademie, 1896. Autor podává nám obraz Nebeského idealisovaný nad míru. Je u nás vůbec zvykem mnohých biografů, že ze svého spisovatele dělají velikána, a tak téměř každý nový životopis podává nám nového reka literárního. Je to důkaz kritické nevyspělosti naší literární historie. Nebeský tím velikým spisovatelem, jehož nám p. Hanuš, předvádí, nebyl. Nebeský jako básník je slabý. Jeho „Protichůdci" je báseň bez hloubky, až dětinská; je v ní trochu romantického rozčilení, ale více nic. A stejně jeho básně ostatní nevynikají ani myšlénkami, ani formou. Jsou také příliš německé, jak už vidět ze slohu (adjectiva!). Autor se mýlí, pokládá-li Nebeského za mystika (48); naopak: Nebeský je přímo typ liberálního racionalisty, jaké u nás posud vídáme. Nejasnost, neurčitost, eklekticism není „temnou mlhou mysticismu". Nebeský také jako literární kritik, aesthetik a filosof byl povrchním. Ne že by dost nebyl věděl, a ještě více četl, ale nepodal nic, co by jej stavělo nad úroveň literárních žurnalistů jeho doby. Pan Hanuš také v podrobnostech není kritický. Velmi neurčitě podáno je německé literární a filosofické ovzduší Nebeského; slyšíme na př. (7) mnohá jména filosofů, ale nečteme, kteří vlastně a v čem naň mocně působili. Co má od Herbarta, co od

Jakuba Böhma? Vždyť mezi oběma je rozdíl jako dne a noci. Po stránce literární vidím v Nebeském méně byronismu než autor (9, a Zdziechowski); učitelé Nebeského byli v Jungdeutschlandu let 30tých. Na každý způsob nestačí jen říci, že v „Protichůdcích" Byron snad (44) byl vzdáleným modelem. V „Protichůdcích" je také vliv Faustův — který vliv byl silnější? Kdo nám to má rozhodnout, ne-li literární monografie? Je škoda, že pan Hanuš alespoň Nebeského poměr k domácím literátům nevylíčil přesněji. Autor podává nám jen více méně anekdotický popis přátelských vztahů (na př. s Tylem, s Němcovou a j.), ale věcný poměr literární není vystižen; a také zde autor je nekritický. Tvrdí na př., že Nebeský byl přítelem Palackého. To prostě není možná: kdo rozumí Palackému a kdo rozumí Nebeskému, tomu věřit nedovede. Jestli že autor nestačí na myšlenkový obsah doby, jejích směrů a representantů, očekávali bychom alespoň tolik, že by přesněji kontroloval prameny domácí. Ale ani to se nestalo; tak na př. novými pracemi o Tandariáši mylný názor Nebeského (zakládající se ostatně jen na doznané nechuti přečíst si báseň celou) je opraven. Za to hemží se spis professora H. frásemi, jako na př. (47): „Světový názor básníka-idealisty, založený na filosofii Herderově a Hegelově (kde tu zůstal mocný vliv Platonův a j. dříve uvedených?), vypěstovaný mohutnými myšlénkami anglických i moderních geniů a hlubokým vniknutím do věčné harmonie přírody a dějin lidstva, vyjádřen v této básni v nádherném rámci filosofické poesie." Filosofie, jak řečeno, poněkud hlubší filosofie v „Protichůdcích" není; a věčné harmonie přírody v nich nepociťujeme také, leda že bychom podle zoologie Nebeského vlka chtěli počítat ke — kočkám. Omlouvati lze autora tím, že mu úsudek o Nebeském vštípil Neruda, Vrchlický a snad Zdziechowski. — *Nové studie a podobizny.* Od Jaroslava Vrchlického. Nová kniha Vrchlického nedovedla pozměnit naše stanovisko vůči eklekticismu autorovu. Kdo ještě dnes Kollára prohlašuje za básníka vášnivého a srovnává ho s — Mickiewiczem (! také s Lermontovem a Schillerem), s tím polemisovat nebudeme. Věc byla již vyložena, ale výkladu ani nepotřebuje — Kollár a Mickiewicz se prostě tak srovnat nedají. A právě tak lze docela apodikticky říci, že Nebeský nebyl českým Lenauem. Zádumčivý, až pathologicky melancholický Lenau a střízlivě fantastický Nebeský — jednou a touž poetickou náturou? Jinak v knize je mnoho látky z nové literatury a látky nábadné. — *Čechy a Prusy ve středověku.* Napsal Jaroslav Goll. Jádro spisu leží ve vypisování české politiky zahraniční v době husitské. Podává se nám historie polsko-českých styků od počátku až do XV. st., čteme historii valné části zemí slovanských — Pomořanska, Pruska, Polska, Litvy, Čech, částečně Uher až i Moskvy. Líčení tohoto dějstva a dějiště autorovi poskytlo příležitost dotýkat se otázky národnostní a zejména slovanské. V století XIV. šíří se u nás vědomí slovanské; doba Karlova je tu dobou přechodní; avšak autor a po soudu našem správně upozorňuje, že idea národnostní byla tenkrát poněkud jiná, než dnes. Alespoň tak rozumíme výkladům professorovým (150, 133—4), kde ukazováno na dosah náboženský a na vzájemnost středověké šlechty, která se pocitem národnostním vyložit nedá. Doufáme, že professor G. o těchto záhadách ještě promluví výslovněji. — *Gechichte*

der Weltliteratur. Von Alexander Baumgartner S. J., 2 sv. po sešitech à 1·20 mk. — *Die griechischen christlichen Schriftsteller* der ersten drei Jahrhunderte. Herausgeg. von der Kirchenväter Commission der K. Preuss. Akademie der Wiss. Erster Band: Hippolyt's Werke. I. Band: Exegetische und homiletische Schriften. 1. Hälfte: Der Kommentar zum Buche Daniel und die Fragmente des Kommentars zum Hohenliede, herausgegeben von N. Bonwetsch. 2. Hälfte: Kleine exegetische und homiletische Schriften, herausgegeben von Hans Achelis za 18 mk. — Max Dessoir, *Geschichte der neueren Deutschen Psychologie.* 1897[2] I sv. za 8 mk. — A. Weber, *Histoire de la Philosophie Européenne* 1897[7] za 12 mk. — Ch. Benoist, *La Crise de l'État merneod.* De l'organisation du suffrage universel, 1897 za 10 mk. — Бьлгарско княжество. Албумъ отъ Графическа статистика. Statistický úřad bulharský podává zde velmi zdařilý kartografický atlas, osvětlující demografické poměry bulharské podle sčítání 1. ledna 1893. Bohatá látka vyčerpána na 35 mapách, čistě provedených. — G. Fr. Knapp, *Grundherrschaft und Rittergut,* 1897. — L. Brentano, *Agrarpolitik.* Ein Lehrbuch, I.: Theoretische Einleitung in die Agrarpolitik, 1897. — *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland.* Von 1859—66. Von Heinrich Friedjung. Autor známý také u nás svou prací o Karlu IV. hodně tu přeceňuje osobní vlivy Viléma II. — Richard Wülker, *Geschichte der englischen Litteratur* von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. 1896. za 14 mk. — *British Moralists:* being Selections from Writers, principally of the Eighteenth Century. Edited, with an Introduction and Analytical Index, by L. A. Selby-Bigge, 2 vols. 1897. — *Die Chemie im täglichen Leben.* Gemeinverständliche Vorträge von Dr. Lassar-Cohn, Universitätsprofessor zu Königsberg i. Pr. Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage. Mit 21 in den Text gedruckten Holzschnitten. 1897, za 4 mk. — H. von Helmholtz, Vorlesungen über die *Elektromagnetische Theorie des Lichts* herausgegeben von Arthur König und Carl Runge. Mit 54 Figuren im Text. Za 14 mk. — *Die Arbeiterfrage.* Eine Einführung von Dr. Heinrich Herkner. Zweite völlig umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Za 8 mk. 1897. — L. Stein, *Die sociale Frage* im Lichte der Philosophie. Vorlesungen über Socialphilosophie und ihre Geschichte, 1879, 16 mk.

ZPRÁVY.

Société du Musée social. V Paříži 1894 obětivostí hraběte Chambruna založeno sociální museum; spolek má šesteré oddělení: 1. Informační (darmo dává zprávy o stavu sociální otázky a sociálních reforem), 2. missijní (světské „missie“ vysílané pro studium, pomoc a t. d.), 3. korrespondence, 4. přednášky, 5. knihovna, 6. výstava. Vypisují se ceny na spisy o předmětech sociálních a t. p.

Český spolek pro opatřování služeb ve Vídni. Ve Vídni působí od 1. března 1896 český spolek, který zabývá se dle stanov opatřováním míst pro učně a služebné, příslušné k národnosti české, v celém obvodu arcivévodství dolnorakouského. Spolek tento, obmeziv se v prvním roce trvání svého na opatřování míst českým učňům u českých živnostníků, měl loni celkem 208 členů, 142 zl. příjmů a 132 zl. vydání a opatřil 92 českým hochům (ze 189 přihlášených) místa do učení u českých mistrů. Poměrně malý počet obsazených míst zaviněn tím, že přes polovice hochů hlásilo se na zámečnictví a strojnictví, kdež však velmi málo míst bylo uprázdněno. O učně přihlásilo se 57 krejčí (dosazeno 31 učňů), 35 obuvníků (dosazeni — 3; svědčí nepříznivě pro kvalitu mistrů-uchazečů a příznivě pro obezřelost správy spolkové), 24 truhlářů (dáno 19) a t. d. Letos dosazeno opětně 44 učňů. Spolek má své jednatele (hlavně z učitelstva) v Čechách, Moravě a Uhrách, a své důvěrníky v okresích vídeňských, kteří dohlížejí na zacházení s učni a t. d.

Úryvek z dopisu amerického Čecha. „V Americe jsou nyní také těžké časy. Žiju zde v kamenouhelné pánvi t. zv. Wyomingské a tu ovšem poznáváme nejdříve, co to znamená, když továrny nepracují. Nyní již celý rok se zde nepracuje víc než 2 nebo 3 dny do týdne, často i méně. Lidé, kteří vydělávali dříve 80 až 100 dol. měsíčně, vydělají nyní sotva 10 až 15. Nu, ale ještě můžeme děkovat Bohu, že jest to takové; jinde, jako v Chicagu, New-Yorku a jiných velkých městech tisíce a tisíce lidí trpí hlad. Spojené Státy prodělávají svou krisi, o kteréž veřejnost v Evropě málo se dozví. Tu je vidět, že ta nejsvobodomyslnější a nejosvícenější forma vládní není všechno, čeho národ potřebuje k svému blahobytu. V našem okolí není mnoho Čechů; jen sem tam jich je několik stříknuto, a to jsou ještě většinou moravští Slováci. Uherští Slováci a Rusíni, Poláci a Litvíni tvoří zde skoro polovici všeho obyvatelstva. Zde má Slovan příležitost pozorovat naši bídu. Zanedbanějšího lidu není, než-li jsou tihle naši bratři, zvláště Slováci a Rusíni. A nebude lépe, dokud naše intelligence nebude lepším příkladem prostému lidu, dokud ti, kteří mají a vědí, nebudou cítit zodpovědnost za opuštěnost a nevědomost svých spolubratří.“

Sociální filosofie utopistických románů.

Napsal Ludwig Stein.*)

Utopistické romány jsou zvláštní druh plodů literárních; nelze nenuceně vřaditi je do žádného z obvyklých schemat literární historie. Vždyť kolísají naskrze mezi volnou hrou obrazotvornosti a pedantickou didaktičností, mezi nevinně škádlivým povídáním laškujícího poety a vášní prodchnutým pathosem revolucionáře. Co do formy jsouce „sentimentální idyllou", jak Ervin Rohde**) je případně nazval výrazem Schillerovským, co do obsahu a tendence pravidelně skrývajíce krvavou skutečnost, budí ve čtenáři pro tuto obojetnost své povahy onu vábnou, tajůplnou náladu pološera, polosvitu, která dosti často přechází v sociálně filosofický mysticismus.

Než otázka, možno-li utopistické romány zařaditi do určité kategorie dějin literárních, jest nám lhostejna; také nám velmi málo na tom záleží, dle jakých hledisk jest seskupiti jednotlivé ony romány. Pro naše účely má podružný význam, zdali máme uznati s Robertem Mohlem***) dvě skupiny románů utopistických: 1. ty, které podávají líčení společenských a státních poměrů samostatně vybásněných (od Platona až po Cabeta) a 2. které idealisují existující již zařízení (od Xenofontovy Kyrupaidie až ke spisům Albrechta v. Hallera), čili chceme se přidržeti rozdělení Friedr. Kleinwächtera †) na romány politické a národohospodářské. Nikoli obsah myšlenkový, nýbrž nepopíratelný symptomatický jich význam v procesu vývoje sociálně filosofického nás nutí

*) Podán tu překlad kapitoly (vydaného již) díla Steinova „Die soziale Frage im Lichte der Philosophie", uveřejněné v „Archiv für Geschichte der Philosophie". N. F. II., 1896, str. 458 nn.

**) „Der griechische Roman und seine Vorläufer" str. 196.

***) Robert von Mohl: „Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften" I., str. 171 nn. a str. 203. Literatura o románech utopistických pěkně jest snesena v „Schlaraffia politica", Lipsko 1892, str. 294.

†) Die Staatsromane (Vídeň 1891.) str. 7.

povšimnouti si blíže tohoto odvětví literatury. V historickém svém náčrtku sociální filosofie vykazujeme románům těm určité místo ne tak pro jich filosofický obsah, jako spíše pro psychologické působení, které vyvolalo takovýto román v sociálně-filosofickém prostředí oné doby. Neboť v pravdě nebyli ani všichni spisovatelé takovýchto románů filosofy, ani není možno pohlížeti na většinu těchto románů jako snad na plody filosofické. Ale nálada, která splodila takové romány v onom dílu lidstva, jenž má vnímavost pro záhady sociálně filosofické, ta nálada má značný nádech filosofický; vždyť přece všechen utopismus má ráz sociálně filosofického mysticismu. A jako můžeme říci o mysticismu, že jest to stálý stín, jenž předchází na všech cestách čisté filosofické myšlení, tak i utopismus jest mystický stín vznikající filosofie sociální

Předem jest patrno, že každý román utopistický jest jen nezřetelný výraz okamžité krise politické nebo sociální. Jsou-li poměry politické a sociální snesitelny, není pobídky k vymýšlení báječné nějaké země anebo utopických poměrů státních. Bezpečně zastihneme jen tehdá a tam utopie, kde stupňovaly se zmatky politické a sociální až k nesnesitelnosti. Vzpomeňme si třebas na filosofy Platona, Xenofonta a Zenona, na spisovatele: Theopompa, Hekataia, Euhemera a Iambula, anebo představme si dobu, kdy žil Tomáš Morus, Bacon, Campanella, Harrington a Vairasse, anebo pohlédněme pozorněji na věk Morellyho, Rousseaua nebo Cabeta, aneb pomněme, jaký rozruch způsobil před několika roky Edvarda Bellamyho: „Looking backward“ (Pohled nazpět z r. 2000), jemuž se daleko nevyrovnají utopie Hertzkova, Gregoroviusova a j. — vše jedno! Doba, která splodila tyto utopie, pokaždé byla politicky i sociálně znamenitě pohnutá. O řeckých utopiích ukázal to již Ervin Rohde známým svým pěkným způsobem*) a nejinak se měla věc za naší doby, když před několika lety vyšel sensační román Bellamyho. Kdo totiž pozorně sleduje naši dobu, tomu zajisté neujde, že nalézáme se právě v kvašení a vření, že prožíváme patrnou společenskou krisi. Stará ponětí o státu a společnosti víc a více blednou a mizí, nová však neprodrala se dosud ze šera k znatelné jasnosti. Mocně to vře v hlavách. Cítíme silou instinktu, že nadešel předvečer převratných, světem hýbajících událostí; jenže jen málo jich odvažuje se domysliti poslední konsekvence nastávajícího převratu.

*) na uv. místě str. 196.

Tu vynoří se v odlehlém koutě zemském dotud zcela neznámý spisovatel a zakryje nám traplivou propast sociální revoluce jemně tkaným, růžovým závojem i okáže nám okouzlující výhled do zaslíbené země sociálních slibů. Což divu, že mu všecka srdce vycházejí v ústrety, když dají se lidé Bellamym jakoby opiem omámiti a uspati, aby přespali a ve snu odbyli hrůzy doby přechodní? Kdyby kniha Bellamyho jen z polovice tak pěkně byla bývala sepsána, jak vskutku jest, účinek nebyl by o mnoho menší; neboť naše doba jest zralá pro novou utopii. Na úrodnější půdu, než dnešní, nepadla žádná z dřívějších utopií, ač jich jest tolik. A i kdyby byl Bellamy nenapsal oné knihy, brzy po něm byl by někdo jiný, snad ještě bohatší obrazotvorností nadaný a na základě ještě obsáhlejšího vzdělání, tuto úlohu rozřešil možná ještě zdařileji než Bellamy. Každá doba splodí si muže, jehož potřebuje, aby z daných podmínek předběžných vytvořila si hlasatele nového stupně vývoje.

A utopisté jsou hlasatelé, kteří oznamují příchod nové doby t. j. vyššího stupně vývoje. Zejména v novověku totiž můžeme pozorovati zajímavý zjev, jak před každým sociálním hnutím, které do šířky i hloubky se rozvinulo, předcházel nějaký utopista jako korouhevník.

První utopii v novověku napsal Tomáš Morus (vyšla r. 1516). Rok na to přibil Luther ve Wittenberku oněch 95 thesí, čímž dán signál k vypuknutí reformace, jejíž cíle sice byly povahy náboženské, ale východisko bylo sociální. Neboť selská válka r. 1525, která tak mohutně připravila půdu pro reformaci, v podstatě byla hnutím sociálním, třebas neuvědoměným. Wendel Hipler, Tomáš Münzer, Jan z Leydenu atd. s historického hlediska jsou političtí blouznivci, kteří rozvinuli prapor revoluce arci více z instinktu, z pudu vymaniti se z nesnesitelných poměrů, než snad z uvědoměných sociálních principů.

Asi o sto let později vyskytá se značná řada povolaných i nepovolaných napodobitelů Morovy Utopie. Anglický lord-kancléř Bacon píše román „Nova Atlantis“ (1621), Campanella „Sluneční stát“ (1630), Harrington utopii „Oceana“ (1656), Vairasse: „Histoire des Sevarambes“ (1677) — vesměs to romány, které po příkladu „Utopie“ líčí blažený jakýsi ostrov, kde jsou ideální poměry politické i sociální. A co následovalo v dějinách po tomto oživení utopistické literatury? Opět veliké hnutí sociální, které vypuklo v Anglii v polovici 17. století (1648), jehož adepty

historikové označují názvem „Levellers“. Z těchto puritánů či „vyrovnávatelů“, vyznačujících se tendencemi převážně komunistickými vyšla sekta quakerů, a z těch zase vyvinula se socialistická sekta shakerů, kteří zachovávali co nejpřísněji komunismus a udrželi se po celé století.

V 18. století napsal Morelly utopii „Basiliade“ (1753), na jejíž obhájení vydal po 2 letech svůj „Code de la nature“, socialistický to manifest. Rousseau napsal „Novou Heloïseu“ (1761). A co následovalo? Veliká francouzská revoluce, která v kořeni svém byla převážně socialistickou, ač to nevystupovalo tolik v popředí pro převahu měšťanského živlu.

Sto let později vyšla konečně poslední utopie větších rozměrů, Cabetovo: „Voyage en Icarie“ (1842). Tu nalézáme základní rysy komunistického zřízení státního zcela ostře a určitě vyznačeny, ba i podrobnosti komunistické ústavy státní ve veškerém rozvětvení jsou tu udány s přesností téměř pedantickou — právě jako u Bellamyho, jenž ostatně založen jest především na Morovi a Cabetovi. A co historicky následovalo po Cabetově „Voyage en Icarie“? Krvavý rok revoluce 1848, z jehož lůna vyšel německý socialismus, jenž zdá se býti k tomu povolán, aby dějinné postavení socialismu vytkl určitě. Není to zajisté hříčka náhody, jestliže, jak jsme ukázali, každému významnému románu utopistickému v zápětí kráčelo veliké hnutí společenské; pravidelnost, s jakou se tento zjev opakuje, zakazuje takovýto výklad. Naopak, filosofická spekulace, snažící se vypátrati zákonitost v historicky daných jevech, nutně z této souvislosti historické vyvozuje, že mezi objevením se utopií a vypuknutím velikých hnutí společenských zajisté se nalézá těsný svazek příčinnostní. Kdykoli jsou dány hmotné i duševní podmínky k mocnému sociálnímu hnutí v nějaké společnosti, splodí doba po každé nějaký utopistický román většího slohu, který ohlašuje blízkou revoluci asi jako vzdálené tlumené dunění hromu ohlašuje blížící se bouřku. A utopisté jsou vskutku poetičtí bouřliváčci, kteří ohlašují příval nějaké nové doby, postupující a řítící se rychle jako orkán.

Hledíme-li takto na ony romány s hlediska filosofie dějin, nabývají utopistické romány symptomatického významu. Jsou znamení na poplach, dávající společnosti výstrahu, aby hleděla sama odstraniti vady svého zřízení, chce-li zabrániti hrůzným účinkům blížící se bouře.

Některé z těchto utopistických románů, především takové,

jež pocházejí od filosofů anebo mají filosoficky důležitý obsah, chceme tu ve stručnosti nastíniti. Probírati se podrobně všemi oněmi romány, jest tím méně potřebí, že čtenář najde s dostatek potřebného vědeckého poučení, a to ve formě velice lahodné, ve výborné knížečce: „Schlaraffia politica, Geschichte der Dichtungen vom besten Staate", kterou vydal anonymně jistý heidelberský professor.*)

Typ všech utopistických románů, Platonův „Stát", probrali jsme a vědecky ocenili již jinde, právě jako Zenonovu „Politeii" a Plotinův fantastický plán jakési „Platonopolis". Na tomto místě zbývá tedy poukázati k Platonské pověsti o Atlantidě, jejíž mystický charakter jest dnes již nepochybný. Tato nejstarší památka sociální utopie, které chtěl Bacon po bok postaviti svou „Nova Atlantis" asi tak, jako proti Aristotelovu Organu kladl své „Novum Organon", má zřejmě již znaky komunistické ústavy státní. „Atlantis", t. j. Atheny před 9000 lety, jejížto zřízení Platon v Timaiu (pag. 20 D—25 E) letmo naznačil, podrobněji vylíčil v nedokončeném Kritiovi (p. 110 nn.),**) spojuje s produkcí založenou na komunismu majetku ono třídní rozdělení, které Platon provedl důsledně ve svém „Státu". V jedné příčině byla pověst o Atlantidě více směrodatná pro pozdější utopistické romány nežli sám pravzor jich, Platonův Stát; v „Atlantidě" bují vegetace, tam jest bohatství průmyslových výrobků, „paláce a chrámy jsou přeplněny drahokamy" atd. — a líčení nesmírného přepychu jest společným rysem většiny utopistických románů, nikoli však Státu Platonova.

Xenofontovu „Kyrupaidii" (Vychování Kyra) nepřesně jen lze počítati k románům utopistickým. Spíše než takový román, jest spis ten pravzor spisů „de regimine principum" (Fürstenspiegel), které po různu i ve středověku se vyskytaly a zvláště v době renaissance byly v oblibě. V Kyrovi předvedl Xenofon ideál panovníka.***) Proti komunistickému základnímu rysu Platonova Státu jest vytvořen v Kyrupaidii model aristokratické monarchie. Obsahem knihy není vniterní život společnosti, jejížto

*) S většími pretensemi vystupuje, ale vědecky má malou cenu Kleinwächterův spis: „Die Staatsromane", (Vídeň 1891); srv. o něm recensi Steinovu v Arch. f. Gesch. d. Philos. VI., str. 436—439.

**) Literatura o pověsti o Atlantidě v „Schlaraffia politica" str. 295. K tomu ještě viz O. Kern, Zu der platon. Atlantissage (Arch. f. Gesch. d. Phil. II., str. 175 nn.) F. Sander, Über d. plat. Insel Atlantis. Bunzlau (Boleslav ve Slezsku) 1893.

***) Kyrop. I., 5., zvláště VII. a VIII.

funkcí sotva že se spisovatel dotekl, nýbrž vnější žití ideálního vládce, které Xenofon líčí s pedantickou přesností vrchního ceremoniáře. Dějiny národohospodářství by spíše nežli sociální filosofie mohly čerpati z obšírného líčení, jakého dopřává jednotlivým hodnostem dvorním a odborům správy; rovněž tak spíše paedagogiku by asi zajímaly zásady vychovatelské tu vykládané, nežli historický zkum sociálních problemů, obzvláště poněvadž tato kniha má sotva jich stopy. A třebas byla Xenofontova Kyrupaidia vzorem, dle něhož Albrecht von Haller napsal spisy „Fabius a Cato“ (1774), „Uson“ (1771) a „Alfred“ (1774), Fénélon svého „Telemacha“, jakož i ostatní četní autoři ideálních knížat kreslili svůj vzor panovníka,*) nesmí se přece zapomínat, že i tyto kopie „Kyrupaidie“ jen velice volně souvisí s oním odvětvím literárním, které jsme charakterisovali svrchu jako utopie. Ostatní utopistické romány řecké z doby diadochů, jako na př. osmá kniha Theopompovy**) historie filippické, Hekataia Abderského***) „Město Kimmeriů“, „Panchaiská země“ Euhemerova,†) jehožto ἱερὰ ἀναγραφή jest dokonalý utopistický cestopis, Iambulův“ ††) „Ostrov jihomořský“ atd., mají tak pramálo obsahu sociálně filosofického, že je pomíjíme, odkazujíce prostě na výklady Rohdeho.

Křesťanský středověk nevypěstil románu utopistického. Ani chiliasté nevypracovali nějakého obšírného a uceleného líčení tisícileté říše. Rozsáhlá literatura jejich ujímá se teprve za doby reformace a rozvíjí se odtud až na naši dobu.†††) Všesvětová pověst o „Barlaamu a Josafatu“ jest více „Fürstenspiegel“ nežli utopistický román. Arabská kultura má ovšem román utopistický a to ve velkém slohu psaný, Hai ben Yokthan, jehož autorem jest Ibn Tophail. Tento román měl v bohaté literatuře „čistých bratří“ hojně následovníků. Ale nauka románu toho jest poměrně sociálně filosoficky tak vyspělá, že odkazujeme

*) Srv. o tom Schlaraffia politica, str. 146 uv. Ve francouzské literatuře 16. století má „La Mesnagerie de Xenophon“ nemalý význam (vzpomeňme jen na Montaignea a la Boétie). Zvláště vévoda ze Sully byl prodchnut Xenof. Kyrupaidií; srv. Espinas, Histoire des doctrines économiques, Paříž 1896, str. 128 uv.

**) Rohde na uv. m. str. 204.

***) tamže str. 208 nn.

†) str. 220 nn.

††) str. 221 nn.

†††) Srv. A. Sudre: Gesch. des Communismus. Berl. 1881, str. 145 nn., jakož i dodatek „Moderní chiliasté“ str. 447 nn.

pojednání o něm, jako i líčení sociálního hnutí chiliastického a novokřtěnců do jiné kapitoly.*)

Rozšíření geografického obzoru některého národa nezůstává beze vlivu, psychologicky pochopitelného, na romány utopistické. Vždyť tím, že seznají se nové díly světa s plemeny lidskými, která mají zcela odchylná společenská zřízení, poskytuje se nová strava ethnologické fantasii. Již za starověku spozorována byla souvislost mezi „světovým panstvím“ Alexandrovým a ideálním „Státem“ Zenonovým. A podobně, tuším, jest mezi objevením Ameriky a utopií Morovou kausální souvislost, která vtírá se neodolatelně hlubšímu a bedlivějšímu pozorování. „Beze vší pochyby byl Tomáš Morus přiveden ke svým ideálům líčeními, které podali cestující, ba hned již první zpráva Columbova o poměrech na Antillách a jiných ostrovech amerických. Dovídáme se tam mimo o nádheře přírody, tělesné síle a zdraví atd. také o ústavě a institucích, které zcela zřetelně nalézáme pak zase v Utopii; ba i jednotlivosti, jako na př. použití zlata, odtamtud asi byly přejaty.“**) Vždyť Morus dává hlavnímu svému vypravěči (Raphael Hythlodaeus) súčastniti se výpravy Ameriga Vespucciho, z čehož s dostatek vysvítá, v jak úzkém sdružení se nalézá objevení Ameriky s koncepcí Utopie. Literatura o T. Morovi a jeho Utopii jest tak hojná, že nemíníme podávati vylíčení známých jeho osudů životních, ani oceňovati literární charakter tohoto podivuhodného muže.***) Mlčky raději chceme předpokládati znalost osobnosti Morovy, právě jako oněch ostatních filosofů sociálních, o nichž pojednáváme.

Souhlasíme bez váhání s Kautským,†), že Utopie (utvořeno od οὐ τόπος = Nusquama = Nemístecko, Nirgendheim) jest i co do námětu i tendence více než pouhá humanistická hříčka. Na-

---

*) O tom vykládá Stein v 19. kapitole svého spisu, nadepsané „Sociální filosofie patristiky a scholastiky“.

**) Schlaraffia politica str. 63.

***) Titul prvního vydání zní: De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia, 1515—1516. O Morovi srv. zdařilou knihu Karla Kautskyho: Thomas Morus und seine Utopie. Stuttgart 1888, jakož i příslušnou literaturu o utopistických románech. Spolehlivý text Utopie vydali Vikt. Michels a Theof. Ziegler (v latein. Litteraturdenkmäler des XV. und XVI. Jahrh., hrsg. v. Max Herrmann. 11. seš. v Berlíně 1895).

†) Na uv. m. str. 265 uv. Také nejnovější vykladatel Utopie Gustav Louis (Programm, Berlín 1895, str. 15) odmítá domněnku, jakoby byla utopie jen jediným velikým vtipem.

opak, jest to velice trpká a jizlivá satira na společenské poměry té doby vůbec a ovšem zvláště na anglické, jež byly arci nastávajícímu „ochránci státní pečeti“ oné říše ostrovní nejbližší. Neúprosná kritika, které v prvním díle Utopie podrobuje Morus společenské poměry své doby a především své vlasti, snad byla rozhodnější pro vznik sociálně filosofických idejí a sociálně politických stran, nežli samo positivní vymalování právních zvyků a státních zřízení „Nemístecka“. Morova Utopie ve spojení s rozšířením obzoru geografického stala se kvasem v napotomním kvašení sociálně filosofických idejí. Vskutku s vydáním Morovy Utopie rozvinuje se „sociální otázka“.

Jak však řečeno, fermentem z Utopie stal se mnohem méně její positivní ideál státu, jenž pro každého myslícího člověka obsahuje vedle mnoha vábného také leccos odpuzujícího a závadného, nýbrž daleko více jizlivá a žíravá její kritika stávajících poměrů. Z této kritiky také co nejvíce trávil vznikající socialismus. Od prvopočátku a až po dnes záleží síla socialismu v slabosti jeho odpůrců. — Srovnáme-li obsah a filosofické jádro Utopie s tímto sociálně filosofickým dosahem, musíme uznati, že jest dosti skrovný.

O hospodářském zařízení bájného ostrova orientovati nás stačí tato stručná zpráva Raphaelova.*) Na ostrově jest 24 zcela stejnoměrně zbudovaných měst. Všecka opatření a zařízení, zákony a zvyky jsou stejné. Každé město má vykázáno nejméně 20.000 měr pozemků a vzdělávání jich jest přiděleno jednotlivým rolnickým rodinám. Rodina skládá se ze 40 mužů a žen a 2 otroků. Každoročně vrací se 20 rolníků, kteří po 2 léta zabývali se orbou, do města a jiných 20 je vystřídá.

Mnohem cennější jsou pro nás základní rysy státní ústavy, jak je načrtl Morus. Třicet rodin dohromady volí si každoročně představeného (phylarcha) a z počtu těchto představených koná se tajná volba mezi 4 kandidáty; jeden z nich zvolený jest doživotním knížetem, druzí 3 přiděleni jemu jako úředníci. Mimo orbu povinen jest každý naučiti se nějakému řemeslu, které odpovídá jeho schopnostem a náklonnostem, ale může později přejíti k jinému řemeslu (zcela tak i u Bellamyho). Stejná řemesla sdružují se v rodinu. Pracovní doba vyměřena jest na 6 hodin, doba spaní na 9; při intensivním způsobu práce pro-

*) Srv. Schlaraffia polit., str. 49.

plýtvá se méně sil, takže 6 hodin postačí na zaopatření si potřeb životních.*) Pak následuje společná hostina, která zvláště na večer koření se zpěvem, hrou a zábavou. Ostatního volného času užívá se k učení anebo k poslouchání přednášek, jež konají kněží a takoví lidé, kteří svým nadáním se k tomu hodí. V každé čtvrti jest trh, kam všichni obyvatelé ostrova přinášejí své zboží, aby je za jiné vyměnili. Tu nic se nepředražuje ani výše necení, ježto každý béře si jen nutné. Kdo chce cestovat, obdrží pas na cestu, ale nepotřebuje s sebou ničeho bráti, poněvadž jest všude na ostrově doma a stravuje se bezplatně. V Utopii arci není peněžního hospodářství, nýbrž jen hospodářství přírodní. Co ročně vybude na plodinách přírodních, to dopraví se do ciziny, kdež se buď vymění anebo mezi chudé rozdělí. Zlata a stříbra má se použíti leda k zhotovení na př. nádob, jež dáváme nyní do nočních stolků, a to jen proto, aby mohly býti prodány, když by snad nastala nouze. Drahokamy jsou jen hračkou dětí. Ve volné chvíli oddávají se všichni studiu věd a vynálezů (při čemž rozpomeňme se, že kniha ta vznikla za doby rozličných objevů!). Zločinci stávají se sluhy, chodí v poutech a konají nejtěžší práce. S přistěhovalci z jiných států naproti tomu zachází se téměř právě tak vlídně, jako se spoluobčany. Dívky nesmějí se vdávati před 18. rokem, muži ženiti ne před 22.; manželství jest svaté a jen ve výminečných případech dopuštěn jest rozvod. (Patrno, že Morus přes všechen svůj radikalismus jest dalek připustiti volnou lásku.) Zákonníku trestního tam není, o zločinech rozhodují soudcové od případu k případu; vůbec mají obyvatelé Utopie velice málo zákonů, ale ty musí každý občan dobře znáti. Záležitost státní nesmí se nikdy přetřásati v obecných jednáních; kdo tak učiní v soukromí, toho stihne trest smrti (!). Válka jest u nich zakázaná, jakožto něco zvířecího a opovržení hodného. Ačkoli nejsou naprosto slávě nepřístupni, ježto k povzbuzení mládeže a následování staví pomníky svým velikánům, sláva válečná jest jim směšná. Nicméně každý občan musí umět zacházeti se zbraní, aby mohl hájiti vlasti proti možnému útoku. Mezinárodních zápletek nepotřebují se obávati, poněvadž ostrov jest chráněn proti nepřátelskému přepadení, (při čemž uvažme, že pro Mora jest Utopií Anglie a hlavním městem Amarantem Londýn, jakož vůbec Morus tu rozvíjí program anglické politiky zahraniční, jehož se Anglie později přidržela a prováděla).

*) Normální den pracovní může býti dle potřeby usnesením lidu zkrácen nebo prodloužen.

Ženy a děti táhnou s muži do války, aby muži pohledem na rodinu k statečnosti se rozohnili a táhli nadšeně v boj. V náboženství jest co největší snášelivost. Každý může se modliti, ke komu chce, jen když své povinnosti občanské náležitě plní. Spoluobčany poučovati a přesvědčovati je dovoleno, nikoli však nutiti k víře. Náboženství jest tu (jak i dnešnímu socialismu) věcí soukromou. Kněze si volí každá sekta zvlášť a ti jsou pak spolu učiteli i dozorci nad mravy; také ženy mohou dosíci úřadu kněžského. Nikdo však nemůže býti zvolen za státního úředníka, kdo nevěří v duši a nesmrtelnost její.

První den a poslední každého měsíce jsou svátky, které slaví se společně v modlitebnách, kdež však každý může vzývati svého Boha. Před slavností předchází obecné usmíření mezi všemi, takže slavnost se může konati s radostnou a veselou myslí. —

Nás tu nemůže poutati filologická otázka, do jaké míry připíná se Utopie Morova na starověké vzory, především na Platonův „Stát", ani aesthetisující otázka doktorských dissertací, zdali tento znamenitý plod humanismu jest mistrovské dílo spisovatelské či jen „fantastická hra myšlének prchavé chvíle".*) S hlediska sociálně-politického jest Utopie více než literární plod prvního řádu, — jest to sociální čin! Jest to v rouše básnickém obžaloba vad tehdejší společnosti, žaloba, kterou bylo co do trpkosti a břitkosti těžko překonati. A účinek se také dostavil. Utopie jako báseň fascinovala humanisty, jako žaloba zrevolucionovala všecky souvěkovce.

Nedostatečnost filosofického odůvodnění utopistického komunismu záleží především v tom, že ani nedotýká se hlavní otázky všeho moderního komunismu, nerci-li, aby ji zodpovídal, otázky totiž, zdali pokročilý člověk kulturní, stojící na základech přesné individualisace, snesl by takové násilné šablonování, takové kasárnické poručníkování a klášterní monotonnost, jak ji má v zápětí utopistický stát. Již Morus dopustil se oné chyby, kterou nepřekonali ani dnešní socialisté, že totiž v „otázce sociální" postřehl základní ton oekonomický, ale stejně důležité svrchní tony psychologické zanedbal. Problem sociální však není vyčerpán tělesnou výživou, nýbrž zahrnuje v sobě i duševní uspokojení mass.

---

*) Alfred Stern, Die Sozialisten der Reformationszeit. Berlín 1883, str. 13.

Tomáš Morus, jako většina humanistů počínajíc od Lorenza Vally, proniknut jest epikureismem. Obyvatelé Utopie mají stejnou hrůzu před logikou, dialektikou a metafysikou, jako Epikurovci, jichž mravnostním zásadám činí Morus pozoruhodné ústupky. Názor světový obyvatel Utopie jest prosycen živly utilitaristicko-eudaimonistickými. Jen v jediném bodu přechází tento epikureismus ve stoický názor, v tom totiž, že, ačkoli po způsobu pravých Sokratiků identifikuje cnost s blažeností, přece zase hledá tuto blaženost jedině v „žití souhlasném s přírodou“, tedy zcela shodně s Ceterum censeo Stoiků, ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν. Také důrazné jeho vybídnutí, aby člověk života úplně přesycený dobrovolně se usmrtil, jest myšlénka ryze stoická.

U Mora vystupují styky se stoickou filosofií více v praktické ethice nežli v socialní filosofii. Kdežto Stoikové žádali zrušení otroctví, Morus podle svého platonského vzoru podržuje otroctvo k vykonávání hrubé a škodlivé práce. Již tím jeví se Utopie, měříme-li ji náhledy a ethickými požadavky své doby, bezcennou, nezdařilou. Neboť to, co podal Morus jako rozluštění, to právě nám jest problémem: otroctvo, čili jinými slovy odpověď k otázce: Při mechanické rovnosti všech, o jakou usiluje Morus a s ním jiní utopističtí socialisté, kdo pak bude vlastně prováděti protivné a zdraví škodlivé práce?

(Dokončení.)

Několik poznámek o umění.

Napsal **Mark Matvějevič Antokolský.**

(Dokončení.)

Na práce od nich udělané majitel skladu dává svou známku, anebo napíše na ně své jméno — a znamená to zrovna tolik, jako kdyby pod zpěvohru podepsal se ne skladatel ani zpěváci ani režisér, ale prostě podnikatel, jako hlavní tvůrce všeho. Následkem takových poměrů vzniká opět mezi dělníky a majiteli hluchý boj, často sem tam s nějakým výbuchem. Pravda, některé větší závody, vystavující své výrobky na výstavě, označují i jména hlavních svých spolupracovníků, ale tím všichni se nespokojují. Většina dělníků-umělců chce, aby jméno jejich parádovalo ne na zvláštních tabulkách po čas výstavy, nýbrž na samých výrobcích, od nich vypracovaných.

I když uznáváme jejich požadavky spravedlivy, přece těžko jest určit hranici jejich nároků. Věc je ta, že v průmyslovém umění ne všichni účastní se stejnou měrou, stejnou silou a schopnostmi. Dejme tomu, v pracích ze stříbra účastní se na příklad 4—5 rozličných specialistů, jako kreslič, modelér ornamentů, lijec, ciselér atd. Avšak, je-li to práce spěšná — tehdy v ní účastní se tři kresliči, tři ornamentisté atd. Mimo to v každém výrobku jest práce druhého i třetího stupně, čistě řemeslná — i naskýtá se otázka, jak věc zařídit? Dát všem se podepsat — tu nevyhnutelně bylo by třeba označit úlohu každého, a tu bylo by nutno vyrýt na výrobku div ne celý protokol! Dát se podepsat toliko hlavním zhotovitelům — s tím sotva všichni budou souhlasiti... Vždyť v naši dobu kdož uzná sebe níže druhého! Ať tomu jakkoliv, ale podobná nenormalnost odráží se na samé podstatě díla a velmi citelně. Netřeba mluviti, že nynější průmyslové umění dosáhlo neobyčejné techniky; každý mistr ve svém díle — virtuos: třeba mu jenom objasnit, aby pochopil, — a dělá

svýma rukama divy; ale celkem nedostává se tomuto umění hlubokého smyslu, logiky, a hlavní věc, není širokého vzmachu tvůrcova, jak bývalo dříve, za všech velikých epoch; není ho, poněvadž v ty epochy průmyslové umění se nedrobilo, nebylo tak rozrůzněno, jako nyní; nebylo mistrů, kteří by se přeměnili na majitele skladů, a majitelů skladů — na mistry.

Ostatně podobná nenormalnost není stvořena od jediných Francouzů, než od celého světa — silou okolností. Nejsou tedy oni jediní za to zodpovědni. Naopak, musím opakovat, co přibližně řekl jsem už dříve, a jmenovitě: v průmyslovém umění není nikoho silnějšího a dokonalejšího nad Francouze. Tu oni jeví se přímými následovníky attické školy řecké a italské renaissance... A to je velmi přirozené — oni náležejí též k řeckolatinské rase.

Takový je v hrubých rysech stav nynějšího umění ve Francii.

*

Přiznávám se, — nástin můj jest nanejvýš úryvkovitý, nanejvýš skizzovitý. Předmět, o kterém odvážil jsem se mluviti, hoden jest většího studia, většího zpracování. Ale, za prvé, nejsem spisovatel, nýbrž umělec; za druhé, píšu v čas prázdně, jako pro oddech; za třetí, a to je hlavní, — bojím se, abych neznudil čtenáře. Nezamlouvejme své chyby, — u nás málo zajímají se uměním, a průmyslovým uměním tím méně. A zatím, jak žiju zde, v Paříži, tolik let, uprostřed kolosálné činnosti francouzského umění a průmyslu, které daly zemi tolik slávy i bohatství, časem přemýšlívám i o naší činnosti, i o našem umění a průmyslu... A cítívám bolest a mrzutost — proč u nás taková chudoba, proč u nás všecko ne tak, jináče, než všude? Co udělali jsme za poslední léta, čeho jsme si přáli a čeho dosáhli? Proč jsme tak chudobni věděním, poznáním, ba i přáním, abychom byli lepší a bohatší?... V poslední dobu i jakási rozdvojenost se pociťuje: s jedné strany my s pokorností vasalskou podáváme palmu prvenstva cizozemským silám a s úctou chováme se ku všemu cizímu bez nejmenší závisti, bez kapky studu za sebe a za našince; a s druhé strany jeví se u nás jakési dětinské rozhorlení, jsme s to vystoupiti na věž a odtud „plivat na všecky". Ale mám-li o tom mluvit? Nepřál bych si vůbec dotýkati se vlastenecké samolibosti a ještě méně hrát úlohu žalobce.. Naopak, vyhýbám se, abych nazýval lidi jménem, jsem dalek veškerých osobností.

Ze vší duše přál bych si vidět u nás jednotu a plný rozkvět všeho dobrého. Ale nemálo jsem se napracoval ve svém živobytí, snad už brzy čas můj přijde, abych vystřídal, a teď za svou dlouholetou práci na dráze umělecké přál bych si — aby mně bylo dovoleno povědět o našem umění pravdu, čirou pravdu, jakou jest, vysloviti to, co jsem vypozoroval, procítil a promyslil...

Nehledíc k tomu, že v poslední léta jednotlivé osobnosti, i ve vyšších sférách, hleděly učinit všecko možné, aby pozvedly domácí umění a umělecký průmysl, — tyto netoliko nepokročily, ale i zašly značně nazpátek. Smutnější všeho jest to, že toho nepozorujeme. Náhodou přečetl jsem v „Knižkě Neděli" (v únorové minulého roku) zajímavou stať váženého akademika J. J. Janžula: „Jaký význam má vzdělání pro úspěchy průmyslu a obchodu." Autor, opíraje se o statistická data a o mínění takových autorit, jako John Stuart Will, Thomas a j., dokazuje v podstatě starou pravdu, že v náš věk rozum překonává sílu; že bohatství duševní — v touž dobu jest i bohatství hmotné; že dobrý dělník vykoná dvakrát rychleji a lépe než špatný atd. Zakončením pak jest — velmi smutný vývod pro nás, Rusy, že jsme nejchudší národ v Evropě, chudší než všichni, i než — Bulhaři. Chudi jsme vnímavostí, činností a hmotným blahobytem... Opakuji, to vše není žádnou novinkou. Ale jsou pravdy, které čím víc je opakujeme, tím více ztrácíme jejich smysl. Když však s touto starou pravdou setkáváme se opět na nové cestě, osvětlenou novým světlem, — tehdy ona se zvláštní bolestí řeže nás do očí. Taková jest právě i stať váženého akademika Janžula. Otáže-li se mne kdo, co že je mi do ekonomických statí, odpovím: jaký život, takové i umění! Hrdíme se tím, že v dobu Jaroslava Moudrého naše kultura stála div ne na jedné úrovni s evropskou, hořekujeme nad tím, že tatarské jho zadrželo náš přirozený vzrůst atd. Ale nač nám tak daleko chodit!... Hle, co se stalo mnohem později. Císařovna Kateřina II. povolala do Ruska cizozemské umělce a mistry, a k nám přijely takové francouzské znamenitosti, jako Falconet, Balamberg, Caffieri s 49 tovaryši, a mnoho jiných. Zanechali po sobě jízdnou sochu Petra I. a budovu Akademie umění, které až do těch dob není rovné v Evropě, a hlavně — Eremitage. Kromě toho byly zřízeny továrny na gobeliny, sèvreský porcelán, mosaiky — a výsledek toho, nehledíc na tehdejši nevysokou úroveň všeobecné kultury, u nás zjevili se tací umělci, jako portretisté Levickij a Borovikovskij, ničím neustupující svým evrop-

ským soudruhům. V Granovitoj palatě v Moskvě chová se zbroj tulské práce oné doby, která rovněž svými vlastnostmi neustupuje zbroji evropské. Takové byly naše gobeliny, porcelán atd. Tak zvané „Jelizavetinské“ stříbro i nyní velmi vysoko se cení... Přešla nějaká doba, nastala epocha „empire“ a pseudoklasicismu. V tomto slohu už vystavěna Isaakijevská kathedrála, grandiosní svou koncepcí, ale málo souhlasná s národním duchem a petrohradským ponebím. Přibližně okolo té doby zbudována budova Hlavního štábu a j. Ve všech těchto budovách cítit ještě široký vzmach silné ruky, a potom začíná rychlý úpadek. Ale známo, že život přináší smrt, a smrt — život, i možná, že život zvláště v tomto úpadku znova u nás vzniká.

Ale tu nastala nová éra ruského umění, architekti druh za druhem začínají spracovávat nový jeho pramen. S té doby „ruské stavitelství“, „ruský sloh“ staly se obecným heslem, jež všichni si zalíbili a jež všem stejně bylo nevyhnutelno. Tak přejde 20 až 30 let, a vyšlo to, co vždycky stává se při podobných okolnostech: místo obecného studia starých vzorů — zjevilo se obecné napodobování. Před několika lety fotografu J. F. Barščevskému napadla šťastná myšlenka sňat staré ruské pomníky, chrámy, nádobí atp. Takových snímků udělal několik tisíc. Prohlížíš-li je, ještě více se přesvědčuješ, kterak nesmírně málo ještě známe staré ruské stavitelství a jak málo pokročil ruský sloh. Nejlépe a nejzdařileji tento sloh vypracován je na dřevěných dačích (villách), ale nejpodivnější je to, že v architektuře začali vypracovávat ne byzantský sloh, jenž dostal se na Rus zároveň s náboženstvím, sloh přísný, grandiosní, nýbrž tak zvaný „moskevský“ sloh doby cara Ivana Hrozného a Alekséje Michajloviče — směs indského s perským a, co ještě horší, perského s vlašským. Tento sloh je charakteristický, ale umělkovaný a nepěkný. Nad to inženýři začali vytiskávat architekty, a výsledkem jevily se takové ukázky jakoby „ruského slohu“, jako domy s malounkými okénky, ozdobenými kohoutky, ornamenty, vysekanými z kamene, se sloupy u brány, podobajícími se těhotným babám, anebo — jako Panajevské divadlo, které svou těrchou jakoby dusilo ruskou zem.

Po pomníku Petra I. zjevili se u nás pořádní sochaři. Pravda, byly to děti své doby — pseudoklasikové, ale tací byli všichni a všude. S hrdostí můžeme tvrdit, že skulptura Isaakijevské kathedrály neustupuje evropské skulptuře své doby v ničem, a čtyři

jízdné sochy barona Klodta — jsou i lepší, než kdekoliv. Pomník Krylova — pěkný. Potom zjevuje se pomník Mikuláše I., ale už nezdařený... Dále — mezera. Potom socha Puškinova na Puškinské ulici — už velmi slabá; pomník Převalskému v Alexandrovském sadě — už vůbec slabý: toť pomník spíše velbloudu, než samému cestovateli; a pomník ruskoturecké vojny, co u Izmajlovského chrámu stojí — je slabá napodobenina berlínské „Sochy slávy“.

Byli u nás výborní medailéři, jako hrabě Tolstoj, ale teď objednáváme medailéry z ciziny, a naše mince vypadá jako odlitá z olova.

Dotknul jsem se toliko petrohradské architektury a skulptury, ale i to letmo. Moskva má tu ve svých účtech své schodky, a to ještě jaké... a o provinciích nedá se ani mluvit.

Ani naše průmyslové umění nepotkalo se s větším zdarem. Začalo velmi pěkně. Měli v něm živou účast tací architekti, jako Monigetti, Hartmann a j. Továrníci — mistři stříbrných prací, jako Ovčinnikov a Postnikov, a továrníci látek a glazeta, jako Sapožnikové, objednávali vzorky kreseb pro své výrobky u umělců znalců. Kdo viděl první ty pokusy, nemohl neradovati se a nerozněžňovat nadějí, že časem uvidí věci ještě lepší, ještě dokonalejší. Ach, to byl jen minutový záblesk, rychle zhasnuvší... S těch dob až dosud opakuje se pořád totéž. A tu ještě v průmyslové umění pronikl „národní směr“ — selské jizbičky na cukrovky, ale stříbrné, hrnečky, obvázané hadříky, ale pozlacené, soudky pod stříškami na máslo a j. R. 1878 na pařížské světové výstavě, v ruském oddělení, jednomu z vystavovatelů napadlo udivit všecky tím, že z ruských saní udělal pohovku, a skutečně udivil, ovšem v záporném smysle... Mužové začali ozdobovat své kravaty, ten — sekerkami na způsob jehlice, onen — šroubem atd.

Kdysi hleděli u nás na mosty netoliko jako na nutnost, nýbrž také jako na okrasu měst. Pravda, nemnoho bylo porozumění, ale mnoho bylo přání. Takové jsou na př. v Petrohradě most Egyptský, Pocělujev most; o něco později Aničkovský most byl ozdoben čtyřmi výbornými bronzovými koňmi, a na Nikolajevském mostě, ještě o něco později, postavena byla už jenom kaple, a projektované čtyři skupiny po obou stranách zůstávají až do dneška neprovedeny. Teď mosty naše staly se podobny na mosty železniční, alespoň trochu jsou lepší, než silniční.

Kdysi byla u nás znamenitá slévárna bronzu. Kolosálná

socha Petra I., všecky skulptury Isaakijevské kathedrály, čtyři koně Aničkovského mostu — to vše bylo odlito u nás, hlavně při akademii umění, některé figury i cire-perdue, o čem teď už ani ponětí nemají. Zde, v Paříži, známý mistr stříbrných prací Christofle zřídil ústav galvanický, který slibuje velmi mnoho v budoucnosti a beze vší pochyby velmi záhy vytiskne odlitky z bronzu, jako fototypie vytiskla gravuru. Už nyní galvanický způsob dělá divy, nanáší měď libovolné tloušťky, ryje, leptá atd. A přece nejprve galvanický způsob zjevil se u nás v Rusku, a vynalezl jej náš učenec Jakobi. Hořejší figury na Isaakijevské kathedrále provedeny byly galvanoplastickým způsobem... Kdo se tím nyní zajímá?...

Při tom povím, co sám jsem zkusil ve své ohraničené sféře sochařské. Prvním mým vystoupením byl basrelief „Polibek Jidášův". Slévač, když odlíval ho ze sádry, zkazil nos Jidášův a místo něho přidělal nos své vlastní práce, ale tak, že bez smíchu nebylo možno naň se dívat. Ale mně tehdy naprosto nebylo do smíchu (vypravoval jsem už o tom ostatně ve své autobiografii ve „Věstniku Jevropy"). Žije v Římě udělal jsem poprsí jednoho vysokointelligentního krajana, a poprsí se podařilo. Až dosud pokládám je za poprsí z mých nejlepších, jak co do podoby, tak i modelace. Poprsí bylo odlito z bronzu, cire-perdue. Patina výborná. Po několika letech přijel jsem do Petrohradu a náhodou uviděl jsem je. Avšak tu jsem nepoznal své práce. Obličej byl pocinován jako samovar, vlasy jak nitky rozčesány, a kabát naprosto mdlý, bez lesku, a jakoby jej pískem byli posypali. Vyšlo na jevo, že poprsí bylo na správě, v rukou u jakéhosi slévače, ciseléra, co pokrývá i kostelní báně. Poznámek myslím tu netřeba. Zrovna tak v Římě, když jsem pracoval svého „Petra I.", potřeboval jsem sníti jej s podstavce a postaviti na podlahu; udělal to jeden člověk, a ovšem ne silou, ale rozumem... Avšak touž sochu, odlitou ze sádry ve dvou částech, přivezl jsem potom do Moskvy na všeruskou výstavu, a aby jedna část postavena byla na druhou, k tomu bylo třeba div ne celé artěle (společenstva) dělníků. Potom odvezli ji do Petrohradu, a aby položili bednu na vůz, železniční dělníci postavili ji na kraj plošiny a spojenými silami svalili ji... a socha dostala puklinu. Sochu „Ivana Hrozného" dostal jsem z Petrohradu nazpět v kouscích, a kdyby ještě toliko tuto sochu!... Nejlepší z mých poprsí, zhotovené v Petrohradě, bylo zkaženo při odlévání ze sádry, částečně

následkem neobratnosti, částečně pak tím, že naše sádra ukázala se podobna tvarohu. K zařízení své výstavy v Petrohradě přivezl jsem s sebou zkušeného člověka z Paříže, a vše se dařilo šťastně... Další pak zabalení a odeslání svěřil jsem petrohradskému odborníku, a mramorovou sochu „Křesťanská mučenice“ shodili s druhého patra*) a ovšem rozbili... Ruce jsou u nás lacinější než v Paříži, ale bronzové odlévání značně dražší a horší; dražší a horší proto, že odlitek často se nezdaří, ale nezdaří se proto, že málo se provádí, a tedy jest i málo zkušenosti!...

Nevím, jak nyní se daří u nás řemeslným školám, ale to, co mně osobně o nich známo — je velmi smutné. Ale na příklad, co mohu povědět o jedné takové škole . . . Hle, tu musím maličko odbočit. R. 1878, když jsem přijel do Paříže, byl jsem úžasem naplněn z kypící činnosti zdejšího uměleckého průmyslu a začal jsem přemýšlet o tom, jak dobře by bylo poslat sem několik našich schopných řemeslníků na zdokonalenou, jak se to děje s učenci a umělci. Přemýšlel jsem i o leccem jiném, o čem povím někdy jindy . . . Šťastná náhoda uskutečnila můj první sen. Pan X. nabídl se, že dá náklad na čtyři žáky ze školy Následníka-Careviče. Jak řekl, tak udělal. Čtyři žáci přijeli a byli odevzdáni dozoru A. P. Bogoljubova a mému. Především ovšem chtěl jsem seznámiti se s jejich minulostí, čemu se učili, čeho dosáhli atd., a zvěděl jsem toto: Každý žák pobyl na ústavě šest let; tři čtvrti toho času byly věnovány na vzdělání a čtvrt na řemeslo, t. j. na samou podstatu věci. Nad to každý žák musel znáti nejen svůj vlastní odbor, ale i poboční, jako: truhlář musel umět trochu soustružničit a vyřezávat, podle toho jak tu každé řemeslo drobí se na množství odvětví. Konec konců bylo mnoho nároků a málo vědomostí. Nebylo těžko předvídat, co z toho vyjde . . . Nevyšlo nic, ale ani to ne tak brzy. Žáci dostávali pěknou podporu — 10 franků na den, kromě peněz na přilepšenou a obleku. Nebudu vykládat, co trampot nadělali nám za ta čtyři léta . . . Povím jen konec: jeden, nejlepší z nich, žel bohu umřel; druhý oznámil, že cítí povolání k vyššímu vzdělání, a zmizel; třetí, velmi schopný, záhy projevil náklonnost k nevčasnému pití, a konečně čtvrtý — zámečník, oznámil, že přeje si být slevačem, k čemuž také došlo mu povolení z Petrohradu; když pobyl

---

*) S našeho prvního.

nedlouhou dobu slevačem, zachtělo se mu státi se ciselérem; ale tu, pobyv všeho všudy rok, on, osmnáctiletý jinoch, zamiloval se do 17 leté dcery mistrovy a nerozmýšleje se dlouho zašel k J. S. Turgeněvu; a Turgeněv, jenž nikdy nikomu ničeho nemohl odříci, dal mu list k dobrodinci, který mimo své požehnání poslal 1500 fr. na svatbu . . . A tak celá ta historie stála pana X. na 38.000 franků, nás stála nemalých trampot, ale za to učeň vrátil se do vlasti místo vědomostí s mladou ženou.

Ostatně tato episoda přihodila se před 15 lety. Od té doby školská otázka asi značně pokročila . . . Kromě toho máme nyní takové dvě oázy, jako školy barona Štiglice a Společnosti pro podporování umění. Obě tyto školy výborně jsou zařízeny, se znalostí věci, štědrou rukou; ale když si pomyslíš, že mladé výhonky této oázy rozejdou se po celém Rusku, zapadnou v dusivé ovzduší nerozvitých mistrů, tu nevolky velikou tíseň pocítíš pro jejich budoucí osud. Mluvím ze zkušenosti, připomínaje, co sám jsem kdysi zkusil na venkově. Pravda, bylo to velmi dávno, ale nemyslím, že by nyní bylo tam lépe. Při tom všem podařilo se mi vzdělati zde několik mladých krajanů — prostěji, lépe a laciněji. Přijeli sem s vysvědčením kresličské školy, bez prostředků a znalosti jazyka, a vstoupili do umělecko-průmyslového závodu; první tři měsíce nevydělávali ničeho, a já dával jsem jim po 6 fr. na den (ne svých); druhé tři měsíce vydělali po 2 fr. denně, a já přidával jsem jim po 4 fr.; v další tři měsíce už vydělávali po 4 fr. denně a konečně ještě za několik měsíců už nijaké podpory nepotřebovali.

Jsou i jiné způsoby s nevelikými výlohami, jimiž možno dosáhnouti podobných dobrých cílů. Tak, například, prostřednictvím fotogravury, díky její neobyčejné láci, možno popularisovat nejlepší vzory všech odvětví domácího umění, jak starého, tak novějšího. Možno vystavovat je ve školách, zvláště tam, kde kustarnictví nejvíce je rozvito, seznamovat děti s poklady národní tvořivosti, navykat je už z dětství, aby vídali krásné práce — dětská paměť pevna: co pozoruje se v mládí, nezapomíná se nikdy. Možno dávati dětem tyto fotogravury jako odměnu, jak se to dělává s knihami; takým způsobem dítě bude přenášet umění ze školy domů, kde uvidí je všichni. Možno vzbuditi zájem pro naše umění i u cizinců: vyjednat výměnu s vydavateli, a takým způsobem cizí ukázky stanou se nám dostupny zrovna jako domácí . . . Ale často — dále než do katalogů výstavních

u nás, zdá se, to nejde; nemáme ani listu řemeslnického, a o vážných uměleckých vydáních netřeba ani mluvit — není jich anebo téměř jich není. Dějiny ruské architektury spracoval a vydal Francouz Viollet le Duc (L'Art Russe). Dějiny jiných odvětví našeho umění čeká ještě na své autory; práce Solnceva, „Drevnosti Rossijskago gosudarstva", vydána v cizině; „Slavjanskij Ornament" V. V. Stasova nejde na odbyt; a v znamenité knize p. Zvenigorodského vše jest ruské, co si přeješ, text, rozvrh, kresba na vazbu a desky . . . Konečně možno by bylo zaříditi museum skulpturních odlitků znamenitých děl architektury, skulptury a ornamentu, jak to už dávno udělali v Londýně, Berlíně a zvláště v Paříži, v Trokaderu, kde sneseno je zároveň všecko, co nejlepšího jest ve francouzské tvořivosti, kde každý může mít se všeho fotografie a odlitky. A jaká to silná pomůcka k povznesení domácího umění!

Jak málo jest u nás zájmu o umění, vidno z množství obecenstva, navštěvujícího výstavy. Petrohradské výstavy, jak akademické, tak i kočovní, navštěvuje okrouhlým počtem 15.000—18.000 osob; a v Paříži počet navštěvovatelů — okolo 300.000, a to v poslední, špatnější léta; v dřívější léta počet navštěvovatelů dostupoval do 400.000 i více. Příčiny nynějšího umenšení mnozí vidí: za prvé, v rozkolu vzniknuvším mezi umělci, za druhé, v rozmnožení koňských dostihů na různých místech okolí Pařížského, pořádaných v touž dobu co výstavy, a ve sportě velocipedistů . . . U nás pak příčina nynějšího malého počtu navštěvovatelů výstavních vězí s jedné strany v nedostatku zájmu o umění, a s druhé — v slabosti samých výstav. Vzpomeňme si na dřívější výstavy Vereščaginovy, nebo na výstavy kočovní, s takovými výtvory, jako „Smrt Ivana Hrozného" od Rěpina, aneb „Bojaryňa Morozova" od Surikova . . . Jakou spoustu lidu vábily ony; o nich mluvili, psali, přeli se — upřímně a pěkně, ale teď chodí na výstavu spíše ze zvědavosti, než z lásky k umění . . . A vždyť ruský člověk má boží jiskru, cit pro poesii; on bohat jest nadáním uměleckým, jak jeho země různými ložisky nerostnými, ale i těch i oněch, jak patrno, buď nedostatečně jest dotknuto, anebo neobratně se jich dobývá. Alespoň i na tak oblíbené u nás umění, jako je hudba, poptávka je tak nicotná, že skladatelům nenahrazují se nejnutnější potřeby — vezdejší chléb. Aby mohli existovat, musejí zároveň psát noty a opisovat kancelářské listiny. Neušli tomu osudu ani takoví skladatelé, jako

nebožtík Musorgskij a jiní. Nebožtík Sěrov prodal právo na vydání svých tří oper, jež stály ho nejlepší léta jeho života, za 1000 rublů . . . a byl ještě nadšen. „Mám teď deset storublových za ňadry!“ povídal . . . Nepřipomíná-li to dávné doby, kdy Goethe prodal svého „Fausta“ za sto tolarů? Pravda, malířství a sochařství lépe se vyplácejí, ale za to samy zjevují se u nás jaksi jako záblesky. Tato umění závisejí u nás spíše na nahodilostech, na jednotlivých mecenáších, než na obecné potřebě. Zjevila se veliká osobnost, jako císařovna Kateřina II., a uprostřed naší pouště rozkvetla oáza umění; umyslili si vystavět Isaakijevský chrám — objevili se i architekti, i malíři, sochaři, slevači, ba i znamenitý závod galvanoplastický. Co by dělali účastníci výstav kočovních bez bratří Treťjakových? Na veliké umělecké výtvory jsou teď na Rusi jenom dva kupci: ministerstvo Dvora a Treťjakov. Následkem takového vrátkého stavu našeho umění nevolky zamyslíš se, je-li ho u nás potřeba, není-li ono příliš ranní host u nás? Dobrých 99 millionů ze sta veškerého obyvatelstva Ruska povídají nám, že možno žít i bez něho.

Zbývá mi povědět ještě několik slov o malířství, o té květině názorného umění . . . I ono do padesátých let včetně stálo na stejné úrovni s malířstvím evropským a bylo ne-li výše francouzského, tož ne níže jiných. U nás byli tehdy pozoruhodní mistři, technikové, kreslíři, jako Brjulov, Bruni a jiní. Ale to byly děti své doby, romantikové, hledající umění daleko od skutečnosti . . . Potom byli u nás i novotáři, zcela svoji, praotcové nové školy, jako Ivanov a Fedotov . . . Konečně, nastala šedesátá léta — cosi jako „obrození“ ruského umění. Zastal jsem ještě tu dobu, tehdejší lidi . . . Jak silná, horoucí láska uchvacovala tehdy všechny ke všemu vznešenému a hlubokému! . . . Zdálo se, že v samém vzduchu nosilo se cosi světlého a duhového, silně povzbuzujícího, přání, abys objal všecky jako příbuzné. Umělci nezůstávali za jinými a řítili se vyhledat silná zřídla v hlubině živého člověka. Pravda, byly chyby, pobiouzení; zároveň s upřímným, nelíčeným citem jevila se i tendence, ale přes to vše v celku umění dojímalo, rozčilovalo a těšilo. Umělci hrdě kráčeli ku předu, zdokonalovali se a dosáhli už jisté výše. V samém začátku 70tých let sebevědomí ruských umělců bylo už tak silné, že hrstka mladých „konkurentů“, s nebožtíkem Kramským v čele, přervala styky se starou rutinou, vyšla z akademie a založila znamenitou „Artěl„ a potom „Společnost kočovníků“, která tak mnoho vykonala pro

ruské umění, ačkoliv, přiznejme, byla s to vykonat stokrát více.*) S jakým zanícením obecenstvo vítalo každý rok výstavy těchto kočovníků, a nade všecky V. V. Stasov, vášnivě milující domácí umění, neumdleně a nezištně zasvětivší nemálo času po tolik let této věci ... Konec konců naše umění stalo se nám krevným, v něm uviděli jsme naše dějiny, život nás obklopující, naši přírodu a lidi nám blízké, s jejich radostmi i žalostmi. Ano, všem se zdálo, že pravá cesta je nalezena, umělcům zbývalo jenom kráčeti po ní ku předu, rozvíjeti své duševní síly plnou měrou... Ale tu přihodilo se cosi divného, cosi neočekávaného — zrovna vánice se rozvířila: umělci začali se másti, ztráceli cestu, a místo aby šli ku předu, zašli nazad, začali vypovídati „tendenční umění" a zároveň s ním vypovídat i zdravý smysl, rozehnali se za „čistým uměním" a „uměním pro umění" a dopracovali se — umění bez umění. Nastaly pochybnosti, nedorozumění; umělci začali se rozbíjeti na kroužky, tlačiti se v skořepině; a v jejich malinkém svítku začalo se tvořit totéž, co u velikém světě: tytéž strany, kasty, sekty, tytéž „sváry a zmary". Píšou mně, že teď v Petrohradě je už pět uměleckých stran, potírajících se navzájem; že neptají se nyní, co umělec vystavil, ale kde vystavil; že v umění existují jenom svoji a nesvoji; že v podstatě všecky hádky vedou se proto, že „já nemohu, a ty nemáš"; že všichni mluví o umění, a myslí na sebe, a je-li mezi umělci cokoliv mladého, upřímného a světlého, to jenom díky Moskvičům — moskevské škole ... Ale je jich málo, čtyři pět talentů za celých deset patnáct let, v národě stomilionovém! Toť více než nedostatečně. Píšou mi ještě, že každé výstavě, jak patrno, dobře se daří, než toho jenom není, co nazývá se novotou, silou, láskou a energií, — toho není, co uchvacuje a unáší nás; konečně, píšou mi ještě, že umělci a umění oblíbili si nade všecko krajinomalbu, t. j. prostě přestali milovat živého člověka. Němá příroda, poesie — pěkná věc; ale člověk se svým duševním obsahem — ještě lepší... Nevolky ptáš se: odkud mezi umělci všecka ta tíseň a tlačenice? Což se ruská země zarazila, či umělců je — nazbyt; což myslí, že třeba jenom skládat stanovy, psát protokoly, zprávy, posuzovat, co je žádoucno, co není, řízně oddělovat svých od nesvých, pořádat výstavy, vyslýchávat pochvaly nebo pohany davu — a to že pozvedne umění byť o poznáníčko?!

---

*) Obšírněji o tom ve článku „Dotknut geniem...", Naše doba III. č. 9.

Jeden z lidí mně blízkých přesvědčoval mne, že všecek ten zmatek mezi umělci pochází v podstatě z toho, že zapomněli na své vysoké povolání, a zapomněli proto, že nikdo ho ani nežádá... To není hra slovná, ale hořká pravda — mzda zlem za zlo.

Nové umění neodpovídá starým pojmům, staré tradici, ale ono také nevniká do nového života. Což dělat? Možno třeba od malířství a sochařství oddělit drama a tragedii, možno do vody hodit veliké obrazy a sochy jako zbytečnou přítěž, nikomu nepotřebnou... Umělec místo co by tvořil to, co jej uchvacovalo a rozčilovalo, může malovat líbezné scény, krajiny anebo podobizny... zvláště podobizny, na které je nyní taková poptávka. Možno zadávat umělcům konkursy na plafondy, na poštovní známky a také na plakáty o různých výrobcích čokolády, lihových nápojů a j. Všecko to je možno, a dokladem je to, že zde, v Paříži, už se to praktikuje, a v rozměrech velmi širokých... Ale zase — nebude-li takové umění podobno rostlině, vynesené ze skleníku a hozené na led? Ne tak bylo dříve. Když nebožtík J. N. Kramskoj zvěděl, že jeden ze známých umělců se oženil, zakýval hlavou a smutně prohodil: „To znamená, s Bohem, umění!“ Nebožtík Kramskoj naprosto nebyl odpůrcem rodinného života, ale znal těžké postavení ruského umělce, věděl, že nejhorším nepřítelem rodinného života je nedostatek prostředků, věděl, že umělci nastane napjati horečně všecky síly, aby našel tyto prostředky, a nejhlavnější věc — věděl, jaký boj nastane tehdy v duši robotníkově mezi člověkem-umělcem a člověkem-otcem rodiny... Vždyť tehdy mnozí ještě hleděli na umělce jako na lidi, nadané čímsi vyšším, pracující jenom z inspirace... Ba i sami umělci hleděli tehdy na umění jako na cosi posvátného, chránícího pravdu vyšší harmonie. Kdo z nich neopakoval tehdy v duši znamenitý verš Puškinův:

Já pomník vztyčil jsem si nestvořený rukou,
lidová k němu nezaroste pěšina...

Znal jsem ty umělce. Mnohým z nich doposud daří se dobře, ale, můj Bože, jak se změnili!... Vzpomínám si na jejich rozmluvy, prudké hádky — všecko na themata hluboce úchvatná, v nejvyšším stupni humánní. Každý dle sil a možnosti přinášel svůj malý nebo velký duševní příspěvek ve prospěch bližního. Jsouce lidmi u vysokém smyslu toho slova, oni dovedli býti

v touž dobu i vlastenci, horoucně milovat svou vlast, skoro jako samy sebe. Nyní velmi mnoho je vlastenectví, ale málo lidskosti — se stanoviska, že košile bližší než kabát, s přirozeným závěrkem, že cíl ospravedlňuje prostředky... A toť umění!...

Skutečně víme, že umění, poesie — nejčistší mluva duše, nejlepší vykladač lidských strádání, že v ní není místa pro „zlobu dne“, závist, hádky a sváry... Naopak, umění zušlechťuje a povznáší našeho ducha, dává našim srdcím tlouci silněji, radovati se a vzrušovati se ne za sebe jediného... ale jako nebe ono svítí a hřeje stejně pro všecky. Než netřeba zapomínat, že my, jako i celá Evropa, prožíváme fin de siècle, dobu dekadentstva, náboženství bez víry, egoismu povýšeného na dogma, boje o život... Co zbývá dělat umění v podobnou dobu rozladu mezi citem a rozumem, mezi mravní povinností a zachováním sebe sama?! Věda, pára a elektřina snaží se obejmouti veškeru zeměkouli a sjednotit lidi v jednu rodinu, a my jsme ochotni obklíčiti sebe čínskou zdí. V takovou dobu všichni přimhuřují oči, hledíce na pravdu, jako na slunce, hledí přesvědčiti druh druha o tom, o čem sami chtějí být přesvědčeni, — v takovou dobu, prosím rovněž i umění nezbývá leč lhát, bavit — anebo odumřít...

Přeložil *Fra Tito.*

V Paříži, v červnu 1896.

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

(Pokračování.)

O centralisaci zemské správy byla již řeč, možno přejíti k městům, jimž nedaří se lépe. Ruská města jsou většinou rázu agrárního, pohraničná jsou rázu obchodního a jen několik velkých měst jest rázu průmyslového. Rusko nemá Manchestru jako Anglie, ani Lyonu jako Francie, i nejprůmyslnější města jsou převahou kupecká a agrární, jak se nížeji vysvětlí. I městům za vlády Aleksandra III. zreformovány jsou volby obecní zavedené za předešlého cara. Městské zastupitelstvo nastupuje ovšem volbou, avšak přísně zakázáno jest shromažďovati se k poradám o takové volbě a umlouvati se tu o kandidáty, což má za následek, že nikdo nemá o volby zájmu, spíše je považuje za nutné zlo, nežli za krok na dráze pokroku, a tak většinou nedostavuje se k volbě ani tolik voličů, kolik osob má se z nich vyvoliti, čímž dává se vládě nejlepší příležitost, aby volby doplnila „spolehlivými“ osobami. Tak Moskva a Petrohrad mívají i několikeré doplňovací volby a někdy ani tím nedocílí se plného počtu 140 a 160 zástupců. Podobně děje se při volbě starostů (gradonačalníků), takže ministerstvo v nedostatku shody samo jmenuje starostu. Tak jeví se reforma starého zřízení městského na újmu hmotných i mravních prospěchů měst.

A může-li tu býti řeči o spolkovém životě? Ruský bureaukratism posílený absolutismem sám v sobě je s to podusiti snahy o spolková sdružení, ježto by ohrožovala jeho pohodlí a šimly. Bez ministerského svolení není v Rusku možna ani společnost dobročinná, ani zábavní, ani naučná a podpůrná. Uběhnou celé měsíce, nežli projde taková žádost všemi instancemi a dojde „nahoru“ dobře vykrmena výklady nižších úřadů, načež nastoupí cestu zpátečnou ztrácejíc stejnoměrně na váze, až se octne v rukou žadatelů — zákaz. Stanovy takové společnosti

nebo spolku se důkladněji studují nežli státní akty a větším dílem zavrhují. Ministerstvo samo vydalo pro spolky normální stanovy a na ně, ať se hodí čili nic, jest žadatel prostě odkázán. Naproti tomu rozpustiti spolek může guverner, kdykoli se mu uzdá.

„S mužika po nitočkě a golomu načalniku rubacha",*) vzdychá ubohý ruský mužik, kdy s novou eksekucí objeví se žandarm. A věru život jeho má i jiných vzdechů. Až do r. 1861 byl sedlák poddaným své vrchnosti a ta byla jednou dobrá a jednou zlá. Pak vydán zákon rušící poddanství a sedlák osvobozen z pravomoci vrchnostenské a postaven přímo pod dozor činovníka (úředníka), který byl pravidelně horší nežli vrchnost. Ovšem že měl míti ochránce v zemstvu, ale toto je obsazeno šlechtici a úředníky, nejednou jeho úřady zaujímají důstojníci žandamerie a policie, kteří nemají zájmu na nehodách a potřebách selských a proto jsou lidu vesnickému spíše k útisku nežli ochraně. Jejich starost netýká se lidu, nýbrž státu. A proto i při nepoměrně rostoucích daních, které spočívají — pro nevyvinutý průmysl — hlavně na selském obyvatelstvu, upadá roiník u větší a větší dluhy a zejména 18 gubernií postížených poslední neúrodou (1891—2) smutné podávají tomu svědectví. Veřejné i soukromé oběti pomocné dostoupily 200 mill. r. a přece většina rolníků přišla o většinu dobytka, tohoto základu polního hospodářství. Nedoplatky zastavených (ne odpuštěných!) daní činily 1. ledna 1892 mill. r. 61·9 po roce pak 85 mill. r., k nimž druží se státní půjčka na výpomoc 130 mill. r., takže dluh těchto 18 gubernií obnáší přes 200 mill. r., které mají odvésti státu. Zároveň nelze nepřipomenouti, že veliká část zejména chudších gubernií má velmi značné nedoplatky výkupného t. j. platu povinného za propuštění z poddanství a převzetí půdy a dvora ve vlastnictví. Tyto nedoplatky jdou do millionů, v některých guberniích činí až 120% veškerých dávek.

Ruská vesnice původně založena je na miru. Dle něho všecka půda patří všem příslušným rodinám a čas od času se mezi ně rozdělí dle dělné síly v rodině, takže nejpočetnější dostává největší podíl. Stará tato instituce má znamenité přednosti pro dobu patriarchalně aristokratickou, ale v rámci civilisačních pokroků a velkém vývoji individualismu ukazuje nemalé nedo-

*) Se sedláčka po nitce a pro nahého náčelníka košile.

statky. Proto mnoho zastanců i odpůrců. Jisto jest, že častým dělením poškozen je pilný a pečlivý hospodář, který úmorně vzdělává a zlepšuje pole, jež konečně dostoupic značné plodnosti dostane se druhému. Lenochu pak se tím neprospěje, neboť je opět vybičuje na nejhorší stupeň. Proto zemstva i jednotlivci dosáhli konečně toho, že byl vydán nový zákon o dělení, který ustanovuje: 1. aby lhůta dělebná nebyla kratší 12 let; 2. aby jen s gubernialním svolením a ve zvláštních případech směla býti zkrácena; 3. aby hospodář pečlivě vzdělávající pole při novém dělení dle možnosti je podržel; 4. aby ve lhůtách dělebných nesměla obec hospodáři odejmouti část pozemků. Dozor nad prováděním má okresní náčelník a rada, čímž sice staví se hráz přehmatům obce, ale nezabraňuje se chybám úřadů při ne vždy dostatečné jich znalosti místních poměrů.

Ale i v jiném tkví slabá stránka miru. Obci je přikázaná určitá výměna půdy, kdežto obyvatelstvo vzrůstá,*) čímž při každém novém dělení roste počet dílů t. j. sedlák dostává stále menší podíl, čímž chudne a nemůže se zmoci, nejednou nestačí podíl výživě rostoucí rodiny a ta hledati si musí výživy mimo obec. Druhá stinná stránka je jakýsi druh poruky naproti státu. Výkupné, daně atd. platí obec a ručí společně za všecky hospodáře, je-li který lenoch, drou se na něho ostatní, nebo z podpor státních ničeho mu nedají, nebo mu půdu odnímají a tak v stálé spory a sváry upadají. S tím souvisí nucená příslušnost v obci, takže odešlý na práci do města musí se po jistém čase vrátiti, — když mu dojde pas — a třeba znovu rolnictví, — jemuž odvykl, — se oddati, ačkoli snáze by se uživil v závodě průmyslovém.

Za cara Aleksandra III. jednalo se o změnu těchto zřízení, ale poruka po přání gubernií zůstala a vydán jen nový zákon o pasech. Pro usadivší se v jiném místě než příslušné obci platí pas na 5 let;**) sedláci smějí po 6 měsíců meškati bez pasu ve vzdálenosti 50 verst***) nebo vůbec v oblasti své gubernie; vstou-

*) V Rusku provedeno prvé sčítání lidu r. 1722 i napočítáno 14. mill. duší, při sedmém sčítání za sto let r. 1815 napočteno 45 mill. d. a při posledním (10.) r. 1858 napočteno 74 mill. Od té doby nebylo obecné sčítání lidu, vláda spokojuje se s pouhými výkazy nižších úřadů, dle nichž bylo prý r. 1894 v celé říši 126, 347.000 duší. Nové sčítání chystá se na r. 1897 a vláda povolila náklad. 6 mill. r. na ně. (Sčítání bylo již provedeno. Pozn. red.)

**) Kupci velkých měst, šlechta a vůbec vyšší stavy nemají toho omezení.

***) Rovná se 53·3 km. t. j. 7 mil.

pí-li kdo do služby zemědělské v gubernii nebo pohraničních vsech, nepotřebuje pasu; je-li mužik dlužen daně, dostane pas jen se svolením obce, do knížky zapíše se mu dluh, který musí buď zaplatiti z výdělku nebo jej policie dopraví postrkem domů. Kromě toho může policie prošlý pas na 6 měs. prodloužiti, nedostane-li však dělník v té době nového, musí opustiti výhodné místo, kde třeba $5^1/_2$ roku pracoval a vrátiti se třeba na 100 verst nazpět domů, kde naň čeká hlad a bída. Kromě toho platí se z těchto pasů státní daně (1 r. ročně) a poplatky obecní.

Jednu dobrou stránku má mir, že nemohou lichváři, židé a jiná havěť zmocňovati se selského majetku (jako v sousední Haliči), ježto obec nesmí prodati část půdy a majetku bez svolení okresu, jednotlivec bez svolení obce a to vždy jen jinému sedláku. Za nynějších stísněných poměrů bylo by to tím nebezpečnější, ježto mnohá obec, aby získala na zaplacení daně, ochotně by přijala krčmáře,*) mnohý mužik dal by si od něho zaplatiti výkupné a pak za nízkou cenu přenechal by mu statek. Tím nastaly by u nás poměry jako v sousední Haliči a Polsku, kde rolník i šlechtic je úplně v rukách židovských. Avšak nový zákon nevylučuje — ano podporuje — možnost, aby pilný mužik vykoupil svůj díl z obce, čímž stává se svého statku dědičným majitelem a neručí pak s obcí za státní daně guberniální, nýbrž platí jen za sebe. Touto cestou dojde k nenáhlému zrušení miru, který beztoho kvete jenom v chudších krajinách zvláště v rozsáhlých stepích.

Ještě jeden zjev pro Rusko je význačný: stěhování selského lidu. Při chudobě některých krajů, při zřízení mirovém a konečně od věku sděděným zvykem, jemuž již Ivan IV. Hrozný († 1584) přísné kladl překážky, opouští mužové, ženy i děti ves, aby jinde hledali si výživy; poněvadž však nemohou jinde trvale

---

*) Zajímavé pro poznání ruského sedláka doklady: 1882 dne 26. června č. 22. My níže podepsaní kozáci, dočasně zavázaní a říšští sedláci městečka (sela) Parašince . . . měli jsme poradu o tom, že v společnosti naší v selu Ivašincích zahnízdilo se opilství do té míry, že předvídáme úpadek v hospodářství, jak viděti to z nesčíslných opilých nejen po ulicích se válejících, nýbrž i na této schůzi přítomných, z čehož objevuje se u hospodářství hlad atd. . . . proto po zdravém uvážení došli jsme k tomu přesvědčení, že zavřením u nás krčmy blahobyt náš nezměrně se zlepší . . . pročež ani nyní ani na budoucí časy nechceme míti krčmy a se souhlasem všech ustanovujeme: žádati vládu o nevydání patentu na otevření v naší obci krčem na všecky věčné časy, s tím se podpisujeme. 89 podpisů.

se usaditi, vracejí se po čase, a tento věčný pohyb nepřináší obci užitku a nedopouští, aby mužik trvale zlepšil svůj stav. Zajisté i v západní Evropě vysílají chudší kraje dělníky do bohatších, avšak tito jsou úplně svými pány a mohou kdekoli založiti si trvalou domácnost. V nedostatku práce vržena celá rodina na žebrotu.

Však to citelně poškozuje lid. Při veliké nabídce dělné síly a při pokleslé poptávce stlačuje se mzda dělníkova až necitelně. Donucen hlady ku práci přijímá každé nabídnutí, a tak se stává, že po půlletní práci při bídné stravě dostane sotva několik kopějek a vrací se domů se stejně smutnou vyhlídkou do budoucna, jako z domova odcházel s nadějí. Jen tím lze si vysvětliti, že mnohý dá přednost před prací žebrotě a jako brod'aga dovolává se soucitnosti rodáků, jichž dobročinnost podnes je příslovečná a nenajde v záp. Evropě rovně. O zjevech těchto napsáno na sta zpráv k centrálním úřadům, snad na sta novinářských článků pro i proti, ale na odstranění upoutanosti k půdě neučiněno ničeho.

Přihlédněme k stěhování lidu blíže. Předem připomínám, že v samém Rusku tento zjev vyvolal již celou literaturu, že vyzváno na sta úředních i soukromých zpráv, že všecky noviny ruské mají o tom více méně stálou rubriku, že zemstva ve své statistice předložila veřejnosti na sta dokladů těchto poměrů, že svolána řada anket k poradám krajským i říšským, ale otázka ta nezodpověděna na prospěch věci a lidu podnes a nebude, ba nemůže býti zodpověděna potud, pokud nebude sám lid povznesen duševně a mravně: hmotná pomoc je tu absolutně mrtva, neplodna.

Po zrušení poroby r. 1861 stal se lid vlastníkem půdy obecně (mir) nebo soukromě. Avšak z rozličných příčin dostalo se mu půdy málo (5·2 desj.*) na dospělého muže), ano veliká část ostala bez majetku; na př.: (Фортунатовъ Итоги экономичешскаго изслѣдованія Россіи I. т.) po provedeném soupise ve 133 újezdech 19,494.951 duše o. r. dostala 37,446.979 desj. údělné půdy, tedy scházelo do 5 desj. na jednu duši asi 11,300.000 desj. půdy, to činí pro všecky (359) zemské újezdy asi 30,500.000 desj., t. j. asi 12 millionů duší o. r. nedostalo vůbec ničeho. Při tom však nelze zapomenouti, že průměr 5 desj. vzat velmi nízko, neboť tato rozloha za daných poměrů nedá ani nečetné rodině selské výživy ani potřebnému dobytku pastvy.

*) 1 desjatina = 1·09252 ha; tedy asi 6 ha.

Koněm výhradně pracuje se v 19. rus. gub.,*) v ostatních užívá se skotu a j.; ale tu shledáno při soupise koňstva r. 1888, že 2,003.037 statků nemají koní v celém Rusku; roku 1891 bylo v celém Rusku přes 15 millionů duší bez tohoto zvířete, při čemž jeví se poměr tento v oněch 19 gub. asi 22%. Nedostává se tudíž rolníku hlavního pomocníka ku práci a on je nucen buď najímati k orání, nebo pronajmouti půdu, nebo odejíti za výživou jinam. Při tom ovšem není zbaven povinnosti platit daně, které úžasně rostou a z nichž nepatrné drobty dávají se na „povznesení“ selského lidu. Avšak takováto pomoc jest vlastně operace k ulehčení bolestí při nezbytné smrti.

Lid selský jest v úpadku, jak ukázalo se zvláště v době hladu, a nelze mu pomoci jinak nežli rozmnožením pozemkového majetku, ulevením břemen a daní a podporou při zařizování hospodářství. Avšak to vyžaduje nesmírné oběti státní, a k tomu není ochoty, ba za nynějšího systému ani možnosti. Proto lid sám hledá pomoci v stěhování. Opouští domov a hledá si nový, na širých stepných prostranstvích, nebo tíhne do Asie. Stěhování to děje se u veliké, daleko u větší míře, nežli o tom svědčí data.

Podle rozličných rejstříků jest zapsáno na př. v letech 80tých asi půl millionů, kdežto ve třech letech za hladu (90—92) přes 200 tisíc přestěhovalců. To jsou většinou tací, kteří po odstěhování zase jinde se usadili jako rolníci, avšak tisícové tak neučinili a ti vpočteni nejsou. Opouštějíce domov pozemky své buď prodají, nebo pronajmou, nebo prostě opustí, nebo postoupí rodině neb obci.

A přestěhovalcům daří se často velmi zle. Velký proud pozorovati je na stepi v Ufimské a Orenburské gubernii, kde kupují nebo najímají půdu od Baškirů. Tito obyvatelé jsou uralo-čudského původu, provozují hlavně chov dobytka, jsou nevzdělaní jako ruský mužik, ale zchytralí a úskoční. Poněvadž pak úřady sbírají statistiku a nevšímají si prozatím skutečných běžných poměrů, jsou přestěhovalci vydáni úplně v ruce nových „pánů“. A tak se stává, že přemnozí za poslední kopějku koupí si pozemky, zorají, osejí a — tu přijde vlastní majitel, dokáže, že přestěhovalci koupili od podvodníka, kterému pole ani nepatřila. Vznikne soud a ten dovrší pak zoufalé postavení přestěhovalcovo.

*) Dle měst: Vitebsk, Vladimír, Voroněž, Kaluž, Kursk, Mohylev, Moskva, Nižegorod, Novgorod, Orlov, Pskov, Rjazaň, Petrohrad, Smolensk, Tambov, Tver, Tula, Černihov, Jaroslav.

Vedle toho mohou koupiti jen málo půdy, protože nemají prostředků a podmínky jsou značně těžké; pouze asi 30% všech má dostatek půdy.

Smlouvy obyčejně mluví jen o povinostech kupce nebo nájemce a právech držitele, při čemž stanoveny pokuty na nedodržení výminek. Neplacení v čas, špatné zpracování části půdy pro majetníka, přepuštění dílu jiné osobě, kopání studnic a struh, nadržování potočné vody, hrubé chování k majiteli a nešetření jeho zájmů, pozorovaná náklonnost k opilství a nedbalosti a j., mají za následek ne-li vyhnání z pozemků s konfiskací jmění, tedy pokuty, za něž jest zástavou osetí, movitý majetek a stavby tu provedené. Při tom povinen je mužik dvakráte do roka častovati svého pána, což trvá i několik dní a stojí dohromady tolik, kolik všecky ostatní platy (nájem) dohromady.

Podobné poměry panují i jinde, ba jsou i daleko horší. Tak na př. ve Voroněžské gubernii najdou se přestěhovalci již i v úplném úpadku i jsou úřady zváni „brod'agi i burlaki" (tuláci a trhani): pasů nemají, daní většinou neplatí, a když je policie postrkem dopraví do domova, poněvadž nemají pasů, opouštějí obec při prvé příležitosti často útěkem. Stálého bydliště většinou nemají, žijí vůbec v jižní Rusi svobodně, přenocujíce na šachtách, na rybářských závodech, v špelunkách Rostova a j. Jsou to tuláci, mnohdy ubožáci, pracující jen když je nutí hlad, a tu dělají i nejtěžší práci za několik kopějek.

Ještě hůře však daří se těm, kteří táhnou na Sibíř. Daleká cesta po vodě i pěšky, neschůdnost cest, nedostatek peněz na zaplacení jízdného a následkem toho vtlačení jich do prostoru tolik, kolik možno, ať mohou dýchati nebo ne, o ležení nemluvě, jsou příčiny, které vyvolávají nemoci a úmrtnost velmi značnou. Viděl jsem takový transport na Volze, kde ženy, muži děti leželi na zboží a mezi zbožím jeden na druhém a přes druhého, na petrolejových sudech a j. smrdutém zboží, většinou bídně ošaceni, živíce se arbusy a chlebem, stravou lacinou ale nezáživnou. Tak na př. v Ťumeni (Sibiř) za měsíc od 20. kv. do 20. čvna st. p. (1894) umřelo 600 osob a zůstalo ležeti nemocných 2000. A to je pouze jedna z větších stanic! Pomoc vlády je při tom nepatrná a omezuje se na nejnutnější. Kromě půdy, kterou postupuje přistěhovalcům pouze v držení nikoli majetek, poskytuje ročně asi 150.000 r. pomoci, z čehož však připadá 130.000 r. pro vystěhovalce na Amur, kde chce vláda z politických, nikoli hospodářských, příčin zříditi ruský pruh obyvatelstva.

Zajímavo jest, jak se k celé akci stěhování lidu chovala vláda Aleksandra III. Majíc na paměti hlavní zásadu absolutismu t. utajiti pravdu před širokou veřejností, zakázala uveřejňování zpráv o tom kromě takových, které nejbolavější stránky celé věci buď pomíjely mlčením, nebo dávaly na ně hleděti prysmatem vládního přebarvení, nebo dokonce líčily vládní starosti o blaho ubohého lidu. Jinak byla censura neúprosna a nedovolila ani nejnestrannější a nejmírnější posuzování tohoto zjevu, ba nedovolila ani takové diskusse, která mířila na ukázání nových cest k řešení celé otázky s hlediska vládě nejpříznivějšího. Nyní však tento útisk povolil, vláda nahlédla, že lze sice tutlati a zatajovati jednotlivé případy, že však tím prudčeji vyrazí konečně celek před užaslým nic netušícím publikem.

Kdyby vláda opravdu chtěla pomoci přestěhovalcům na Sibiř, bylo by třeba při předpokládaném počtu 50.000 rodin ročně nákladu asi 4½ mill. r., k čemuž nutno připočísti asi ½ mill. r. na zakládání nových osad, škol, cest a j., takže by bylo třeba asi 5 mill. r. Tento náklad nebyl by proto pro vládu přílišný, že její důchody přesahují 1000 mill. r. ročně, a ty jsou hlavně vzaty z lidu. Byla by to jen nepatrná splátka, která by svým časem přinesla stonásobný užitek; ba snad daleko větší nežli velká řada všelijakých pochybných prací statistických, které sice do roka stojí mnoho peněz, ale nestojí za nic.

Ovšem založen kresťanskij bank (1883), aby byl hmotnou oporou míru, aby založil potřebnými půjčkami obec. To se taky z počátku dělo. Když však banka viděla, že jí z toho nekyne vzrůst (poněvadž nedovedla se toho řádně chopiti) a že je to spojeno s velkou prací, jala se podporovati raději jednotlivce (i nesedláky) i na úkor míru a zakládala je půjčkou na vybavení z obce. Za deset roků svého trvání mohla vykázati koupené země 1,890.349 desj. za 65,171.628 r., z čehož na selské obce připadá 836.335 desj., společenstva 1,028.020 desj. a jednotlivé sedláky 25.994 desj. Jak činnost banky této (mající 43 filiálky), klesá, viděti z toho, že na př. r. 1885 (v třetím roce) půjčila 13,760.000 r., kdežto v posledním roce desitiletí pouze 4,554.700 r., sama má půdy pouze asi za 8 mill. r.

Nebude nezajímavo osvětliti poněkud agrárné poměry ruské,*)

---

*) Hojnost dat vzatých ze zpráv ministerstva státních statků uveřejnil V. J. Kovalevskij v publikaci Сельское и лѣсное хозяйство Россiи Petrohr. 1893. Srvn. též obsáhlé dílo Вся Россія. Руская книга промышленности, торговли, сельскаго хозяйства и администрацiи. Спб. 1895.

o nichž panuje v Evropě zrovna tak nejasné mínění jako ve velké části národohospodářských poměrů naší říše. Přehled půdy dle plodnosti a držebnosti poskytne tato tabulka:

půda dle plodnosti		%	dle společenské třídy		%	dle stavu	počet majitelů	půda v desj.[2])	průměr na 1 držitele	%
orná	106,666.453	26·2	ob. selská	131,372.457	33·5	šlechtě	114.716	73,163.744	637·8	72·8
luční a úhory	64,806.253	15·9	státní	150,409.957	38·5	kupcům	12.630	9,793.961	775·4	10·7
lesní	157,616.608	38·8	údělná	7,367.740	1·9	měšťanům	58 004	1,909.609	32·9	2·1
neplodná	77,807.613	19·1	soukr. osob. majetek	93,381.170	23·8	sedlákům	273.007	5,005.824	18·0	5·5
—	—	—	—	—	—	ostat. stavům	22.934	1,732.713	75·5	1·9
—	—	—	círk., klášt., měšť.	8,572.623	2 2	akc. spol.	—	1,775.325	—	—

Z toho patrno, že největší část půdy patří státu — jsou to ohromné lesy a stepi — pak rolnictvu a šlechtě. Z toho jen nepatrná částka připadá na soukromý majetek selský, většina patří obcím. Poněvadž pak břímě daní spočívá na rolné půdě, tedy trpí při daňové soustavě ruské právě sedlák-majitel nejvíce, protože naň připadají veliké dávky. I není divu, že rychle stoupá zadlužení u stavů zemědělských, a nestane-li se brzy náprava v tom, že vojsko spohltí největší část státních příjmů, hrozí těmto stavům úplný úpadek a státu bankrot. Neboť i upravené výkazy státní statistiky ukazují ne-li skutečný stav, tedy zajisté úžasně rychle stoupající zadlužení šlechty i sedláků. Poněvadž nelze uvésti zvláště soukromé zadlužení majetků, které je u nás větší nežli veřejné, dovolím si upozorniti laskavé čtenáře aspoň na výkaz ústavů státních.

Dnes má Rusko 36 bank, z nichž přední místo zaujímá Šlechtická banka a pak Selská pozemková banka (1883); k nim druží se městské úvěrní ústavy, pak akciové, kde vedle úvěru

*) desjatina = 1·89814 jitra = 1·09252 ha.

majetkového poskytuje se i úvěr osobní. Zadluženost zemědělců jeví se takto:

Ústav	počet nemovitostí		půda v desjatinách		půjčka v tisících rublů	
	1889	1893	1889	1893	1889	1893
Šlechtická banka . . .	14.029	19.368	12,347.518	15,539.298	371.001	501.355
Selská pozemk. banka .	5.241	9.339	1,249.445	1,700.775	47.908	53.759
Zemská Cherson. „ .	3.368	3.740	3,192.241	3,187.929	77.053	96.737
10 akc. bank „ .	18.803	25.278	13,486.424	15,722.969	294.795	339.629
souhrn . .	41.441	57.779	30,275.628	36,150.971	790.757	991.479

V krajských bankách na to je 44.588 nemovitostí s 10,171.315 desj. půdy zadluženo 222,669.000 r. A tak vidíme, že pouze tuto zadluženo jest 102.313 majetků s 46,322.286 d. půdy v 1214,149.281 rublu. V nejnižším úroku 5% dělá to 60·7 mill. r. ročně, k nimž přistupuje pozemková daň 50 mill. celkem ročního vydání pravidelného přes 110 mill. r. Netřeba ani jíti dále k dávkám nepřímým, živelním a j. pohromám, aby se ukázal neutěšený stav ruského zemědělce.

Aby pomohlo se rolnictvu a vláda mohla lépe stopovati jeho záležitosti, bylo založeno r. 1894 ministerstvo orby a svěřeno A. Jermolovovi, který vzbudil obecnou pozornost kritickým rozborem příčin a následků neúrody r. 1891. On si povolal na pomoc prof. Kostyčevá, prosluléko ruského agrárníka. Ministerstvo chopilo se svého úkolu tím, že nařídilo sebrati po celé říši statistická data o zemstvech a jich vlivu na pokrok zemědělství. Při způsobu, jak se to provádí, není však naděje ani na rychlost ani na spolehlivost; ostatně má to s velkou část v rukou šlechta, která zaujala hned i nejpřednější místa v ministerstvu. Kromě toho povolila vláda tomuto ministerstvu hned v začátku nepatrný obnos 3·4 mill. rublů — a budoucně sotva dá více — a tak všecky plány na ulevení bídy a povznesení selského lidu jsou pouhé přeludy; neboť zavodňování a zalesňování stepí může býti stejně významno jako průplav z Černého moře do Chvalinského, ale pro přítomnost je řada daleko palčivějších otázek plynoucích ze zadlužení, předanění a úpadku

rolnictva a ty žádají především pomoci a pozornosti ministrovy. Také nic tu nepomůže ani nová centralisace ani rozšíření moci guvernérů, spíše bylo by hleděti emancipace z jich dozoru a decentralisace v otázkách čistě hospodářských. Tímto směrem právem nesla se většina novinářských i odborných článků o tomto ministerstvu.

A tak vidíme, že toto mnohoslibné zřízení, mající na sobě cosi rázu moderního, úplně zakrňuje v ovzduší absolutismu otravujícího vše, co směřuje k hmotnému povznesení národa. Ba ani radost šlechty z nově zřízených míst úřednických se nesplnila úplně a noviny brzy došly k závěru, že „nikdo zřízení ministerstva orby nepovažuje za činitele, který by byl schopen způsobiti obrat v hospodářských poměrech“. Vždyť ministerstvo stalo se opravdu mezitím statistickou kanceláří pro sbírání dat o rolnictví a vědeckou stanicí pro odborného, jinak úcty a chvály hodného svého správce min. A. Jermolova.

Povznesení hospodářství dá se docíliti pevnou úpravou přeproduktů polních a dopravou laciných potřeb rolnictvu. Ale to je u nás podnes velmi zanedbáno. Mezitím se staví ohromné dráhy (sibiřská, severní a j.), nedělá se nic, aby rozšířena byla síť za účely hospodářskými v evropském Rusku, aby řádně byly upraveny a sníženy sazby, které pro domácí dovoz jsou takové, že nepovznášejí, nýbrž ubíjejí hospodářský vývoj, při tom pak jsou tak bídně zřízena na př. skladiště na polní výrobky — při nádherných staničních místnostech, — že do nich prší a sněží, čímž se zboží ničí nebo znehodnocuje. Čemu jedině slouží tyto dopravní prostředky ve velkém, jest hubení lesů, jichž má Rusko ohromnou spoustu a proto nikdo nedbá potřeby racionelního hospodářství. „Není nic snažšího — praví Notovič — než celé lesy (státní) prodati, aniž by měl ministr o tom tušení, a doví-li se toho náhodou některý z nejbližších představených, pak se — rozdělí!“ Marně proti tomu vzepře se nový představený, má-li tolik poctivosti a odvahy; neboť by musel propustiti čtyři pětiny podřízených, kteří však vesměs sedí v úřadech z protekce a tudíž je to — nemožno. Tak hospodaří stát a panstvo, při čemž sedlák propadá trestu za lesní pych, když nějakou soušku z lesa odnese!

Aby se přibližně poznati mohla pracovní síla ruského lidu, stačí prozkoumati úřední data, která jsou již vydána ve statistice ze 123 újezdů či 2606 okresů (r. 1895). Dle těchto připadá prů-

měrně na 1 pracovníka 3·2 nepracovníků (dětí atd.); při tom jest pracovní síly v Kazaňsku 52·2% ale v Samarsku 33·3%; nebo v severních částech průměrem 32% rodin s dostatkem pracovníků, v gubernii chersonské (jih) pouze 22·6%. Nejlepší celkem poměry panují v středním Rusku (černá země), kde při zřízení mirovém je přes 40% rodin s dostatkem pracovníků. Naproti tomu v industrielních okresech jižních klesá toto % selských rodin daleko níže, takže je tu ustavičný nedostatek dělnictva zvláště průmyslového a to se sem stěhuje ze severních újezdů.

Podle pohlaví v těchže újezdech přijde průměrně na rodinu 6·03 muže. Ve velkoruských guberniích jest číslo nejvyšší totiž 5·7 až 6·9, protože „černá země“ poskytuje obyvatelstvu nejvíce výživy a vyžaduje poměrně nejmenší námahy, čímž zvyšuje se jednak plodnost a naproti tomu zmenšuje úmrtnost. V Bessarabii klesá pro nepříznivé podmínky životní a částečně i pro polygamii číslo průměrné na 4·5. Podobné poměry jeví se při srovnání mužů a žen. Vůbec na 1000 mužů připadne 1011 žen, z nich na 1000 dospělých (18—60) připadne dospělých žen 1013 (16—55). Podrobněji zkoumáno, připadá na Krymu a v pohraničních újezdech na 1000 mužů pouze 343 ženy, v Bessarabii 949 žen, v Jekatěrinoslavě 966 žen, ve středních krajích — Orlu 1007 žen, Smolensku 1042, ve Vjatce 1083 ženy. Tu ovšem působí asi nejvíce způsob života: selská žena pracující od mládí je silnější fysicky a klidnějšího temperamentu, kdežto žena jižních krajů nezabývající se polní prací, nýbrž pouze domovní a to ještě v míře nepatrné je fysicky slabá a útlá, temperamentem dráždivá a proto méně plodná. K tomu mnohoženství, kde mladé dívky dostanou se již často vyžilým mužům (pobřeží černomořské), není rovněž příznivo vzrůstu a dorostu. Kdo projel tyto ruské kraje, jistě postřehl překvapující rozdíl mezi robustní postavou Velkorusky, drobnou Malorusky a útlou Jihoobyvatelky (rozličného původu).

(Pokračování.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

Otázka nynějšího stavu Anglie.

(Pokračování.)

Až sem sahá zároveň styk Carlyleův s Comtem. Ale třeba Carlyle přes to Comtea co nejprudčeji napadá, třeba v něm — snad poněvadž ho neznal dostatečně — neviděl nic, než šiřitele materialistického světového názoru, tož má to svůj důvod v různosti směrů, jež oba myslitelé na podobném si podkladě nastoupili.

Oba uznávají, že lidský rozum pohyboval se až dosud v oborech dle jeho přirozenosti mu nenáležitých. Comte obmezuje pak úkol poznání na spořádání materialu smyslné zkušenosti; neboť víc nad to lidský duch není s to. Docela různé od toho stanoviska je stanovisko Carlyleovo. Vylíčit je však stěžuje okolnost, že Angličanu úplně uchází to, v čem právě spočívá síla Francouzova: formální přesnost a systematická jasnost. Tu jako všude jsme poukázáni na jednotlivé, v čtyřicíti svazcích roztroušené poznámky. Dle Carlylea je dvojí možnost: buď spokojit se s oním relativním poznáním a tedy jedině v smyslném světě žít, anebo relativní poznání vztáhnout na absolutno, které, jak dřív ukázáno, arciť toliko v symbolické formě a smyslně může býti chápáno. Jak volba se rozhodne, není však nikterak — a na to Carlyle klade opětovně důraz — věcí poznání, nýbrž naopak otázkou čistě morální neb historickou. Ten, jehož chtění řízeno individualismem, ubírá se prvou cestou. Ten však, kdo působením životního osudu a své doby odvrácen byl od vlastního já, rozhodne se pro druhou možnost. To prvé je světový názor negativních, to druhé positivních dob. V prítomné době bylo však rozhodnutí v druhém směru až dosud stěžováno, ano, myslícímu duchu takřka znemožněno. Pojmy, jichž altruistické neb sociální chtění až potud užívalo k stanovení cíle svého, byly jeden za druhým stroskotány skeptickým duchem. A tak bylo

něco takového možno jen v kruzích, v nichž minulé časy jaksi dál žily. Ale i jich dotýkal se víc a víc rozkladný dech doby.

Nyní však nastoupil v tomto vývoji obrat. Byly vymezeny hranice lidské poznávací mohutnosti; nahlédlo se, že jen vnější forma sociálních symbolů, tvar a způsob, v jakém pojat jejich transcendentní obsah, náležejí v obor poznání a tedy tvoří předmět rozumové kritiky, naproti tomu obsah jejich však že kritických útoků bývá ušetřen. Tím pak vedle individualismu musila se připustit i oprávněnost stanovovat nadindividuelní cíle, ač s rozumového stanoviska ovšem nedá se rozhodovat ani o té možnosti ani o druhé. Tak však jednotlivci opět bylo umožněno, vnitřním vývojem bez obětování intellektu dospívati k altruismu. Tu dá se pak očekávat, že rozkladný process dochovaných symbolů se zvolní, a co je důležitějšího ještě, že na místo zbořeného nenastoupí prázdnota, nýbrž že nové symboly se vyvinou — podmínka sociálního chtění a tím sociální organisace lidstva. Nazývá-li Carlyle altruistické chtění „náboženstvím“ a odtud prýštící uznání nadindividuelních hodnot „vírou“, pak srozumitelným stává se tím výrok: že s literárním hnutím v Německu umožněna byla opět víra, že Evropě nadešlo nové době přiměřené zjevení „božského“. V dalekosáhlém víru Kantovské filosofie, jež přešla záhy ve filosofii Fichteovskou, Schellingovskou, Hegelovskou, Cousinovskou atd., dost viditelným je východ, totiž ten východ, že mizí skeptismus a materialismus, samy o sobě nutné to zjevy v evropské kultuře, a že vědeckému duchu umožněna byla opět víra, ano, stala se nevyhnutelnou, a slovo „svobodný duch“ že neznamená již lháře nebo hloubálka, nýbrž člověka věřícího a ochotného věřit. Ano, ve vyšší literatuře německé ukazuje se již tomu, kdo ji čísti může, počátek nového zjevení božského. Až posud nebylo to uznáno širší massou, ale čeká na uznání a jistě je nalezne, až přijde vhodná hodina. Toto století není také docela bez svých proroků.

V skutečnosti Němci nejen opět umožnili víru, nýbrž i se své strany učinili rozhodný krok. Jejich stanovisko, které, pokud spočívá na Kantovském podkladě a pokud se nepřihlíží k spekulativním zbloudilostem, je positivistické, je zároveň positivní. Důkazem toho je jejich idealismus. Toho sotva lze rozumově dokázat; důkazy, o něž se Němci pokusili, nejsou nikterak vzorné. Spíš může rozum idealistický světový názor postaviti po bok materialistickému, přikládaje mu stejnou oprávněnost; volba

prvého a zamítnutí druhého je věcí vůle. V ještě vyšší míře platí to, pokud jde o morální základní pojímání, rozhodující to bod každé filosofie. Také tu stojí navzájem proti sobě dvě možnosti, mezi nimiž volit není věcí poznání, nýbrž vůle. Na jedné straně stojí utilitární morálka, jejíž měřítkem je individuum; nevybočuje tedy za hranice smyslného světa a přikládá mu tak absolutní význam. Na druhé straně stojí altruistická morálka, kladoucí cíl lidského chtění nad individuum. Svět smyslný má pro ni jen relativní význam, a princip morálky jeví se jí z něho neodvoditelným t. j. vymykajícím se oboru poznání.

V tom, že Němci učinili krok od negativního stanoviska k positivnímu, spočívá nejhlubší a vlastní význam hnutí, jimi zahájeného. Je sice Kant ve své ethice ještě skrz na skrz pronikán individualismem své doby. Ale důležito je, že odmítá každý pokus utilitárního výkladu a že stanoví nedotknutelnost morálního zákona. „Dvě věci," praví Kant, „naplňují mysl novým a novým a rostoucím obdivem a úctou, čím častěji a trvaleji přemýšlení se jimi obírá: hvězdnaté nebe nade mnou a morální zákon ve mně": oba body, v nichž člověk nejbezprostředněji si uvědomuje vztah relativního smyslného světa s nadsmyslností. Tím je odňat individualismu jeho základ, neboť individuum není pak již pojímáno jako jediný cíl lidského chtění.

Individualistické pojímání společnosti spojit s antiutilitaristickou doktrinou, to byl oříšek, přes nějž Kant mohl se přenésti jen pomocí čistě formálního karakteru svého morálního principu — oříšek ovšem, jejž přinášela doba. Neboť na Kanta nelze se dívati jako na dokonatele, nýbrž spíš jako na předchůdce nové periody lidského myšlení — tudíž jako na člověka, velkou měrou ještě názorům staré doby podrobeného. Avšak již všude dostalo se k platnosti antiutilitaristické pojímání morálky — především ve spojení s křísitelskými pokusy křesťanského náboženství, které později dle Carlylea přece na tomto základě opět se umožní t. j. přijme opět časovou formu. S takovým vývojem však individualistické pojímání společnosti musí býti uznáno za neslučitelné, protože člověk bude sebe opět pojímat jako podmíněného hodnotami, mimo něj a nad ním stojícími.

Toto stanovisko ovšem omezuje se ještě na kruh málo vyvolených. Ale tak bývalo vždy s velkými morálními hnutími, nejdůležitějším to zjevem v lidských dějinách. Teprve znenáhla bývají davy zachvacovány vlnami, původně z jednoho bodu vy-

cházejícími a budoucnost utvářejícími. Tak leží zde — ještě bez značného povšimnutí — „organické zárodky“, které novým životem proniknou ssutiny, z nichž nynější společnost sestává. Zevně projeví se to souhrnem nyní isolovaných individuí v životaplnou novostavbu hromadných osob nad jednotlivými osobami. Neboť jedině sociální chtění je podmínkou skutečně živoucích sociálních útvarů, kdežto všechno individualistické chtění znamená jejich rozklad.

Teprve s tohoto stanoviska je srozumitelno, proč Carlyle literární hnutí Německa může nazývat „exponentem“ revoluce. I ono i tato jsou velikými znameními, v nichž stojí naše doba. Na poli vnějších forem vládne revoluce t. j. boření; na poli vnitřních forem t. j. na poli duševním následuje však po periodě boření již dnes perioda stavby.

Již z toho všeho vyplývá, jak málo Carlyle ve vlastním smyslu je přívržencem Kantovské anebo na ní závislé nějaké filosofie. Ještě víc objasňuje to jeho postavení ke Goethovi. Pak-li pozdější myslitel *) nazývá Goetha obrovitým bratrem Kantovým, který jak v století tak v národě jedině smí mu být po bok stavěn, zachází Carlyle ještě dál. Vidí v obou předchůdce nové positivistické a positivní periody, jsa při tom ve výhodě vzdáleného pozorovatele, jemuž směry a věci jeví se pod jedním hlediskem, kdežto blíže stojící pozorovatel toliko poznává jejich různosti. Jestliže ideje Kantovy, které samy ještě nesou v mnohém směru vliv staré doby, ujasňujíce se, ponenáhlým a mnohotvárným vývojem přetvořují myšlení Evropy, tož Goethe — obmezenou měrou ovšem — byl již vtělením nového, v pravdě moderního člověka. „Jeho vnitřní dějiny jsou předobrazem dějin naší doby“ vůbec; on jedině dospěl tam, že plně prožil a překonal její odpory a že dodělal se vnitřní jasnosti a zdraví, oné jednoty a harmonie povahy, jaká v dřívějších věřících periodách mnohým bývala údělem, jíž dnes však dostává se jen málu lidem a nikomu v stejně vysokém stupni jako jemu. Žil „v zbožnosti a přec nejsa slepým“, naopak ovládaje plně vzdělání své doby, „v nepřemožitelné pevnosti pro právo a nicméně prost bouřné roztrpčenosti proti bezpráví, jako antický hrdina a při tom přece obdařen mnohostranností a bohatostí nadání moderního člověka“. Tak předcházel cestou, kterou my v zápětí jíti musíme: „nejdůležitější Němec po Lutherovi“.

*) Schopenhauer.

Na tento úsudek o Goethovi docela neměla vlivu básnická velikost Goethova. Carlyle nesoudí estheticky, nýbrž stále sociálně politicky t. j. při každém jevu zajímá jej výhradně, jak na společnost přítomné doby působil — zda positivně či negativně. Jedině s tohoto hlediska dá se rozuměti jeho postavení ke Goethovi.

Goethe za své mladosti však prosytil se duchem své doby; bořil jako jiní, nebylo pro něho žádné autority. Odtud plyne, že jeho myšlení tehda, jak ho přinášela doba, bylo naskrz individualistické a tak dospěl, jako hlubší povahy vůbec, k oné zoufanlivosti, v niž hluboko se ponořil a která dokonce zavedla jej blízko k myšlénce na sebevraždu. Pomníkem této prvé skeptické periody v Goethově životě je hlavně „Werther", jehož základní nálada ještě nikde v Evropě, jak Carlyle s důrazem ukazuje nezastarala, která v Byronovi opět oživla a dnes v změněné formě jako moderní pessimismus davy uchvacuje. Průběhem svého vývoje opustil však Goethe toto stanovisko; těžkými vnitřními boji ponenáhlu dospívá k myšlení naprosto protilehlému s myšlením svého mládí. Myšlení to vyznačuje se spíš všemi známkami, jež bývají příznakem positivního směru, ale zároveň neznamená přec návrat k minulým názorům.

Lze-li onu prvou periodu v životě Goethově nazvat „skeptickou", tož zove Carlyle tuto druhou periodu „křesťanskou". Carlyleovi tkví význam Goethův v tom, že on, který původně naladěn byl pessimisticky a revolucionářsky, propracoval se k stanovisku, s něhož svět jevil se mu „nejen snesitelným, nýbrž plným vznešenosti a lahody", s něhož „ostrost a vtip nějakého Voltaira" dovedl sjednotit „s odevzdaností nějakého Fénélona". Tedy světový názor starého Goetha to je, jemuž Carlyle přikládá onen prve vyznačený příkladný význam — jistě ne neprávem, uváží-li se, jak nesčetnými průlivy Goethovy myšlénky v naše pokolení se dostávají, jak dále, byť ne Goethem vyvolány, tož přece z podobných předpokladů všude podobné názory se vyvíjejí.

Zvláštnosti Goethova světového názoru, učinivšího jej tak významným pro budoucnost, tkví již v tom, že vyznačuje se týmiž velikými rysy, které, jak prve bylo vidno, filosofické hnutí Německa vůbec ukazuje; jest jednak positivistickým a pak positivním:

1. Goethe stojí mimo okruh spekulativní filosofie, takřka neobmezeně až do počátku století vládnoucí. Nikdy se nepo-

koušel, dochované věrové pomysly rozumově dokázat. Všeliká spekulace byla mu vzdálenou: neplodným jevilo se mu každé úsilí, za světem nebo nad světem smyslné zkušenosti odkrývati další oblasti poznání. „Nikdy nepřemýšlel o myšlení", t. j. nikdy se nepokoušel povznésti se jakožto subjekt nad subjekt. Odtud jeho záliba k exaktní přírodovědě, která až dosud nejvíc ze všech věd metafysické pojmy odvrhla — proces, který dnes zachvacuje obor vší vědy.

Dál však ukazuje se Goethovo positivistické stanovisko v tom, že poznatku v jeho oboru výhradně platnému a zkušeností stvrzenému nepřikládá absolutní ceny. Vždyť právě to je základní myšlénkou Fausta, že člověku není nejvyšším cílem, opřádat svým rozumem vesmír. Pravé úsilí, zemi opustit a k bohorovné výši poznání se povznésti, vrhá spíš Fausta v muka nejhlubší rozervanosti. Dlouhý a zmotaný život, v němž bouřně útočí na něj všechny ty vnější momenty, které vůbec dnes mívají vliv na vyvíjejícího se člověka, přivádí tohoto zástupce našeho rodu k náhledu, že člověk nalézá své uspokojení ne v poznání, nýbrž v činnosti.

„Das ist der Weisheit letzter Schluß:
Nur der verdient die Freiheit wie das Leben,
der täglich sie erobern muß."

Jako Aristoteles rovněž i Goethe, na rozdíl od většiny současníků, choval přesvědčení, že „cílem člověka je jednání, nikoli myšlénka". Na četných místech svých děl vyslovuje se podobně, tak na př. ve své kritice Diderotova „Pojednání o malířství": „Člověk není učící, je živá, jednající a působící bytost. Jen působením a protipůsobením se potěšujeme." Podobně praví ve Wilhelmu Meisterovi abbé, jemuž Goethe často vkládá do úst zlatá slova vlastního mudrctví: „prvé a poslední na člověku budiž činnost". Tím vyslovuje Goethe ortel smrti nad vší spekulativní filosofií, usilující dopátrat se absolutní pravdy. Neboť pak celý obor poznání má jen relativní význam a všechno theoretisování, opouštějící službu života, „ukazuje na nedostatek nebo váznutí produktivní síly". Jen v činnosti nalézá člověk štěstí a mír, pročež Goethe radí, v trudu a protivenstvích života konati povinnost, která právě nejblíž leží. Již v předešlé kapitole bylo ukázáno, jak nemálo tyto názory Goethovy souhlasí se stanoviskem dnešní vědy, která uznává šmahem za poznání jen zkušeností získané

poznání, toto poznání pak však rozvíjejíc za cíl bytí a tudíž jen za relativní je pokládajíc.

2. Za druhé však je Goethe positivním t. j. jeho světový názor s positivistického hlediska není materialistický a utilitaristický, nýbrž idealistický a náboženský. Jako mu jednak málo „dělala dobře“ taková kniha jako Jacobiho „O božských věcech“, tak opět na druhé straně stejně zůstal prost nadvlády materialistického osvícenství. Již v jeho mládí, tak vypravuje, připadalo mu učení francouzských encyklopaedistů „stařeckým“. Třeba že se díval na přírodu vždy vědecky, třeba že se mu příčilo každé vměšování metafysických podstat v jevy, zkušeností stanovené, tož přece nedovedl si přírodu absolutně myslit, nýbrž jen ve vztahu s oním jiným, oboru poznání vymykajícím se světem. Příroda byla mu „Boho-příroda“. Tento názor ukotvil se v něm pevně, takže, promlouvaje právě o oné knize Jacobiho, prohlásil jej za „základ vší své existence“. Není zde na místě, uvádět hojnost oslovení, v nichž Goethe vyjadřuje tento vyřknutý právě názor.*) Protivil se mu však každý pokus, spekulací přenášet se do nadzemí. „Kdo smí je pojmenovat, kdo vyznat: věřím v ně?“ **)

Toto právě vylíčené pojetí, které nestojí v nijakém odporu s jasným, vývojohistorickým nazíráním na přírodu a na svět, souvisí co nejúžeji s ethickým základním přesvědčením Goethovým, jež, jak v jeho pozdních a zralých dílech došlo výrazu, tak zvlášť ve Wanderjahren, ve Faustu, v Průpovědech prosou a v Rozmluvách s Eckermannem, je naskrz antiutilitaristické. Tvrdí-li utilitaristická filosofie, že je cílem všeho lidského jednání

---

*) Připomenouti lze zde jen onu stejně význačnou pro něj jako podivuhodnou historku, kterou uvádí Eckermann (Rozmluva z 29. května 1831)! Tento vypravuje, že jej dojala rodičská láska pěnice, která dobrovolně vrátila se v zajetí, aby mohla krmit své mladé. Projevil svůj podiv nad tím Goethovi, ten však s úsměvem odvětil: „Bláhový člověče, kdybyste věřil v Boha, nedivil byste se tomu.“ Vždyť právě ve vítězství lásky nad pudem sebezachování, tu jako všude, spočívá něco, co rozumem nedá se rozřešit. Toto nerozřešitelné označoval Goethe obyčejně jako demonické ve světě; viděl všude jeho působnost, ale ve velkých lidech víc, než kde jinde.

**) Kde Goethe mluví o božských věcech, nemluví v pojmech, nýbrž v obrazech. Tak oživuje opět onen prastarý již v indické mythologii vyskytující se obraz o světě jako „živém oděvu božství“. Tu pak stávalo se mu i všechno Pomíjející podobenstvím a právě k vyznačení toho asi dobře hodily se mu ony pantheistické názvuky, často u něho obvyklé.

zmenšiti pokud možno nejvíce sumu individuelního utrpení a zvýšit sumu individuelní slasti, tož nevidí Goethe naproti tomu v utrpení nic, co by zasluhovalo ošklivosti, nýbrž to co „napomáhá svatosti“ a to nutno ctít a radostně hledět za tím jíti. Jako se mu jeví život stálým a těžkým bojováním a každý den „průlomem, jejž mnoho lidí útokem stéká“, tak i on sám byl bojovníkem, kterému život „nebyl hračkou“.

Odříkání a sebeobmezování učí dle Goetha život, tak jako ony poutníky, kteří zmotanými osudy života zmítáni, dávají se na konec na cestu „odříkání“ — avšak ne odříkání ve smyslu útěku ze světa a askese. Naopak viděli jsme již dříve, jak Goethovi činnost je cílem lidského života. Podle toho však, co právě pověděno, nemá však tato činnost odnášet se k vlastnímu bytí, nemá být individualistická; je to činnost ve službě celku, tedy sociální činnost v nejširším smyslu. Na tom také spočívá ve Wanderjahren rozpředená myšlénka, že každý je jen „správcem“ svého majetku a že jej má spravovat ve prospěch celku. K tomuto majetku náleží nejen to, co bylo zděděno a nabyto, nýbrž i co je vrozeno, talent. Každý má svou vlastní schopnost tak zdokonalit, aby, jak Goethe dí, nikdo druhému, ale každý nejvyššímu se vyrovnal — zdokonalit k účelům vespolným. „Učiň ze sebe organ,“ praví se ve ‚Wanderjahren‘, „a čekej jaké místo udělí ti lidstvo ve všeobecném životě.“ S toho stanoviska je každá činnost v sociálním smyslu prováděná, „každá práce stejně ušlechtilá“. Neboť každý je tu činným jako organ celku a jím pak i celek. „Konaje jedno, koná všechno.“

Goethovo ethické stanovisko je naprosto protilehlé individualismu. Ale pokládá-li za úkol lidstva vychování jednotlivcovo k sociálnímu jednání, je si také vědom vnitřních podmínek, bez nichž je nemožným takový postup. Nemohou totiž individualistické pohnutky ponoukati člověka k sociálnímu konání, naopak musejí v něm žíti příslušné, altruisticky motivující ideje. Oddání se takovým idejím je to, co má pro člověka největší důležitost a co nebývá vrozeno, nýbrž čemu ve škole života nutno se učit. Goethe označuje takové oddání se názvem „bázně boží“ — neb co jiného je tato než oddáním se člověka hodnotám, které nad ním stojí a v něž věří — a vidí v „bázni boží“ zdroj vlastního morálního ustrojení, z něhož jedině vyplývá sociální konání. Dle Goetha dostává se bázně boží lidem náboženstvím a v poslední a nejvyšší míře křesťanstvím. Ať pak již se střídají věrové po-

mysly, tvořící předmět bázně boží, ano, ať i zanikají v jednotlivých svých pojmech, vždy trvá jako nutná podmínka oné morální disposice lidské vůle vztah smyslného světa k nadsmyslnému t. j. víra.*) „Všechny epochy“, praví Goethe na jednom proslaveném místě, „za nichž víra panuje, jsou skvělé a povznášejí srdce současníků i potomstva. Všechny epochy naproti tomu, v nichž nevěra, ať v jakékoli formě, dobývá nuzného vítězství, třebas by i na okamžik zářily klamným leskem, zanikají v očích potomstva, poněvadž nikdo asi nemučívá se rád poznáváním toho, co neužitečno.“ Ony věřící periody jsou periodami sociálního jednání, nevěřící periodami individualismu; v prvých ukazuje se člověk činným, v druhých theoretisujícím — vesměs myšlénky, s nimiž Carlyleovy silně se shodují, tak v rozmluvách s Eckermannem v tomto: „Všechny epochy, úpadkem a rozkladem stižené, jsou subjektivní, naproti tomu však všechny pokračující epochy mají objektivní směr. Naše celá nynější doba je dobou úpadku, neboť je subjektivní. — — Všechno zdatné úsilí obrací se z nitra v zevní svět, jak zříti na všech velkých epochách, které skutečně hnány byly ku předu a vesměs byly objektivní povahy“. (Rozmluva z 29. ledna 1826.) Podotknuto budiž ještě, že ona schopnost, „všeobecné pojmy“ nalézat, již Taine vytýká za zvláštní přednost německé filosofie, zdá se být totožnou s tím, co Goethe nazývá objektivním směrem nějaké doby.

Oba, Carlyle jako Goethe, cítili tedy negativní karakter doby, v níž žili — doby, která umí „špatné tupit, ne však konat dobré“, „bořit, ale ne budovat“. Oba, Goethe ještě ve větší míře než Carlyle, dívají se přes to s plnou nadějí v budoucnost. Jen je si potřebí spřítomnit harmonickou osobnost Goethovu, aby bylo patrno, že budoucnost byla mu nerozlučně spojena s pokrokem. Jak byl by jinak vůbec mohl psát utopii společnosti a do budoucnosti ji přenášet, jak byl by mohl zástupce moderního člověka, Fausta, po dlouhém bloudění konečně přece k spáse dovésti? Záruku budoucnosti nalézal v tom, co nazýval náboženstvím a křesťanstvím, s kterýmiž slovy ovšem spojoval obsáhlejší

*) V tom spočívá základní rozdíl mezi Goethem a Carlylem s jedné strany a mezi Comtem se strany druhé. Všichni tři jsou positivisty a obhájci antiindividualistické morálky. Oba první však pokládají ji za nemožnou bez uznávání nadindividuelních, tedy transcendentních hodnot, Comte naproti tomu však staví za cíl altruistického chtění „lidstvo“, aniž jsa si vědom, že tím přikládá mu rovněž rozumově neprokázatelnou, o víru se opírající hodnotu

pojem, než jak se děje obvykle. Nejen že křesťanské náboženství „po největších poblouzeních, v něž zatáhla je temnost lidská mimo nadání opět a opět ukazuje se ve své původní líbezné povaze — — — aby vzpružovalo mravní potřeby lidstva“, v něm dosáhlo také lidstvo výše, s níž nemůže klesnouti. Goethe vyjadřuje to v onom známém místě ve Wanderjahren: „Lze říci, že křesťanské náboženství, zjevivši se jedenkrát, nemůže opět zaniknout, vtělivši se jedenkrát božsky, nemůže opět nebýti“. V náboženstvích, jež ve Wanderjahren ono pokolení budoucnosti k „bohabojnosti“ vychovávají, a zvlášť v nejvyšším z nich, v křesťanství, spatřuje Goethe pramen, z něhož lidstvo bude čerpat sílu k novému sociálnímu žití a budování, vedoucímu jednotlivce opět tam, aby, jak to vyjadřuje, „učinil ze sebe organ.“

Jestliže na okamžik negativní mocnosti zdají se nabývat převahy, spočívá to v základě v tom, že právě žijeme v přechodním věku. Odhazuje-li totiž nyní lidstvo na dobro metafysický způsob myšlení, pak nemůže ani křesťanství déle setrvati ve formách, oné periodě náležejících. Kdežto dříve dogmatické pojimání zájmy lidské tak velice ovládalo, že různá učení byla s to vyvolávat i války, lze pozorovat, jak víc a víc mizí význam, který oněm pojmovým rozdílům býval přikládán. Všechno rozumové nevražení nemůže křesťanstvu na dlouho škoditi. Jeho pravé jádro tím jasněji vzklíčí z přítomných bojů. „Také všichni,“ praví Goethe, „pomalu přejdeme z křesťanství slova a víry víc a víc ke křesťanství smýšlení a činu.“ (Rozmluva s Eckermannem z 11. května 1832.) Jakkoli však daleko pokračuje také tento dogmatický rozkladný proces, zánik metafysického spůsobu myšlení a rozkvět positivismu neznamená nutně materialismus. Totéž platí o jevech morálního světa. Také zde, opouštějíce dogmaticko-křesťanské stanovisko, nejsme ani nuceni ani oprávněni dávati místo mechanickému t. j. v tomto případě utilitaristickému vysvětlení. Naopak můžeme v nich spatřovati právě tak jako v úkazech přírodních zjevení nadsvěta, jako to dle Goetha všechny produktivní doby a mužové spatřovali. Vždyť na morálním poli právě pak bývá člověk vynikajícím spůsobem upamatováván na ono jádro věcí, jehož rozum není s to rozřešit. (Pokračování.)

VII. Otázka náboženská a moderní filosofie.

Poznali jsme řadu moderních myslitelů všech téměř národů a mezi nimi, jak se říkává, duchy vedoucí; nezbývá nám, nežli učení jejich shrnout a dosah jejich názorů pro otázku náboženskou si uvědomit.

Nuže — především z přehledu novodobé filosofie viděti, co jsem tvrdil hned na počátku, že otázka náboženská filosofii je otázkou otevřenou, problemem stálým a hlavním; ti, kteří říkají, že otázka náboženská je vyřízena, o stavu věci nemají zdání...

Hume svou skepsí míří proti theismu a in concreto, sociálně a politicky, proti církvi a kněžím. Z příkladů uváděných za důkaz, že populární náboženství je pověra, je vidno, že z křesťanských církví hlavně myslí na katolicism.

Překonává náboženství filosofií. Dokazuje, že slabost rozumu vylučuje metafysiku, theologii a náboženství; tedy pravý opak toho, co z téže slabosti obyčejně dokazují theologové. Rozumem jsou vlastně smyslové a Boha nevidět, jak nevidět žádné příčiny vůbec. Logika smyslů přestává na autoritě zvyku; je to logika slepá, logika psí — ale není pomoci.

Šťastnou náhodou máme od přírody jeden pro druhého kousek lidského citu — není to mnoho, ale stačí to pro život a společnost; dovedeme-li si k tomu trochu pomoci politikou vědeckou, můžeme být spokojeni. Pravda, ta věda politická, jako všecka věda, je také slepá, čistě empirická, než co naplat, „chudí lidé vaří si vodou". Dovedeš-li se zabývat filosofií a literaturou (Hume podivoval se Ciceronovi!) jakž takž to vydržíš — a nevydržíš-li: exitus patet! Hume napsal zvláštní pojednání, v němž dokazuje dovolenosť sebevraždy — je to spisek charakteristický jak pro Humea tak pro novou dobu. Nevydal však spisku, vlastně zničil spisek už vydaný. To je charakteristické také: ještě si to netroufal.

Pokud můžeme soudit z biografie, Hume s tou skepsí pro svou osobu vystačil. Rodiny neměl a o ni nestál; stačila mu t. zv. lepší společnost, v niž klidně a rozumně žil, staraje se (střídmostí a nepotřebováním) o to, aby byl nezávislý. Skepse ho nerozčilovala, alespoň ho neotravovala.

Že theologové v Humeově skepsi viděli ďábelství — je pochopitelné. Ale také filosofové byli pobouřeni. Století, jež si tak okázale libovalo v rozumu, tu najednou slyší: zvyk, pud, žádný rozum!

Kantovi, jako mnohým jiným, to nedalo. Po dvanáctiletém uvažování svou „Kritikou čistého rozumu" podal obranu rozumu. Zkušenost je slepá, ale je umožněna rozumem a jeho apriorními mohutnostmi, rozum jí dává smysl. A dokonce vývody rozumu jsou oprávněny, obzvláště ty staré idee Boha, nesmrtnosti a svobody. Ale ovšem rozum náš na světě je závislý. Jen Bůh, když myslí, zároveň světy tvoří, u něho mezi myšlénkou a objektem není rozporu; my netvoříme věcí, jen své idee, objektivní svět trčí nám do očí a myšlénky vyzývá — ale přece nejsme passivní docela, jsme rozumem svým aktivní, smyslové podávají nám surovinu, rozum ji zpracovává svými vlastními nazíracími formami, kategoriemi, ideami. Nejsme bohové, ale tvoříme si svůj svět přece. My formujeme i smyslovou zkušenost. —

Ale jakým právem smím těmto svým formám (jsou-li) a formacím důvěřovat a důvěřovat více než smyslům? Je ten svět ideí pravdivější, nežli ten svět faktův, a je pravější?

Logiku smyslů Kant zaměnil logikou čistého rozumu a sice čistého rozumu praktického. Hume z toho by mohl mít radost, jak u Kanta konec konců rozhoduje rozum praktický, životní potřeby: sic volo sic jubeo. Ovšem můžeme verš hned doplnit: stet pro ratione voluntas — tak chci a tak rozkazuji, stůj pro rozum a jeho důvody moje vůle! Rozumná? Co zbude z Kritiky? O to běží. Schopenhauer myslí, že doplňuje Kanta uče, že ta vůle je slepá — Hume může mít radost opět.

Přišel Comte. Akceptuje logiku smyslů; přidává k ní logiku rozumu, ne čistého, ale historického. Rozum se vyvijí. Vyvinul se ve svůj věk mužský — to co naši otcové a předkové myslili a dělali, myslili a dělali mladíci a děti. Ale teď jsme mužové. Jsme positivisté. Upravíme si společnost podle svých vyzrálých názorů a bude nám všem dobře. Pravda, muž stárne

a nemůže zapomnět na krásné mládí a dětství. Hume sice má pravdu, že to mládí naše u lidstva byla čirá pověra, ale bylo to teplé a milé a proto — vraťme se k pověře. Věřme slepě svým mužským názorům positivním, moderní věda buď naším náboženstvím, naší pověrou. Běží v životě na konec přece jen o to, aby cit byl uspokojen, ne rozum, rozum musí sloužit citu. K tomu konci zbudujeme si zase, jak to naši otcové měli, velikou světovou církev. Člověčenství celé, minulé, nynější a budoucí buď naším bohem — politika nám tu církev zbuduje a já — oznamuje Comte — budu vám papežem, veleknězem člověčenství.

Ne — proti Comteovi praví Spencer; máš v mnohém pravdu, akceptuji téměř všecko, ale Hume a Kant té pověře přece jen zasadili velikou ránu — nezbývá než společnost upravit poněkud kritičtěji, ovšem podle jejího historického vývoje.

Ale ten vývoj musí se pojímat evolučně. Ale jen se nebát — ta evoluce není tak zlá. To, co bylo, je a bude vlastně všecko jedno a totéž — nechápeš, že evoluce je vlastně konservativní? Papežem, veleknězem být nemusíš, neboť de facto jsi více, jsi částí boha, který se evolucí a zase evolucí z té pramonady vyvinul. Jsme část, jsme projev vesměrné Prasíly. Historie je část kosmologie, studuj tuto historii a budeš vědět, kde v světovém processu stojíme dnes. Kalendáře s historickými a individuelními proroctvími nám věda ovšem ještě nedala — zatím tedy poslouchej své city a pudy, hledej slast a vyhýbej se strasti, končí evolucionistické credo docela po starodávném pravidlu hedonistickém. . . . . .

Vidíme: dlouhé filosofické řeči od Humea do Spencera smysl krátký je: Chceme, ba musíme věřit — ale komu a co?

*

Skepse nebo víru? — to tedy je otázka moderní filosofie.

Od Humea do Spencera pozorovat, jak skepse ubývá. To jest: skepse promýšlené, skepse plného přesvědčení. Filosofie po Humeovi chce věřit. Ostatně Hume sám věřil smyslům, alespoň jim nedůvěřoval úplně — a rozumu věřil, také alespoň v mathematice. Věděl ovšem, že skepse důsledná není možná. To věděl už Descartes, to věděl Augustinus, to věděli skeptikové staří. Při skepsi běží jen o stupeň.

Kant zavrhoval skepsi a potíral zejména skepsi Humeovu. Obětuje Humeovi dogmatism, obětuje mu empirism, ale proti skepsi staví kriticism. Ohledává totiž samy prameny poznání, netoliko podávané posud poznatky a tím uniká skepsi. Důvěřuje v rozum a jeho mohutnosti, důvěřuje také smyslům rozumem vedeným. Věří netoliko v mathematiku, ale i v přírodovědu a v metafysiku. Dospívá na konec k víře v Boha.

Základní myšlenka Kantovy kritiky je rozhodně správná, bez kritiky moderní člověk se neobejde. Ale Kant, koncentruje se na vlastní já, neřekl nám, proč vlastně sobě mám věřit a věřit tak, jak staří dogmatikové? Moderní člověk potřebuje také kritiku kritiky. Tím více, že Kant skepsi sice potíral ale právě pro ten svůj subjektivism nepotřel.

Comte si problém hodně zjednodušil. Věří Humeovi, ale i smyslům bez kritiky — trochu dobré methody a basta! Dokonce žáci Comteovi nad úvahy o methodě nepronikli. Spencer je pozornějši — zná Kanta a moderní kritiku lépe, tu i tam má dokonce náběhy k rozumu čistému. Comte věří nejvíce v mathematiku — Spencer v historii. Logiku smyslů Humeovu Kant doplňoval logikou rozumu, Comte logikou srdce, Spencer logikou historie.

O náboženství Hume nestojí — filosofie mu stačí, je mu náboženstvím. Kant náboženství nezavrhuje tak paušálně, ale stačí mu z něho mravnost. Comteovi náboženství (staré) nestačí proto, že je mu ho ještě málo, — rehabilituje fetišism. Spencer je ochoten ke kompromissu s náboženstvím, jak je.

Humeovi theism je v celku lhostejný — nemá nic proti němu, je li filosofickým à la Locke. Kant je pro theism a anthropomorfismu, který se Humeovi tak nelíbil, se tak nebojí, alespoň připouští subtilnější. Comte stává se přímo fetišistou a libuje si v polytheismu. Spencer, jak řečeno, dělá kompromisy, kloně se k pantheismu.

Na ethiku, vidíme, všichni kladou váhu, Hume, Kant, Comte, Spencer. Hned Hume prvý ethikou uniká vlastní skepsi. Kant drží se kategorického imperativu, jejž mu dává rozum praktický; Comte stává se dokonce zakladatelem církve a vyhlašuje sociální a politické předpisy velmi podrobné, Spencer ve své ukončené právě ethice vidí dovršení své práce životní.

O církev Hume nestojí, Kant také ne; za to Comte v církvi a její správě vidí věc hlavní, Spencer podle Kanta ji podřizuje postulatům ethiky a rozumného vývoje.

Hume a Kant jsou racionalisté. Ale Hume opravoval svůj racionalism emocionalismem, chceme-li tímto slovem označit názor, že city a vůle jsou nad rozumem. Kant je ze všech nejtvrdší — před imperativem čistého rozumu musí se pokořit cit každý. Rozum je despota. Comte se v citech až rozplývá, Spencer se mírní, jak se na utilitarianského gentlemana sluší. Comte ovšem prožil poslední doby revoluce... Francouzi všichni tím změkli. Hume a Kant representují století XVIII., Comte a Spencer XIX. Moderní člověk je měkčí — ale není to vždy cit, co vydává za příčinu své měkkosti, často je to jen nápodoba citu, citlivůstkářství. Ale item, takový je — racionalisté minulého věku také nebyli tím rozumem... Jisté je, že Hume a Kant nestojí o náboženské obřady; Comte stojí vlastně jen o ně, Spencer se jim neprotiví.

*

Náš filosof český otázkou náboženskou zabýval se neméně nežli jeho němečtí učitelé. Byla mu životní otázkou v nejpravdivějším slova smysle — sám byv napřed katolickým duchovním z přesvědčení, životní zkušeností a filosofií ztrácel a ztratil svou víru z dětství až se konečně svého kněžského úřadu vzdal. Sám nám ty boje a útrapy vypravuje.

Člověčenství spěje stále k cílům vyšším a vyšším. Pokrok a vývoj je údělem člověka, proto nemůže se uspokojit vírou — skepse víry vždy byla šlechetnější. Smetana vidí v skepsi výraz poznání, spása je jen v poznání a uvědomění. Humea Smetana cení vysoko.

Smetana jak nehledá v životě duchovního klidu absolutního, tak v něm také nehledá absolutní blaženosti. „Velmi jemný nádech utrpení v nekonečném vždycky zůstává.“ V Smetanovi samém tento nádech utrpení zbarvil myšlenky a city: Hume spiskem o sebevraždě vlastě jen škádlil — Smetana moderní mdlobě sebevražedné dal opravdový výraz učením, že opustit život z pohnutek mravních je nejlepším důkazem nesmrtnosti a že tato smrt muže je jediné hodná...

Pravá bytost člověkova je v citu, nikoli pouze v rozumu a proto také lidstvo spěje do nové doby sociální lásky a genialní tvořivosti umělecké; filosofie vzniknuvši z náboženství a práva zanikne v lásce a uměleckém tvoření.

Smetana, jako všickni jeho velicí předchůdcové, věří v ideál humanitní. Hume humanitu pojímal čistě individualisticky, hu-

manita je mu sympathií; podle Kanta individuum ve své osobě musí ctít člověčenství celé. Comte, jak už před tím Herder a Rousseau, pojímá humanitu kollektivně; ideál humanity (člověčenství) je mu totožný s člověčenstvem, člověčenstvo je mu bohem. Spencer podobně pojímá celou historii a člověčenstvo přítomnosti jako organický celek. Smetana konečně s ideou humanity spojuje ideu národnostní. Tak to před ním činil Herder, Hegel a j.

Moderní člověk — to přece vidíme jasně — je unavený a podrážděný, podrážděný a unavený pohybováním. Ve své slabosti domáhá se práva, vzít si život .... „Člověk svou vůlí umřít může, to je důkaz jeho svobody, tou myšlénkou je bůh, jí na všem je nezávislým; ostatně lidské strasti tento božský dar zasluhují“. Nejinak jako Plinius v době římské dekadence moderní filosof velebí svobodnou smrt. A velebí ji náš moderní filosof český .... Člověk moderní je skeptik. Nedůvěřuje, kritisuje, zamítá. Ale zároveň a právě proto, pořád a pořád, zabývá se otázkou po jistotě svého poznání a konání, nevěří ale věřil by rád, kritisuje ale hledá, neguje ale vlastně chce budovat. Hledá si základy a chce je mít hlubší a pevnější. Proto je ohledává.

Jistota! Co je jisté? Na čem mohu pevně stát a klidně spát? Co je pravda?

*

Co je pravda?

Máme jistotu z venčí nebe ze sebe? Anebo z obojího tohoto pramene? Co z venčí, co ze sebe?

Tedy: objektivism nebo subjektivism? Vždyť přece je rozdíl mezi objektem a subjektem —?

Objekt se nám vnucuje, našim myšlenkám určuje postup a chtění našemu podává určené předměty; fantasií a rozumem ty dané a určené prvky můžeme všelijak spojovat a rozpojovat, můžeme látky přírodou dané ve svých laboratoriích analysovat a synthetovat, ale — tvořit a stvořit nedovedeme.

Netvoříme z vlastní moci skutečné pranic? Vždyť přece vůči danému světu nejsme jen passivní, nýbrž také aktivní a velmi aktivní — a ta naše aktivnost že by nebyla vlastně než passivitou? Co je to naše stálé a věčné hledání a hloubání? Nejsme snad přece jen bohové, alespoň bohové malí, polobohové — a had v ráji přece jen měl pravdu? Anebo má pravdu Hume? V přírodě poznáváme aneb alespoň tušíme řád, řád pevný, odvěký — odkud je?

A nepoznáváme právě tak pevného řádu našich myšlenek, citů a chtění? Všecky naše pojmy, všecko naše vědění, všecko naše konání tíhne k jednotě, není to nahodilá směsice jednotlivých myšlenek, přání, citů a konání, ale je v tom soustava a soustavnost — odkud se vzala? Je nám také vnucena z venčí nebo tvoříme ji sami?

A jestliže tuto scelenou soustavu vniterního světa duchovního tvoříme sami, — z čeho ji tvoříme a jak? Nedává objekt některé prvky a které?

A jak je to s tou otázkou po jistotě? Je jisto to, co nám dáváno z venčí? Je jisto to, co tvoříme sami? A jestli jisto — co je jistější? Vidím přece, že se mýlím, tu smyslem, tu rozumem. Začínám pochybovat, ale ten pevný řád objektivní mne mate v mých pochybnostech, mate mne v nich ten řád mého ducha, ta zvláštní celost všech poznatků a ta účelnost mého chtění a konání. Pochybovat a jen pochybovat, popírat a jen popírat nedovedu — musím něco uznat a uznávám, musím věřit a důvěřovat.

Tedy pořád a zase: subjektivism neb objektivism?

Objektem není mně pouze příroda a snad živočišstvo, nýbrž moji bližní. A především oni, neboť s nimi a mezi nimi vyrůstám. Co tedy mám od nich? A zase: Postřehuji řád společenský, postřehuji řád ve vývoji — jakým pramenem poznání je tento řád a jakým je a smí být měřítkem konání? Co a kdo jsem já vedle a vůči celku společenskému? Kde stanu v celkovém vývoji historickém? Mám důvěřovat sobě, svému rozumu a své vůli, nebo také jiným, jejich rozumu a jejich vůli? Kde je jistota tu? Ve mně, v individui nebo v celku společenském a historickém? A co je ten celek? Můj užší kruh rodinný, příbuzných, přátel a známých nebo i ti neznámí, obec — stát — církev — Evropa — celý svět — celá historie? Jaká je to ta logika společenská a historická?

Tedy opět a opět: subjektivism nebo objektivism?

Objektem je mně příroda a společnost: nejsem sobě objektem — já sám? Co pak není příroda v mém těle? Není v mém těle společnost? Co pak nejsem kost z kosti otců svých? A když kost z kosti — nejsem duch z ducha? Z ducha předků? A dále také z ducha — přírody? Co tedy vůbec jsem? Co je to mé vlastni a nejvlastnější já? A není to divné a pradivné — já stávám se samému sobě objektem pozorování a hloubání!

Není to hádanka skutečně podivná a nejpodivnější — já, já, musím konců konec pozorovat sebe, jak na pozorovací stanici pozorují podezřelce, musím se studovat, proto že si nerozumím, — já nerozumím svému já!

Studuje to já musím ze sebe ven, to své já, to své sebe musím si pořád srovnávat s tím nejá, s tělem svým, tvým a vaším, s duchem vaším, s přírodou a, a... s čím ještě? S čím? A co tedy vůbec jsem ten já, odkud jsem se tu vzal, co tu chci? Já jsem se nestvořil, já jsem sem nechtěl, a toho svého dějištka jsem si také nestvořil (sic bych si to všecko byl udělal jinak, ó docela jinak).....

A proč to tedy neopravuješ, alespoň dodatečně? Proč? A copak to všecko neposuzuji, neodsuzuji, nepřevracím a nerovnám, nevedu boj proti všem těm daným řádům přírody, společnosti, historie?...

Boj vedeš — ale pánem toho nejsi a bez pána, to přece vidíš, to nejde; bojuješ — ale právě tím bojem uznáváš toho pána, jsi odbojný generál, a snad jen řádový — nic více. Bohem nejsi.

Kdo tedy, kdo je tu pánem?...

*

A zase a pořád — objekt nebo subjekt? Konec konců to znamená, jak vím o objektu já, já subjekt Psychologicky to znamená: smyslové nebo rozum?

O to se jedná v moderní filosofii. Analysuje se to já psychologicky a analysuje se opět a pořád — samá analyse. Ale právě proto vlastní cíl je synthese. Ta celost, ta soustava, ta jednota nám leží na mysli. Proto synthese hrá takovou roli již u Humea (synthese smyslů), u Kanta (synthese čistého rozumu), u Comtea (subjektivní synthese srdce), konečně u Spencera (objektivní synthese historická). Smetana dokonce připouští již jen synthesi posavadních soustav filosofických.

*

Synthese — jaká? Libovolná? Je vyloučená, protože jsem jen analysoval, analysoval — nestvořil. Synthese může tedy být jen kritickou, kritickou vůbec.

Tou měrou, kterou se jednotlivé odbory vědy a sociálních funkcí a povinností specialisovaly a na jednotlivé třídy rozbily,

pociťujeme potřebu po jednotnosti filosofické a sociální. Problem, jejž si moderní filosofie postavila je: Jak mohu žíti s plným a plným uvědoměním? Mohu přijmout daný mně zkušeností řád vědecký, společenský, světový?

Co mám přijmout: co přijmout nesmím? Poznej všecko a nejlepší si vyber? Právě o to vybírání běží, zde je kámen úrazu. Co vybrat, kolik vybrat, neboť všecko přejmout nemohu. Zase tedy; synthese kritická.

Kritická: žádná mechanická a nahodilá kombinace, ale synthese, ne eklekticism, ale kriticism.: Soustava v nahodilostech, celost v směsici, jednota v mnohosti: Jednotný názor na svět. Smetana přímo požaduje geniálni synthesi tvůrčí.

*

Člověk nemyslí pouze, člověk také cítí a chce. Proto konec konců moderní analyse psychologická postavila problém o poměru smyslů a rozumu k citům a chtění. Již Hume řekl: Věřím smyslům, ale cit mne vede jistěji. Kant řekl: Věřím rozumu, citům nedůvěřuji; to, co ty, Hume, pokládáš za vedení citu, je přece jen vedení rozumu, ovšem praktického, čistého rozumu praktického. Kategorický imperativ ti velí, co musíš cítit; city jsou slepé, rozhoduje rozum. Na to řekl Comte: Důvěřuji jen smyslům, rozumem vedeným, ale že vůbec poznávám, vidím a myslím, dá se vyložit jen tím, že cit a vůle je pánem.

Konečně přišel Spencer: Důvěřuji smyslům, rozumu a citům, ale oba vyvinuly se z téhož primitivního duchovního zárodku, rozum-cit-chtění jsou jen různé stránky jedné a téže činnosti duševní. Aktivnost je však podstatou duševního života. Smetanova ideální bytost je bytostí čistě citovou.

Vidíme, že naše doba proti století minulému raději se dovolává citu. Maine de Biran, Schopenhauer svým učením o primatu vůle nad rozumem vyslovili náladu obecnou. Obzvláště Schopenhauer je hlasatelem doby nové a vůle. Romantism je protivníkem racionalismu. K staršímu dualismu smyslů a rozumu přistupuje další rozpoltění duše na cit (s vůlí) a rozum.

A staré záhady hlásí se i zde. Je mezi citem a rozumem taková propast? Je propast mezi smysly a rozumem?

A nejen to. Zase nás pronásleduje otázka objektu-subjektu: Nejsou city subjektivnější než rozum? A jestli že: nemáme tím

vlastně svět trojí: objekt (příroda, historie) objekt-subjekt (rozum) — subjekt (cit)?

A konečně — co je jisté, co je jistější — rozum nebo cit? Proč mám důvěřovat citům, proč jim mám důvěřovat více než rozumu? Proto, že jsou — subjektivnější? Je to já více v citech než rozumu a jsem tedy tam, v tom nejvniternějším nitru pánem a jen tam? Je tedy pravda v citu, je pravda citová? Snad dvojí pravda, jedna citu, druhá rozumu? Snad třetí smyslů? Již již se to dnes tak hlásá a již dost obecně — co tedy je pravda?

*

Neběží jen o myšlenky a city, o myšlenky a city jednotlivé, běží o člověka celého, jakožto bytost myslící, cítící, jednající. Myšlenky-city chtění to je produkt naší psychologické analyse; ale naším cílem je synthese, synthese kritická. Náš duchovní a fysický život je více než ty jednotlivé pudy, myšlenky, city, chtění, je vším tím dohromady. Není kombinací těch jednotlivých prvků vyabstrahovaných, je celek — je život. Život fysický i duchovní.

Každá filosofie je toho života projevem, ale zároveň má naň jistý vliv. A o tento životní význam filosofie běží — třeba to filosofové školští zapomínají. Nezapomněla na to moderní literatura a odsud její veliký vliv a právě na výchovu filosofickou. Odsud moderní pokusy udělat z filosofie genre literární. Moderní román stává se pořád více a více filosofickým. metafysickým. Také drama, také lyrika. Je Götheův Faust drama — jen drama? Je Rousseauova Heloisa román — jen román? Je Dostojevský básník? Říkáme mužům těmto básník-myslitel, ale co znamená toto spojení dvou pojmů?

Ano — o synthesi běží. Běží o tu kritickou, běží o tu tvůrčí synthesi, o které Kant a Smetana snili a která daleko není vykonána. Filosofie moderní musí se snažit, doplnit a zdokonalit synthesi Kantovu, Comteovu, Spencerovu a Smetanovu. Filosofie musí se stát synthetickou — synthetickou v tomto moderním slova smysle, musí přestat být učením pro školu, musí být učením pro život.

S k e p s e — k r i t i c i s m — p o s i t i v i s m — h i s t o r i s m — h u m a n i t i s m nejsou pouze soustavami myšlenkovými, ale jsou zdrojem nálad chvilkových i trvalých, jsou výrazem duše celé, jsou výrazem a školou charakteru.

Moderní člověk od filosofie chce výklad života, života skutečného, života celého — chce vědět, jak žít. A zatím — život se žije a filosofie se mluví. A proto ta snaha po filosofii nové a životní, proto ta touha po novém slově a — novém životě. Filosofie — touží po novém životě? Sama však toho života je výrazem? Jaký je tedy poměr filosofie a života? Jsme tvůrci svého života, života nového? A do které míry?

Či utíkalRousseau od filosofie a civilisace snad přece právem? Je nám třeba divošství a nikoli nové filosofie? Anebo chceme nadživot — nadčlověka? Má se moderní člověk, jak baron Münchhausen, filosoficky a biologicky vytáhnout za vlastni kštici — to tedy je otázka? A kam se vytáhne? Kam? . . .

A co při tom všem je s náboženstvím? Co je to ta víra náboženská, co jeho dogmata a jak se mají k víře filosofické? A obřady a mravnost a zřízení církevní — — co všecko to znamená?*)

---

*) Prvá část článku „Moderní člověk a náboženství“ tímto ukončena; viz pozn. str. 323.

Zprávy ze školství obecného.

Klerikalismus ve školství výbojně postupuje. Poslanci Dipauli a dr. Ebenhoch vypracovali návrh na změnu říšského zákona školského a podali jej na radě říšské v té blahé naději, že v nynějších kalných vodách bude jim lze snadněji něčeho se domoci. Podle toho návrhu má obecná škola zůstati i dále ústavem státním, všem dětem bez rozdílu víry přístupným, avšak s povinnou návštěvou toliko šestiletou, která by byla doplněna povinnou dvouletou návštěvou školy pokračovací. Dozor státní nad školstvím má zůstati nezkrácen v nynější své byrokratické formě. Avšak sněmům zemským vyhraditi se má právo, aby upravily zemskými zákony konfesionální ráz škol tím způsobem, že bude-li na některé škole určité procento dětí jiného vyznání než katolického, zřídí se pro ně nákladem zemským buď zvláštní škola, ncbo parallelky menšinové. Vyučovací cíl školy má zůstati sice týž jako posud, „však zemská rada školní společně se zem. výborem“ rozhodují dle poměrů a potřeb jednotlivých zemí o rozsahu, v jakém by se jednotlivým předmětům mělo vyučovati. Zem. šk. radě zůstati má i na dále právo ustanovovati, překládati a sesazovati učitele škol obecných i měšťanských, kdežto jmenování učitelů a učitelek pro ústavy učitelské vyhrazeno ministru osvěty s tím obmezením, že by byl vázán na ternový návrh zem. šk. rady a zem. výboru.

Je to povážlivým a pro mladočeskou delegaci nepříznivým znamením doby, že sotva vstoupili do vládní většiny, již přicházejí klerikálové se svými dříve odstavovanými návrhy školními. Orgán strany (srv. dopis 6. května) postavil se na stanovisko, že nám Čcchům po škole zemí jiných nic není; avšak to je stanovisko velmi pochybené, tím více, když alpští klerikálové, jak sami říkaji, usilují o to, zmocnit se státu, nikoli své chudé země. Tu již mají. Česká Škola (z 10. června) proto správně praví, „žcje to ironie osudu, že co se nezdařilo Staročechům, jest zůstaveno svobodomyslným Mladočechům, aby oni pomohli učiniti skutkem, před čím se chvěje mysl každého opravdu vzdělaného člověka. „Ani nám nenapadá polemisovati s neblahou, do českého lidu vyslanou sofistikou, že má nám v Čechách býti lhostejno, jak si v Dol. Rakousích antisemité upraví svoje školství . . . muž svobodomyslný starati se bude vždy a všude, aby zpátečnictví na celé čáře bylo vypuzováno . . . Každý ústup klerikalismu je jeho sesílením“.

Ostatně všecky české učitelské časopisy vystupují rozhodně proti tomuto návrhu, rozebírajíce a posuzujíce ho do podrobna. Školský Obzor (č. 19.) zejména praví: „vídeňský dopisovatel (Nár. Listů) se mýlí, když praví, že nám vlastně do školství jiných zemí nic není a že pro idee svobodomyslné vystáli Čechové dost a dost". K čemu tedy těch planých frásí o pokroku a osvětě, když je to už nyní omrzelo? Myslíte, že by to nižší vzdělání, které by po tomto zřízení školním v jiných zemích se ukázalo, nezůstalo bez vlivu na veškeré soustátí? V Uhrách je 42% analfabetů. Proto si tam smí bez obalu vláda tolik proti Slovákům dovoliti. Ta autonomie, která se nám tu nabízí jsou jen paběrky — a za ty školu konfesijní? I Učitelské Noviny odhodlaly se napsati (č. 20.), že „ve věci, kde jde o snížení tak eminentně osvětové instituce, jakou je škola národní, mělo by poselstvo naše zaujati ihned stanoviště určité a pevné".

Mnoho učitelských jednot (ač ne všecky a ne dost rázně a odhodlaně; viděti tu mnoho ohledů na kněžstvo, s nímž je učitelstvo v úzkém styku) vyslovilo se proti návrhu. Prvý byl pražský Komenský z těchto důvodů: *a)* že snižuje úroveň obecné vzdělanosti kratší povinností školní; *b)* že v základě svém zachovává i na dále systém školský, jehož byrokratickým účinkům v ohledu paedagogickém i národním učitelstvo ve shodě s národem právem se brání; *c)* že pokonfesijněním vyučování setříti chce moderní a pokrokový ráz školy národní; *d)* žádá poslance národa českého, aby přičinili se o to, by řízení a správa školství veškerého zemím samým byla zůstavena. Podobně i Ústřední spolek, sjezd v Budějovicích a j.

Zatím klerikálové konají drobnou, přípravnou práci. Namířili nejprve na učitelstvo. O svatodušních svátcích konali ustavující valnou hromadu jednoty katolických učitelů v Hradci Králové. Provolání podepsalo 14 učitelek a 79 učitelů; ostatně mnoho kněží od kaplana až k nejvyšším. Dostavilo se 37 učitelů a 12 učitelek a as 50 kněží — tedy každých polovic. Podle Nár. Listů zastoupeni byli zejména vysloužilí učitelé „ze starého vydání", z mladších asi ředitelé kůrů a několik šplháčků, kteří se domnívají, že jim páni faráři k lepším místům svým vlivem pomohou. Biskup Brynych přítomen nebyl, zaslal pouze telegr. požehnání. Přijaty stanovy; však od zamýšleného připojení k jednotě rakouských učitelů ve Vidni „prozatím" upuštěno. Sídlem jednoty Král. Hradec; ale odtud se nepřihlásil ani jediný učitel a na provolání se nepodepsal ani jediný katecheta odtud. Jak „nebude" jednota ovládána duchovenstvem viděti z toho, že v čelo zatímného výboru postaven byl děkan Středský z Mikulovic. Po návrhu učitele Fr. Jelínka z Malotic (Kolínsko) přijata resoluce proti svobodomyslnému tisku. Předsedající říd. učitel Špaček z Košátek ku konci provolal slávu: papeži, císaři a českým biskupům.

Celkem výsledek smutný. Nikdo se však tím nedej mýliti. Jednota tato bude bodem, odkud se bude pracovati. Těch 50—100 učitelů, z nichž mnohý podepsal jen k vůli své hmotné odvislosti (ředitelství kůrů atd.) nemá valného významu, vzhledem k tomu ohrom-

nému počtu ostatního učitelstva; aby však ten počet nevzrůstal, je třeba práce energické a vážné.

Brynychovo provolání ku sjezdu klerikálnímu o prázdninách v Král. Hradci, podepsali dva okresní školní inspektoři. Jak mají hájiti školu a učitelstvo proti proudům zpátečnickým, když se spojují s jejími odpůrci?

Na prvním sjezdu českoslov. žen v Praze referovala slč. L. Pölzelbauerová o požadavcích učitelek v ohledu kulturním. „Přejeme si jako naši pp. kolegové, aby zvýšena byla úroveň vzdělanosti našeho stavu, jak toho duch času a pokrok všeob. vyžadaje... Dalším požadavkem je zřízení aspoň ještě jednoho ústavu učitelského. V ohledu politickém: aspoň aktivní právo volební do zastupitelstev obecních, do sněmu a říšské rady. Ve škole: aby na dívčí školy dosazovány byly jen učitelky. Učitelé chtějí volnou konkurenci. Dle zkušeností je tato jen na papíře, ve skutečnosti je výsadou pro učitele na všecka místa, o něž stojí. Proto není jistější obrany, než vydání příslušného zákona. V tom nikdo nepředpojatý nemůže spatřovati nepřátelství proti učitelům."

Sjezd učitelstva v Čes. Budějovicích o svatodušních svátcích vyslovil se rozhodně proti návrhu Ebenhochově, ale také proti požadavku sjezdu žen českoslov., aby na dívčích školách ustanovovány byly jen učitelky. „Nám nezdá se býti návrh ten požadavkem moudré Libuše, ale spíše bojovné Vlasty. Zapomněly ostatně pověděti jak si věc myslí na školách smíšených — venkovských, kde hoši i dívky pohromadě se učí. ... Až naše dámy dokáží, že nejpřednější ženy v národě vychovávány a vyučovány byly výhradně učitelkami a že na povahu jejich a duševní rozvoj, kterým tak vynikly, neměl vlivu učitel — muž — skloníme zbraň."

Proti požadavku žen vyslovuje se článek Učitelských Novin (č. 22.). „Společná výchova mládeže a učitelky," hlavně z toho důvodu, že je to proti uznané zásadě koedukace, „neboť chtějí vychovávati dívky v oddělených dívčích školách, jakoby dívky nebyly rovnocenny s chlapci... Vede-li tudy cesta k emancipaci?"

Lvovská zemská šk. rada schválila volbu učitelky jako zástupkyně do okresní šk. rady (první žena v této korporaci). Všichni učitelé okresu lvovského podali rekurs k ministerstvu vyučování proti této volbě. Ve Vídni při schůzi učitelek svolané k jednání o volbě do okr. šk. rady bylo kandidátce, ustanovené proti kandidátu centrálního spolku učitelského, vytýkán od samotných učitelek klerikalism, a že nehájí materielní zájmy podučitelek atd. Strhla se bouře, při níž kandidátka se svými stoupenkami odešla, načež od zbylých přijat kandidát centrálního spolku.

Dne 7. června konán sjezd podučitelů a podučitelek v Brně. Požadavky, zcela oprávněné, vyslovili v 8 odstavcích, z nichž prvý žádá zrušení názvu podučitele, 2., 3., 4. týká se úpravy služného. 5. Učitelstvu buď přiznána plná politická svoboda. 6. Plnoletí učitelé buďte plnoprávnými občany státními s právem volebním do sborů zákonodárných a autonomních. 7. Školní plat buď zrušen. 8. Disciplinární řád buď opraven ve smyslu návrhu delegátů ústř. spolku moravského.

O služném jednáno na sněmu moravském. K návrhu posl. Skály usnesl se sněm svolati anketu. Ústřední spolek žádá, aby v anketě hájeny byly požadavky, aby služné učitelů bylo upraveno úplně dle vzoru platů státních úředníků posledních tří hodnostních tříd IX., X. a XI. V té věci totéž žádá sjezd podučitelů v Brně.

Ústřední spolek český přijal a schválil organisační plán učitelské práce", který sestavil J. Černý ze Smidar. Obsahuje osm podrobně zpracovaných odstavců, v nichž obsaženo opravdu vše, čeho třeba. Povšímnu si blíže třetího odstavce: „organisace osob". Praví se tu: „Ve své povaze musí každý působiti k očistě, pořádku, důslednosti, neodvislosti a samostatnosti. Tytéž povinnosti máme míti jedni k druhým. Nutno vyhýbati se stykům kompromitujícím a činnostem nečestným. Kolegialitu třeba pěstovati a chrániti, nekolegialitu kárati osobně, ve spolku i veřejně tiskem." Každý učitel by si měl tento odstavec postaviti na místo prvé. Tu třeba velmi důkladné práce. Napřed se opravdu zorganisujme sami — jednotlivci — pak chtějme dále. Pomáhati si navzájem, ztrestati provinilce přerušiti s ním veškeré styky, ale důsledně a vždy; ne jednou hr, podruhé kličky, hačky, vytáčky, osobní ohledy atd. Tím se právě sami nejvíce porážíme a provinilým nepřímo jejich jednání schvalujeme, Pěkné to není. Musí se všude chtít. Na př. v brněnské Budči usnesli se učitelé jednohlasně na prohlášení tomto: „Prohlašujeme mužně, že jsme proti zneužívání kazatelen, když se z nich útočí na moderní školu při čtení pastýřských listů." — Na okresní poradě inspektor: „Vyslovuji jako úředník svůj soud. že jednání vaše nebylo rozvážné, a že takovým věcem ani rozumět nemůžete". — Učitel: „Vyslovuji jménem učitelstva dík veleváženému p. školdozorci za jeho upřímná a promyšlená slova a volám mu třikrát sláva!" Učitelé: „Sláva, sláva, sláva!" (Čas č. 25.) — V Budči Novopacké měl přednášeti učitel o „národní práci učitelstva". V den přednášky se roznemohl. Proto poslal svoji přednášku celou, vypracovanou, aby ji někdo přečetl. V té, jako doklad svých tvrzení, uvedl příklady z nejbližšího sousedství a zejména dotkl se „záslužné" činnosti několika židů. Ti se o tom dověděli, došli si k jednateli Budče a požádali ho o zapůjčení přednášky. Ten jim — vyhověl! Židé prý následkem toho proti spisovateli přednášky zakročí. (Šk. Obzor č. 23.) Atd., atd., příkladů i jiných dalo by se dost sebrati. Jinde býváme zase velmi nedůtkliví. Objeví-li se v časopise někde výtka na nemravnost mládeže, zakřikuje se — mládež se hájí, jakoby to byla urážka učitelstva. Naopak buďme povděčni, když nám tisk a veřejnost pomáhá. Dítě přece nežije jen ve škole, nýbrž v rodině a ve společnosti, chodí také do kostela atd. — učitel nemusí se bát veřejné kritiky, jen ať ukáže na poměry jiné, které na dítě spolupůsobí.

Na konci některé drobnosti: Nár. Listy (ze 9./6.) upozorňují, že se mnoho věcí vyřizuje presidiálně (inspektor nebo hejtman sám), ač dle zákona má se vždy dodatečně v naléhavých případech souhlas plena vymoci. Autonomní členové to trpí! — Na říšské radě podal posl. Sokol návrh na zrušení oněch ministerských výnosů, kterými právní postavení učitelů se zrušuje. Jsou to: vynesení ministra bar. Conráda ze

28./6. 85, zemské šk. rady v Praze ze dne 25./6. 90 a výnosy ministerstva Kielmanseggova ze dne 10./8. 95. — Zemská šk. rada nařídila, aby pokusy se stojatým písmem byly počátkem příštího školního roku zastaveny. Ty nešťastné pokusy od zelených stolů! — Některé okresní šk. rady zakázaly si „pucování klik“ učitelstvem. Někteří velikáni v místních šk. radách to zase požadují. A bývají to obyčejně ti „svobodomyslní“. Tak v jednom severním městě českém učitel působící 25 let v místě žádal o místo řídícího učitele. „Představit“ se nešel, poněvadž ho každý znal. Pan purkmistr a jeho věrní odevzdali za to při jeho volbě prázdné lístky! Jak se má tedy učitelstvo zachovati? — K návrhu jednoho p. inspektora tiskne J. Otto v Praze blankety pro „osnovu k vyučování na každý den“. Je to příprava k vyučování. Teď bude ovšem školství spaseno. S chutí a láskou ten učitel učit nemusí, jen když je to napsané.

Rozhledy politické.

Bedřich Schwarzenberg o svornosti národní; vítězství ideí staročeských; proč Staročeši nemohli dostati mandátů — Vrchol slávy a moci mladočeské; jediná oposice sociálních demokratů a sociálně-demokratická národnost; ethnografie Národních Listů — S vrcholu moci arci půjde to již s kopce a již se tyto konce ohlašují — Naši polští přátelé a dr. Stránský; haličské úřady vzor nestrannosti; politika pro vládu a spojence a politika doma — Jak se osvědčí svornost českých stran vůči vyrovnání rakousko-uherskému a těžkým břemenům na poplatníky naše chystaným, vůči klerikální škole a pretensím Haliče — Postavení Mladočechů k vládě a k Němcům; jazyková nařízení nejsou tou vymožeností, za jakou je Mladočeši vydávají; kořistění z chyby té se strany německé; postavení rozhodujících kruhů k zápasům česko-německým.

Vítězství starého kursu v Německu — Cestovné pana presidenta — Crispi rekuruje — Jubileum královny Viktorie — Tahanice o mír řecko-turecký.

Bedřich Schwarzenberg v Budějovicích velebil nad obyčej nynější českou svornost. „Svornost v národě českém dostoupila stupně již dávno nebývalého.“ — Splnil se ideál staročeský; Staročechům byla svornost počátkem, i koncem veškeré politické moudrosti. Také staročeské listy „Politik“, „Hlas Národa“ i „Národní Politika“ jsou z plna spokojeny s nynějším postupem mladočeským a byly by přímo nadšeny, kdyby se bylo udělilo — řekněme aspoň čtyřem, pěti — staročeským kapacitám mandátů do říšské rady.

Ale Mladočeši mají nyní přátel a příznivců příliš mnoho, mají hojnost především stoupenců takových, kteří jim jsou ochotni konati žoldnéřské služby, jako je konali kdysi a do nedávna Staročechům a tito novoobrácenci nežádají za to vůbec jiných koncessí nežli právě jen mandáty nebo nějaké prebendy, nebo jiná officírská místa ve straně. Přesvědčení politického po případě neměli dříve, když byli ve straně staročeské, nepotřebují tedy umlouvati nějaké kompromissy, když nyní zarejdovali do strany mladočeské. Zrovna tak i z druhého křídla, z hrozných na pohled radikálů a nepoddajných oposičníků rekrutují se nyní nejkrotší stoupenci „národní strany svobodomyslné“, když se jim ukazuje, jakou výhodou nepodceňovatelnou je býti jedním z hodnostářů vládnoucí strany. Máť strana nejenom právo pasovati leckoho za horlivého vlastence, nýbrž tvoří i veliké muže, a co více zjednává těmto horlivým vlastencům, těmto svým předákům kromě zadostučinění mravního po případě i odměny přiměřené „na tomto vezdejším světě“.

Kterak by na př. mladý nastávající nadějný advokát odolal tomu kouzlu, mluviti na politických schůzích, rokovati v klubovních odborech, horliti proti sociálně-demokratické internacionále, když tuto jeho „vlasteneckou“ činnost „vlastenecký“ žurnál zvelebí svým čtenářům a když

jméno jeho stkví se ob den tučnými literami, na různých místech mocného orgánu strany. To přivádí budoucí hojnou a výnosnou klientelu, kdo by pak tu dbal toho, že snad náhodou ještě včera byl staročeského smýšlení a že si hleděl získati kdysi přízeň starších pánů, kteří dnes již zdají se býti odstaveni.

Strana pak musí těchto svých nových a horlivých stoupenců si naopak vážiti. Vždyť by se najednou mohli opětně takoví mladí doktoři po případě také rozpomenouti, že vlastně plujeme nyní v opportunistických vodách, že za nějakou čočovici jazykových nařízení zaprodáváme svaté své a nezadatelné státní právo a kdo ví co ještě že zlého a nedovoleného pášeme. Je-li tu na snadě nějaké uprázněné křeslo, musí se takové horlivé, osvědčené mladé pracovní síle honem nabídnouti, aby se vidělo vše zase v pořádku. — Bláhoví staří páni z bývalého staročeského kruhu, jak mohli za takových poměrů čekati, že se s nimi bude vyjednávati! Vždyť přece Staročeši nemohou viniti Mladočechy z opportunismu, oni mohou nejvýše jednání jich schvalovati.

*

Mladočeši tedy jsou nyní stranou panující, opravdovou „velikou stranou národní“, jakou nebyla nikdy strana staročeská.

Na skutečnosti té nemění nic ani p. dr. Vašatý ani dosavadní zdánlivá existence radikálů. Vašatý je sice „divochem“ na říšské radě, ale divochem velice krotké povahy, tak že o něm bezmála již ani nebude slyšeti. Radikálové hlavním vojem (dr. Rašín s Radikálnimi Listy) přešli úplně do tábora mladočeského, kde ob čas dělají sice malkontenty, ale to vše jen tak na oko, aby přechod nebyl tak tuze nápadný; strana Hajnova nepřijala sice víry mladočeské, ale dissidentů těchto je prozatím tak málo a tolik málo znamenají, že jich není potřebí ani respektovati.

Jediní sociální demokraté representují cosi proti mladočeské straně. Ale, pardon, sociální demokraté, to přece nejsou vůbec Češi! Známe přece klassifikaci poslanců dle národnosti od Národních Listů po provedených říšských volbách prohlášenou: Zvoleno bylo tolik a tolik Čechů, tolik Němců, Slovinců, Poláků, Rusínů, Rumunů, Chorvátů, Italů a na konec 14 sociálních demokratů. Jaké národnosti sociální demokraté jsou, to sice není známo, neví se, patří-li k Arijcům, Semitům, aneb Indianům, ale Čechů mezi nimi vůbec není! Ovšem nyní nelze udávati, že je Čechů v Cislajtanii 5—6 millionů, nikoli! Podle výsledků hlasování do říšské rady (ve všeobecné kurii voličské) je Čechů sotva $3\frac{1}{2}$ millionů a as přes dva milliony obyvatel, kteří dosud omylem počítáni byli k Čechům, jsou skutečně národnosti „sociálně-demokratické“, — tak tomu je podle ethnografie Národních Listů.

Za to náleží k mladočeské straně podle své budějovické řeči bez odporu Bedřich Schwarzenberg a poněvadž Bedřich Schwarzenberg má podle všeho velké slovo ve velkostatkářském klubu konservativním z Čech, patrně také hr. Deym, Pallfy, Zedtwitz a ostatní kavalíři jsou s Mladočechy, prozatím sice ještě beze všeho úvazku smluvního, ale přece jen za Mladočechy se přihlašují, aby svornost v národě českém („sociálně-demokratický

národ" — třebas neuměl ani jinak mluviti než česky — do toho arci nepatří) byla úplná a „dostoupila stupně dávno nebývalého".

*

Svornost v národě a jediná veliká národní strana, nyní tak zv. svobodomyslná, to sice právě přivedlo mladočeskou stranu na vrchol slávy i moci, ale těžko je zároveň nezříti v tom zřetelný úpadek a začátek konců. Co přibylo straně na počtu a množství, tolik jí ubylo na vnitřní soudržnosti.

Co znamená nyní býti Mladočechem, kdy pod stejným praporem sešli se jak hr. Schönborn a Pallfy tak i dr. Rašín se svou dosud věrnou radikální družinou? Sami vůdcové mladočeští by se mezi sebou sotva pohodli. Jinak mluví, jedná a smýšlí prof. Kaizl, jinak dr. Herold, jinak Březnovský se svými antisemitskými allurami a klerikálním reversem. Nejpádnějším dokladem rozháranosti a bezprogramovosti je sám orgán strany „Národní Listy". Co se v jednom sloupci doporučuje, to v druhém opět kaceřuje a po druhé opět zcela na ruby vše obrací. Svými články: „Jak se u nás dělá politika", nejprve sám sebe tento veliký list posoudil a odsoudil.

Posud, kdy říšská rada nebyla schopna vůbec žádné činnosti pro německou obstrukci, kdy potřebí především hájiti jazykových nařízení, kdy se nic rozhodného jednati nemůže, to svornost arci ještě drží. Jak bude však, až se počne jednati? Co budou dělati Mladočeši s klerikálním návrhem Ebenhochovým? Že proň bude hr. V. Schönborn se svými a snad i Březnovský, to zdá se býti jisté, ale co tomu bude říkati dr. Ed. Grégr, Sokol a j. svobodomyslníci. Neslyšeli Mladočeši varovný hlas učitelstva na př. v Táboře, který se s rozhodností vyslovuje proti pokusům sklerikalisovati školu?

*

Arci do jistých úkolů trpkých sice, ale diktovaných svorností a spojeneckou věrností ke stranám spřízněným se již Mladočeši nad míru dobře vžili. Polské dragonady při volbách v Haliči obhajovali poctivě a ke vší spokojenosti velkomožných pánů z Haliče. Pan dr. Stránský horlivě zastával se uznaně nestranných úřadů haličských proti všem pomluvám, které na ně nakydala polská strana lidová a věčně nespokojení Rusíni. Páni z Polského Kola mohli významně mlčeti, kdy za ně všechnu neřest a krev oddaně přejímal mluvčí mladočeského klubu, pan dr. Stránský. Mladočeši nasazovali všechen svůj vliv i všecky své hlasy dali k disposici, když jednalo se o to, aby rokování imunitního výboru zůstalo utajeným, aby veřejnost ničeho nezvěděla o hrůzách voleb haličských, o krvi prolité pro větší slávu a bezpečnost pánů „stanczyků".

Ale mladočeská strana mohla si při tom dobře všimnouti, co řekli na to voliči dru Stránskému v Novém Městě na Moravě, na té Moravě, která prý je apathická k politickým událostem. Pan Stránský se jim přece nelíbí! Proč mladočeský klub dával se vůbec zastupovati takovým mluvčím, který bude dnes Mladočechem, zítra snad sociálním demokratem, po zejtří filosemitou a když by to vynášelo, snad i antisemitou. Takových stou-

penců se sice žádná strana nezhostí, ale nebylo potřebí jim ve straně přidělovati rozhodující a vedoucí slovo.

Co takto dr. Stránský Polákům konal námezdní žoldnéřské služby, to odčiňují zase Národní Listy vůči svému čtenářstvu stálými zprávami z volebního bojiště haličského. Neprošlo poslední dobou skoro čísla Národních Listů, aby v něm nebylo hrůzostrašných líčení, jak se nakládalo s voliči od úřadů haličských. Lidé prý tam byli vrháni po tuctech do těžkého žaláře, odváděni násilně z rodin, jen proto, že byli voliči a propouštěni opět po volbách, kdy již nemohli škoditi svými hlasy, protože se neshledalo v jednání jich pranic trestného. Že tam prolito bylo mnoho nevinné krve, o tom plno zpráv přináší zrovna orgán strany mladočeské.

Kterak se tu srovnává tedy vřelé obhajování těchto polských voleb od dra Stránského a vyličování snad i strannické všech křivd tam páchaných od tiskového officialního zástupce klubu národní strany svobodomyslné? Patrně tu opět dvojí politika, jedna ve Vídni pro vládu a pro drahé spojence, druhá doma pro voliče, kteří nedovedou důsledně mysliti a nepamatují, jak jednali a mluvili jich páni poslanci před dvěma měsíci.

*

Svornost českých politických stran je snad dostatečně prozatím pojištěna shodou o státoprávním programu! Kdyby ten státoprávní programm byl jen dosti vyjasněným — a co hlavního — kdyby vůbec bylo o něm především a v dohledné době rozhodováno! Ale státoprávní otázky nemohou býti a nebudou prozatím projednávány ani na říšské radě ani na zemských sněmích.

Prvním úkolem říšské rady musí býti po odstranění německé obstrukce rakouskouherské vyrovnání a odhlasování těžkých a tísnivých nových daní spotřebních. Do toho oříšku musí také mladočeští poslanci se zakousnosti dříve než bude lze pomýšleti na jakoukoli státoprávní akci. Kdyby se jim do toho nechtělo, bude se arci po případě jednati s jinými stranami, které by se k tomu ukázaly ochotnějšími a takové ochoty se dosud vždy vyskytalo na říšské radě hojnost.

Zdali pak vůči těmto chystaným nadělením dodrží ještě tak nadšeně velebená, skálopevná svornost českých stran, kdy kromě toho klerikálové budou žádati svou kořist a kdy Halič vytasí se s novými požadavky hospodářskými za své spojenectví?

*

A ještě doma strana mladočeská má situaci poměrně velice hladkou. Mimo sociální demokraty, na jejichž odpor vystačí se dosud s poplašným „vlasteneckým bubnem“, není dohledné pro okamžik nikde vážnější nebezpečí. Radikální hrůzy od včerejška jsou dnes již pouhou jen báchorkou.

Daleko choulostivější je však situace vůči vládě a oposičním Němcům. Přese všechno ujišťování Národních Listů nemůže se strana mladočeská bezpečiti nikterak na vládu, která svou nerozhodnost dala velmi zřetelně na jevo tím, že si chtěla získati přede všemi ústavověrné velkostatkáře

a po případě i pokrokovou stranu německou. Mladočeši podporují vládu bez určité pevné úmluvy, bez jistoty, že jim splněno bude to, več doufají.

I kdyby vláda opravdu chtěla Čechům vyhověti a upřímně smýšlela s Mladočechy, což by to bylo platné, když není jistoty pražádné, že vláda ta dovede se udržeti vůči spojeným útokům německých stran a vůči úplně ztroskotanému rakouskouherskému vyrovnání.

Veliká chyba stala se, že jazyková nařízení vykřičena byla s mladočeské strany za bůh ví jakou vymoženost a slavnou kořist. Němci to přeochotně kvitovali a dělají nyní náramně pobouřené, ačkoli faktická nadvláda a úřední státní řeč německá trvá v podstatě posud. Ale Mladočeši potřebovali se vykázati velikými úspěchy a proto spáchána tato těžká chyba přílišným přeceňováním vládních nařízení.

Kdyby Němcům podařilo se svrhnouti nynější vládu a odvolati jazykové nařízení, co stane se potom? Zdali by Mladočeši mohli začíti s podobnou obstrukcí, kterou prováděli Němci za posledního zasedání říšské rady? O tom by se dalo dosti důvodně pochybovati. Nezapomínejme, že rakouské vlády dosud dovedly v českých zemích měřiti dvojím loktem a že byly doby, kdy neštítily se lámati naši oposici -- mimochodem řečeno mnohem odhodlanější, nežli bychom se k ní asi nyní odvážili — třeba násilně. Možná, že by ten druhý loket pro nás ve Vídni se zase našel.

Vůbec zapomíná se, že u nás ústavní zařízení nemají daleko té váhy, aby v opravdovém zápasu s rozhodujícími kruhy dovedly náležitě obstáti a se osvědčiti. Je pak velice pochybno, zdali se můžeme ve svém odvěkém namáhání o své právo a o své spravedlivé požadavky bezpečiti na mocnou přízeň těchto rozhodujících kruhů. Kdo nám za to ručí, že vášnivé a rozeštvané výkřiky Němců v Čechách nebudou příliš pozorlivě a s porozuměním uslyšeny a respektovány tam, kde jsou rozhodčí nejmocnější v jakýchkoli politických zápasech cislajtánských? Ani dosavadní majorita by nebyla podle našeho zdání dosti silnou proti takovým vlivům.

*

Situace je pro naši polovici státní i pro monarchii vůbec naprosto neutěšenou. Mělo se napřed docíliti dohodnutí mezi Čechy a Němci, ale kterak by to bylo možné? Němci nechtějí vůbec nic o jednání slyšeti, pokud jazyková nařízení zůstanou v platnosti, kdežto Češi nejsou ani s těmito nařízeními dostatečně spokojeni, nýbrž žádají jich důslednější provedení a jich rozšíření i co do věci i co do rozsahu místního (aby platila také pro Slezsko, po případě ve styku s nejvyššími úřady ve Vídni). Vůči tomu návrhy vyšlé se strany německé Lippertův a návrh od Pfersche s Ulbrichem vypracovaný postrádají vůbec všeho významu praktického, jelikož jich původci sami se k nim nesmějí znáti pro terrorismus německých nacionálů a stoupenců Schönererových.

K tomu se pojí úplné zastavení vyjednávání s vládou uherskou o celní a obchodní spolek a nutnost provisorní úmluvy mezi oběma polovicemi říše. Myšlenek tu až přes příliš mnoho na pováženou!

*

Mocní dosud přívrženci Bismarckovi při dvoře německém, jimž ministři Bötticher a Marschall byli solí v očích, účelu svého již dosáhli. Objevilo se, že proces Tauschův byl jen předehrou obratně položeného podkopu. Marschall se z dovolené více nevrátí, nýbrž nahražen římským vyslancem Bülowem. Také odstoupení Böttichrovo z ministerstva vnitra jest pouhou otázkou času a vyhlédnut již nástupce jeho v Miquelovi. Ba tomuto bývalému bankovnímu správnímu radovi a mnohonásobnému milionáři prorokuje se dráha ještě mnohem vyšší. S Marschallem a Böttichrem padají hlavní sloupy nového kursu a unavený kníže Hohenlohe na kancléřském svém křesle sotva dlouho setrvá. A Miquel věru nepostrádá ctižádosti státi se nástupcem Bismarckovým. Tak vítězství starého kursu jest na celé čáře úplné a bývalé skartelované strany junkrů a národních liberálů již jásají, větříce opětnou svou nadvládu. Bude to utužení panství politické a sociální reakce.

President Faure pojede tedy do Ruska přece. Dostal přes odpor socialistů od francouzské sněmovny na cestu půl milionu franků, aby mohl rozdíleti štědré zpropitné jako zástupce „velikého národa“.

Crispi ve své bankovní aféře rekuruje a zase rekuruje. Rekuruje proti tomu, aby byl vyslýchán, aby byl vyšetřován, aby byl souzen. Odvolává se na své ministerství, na úřední tajemství, na poslanecký mandát, na imunitu, na vše možné. Utíká před výrokem spravedlnosti jako před Bankovým stínem.

Se vší nádherou a obřadností, jakou rozvinouti může jen světová říše velkobritská, slavila královna Viktorie v středu svých ministrů, lordů a deputací šedesátileté panovnické výročí. Výročí pouze svého panování, nikoliv vlády, jež přísluší anglickému parlamentu a do které se nikdy nemíchala. A právě proto byla vždy tak spokojena se svým národem a národ se svou královnou, dávaje jí upřímnou oddanost stále na jevo, nevyhýbaje se však ani veřejné kritice tam, kde toho třeba. Ale srdečných ovací těch nesúčastnilo se Irsko a v úrodné Indii domorodé obyvatelstvo, hladem a morem mroucí, chystá se právě k zoufalému odporu proti vyssávacímu a kořistícímu panství anglickému. To jest rub celé jubilejní slávy.

Zmotané vyjednávání o turecko-řecký mír jest vítanou hračkou pro evropskou diplomacii v mrtvé letní sesoně Vyklizení Thessalie, strategické upravení hranic a číslice válečné náhrady jsou sporné body, jimiž se diplomaté baví. Hroby padlých vojáků zatím zarůstají travou a plevelem. *H.*

V Praze dne 10. července 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Obstrukce uherská; zákon o cukerních premiích vývozních a cislajtánské „zákony z nouze"; pochybnosti ústavní o zákonech takových — Zákony „na skladě": o dani bursovní a o platech úřednických; konejšení úřednictva — Naše průmyslová politika; spolková kommisse a její poškozování rozvoje výroby; akciové společnosti u nás a v Uhrách; monopol nynějších akciových společností; vzácnost akcií u nás a jich vysoká cena; úřední úzkostlivost ubíječem naší podnikavosti — Politika železničního ministra Guttenberga; investice na českých dráhách; vyhladovění soukromých drah — Pražské elektrické dráhy a obecní vlastenecké hospodářství; vlastenectví a byrokratismus — Pracovní odbory klubu národní strany svobodomyslné; vorový přístav na Smíchově; pražská nádraží a vědecké ústavy vysokých škol dosud nejsou na obzoru — Špatné výdělky rakousko-uherské banky; escompt banky příliš vysoký — Uherský úvěr — Ústřední kommisse pro revisi daně pozemkové a její čeští členové; skrácení Čech vůči Haliči.

Obstrukce před Litavou, obstrukce za Litavou; mezitím pak monarchie na výpověď nejen stala se skutkem, nýbrž ani se nemůže tušiti, kterak se dovede ke konci tak důležité hospodářské a státoprávní dohodnutí mezi Uhrami a královstvími i zeměmi v říšské radě zastoupenými.

V této době (počátkem srpna) právě přestává platnost zákona o cukerních premiích vývozních a pouze v Uhrách bylo možno o předloze té na sněmě jednati, ale i tu opposice nasazuje veškeré své síly, aby projednání zákona toho ne-li zmařila, tedy aspoň protáhla. Daří se jí to dobře a s největší nouzí bude možné do konce tohoto měsíce zákon projednati.

V naší polovici říše arci na parlamentární projednání se ani nepomýšlelo. Říšská rada poslána domů, když vůbec k žádným usnesením nedovedla dospěti a z té příčiny u nás cukerní premie vývozní musí býti zavedeny pouhým císařským nařízením, t. zv. „zákonem z nouze", kterému se arci k úplné jeho platnosti ústavní musí dostati teprve dodatečného schválení rady říšské.

Byly také v uherském sněmu vysloveny pochybnosti, zdali je způsob takového uzákonění vývozních premií na cukr opravdu správný a přípustný. Uhři totiž podle vyrovnání z r. 1867 mají právo žádati, aby se v Rakousku vládlo ústavně. Císařské nařízení však podobá se dle náhledů jejich velmi podezřele absolutismu; neboť říšská rada rozpuštěna byla zrovna v tom okamžiku, kdy mělo a mohlo se jednati o prodloužení zákona týkajícího se cukerní daně. „Zákon z nouze" však jen tehdy může se vydati, když není možná jej parlamentárně projednati, kdy říšská rada nezasedá i nelze ji tak včasně svolati, aby nebylo nebezpečí v prodlení. Kromě toho je vůbec dle znění ústavy pochybno, zdali se ustanovení ta smějí zároveň

vztahovati na záležitosti podléhající souhlasnému zákonodárství v obou polovicích říše.

Při této příležitosti se ukázalo také, že uherská opposice pojímá úlohu obstrukce důstojněji a vážněji nežli německé strany opposiční ve Vídni. Jednání sněmu v Budapešti prodlužuje se opravdu úvahami a řečmi případnými a návrhy, které mají aspoň jakýsi vztah k předmětům projednávaným, kdežto ve Vídni byla opposiční obstrukce jakoby pouhým pouličním spektaklem a povykováním, které mělo pouze jediný cíl zameziti vůbec jednání a jakékoli rokování.

*

Zakony, které má vláda od minulé říšské rady povolené a jaksi „na skladě“, t. j. které mají nabyti platnosti dle libosti vlády samé, pomalu se objevují zase na obzoru arci jen potud, pokud z nich pokladna státní může doufati na nějaký zisk.

Je totiž určeno, aby zákon o zvýšené dani bursovní nabyl platnosti od 1. ledna 1898. Naproti tomu druhý zákon o zvýšení platů úřednictvu stále zůstává pod zámkem a bůh ví kdy uzří světlo světa.

Předseda ministerský sice konejšil deputaci úřednictva, která v té příčině si vedla stížnost a chtěla urychliti prohlášení zákona, sliboval, že jistě platnost jich nastane asi 1. lednem 1898 a jestli že se tak nestane, že bude jiným způsobem prozatímně pomoženo úřednictvu, jenom aby se zbytečně nenaléhalo a trpělivě vyčkalo času. Ale kdo za to ručí, že budou sliby ty také splněny? Možná že 1. ledna 1898 nebude hr. Badeni snad ani ministerským předsedou a nástupce jeho nebude arci jeho slovem nikterak vázán.

*

U nás si zase jednou v ministerstvu obchodu vzpomněli, že by se mělo působiti nějak k rozkvětu naší výroby průmyslové a protože jsou nyní dotazy a enquety v modě, delegovalo ministerstvo některé své úředníky, aby sbírali hlasy a mínění průmyslníků v této příčině.

Dosavadní klasobraní v té příčině vyneslo na jevo věci každému již dávno známé, ale od vlády přece úmyslně pomíjené. Hlavní překážkou průmyslového rozvoje je t. zv. spolková kommisse v ministerstvu, které je vyhraženo dávati koncesse akciovým a jiným podnikům a která podniky takové jinak nepovolí, nežli když se zdají naprosto zabezpečenými a nejeví se při nich téměř žádné risiko. Pro jistá odvětví pak vůbec je těžko dostati svolení také tehdy, kdyby podnik s jistotou mohl počítati na zdar. Tak těžko bylo by na př. vymoci zřízení akciové banky, třeba by podnik byl úplně zabezpečen.

Důsledky počínání toho jsou osudné. U nás nový závod průmyslový je událostí dne, kdežto v sousední říši Německé a v Uhrách rostou i prospívají nad míru četné nové závody znamenitě. Tak na př. bankovních ústavů akciových bylo v roce 1895 v Cislajtanii pouze 45, kdežto v Uhrách (mimo Chorvatsko) je jich přes 280, tedy více nežli šesteronásobný počet. Podobně skoro je tomu také při závodech průmyslových.

Rozumí se, že za těch okolností závody staré nabyly monopolického postavení a dividendy 8—10% z nominálního obnosu jsou napořád obvyklé při našich společnostech akciových. Odtud také se vysvětluje, proč akcie nově založených společností jdou na dračku, jakmile se dá počítati trochu na zdar podniku. Je známo, kterak bují agiotage při pouhé zprávě, že povoleno bylo zříditi nový podnik akciový. Akcie pražského pivovaru prodávaly se hned skoro za dvojnásobnou cenu, dříve nežli se vůbec pivovar stavěti počal a podobně bylo při počátcích pivovaru vinohradského atd.

U nás nebylo žádnou vzácností, že papíry průmyslové byly kupovány za ceny, které slibovaly zúrokování nejvýše 4—5%, kdežto v Německu, v kterém obvyklá míra úroková je nepoměrně nižší, vynášejí dosud akcie úplně spolehlivé nezřídka až 6—7% kupní ceny. Tento nápadný zjev arci se snadno vysvětluje hojností akcií v Německu a vzácností jich u nás.

Vládní úzkostlivost při povolování akciových společností je naprosto odsouzení hodná, úzkoprsost úřední dusí a tlumí naše hospodářské síly a překáží využitkovati našich hojných zdrojů hospodářských. Zamezily se tím arci zlořády podobné, jaké na př. sběhly se ve Francii při společnostech panamské a jižní dráhy, ale za to ubita byla naprosto veškera podnikavost.

Stačilo by zajisté, kdyby se vláda chtěla pouze přesvědčiti, zdali jsou v pořádku navrhované stanovy společnosti a kdyby zakladatele podrobila přísné odpovědnosti za všechna udání ve prospektech vydaných ke zřízení podniků.

*

Nový ministr železniční postupuje vůči soukromým dráhám velmi opatrně a s plánem dobře i chytře promýšleným.

Není tomu dávno, co nařídil dráze státní společnosti, aby provedla celou řadu nových staveb a investicí potřebných ke zvýšené nyní dopravě. Podobný náklad investiční uložen jižní dráze. Po té připomenuto dráze buštěhradské, že podle koncessní listiny je povinna položiti druhé koleje a nyní s týmž požadavkem vytasil se vůči dráze severozápadní. Severní dráze české činí se obtíže, aby si opatřila nové dopravní prostředky výpůjčkou nebo rozmnožením akciového kapitálu; vláda míní, že se tyto investice mají co možná opatřiti z běžných příjmů.

Politika tato je průzračná a účelná, směřuje k tomu, aby uskrovnil se čistý výtěžek soukromých drah. Jelikož v několika letech nadejde možnost dráhy ty podle koncessních listin sestátniti, je jasné, že se takovým způsobem jich kupní cena přiměřeně sníží. Je totiž základem pro výkupní právo státu průměrný výtěžek za posledních sedm let, z nichž se dvě nejméně pro společnost příznivá vyloučí.

Rozumí se, že tyto výnosy ministrovy jevily svůj vliv na cenu akcií; zvláště postiženy byly akcie dráhy severozápadní, které klesly pod 255 zl. Jaký to rozdíl proti tomu, kdy akcionářům ode státu nabízeny loni 300 zl.!

*

Také Praha má svou železniční otázku. Obec pražská rozhodla se před půl druhým rokem stavěti dráhy elektrické sama na svůj účet. Ale jde to nějak hlemýždím krokem. Dosud sice položeny již sem tam koleje, ale o jezdění ani snad do příštího roku nebude památky. Na předměstích se již jezdí (na Smíchově, Vinohradech, v Karlíně a v Libni), ale v královské Praze musíme dělati arci vše s rozvahou a neukvapovati se.

Za to arci se pěstuje na radnici dle slov purkmistrových „vlastenecká politika“ a nesmí se věci vyřizovati podle byrokratického způsobu. Toto vlastenectví arci prozatím spočívá v tom, že se ustanovují za ředitele škol na př. lidé nekvalifikovaní a za byrokratismus se vydává na př., aby ten, kdo se o jistý úřad uchází, prokázal k tomu také náležitou způsobilost!

*

Klub mladočeský zřídil si své pracovní odbory, ale o činnosti jich málo dosud je slyšeti. Nemohl by si tak klub vzpomněti a jednou také místo planých politických diskussí popohnati některé naše životní otázky hospodářské a kulturní?

Co na př. děje se na uskutečnění smíchovského vorového přístavu, na který přece již peníze rozpočtem povoleny na r. 1897? O velikém státním nádraží v Praze bylo sice již velmi mnoho slibů, ale dosud velmi málo vidí se skutků. Kdy dočkáme se vědeckých ústavů na Slupi, o které již v r. 1894 bylo dohodnutí se zemským výborem hledáno? Ještě místodržitel Thun sliboval dlouho před tím, nežli se poděkoval, že se počne se stavbou co nejdříve.

To jsou prozatím jen některé z neodkladných prací, na něž klub měl již dávno pomýšleti. Proč to přece stále vázne?

*

Banka rakouskouherská má strachy o svůj čistý zisk na r. 1897. Zásoba směnek klesla tak hluboko, jak již od let se to nepozorovalo; také půjčky na cenné papíry obnášejí asi polovici toho obnosu jako koncem roku 1895. Při tom prostředky banky jsou jinak nad obyčej hojné, drahého kovu má již za 515 mill. zl., značně více nežli říšská banka německá.

Proč banka nedovede více úvěru nyní poskytnouti, proč jejího úvěru tak skrovně se požaduje? Na to dá se velmi jednoduše odpověděti, že udržuje příliš vysokou míru úrokovou. Bankovní diskont je nyní 4%, kdežto ostatní naše banky escomptují směnky třebas i pod 3½%. Aby banka takto svou sazbu úroků snížila, k tomu se nemůže odhodlati, snad jí v tom brání také vlády.

Že úrok banky rakouskouherské je příliš vysoký, to je zřetelné také z cen státních dluhopisů; renty 4%ní prodávají se po 101·20 zl. a renta 3½%ní po 93·50 zl. Diskont banky anglické, francouzské a německé klesl na 2% a soukromě lze dostati peníze v Londýně až pod 1%.

*

Uherský úvěr se úplně již přiblížil našemu. Kdežto náš finanční ministr obdržel za svou investiční $3\frac{1}{2}\%$ rentu kurs, 92 zl., docílila vláda uherská za touž rentu kursu téměř stejného 91·50 zl.

*

V ústřední komissi pro revisi daně pozemkové přehlíženy byly návrhy zemských komissí na poměrné zmenšení katastrálního čistého výnosu. Při té příležitosti došlo k tuhému rozporu s českými členy komisse, kteří tvrdili, že Čechy jsou vůči ostatním zemím přetíženy a zkráceny. Návrh českých členů komisse na odčinění těchto nesrovnalostí byl většinou zamítnut, po čemž čeští členové šmahem z komisse vystoupili. Návrhy ústřední komisse pak odhlasovány zbývajícími členy.

Aby se mohlo posouditi, oč se při tom jednalo, nutno podotknouti, že z celkového kontingentu daně pozemkové sleveno bude $2\frac{1}{2}$ mil. zl. To se provedlo tím způsobem, že byl katastrální čistý výnos celkem snížen asi o 11 mil. zl. Tato sleva však se nerozdělila rovnoměrně na všecky země, nýbrž ony země, které prý za posledního ocenění byly přetíženy, dostaly slevy značně vyšší nežli ostatní. Tak na př. redukován čistý výnos Tyrol skoro o 20%, čistý výnos Horních Rakous o více nežli 11%, kdežto Čechám sleveno pouze 4·6%.

Jak velice nerovnoměrně je katastrální čistý výnos rozvržen na jednotlivé země i jak země české jsou opravdu přetíženy, poznáme z toho, že Čechy budou platiti téměř 31% daně pozemkové, kdežto Halič jen asi 15%. Veškerá plocha Čech obnáší pouze 17·3%, kdežto plocha Haliče zaujímá 26·2% Cislajtanie. Podobně, ne-li více, je přetížena také Morava se Slezskem a je věru podivné, proč moravští členové komisse ústřední nevyšli s českými zároveň, byli by tak zmařili následující usnesení na neprospěch Čech a Moravy. Vůbec se mělo slev na dani pozemkové použiti zcela vhodnějším způsobem, mělo se leviti jedině vlastníkům menších usedlostí a daň velkých statků mohla zůstati nezměněna, zrovna dle té zásady, jaká provedena při dani výdělkové. *P. L.*

V Praze, dne 12. července 1897.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Výroční zpráva o činnosti zemědělské rady pro král. České — Nástin stavu českého zemědělství v posledním třiletí — Číselné zastoupení rolnictva v Čechách — Hypotekární dluhy — Rozdělení majetku — Mapka skotu a mapka rozdělení majetku rolnického — Revise katastru daně pozemkové — Řemeslnický sjezd v Opočně a všeobecný rakouský sjezd mlynářský ve Vídni — Produkce mlýnské přibývá, ale producentů ubývá — Boj velkých proti malým — Těžba hnědého uhlí v severních Čechách — „Mezinárodní" spolek velkoprůmyslníků v Praze — Průmyslnický sbor poradní — Záplava poradních sborů — Zrušení průplavních dávek ve Francii — Světový kongres poštovní ve Washingtoně.

Český odbor zemědělské rady pro království České vydal spolu (pátou) zprávou o své činnosti za rok 1896 též nástin stavu českého zemědělství v třiletí právě uplynulém. Je to řada stručných pojednání o stavu rolnické těžby z říše rostlinné, živočišné, o stavu hospodářského průmyslu, o prostředcích výrobních (strojích, umělých hnojivech), o zařízeních vzdělávacích a pokrokových, o spolcích a vystavách, o zákonodárství a poměrech sociálních, o úvěru a tržbě, o melioracích. Spolupracovníky — skoro vesměs jmenovanými — jsou praktikové i theoretikové; zemědělská rada na nemalý prospěch svůj i zemědělství nevylučuje ze součinnosti theoretiky — kam vede zásadní vylučování theoretické inteligence ze zastupitelstev zájmových, patrno z jednot společenstev živnostenských i z některých komor obchodních a živnostenských.

Celkem zpráva presentuje se velmi pěkně. Ze statistického úvodu dovídáme se, že v Čechách bylo r. 1890 obyvatelstva rolnického úhrnem 2,375.146 osob, z nichž samostatných rolníků bylo 292.945 osob, úřednictva 6.928 osob, dělnictva 930.437 osob, nádenníků 213.142 osob. K těm druží se pak příslušníci jejich bez vlastního samostatného povolání (924.713 osob) a domácí služebnictvo (6981 osob).

Jelikož celkem bylo r. 1890 v Čechách obyvatelstva 5,843.094 osob, činí obyvatelstvo rolnické z toho asi 40%, t. j. Čechy jsou již dnes zemí převážně průmyslovou, daleko průmyslovější než průměr Předlitavska (na 100 obyvatelů přísluší k rolnictví a lesnictví 55·8) a ovšem než Uhry (s 62·4% rolnického obyvatelstva). Bylo by bývalo zajímavo, kdyby statistický úvod i k tomuto vzájemnému poměru mezi zemědělstvím, průmyslem a j. obory povolání přihlédl a po případě i příbuzné údaje o jiných zemích předlitavských připojil.

Předepsaná daň pozemková v Čechách pohybuje se v posledních letech kol číslice 11·5 mil. zl. ročně, výška dluhů ve veřejných knihách zapsaných obnášela r. 1885 1103 miliony, r. 1894 pak 1305 mil. zl. Obnos nově vtělených dluhů hypotekárních na nemovitostech činil v Čechách

r. 1890 něco přes 89 mil. zl., r. 1894 přes $118\frac{1}{2}$ mil. zl., tedy desetkrát více, než obnáší celá gruntovní daň pro Čechy. Každý den vkládá se tudíž v Čechách skoro $\frac{1}{3}$ milionu zl. dluhů do pozemkových knih a úhrnné zadlužení půdy činí u nás přes miliardu zlatých.

Ovšem dlužno tu míti na paměti, že sem patří veškeré nemovitosti, tedy nejen polní majetek obyvatelstva selského, a dále že v knihách dlouho udržují se nevymazány i dluhy dávno již zaplacené.

Zajímavy jsou i číslice následující: Pozemkových majetností s výměrou přes 200 jiter je v Čechách 1407, ale patří jim skoro sedmina (14·19%) veškeré půdy. Jen o něco málo více půdy (15·17%) patří 76.694 majetnostem pozemkovým o výměře 10—25 jiter a dalších 46.982 majetností o výměře 25—50 jiter zabírá 19·74%, a konečně majetek mrtvé ruky a vázaný zabírá 27·45% půdy — vesměs číslice, svědčící o nepoměrném zastoupení velkostatků naproti střednímu a malému rolnictvu v Čechách.

Líbí se nám mapka o rozdělení království Českého v plemenné obvody skotu, ale mapka o procentuálním zastoupení velkostatku, středního rolnictva i parcelářstva v jednotlivých okresích království Českého byla by ještě zajímavější.

Malý zřetel vzat byl ve zprávě na poměry dělnictva zemědělského a vůbec mnohem více přihlíženo ku stránce jaksi technické než k ekonomické. —

Vzácnou harmonií nadchly se právě listy naše nad faktem, že zástupcové čeští i němečtí z království Českého odešli z ústřední komise pro revisi daně pozemkové, když byl zamítnut jejich návrh, aby při chystané slevě daně této sleveno bylo v Čechách z kontingentu 11·5 mil. zl. něco přes $\frac{3}{4}$ mil. zl. a přijata sleva přes $\frac{1}{2}$ mil. zl. A ovšem chvála neobyčejná byla vzdána velkosta kářům a konsortům, že rázně zastali se zájmů království Českého. Co znamená však rozdíl $\frac{1}{4}$ milionu zlatých na kontingentu $11\frac{1}{2}$ mil. pro téměř 99% poplatníků daně pozemkové s ročním předpisem od 1 do 100 zl.? U massy poplatnictva několik krejcarů ročně, ale ovšem jest citelnější pro ty, kdož ze svých velkostatků platí sta a tisíce.

S letní dobou dostavují se sjezdy: řemeslnický v Opočně, „všeobecný rakouský sjezd mlynářský" ve Vídni. Na obou známé věci: tam resoluce pro všelijaké zákonné šraňky, jimiž by spotřebitelstvo bylo vydáno v šanc ziskuchtivosti, technické opozdilosti a obchodnické neobratnosti malovýrobcův, zde resoluce pro zrušení celního a obchodního svazku s Uhrami a zřízení vnitřní celní čáry pro zboží, z jedné poloviny říše do druhé přecházející.

Mezi oběma sjezdy jest jakýsi paralelism. Řemeslo se udrží, kde technicky nebo kupecky vedle velkovýroby nebo obchodního velkokapitálu života jest schopno; ale i v těch oborech zanikne jednotlivec, který osobně za mnoho nestojí. V oborech k zániku odsouzených žádné zákonodárství není s to, aby je naproti přemoci kapitálu ochránilo — tím méně, druží-li se k slabosti kapitálové i neumělost technická a netečnost kupecká. A s obojím vypadá to u veliké části řemeslnictva bídně, velice bídně.

Ale přes to volá se vždy hlasitěji po opatřeních, která nemohou prospěti naříkajícím, ale uškoditi ostatním.

A mlynáři? Slyšíme-li neustálé stesky na uherskou mouku a hlasy po tak dalekosáhlých změnách v našich hospodářských poměrech k Uhrům, maně se ptáme: kam se děje veškeré naše obilí, jehož přece u nás urodí se do milionů metr. centů ročně, při vždy intensivnějším hospodaření a vždy větším zabírání půdy k osevu (plocha osázená cukrovkou činí jen 5—6% veškeré orné půdy), kam děje se ten značný dovoz obilí uherského i zahraničního? Všechno se u nás semele, i přes značný dovoz mouky uherské semílají mlynáři v Čechách daleko větší kvantum obilí, než kdykoliv dříve před konkurencí mouky uherské. Avšak rozdělení tohoto kvanta jest jiné než bylo dříve — parní velkomlýny strhují z něho na sebe vždy více a na malé zbývá vždy méně — zde na vlastní půdě naší zuří boj, boj velkých proti malým tak přesně vyznačený, jako v málokterém oboru. Ale velcí volají: ne my, to ti za Litavou. Zřiďme však celní šraňky a malých bude ubývati potom jako dnes a jako již před 20—30 lety.

Právě jako s pivovary: výroba piva stoupá, počet pivovarů se zmenšuje.

Právě byla uveřejněna data o těžbě severočeského uhlí hnědého v roce 1896. Těžení opětně stouplo a sice o $5^3/_4$ milionů metr. centů, obnášejíc úhrnem loňského roku 152·96 milionů metr. centů v ceně $25^1/_4$ milionů zlatých. V roce 1861 vytěžilo se hnědého uhlí v severních Čechách jen za 1 milion zl. Tuzemská spotřeba obnáší 51·8% těžby; ostatek vyváží se za hranice a nasycuje průmysl saský — denně se tam skládá 1000 vagonů českého uhlí, Drážďany samy spotřebovaly ho ročně 5·9 milionů, Děvín 5·5 mil., Praha jen 4·2 mil., Plzeň jen 1·5 mil. metr. ctů. Ovšem má uhlí severočeské k své dopravě do Německa mohutnou vodní dráhu labskou — jedině v Ústí n. L. bylo naloženo loni přes $17^1/_2$ mil. metr. ctů hnědého uhlí k exportu do Německa, v Rozbělesích $4^1/_2$ mil. atd., kdežto my na úpravu svých řek dosud marně čekáme.

Průměrný výkon jednoho dělníka byl loni v revíru loketsko-falknovském 4170 metr. ctů, v teplicko-mosteckém 5690 metr. ctů.

V Praze založen byl spolek velkoprůmyslníků, českých i německých, ke společnému hájení zájmů a ústřední jednota rakouských velkoprůmyslníků ve Vídni žádá vládu, aby rychle provedla usnesení parlamentu v příčině zřízení průmyslnického sboru poradního.

Průmyslnické sbory poradní byly průvodčími merkantilismu. Vládní aparát, který vší mocí, často na úkor nejčetnějšího stavu rolnického, pečoval o vypěstění velkoprůmyslu, zejmena exportního a za tím cílem i uměle tvořil podmínky rozvoje a zasahoval pronikavým reglementováním u veškeré poměry hospodářské, zvlášť průmyslové a obchodní, potřeboval orgánů, za jichž spolupůsobení by předpisy své upravoval a vydával. V Čechách už 1705 zřízena „komerční deputace“ a během času několikrát překřtěna, až Marie Terezie zřídila zcentralisované „komerční direktorium“ pro celou říši. Nyní existují poradní sbory průmyslnické i obchodní v Italii, Francii, Belgii, Španělsku, druhdy vedle obchodních komor, které majíce zastupovati veškerý průmysl, obchod i dopravu jakožto celek

a majíce již docela povahu veřejných úřadů nemohou za interessy jednotlivé skupiny hospodářské vystupovati s takovou energií, leckdy vlastně bezohledností, jako pouhé spolky a poradní sbory velkoprůmyslnické.

Rakouský sbor průmyslnický má sestávati z 36 členů, jmenovaných resp. navržených po třetině vládou, obchodními komorami a organisacemi průmyslnickými.

Máme již státní železniční radu, zemské železniční rady, máme již poradní sbor celní, pojišťovací, poradní sbor pro daně spotřební, pro podporování malých živností, pro průmyslové vyučování, bude dále zemská rada živnostenská, bude i poradní sbor průmyslnický — radů a rad tedy více než je zdrávo. A přece naříká se na špatné zákony, ačkoliv prošly poradními sbory, anketami, komisemi parlamentními, plenární schůzí atd. atd.

Ve Francii přikročují k dalšímu zdokonalení dopravy vodní. Poznání významu vodních cest pro obchod, průmysl i zemědělství přimělo vládu francouzskou zrušiti zákonem z 30. února 1880 veškeré dávky na státních vodních cestách vnitrozemských vybírané, čímž vodní doprava vnitrozemská stoupla z 2007 mil. *km* r. 1880 na 3760 mil *km* v r. 1895. Z výhody této měly však prospěch toliko východ a sever Francie, kdežto na jihozápadě, kde dva veliké průplavy soukromé, Canal du Midi mezi Cette a Toulouse a pobočný kanál ke Garonně od Toulouse k Bordeaux v úhrnné délce 42 *km* spojují moře středozemní s oceánem atlantickým, byla doprava průplavní pořád stížena nepoměrnými dávkami, tím většími, ježto oba průplavy nalézaly se jednak ve vlastnictví, jednak v pachtu konkurující jižní dráhy francouzské. Jelikož následkem toho doprava po nich neustále klesala a stesky obyvatelstva jižních okresů na těžká břemena transportní se množily, uzavřela vláda se společnostmi súčastněnými smlouvy, že od 1. července 1898 přejdou oba průplavy ve vlastnictví státu. V rukou jednotlivců a korporací zůstane pak již jen málo průplavů francouzských.

Světový kongres poštovní ve Washingtoně skončil svá jednání 15. min. m. Do světového spolku poštovního byla přijata Korea, Čína slíbila, že provede regulace spolku, jakmile poštovnictví její s dostatek bude reorganisováno. Podmínky pro vzájemné súčtování poplatků průvozních byly značně sníženy, pro poštovní známky stejné hodnoty byl přijat projekt stejných barev, návrh na zavedení jednotné světové známky poštovní byl — hlavně pro různost jednotlivých systémů měnných — zamítnut. Předměty přírodovědecké — zvířata sušené rostliny a geologická specimina — budou přijímány jako vzorky; vzorky zboží bez ceny přijímají se do 350 gr.

Nová konvence vejde v platnost 1. lednem 1899. Příští kongres bude v únoru 1903 v Římě. *S.*

Rozhledy sociální.

Stávka zemědělského dělnictva v Uhrách — Příčiny agrarního socialismu uherského — Historia vitae magistra — Vládní opatření — Hnutí v Sedmihradsku, Chorvatsku a Slavonsku — Národnostní organisace sociální demokracie v Rakousku — Stanovisko vídeňského sjezdu k organisacím svépomocným — Český denník dělnický — Stravovny a poplavárny v Praze — Reforma stavebního řádu — Osmý evangelicko-sociální kongres v Lipsku — Boj proti sociálním snahám v Německu — Ženské inspektorky tovární v Hesensku — Normální den pracovní v Rusku — Stávka strojníků anglických — Pracovní ministerstvo ve Francii.

Pozornost poutá se především ku stávce ženců v Uhrách. Kdežto ve všech ostatních státech socialism zasáhl hlavně dělnictvo průmyslové a roztříšťoval se o konservativnost rolníka i dělníka zemědělského, v Uhrách ohniskem socialismu je právě dělnictvo venkovské a hnutí dělnictva průmyslového zjevně, zdá se, že slábne.

Agrární socialism je specialitou mladého státu uherského, vzniklou ze zvláštních poměrů majetkových uherské nížiny. Jsou celé nadmíru lidnaté obce, jejichž obyvatelé nenazývají kromě domků a nepatrných zahrádek ani píď půdy svým vlastnictvím a jež kol dokola sevřeny jsou latifundiemi, náležejícími velmožům, mrtvé ruce, státu. Kde půda byla propachtována, zavazovali majitelé pachtýře k dávkám a službám, které měly úplně povahu i jméno starých robot. Pachtovné jest převysoké, berně jsou rozděleny nepřiměřeně, správa úřední k lidu nešetrná, až surová, nespolehlivá, podplatná, strannická. Veškeré poměry připomínají staré doby poddanské.

Dříve dělník vydělal ve žních chleba na celý rok, nyní pro užívání strojů atd. práce dokoná se mnohem rychleji a s menším počtem sil. Průmyslového zaměstnání zde není, práce při regulaci řek byly před několika lety skončeny.

Jaký div, že bída, rostoucí s přibýváním počtu obyvatelstva, přeplněné byty, útisk úřadů a historická náklonnost lidu k odboji způsobily v posledních letech obrat, který majitele i pachtýře velkostatků naplňuje úžasem. Dříve ženci kol sv. Jiří ke práci za 14—15. díl žně se najali a přesně o Petru a Pavlu k ní se dostavili. Byli-li s podílem na žni nespokojeni, odebral se náčelník party k statkáři a prosil co nejpokorněji o zlepšení. Když jim, třeba jen částečně, bylo vyhověno, dělníci s dvojnásobnou pílí a horlivostí pustili se do práce.

Od let 1890—1891 datuje se změna. Bída naučila dělnictvo přemýšleti o svém postavení, důrazná propaganda socialismu průmyslovým dělnictvem podnítila dělnictvo polní k zakládání spolků, besed čtenářských a vzdělávacích. Dělnictvo vystupovalo sebevědoměji, již r. 1891 chtělo

slaviti první máj a když jim to politické úřady zakázaly, vypukly v Orosháze první bouře, které končily povoláním vojska, střelbou z manlicherovek a mnoha mrtvými i raněnými, z nichž zvláště mnoho bylo žen.

O tři léta později vypukla nová bouře v Höd-Mezö-Vásárhely, kde rolnické obyvatelstvo teprv od husarů s námahou bylo rozptýleno.

Vidíme, že státní moc, v Uhrách jako jinde, koncem stol. 19. jako v stoletích 16—18. a ještě dříve, místo prozkoumání poměrů a nápravy vad užívá pohodlné retorse krví a železem. Kolik povstání selských bylo krvavě potlačeno, než byly učiněny i jen první kroky k úlevě panských útisků a dokonce než bylo odstraněno poddanství a nevolnictví — ale na sklonku století 19. táž praxe nemyslícího státu, leda že na místo šibenic a žhavých stolců a korun pro selské krále máme opakovačky vojska a moderní trestnice.

Naproti dělnictvu čtoucímu a se sdružujícímu vyhrabány staré zbraně, nad nížinou uherskou prohlášen výminečný stav, spolky rozpuštěny, konání veřejných schůzí zakázáno, kolportáž tiskopisů ztěžována, brožury konfiskovány, z obydlí dělníků učiněn veřejný průchod, do něhož četníci ve dne v noci za nejmalichernějších záminek mohli vkročiti.

Opatření tato ovšem se osvědčila směrem právě opačným: na místo veřejné organisace nastoupila tajná, na místo veřejných shromáždění důvěrné schůzky soukromé, besedy, kde sečtělejší soudruh z časopisu nebo letáků předčítá, vykládá a rozpravu zavádí. Rozptýlené tyto schůzky nijak nelze zameziti ani kontrolovati a jimi šíří se nauky socialismu od chalupy k chalupě, od vesnice k vesnici. Důvěra v panující třídy a autority duchovní i světské zmizela úplně; dělníci nechodí do kostela, jelikož církev prý drží s pány, nevcházejí ve sňatky církevní, nýbrž jen v občanské, nedávají dětí ke křtu; za to tím větší úcty požívají soudruzi sečtělí a zejmena pronásledovaní, kteří pokládáni jsou za mučedníky, a ve všech potřebách poskytuje se soudruhovi podpora nejúčinnější.

Hnutí toto zasáhlo i sedmihradské Sekely a vniklo i do Chorvatska a Slavonska.

Takto připravené dělnictvo domáhá se zlepšení hmotného postavení i práv politických stávkou, která letos jest jenom částečná, stane se však v nejbližší budoucnosti všeobecnou. Žádají za sdělání nových smluv, nedostavují se k pracím polním a vyhledávají částečně jiná zaměstnání.

Vláda ovšem snaží se paralysovati účinky hrozící stávky dělnické tím, že v ohrožených komitátech soustřeďuje četnictvo a vojáky, aby chránili domácí nebo přespolní stávkokaze před útoky stávkujících, vláda povolává dále slovenské a rumunské dělníky do roviny na výpomoc statkářům a dle potřeby budou povoláni dělníci i z Krajiny. Dráhy musí míti pohotově vlaky, které by toto reservní dělnictvo, soustředěné ve státním — hřebčinci v Mezöhegyesi, co nejrychleji dopravili na místo potřeby. Hodlá se užiti a statkářům propůjčiti i personál státních lesů a učiní se prý pokus i s trestanci. Stoliční úřady mají všechen svůj čas věnovati vznikajícím sporům mezi statkáři a ženci, pracující dělnictvo chráněno jest sesílenými hlídkami vojenskými, kterým dány rozkazy nejpřísnější.

Dalekosáhlá opatření tato nezůstala bez účinků: jednak stávka nestala se všeobecnou a žně nebudou zničeny, jak hrozila mračna prvního okamžiku — jednak došlo k několika potyčkám mezi vojskem a dělníky s koncem krvavým.

Pokud přispěje k trvalejší nápravě zřízení odboru pro záležitosti dělnictva zemědělského v ministerstvě obchodu a slíbený zákon o úpravě poměrů tohoto dělnictva, těžko předvídati. —

Vídeňský sjezd sociálních demokratů rakouských po týdenním zasedání skončil porady, které i tentokrát vyznačovaly se vážností a věcností, i od listů liberalistických uznanou. Sjezd letošní znamená konec dosavadního principu organisačního, který chtěl bez ohledu na různosti národní konstruovati sociální demokratism rakouský — omyl to, k jehož poznání dělnictvo poměrně velice brzy dospělo. Po bývalé „rakouské“ sociální demokracii nastupuje nyní sociální demokracie česká, německá, polská, jihoslovanská, italská — každá národní sociálně-demokratická organisace jest úplně samostatná, bude míti vlastní národní sjezdy výroční a vlastní výkonný výbor, a bude samostatně spravovati své záležitosti. Sjezdy sociální demokracie z celé říše budou se konati jen vždy ob rok a budou obmezovati se jen na záležitosti, všem národním organisacím společné. Pojítkem mezi jednotlivými organisacemi národními bude společný stálý výkonný výbor, složený z delegátů výkonných výborů národních.

Naproti svépomocným organisacím hospodářským (konsumním spolkům, družstvům výrobním a pod.) ani sjezd vídeňský nevzdal se stanoviska vyčkávacího: strana odmítá prozatím veškeru zodpovědnost za vedení a správu těchto organisací. Ale právě v některých dělnických listech českých proskakuje nespokojenost s tímto usnesením, nasvědčující, že organisace kooperativní mají i po zkušenostech z let 70. u dělnictva našeho vřelé přívržence.

Dělnictvo naše sbírá horlivě na denník, jehož opravdu potřebuje. S vydáváním má se počíti již velmi brzy, fond sebraný zdá se nám však ještě nedostatečným. Lépe věru sečkati, než učiniti pokus, který by rozbil se na úskalí finančním. Nemalé obtíže bude činiti i péče o obsah — přáli bychom, aby list dělnický prospěšně lišil se od tradicionelního rázu ostatních denníků našich, ale způsobilých žurnalistů u nás vůbec jest velmi málo. —

Městská rada Pražská hodlá zříditi v Praze stravovnu. Ukázalo se, že vyloučení obce Pražské z působnosti zákona o stravovnách nebylo na prospěch obyvatelstva, ani chudinské správy obecní. Veliká část cestujících, kteří používají stravoven, obrací se do Prahy, kde doufá anebo aspoň předstírá nalézti nejsnáze zaměstnání. Protože pak v obci Pražské sprostředkování práce dosud není náležitě upraveno a zejména není tu poptaváren obecních, hledí se přespolní uchazeči, nemohouli ihned dostati zaměstnání, protlouci žebrotou. Stravovny i poptavárny obecné jsou ve vzájemném nerozdílném spojení. Chudinská správa Pražská zdá se nyní naplněna jakousi horlivostí po činech — snad se jí podaří, aspoň v některých směrech povznésti chudinství Pražské na úroveň velkoměst zahraničních. Upozorňujeme však opět na jinou naléhavou věc: opravu řádu

stavebního, jíž je v Praze potřebí ve směru sociálním právě tak jako v uměleckém. —

Od 9. do 11. června konal se v Lipsku osmý evangelickosociální kongres. V prvních letech, 1890—1895, skvěly se kongresy přítomností ministrů a generálních superintendentů, vládních a konsistorních presidentů a radů atd. — letos, kdy nesvítí již slunko přízně s hůry, našel kongres zavřeny dvéře kostelů, v nichž jednání po starém zvyku službami božími mělo býti zahájeno — korporaci, v níž přes polovic členů neděli co neděli doma s kazatelny káže — úřady státní i obecní na pozvání ke kongresu většinou ani neodpověděly, „špičky společnosti" pak je odmítly.

Přes tyto zjevné známky vládní i společenské nepřízně, přes nebezpečí podezřívání a ohrožení existence shromáždilo se v Lipsku na 800—1000 osob z tříd inteligentních a měšťáckých, vyznávajících nutnost reform sociálních a napomáhajících dle možnosti sociálnímu pokroku, bez vlastního programu v otázce dělnické.

Jednáno bylo hlavně o vlastnictví z křesťanského stanoviska (prof. Wendt: křesťanství nepředpisuje vůbec určité ekonomické formy vlastnictví, nýbrž vyžaduje toliko šlechetné smýšlení, aby každé formy vlastnictví užíváno bylo šlechetně, slušně, počestně a prospěšně), o Německu jako státě průmyslovém (dr. Oldenberg: průmysl, zejm. exportní, bude jednou hrobem Německa, nevrátí-li se k agrární formě státní a hospodářské), o pojmu a pohybu středního stavu (prof. Schmoller: od r. 1850 vítězí moderní technika a velkovýroba, dělnický stav, rolnický i průmyslový, nabývá vždy většího významu; avšak malé rolnictvo a v některých oborech i řemeslnictvo udržuje se, a nový střední stav vzniká ve vyšším správním personálu velkopodniků a v lépe placené části dělnictva).

Boj proti snahám sociálním v Německu se strany úřadů, junkerů v parlamentě a jejich nohsledů v časopisech pokračuje. Professoři Delbrück, Schmoller a Wagner viděli se nuceny veřejným listem žádati svého kolegu Hinschia, zástupce berlínské university v parlamentě, aby přednesl jejich ohražení proti nesprávnému osočování krále Stumma, studentstvo v Berlíně protestovalo na veřejné schůzi proti obmezování vol nosti vědy a poručníkování rektorovu.

V Hessensku budou od příští periody rozpočtové ustanoveny dvě ženské tovární inspektorky, jakožto asistentky obou hesenských dozorčích úřadů továrních. Dozorčí působnost jejich bude se prozatím obmezovati na zcela specielní obory, ženské práce se týkající, a na závody, v nichž výhradně dělnice jsou zaměstnány. Budou to první ženské inspektorky v Německu. U nás ovšem ani obrazy loňské ankety ženské nepřiměly vládu, aby o zavedení inspektorek i jen vážně přemýšlela.

V Rusku zaveden byl právě normální den pracovní pro dělnictvo všech továren, dolů a železničních dílen, a sice pracuje-li dělník pouze ve dne, nesmí pracovní doba převyšovati $11\frac{1}{2}$ hodin, pracuje-li, třebas jen na krátko, i v noci, 10 hodin. Pro tytéž dělníky zakázána jest práce v nedělích a mimo to o 14 svátcích v roce. Vláda smí jednak pro nutné případy povoliti úlevy, jednak pro obory a práce zvlášť zdraví škodlivé,

určiti ještě kratší maximální dobu pracovní. Zákon vejde v život 1. lednem 1898, vláda smí jej pro jednotlivé obvody nebo podniky ještě dříve zavésti.

Ruskému dělnictvu, jehož pracovní doba obnášela dosud v průměru 12 — 13 hodin a pro velikou část jeho 14 — 16 hodin denně, přináší zákon tento úlevu dosahu nesmírného.

V Anglii vypukla veliká stávka strojnická. Již koncem 1895 počalo napjetí, když dělnictvo oboru železářského, strojnického a loďařského podalo žádost za zvýšení mzdy; spor uklizen dohodnutím, pro dělnictvo z části úspěšným. Letos odborově organisované dělnictvo strojnické dohodlo se na požadavku zkrácení doby pracovní z 54 na 48 hodin týdně, bez jakéhokoliv zmenšení mzdy. Poněvadž doba pokládána za příznivou ke stávce, vystoupilo 3. t. m. prvních 3000 strojníků z práce a v odvetu vypověděly některé strojírny 25% svého dělnictva a sdružení zaměstnavatelů hodlá vypověděti i další dělnictvo, neustoupí-li dělnictvo od svého požadavku. Zároveň jedná se o zjednání dělnictva z ciziny.

Ve Francii bude k návrhu socialistického poslance Vaillanta zřízeno zvláštní ministerstvo pracovní. *V.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Dům „U tonoucí hvězdy". Z pamětí neznámého. Napsal Julius Zeyer. Kniha tato, jež vyšla v Šimáčkově Kabinetní knihovně, je zcela jiného rázu než Amparo a jiné povídky Zeyerovy, o kterých nedávno jsem se zde zmiňoval. Kniha rozhodně zajímavá. „Vleče tě anděl či démon, ó lidská myšlénko, ó lidský ideále? Zanikneš v nic či porosteš do nebes? Nebesa ti nestačí a neobsáhnou tebe! . . . Avšak žel, kdybys přec jen zanikla a kdyby pusté nic bylo cílem tvým . . ." „Pracuj," řekl jsem si tiše, „pracuj, jako tam ti dělníci. Konají každý svůj úkol a nerozjímají o celku, který nebyli navrhli a za nějž nejsou zodpovědni." Autora zkrátka trápí záhada života. Proč žijeme, co jednou bude z všeho života, je-li Bůh, jaký Bůh . . .?" — metafysické otázky! A bližší otázky: jak to, že žijeme dobře a špatně, zločinně a nezločinně, v čem štěstí, v čem neštěstí!

Od Zeyera těžko čekat, že by všechny tyto otázky zkoumal na reelném životě. A přec o ten běžný život jde. K čemu ten život, jaká jeho záhada? Cítil, že je nucen alespoň příbližně dáti svým myšlénkám formuli běžného života. Dal tedy, ale zeyrovsky. Neuchýlil se sice ani do Číny neb Japonska, ani do dávných dob, přece však do Paříže, kde vyhledal si Slováka Rojka, člověka, jenž o všechny ty záhady rozbíjel si křídla. Sestrojil romantickou historii, do níž přimísil dávku okkultismu, vlastně načrtl několik malých románků a pokryl je společnou střechou domu „U tonoucí hvězdy". Nelze mluvit o nějakém jednotném díle, také nelze říci, že by se knihou otevřel výhled na ty záhady životní — na ty záhady víc jakoby jen ukázáno, ty životní myšlénky víc jen aforisticky nadhozeny. Ale při tom kniha má svůj ráz, své ovzduší, do něhož zapadneš, jakmile se dáš do čtení — a konečně nebýt zeyrovského romantismu, v Rajkovi dost a dost bys nalezl z dnešního dekadentismu, ba, víc než v knížkách těch, kdož dekadentismem jen koketují.

V knize vysloven také autorův názor o realismu. „Myslíte," dí, „pod realismem, pravdu v umění, jakoby teprve naši moderní realisté ji tam byli uvedli. Hleďte jen dobře na tu sochu sv. Františka; tu ukazuje se nám rozdíl mezi těmi dvěma dobami. Moderní škola, aspoň ti z ní, kteří nejvíce heslem házejí, myslí jen na pravdu v provedení předmětu jakéhokoli. Ti velcí mistři neměli hesel, ale nazírali bezprostředně a jednalo se jim především o to, je-li to, co tvořiti chtěli, také dosti vynikající nad povrch, neb prostě řečeno, stojí-li ten předmět za to, by byl utvořen. Většina těch běžných výtvorů nyní v módě jsoucích za to ne-

stojí. Co autoři jejich pozorují tak podrobně, nemůže vlastně nikoho valně zajímat." Do značné míry pravda, avšak Zeyer sám jinde praví: „Člověk každý je konečně zajímavý, totiž tenkráte, vniknem-li do jeho nejvlastnějšího nitra, hluboce."

A rozumí se, že při realismu také se nejedná o jeho heslo a hesla, ale o to, co dovedl a co tvoří.

Nedělní povídky K. M. Čapka (nakladatel F. Topič) jsou kontrastem knihy Zeyerovy. Několik figurek, několik příběhů z všedního života, plod asi toho realismu, proti němuž čelí citovaná slova Zeyerovy práce. Čapkovi pak víc běží o zachycení vnějšku líčených figurek a pomáhá si tu hlavně dialogem. Ale v nápodobě zachází často dále, než radno. Zvláštního umění v těchto povídkách není, ale směr jejich celkem je dobrý.

Podobného rázu, jenže jiného ovzduší je kniha Stanislava Jarkovského, vyšlá v Libuši pod názvem „Dcera professorova a jiné povídky". Autor vložil tu šlehy na ztrnulý vychovatelský a byrokratický systém našich středních škol, systém, jímž trpí žáci i profesoři.

Sem také náleží Raisovy povídky „Za světem", ale o Raisovi zmíním se obšírněji příště při referátu o jeho knize Pantáta Bezoušek.

Ve veršovnické produkci přinesla nedávná doba druhé vydání „Padajících hvězd" Jaroslava Kvapila. Nakladatel J. Otto. Zajímavý je úvod věnovaný Jaroslavu Vrchlickému, pročež jej opakuji: „Vydávaje za osm let knihu svého debutu podruhé," praví autor, „nemohu nenapsat jména Tvého v čelo nového vydání. Neboť tenkráte, počátkem roku 1889, byl jsem ještě neznámým začátečníkem, jejž vítala celá kritika jako bouřliváčka něčeho drze exotického — a pouze Ty's to byl, jenž stanul celou velikostí svého díla i jména svého nad mým debutem. A nejinak Jsi uvedl do světa i můj „Růžový keř" za dvě léta další, ačkoli Ti za to kynul pramalý souhlas všeho současného. Kdož přišli rovnou za mnou, šeredně se Ti poděkovali za první slova pochopení pro nové tóny v české poesii a za to, že's právě při nechápaném tehdy slově „dekadence" uhájil — první a jediný — volnost básnického projevu v celé šíři její. S dvojnásobnou radostí vydávám podruhé „Padající hvězdy", protože jimi mohu připomenouti dnešním bojům Tebe, jenom Tebe — —" atd. atd. Myslím, že by bylo v zájmu samého básníka, uvarovati se podobných úvodů. Jednak je to příliš staromodní — a jak srovnat nové tóny s nenovými frasemi? — jednak nevidím zvláštní zásluhy v tom prvenství, které si reklamuje básník. Konečně, když jsem přečetl jeho Padající hvězdy, nalezl jsem tam na začátečníka jistě velmi obratné, plné verše, nejednu dost hezkou báseň, ale těch nových tónů ne právě mnoho a ještě méně čeho bouřliváčského a drze exotického. Naopak uhlazená knížka! A pak vždy víc platí mně u básníka nové myšlénky, než nové tóny. Prorok — básník!

Ovšem ti, kdož vzývají nové tóny, míní jinak.

„Strhněme přec jednou falešné masky
těm stupidním mozkům morálných (a snad také cudných!) rádců

a v Života lávu se vrhněme v plné své vášnivé síle,
hotovi dopít až na dno horkou tu číši opojné Rozkoše —
A pak ať v strnulý sloup se obrátí naše smyslné oči — — —“
(Fr. B. Švejda: Rozstříklé barvy.)

Také zástupce nových tónů, jak v knížce jeho básní lze se přesvědčit. Fr. B. Švejda ve své sbírce „Rozstříklé barvy“ koketuje smyslností, spleenem, smrtí. Je to sice jen koketování, avšak zdraví mladé generace se tím neukazuje. To není „umdlená duše“ — ale nakažené mladé srdce.

Mnohem příjemněji proti těmto veršům působí básně F. Pečinky Dojmy z Paky. F. Pečinka je básník-krajinář. Tu otázka však! Není v tom jisté nebezpečí pro básníka, vrhnout se jen na krajinomalbu — je možné být výhradně krajinomalířem veršem jako krajinomalířem štětcem? F. Pečinka již druhou svou knížkou pokouší se o cosi podobného. Tu tam některou krajinku, náladu krajinky vystihl dobře, ale celkový dojem knížky je poněkud jednotvárný a mdlý. Básník také musel by být skutečně výtečným krajinářem, aby plně naladil a aby dalo se rozumět „duši“ kraje pouze po malířsku, jak to asi také ve svém úvodě myslil.

Mám zde ještě dvě knihy básní zástupců starší generace: V zimním slunci od Jos. V. Sládka a Zpěvy knížecí Františka Kvapila. Obě vyšly v Salonní bibliothéce Ottově.

„Jest člověk ve své mysli v různém čase
jak bříza, která ve skaliska nahá
se zachytla a úpalem když sprahá
kol každá travka, ona zelená se — —“

počíná J. V. Sládek svou knihu. Již z těchto veršů vidět básníka uplynulé doby. „Stárnem brachu ...“ Lze být ovšem někdy hodně dlouho mladým, ale ne každý dovede. V knize zachyceny i jisté sociální sujety, pojetí však je jaksi mdlé.

O Zpěvech knížecích praví autor v poznámkách, že asi k polovici básní v knize obsažených užil motivů, jichž mu poskytly národní ruské pověsti o kyjevském knížeti Vladimírovi a ruských bohatýrech vůbec a že při spracování počínal si zcela svobodně, nespokojuje se pouhou parafrasí starých zkazek, ani nechtěje napodobiti formy ruských národních zpěvů. Tedy snad ducha však, t. j. vystihnout! Podařilo se? *Z.*

Nové spisy. Max Schneidewin, *Die antike Humanität.* Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1897. 12 mk. Kniha podává méně než titul oznamuje: pojem humanity římské za doby Ciceronovy. Autor je obdivovatelem Cicerona. — Nirwana, Eine Studie zur Vorgeschichte des *Buddhismus* von Joseph Dahlmann. 1896. — Fr. Kretzschmar, *Die Irrenfrage* am Ausgange des XIX. Jahrhunderts. Eine Einführung in das Studium der Irrenfrage für alle Gebildeten. I. Theil: Die Irrenfrage vom allgemeinen und kulturhistorischen Standpunkt. 1896. 3·50 mk. — *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte.* Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Oesterreich-Ungarn. Unter Mitwirkung hervor-

ragender Fachgenossen von Dr. J. W. Nagel und Jakob Zeidler. 1897. — Weber, Pfr. Dr. Ferd., *Jüdische Theologie, auf Grund des Talmud* und verwandter Schriften gemeinfasslich dargestellt. Nach des Verfassers Tode herausgegeben von Franz Delitzsch und Georg Schnedermann. 2. verb. Aufl. 1897. 8 mk. — Jules Legras, *Henri Heine*, Poète. Paris, 1897. — Adolf Bartels, *Die deutsche Dichtung der Gegenwart*. Leipzig. 1897. — Remy de-Gourmont, *Le livre des masques*. Paris, 1896. — Gustav Körting, *Handbuch der romanischen Philologie*. (Gekürzte Neubearbeitung der „Encyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie"). 1897. 10 mk. — *Jahresberichte über das höhere Schulwesen*, herausgegeben von Conrad Rethwisch, X. Jahrgang: 1895. 1896. 13 mk. — Friedrich Jodl, *Lehrbuch der Psychologie*. 1896. 12 mk. — Bolko Stern, *Aegyptische Kulturgeschichte*. Mit zahlreichen Illustrationen von A. Schmidt und vom Verf. Band I: Alterthum. 1896. 8 mk. — Georg Bühler, *Indische Palaeographie* von ca. 350 a. Chr. — ca. 1300 p. Chr. (Grundriss der indoarischen Philologie und Altertumskunde, unter Mitwirkung von A. Baines, R. G. Bhandarkar, M. Bloomfield etc. herausgegeben von Georg Bühler 1. Bd., 11. H.) 1896. 15 mk. — Hilty C., *Glück*. 2 svazečky této výtečné knihy vycházejí v nových a nových vydáních. Svazek po 3 mk. — Aug. Sabatier, *Esquisse d'une philosophie de la religion* d'après la psychologie et l'histoire. 1897. 6 mk. — O. Zöckler, *Askese und Mönchthum*. 2. vyd. I. sv. 1897. 5 mk. — M. Friedländer, *Das Judenthum in der vorschriftlichen griechischen Welt*. 1897. — *Early Essays by John Stuart Mill*. Selected from the Original Sources by J. W. M. Gibbs. 1897. — F. W. Arnold, *The Preaching of Islam*. 1897. — Georg Kaufmann, *Die Geschichte der deutschen Universitäten*. II. Band: Entstehung und Entwickelung der deutschen Universitäten bis zum Ausgang des Mittelalters. 1896. 12 mk. — K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* von Justinian bis zum Ende des oström. Reiches (527—1453). 2. vydání. 1897, 24 mk. — *Německo-česká terminologie úřední a právnická*. Příruční slovník pro soudy, úřady politické, finanční, poštovní, dopravní, účetní a vůbec pro úřady státní i samosprávné, jakož i pro soukromou potřebu ve styku s úřady. Za pomoci četných odborníků sestavili JUDr. K. Kadlec a JUDr. K. Heller. Seš. 1., 24 kr. — Jean Bourlier, *Les Tchèques* et la Bohème contemporaine, 1897. Na 263 stranách se tu Francouzům podává poučení o nás Češích, poučení sice přátelské, ale svou chvatností a skutečnou neznalostí věci málo nám prospěšné. Kniha je jen další doklad, co se u nás nedělá. — M. Zdziechowského velikého díla *Byron i Jego Wiek* vyšel právě 2. svazek o 686 str.: byronism český, ruský, polský. — *Narodna misao*. Za ujedinjenu hrvatsku i srpsku akademsku omladinu izdali: Jovan P. Banjanin, Milan Kostić, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazzura, Svetozar Pribićević. Záhřeb 1897. — *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven* von Stanislaus Ciszewski. 1897. (Je to část většího díla.)

Otakar Josek, **Kterak sestrojujeme si představu budoucnosti?** Výroční zpráva c. k. gymn. v Písku 1895 a 1896; 8°, stran 28 a 28.

Správně spis. vysvětluje vznik ponětí budoucnosti z uvědomění si posloupnosti členů řady utkvělé, která se nanovo vybavuje a správně

zakládá výklad o sestrojování si představy budoucích dějů na shodě vybavující se řady představ s řadou vjemů, tedy obraznosti se skutečností. Schéma pro tento postup vzato jest z theorie herbartovské a spis. nerozumuje o něm, aby výklad nějak vědecky pověřil anebo nově utvářil; nýbrž jemu běží o to, aby co nejvíce jevů skutečného dějství duševního pod toto schéma podřadil a tím vysvětlil. Po této stránce podařilo se mu podati rozpravu zajímavou a poučnou zvláště žákům, kteří seznámili se se základy psychologické theorie. Sneseno tu mnoho příkladů a dokladů z literatury zvláště básnické, dotčeno se mnohých otázek duševního vývoje a třeba nezodpovídány úplně, podány pokyny, z nichž naučí se žák na mnohý úkaz pohlížeti kritičtěji a filosofičtěji. Sloh je vzletný; chtěl-li však tou vzletností spis. učiniti výklad populárním, tož by bylo dobře bývalo se uskrovniti; neboť zdá se, že právě ta úmyslně vyhledávaná vzletnost výrazu míjí se jednak se srozumitelností, jednak s přehledností a jednoduchostí, což jsou nezbytné požadavky výkladu populárního.

Několik věcných poznámek. Dle str. 8. soudí spis., že rozlišení minulosti na bližší a vzdálenější (dojmy *b* a *k* oba minulé, *b* však bylo dřív než *k*) zakládá se na menší jasnosti dojmu dřívějšího. Avšak jasnost dojmů minulých je stejná, chceme li a smíme-li tohoto výrazu užiti o dojmu nejsoucím ve vědomí; vybavených pak dojmů je rovněž stejná a nemůže zakládati rozdíl posloupnosti. Jediný rozdíl je mezi dojmem vybaveným a vjemem, od něhož vzniká uvědomění si minulosti t. j. že jsem onen dojem již měl. Že některé dojmy byly dříve než jiné a, že je klademe dále do minulosti, zakládá se jenom na vědomí posloupnosti členů jedné, určité řady. Spisovatelův výklad vyplývá z Herbartova pojetí představy a je důkazem nesprávnosti jeho. Správněji dí na str. 9. o umísťování představ v budoucnosti: „přenáším tuto seznanou posloupnost i do budoucnosti.“ Odstavec C: Povšechná povaha předvídání dle rázu minulosti, měla býti spojena s následující D: Předvídání naivní, pošlé ze subjektivnosti appercepce zjevů; neboť odstavec C obsahuje tvrzení, jež teprve v následujícím dojdou pravého objasnění. Tak na př. str. 11.: dí se, že schopnost předvídati záleží na množství rozlišených řad v duši. Ovšem, schopnost předvídati pravděpodobně (objektivně), jak se potom vykládá v D. Avšak schopnost předvídati vůbec je nezávislá od množství řad, nýbrž od utkvělosti třeba jedné řady. Podle ní posuzuje a předvídá člověk se stejnou důvěrou jako ten, kdo má řad více; ba mnohdy je množství řad překážkou dověrného předvídání, ježto vtane tu na mysl více možností! I o tom je později správněji promluveno. Totéž platí o výkladě o tajemnosti budoucna (str. 14) a bázně před ní. Výklad ten dojde doplnění rovněž v odstavci D a na tomto místě neuspokojí. Výklad víry v orakula není také uspokojivý, poněvadž není přihlédnuto k mythologickému jejich významu. Nepostačí říci: „Rozmanitost zájmů . . . vysvětluje, proč každý jinou záhadou budoucnosti se obírá“ a k tomu hned přidati: „Ve všech těchto a podobných případech probouzela se záhy v člověku jakási tucha, že mezi úkazy přítomnými a budoucími jest nějaká, třeba tajemná dosud souvislost. Tato tucha zrodila víru v orakula.“ Tato tucha jest jedním činitelem, ale druhým

jest víra, že bohové budoucnost znají, že ji mohou projeviti, že je člověk může k projevu pohnouti. Tento náboženský moment je hlavní věcí a zůstává spisovatelovým psychologickým schématem nevysvětlen.

Při výkladě styku představy budoucnosti s citem očekávání opakují se mnohé věci z výkladu o tušení a nepochopuji vůbec, proč tyto dva city od sebe jsou odděleny. *Kí.*

Riotaro Hata, **Gedanken eines Japaners über die Frauen, insbesondere die japanischen.** 1896. 2·25 mk.

Nepříliš zajímavá kniha vídeňského sekretáře japonského poselstva; předeslána je předmluva ředitele šlechtického ústavu dívčího v Tokio pana S. Nyšimury. Autor je pro částečnou evropeisaci, zejmena zavrhuje předčasné sňatky a píše proti mnohoženství. Očekává od reformované výchovy, že japonské matky vychovají Japonsku zdatné syny a že se civilisace japonská „ještě dále rozšíří než-li evropejská“. Základem moderní výchovy má zůstat ethika konfucianská.

ZPRÁVY.

Druhé divadlo v Praze. Pan J. Kuffner Národními Listy rozeslal dotazníky a obdržel 4498 lístků, z nichž 3439 hlasů bylo pro divadlo samostatné. Divadelní referent Času vhodně upozorňuje, že neběží v prvé řadě o stavbu divadla, nýbrž o to, jak prospět umění hereckému: na každý způsob tomuto umění více prospěje divadlo samostatné, na správě Nár. divadla nezávislé.

Počet škol u nás a jinde. Jak má Rakousko u porovnání k jiným zemím opatřeno své školství, vysvítá z následujícího přehledu: Rakousko (bez Uherska) čítá 42,580.000 obyvatelů a má 17.735 obecných a 472 měšťanských škol. Přijde tedy na každých 100.000 obyvatelů 74 škol, čili jedna škola na 1350 obyvatelů. V ohledu tom nacházíme se mezi nejnepříznivěji opatřenými státy. V soustátí americkém přijde jedna škola na 210 obyvatelů, v Norsku na 270 obyvatelů, ve Švýcarsku na 366 obyvatelů, ve Švédsku na 443, ve Francii na 473, v Italii na 546, ve Španělsku na 560, v Lucembursku na 624, v Dánsku na 727, v Německu (říše) na 826, v Portugalsku na 848, v Nizozemí na 1015, v Belgii na 1070, ve Velké Britanii na 1203, v Řecku na 1245, v Rakousku na 1350, v Rumunsku na 1754, v Bulharsku na 1784, v Rusku na 2196, v Srbsku na 3112 obyvatelů. (Česká Stráž.)

Poslanecké diety v jednotlivých zemích jsou rozmanity; v Anglii, Německu a Španělích neplatí se poslancům diet žádných. Nejvyšší diety dávají ve Francii, kde každý poslanec dostává ročně 4000 zl. a má volnou jízdu I. třídou na všech železnicích. Dále v Uhrách se platí ročně 2400 zl. a asi 800 zl. příbytečného a poskytuje se snížená cena jízdného na státních drahách. Členové druhé komory v Hollandsku dostávají 1200 zl. ročně a náhradu na cestovné. Pokud se týká Řecka, platí se tam 840 zl. za řádné a 534 za mimořádné zasedání. Ve Švédsku dostává se členům dolní sněmovny 798 zl. za sezonu a za každý neomluvený den se jim odpočítává 7 zl., ale poskytuje se náhrada za cestovné. Členům parlamentu v Belgii, kteří bydlí v Bruselu, neplatí se diet žádných, kdežto poslanci venkovští měsíčně dostávají 192 zl. náhrady. Ostatní státy poskytují pouze placení denní: Rumunsko 12 zl. a volnou jízdu železnicí a poštou; Cislajtanie 10 zl. a výlohy cestovné; Bulharsko a Švýcary 9 zl. 60 kr. a jízdné; Prusko 9 zl.; Portugalsko 9 zl. a cestovné; Sasko a Badensko 7 zl. 20 kr., Hesensko 5 zl. 40 kr. venkovským poslancům a výlohy cestovné; Bavory 6 zl. venkovským poslancům a volnou jízdu

státními drahami; Wirtembersko 5 zl. 70 kr. a jízdné; Sasko-Kobursko-Gothsko 3 zl. 60 kr. a 6 zl. venkovským poslancům a volnou jízdu ve II. třídě železniční a 1 zl. 80 kr. na rozmanité výdaje; Dánsko 4 zl. 5 kr., náklady cestovné a volné sedadlo v divadle; Norsko 8 zl. 10 kr., cestovné a celé zaopatření pro případ nemoci. Říšští poslanci němečtí mají volnou jízdu železniční mezi bydlištěm svým a sídlem parlamentu, ale poslanci angličtí a španělští nepožívají ani této výhody. (Česká Stráž.)

Sbližování mladších spisovatelů českých a německých. V „Nivě“ čteme zprávu, že Pražská „Literarisch-productive Vereinigung“ pěstuje intimnější styky s mladší spisovatelskou generací českou; na „Prager Autoren-Abend“, dávaném 17. května, předneseny překlady básní pp. Sovy, Karáska, Machara, Zeyera, Vrchlického, Březiny, Klášterského.

Chudé děti stravují se ve škole. V Kodani dostávají chudé školní děti v době nejkrutších měsíců zimních třikrát týdně bezplatně teplý oběd. Prostředky k tomu opatřují se sbírkami, pokrmy připravují se v kuchyních, které skoro ve všech novějších budovách školních se stavějí za dozoru a bezplatného přispění učitelek. Jedna porce stojí průměrně asi 8 kr. (Deutsche Zeitschrift für ausländisches Unterrichtswesen.)

Prázdninový kurs pro učitele a učitelky v Německu. V Jeně otevřen bude dne 2. srpna prázdninový kurs a potrvá dva až tři týdny. Získáni vynikající učenci a paedagogové, v jichž čele stojí professoři v Německu proslulí, Detmer a Reiner. Jedná se tu hlavně o prohloubení paedagogického vzdělání učitelstva, pročež při rozdělení skupin na největší váhu padá skupina paedagogická, v níž vyučováno bude všeobecné a psychologické fysiologii, školní hygieně, filosofii, všeobecné i zvláštní, didaktice s praktickými cvičeními a theorii vyučování ručních prací. V jiných skupinách učí se cizím řečem, dějinám literatury, náboženství, vzdělanosti a umění. Jen pro muže (učitele na vyšších ústavech) určeny jsou kursy přírodních věd všech odvětví. (Ženský svět.)

Filosofie dějin umění. Ve schůzi Jednoty filosofické 24. března přednášel prof. Dr. O. Hostinský o „Filosofii dějin umění“: Filosofie nepřemítá jen o tom, co filosof vzal ze sebe nebo z jednotlivých výtěžků věd jiných, nýbrž přemýšlí i o celkovém souvislém výsledku některého odboru vědeckého. A sem patří filosofie dějin umění. Jako vedle dějin všeobecných, které vylíčují události docela konkretní a pátrají po příčinách a závislosti jejich, stojí věda samostatná, totiž filosofie dějin, hledící z historie vytěžiti všeobecné výsledky, tak také vedle dějin umění má místo své věda nová, filosofie dějin umění. Filosofie dějin a filosofie dějin umění jsou netoliko vědy příbuzné: ony vlastně obě mají totéž thema, ač každá z nich klade jinam váhu, tato na rozvoj umění, ona na vznikání a zanikání, vzrůst a úpadek velkých organismů společenských, tedy na poměry státní, socialní a p. v. Třeba ještě vymeziti poměr filosofie dějin umění k dvěma odborům jiným, s nimiž se co do materiálu shoduje: k aesthetice a k dějinám umění. Na umění možno totiž pohlížeti s dvojího stanoviska: Buď můžeme pozorovati dílo umělecké jako hotový zjev, který na nás činí určitý, příjemný nebo nepříjemný, dojem; ten dojem pak analysujeme, stanovíce pravidla vkusu

a tvoření uměleckého. Tak hledí na umění aesthetika. Nebo možno bráti dílo umělecké jako článek delší řady a tu chceme posouditi; chceme vypátrati causalní nexus jejich jednotlivých článků, vyložiti je jeden z druhého. To činí dějiny umění, kterým tedy běží o pragmatické vylíčení rozvoje umění. Pokud se to děje vzhledem k určitým, konkretním zjevům uměleckým, jsou to dějiny konkretní. Jde-li však o to, aby se za těmito zjevy objevily všeobecné zákony — pak už mluvíme o filosofii dějin umění. Má tedy filosofie dějin umění s aesthetikou společnou tendenci všeobecnosti s dějinami umění, že nepřihlíží k jednotlivému dílu, nýbrž k širokému zjevu světa uměleckého vůbec.

Co jest tedy úkolem filosofie dějin umění? Nemůže jím býti konstruovati něco z apriorních důvodů, nýbrž musí hleděti z dějin umění vytěžiti zákony všeobecné, zákony týkající se fasí historického vývoje vůbec, ne fasí jednotlivých, konkretních proudů vývoje toho (určité doby, země, národnosti). Filosofie dějin umění zkoumá tedy, jaké byly psychologické, zevnější i jiné motivy, které vedly ke vzniku umění. Dále pátrá, čím se děje pokrok v umění, neboť vedle motivů, které spůsobily vznik umění, přispívají k tomu i motivy jiné (ku př. kdo dělá nebo objednává dílo umělecké, hledí vše dosavádní překonati atd.). Ale filosofii dějin umění jde také o to, aby určila, které vlivy a pokud působí, že dílo umělecké je právě takové a ne jinaké, že je toho určitého zcela individualního směru a charakteru. Konečně hledí určiti podmínky, jež napomáhají k tomu, že se snahy umělecké setkávají se zdarem. Mohlo by se ještě přidati (ale to už je vlastně užití filosofie dějin umění), že mezi úkoly této vědy patří také podati povšechný pohled na všeobecné dějiny umění t. j. tak, že by se konstatovalo, kde se objevuje ten neb onen zákon poprvé a p.

Nějakého spisu, který by vyčerpával látku této vědy v tom smyslu, jak jsme její výměr podali, dosud není. Jediný pokus, který se tu stal, totiž spis C. M. Carriere-ův: Die Kunst im Zusammenhang der Kulturentwickelung und die Ideale der Menschheit (Lipsko 1863—1874), jest vlastně filosofická historie umění, nikoliv filosofie dějin umění. Za to v jednotlivých oborech máme pokusy velmi cenné. Drobnější stavivo snášeli vůbec všichni vynikající historikové umění, Winckelmannem počínajíce. Z badatelů novějších důležité záhady sem spadající řešili především Gottfried Semper („Der Stil“, „Die vier Elemente der Baukunst“ a jiné menší spisy) a Hippolyt Taine, kterýžto poslední arci praktickým prováděním zásad svých (zejména v „Historii anglické literatury“) získal si větší zásluhu o mladou vědu tu, než theoretickým dovozováním zásad těch.

Duch v ruských vysokých školách. Jest úplně zbytečna obava, že vědecká práce studentův vyšších škol utrpí tím, že vpustí se do síní universitních skutečný společenský život. Nelze zapomínati, že studenti, nehledíme-li vůbec na nic, nejsou nádoby, do nichž sluší naliti jisté množství moudrosti, nejsou stroje na zapisování přednášek, nýbrž živí lidé. Fabričné zřízení vyšších škol může zpracovati pouze tovární výrobky, ale ne lidi, jichž tak velice se nedostává naší společnosti . . . Především trpí samo učení. Zbaveno jsouc života, zvrácené v zapamato-

vání si množství formulí a důkazů, vyžadující úporné práce k nabytí dobré známky v korrepeticích a k nabytí diplomu — ztrácí úplně svou hlubokou a skutečnou vábnost, budí odpor k vědě a zvrací se ve zvláštní druh pětileté „nucené práce“.

Tím trpí i sbor professorský i studenti. Professoři vcházejíce v posluchárny a kabinety, musí zapomenouti, že jsou lidé; všeliké prosté lidské chování a sblížení se se zástupem obklopující je mládeže považuje se za přestoupení předpisů a vyvolává celou řadu podezření a nebezpečí. Jim zbývá býti pouze přednášeči svých předmětů, vykonati každý den určitý počet vědeckých důkazů a výkladů, pečlivě očištěných od všeliké narážky na styk vědy s plynoucím životem. Mimo zdi universitní mohou mezi sebou žíti professoři, jak chtějí — hádat se, hrát karty, zabývat se hudbou nebo vědeckými pracemi — čím jim libo, jenom ne universitou a životem mladého pokolení!

Studenti, kteří jsou povinni choditi do university jako dělníci do továrny, prosedět tam jistý počet hodin v těch nebo jiných dílnách, — po skončeném zaměstnání mohou vésti život jak jim libo, pouze nesmí to míti nic společného s universitou a s jich společenským světem. Mohou se o vše zajímat: divadlem i hospodou, kondicemi, opisovačstvím a překládáním na výdělek, jenom ne jim nejbližší zájmy — zájmy jich kruhu, jich tovaryšstva. Zvláštní studentská družstva vzájemně se podporující, společné byty, jídelny, knihovny, pokladny, i pouhé schůzky k společnému učení nebo rozhovoru, mají-li pouze známku určité organisace, pro cosi tam jsou nebezpečny. Nezastavitelná snaha lidí žíti, pracovati a přemýšleti vůbec nutí mládež, aby se scházela, hovořila, přetřásala zájmy všeobecné, nehledíc na všecko těžké risiko, dobře jí známé. Avšak protože mimoděk vše to děje se tajně, protože do těchto kroužků nepřipouštějí se ani professoři ani jiní zkušení a skutečný život znající lidi, tyto spolky mládeže především zabírají jí desateronásobně mnoho času a pozornosti, než kdyby byly upraveny, a zároveň vedou ji do takových oblastí, které nic nemají společného se skutečným a střízlivým životem. Obecné pudy, nemajíce správného východu, vyrážejí na nepravé cesty; mládež, jíž zakázán všechen zájem o universitní a kollegiální společnost, zabývá se širokou oblastí lidových a vládních otázek, i bloudíc tu bez vůdce, bez znalosti a zkušenosti, přichází naposledy k nerozvážným a nepěkým závěrům. Následuje-li z toho, že ještě úzkostlivěji třeba uchrániti studující mládež od všelikého styku s veřejným životem, ještě přísněji ji zavříti do celly vědeckého kláštera? — Nikoli; bezvýminečná nepřísto nost tohoto systému jest již dokázána celou řadou událostí. — Tak psala o ruských universtách Novoje Vremja (č. 7587): naši lékařové, vypravující se na sjezd do Ruska, všimnou si snad také této věci a podají nám zprávy — ostatně nejsou ruské poměry obmezeny jen na Rusko.

Acetylen. — Sir Humphry Davy postihl záhy prakt. význam galv. proudu, pomocí něhož již r. 1807 objevil draslík a sodík, avšak toho sotva se nadál, že plyn, na nějž r. 1836 narazil a jako „nový uhlovodík podvojný“ uvedl, stane se koncem tohoto století právě přispěním elektřiny základem mocného ruchu průmyslového. Nestaral se oň dále, a od té

doby vůbec jakoby toho plynu ani nebylo, až teprv r. 1863 Berthold jej znovu zachytil a určitě acetylenem pojmenoval.

Při následujících pokusech ukázal se tento bezbarvý, po česneku páchnoucí plyn, jenž skládaje se z uhlíku a vodíku (C_2H_2) hustotou blíží se vzduchu (0·91), velmi pozoruhodným a neopustil již laboratoře chemiků. Není on nikterak vzácným, ale dá se četnými a zajímavými pochody dobývati a naopak k dobývání jiných hojně upotřebiti, v kteréžto všestrannosti málo má soupeřů a snad i v dějstvu přírodním jest důležitým činitelem.

Acetylen, byv zapálen, skvěle svítí. To zaujalo praktiky snažící se vyhověti zvýšeným požadavkům obecenstva elektrickým světlem shýčkaného, a nastala otázka tovární výroby acetylenu. Která ze známých reakcí k tomu nejlépe by se hodila, o tom nebylo pochybnosti, neboť jedna z nich jest skoro vyzývavá. Základem jejím jest karbid vápenatý (CaC_2), černá to a lehko štípatelná hmota, jež polita vodou vydává acetylen zůstavujíc hašené vápno ($CaC_2 + 2H_2O = Ca(OH)_2 + C_2H_2$). Tato reakce dá se v lampě provésti, takže svícení acetylenem přesmyklo se v technickém smyslu na svícení karbidem vapenatým. Tady otázka acetylenu uvázla, až nadešel objev Moissanův (1894), že ze směsi vápna a uhlíku tvoří se v elektrické výhni karbid vápenatý ($CaO + 3C = CaC_2 + CO$).

Objev Moissanův, jejž technicky provedl Willson, vzbudil čilý ruch. Zvláště modernímu přenášení síly otevřely se pěkné vyhlídky. Převádění odlehlých vodních sil v elektřinu jest dnes dokonale rozřešeno. To však není všechno, neboť s elektřinou o sobě daleko se nemůže. Jedná se o přeměnu té síly v takové tvary, jež by se mohly po světě rozvážeti a na patřičných místech dle potřeby zužitkovati. Moissanův objev poskytuje k tomu prostředek velmi výhodný.

V tento ruch acetylenový smutně zasáhla událost poslední dny v Paříži se přihodivší. Pictetova továrna na acetylen, nedávno zařízená, vyletěla do povětří. Zaleknutí bylo veliké, jednak následkem všeobecného zájmu na acetylenu jednak okolností, žé nehoda ta stihla závod Picteta, učence proslaveného pokusy druhu nejnebezpečnějšího.

Výbušnost acetylenu, jež stala se nyní předmětem úzkostlivé zvědavosti, byla již dříve mnohostranně vyšetřena. Zvláště podrobnou zprávu podal o ní Berthelot a Vieille v pařížské akademii 14 dní před oním výbuchem.

Výbušnost acetylenu záleží v tom, že jest náchylen rozkládati se ve své součástky, uhlík a vodík. Pravidelně chemické sloučeniny rozkládajíce se spotřebují teplo a při svém vzniku je v témže množství vydávají (sloučeniny exothermické), avšak acetylen náleží s jinými výbušnými sloučeninami k těm výjimkám, jež při vzniku teplo spotřebujíce při rozkladu je vracejí (sloučeniny endothermické) a napjetí plynných součástek tím značně zvyšují. Acetylen na 20 atmosfer stlačený exploduje dle Berthelota a Vieillen tlakem desateronásobným, dle čehož vypočteno zahřátí na 2750° C. Nezapomínejme při tom, že původní hmota byla plynná, takže sama značný prostor zaujímala. Avšak acetylen exploduje též ve stavu kapalném, tudíž při objemu v poměru k hmotě nepatrném. Tu oproti

původnímu tlaku asi 40 atmosfer vzniká výbuch na 9500 atmosfer, což blíží se již výbuchu střelné bavlny.

Při výbuchu jest rozhodným činitelem rychlost, jakou postupuje, totiž prudkost, jakou vzroste. Acetylen jeví v tom ohledu zajímavou stupňovanost závislou od tlaku. Za obyčejného tlaku uvázne rozklad na některém místě acetylenu vzbuzený již v nejbližším okolí a dále nepostupuje. Stlačí-li se acetylen na dvě atmosfery, rozšíří se již rozklad od místa vzniku po celém obsahu. Prudkost toho postupu se pak zvýšením tlaku stupňuje.

Rozklad acetylenu může býti vzbuzen příčinami různými, na př. plamenem, elektrickou jiskrou, výbuchem nějaké třaskaviny. Nebezpečným jest též zvýšení teploty, mohoucí vzniknouti působením různých nečistot acetylenu, náhlým jeho stlačením při výrobě nebo upotřebením jistého druhu kohoutků. Mechanická otřesení, třeba následkem pádu neb prostřelení nádoby s acetylenem, ukázala se neúčinnými. Avšak jiskra při lomu takové nádoby vzniklá může spůsobiti explosi výbušné směsi unikajícího acetylenu se vzduchem okolním. Třaskavé sloučeniny tvoří acetylen s některými kovy jako s mědí, stříbrem a rtutí, a nemá proto s nimi v trvalém styku býti ponecháván.

Vědecké prozkoumání výbušnosti acetylenu jest dosti úplné, aby pomohlo jeho nebezpečnost zkrotiti. Mínění Berthelota a Vieillena, že nebezpečnost acetylenu nevyváží jeho přednosti jako svítiva, nalezne zajisté u praktiků víry, třebas bylo před výbuchem továrny Pictetovy pronešeno.

Jako svítivo dává acetylen plamen bílý, skoro bez temného jádra a vydávající poměrně málo žáru a málo kyseliny uhličité, jehož světlost při stejné spotřebě plynu jest 19krát větší nežli plamene svítiplynového z obyčejného hořáku a $4^1/_2$krát větší nežli u Auerova plynového světla žárového; vedle toho chová acetylen některé vzácné výhody technické, zvláště ohledně osvětlování přenosného. Nepříznivou jest zatím poměrná drahota světla acetylenového: jest průměrná cena 16svíčkového světla za hodinu při elektrickém světle obloukovém 0·2 kr., při Auerově žárovém světle plynovém 0·3 kr., při světle petrolejovém 1·2 kr, při elektrickém světle žárovém 1·8 kr., při světle acetylenovém 3 kr. Až se bude acetylen laciněji vyráběti, pronikne také jako prostředek karburovací, totiž prostředek dodávající plamenům málo světlým součástek svítivých, neboť poskytuje proti dosavadním prostředkům karburovacím značné výhody.

Vzhledem k tomu, že tovární výroba acetylenu jest teprv v počátcích, můžeme právem její zlacinění očekávati. Nabádati bude k pokroku v tom směru také mnohoslibnost acetylenu v jiných oborech průmyslových; jest málo sloučenin, jež by se vyznamenávaly takovým bohatstvím reakcí průmyslově důležitých jako acetylen.

Obor upotřebitelnosti acetylenu slibuje rozšířiti také okolnost, že jest ho možno užiti ve všech třech skupenstvích (viz N. d. roč. III. p. 858 a n.) Za teploty 0^0 C. zkapalňuje se tlakem 21·5 atmosfer. Necháme-li pak kapalný acetylen unikati z nádoby, ochladí se s nastalým vypařováním, až ztuhne v hmotu bílou. Tato obdoba sněhu má tu podivnou vlastnost, že jest hořlavá, a sice hoří, aniž by při tom tála. *Kkk.*

Naše Morava, nový 14denník, vychází od 3. července v Brně za redakce p. Jaroslava Tůny. (Administrace v Panské ulici, 10, předplatné ročně 4 zl.) Obsah 1. čísla: Naše Morava (památce Tovačovského, Žerotínově a Komenského), Václav Royt (k 70 narozeninám), Osvědčení Moravana Petra z Uničova (ke dni 6. července), Novinky umělecké, Návrh osnovi, jak zjednodušit a tim i zlidovit nynějši naš pravopis, Útulky pro chudou mládež školní (z drobných otázek dělnického života), Modlitby k Neznámému (Sv. Čech), Hudba, Pohádka máje (místo politického přehledu), Našemu rolnictvu a živnostnictvu, Ze vzpomínek na professora Sušila, Směs, Novinky rolnické. Dojem Naše Morava činí velmi dobrý; nepochybujeme, že budeme mít tlumočníka moravských kulturních snah opravdivého a dovedného.

Niagara překonána. Dva američtí cestovatelé objevili ve Venezuele vodopád mohutnější než je Niagara. Padá se skalisk imatackých do hlubiny 490 metrů, kdežto vodopád niagarský padá pouze s výše 130 mt.

Pivo bez alkoholu počíná se vyrábět v Němcích: „Valentin Lapps Originalalkoholfreies Bier“ v bavorském pivovaře v Lipsku-Lindenau.

Lidnatost Řecka. Dle sčítání z roku 1896 má Řecko 2,430.807 obyvatelů.

Zločinnost ve Francii a v Anglii. Zločinnost ve Francii za posledních padesát let se strojnásobila, ačkoli lidnatost stoupla jen o velmi málo. A co horšího, zločinnost mládeže ještě víc vzrostla, než zločinnost dospělých. Tak od roku 1889 až do roku 1893 počet zločinných dětí stoupl o čtvrtinu, kdežto počet dospělých zločinců vzrostl pouze o devítinu. V Paříži víc než polovice zatčených individuí náleží k mládeži pod 21 let. V Anglii naopak. Tam sice vzrůstá stále počet obyvatelstva, ale počet trestných skutků rychle se zmenšuje. Příčinu toho sluší hledat v donucovacích ústavech pro útlou mládež. Majíť Angličané 260 podobných ústavů, vychovávajících do roka 44.000 dětí.

Syfilitická nákaza na Rusi. Koncem ledna tohoto roku skončil svá zasedání zvláštní sjezd lékařů v Petrohradě: sjezd syfilidologů, kteří rokovali o nejhorší bídě ruského života lidového: nákaze syfilitické. Dle zprávy na sjezdu podané od roku 1889 do roku 1894 napočítáno mezi 66 miliony obyvatelstva středoruských gubernií, kde jakž takž zdravotní policie sorganisována v rukou zemstev, přes 4 miliony syfilitiků. Je-li tato nákaza tu tak rozšířena, jak teprve v krajích bez lékařů, beze všech zdravotních opatření! Ostatně sjezd sám ono číslo uznal za nepravé, vyslovuje domnění, že nakažených jest mnohem více, leč nedá se to ze vrubně vyčíslit, jak při takové tajné nemoci a při nedostatku lékařů na Rusi je přirozeno. Nákaza tato neřádí však v městech tak hrozně jako na venkově, na odlehlých vsích! Celé vsi mnohde, ba i celé okresy jsou venkoncem nakaženy od dítek až do starcův a tupě oddávají se svému osudu. „Nesmí se zapomenout,“ praví „Nedělja“ č. 5., „že tu postavena jest otázka ne menší a ne větší jak o vyrození ruského národa, a na řešení její musíme upjati veškeré síly a prostředky své. I když se nám podaří bídu tuto přemoci, přece krutě pomstí se ještě na několika pokoleních a vyžádá si od národa nemalé pokuty za hříchy a lehkomyslnost otců, nechavších nákazou rozežrati celý skoro ruský národ.“ A dopiso-

vatel z Psovské gubernie témuž listu píše: „My venkované jsme zplesali, uslyševše o sjezdě syfilodologů; v prostotě sve duševní jsme se domnívali, že konečně přece obrácen zřetel na strašlivou ránu, sžírající národ, a že brzy už nebudeme vídat zohavených lidí, slepých dětí, chromých, blbých a jinakých mrzákův od zlé bolesti! Leč usnesení sjezdu nás hořce sklamalo . . . V Pskovské gubernii v Toropockém ‚újezdě‘ (okrese) jest farnost Žižická. V tomto, uprostřed lesů ztraceném koutečku, mezi chudobným — přes úrodnost půdy a vedlejší živnost v rybím lovu — obyvatelstvem, choulícím se v polorozvalených chatkách (dříví je nazbyt) s okny zalepenými papírem nebo zatarasenými třískami louče, najdete takové množství syfilitiků jako v nějakém lázeňském místě pro syfilis. Farář, když podává své farnosti, musí ji rozdělit na dvě části, zdravou a nakaženou a podávat jim ze dvou kalichů (po pravoslavném způsobu) a tu syfilitiků nebývá nikdy méně než zdravých, ač tu ještě není pochyby, že mezi zdravými jest mnoho nemocných, jenže to na nich dosud nepozorovat. Nechybíme, řekneme-li, že dvě třetiny všeho obyvatelstva jsou nakaženy. Obyvatelstvo už tak si zvyklo na tu nemoc, že si od ní ani nepomáhá . . . Když se podíváme na ten lid nakažený, ztracený — a Bůh sám ví, kolik takových jest na Rusi — pochopíme, že ustanovení sjezdu (dozor na prostituci, dozor nad vojáky vracející se z vojny domů, létací dozorčí komisse, rozmnožený počet lékáren a nemocnic) daleko, daleko nestačí! Jako příčiny tokovéhoto rozmnožení této ošklivé nemoci udává se: na prostá nevědomost a bída v lidu, jakož i svoboda a nezdrželivost v obcování mezi obojím pohlavím v obecném lidu. (Hlídka.)

Mor v Indii. Zprávy o intensitě i extensitě moru v Indii hned od počátku dosti se od sebe různí. Na jedné straně poplašné telegramy denních listů o kolosálních spoustách mrtvých a nemocných — mluvilo se o pyramidáah mrtvol — děsily naše obecenstvo, na druhé straně zprávy o několika stech, nebo málo tisících onemocnění a úmrtí na nemoc, která prý ostatně Evropany šetří, tak že se jí netřeba báti, působily a působí nedůvěru. Jakého druhu asi byla pravda anebo aspoň zprávy officielní, možno souditi z fakta, že všechny státy sešly se v Benátkách skrze své zástupce na zdravotní konferenci. O jednání této konference není též mnoho slyšeti. Časem jen zajímavé úryvky, jako: Anglický jeden zástupce prohlásil, že není mor nakažlivý; francouzský zástupce skvěle tuto námitku vyvrátil atd. V tomto bodu možno opět učiniti si jakýsi názor z jednoho z posledních usnesení konference: Komise jednomyslně srovnává se v tom, že mor jest nemoc infekční a dotekem přenosná (kontagiosní), jejíž inkubační stadium trvá 10 dní. — Pro nás pozornosti hodno jest, že bosenská vláda „činí obtíže“ mohamedánským poutníkům do Mekky, tak že letos sotva více než 20—30 osob na pouť se vydá. (Časopis lékařů českých.)

O hnutí „přátel míru“.

Referuje Vojtěch Hořínek.

„Zapotřebí jen, aby národové poznali se vzájemně jako jednotlivci, a vzájemná nenávist zamění se u vzájemné pomáhání sobě a z přirozených nepřátel, jak zovou se někdy sousedící národové, staneme se všicci přirozenými přáteli.“ *Carlyle.*

Hnutí k odstranění válek mezi vzdělanými národy zejména v posledních letech nemálo se vzpružilo i mohutní rok od roku; tudíž zajisté nebude nevhodno poněkud blíže seznámiti naši veřejnost s hnutím, jehož cíle bezpečně bude dosaženo v době dozírné.

V úvod budiž předeslán stručný přehled některých důležitých momentův u historickém vývoji základní myšlénky celého hnutí tohoto.

Přísně vzato, sluší vlastně rozeznávati dva hlavní směry, tu vedle sebe jdoucí, tu vzájemně splývající v sebe, v celém hnutí „přátel míru“, a to, aneb ustavení jakéhosi mezinárodního smírčího soudu, při čemž netane na mysli, jakýmkoli způsobem blíže dotýkati se vzájemného postavení jednotlivých státův, aneb ustavení jakési konfederace „Spojených státův evropských“, kde mír mezi nimi zaručen by byl již samou, abych řekl, „ústavou“ této konfederace. Ponejvíce ale tato konfederace pokládá se za cíl konečný, vzdálenější, a ustavení smírčího soudu za nutný cíl nejbližší, jímž a skrze nějž nutno projíti, aby vůbec bylo lze dosíci onoho cíle vlastního.

První význačnější krok na dráze míru stal se kolem r. 1040, kdy za účelem odstranění aspoň nejhorších výstřelků „pěstního práva“ dohodnuto se, hlavně z popudu a působením kněžským, o „míru božím“ (treuga dei), dle něhož ve čtyři dny v týdnu,

od čtvrtku do neděle, jakožto ve dny posvěcené utrpením Kristovým, byl každý boj zapovězen.

Důležitým krokem na dráze obecného míru bylo úsilí krále českého Jiřího z Poděbrad o ustavení spolku panovníkův evropských, majícího ovšem především čeliti přemoci papeže římského, leč dále i sloužiti zabezpečení míru mezi národy a státy křesťanskými. Vypravuje Palacký o věci této: „Idea „(prosvitnuvší v r. 1462 v mysli královĕ) ta byla vymanění „vlády světské v Evropě vůbec z moci hierarchické, „osvobození panovníků a knížat křesťanských od poručnictví Řím„ského, konečně zrušení fikce středověké o dvojím meči, a uznání „ve světě politickém práva národův co práva božího; knížata měli „napotom scházeti se dohromady, bráti záležitosti mezinárodní do „rukou svých ke společnému rozhodnutí, a vyměřovati papeži „i císaři ze spolka sami, pokud čára; byl to tedy ouplný opak „toho, oč usilováno v Římě, byla negace středověkosti a počátek „novověkého práva mezi národy.“

V r. 1463 vyslanec Jiřího z Poděbrad, rytíř Antonín Marini hleděl získati jednotlivé panovníky myšlénce té; na dvoře burgundském nepochodil, „naproti tomu král Ludvík XI., francouzský, „který již měl mnohé příčiny hněvati se na papeže, a kterémuž „ve budoucím areopagu panovníkův křesťanských určeno bylo „místo předsedatelské, tím živěji chápal se té idey . . . Dal Mari„nimu rozkaz a moc, aby jeho jménem vyjednával dále v té „věci, zvláště s Benátčany a s králi Polským i Uherským.“

Mezi tím papež zvěděl o úsilí krále Jiřího z Poděbrad a ovšem všemi silami pečoval o jeho zmar, i dosaženo takto různými piklemi, že v zápisu o spříznění obou králů (českého a francouzského), daného 18. července 1464 v Dieppě, slibovali sobě sice králové, „že budou svoji bratří, přátelé a spojenci na „vše časy budoucí, pro dobré a poctivé jak království a osob „svých, tak i církve a veškeré říše křesťanské“ — leč „o par„lamentu politickém králův a knížat křesťanských nestalo se „v zápisu ani zmínky; byloť jednání o něm odročeno“.

Úsudek Palackého o věci této zní ve slova následovní: „Nebyla idea krále Jiřího za věku jeho tak ideologická a ne„praktická jakoby se zdáti mohlo. Posledním valným sborům „(kostnickému a basilejskému) sporův mezinárodních množství „veliké podáno bylo k rozsouzení. Zrušením koncilií neodstraněna „u národův potřeba střediště takového pro záleži-

„tosti jich světské; živý pocit pospolitosti a soli-„dárnosti národův křesťanských zatemněn a udušen teprv „událostmi pozdějších století. Kdyby ona idea byla uskutečnila „se, byla by dějinám Evropy záhy dala směr nový a blahodárný. „Ale ku provedení jejímu bylo potřebí na trůnu Franském asi „Jindřicha IV. a nikoli Ludvíka XI.; hynouť idey, kdekoli panuje „hluboké, hrubé sobectví.“

V době tohoto všeho jednání ale král Jiří z Poděbrad jiného triumfu myšlenky své dosáhnul tím, že sám zvolen za rozsudího ve sporech krvavých, rozrušujících již po dobu šesti roků říši německou. „Dne 23. srpna 1463 král Jiří vynesl rozsudky „své v Praze 1. mezi císařem a knížetem Ludvíkem Bavorským, „2. mezi týmž Ludvíkem a markrabím Albrechtem, 3. mezi týmž „markrabím a biskupem Bamberským, 4. mezi týmž a biskupem „Wircburským; nazejtří 24. srpna následovala ještě námluva mezi „císařem a Sigmundem Tyrolským. Hlavní tohoto ‚Pražského „míru‘ zásluha byla, že přijat ode všech stran bez odporu, a „že jím tudíž učiněn konec šestiletému velikému rozbroji a krve-„prolití v říši.“

Nedlouho potom stala se událost, kterouž pokládám za největší triumf myšlénky míru v celém jejím dosavadním vývoji i za naprostou záruku plného zdaru této myšlénky v budoucnosti nedaleké. Stalo se 7. srpna 1495 na říšském sněmě ve Wormsu za Maximiliana I. velkolepé vnitřní uspořádání říše německé tím, že předně prohlášen věčný zemský mír, dále pak zřízen říšský komorní soud, říše rozdělena ve smírné zemské kraje, v jichž čele stál krajský hejtman.

Udoláno takto „pěstní právo“, jež více než šest set roků bylo hubilo říši německou, dosaženo takto cíle, jejž zajisté s oprávněním tisíckráte větším možno bylo zváti „utopií“, než dnes se zove dosti zhusta celé hnutí „přátel míru“. Jen uvažme: V dobách pěstního práva tisíce bylo „suverénů“, kteří neznali jiné autority právní nežli „svůj dobrý meč“; kdyby kdo byl v době rozkvětu této moci surové hlásal, že nutno spory ty vésti před soudce a podrobiti se jeho rozsudku, kterak byl by „blázen“ tento pochodil. Holou nemožností mohlo se tenkráte zdáti, že by kdy podařilo se ony tisíce suverénů podrobiti moci smírné organisace soudní, a hle, nemožné stalo se možným! I mám za to, kterak jde odtud nevyvratně soud ten, že, zdařilo-li se nahrazení

„pěstního práva“ mezi oněmi tisíci zpupníky výroky soudu občanského, nekonečně snáze musí se podařiti odstranění „pěstního práva“ mezi několika málo vládami civilisovaných národův evropejských.

Kolem roku 1600 francouzský král Jindřich IV. pojal svůj plán „křesťanské republiky“, kteráž měla zaručiti věčný mír v Evropě. Měla sestávati ze šesti dědičných, pěti volebních monarchií a čtyř republik; později i ruský car měl se připojiti. Senát „křesťanské republiky“ pak měl veškery naskytlé spory vyřizovati svými rozsudky. Plán tento za své vzal předčasnou smrtí královou.

V době Jindřicha IV. povstalo a následníku jeho, Ludvíku XIII. věnováno dílo, od něhož lze začíti počítat novou éru hnutí míru, totiž éru kodifikace a vědy mezinárodního práva. Stalo se tak dílem slavného Huga Grotia „De jure belli ac pacis“; po ukončení války třicetileté cítěna všeobecně potřeba oddechu a trvalejšího míru, povstala myšlenka „evropské rovnováhy“ států jednotlivých, čímž hleděno zameziti zejména i válek čistě dobyvačných, zříti tu počátky všeevropského mezinárodního umění státnického, v jehož zápětí učení o „souhlasnosti zájmů“ různých států se vynořilo. V r. 1677 Spinoza ozval se proti válkám, r. 1689 Fenelon, jakožto vychovatel korunního prince francouzského vštěpoval mu názor, že mezi dobytím a krádeží není žádného rozdílu, 1693 William Penn vydal traktát „o přítomném a budoucím míru v Evropě“, r. 1713 konečně ve dvou silných svazcích vydal Abbé ze Saint Pierre svůj „projekt věčného míru“, kde, navázav na ideu Jindřicha IV., promlouvá o utvoření konfederace státův i rozvádí plán svůj do všech podrobností.

Na základě tomto stavěli myšlenky a systémy své Rousseau, německý theolog Schinly a Angličan Bentham; též Herderovy spisy a snahy humanitní sluší sem vřaditi. R. 1795 vydal Kant svůj spis „Zum ewigen Frieden“, o jehož obsahu výmluvně svědčí již samy nadpisy jednotlivých kapitol, a to:

Oddělení první, obsahující preliminarie k věčnému míru mezi státy.

1. Žádné uzavření míru nebudiž považováno za ně, jestliže učiněno s tajnou výhradou látky pro válku příští.

2. Žádného samostatného státu nesmí býti možno jinému státu získati ani dědictvím, ani záměnou, ani koupí, ani darováním.

3. Stálá vojska vezmětež časem zcela za své.

4. Nebuďtež dělány žádné státní dluhy k účelům pletek zahraničných.

5. Žádný stát nemíchejž se násilně v ústavu neb vládu jiného státu.

6. Ve válce nedovolujž si žádný stát oproti druhému nepřátelských skutků, které by musely učiniti nemožnou vzájemnou důvěru při uzavírání míru: jakož vysílání úkladných vrahů, travičů, porušení kapitulace, přivodění zemězrády v státě nepřátelském.

Oddělení druhé, obsahující definitivní ustanovení k věčnému míru mezi státy.

První článek: Občanská ústava v každém státě má býti republikánská. (Kant míní tím protivu despotismu, tedy system representativní, po způsobě dnešních „konstitucí", byť i ve státě monarchickém, a za nejdůležitější příznak ústavy republikánské pokládá rozdělení moci výkonné od zákonodárné.)

Druhý článek: Mezinárodní právo mějž svůj základ ve federací svobodných států.

Třetí článek: Právo světoobčanské obmezujž se na podmínky všeobecného pohostinství.

Stoletím devatenáctým vstoupilo hnutí míru, řekl bych, ve stadium praktického provádění. Ovšem že tím (bohužel) nemožno mysliti na uvádění myšlenek „věčného míru" v samu praksi mezistátního života, nýbrž míním tím zjev ten, že od theoretisování vědců přistoupeno k rozšiřování myšlenek míru v samém jádře lidu.

Stalo se tak zakládáním společností přátel míru.

První takováto společnost založena r. 1815 v New-Yorku a rozvětvila se u veliký počet sekcí.

Dle stavu 31. prosince 1896 jeví se rozšíření společností přátel míru ve Spojených obcích amerických a v Evropě následovně.

Spojené obce americké:

1. New-York Peace Society z r. 1815.
2. Ohio Peace Society z r. 1815.
3. Massachussets Peace Society z r. 1815.
4. American Peace Society z r. 1828.
5. Connecticut Peace Society z r. 1835.

6. Universal Peace Union z r. 1866.

7. Peace Association of Friends in America z r. 1869.

8. National Arbitration League z r. 1877.

9. Christian Arbitration and Peace Society z r. 1886.

10. Peace Departement of the National W. C. T. U. (ženská spol.) z r. 1887.

11. National Association for the Promotion of Arbitration z r. 1889.

12. National Peace Society z r. 1893.

13. Woman's international Peace League z r. 1895.

14. The South Caroline Peace Society.

15. The Illinoïs Peace Society.

16. The Pacific Coast Arbitration Society.

17. The Rhode Island Peace Society.

18. Friend's Peace Association of Philadelphia.

19. Arbitration Council.

První a třetí společnost r. 1828 utvořily uvedenou „American Peace Society“ — všecky uvedené pak utvořily veliké množství sekcí ve všech větších městech Unie.

Anglie:

1. Society for the Promotion of permanent and universal Peace z r. 1816 — zove se nyní pouze: Peace Society. Má 31 pobočných spolků.

2. Branch of the League of Peace and Liberty z r. 1868 — zove se nyní International Arbitration League.

3. Birmingham Workmen's Peace and International Arbitration League z r. 1871.

4. International Arbitration and Peace Association z r. 1880; má odbor v Brusselu a více pobočných společností v Italii, dále sekcí na universitě Oxfordské.

5. Liverpool and Birkenhead Women's Peace and Arbitration Society z r. 1886.

6. Peace Commitee of the Society of Friends z r. 1888.

7. Christian Union for promoting International Concord z r. 1889.

8. British and Foreign Association z r. 1890.

9. Liverpool Peace Society.

10. Arbitration Alliance.

11. International Law Association.

12. Dublin Peace Society.

13. Aborigenes Protection Society.

Francie:

1. Société de la morale chrétienne z r. 1821 (zašla).

2. Ligue du Bien public z r. 1858.

3. Union méditerranéenne z r. 1865.

4. Ligue internationale de la Paix et de la liberté z r. 1867 (má sekce též ve Švýcarsku).

5. Ligue internationale de la Paix z r. 1867 zove se nyní: Société française d'arbitrage entre les nations.

6. Société de la Paix par la Justice internationale z r. 1881.

7. Grouppe des amis de la Paix du Puy-de-Dôme z r. 1884.

8. Société de la Paix du Familistère de Guise z r. 1886.

9. Association des jeunes amis de la Paix z r. 1887, zove se nyní: Association de la Paix par le Droit.

10. Union de la Paíx z r. 1891.

11. Société de Paix d'Abbeville et du Ponthieu z r. 1892.

12. Société de la Paix de Felletin et Aubusson z r. 1893.

13. Ligue française de la Paix z r. 1893.

14. Union internationale des femmes z r. 1895.

15. Ligue franco-italienne.

16. Association Lyon universitaire.

17. L'Alliance universelle.

18. Ligue internationale des femmes pour le désarmement général.

Švýcarsko:

1. Ligue internationale de la Paix et de la Liberté z r. 1867.

2. Section Suisse z r. 1888, zove se nyní: Société générale suisse de la Paix.

3. Section de Neuchâtel z r. 1889.

4. Section de Berne z r. 1892.

5. Section de Genève z r. 1893.

6. Section de St. Gall z r. 1893.

7. Section de Zurich z r. 1893.

8. Akademischer Friedensverein z r. 1893.

9. Société chrét. pour la propagande de la Paix z r. 1894.

10. Section de Hérisau z r. 1895.

11. Section de Bâle z r. 1895.

12. Section de l'Engandine z r. 1895.

13. Section de Berthoud.

14. Section de Bühler.

15. Section de Buchs.
16. Section de Heiden.
17. Section de Huttwyl.
18. Section de Stäfa.
19. Section de Wolfhalden.

Německo:

1. Erste deutsche Friedensgesellschaft z r. 1850 (zašla).
2. Deutscher Verein für internationale Friedenspropaganda z r. 1874, zašel pak a obnoven v r. 1895.
3. Frankfurter Friedensverein z r. 1886.
4. Wiesbadener Gesellschaft der Friedensfreunde z r. 1892.
5. Deutscher Friedensverein z r. 1892 (má přes 50 poboček v důležitějších městech Německa).
6. Friedensverein München.

Dánsko:

Société pour la neutralisation du Danemark z r. 1882 (má 120 poboček).

Norsko:

Norges Fredsforening z r. 1892. Má 26 poboček.

Švédsko:

Svenska Freds- och Skiljedoms-Föreningen z r. 1883. Má 21 hlavních poboček s četnými vedlejšími.

Italie:

1. Unione lombarda per la Pace e l'Arbitrato internazionale z r. 1887, zve se nyní: Società internazionale per la Pace-Unione lombarda.
2. Associazione per l'Arbitrato e per la Pace internazionale z r. 1887.
3. Società della Pace z r. 1889 (ve Florenci).
4. Società della Pace z r. 1889 (v Benátkách).
5. Società della Pace z r. 1890 (v Palermu).
6. Società della Pace ed Arbitrato di Perugia z r. 1892.
7. Pionieri della Pace (Turin) z r. 1894.
8. Comité franco-italien de propagande conciliatrice z r. 1893.
9. Unione Artigiana per la Pace e l'Arbitrato z r. 1894.
10. Comitato di Borgosesia z r. 1894.
11. Comitato di Ceres per la Pace e l'Arbitrato internazionale z r. 1894.
12. Comitato di Barzano z r. 1894.
13. Società per la Pace et l'Arbitrato di Voghera z r. 1894.

14. Comitato di Missaglia z r. 1894.
15. Comitato di Torre Pellice.
16. Comitato di Murisengo.

Belgie:

Société belge de l'Arbitrage et de la Paix z r. 1889.

Nizozemsko:

1. Algemeen Nederlandsche Vredebond z r. 1871. Má 7 poboček.
2. Pax humanitate z r. 1884. (Zašla).
3. Société des étudiants z r. 1894.

Rakousko-Uhersko:

1. Oesterreichische Friedengesellschaft z r. 1891.
2. Wiener akademischer Friedenverein z r. 1891.
3. Literarisch-künstlerischer Verein zur Verbreitung der Friedensideen z r. 1894.
4. Società triestina degli amici della Pace z r. 1894.
5. Friedensgesellschaft von Baden bei Wien z r. 1894.
6. Uherská společnost přátel míru z r. 1895.
7. Sekce rakouské společnosti v Liberci z r. 1896.
8. Akademischer Friedensverein Innsbruck z. r. 1896.
9. „Mír" spolek přátel míru ve Vyzovicích na Moravě. Založen r. 1896 advokátem, Dr. Frant. Barvičem.
10. (Česká společnost přátel míru z roku?)

Tak zříme, kterak v přes 100 společnostech s velikým počtem sekcí přátelé míru činni jsou pro dosažení cíle svého; úsilí, s jakým dovedou pracovati, vysvítá na př. z toho, že dánská společnost podala 29. března 1893 králi adresu s 240.000 podpisy za nahrazení válek mezinárodními soudy smírčími, podobně v srpnu 1895 švédská společnost podala vládě příslušný návrh s 250.000 podpisy, při čemž oznámeno, že společnost švédská čítá přes 8000 členů, když pak hrozila válka s Norskem, tu v průběhu listopadu 1895 konáno 40 protestních shromáždění, navštívených více než 30.000 osobami, jimiž protestováno proti vypovězení války Norsku.

K důležitým úkazům hnutí míru náležejí tak zvané kongresy míru, kteréž v posledních letech nejvíce napomáhají propagandě hnutí míru.

Jakožto zákopníka těchto kongresů bych uvedl amerického kováře Elihu Burrita, jenž na počátku let čtyřicátých pro-

cestoval celou Evropu a u veřejnosti i panovníků hlásal ideu obecného míru za nahrazení válek mezinárodním smírčím soudem.

První kogres míru konán r. 1842 v Londýně a rozeslal 54 vládám proklamaci, v níž je vyzýval, aby spory své daly na rozsudek smírčímu soudu.

Druhý kongres konán r. 1848 v Bruselu.

Třetí kongres míru konán r. 1848 v Praze; byl to „Slovanský sjezd“, jejž nerozpakuji se řaditi mezi kongresy míru, byť i oficielně toho názvu byl nenesl.

Libeltův návrh manifestu evropského, podaný 7. června, v zásadách svých obsahoval i tuto: „Vyzvání národův „Evropy k zavření svatého míru národův k tomu cíli a konci, „aby se sporové mezi národy na dráze pokoje „rovnati mohly a nad společnými svobodami jejich stráž „držeti mohla, tak aby krvavé vojny, jak vnitřní tak i zevnitřní, „vždy více nepotřebnými se staly.“

V manifestě tom, jediném to, jak praví J. M. Černý, aktě slovanského sjezdu, jenž vyšel z něho úplně hotov, obsažen na konci pasus (asi z péra Bakuninova) tento: „činíme tudíž návrh „k obeslání všeobecného evropského sjezdu národů na vyjedná- „vání všech mezinárodních otázek; přesvědčeni jsme zajisté, že „národové svobodní snáze se usnesou, nežli placení diplomati. „Kéž by návrh tento našel povšimnutí, prve nežli zpátečnická „politika jednotlivých dvorů zase přivede k tomu, aby národové „podníceni záštím a nenávistí sami vespolek se hubili.“

Čtvrtý kongres míru konán r. 1849 v Paříži za předsednictví Victora Hugona a těšil se pozornosti celé Evropy; také u nás byl s vřelým zájmem stopován, čehož důkazem, že Karel Havlíček přinesl zahajovací řeč Viktora Hugona v Národních Novinách 29. srpna 1849 a pojal ji i v r. 1851 v „Ducha Národních Novin“ na důkaz, jak veliké důležitosti přisuzoval celému hnutí onomu.

Pátý kongres konán r. 1850 ve Frankfurtě n. M. v pavelském chrámě, kde 2 roky před tím byl zasedal frankfurtský parlament.

Šestý kongres konán r. 1851 v Londýně u příležitosti první světové výstavy, sedmý v r. 1853 v Edinburgu. Pak nastala doba úpadku, ze kteréž vzkříšeny sjezdy tyto teprve v r. 1867, kdy v Ženevě konán:

I. sjezd míru a svobody, na němž poprvé vyslovena myšlenka „Spojených států v evropských“.

II. sjezd konán 1868 v Berně, III. r. 1869 v Lausanně, IV. 1870 v Basileji, V. r. 1871 opět v Lausanně, VI. 1872 v Luganě, VII. r. 1873 v Ženevě, VIII., IX., X., XI. v r. 1874, 1875, 1876, 1877 též v Ženevě, takže sjezdy tyto vesměs konány ve Švýcarsku a míjely se s širší účastí veřejnosti evropské. Pak opět nastal klid ve schůzích těchto, až dočkaly se svého opětného vzkříšení v dnešních „světových sjezdech míru“, jimiž celé hnutí míru došlo teprve náležitého rozšíření a hlavně organisace, takže není se více obávati, že by hnutí toto vzalo za své prve, než by dosáhlo cíle svého.

Obnovení a prohloubení toto stalo se v r. 1889 u příležitosti světové výstavy v Paříži, kde v řadě jiných světových sjezdů konán „První světový kongres míru“.

Druhý kongres konán r. 1890 v Londýně, třetí r. 1891 v Římě, čtvrtý r. 1892 v Berně, pátý r. 1893 v Chicagu, šestý r. 1894 v Antverpech, sedmý měl býti konán v r. 1895 v Christianii, sešlo avšak s něho i konán teprve v r. 1896 v Budapešti, osmý konán ve dnech 12. až 16. srpna 1897 v Hamburce. O programech, probrané látce a resolucích i usneseních těchto kongresů nemohu se rozepsat blíže, jelikož příliš místa by to zabralo. Jen nutno uvésti, že třetí, římský kongres usnesl se na zařízení mezinárodního úřadu v Berně, jenž také příštím rokem na kongresu bernském ustaven. Úřad tento má za úkol sloužiti celému hnutí míru permanentně, tudíž během celého roku, především jakožto pojítko všech společností přátel míru na zemi, dále ku stopování všeho hnutí válečného, aby v daném případě mohla býti rozvinuta účinná akce protiválečná, což se stalo v r. 1896 v otázce „venezuelské“ mezi Anglií a Spoj. státy amer. Konečně sbírá úřad tento vše, co týče se hnutí míru, hlavně ovšem co tiskem vydáno, a v Berně ukládá k potřebě jak vlastní tak i kongresů, společností i jednotlivců, zajímajících se o hnutí to.

(Dokončení.)

Sociální filosofie utopistických románů.

Napsal Ludwig Stein.

(Dokončení.)

Právem bychom se mohli diviti, že po hlučném úspěchu a účinném vlivu, jehož se domohla tato první utopie, celé století uplynulo, nežli došla pozoruhodnějšího napodobení. Pomineme-li zajisté mělký spis Doniho,*) jakož i povrchní práci Francesca Patritica,**) zastavíme se teprve u díla kalaberského mnicha z řádu dominikánů, Tomáše Campanelly, „Civitas solis“ (Frankfurt 1620). Spisek tento, poměrně nevelkého objemu, o jehož původním textu teprve nedávno jsme se dověděli spolehlivějšího poučení,***) byl původně doplňkem politických spisů Campanellových.

Ačkoli Campanella sahá věkem hluboko již v novověkou filosofii (naroz. 1568, zemř. 1639), přece i životem i rysy své povahy jeví se dokonalým typem povahy renaissanční. Odvážný až k divokosti, fantastický až k bláznovství, energický až k titanské velikosti mučenníka kalaberský tento mnich shrnuje v sobě celý svůj věk. Jeho filosofie podává v celku věrný obraz onoho myšlenkového neklidu bez oddechu, který jest charakteristickým znakem celé filosofie renaissanční, jeho „Città del sole“ jest shuštěný a skrácený výraz oněch rozplývavých snah sociálně filosofických, které celým 16. stoletím prochvívají a ještě daleko v 17. století pronikají. Ono „dvojí vedení knih“ v sociální filosofii, které známe již z Platonova „Státu“ proti „Zákonům“, máme i v sociální filosofii Campanellově: Vedle své „Civitas solis vel

*) I mondi celesti, terrestri e infernali degli academici Pellegrini (1525).

**) Francesco Patritico, La città felice (Benátky 1553). O těchto utopistických románech srv. Thonissen I, str. 247, Mohl na uv. m. I, str. 184. a Kleinwächter str. 48.

***) Srv. La città del sole secondo la redazione originale (Appendix k Benedetta Croceho: Intorno al communismo di Tommaso Campanella, v Neapoli 1895.)

de reipublicae idea", odpovídající Platonovu „Státu", Campanella skládá ještě dílo „o ústavě španělské" (Monarchia Hispanica), kteréž upraveno jest k tehdejší právě politické a sociální konstellaci Europy, jako Platonovy „Zákony" k Perikleovským Athenám.

Literatura o „Slunečním státě" jest i kvalitativně tak bohatá*) — upozorňujeme tu jen na práce, jež podali Amabile, Sigwart a Croce — že můžeme býti zcela stručni. Hospodářské zařízení „Slunečního státu" chceme podati podle krátkého souhrnu v „Schlaraffia politica" (str. 77 nn.).

Forma spisu jest dialogická, či lépe, Janovan odpovídá na kratičké otázky, téměř zbytečné, obšírnými výklady.

Tento janovský námořník vypravuje, že kdesi v Indickém oceánu přistál k ostrovu Taprobane. Hustým lesem bloudil, až dostal se na rovinu ležící přímo pod rovníkem. Tam setká se s lidmi, kteří ho dovedou k Slunečnímu městu. Město nalézá se na pahorku a skládá se ze 7 soustředných kruhů, vytvořených palácovitými budovami, vroubenými sloupořadím (patrně na způsob křižových chodeb); každý kruh má jméno jedné planety. Ve středu na každé straně nalézá se brána, od níž vybíhají paprskovitě toliko 4 silnice. Uprostřed na pahorkuční chrám s mohutnou bání: není v něm obrazů, není nádhery, jen 7 svícnů se jmény 7 planet (vzpomeňme na Apokalypsu I!) a 2 zvony, na nichž vyobrazena jest země a nebe.

Vláda nad tímto státem svěřena jest knížeti duchovnímu, jenž se zove Hoh anebo Sol, anebo se označuje prostě ⊙. V jeho rukách jest veškerá moc, ale podřízeni mu jsou 3 světští vládci anebo úředníci: Pon, Sin, Mor (= Potestas, Sapientia, Amor) pro válku, vědu a pro vše, co týká se výroby a výživy; všichni čtyři mohou se vzdáti úřadů, našli-li někoho zdatnějšího. Tato organisace (r. 1611!) jest velice pozoruhodna. Nejen pokus svěřiti vedení státu do rukou vědecky vzdělané theokratie v době, kdy nebylo požadováno na vládci přílišného vzdělání, ale obzvláště povšimnutí zasluhuje myšlénka, v naší době arci zcela běžná, systematického roztřídění reálního státní správy. Pon, Sin a Mor jsou, smíme-li tak říci, moderní odboroví ministři, o nichž tu v dějinách státní vědy slyšíme poprvé.

V „Slunečním státu" žije se ve volné lásce a ohnivý mnich jihoitalský pouští tu plně úzdu roznícené obrazotvornosti. A přece

*) Pěkný přehled příslušné literatury podal B. Croce na uv. m. str. 3.

při všem uvolnění pohlavních poměrů není v tomto státě plození dětí snad věcí privátní, nýbrž eminentní záležitostí státu. V státě onom panuje věda a jen věda. Campanella jakoby tušil první záblesky národohospodářství jako vědy, když tě této vědě chce svěřiti regulování plození dětí dle statistických šetření a úvah. Jako Platon i Campanella žádá, aby stát měl dohled a působil na odchování výtečného plemene lidského, jak dnes tane na mysli „nadčlověku“ Nietzscheho jako pium desiderium. Odchování ušlechtilého plemene nemá dle Campanelly zůstati záviděníhodnou výsadou koní a psů. Nezbytným doplňkem tohoto stejného práva požitku při důsledně provedeném komunismu majetkovém i rodinném jest arci stejná pracovní povinnost, a tak (obzvláště v tropickém onom podnebí) zúplna dostačí 4 hodiny práce denně, aby se produkovala i ona hojnost statků, kterých vyžaduje zhýčkaný vkus obyvatel „Slunečního státu“. O střídmosti, kterou tak chválil Morus na obyvatelích Utopie, nic neví smyslný, požívavý Kalabřan; obyvatelé jeho Státu žijí v nemírném přepychu.

Třebas že stavení obytná, ložnice a dílny jsou společné, přece jsou to vesměs paláce. Společné hostiny, jejichž menu upravují ne kuchaři, nýbrž lékaři a to dle hygienických zásad, kořeněny jsou veselým hovorem, zpěvem, hudbou. Ve dny úplňku konají se hromady lidu, kde lid přednáší svá přání a stížnosti. Řízení soudní jest ve všem veřejné a ústní.

Přes všecky demokratické instituce a nivellující tendence „Slunečního státu“, které obětují fanatismu rovnosti i rozdíl pohlaví, prokukuje z celého nástinu i tuto nerozlučný soudruh komunismu, despotismus. V čele tohoto komunistického „Slunečního státu“ nalézá se přec v absolutistické slávě velemetafysik, světapán, papež! Ačkoli tedy jednotlivé socialistické myšlénky „Slunečního státu“, jehož ideový postup Campanella v třetím díle své Philosophia realis s takovou energií zastává, znějí velice moderně, jako na př. požadavek rovnosti všech, pracování všech, normálního dne pracovního atd., přece s hlediska sociálně-filosofického sen jeho o universální monarchii papeže, jak ji požaduje zvláště ve své „Španělské monarchii“, jeví se tak zpátečnickým, že v jeho postulatu můžeme spatřovat jen povinný dluh, který splatil svému stavu a své době.

Po utopiích Morově a Campanellově můžeme kratčeji pro-

mluviti o následujících.*) „Nova Atlantis“ kancléře Františka Bacona**) zůstala nedokončena. Jako Morus, předchůdce Baconův i v úřadě, ve své „Utopii“ upíná se na Platonův „Stát“, tak Bacon „Novou Atlantidou“ na Platonův „Stát Atlantický“. Zdali i tu chtěl podati „Novou Atlantidu“ proti Platonově, jako postavil proti Aristotelovu „Organu“ „Nové Organon“ své, těžko rozhodnouti. Pro otázku „Shakespear-Bacon“, která stále ještě straší v literatuře, není snad bez zajímavosti upozorniti, že Shakespear utopistické fantasie, k nimž se Bacon tu klonil, důkladně protřepal v první sceně druhého jednání „Bouře“. Ostatně není Baconova utopie jediná za věku Shakespearova. R. 1611 psal Heywood „The golden age“ a John Barcley „Argenis“ (vyšla krátce před jeho smrtí, 1611).

Ačkoli jest zlomek „Nové Atlantidy“ nepatrný, přece lze odhadnouti „ex ungue leonem“. Opojení technických vynálezů metá tu veselé své kozelce. „Ve shodě se svým utilitaristickým pojímáním a odůvodněním vědy jakožto moci***) bájí o „pokladnici věd“, která hravě luští všecky sociální problemy. Z překypujících jeho líčení, která pramení se z obrazotvornosti opojené radostí z vynálezů, které krátce po sobě byly učiněny za jeho doby, možno vybrati si bez namahání nynější nové chemické laboratoře a fysikální ústavy. V „Nové Atlantidě“ jsou ústavy k methodickému mikroskopickému zkoumání kvality krve a k experimentům nejrozmanitějším. Dodejme, že Bacon tu uvedl také Žida, jménem Joabina, jemuž vydal svědectví: „vir fuit admodum prudens et doctus et consilii profundi“ †) a že Židé tam žijící mají naprostou rovnost s ostatními obyvateli, a máme arci doklad k jeho snášelivosti, spolu však i znak rozhodné utopičnosti „Nové Atlantidy“. Neboť myšlénky Lessingova „Nathana“ v XVII. století anticipovati mohla jedině utopie.

„Dějiny Sevarambů“ od Vairassea (1677) jest román napínavý, obsahuje hojnost šťastných nápadů a lepých obratů,

*) O utopiích švabského faráře Jana Valentina Andreaeho, jenž napsal pendant ke Campanellově „Státu slunečnímu“, viz „Schlaraffia politica“ str. 88 nn. O Paraguayském státu Jesuitů, jenž realisoval ideje Campanellovy, srov. tamže str. 103 nn.

**) The works of Lord Bacon, London 1879, pag. 725—739 s předmluvou Rawleyho. První německý překlad pochází od R. Waldena (Berlín 1890).

***) „Tantum enim potest, quantum scit“ praví hned v prvním svém spise (Cogitata et visa).

†) Opera II., str. 733.

ale jest beze všeho jádra filosofického. Sem tam sice nalezneme jednotlivé národohospodářské ideje vpletené do líčení cestopisného, ale vážněji pojímati sociální otázky spisovatel ani se nepokusil.*) Opačnou vadu má „Oceana" (1656) Jakuba Harringtona; tu převládá zase pedanticky didaktický živel. Není ani dosti jasno, proč počítává se „Oceana" mezi romány utopistické a ne prostě mezi díla státovědecká. Pro spoustu historického materialu a odpornou snahu auktorovu obšírně pojednávati de omnibus rebus et quibusdam aliis zapomíná čtenář každé chvíle, že má před sebou román. Zajímavé jsou některé sociálně-filosofické jednotlivosti „Oceany". Jest to nejvýmluvnější výraz repraesentativní demokracie. Také návrh maxima jmění podal a nejen podal, nýbrž i vážně provedl; nikdo nemá míti více než 50.000 franků roční renty ze svého statku. „Vůdčí zásady jeho sociologie jsou rovnováha vlastnictví a střídání vládnoucí moci."**) Výklady jeho nemají nijak socialistického rázu a jsou tak střízlivé a bez fantasie, že postrádáme při četbě jich obvyklé pikantní přídavky utopistického románu. „Dějiny Sevarambů" došly mnohem většího rozšíření, protože jsou i čerstvější i veselejší. U Sevarambů panuje aristokracie nadání a všecky výsady rodové jsou radikálně odstraněny. Žertovně zní, že u nich neuchází se muž o děvče, nýbrž naopak o ustanovených slavnostech zasnubování činí dívky mužům „nabídnutí k sňatku", arci muži mají aspoň právo svolit nebo nesvolit. — Methodickou přednost mají „Dějiny Sevarambů" i před Campanellovým „Slunečním státem", že v nich jest dosti zřetelně vyznačena organisace práce, pro niž učený onen mnich neměl smyslu. Vairasse žádá jako naši pokročilí socialisté 8hodinnou práci denní, 8 hodin k jídlu, zábavě a studiu, 8 hodin k odpočinku. Dodáme-li, že Vairasse jeví soucit s útrapami proletariátu, což není maličkost za doby Ludvíka XIV., vyčerpali jsme charakteristické myšlénky tohoto románu utopistického.

Morellyho román „o stroskotání plovoucích ostrovů" — „Basiliada" — postrádá svéráznosti a šťastného spisovatelského koloritu. Význačnou vlastností jeho jest, jak trpce proti sobě postaveny jsou chudoba a bohatství. U Morellyho, jenž žil za druhé polovice předešlého století, jest toto přiostření „sociální otázky" přirozeně nové. Neboť dřívější utopisté nemohli již proto

---

*) Pěkný výtah z „Historie Sevarambů" podal auktor „Schlaraffia polit." str. 135 nn.

**) Schlaraffia politica str. 130.

vytknouti protivu chudoby a bohatství tak břitce, poněvadž ve středověku nebylo ani kapitalistického bohatství ve větších rozměrech. Dějiny bohatství ukazují zřetelně, jak poměrně mladá jsou obrovská jmění. Teprve u Medicejských a Fuggerův vystupuje vynikající kapitalistické jmění.*) Proto bylo teprve Morellymu možno poukazovati na propast, která se více a více rozevírala mezi kapitalismem a proletariatem, ježto žil za francouzského merkantilního systemu podporovaného Colbertem.**) Středověk, jenž znal především naturální hospodářství, nikoli však peněžní (aspoň ve větším rozsahu), neměl vlastního proletářstva. Robotníci a členové cechů měli dosti prostředků k živobytí. Pro nedostatečné poměry mohl kapitál zužitkovati se obyčejně jen lokálně, i byl omezen na úzké hranice. Teprve objevení Ameriky a námořní cesty do Indie pomohly světovému obchodu k rozkvětu. A proletářstvo není, leč temný stín panujícího hospodářského slunce, kapitalismu.

Pomíjejíce romány utopistické z části zcela bezcenné, z části jen ozvuky jiných dřívějších, jako: „Objevení Jižního moře“ od Rétifa de la Bretonne, anonymní „Stát Felicie“ a j., a přecházejíce k poslednímu z větších a vážnějších utopistů, ke komunistovi Štěpánu Cabetovi, zastihujeme zcela jinou situaci. Boj třetího stavu proti desposicii, šlechtě, cechům a úřední hierarchii byl dobojován francouzskou revolucí a ve prospěch lidu rozhodnut. Ideálu politické svobody západní Evropa dosáhla. Vstupujeme nyní do jiné fase sociálního boje. Heslo boje po vítězství třetího stavu se změnilo: nezní již „politická svoboda“, nýbrž „oekonomická rovnost“. Také to není již třetí stav, který zdvihá boj, nýbrž naopak: proti němu se zdvihá boj a to od stavu čtvrtého, jenž z jeho lůna pošel a v dějinách poprvé se cítí jako zvláštní strana a tak se i ustavuje. Jedním slovem začíná boj práce s kapitálem.

Nová tato fase má opět svůj utopistický román a to Cabetův Voyage en Icarie (1842) a nověji Bellamyho „Pohled nazpět z r. 2000“.

Taktika těchto obou utopií jest se znamenitým důvtipem odpozorována ze skutečného průběhu dějin. Jak se vyrovnaly a

---

*) Srv. Rich. Ehrenberg, Das Zeitalter der Fugger, Band I. Die Geldmächte des XVI. Jahrh. (Jena 1896.)

**) O Morellyho „Code de la nature“ (1655) míní v jiné souvislosti Stein pojednati.

otupily staleté protivy mezi šlechtou a měšťanstvem (t. j. mezi vládnoucími a poddanými) revolucemi posledních století? Přec nikoli tak, že by byla šlechta a v čele její vládci zbaveni snad všech politických práv a zatlačeni v třídu poddanskou, nýbrž spíše tak, že všem občanům poskytla se rovná politická práva, která dříve byla výsadou jen urozených. Poněvadž tedy třídám dříve privilegovaným vlastně ničeho se nevzalo, nýbrž jen třídám dříve porobeným stejná práva byla udělena, jak je měly onyno třídy již dávno, dostavil se na jistou dobu jaký taký sociální mír. V republikách jest rozdíl mezi šlechtou a měšťanstvem politicky úplně odstraněn — až na malé kapriciosní „z", které konečně má význam prázdné titulatury. Ba ani v západoevropských zemích s konstituční ústavou nemá již šlechta dalekosáhlé praerogativy, spíše jen ještě společenský význam.

A tu se táží moderní utopisté: Jak pak by se asi zasypala ona nynější propast mezi kapitálem a prací t. j. mezi majetnými a nemajetnými, propast, která zdá se nepřeklenutelná, asi tak jako v předešlém století odstranil se rozdíl mezi šlechtou a měšťanstvem? Nikoliv tak, že by se majetným vzalo jich bohatství a rozdělilo snad mezi chudé; toť by bylo nemožno ze dvou důvodů. Předně by to bylo neslýchané znásilnění, a pak bylo by to zcela neprospěšné, poněvadž, kdyby se dnešní všecko bohatství rozdělilo, přišlo by na každého tak nepatrně málo, že by se všichni stali proletáři.*)

O obecném rozdělení snad bude se mluviti v politických lupičských bandách, t. j. v potřeštěných anarchistických schůzkách, nikoli však mezi vážně myslícími, vědecky vzdělanými lidmi. Moderní utopista rázu Cabetova nebo Bellamyho odmítá od sebe proto plným právem cestu obecného rozdělení majetku. Jeho sen budoucnosti spíše vrcholí v myšlénce: Revolucí nemají se státi majetní žebráky, nýbrž naopak žebráci majetnými. Jako nebyla upřena v posledním století vyšším stavům politická práva, nýbrž jen ostatním občanům přiřčena práva rovná, tak rovněž nemají býti majetní kapitálu zbaveni, nýbrž všichni proletáři učiněni býti majetnými. Odkud ale vzíti toto nesmírné bohatství, aby poskytla se všem občanům stejná účast ve statcích, aby mohli všichni žíti ve skvělém pohodlí a v budoucnosti hospo-

*) Jul. Wolf, Sozialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung, (Stuttgart 1892) na str. 333 vypočítal výsledek takového obecného dělení. Dle toho by pro jednotlivce se dostalo v pruském státě ročních důchodů 500—600 marek.

dářsky byli si na roveň postaveni, jako politicky jsou již dnes? Tu právě vězí utopie!

Kouzlo, které prý odkryje nám pokladnici národního bohatství milliardového, nazývá se: associativní produkce. Jako dříve za dob pověry fabrikovali lidé životní elixiry, jako alchymisté všemožně namáhali se nalézti kámen mudrců, jenžto by jim odhalil všecka tajemství, tak i nyní chystají se všeliké elixiry sociální, aby se nouze a bída odstranila se světa. Kámen mudrců se shledává v 19. století v associativní produkci. Tak se domnívá Cabet ve „Voyage en Icarie“, že organisací práce, která odstraní plýtvání sil a neprospěšné maření práce při dnešní individualistické soustavě se vyskytující, jakož i kollektivisováním práce se podaří při průměrné 6hodinné práci denní (v létě 7 hodin, v zimě 5) produkovati tak veliké massy statků, že všecky stavy bez rozdílu stáří, pohlaví a stavu v pohodlné jistotě, třebas že bez přepychu budou moci žíti. Cabet zachází ve fantastickém líčení života, jemuž se jeho utopičtí Ikařané oddávají, tak daleko, že slibuje nejen každému občanu palácové obydlí a lukullské hody, nýbrž v hlavním městě Ikarie dává chovati 60.000 koní jízdeckých, kterých každému občanu bude volno použiti, arci bezplatně, ježto v Ikarii, jako vůbec v utopiích, není peněz.*) Bellamy pokračuje ještě nad něho a slibuje každému občanu všecka požehnání věd a nejraffinovanější požitky plynoucí z techniky na netušený stupeň pokročivší, v čemž telefonu, jakož vůbec technickým objevům, připadá veliká úloha. —

Než dosti o těchto přemetech rozpálené, technickými pokroky opojené fantasie, a ptejme se vážně: Jakou hodnotu sluší přičísti těmto románům, duši lidu vzněcujícím, a jaký význam jejich rozšíření až k mezím báječnosti? Vědecky, resp. filosoficky cena jejich jest pramalá. Neboť všechny, ovšem nejméně Cabet, dopouštějí se osudné methodické chyby, že opomíjejí udati, jak se má udáti přechod od přítomné společnosti individualistické do budoucího, na associativní produkci založeného státu sociálního. Zajisté nikoli světovou revolucí, neboť ta by pohřbila všecky naše vymoženosti umění, věd a literatury. Bellamyho Dr. West prospí v strnulosti oněch 113 let přechodu, na nichž právě nejvíce záleží. Nu, ani tento prostředek by asi, jsa generalisován, mnoho nelákal. Zcela nekrvavě nějakým usnesením lidu se zajisté také neprovede přechod od individualistického k socialistickému

*) Tento přepych zdál se některým Fourierovcům ovšem ještě skrovný.

způsobu výroby, neboť lidská povaha se nezmění přes noc. Natura non facit saltus, ne homo quidem.

Přehlíží se tu psychologická a ethnologická stránka otázky. Člověk dnešní stal se tím, čím jest, v boji o život, který mu uložil individualistický způsob výroby. V této škole egoismu vyrostl a žádné usnesení parlamentu za noc z něho neudělá altruistu. Tvrdí-li komunisté, že nynější člověk v anarchistickém svém způsobu vyrábění jest šelmou, budiž; ale měli by přec považiti, že za noc šelma se nepředělá na člověka. Unáhleným revolucionováním, předčasným nucením k altruismu dodělali bychom se zajisté jen opačného výsledku; dnešní niveau mravnosti, které, jak svědčí obecnému blahu věnované instituce, nalézá se v přechodu od egoismu k altruismu, z něho přirozeně vyrůstajícímu, tím by se třebas o staletí nazpět zatlačilo. Jest to nebezpečná hra, lva-lid drážditi. Každé ukvapení snadno by vedlo ke zřícení toho, čeho v kultuře jsme již dosáhli. Chceme tím snad říci, že člověk vůbec není schopen sociálnosti, t. j. pronikavého altruismu? Zajisté nikoli! Člověk jest všeho schopen, i čistého altruismu, ale jen návykem, cvikem a vychováním. To vše žádá však času. Není možno dnešního člověka náhle přetvořiti na altruistu, ale možno jej k tomu vychovávati, ponenáhlu nechat jej v něj vyrůsti. Jednou pro vždy dokázal Darwin variabilitu znaků druhových i není nemyslitelné anebo beznadějné, že člověk může změniti povahu svou v altruistický ráz účinkem sociálního zákonodárství, umělou státní soustavou vychovávací. A tím jsme u sociálně-filosofického významu utopistických románů. Význam ten jest eminentně paedagogický. Abychom dovedli vzrůsti do sociálního, na altruismu založeného stavu společnosti, k tomu jest nezbytně třeba, abychom se do něho ponenáhlu vmýšleli, aby pozbyl toho, co se nám nyní zdá podivným a odpuzujícím. Výbornou pomůckou k tomu jsou utopistické romány, které konstruují takovýto stát básnickou obrazotvorností a líčí nám plamennou řečí a okouzlujícím způsobem přednosti jeho. A třebas že při četbě jich každou chvíli nás napadá: Vždyť jest to jen básnický sen, jenž nikdy se nevyplní! nic nevadí! Mocný účinek přece úplně nezmizí.

Také dospělí potřebují nějakého Robinsona Crusoe, také oni dávají se illusemi hýčkat a vychovávat, sice by život pozbyl půvabu. A utopie jsou jen politicko-sociální robinsonády pro dospělé, ale jest jich třeba. Pozdvihují ducha

našeho z nevýslovně prosaické skutečnosti a ve snu dávají nám patřiti na blažený stav lidu, jehož mocnému kouzlu nedovedeme se ubrániti a pro jehož uskutečnění i v praktickém životě nás lektura takovýchto děl ponenáhlu získá.*) Děsivé strašidlo sociální revoluce, které na nás se cení hrozivě ve skutečnosti, povlovně rozplývá se v obrazotvornosti čtenáře sociálních utopií v moře mlhy, jímž prodírá se zářivě slunce míru národů a sbratření lidí.

Co filosofie k tomu všemu dí? Nepřikládá utopistickým románům, nemajícím vědeckou, nýbrž leda sociálně paedagogickou hodnotu, nijak zvláštního významu. Pro filosofiii jsou ty romány alchymií socialismu, astrologií vědecké sociologie; radí nám, abychom nepřeskakovali nijakého stupně, chceme-li dospěti k nejblíže vyššímu — totiž k sociálně politickému zákonodárství dnešní doby, které dle našeho mínění jest právě tak politickou paedagogikou, jako utopistické romány jsou paedagogikou poetickou. Sdíleti máme sociálně-politický rys naší doby ve vědomí posledních cílů, které nám kynou. Poslední však ty cíle, tak učí nás filosofie, vedou ke stále vyšším pokrokům lidského pokolení, neboť ukazovatel vývoje lidstva jest: per ardua ad astra! **)

*) Sem náležejí zejména oba utopistické romány Hertzkovy: „Vlast volnosti" (Freiland) a „Pohled do budoucnosti" (Entrückt in die Zukunft), Berlín 1895.

**) Koho by zajímala otázka utopií tak, že by chtěl seznati podrobnější rozbor jich, tomu (hlavně pro dílo Morovo a Campanellovo) budiž doporučena důkladná studie H. Dietzela: Beiträge zur Geschichte des Sozialismus und des Komunismus (ve Frankensteinově Vierteljahrschrift f. Staats- und Volkswirthschaft svaz. V., 1897, str. 217—238 a 375—412.) — *Poznámka překladatelova.*

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

(Pokračování.)

Dělnictva průmyslového ve smyslu západoevropském v Rusku vlastně vůbec není. V starší době v státních továrnách pracovali poddaní sedláci tak, že byli pro takovou práci koupeni. Po zrušení poddanství — na státních panstvích dříve — přestal tento poměr a továrny jsou nuceny hledati svobodného dělnictva. Při nahoře vylíčených životních poměrech venkovského obyvatelstva není však možno vypěstiti zvláštní průmyslové dělnictvo, které by jako v západní Evropě stále bydlelo v továrním středisku a zde práce přecházela s otce na syna. I řemeslnictvo ruské je jakousi selskou třídou od státu sice volnou, ale nevolnou od obce, a tím lze vysvětliti, proč průmysl ruský přes všecku státní podporu nedovede se povznésti. Ruský člověk hodí se k nádenické práci, ale strojníka, mechanika atd. nelze přece udělati z negramotného*) člověka, a tak tuto dobře placenou část dělnictva zastupují z velké části cizinci. Horníků bez trestanců má Rusko asi 450.000 v báních na stříbro, platinu, zlato, uhlí i železo. Všech továren je v Rusku**) 22.669, v nichž je zaměstnáno 878.580, z čehož připadá přes 2341 továren na Asii s 25.000 dělníky. Z celkového toho čísla připadá na ženy v továrnách zaměstnané 210.207 hlav, na děti 26.009 hlav t. j. 27%. Minimální denní doba pracovní jest 12 hodin, při čemž průměrná roční mzda je 160 r. (= 220 zl.); tato mzda klesá až na 4 r. měsíčně (= 5·60 zl.). Maximálná mzda v hutích (slévači) je 524 r.,

*) Neznajícího psáti a čísti.

**) Карты фадрикъ и забодовъ Европейской Россіи съ пояснительною запиской. Составилъ Н. Нестеровъ подъ руководствомъ инженера И. А. Лихачева. Moskva 1895. — Фабричнозаводская промышленность и торговля Россіи. Д. И. Менделѣевъ Petrohrad 1893. — Указатель фабрикъ и заводовъ Европейской Россіи П. А. Орловъ и С. Г. Будаговъ. Petrohrad 1894.

kdežto minimálná u tkadlců je 122 r. (dle úř. stat.). Jak možno za takový plat — obyčejně s četnou rodinou — žíti, je patrno.

A kdo z toho bohatne? Cizinci.

Ačkoli Rusko není průmyslová země, přece vykazuje největší počet úrazů v průmyslových závodech, které plynou jednak z bezohledného vykořisťování dělníka, jednak z jeho nevzdělanosti a tudíž neobratnosti při stroji a konečně z nedbalosti vlády pro jeho ochranu. Vláda sice zřídila tovární inspektory, ano nařízeno i poskytování lékařské pomoci nemocným a raněným, avšak vše v naprosto nedostatečné míře, ba co více, továrna v nich vidí své škůdce, úřady (policejní) velmi nepodlné rušitele pokoje a ticha mezi továrníkem a dělníkem, na jehož stranu nikdy se nestaví. Tak dor Sulina ke své brožuře*) sbíral data sám, pak na policii a konečně u inženýra Tolpigina; viděti z ní jasně, co vlastně dělá vláda na ochranu dělnictva. Zákony v té příčině již vydané jsou obcházeny přerozličným způsobem, ba i pomocí úřadu, který poručí zmrzačenému, aby spokojil se továrníkem mu nabízenou — dle zákona nedostatečnou — náhradou za úraz.

Dr. Pogojev — Továrnictví v Německu a Rusku — uvádí, že v Moskevském okruhu jest asi 10% poranění zvláště v přádelnách, jichž příčinou jest ospalost dělníků, a dokládá, že v německo-francouzské válce bylo jich jen 10·8%, rakousko-italské 1859 jen 9·8% a v ruskoturecké 13·5%. Věc tu charakterisuje úryvek z tu zapsané dělnické písničky:

— — — — — — — — —
Sotva půlnoc pominula,
v továrnu krok vede noha.
Pravici mu trhaj' v cáry
v dřímotě mašiny spáry.
A on cary pošle domů
k hrůze otci, matce k stonu.
Ruce lomí, přijdou oba,
hořký pláč rve bolu zloba,
továrníku ve zlé řeči
přejí v hanby hynout křeči atd.

Ještě daleko smutnější obraz dělnické bídy líčí E. Dementêv.**) Dílny jsou většinou bídně zřízeny: nízké, tmavé nevzdušné

---

*) Несчастные случаи съ рабочими на свеклосахарныхъ заводахъ и мѣры предупрежденія ихъ. Petrohr. 1895.

**) Фабрика, что она даетъ населенію и что она у него беретъ. Москва 1894.

světnice, naplněné otravnými výpary, vyhřáté až na 28° R, naplněné stroji, surovinou i výrobky, jsou to místnosti, v nichž pracuje se 13 až 14 hodin denně. Ale jsou i takové továrny, v nichž se pracuje bez přetržení 24 hodin, vždy po 6hodinných přestávkách, při čemž do úpadu vyssává se síla dělníkova.

Když dělník pracoval 6 hodin, na př. od 6 do 12 v poledne, má jistou dobu k jídlu a domácím prácem, takže mu zbudou 3 až 4 hod. k spaní. Můželi však ten krátký spánek v zpuchlém a těžkém vzduchu fabrických kasáren, přeplněných obyvateli, osvěžiti organismus, který již předešlým, nedostatečným spánkem jest porušen? Půl hodiny před početím šichty vyruší ho ze spánku parní píšťala, a hlídači donutí ho, aby se připravil k dílu. Když znovu 6 hodin pracoval a o půl noci domů se vrátil, opětuje se totéž, co v předešlé prázdni prodělal. Ve spěchu něco pojí, aby každému zaměstnání, všem starostem a myšlenkám ušel, a mohl rychleji spáti. Přece však za celý týden ani jednou nespí tolik, mnoholi tělo vyžaduje. Výsledkem jest líný, pořáde ospalý, malátný dělník. Spí při každé vhodné i nevhodné příležitosti, nedbaje přísného továrního dozoru a vyměřených trestů.

Ještě horší system zaveden v rohožových továrnách. Od 4 hod. ráno pracuje celý „stan“ (skupina potřebná k hotovení celé rohože) a udělá až do 8 hod. sedm rohoží; pak všichni snídají, při čemž se v práci pokračuje. Po 8. hod. ráno jde si vzorkař lehnout a na jeho místo nastoupí první pomocník, a tohoto místo zaujme pomocník druhý; když prospí práci 5 rohoží t. j. $2^1/_2$ až 3 hod., vstane a pokračuje v práci s druhým pomocníkem; prvý pomocník jde opět na stejnou dobu spat. Do 2 hod. odp. jest tudíž hotovo 10 rohoží, načež sednou si k obědu, na nějž věnuje se nejvíce $^1/_2$ hod. Pak teprve, když dala všem jísti, lehne si žena vzorkařova na dobu $2^1/_2$ až 3 hod. Po ní asi o 5. hod. odp. odebéře se na lůžko druhý pomocník na touž dobu. Od 8 hod. večer pracují všichni čtyři najednou a udělají do dvou hodin v noci ještě 10 rohoží. O 2. hod. v noci všichni večeří a o půl třetí jdou všichni spat. Jenom od půl druhé do čtyř hodin je v dílně úplné ticho — všichni dělníci spí. V ostatních 21 a půl hodině se nepřetržitě pracuje, kromě malé půlhodinky oběda!

Při této vysilující práci vydělá průměrně měsíčně muž 14 r. 16 kop., žena 10 r. 35 kop., výrostek 7 r. 24 kop. a chlapec 5 r. 8 kop.; při tom klesá minimum u muže až na 8 r., u ženy

na 6 r. a u nedospělých na 2 r. měsíčně. Celkový průměr u rohožných dělníků jest za 18 hodin denní práce 7 r. 21 kop. měsíčně čili **1½ kop. (1·87 kr.) za hodinu!** Při tom však je řada peněžitých pokut, jimž dělník na každém kroku propadá. Továrník je neomezeným pánem dělnictva, které je mu povinno neomezenou poslušností, což mívá smutné následky zvláště v ženských odděleních, protože toto právo na sebe strhují všichni mužští poručníci.*) A policie nad tím buď krčí rameny nebo se tomu hrubě směje. Výplaty nejsou ani týdenní ani měsíční ve všech továrnách, ano jsou případy, kde dělník dostane peníze pouze dvakráte za rok. Celé živobytí poskytuje mu na dluh kantina nebo skladiště továrníkovo zřízené pro dělníky, ba ti jsou nuceni tu kupovati bídné zboží za dvojnásobnou cenu, zvláště tam, kde — proti určitému znění zákona — vyplácí se místo penězi známkami.

Dělník ve své nevzdělanosti a tuposti ani neví, že zákon nedovoluje, aby tak hanebně byl vykořisťován, úřady pak i s továrními inspektory dohromady krčí nad tím rameny a vymlouvají se známým: kde není žalobníka, není ani soudce.

Při všem nacionalním směru vlády Aleksandra III. většina velkozávodů nalézala se v rukou cizích kapitalistů, již pomocí kartelů nejen stát nýbrž i konsumenty dovedli tou měrou vyssávati, že na př. z jara r. 1893 musila sama vláda ustanoviti cenu cukru a zakoupiti zásoby za hranicemi, aby postavila hráz nezřízenému vydírání.

Jen dvě třídy jsou na tom lépe nežli ostatní; bohaté kupectvo a nepočetné drobné průmyslnictvo. Jeho výdělek při agrární povaze Ruska je stálejší a určitější, ač ovšem povznesením rolnictva velmi by se zlepšil a mohl by býti základem pro průmyslové vymanění z podruží západní Evropy a vésti k založení domácího velkého průmyslu. Bez povznesení však rolnictva není to možno.

Poněvadž ze západu k zřizování a řízení závodů průmyslových byli povoláváni inženýři, většinou to lidé mladí a nezkušení, často nedostudovalí, netěší se podnes tento titul zvláštní úctě v ruské společnosti, nejméně pak váženy jsou protekční děti ve státních službách. Jsou to často lidé nedostudovaní — jako bylo před 26 lety v Německu a Rakousku —, kteří vedou pak dozor na podnikatele, dávajíce se častovati a obdarovávati,

*) Jaké z toho povstávají zdravotní poměry obyvatelstva selskodělnického, o tom smutný obraz podán byl na sjezdu syfilidologů v Petrohradě 1897.

takže na př. inženýr v ministerstvu pro veřejné kommunikace je totéž co zloděj, nebo značí hlupáka a tlučhubu. (Notovič).

Domácímu velkoprůmyslu pomáhala vláda přímou podporou a pak ochrannými cly. Avšak to sloužilo spíše kapitalistům, ze značné části cizím, jichž výrobky horší jakosti až o 20—30%, byly dražší nežli dobré cizí i při vysokém clu. Je pravda, že při pokročilém západoevropském průmyslu konkuruje se s ním těžko novému výrobku ruskému, ale je rovněž jisto, že celní válka r. 1893 depressi obilních cen daleko více ublížila rolníku nežli prospěla velkoprůmyslníku, ano r. 1894 nové klesnutí cen způsobilo nové nesnáze. Kartely — jak pověděno — působí na zhoršení jakosti a stoupání cen, což většinou zasahuje maloživnostníka nebo rolníka. Vláda pak toto olupování lidu buď trpí, nebo omlouvá a v něm se účastní. Tím pomáhá sice několika boháčům, avšak průmyslu takto pomoci nelze.

Jedním z nejhorších vředů nynější civilisované společnosti v západní Evropě i v Rusku*) je kapitalismus, který dovedl zatlačiti rodovou šlechtu a privilegované stavy, pokud se v kterém státě udržely, a vyšinouti se na prvého činitele politického i národohospodářského. Jest více než jasno, že veliké hnutí socialní není bojem třídním, jak se mu obyčejně podkládá význam v židovské žurnalistice liberální, nýbrž je odbojem obce proti kapitalistické oligarchii. Kdo není slep, vidí, kam vede protekce „zlata" ve Francii — panama —, v Italii — crispina —, v Německu — velfina —, co znamená žid Ročild naproti kterémukoli jinému jménu učence, vynálezce, státníka, válečníka, lidumila atd. Kdo žije v západní Evropě, dobře cítí tu ohromnou tíseň, ten vysoký tlak společenského barometru, jehož sloupec výhrůžně ukazuje bouři, ten mrak, proti němuž málomocně ozývá se poplašný zvonek volající dobré k míru s geniem společnosti a proti němuž nic nezmůže pověrčivá mušle vládních orgánů.

Liberté, fraternité, egalité zápasí v neustupném boji s těmi, kteří vše chtějí vyříditi doma — in patria —, kde za nimi stojí hrozivá děla a bodáky, ale zapomínají, že ona hrůzná píseň Allons des enfants de la patrié dobyla si místa hodnostního ve světě a sám ruský despotismus v Kronštatě vyslyšel s obnaženou

*) Ruský kapitalismus má do sebe něco zvláštního, čímž se úplně liší od západoevropského: jest to velikost zisku podnikatelova, která vše podobné v ostatních zemích daleko převyšuje, a ostře se od toho odrážející úžasně žalostné postavení tvůrce tohoto zisku — dělníka.

hlavou urážlivé a výhrůžné ty zvuky. Je to pouhá ironie? Jako proti epidemii celý svět najednou se brání, tak i proti této velké nemoci a zhoubným jejím koncům sdružují se ti, kteří smrtelně trpí, v obrovský celek, hotovi dáti vše za vybavení z hrozného toho položení.

A jestliže v pokročilém státě zhoubně působí kapitalismus, působí ve státě zanedbaném a společensky nevyvinutém přímo destruktivně. Ruští státníci dali se svésti klamem, že velkozávodnictvo (obchodní, tovární, polní, horní a j.) způsobilo rozkvět států v záp. Evropě a povzneslo státy hmotně i mravně. Ve skutečnosti ovšem pokrok vzdělanosti obecné vedle jiných dobrých stránek měl i své stránky stinné, a to je právě dělení práce, individualisace výroby a tudíž sdružování takovýchto jednotek ve veliké celky provedené ze zištných příčin států i jednotlivců, z nichž vyvinula se znenáhla depresse výdělku: vyssávání lidu, a exaltace podnikatelstva — kapitalismus. Poněvadž pak stát, ačkoli má v Rusku z dávných dob ve svých rukách velké průmyslové závody, neměl dosti zdatných sil k jejich povznesení a tudíž národnímu zužitkování, ba poněvadž ani mezi domácími kupeckými boháči a šlechtici nenašli se ochotní podnikatelé: připustili státníci ruští do země cizince, zejména Němce, židy, Angličany a Francouze, kteří jali se nesmírně těžiti z bohatství nerostného, založili velkou industrii a vymohli na vládě ochranu cel, zavřeli mezi sebou kartely a připravili sám stát o milliony rublů nečestnými a nepoctivými spekulacemi. Při tom tito cizinci vyssáli ruský lid, který ve své nevzdělanosti nedovedl se jim brániti, dávajíce mu denní mzdy 15—20 kopějek, a vedli si konečně tak zpupně, že vláda přes zamhuřování očí a nehybnost nucena byla konečně ku koupi za hranicemi, aby nepropadala vyděračství. A to v Rusku znamená daleko více nežli v záp. Evropě!

Poněvadž pak kapitalismus zpola ubil malou živnost, způsobena veliká nesnáz rolnictvu, které ve svých bídných poměrech odkázáno na kupování potřeb z velkozávodů: neboť špatné výrobky bylo mu předraze platiti. Komu prospěla tudíž vláda podporou kapitalismu? Ani Rusku ani Rusům. A to ještě podnes není v Rusku rozřešen jevrejskij vopros — židovská otázka —, kdyby byl řešen a to na základech záp. Evropy, bylo by to největší neštěstí pro Rusko, neboť propadlo by úplně zhoubné záplavě oněch individuí, která zcela uvykla cizopasnému živobytí.

Dle úředních dat*) bylo r. 1880 továren v Rusku 16.564, ve kterých pracovalo 616.925 dělníků na výrobě odhadnuté na 731,249.000 r.; roku 1891 bylo takových závodů 22.669, v nichž pracovalo 878.580 dělníků na výrobě odhadnuté na 1.349,101.000 r. Z těchto byly 22 veliké závody družstev podnikatelských s výrobou za 238,002.000 r., jež nalézají se ze značné části v cizích rukách, ač o tom úřední zpráva mlčí. Dle téže zprávy — jak již pověděno — jest největší plat dělníka ročně 524 r. a nejmenší 122 r., tedy průměrný 323 r. — ve skutečnosti klesá ovšem tento plat na průměr 190 r. ročně, za něž konečně ani v Rusku nemůže dělník všude a slušně uživiti sebe a rodinu. Že by pak byla naděje na jakoukoli emancipaci či vymanění z těchto poměrů, o tom každý pochybuje, kdo zná poměry ruské a zvláště kdo zná zbytečné a pošetilé zakrývání všeho, co by ukazovalo neutěšenost těchto poměrů. Tak na př. správa továren a dozor dle zmíněných dat jsou skoro úplně v rukou ruských, neboť je 93% Rusů a jen 7% cizinců, ale při tom se zatajuje, že právě na těchto 7% připadají ředitelé, inženýři a správci dílen, kdežto Rusové jsou písaři, kresliči a dozorci: Co tudíž padá na váhu?

Takovýmto způsobem hloubí se příkop mezi chudinou a boháči v Rusku tím nápadněji, čím méně k tomu ohledů z příčin politických a národnostních. Neboť týž hlas, který volá po vyplenění všeho západnického vlivu v Rusku, volá po ochraně velkoprůmyslu „ruského“ naproti cizině t. j. zvyšuje prospěch cizinců doma proti cizincům za hranicemi a differenci platí pak skutečný ruský příslušník!

Slepému marno je kupovati brejle.

*

Již několikráte bylo mi se dotknouti vzdělání lidu v Rusku, jest tudíž potřebí, abych seznámil s ním chtivého čtenáře podrobněji.

Že vědy v absolutním státě netěší se pro svůj — ať tak dím — demokratický ráz zvláštní přízni, rozumí se samo sebou. I není příkladu, že by který absolutista podporoval školství, jako podklad a průpravu věd, neboť škola jsouc osnována na základě poznání pravdy v přírodě i filosofickém pojímání života jde dia-

*) Фабричнозаводская промышленность и торговля Россіи. Д. И. Менделѣевъ Спб. 1893. Mnohé důležité poučení najde se v Вѣстникѣ Финансовъ 1894 г. a rovněž v publikaci Горнозаводская промышленность Россіи. А. Кеппенъ. Спб. 1893.

metralně se snahou absolutismu. „Hloupost je nejlepší poddaný“, jest zásadou Apraksinů, Katkovů a p. výtečníků.

Školství nečiní a nemůže činiti pokroků, naopak sotva že z mrákot jedné rány se proběře, již nová se mu zasazuje. Ideal *Petra Velikého*, že „vzdělanost činí národ schopným života“, dávno v Rusku vymizel. Kromě toho vede o školu zápas vláda — otčim a církev — macecha: škola má býti semeniskem zvláštní vzdělanosti čistě ruské, ale taková nikdy neexistovala, dnes neexistuje a nikdy nebude existovati leda v rozpálených hlavách některých slavjanofilů, kteří volají na západ „Timeo Danaos et dona ferrentes“, i když jim nikdo nic nedává.

Když Aleksandr II. zrušil poddanství, přišla otázka školská sama a zaklepala na jeho síně. On obrátil tudíž zření nejprve ke školám vysokým, na něž povolány síly učitelské z ciziny a odchovány domácí rovněž v cizině. K tomu ovšem nebylo třeba leč dostatek peněz. Hůře již bylo se školami středními — progymnasiemi, gymnasiemi a realkami, — kterým bylo těžko i z ciziny zjednati dostatečný počet učitelů, učitelé tací neuměli pak rusky, a tudíž vyučování bylo většinou plané, ač podnes jsou mnozí professoři z té doby v působnosti, ano někteří zvláště z Čech tu i vynikli. Horší však při tom byla obtíž se žactvem. Kde nabrati připravených žáků do středních škol, když nižších škol anebo vůbec nebylo, nebo za nic nestály? A k čemu je ministr národní osvěty?

Již Petr Vel. zvláštními úkazy (1715, 1719) rozšířil povinnou návštěvu „cifernych škol“ na všecky vrstvy obyvatelstva kromě šlechty, pro niž byly založeny jiné školy. Tím měla se rozšířiti znalost psaní, čtení a počítání co možno nejrychleji. Vadou byl nedostatek škol a velký odpor obyvatelstva podpalovaný kněžstvem nepřejícím reformám. Passivní odpor je zjev v Rusku obyčejný, ježto jinak nelze dáti přesvědčení na jevo. Konečně podána byla i přímo stížnost (1720), že nelze posílati dětí tak daleko a že bez toho každé v životě se naučí číst a psát v čas potřeby! A tak již r. 1744 nebylo ani jediného dítětě kupeckého v těchto školách. Od těch dob učiněno několik polovičatých pokusů o povznesení škol, ale vše zašlo. Po zrušení nevolnictví (19. ún. 1861 st. p.) jednalo se opět o školy zákonem 1864 čvna 14. (st. p.). Avšak vláda dopustila se osudné chyby, že chtěla vše najednou udělati: 1. povinná návštěva školní; 2. všecky obce musí zříditi školy; 3. naříditi potřebnou k tomu daň;

4. zříditi vesměs školy státní kromě stávajících soukromých. To se rozbilo o ohromný náklad na to potřebný, o naprostý nedostatek učitelů a o přirozený odpor všech nutných činitelů. Takhle doháněti nebylo lze ani ministru Golovninu Evropu, kde z n e n á h l a vše se vyvinulo.

Nejsmutnější je, že ani jeden ministr neměl tolik ducha se svými radami, aby věc řešil na základě č i s t ě r u s k é m a na stávajících poměrech doma. Každý dal sebrati zřízení zahraniční a ta chtěl násilně přeliti na ruské poměry. Genialnost vládců jest někdy osudná — bezhlavost však vždycky! Tak ani r. 1876 a r. 1880, kdy prohlášena za princip povinnost učení, kteréž nařízení jest zároveň závazno pro rodiče a trestá se jeho zanedbání. Ale i to ovšem ostalo pouze na papíře.

Zajímava jsou tu některá data. Roku 1864 bylo obecných (начальныхъ) škol 30.000 (státních i soukromých, v městech i na venkově), které místo rozmnožení byly zavírány, takže r. 1872 bylo jich pouze 17.064. Tu přišlo na pomoc zemstvo, a zase počaly školy se množiti, takže r. 1874 bylo jich 19.174, roku 1880 bylo 20.483, roku 1885 pak 27.989 t. j. víc než o dva tisíce méně nežli p ř e d dvaceti lety. Nyní stále jedná se ještě o rozličných projektech, při nichž počítá se toliko s chlapci (o vzdělání děvčat zatím se stát nestará), při čemž hlavní věcí jest doba návštěvy (5—8 r.) nikoli m o ž n o s t návštěvy při stávajících poměrech klimatických a teritoriálních. Nejlepší ovšem soukromý z dosavadních návrhů byl by Vachterův znějící na 2—3 roky povinné návštěvy mezi 7 a 12 rokem.

Že nelze nechati v této věci mnoho volnosti rodičům, viděti z toho, že při nynější nevzdělanosti ruského národa dějí se případy jinde naprosto neuvěřitelné. Jsou otcové, kteří bijí děti, když chtějí do školy, nebo proti jejich vůli do ní jdou. Jiný úkaz jest, že v jedné třídě jest až 15 oddělení žáků, poněvadž od září až do Vánoc přicházejí k zápisu a vždy tvoří nové oddělení. Jak může tu učitel učiti, když má míti v touž hodinu 15 rozličně pracujících oddělení a jakých dodělá se výsledků, jest samozřejmo. Na každé oddělení přijde za celý rok asi 10 učebných dní a na každý předmět asi 2—3 učebné dni.

Jiná vada jest nedostatek místa v školách stávajících k poměru přihlášených dětí. Tak zvláště ve městech zástupy dětí každého roku ostanou za dveřmi škol — na př. v Moskvě na 2000 chlapců — a to i ve vzdálených vesnicích. S tím souvisí

přeplnění škol: na 1 selskou školu připadá průměrem 56 dítek, při čemž děti se množí nepoměrně rychleji k vzrůstu škol, na př. od r. 1874 do 1880 zmenšil se počet škol selských o 3·7%, dítky přibyly o 17%, v následujícím pětiletí rozmnožily se školy o 48%, ale dítky o 58%.

Kromě toho se vzrůstem škol vzrostla i potřeba učitelstva, kdežto při zavření škol zase tu i tam učitel prostě zbaven služby a ponechán svému osudu. Učitelů se tudíž nedostávalo vůbec, dobrý pak učitel je bílou vranou, neboť postavení venkovského učitele je bídné hmotně i sociálně.*) Proto každý se úřadu tomu vyhýbá a bývají k němu povoláni lidé, kteří se k němu naprosto nehodí a škole jsou často spíše na záhubu nežli na prospěch. Je to takové, jako bylo většinou v západ. Evropě před r. 1848, kdy školství více sobě nežli státu a obci odevzdáno. Také nelze tajiti, že stát náš v této příčině stará se hlavně o bohaté třídy a jich školy, ba jedná se již — po vzoru „shnilého“ západu! — o zavedení povinné návštěvy školní, ale nejedná se o to, aby zřízen byl řádný počet učitelských ústavů a obecných škol. Bude-li zavedena povinná návštěva — ač je to nesmyslno — bude míti hojně práce žandarm a hojně pláče sedlák!

Ukáži předem statistická data.

Za posledních pět let vlády Aleksandra III. (1890—1894) bylo vydáno na osvětu celkem 216,875.226 r., z toho připadá na nižší (obecné) školy 31,189.523 ruble, na střední školy 102,681.909 r., na university 36,611.064 r. a na knihovny a učené společnosti 6,950.891 r. Již pouhé tyto číslice svědčí o nerovnoměrné starosti státu o vzdělání. Pohlcujíť tu vysoké a střední školy více než polovici všeho nákladu státního, protože si v nich stát vychovává činovníky a vojáky. Jistě drahý to état pro poplatnictvo. Na školství obecné, t. j. na výchovu národa věnuje stát sotva sedmý díl peněz určených osvětě. Že tu neplatí výmluva, že obecné školy vydržují zemstva, církev a j. instituce vysvitne z dalšího.**)

*) Plat podučitele průměrně 100—200 rublů ročně t. j. 130—260 zl., při čemž vyplácí se často až za 3, ještě častěji za 5 měsíců, takže nutno žíti na dluh u mužika. Kromě toho nemá nároků ani na definitivu t. j. na místo učitelské, ani na výslužné, protože má právo sloužiti až do smrti a povinnost umříti ve službě, neboť „zadarmo“ stát nikomu neplatí a tudíž ani tomu, kdo se naň celý věk dřel.

**) Mimo stát může býti odhadnuto vydání na osvětu vůbec asi 17 mill. r.

Všeho obyvatelstva v Rusku je (1894) 126,347.000 duší, z nichž připadá na obyvatelstvo městské, z něhož rekrutují se nejvíce studenti, pouze 16,500.000 duší. Však v Rusku školy vyšší jsou nad to zřízeny hlavně pro stavy vyšší, z nichž připadá na rodovou šlechtu (1892) asi 700.000 duší, na úřednickou a osobní 400.000 duší, kněžstvo 600.000 a tudíž na kupce a měšťany zbude vůbec asi 8 mill. duší; naproti tomu na lid selský připadá 113 mil. duší. Dle těchto čísel přispívá stát ročně na vzdělání sedláka asi 6 kop. (9 kr.) a na vzdělání bohatších 3 r. 9 k. na osobu, t. j. 51 sedlák = 1 vyššímu.

Všech škol obecných (církevních i načalných) je 39.000 s 2 mill. žáky obého pohlaví. Počet těchto škol je naprosto nedostatečný. Nehledě na vzrůst počtu farních (cerkovno-prichodskich) škol a na trvání zároveň s nimi škol světských (načalných) ministerstvem osvěty vydržovaných, — o nichž bohužel vláda neodvažuje se ani podati veřejnosti zpráv úředních, — vzdělávání velice trpí a zápasí s poměry, neboť mimo školu zůstávají milliony dětí a jenom asi 25% všeho jich počtu dostává se možnosti nikoli skutečného vyučování. Zvláště nepatrný jest počet dívek školu navštěvujících; ze všeho počtu školou povinných a pravoslavného vyznání 4,500.000 hlav — chodilo na př. r. 1890 do rozličných škol jenom 288.203, t. j. 6·5% a nechodilo do školy 4,200.000 děvčat t. j. *93·5%*.

A co je toho příčinou?

Jedna farní škola připadá asi na 3800 pravoslavných obyvatel, poněvadž pak kromě měst — v nichž bydlí jenom 16·5 mill. obyv. — jest obyvatelstvo rozsedlé po vsech a dědinách a toho je přes 90 mill. duší na ohromném prostranství 5,900.151 □ *km*; připadá tudíž na 1 □ *km* v Evropě 29 v celé říši 6 duší, jest škol těchto málo.

Počítáme-li okrouhle 40 tisíc škol na toto prostranství, připadá jedna na 147 □ *km*, t. j. mnohá místa jsou od školy vzdálena 10—15 *km*, tak že je fysicky nemožno i při nejlepší vůli — a té vůbec není nazbyt — děti posílati do školy. K tomu druží se stará nechuť obyvatelstva k vzdělání a povaha zotročilá dlouhým poddanstvím, k němuž bohužel osvobození přidalo jen zahálku, opilství a j. neřesti, neboť vláda nedovedla hned z počátku povznésti lid k mravnímu pojímání a k vyšším snahám života.

---

*) Kupecké a selské děti nebývají přijímány leč výjimkou a často po velkých nesnázích do gymnasií a j.

Budiž mi dovoleno uvésti beze změny slova prof. Strannoljubského z přednášky v Paedagogickém museu, tudíž na místě nejpovolanějším, dne 28. (s. p.) ledna o povinné návštěvě školy držané (Нов. Время 1895, Февр. 13.): „Na celém rozsáhlém prostranství Ruska podle posledních statistických dat jest toliko 39.000 škol s 2,225.000 žáků, což činí 2·37%. Na 108 □ verst připadne jedna škola. Jestliže z tohoto počtu vyloučíme baltické gubernie, v nichž obecné vzdělání stojí daleko výše nad naším a dosahuje 8%, tedy koëficient vzdělání ve vnitřních guberniích klesá s 2·37% na 2·22%. Ve příčině obecného vzdělání objevuje se, že Rusko stojí ještě níže nežli Turecko, Čína a Japonsko, a jenom o něco výše nežli Srbsko, Černá Hora, Rumunsko, Brasilie a Bolivie. Budou-li pokroky obecného vzdělání postupovati tak jako postupovaly za posledních 12 let, tedy koëficient gramotnosti může se zvýšiti na 8% teprve za 60 let! Hledě k takovému smutnému stavu u nás v obecném vzdělání, nevidím možnost zákona o nucené návštěvě škol. Pro tento zákon není připravena půda. Dokud bude u nás málo škol a dokud se bude do nich choditi na 10 verst daleko, nezaručují nijaké tresty pořádného do nich chození.“

A ještě na jednoho činitele nelze zapomenouti: národního učitele.

Podívejme se na zprávu z Vjatské gubernie o jeho stavu. „Práce národních učitelů v Rusku vůbec platí se velmi nedostatečně. Průměrně v gubernii učitelé i učitelky zemských*) škol dostávají 300 r. ročně, pomocné učitelky 180 r. Místy jsou odchylky na tu neb onu stranu, avšak nepříliš značné. Plat tento v obyčejném případě postačí zdravému svobodnému člověku; ale sestárne-li učitel nebo se rozstůně, nebo zbaven je místa — postavení jeho objeví se beznadějno, úspory míti není z čeho a pense i sloužívším 25 a více let nebývá přirčena. I ženění jeví se pro učitele nedostupnou rozkoší, neboť žíti s ženou a dětmi za 300 r. těžko, zejména když děti dorostou do školy. Je třeba především pověděti, že zemstvo skoro nikdy děti učitelů nedoporoučí k stipendiím středních škol. Teprve letos začíná se jednati o ustanovení učitelům pense pro případ stáří a choroby.“ (Нов. Время 1895 č. 6943.) K tomu jenom podotýkám, že plat dostává

*) t. j. zřízených zemstvem.

učitel nejednou až za 2 a nejčastěji za 5 měsíců, aniž smí kromě marné prosby se ozvati.*)

Nejvážnější nedostatek našeho školství všech odvětví jest malý počet škol; druhý — krajní centralisace vysokých škol, zvláště technických. Nedostatek obecných škol, gymnasií, realek, universit i technických ústavů jeví se velikou překážkou národního vzdělání a rozvoje. Všecko je přeplněno, konkurence a překážky, znesnadňující dosažení vzdělanosti, kteráž ve všech civilisovaných zemích uznává se za nejnutnější potřebu obyvatelstva, na jejíž zlepšení má se obrátiti všechna snaha vlády a společnosti. Zvláště pro nedostatek prostředků nic tak slabě u nás se nerozvíjí jako školství. Postačí ukázati, že u nás je index vzdělání *2 90*, v Japonsku *7·34*, Argentině *5·86*, v Australii *18·5*, v Sev. Americe *21·88*, v Německu *13·6*, ve Francii *14·58*; u nás stojí národní vyučování na jednu duši *26* kop., v Japonsku *40* k., v Argentině *236* k., v Australii asi *265* k. atd. Jen Egypt a Brasilie s námi stojí stejně nízko. Soustředění vysokých škol v hlavních a v takových městech jako Riga. Charkov a j. činí vyšší vzdělání téměř nepřístupno lidem méně zámožným, nemluvě ani o obtížích při vstoupení na technické ústavy pro přílišnou konkurenci (vl. protekci!) . . . Vliv samého vychování a způsob vykládání v naší škole na vývoj povahy a osobnosti mladého pokolení je zhoubný; zkrátka — on svádí se na zničení samostatnosti, na osvojení si nejobmezenějšího prospěchářství a na úplnou neznalost podmínek skutečného života. Ani společenských idealů, ani náklonnosti k práci naše škola nepůsobí; ona nerozvíjí ani blahovolnost, ani vědomí občanského ani občanské statečnosti. (Новое Время č. 7587.)

---

*) Snad nebude nezajímavo uvésti list inspektora nár. škol, v němž domlouvá E. N. Drožžinu, učiteli v Kňazevu ((Е. И. П. Жизнь и смерть Е. Н. Дрожжина 1895).: „Přesvědčil jsem se o tom, že Vaše chování naprosto neodpovídá stavu učitelskému. Popírání postů, nepěkný názor o světě, tupení předpisů úředních — toť Vaše nejpitomější filosofie, stvořená Vaším hloupým, nedoukovým rozoumkem. Maje za to, že to všecko vyplývá u Vás z úplné nedospělosti, klackovitosti a chorobnosti nalapavšího se povrchností a nic nemyslícího Vašeho mozečku, varuji Vás pro tentokráte a naposledy, maje ohled jenom na Vaši hloupost. Oznamuji však, že, jestli i v Kňazevu si povedete i budoucně tak beztaktně, jako v Černičené, budete bez odkladu nejenom propuštěn z úřadu učitelského, nýbrž že budu nucen přikročiti k jiným mně nemilým prostředkům a pro Vás velice zhoubným. O čemž dávám Vám věděti v naději, že změníte jak způsob svého života, tak i chod svých myšlenek. Někpojagin.

Jak docela jinak stará se stát o vojsko. Toto má celkem pět akademií vojenských, na nichž na př. r. 1893 prošlo 302 posluchači; tedy připadá průměrně na jednu 60 posluchačů, což svědčí o pohnutlivé péči státu, aby měli co nejvíce pohodlí a co nejdražší vzdělání. K těm druží se 3 speciální školy se 141 absolventem; mimo medicinskou akademii 10 škol ranhojičských s 1357 žáky. K tomu druží se střední a nižší školy a to 27 středních, 2 obecné, 14 kadetních, 20 pro děti vojska gardového a 2 bezplatné. Na tyto vojenské školy bylo na př. r. 1892 vydáno 5,644.026 r. Sem také náležejí obecné a střední školy kozácké, jichž je 2089 a na něž stát platil téhož roku 2,571.537 r. Bylo by zajímavo probrati dále podrobnosti škol těchto, leč již z těchto dat vidíme, jak nepoměrně pečuje stát o vojsko a jeho příslušníky — jakoby o zvláštní třídu! — u přirovnání s ostatním obyvatelstvem. To odpovídá dobře absolutistickému zřízení, ale národu to není naprosto k užitku. (Dokončení.)

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

(Pokračování.)

Nebylo zde naším úkolem, vyličovati světový názor starého Goetha, úkolem, který náleží k nejtěžším asi, ale také i k nejvděčnějším.

Rovněž nebylo naším úkolem, blíž zde osvětlit body, v nichž Goethe s Carlylem se rozcházejí. Bylo by nutno za tím účelem, mělo-li by se poukázat na nejdůležitější hledisko, vysvětlit Goethovo postavení k antice a odtud vyplývajíci ideu vyšší jednoty dobra a krásy — názory, jimž Carlyle byl nepřístupný, poněvadž temný a přísný duch jeho puritánských předsudků nikdy neztratil nad ním plně vlády. Naším úkolem bylo naopak, Carlyleův úsudek o Goethovi odůvodnit. Vycházeje z rozčlenění vší lidské historie na doby positivní a negativní, soudil Carlyle, že musí přítomnosti přikládat karakter naprosto negativní. Naproti tomu zjev Goethův byl mu utěšujícím znamením času. Zdálo se mu, že opět positivní doba hlásí se v onom muži, jehož myšlení bylo moderní a při tom proniklé vírou, vysoko stojíc nad osvícenstvím, honosícím se na ulicích, že mu patří budoucnost. S toho hlediska bude srozumitelným úsudek, Carlyleovo postavení ke Goethovi takto souhrnně vyjadřující:

„Tak jeví se Goethe z našeho hlediska sjednotitelem a vítězným smířitelem nejrozháranějších, nejprotivnějších si živlů nejrozpornějšího a nejrozervanějšího věku, jaký svět spatřil od zavedení křesťanství, ku kteréž staré chaotické éře konfuse a refuse světa, nejčernějši temnoty, po níž přišlo svítání vysokého a nebeského světla, tato naše nynější podivuhodná éra často také skutečně bývá přirovnávána. Věřící srdce nesmí však žádná éra naplňovati zoufalstvím! Souvisí to vždy s podstatou temna, že přichází po něm nové vzácnější světlo, ba že samo světlo plodí. Utrpení a nesrovnalosti atheistické doby, světa tonoucího v nepravostech a v nevěře, v němž nechybí fysická bída a zoufalá

desorganisace celých tříd, zápasících s nevědomostí a s nouzí — vše to jako otázka sfingy staví se před každé znovuzrozené, cítící a nadané srdce; je to bludiště, v němž jde o život a o smrt.

Běda zemi, jíž v takových dobách nezrozuje se žádný prorok, nýbrž jen tupitelé, satyrikové a ironiční desperados, kteří zlo jen zhoršují a v nejlepším případě konec uspišují. Stará Evropa měla svého Tacita a Juvenala, nic však nespasili! Také nová Evropa měla své Mirabeauy a Byrony, své Napoleony a nesčetné červeně planoucí meteory, sypající mor ze svých vlasů; potopy a chaos znovu se vrátily. Jasná hvězda však, posel dne, ještě nebyla poznána.

Že Goethe měl sílu razit dráhu k smíření sporných živlů, v nichž člověk se zrozuje, charakterisuje jej jako silného ducha jeho doby — — To, co tento muž byl předurčen smířit, byl vnitřní duševní chaos, střed všech vnějších a vnitřních zmatků, z něhož vzchází morální, intelektuelní a sociální rozklad. — — Goethe bývá proto prohlašován nejen za největšího muže své doby, nýbrž za muže všech dob, za jednu z hraničních mark v dějinách lidstva“.

Z toho vyplývá, že myšlénkové hnutí, vyznačené jménem Kantovým a Goethovým, mělo v očích Carlyleových převelikou důležitost. Byl-li nucen při pozorování vnějších dějů své doby se obávat, že připravuje se celkový rozklad, tož objevovaly se na poli vnitřních dějin opět úkazy, vyznačující se positivním karakterem a nasvědčující také, pokud šlo o vnější vývoj, možnosti obratu. „Veliké dílo uskutečňuje se v těchto dnech, již počalo, postupuje zvolna ku předu a ne snadno dá se zastavit — — — nijaké menší dílo než obnovení Boha a toho, co v tradicích a dějinách lidstva bylo božského, avšak během dlouhých století úpadku zapomenuto anebo mylně pamatováno. Důležitý, stále ještě vznešený a požehnaný souhrn všeho, co rozumělo se kdysi Bohem a božským, probojovává se v duši člověkově, vysvlékne se z toho, co mnozí z nás — neuctivě ve své netrpělivosti — zovou ‚starým hebraeiským‘ oděvem a přinese znovu požehnání národům, vysvobodí je z jejich nízkosti, z jejich nesnesitelných běd a z šílenství jejich bludů. Tento souhrn nebydlí výhradně anebo převážně v hebraeiských šatech, starých či nových, nýbrž v srdci přírody a člověka. Kantovy ‚dvě věci, naplňující jej obdivem‘, jsou právě tak pravděpodobny v Kralovci v Prusku jako

v Charing-Crossu v Londýně. Oči všech znenáhla naučí se lépe je poznávat a těch několik, kteří jsou solí země, poznají je naposled dobře — se zdarem pro každého. Je to skutečně veliké dílo, před jehož velikostí každé jiné klesá v niveč."

B. Vnější formy.

Carlyle byl příliš proniknut vědomím závislosti vnějších sociálních forem na vnitřních, než aby mohl přidati se k některému z oněch návrhů, jež si troufají spuchřelou sociální stavbu obnoviti buď soukromým opatřením, buď zakročením státním. Všem takovým reformatorům světa Carlyle opět a opět opakovával: máš-li celek reformovat, reformuj sebe sama, to je to nejlepší a nejdůležitější, co můžeš učinit; povznes se od individualistického bytí k sociálnímu; učiň ze sebe, jak Goethe řekl, organ. Při každém jiném reformním pokuse zla samého se nedotýkáš, potlačuješ pouze symptomy, aniž postihuješ nemoce. Za velikostí tohoto problému dle jeho soudu daleko zůstávaly všechny ony reformní návrhy. Byly důkazem toho, jak jejich původcové malicherně a mechanicky pojímali společnost. Co by to musilo být za rozum jedinečné bytosti, aby mohl obsáhnouti život hromadné bytosti nad ní stojící? Jak může tedy jednotlivec chtít vykazovat cesty vývoje? „Ne intellekt jednoho, nýbrž spojené úsilí intellektů všech zutváří budoucnost," praví Carlyle. Právě tím, viděl-li v stáří splňovat se svá proroctví jedno za druhým, byl si jasněji a jasněji vědom, že příští vývoj bude méně lehký a průhledný, než jak se domnívali utilitaristé a jejich společníci. Žvastali mnoho o pokroku lidského pokolení, jakoby nebylo „právě tak dobře pokroku k ďáblu jako k nebi". Viděli v Evropě devatenáctého století uhosťovat se volnost, mír a štěstí. Carlyleovi nebyly tyto věci z tohoto světa. Jemu nebyla budoucnost z másla, nýbrž ze „železa". Přes optimistický svůj základní názor, který opět a opět u něho proráží, soudil, že budoucnost chová v klíně nové „francouzské revoluce" s „novými koželuhovnami na lidskou kůži, jako byly ony v Meudonu".

Takovými myšlénkami ovládán, nemohl Carlyle míti pohotově nijakého ustáleného receptu pro sociální reformu. Avšak jakkoli silně proniknut byl vědomím slabosti jednotlivcovy proti běhům světa, přec pokládal za povinnost člověka, neklást rukou v klín, nýbrž jednat. Každý fatalismus byl mu vzdálen. Tak

tedy Carlyle není nikterak chud, pokud jde o návrhy sociálně-politického rázu.

To, čeho potřebujeme, co jsme dřív až po jistý stupeň mívali a dnes již nemáme, je „organisace práce“. Po přetnutí pout, spojujících jednoho s druhým, stojí člověk isolován v osamoceném boji o bytí. Odtud na jedné straně bída milionů, nemajících vůdců. Na druhé straně však ti, kdož k vůdcovství mohli by býti povoláni, honí se za klamným požitkem, za penězi, nedocházejíce nikdy štěstí, třeba by sebe víc statků nahromaďovali a jsou proto v podstatě právě tak bídní jako oni. Zevně zaujímají místa těch, jimž měla by náležeti moc; v skutečnosti však jsou bezmocnými. Vždyť jak měli by vykonávati moc nad oněmi miliony, s nimiž jich nic nespojuje? K tomu je jisto, že zastaraly a na dobro nepotřebnými se staly ony methody, které až dosud spojovaly lidi s lidmi, ony „obojkové methody“, jak je Carlyie nazývá. Že byla jejich nemožnost prokázána, v tom spočívá význam demokracie, tvrdého to, nepotlačitelného fakta přítomnosti. Poněvadž pak na příště žádný člověk již nemůže býti „obojkovým nevolníkem“ někoho druhého, lidé však přec nutně musejí být sloučeni, je nezbytno za tím účelem vynalézat nové methody. „Neboť člověk je právě vždy zrozeným nevolníkem jistých lidí, zrozeným vládcem jistých jiných, zrozeným rovným jistých ještě jiných, ať již toto faktum uznává či ne. Je to jeho neštěstím, neuznává-li; pak vězí v chaosu a ocitá se v nebezpečí, že zajde.“ Proto tedy problém naší doby, „nejohromnější otázka, jaká kdy až dosud lidstvu byla dána“, spočívá v sloučení „nevyhnutelné demokracie“ s rovněž „nevyhnutelnou suverenitou“. „V tom kotví úloha celých století; nevíme, budou-li požehnána či nepožehnána — dle toho, zda-li zmužilou úsilovností docílí zde pokroku anebo hovíce si v líné lhavosti jen o pokroku budou žvastati. Jeť na příště otázkou buď pokrok v tomto směru anebo pokrok v rozkladu.“

Jakou cestou je teď takové sloučení možným? Jen jediná cesta vede tu k cíli. Viděli jsme dřív, jak každá společnost dá se zredukovat na více méně složitý vladařský poměr, jak při každém takto založeném vzájemném sloučení lidí stále jisté sociální živly na váhu padají, jak však původně se ztrácejí pod daleko silnějším poutem donucování. Dále jsme seznali, že při pokračujícím vývoji vstupuje do popředí sociální motivování a jak víc a víc ubývá významu donucování, apelujícího na motiv

bázně, tedy na individualismus v člověku. Tu však dnes jsou nemožnými „obojkové methody“. Proto je teď společnost možna jen ještě, opírá-li se o stupňované sociální motivy. S tohoto stanoviska jeví se krise, kterou proděláváme, v tom, že běží dnes o těžký a vysoce významný krok v onom vzestupném vývoji, jejž dějiny lidstva až dosud představují. Nelze státi tiše; buď pád anebo stečení oné výše. Carlyle věří v toto druhé, „phönix“ lepší a krásnější vznese se ze svého popelu.

V tom tedy záleží jádro sociální otázky; její jedině možné rozřešení spočívá v tom, aby individualismus, který dnes převážně lidi ovládá, byl zatlačen a aby opět vrchu nabylo v lidech altruistické motivování. Dnes všechno honí se za penězi a kdo vyšplhává se do výše společnosti, hledá tam požitek na místě rozmnožení práce. Ve všech zdravých společenských poměrech čestná místa vždy bývají zároveň místy obtížnými a nebezpečnými. Carlyle je si v tom jasným, že změna panujících názorů v tomto směru je podmínkou všech reform. „Pokládal bych za zbytečné, ucházet se u vlády o léky, měl-li bych věřit, že mamonářství i pak musí zůstat prvým principem naší existence. Vláda může mnoho konat, ale nikterak nemůže všechno konat. Vláda, zaujímajíc nejčelnější místo ve společnosti, je povolána ukazovat, co má být konáno, a má nad tímto konáním v mnohých směrech bdít, napomáhat mu a svými rozkazy je řídit. Vláda však při všem určování cesty a rozkazování nemůže nic konat, čemu společnost radikálně nepřeje. Každá vláda je na vždy dokonalým symbolem svého národa s jeho moudrostí a nemoudrostí.“ Výroky, jako tento právě, potvrzují, jak příliš Carlyle byl vzdálen státního socialismu.

Probouzet svědomí svých současníků, nedávat jim mřít ve službách mamonu a Phallusových, to zdálo se být životním úkolem Carlyleovým — nanejvýš smutným a protimyslným úkolem, který mu vnutilo povolání spisovatelské, jež se mu méně zamlouvalo než kterékoli jiné. Šťastnějším byl by býval, jak uznával, jako prostý dělník neb pachtýř ve své rodné vsi. Ale jak byl by mohl vymknouti se úloze, která dle jeho mínění byla mu shora svěřena, pravdu vyslovit, že společnost, v níž sobectví vstupuje na místo sebezapírání, propadla zániku. „On a svatý Pavel,“ praví Froude, „(neboť nevím nikoho, o němž dalo by se totéž říci) psali tak, jakoby byli těhotní nějakou nade vše důležitou ideou, jíž přáli si shostit se za mnohých muk a prací.“

Připomínal-li Carlyle majetným třídám jejich povinnosti k méně obšťastněným, byla to slova muže, jenž zřekl se vlastního prospěchu a jehož život ztrácel se v ideji. Odtud tíha a naléhavost jeho výstrah. „Vyvolenou třídu,“ praví Carlyle, „opatřila společnost bohatstvím, důmyslem, volným časem: všemi vnějšími i vnitřními prostředky vladařství. Druhá obrovská třída, jíž nic z toho všeho nebylo uštědřeno, prohlašuje, že musí být vladařsky řízena. Negativní stojí proti positivnímu; nedovede-li se negativní a positivní spojiti, je to neštěstím oběma. Nesčíslné věci mohly by naše vyšší třídy a zákonodárci vykonávati; ale prvou podmínkou toho všeho je, vědět, že něco za každou cenu museji konati.“ V skutečnosti základem každé sociálně-revoluční dělnické strany je ten fakt, že pouta mezi vyššími a nižšími třídami jsou rozervána, že vyšší třídy, samy sebou povolané, tvořit veřejné mínění, toto jednostranně tvoří v zájmu majetných; proto veřejného mínění celku vůbec již není, nýbrž jen veřejná mínění třídní. Bohatí a chudí stojí pak proti sobě jako dva národové, žijící těsně vedle sebe, nestejně však cítící a nestejně myslící a sobě navzájem nesrozumitelní, „jakoby byli v různých pásmech zrození“. Tento stav trval v Anglii v prvé polovici století, právě tak jako v Německu od té doby se vyvíjí. V Anglii však potom nastal veliký obrat, k němuž Carlyle nepochybně dal podnět.

K takovému krásnému obrazu ponouká jej vylíčený směr myšlének: „Vedeme vás,“ volá k vrchním třídám, poukazuje na nižší, „na břehy obrovské pevniny a tážeme se vás, zda-li vlastním svým zrakem nevidíte, zda-li po neznámých příznacích nepoznáváte, jak balvanovitě temná, nezbádaná tu leží před vámi, aniž je možno uniknouti. Musíte na ni vstoupiti. Doba a nutnost vás přivedly sem, kde není jiného východu. Nuže jen vstupte; jakmile jednou prvý krok učiníte, bude další již jistější a všechny příští umožněny.“ Není naší úlohou, vypočítávat ona místa, v nichž Carlyle vyslovuje podobné myšlénky, v nichž vyzývá činnou i nečinnou aristokracii své země, „spřátelit se s tímto hrůzným, žijícím chaosem nevědomosti a hladu“, v nichž jim připomíná, „že život člověku byl darován proto, aby jej statečně a mužně opět dál daroval“. S důrazem jen nutno na to upozorniti, že zde je bod, na němž Carlyle měl téměř okamžitý, nevypočítalelný úspěch. Již s této stránky nutno na něj pohlížet jako na jednoho z nejvlivnějších činitelů, vyvolavších v Anglii

průběhem tohoto století onen úplný obrat v postavení vrchních tříd k nižším.

Carlyle hlásá sociální smýšlení. Ale toto v jeho očích není vyčerpáno filantropickými činy. Co žádá, je změna pohnutky: převaha altruistických motivů proti individualistickým. Všude, při každém díle může a má sociální smýšlení spolupůsobit a tím každá činnost povznést se opět na výši práce. Vojsko, praví Carlyle, poskytuje příklad, který, dochovav se z dřívější doby, staví nám ještě dnes na oči takovou činnost, řízenou sociálními živly. Rytíř — jakož i jeho nástupce, voják — bojoval za ideje: za čest, korouhev, krále, vlast, jimž dobrovolně obětoval svůj život; a třeba také dnes mnohé jiné motivy padají na váhu, cele bez oněch prvých, i po dnes ještě bylo by vojsko nemožno. Podobně pak, abychom se opět dostali k positivním společenským poměrům, nutno každou lidskou činnost utvářit, nutno ji nést opět k cílům, mimo individuum ležícím, čímž dojdeme k „chivalry of labour“, k rytířství práce — výrok, jehož od té doby bylo hojně užíváno a hojně s neporozuměním. Rozpřádaje dál příklad, dochází Carlyle k tomuto přirovnání. Také boj zbraněmi nebyl vždy rytířským a organisovaným. Indián bojuje proti svým nepřátelům, prostě aby je zničil a jejich skalpy ve svém wigwamu zavěsil. Ideje neovládají jeho zápasení; proto nedává toto vzniku nijaké sociální organisaci; je nehistorickým a úhrnný výsledek všech oněch nesčetných válečných tažení rovná se nulle. Jinak rytíř. Neusmrcuje, nýbrž podrobuje si slabších sousedů. Snaží se, trvalou vládu nad nimi prováděti. Záhy svazují jej s jeho osadníky další pásky než jen pouta donucování. Podniká tažení se svými vasaly, kteří bojují s ním a pod ním a podíl mají na jeho výbojích a vítězstvích. Jím — třeba že skutečnost jen do jisté míry přiblížila se ideálu — byla společnost sorganisována a dán vznik evropským dějinám. Dnes pak boj, jejž představují celé lidské dějiny, potud přijal jiný ráz, pokud již není bojem „zbraněmi“, nýbrž „nástroji“, ne již válkou, nýbrž konkurencí a pokud zbraně vedle fakta demokracie a pro nemožnost obojkových method do budoucnosti musejí pozbýti významu. Jak chová se teď nástupce starého feudálního barona, vůdce v tomto průmyslovém boji, poskytovatel práce? Podobá se dnes ještě více Indiánu než rytíři. Jeho bankovky jsou mu tím, čím skalp onomu: ač samy o sobě právě tak bezcenné. „Mohl by být vojevůdcem industrie, členem poslední, pravé aristokracie. Tisíc mužů, kteří

kolem něho předou a pracují, jsou plukem, jejž najal muže k muži, chtěje potříti toho pravého nepřítele, totiž nahotu zad a nepoddajné bavlněné vlákno.“ Ale jak mnohem lépe uměl feudální baron, chtěje pojistiti si vítězství, připoutati k sobě svých pracovníků: dobytou zemi rozděloval mezi ně s úmyslem, aby je pak tím způsobem jako své vasaly mohl ovládat. Jeho nástupce najímá lidi na dočasnou lhůtu, platí jim několik grošů na den a soudí, že v ostatním smí k nim být prost všelikého závazku. Nationální ekonomie posiluje ho v tomto nazírání, snažíc se odůvodnit je formou zákona; že o zákonu řeči být nemůže, ukazuje výsledek jeho zápasu. Vítězství je jen zdánlivě dobyto a konečný resultat jeho úsilí rovná se jako při bojích Indiánů nulle. „Bavlna je přemožena, ale nahá záda jsou špatněji přikryta než kdy jindy.“ Peníze, symbol vítězství, neslouží vítězi k ničemu, ani k požitku, ani k moci. Neboť obé je jen možno, je-li člověk spojen a sloučen s jinými; osamocení je vrcholem bídy. Toho zakouší teď vítězný náčelník, jejž jeho vojáci nenávidí a proklínají, ba, kde mohou, poškozují, místo aby jej milovali jako osadníci svého barona. Mezi oběma je poměr nepřetržité vzpoury na místě spořádaného a vzájemného spolupůsobení.

Tu teď musí nastat změna. „Ani červeno-kabátové pluky“, praví Carlyle, „ať nemluvím o rytířích, nebojovaly by za tebe, kdybys na večer bitvy mohl se s nimi vypořádati zaplacením slíbených schillingů, jim pak kdyby volno bylo, nazítří stejně zachovati se k tobě. Nemocnice, pense, podpory, přísná, trvalá smlouva na jedné i na druhé straně. O co levněji mohl feudální baron vystačiti s pouhými dočasnými námezdníky, po šesti groších na den placenými, avšak ochotnými, přejíti na druhou stranu, jakmile by jim sedm grošů bylo nabídnuto. Nebyl by mohl existovat —“

Stejně musí ten, kdo v dnešním hospodářském systému je povolán za jeho nástupce, umět nějak připoutávat k sobě ty, s nimiž má společně pracovati. Musí v nich probouzet vědomí společenství zájmů a znát tvořiti další pouta než pouta nabídky a poptávky, sociální pouta v protivě k poutům individualistickým.

Carlyle dostává se tak k pojmu „captain of industry“, hejtmana industrie, ideálu to, který dnes při obrovském, kartely dosaženém vzrůstu moci jednotlivých kapitalistů, nabývá tím většího významu. Tento „hejtman industrie“ je při rozšíření

průmyslového systému povolán za nástupce staré feudální aristokracie, za vládce na poli vnějších forem společnosti, podobně jako na vnitřním poli kněz je zatlačován spisovatelem. Nutno však je k tomu, aby právě v tom směru šel v šlépějích dřívějších aristokracií a v jistém a to vyšším stupni než se to děje u jiných tříd, své zájmy snažil se družiti se zájmy všeobecnými.

„Hejtmanem industrie“ je ten poskytovatel práce, který na společenském i sociálním poli zájmy dělníků činí svými, ne však z dobročinnosti a proto, aby tím založil patriarchální odvislostní poměr, jehož ve vlastním zájmu využitkovat kyne tu příliš blízké pokušení. Naopak, jest-li že jeho soudruhové jdou za ním, stává se vůdcem volných a nejpokročilejších dělníků národa a tím, čím víc dělnictvo zabírá široký základ lidu, politickým vůdcem vůbec. Že tací mužové dnes v Anglii nenáležejí již k vzácnostem, ještě se zmíníme: muži, kteří byli myslícími, dělnickému hnutí v popředí stojícími dělníky do parlamentu zvoleni. Carlyle podstatně přispěl vytčením tohoto ideálu k výchově oné nové generace anglických zaměstnavatelů, kteří od svých soudruhů v povolání z počátku tohoto století právě tak se liší, jako usedlý šlechtic od Squattera dalekého západu. (Dokončení.)

Význam obecného školství pro naše století.*)

I. Vyučování na školách obecných v XIX. století.

Byly navrhovány různé názvy ku charakteristice devatenáctého století, a mnohé z nich mu přísluší, neboť dílo jeho bylo rozmanité. Název století vyučování obecného jest onen, jehož zasluhuje.

Ne snad, že bylo by školy obecné vynalezlo. Ty byly již v dřívějších stoletích, a všichni civilisovaní národové, budhističtí, mahomedánští i křesťanští vyučovali děti četbě a psaní.

Reformace přispěla propagandě náboženského vyučování lidového, ačkoli vliv její nebyl v tom ohledu v Anglii týž jako v Německu. Osmnácté století napomáhalo vyučování jménem humanity; důkazy toho nalézáme jmenovitě v protestantských státech svatého císařství Německého a ve Skandinavii právě tak jako v mnohých jiných státech katolických. Avšak devatenácté století jest prvním, jež uvedlo v soustavu a sevšeobecnilo školství obecné pro ně samo, aniž mělo při tom nějaký předsudek náboženský, a jež učinilo opravdu z něho záležitost státní. Bylť zajisté zákony o něm prohlášeny před r. 1800; revoluce francouzská podává o tom známý zajisté příklad. Avšak ony měly velice slabý účinek, a možno tvrditi, že na začátku tohoto století, vynikaly-li některé státy nade druhé, úhrnem většina lidí civilisovaného světa neuměla posud čísti a psáti.

Pokrok ideí demokratických přál vyučování obecnému; rovněž pokrok věd užívaných v průmyslu. Pochopena důležitost toho, aby všichni obyvatelé země byli s to, aby uměli čísti a psáti, aby sníženy byly závory, jež isolovaly velikou část oby-

---

*) Část výtečné „srovnávací studie o vyučování počátečním v zemích civilisovaných", francouzsky napsané Levasseurem. Přeložil J. G.

vatelstva od hnutí intellektuelního, a aby po jistou míru setřena byla nerovnost, jež byla výsledkem toho, že massy lidové zbaveny byly veškerého vyučování.

Souhlas nebyl všeobecrý, ačkoli různost smýšlení byla celkem menší v zemích protestantských nežli v zemích katolických.

V těchto zemích někteří se obávali důsledků, jež by vyučování míti mohlo, poněvadž by prý uzpůsobovalo duchy propagandě ideí nových a nebezpečných; poněvadž by prý rozvíjelo ducha zkusného a kritického a oslabovalo tím úctu k vrchnostem; ježto prý by probouzelo v nízkých tužby, jichž by uspokojiti nedovedli, a poněvadž by je odvracelo od prací, k nimž byli určeni; v zemích katolických, dodáváno, odvracelo by je prý od náboženství. Jsou posud lidé i strany, jež mají toto přesvědčení. Avšak jiní naopak byli přesvědčeni, že povinností společnosti jest, přispívati, pokud možno, ku zlepšení bytu hmotného, rozumového a mravního u všech jejích členů, že vyučování obecné jest prvým prostředkem ku polepšení rozumovému, jež zase má míti se své strany vliv na zlepšení stavu hmotného i mravního, a že následkem toho ono tvoří dluh splatný, jejž společnost učinila a jehož se má ona zbaviti vzhledem ku každému dítku, ať již otevírání škol podporujíc, ať již veškeré náklady s vyučováním spojené platíc. Tito se přičinili, aby pozvolna jejich náhled pronikl ducha lidu, rádce vlády, a triumfovali. Jest to povšechně strana liberální, jež se stala přeborníkem této pře ve všech zemích. „Rozšiřte vyučování mezi lidem, dluhujete mu tento křest“, říkali ve Francii v době restaurace organisátoři vyučování vzájemného.

Duchovní správcové křesťanských škol měli zajisté od počátku osmnáctého století methodu vyučovací ve školách obecných, již sepsal abbé de la Salle pod názvem „Conduite des écoles chrétiennes“ (Průvodce škol křesťanských). Pestalozzi nadšen Roussauem založil ústav v Neuhofu ve Švýcarsku kol r. 1777 a ostatek svého života vykládal své idee o vychování a pokusil se o jich užití. Prusko bylo dobře řízeno, jmenovitě školním řádem, vydaným od Bedřicha Velikého r. 1763, a Sasko potvrdilo po mnohých pokusech řády šestnáctého a sedmnáctého století. Bell a Lancaster vytvořili dva různé typy vyučování vzájemného v posledních letech osmnáctého století.

Avšak teprve v devatenáctém století soustavy paedagogické

staly se látkou hojných studií a širokého užití, moc veřejná obírala se živě jako s věcí, na níž státu záleží, budovami školními, nábytkem školním, tabulemi, mapami a knihami. Devatenácté století vytvořilo daleko více rozprav, brožur a knih o látce a pracích paedagogických než všechna předcházející století, zahrnujíc v to i šestnácté, jež bylo přece dosti plodným.

Ve všech civilisovaných státech vydaly vlády od r. 1801 zákony nebo učinily opatření, jimiž se propagovalo vyučování obecné. V Hollandsku vydány prvé zákony o vyučování na školách obecných r. 1801, 1803 a 1806. V Bavorsku datuje se zákon o povinnosti školní od r. 1802. V Prusku ustanovila pravidla o povinné návštěvě školní nařízení z r. 1819, vydaná dvě léta po utvoření ministeria záležitostí církevních, vyučování a lékařství, kterýžto úřad zastával s velikou autoritou Altenstein tři a dvacet let. Ve velkovévodství Badenském zorganisoval zákon z r. 1834 vyučování počáteční. V druhé polovici našeho století většina států německých zvětšila počet škol opakovacích a učinily návštěvu školní povinnou. Většina kantonů švýcarských vytvořily svůj školní systém od r. 1830.—1848.

Švédsko, kde vyučování bylo rozšířeno již v osmnáctém století, vydalo r. 1842. svůj základní zákon o vyučování obecném a od r. 1850. ho užívalo, zatím co Norvéžsko změnilo své kočovné školy ve stálé.

Ve Finsku, jež bylo od dávných časů závislé na Švédsku, školy, jež reformace založila, byly velice nedostatečné, a systém veřejného školství obecného nebyl organisován, až teprve zákony z r. 1858. a z r. 1866. Uhry se velice vynasnažovaly, aby pozdvihly školství své na takový stupeň, na jakém stály školy plemene germánského.

Prvý zákon, kterým se ve skutečnosti organisovalo školství obecné ve Francii byl vydán r. 1833 za vlády Ludvíka-Filipa a částečně od Guizota. Anglický parlament odhlasoval poprvé r. 1833, když bylo po reformě volební, která otevírala šířeji dvéře parlamentu měšťanům, podporu na zřízení škol obecných. „Committee of the Privy Council on Education" zřízeno bylo r. 1839, a prvý základní zákon o vyučování obecném schválen r. 1870. Italie, jejížto některé státy měly v polovině devatenáctého století zákony školní, přijala, když se sjednotila, zákon piemontský z r. 1859. Zákon španělský datuje se z r. 1857. Ve Spojených Státech teprve když prohlášena neodvislost počal se tvořiti ve

Státech severních systém školní dle vzoru Nové Anglie: prvé školy normální byly založeny r. 1839, když Horac Mann se stal tajemníkem v büró pro vychování v Massachussets; r. 1867 byla zřízena národní kancelář pro vychování ve Washingtonu. V Kanadě datuje se základní zákon o vyučování na školách obecných v provincii Quebec z r. 1841.; systém školní v provincii d'Ontario jest děkovati superintendentu Egertonu Ryersonovi, jenž počal fungovati r. 1844.; první školní zákon New-Brunswicku datuje se z r. 1833. Skoro všechny republiky španělsko-americké obraly si za vzor Spojené Státy a v druhé polovici tohoto století počaly organisovati své vyučováni škol obecných.

Rovněž tak jest tomu v koloniích a v zemích pod ochranou států evropských, jako Alžírsko, Kap, Indie, anglická Australie a Antilly.

Japonsko vstoupivši odhodlaně v souhlas s civilisací evropskou, vytvořilo svou soustavu školskou od r. 1860. Vývoj vyučování obecného změnil morální rovnováhu světa. Vedle vědy, která změnila průmyslovou práci a rozmnožila nad míru moc člověka nad přírodou, vedle páry, jež sbližujíc dálné končiny mořské i zemské, usnadnila obchod a způsobila nové zvyky obyvatelstva, vedle změn politických, jež vykázaly demokracii převahu aneb alespoň místo velice důležité ve vládě většiny států civilisovaných, jest vyučování obecné zajisté jeden z nejzávažnějších a ve svých důsledcích jeden z nejplodnějších fakt devatenáctého století; rozmnožení knih, revues, denníků, od padesáti asi let ročně uveřejňovaných, dopisy a tisky dopravované poštou, poskytují jeden ze statistických důkazů o pokroku, však jsou daleky toho, aby nám podaly jeho pravý obraz. Zkušenost zajisté nepotvrdila všechny naděje, jež enthusiasmus si činil o novém poslání; otevření škol nemělo za následek uzavření žalářů. To znamená však, že zločinnost má mnoho příčin, individuelních i sociálních, jež nemožno potlačiti pouze tím, učí-li se děti čísti a psáti.*)

Pravda jest, že pokrok hmotného dobrobytu není nevyhnutelně spojen a není nutně úměrný s pokrokem u vyučování.

---

*) Autor pojednal o této otázce ve 2. svazku La population Francaise (p. 364). k. I. kniha III. Statistika morální: „Nebylo pravdou, že by vyučování zahánělo zločin.“ P. Bodio došel týchž důsledků jako autor, že jest nemožný početní vztah mezi zločinností a vyučováním obecným.

Pravda jest, že lid může býti zásobován špatnou četbou. Zvláště ve Francii možno se odvolati na potvrzenou této výtky více než jednoho denníku a románu.

Korrupce způsobená tiskem jest zlem, jež viděti se šířit jest velice žalno, avšak není nutno za to míti, že by toto zlo bylo bez léku za vlády svobody. Do čeho více žalovati: do denníku, jenž hledí se vyživiti pomocí necudnosti a sofismat, anebo do lidu, jenž dovoluje denníku žíti, když jej kupuje?

Pravda, že převraty tak značné neprovádějí se, aniž se ublíží jistým zájmům, aniž se ublíží osobám a aniž pučí v některém duchu pudy převrácené. Avšak takové převraty nemají se výlučně posuzovati svou drsností a dle jednotlivostí, které mohou uraziti, nýbrž dle úhrnných výsledků. Není zajisté lhostejno, že ve přechodu od nevědomosti ku poznání projevuje se v hromadě lidu vření zmatených ideí a vystupování žádostí nesplnitelných, a že massu lidu nelze již tak snadno říditi. Avšak neměl by se tu filosof tázati, zdaž ti, již takto smýšlejí, shledávají. že lid se těžko dá ovládati proto, že se méně dá ovládati dle jich vůle a zda ta jejich vůle vždy se shodovala se zájmy lidu?

Zvláště ve Francii opakováno, že když každý bude míti vzdělání, nikdo nebude chtíti se oddati zaměstknání nízkému a obtížnému, jakým jest sluhovo a dělníkovo. Rozšíření vyučování změní zajisté dávnou rovnováhu mezi společenským rodem a individuelními poměry a bude míti vliv na důchody i na chování lidí. Jsou zaměstknání, kde nabídka práce se zmenší, a jsou jiná, kde se zvětší; avšak jako se sluší, aby skoro většina lidstva žila svou prací, tak bude nutno, aby každý přijal a hledal zaměstknání, jež by mu usnadnilo žíti.

Nepřístojnosti zaujímají místo podružné, kdežto uvažujeme-li o díle celém, dovedeme změřiti jeho velikost: potom jsme oprávněni říci, že vyučování obecné jest takřka vykoupením lidstva, a každý pocítí, že není přehnáno použíti tohoto výrazu.

Hledí-li učenec stále se vzdělávati, aby zdokonalil svou bytost, proč, nepřihlížeje ani ku praktické stránce, mělo by se odpírati hromadě lidí poznati něco alespoň? A v praksi, jak by nebylo této hromadě prospěšno, když se ona skládá ze členů společnosti, z lidí, dělníků a občanů, bráti účast na ideích své doby?

V okamžiku kdy devatenácté století končíc mělo by účty

vydati historii, nemožno tvrditi, že vyučování obecné, jež ono zavedlo, rozřešilo veškeré otázky socialní; neníť vyučování panaceou. Naopak ono vzbudilo otázky nové, neboť celkem-li uvažujeme o jeho výsledcích a přes výjimky, jimiž možno se doložiti, hledíť ono spíše oslabiti cit náboženský lidu než sesíliti, ať již se jedná o jakýkoli kult, poněvadž budí pochybnost spolu s duchem zkoumání, a nastává tu otázka, může-li škola místo církve podati duším principy morální, jichž jest nevyhuutelně potřebí k životu socialnímu; majíc úkol vzdělávati intelligenci hromady, má poskytovati nejen poučování elementárního, nýbrž má také přispívati ku vychování člověka a občana, i nastává otázka, je-li snadno obdržeti učitele podobných vlastností a žáky učelivé a úctyplné, čehož jest nevyhnutelně potřebí, by dosaženo bylo tohoto dvojitého cíle. Není potřebí zoufati nad budoucností, a není nijak nutno se od ní odvraceti, poněvadž přítomnost skýtá nám jako všechny epochy dějin, zjev dobra i zla pomíšený.

V polovině dvacátého století vzbudí to zajisté podiv, že v devatenáctém století mohlo se diskutovati o vyučování obecném; avšak budou mu vděčni za to, že se k tomu rozhodlo a demokracie, jež postupuje a jíž škola ku pokroku pomůže, bude mu vděčností zavázána.

II. Všeobecná správa a dozor ku školám veřejným a soukromým.

Ve většině států jest vyučování obecné podřízeno vrchní moci ministra vyučování.

Ve Francii datuje se utvoření takového ministerstva z roku 1824, kdy hrabě Frayssinous biskup Hermopolský, kancléř university od r. 1822, stal se ministrem záležitostí duchovních a vyučování

Po revoluci r. 1830. bylo definitivně ustanoveno ministerstvo vyučování, jemuž obyčejně bylo přiděleno obstarávání potřeb kultu. Zřízení dozorce krajského r. 1835. a dozorce okresního pro školy obecné r. 1850. velice přispělo ku zdokonalení služby. Ministr spravuje vyučování obecné a vykonává dohled nad vyučováním soukromým dávaje prováděti zákony a nařízení. Disponuje k tomu jednak kancelářemi správy centrální, radami a kommissemi jím ustanovenými nebo zvolenými, a inspektory vrchními, již konají cesty po krajích; jednak disponuje dozorci

akademie, jež jmenuje a kteří jsou v každém hlavním městě krajském vedle prefekta, a dozorci škol obecných, jichž počet odpovídá obyčejně počtu okresů.

V každém kraji jest rada krajská, jíž předsedá prefekt anebo dozorce akademie, který jest jeho místopředsedou, složená ze dvanácti členů volených nebo ustanovených dle jich funkce.

V každé obci jest školní výbor, jemuž předsedá starosta obce, a který má bdíti nad docházkou školní.

Veřejné obecné školy, jež všechny obce jsou povinny míti, jsou bezprostředně pod dozorem inspektorů škol obecných. Obce všeobecně dávají a udržují místnosti; stát platí služné.

Spojené království Velko-Britanské a Irsko nemají ministerstva vyučování. Avšak od r. 1839. jest v Anglii výbor pro vychování, jenž od r. 1870. nese název „Education departement" a jemuž uloženo jest prováděti zákony o vyučování obecném. Inspektoři jmenovaní královnou jsou mu přidruženi; školy, které se podvolují jich dozoru, dostávají podpory státní v poměru, v jakém žáci vykonali dobře zkoušky a v jakém jest počet žáků chodících do školy. Městečka a farní obce jsou seřazeny většinou v obvody, jež spravují „School boardsy" volené, jež jsou oprávněny ukládati dávky školní a otevírati školy; tam, kde není „School board" jest alespoň výbor nazvaný „School attendance committee". Školy „School-boardsů" nejsou konfessionelní a jsou vesměs podrobeny dohledu.

Školy „dobrovolné" (soukromé), jež mají nejvíce charakter konfessionelní, nejsou v moci „Boardsů", a nejsou podrobeny dohledu, leč vysloví-li s tím svůj souhlas; většina jich dnes se dohledu podvolila, a dohled vztahuje se skoro na všechno vyučování škol počátečních v zemí, kde mravy a společenské instituce dlouho se vzpíraly proti úřednímu se vměšování.

V Irsku obsahovaly příspěvky vychovávací od vládní správy z počátku jen nepatrný zlomek nákladu školního; dnes jeví se zde v poměru $^{7}/_{9}$, stát zaujal zde znenáhla prvé místo.

V Nizozemí jest vyučování obecné jedním z atributů ministerstva vnitra, jež provádí dohled svůj nad školami prostředkem inspektorů krajských a okresních. Obce mají přispívati na vydržování škol ať již placených, ať bezplatných.

V Belgii mělo vyučování obecné ministerstvo zvláštní. Avšak dnes závisí vyučování na ministerstvu vnitra a vyučování obecného, vedle něhož zasedá rada pro zdokonalenl vyučování obec-

ného. Inspektoři vrchní, hlavní a okresní mají dohlížeti nad školami veřejnými, nemají však žádné moci nad školami soukromými Nad těmi bdí školní výbory. Každá obec jest povinna, leda že by byla zvlášť osvobozena, míti a vydržovvti na své útraty školu obecnou, k níž dohlíží rada obecní; kraj a stát poskytují příspěvky nejen školám obecným, nýbrž i školám soukromým, když se podřídí dozoru. Úřadové církevní mají právo dohlížeti ku školám, pokud se týče mravnosti a náboženství.

Prusko má ministerstvo pro záležitosti církevní, pro vyučování a pro lékařství. Inspektoři jsou jmenováni státem a závisí jedině na něm, ať již jsou světští neb církevní. Správce každé provincie řídí spolu s radou školní „Königliches Provincial-Schul-Kollegium". Inspektoři vrchní jsou jmenováni ministrem. Dozorci okružní a dozorci místní v každé obci jsou jmenováni správcem vlády „Regierung", se schválením ministra, když dostávají plat od státu. Obce jsou povinny vydržovati školy; školní výbor „Schulvorstand", řídí školu a předkládá učitele ku jmenování.

Švýcarsko nemá ministerstva pro veřejné vyučování, poněvadž každý kanton jest neodvislý v tom ohledu a má svou zvláštní organisaci.

Ministerstvo vyučování veřejného v Rakousku datuje se z r. 1848.; potlačeno r. 1860. bylo obnoveno r. 1867. pod názvem ministerstvo kultu a vyučování. Jsou zde inspektoři zemští a okresní, jmenovaní ministrem.

Každá obec jest povinna vydržovati školu.

Uhry mají rovněž od r. 1867. ministerstvo vyučování veřejného. Dozor provádí se královskými inspektory, jež jmenuje ministr a školními výbory, které ustanovují v každém místě učitele.

Ve Španělsku vyučování obecné, řízené vrchním ředitelem a radou pro vyučování obecné, závisí na ministerstvu „Fomenta". Inspektoři generální a krajští dohlížejí, rektor jest v čele každého okresu universitního. V každém kraji jest „junta" pro veřejné vyučování; z ní pocházejí komisse městské „Juntas de primera ensenauza", jež se účastní dozoru a správy škol. Všechny obce jsou povinny udržovati školy. Kněžstvo dohlíží na vyučování náboženské a zaujímá místo ve všech radách.

V Portugalsku vyučování veřejné jest podřízeno ministerstvu vnitra za pomoci vyšší rady vyučovací. Až do r. 1892. úřady místní byly povinny vykonávati zákony vyučovací pod dohledem

státu a částečně stanovily i dávky školní; od r. 1892. náleží správa škol výhradně státu.

V Italii jest ministerstvo vyučování veřejného. Ministr jest podporován radou vyučování obecného. V každém kraji jest královský vrchní dozorce podporovaný krajskou školní radou; v každém okresu inspektor podlehající nařízením osobního dozorce a prefekta. V každém kantonu dohlíží na školy školní delegát stanovený inspektorem. Každá obec jest povinna vydržovati alespoň jednu školu.

V Rusku jest ministerstvo vyučování veřejného, jež spravuje vůbec záležitosti vyučovací a veřejné školy obecné zvláště; k ruce jest mu poradní rada a vědecký výbor. Rusko jest rozděleno v jedenáct velikých školních okresů, v jichž čele stojí správce, jmenovaný ministrem, a z nichž každý zaujímá více krajů. Při obecném vyučování má správce také správu škol městských. Každý kraj má v čele ředitele škol obecných, jemuž k ruce jsou dozorci školní; tito dohlížejí jak na školy soukromé tak i na veřejné; v krajích, kde rada krajská, „Zemstvo“ řečená; jest organisovaná, súčastňují se tyto rady správy škol.

Jsou také školní rady krajské a okresní; tyto rady mají předsedou maršálka šlechtice a skládají se z funkcionářů ustanovených správou a ze dvou členů zvolených shromážděním krajským. Farní školy spravuje svatý synod.

Ve Švédsku, Norvézsku a Dánsku řídí vyučování ministr kultu a vyučování obecného. V těchto třech státech jsou inspektoři, krajinská správa, a každá obec jest povinna míti alespoň jednu školu.

Japonsko má ministerstvo vyučování veřejného, jehož rozkazům podléhají inspektoři. Správcové krajů spravují vyučování; jim podřízen jest inspektor školní v každém kenu (kraji) a inspektoři místní v každém městě; zvolený školní výbor bdí nad zřizováním a udržováním škol. Každá obec jest povinna vydržovati dostatečný počet škol.

V koloniích britanských a Australasie stala se znatelnější akce vládní během posledních roků, poněvadž demokracie chtěla dosíci co nejjistěji rychlých výsledků; máť snahu upevniti moc správy centrální.

V Nové Gallii jest vyučování podřízeno ministru. Viktorie, Tasmanie a Nový Zeland mají rovněž ministerstvo. Australie západní, méně zalidněná, spokojuje se kanceláři vychovávací. Jsouť

tu inspektoři a kanceláře místní „School boards“. Od r. 1890 vložila Viktorie veškerou moc v ruce ministra; odebrala všechny příspěvky školám, učinila školy majetkem státu a nahradila „School boards-y“ zřízením „Boards of advice“, jichž moc jest rozsáhlejší.

V anglických koloniích severní Ameriky mají provincie Quebec, Ontario, Manitoba, Colombie ministerstvo pro veřejné vyučování; provincie Nové Skotsko a New-Brunswick mají vrchního dohlížitele pro vychování. V provincii Quebec obor vyučování veřejného řízen jest vrchním dohlížitelem pro věřejné vyučování. Jemu k ruce stojí rada pro veřejné vyučování, rozdělená ve dva výbory, jeden katolický, druhý protestantský. Každá obec má na své útraty vydržovati školy a rozdělí, je-li třeba, své území v obvody školní; v každé obci, která má minoritu katolickou nebo protestantskou, může býti zřízena škola zvláštní nazvaná „školou dissidentskou“, jež má rovněž jako škola veřejná nároky na náklad. V kraji Ontario stojí ministru vyučování po boku rada vychovávací; v každém hrabství jest jedna rada hrabství, která jmenuje jednoho nebo dva inspektory.

V každém městě či „town-ship“ každý obvod školní má jeden „Board of trustees“, který určuje daně a jmenuje učitele, jež nemůže vybírati leč mezi zkoušenými. Zákonodárci Ontaria moudře se o to postarali, aby politika nezasahovala do školy; členové „School trustees“ nemohou býti vybráni ze členů rady městské a jmenování učitelů nebo inspektorů není zůstaveno jako obyčejně ve Spojených Státech volbě lidové. Katolíci mohou zorganisovati výbory pro řízení škol dissidentských a mají právo ukládati dávky jako protestanti.

Spojené Státy nemají ústředního řízení pro vyučování. Kancelář vychovávací, která jest zřízením národním, majíc sídlo ve Washingtoně, uveřejňuje statistická data, studie paedagogické, udílí tak vzácná poučení a rady, avšak školství neřídí. Zákonodárství každého státu vydává zákony a nařízení všeobecná vzhledem k vyučování. Většina států mají vrchního dohlížitele pro vyučování, jenž řídí vyučování ve shodě se státní kanceláří vychovávací. V každém hrabství většiny států jest vrchní dohlížitel, jenž řídí vyučování více méně dokonale; v každém městě, městečku nebo distriktu jest „Board of education“ nebo „Board of trustees“, jenž se stará o vypisování školních dávek, o zřizování škol a v některých státech o jmenování učitelů. Skoro všichni tito funkcionáři jsou volitelní a úřadování jich zřídka kdy pře-

sahuje dobu dvou nebo tří let. Učitelé ve většině států jsou jmenováni lidem.

Ostatní státy civilisovaného světa mají organisaci více méně podobnou těm, již jsme právě vyložili. Anglie jest asi země, kde činnost úřadů ústředních dá se nejméně cítiti; avšak jest zde pozorovati značnou změnu vzhledem k moci od té doby, co byly zřízeny „School boards-y". Zřízení anglické nezná škol, jež by si nepřály dohledu. Rovněž v Belgii administrace nezná škol soukromých (v pravém toho slova smyslu). Ve přemnohých státech zdá se, že správa ústřední od několika let se upevnila. Jest velice mocná v Rusku, ačkoli ministerstvo veřejného vyučování dělí se o vládu školní se svatým synodem. Francie, kde se ústřední moc velice zvětšila od času zákona z r. 1886., může býti citována jako jeden ze států, kde centralisace nejvíce v popředí vystupuje.

Švýcarsko v Evropě, Spojené Státy v Americe jsou naopak v počtu oněch zemí, kde decentralisace nejvíce provedena; zdá se, že jest to snahou demokracie; nemožno však přece říci, že by ta snaha byla všeobecnou, poněvadž Francie a kolonie australské jsou ovládány snahou protivnou. Vytýká se systém Spojených Států, že vydává školu příliš na pospas vlivům politickým volbou funkcionářů, počínaje od vrchního dohlížitele až k učiteli. Aby se tomu vyhnulo, svěřilo Ontario, které se holedbá, že vytvořilo vzornou organisaci demokratickou, jmenování učitelů vládě.

V pořadu .úřadů ministerstvo a obec nebo obvod školní jsou dva extremy, z nichž jeden nebo druhý požívá a využívá více moci se své strany dle ducha, tradicí a potřeb každého národa a vládnoucích vlivů. Zdá se, že ve státu nefederativním bylo by užitečným (řekl bych nutným, kdyby Anglie nebyla příkladem, jenž však jinde napodoben není), aby nejvyšší moc spočívala na ministru. Avšak nejinak vidí se nám býti užitečným, aby také správa místní měla jakýsi vliv, poněvadž se jedná o vychování dítek z toho místa a že ať tak nebo jinak zajímala by se o řízení školy (správa místní). Ve Francii delegace okresní a kommise obecní měly posud existenci příliš bezmocnou, než aby mohly zadost učiniti vlivu místnímu.

Ve všech státech civilisovaných stalo se vyučování obecné záležitostí státní, kdežto dříve udíleno církví nebo soukromníky. Byloť ono jakýmsi dílem lásky; nyní však jest úřadem obecným a to nejdůležitějším. Národové ho vyžadují pro sebe, vlády prohlašují, že jest nutností. Správy, které je udílejí nebo řídí, roz-

vily se značně během času; ve větší části zemí staly se ministerstvy. Anglie, kde až do r. 1833. vláda zůstávala cizí pro školu obecnou a jež jest zemí, ve které její (vlády roz.) vměšování jest až posud nejméně přímým, projevila od roku 1870. znenáhla veliké účastenství na tomto socialním díle podporou a dohledem.

Francie naopak může býti označena jako stát, kde vláda ústřední má bezprostřední a největší vliv na školy a na jich personál jakož i na školní finance.

Mohou udíleti také soukromníci vyučování, když je poskytuje stát a obce? Není pochybnosti, že společnost politická spolu s prameny, kterými disponuje, činí soukromníkům konkurenci, proti níž těžko bojovati; její školy jsou všude, kdežto ve větší části obcí jest příliš málo dětí, než aby učitel soukromý mohl nalézti obživy vedle učitele veřejného; jsouť školy státní ve městech poměrně dobře vedeny a zařízeny; ony udílejí skoro všude vyučování bezplatně aneb lacino. Jejich učitelé jsou průměrně lepší, poněvadž jsou buď lépe placeni, anebo poněvadž při stejném platu nalézají to bezpečnějším býti služebníky státními. A tak škola soukromá v tom poměru ztrácí terrain, v jakém ho škola veřejná nabývá; aby mohla škola soukromá vytrvati s dobrým výsledkem, jest nutno, aby náležela mocné straně, která by měla zvláštní prameny finanční a která by byla udržována důležitou frakcí mínění veřejného; takové jsou National Society v Anglii, spolek bratří křesťanských ve Francii.

Jest důležito, aby v zemi byla soustava škol veřejných, poněvadž to v pravdě bezpečně zajišťuje vyučování počátečné, poněvadž tím zabezpečeno, že ono bude rozšířeno jak v krajích bohatých tak i chudých, že mu bude vryt národní ráz; avšak stříci jest se, aby se obmezovala cesta soukromé iniciativě.

Zůstavuje-li zákon správě veřejné, místní nebo ústřední práva nejvyššího nutného dohledu, aby se předešly nebo potlačily některé extravagance, a aby paedagogika nezvrátila se ve strannictví politické, i společnost nemůže leč získati svobodou u vyučování a rozšiřováním škol privátních, v nichž možno se pokusiti o nové methody, jichž by se dalo zvláště upotřebiti u lidí, vychovávání schopných, nebo žádostivých obdržeti ve směru náboženském, paedagogickém nebo technickém zvláštního vedení; nebudou takové ústavy nikdy míti dobrých vychovatelů mládeže dosti.

(Dokončení.)

Zveřejnění služby lékařské.

Navazuje na stručnou svou úvahu v tomto listě str. 667 a sled., chci se zmíniti o další otázce, která v poslední době stále se přetřásá a která na poslední enketě o nemocenském pojišťování jako určitý postulát byla vyslovena. Vůbec pak zveřejnění lékařské služby žádá se již téměř obecně, nikoli pouze od sociální demokracie. Avšak velice nesnadno vyznati se ve spoustě mínění, která o „zveřejnění (sestátnění)" stavu lékařského pronesena byla. Mně nejde též o probrání mínění těch, nýbrž pouze o jakousi stručnou rozumovou úvahu, zda a v jakém rozsahu je provedení požadavku toho možné.

Nejširší je asi požadavek, aby lékaři vesměs stali se veřejnými úředníky, kteří by — určitý plat s postupem majíce — povinni byli v přiděleném okrsku léčiti každého bezplatně. Vedle těchto lékařů jiných lékařů by nebylo; ti, kteří by byli zaměstnáni jinak (profesoři, úřední lékaři a p.), nesměli by praxi provozovati. Myslíme, že není třeba absurdnost této formulace dokazovati: je asi tak absurdní, jako by se požadovalo zveřejnění na př. obchodů s potravinami, kdež by si každý směl vzíti potravin, co by potřeboval. Tu i tam kontrola by nebyla možná — lékař veřejný zbytečně by byl obtěžován lidmi, kteří by vůbec pomoci jeho ani nepotřebovali. Již nyní o obecních lékařích, kteří za léčení chudých jsou placeni, valná většina obecenstva se domnívá, že musejí zdarma léčiti každého — což teprve, kdyby služba lékařská byla vůbec veřejná! Jak tedy zameziti zneužívání lékaře, a jak toto zneužívání zameziti v zájmu nemocných?

Kdyby se služba lékařská zveřejnila, musila by se celá země rozděliti na okresy přiměřeně veliké, zajisté menší než jsou nynější zdravotní, poněvadž by lékařům nepoměrně mnoho práce přibylo. A po druhé nestačil by pro okres takový jeden, nýbrž musily by býti lékaři aspoň dva: neboť jak by se to srovnávalo s požadavkem 8hodinné práce, když by lékař musil ve dne v noci neustále službu konati? Tedy počítejme: na 1 okres 2 lékaři; okres — řekneme — s 5000 dušemi, což činí pro Čechy asi 1200 okresů s 2400 lékaři. Měl-li by jeden lékař průměrně platu, příbytečného a přídavku na povozy 2000 zl. (čeho je jistě počítáno málo), byl by celý náklad pouze v Čechách 4,800.000 zl. Kdo a jak se o tu summu postará?

A po třetí: zavedením lékařů úředních nucen by byl každý jíti k lékaři, v jehož okresu bydlí, ale k němuž po případě nemá důvěry. Žehrá se na to u pokladen, že nemají svobodné volby lékaře, že omezují svo-

bodnou vůli. A že důvěra v lékaře hraje při léčení důležitou úlohu, zajisté nikdo nepopře.

Tomu by se prý odpomohlo tím, že by ten, jenž by se nechtěl léčiti u „svého“ lékaře, šel k lékaři sousednímu. Ale patrně by tomuto musil zaplatiti — čili tento „druhý“ konal by praxi; a poněvadž by asi každý lékař brzy měl takové nespokojence, vykonávala by se praxe dále. Tedy již z tohoto je viděti, že naprosté zveřejnění služby lékařské ve smyslu hořeji vytčeném není možné a že se asi nikdy neprovede. Dojista může se dnes uvažovati jen o zveřejnění částečném. To však de facto již jest a potřebuje pouze vývoje a opravy, aby dnešním poměrům vyhovovalo. Vždyť jsou lékařové městští, obecní a obvodní, kterým je uložena péče o chudé, a jsou lékařové různých korporací (pokladen nemocenských, závodů, továren, železnic, ba i soukromých spolků), jichž členy za jistý obnos léčí.

Jak by se měla pomoc lékařská u pokladen nemocenských provésti, naznačil jsem stručně ve zmíněném článku na str. 668: totiž spojením všech jich v jedno, rozšířením pojištění na osoby s platem (příjmem) jistou výši nepřesahujícím a ustanovením definitivních lékařů. Tím by byla jedna veliká část obyvatelstva opatřena skutečně dobrou „zveřejněnou službou lékařskou“.

O tu pak část, která nemá vůbec žádných nebo jen neurčitých příjmů, je již dnes zákonně postaráno ustanovením lékařů obecních; pro tyto obyvatele by zveřejnění stavu lékařského vůbec nic neznamenalo, poněvadž by jim žádného zlepšení nepřineslo.

A část třetí — ta, která má příjmy takové, aby mohla lékaře si honorovati — neuvítala by dnes sestátnění stavu toho s radostí, poněvadž by na ni nejvíce dolehlo krytí výloh s tím spojených (zvýšením daní) a mimo to by byla obmezena ve své svobodné vůli. Těmto lidem zdálo by se stále břemeno vyšších daní mnohem těžším nežli zavolati si své důvěry lékaře a jemu zaplatiti.

Namítne se ovšem, že není spravedlivo, aby si nezámožný platil drahou pomoc lékařskou a že je v zájmu státu, aby poskytnutím levné pomoci se nemocím předešlo. Tomu snaží se vyhověti právě návrhem zvláštního tarifu za výkony lékařské, čímž by různé stížnosti a mnohá nedorozumnění odpadly. Než o tom nechci se dále šířiti, aniž budu zde uvažovat o socialní spravedlnosti, kterou by bylo lze požadovati i pro jiné potřeby obyvatelstva; můj úkol je ukázat, jakým způsobem by se za poměrů dnešních levná pomoc lékařská poskytnouti dala. A tu myslím, že řádnou úpravou nemocenského pojišťování by se požadavku tomu nejlépe vyhovělo.

Než při otázce celé zapomíná se ještě na jinou věc, které se dotekl pisatel V. na str. 550.: dle nového směru celého lékařství možno i nutno rozlišovati dvoje úkoly lékařů, totiž vraceti ztracené zdraví, léčiti — a zabraňovati vzniku nemocí, prováděti zdravotnictví. Byť druhý z prvého vyplýval, přece v praxi by se slučovati neměly. Má-li lékař skutečně o veřejné zdravotnictví se starati, má-li z něho pro celek dobro vyplynouti, jest nutno, aby se o ně staral lékař zcela nezávislý, na výnos z praxe neodkázaný. Posud totiž úřední lékaři, jsouce málo placeni, musí i praxi

vykonávati, aby si existenci slušnou uhájili a slušnější příjem pro dobu pense zabezpečili. (Vlastně se úředním lékařům méně platí proto, že prý si „mnoho“ praxí vydělají.) Každý vidí, že v tom je divný a osudný kruh: jako praktik měl by míti hojně nemocných, ale na druhé straně jako hygienik měl by se starat o to, aby odstraňováním různých závad povznášel zdravost a tím přispíval k umenšení počtu nemocí. V tom je přece zřejmý odpor. A dále. Lékař takový udá závadu, na př. nařídí se něco majiteli domu, anebo zabaví se nějakému obchodníku, uzenáři a j. zkažené zboží: myslíte, že si ten domácí, ten obchodník onoho lékaře povolá, kdyby byl v jeho rodině někdo nemocen? A naopak jsou mnozí, kteří si úředního lékaře za domácího béřou proto, jen aby — jak se říká — zamhouřil oči. Nesmí se mi, co tu říkám, vykládati ve zlé, jako bych úřední lékaře podezíral — ale přece myslím, že takové úvahy musí se každému do mysli dráti, když dvojité povolání úředního medika pozoruje.

A z toho vyplývá, aby se především zveřejnila úplně druhá činnost lékařova, totiž aby se lékař využitkoval pro veřejné zdravotnictví. Země, stát má se úsilně starati o zdraví svých občanů a to v prvé řadě o odstranění příčin chorob spíše než o bezplatnou pomoc v případě nemoci. Tato vzniká často vlastní vinou i nemůže býti veškerenstvo nuceno, aby platilo takové osobě pomoc lékařskou; avšak na to může rádo přispívati, když se odstraní (aspoň z valné části) příčiny nemoci, když se upraví zdravotní poměry tak, že nebezpečí onemocněti bude pro každého jednotivce na míru nejmenší uvedeno.

Představuji si věc tak, jak je s úředními právníky, techniky a j.: jako úředník soudní nemůže hájiti, jako úřední technik nesmí dělati soukromníku plány, tak by úřední lékař neměl provozovati praxi. Bylo by třeba trochu nákladu, ale myslím, ba jsem přesvědčen, že by ustanovením zdravotních úředníků (lékařů) brzy celek získal a že by se větší náklad brzy jiným způsobem nahradil. Bohužel, že u nás zdravotnictví posud věcí poslední . . .

Dr. Vlad. Preininger.

Rozhledy politické.

Politické naše vzdělání daleko pod úrovní našeho nadání a vědění; politické modlářství a prospěchářství — Nečinnost klubu vůči pomluvám o nás rozšiřovaným; samé sliby a žádné skutky; pouhé protesty špatnou zbraní na obranu našich menšin — Nedůslednosti národního zastupitelstva Českého, nedostatky jeho vedení, nekázeň ve straně; hlas Vašatého o jazykových nařízeních v Pester Lloydu; spor Wohankův s drem Fořtem — Vládní zákazy německonacionálního sjezdu v Chebu; pochybená taktika našich novin; naše svobodomyslnost v divném osvětlení nešikovnosti našich novinářů; nepevnost poselstva Českého vůči vládě hlavním proviněním; důraznost německé opposice a chabost české — Zbytečné znepřátelení socialní demokracie; neuvědomělost narodní v dělnictvu a bezúspěšné a škodlivé zrádcování našich novin v té příčině; zbytečné žoldnéřování poslanců ve službách vládních — Celjské slovinské gymnasium; jednání vlády se stranami pravice; úřední odpověď na mladočeský protest zasloužená pro dosavadní netečnost České delegace.

Úpadek myšlénky německého sociálního království — Šprýmy Cornelia Herze — Souboj s překážkami — Změny v ruské politice — Finanční stránka řecko-tureckého míru.

Kdyby schopnosti a duševní zdatnost národa českého chtěl někdo posuzovati podle činnosti a dovednosti politických vůdců různých našich stran jak v minulosti, tak i v přítomnosti, zajisté bychom byli shledáni lehkými a opozdilými, ne-li přímo zpozdilými. Politické vedení národa našeho bylo ve všech dobách naprosto nešťastné a nikterak důstojné a přiměřené duševním silám a nepopíratelnému nadání a přičinlivosti národa ve všech jeho vrstvách. Tolika omyly a přehmaty nemohli by se vykázati političtí předáci snad v žádném jiném národě, který by třeba jen zdaleka blížil se intelligencí národu našemu.

Arci všechnu vinu tu nelze přece jen sváděti pouze na vůdce; největší podíl všech chyb a poblouzení nutno přičísti vždy na vrub veškerého národa, na vrub jeho lehkověrnosti, neprozíravosti a do jisté míry z toho plynoucí netečnosti. U nás se mluví o politických záležitostech až přes příliš mnoho, ale právě tato přílišnost řečí je nejhorší naší vadou. Při tomto mluvení všeobecném se pak považuje za nejlepšího znalce politických běhů obyčejně ten, kdo dovede nejoblíbenějšími hesly a frásemi se oháněti, po případě lichotiti velkému obecenstvu; zdali takový řečník svou dovednost kdy prokáže také skutky, o to se již národ nestará. Jsme povahy pohanské; budujeme si stále modly a nevidíme, že jsou to naše vlastní nedokonalé výrobky, hliněné, křehké, které neodolají opravdovým nárazům, které nám nejsou tou ochranou a hradbou bezpečnou, za jakou jsme my je světu ostatnímu vydávali a na jichž pomoc jaksi nadlidskou jsme spoléhali.

K politické práci u nás nehledají se ani tak upřímní pracovníci jako spíše lidé, kteří křikem i různými jinými agitačními prostředky umějí výborně lid za sebou okamžitě strhnouti, dovedou nadšení chvil-

kové vzbuditi a po případě snad i osočiti opravdové pracovníky a muže s rozhledem a poctivým přesvědčením, zvláště když jsou dosti neopatrni, aby pověděli bez obalu lidu pravdu, třeba trpkou a nemilou.

K tomu se pojí ještě svízele, které následují každou stranu, jakmile se domohla určité politické moci: přidávají se k ní lidé bez svědomí, kteří míní domoci se svých osobních užitků bez ohledu na to, zdali se tím snad neubližuje prospěchu obecnému.

*

Mladočeské vedení všecky tyto vady a nedostatky naše politické v posledním roce prokázalo však takovým způsobem zřejmým, že by se mohl toho do opravdy lid náš zaleknouti, kdyby nebyl již úplně otupen a netečný ke vší politické drobné práci.

Loni pro různé útisky, které se dály menšinám českým v „uzavřeném území", zvedl se výkřik rozhořčení po všech vlastech českých. S velikou okázalostí založen fond pro podporování oněch českých menšin a jednotlivá obecní zastupitelstva a okresní výbory povolily k účelu tomu i značné prostředky peněžní. Vůči tomu ani Klub národních poslanců svobodomyslných nemohl zůstati v nečinnosti a dělal, jakoby se chtěl postaviti v čelo celé akci na záchranu těchto menšin. Usneseno, aby se vydal pamětní spis, v němž by vylíčily se dle pravdy útisky, kterých se krajané naši německého jazyka dopouštějí proti všemu právu a spravedlivosti vůči bezbranným menšinám česky mluvícím. Spis ten měl poučiti Evropu o pravém stavu věcí v Čechách a měl vyvrátiti všecky pomluvy o nás hojně v cizině rozšiřované.

Usnesení se stalo, ale kromě toho nedělo se pak naprosto nic. Od té doby čeští Němci bouří především ani ne tolik proti vládě, jako spíše proti nám, rozhorčili proti Čechům jak Němce v říši tak i v alpských zemích; vykládají se všude hrůzné věci o Češích, jako by bůh ví jakým hrozným způsobem řádili proti svým mírumilovným sousedům německým. Karakteristické je, že i němečtí mužové vědy a práce přidali se k nejurputnějším nepřátelům našim jenom následkem špatných informací. Vůči tomu strana mladočeská neučinila dlouho naprosto ničeho, vedení její si všeho toho nevšímalo; až teprve, když už bylo viděti, že nemáme nikde kolem upřímného přítele, že i národové a strany ostatní jako Maďaři, Italiani, socialní demokraté a j. přidávají se na stranu německou, probudilo se v poslancích zlé svědomí, rozpomněli se, že bylo by přece na čase vydati poučení cizině o našich poměrech a o pomluvách proti nám rozhlašovaných a ozvati se jinak také nežli prázdnými novinářskými články, které beztoho jiný nečte nežli právě zase my Čechové.

Poslanci se sešli, napsali chabý, celkem málo významný protest, v kterém se rozkřikují sice na německé zuřivce v uzavřeném území, ale velmi opatrně jen vystupují proti vládě, k níž pošlou deputaci, aby se starala přece o bezpečnost českých menšin. Znovu opakováno usnesení, že vydán bude pamětní spis na poučení ciziny, snad tentokráte nebude to pouhé usnesení jen; sice jinak by se musilo již zoufati nad tím, jak bezhlavé a naprosto ničemné je politické vedení naše.

Ale kdyby také vše to se náležitě splnilo, co poslanci shromážděn slibovali, není to přece ničím vůči tomu, co činiti bylo jich svatou povinností. Jsou-li přesvědčeni o všem tom, co zlého se mělo přihoditi našincům na severu Čech, bylo jich neodkladnou povinností provésti o tom důkladné šetření na útraty a přičiněním veškeré strany; bylo by to daleko vděčnější a záslužnější prací, nežli organisovati doma národní policii a po způsobu inkvisice vyšetřovati, zdali ten neb onen příslušník národa je pravým vlastencem čili nic. Zatím se nestalo podobného nic a vláda vůči všem našim stížnostem nevyšetřeným a po případě snad i sem a tam nesprávným bude míti velmi snadnou výmluvu, že se věci udály zcela jinak, jak „úředně a nestranně“ bylo zjištěno. Proti úřednímu šetření bude řada všelikých novinářských zpráv velmi nedostatečným a nespolehlivým materialem. Arci podrobné vyšetření bylo by vyžadovalo jakési práce a snad i mnohých hmotných obětí se strany našeho politického vedení, a k tomu není snad u poslanců ani dostatečné ochoty ani opravdové obětavosti.

*

Celé straně vůbec zdá se, že nedostává se účelného vedení, ano veškeré to sdružení, které si přikládá název mladočeské strany, snad ani pořádnou disciplinovanou stranou není. Kde je to vedení strany, za něhož mohou se od čelných vůdců nejrůznější a sobě naprosto odporná mínění pronášeti jako prý projevy soukromé a ne officialní? Žurnál strany mluví každý den řečí jinou, ano jeden a týž den bojuje pro vládu i proti ní zároveň, jest jedním dechem officiosem i opposičníkem. Jediné, v čem se poslanci i listy shodují, jest to, že situace je nejasná, zmatená a že nelze naprosto říci, co bude zítra. Ale to, pro bůh, vyžadovalo by co největší ostražitosti a pevnosti zásad, abychom si co nejméně zadávali vůči vládě a nechávali si co možná volnou ruku. To na druhé straně by mělo poslance vésti k mluvě rozhodné a zřetelné také vůči Vídni a nebrati všechny hříchy a omyly, jichž se vláda dopouští, hned také na svá bedra, jako by to bylo dílem naším!

Co namítne strana Vašatému, který v Pester Lloydu tvrdí, že vláda neměla práva nařizovacím způsobem upravovati jazykové spory, nýbrž že k tomu byla daleko výhodnější cesta platných již zákonů, a pokud ty jsou nejasné a nedostatečné, doplniti je zákony novými? Jazyková nařízení dala jedna vláda, druhá je může opět odvolati, není tu žádné spolehlivosti ani bezpečnosti, i proto nelze je považovati za žádný veliký výtěžek mladočeské politiky, tím spíše ne, když vidíme, kterak se provádějí kuse a přímo proti tomu smyslu, který do nich vkládal na př. dr. Pacák.

Ale za všecky tyto různé nedostatky, přehmaty a nešikovnosti strany, která do jisté míry na sebe vzala — zdánlivě snad a pouze svou neobratností — i ty nejapnosti a zbytečnosti, jichž dopustili se vládní orgánové v Chebu, není, kdo by odpovídal. Pojem odpovědnosti strany je příliš široký, a jednotlivý poslanec necítí se nikterak tím zasažen. Co on si sám myslí i co mluví a jedná, je jeho osobním náhledem a činem, strana sama s tím nemá co činiti, rovně jako naopak nemůže sám poslanec býti zod-

povědným za situaci, v které se strana octla. Tato rozháranost strany ostatně dosti křiklavě se již projevila na veřejnosti ve sporu mezi presidentem obchodní komory Wohankou, který je sám Mladočechem, a mezi mladočeským poslancem drem. Fořtem. O nějaké kázni a spořádanosti v tomto sboru nemůže za takových okolností arci býti ani řeči.

*

Vláda sama jedná tak, že se tím naše položení teprve náležitě znesnadňuje. Vydáním polovičatých jazykových nařízení roztrpčila sice dosti Němce, ale nás rozhodně neuspokojila; neboť jakým způsobem se rozkazy a nařízení vlády plní, v tom právě spočívá ponížení jazyka českého a uznání němčiny za státní, úřední jazyk. Nejtěžším pochybením vlády je však, když myslí, že na úplné upokojení té neb oné strany stačí umlčování nepohodlných hlasů policejními prostředky.

Stará tradice, z dalekých dob metternichovských přejatá, aby každý nepohodlný projev buď tiskem, buď veřejně mluveným slovem se v zárodku potlačil i použitím moci hrubé, zabavováním, zákazy a rozháněním nedovolených schůzí, proplatila se zle především vládě Badeniho i nám, kteří jsme třeba jen na chvilku pociťovali tajnou jakousi radost z toho, že jedenkráte použito také proti Němcům těch prostředků, kterými jsme byli my dříve kroceni a na „pravou cestu“ přiváděni. Cheb stal se velikým kamenem úrazu jak smiřovací politice Badeniovy vlády, tak i naší pověsti, jakožto lidu svobody milovného. A vší té zlé pověsti původem je netečnost poslanců a bezhlavost našich novinářů.

Když totiž znepokojení Němců bylo beze vší podstaty, jaký jsme my měli na tom zájem, aby jim byly zakazovány protestní schůze, proč bylo potřebí z naší strany přizvukovati k tomu, aby se rozháněli násilím Němci proti vůli vlády v Chebu shromáždění? Vláda mohla se svého stanoviska uznávati zcela dobře, že musí hájiti svou autoritu, danou v šanc tím, že schůze nedovolená proti její vůli se měla přece odbývati, ale stanovisko to nepotřebovalo přijímati za své veškeré české novinářstvo. Je jasné, že podobnými prostředečky policejními se nikomu jeho politické přesvědčení neopraví, ale naopak se tím rozjitřili po případě také ti z Němců, kteří by jinak zůstali klidnými a kteří by spektaklování německých nacionálů nepřikládali žádné váhy a důležitosti.

Povinností naší české žurnalistiky, která sama prošla trpkou školou všelijakého poručníkování a politického tlaku, bylo opříti se všemu přistřihování volnosti slova, třeba toho bylo užito vůči našim politickým odpůrcům. Zuření zhýčkaných Němců nebylo by se pak mohlo obrátiti nikdy proti nám, nýbrž by jedině se bylo mohlo adressovati proti zastaralým ustanovením zákonným i proti jich byrokratickým vykonavatelům a někdejším původcům. Poněvadž se naše noviny dopustily té neopatrné beztaktnosti projevovati třeba jen vzdálený souhlas a patrnou škodolibost nad tím, že se jedenkráte málo z toho Němcům opáčilo, čeho sami zažili jsme my Čechové vrchovatou měrou, mohlo se pak zlomyslně vykřikovati, že byla to „česká“ policie a „české“ úřednictvo, co prý proti Němcům v Chebu násilně zakročilo.

Arci to vše by se rozumělo samo sebou, kdyby naše poselstvo na radě říšské mělo vůči vládě volnou ruku i kdyby mělo pevné zásady a odhodlání držeti se zásad těch i za cenu případné opposice; ale zatím delegace česká se zapsala vládě jaksi bez podmínky a bojí se otevřeně a mužně dáti na jevo, že s tím oním ustanovením vládní moudrosti nesouhlasí a se nestotožňuje. Delegace česká mohla úplně dobře bez zadání svému stanovisku a své pověsti prohlásiti, že jsou jí proti mysli veškeré zbytečné a malicherné repressalie a že za ně nechce býti nikterak a za žádných okolností zodpovědna. To bylo by arci vadilo mnohým poslancům, kteří neradi by si to kdekoli nějak zkazili, a proto raději se mlčelo a nechalo se krátkozrakosti žurnalistické úplně volné pole.

Zatím opposice německá ukázala se tužší nežli byla kdysi radikální opposice naše. Němci dovedou bojovati tak — třebas i nebyli zcela v právu — že to vzbuditi musí všechen respekt. V Chebu císařská policie nemohla dostati ani přístřeší ani potravy; nikdo neopovážil se porušiti v té příčině discipliny strannické. Obyvatelstvo německé všech vrstev dovede ukázati odpor tak houževnatý, že úřednictvu vypovídá byty, odepírá stravu, že vzkazuje místodržiteli, aby nejezdil k zahajování krajinských výstav. Kde by toho dovedlo obyvatelstvo české? U nás výjimečný místodržitel Thun byl vítán slavobranami a div že ho některá „vlastenecká" zastupitelstva nejmenovala čestným občanem. Takové řeči dovedou porozuměti také ve Vídni, a nebylo by nic divného, kdyby se ukázala tam povolnost větší, nežli nám snad bude příjemno a milo. Co by dovedli učiniti Mladočeši vůči takové možnosti a jak jsou na podobné případy připraveni? Zdali pak se postarali o to, aby český lid ukázal se jen podobně tak pevným, jakými se jeví nyní Němci?

*

Nemáme pravých a účinných přátel nyní snad nikde. Cizina je buď přímo proti nám aneb aspoň naprosto lhostejna, doma ve své domácnosti s bolestí pozorujeme, že valná část národa je našim ideálům úplně cizí. Naše dělnictvo, pokud přísluší straně sociálně-demokratické, — a k té se hlásí většina — přihlíží k našim národním zápasům nečinně nebo přímo se staví příkře proti mladočeské straně a celé její politice.

Sluší toho rozhodně litovati, ale viny toho velkou část má opět vedení strany a její polovičatá obojetná politika. Mladočeská strana původně silně koketovala s dělnictvem, slibovala vší silou se přičiňovati o všeobecné volební právo, ale těmto svým slibům a původním zásadám se zpronevěřila. To učinila jen proto, aby mohla s Poláky, s konservativní šlechtou a s konservativními Němci z Alp vejíti ve spojenství, za které se jí nedostalo dosud žádneho prospěchu. Proti dělnictvu vystoupilo se nepřátelsky a za kandidáty v páté kurii také v těch průmyslových místech, kde rozhodně dělníci vším právem mohli žádati si své zástupce, jmenováni kandidáti, kteří nemohli býti dělnickému obyvatelstvu nikterak sympathičtí. Když dělníci vrhli se následkem toho sociální demokracii v náruč, spíláno jim dle starého receptu zrádců, byli vylučováni z národa a stvořena pověstná „sociálně demokratická národnost".

Ale dělníci nezalekli se mladočeského zrádcování. Bohužel národní

uvědomění mezi dělnictvem není tak mohutné, aby dovedlo v nich ututlati jich třídní zájmy a bolesti. To však mladočeská strana měla a mohla dobře věděti. Proč nepokusila se o kompromis s českým dělnictvem, zrovna jako se nyní namáhá o dobrou shodu s konservativními velkostatkáři? Velkopansky se dělníci neměli odstrkávati, máme nepřátel dosavadních již dosti, nebylo tedy potřebí přidávati k nim ještě tak mohutnou organisaci, jakou je strana sociálně-demokratická! Stanovisko dělnického listu Arbeiterzeitungu, který rozhodně staví se po bok Němcům proti nám, to je také plodem neprozíravého a neprozřetelného štvaní naší žurnalistiky, jejímuž řádění nemělo vedení strany popustiti úzdu. Arci s tím zároveň by musilo odpadnouti obhajování hrůzných dragonad volebních v Haliči, ku kterému se propůjčil velmi ochotně a zbytečně klub strany svobodomyslné na radě říšské.

*

Jak vláda upřímně smýšlí se všemi stranami pravice, toho nejpěknějším dokladem je nyní zrušené celjské slovinské gymnasium. Pravice svým neplněním poslaneckých povinností zavinila škrtnutí položky na tento ústav. Vláda pospíšila si učiniti z toho důsledky, ačkoli dobře ví, že většina na říšské radě ochotně by jí potřebné prostředky dodatečně povolila, i zrušila ústav, na který prý není ústavně povoleného nákladu, za to slibuje otevříti při tamním gymnasiu německém slovinské paralelky, ačkoli ani k tomu nemá potřebných peněz povolených. Deputaci slovinských poslanců bylo odpověděno tak, že z toho mohli míti štyrští Němci plné uspokojení, nikoli však Slovinci, ve všem věrně vládu podporující. — Také polskému gymnasiu v Těšíně nedostalo se dosud práva veřejnosti ze strachu, aby slezští Němci se nejitřili.

Rovným způsobem neváží si vládní orgány našich protestů. Úřední list místodržitelství Českého odpověděl na protest poslanců mladočeských způsobem až skoro urážlivým, — aspoň za urážku citelnou uznávají odpověď tuto poslanci sami, vedouce si na to stížnost u ministerstva vnitra, — a plně tak, jak toho dosavadní netečnost poslanců zasluhovala. Poslancům příslušelo v protestu vytknouti fakta, po případě i s doklady, a nebyla by pak možná odpověď taková, jakou dostali od úředního listu. Arci vymlouvají se poslanci, že jednotlivá fakta vytýkati úmyslně nechtěli, ale patrně tak učinili jen proto, že nebyli k tak důležitému kroku náležitě připraveni.

H.

*

Císař Vilém o jednu ilusi Němce, jak se zdá, učinil chudšími. Sociální království, ona ideální monarchie sociální spravedlnosti, ve kterou němečtí sociologové, samého Rodberta nevyjímajíc, dosud věřili, pozbývá svého nimbu. Sám ctitel Bismarckův, profesor Reinhold, byl v dnešních poměrech nucen prohlásiti bankrot této idey. Zatím význam otázky sociální vždy více roste. Němečtí katolíci zařizují dle usnesení biskupské konference ve Fuldě sociální kurs pro vynikající theology.

Ačkoliv Cornelius Herz, jak známo, již několik let leží na smrtelné posteli, takže nemůže býti vydán francouzské spravedlnosti, přece ho dobrý

rozmar neopustil. Vyzval celou panamskou komisi francouzské sněmovny, aby jej navštívila za příčinou důležitých odhalení. Když naivní komise byla již na cestě, prohlásil ale Herz, že napřed žádá od francouzské republiky odškodné několika milionů franků za urážky, jež se mu staly. Tento žert byl i panamské komisi příliš špatný, proto se s nepořízenou na půl cestě vrátila a Herz umírá při dobrém zdraví dále.

Ještě jiná směšná událost zaměstnává evropský tisk. Princ Jindřich Orleanský nařkl italského generála Albertona, jenž byl v zajetí habešském, z nějaké podezřelé zdvořilosti ke králi Menelikovi. Albertone vyzval prince Orleanského na souboj, ale svědkové obou stran nemohou se najíti. Pro oba po souboji hořící protivníky věc velmi nemilá.

Ve východní politice Ruska zdají se jeviti jakés změny. Dlouholetý, chytrý vyslanec cařihradský Nelidov poslán na bezvýznamné místo do Quirinalu a zaměněn bezbarvým dosud Synoněvem. Také v politice Ruska naproti Polákům věje za nového gubernatora varšavského knížete Imeretinského příznivější vítr. Povoleno aspoň postavení pomníku Mickiewiczova ve Varšavě, což značí v ruské politice již veliký ústupek. Mír řeckoturecký se stále klíží a přece ještě nedrží. Nejbolestnější bod pro Řecko jest vedle úpravy hranic thessalských výše válečné náhrady, kterou Turecko požaduje. Vyslanci velmocí, mající odůvodněné pochybnosti o solventnosti Řecka, domáhají se jakési kontroly nad řeckými financemi. Avšak Řekové proti této kontrole opírají se s horlivostí až podezřelou. Při finančním hospodářství řeckém jest to ovšem pochopitelno. Tak na konec celá řeckoturecká válka vyústí v otázce: kolik poražený bude nucen zaplatiti? *H.*

V Praze, 6. srpna 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Přípravy na provedení berní reformy; důležitost správného rozvrhnutí kontingentu daně výdělkové; daň rentová z cenných papírů na obtíž dlužníkům hypotekárním a zemským financím a pro stát výtěžek nepatrný; výsady rakousko-uherské banky proti ústavům zemským — Přijatý zákon o cukerní dani v Uhrách; pominutí obstrukce uherské, aby s důrazem hájeno bylo zájmů Uher proti Cislajtanii; boj všech proti všem u nás zajištěním uherské hegemonie — Wohanka contra Fořt; celní šraňky mezi Cislajtanií a Uherskem, nemožnost tohoto požadavku — Pohromy živelní a starost našich vlád o regulace a meliorace; netečnost naše a spoléhání na pomoc cizí, kde bychom si sami mohli pomoci — Dingleyova celní bill v Severní Americe a exportní premie na cukr; pozdní poznání „Politik“ o neužitečnosti vývozních premií — Zakončení řeckého dobrodružství Cařihradským mírem, perné poučení národnímu chauvinismu; kontrolla financí řeckých.

Počátkem r. 1898 vejde v platnost reforma berní přímých, a byl zajisté nejvyšší čas, že finanční úřady začaly k tomu konci již s přípravami nutnými, hlavně k rozvržení kontingentu daně výdělkové. Práce ta je velmi složitá i bude to dosti namahání státi, aby se všechny předběžné práce dobře vykonaly do počátku příštího roku. Obecenstvo mělo by si všech zákonných ustanovení a výnosů úředních v té příčině co nejvíce všímati, jelikož budou míti poplatníci při rozvrhování daně výdělkové velmi platné účastenství a každá neznalost a nepoučenost by mohla se jim vydařiti na značnou újmu hmotnou. Poučení o všech otázkách toho se týkajících podáno bylo hojnost v jednotlivých listech odborných i denních, jakož i samostatnými spisy příležitostnými.

Vedle předpisů o dani výdělkové pospíšilo si ministerstvo financí s vydáním prováděcích nařízení o dani rentové. Daň ta postihuje důchody z věcí takových, které nejsou podrobeny žádné dani jiné. Především dani té budou podléhati důchody z cenných papírů, důchody věřitelské, z vkladů v peněžních ústavech, z pachtovného, důchody plynoucí ze smluv pojistných, výměnky, alimentace atd. Celkem výnos daně té bude dosti nepatrný, neboť veliká část cenných papírů bude daně té vůbec prosta. Tak zejména nepodléhají dani rentové státní dluhopisy všeho druhu, rovněž tak zdaněny nebudou dividendy akciových společností, které již podrobeny jsou dani výdělkové, a podobně prioritní obligace akciových podniků jsou od daně rentové osvobozeny. Zbývají tedy jen obligace zemské, obecní a jiných korporací, zástavní listy hypotečních bank a jiné bankovní dluhopisy, které budou břemenem daňovým postiženy. Ještě i v té příčině jsou výjimky, neboť zástavní listy rakousko-uherské banky jsou daně prosty a zrovna tak i zástavní listy ústavů

cizozemských jen potud budou zdaněny, pokud se s nimi vlastníci jejich sami přihlásí berním úřadům, neboť při výplatě kuponů v cizozemsku daň rentovou srážeti patrně nelze.

Již často v dřívějších dobách zde bylo vyloženo, že rentová daň z cenných papírů byla pochybenou a že jí nejsou postiženi věřitelé, nýbrž že se tak pouze zdražuje dlužníkovi jeho úvěr. Dostává-li někdo 50zlatový kupon a srazí-li se mu při výplatě 1 zl. daně, patrně bude každý kupon ten zrovna tak ceniti, jakoby mu vynášel 49 zl. (bez daně) a bude jej podle toho také na trhu kupovati. Proto dluhopis zdaněný bude lacinější nežli dluhopis nezdaněný a dlužník, který bude nucen vydávati dluhopisy podrobené dani rentové, musí se spokojiti s menší summou za dluhopis placenou. Když daň na př. obnáší 2% z kuponu, bude za zdaněný dluhopis podáváno 98 zl., když nezdaněný stejného druhu se cení za 100 zl.

Z té příčiny stát také ustanovil, že jeho dluhopisy jsou od daně osvobozeny, zrovna touž výsadu udělil bance rakouskouherské. Proč nejsou však osvobozeny od daně dluhopisy zemí a obcí? Vždyť přece tato hospodářství sledují tytéž cíle co stát; vykonávají vlastně to, co by stát měl sám prováděti, a je rozhodně nesrovnalostí, že stát jim míní jich úvěr zdražovati. V praxi arci se to vyvine tím způsobem, že na jednotlivé nové půjčky zemské a obecní bude povolena zvláštními zákony po každé nezdanitelnost.

Zbývají tedy skoro pouze hypotekární obligace a dluhopisy ostatních bank, které budou opravdu dani rentové podrobeny. Nevidíme opravdu pořádný důvod pro to, aby banka rakousko-uherská, která při svých půjčkách hypotekárních vydělává veliké peníze, neplatila daně ze svých dluhopisů, kdežto ústavy zemské, které nechtí ze svých půjček vydělávati, nýbrž jen podporují rolnictvo poskytujíce mu laciný úvěr, jsou nuceny daň rentovou platiti. Stát mohl směle daň tu prominouti také zemským bankám, nebyl by se tím vzdával velikého důchodu, kdežto dlužníkům hypotekárním se tím značně přitíží. Koncem r. 1895 u nás kolovalo hypotekárních a jiných obligací, vydaných bankami veřejnými (zemskými), 386½ mill. zl., z kterých se platilo asi 16 mill. zl. ročních úroků. Poněvadž daň rentová na takovéto obligace je vyměřena sazbou 1½%, vynesla by daň ta 240.000 zl. ročně. Za takovou maličkost stát nepotřeboval na se vzíti zodpovědnost, že znesnadňuje úmorný hospodářský boj zadluženému rolnictvu! Tolik fiskality nepotřebovalo se vyskytovati ani v našem ministerstvu financí ani v říšské radě!

*

Obstrukce maďarské opposice docílila toho, že zákon o zvýšené cukerní dani v uherském sněmu nebyl projednán do konce měsíce července, nýbrž až dne 6. srpna t. r., i že vláda uherská byla k tomu cíli nucena s opposicí uzavříti kompromiss. Arci proto daň z cukru přece byla hned od 1. srpna t. r. 13 zl. z 1 *q* a nikoli 11 zl., jako před rokem. Zákon později přijatý jednoduše nabyl zpětné platnosti. Tím také zajištěna cukrovarům exportní premie v celkové výši 9 mill. zl.

Zajímavé je, že nejpádnějším důvodem pro shodu mezi stranou vládní a opposicí uherskou bylo rakousko-uherské vyrovnání. Strany maďarské chtí býti jednomyslny vůči Cislajtanii! Tak se rozumí politice v Uhrách. U nás hrozný zmatek a boj všech proti všem slepý a nesmyslný, kdežto na uherské straně všechny strany jsou za jedno v tom, že třeba je z Cislajtanie především urvati pro Uhry co nejvíce a že nyní k tomu je také nejvhodnější příležitost. Boj o jazykové nařízení v Čechách a na Moravě dává Maďarům nejlepší příležitost těžiti na útraty naše. Jak dlouho potrvá tato beraní umíněnost Cislajtanců, především však Němců, což nevidí, že tak hegemonie uherská utlačí nás ve společných hospodářských zájmech našich a že na konec se přece shodneme, až budeme důkladně ožebračeni a vyssáti cizinou? Je se věru co diviti, že naše intelligence nepostačuje na pochopení tak makavých pravd.

*

Rakousko-uherské vyrovnání způsobilo také již neklid v řadách mladočeských. Poslanec dr. Fořt na sjezdu českých mlynářů mluvil pro to, aby mezi Uhrami a Cislajtánií tažena byla celní čára se cly sice nižšími nežli proti cizině, nicméně však dostatečnými, aby chráněno bylo české zemědělství a mlynářství proti konkurrenci maďarské.

Požadavek ten arci zamlouvá se především našim agrárníkům; pováží-li se však, že průmysl v Čechách především je odkázán na spotřebu uherskou, rozumí se samo sebou, že obchodní a živnostenské komory nemohou nalézti žádné záliby na takových heslech a že jsou rozhodně pro jednotnost celního území rakouskouherského. Dr. Fořt pak je úředníkem obchodní komory pražské a poněvadž navrhuje celní šraňky na uherských hranicích, patrně tu jedná proti obchodní komoře a zájmům od ní zastupovaným, a není se tedy co diviti, že president komory Wohanka ostře proti Fořtovi vystoupil.

Pokud se náhledy Fořtovy dají srovnati s jeho úředním postavením, je pro tuto otázku celkem lhostejno. Poslanec, který především zastupuje své voliče, je povinen zasazovati se především o zájmy těchto svých voličů a snad mu v tom nemusí vaditi ani jeho úřední postavení. Jinak otázka celních šraňků proti Uhrám je na ten čas naprosto nepraktickou a zbytečno se pro ni rozčilovati, jelikož není pražádné naděje, aby se mohlo přání to uskutečniti. Tím méně bylo potřebí dělati z celé věci politickou událost a dáti až o tom hlasovati nepoučenému obecenstvu. Možná, že otázka tato vůbec nebude nikdy ani v budoucnosti pro agrárníky samé tak důležitou, jelikož naše monarchie přestane ponenáhlu produkovati obilí pro vývoz, a je dohledná doba, kdy budeme nuceni pro svou spotřebu obilí v cizině kupovati; u jednotlivých druhů obilních již beztoho tomu tak je..

*

Pohromy živelní koncem letošního července zasluhují veškeré pozornosti naší veřejné správy. V tom rozsahu, v jakém postihly země České a obojí Rakousy, nebudou míti zdaleka sobě rovných v nedaleké

minulosti. Nemůže sice nikdo učiněn býti zodpovědným za přílišné přívaly, ale zajisté pohromy byly by zůstaly dosti omezenými, kdyby bývalo v čas postaráno o náležitou úpravu našich vod.

Stát jistě letošního roku bude nucen především povoliti značné miliony na částečné uhrazení škod povodněmi způsobených, kromě toho ujde mu veliká část daně pozemkové, jež postiženým bude slevena. Vydání tato se v krátkých dobách stále skoro opakují a zároveň i ze zemských prostředků bývá povolována skoro každoročně značná summa na podporu těm, kteří živelními pohromami byli poškozeni. Kdyby se bylo v minulosti použilo peněz těch na regulování řek a potoků, nebyly by takové katastrofy ani možnými, vedle toho by se bylo získalo tolik úrodných pozemků, že by se byl náklad na regulační práce věnovaný uložil co nejproduktivněji. Ovšem pro bohatší země, jako jsou Čechy, Morava a obojí Rakousy nebylo nikdy ve státní pokladně na regulaci dosti peněz, za to se našly obrovské milliony na regulaci řek v Haliči a v jižním Tyrolsku. Tento dvojí loket je zase jen možný, protože u nás pro národní zápasy se nedbá, kolik nám uchází hospodářských užitků.

Není však ve všem vina jen na vládě, sami naši zemědělci jsou příliš liknavi, aby se bránili zpustošení téměř rok co rok se opakujícímu. Úzkoprsé soukromé zájmy, zištné ohledy překážejí melioracím a regulacím více nežli neochota a malá podpora se strany státní. Když byla založena zemská banka, myslilo se, že hlavní působnost její bude vynaložena na meliorační úvěr; zatím však tohoto výhodného úvěru použito bylo obecenstvem měrou až žalostně pranepatrnou, jelikož náš lid nerozumí svému prospěchu, ani tehdy ne, když se mu skoro zadarmo podává. Netečnost a nedůvěřivost, po případě i zištnost a závistivost jsou největšími překážkami nápravy. Snad takové pohromy, jaké se přihodily letos, přivedou náš lid k tomu, aby společnou součinností hleděl se brániti proti zlobě živlů rozpoutaných.

*

V Severoamerických Spojených Státech přijata Dingleyova celní bill, kterou zejména naší cukerní výrobě v budoucnosti hrozí ztráta americkébo trhu. Nejen, že na cukr vůbec uloženo vysoké clo až přes 80% jeho hodnoty, nýbrž kromě toho ještě zvláštní differencialní clo vyšší platí cukr z těch zemí, v kterých se dostává vývozní premie na cukr; clo je tu zrovna o tolik vyšší, kolik obnáší placená premie vývozní, tedy pro náš raffinovaný cukr 2 zl. 30 kr. (téměř 1 dollar) z 1 q.

Tím zmařen je úplně účel premií vývozních a proti vývozním premiím ve všech státech súčastněných silně opposice přibude. Dnešního dne nesmyslnost premií uznávají také ty listy, které dosud pro ně nad míru horovaly. Tak na př. „Politik“ ve svých úvodních článcích ze dne 5. a 6. srpna t. r. rozhodně odsuzuje premiovou politiku vývozní, ačkoli týž list ještě před rokem s velikým pohrdáním a nedobře utajeným vztekem napadl poslance Kramáře, který nenavrhoval snad zrušení vývozních premií, nýbrž jen poukazoval na jejich pochybné účinky a na jich hospodářskou zvrácenost.

*

Dobrodružná válečná výprava řecká, zdá se, že již najde své zakončení Cařihradským mírem. Řecku se jeho domýšlivost zle proplatila i má děkovati jenom velmocím, že neutrpí značnější ztráty svého území; za to újmy hospodářské jsou takové, že po léta bude míti království Řecké co dělati, aby se zotavilo na ten stupeň aspoň, na jakém bylo před válkou. Je to trpké poučení národním chauvinistům, kteří svévolně a bez náležitých příprav a ve zpupném domnění o vlastní síle veštvali národ v záhubnou válku.

Řekové aspoň chtí uniknouti nejtěžší pohromě, která by jich finance mohla postihnouii, totiž kontrole vykonávané se strany evropských mocí. Že požadavek kontroly je dosti oprávněný, toho dokladem nejlepším byl provedený bankrot před válkou jen za tím účelem, aby sehnaly se nezbytné peníze k vypovězení války. —

V Praze dne 7. srpna 1897. *P. L.*

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Živelní pohromy v království Českém — Špatné hospodářství vodní a lesní — Na místo obilí uherského americká a saská pšenice, ruské a poznaňské žito — Na místo uherských mlýnů konkurence mlýnů německých — Návrhy na zvelebení českého ovocnictví — Zanedbaná vedlejší odvětví zemědělská — Pivovarství v Čechách, Rakousku a v celém světě — Zprávy o stavební krisi v Praze a předměstích — Nové stadium anglické tržební a celní politiky — Celní unie britské veleříše — Celní rozluka švédsko-norská — Německá obchodní komise ve Východní Asii — Výstava dobročinných zařízení ve Vídni a výstava architektonická a inženýrská v Praze.

Koncem července celé Rakousko a zvlášť východní a severní kraje království Českého navštíveny byly lijáky a povodněmi, „jakých nikdo již dávno nepamatuje" — zní obvyklé úsloví; ale ve skutečnosti opakují se vodní katastrofy v posledních desetiletích tak často, že nutí k radikálnímu obratu v politice hospodářství vodního a lesního.

Přerušení dopravy, strhání hrází a mostů, ztráty mnoha životů lidských, do milionů jdoucí škody na majetku polním a úrodě, vše to opakováno v krátkých mezidobích — nevzniká tu nutně otázka, zdali by všemu tomu přece nedalo se předejíti? A jisto je, že při moderním stavu techniky lze zabrániti aspoň veliké části škod, povodněmi vznikajících. Ale o úpravě řek pořád jen se mluví a zákony lesnické zůstávají většinou na papíře. Katastrofy způsobují jen momentanní otřesy myslí — a vláda, parlament, hospodářská zastupitelstva záhy vracejí se v obvyklou ztrnulost.

Vadí tu převeliké náklady, jichž by regulace tyto vyžadovaly; avšak dvě povodňové katastrofy, jako byla letošní, způsobí škodu daleko větší, než by byl náklad potřebný k jich zamezení

I kde se regulace děje, příčí se způsob jejího provádění pravidlům řádné vodní politiky: skoro vše směřuje k tomu, aby voda co nejrychleji a nejpohodlněji odtekla — a za týden po katastrofě jsou řečiště vyprahlá, naplněná jen smrdutými odpady městských a továrních stok. Až žalno je tomu, kdo spatřil, jak ku př. v Italii pomocí rybníků, nádržek, kanálů atd. hospodaří se s každou kapkou vody, viděti „v normálním stavu" potoky a řeky české, Vltavu i Labe nevyjímajíc.

A podobně je s lesním hospodářstvím. V Čechách plná třetina celé plochy lesní není soustavně zařízena. samostatných lesních techniků k dohledu nad lesním hospodářstvím obecním dosud málo je ustanoveno, zemského dozorčího orgánu lesního dosud vůbec není a lesy selské jsou zpravidla odstrašujícím příkladem, jak se s lesy hospodařiti nemá. —

Je známo, že domácí výroba pšenice a žita v Čechách ani v létech hojné úrody nedostačuje k tomu, aby uhradila množství obilin potřebné k obživě obyvatelstva, ustavičně se množícího, a že musíme, čeho se na obilí nebo mouce nedostává, uhrazovati dovozem odjinud. Od mnoha let byla to uherská polovice říše, která zásobovala nás obilím a moukou a bylo každoročně veliké množství uherského obilí k nám dovezeno zvlášť v době, kdy u nás sklizeň ještě nepočala, kdežto v Uhrách právě sklizené obilí již mohlo býti rozesýláno.

Letos, kdy pociťujeme následky nevalné loňské úrody — obnášelať úroda pšenice loni v Čechách pouze 3·6 mil. *hl*, kdežto průměrná sklizeň za posledních 10 let činila 4·5 mil. *hl* —, poměry dovozu obilního zcela jinak se utvářily. Ceny pšenice i žita v naší monarchii naproti loňsku stouply o 4 resp. 3 zl. (dne 28. m. m. znamenala v Budapešti pšenice 10·41 — loni 6·35 zl., žito letos 8·31 zl. — loni 5·21 zl.), takže při láci obilí v cizozemsku vyplatilo se cizím obchodům obilním dovážeti obilí do Rakousko-Uherska přes vysoké clo dovozné, obnášející 1·80 zl. na 1 mctu. Cizina jest tedy s to, aby dodávala nám obilí levněji než Uhry. Agenti firem berlínských, drážďanských a j. nabízejí po severních Čechách americkou a saskou pšenici i ruské a poznaňské žito za ceny levnější, než jest obilí původu domácího nebo uherského. Záplava tato přechází od levných cest vodních i na místa, přístupná jen dražší dopravě železniční — jeden český velkomlýn, několik stanic od Prahy, zakoupil prý hned v červenci 25 vagonů pšenice americké a saské, z níž bude vyrobena pravá mouka česká. V Ústí n. L. přijde vagon americké pšenice o 40 zl. levněji než uherské, ruské žito v Praze přišlo by o 50 kr. na 1 mctu. levněji než uherské.

I mouka počíná se znenáhla dovážeti z ciziny (zatím ze Saska a Pruského Slezska), vytlačujíc pomalu mouku uherskou, a snad dosáhneme přičiněním našich „přátel" rolnictva odloučení celního od Uher právě v době, kdy konkurence uherské mouky u nás bude sice ustávati, ale následkem levnějšího ještě dovozu z ciziny. Též hnutí agrárního dělnictva uherského není tu bez významu, jelikož zdražuje výrobní náklady uherského obilí. —

V poslední době vynořují se opět návrhy na zvelebení českého ovocnictví: budiž vydán zemský zákon pro zvelebení ovocnictví, každý okres mějž nejméně jednu okresní školku s odborně vzdělaným zahradníkem, z nichž by se stromky vydávaly obcím a lidem méně zámožným zdarma; vysazování stromoví dějž se podle určitého plánu, zvelebování ovocnictví budiž podporováno odměnami státními a zemskými resp. tresty na poškozování stromoví.

Je věru na přemnohé české kraje velmi smutná podívaná: nového stromoví vysazuje se velice málo, statisíce nadějných stromů starších padly za oběť řepařství, v celkovém průměru má na př. Virtembersko ovocných stromů právě dvakrát více než Čechy! A tak je tomu na všech stranách: potřebna větší péče o drůbežnictví (obchodničtější zužitkování vajec, peří), králíkářství, dobytkářství, mlékařství, lukařství, včelařství atd. Zřejmo, oč mnohem více ztrácí se důchodu z půdy nepečlivým hospodařením, než celou daní pozemkovou! —

V průmyslu celý náš důvtip a podnikavost vrhly se na pivovarství. V obvodu Prahy byl do nedávna jediný velký pivovar smíchovský; nyní máme nové veliké pivovary na Vinohradech, v Holešovicích, do českých rukou přišel pivovar nuselský, sládci pražští rovněž hodlají zaříditi veliký pivovar společenský. V Plzni jsou tři veliké pivovary, v Budějovicích nový veliký český atd. I Morava zakládá pivovarů snad více než je zdrávo — při nejmenším nejsou nové podniky vhodně rozděleny.

K tomu má daň z piva dle vládních projektů stoupnouti o plnou polovici, t. j. z 34 na 51 mil. zl. ročně čili v samých Čechách ze $14^3/_4$ na 22 mil. zl., kterýžto přírůstek by ovšem zaplatily většinou méně majetné třídy spotřebitelstva! Naproti obávanému klesnutí domácí spotřeby piva poukazuje se na možný export, ač by právě zde výstražným příkladem mohly býti drahé závody středoevropských států o udržení vývozu cukerního.

Zajímavé jsou číslice o pivovarství, právě publikované. Loni bylo v Rakousko-Uhersku 1725 pivovarů (opět o 22 malozávodů méně), které vyrobily $20^1/_3$ mil. *hl* pivaa a zaplatily 38·9 mil. zl. t. j. o 900.000 *hl* a 1·8 mil. zl. více než v r. 1895. Na Čechy z toho připadalo 8·4 mil. *hl* s daní $14^3/_4$ mil. zl. (o 530.000 *hl* a 930.000 zl. daně více než r. 1895). Ve Velké Britanii ubylo loni 209 pivovarů (dosud jich jest 8728), výroba činila $56^1/_4$ mil. *hl* a daň 116 mil. zl. I v Německu, Americe, Belgii, Francii, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku výroba i požívání piva se vzmáhá a úhrnná výroba piva ve všech státech pivovarných činila pry loni v 42.848 pivovarech $232^1/_4$ mil. *hl* s daní 343 mil. zl. a za posledních 10 let (1887—1896) v celém světě 1965 mil. hektolitrů s daněmi a přirážkami v obnosu 2770 mil. zl. a v Rakousku $162^1/_4$ mil. *hl* se státní daní 306 mil. zl. —

Městská rada v Praze rozhodla, že sice rukopisy jsou pravé, že však za to falešné jsou zprávy o stavební krisi v Praze. A hned, jako bylo druhdy ukazováno na správná slovíčka rukopisů, uveřejněny byly seznamy staveb letos prováděných. Ale tu ozvali se cihláři, ukazujíce na kleslé ceny cihel a v listech objevily se údaje, že od r. 1882 přibylo v Praze a na Vinohradech po 700, na Žižkově 600, na Smíchově 400, v Nuslích a Vršovicích 200, v Karlíně, Libni, Vysočanech, v Bubenči a Košířích po 100 nových a přestavěných činžáků, celkem tedy na 3000 domů, s 30.000 byty pro asi 150.000 obyvatel, kdežto obyvatelstva v obcích těchto přibylo pouze o 100.000. Pozemky stavební úžasně stouply, materialie se zdražily, podnikatelství stavební vzkvetlo. Když pak úvěrní ústavy náhle upustily od štědrého poskytování stavebních úvěrů a pro domy nebylo s dostatek nájemníků s vysokými činžemi, počaly úpadky i některých velkých a solidních firem stavebních a dřevařských, nečítajíc ani značnou armádu stavebních živnostníků, kterým za práce truhlářské, zámečnické a pod. na stavbách prováděné kromě nepatrných záloh vůbec zaplacení se nedostalo a jichž ztráty a úpadky nikým nebývají registrovány. —

Právě rok po té, co v Anglii okázale bylo oslavováno 50leté jubileum odstranění cel obilních, opovídá Anglie, dosud klasická země volné tržby, nové stadium své politiky tržební.

Diamantové jubileum královny Viktorie, při němž shromáždili se zástupci celé obrovské říše britské, poskytlo nové potravy k myšlénce užšího připojení anglických kolonií k zemi mateřské, která již dříve pronášena byla Brity, na tržební úspěchy Německa žárlivými. Vývoz Anglie do všech kolonií relativně prý neustále klesá na prospěch Ameriky, Německa a Belgie a v Anglii samé ovšem vlastní vývoz její do států evropských dovozem z nich velice jest převýšen.

Jde tudíž o to, aby celá obrovská říše britská utvořila hospodářskou jednotu, v níž by mezi jednotlivými údy platila vzájemně cla nižší, než při obchodních stycích s cizinou. Kanadská vláda nabídla již Anglii, že na její produkty sníží své clo nejprve o $12\frac{1}{2}\%$, po roce pak o 25%.

Našel se však háček, dosti starý, ale málo známý, protože dosud bezvýznamný: v obchodní smlouvě Anglie s Belgií z r. 1862, doby to nejokázalejšího liberalismu, se ustanovuje, že belgické zboží nesmí býti v britských osadách podrobeno jiným nebo větším dávkám než podobné zboží anglické, totéž ustanovení bylo přejato do smlouvy s tehdejší celní jednotou německou a platí tudíž následkem známé klausule o největších výhodách i pro jiné státy, které obchodní smlouvy s Anglií uzavřely, tedy i pro Rakousko-Uhersko.

Když nespomáhalo dodatečné roztrpčení na původce smluv, před 35 lety uzavřených, pomýšlí Anglie na to, obchodní smlouvy s Belgií a Německem vypověděti a při sdělávání nových smluv k možnosti žádoucího hospodářského připojení osad přihlížeti.

Provede-li Anglie tento záměr, bude to opětným otřesením vývozních poměrů evropské pevniny, kterým po experimentech americké celní politiky beztoho není zdrávo. Všechny velké státy evropské počínají vzhledem k tomu již svou tržební mobilisaci, studují účinky smluv obchodních, revidují celní tarify atd.

Co takto císařská říše britská se hospodářsky zceluje, pozbyl 11. m. m. v Norsku a Švédsku platnosti zákon, dle něhož suroviny a tovary jednoho státu měly až na několik výjimek právo bezcelného dovozu do státu druhého, takže nyní pro vzájemné obchodní styky obou států skandinavské unie platí celní sazby jako pro zboží cizozemské. Poznamenati dlužno, že výpověď dosavadního poměru vyšla od Švédska, že však odstředivým snahám Norů nemálo tím bylo poslouženo.

Ústřední jednota průmyslníků žádá vládu, aby vyslala po příkladě Německa, Anglie a Francie do východní Asie znaleckou komisi, když tak smutně dopadá to s obchodním dobytím nejbližšího našeho „orientu“ na Balkáně. Německá komisc mešká v Číně už od března, studuje možnost vývozu německých tovarů do Číny a čínských surovin do Německa, prozkoumává poměry dopravní a čerpá informace, jak by mohl německý kapitál uložen býti prospěšně v hospodářských a kulturních podnicích čínských. A při tom má Německo již nyní skoro nejlepší paroplavební spojení s Východní Asií, ovládá v Číně četné výnosné paroplavební linie pobřežní, německý kapitál má tam mnoho přádelen na bavlnu a hedbáví, doků, parních mlýnů, cihelen atd.

V Rakousku zatím český kapitál staví jen pivovary, němečtí továrníci bouří proti jazykovým nařízením a odmítají účasť na jubilejní výstavě průmyslu a dobročinných zařízení ve Vídni 1898, takže výstava vídeňská dopadne asi velmi slabě.

V Praze budeme napřesrok rovněž míti výstavu. Z pouhé technologické výstavy maloživnostenské, kterou chystala Pražská obchodní komora, vznikl nyní projekt obsáhlé výstavy pro architekturu, stavební živnosti, strojnictví, železnictví a paroplavbu, umělecký průmysl, vynálezy atd. *S.*

Rozhledy sociální.

Stávka strojnického dělnictva v Anglii o 8hod. dobu pracovní — Stávka dělnictva v uhelných dolech severoamerických — Stávka cihlářů v Budapešti — Rozhodnutí pařížského soudu kasačního o stávkách — Výsledky nemocenského pojišťování v Rakousku 1895 — Mezinárodní kongres pro dělnické pojišťování v Brusselu — Vedlejši výdělkové zaměstnávání dětí školou povinných — Výsledky šetření v Německu podniknutého — Sociální fakulta pro katolické duchovní v Německu — Potřeba zřizovati lidové poradny právní — Veřejná poptavárna po práci v Štýrském Hradci.

Dne 3. července o 1. hod. odpol. vypukl boj strojnického dělnictva anglického o 8hodinnou dobu pracovní, zajisté jeden z největších v dějinách hnutí dělnického.

Hnutí po 8hod. době pracovní trvá u dělnictva strojnického v Anglii již od několika let a bylo r. 1893 posíleno zavedením 8hod. dne pracovního bez jakéhokoliv snížení mzdy ve všech strojírnách státních, za nimiž následovaly četné firmy soukromé a společenské.

Dne 30. dubna t. r. jednatel spojeného výboru sedmi odborových jednot strojnických a pod. žádal oběžníkem všechny zaměstnavatele londýnského okresu za všeobecné snížení týdenní doby pracovní s 54 na 48 hodin bez zkrácení mzdy. Někteří zaměstnavatelé žádosti vyhověli, většina však na schůzi 17. června usnesla se nepovoliti, jelikož by se tím výrobky o 5—7% zdražily a soutěživost průmyslu anglického naproti cizině ztížila.

Na to vystoupilo 3. m. m. v továrnách londýnských 4000 dělníků z práce a utvořen výbor stávkový. Zaměstnavatelé v odvetu vypověděli 5. července ve všech dílnách severovýchodního pobřeží anglického z práce 25% všeho dělnictva k súčastněným odborovým jednotám náležejícího, načež trade unions vydaly pokyny, aby všude, kde usnesení zaměstnavatelů bylo provedeno, také zbývajících 75% stávku zahájilo.

Jednoty, na které propuštění bylo usneseno, čítají 109.000 členů, mají však stávkový fond ve výši asi 4½ milionu zl. Tím nejsou ovšem vystiženy rozměry stávky — se strojníky zahálí na 180.000 jiných dělníků, jichž práce na výkonech strojníků jest závislou.

Obě strany hledí pro sebe získati veřejné mínění schůzemi a manifesty. Továrníci svádějí vinu stávky na vzmáhající se socialismus, jehož trade unions asi do let 80tých byly ušetřeny, a na velikost fondu stávkového, která vůdce dělnictva pudila k rozhodnutí právě tak, jako panovníci před bouřemi uvnitř říše chránívají se válkami se sousedy — dělníci odvolávají se na příklad státu i četných podnikatelů soukromých, na to, že postavení jich za posledních 25 let nijak se nezlepšilo a že hromadné propuštění dělnictva stalo se ještě dříve, než vyjednávání bylo skončeno.

Výsledek nedá se předvídati; prostředkování pracovního úřadu anglického bylo oběma stranami zhola odmítnuto.

O den později vypukla stávka v uhelných dolech Spojených Států severoamerických, nařízená jednotou United Mine Workers of America, aby se vynutilo přijetí mzdové stupnice, pro jednotlivé obvody důlní na výročním sjezdu lednovém stanovené. Počet stávkujících dosáhl výše asi 150.000. Dělnictvo jest od úředníků jednoty vyzýváno ke klidnému chování a zpravováno o postupu stávky denními bulletiny.

A konečně třetí stávka: v Budapešti stávkovalo na 15.000 cihlářů, jichž žádosti po zvýšení mzdy a snížení značné (až 16hodinné) doby pracovní zaměstnavatelé jen částečně chtěli vyhověti. Nehledíc ke krvavým srážkám dělnictva s „ozbrojenou mocí“ zajímavým bylo zde hlavně stanovisko ministra obchodu, který v přípise na magistrát budapešťský jako hlavní příčinu stávky označil zařízení, která podnikatelé ve svých závodech zavádějí nebo trpí na újmu dělnictva, jako zejména srážky za kreditované potraviny a jiné potřeby. Je prý politování hodno a svědčí jak o malém zájmu podnikatelů pro své dělnictvo, tak o skrovné horlivosti magistrátu, že nezákonnosti tyto při tak rozvětveném a výnosném odvětví průmyslovém teprve stávkou vyšly na jevo.

Zajímavé rozhodnutí učinil co do stávek kasační soud pařížský. Známý majitel sklárny v Carmaux, Rességuier, žaloval soc.-dem. poslance Jaurès-a a listy: pařížskou „Petite République“ a toulouseskou „Dépêche“ o náhradu škody, že nepravdami, vyhrožováním a podněcováním vmísili se do sklářské stávky v roce 1895 a poškodili tím podnik žalobcův. První instance — tehdy vládlo radikální ministerstvo Bourgeoisovo — odmítla žalobce, druhá — zatím nastoupil konservativní Méline — pak odsoudila opět všechny žalované k náhradě 15.000 fr. škody a útrat soudních. Dělníci mají prý neobmezené právo k stávce, ale nemají se do ní ti mísiti, kdož v ní nejsou věcně súčastněni, ielikož vmíšení takové dle zkušenosti není k úspěchu stávky nezbytným a jelikož dle čl. 1166 franc. zák. obč. nikdo není oprávněn míchati se do cizích záležitostí, kdo nemá při tom vlastního zájmu věcného a prokázatelného; poněvadž podobné vmíšení se žalovaných ve stávku způsobilo žalobci škodu, jsou z toho žalovaní odpovědni a náhradou povinni. Nejvyšší soud pařížský nález tento potvrdil.

Vláda naše uveřejnila právě prozatímní výkazy o nemocenském pojišťování dělnickém v roce 1895. Nemocenských pokladen bylo úhrnem 2912, při nichž bylo průměrně pojištěno 2,066.000 osob, z čehož 458.000 ženských, přijato $17\frac{1}{2}$ mil. zl. a vydáno něco přes 16 mil. zl. Na podporách v nemoci a úmrtí bylo vyplaceno $14\frac{1}{4}$ mil. zl. (v roce 1890 jen 10 mil. zl.). Celkový reservní fond všech nemocenských pokladen obnášel koncem r. 1895 přes 12 mil. zl. Od 1. srpna 1889, kdy počal zákon o dělnickém pojišťování nemocenském působiti, do konce 1895 bylo na podpory v nemoci a úmrtí pokladnami vydáno úhrnem 72·8 mil. zl. V roce 1895 ze 100 členů onemocnělo průměrem 37·9 se 47 onemocněními; k tomu přistupuje na 100 ženských členů průměrem 9·13 šestinedělí. Na 1 mužského člena pokladny připadalo průměrem 7·85 dní nemocenských, na 1 ženského člena 8·23 dní a s porody 10·68 dní, na 1 člena vůbec ročně 8·48 dní. Průměrně trvalo jedno onemocnění 17·3 dní. Počet onemocnělých obnášel úhrnem 783.750 osob v 971.602 pří-

padech s 16,388.000 dny nemocenskými, k čemuž připočísti dlužno 41.828 porodů s 1,124.000 dny nemocenskými. Úmrtí bylo 20.088.

Průměrné útraty 1 dne nemocenského činily 79 kr., z čehož 49 kr. připadá na podporu peněžitou, 15 na lékaře, 10 na léky a 5 na nemocnice.

Kromě toho bylo v roce 1895 306 nemocenských pokladen pro 53.241 učňů.

Anketa o nemocenském pojišťování letos na jaře odbývaná skončila bez úspěchu, jelikož nebylo naprosto lze docíliti shody mezi zástupci podnikatelů a dělníků.

Při světové výstavě v Brusselu byl v červenci t. r. konán mezinárodní kongres pro dělnické pojišťování, jehož súčastnili se zástupcové všech států evropských.

Zprávy živnostenských inspektorů v Německu konstatují, že roste opět značně zaměstnávání žen, dětí a mladistvých osob v továrnách a vůbec v průmyslu, kteréž reformou řádu živnostenského mělo býti odstraněno. Učitelé němečtí podnikají šetření o vedlejším průmyslovém zaměstnávání dětí školou povinných, dětská práce, pokud souvisí se školou, probírá se na provinciálních konferencích učitelských v Pomořansku, Braniborsku, záp. a vých. Prusích, v rýnské provincii. Vláda pruská, přezkoumavši vyšetření, učitelem Agahdem v Rixdorfu u Berlína učiněná, nařídila úřadům, aby otázce dětské práce průmyslové trvale věnovaly pozornost a seznamovaly s ní učitelstvo, v Bavorsku podniká vláda v řadě velkých měst příslušná vyšetření a na příštím sjezdu ve Vratislavi bude o dětské práci jednati veškeré učitelstvo německé.

Výsledky šetření ukazují, že zákazem dětské práce v továrnách posunulo se jen další využívání dětské práce na jiné pole: průmyslovou práci domovní, a že děti nemírně zaměstnávány jsou vůbec jako poslíčkové, stavěči kuželek, roznášeči, podomníci, hudebníci, sklepníci, lepiči atd. Místy bylo zjištěno, že právě nejmenší děti vykonávaly práce nejtěžší, resp. nejnepříznivější, že počínají někde práci v nejčasnějších hodinách ranních (i v zimě ku př. již před 4. hodinou), že pracují 2—4 hodiny ráno před vyučováním a opět tolikéž a více hodin odpoledne po školní návštěvě, že zaměstnávání jich činí týdně 40—60 hodin, že mzdy nejsou v nijakém poměru s výkony atd. V Charlottenburgu 60% dětí, rodičům při roznášení novin pomáhajících, nedosáhlo 10 roků stáří, 1 dítě počalo roznášeti snídaně již ve 4. roce věku atd. A rub: v trestnici v Plötzensee bylo ze 100 internovaných mladistvých věznů 70 zaměstnáno na výdělek již v stáří školou povinném. Mnohá zaměstnání beze vší pochyby ohrožují mravně děti jim oddané.

Jsme přesvědčeni, že by podobná vyšetření v nemalé části našich měst poskytla výsledky aspoň přibližně stejné a byla by nejen zajímava, nýbrž i sociálně nanejvýš prospěšna.

A právě v té době, kdy junkerské kruhy, přízní shora ozařované, prohlašují, že sociální zákonodárství má na delší dobu ustati, hemží se přímo v Německu pokusy drobné praktické sociální politiky, zprávy pruských živnostenských inspektorů jsou plny podnětů na zavedení zákonné ochrany pro domácký průmysl a pro dílny řemeslnické, na vydání

zvláštních ochranných předpisů pro jednotlivá zvlášť nebezpečná odvětví průmyslová, na zákonnou úpravu maximální doby pracovní i pro dospělé mužské dělníky. Pro nejbližší poradu pruských biskupů ve Fuldě 20. t. m. připravuje se návrh na zřízení zvláštní vysoké školy ke studiu věd sociálních pro praktické duchovní. Se školou touto má býti spojen konvikt pro posluchače, za něž budou vybráni kněží schopnostmi vynikající, aby vzdělávali se po 3 léta ve vědách společenských pro praktické působení ve spolcích a veřejných shromážděních, a patrně i v literatuře vědecké i populární. Zmínili jsme se již, jak podobnou myšlénku prof. Bráfa uvítali katoličtí politikové sociální u nás — nyní po příkladě německém i u nás bude se snad o věci právě mezi interessovanými souditi příznivěji.

Z nahodilého soukromého podnětu upozorňujeme znova na potřebu zřizovati lidové poradny, resp. organisovati poskytování bezplatné právní pomoci třídám nemajetným ve věcech práva soukromého, živnostenského, dělnického pojišťování, zákona tiskového, spolkového a shromažďovacího atd. Mluvilo se před časem a snad i chystalo něco, ale věc opět usnula. Neuvěřitelno, ale lidé i u nás, důvěřujíce všelijakým autoritám místním, ne vždy věcnými zájmy vedenými podepisují listiny, imiž právo své neodvolatelně dávají v šanc, ve sporech mezi zaměstnateli a jich zřízenci slyšíte sebevědomé výroky, které přímo podvracejí víru, že žijeme v státě právním, a rada je tak drahá a těžká a právo daleké.

O zajímavém pokusu praktické sociální politiky dochází zpráva ze Štýrského Hradce. Před několika nedělemi zahájila v Štýrském Hradci působnost poptávárna po práci, založená pod záštitou univ. prof. Mischlera. Správa poptavárny skládá se z 10 členů, z nichž 6 zastupuje zájmy veřejné (stát, zemi, město, církev, vědu, živnost. inspekci), 4 pak rovným dílem přímé zájmy zaměstnatelů a dělníků. Poptavárna je přístupna každému dělníku i zaměstnateli bez ohledu na druh práce nebo na postavení národní nebo politické. Úřaduje po 5 všedních dnů od 5 do 8 hod. večer a sice v pondělí, čtvrtek a sobotu jen pro mužské, v úterý a pátek výhradně pro ženské dělnictvo. Hodiny středeční určeny jsou pro vnitřní práci úřední. Dělníci mohou za jediný poplatek 10 kr. po 2 měsíce od zaplacení užívati poptavárny. Zaměstnavatelé platí buď 20 kr. za jedno prostředkování stran přikázání jednoho dělníka, nebo 1 zl. za blokový lístek pro 10 prostředkování, nebo 1 zl. 50 kr. za lístek celoroční pro jakýkoli počet případů. Zavedením poplatků, třebas nepatrných, má se jednak odstraniti od ústavu nemilý ráz dobročinnosti, jednak zabrániti lehkovážnému používání ústavu a zahálčivosti. Při stávkách a hromadných propuštěních se práce pro postižené tím obory neprostředkuje, aby poptávárna nezasahovala v boj pracovní ani pro dělnictvo, ani proti němu, nýbrž aby zůstala úplně nestrannou. *V.*

Rozhledy časopisecké.

Dne 12. července 1897 bylo to slavně prohlášeno v síni staroměstské radnice. Patres conscripti zasedali,

přemítali, k blahu města
která že by vedla cesta,

a tu horlivý vlastenec, klerikál Březnovský, vyřkl závažnou výtku pražské městské vyšší dívčí škole, že prý se tam zanedbává rukopis královédvorský, z něhož on prý čerpal vlastenecké nadšení; tu mladočech, dr. Podlipný, doznal k svému bolu a žalosti, že tomu tak jest, že vůči rukopisu jakási mrazivost tam vládne, a on prý přec namnoze čerpal z něho svou vřelost vlasteneckou; a tu Staročech, ředitel Tonner, dotvrdil oběma, že rukopis, zřídlo vlastenectví, jest na řečené škole opomíjen, — a chor shromážděných otců se všemi třemi souhlasil potakáním hlavy.

Nad slunce jasněji dokázáno, že rukopis královédvorský jest tím zázračným elixírem, jenž dovede rázem spojiti všechny partaje v dávno želanou národní svornost — odporučuji fakt ten povolaným činitelům k úvaze. Dále vidno, že rukopis jest jakousi studní vlastenectví, které se dá čerpati jak voda, tu víc, tu méně, jak kdo potřebuje. A tu neváháme ihned doznati svůj dosavadní životní klam: myslili jsme, cítili jsme, že naše vlastenectví, naše českost jest nerozdílnou součástí našeho života — hloupost! Dá se načerpati, navážiti, nassáti, napíti jako voda, pivo, kořalka. A rukopis je zřídlem, kde se napili pp. Březnovský a Podlipný. A jejich curriculum vitae ukazuje dále ještě něco: rukopis královédvorský jest vážným a dobrým rádcem v životě. Napoleon vypravuje, že byl vášnivým čtenářem Miltona. V jisté bitvě vzpomněl si na líčení boje v „Ztraceném ráji“, provedl tah, jejž provedli tam Miltonovi andělé, a zvítězil. Analogicky náš čacký Březnovský. Na Hostýně, obklopeném Tatary, je zle. Křesťané mají žízeň, jsou přemáháni Tatary, obrátí se k Panence Marii, a ta dá vodu a vítězství. Březnovský item. Bojoval se sociálními demokraty, přečetl si rukopis a šel — ne přímo k Panence Marii, ale k jejím konsulům v našem staroslavném království — ku klerikálům, dal jim shylokovský úpis a vyhrál. A náš dr. Podlipný vzal si za vzor rukopisného Lubora. *Z*vítězil v několika sedáních nad všemi soky.

Zavzní hlahol trub i kotlův.
Obklíčilo Lubora panstvo
i vedlo jej před knížete,
kníže dal mu řetěz zlatý —

Byl to tedy výron vděčnosti, jenž vytryskl z duše otců města na radnici dne 12. července.

A tak to chodí stále. Ti lidé na radnici jsou snesitelni, pokud se hádají a rvou o nějaké razítko, o pražskou tramway, o německý dopis, nápis na kasárnách atd., je to konečně už jejich mêtier a k tomu se scházejí, aby se pohádali; ale jakmile zavadí o vědu, umění — jakoby duše báječných otců kocourkovských sestoupily na ně a mluvili z nich. Týdenník „Čas“ ukázal řízně, jakou znamenitou paedagogickou oporou jest učiteli, stojícímu v službách obce, takováhle vyšší instance, jak sladkým a příjemným zaměstnáním jest vyučování takto kontrolované, já pak dávám tuto prozřetelným otcům města, panu Březnovskému zvláště, malý medalion na památku. Jest v něm profil duše dobrého, neprávem zapomenutého muže. Byl počestným, tlustým, červenolícím uzenářem, já byl domácím učitelem jeho jedináčka. Za jednoho večera probíral jsem s hochem gymnasistou dobu husitskou, otec seděl u kamen, kouřil a poslouchal. Hus, Žižka, Pražané, Křižáci, letopočty — tu si dobrý muž ten zívl a řekl vážně: „Pane učitel, s tímhle mi hocha nemutýrujou. Řeknou mu, jak Žižka spálil na Karláku těch šedesát jezovitů, jak nechal klekat před sebou zajatce, hmatal jim po hlavě a dyž našel tonsuru, jak jim hned rozbil lebku — to jo; já chci, aby hoch byl vlastencem.“ A můj uzenář byl zbožným katolíkem, v neděli četl „Pražský Denník“ a chodil pravidelně do kostela.

*

Bohuslav Čermák pokračuje ve „Květech“ ve své biograficko-literární studii „Jan Neruda“ v intervallech, jež jsou naší nedočkavosti přímo bolestnými. V srpnovém sešitě došel k r. 1866. Čermák pracuje s příslovečnou pilností mravence. Sebe menší publikace Nerudova jeho oku neujde. A z výčtu jich vidíme, jaká obrovská práce leží v tom životě. Studie Čermákova bude nejjistějším vodítkem k následujícím seriím „Sebraných spisů“ anebo k novému úplnému vydání.

*

Řečené vydávání „Sebraných spisů“ Nerudových, nákladem F. Topiče, též jaksi vázne. Sešity vycházejí ve lhůtách dvou-, tříměsíčních, místo slíbených čtrnáctidenních. Netečnost obecenstva vinnou není, na nakladateli tedy jest, aby slibu svému dostál. Vycházející právě díl obsahuje spisy básnické, k nimž úvodní slovo napsal Vrchlický. Jak jemu, tak vydavateli přihodil se malý malheur: zapomněli asi oba, že Neruda vydal po „Hřbitovním kvítí“ knížečku „U nás“. Veršované krotké avantury ve čtyrech velmi nestejných zjevích, dílko to neobyčejně svěží, jiskrné, ostré, které tak náleží za „Hřbitovní kvítí“, jako Byronova satira „Angličtí bardi a skotští recensenti“ za „Hours of idleness“. Vrchlický se o básni té nezmiňuje ani slovem a vydavatel jí do „Sebraných spisů“ nepojal.

*

Starší generace literární účtuje jaksi se svou prací. „Sebrané spisy“ své vydávají Vrchlický, Jirásek, Heyduk. Bylo by na čase, aby se splatil těžký a bolestný dluh i některým nebožtíkům. Prošlo jubileum stoletých narozenin Kollárových, ale nenašlo se nakladatele, který by vydal v definitivním kritickém souboru jeho spisy. Blíží se jubileum Čelakovského, ale jeho spisů existuje jen ono ohavné vydání, které má bůh ví kdo na svědomí, a v nákladu Kober. Spisy Máchovy, Koubkovy jsou rozebrány. Spisy Havlíčkovy upravil si p. Tůma, jak chtěl. Výbor spisů Sabinových, Rud. Pokorného, Fr. Chalupy atd. atd. — naši nakladatelé jsou podivní patroni! Vydávají Jul. Vernea, Marlittku a všechny možné francouzské škváry — vůči domovině jsou slepí! A když některý prohlídne, jest z toho nehorázná konkurence: nedávno ohlásil, tuším, Hynek, nové vydání spisů Rubešových. Co se stalo? Vydal hned Rubeše i Vilímek a znovu jej tiskl i Kober! A tak existuje trojí vydání najednou.

Jsem přesvědčen o jednom: ohlásí-li některý z našich nakladatelů podnik, jaký nám leží na srdci, kritické vydání našich starších autorů — dožijeme se toho, že nebudeme je mít v jednom vydání, ale ve třech.

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. O dvou z významnějších našich belletristů mohu dnes několik slov promluviti: O Raisovi a F. X. Svobodovi. Rais vydal u Šimáčků knihu Pantáta Bezoušek, jistě jednu z nejlepších svých knih. Jakého druhu asi knihu, dáno je již literárním karakterem Raisovým. Rais je vypravovatelem, povídkářem, zároveň bylo by lze i říci genristou, portraitistou. Je po výtce povídkářem vesnických příběhů a portraitistou vesnických lidí. A umí mile a dojemně vypravovat o svých vesnických lidech, umí je živě zachycovat, ovšem jen v jistých nápadnějších rysech, v kterých je pak sleduje až do ukončení svých historií t. j. neshledal jsem dosud u Raise, že by byl podal vesnického člověka po všech jeho stránkách plně, aby zkrátka vyjádřil v souhrnu všechno to, co tvoří českého sedláka. Není také nikde vidět, že by se Rais pokoušel o nějakou hlubší analysu svých postav, že by mu šlo o skrytější záhyby jejich duší anebo o ten kulturní a sociální podklad, na němž se vyvíjejí a žijí. Dotýká se ovšem i sociálních poměrů, ale především běžívá mu o to, vylíčit dojemné příběhy ze života venkovanů. A to umí velmi mile, to učinil i v nejnovější své knize, Pantátovi Bezouškovi. Však již nadpisem naznačil, co chtěl. „O jeho radostech i starostech vypravuje Karel V. Rais“, připojil k titulu. Tato kniha Raisova sotva kde dojde nepříznivého přijetí. Není to tedy kniha hluboké psychologie ani žádných idejí, je to kniha celkem staré façony a přec jistě málo čtenářů, kteří by nebyli četli s upřímným potěšením a kteří by nebyli odkládali povídku s podobným pocitem, jaký míváme při loučení s lidmi, milými našemu srdci. Pantáta Bezoušek je takový člověk, milý, dobrý známý. Rais líčí, jak přijel z vesnice na návštěvu k ženatému synovi do Prahy — syn je v Praze advokátem — a jak zde v Praze ve velkoměstské domácnosti a velkoměstském ovzduší, ve styku s velkoměstskými lidmi vesnická filosofie pantátova ocitá se v konfliktu s tím životem a zjevy, které jsou mu novými a nezvyklými. Toho konfliktu Rais dobře a často půvabně dovedl využitkovat. Na konec pantátovi v Praze se zasteskne, vesnice táhne ho domů.

Kniha upomíná na Babičku Boženy Němcové. I láska Melančina, ať již nehledím k šablonovitosti, má svou obdobu v Babičce. Vzdálenou knihou této knize je Šmilovského Kmotr Rozumec, nicméně zajímavo by bylo srovnat obě knihy.

Na jednom místě přistihl jsem filosofii pantáty Bezouška dost v souhlase s filosofií velkoměstskou. Ptá se syna, advokáta, jak se mu vede. „Děkuji, hezky se mi vede," přisvědčoval syn. A pantáta odvětil: „No, Pánbůh dej, bývá to sice řemeslo trochu nekalé, každý advokát je tak trochu zlodějíček, ale co platno, když to lidé chtějí."

F. X. Svoboda vydal v Laciné knihovně Ottově „Vzrušující hlavy ženské". Z nadpisu vidět, že autor má na zřeteli ženu, ačkoli některé postavy mužů ve svých novelách propracoval pečlivěji než hlavy žen. Spisovateli vytýká se v poslední době, že pohybuje se stále v témž ovzduší života, že je monotonní, že nerozeznává mezi význačným a bezvýznačným atd. Zvlášť pravdivou je poslední výtka. Pan Svoboda skutečně klade příliš velikou váhu na věci, přes něž dalo by se klidně přejíti k dennímu pořádku. V novele „Střílení holuba" hrdina rozčiluje se problémem, proč Jenka chodí s jistým Doležalem, proč s ním ráda tančí, ráda mu naslouchá. Spisovatel užil slůvka „problém". A to je právě pro něho karakteristické. Jako hrdinovi zde je problémem vysvětlitelná, přímo očividná věc, tak spisovatel sám houževnatě hledá problémů tam, kde jich není. Avšak proto povídky Svobodovy v naší literární beletristické produkci poslední doby náležejí přec k věcem lepším a cennějším. Jedna pak z těch čtyř novel povznáší se skutečně také nad úroveň všednosti a jde v ní o víc, než o nezávažný sujet. Myslím „Rezavící Ocel", jenže právě ta povídka zase v detailech, zvlášť po psychologické stránce, je slabě propracována — spíš referovaný příběh, než umělecké vyjádření ideje. A o ideu zde jde. O ideu obětavé, do zámezí sahající lásky proti egoistické tvrdosti, odstrašující nelásce. Kamila, toť jedna z těch „vzrušujících ženských hlav". Avšak tu právě přál bys si sestoupit do nitra této ženy, nevidět jí jen v jejím zevním jednání a vyslovovaných myšlénkách, nýbrž znát i ty myšlénky, které vířily v úkrytu, určovaly její jednání — — zkrátka chtěl bys znát všechno, co zavleklo hrdinku až tam, kam dospěla dle vylíčení péra spisovatelova.

Z názvu knihy mohlo by se soudit, že běží o studium ženy, o příspěvek k psychologii ženy, nelze však říci, že by kniha takového studia podávala. Pan Svoboda kreslí tu ženu jako starou známou a právě víc jen její vnější rysy.

Po těchto dvou belletristech krátkou zmínku o Janu Ostenovi, který teprve zkouší své péro v službách povídkové literatury! Nedávno vyšly jeho „Kancelářské obrázky," o nichž sám praví: „Chtěl jsem podati několik zachycených fotografií z denního života a podařilo-li se mi to, jest úkol můj vyplněn!" Autor neuložil si tedy dalekosáhlého úkolu a tolik, co chtěl — máme-li na mysli literární debut — jakž takž provedl. Praví však v doslovu: „A jiní a jiní lidé mihají se před mými duševními zraky, jednajíce, mluvíce, rozumujíce. Mohl bych jich ještě na tucty vytáhnouti na světlo, vpustiti proud světla do tmavých jich kancelářských zákoutí, kde žijí život neznámý nezasvěcencům. To by byly snad jiné obrazy, tam, kde dříve nanášel jsem světlo, byl by nyní stín, není ten život v kanceláři vždy tak idyllickým, jak se snad jeví čtenářům mých skromných „obrázků". Ne. Také tam sedí lidé pochmurní, nešťastní, skládající hlavy do dlaní, ponořující se v chmurné myšlénky neb v zářivé

sny o štěstí, jehož se jim nikdy nedostalo poznati. Jsou tam také lidé, kteří dospěli k hroznému přesvědčení, že se minuli s cílem, kteří celé noci probděli v plánech a myšlénkách, k jichž uskutečnění nedostalo se jim prostředků a sil, lidé, kteří pochovali jednoho dne veškery illuse a počali žíti život bezradostný, hrozný, děkujíce večer Bohu, že opět den jich smutného života jest u konce. Jsou tam také lidé, kteří považují život ne za radost, ale za břemeno, jež nevinně nesou den ze dne na svých bedrech".

Nuže, o takových lidech by nám příště autor měl něco povědět — snad tedy poví a snad již i lépe než tentokrát.

Z překladů vyšla ve Vzdělavací bibliotéce povídka Petra Nansena Maria. Autor nazval ji knihou lásky, je to však vlastně kniha rafinované pohlavnosti. Překlad naprosto byl zbytečný. „Samostatnost" píše právě v posledním čísle o zaplavování našeho knihkupeckého trhu bezcennými překlady belletristickými — kniha Petra Nansena k nim také náleží. Vzdělávací bibliotéka již několik špatných a zbytečných knih k nám uvedla a přec měla by se a mohla by se spíš vyhnout všemu takovému než nějaký veřejný nakladatel, jemuž pikantní kniha slouží za vhodný prostředek k vydělávání peněz. Ovšem Petr Nansen má za hranicemi jméno. Ale z toho, že spisovatel má jisté jméno, že platí v cizině za moderního a slavného, nenásleduje ještě důsledek, překládat jeho knihy a šířit pochybnou slávu a nezdravé myšlénky u nás. „Maria" je bezcenná povídka a kdyby kritika sebe víc vynášela autora, tato kniha mluví proti němu, ukazuje mělkého člověka a mělkého spisovatele.

V poesii přihlásil se k řadě našich dosavadních básníků Viktor Dyk poměrně šťastnou sbírkou A porta inferi. Mladý básník a mladost z jeho knížky také vidět, t. j. je vidět kolísavost a rozháranost, sílu a odvahu a zase skleslost, apathii, hnus, touhu po smrti atd. a všechny nuance těchto stavů, do opravdy i žertem prožívaných mladou básnickou duší. A k tomu nejistota i v dojmech i myšlénkách! Básník víc tuší, než dovede myslit a než dovede vyslovit. Proto vlastně dojem jeho veršů je mlhavý, neurčitý — přecházíš od jedné básně ke druhé, stále čekáš, zdali teď konečně mladý člověk vysloví všechno to, co v něm žije a bouří — — ale ne! Snad tedy v příští knize, neb p. Dyk jistě napíše víc knih a snad i dobrých knih. Na jeho verších je vidět nadání — — ovšem je to ještě vše příliš mladé, takže nelze dobře rozeznat, v čem je docela svým a co je naučeno.

Na konec několik slov autoru Pohádky máje! P. Mrštík v Rozhledech dvakrát odpověděl na mou kritiku své Pohádky. Nic však nezměnil na své Pohádce. Ta přec je, jakou byla. Chce-li však pan Mrštík čtenářům Rozhledů oktrojovat myšlénku, že se mně jeho Pohádka máje měla a musela líbit a že jinak umění nerozumím, s Pánembohem: on tedy rozumí a já nerozumím. Ale jako on má o mně takové mínění, soudím já zase o něm, že jeho domýšlivost je nezdravá a že by jeho literárnímu vývoji víc prospělo, kdyby dovedl také trochu o sobě pochybovat. Každému z nás je zdrávo, protrápit se trochu svým „já" — i jemu bylo by zdrávo. Co mne se tkne, dívám se, jak vidím, na spisovatele poněkud jinak než autor Pohádky a svědčilo by to proti mně, kdybych

byl měl Pohádku chválit. To by znamenalo zcela jiný kruh i životního i literárního nazírání — a to já, ať se to p. Mrštíkovi líbí nebo nelíbí, jsem jinde a rád jsem jinde a nemusím se ani na Venuši do Paříže chodit dívat, abych porozuměl jeho Pohádce. Nic jinak bych nerozuměl, než rozumím nyní — — ovšem p. Mrštík řekne, že bych ani Venuši nerozuměl a tedy opět se rozcházíme. Měl jsem nazvat Pohádku máje modlicí knihou, chrámem, všemi těmi nadšenými epithety jiných kritiků, snad i fenomenálním, dílem, a pak bych byl umění rozuměl a p. Mrštík nebyl by psal odpověď a nenutil se do parodie, jako neparodoval kritiků, kteří z něho učinili světoborného člověka. Ostatně byla Pohádka máje ještě v šesti časopisech, pokud vím, nepříznivě posouzena. S tím již se musí p. Mrštík smířit. Napsal-li dílo sobě a jistým kritikům a čtenářům po chuti, jistým jiným kritikům a čtenářům román jeho se nelíbí a líbit nebude. V tom mu ani Romeo a Julie nepomůže, ani jeho vlastní přesvědčení, že Pohádka je prototypem umění. Ještě připomínám, že redaktor tohoto listu kritiky o Pohádce nepsal, že p. Mrštík zbytečně proti němu útočí a že je to i při nejmenším neušlechtilé podkládat posudku takové důvody, jako činí p. Mrštík. Já naopak jsem se těšil, když měla Pohádka vyjít, že jednou opět budu se moci o nějaké knize pochvalně rozepsat. Že mne ta kniha sklamala, že jsem v ní nalezl starý romantism, nevkus a všechno to, jak jsem v posudku uvedl — — není ovšem mou vinou.

Z.

Nové spisy. Henri Weil, *Études sur le drame antique* 1897. — James Sully, *Untersuchungen über die Kindheit.* Psycholog. Abhandlungen für Lehrer und gebildete Eltern. 1897, za 4 mk. Známý angl. psycholog podává psychologii dítěte pro stáří prvého vyučování; knihu lze učitelstvu a rodičům doporučiti. — J. M. Rigg, *St. Anselm of Canterburg*, 1897. — John Toland, *Das Pantheistikon.* Übersetzt und mit Einleitung versehen von L. Fensch, 1897. — Karl Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur* von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (XX. 527—1453.) 1897. Za 24 mk. Druhé vydání tohoto důležitého spisu autor pracoval s dvěma odborníky, Erhardem, jenž spracoval literaturu bohoslovskou, a s Gelzerem, jenž podává polit. historii líčené doby. Kniha je bohatým zdrojem poučení o kultuře byzantijské; snad si jí všimnou u nás ti, kdo tolik mluví o „východu“ a jeho kultuře — neuškodí ovšem ani „západníkům“: fakt je, že byzantijské kultury prostě neznáme a že tudíž v knize Kr. máme vítaný prostředek poučení. — X. Gretener, *Die Zurechnungsfähigkeit als Gesetzgebungsfrage.* 1897, 4 mk. — Eug. Ehrhardt, *Le principe de la morale de Jésus*, 1896 za 1 frc. — A. Aalb, *Der Logos.* Geschichte seiner Entwickelung in der griech. Philosophie und der christl. Literatur, 1896. Za 5 mk. — *Frommann's Klassiker der Philosophie* je název německé sbírky vynikajících filosofů vydávané R. Falckenbergem; dost silný svazek stojí 1,75 mk. Vyšlo již šest spisků, z nichž některé velmi jsou zajímavé, jako zejmena Höffdingův výklad dánského filosofa *Kierkegaarda*, dále podán *Hobbes* od Tönnièsa, *Fechner* od Lasswitza, *Rousseau* od Höffdinga, *Herbert Spencer* od Gauppa, *Fr. Nietzsche* od Riehla. — Alb. Réville, *Jésus de Nazareth.* 2 sv. 1897, za 15 mk. — S. Schultze, Wege und Ziele deutscher Literatur und Kunst,

1897. — Clement K. Shorter, *Charlotte Brontë and her circle*, 1896. Upozorněno v Naší Době častěji na Ch. Brontë: upozorňujeme na tuto znamenitou anglickou spisovatelku znova. V oznámené knize snesen hlavní material k posouzení Charlottina vývoje, o němž její kritikové záhy tak mnoho počaly mluvit; čtenář nalezne klíč k osobním prvkům románů Brontëiných. — Mrs Oliphant, Mrs Lynn Linton, and others: *Women Novelists of Queen Victoria's Reign*, 1897. Královna anglická jistě není toho příčinou, že za jejího panování v anglické literatuře byl tak značný počet vynikajících žen spisovatelek; ale je to fakt a proto kniha, sepsaná známými spisovatelkami, má literární cenu. Čtenář nalezne zde studie o těchto spisovatelkách: Charlotte Brontë, Emily Brontë, G. Elliot, Mrs Gaskell, Mrs Crowe, Mrs A. Clive, Mrs Wood, Lady F. Fullerton, Mrs Stretton, Anne Manning, D. Mulock, J. Kavanagh, A. B. Edwards, Mrs Norton, A. L. O. E., a Mrs Ewing.

ZPRÁVY.

Nové výroky Kristovy. Angličané Grenfell a Hunt našli minulou zimu v dolním Egyptě (v Behnese = starém Oxyrhynchu) mezi četnými papyrusy jeden list, obsahující t. zv. logia (slova, průpovědi) Kristova. Nález učiněn při kopání Egypt Explovation Fund-u a vyšel právě tiskem: Λογια Ιησου (= logia Jesu) Sayings of Our Lord. Londýn 20 str. za 6 d = asi 30 kr.

O logiích víme z nejstarších pramenů. Již Papias na počátku II. století zvěstuje, že Matouš sebral průpovědi Kristovy v řeči hebrejské, které se pak překládaly. Že takové sbírky byly, vysvítá také z kritického srovnání prvých tří evangelií; alespoň domnívají se theologové, že evangelium Matoušovo a Lukášovo čerpalo nejen z Marka, ale právě také z nějaké sbírky slov Kristových.

Na každý způsob novým nálezem podává se nám 8 průpovědí, jejichž forma logiím odpovídá. Je však otázka, do které míry logia ta jsou původní a jaký literární význam vůbec mají. Pocházejí ze století III. Některé shodují se s průpovědmi našich evangelií jako na př.: „A pak přihlížej, jak vyjmeš mrvu v oku bratra svého" (srovnej Luk. VI, 42). Zvláštní je výrok: „a žádný lékař neléčí těch. kteří ho znají" (tomu předchází známý nám výrok: „žádný prorok není vzácen v vlasti své"). Některé výroky jsou dost nesrozumitelné, text je příliš porušený; na př. se čte: „Jestliže se nebudete postiti co do světa, jistě království Božího nedojdete" — „postiti se co do světa"?

Není pochybnosti, že o nalezených průpovědích brzy bude četná literatura; bude se vyšetřovat, jeví-li se v nich vliv gnostický (angličtí vydavatelé vliv tento popírají), do jaké míry židovský (po případě vliv St. Zákona) atd. Podáme čtenářům o zajímavé otázce zprávu.

Náprstkovo České průmyslové museum. Zesnulý Vojtěch Náprstek ustanovil ve své poslední vůli nadaci musea, ke kterémuž po světové výstavě londýnské r. 1863 za součinnosti přátel této myšlénky byl základ položil, kteréž po léta štědře byl rozmnožoval a pro kteréž konečně též novou prostrannou budovu vystavěl. Toto své životní dílo postavil pod záštitu obce Pražské, za souhlasu své manželky. V poslední vůli svojí prohlásil dále, že sbírky dílem od jeho ženy Josefy Náprstkové a od něho pro průmyslové museum zakoupené, dílem od přátel a příznivců z rozličných končin světa průmyslovému museu darované, bez rozdílu a bez výminky tak jak v domech u Haláňků složeny jsou, jakož i bibliotéka přes 36.000 svazků čítající, což vždy jako jediný celek a jako prů-

myslové museum pokládal, jsou a zůstanou majetkem tohoto průmyslového musea.

K zabezpečení zdaru a vývinu musea věnoval Náprstek — řídě se při tom též přáním zesnulou matkou jeho projeveným — dům č. p. 1072 na Poříčí, pak dům u Halánků, jakož i novou budovu pro České průmyslové museum postavenou.

Jelikož v závěti se nenalézaly podrobnosti týkající se pravidel pro nadaci Průmyslového musea, ustanovila pravidla ta pí. Josefa Náprstková podle nařízení a zmocnění v poslední vůli obsaženého.

Pravidla ta byla městskou radou a sborem obecních starších přijata a na sklonku minulého roku došla schválení c. k. místodržitelství jakožto úřadu nadačního. Mohlo tedy kuratorium, jemuž dle těchto pravidel správa jmění nadačního a vůbec správa Průmyslového musea Náprstkova byla svěřena, činnost svoji zahájiti. Stalo se tak v ustavující schůzi 20. února t. r.

Kuratorium Českého průmyslového musea Náprstkova skládá se nyní ze tří zástupců obce Pražské, kteří vždy na rok se volí, pak z devíti členů v Náprstkově závěti na doživotí jmenovaných.

V ustavující schůzi zvoleni jednotliví funkcionáři mimo předsedu, kterým je vždy starosta Prahy. Zvolení funkcionáři tvoří zároveň užší výbor kuratoria.

Cíl, k němuž kuratoriu jest se bráti, a způsob, jakýmž má pečovati o dílo Náprstkovo, jest v hlavních rysech závětí Náprstkovou naznačen a v pravidlech musea stanoven. Jestiť „účelem Českého průmyslového musea Náprstkova vzdělávání lidu československého (zejména řemeslníků a malých živnostníků), tak aby názorně seznával, jak rozmanitě užívají a sdělávají se látky přírodní v průmyslu, jakého užitku poskytují živnostem a jakými zvláštnostmi různí národové ve výrobcích svých a tudíž rázem těchto výrobků se liší. Účelům těm má sloužiti museum nejen svými sbírkami, nýbrž i občasným pořádáním přednášek a výstav.

Sbírky Českého průmyslového musea Náprstkova mají i na dále dle 3 tříd [a to: *a*) sbírky surovin a výrobků průmyslových strojů a přístrojů, *b*) sbírky předmětů ethnografických českých i cizokrajných, obsahující též výrobky průmyslu domového či domácího, *c*) knihovna] býti chovány a pokud možno rozhojňovány. Doplňování jich má se díti s předním zřetelem na potřeby malého živnostnictva a domácnosti. Sbírky tyto věnovány jsou praktickým účelům vzdělavacím a nemají jakožto celek účelu takovémuto nikdy býti odcizovány, nýbrž mají zůstati sbírkami veřejnými, veřejnému názoru přístupnými, podle ustanovení zvláštního řádu, který v příčině návštěvy sbírek od kuratoria musea bude vydán."

Navrh osnovi, jak zjednodušit a tim i zlidovit nynější naš pravopis. Prof. Jokl, známý filolog a češtinář, podává v Naší Moravě návrh na zjednodušení a demokratisaci pravopisu. Návrh je velmi promyšlený a důsledně propracovaný, jak se čtenář nejlépe přesvědčí z těchto výkladů páně navrhovatelových.

„Jdeť o novotu pouze dvojim směrem, totiž α) abi dlouhe i kratke samohlaski se označovali tymž zpusobem, t. j., abi, na př., slova *dráha* i *drahá*, obě, bez rozdilu, se psala *draha* a β) abi bil puštěn rozdil mezi *i* (*í*) a *y* (*ý*), t. j., abi, na př., misto *bílý*, *bílí*, *bili*, *bily*, *byli*, *byly* se psalo jednostejně *bili*.

Druhe osnovne pravidlo (o puštěni rozdilu mezi *i, í* a *y, ý*) potřebuje maleho doplňku, kteri se tyka označeni slabik *di, ti, ni* proti slabikam *dy, ty, ny.* Pouze v tvrdych slabikach po *d, t, n* bi zustalo v uživani pismeno *y*, t. j. bilo bi ponechano jenom z duvodu graficke jednoduchosti, abi nebilo potřebi v měkkich slabikach pismena *d, t, n* měniti v *ď, ť, ň,* v podobu to, ktera je stejně protivna a nepohodlna i pišicimu, i čtenaři i sazeči. Tak bi se na př. misto nynějšiho *niti, nití* a *nítí,* psalo jednostejně *niti,* misto nynějšiho *nýty* by se však psalo *nyty*, misto *nytí* pak *nyti*, misto *díky — diki*, místo *dýky — dyki* atd.

Změny, ktere bi podmiňovali zjednodušeni nynějšiho pravopisu, jsou obsaženy v těchto dvou pravidlech:

1. *Dlouhe slabiky v pismè se neliši od kratkich.*

2. *Misto dvou pismen* **i** a **y** *uživa se bez rozdilu pismena* **i** *s vyjimkou tvrdych slabik* **dy, ty, ny** *proti měkkim slabikam* **di, ti, ni.**

Na jakich **zasadach** spočiva osnova navrhovanych tuto změn v pravopise?

Zdalo bi se na prvi pohled, že navrhovana novota vichazi ze snahi psati foneticki, t. j., přesně tak, jak slišime. Ovšem, nove toto psani přivedlo bi u větši shodu naš pravopis s vislovnosti. Než přes to pramenem novoty teto neni ani tak snaha psati foneticki jako snaha zjednodušiti pravopis naš tymž směrem, kterim zjednodušovani se bralo při změnach viskitajicich se už před Dobrovskim a při opravach zavedenych Dobrovskim a později Šafařikem.

Pravopis naš nynějši neni než poněkud obměněny pravopis Jednoty Bratrske. Přece však je několik kusu, kterimi se odchilil od pravopisu Bratrskeho. Bratři rozeznavali tvrde *ľ* (s obloučkem) od měkkeho *l* (bez obloučku), krom toho psali *y* nejen v těch připadech, v kterich je piše nynějši pravopis, nybrž i po c, z, s: *sýľa cyzý.* Rozdil mezi dvojim *l* puštěn bil nejprve, potom ještě zavedena bila oprava tak zv. analogicka, ktera uči psati po *c* vždy *i* (*í*), po *s* a *z* hned *i*, hned *y*, jak pravě kdy obdoba (analogie) žada, srovna-li se, na př. jednak nom. *psi* s nom. *havrani*, jednak akk. *psy* s akk. *havrany* atd. Šafařik zavedl pak ještě dvoji novotu, jednak nahradiv dvojite *w* jednoduchim *v*, jednak poradiv psati ve shodě s vislovnosti *ou* misto dřivějšiho *au*.

Sestavme si tyto vrstvi změn do řady vedle sebe: 1. puštěn rozdil mezi dvojim *l*, 2. zavedena oprava analogicka, 3. zavedeno *v* a *ou* misto *w* a *au*.

Všechy tyto změny jdou za zjednodušenim, za usnadněnim pravopisu, a to v naproste shodě se změnami vislovnosti, ktere se zatim sběhli. Nebilo-li velikim zjednodušenim a usnadněnim pravopisu, že puštěn rozdil mezi *l* s obloučkem a bez něho? Oprava analogicka neusnadnila sice pravopisu, ale přivedla do něho vice spořadanosti, urovnanosti, slovem logičnosti, a to tim, že analogickimi řadami (*havrani — psi*, *havrany — psy* atd.) hověla nejen souměrnosti, nybrž i etymologii. Bil-li puštěn rozdil mezi *ľ* a *l* proto v pismě, že vislovnost tohoto rozdilu neznala, nemuže zajiste navrh na puštěni rozdilu mezi *i* a *y* nazvan biti než dalšim zjednodušovanim pravopisu, ktere se ubira cestou započatou. Neniť v něm pře-

kotneho novotařeni: za změnou, davno provedenou už u vislovnosti, ať nasleduje take změna v pismě.

Rozebeřme **namitki,** ktere bi se mohli viskitnouti proti navrhovanemu zjednodušeni pravopisu. Kdo si uvikli, přemišlejice o jaziku, vždy pozorovat okem řeč v knize tištěnou, nikdy pak řeč uchem vnimanou, nebo kdo dokonce zapominaji, že, kromě ve slovnicich, se slova nikdy o sobě, nybrž vždy jen ve větach viskitaji, ti maji ovšem pohotově na kopi přikladu toho, že zjednodušeni pravopisu přivodi s sebou homonyma,*) srozumitelnosti nejen nebezpečna, nybrž druhdy i zahubna.

Zustaneme-li jen u těch přikladu, ktere jsme už uvedli, budou se odpurcove novoty odkazovati na to, že přece nemuže se vždy psati „niti“, když jednou mam na misli *tři niti,* jindy *více nití,* opět jindy řeč vlasteneckou, ktera *nítí* (rozněcuje).

S namitkou takovou snadno přijiti bi mohl člověk mišleni a pozorovani jazikozpitneho zhola neznali, u jazikozpitce sotva ktereho se s ni setkame. Už više jsme pověděli, že se neviskituji v řeči slova o sobě, leč tvoři-li sama o sobě už větu. Slova ve větě jsou v jednotu tak spojena, jako jsou spojeny v jednotu udy těla lidskeho, a to živeho. Ani pak věta zase neni bez spojeni se svimi předchudkiněmi a naslednicemi. Slovem, každe slovo se viskita v nějake větě, ta pak zase v nějakem kontextu, v nějake souvislosti. Tak na př. ani pravopis sebe konservativnějši nepomohl bi rozeznati dvoji smisl, pismem — a ovšem i vislovnosti — uplně stejneho, *nežeňme se!*, kdibich je neslišel jednou z ust někoho, komu se zda, že soudruhove jeho neměli bi tak richle jiti, tak *se hnati*, jindy pak ve společnosti, ktera se odřika *ženěni.*

Abychom se neodchilovali od přikladu više přivedenych, ukažeme si, kterak souvislost *s naprostou určitosti* od sebe liši, i bez pravopisneho označeni, slova *bílý, bílí, bili, bily, byli, byly.* Čtěme: Tento holub neni uplně *bili.* — Bratr *bili* dum. — Chasnici se při muzice *bili.* — Hodiny pravě teď *bili.* — *Bili,* ale nejsou (= buď *bili* nebo *bily*).

Co se tyče strachu z homonymity, ten asi přešel každeho po vikladě, kteri pravě předchazi.

Nadbitkem jen připominame homonymitu velmi rozšiřenou v jazice anglickem, zejmena pak v jazice francouzskem. Tam jsou nejen přečetna homonymna slova [na př., zvuk *se* se viskita v těchto šesti slovech: *saint* — sanctum (akk.), *cinq* (livres) — quinque (libros), *sain* — sanum (akk.), *sein* — sinum (akk.), seing — signum, *ceint* — cinctum (akk.)], nibrž i cele homonymne věty, z nichž každa sama o sobě muže miti sice smisl několikeri, ale v ramci svich sousedek nikdy nema než smisl jediny a zcela zřejmi. Tak věta, ktera zni *il šèrš sè garsą* muže podle ruzne souvislosti znamenati 1. *Il cherche ces garçons* 2. *Ils cherchent ces garçons* 3. *Il cherche ses garçons* 4. *Ils cherchent ses garçons*, při čemž ve větach třeti a čtvrte naměstku *ses* mužeme přeložiti buď *jeho* nebo take *sve* takže naprosto stejnym zvukem ve francouzske řeči zni šestero těchto českich vět 1. *Hleda ty hochi* 2. *Hledaji ty hochi*

---

*) Slova tehož zněni, ale ruzneho viznamu, na př., *žena* = 1. ženská, 2. poháněje, *postele* = 1. lužka, 2. posipe.

3. *Hleda sve hochi* 4. *Hleda jeho hochi* 5. *Hledaji sve hochi* 6. *Hledaji jeho hochi.*

Jak prospivaji označene delki spravne **vislovnosti** a poznani spravne kvantity, o tom bi mohli svazki napsati učitele všech škol českich — i vyššich střednich — od Šumavi po Tatri, kteři po dlouha dlouha leta nejednomu žaku nevštipi a nevštipi rozdilu mezi *j***i** a *j*i, j**i***m* a *jim*, *naš***i***m* a *našim* atd.

Navrhovany tento pravopis v podstatě už chtěl zavesti u Slovaku *L. Štur*. Ale zapletl se do velikich obtiži grafickich, které připravili pad jeho navrhu. Neuživ totiž jednoducheho prostředku rozeznati slabiki *dy* a *di* ponechanim ypsilonu pro tvrde v tomto připadě, učil psati *ďi, ňi, ťi*, ktere psani bilo ovšem nepřijatne, jsouc přičinou nekonečneho skoro uživani obměkčovaciho znamenka, zvlaště ve slovenštině, ktera kromě našich měkkich slabik *di, ti, ni* a *dě, tě, nè* ma nadto ještě *dě, tě, ně* i tam, kde mi vislovujeme *de, te, ne* (na př. *vedětě, nědá* misto českeho *vedete, neda*).

Zisk z pravopisu takto zjednodušeneho bil bi značny a mnohonasobny. Naučiti se česki pravopisně psati bilo bi každemu hračkou. Učeni bi se žakum ulehčilo, uhospodařeny čas bi se mohl obratit na ziskani jinych poznatku. Při psani, sazeni, čteni počinali bichom si ekonomičtěji, neplitvajice praci, kterou stoji věčne značkovani a s nim spojene přerušovani pisma a sazbi. Cizincum bichom take ulehčili svuj jazik značně. A to bi nebil zisk maleho viznamu.

Na konec zminim se ještě o zisku a vihodě, ktere bi plinuli z teto novoty pro richli vzrust te vrstvi naroda, u ktere ustni znalost spisovneho jazika ještě dovršiti zbiva uměnim velecennym: n e d ě l a t i p r a v o p i s n y c h c h i b. Kdo je si vědom, že neumi spravně psati, že se tomu už ani jakživ nepřiuči, ten se sam poklada jistym směrem za člověka profanniho, je sam sobě *déclassé*, jak řikaji Francouzi, to jest vitřiděn čili viloučen z třidy lidi, kteři se mišlenim, věděnim, chtěnim liši vihodně od ostatnich. Naopak však bezpečna znalost pravopisu, nabita soukromou pili bez několikaleteho cviku školskeho, ve vlastnich očich zvišuje cenu osobi a — uklada všemu snaženi za dalšim vzdělanim vyšši měřitko a višši cile. Uvažme toto vzpruženi v nejširšich vrstvach a hned nam ozřejmi veliki jeho viznam pro zvišeni duševni čilosti naroda.

Slovniki bi ovšem označovali delki zrovna tak, jak v ruštině označuji přizvuk. Cvičebnice českeho jazika pro cizince bi take značkovali dlouhe slabiki. Jako se nikdo nenauči ruskemu přizvuku ani z padesati přizvukovanych knih, nepřiučil-li se mu buď sluchem anebo — vilučně z knihy — *velmi važnou* namahou z j e d i n e cvičebnice, zrovna tak, i při nynějšim pravopise, neustale klopita v českich delkach ten Němec, kteremu se nedostalo řadneho prvniho vicviku v našem jazice hlavně *sluchem.*

Stíny našeho školství. Ve Vídni vydal nedávno A. Mössler brošuru, která staví naše nekriticky vychvalované školské a učitelské poměry do ostrého světla statistických dat. Ze všech 42.000 učitelů rakouských víc než polovička (22.000) nemá platu ani 600 zl. ročně; skoro čtvrtina (10.000) nemá ani 400 zl. ročně a 1500 učitelů má dokonce méně než.

200 zl. (!!) ročně. Veliká řada prozatímních podučitelů má plat měsíčně 20 zl., na němž sedí třeba několik let, než se stane podučitelem — definitivním; a pak po letech se teprv stane — učitelem. Poměry tyto teprv tím dostanou pravý význam, když se uváží, že učitel a podučitel musí plnit řadu povinností společenských, které mu okolí a obyčeje sociální nemilosrdně ukládají. Je k tomu za dnešních drahých poměrů životních třeba neobyčejného talentu počtářského a hospodářského, aby vůbec s tou směšnou hrstkou ročního platu uhájil nahé živobytí — stravu, byt, topivo, obuv, oděv. Ale učitel musí nésti též všechna břemena postavení měšťanské inteligence; musí se slušně šatit, musí mít čisté prádlo, musí slušně bydlet, musí kupovat knihy a odebírat časopisy, z nichž každý obrací se v první řadě na učitele — z ironie osudu! musí podporovat všeliké veřejné sbírky, nehledě k vydajům pro své další vzdělání. Při tom stále ještě máme na zřeteli učitele, který stojí na světě sám pro sebe, volný, bez břemene starých, neschopných rodičů, bez nezaopatřených sourozenců, bez jiných povinností a závazků, které hlodají a pijí z jeho ubohé gáže. Takový nešťastný muž, o jehož plat zrovna studentský se dělí několik krků a na němž leží těžce povinnosti jeho postavení, musí vésti život strašný, plný odříkání a zoufání. Poměry rakouské, kde z ohromných daní mnoha set milionů ročně se věnuje ze státní pokladny na obecné školství nepatrný capart 300.000 ročně a ostatní se převaluje na přetížené obce — tyto poměry jsou přímo řečeno hanebné a naší říše nedůstojné. Každému, kdo jen trochu přemýšlel o významu obecného školství, o rukou učitelských, které do značné míry formují budoucí pokolení, musí vysvitnout, že je to dalekosáhlý moment sociální, je-li učitel špatně či dobře placen, žije-li spokojen či rozerván a nešťasten, škrtí-li ho jeho stavovská a osobní mizerie, či zda může volně dýchat jako občan své ceny a významu si vědomý, který ví, že je vážen, že jeho práce je odměňována dle zásluhy. Slova Gambettova: „Péče o rozkvět obecného vyučování musí býti opravdovou vášní poslanců francouzského národa!“ nejsou zbrklou, radikální frásí pro parlament, nýbrž obsahují velmi vážné memento, aby bylo i u nás pomýšleno na — emancipaci učitelů. (Česká Stráž.)

Sociální hnutí a národnost.*) „Věru jako hustými mlhami vášně zastřena jeví se nám otázka stran postavení sociálního hnutí k národnosti. Dobrý díl protiv, prudce na se narážejících, má, zdá mi se, původ v nejasnosti na té i oné straně. Ne sice náš jazyk, ale aspoň náš cit jazykový rozlišuje velmi jemně dva vespolek velmi rozdílné, avšak ne vždy přesně oddělované pojmy, jež zoveme obvykle patriotismem a nacionalismem. Patriotism, láska k vlasti, jest zajisté citem, který se bez našeho vědomí a přičinění v našem srdci zakořeňuje a v něm žije, jako touha po domově a láska mateřská. Je to souhrn dojmů, vzpomínek, jež ovládati nedovedeme. Onen nevystižitelný půvab, jímž zvuk jazyka mateřského, zvuk písně národní, jímž tisícero svérázných zvyků a obyčejů, jímž vždy přece společná historie a básnictví na mysl naši vždy a vždy opět působí. Cit, který teprv v cizině k pravému rozpuku přichází a za-

*) Werner Sombart: Sozialismus und soziale Bewegung im neunzehnten Jahrhundert. Fischer, Jena 1897. Str. 71—73.

puzeného revolucionáře neméně u srdce zachytne jako mírumilovného měšťáka: proč by tento cit měl býti údělem některé zvláštní třídy, věru nechápu. Je pošetilé domnění, že by tento cit v širokých massách kdy byl vymřel nebo vymříti mohl, dokud vůbec ještě trvají země a národy s vlastním jazykem a vlastními písněmi. — Něco zcela jiného je nacionalism, abych tak řekl: rozumové zastupování národního stanoviska v protivě a nepřátelství k jiným národům. Toto stanovisko nejen nesdílí, nýbrž naopak potírá moderní proletariát. — ... Jako při postavení proletariátu k náboženství, stělesňuje se idea národnostní v panujících třídách a jakožto nepřátelé těchto tříd obracejí (dělníci) zášť svou i proti oné. Zvlášť když zvedajícímu se hnutí dělnickému nebylo právě v mnohých zemích příliš snadným učiněno, stotožňovati se s officielním zastupitelstvím svého národa, kdežto přes mezníky pohraniční proletariát země cizí, nepřatelské podává ruku bratrskou, spolutrpitelé, k nimž stejné zájmy, stejné snahy tak snadno mosty staví. Věru, není divu, vštěpuje-li moderní proletariát v sebe znenáhla smýšlení antinacionální, internacionální. — Co však pokládáme za zcela převrácené, jest: z onoho impulsivního antinacionalismu ospravedlňovati antinacionální theorii. K tomu nevidím v podstatě moderního hnutí sociálního nijakých nutkavých důvodů ... Kdo nechce se honiti za přízrakem světové republiky, bude moci předpokládati vždy jen sociální rozvoj v rámci národním. Kdy však protivy uvnitř společenství národního — sociální — zvítězí nad vždy existujícími protivami mezi národy, nebo naopak, kdy tyto nad oněmi, bude se s těží smět i jen na krátkou dobu s jistotou napřed určiti. Že však, pokud vůbec dohlédnouti můžeme, energické zastoupení národních zájmů nikdy se nestane zcela zbytečným, to ovšem musí i krátkozrakému býti jasno." I kdyby v západní Evropě protivy národní zcela byly zatlačeny sociálními, povede vývoj opět k nár. protivám mezi námi a Ruskem resp. východní Asií. Symptomem je tu postavení Ameriky naproti Asii; i v západoevropském proletariátu „internacionalism" v tom okamžiku dojde konce, „jakmile by kuliové počali jako krysy na nás se hrnouti", a vyumělkovaná sympatie nezadržela by zdravý egoism národní.

(Obzor národohosp.)

Pokračování Geotheova Fausta. V Německu způsobil jistý ruch pokus Fr. von Vischera, podat III. část Fausta: Faust. Der Tragödie dritter Teil. Treu im Geist des Goethe'schen Faust gedichtet von Deutobold Symbolizetti Allegoriowitsch Mystifizinski. (Fr. von Vischer.) Vyšlo již 4. vydání (za 3 mk.).

Nordická výstava ve Štokholmu. Komerční zástupce Vývozního spolku, který na své obchodní cestě po Skandinavii přibyl právě do Štokholmu, píše o výstavě — prozatím zběžně — toto: Řeknu hned, že se mi výstava velmi líbí. Není velká, ale je úplná a dobře uspořádána: při tom je položena uprostřed takových krás přírodních, že jest si těžko mysliti něco krásnějšího. Co se týče ruchu, není to sice to, co bylo u nás za jubilejní výstavy, ale je zde dosti živo, takže se divím, že nalézám místo tak oživené uprostřed země tak na pohled mrtvé. — Vstupné koruna. Šel jsem přímo do průmyslového paláce, který zaujímá prý plochu 15.000 m^2, jsa největším dřevěným palácem dosud postaveným, na který padl celý

les — 34.000 stromů. Každá ze zastoupených zemí má svoje oddělení: Norsko, Švédsko, Dánsko a Rusko. — Švédsko je uprostřed. Nejdříve padne do oka průmysl sklářský, z něhož vyniká sklo broušené; duté sklo barevné téměř úplně schází. „Christiania Glasmagazin" vyrábí krásné lampy, též bílé, což se zdá být zamilovanou barvou ve Skandinavii. — Vedle skla zvláště pěkně vyjímá se v prům. paláci výstava zlatnická. Zde se mnoho námi zanedbalo, že se alespoň naše české granátové výrobky nevystavily. Vidím, že i ve Švédsku jsou dosud v modě, jako v Norsku. — I všichni naši maloprůmyslníci by našli v průmysl. paláci věci, které by je nad míru zajímaly: práce truhlářské, klempířské, hodinářské, hračkářské, košíkářské a j. — Výstava strojů pokrývá plochu 10.000 m^2, skládající se ze 6 oddílů švédských a 4 oddílů, reservovaných ostatním zemím. V pozadí výstava pivovarská, nevynikající ničím zvláštním. Vedle rozličných lokomotiv, vagonů, obráběcích strojů atd. vytýkám namátkou velice praktické stroje prací, mechanické mandle (následuje srovnání s jedním domácím patentem), stroje na vyrábění škatulek na sirky, skládající se ze 6 strojů, z nichž do prvého vstrčí se polénko a z posledního vychází škatulka hotová i s vignetou, stroje pro rychlé zpracování mléka (v roce 1896 odbylo se jich 20.500 kusů; mlékárna zde zařízená a těmito stroji pracující jest idealem čistoty a rychlosti práce), jinde zase kotly, pracující tlakem dosud nedosaženým, stroj ku tkaní damaškových látek vzorků libovolných, do něhož se prostě vloží vložka se vzorkem, jaký chcete míti na látce atd. — (Následují odborné zprávy o oboru manufakturním, železářském, kamenickém, sochařském a polygrafickém se zřetelem k zájmům firem příslušných oborů, které zástupce na této cestě zastupuje.) Souditi o průmyslu zdejším dle výstavy, bylo by jistě falešnou cestou a dle toho musilo by Švédsko býti jednou z nejprůmyslnějších zemí evropské pevniny. To není více konkurence průmyslu, to je konkurence výstav. — Z cizích zemí zejména Rusko skvěle jest zastoupeno.

(Obzor národohospodářský.)

Mezinárodní kongres žen v Bruselu odbýval se v těchto dnech. Zahájen byl 3. srpna slavností a 4. srpna počalo jednání. Prvý den věnován byl občanskému právu. O thematu mluvilo několik žen. Rokováno bylo zvlášť o oněch paragrafech napoleonského kodexu, dle kterých nepřipouští se pátrání po otci nemanželských dětí. O thematu mluvila M. Popelinová, bruselská advokátka. V národohospodářských debatách žádaly účastnice kongresu úplnou svobodu ženské práce, přístup ke všem povoláním a stejnost mzdy. O filantropické činnosti žen rovněž mluveno, též o politických právech, zvlášť o právu volebním.

Oprava. Na str. 872., řádek 17. zdola má býti tištěno: snaží se místo stačí.

Rusko od smrti Aleksandra II.

Historická studie. **A. A. Zaruckij.**

(Dokončení.)

Střední školy rozdělují se dle žáků na chlapčí a dívčí, jsou vesměs ruské až na čtyři německé, které rovněž budou proměněny v ruské, žáci mohou býti všech státem uznaných vyznání a věr, jediné omezení platí pro Poláky, jichž nesmí na škole ruské (vyjma království Polské) býti více nežli 10% všeho žactva. Školy ty dělí se na progymnasia, gymnasia, realky, semináře a školy odborné.

Progymnasia mají 4—6 tříd a odpovídají přesně témuž počtu plných gymnasií s 8 tř. Při obojích bývají pensionáty, v nichž dostane se žáku zaopatření i s vyučováním za 150—400 r. ročně; vedle nich zřízeny jsou při mnohých konvikty (общежитія) pro žáky z jiných obcí; ty mají zřízení asi jako podobné ústavy v záp. Evropě. Zřízení tato vyplynula z obavy států, aby mladík nestýkal se ve městě s lidmi, kteří nechválí vše, co úřadové dělají, a aby tudíž co možná k největší oddanosti k stávajícím poměrům byli naváděni. Těchto ústavů je 182.

Na počátku vlády Aleksandra II. počalo se zřizováním reálných škol, které jsou 6třídní, při nich bývají přípravky pro žáky s nedostatečným vzděláním z obecných škol. Po ukončení těchto škol má právo absolvent vstoupiti do specialních ústavů podobných technickým odborům na polytechnikách evropských, nebo do vysokých škol vojenských. Na universitu vstoupiti nelze. Všech realek je 10 veřejných a 10 soukromých. Poslední dobou zřizuje vláda nové takové ústavy, poněvadž vidí, že jsou daleko schopnější odchovávati mládež pro kupectvo a živnostnictvo nežli gymnasia, rovněž zdvihající se průmysl malý i velký přímo k tomu nutí.

Učitelské semináře mají za úkol odchovávati učitele jako duchovní seminaria odchovávají dorost kněžský. Žáci nesmějí

přestoupiti 18 r. stáří a mají míti průpravu obecné školy. Takových je 69 a jeden ženský v Moskvě. K nim druží se učitelské ústavy, na něž přijímají se žáci od 16—28 let. Ústavů těchto je naprosto málo, kromě toho ani tyto nejsou přeplněny, poněvadž úřad učitelský neláká. To bylo dokonce pobídkou vládě, že místo zvelebení některé zavřela a náhradou za ně nařídila, aby učitelský dorost vzdělával se při některých městských školách cestou praktickou.*) Ale ani touto cestou nedosáhla a nedosáhne vláda velikých úspěchů.

Kromě realek jsou obdobné školy dívčí: 60 gymn. a progymnasií, 4 seminaria, 4 paedagogia, paedagogické kursy pro gymnasialní učitelky v Petrohradě a vysoké kursy universitní, které odpovídají fakultám historickofilologické a fysickomatematické. K medicině a j. naukám dovoluje se čas od času přístup a zase zrušuje dle vůle ministra národní osvěty. Z toho vzniká mnoho nesnází, avšak o ty se ministr mnoho nestará, neboť není jeho vinou, že dívky studují a absolvují gymnasia: proto bývá v Rusku hojně velmi vzdělaných porodních babiček.

Nynější učitelstvo středních — a s velkou část i vysokých — škol mnoho vzbuzuje stesku v srdcích lidí myslících, neboť ono znenáhla podusilo idealní zápal a chtivost po vědění u mládeže, pro samé vštěpování povinnosti, rozkazů vyšších úřadů — popečitelů a inspektorů — a všelijakých policejních nařízení, jimiž vynikalo zvláště ministrování hr. Tolstého, zapomnělo na mravní povinnost školy k mládeži, t. j. na zušlechtění ducha a vypěstění poctivé povahy. Rádcové tohoto ministra způsobili, že vykonáno mnoho pošetilých experimentů týkajících se kázně a učiva škol, v letech 1884—1888 předělána většinou nařízení školní a bez rozdílu přiostřeno v kázni a dozoru na učitele i žáky. Právem lze říci, že u nás představení škol s velkou část mají v rukou policejní službu svého ústavu. Když z těchto často nemístných příkrostí došlo na některých školách k nepokojům, tu jeho excellence p. popečitel mohl se osvědčiti jako rázná a přísná hlava úřadu a zasloužiti si „vladimíra“ nebo jiné vyznamenání. Konečně na radu tušim red. Katkova uniformovali studenty a zvojenštili úplně jich kázeň.

A což vzdělání?

---

*) Něco podobného bylo u nás za doby cís. Marie Teresie po provedení reformy školské tedy více než před 100 lety. Pozn. red.

O vzdělání zatím nebylo času se starati. Uvedu jen příklad jednoho směru z odborného a velké vážnosti požívajícího občasníka — Историческое обозрьние 1892, 260: „Naše školní historická literatura stojí na velice nízkém stupni: u nás je málo učebnic a učebných pomůcek pro dějepis, ale i ty, které jsou, daleko neuspokojují ani nejmírnější požadavky; ba některé z nich — žel bohu jsou to nejrozšířenější — stojí vůbec pod všelikou kritikou. Takový stav učebné historické literatury obráží se velmi smutně na vykládání dějepisu v naší střední škole a vede k tomu, že ti, kdož dokončí na ní kurs, odcházejí do života s nanejvýš chatrnou zásobou historických vědomostí a ještě s chatrnějším historickým vzděláním." A totéž dalo by se více méně říci o všech ostatních předmětech, přes to že se na mnohých ústavech platí až 100 r. školného a tudíž stojí žáka tyto chatrné výklady veliké peníze.

Ale snad jsou lepší university?

Strom roste od kořene a na chatrném pni nebývá krásná koruna!

U nás je celkem devět universit, z nichž petrohradská má fakulty: historickofilologickou, fysikomatematickou, právnickou, vých. jazyků; v Moskvě, Charkově, Kievě, Kazani a Varšavě je místo fakulty vých. jazyků fakulta medicinská; v Jurjevě je pět fakult: theologická (lat.), pak ostatní čtyři jako v Moskvě, při čemž fysikomatematická má dvě samostatná oddělení; v Oděse (novorossijská) má 3 fakulty jako v Moskvě bez medicinské a fysikomatematická má 3 oddělení; v Tomsku (Sibiř) jen fakulta medicinská. Pravoslavní a katolíci mají pro kněžské vzdělání zvláštní akademie mimo university.

Na universitu může se hlásiti, kdo má vysvědčení dospělosti z gymnasia nebo jiné podobné střední školy a jest nejméně 17 let stár. Ženat býti nesmí, aniž během studií se ženiti. Na universitu petrohradskou přijímají se studenti z jiných měst jenom v tom případě, bydlíli rodičové v Petrohradě a zavážíli se, že budou vésti na ně stálý dozor; výjimky jsou jen u vyšších úředníků, šlechty a mladíků majících dobré odporučení jako „blagonadëžni" (zcela loyální), o čemž v každém případě se rozhodne zvláště. Přestoupení z jiné university připouští se po ukončení semestru a ne později 17. října (s. p.). Ale i toto přestoupení je možno jen za zvláštních rodinných záležitostí na př. přesazení otce ve službě. Přijímání děje se na

písemnou žádost od 15. července do 10. srpna (s. p.) od rektora. Kromě dokladů potřebných musí se připojiti tři podobizny opatřené vlastnoručním podpisem pro rektorát, policii a legitimaci. Nepřichází-li žák přímo z gymnasia, musí míti policejní vysvědčení zachovalosti. Mimořádným posluchačem může býti jenom osoba, mající určité společenské postavení nebo zaměstnání, která ovšem dříve nabyla potřebné průpravy. Na medicinské fakultě smějí studovati též farmaceuti. Každý posluchač řádný platí školné 50 r. ročně, kollejné za jednotlivé předměty je 2 r. za týdenní hodinu, které však nesmí přestoupiti 25 r. za semestr. V laboratořích a j. platí se ještě zvláště. Chudí bývají osvobozeni.

Kdo poznal university německé a j., zarazí ho zajisté duch, jaký vane z těchto předpisů, které z university činí státní ústavy úřednické, kde již při vstoupení může býti žádost zamítnuta, zdá-li se rektorovi žadatel nedosti spolehlivým. A k čemu to všecko? University mají v Rusku veliký vliv na společnost tím, že z nich vychází vlastní intelligence do státních úřadů, jednak že intelligenti ostatní příkře staví se proti skostnatělému byrokratismu, který je tím zhoubnější, čím je nevzdělanější. Nebude tudíž nezajímavo ukázati ještě, jak hr. Tolstoj r. 1884. v novém universitním statutě postaral se také o „vyšší pořádek“ na universitách. Kromě university Jurjevské (Derptské), původně německé, netěšily se ostatní velké svobodě nikdy, leč nyní vzata jim všecka samospráva a neodvislost, zostřen dozor na docenty i žactvo, aby potlačen byl všechen „radikalismus“ hned v počátcích.

Ministr osvěty sám ustanovuje kuratora či správce university. Jemu podléhá universita ve věcech správních, kromě toho pověřen dozorem nad vyučováním, a to nejen nad pořádkem přednášek, nýbrž i nad obsahem čtení. On je zástupcem university v jednání s vyššími úřady, jemu svěřena je kázeň a vše, co s ní souvisí. Dle ustanovení a vlastní vůle svolává senat celé university, nebo sbor fakulty, účastní se jeho jednání, a hlas jeho excellence bývá velmi vážný. Rektora nevolí sbor, nýbrž jmenuje — po úradě s kuratorem — ministr a potvrdí na 4 léta císař. „Osvědčíli“ se, prodlouží se mu služba. Je předsedou senatu a sboru fakult, má na starosti ekonomii ústavu. Podobné služby je i děkan jmenovaný kuratorem a potvrzený ministrem na stejnou dobu. Při dosazení professora má senat právo pouze

doporučiti někoho, jinak rozhodne ministr nejsa doporučením nijak vázán.

Poněvadž pak zvláště docenti a mladí učitelé horlivěji působili výkladem nových proudů vědeckých v Evropě na studenty, nařídil ministr, aby přímo na jich přednášky docházeli a dohlíželi rektor, děkan a po případě i kurator. Kdyby pak shledali, že docent vybočuje z dovolených mezí, a ty jsou libovolně úzké, má kurator právo po důtklivém napomenutí zastaviti další přednášky a předložiti věc ministru k rozhodnutí. Výsledek rozhodnutí je nepochybný. Věc tato snižuje university, demoralisuje učitele i studenty.

Také studenti jsou pod přísným dozorem. Zvláštní policejní dozorce se svými pomocníky všude je stíhá, v posluchárně, na ulici i v bytě, jemu musí vždy ukázati legitimaci, on má právo zakročovati proti nim, kdykoli se mu zlíbí. Že zakázány jsou jim všecky spolky, — nahoře bylo pověděno, — ba nesmí účastniti se ani hromadných projevů komukoli. Ostatně nejsou akademiky po způsobu cizích universit, neboť nemají právo voliti si přednášky, nýbrž tyto jsou jim předepsány. I bohoslužbě obcovati jest pod uvarováním se přísných trestů.

I lze tu prostě říci, že provanul tyto vysoké školy úplně duch policejněklerikální, který spíše dráždí mladistvé povahy a pudí k odporu, radikalismu a tajnému spolčování, nežli aby je od toho zdržoval. Jeť to dokonce ctí býti trestánu za odpor proti stávajícímu řádu. Ostatně nelze učiniti ohradu mezi obecným hnutím v Evropě a ruskými universitami, zejména nelze zabrániti přístupu cizojazyčné literatuře, která tím větší obliby nalézá, čím více ji censura stíhá. Kniha zakázaná jde z ruky do ruky a nabude daleko většího rozšíření nežli volná. I v Rusku poslední dobou pozorovati to, co vidíme na západních universitách: studium jde s modou t. j. studentstvo studuje velmi povrchně, nejde do hloubky k jádru věci, zabývá se spíše časovými nežli vědeckými otázkami, a bohužel samými orgány universitními je v tento směr přímo vháněno. Neboť o čem neví a čeho by si vůbec ani nevšimlo, poví a upozorní je vláda ve svých praeventivních zákazech a rozkazech.

Chceli cizinec posouditi rozkvět věd té tak marně hledané specialní ruské vzdělanosti, kterou dosud nedovedl nikdo definovati, může si vzíti jenom seznamy knih velkých tiskáren a stopovati, mnoholi původního v něm nalezne. Doporoučím zvláště

vědy přírodní a mathematické, filosofii a j Tato poslední je zvlášť nenáviděna církví i státem. Snad žádné z křesťanských vyznání není tak nepřátelské vědám vůbec a filosofii zvláště jako pravoslaví a tím lze si vysvětliti, proč ruská intelligence netečně chová se k církvi, ba většinou staví se proti ní veřejně i tajně.

Po tomto přehledu nebude zbytečno ukázati několik historických fakt.

Za císaře Mikuláše I. jako všechen život tak i školství úpělo pod těžkými okovy bezohledného despoty. Nemaje ani vzdělání ani smyslu pro ně, ponechával mu místa ve státě jen potud, pokud nevyhnutelně bylo ho potřebí pro vyučení vojska a úřednictva. Vědy jako škodlivý výmysl na rušení povinné poslušnosti stávajících poměrů a buzení nevážnosti k jednání vlády omezeny na nejmenší míru.

Když nastoupil Aleksandr II. zasvitlo slunko této popelce, neboť tento panovník sám jsa vzdělán, přál i škole, dobře pojímaje výše vzpomenutá slova Petra Vel. V letech 60. viděti toto nové hnutí nejen v zakládání nových ústavů, nýbrž v činnosti professorů i studentů. Láska ke knize provázená idealismem pro vše ušlechtilé je hlavním rysem tohoto proudění. Ovšem působila tu i náklonnost Rusa k novotě a bohužel později bylo to příčinou extrémů kulturněpolitických, které způsobily reakci. Po nešťastném Aleksandru II. nastala úplná reakce, v škole spatřováno semenisko vší politické nespokojenosti, správci vlády obrátili se s celou silou proti ní, začaly reformy zabíjející nejen tělo nýbrž i ducha, a při všem velikém nedostatku škol v Rusku bráněno zřizovati nové, ano některé staré docela zavřeny z příčin vymýšlených, nebo pro události na nich sběhlé, jež zřízenci vládní povznesli k světoborné důležitosti. Tak lze říci, že za vlády Aleksandra III. vzdělání školské značně kleslo a rovněž vývoj školství podlomen. Ovšem našla se řada našich denníků i občasníků, které opatrně přece však otevřeně ukazovaly na zhoubný ten směr, avšak hlasů těchto nejméně všímali a všímají si ti, na jejichž adressu jsou mířeny, leda že se příliš smělým odpoví pohrožením vládním. Všecku naději v lepší budoucnost skládá společnost v nového panovníka, neboť nic není smutnějšího pro upřímně myslícího ruského člověka, jako to, že národ ruský pohroužen je v úplné nevzdělanosti, že v něm jen malé procento gramotných činí trpkou výjimku a že tone tudíž v mravní i hmotné bídě.

Veřejné mínění v Rusku nemá takovou oporu v žurnalistice jako v záp. Evropě, neboť tisk podléhá censuře, která jest v jistých směrech příslovečně přísná, ba až krátkozrace bezohledná. Nikdy veliká byla stlačena svoboda tisku za Aleksandra III. na nejmenší míru, některé listy potlačeny (Golos), jiným pohroženo, jiným vzato právo inserování atd. Listy naprosto vládě sloužící všelijak podporovány, „opposiční“ stíhány, nejednou zakázáno pokračovati v počatém článku, dovoleno ubíjeti je hmotně jich konkurrenty, aniž jim při tom dovolena obrana. Jen tím dá se vysvětliti, proč za této doby snahy a výsledky jich v kruzích vládních stavěny před veřejností do tak růžového světla, že tu a tam vlastní orgány vlády vedly proti tomu jakousi objasňující opposici, poněvadž společnost ruská nad tím počínala kroutiti hlavou.

Ba ani za hranicemi nebylo lépe. Hlasům opačným nedávalo se víry, neboť francouzská žurnalistika z politických příčin hověla ve všem vládě, která Francii tolik přízně prokazovala, německá a anglická pak z těchže příčin přinášely zprávy vymyšlené, které samy potom odvolávaly a tak i zprávám dobrým důvěru odnímaly.

Ruské časopisy, které zvláště hluboko skláněly se po nastoupení Aleksandra III., jsou: Новое Время, denník petrohradský, jeden z nejrozšířenějších pro množství zpráv a vládní informace; vynikl zároveň uveličováním a chválou všeho ruského a káráním neb haněním všeho cizího. Cokoli podniknuto se strany vládní, vše bylo velebeno a vynášeno jako nové spasitelné podniknutí. Graždanin knížete Meščerského tutéž tvář jevil jenom v jiném úsměvu. Jeho fetišem byli car, církev a šlechta. V něm pěstuje se dvorní klep jako politika, je ve všem konservativní, co je ruského, třeba to nebylo již schopno života, jeho klerikalism je i orthodoxii někdy přílišný a ve šlechtě, alespoň v té vzdělanější, budívá nesouhlas pro své stavovské nápady. Nejhorším ohlasem veřejnosti z velkých časopisů jsou v té době Moskevskija vědomosti, které namnoze i za hranicemi těší se značné věrohodnosti. V nich vypěstil se za Katkova*) a po něm duch naprosto reakcionářský; ve svém slavjanofilství respektive slepotě vůči všemu neruskému zašly tak daleko, že pracovaly pomluvou a vědomou lží tam, kde neměly důvodů a pravdy. Komu nejvíce líbil se tento směr

*) kterýžto žurnalista byl vyznamenán od vlády řády!

u nás, je patrno. Byli to čtenáři, jejichž veší stravou duševní byl tento časopis, kteří nemajíce ani rozhledu ani vzdělanosti, všemu věřili, co tu tištěno, i tomu, v jakém blaženém stavu se národ ruský nalézá, ačkoli cítili, že jim samotným tak valně se nevede. Více méně takovým proudem nese se většina denníků, málo v tom výjimek. Za to tím více odráží se od nich činnost většiny občasníků, které majíce více času k rozvážení a podávajíce vlastně vždy jen referát o sběhlých událostech, mohou si vésti opatrně i slušně zároveň. Také požívají větší vážnosti ve společnosti a tu i vládní tlak neodvažuje se tak bezohledně proti nim vystupovati.

Ruské časopisy nesmějí kritisovati vládu a její politiku (leda že pod pláštěm kritiky je velebí a chválí), za to ponechána jim úplná volnost ve věcech zahraničních. Je to někdy až dojemno, když některý vládě oddaný list horlivě bouří proti událostem v Německu neb Rakousku, které jsou zrnkem proti horám v Rusku. Je zajímavý hlas C. Петербургскихъ Вѣдомостей (1892 list. 5): „O nynější ruské žurnalistice lze pověděti, že žije spíše z fantasmat, illusí a klepů nežli z událostí. Za každým malinkým opatřením vidí se ihned známka reformy. Příští historik nynější doby užasne, až spadne na něho ze sloupců novin naší doby pravé krupobití všemožných návrhů administrativních, finančních, školních, hospodářských, obchodních, průmyslových a j. V nesmírném množství případů jsou to však jen — reformy ve sloupcích novin. Tam jsou zplozeny a zpracovány, tam se i končí. Proto zajisté dějepisec nebude moci odsouditi ruský tisk. Budeť mu bohatým doplňkem k suchým historickým zprávám a objasní mu to, jak velice v naší zdánlivě duchaprázdné době se duch ruské společnosti snažil a jakým směrem energie ruské společnosti hledala východ a praktické zaměstnání.“

Nejlepší ze všech je měsíčník Вѣстникъ Европы, v němž vynikají zvláště články slavného kulturního historika Pypina jednak věcností, jednak přímostí a poctivým pověděním pravdy. V něm je nejvíce správné kritiky ruských poměrů a požívá nejen doma proto veliké vážnosti, nýbrž i za hranicemi. Jeho zprávy vypadají zcela jinak nežli na př. nacionalistů, neboť oni již mají hyperprodukci vzdělanců (!), kdež vážně vzato je to směšno při 93% analfabetů, kdežto on v takových otázkách ukazuje holá fakta. Jemu náleží chvála za to, že nevidí prospěch Ruska v utlačování jinojazyčníků, neboť Rusko ve své velikosti jich nepotře-

buje, nad to popuzuje je ke krajnímu odporu proti všemu ruskému a přimnožuje jen nespokojence v říši. To týče se zejména Poláků, Finů a Němců, neboť proti těmto nacionalisté vystupují s krajní bezohledností i tam, kde je to naprosto zbytečno, kde to není v souvislosti s ruskými poměry. S tím souvisí i pronásledování jiných vyznání a popuzování společnosti proti nim jako státu nebezpečným, ačkoli největším nepřítelem státu je vlastně náboženská bigotnost, která vidí náboženskou svrchovanost v duchaprázdných obřadech, nádheře bohoslužeb a nových stavbách kostelních. Že by lépe bylo za promrhané tu peníze povznésti nižší klerus z bídy — to nechápe.

Závěrem jen ještě několik slov o pravoslavné církvi. Mnoho bylo již předem při rozličné příležitosti vysvětleno, tu chci několik souborných probrati otázek. Od dob Ivana IV. Hrozného byla ruská církev v úplném područí carů, patriarší úřad jen za několika carů dovede se povznésti ze své poníženosti, většinou však spokojoval se s milostí a přízní. Proto ani ostatní církev nenabyla větší samostatnosti. Duchovenstvo nemohlo změniti se v třídu, jako je to v církvi katolické, poněvadž nižší duchovenstvo je ženaté a tudíž v úzkých svazcích s ostatní obcí, nad to nikdy nevynikalo vzděláním a nedovedlo se ve vlastní obci povznésti na prvé místo. Za dob poddanství byl pop zrovna tak sluhou páně jako mužik. Pop je vlastně jen rub mužika se všemi dobrými i špatnými vlastnostmi. Vyšší duchovenstvo je sice neženato, avšak je ho málo, mnozí členové teprve ve vdovském stavu vstoupili do klášterů a pak postoupili na vyšší místa. Jako v Rusku nikde nejeví se smysl pro stavovské řády, tak je to i v církvi. Jako však dlouhá poroba mongolská a potom povždy trvající absolutismus domácích panovníků vychoval národ v tuhém poddanství, tak i církev v těch poměrech žijící zkostnatěla a utuhla. Kněžstvo nespatřujeme v Rusku nikdy v čele nějakého hnutí, ani kulturního, ani politického, ani společenského, ono nanejvýš přidá se k vítězící nebo již vítězné straně. V jediném jeví se jeho nezvratná vytrvalost: v poslušnosti k vládě, ať je jakákoli a ať chce cokoli.

Intriky Borisa Godunova za vlády Feodora Ivanoviče zplodily patriarchát v Moskvě a učinili prvým patriarchou oddaného mu ve všem arb. Joba (1589). Úřad tento potrval až do smrti patr. Hadriana (1700), jehož nástupce jako správce tohoto úřadu sám vypracoval listinu na zrušení patriarchatu, ukazuje

jeho nebezpečnost, jak si toho přál Petr Veliký. Na místo patriarchatu ustanoven Svatý synod, v jehož čele byl generální prokurátor, jmenovaný carem (často některý general). Jednotliví biskupi píšící proti tomu umlčeni násilně; většina podala se bez mručení, ba i ochotně. Členy jeho jsou nyní tři metropoliti (petrohradský, moskevský, kievský), exarch gruzinský, gen. prokurátor Pobědonoscev a jeho plnomocník Sabler; k těm bývají povoláni ještě někteří z biskupů a představených klášterů.

Rusko rozpadá se na 62 eparchie (diecese) t. tři metropoliti, 12 arcibiskupů a 47 biskupů, jim podřízeno je 56 konsistoří a 5 duchovních správ nalézajících se mimo hromadně osedlé pravoslavné. Také zvláštní zřízení má gruzinský exarchat. Duchovenstva bílého bylo r. 1890 celkem 98.551 mužů, jímž podřízeno 64.493 bohoslužebných budov; klášterníků pak 11.377, klášternic 27.568 osob v 725 klášteřích (z nichž 4 lávry). Již tyto cifry ukazují, že světské duchovenstvo má naprostou převahu v církvi. Rozpočet na r. 1894 vykazuje 14,881.157 r., z nichž připadá na plat městským a vesnickým duchovním 7,144.783 r.; srovnámeli s tím, že na př. jenom sbírky na chrámy roku 1891 vynesly 13,659.139 r., jistě obě tato čísla překvapují. Jen tím lze si vysvětliti, že v tom a předcházejícím roce vystavěno nových 1814 chrámů a kaplí. Vůbec sbírky, dary dobrovolné a almužny jsou ruská zvláštnost a sotva v tom co podobného dalo by se nalézti v jiné zemi.

Jen kláštery jsou opravdu bohaté,*) avšak i těm za cís. Kateřiny II. konfiskována velká část statků. V nich podnes je větší vzdělání nežli v duchovenstvu světském; ta velká část popstva je vůbec nevzdělaná, jak jsem již pověděl.

Církev pravoslavná nepřeje vzdělanosti, zvláště evropské, působí vesměs reakcionářsky a udržuje v lidu duševní temnotu a pověrčivost, jakou viděl jsem jen v Italii. Intelligence ruská vesměs chová se k ní chladně a podrobuje se jí jen potud, jako všem jiným ústavům státním.

Pokusil jsem se vylíčiti neruskému čtenáři poměry velikého Ruska, o jehož politických a kulturních cílech mnoho se píše a

*) Svatotrojická Sergievská lavra u Moskvy měla do r. 1752 ohromné množství 104.939 duší, kromě toho řadu dvorů ve městech a mnoho hotového mění. Nyní má poklad páčící prý se na několik set millionů rublů a rozsáhlý majetek pozemkový, neboť k němu náleží asi 40 jiných menších klášterů, z nichž má důchod. V popise klášterním se moudře mlčí o skutečném majetku klášterním jen obecně jmenuje se několik dvorů mu patřících.

mluví, jehož poměry skutečné však málo jsou známy pro příčiny výše vyložené. Jeho velikost a hmotná moc příliš oslňuje, než aby oko zář tu klidně prohlédlo, ono samo je vládnoucími orgány příliš zahalováno v mlhu, než aby k jádru proniklo světlo. Avšak v samém Rusku ozývají se hlasové střízliví a upřímní po nápravě, po novém žití, po lepší budoucnosti, po trošce svobody. Uvedu na závěr jen ukázku.

1894: Opětně uplynul rok bez radosti a života. Obvyklá novoroční přání se nesplnila. Lid trpěl následkem neúrody, živobytí se zdražilo, myšlénka malomocně utuhla... Starší generace vzpomíná dřívějších let, vzpomíná onoho života, který se po dlouhé strnulosti rozproudil, který budil myšlénku, plodil idee a zplodil ono štěstí, které připouští jedině „veřejný“ život. Nynější otcové připíjeli ve svém mládí znovuzrozenému verejnému mínění, svobodě tisku, porotním soudům, obecné branné povinnosti, osvobození rolnictva a všemu tomu, co udělili zemi nezapomenutelní tvůrci oné epochy (Aleksandr II.). Za jednu generaci nelze zapomenouti na tato šťastná léta. — Lidé jsou toho přesvědčení, že posavadní vláda (Aleksandr III.) byla „šťastna“ a že je třeba v ní pokračovati, aby vše dospělo k šťastnému konci. Podle všeho se společnost podrobí (za Mikuláše II.), jako se podrobila za cís. Mikuláše I., ochromlá železným tlakem, a podrobiti se musela; možná však že nihilismus zase získá na síle. Jenom po nešťastné válce dospělo by přání po převratu tak živého výrazu, že by snad vláda povolila. Ostatně všichni doufají v budoucnost a mají za to, že nynější regime nepřečká své představitele.

Budoucnost a spása Ruska je jedině ve svobodě. Z ní vytryskne vzdělání a osvítí rychlým proudem národ, v ní obrodí se vešken život duševní i hmotný. Nynější poroba ponižuje Rusko v jeho velikosti, oslabuje v jeho moci, ochuzuje v jeho bohatství, zahanbuje v kulturním poměru k ostatním národům evropským. Kéž by nynější panovník vstoupil v šlépěje svého děda a zaměnil heslo: „Car, pravoslaví, národnost“ za vznešenější: „Právo, svoboda a lidskost“.

V Paříži dne 20. ledna 1895.

A. A. Zaruckij.

O hnutí přátel míru.

Referuje Vojtěch Hořínek.

(Dokončení.)

Nutno zde uvésti znamenitou činnost baronky Berty ze Suttnerů, kteráž proslaveným svým románem „Die Waffen nieder", v němž nemravnost a hrůzy války na soud veřejného mínění pohnala, velice přispěla ku zmohutnění hnutí míru. Nyní baronka Suttnerová vydává již šestý ročník měsíčníku německého „Die Waffen nieder", jenž jest oficielním orgánem bernského mezinárodního úřadu míru, dále bernského meziparlamentárního úřadu míru, dále rakouské společnosti přátel míru a konečně německé společnosti míru v Berlíně.

Světové kongresy míru první léta setkávaly se s neporozuměním širší veřejnosti a „úřadního světa", sloužily za terč levným vtipům, celkem pak byly ignorovány. Rázem situace se změnila v r. 1892, kdy kongres konán v Berně. Zde totiž oficielně účastnila se ho i vláda švýcarská, podporujíc jej mravně i hmotně, a po té i všecky příští kongresy těšily se vybrané pozornosti vlády státu, kde konány.

Rok po znovuvzkříšení kongresů míru, tedy v roce 1890, vstoupil v život ještě důležitější činitel v celém hnutí míru, totiž meziparlamentární konference míru. Jestliže kongresů míru účastnily se společnosti přátel míru a jich členové, vesměs osobnosti bez veřejné úřadní autority, v meziparlamentárních konferencích bylo tomu zásadně jinak, neboť těchto účastnili se pouze členové parlamentů jednotlivých států, tudíž osobnosti, veřejným úřadem poslanců a zástupců lidu neb (z horních sněmoven) zákonodárců vůbec pověřené.

Zde měli se scházet a scházeli i scházejí se ti, kdož jsou povoláni, aby jakožto zákonodárci tvořili či formulovali to, co

má býti právem platným jak mezi jednotlivci tak i mezi individualitami řádu vyššího.

Meziparlamentární konference konány dosud: první roku 1890 v Londýně, druhá r. 1891 v Římě, třetí v r. 1892 v Berně, čtvrtá r. 1893 v Bruselu, pátá v r. 1894 v Hagu, šestá v r. 1895 opět v Bruselu, sedmá v roce 1896 v Budapešti a osmá ve dnech 6. až 10. srpna 1897 opět v Bruselu. Vyslovena zásada a stalo se také usnesení na kongresu míru druhém (londýnském v r. 1890), aby kongresy tyto byly konány každoročně bezprostředně před nebo po meziparlamentární konferenci a co možno v tomže městě, aby takto obě tyto instituce organicky spolu se sečlenily.

Meziparlamentární konference zřídily sobě též stálý úřad v Berně, i vydává tento jakožto oficielní orgán měsíčník „La Conférence interparlementaire", vedle toho pak, jak svrchu uvedeno, německý měsíčník „Die Waffen nieder" slouží též za oficiálný orgán úřadu toho.

Organisace meziparlamentárních konferencí v tom záleží, že členové jednotlivých parlamentů, přihlásivší se za členy, tvoří parlamentární skupinu svého státu, kteráž konferencí se účastní svými delegáty. Dle výkazů bernského úřadu stávají dnes následovní skupiny s příslušným počtem členů: rakouská (46 členů), portugalská (38 čl.), rumunská (43 čl.), dánská (100 čl.), belgická (108 čl.), uherská (117 čl.), norvéžská (64 čl.), švédská (88 čl.), švýcarská (91 čl.), nizozemská (89 čl.), řecká (25 čl.), anglická (57 čl.), španělská (21 čl.), německá (77 čl.), francouzská a italská (počet členů neznám).

Meziparlamentární konference, v nichž možno vším právem zříti zárodky příštího parlamentu evropského, těší se ještě větší pozornosti, než kongresy míru; konferencí těch účastní se i členové vlády, pokud jsou členy parlamentu, jich předsednictva přijímána bývají u slavném slyšení u panovníků (na př. u krále belgického), předsedů ministerstva, vůbec: vysoký svět úřadní respektuje tyto sjezdy a vítá poctami slavnostními.

Také o pracích těchto konferencí nemohu blíže se rozepsati, aniž by referát tento přespříliš vzrostl.

Výminku nutno ale učinit s usnesením meziparlamentárních konferencí v r. 1894 a 1895 ohledně ustavení mezinárodního smírčího soudu. V druhý den konference v r. 1894, 5. září, referoval Mr. Stanhope (mladší bratr lorda Chester-

fieldse) o tomto odstavci programu. Pravil v hlavních bodech asi: „Duch smíru v posledních letech počíná objevovati se ve „všech parlamentech. Se strany Spojených státův amerických „vyšlé návrhy k Anglii a Švýcarsku na uzavření smírčích smluv „tohoto ducha — zejména od dob slavného smírčího rozsudku „ve sporu Alabamském — probudily. Když 16. června 1893 „návrh Cremera v dolení sněmovně za podpory Gladstonea „přijat," (Cremer navrhnul, aby vláda anglická podporovala snahy amerického kongresu o utvoření stálých smírčích úmluv) dodal Gladstone: „Jest ještě jiný způsob, pojistiti trvalý mír, totiž „ustavení jakéhosi ústředního tribunálu, jakési to vysoké „rady mocností." — „Naší úlohou jest," dí Stanhope dále, „tuto „žádost srdnatě přednésti vládám. Dvě veliké nutnosti nadcházejí „civilisovaným národům: Mezinárodní tribunal a zá„konník, odpovídající modernímu duchu, jenž spolu pružně „by se přimykal novým pokrokům. Tím bylo by docíleno triumfu „kultury, a zločinné utíkání se k hromadnému vraždění stalo by „se nemožným. Jest proto nutno předložiti vládám návrh tako„vého tribunálu, ovšem jen ve velikých rysech. Následovní „čtyři odstavce sloužily by v základ:

1. Úplná autonomie států.
2. Přistoupení dějž se fakultativně.
3. Jedenkaždý stát, velký nebo malý, platiž za stejně cenný a rovně oprávněný.
4. Rozsudek tribunálu budiž považován za soud Evropy.

„Pakliže v příštím roce mohli bychom k vládám přikročiti s vy„pracovaným návrhem, značilo by to veliké mravní vítězství této „myšlenky a my i v případě nezdaru vykonali bychom svoji „povinnost."

Konference schválila návrhy Stanhopea a uložila šestičlenné komisí, aby v příštím roce předložila hotový projekt konferencí ku přijetí.

Tak se i stalo, a konference bruselská přijala 15. srpna 1895 návrh, jehož obsah jest asi tento:

„V Bruselu shromážděná meziparlamentární konference „v uvážení častých mezinárodních smírčích roz„sudků, jakož i rozšíření klausulí smírčích ve smlou„vách, dále toužíc zříti ustavenou mezinárodní jurisdikcí na sta„bilných základech, ukládá svému předsedovi, doporučiti vládám „civilisovaných států blahovolné uvážení následujících disposicí,

„které by mohly sloužiti v základ diplomatické konference nebo „zvláštních úmluv.“

I.

Smlouvající ustavují stálý mezinárodní smírčí soud; vyskytl-li by se mezi nimi spor, rozhodnou sami, zdali náleží před tento smírčí soud čili nic.

II.

Sídlo soudu jest v . . . .; vláda státu, v němž sídlo soudu, garantuje svobodu a bezpečnost jeho úrad a rozsudků.

III.

Každá účastnící se vláda jmenuje dva členy soudu; jmenování děje se na pět let i může býti obnoveno.

IV.

(Úhrada výloh.)

V.

Soud zvolí ze sebe předsedu a místopředsedu na rok. Předseda není znovu volitelným až po uplynutí pěti let.

Soud jmenuje sekretáře i další nutné úřadníky.

VI.

Sporné strany mohou ze společného dohodnutí spor svůj přímo plenu soudu přednésti.

VII.

Soud ustaven jest, jakmile obě strany sekretáři oznámí, že chtějí svůj spor vznésti na soud.

Nepřednesly-li strany ze společného dohodnutí při svoji plenu soudu, jmenuje jeho předseda z členů soudu tribunál, jenž má rozhodnouti v první instanci; žádá-li toho jedna strana, předsevezme jmenování členů tribunálu plenum soudu. Z tribunálu vyloučeni jsou členové, jmenovaní státy spór vedoucími.

VIII.

Dohodnutí (smírčí rozsudek) budiž formulováno vládami spornými; pakliže by se nedohodly, nechť formuluje je tribunál či po případě celý soud.

Lze podati protirozklad.

IX.

Rozsudek budiž motivován a do dvou měsíců po ukončení řízení prohlášen a stranám oznámen.

X.

Každá strana může se z rozhodnutí odvolati do tří měsíců po jeho oznámení straně.

Odvolání jde k plenu soudu, kteréž o něm rozhodne bez dalšího odvolání, kteréhož rozhodování nemohou účastniti se členové, jmenovaní státy spor vedoucími a členové tribunálu první instance.

XI.

Provedení rozsudku smírčího soudu svěřuje se cti a svědomí států vedoucích spor.

XII.

Jmenování členů soudu, předepsané čl. III., stanou se do šesti měsíců po záměnách ratifikací této konvence. Soud ustaví se a shromáždí právoplatně ve svém sídle měsíc po uplynutí této lhůty, budiž počet členů jeho jakýkoliv; zvolí hned předsedu, místopředsedu a sekretáře i vypracuje svůj domácí řád.

XIII.

Účastněné státy stanoví organický řád soudu, jenž činí integrující část celé konvence.

XIV.

Státy neúčastněné této konvence mohou k ní přistoupiti obvyklou cestou. Přistoupení to budiž oznámeno vládě státu, kde soud sídlí, a tato vláda oznámiž je ostatním vládám účastněným.“

Na základě tomto vypracoval Chevalier Descamps, belgický senátor, studii o organisací mezinárodní arbitráže jakožto promemoria k vládám, jimž v r. 1896 celý tento akt předložen. Na konferenci z r. 1896 v Budapešti referoval Ch. Descamps 23. září o tom, že memorandum bylo podáno všem panovníkům a vládám a že valná většina vlád odpověděla mu v ten rozum, že s navrženými zásadami souhlasí; nejsympatičtěji a nejurčitěji že odpověděl mu zesnulý ruský ministr zahraničných záležitostí kníže Lobanov.

Svrchu poukázáno v resoluci bruselské v motivaci návrhu

smírčího soudu k tomu, že vůbec mezinárodní smírčí rozsudky často se vyskytují.

Je tomu v skutku tak, jak následovní seznam takovýchto rozsudků dokazuje, ač seznam ten bezpečně není úplný.

Rozhodnuto smírčím rozsudkem:

1. Mezi Spojenými obcemi a Anglií v r. 1816.

2. „ „ „ „ „ v r. 1818; rozsudí císař ruský.

3. Mezi Spojenými Státy a Španělskem v r. 1819 (otázka Floridská).

4. Mezi Spojenými Státy a Anglií v r. 1827; rozsudí král holandský.

5. Mezi Spojenými Státy a Dánskem v r. 1830.

6. „ Belgií a Holandskem v r. 1834.

7. „ Francií a Anglií v r. 1835.

8. „ Spojenými Státy a Mexikem v r. 1839.

9. „ „ „ „ Portugalskem v r. 1851; rozsudí císař francouzský (1853).

10. Mezi Spojenými Státy a Anglií v r. 1853.

11. „ „ „ „ Novou Granadou v r. 1857.

12. „ „ „ „ Chili r. 1858.

13. „ „ „ „ Paraguay v r. 1859.

14. „ „ „ „ Costa-Rica v r. 1860 a 1881.

15. „ „ „ „ Ekvádorem v r. 1862 a 1864.

16. „ Anglií a Brasilií v r. 1863.

17. „ Spojenými Státy a Peru v r. 1863.

18. „ „ „ „ Anglií v r. 1863 (otázka Hudsonská).

19. „ Francií a Mexikem v r. 1839.

20. „ Spojenými Státy a Venezuelou v r. 1866.

21. „ Francií a Pruskem v r. 1867.

22. „ Tureckem a Řeckem v r. 1867 a 1882.

23. „ Anglií a Španělskem v r. 1867.

24. „ Spojenými Státy a Mexikem v r. 1868.

25. „ „ „ „ Peru v r. 1868 a 1869.

26. „ Anglií a Peru v r. 1864; rozsudí senát hamburský.

27. „ Spojenými Státy a Brasilií v r. 1870.

28. „ Anglií a Portugalskem v r. 1870.

29. „ Spojenými Státy a Španělskem v r. 1871 a 1885.

30. Mezi Spojenými Státy a Anglií v r. 1871 (otázka Alambamská).

31. „ Japanskem a Peru; rozsudí císař ruský.

32. „ Spojenými Státy a Anglií v r. 1871.

33. „ Čínou a Japanskem v r. 1879; rozsudí Ulysses Grant.

34. „ Anglií a Brasilií v r. 1873; rozsudí vyslanci Spojených Států a Italie v Rio.

35. Mezi Italií a Švýcarskem v r. 1874; rozsudí vyslanec Spojených států v Italii.

36. Mezi Anglií a Portugalskem v r. 1875; rozsudí president republiky francouzské.

37. Mezi Čínou a Japánskem v r. 1876.

38. „ Persií a Afganistanem v r. 1877.

39. „ Anglií a Liberií v r. 1879.

40. „ Spojenými Státy a Španělskem v r. 1879.

41. „ Anglií a Nicaraguou v r. 1879 a 1881.

42. „ Spojenými Státy a Francií v r. 1880.

43. „ Anglií a Ruskem v r. 1885; rozsudí komise smírčí.

44. „ Francií a Nicaraguou v r. 1881.

45. „ Anglií a Nicaraguou v r. 1881; rozsudí císař rakouský.

46. „ Chili a Colombií v r. 1881.

47. „ Chili a Argentinskem v r. 1881; rozsudí president Spojených Států.

48. Mezi Nizozemskem a Haiti v r. 1882.

49. „ Spojenými Státy a Haiti v r. 1884.

50. „ Anglií a Německem v r. 1885 (otázka Fidžijská).

51. „ Spojenými Státy a Německem v r. 1887.

52. „ Německem a Španělskem v r. 1885; rozsudí papež (otázka Karolinská).

53. Mezi Francií, Anglií, Italií s jedné a Čili s druhé strany v r. 1884.

54. „ Peruánskem a Japánskem v r. 1885.

55. „ Hondurasem, Quatemalou a Salvadorem v r. 1886.

56. „ dvěma národy africkými v r. 1887; rozsudí vladař anglický v Bečuánsku.

57. Mezi Anglií, Spojenými Státy a Kanadou v roce 1888 (otázka rybolovu).

58. Mezi Nicaraguou a Costa-Ricou v r. 1887ou 1889; rozsudí předseda Spojených Států.

59. Mezi Anglií a Španělskem r. 1887; rozsudí Italie.

60. „ Italií a Columbií v r. 1888; rozsudí vláda španělská.

61. „ Spojenými Státy a Marokem v roce 1888; rozsudí Italie.

62. Mezi Portugalskem a Marokem v r. 1888; rozsudí Francie.

63. „ Dánskem a Spojenými Státy v r. 1889.

64. „ Hollandskem a Francií v r. 1880; rozsudí císař ruský.

65. „ Brasilií a La Platou v r. 1889; rozsudí předseda Spojených Států.

66. Mezi Anglií a Německem v r. 1890; rozsudí ministr belgický.

67. „ Anglií a Portugalskem v r. 1890; rozsudí Švýcarsko.

68. „ Anglií a Spojenými Státy v r. 1891 (otázka rybolovu v moři Beringově).

69. Mezi Anglií a Francií v r. 1891 (otázka rybolovu v Nové zemi); rozsudí komise sedmičlenná.

70. Mezi Brasilií a Argentinou v roce 1895; rozsudí Cleveland.

71. „ Anglií a Portugalskem v r. 1895; rozsudí Italie.

72. „ Anglií a Spojenými Státy v r. 1896 (otázka venezuelská).

73. Komise podunajská z r. 1856 je stálým smírčím soudem mezinárodním pro plavbu na dolením Dunaji.

74. Kongres berlínský v r. 1878 byl smírčím soudem mezinárodním mezi sedmi velmocmi ohledně otázky východní.

75. Kongres panamerický r. 1890 ve Washingtoně přijal resoluci o vyřizování všech sporů mezi Státy americkými smírčím soudem.

Takž 82 případů rozsudků mezinárodních smírčích soudů nasvědčuje tomu i důkaz toho podává, že lze nahraditi rozsudek mečem rozsudkem soudu smírčího.

Referát tento vykazoval by velikou mezeru, kdybych nezmínil se ještě o následovním.

Bentham uvedl problém míru v přímou souvislost s reformou mezinárodního práva, tuto právní vědu pak v souvislost se zásadami „všeobecného zákonodárství"; toto má míti ethické účely a spěti k „maximisaci blaha všech všemi", i dochází Bentham při zkoumání prostředků a cest k této maximisaci vedoucích výsledku toho, že všecko národní zákonodárství musí se, když správně se provádí, vyvinouti v universální zákonodárství, neboť co správno pro maximisaci blaha jednoho národa, jest správno pro maximisaci blaha i všeho člověčenstva.

Především dožaduje se Bentham vypracování nového mezinárodního zákonníku právního, jenž by měl stanoviti vzájemná práva a povinnosti národů mezi sebou.

Tyto myšlenky Benthamovy snaží se positivně a vědecky formulovati kolem r. 1870 založený „Institut de droit international", jejž založili znamenití učenci a právníci: Rolin de Jaquemyns, Mancini, Lieber, Bluntschli, v. Holtzendorff a jiní a v jehož řadách nalezají se velmi četní učenci, právníci a publicisté Evropy i Ameriky. Společnost tato koná sjezdy své každá dvě leta a publikuje jednání svá v „Revue du droit international", vycházející v Bruselu. Pracuje se tu ne politicky, nýbrž vědecky především o unifikaci evropského zákonodárství soukromoprávného, vedle toho i o kodifikaci práva mezinárodního. Vůdčí myšlenkou je tu mezinárodnost a solidarita všelikého právního života člověčenstva, kteráž, postavena smlouvami pod ochranu všeobecnou všech civilisovaných států, činila by prolomení tohoto práva téměř nemožným.

Konečně sluší zde uvésti ženevskou konvenci z roku 1864, kteráž snaží se války — humanisovat aspoň tak dalece, aby zdravotní zařízení, určená zejména pro ošetřování raněných, byla vyňata „z práva války" a ponechána „právu lidskosti".

Hnutí míru disponuje také již časopisectvem dosti četným, věnovaným výhradně jemu, vedle čehož ovšem i veliký počet časopisů sloupce své ochotně propůjčuje propagandě míru.

Dle seznamu s počátku r. 1896 slouží myšlence míru zcela časopisů německých pět, francouzských dvanáct, anglických osm, vlaské dva, holandský jeden, norský jeden, švédský jeden a dánský jeden.

Hnutí míru vyvolalo také již celou příslušnou literaturu i není jednoho čísla měsíčníku „Die Waffen nieder“, aby v němnebyla buď oznámení buď recense nových zjevů literatury „mírové“ z oboru státovědeckého, národohospodářského, mravního, beletristického atd.

Jelikož sociální demokracie v programě svém má nahrazení válek smírčími soudy mezinárodními, možno též veškeré spolky sociálnědemokratické považovati za společnosti přátel míru.

V zakončení budiž mně dovoleno několika slovy pronésti se o celém hnutí „přátel míru“, zejména pokud týče se dosažení cíle celého hnutí tohoto.

Zcela krátce jest možno se tu prosloviti. Kdykoli přemýšlím o hnutí tom i o furii válečné, která je byla vyvolala, vždy tanou mně na mysli slova D. Hume-a, jež Kant zvolil za moto svého spisu „Zum ewigen Frieden“.

V překladě, pokud dovedl jsem, věrném, znějí slova Humeova takto: „Zřím-li nyní národy spolu válčící, připadá mně to, jakobych „zřel dva ožralé chlapy, kteří v krámě porcelánovém mlátí do „sebe a kolem sebe klacky. Neboť nedosti na tom, že dlouho „musí se pak hojiti z boulí, které sobě zasadili, musí kromě „toho i zaplatiti všecku škodu, kterou byli způsobili.“

Trvám, kdo jen poněkud hlouběji o válkách a jejich následcích přemýšlel, musí uznati správnost výroku Humeova v plném rozsahu. A tu již jsem hotov s vyřízením problému míru mezi civilisovanými národy.

Jest lze pomysliti sobě, že v době, kdy světové hospodářství stále víc a více trhá ohrady mezi jednotlivými národy, kdy tedy národové tito, dle slov Carlyleových stále víc a více poznávají, jak jsou si blízcí a kterak jedenkaždý odkázán jest na pomoc druhého, jest lze, pravím, pomysliti sobě, že budou chovati se národové tito k sobě jak oni Humeovi „dva ožralí chlapi v porcelánovém krámě“?!

Myšlenka, že by tomu tak mohlo býti, jest zcela absurdní, chová v sobě vnitřní odpor, a tak já aspoň ani na okamžik nedovedu pochybovati o tom, že války zhynou z vnitřní své blbosti a to v době dozírné, kdež ovšem, kdyby kdo odstranění válek čekal z mravního zdokonalení člověčenstva, trvalo by to nepoměrně déle, neboť zde pokrok děje se, žel, velmi pomalu.

*

V seznamu „společností přátel míru“ jsem na posledním místě zařadil českou společnost s otazníkem na místě roku založení. Musím se našich pražských poměrů též několika slovy dotknouti: O valné hromadě vídeňské Společnosti přátel míru, konané 19. prosince 1895, referovala baronka Suttnerová o své cestě do Prahy a přednášce, kterouž konala ve zdejším klubu německých žurnalistů „Concordia“ v listopadě 1895. Použila prý této přednášky ku propagandě hnutí míru i zvolen prý hned komitét a 19. prosince již prý i stanovy byly vypracovány německé společnosti přátel míru v Praze. Zda-li došlo i k ustavení společnosti samé, nevím, aspoň o činnosti její neslyšeti. Za svého pobytu v Praze, referovala baronka Suttnerová dále, navštívila i s mužem svým Vrchlického i vyslovila mu přání, aby také česká společnost přátel míru v Praze byla založena, dále prý i s „Českou Modernou“ jednala a nalezla zde co největší ochotu, i končí baronka Suttnerová referát svůj slovy: „Máme za to, že je to pole, kde by se mohly spojiti obě „národnosti; zdaří-li se nám to, dosáhli bychom spolu i vedlej„šího výsledku, jistě značné ceny.“

Co Vrchlický a Česká Moderna dále činili u věci zařízení české sekce, jest mně naprosto neznámo, zcela souhlasím ale s názorem baronky Suttnerové, že v pražské společnosti přátel míru by se mohly a měly spojiti obě národnosti, ano nemohu si společnost pražskou ani jinou představiti, než obojazyčnou, jelikož společnosti té by náleželo dokumentovat svojí obojazyčností, že tvoří ji lidé „dobré vůle“, jimž běží opravdově o mír mezi národy a tudíž ovšem v první řadě o mír mezi oběma národnostmi v Čechách. „Ceterum autem censeo“, že už je věru na čase, aby u velikém dnešním hnutí přátel míru konečně také národ český se ozval a své historicky odůvodněné místo v hnutí tomto zaujal.

Význam obecného školství pro naše století.

(Dokončení.)

III. Poměry mezi školou, náboženstvím a církví.

Mezi náboženstvím, k němuž se národ přiznává, a mezi vyučováním počátečním jest zajisté spojení.

Ve všech náboženstvích duchovní, již se zabývají zajisté potřebami duševními, jsou přirozeně vedeni k tomu, aby přemýšleli o pěstování intellektu; mají celkem více moci nežli jiní, aby zakládali školy a přiměli rodiny, aby tam posílaly své děti. Protestanti a israelité jsou v tom ohledu obyčejně pokročilejší než katolíci, a katolíci jsou pokročilejší než vyznávači řečtí, mahomedáni a budhisté. Israelité tvoří skoro všude malé obce církevní, jichž členové se obyčejně navzájem podporují a dohlížejí na své školy. Protestanti mají potřebu, aby jich věřící dovedli čísti bibli, aby si tam sami vyhledali pravidlo své víry a svého chování, a umísťují dobu konfirmace u věk, jenž zdrží dítky jejich déle ve škole než katolické. Tyto, ač jsou přidržovány, aby znaly katechismus, jsou nábožensky hlavně slovem kněze vyučovány a direktivy mravní zjednávají si vyznáním.

Uvidíme později, že až na řídké výjimky, státy, které čítají nejméně 15 žáků na 100 obyvatelů, jsou osídleny většinou nebo celkem protestanty; že v kategorii těch, které čítají méně než 10 žáků na 100 obyvatelů není protestantů; a že mezi vyznavači řeckého vyznání nejpokročilejší nemají leč $5\frac{1}{2}$ žáků na 100 obyvatel. Toto pravidlo není ovšem absolutní, a jih Německa, Alžírsko, Nižší Kanada, departementy francouzské kraje východního dokazují, že obyvatelstvo katolické může rivalisovati v tom ohledu s protestanty.

Před oddělením se obou kultů škola zemí křesťanských zrodila se z církve; když církev ji založila, udržovala ji pod

svou ochranou; i když však ji nezaložila, reklamovala právo říditi ji aneb aspoň dohlížeti na ni. Příčiny tohoto podřízení jsou známy; kleros sám maje vyučování ve středním věku v moci, sám je mohl udíleti; a tak vyučování sloužilo zajisté ku vytváření duchovních. Když protestantism rozštěpil svět křesťanský, kněží protestantští se přičiňovali, aby naučili děti četbě, poněvadž četby bible bylo potřebí ku zdokonalení ve víře, jako zase kněží katoličtí přičiňovali se, aby dítky naučili katechismu. Nejvyšším cílem vychování bylo vytvářeti křesťany, a obě strany bděly nad tím, aby vyučování neodbočovalo od této čáry, pročež byly mocí politickou obdařeni vládou nad školami.

Ve mnohých zemích katolických nebo protestantských zachovali kněží tuto vládu dlouho ještě potom, když národové vytkli škole jako hlavní cíl vyučování v pravém slova smyslu. Ve Francii byl prvým ministrem vyučování veřejného biskup. Od restaurace až po čas třetí republiky moc kleru katolického nad školami počátečními byla předmětem dlouhých a vášnivých debat. „Chtěl jsem založiti školství počáteční hlavně a sjednoceně na součinnosti církve se státem," napsal ve svých memoarech ministr, který předložil poslanecké sněmovně zákon r. 1833.: „neboť hlavní věc, s níž jsem se shledal jak v poslanecké sněmovně, tak i v zemi, to byl hlavně cit nedůvěry a takřka nepřátelství proti církvi a státu; to, čeho se obáváno ve školách, byl vliv kněží a moci centrální."

Zákon z r. 1833. poskytl místo kněžstvu ve výboru obecním a ve výboru departmantálním. Za druhé republiky učinil návrh Carnota, ministra vyučování obecného r. 1848., školu výlučně světskou; obrat, jejž v něm učinila kommisse národního shromáždění zákonodárného, potvrdil vyučování náboženské, avšak mimo hodiny vyučovací. Zákon z 15. března 1850., odhlasovaný v domnění, že jest nutno postaviti vliv náboženský proti pokroku myšlének revolučních, ohlásil naopak, že škola obecná vždy by měla býti přístupna knězi, a vymezil důležité místo kleru v radě departmantální a ve vyšší radě pro vyučování obecné, kteréžto místo později zákon z r. 1873. ponechal mu již většinou; zákon z r. 1879. místo toto mu odňal, a od té doby nebyli kněží ani v radách vyučovacích ani nefungovali jako inspektoři.

Zákon z r. 1882. vyškrtl z programu vyučování náboženské a nahradil je vyučováním mravouky a občanským; odňal kleru veškeré právo k dohledu a bdění nad školami, ať soukromými

ať privátními, a ustanovil, že vyučovati náboženství není možno leč mimo budovy školní. Světskost byla považována původci zákona za logický důsledek závaznosti, protože mohli býti rodiče nuceni, aby dali dítky své vzdělávati, avšak nikoli, aby přijímali poučování o náboženství, které nebylo jejich. Byl doplněn zákonem ze dne 30. října 1886, jenž stanovil (čl. 17.), že „ve školách veřejných každého řádu vyučování jest výhradně svěřeno učitelstvu světskému". Tak doplněn byl ve Francii program povinné školy, bezplatné a světské, jejž strana republikánská formulovala, dříve než se dostala k vládě.

Jest jistý počet národů, kteří podrželi ve svém zákonodárství ochranu a dohled vlády kněžské nad školami.

Tak ve Španělsku zákon z r. 1857. dodnes platný jmenovitě vyznačil, aby žádná překážka nebyla činěna, ať již ve školách veřejných nebo soukromých, vykonávání práva, jež mají biskupové bdíce nad čistotou věrouky a mravů i vychování náboženského. V Rusku farní školy, jichž hlavním cílem jest „upevňovati víru v lidu" a které tvoří značný počet zřízení školních, jsou pod přímou autoritou svatého synodu, jenž spravuje ještě některé jiné kategorie škol, na př. školy nedělní; avšak školy městské, jež jsou odvisly od ministerstva vyučování veřejného, nemají ráz konfessionelní.

V Hessensku duchovní jsou oprávněni býti členy školní rady, avšak kněží a členové řádu nemohou říditi školu obecnou. Ve Würtembersku školy závisly jsou na ministru vyučování a kultu; jsouť konfessionelní; učitel má býti téhož vyznání jako většina obyvatel. V Bavorsku předsedá obecní školní kommissi farář nebo pastor, a okresním inspektorem, jímž dříve býval vždy duchovní, jest dnes obyčejně děkan.

Ve Švédsku, zemi Luthrově, kommisse vychovávací v každém obvodu mají za předsedu pastora; dohled na školy svěřen jest kleru; v každé diecési dohlížejí na školy biskup a rada, jež podávají každý rok zprávu králi.

V Norvéžsku dohlížejí na školy biskup a vikář pastorů za souhlasu školního ředitele, pokud se to týká vyučování náboženského. V Dánsku jsou školy odvisly od církve Lutherovy.

V Řecku náleží vrchní dohled na vyučování náboženské a na tužby mravní biskupu eparchovi, jenž potvrzuje také učitele vyučující náboženství.

V Kanadě kraji Quebec, kde převládá katolictví pod vládou anglikánskou, skládá se rada pro obecné vyučování, jež se dělí s ministrem o správu, ze dvou výborů, jednoho katolického, druhého protestantského, z nichž každý stará se o školy své konfesse.

V provincii Ontario, kde protestantismus převládá, nazývá se škola „unsectarian", cvičení náboženská obmezují se na modlitbu a čtení bible; avšak dissidentské školy, udržované katolíky, mají v určitých případech práva obdobná právům škol veřejných.

U většiny ostatních národů jest od poloviny tohoto století velice význačným pohyb ve smyslu oddělení církve od školy.

V „Dominion of Canada" (Domiňôn of Kanada) Manitoba, jež měla skoro totéž zřízení jako Quebec, změnila r. 1890 a potlačila na škodu katolíků veřejné školy konfessionelní.

Ve Spojených Státech školy veřejné, které byly s počátku konfessionelní, staly se znenáhla a ode dávna „unsectarian" během druhé polovice devatenáctého století. Jsou tam oprávněny jen modlitba a četba bible bez komentáře. Většina států učinila z této neutrality jeden ze svých principů zřízení politického. Kleros katolický udržuje na své útraty školy konfessionelní a hledí, aby zaveden byl zde podobný system v jistých ohledech jako v Ontariu.

Nová Gallie jihu odepřela od roku 1880 veškeru podporu školám konfessionelním.

Ve Viktorii škola jest světskou, avšak dvakrát týdně končí se vyučování dříve a kněz určitého vyznání zastává místo učitelovo.

V Evropě většina států přijala nábožensky neutrální školu dříve než Francie: Nizozemí zákonem z r. 1806., zřízením z r. 1848. a dle zákonů z r. 1857. a 1878.; Švýcarsko zřízením federálním z r. 1874., jež stanovilo povinnost školní pro všechny kantony; Rakousko zákonem z r. 1869.; Italie zákonem z r. 1877., jenž oprávnil obce vypustiti z programu vyučování náboženské, katechismus a svaté písmo. V Uhrách, kde Josef II. již pohnul těmito otázkami svými nařízeními, kde revoluce z r. 1848. prohlásila světskost a odkud reakce z roku 1852. ji opět odstranila, školy obcí, jež nemají škol zřízených společnostmi náboženskými nebo jinými, nemají míti ráz škol konfessionelních. V Anglii

příspěvky „Education departementu“ nejsou povolovány leč školám přístupným pro všechny děti bez rozdílu vyznání a školám, jež nemohou přidržeti dítky k tomu, aby obcovaly vyučování náboženskému; také školy založené „School boards-y“ na základě zákona z r. 1870. nejsou konfessionelní nebo se tam nejvýše čte bible bez výkladů.

Ve Skotsku nejsou povoleny příspěvky leč školám, kde dítky nejsou povinny účastniti se vyučování náboženského.

V Prusku, kde vyučování náboženské se upevnilo r. 1854. v době reakční proti tužbám revolučním z r. 1848., odňal zákon z r. 1872. ze dne 11. března církevní moci dohled nad školami, který jí až dosud náležel, anebo jej alespoň obmezil jen na vyučování náboženství; zákon svěřil dohled nad školami veřejnými i soukromými státu.

Rovněž tak jest tomu v Sasku, kde jeden zákon podřídil školu církvi, a kde zákon z r. 1873. ponechal jedině státu právo dohlédací; ve velkovévodství Bádenském, kde po tuhém boji stát nabyl v r. 1862. výslovného práva dohlédacího, jež základní zákon z r. 1834. dal kleru; v Bavorsku, kde vliv kněžský ustoupil moci světské poprvé r. 1848. a po druhé r. 1866.

Vzbuzeno bylo tedy hnutí vyznačené ve smyslu oddělení anebo alespoň vymanění školy, jež tvrdí, že škola sama o sobě může existovati a ovládati sebe. Tato emancipace zavinila v některých státech katolických oposici proti církvi, protože klerus účastně se činně politiky, tvoří stranu politickou a vyvolal tak nepřátelství stran protivných proti sobě; toto nepřátelství, jež není prospěšným ani mravní autoritě kněžstva, ani vychování lidu, manifestovalo se jmenovitě ve Francii. Avšak ve více státech, jmenovitě ve státech protestantských, emancipace byla spíše výsledkem kompromissu mezi rozličnými kulty náboženskými nežli výsledkem nepřátelství proti určitému kultu; bylo pochopeno, že učitel nemoha vyučovati dogmatům a známostem každého kultu, měl by zachovávati jakousi nestrannost, která však nechová v sobě ducha opposičního proti náboženskému citu, nicméně však jest sklonna k indiferentismu.

Jednou z hlavních příčin působení církve ve škole jest mravní výchova dítka. „Bez náboženství není mravnosti“, praví se, anebo alespoň není základu, na němž by bylo možno budovati a solidně založiti smysl mravní. Tato věta jest ovšem příliš absolutní, poněvadž vídáme mnoho lidí, kteří mají hlubokou

mravnost, aniž se přidržují určitého kultu, a opět vídáme lidi, kteří se řídí dle učení určitého náboženství, jsouce při tom na pokraji mravní propasti; poněvadž byli již za starodávna národové a jsou do dnes posud plemena, která nemají leč náboženské pověry bez ideálu a která přes to nebyla bez mravního smyslu jak v životě soukromém, tak i ve vztazích společenských. Avšak s druhé strany není pochybno, že nynější náboženství národů civilisovaných, jmenovitě náboženství křesťanská, ukazujice jednak božský původ povinnosti a jednak odměnu skutků dobrých i zlých jak za živa tak po smrti, jsou mocnou pakou mravnosti a závazné povinnosti.

Nemluviti dětem o bohu, o vyznání náboženském a o povinnosti pod záminkou, že nechceme urážeti jejich svobodu svědomí, to neznamená ve skutečnosti býti v pravdě nestranným; neboť tím dáváme dětem ráz, který jest stavem indifferentismu. Zkušenost dokazuje, že útisky života ničí spíše ráz víry než stav indifferentismu skeptického a že, je-li vychován v náboženství svých otců, člověk není později méně svobodný, když jest s dostatek zralý, aby si svou víru buď zachoval anebo se jí zbavil. Avšak vyučování dětí v náboženství a toto vyučování prováděné ve škole pod vlivem a mocí církve, to jsou dvě rozmanité věci.

IV. Vztahy mezi vyučováním počátečním a politikou.

„Dejte mi školu, ovládnu veřejným míněním a prostředkem veřejného mínění státem,“ tak soudili mnozí zákonodárci. Neklamali se leč v tom, že byli příliš absolutními v tomto tvrzení, majíce za to, že programy vytvářejí duchy, ať již by bylo jakékoli smýšlení lidu. Avšak měli pravdu věříce, že, není-li toto smýšlení opačným, vychování zmůže mnoho usnadňujíc a sevšeobecňujíc vývoj jistých ideí, a že, tvoří-li národní soustavu vážně užitou, uděluje ono národu více mravní soudržnosti. Toť politická myšlénka, která vnukla Spojeným Státům činiti veliké oběti v každém městě „townshipu“, v každém hrabství, v každém státě proto, aby formováni byli občané, a že zdvojují podnes své úsilí, aby amerikanisovali školou dítky přistěhovalců.

Rovněž republika švýcarská, když zřízení federální ustanovilo povinnou návštěvu školní všem kantonům, republika Francouzská, když odhlasovala zákony z r. 1881. a z r. 1882., byly

prodchnuty touž myšlénkou politickou. Snadno jest vypozorovati pouto, jež pojí více jiných základních zákonů počátečného vyučování s politikou. zákon z r. 1833. ve Francii, zákon z r. 1859. v Sardinii, zákon z r. 1872. v Prusku, zákon z r. 1868. v Uhrách atd.

Ve většině zemí, kde massy lidové mají určité účastenství v řízení záležitostí veřejných, pozorovati lze živější zájem o vyučování počáteční nežli v zemích s vládou absolutní, za příklad možno uvésti: Švýcarsko, Spojené Státy, kolonie Kanadské a Australské.

Vždycky však může býti jeden vliv nahrazen nebo paralysován jiným. Ve Švédsku počala býti zřizována počáteční škola pod vlivem vlády absolutní a náboženským; naopak v jistých částech republik amerických překážely činnosti demokracie spíše nominální než reální klima, nesjednocenost, která rozděluje společenské třídy, netečnost rasy indické a převraty. V prvé řadě ve vyučování počátečním figurují kolonie obydlené Evropany jako Alžírsko, Sev. Kanada, New Brunswick, Nová Gallie, Viktorie a Spojené Státy, jichž všech původ jest týž. Snad v tomto jich původu dlužno hledati jejich převahu; emigrace a kolonisace předpokládají jisté množství intelligence a energie, a ti, kteří takto vytvářejí nové společnosti, znajíce cenu vyučování, chtějí jeho dobrodiní zajistiti svým dítkám. Jsou však bez pochyby výjimky z tohoto pravidla: Slované, již se nyní hrnou do Ameriky, znepokojují paedagogy americké svou neznalostí, a la Plata, zalidňovaná hlavně jižními Evropany, vykazuje veliký počet analfabetů.

Má-li kolonie rasy nižší, coolies, negry a p. jako Reunion, Kap, Guyane francouzská, Nová Kaledonie, lid zůstává nevědomým a niveau vyučování jest velice nízké.

Proto možno uzavírati, že plémě a klima mají vliv na počáteční vyučování. Pod 10 žáků na 100 obyvatelů nenalézáme vyjma některé země jako Rusko, Finsko a Manitobu, které mají zvláštní podmínky podnební, leč u národů obývajících jih Evropy anebo horké krajiny Jižní Ameriky. Rasa germanská obsahujíc Skandinavce, Germány, Hollanďany a Anglosasy, zdá se, zaujímá dnes prvé místo, pokud se týče vývoje vyučování obecného; pravdou jest, že jsou většinou protestanty. Plémě slovanské a ještě více mongolské jsou zjevně nejméně pokročilé mezi těmi, které obývají Evropu; mimo Evropu většina zemí obývaných míšenci z Indiánů a Španělů jsou na niveau ještě nižším.

Studené podnebí zimní není nepřemožitelnou překážkou pro vyučování; Skandinavie a Kanada podávají toho důkazy. V dlouhých zimních měsících rolník nemoha v polích pracovati může posílati své děti do školy vesnické anebo vzdělávati je doma. Naopak letní měsíce, kde dobytek se pase nebo kde žně zaměstknávají všechny, škodí návštěvě školní; možno to konstatovati v nejrozmanitějších krajinách jak ve Spojených Státech, tak i ve Švýcarsku nebo Francii.

Můžeme také zkoumati, jaký účinek má na vyučování počáteční stupeň bohatství některého národa. Ježto potřebí vynakládati mnoho a stále na vzdělání massy lidové, nelze popříti, že bohatství velice vyučování usnadňuje. Zdá se, že v koloniích australských a ve Spojených Státech připadá největší průměrná výloha i na obyvatele i na žáka, avšak poněvadž poměr mezi nákladem a návštěvou není přesný, nesmíme příliš mnoho uzavírati, pokud se toho týče, o každém státu zvlášť. Švýcarsko i Skandinavie, ač prostředně zámožné, vyučují dobře své dítky. Jest jisto, že nedostatek peněžních prostředků jest na venkově překážkou dobrému vydržování škol a že jmenovitě v Rusku jest on překážkou, jež zdržuje horlivost vychovatelů. Zkoumáme-li, jaký vliv mohou míti bohaté průmyslové závody manufakturní, uhlídáme, že jednak umožňují vydržovati veliké školy dobře opatřené a umístěné v bezprostředním sousedství rodin, avšak že jinak lákají k sobě děti mzdou a snaží se je tak škole záhy odvésti, a že z více důvodů velká města nejsou vždy místy nejpříznivějšími návštěvě školní. Škola slouží nejen k vyučování vůbec, nýbrž jí bývají propagovány idee, jež vytvářejí národního ducha; škola sem dochází skoro veškerým svým vyučováním, jmenovitě zeměpisem, dějinami a vyučováním občanským a ještě více duchem učitelovým. Není potřebí skrývati tuto snahu školy obecné; jeť ona zákonnou.

Jest nutno, aby v každém národě vládly vedle různosti ideí obory a zájmy zvláštní, určitý národní duch, jenž by byl poutem tělesa sociálního a jenž by pojišťoval shodu a usnadňoval správu. Avšak v té záležitosti jako i v jiných záležitostech politických obyčej může se zvrhnouti, když vláda chce prosaditi svou vůli přes obvyklé mravy. A tak nastává obava, že škola se stane nástrojem potlačování, pomocí něhož hledí jeden národ udusiti druhý. Příklady poskytují Elsasko-Lotrinsko, Polsko a j. v.

Učitel může osobně býti vmíchán do politiky, stávaje se jaksi agentem volebním, což resultuje z poměrů, jaké zaujímá v malých městečkách a na venkově proti massám lidu.

Jest to scestí, které ať jakkoli jest svůdné pro některé ješitné, více učitele zotročuje než jej povznáší.

Avšak pro toto zneužívání nemělo by se zapomínati na služby, které vyučování koná; je-li v naší době láska k vlasti živější a všeobecnější než dříve bývala, jsme v právu přičítati to na vrub jednak bojům devatenáctého století, avšak po druhé také vychování, jehož massy lidové došly v počáteční škole.

Tomáš Carlyle jako sociální politik.

(Dokončení.)

Carlyle zná však lepšího učitele než moralistu, učitele, který i nejvzdorovitější hlavu dovede přemáhat: „nezlomitelný běh věcí". Nemohl prostě být trvalým způsob, jakým viděl v prvé polovici století utvářeti se sociální poměry anglické. Proto s jistotou doufal ve změnu poměrů, poněvadž bylo zřejmo, že tehdejší sociální systém nezbytně prokáže se nemožným. „Počínají-li otcové a matky v hladomorných sklepích v Stockportu vlastní děti pojídat, — — — — — jestliže v středu vládnoucích „korporací nejlepších a nejšlechetnějších", starajících se jen o udržení své zvěře, temné miliony božích tvorů lidských se pozdvihují v šílených chartismech a vzpourách — co existence schopná industrielní aristokracie teprve z pola je na živu a v peněžních pytlících a pokladních knihách začarována, uznaná pak, líná aristokracie šalbami a hříchy takřka udušena — v takové době ukáže se to po několika generacích i prostému a nevzdělanému duchu docela očividně nemožným." Reelnost zraku Carlyleova jeví se v tom, že rozpoznával již v bojovných společenstvech dělnických jeden z prostředků, jichž účelem je, uskutečniti změnu. Jeho slovo, že velká massa lidí sama sebe vésti nemůže, platí mu jen o osaměle stojících individuích, o neorganisovaném davu. V mnohotvárných spolcích anglických dělníků hýbal se však — co Carlyle ještě nemohl vidět — opět nový sociální život, který nutně byl tím významnější, poněvadž rozkvétal uprostřed čistě individualistické společnosti.

Avšak nepodceňuje-li Carlyle moc nutnosti, jíž běh věcí zaměstnavatele dožene k daleko srdečnějšímu stanovisku, umí přec zase na druhé straně tím víc ceniti případy dobrovolného uznání oprávněných požadavků dělnictva. S uspokojením zazna-

menává příklady, v nichž prozíraví podnikatelé dovedli své dělníky osobně na sebe upoutat. Tak zmiňuje se Carlyle o jednom Quakerovi, který jsa živnostníkem, svým dělníkům zařídil večerní zábavy, mladším propůjčil místa ke hrám, ano, „tak daleko zašel, že jim koupil buben.“ Všechny tyto výdaje osvědčily se prý hospodářsky výnosnými. Carlyle byl prvý, který poukázal k tomu, že zvýšení životní míry dělníků není na škodu zaměstnavatelům, naopak že cenu dělníků „jako pouhých dělníků“ zvyšuje — náhled, jehož angličtí zaměstnavatelé, jak bude pověděno, znenáhla po něm se chopili.

Jako v každém boji běží o vyšetření mocenských poměrů, tak také boj mezi zaměstnavatelem a dělníkem by mohl jednou vzíti za své, jakmile by se nalezly smířlivější methody, kterak pevně stanoviti moc obou stran. Poměr pracovní stal by se tím asi opět trvalým, jako tomu bylo dříve a jak to skutečně lépe odpovídá formě vyšší civilisace než dnešní víc kočovnický poměr. Carlyle zdržuje se každého dalšího propracovávání obrazu budoucnosti. Skeptičtěji než sám Mill staví se proti možnosti společenstevní produkce. Naopak pokládá za žádoucí, poskytnouti dělníku ekonomický zájem na podniku, aby i zevně, je-li zdravý, byl tím, čím vnitřně stále musí býti, společným podnikem. Avšak celá otázka jeví se mu — a v tom také ukazuje se opět vynikající praktický smysl filosofa z Chelsei v protivě k většině sociálních theoretiků jeho doby — dnes ještě nezralou. Obtíže, které překážejí provedení ve velkých rozměrech, jsou posud nepřekonatelné. „Samovláda je podstatnou při převážné většině podniků, a jak se mi vypravuje, na palubě válečné lodi netrpí se „volnost debaty“. Republikánské senáty a plebiscity prý nejsou na místě v přádelnách.“ Ovšem může se i tu daleké budoucnosti podařit, svobodu smířit se samopanstvím.

Carlyle nevnadil davů leskem sociální utopie jako socialisté. Nicméně i jeho forma vyjadřování nemíjela se účinku; příkladem jsou tato slova. „Těžká je úloha; ale krátkovlákenná bavlna dala rovněž dost těžkosti. Bavlněný keř, tak dlouho nepoužívaný a neposlušný jako bodlák na cestě — vy jste jej podmanili. — — — Vy jste hory v kusy roztrhali, tvrdé železo kujným učinili; lesní obrové, bahna jotunská nesou snopy zlatého obilí. Aegir, mořský démon sám, vzpíná hřbet k hladké silnici pro vás. Na ohnivých ořích bouřně sem pádíte. Jste velmi silní! Thor s ryšavým vousem a se svým modrým zrakem, se svým bodrým

srdcem a mocným hromovým kladivem, on a vy zjednali jste si přemoci. Jste velmi silní, vy synové ledového severu — z daleka sem táhnoucí z šedého úsvitu doby. Jste syny jotunské země, země překonaných těžkostí. Těžké? Musíte se o to pokusit." — — Vy i zde, dalo by se pokračovat v myšlénce, jako Carlyle jinde učinil, vy i zde vnesete pořádek do chaosu, vy, statečný lid Germánů, kteří již jednou rozpadlý svět nově s organisovaii.

Carlyle zaujímá zvláštní střední postavení mezi těmi, kdo jedině možnou spásu hledají u státu, a těmi, kdo očekávají všeho od dobrovolného počinu jednotlivcova. Dnešní vše zaplavující rozvoj sociálního smýšlení, který v jeho očích je tím nejdůležitějším, strhne stejně stát jako jednotlivce.

Všímáme-li si úlohy, již Carlyle přikládá státu, vídíme, jak i zde je příliš dalek, vytýkati nějaké opatření za universální prostředek proti všem utrpením; vynalezení nějakého všeobecného pravidla pro budoucnost přesahuje rozum jednotlivcův. Co jediné zbývá jednotlivci i státu, to je politika od případu k případu, řízená poznáním a uznáváním nezvratitelných dějů doby.

Jsa praktického smyslu, neobrací se Carlyle k státu in abstracto, nýbrž k domácímu státu své přítomnosti, tak jak jej měl na očích. Chudinský zákon z r. 1834, jímž pauperismus měl býti zlomen, byl spíš sám prolomen pauperismem. Bylo nutno vzdáti se principu, na němž spočíval, principu výhradného „Indoor relief" t. j. podporování v pracovně — jinak bylo by se celé Irsko musilo proměnit v obrovskou pracovnu. Touto cestou, praví Carlyle, nebude ničeho dosaženo, jak se domnívali tehdejší „vědečtí státníci". Chce-li stát skutečně něco činit, pak je prvou podmínkou, aby se nadobro rozloučil s oněmi národohospodářskými a politickými theoriemi, které jej zatratily k osudu zdánlivé existence. „Britský stát," dí Carlyle, „má-li být korunou a závěrečným kamenem naší britské sociální existence, musí s poctivostí, jež dlouho mu byla cizí, uznávat skutečné předměty a neodvratitelné potřeby naší sociální existence." Zatím však vidí Carlyle stát před sebou, který „sotva ví, k čemu zde je, na jakém podkladě v tomto roce 1850, v tak nadobyčejně vážném postavení, jako je naše, vůbec na existenci může činit nárok". Carlyle, maje na mysli hranice činnosti státní, opět a opět vyslovoval se pro státní upravení pracovních podmínek a ochranu slabých, stavě se tak proti panující theorii a stávaje se zároveň přímluvcem nejprvnějšího továrního zákonodárství. Na kterémsi místě představuje si,

že by měl hájit tyto své náhledy před posluchačstvem současníků. Jakmile pak vidí se nuceným mluvit o tom, že práce má se dít za jisté „přiměřené regulace“, „strhuje se“, praví, nepopsatelná, déle nepotlačitelná bouře, vyvolaná všemi možnými národohospodáři a přívrženci ústavy a profesory oné „ohavné vědy“, kteří v hodně četném počtu v sále po různu sedí; ozývají se výkřiky, jako: „soukromý podnik“, „práva kapitálu“, „zásada dobrovolnosti“, „zásady britské ústavy“, výkřiky, provázené přizvukujícím hučením celého světa“. Pakliže se dnes v Anglii všeobecně uznává přípustnost státního zakročování, svědčí to jen o velikosti převratu, jaký se od polovice století ve veřejném mínění vytvořil a na němž Carlyle původně měl účastenství.

Avšak Carlyle jde dále. Má-li stát zasahovat do sociálních poměrů, je nutnou změna státního aparátu. Bylo již dříve ukázáno, jak ochromujícím vlivem na veškeru státní činnost působí parlamentární regime. Nelze hledati spásy v parlamentárních reformách, ani v rozšíření hlasovacího práva. Parlament byl dost zhusta podobně „reformován“, aniž byla patrnou jaká značnější změna. Co je nutné, to je něco skutečného, „vládnoucí souverén, který by parlamentu předsedal“. Reforma výkonné moci je nezbytnou. Ale taková reforma sotva vyjde z parlamentu, spíše byla by úkolem krále — kdybychom takové dost nezaplatitelné bytosti sehnati mohli, což právě nyní nejméně můžeme.

Přesvědčení, že parlament nemůže sám ani sociální reformy se ujati, ani politických podmínek za tím účelem vytvářeti, nutí Carlylea spatřovat všechnu spásu v objevení se nějakého silného a geniálního státníka. Druhého Cromwella bylo by nám třeba, často říkával, muže železného smyslu. Pro taková a podobná slova mylně byla Carlyleovi vytýkána záliba k despotismu: ten má v jeho očích tak málo ceny, jako v očích positivistů, s nimiž Carlyle blízce se zde stýká; a vyvrátil jej také bezohledným uznáním demokracie budoucnosti. Takový Bohem poslaný státník nalezl by v Anglii bohaté pole činnosti. Carlyle rozvíjí mu celý program. Především uvedl by ústavu zase do pravé rovnováhy tím, že by opět propůjčil samostatnost exekutivě proti parlamentu.

Vytýká-li Mill požadavek, aby anglický lid nespravoval sám svých kolonií, nýbrž aby jim spíš „dal dobré vládce“, vidí-li v odvislosti koloniální vlády od parlamentu veliké nebezpečí pro kolonie, souhlasí s tím Carlyle úplně. Ale zachází dál než Mill, tvrdě totéž, i pokud jde o domácí stát. Je pro odstranění parla-

mentárního regimu, spočívajícího v tom, že ministři a vůbec vyšší úředníci jeví se být jen jakýmsi výborem té které parlamentární většiny. Koruna, t. j. dle Carlylea tolik jako řídící státník, má opět jmenovat ministry volnou volbou, beze všeho ohlížení se na parlament. „Není to právě podstata celé pravdy, spočívající v slově demokracie, aby nejzpůsobilejší muž byl zvolen, ať již je v té nebo oné hodnosti?“ Jedině touto cestou, jak věří Carlyle, může se Anglii dostati způsobilého a věcně interessovaného úřednictva. Parlament hrál by pak vedle takové správy skutečně užitečnější a významnější úlohu než dnes. Jak vidět, byl Carlyle docela bez porozumění obviněn z absolutistických choutek.

Hlavní činnost očekávaného státníka měla by se však rozpoutat na poli vnitřního zákonodárství a správy. Především odstranil by obilní cla. Neboť v těchto viděl Carlyle — v souhlase s domácími poměry — vysoce nebezpečnou výhodu jedné politicky vlivuplné společenské třídy. V jich odstranění spatřoval hlavní zásluhu sira Roberta Peela. Tím teprve byla dle Carlyleova mínění získána doba k dalším reformám, co zatím trvání obilních cel — jak se obával — bylo by posunulo revoluci v nejbližší blízkost. Nutné je pak v prvé řadě zasahování státu v úpravu pracovního poměru rozšířeným továrním zákonodárstvím. Carlyle nezabíhá do podrobného probírání opatření, jichž je nutno se zde chopiti, neb nepokládá se k tomu povolaným. „Vím a vidím jen, co všichni lidé počínají viděti, totiž že zákonná intervence anebo spíše mnohé zákonné intervence jsou nevyhnutelně nutnými, že tento obor věcí nemůže sám sobě jako bezzákonná anarchie být ponechán.“ Také naléhá na to, aby sem patřící poměry nezůstávaly temnem zahaleny, nýbrž naopak aby všemu světu byly učiněny známými. Pokládá proto instituci továrních inspektorů za velmi užitečnou a doporučuje jejich rozmnožení. Potom se přimlouvá Carlyle za státní dohled na zdravotní poměry pracujících tříd; vždyť prý v starém Římě již aedilové svůj úřad v tomto směru spravovali. Tak na př. bylo by záhodno vydat zákon o minimálních požadavcích, jež nutno činit na obydlí, určená k potřebě lidí. Vynořují se dále přirozeně u Carlylea také ony návrhy, pro něž se v Anglii rozehřívá srdce každého přítele lidu: sady v středu velkého města s prostranstvími k provozování národních her, dále lidové lázně atd.

Carlyle i zde zdržuje se zabíhání do podrobností. Zájem kapitálu nesmí však tu přece být jedině rozhodujícím. Průmysl, který se dovede udržovat jen na útraty zdraví svých dělníků,

není prý právě života schopným a proto nezasluhuje ochrany. Naopak zdravotní i hygienické zřetele vyžadují, aby se vymezila hraniční čára, již by stát prohlásil za minimum životní míry svých příslušníků a která by naproti všemu kolísání poptávky a nabídky zůstávala absolutní.

Velmi zvláštními jsou náhledy Carlyleovy o povinnostech příslušících státu, pokud jde o národní výchovu. Samozřejmě přeje si především zavedení všeobecné školní povinnosti, aby stát i zde donucováním vymáhal minimum vzdělání, jehož má požadovat od svých příslušníků. Zvlášť rozšíření politického volebního práva vyžaduje vzrůstajícího sevšeobecnění alespoň elementární znalosti písma a čtení, která tehda v Anglii naprosto ještě nebyla všeobecnou.

Nemají-li tyto právě vyznačené požadavky nic nadobyčejného, zachází Carlyle dál, stanově z národně-paedagogických důvodů požadavek, který jeho krajanům i dnes ještě mohl by býti příjemným. Carlyle vychází z nutnosti, že vychování musí býti dnes také tělesné, aby činilo člověka nejen intelektuelně, nýbrž i fysicky otužilým proti vzrostlým požadavkům života a to tím víc, jelikož tělesná energie zplozuje zároveň duševní a mravní, naproti čemuž dosavadní vychování s jeho „hláskovým karakterem" učí sice mladého člověka mluvit, nikoli však jednat. Uznává úplně v tomto směru význam nacionálního sportu, jejž Angličané tak vysoko staví, ale žádá více. Poukazuje na Goethovu „paedagogickou provincii" ve Wanderjahren, obsahující přes podivné líčení vysokou moudrost, s důrazem mluví o významu společného a dobře disciplinovaného pohybu pro mravní i tělesnou výchovu, již tím výš sluší v její působnosti ceniti, čím přiměřenější je povaze mladého člověka a tudíž jeho zábavou. „Soudím," praví Carlyle, „že nejsurovější rota mladé pouliční luzy, o svatodušní neděli v milionech rozlévající se Londýnem a hledající zábavu jen v pití a hýření, proměnila by se najednou v něco lidského, kdybychom ji mohli dostati k jakékoli společné a zevně regulované činnosti."

Opouštěje pole utopie, táže se Carlyle, jakou cestou daly by se uskutečnit výhody, jichž lze očekávat od tělesné discipliny pro lidovou výchovu. Jeho odpověď zní: zavedením všeobecné branné povinnosti, takže by pak vychování přirozeně se ukončovalo službou vojenskou.

Konečně žádá Carlyle státní upravení vystěhovalectví. Myslíme, že se nemýlíme, pokládáme-li jej za prvého, jenž žádal

„volný most do Ameriky" — požadavek, který se od té doby stal národním heslem. „Takto," praví Carlyle, „stáli bychom na rovni i s Amerikou, onou přešťastnou zemí, která nepotřebuje žádné vlády, a měli bychom kromě toho ještě tak mnohé pověsti a upomínky na neocenitelné věci, jež Amerika odvrhla. Mohli bychom klidně a rozmyslně počíti „práci organisovat", aniž bychom byli odsouzeni zahynouti, kdybychom za rok a den nebyli hotovi." Neboť každý dělník, jemuž „organisace práce" v domově ještě by dostatečně nebyla pokročila, nalezl by připravený most, takže by nepotřeboval stát se surovým, fysické síle holdujícím Chartistou. Carlyleovi nebylo přelidnění žádným hrůzným strašidlem, naopak známkou síly, proudící národním životem, přebytkem síly, která ovšem, není-li ven odvrácena, může se vnitřně státi škodlivou. Idea svět obepínajícího „Velkobritana", pro nějž London bude „Allsaxonhome", „Allsachsenheimat", jako Mykaly kdysi byly Panionionem, působila na Carlylea stejně jako na patriotickou fantasii většiny Angličanů, ano, dala by se dobrou částí přičítati Carlyleovi, jelikož prvý kladl váhu na národní příslušnost všech anglicky mluvících národů, oněch „dětí lesní skaliny", jak je nazýval.

Nejtěžší však a nejdůležitější zároveň problém ukládá státnímu zasahování pauperism. Nedá se stejně měřit s jinými pohromami, jimiž trpíme; naopak je to bod, v němž všechny chyby našeho sociálního systému vystupují na světlo. Kdyby ti, kdož k vnějšímu a vnitřnímu vedení lidu jsou povoláni, tento skutečně vedli, nebylo by pauperismu. Jelikož pak toho neučinili, naopak, sobectvím ovládáni, jen místo vůdců zaujímají, neplníce jejich funkcí, propadají bídě všichni ti, kdož nejméně schopni jsou sebe samy vésti, oni „zrození otroci, nemohoucí již žádného pána nalézti". Tento úkaz se šíří, čím více zděděná sociální pouta mizejí, až konečně dostavuje se ten výsledek, že individualistický společenský systém sám se soudí a ocitá před alternativou: reforma nebo rozklad. V Irsku přestala lidská společnost málem existovat. „Nedostává-li se zde pomoci a vedení, jest-li že to, co jmenujeme vládou, toliko sem a tam kolísá na vlnách lidové přízně jako mrtvola utopeného osla, který se také konstitutionelně drží na výši vln, pak nahromadí se zjitření lidu a v strašné zvrhlosti oslovu mrtvolu do bahna hlubiny smete."

Jakých opatření má se však stát dle Carlylea chopit proti pauperismu? Pravá pomoc dá se očekávat jen od vnitřní

změny, od nového rozkvětu sociální organisace na místě individualistické isolovanosti.

Nicméně je přece jedno zvláštní pole, na němž by dle Carlylea, předhonivšího i zde veřejné mínění svého lidu, mohl a měl stát samostatně postupovat, totiž pozemková otázka. Viděli jsme dříve, jakým trnem v oku byla mu sportovní zemstva anglických a irských velmožů. Věřil, že budoucnost musí vrátit zemi jejímu přirozenému určení. „Honební saisony," praví, „budou dobré, budou špatné a na konec vůbec jich nebude." Taková přání byla u Carlylea jako u nesčíslných jeho krajanů vyvolána zvlášť pohledem na hladovící proletariát, a státní zasahování zdálo se tím oprávněnějším, jelikož dle všeobecného přesvědčení, opírajícího se o právní dějiny, země a půda nenalézá se tak ve volném vlastnictví jednotlivcově jako movité jmění.

Na takových úvahách buduje Carlyle plán, dle něhož všichni ti, kdož nemohou nijaké práce nalézti, mají býti sloučeni v tak zv. „industrial regiments" a jimi pak vzdělávání oněch ladem ležících pustin prováděno. Všichni práce schopní měli by potom tím z každé další chudinské podpory na dobro býti vyloučeni.

Ještě slovo o Carlyleově postavení k Německu: Carlyle přikládal sjednocení Německa význam, k němuž dovedl přirovnat jen dějinnou událost doby, v kterou spadal den jeho zrození. Tehda francouzská revoluce zatřásla Evropou; dějiny byly od toho času „revoluční periodou". Tu pak nadešla událost, znamenající vítězství positivní moci: „Že šlechetné, trpělivé, zbožné a pevné Německo konečně slilo se v jeden národ a nastoupilo na kontitentu přední panství — — to zdá se mi nejnadějnějším veřejným faktem, udávším se za doby mého života."

Ne že by Carlyle pokládal Německo za vyňaté ze všeobecného vývoje. Také na jeho dvéře bušila tehda sociální otázka, která Anglii již dříve zjevila se na obzoru. Tytéž problémy, tytéž boje stavěly se tu vstříc. Avšak v Německo-Prusku udržely se dosud z dřívějška dějinné mocnosti, které — samy o sobě jistě také pomíjející — zdály se ještě na dlouho býti s to, trvání společnosti vnějškově zabezpečovati. Tím, že Německo nastoupilo „předáctví v Evropě", dána byla dle Carlyleova náhledu Evropě další lhůta několika století k pokusu o rozvoj sociální novostavby ze zárodků, jež v něm klíčily Ten pokus ovšem měl by naději na zdar, pak-li by vývoj mohl se díti volně a bez vší překážky a my byli dosti silni, udržovat jej na pokojných drahách.

Rozhledy politické.

Mladočeský poslanec Staroštík a Selské Listy proti Mladočechům; pro pravdu se lidé nejvíc zlobí; svornost v mladočeském táboře — Reakcionářství národní strany svobodomyslné; censura o sjezdu českých měst; diplomatické vedení strany — Klerikální škola a samospráva; vlastenecká policie a opposiční učitelstvo — Officiosní Národní Listy; láska Badeniho k Čechům v rozporu s centralistickou byrokracií, podobnost s Taaffeovou vládou; spěch poslanců do vládní většiny — Vážnost české delegace; úřední noviny vídeňské, Poláci a klerikálové o české otázce; program českých konservativních velkostatkářů — Vláda a pravice; nové punktace; Aš a Plzeň; rozhodnost klerikální — Resoluce zastupitelstev na ochranu českých menšin; co podniká strana na obranu českého národa; „Obrana národa českého“ cizině kdy vyjde?; schůzka ruského cara a presidenta francouzské republiky na radnici pražské r. 1893; monsieur Ian Vachatý — Socialnědemokratické demonstrace míru. Návštěvy v Petrohradě — Stumm dosazuje universitní profesory — Španělský anarchism — Car ve Varšavě — Nesnáze Anglie.

Orgán mladočeské strany dne 8. září 1897 prudce vyjel si (prozatím jen v té části, která je určena pro všeliké klepy, pro zprávy o vraždách, o sebevraždách atd.) na poslance Staroštíka, že se opovážil kritisovati mladočeskou politiku a srovnávati ji s bývalou politikou staročeskou. Arci porovnání vypadlo pro Mladočechy nelichotivě, je prý dle pana Staroštíka nynější postupování mladočeské mnohem horší nežli co provedli kdy nešikovného a nepěkného Staročeši. Poslanec Staroštík je sice dosud v klubu mladočeském, ale zároveň s poslancem Vychodilem vydává na Moravě „Selské listy“, které jsou již dávno v křížku s vedením strany mladočeské.

Selské listy občas významným tiskem uveřejňují bez poznámky výroky nynějšího vůdce českého národa dra. Herolda, jako na př.: „Nic není směšnějšího pro opposici, než když zaprodá svůj politický princip a když jej opouští ze strachu, aby se jen dodělala úspěchů;“ nebo jiný podobný: „Nemyslete, že bude možno dostati národ český na stanovisko opportunismu, na kterém stojí ostatní strany! . . . .“ „My musíme na tom trvale státi, aby česká otázka definitivně byla rozřešena, jak toho zájem celého národa žádá. Dokud nebude rozřešena, nemá náš národ český žádné příčiny ze svého stanoviska ustoupiti . . . . Každý, kdo bude chtíti českou otázku řešiti, národ český uspokojiti, nesmí začíti při zřízení nějaké střední nebo průmyslové školy, při větší nebo menší míře užívání jazyka v úřadě atd. Kdo chce spravedlivě a konečně otázku českou řešiti, může ji jenom řešiti na základě českého státního práva. Pro nás stojí otázka ta tak a tak ji také musíme klást našemu českému lidu.“ Takové zásady hlásal Herold za souhlasu všech Mladočechů a pokrokářů ještě v r. 1893

a na to stranu nemile upomínají nyní oni pokrokoví poslanci moravští vůči nejnovějším punktacím i vůči „české politice v polském chomoutě“, jak bez obalu toto počínání Selské listy pokřtily.

Protože náhodou onen výrok Staroštíkův, že totiž mladočeská politika je horší nežli staročeská, se pravdě velmi bohužel až tuze velmi blíží, odtud také je vysvětlitelné to rozčilení Národních listů proti němu. Vykazují jej beze všeho z klubu i s jeho stoupenci a zároveň shledávají proti němu kde jaký klep. Při tom však v témž čísle podávají patrný důkaz, že Staroštíkova kritika je naprosto spravedlivá, ba ještě příliš mírná. Jejich vídeňský dopisovatel praví ve svých rozhledech, že dvě hlavní výtky se činí Mladočechům: 1. jakoby se vzdali státního práva, 2. že zradili věc svobody a opustili naprosto bývalé svobodomyslné stanovisko. O těchto výtkách nepraví pak vídeňský dopisovatel, že by byly nepravdivé; naopak přiznává, že Mladočeši nevymohou od Badeniho ani českého státního práva, ani že nebudou hájiti za každou cenu svobodomyslného stanoviska (na př. neodvislost obecné školy od církve katolické, všeobecné právo volební apd.), pouze vysvětluje, že mladočeská strana nemůže nic jinak a nic výhodněji pro národ činiti, než chytati se vší mocí za šosy Badeniho a dožebrávati se pro národ těch drobtů, které kdysi Staročeši nemohli sebrati pro pokřik mladočeský. Proto je nyní Mladočechům pravda hlásaná Staroštíkem a jeho stoupenci tak proti mysli.

Ale jak to tedy vypadá s tou velebenou svorností zástupců českého národa? Kde je opět vedení strany, aby takové nesouzvuky zlahodilo? Kterak prudký opposiční rámus Selských listů hodí se do opportunistické muziky naší delegace na radě říšské? K těmto otazníkům bude těžká odpověď, ale u nás je již taková politická únava a apathie, že se z obecenstva nikdo ani o takové věci nestará.

*

Divné věci se již dějí od Mladočechů. Strana ta kdysi překypující radikalismem a koketující téměř s revolucí velmi rychle se předělala na stranu čistě reakcionářskou. Či je to něco jiného nežli návrat ke starým zlořádům, nežli přímá reakce, když poslanci a ostatní notablové se bojí vůbec jednati na veřejnosti. Sjezd českých měst v Praze rokoval s vyloučením veřejnosti, protože se shromáždění hodnostáři obávali nepříjemné opposice. Na sjezdu tom přímo řeči nepohodlné a nemilé potlačeny. Pan dr. Podlipný, kdysi veliký tribun, nyní veliký pán a všemohoucí vůdce na radnici pražské nepřipustil nikoho ke slovu, nežli kdo se mu a straně líbil a když chtěli někteří poukazovati na jisté nesrovnalosti, odvolal se na shromážděné notábly, aby se vůbec dále nemluvilo a prostě odhlasovala bezvýznamná resoluce.

Tím skončil ten tak toužebně očekávaný a původně již na 18. červenec (— tou dobou prý nemohl býti, jelikož nebyla ještě hotova podobizna dra. Podlipného v řečnické prose) — svolávaný sjezd českých měst. Kdyby ho vůbec nebylo, bylo by tak zajisté se stalo mnohem lépe; neboť sjezdem jsme zřetelně ukázali, že mimo některé

plané řeči nejsme nijaké rozumné práce a organisační činnosti schopni. Ani jediný podnět k upevnění naší národní organisace z tohoto sjezdu měst nevyšel. Veškerá moudrost vrcholila v pouhém znamenitém zjevení či vidění Heroldově, že nacionální Němci u nás i v říši považují „uzavřené území“ v Čechách za nový Šlesvik-Holštýn. K vyposlechnutí toho musilo se sjeti do Prahy tolik notáblů, ačkoli si to mohli před tím tolikráte a tolikráte již přečísti doma v Národních Listech.

Ještě jinou moudrost hlásal o sjezdu tom Herold, že prý všechen zdar naší politiky je závislý na opatrném jednání, aby prý se nešlo se vším na velký buben, aby se zkrátka jednalo diplomaticky. Pokud se trochu tak pamatujeme, bylo to jednou z nejhlavnějších výtek straně staročeské od Mladočechů činěných, že tajemnůstkářstvím balamutí lid. Jakému státnictví všelikému se již nenaučili Mladočeši od Staročechů ?!

*

Horší je, co chtí Mladočeši provésti s obecnou školou a jak si při tom vedou náramně obojetně. Nemohou se přece vůči českému lidu a jeho odporu proti konfessionelní škole prohlásiti za klerikály, ale to jim nikterak nevadí buntovati se s Ebenhochem a s konservativními velkostatkáři českými, kteří zase chtí Rakousku mermomocí naděliti dobrodiní nábožensky mravního vyučování, t. j. školy obecné pod dozorem církve katolické. Aspoň to Mladočechům hrabě Schönborn vytkl beze všeho obalu upřímně na klerikálním sjezdě v Hradci Králové, že nesmějí se tak obojetně chovati, aby žádali spojenecké pomoci od konservativců a klerikálů a při tom stavěli se příkře proti kardinálním jejich zásadám. Je prý to také proti obapolným úmluvám.

Arci poslanci by rádi v té příčině umlčeli nepohodlné jim veřejné mínění a proto jich vytáčky, že se jedná pouze o samosprávu ve školství. Zatím samosprávy bude málo, více však klerikálního nadělení. Když učitelstvo žárlivé na svou školu, dosud dosti chráněnou proti vládychtivosti kněžské, pozvedlo proti tomu varovný hlas, (na sjezdu Kutnohorském), vyhrožuje se mu vlasteneckou policií. Patrně se mu názorně ukazuje, jak bude asi vypadati ta naše velebená samospráva ve školství.

*

Vedení strany dosud se neprobudilo. Poukázali jsme na pěkné souzvuky zaslechnuté z Moravy, slyšíme občas zastaralé různé projevy, mluví se ještě tu i tam i od poslanců opposičně, ale zatím největší český list, který dosud je jediným hlasatelem politiky mladočeské, stal se nejofficiosnějším ze všech vládních officiosů. V úvodních článcích se sice pořáde ještě sype písek čtenářům do očí, než vlastní moudrost žurnálu podávaná vídeňským dopisovatelem zní, není jiné spásy pro národ český nežli hr. Badeni a je vlasteneckou povinností všech Čechů udržeti jeho vládu za každou cenu, i kdyby se nám mělo za to dostati hojného výprasku.

Badeni k nám lne tklivou láskou, chce nám nejlépe pomoci a co na něm by bylo, mohl by český stát býti zřízen třebas hned zejtra, ale

zlí Němci, podporovaní tvrdošíjnou scentralisovanou byrokracií starorakouskou jsou mu v tom zlou překážkou. Jen strpení a všechno se podá. Dal nám krásná jazyková nařízení, v nichž obsažena opravdová vnitřní řeč česká, ale byrokraté a především v čele jich sám ministr justiční Gleispach to zas svými instrukcemi a svým prováděním pokazili. Patrně se tu plní známé proslovení Kaizlovo, že Badenimu „někdo naplil (či vlastně stále ještě plije) do polévky“, kterou pro nás tak uměle a krásně ukuchtil.

Ale zdá se, že podobné řeči jsme už dávno kdysi slyšeli. Nevykládali také kdysi něco podobného Staročeši o chytráku Taaffeovi? Snad by na tom i mohlo býti něco pravdy, že i Taaffe i Badeni měli dobrou vůli učiniti v leččem po právu českému národu, ale na překážku tomu nebyli ani tak zlí byrokraté ani opposiční Němci, jako spíše neschopní poslanci, kteří nemohli se ve své otrocké ochotnosti dočkati dosti brzy vládního chomoutu. Arci tahá se to ve vládních službách daleko pohodlněji a prospěšněji, nežli zakoušeti jako opposice vládního biče, tak bez obalu hlásá se ve sloupcích vládního officiosa vídeňského v Národních Listech.

*

Jak hluboce poklesla vážnost české delegace, to nejlépe okazují jisté vládní a polovládní projevy, na př. články ve vídeňské „Sonn- und Montagszeitung“. Mladočechům ukládá se tam povinnost opraviti jednací řád říšské rady, t. j. umlčeti každou opposici (obstrukci), odhlasovati rakousko-uherské vyrovnání, jak nám je milostivě Uhři nadělí s přičiněním vídeňské vlády, odhlasovati rozpočet a vůbec postarati se, aby státní mašina se nezastavila. Potom za tuto cenu arci se ještě nebude prováděti snad státní české právo, nýbrž uvidí se teprve, co se dá dělati. Patrně by tu český mouřenín vykonal svoji povinnost a další jeho osudy jsou již potom povědomy. Nová případná opposice by pak již byla bičována těmi metlami, které by čeští poslanci sami si upletli. Tak pěkně se mluví se stranou, která do nedávna byla v nejtužší a v nejzásadnější opposici, která však se nemůže dočkati již vládních hrnců!

Že by z nynějšího jednání s vládou mohlo vzniknouti něco velikého pro českou věc, to by si opět mohli čeští voličové vyčísti z „Národních Listů“ z pověstných vídeňských „Rozhledů“. Podobným způsobem jako od vládních listů slyšeti odezvy také z Haliče od spojenců bratří Poláků (na př. Przegląd, Gazeta Narodowa ohrazují se proti tomu, aby se dělalo od vlády něco na výlučný prospěch jednoho národa — rozuměj Čechů) a od klerikálů alpských i domácích (konservativních velkostatkářů). Strana Ebenhochova nechce nic slyšeti o zvláštních separatních jednáních Mladočechů s vládou, — vypovídá okamžitě své spojenství —, ani nemíní se vzdáti svého pevně drženého programmu, sklerikalisované školy. Ba poslední dobou mluvilo se, že o to se již jednota pravice rozbila a dosud podobné pověsti vůbec vyvráceny nebyly.

Konservativní velkostatek český také již promluvil své slovo. Na první místo klade především své zásady konservativní a náboženské a po té teprve míní se zasaditi o národní rovnoprávnost.

Tedy zrovna týž programm, jak jej pod patronancí Brynychovou prohlásil hr. Schönborn na srpnovém klerikálním sjezdu. Komu nyní Mladočeši vyhoví, zda zastanou se ohrožené národní školy či povolí velkomožné šlechtě ve spolku s Němci alpskými a s klerikálními Slovinci? Podle reversu Březnovského a neurvalého okřikování opposičního učitelstva za sjezdu Kutnohorského zdá se býti odpověď nepochybná.

*

Zatím vládě se nikterak nechce ani do jha pravice vůbec, nadtož aby povolila zotročilým a dobrovolně své služby nabízejícím Mladočechům. Nová jednání punktační rozbila se ne, protože bychom my se jim opírali, jako kdysi bylo tomu tak za slavného mladočeského tažení na sněmu českém v r. 1890, 1891 a v následujících dobách ještě, nýbrž od Mladočechů byly punktace ty ochotně přivítány a pouze německá zpupnost, rostoucí následkem našeho pokořování, pochovala tyto punktační choutky vládní.

Vláda dává také dosti nepochybné známky zevnější, jakou asi máme přízeň nahoře. Soudnému pozorovateli neujde nikterak, jak se zachovaly úřady současně vůči nepokojům v Aši a v Plzni. Nechceme vůbec schvalovati ani surové výbuchy národnostních vášní, ať se objeví kdekoli, ani násilné prostředky vůči nim užité, které sotva věc napraví, ale když se kde snad objevila nutnost proti nim zakročiti, mělo se to díti všude stejným způsobem, tím méně by si však vládní strana zasluhovala nějaké ponižující příkoří.

Jestliže naše žurnály líčily věci ty pouze jen z malé části dle pravdy, nelze pochopiti, proč vlastně nejsme my v největší opposici proti vládě!

Vyjednávání pravice a vlády po zmařených punktacích nevedlo dosud k nijakému dohodnutí, spíše se zdá, jakoby se objevily jakési trhliny mezi umělou většinou autonomisticko-klerikální. Aspoň z klerikálních listů vyznívá veliká porce nevůle proti straně mladočeské, ale nesmíme toto durdění bráti příliš tragicky, když si připomeneme, které oběti všechny dovedla mladočeská strana již přinésti svým nynějším idealům, totiž seděti ve vládní většině. Účel arci může někdy posvěcovati prostředky!

*

Zatím ode všech těchto smutných zjevů hledí se odvrátiti pozornost veřejnosti naší jinam. Neblahé poměry na severu Čech v uzavřeném území dávají k tomu dosti příležitosti. Svolávají se obecní a okresní zastupitelstva a odhlasují se v nich mnohomluvné, při tom stejnomluvné přece resoluce proti německým brutalnostem, nedůstojným kulturního národa. Je to laciný způsob jak osvědčeného vlastenectví tak i úmorného boje a práce za národní existenci naši. Těmito papírovými zbraněmi vybojujeme si patrně svou národní neodvislost, zámožnost a sympathie ciziny!

Co dělá jiného politické vedení naše v těchto směrech?

Nic, holé nic, národohospodářské povznesení národa ponechává se naprosto soukromé činnosti každého, leda že se blahosklonně dovolí zří-

diti k tomu cíli nějaký spolek, který se pak ponechá svému osudu, totiž všeobecné netečnosti! Pro jiné politické vzdělání je patrně dosti těch frasí, a neupřímností, kterých namluví do syta páni vůdci a zástupci národa.

Pro poučení ciziny? Pardon, pro poučení máme tu již dvě usnesení strany svobodomyslné jedno z r. 1896 a druhé z roku letošního, aby se vypracovalo memorandum v cizích jazycích, v kterém by se vylíčila pravda o našich národních bojích. Patrně dle doslechu tuto „Obranu národa českého" dalo vedení strany vypracovati panu professoru Martinu Hattalovi, a tím se také vysvětluje, že hned tato obrana nevyšla tiskem. Pan professor M. Hattala s ochotou prý se uvázal v toto namahavé dílo, jelikož navzájem zase pp. Březnovský a dr. Podlipný vzali si na starost hájiti pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského.

Pan dr. Podlipný kromě toho jinak získá nám přízeň a účinnou pomoc ciziny. Vykládá se, že ruský car Mikuláš II. a president Faure dají si příští dostaveníčko na pražské radnici, aby si tu pod protektorátem starosty „Velké Prahy" — do té doby bude již „Velká Praha" sjednocena — mohli „potřásti pravice".

Bohužel že tuto akci diplomatickou trochu nepoliticky křižuje a ohrožuje nějaký „monsieur Ian Vachatý", který také neopominul své blahopřání udati drze v Petrohradě o památných dnech letošní srpnové schůzky samovládce veškerých Rusů s prvním úředníkem francouzské republiky.

Národe český jdeš slavné budoucnosti vstříc, vždyť letos i náš hrabě Goluchowski jednal zahraničním ministrem francouzským panem Hannoteaux-em o české otázce, jak zcela určitě tvrdí pařížský dopisovatel „Xyz" Národních listů v čísle zc dne 9. září 1897. Snad tam hr. Goluchovski vyjednával již o známé schůzce cara Mikuláše II. s Faurem na pražské radnici r. 1898!

*

Současně se sjezdem měst uspořádali socialisté „slavnost míru" v Praze veřejným průvodem". Není proč se rozehřáti ani pro tuto demonstraci, jelikož to jest pouhá jen okázalost bez hlubších důvodů. Takovým demonstrováním se neodklidí, aspoň pro nejbližší budoucnost, hrozivý spor českoněmecký a jestliže sociální demokraté jsou přesvědčeni, že vítězstvím jich snah přestanou již také národnostní spory, patrně nemohou věřiti, že se tak stane snad již zítra, aby se mohla již pořádati slavnost míru. Pouhé liché demonstrace však k tomu vítězstvi nejméně přičiní!

Mladočeská strana však zakouší tím zasloužené ovoce své pochybné politiky. Slavnost ta namířena byla nepochybně a výslovně proti politice mladočeské a tím se také značně seslabil demonstrační význam sjezdu českých měst. Ukazuje se stále zřetelněji, jaká to byla hrozná chyba mladočeského vedení — pro stranu samu —, že nedovedli se před volbami dohodnouti se socialními demokraty, co by se jim bylo mohlo velmi lehce a s nejmenšími obtížemi podařiti. Arci mnohý mladočeský frasista byl by nemohl se pak domoci mandatu poslaneckého! — *S.*

*

Rok co rok pravidelně v letních měsících se opakující schůzky panovníků dosti již sevšedněly, avšak letošní návštěvy u carského dvora v Petrohradě přece vzbudily pozornost. Císař Vilém a president Faure se tu krátce po sobě vystřídali. Oba přijati byli se stejnou zdvořilostí, oba kladli důraz na svou mírumilovnost, oba prosili o carovu přízeň. Neschází, než aby na přes rok setkali se v Petrohradě oba zároveň a padli si do náruče. Diplomacie větří za tím ostatně politiku císaře Viléma, jenž závidí Anglii světové její panství, pracuje k jejímu osamotnění a ke koalici všech států kontinentních. Proto také dokonce nevzdal se svých plánů námořnických, k jichž provedení povolal admirála Tirpitze. Vliv krále Stumma v Prusku roste a jeho boj proti kathedrovému socialismu není bez úspěchu. Nasvědčuje tomu aspoň povolání známého marxožroutského profesora Wolfa z Curychu na pruskou universitu do Greifswaldu. Naproti tomu významné jest nové sociálně politické sdružení, v jehož čele jest bývalý ministr Berlepsch a jež převezme berlínskou „Sociale Praxis" za svůj organ.

Ve Španělsku anarchistická kule učinila konec životu předsedy ministerstva Canovase. Nikde utopický anarchism tak nebují jako o národů románských, sociální hnutí vybíhá zde na podkladě krajního liberalismu v revoluční anarchism. Vrah oběšen a Canovas s okázalou slávou pochován Na oběti Kuby nikdo při tom nevzpomněl.

Car Mikuláš za příčinou manévrů konaných na polské půdě navštívil Varšavu. Původní zákaz, aby obecenstvo při příjezdu carově neobjevovalo se v oknech, sice odvolán, avšak polské nápisy na slavobranách nepřipuštěny.

Protianglické povstání v Indii neutuchá a na hranicích činí Angličanům nové starosti nepokojný soused emir afganský. Vykořisťovací anglická politika počíná se mstíti. *H.*

V Praze, dne 9. září 1897.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Veřejný zájem o hospodářské otázky utracen; vyrovnání rakousko-uherské zastaveno na prospěch a k radosti Uhrům — Úprava měny rakousko-uherské nemůže býti skoncována pro politické sváry; příznivá situace naší banky cedulové — Klesání ceny stříbra; nemožné utopie bimetallistů; nebezpečí neoprávněného ražení kurrantních mincí stříbrných; zvýšené těžení zlata; osudy dolů příbramských — Obstrukce a zemská autonomie; finance zemské; úprava platů pro úředníky a vojenské důstojníky — Výsledky vozby po dráze severozápadní a dráze státní společnosti; v hoda odmítnutého sestátňování; přetěžování železničních zřízenců a neštěstí na dráhách — Výpůjčky obce pražské u Zemské banky; pražské zastupitelstvo věří na brzké klesnutí míry úrokové — Uherská renta investiční.

U nás politika pohltila veškerý ostatní zájem veřejný. Dnes o nic jiného nejde, nežli zdali obstrukce německá zvítězí, či zdali ovládnou strany pravice; zdali zůstanou v platnosti jazyková nařízení, či zdali budou odvolána; zdali se rozšíří autonomie království a zemí či říšské radě zůstane dosavadní její právomoc zákonodárná. Také v drobnějších rozměrech a otázkách všude pěstuje se jen a jen politika. Pro každý zakázaný politický tábor, pro lecjakou pračku v některé hostinské místnosti rozčiluje se hned celý národ. Politická a národnostní citlivost je stupňována do povážlivé nervosity a podle líčení novinářů by každý mysliti musil, že krutá národnostní válka zahlazovací vypuknouti již musí hned zítra.

Jiných otázek velmi nalehavých, neodbytných jakoby ani nebylo. Rokem 1897 dojde rakousko-uherské vyrovnání a o nové není naprosto postaráno, ba ani o provisorním vyrovnání se již nemluví, jakobychom neměli s Uhry vůbec nic společného, jakobychom neměli s nimi co rovnati a smlouvati. Uhrům to arci může býti lhostejno, ti jsou „beati possidentes“, mají od nás vše, čeho potřebují, my za ně platíme společnou armádu, my jim poskytujeme tolik, že více ani chtíti by se neopovážili. Novým vyrovnáním by Uhři jen mohli ztratit, musili by se uvoliti k většímu podílu na náklady celé monarchii společné, i proto nedivíme se, že je to nikterak nerozčiluje, když my pro domácí zmatky nemáme naprosto ani času ani vůle pomýšleti na své hospodářské prospěchy a na spravedlivé rozdělení říšských břemen.

*

Podobně není slechu o další a konečné nápravě měny. Přinesli jsme k tomu cíli oběti těžké, naše polovice říše uzavřela výpůjčku 150 mil. zl. ve zlatě během r. 1892 a 1893, vzala z oběhu na svůj náklad 30 millionů salinek, věnovala k opatření zlata kromě toho značnou část svých rozpočtových přebytků, ale celé dílo uvázlo přece na poloviční cestě, proto že tu musí býti napřed dohodnutí s Uhry a toho pro vášnivý politický zápas stran nelze docíliti. Takovým způsobem zbytečně tratíme mnoho millionů na úrocích ročně, protože lid se dal rozeštvati namnoze pro malichernosti okamžité a nedbá toho, co ho to stojí na ztrátách hmotných.

Prozatím stav peněžního trhu, našeho obchodu a úvěru i všech příprav je k nápravě měny tak neobyčejně přízniv, že by stačilo jen prohlásiti směnitelnost bankovek za kovové peníze a vzetí státovek z oběhu, — k čemu potřebné zlato leží již neužitečně ve státních pokladnách — abychom měli naprosto tak spořádané měnné poměry jako v Německu a v západní Evropě.

Banka rakousko-uherská nahromadila si zlata (jednak od vlád směnou za bankovky a stříbrné zlatníky, jednak koupěmi na trhu) již na 414 mill. zlatých (podle výkazu ze dne 31. srpna t. r. včetně se směnkami řaděnými do reservního fondu) a za zbývající státovky dostane ješlě 112 mill. zlatých a 30 mill. zl. od rakouské vlády na splátku své půjčky někdejší (v 80 mill. zlatých), takže by mohla vládnouti kovovým pokladem zlata přes 550 mill. zlatých. Kromě toho by jí zbylo ještě 95 mill. zl. stříbrných zlatníků.

Tento kovový poklad byl by pro naše poměry více nežli dostatečný; neboť z daleka ani tolik nemá německá říšská (dne 14. t. r. měla sotva kovu za 877 mill. ř. m. — to v našich penězích je asi 516 mill. zl, — Již nynější poklad na rakousko-uherské banky je větší, obnášíť se stříbrem asi 540 mill. zlatých.)

Arci nutno přiznati, že prozatím již jednotlivé prospěchy z ustálené měny tu jsou, třeba nemáme jšetě úplné pořádné měny kovové. Tak již hned z počátku r. 1896 zmizelo agio na zlaté mince měny korunové, ba papírové peníze nabyly i o něco vyšší ceny, takže se pořáde koncem roku 1896 a dosud v r. 1897 vyplatilo zlato importovati. Banka od konce r. 1896 skoupila tím způsobem na volném trhu přes 70 mill. zl. zlata a zlatých mincí. — Také úroková míra nabyla při tom neobyčejné pevnosti, neměnila banka rakousko-uherská svou sazbu již od 14. února 1896, tedy přes půldruhého roku.

*

Neobyčejným zjevem na trhu peněžním je nápadné poklesnutí ceny stříbra. Ještě r. 1890 byla koncem srpna cena stříbra v Londýně za 1 ounci (jakosti $^{222}/_{240}$) = 31·1 *g* 54$^1/_2$ pence, kdežto nyní zrovna po 7 letech od té doby (1. září 1897) poklesla cena téhož množství stříbra na 23$^1/_2$ pence. Poklesnutí to činí tedy téměř 57%; nebo ještě lépe se to znázorní, když řekneme, že cena stříbra r. 1890 byla o 132% vyšší nežli je nyní.

To arci pošinulo naprosto bývalým základem (z r. 1867) bimetallistických měn, dle kterého 1 *kg* zlata = 15$^1/_2$ *kg* stříbra. Nyní je 1. září 1897 1 *kg* zlata = 40·1 *kg* stříbra. Stříbrný pětifrank má v sobě hodnoty stříbra pouze za *1·93 frs.*, a americký stříbrný dollar má sotva hodnoty stříbra za 0·4 dollaru, náš stříbrný zlatník obsahuje stříbra asi za 45 kr. atd.

Z toho je viděti však, jak znamenitě by se vyplatilo padělati kurantní stříbrné peníze (pětifranky, stříbrné dollary, stříbrné zlatníky atd.) t. j. raziti je zrovna jako státní mincovny v téže váze a jakosti, takže by je od pravých (mincovnami státními ražených) nikdo naprosto rozeznati nemohl. Proč státníci v těch zemích, kde je dosud stříbrný kurant,

o tomto nebezpečí zcela dobře možném neuvažují? Jak by oni sami dovedli rozeznati mince ražené mincovnami od těch, které by si zhotovil úplně stejně kterýkoli routinovaný technický odborník?

Klesání ceny stříbra nedá se již nyní naprosto vysvětliti — stoupáním ceny zlata. Nyní stále se dobývá ročně zlata aspoň dvojnásobné množství nežli v letech osmdesátých, tedy patrně musila také cena zlata něco spíše poklesnouti nežli vystoupiti. Jeví se to jasně také v tom, že veškeré životní potřeby jsou nápadně dražší nežli byly před patnácti lety (mimo obilí, kterého je nyní nepoměrně větší množství pěstováno).

U nás klesání ceny stříbra znamená arci také značnou újmu pro státní doly, zejména příbramské. Produkce stříbra v dolech těch obnášela v r. 1890 na 34.000 *kg* a měla tehdy cenu téměř 3 mill. zl., kdežto nyní se těží necelých 39.000 *kg*, které však by měly ceny sotva 1·6 mill. zlatých. Proto státní dolování na stříbro v Příbrami je spojeno přímo s obrovskými ztrátami a udržuje se jen, protože kromě toho se tam těží olovo a jiné kovy, hlavně však z důvodu, aby četné hornické dělnictvo a úřednictvo nebylo pojednou zbaveno svého živobytí. Rozumí se, že jinde dolování na stříbro, jako v Kutné Hoře a v okolí bude nutno načisto zastavit.

*

Pravice říšské rady namáhá se rozšířiti obor působnosti zemských sněmů a pro mnohé neodkladné hospodářské úkoly zemským parlamentům svěřené by to bylo jistě žádoucí. Ale jak se toho dá docíliti, když nezbývá času ani na nejnutnější záležitosti celé monarchii společné, ani na nutné věci společné královstvím a zemím v Cislajtanii. Tak theoreticky sice se bude hlásati pořáde heslo autonomie a samosprávy království a zemí, prakticky však bude se práce veškerá omezovati jen na potírání draka obstrukčního v ústředním parlamentě vídeňském. V tom do dohledné doby sotva jaký nastane pokrok.

Sněmům zemským však času nezbytně je potřebí, již jen k upravení zbědovaných a zkrachovaných financí zemských, k nalezení nových zdrojů důchodů, po případě vymožení důchodů těch od státní pokladny. Ale v tom si dosud byly všecky vlády rakouské důsledny, konfiskovati všechny důchody pro stát a zemím neponechati nežli sbírati tam ještě, kde stát již silně zasáhl do kapes poplatníků. Sotva to asi bude lepší za vlády Badeniho, která je žárliva na to, aby zděděné přebytky státního hospodářství se za jejího řízení nikterak neztenčily.

Z této úzkostlivosti o přebytky plyne také velmi špatná naděje na zlepšení postavení úřednictva. Vláda se k tomu nedá pohnouti, pokud nebude míti od říšské rady povoleno nových daní aspoň čtyřikráte tolik, nežli co bude státi úprava těch platů. A toho zvýšení daní nebude lze opět v říšské radě za nynějších poměrů docíliti a proto úředníci musejí prozatím se zase uskrovniti a dále trpělivě čekati. Arci na vojsko se již ta trpělivost nevztahuje, pro důstojníky se někde již potřebné peníze na zvýšení gáže každým způsobem co nejdříve najdou!

*

Stále zřejměji se ukazuje, jak bylo dobře odmítnouti úmluvy o sestátnění dráhy severozápadní, jakožto naprosto nevýhodné a stát velmi těžce poškozující. Výsledky dopravy byly za rok 1896 mnohem nepříznivější nežli r. 1895 a nyní za prvých osm měsíců r. 1897 měla garantovaná trať úbytek příjmů 387.000 zl., negarantovaná 137.000 zl. a pardubická (jihoseveroněmecká) 116.000 zl. — Také dráha státní společnosti měla značný schodek proti loňsku. Nebe mělo rakouské poplatníky rádo, když pouhou náhodou zmařeny byly dalekosáhlé a ukvapené sestátňovací plány hrab. Wurmbranda. Ale také je z toho jasně viděti, čí zájmy na př. hájila „Politik“, když tak zuřivě zasazovala se, aby stát nadělil akcionářům dráhy severozápadní bohatých presentů. —

*

Ministr železniční vydal výnos o posledních hromadných nehodách na státních drahách. Praví, že neštěstí ta sice mnohdy zaviněna byla neodvratnými náhodami a živelními pohromami, že však také přiznati nutno jakousi vinu špatné dbalosti zřízenců železničních i že co nejpřísněji v té příčině dbáti bude, aby se podobné přehmaty nevyskytovaly. Že by však také ústřední železniční správa měla jakýsi podíl na vině, toho nepřiznal. Vina však tu jistě je i v nejvyšším řízení! Řednictvo a služebnictvo drah je tak neobyčejně fysicky přetíženo, a sice výkony nanejvýš rozčilujícími, že lze chyby mnohé patrně nade vši pochybu omluviti naprostou únavou a vyčerpáním sil. V tom směru však náprava neslíbena.

*

Obec pražská dostala od Zemské banky království Českého pro poslední výpůjčku svou dvě nabídky. Podle prvé mohla dostati půjčku 3½%ní v 50 letech splatnou v kursu 92.45 zl. (za 100 zl. upsaného dluhu); druhá nabídka zněla na půjčku 4%ní v kursu 99 zl.

Nehledíme-li k režijnímu příspěvku, který bude asi stejný pro obě dvě nabídky, jeví se procento, na které by si obec vypůjčila takto: Pro půjčku 4%ní je zúrokování asi 4·05%, kdežto pro půjčku 3½%ní je zúrokování 3·95%, i když se béře zřetel na amortisování půjčky v plném obnosu nominálním. Je tedy půjčka 3½%ní rozhodně výhodnější o 0·1% ročně, či jeví se úspora na sumě úroků asi 2½%. Za to arci se půjčka 3½%ní nedá konvertovati, leč až by úroková míra klesla značně pod 3½%. Jestliže tedy úroková míra potrvá delší dobu na nynější výši a bude-li jen zcela pozvolna klesati, bylo by rozhodně lépe vypůjčiti na 3½%ní nabídku; jinak by arci byla výhodnější nabídka 4%ní, kdyby se bylo nadíti brzkého klesnutí míry úrokové na př. na 3½%. Městské zastupitelstvo rozhodlo se pro půjčku 4%ní, věří tedy snad na brzké klesání míry úrokové.

*

Půjčky 3½%ní jsou nyní moderní. Uherský stát vydává právě nyní investiční rentu 3½%ní úplně obdobnou s investiční rentou rakouskou. Uhrům podařilo se rentu onu prodati za kurs 91·50 zl., tedy jen o 50 kr. levněji nežli našemu ministru financí. *P. L.*

V Praze, 10. září 1897.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Vysoké ceny obilní, poplatnost Evropy Americe a zdražení obživy obyvatelstva — Ohrožení cukrovarství šířením saccharinu — Sjezd obchodnictva severočeského v Hradci Králové — Maximální pracovní doba a nedělní klid v obchodech — Organisace úvěru a nákupu obchodnického záložnami a družstvy velkonákupními — Vady obchodnictva při nákupu a odbytu — Zánik jediné české kanceláře reklamační — Požadavek šesté obchodní komory v Čechách — Nepřiměřenost dosavadního rozdělení komor obchodních — Železniční katastrofy a jich příčiny — Výstavy v Brusselu, Stockholmě a Lipsku, konkurence výstav — Vláda němčiny u nás a jinde — Světová výstava v Paříži 1900 a české účastenství — zlaté doly v britské Kolumbii a opětný pád stříbra.

Ceny obilí udržují se na nebývalé výši. Za 100 kg transito česká pšenice jakosti 76—80 kg znamenala počátkem t. m. v Praze zl. 11·75 až 12·80, uherská jakosti 79—80 kg zl. 13·60; cena podzimní pšenice v Budapešti byla přechodně větší než ve Vídni, pro konkurenci uherského obilí u nás zjev to zajímavý. Poněvadž žně v celé skoro Evropě (kromě Španěl) zůstaly letos značně za úrodou loňskou, zaplatí Evropa letos jedině Severní Americe za pšenici, k naší obživě nám se nedostávající, obnos 500 mil. zlatých; za dalších 250 milionů zlatých dodá nám pšenici Australie, Argentina atd.

Samo Rakousko-Uhersko, které jiná léta dosud bylo státem obilí — ač ve vždy skrovnějším rozsahu — exportujícím, musí letos koupiti obilí nejméně 12 milionů metr. ctů. Stoupnutí cen obilních pozvedlo ovšem hodnotu letošní úrody naší na obnos asi 330 milionů zlatých, asi o 130 mil. zlatých více, než byla hodnota lepší úrody loňské, ale za to zdražila se obživa veškerého obyvatelstva na pevný plat nebo mzdu odkázaného a uvedena v pochybnost sotva dosažená aktivnost naší bilance tržební. —

Rolnictví a cukrovarnictví našemu povstává nebezpečný nepřítel v saccharinu, chemickém to výrobku z kamenouhelného dehtu, 500kráte sladším než cukr a pětkráte lacinějším. Co platny lékařské analysy, že saccharin snižuje výživnost veškerých potravin, že seslabuje ústrojí zažívací a že trvalým užíváním jest s to, způsobiti organismu lidskému nezhojitelné choroby — láce jeho ve spojení s vydatnou reklamou, o jakou se mu starají továrníci němečtí, zjednává mu jako „cukru chudiny“ přístup do krajů bídy a rozmnožuje dovoz jeho z Německa do Rakouska, zvláště do Čech východních a severovýchodních tak, že konkurence jeho cukrovarství našemu již stává se citelnou.

A též fiskus jest ohrožen ve svých důchodech: loňským dovozem 1600 kg saccharinu k nám vytlačeno bylo ze spotřeby 800.000 kg = 8000 m.ctů. cukru, čímž připravena byla státní pokladna o víc než 80.000 zl. daně spotřební, nehledíc ani ke značným kvantům saccharinu, jež dopra-

veny byly podloudnictvím. Jaký div, že valná hromada cukrovarníků středních Čech 8. t. m. žádala na vládě provádění přísné státní kontroly nad veškerými sladidly jako saccharinem, natronovou solí a pod., zdanění saccharinu poměrně k sladicí jeho mohutnosti a k dani cukerní a vydávání saccharinu jedině na základě lékařských receptů a lékárnami. —

Obchodnictvo severovýchodních Čech konalo dne 29. m. m. valný sjezd v budově nové vyšší obchodní školy v Hradci Králové za přítomnosti poslanců, zástupců samosprávných sborů a asi 350 příslušníků českého kupectva. Jednalo se o zavedení průkazu způsobilosti a zrušení podomního obchodu, o nedělním klidu, maximální době pracovní a výpovědi, o vymanění kupectva ze smíšených společenstev a zřízení odborných gremií kupeckých, o zařizování gremiálních záložen a družstev velkonákupních, o pozemštění školství obchodního a konečně o utvoření nové obchodní komory pro okresy východočeské. Sjezd v leckterém ohledu jest významný.

Na rozdíl od nedávného sjezdu mlynářského ve Vídni, kde žádost mlynářského pomocnictva z král. Českého po všeobecném zachovávání zákonného klidu nedělního byla k návrhu Jandovu odkázána — ke sjezdu příštímu, na sjezdu královéhradeckém řeči i usnesení celkem pohybovaly se směrem pomocnictvu příznivějším. A vzhledem k poměrům obchodního pomocnictva je to jen spravedlivo: Obchodních učňů užívá se mnohdy jako nádenníků k tahání vozíků, leckdy celé 3—4 roky nevezmou mimo školu pokračovací — chodí-li do ní — do ruky péra nebo knihy, neznají odpočinku ani oddechu. Nelépe jest s pomocníky a představa kupeckého mládence, stojícího s červeným od mrazu obličejem a s popukanýma, naběhlýma rukama v nevytápěném krámě od šesté hodiny ranní do deváté či desáté hodiny večerní po celý rok s jedinou výjimkou božích hodů a nyní též nedělí, jest každému z venkova rozenému právě tak nezapomenutelnou, jako projížďky na saních, obžinky a jiné attributy života venkovského.

Ovšem sjezd v sociálním směru nešel příliš daleko; přijat návrh na 12hodinnou dobu pracovní a sice od 7—12 a od 1—8 hodin, a v neděli od 7—12 hod. dopoledne — ale i to jest pokrokem.

Právem bylo však řečeno, že právě nepatrný čas, pomocnictvu k odpočinku zůstavený, jest příčinou, že tohoto času neužívá se vesměs způsobem ušlechtilejším; bude-li dorost obchodní míti více času volného, bude ho také užívati účelněji a důstojněji.

Důležity jsou i hlasy po zakládání gremialních záložen a družstev velkonákupních. Jest to sic jen část, ale aspoň již část velikého souboru příčin, proč náš obchodník dosud podlehá obchodníku německému, židovskému. Míníme malou péči při nakupování. Nemalé části obchodníků našich ani nepřipadne ohlédnouti se sám osobně po přímých lepších pramenech nákupních, po nejlevnějším způsobu dopravy atd. Za drahou nákoupi odškodňuje se opět drahým prodejem, horší jakostí, menším množstvím zboží. Tisíce venkovských obchodníků se značným ročním obratem doplňuje své zásoby ne ze skladů přímého importéra, výrobce nebo velkoobchodníka, nýbrž od středního obchodníka v městě krajském nebo okresním, tedy z třetí a čtvrté ruky. Příliš mnoho spoléhá se na

agenty a cestující a lituje peněz k osobní návštěvě a výběru zboží u firmy, agenta vysílající. Za dopravu zboží po dráze platí se bez odmluvy a bez kontroly vše, co dráha předpisuje. Když se v Praze samostatně zařídil znalec tarifnictví železničního k revidování nákladních listů, nenašlo se pro něho dosti práce u českého obchodnictva, ač Němci mají podobných revisních a reklamačních kanceláří několik a ač v podobě přeplatků dovozného unikají našemu obchodnictvu zbytečně i neoprávněně do roka statisíce zlatých do kapes cizozemských akcionářů našich drah železných. Organisace nákupu a úvěru obchodnického, o níž na sjezdě bylo jednáno, snad i zde zahájí nápravu.

Ovšem pak zbude ještě mnoho doháněti co do úpravy zboží, výkladních skříní a krámů, co do skutečně obchodnického chování k obecenstvu, co do správného vedení účtů, obezřelé kalkulace, užívání úspor ke zvelebování podniku místo k předčasným výdajům konsumpčním.

Usneseno bylo dále žádati na obchodní komoře liberecké se vším důrazem šetření rovnoprávnosti a kdyby tak učiniti se zdráhala, naléhati na zřízení komory nové. Tužba tato není nová! Utvoření šesté obchodní a živnostenské komory pro Čechy východní bylo obsaženo již v českoněmeckých punktacích z r. 1890, bylo též na jaře vzhledem k novým loňským volbám do komor a vzhledem k nutné reformě volebních řádů komorních následkem zavedení nových daní přímých podrobněji rozebráno v „Obzoru národohospodářském" a mělo býti konečně předmětem jednání i při druhých punktacích, nedávno zmařených. Nesprávně byla však na sjezdu formulována otázka tato jako zřízení nové obchodní komory z českých okresů komory liberecké. Nová komora musila by zabrati též východočeské okresy komory Pražské (Lanškroun, Litomyšl, Poličku, Vys. Mýto atd.), které by se dostalo náhrady z obvodu komory chebské (jediný český okres lounský) a liberecké (Roudnice, Ml. Boleslav, Mnichovo Hradiště a j.).

Jisto jest. že dosavadní rozdělení obchodních a živnostenských komor v Čechách je nepřiměřené, nevyhovujíc ani změněným poměrům komunikačním, ani nynějšímu, více drobnému, detailnímu, tvořivému působení komory, ani poměrům národnostním. Ovšem by se vyloučením českých okresů komora liberecká „v ohledu národnostním úplně isolovala", ale — jak dnes věci se mají — jest v obvodu komory liberecké přes 800.000 a v obvodu komory chebské přes 50.000 obyvatelů české národnosti pohlceno německou majoritou tak, že nemají ani jediného zástupce v obou komorách, že veškeré úřadování komor těchto jest německé a že českým interesentům nedostane se na české dotazy ani odpovědi. —

V posledních měsících opakovaly se železniční nehody a katastrofy zvláště v Německu a u nás způsobem přímo postrach vzbuzujícím, způsobovány byvše nejenom nehodami živelními, nýbrž i nešetřením předpisů o službě železniční úředníky a zřízenci železničními. A soud, před nějž byli zřízenci tito pohnáni, osvobodil je několikráte, jelikož zavinění stalo se v 19. nebo 23. hodině nepřetržité služby, kdy únava jejich byla přirozenou, nezbytnou a zavinění tudíž omluvitelným. A nejenom přílišné nároky, činěné na bdělost, pozornost a duchapřítomnost zřízenců, ne právě skvěle placených, i nedostatečná zařízení nádraží, výhybek a vlaků způ-

sobila četné nehody a tak v zájmu bezpečnosti dopravy potřebí jest zlepšení všeobecného, intensivností její vyžadovaného. Správa státních železnic, na nichž právě nejvíc nehod se událo, právě zahájila kroky k tomu potřebné. —

Letošní rok přinesl dvě větší výstavy: nordickou v Stockholmě a „světovou“ v Brusselu, a pak průmyslovou výstavu sasko-durynskou v Lipsku. Souditi o průmyslu dle výstav, bylo by pochybeno; každá země snaží se ukázati, co má nejlepšího, byť to bylo i jen jaksi v jediném exempláři, a dle výstavy prohlásil by obyčejný návštěvník každou dotyčnou zemi za nejprůmyslovější na světě. Stručně by lze bylo charakterisovati výstavu v Brusselu jako výstavu uměleckého průmyslu a zábav, výstavu stockholmskou za exposici průmyslu kovového a sklářského, dolování a rybolovu, výstavu lipskou za exposici exportního průmyslu továrního, zejména strojnického. Na všechněch výstavách z Čech bylo hojně návštěvníků; ve Švédsku bylo pro české návštěvníky největším — prý — překvapením, jak málo je — několik hodin rychlíku za Berlínem — rozšířena znalost němčiny, i na poště, na železnici, v úřadech, hotelích atd., o lidu ani nemluvě. —

Ministr obchodu jako předseda rakouské ústřední komise pro světovou výstavu v Paříži 1900 dává právě rozesílati vzletné prospekty, jimiž vybízejí se naše kruhy zemědělské, průmyslové a umělecké, aby této mezinárodní soutěže v oboru výroby a umění se súčastnily. „Francie předsevzala si, ve svém hlavním městě ze všech vymožeností kultury doby přítomné vytvořiti obraz plný života, mizící epoše zasvětiti památník a době budoucí položiti kámen základní. Že vznešeného cíle toho bude dosaženo, to zaručují čtyři skvělé výstavy, jež dosud na Seině, na půdě to co do způsobilosti pro světové výstavy klassické, obdiv vrstevníků vzbuzovaly. Však apotheosa století, k níž se všichni národové připravují, zastíniti má a zastíní také vše podobné, co minulá doba poskytla, netoliko leskem a nádherou, nýbrž i vážností účelů, věcností úpravy.“

Z těchto slov mluví více, než konvenční byrokratické uznání důležitosti výstavního podniku na Sekvaně a našeho při něm účastenství — mluví z nich i snaha zalichotiti Paříži a Francii a při citlivosti Francouzů pro podobné pochlebnůstky oficielní vyhláška o výstavě stává se dokumentem politickým.

Rakousko z důvodů representativních i národohospodářských přijalo pozvání k oficielnímu účastenství na výstavě a naši umělci, malí i velcí výrobci v oboru zemědělství a průmyslu vyzývají se nyní k napjetí všech sil, abychom při mezinárodní této přehlídce čestně obstáli.

Výstava pařížská nebude uspořádána na základě territoriálním, nýbrž dle věcných skupin, jichž bude 18: výchova a vyučování, díla umělecká, pomůcky a methody ve službě literatury, věd a umění, strojnictví, elektrotechnika, prostředky dopravní, orba, zahradnictví, lesnictví, honba, rybolov, potraviny, hornictví a hutnictví, výzdoba a zařízení bytů, textilnictví, chemický a j. průmysl, sociální ekonomie, zdravotnictví, veřejné poskytování pomoci, kolonisace, pozemní vojsko a loďstvo.

V každé skupině znázorní retrospektivní oddělení pokroky, jichž v jednotlivých odvětvích výrobních od roku 1800 bylo dosaženo. Místo výstavní i hybná síla budou poskytnuty vystavovatelům bezplatně. Vstupné

určeno na 1 frank. Generálním komisařem výstavním, s nímž jedině francouzská správa výstavní jedná ve všech otázkách rakouského účastenství na výstavě se týkajících, je býv. posl. Exner, známý ze svého referátu o živnostenské novele návrhem na snížení maximální doby pracovní na 10 hodin denně.

Loni některé časopisy naše vydaly heslo, že dlužno vynutiti zřízení zvláštního českého oddělení na výstavě pařížské a jinak prý vůbec nevystavovati. Letos už neslyšeti nic z podobného slaměného radikalismu; neškodilo by však upozornění, že dle organisačního řádu budou všechny výrobky bez výjimky vystaveny pod jménem toho, kdo (a jak) přihlášku podepsal, nebo pod firmou na ní podepsanou, aby „radikální" české obchodnictvo a průmyslnictvo neposílalo přihlášky pouze německé.

V britské Kolumbii objeveny byly zlaté doly, jichž výtěžek rovná se prý nejslavnějším létům zlatodolů kalifornských. Lodi přivážejí zástupy dobrodruhů z celého světa, dychtících nahrabati bohatství, zlatým kovem representovaného. Vražedné klima, nedostatek potravin a drahota, nejistota osobní i majetku — nic nezdržuje ty, již po zlatu hladoví. Pokud tomu nebrání britská milice, opakují se výjevy, jež Bret Harte líčil z Kalifornie.

Přes to, že „zlaté přikrývce" dostává se dalšího a dalšího rozšíření, klesá cena stříbra od několika neděl neustále. V posledních letech trvala ještě dostatečná poptávka po stříbře k účelům mincovním v Rusku, Španělsku i Rakousko-Uhersku a cena jeho stoupla z 27·25 denárů (1. ledna 1895) na 30·56 d. (1. ledna 1896), ale již 1. ledna 1897 byla opět na 29·80 d., 1. srpna na 25·75 d. a dnes dokonce na 24 d. Příčinv: nadvýroba v Americe, přechod ke zlaté měně v Rusku a Japonsku, hlad v Indii. S bývalé bimetallistické relace 15·5 kleslo stříbro bezmála na 39·7: smutná to vyhlídka pro zastance měny dvoukovové! *S.*

Rozhledy sociální.

Mezinárodní kongres pro dělnickou ochranu v Curychu — Historie snah po mezinárodní ochraně dělnické — Berlínský kongres a dělnický císař Vilém II. — Nezbytnost dělnické ochrany a možnost mezinárodního upravení jejího — Usnesení sjezdu curyšského — Kongres pro sociální pojišťování v Brusselu — Katolický živnostensko-dělnický sjezd v Salcburku — Úrazové pojišťování dělnické v Rakousku 1895 — Správní výdaje a smírčí soudy úrazoven — Jazykové nařízení dolnorakouského inspektora živnostenského — Internacionalism podnikatelské „Arbeit" — Stávka strojníků v Anglii a kovářů v Praze — Kongresy sociálních demokratů ve Francii a Skandinavii.

Na svobodné půdě švýcarské sešli se ve dnech 23.—28. srpna t. r. zástupci nejrůznějších směrů sociálněpolitických a nejrůznějších odstínů socialistických, sociální demokraté, konservativní opraváři, křesťanští socialisté katoličtí i evangeličtí, universitní professoři i redaktoři a vydavatelé politických listů a brošur agitačních, duchovní, právníci, lékaři, učenci i dělníci v Curychu k mezinárodnímu sjezdu pro dělnickou ochranu, sjednocováni jsouce až na malé snad výjimky vesměs snahou přispěti dle sil k povznesení blaha tříd pracujících.

Nebyl ovšem letošní kongres curyšský prvním, který se zabýval otázkou mezinárodní úpravy dělnického zákonodárství ochranného. Když továrním zákonem z r. 1877 zavedena byla ve Švýcarsku 11hodinová doba pracovní, byla k návrhu Freyovu po naléhání továrníků prohlašujících, že nebudou moci soutěžiti se zeměmi sousedními, vyzvána spolková rada švýcarská, aby zahájila s čelnými průmyslovými státy evropskými jednání o zavedení mezinárodního zákonodárství sociálního. Výsledek zakročení byl od většiny států odmítavý a ochranné zákonodárství postupovalo v jednotlivých státech krokem tu rychlejším, tu zvolnějším dle toho, jak kde třídy dělnické domáhaly se politického vlivu a jak kde sociální názory prodchnuly vrstvy, na sociálním boji přímo nesúčastněné. R. 1888 vydala spolková rada švýcarská nový okružník ke státům evropským, v němž za vhodné předměty mezinárodní úpravy označila nedělní klid a ženskou i dětskou práci průmyslovou, a když některé státy vyslovily se příznivě, svolala kongres k 5. květnu 1890. Zatím však zmocnil se plánu tohoto mladý Vilém II. s nejasnými sice úmysly, ale v pevném přesvědčení, že právě zde musí vykonati věci veliké a zasloužiti si názvu císaře dělnického, a svolal již na polou března 1890 mezinárodní konferenci do Berlína. Sám Bismark padl, protože záměrům císařovým se protivil. Avšak usnesení konference zůstala daleko za očekáváním a skutečné výsledky opět daleko za usneseními. Delegáti vlád se rozešli, a Vilém se o věc dále nestaral. Byla to jen pomíjející episoda

v měnivém obraze jeho vládní činnosti, bohaté na vzletné řeči a plány, ale chudší na činy.

Věc úplně uvázla — alespoň u vlád a diplomatů. V obyvatelstvu však, zejména ve vůdčí, inteligentní jeho části, od 10 let vždy víc a více nabývalo půdy přesvědčení, že povznášení tříd dělných ke vždy větší moci politické a hospodářské patří k základním podmínkám pokroku civilisace a že vydatná ochrana dělnická je opět nezbytnou podmínkou tohoto vývoje. Nelze přece dopustiti, aby při soustavě liberalistického laissez faire stala se skoro bezvýminečným pravidlem neobmezená doba pracovní, práce nedělní a noční, neobmezené zaměstnávání žen, mladistvých osob a dětí, nezdravé anebo přímo životu nebezpečné místnosti a způsoby nebo zařízení výrobní, krátce nedbání zdraví, života, potřeb, lidské důstojnosti dělníka a celé budoucnosti národa jedině proto, abychom mohli dodávati ku př. obuv Egypťanům levněji než Němci, cukr Angličanům levněji než Francouzi, sirky Číňanům levněji než třebas Švýcarsko.

A proč by se nemohly kulturní státy evropské dohodnouti o jistých všecbecných hranicích pro využívání lidské síly pracovní, když se stala mezinárodní dohodnutí o poštovnictví, námořní plavbě, železnicích a dokonce i o válce? Vždyť konečně i anglická zkušenost ukazuje, že trvalé úspěchy i v průmyslu zjednati může jen inteligentní, zdravý a silný dělník jakožto nejdůležitější činitel výrobní.

To byly as vůdčí myšlénky sjezdu curyšského, o jehož důležitosti svědčilo i neobyčejné účastenství (na 500 osob) ze všech vrstev a ze všech národů i podrobné referáty, o něm v časopisech celého světa — ani Národní Listy nevyjímaje — uveřejňované.

Účelem sjezdu bylo ukázati světu velikost dělnické otázky a intensitu jejího pochopení v kulturní společnosti, vytknouti hlavní zásady, dle nichž by ochranné zákonodárství jednotlivých států se vyvíjelo a tim k ujednocenému mezinárodnímu zákonodárství továrnímu pracovalo. V tom smyslu byla učiněna usnesení: 1. O nedělním klidu. Jeden den v týdnu, neděle, budiž dnem odpočinku, nezbytné výjimky buďtež v zákoně zevrubně uvedeny a dělnictvu, takto v neděli zaměstnanému, budiž poskytnut náhradní odpočinek v den všední. Klidem nedělním a náhradním jest odpočinek 36 hodin trvající. Dělnicím počínejž nedělní klid již v sobotu od 12. hodiny polední. Budiž vše zařízeno, aby dělník nedělního klidu mohl užiti ke skutečnému osvěžení, poučení a ušlechtilé zábavě. 2. O práci dětí a mladistvých dělníků: Průmyslové zaměstnávání dětí do 15. roku, do kdy trvejž povinná návštěva školní, budiž zapovězeno, mladiství dělníci od 15. do 18. roku nepracujtež denně déle než 8 hodin s přestávkou $1\frac{1}{2}$ hodiny po práci 4hodinné a návštěva školy pokračovací nebo odborné budiž jim vpočítána do doby pracovní. Práce v neděli a svátky budiž jim úplně zakázána. 3. O práci žen zvlášť důkladně a všestranně bylo pojednáváno. Jako základ ochranného zákonodárství pro všechny dělnice a ženské zřízence při velkém i drobném průmyslu, při obchodu a dopravě a při výrobě domácké žádá sjezd maximální pracovní dobu 8 hodin denně a 44 hodin týdně (v sobotu pouze do 12 hodin pol.), přísný zákaz dávati práci dělnicím domů po ukončené denní době pracovní v dílně, 8nedělní klid šestinedělek (z toho nejméně 6 neděl po

slehnutí) a náhradu úbytku na mzdě obcí nebo státem, odstranění obmezujících předpisů čeledních a vydání zvláštních ochranných zákonů pro hospodářské dělnice a pro služky, stejný plat za stejnou práci pro ženy jako pro muže. Se strany křesťanskosociální navrženo bylo znenáhlé zrušení práce žen v dolech, lomech a při velkém průmyslu vůbec, zkrátka ve všech podnicích, které se příčí ženské přirozenosti; návrh dosáhl znamenité menšiny (98 proti 169 hlasům), ač samy ženy proti němu se vyslovovaly. 4. O práci dospělých mužů sjezd přijal návrh sociálnědemokratický na zavedení normální 8hodinné doby pracovní pro veškeré dělnictvo, i pro zemědělské (s nutnými výjimkami na čas žní), ne sice hned, ale jako cíl, k němuž má býti směřováno. 5. Práce noční budiž připuštěna jen výjimkou při odborech přerušení výroby nedovolujících a jen pro výkony nezbytně potřebné a jen pro dospělé muže. Pro mladistvé dělníky a ženy nebudiž připuštěna práce v noci, přes čas nebo v odborech zdraví lidskému nebezpečných, zejména v dolech, ať pod zemí ať na povrchu. Při výrobě nebudiž užíváno látek zdraví obzvlášť nebezpečných. 6. Co do prostředků k docílení ochrany dělnictva přijaty návrhy na zřízení mezinárodního úřadu pro dělnickou ochranu, na zavedení jednotné inspekce pro průmysl i zemědělství a ženských inspektorek pro práce žen, na zavedení volného koaličního práva pro veškeré dělnictvo i čeleď a pod.

Ke zřízení mezinárodního úřadu pro dělnickou ochranu, který by sbíral a statisticky zpracovával materiál v oboru sociální politiky, pořádal občasné sjezdy a t. p., podnikne prý přípravné kroky vláda švýcarská, která jediná na sjezdu úředně byla zastoupena. —

Daleko menšího významu byl kongres pro pracovní úrazy a sociální pojišťování, který konal se 26.—31. července t. r. v Brusselu a jednal pouze o tom, je-li nutno či vhodno státní úrazové pojišťování dělnické či má-li i zde platiti zásada „svobody a dobrovolnosti“. O detailních otázkách pojišťování dělnického ani nejednáno.

Konečně na katolickém sjezdu živnostenskodělnickém dne 8.—11. m. m. v Salcburce jednáno o založení říšské křesťanskosociální organisace, o zřízení křesťanské jednoty železničních zřízenců a pod. —

„Úřední zprávy“ ministerstva vnitra přinesly 1. t. m. zprávu o úrazovém pojišťování dělnickém v Rakousku za r. 1895. Rok 1895 jest potud důležitým pro provádění obligatorního úrazového pojištění dělnického, že počátkem jeho nabyl působnosti zákon z 20. července 1894 č. 168 ř. z., jímž povinnost k úrazovému pojišťování rozšířena byla na další kategorie podniků a sice na veškeré podniky železniční bez rozdílu hybné síly (tedy i elektrické tramwaye), na veškeré ostatní podniky, které se po živnostensku zabývají dopravou osob po souši nebo po vodách vnitrozemských, na podniky k čistční ulic a budov, na skladiště a velkoobchody s dřívím a uhlím, na stálá divadla, na hasičstvo z povolání, na cídiče stok, kominíky, kameníky, studnaře, leda že by osoby tyto byly ve službách státu, země, obce a měly v případě úrazu nárok na pensi, rovnající se rentě úrazovým zákonem zaručené.

Zákonem tímto stoupl počet osob pojištěných u železnic z 31.508 s mezdním obnosem 12·5 mil. zl. na 172.695 osob s mezdním obnosem

89·9 mil. zl., u jiných podniků přibylo pojištěnců 45.531 s 15·5 mil. zl. úhrnné sumy mezdní.

Zpráva konstatuje, že přes současnou tehdy revisi nebezpečenského roztřídění a přes zvýšení příspěvků četné druhy výroby dosud nejsou obtíženy poměrně ku své nebezpečnosti úrazové, zvlášť mlýny, píly, kamenné lomy, jednotlivé stavební živnosti, zemědělské podniky strojní atd. — s druhé strany ovšem zase jiné druhy podniků platí nespravedlivě vysoké premie, jelikož roztřiďování nebezpečenské předsevzato bylo vůbec bez spolehlivé statistiky úrazové. Zpráva stěžuje si též, že je dnes úrazovnám nemožno povinný příspěvek úrazový od podnikatelů také skutečně vymoci. Čítal pak v roce

	počet oznámených úrazů	přijaté premie	vyplacené renty a jiné náhrady
1895	54.562	6,901.155 zl.	2,259.308 zl.
1894	40.259	4,790.538 „	1,691.198 „
1893	32.917	4,559.816 „	1,248.259 „
1892	26,298	4,270.052 „	887.551 „
1891	21.316	3,824.165 „	586.188 „

Stoupnutí oznámených úrazů vysvětluje se za rok 1895 rozšířením úrazového pojištění, za celé období pak vůbec tím, že úrazy tím úplněji se oznamují a náhrady tím důrazněji se vymáhají, čím více přibývá znalosti o nárocích, zákonem úrazovým zaručených.

Též přispívá zde stoupající intensita výroby a konečně vědomí dělníka o zabezpečení náhrady při úrazu, čímž pozornost jeho přirozeně se zmenšuje.

Nepoměrné jsou správní výdaje úrazoven: r. 1895 obnášely výlohy vyšetřovací, příspěvky na živnostenské inspektory za jejich spolupůsobení při vyšetřování úrazů, výlohy smírčích soudů a pod. celkem 838.783 zl., t. j. na každý 1 zl. renty poškozeným dělníkům vyplacený připadá 37·12 kr. výloh správních a vyšetřovacích.

Velmi značný je též počet žalob vznesených na smírčí soud úrazový (skoro 10% všech úrazů), jehož náklady tudíž také nepoměrně vzrůstají (od 1893 do 1895 z 12.106 zl. na 25.453 zl.). Poněkud více sociálně-politického zřetele a obchodnické kulantnosti by věru úrazovnám neškodilo. —

Ministerstvo nedávno nařídilo, že ve smyslu § 88. a) živn. řádu nedostačuje k publikaci továrního řádu, je-li v provozovací místnosti přibit, nýbrž tovární řád musí býti každému dělníku při vstoupení jeho do pracovního poměru zvlášť ohlášen, nejlépe doručením tištěného nebo jinak rozmnoženého exempláře. Nejenom to, ale živn. inspektor dolnorakouský Kulka nařídil na základě toho dále, aby tovární řád oznámen byl dělníkovi každému jeho řečí obcovací, věda patrně ze zkušenosti, že tovární řády, vydané v jazyce dělníkovi nedosti srozumitelném, bývají pramenem neshod mezi podnikateli a dělníky.

Sociální jazykové nařízení — nové „chikanování“ podnikatelů a při tom nebezpečné ohrožení německého rázu nejen uzavřeného území v Čechách, ale i Vídně a celých Dolních Rakous: dva důvody, aby se německé podnikatelstvo deputacemi i neurvalými nájezdy časopiseckými co nejrozhodněji

vyslovilo proti takovémuto nadělení! „Arbeit“ dokonce denuncuje veřejně za původce onoho nařízení, jež prohlašuje za protizákonné, min. radu Hasenöhrla. Ovšem poukazuje „Arbeit“, která aspoň u našich průmyslníků chce býti pokládána za podnikatelsky mezinárodní, i na českého podnikatele a německého dělníka, ale i jí je dobře známo, jak nepatrný je počet německých dělníků v závodech českých a jak ohromný počet dělníků českých v závodech německých.

Otázky: je podobné nařízení vydáno i živnostenskými inspektory v Praze, Plzni, Liberci, Děčíně, Brně, Olomouci, Opavě? Co bude o příčinách a výsledku tohoto opatření asi sdělovati příští výroční zpráva živnostenských inspektorů? Postará se naše delegace, aby tato nařízení, spravedlivá, samozřejmá a i národně pro nás důležitá, byla v platnosti zachována a ještě rozšířena? —

Stávka strojníků anglických trvá nyní již 6 neděl. Továrníci nemohou prováděti zakázek; cizina obrací se tudíž s pracemi jinam. Tisíce dělnictva ztrácejí mzdu, jiné tisíce musí se uskrovňovati ve vlastních výdajích, poněvadž podporují stávkující. Ztráty na obou stranách obrovské, ale ke smíru ještě je daleko.

V Praze vypuklo několik menších stávek truhlářů, kovářů a j. Deputaci mistrů kovářských, která žádala za propůjčení kovářů vojenských, dostalo se velícím generálem správně odpovědi zamítavé, naopak bylo ještě vojenským kovářům zakázáno něco pracovati mimo službu.

Kongressy konaly sociální demokraté francouzští a skandinávští; onino jednali o praktické volební politice a o svépomocných společenstvech vyslovivše se většinou proti nim, tito o možnosti brzké generální stávky, kterou prohlásili za velmi užitečnou zbraň v boji sociálním — důkaz to mladistvé nezkušenosti strany. *V.*

Studium venkova.

Ten český sedláček
vychytralý ptáček —

V době, kdy všichni tak rádi a okázale se dovoláváme lidu, hlásajíce lidovost jakožto programm všenárodní, jistě nebude nevčasna otázka, zdali ten lid známe a jak jej studujeme?

Jak řečeno, politicky o lidu se namluvíme dost a dávno. Dávno mluvíme také o lidových písních a lidovém umění vůbec; v posledních časích slyšíme a čteme o folkloru nic jinak, jako bychom už měli hotový lidopis. Pravda — máme také časopisy pěstující ten lidopis a liduznalství jakožto zvláštní odbor vědecký a měli jsme dokonce již lidopisnou výstavu. Zkrátka, není nám všem nad lid, jak taky naše krásná literatura může dosvědčit; vždyť nejméně od Boženy Němcové počínajíc život lidu se nám v ní předvádí.

Co do obsahu pojmu lid nejsme ovšem všichni za jedno. V době starší lidem nám byl po výtce venkov zemědělský; později poznávali jsme lid také v městě; však vždycky nám lid byl „pracovním", „dělným". Byli jsme a jsme všichni třeba neuvědomělými aristokraty a novodobý parlamentární princip majoritní se nám právě tu počíná nelíbit, neboť statistika nám říká, že toho lidu, rozuměj lidu „pracovního", je ohromná většina a že tedy českým národem je ten „náš" — lid. A my zatím dělali, jako by českým národem byli — vůdcové.

Ostatně k čemu tyto socialní okolky — chci mluvit o studiu lidu venkovského, lidu selského, zeměděleckého vůbec. A zase jen o tom studiu mluvit? Proč raději hned nestudovat? . . . Ale v tom to vězí! Jak věci se mají dnes, musíme vyznat, že toho našeho venkovského lidu dávno ještě nestudujeme, že toho našeho venkovského lidu dávno ještě neznáme. Staráme se již pravda o jeho výšivky na košilích a šátcích, studujeme lemování jeho šatu, sbíráme jeho různá říkadla a písně, popisujeme jeho svátky a zábavy atd., ale přes to všecko a právě proto pravím, že toho lidu přece neznáme. My se netroufáme našemu lidu podívat do očí, netroufáme si mu do očí říci pravdu; my nehledáme a nepoznáváme duše našeho lidu, stačí nám pořád ty jeho boty, kalhoty, sukně, košile, klobouk . . . Nedivte se pak některým poctivějším kritikům, že na př. v Mrštíkově „Pohádce maje" při nejlepší vůli nenalezají nic moravského; a tam, kde se něco podává, je to téměř samá anekdota, nic organického, nic živého,

nic celého. Jako by ti lidé venkovští byli musejními figurinami s ocelovým pérem v břichu.

Posud na lid venkovský díváme se rousseauovsky, romanticky a sentimentálně. Venkovský mužík je nam zvláštním velikánem; ať dělá co dělá, ať myslí co myslí, všecko je nám výtečné, všecko je nám s kohoutím mlékem, jak říkají u nás na venkově. Náš venkovan je schránkou moudrosti. je zrozená prostota a cnota, je učiněná zbožnost a láskyplnost; náš venkov je bodrý či vlastně bedrý a tím má být řečeno všecko. Slyšíme proto velmi často zejména naše politické vůdce tvrdit, že jen ten náš zachovalý venkov zachránil národ od zkázy a že posud v „té prosté haleně“ hledat máme svou spásu... O „koženkách“ v náladě tak slavnostní zavtipkovat se ovšem nesmí.

Že tento rousseauism obzvláště po stránce politické a sociální je egoismem přímo raffinovaným, o tom, kdo jen trochu pozoruje, nebude pochybovat. Divná předurčená harmonie mezi nevědomostí a chytráctvím. My lidu jen pochlebujeme — rozumí se: vždyť je „pracovním“ a proč bychom jej tedy neplatili pozlátkovými slovy? Víme přece, že ten náš lid mezi jiným je také vděčný.

Jestli že neznáme lidu venkovského, neznáme stejně lidu nevenkovského, lidu městského a stejně neznáme nelidu — t. j. schází nám vůbec sebepoznání. Neznáme lidu dělnického, neznáme tříd měšťanských, neznáme svého skutečného národa. Romantický rousseauism, jak z venkovana dělá boha, tak z člověka městského dělá ďábla; ormuzd a ahriman, v haleně a ve fraku. Město, zejmena veleměsto je učiněným Babylonem, Sodomou a Gomorhou, v městě je zřídlo všeho zla a otravy, z města se šíří národní smrt. V městě je bezbožecká věda a filosofie, v městě je nemravnost a přepych, v městě je život zkažený, proto že vyumělkovaný; v městě je jedním slovem nepřirozenost, jen na venkově je všecko přirozené. Národopisný ormuzd a ahriman stává se naprostou protivou přírody a nepřírody.

Tento starší způsob nazírání ustupuje novější kritice a přesnému pozorování psychologickému a sociologickému. Možná, že Zola ve své „Zemi“ přepjal; avšak co říci o Tolstého „Moci temnosti“? Co říci o ruském mužíkovi Semenovu, který nám teď byt svého prostředí líčí po selsku? (Staršího Rěšetníkova ani nevzpomínám!) Tolstoj snad přece jen nenadsazuje, vždyť jeho Levin učil se od mužíka a jestli že tedy na témž mužíkovi nalézá skvrny — nerozděluje stín a světlo správně a spravedlivě? Či je i „Moc temnosti“ hrotem svým obrácena proti civilisaci městské? Skutečně Nikita načichlý je městem a lekturou. Nedivil bych se našim rusomanům, kdyby věc chytali za tento konec, třeba že by jim v tom stará Matrona překážela. Na každý způsob nechtěl bych se utkat s těmi našimi vlastenci, kteří všecek kulturní jed vidí jen za našimi hranicemi a co možná jen na „západě“.

Ba vlastně sám chci teď ukázat na ten zhnilý západ a přímo na západ německý. Není totiž pochybnosti, že ten západ skutečně hnije a co více — ten hnijící západ si to již netají a světu docela odkrytě své rány obnažuje. Je to proti abecedě augurské politiky, ale ti naši

sousedé jsou již tací, že jim šovinistický rousseauism nestačí. Mají ho sice dost také, ale patrně jim již není národní alfa a omega.

A právě němečtí duchovní dopouštějí se zrády na nacionalním šovinismu. A zrády té dopouštějí se přímo hromadně a soustavně. Pastor Gebhardt líčí nám selský lid durinský. Pozoroval své ovečky léta a léta i dospívá poznání, že nejsou tak venkovsky nevinné, jak se obyčejně a dlouho dost věřívalo a posud věří.*) Jiný kus pruské země líčí pastor Gerade; neříká nám, který kraj popisuje, ale nápadně se shoduje s Gebhardtem.**)

A celou síť pozorovací rozprostřeli po Německu zase jiní, studujíce zejmena rodinný život venkovský a poměry pohlavní.***) Pozorovalelé organisují se přímo spolkově. Tedy mravnostní policie mohli říci jejich odpůrcové, mezi nimi zejmena velkostatkáři, kteří v studiích těchto vidí — socialism. Rozumí se socialism znemravňující. Vždyť je také smělostí do nebe volající, ukazovat, že „nezkažený“ venkov je zkažený jako „zkažené“ město, že na venkově na př. těsnost obydlí, nedostatek prostranného bytu způsobuje stejné nedostatky mravní jako velkoměstské činžáky. Naposledy by ti pacholci a ty děvečky měly mít slušné bývání? Salon — co? Přes tyto odpory a denunciace němečtí pozorovatelé nedávají se zastrašit, ba dokonce tvrdí, že poznání a vypsání pravého stavu věci národu prospěje; že prý se národ vyvíjí nikoli podle předpisů šablonovitých idyll, nýbrž podle zákonů ovládajících skutečný život sociální, a že tudiž je nezbytné, zákony a život ten poznávat, jaký je. Pozorovatelé ti dokonce tvrdí, že svá pozorování uveřejňují z pravé lásky k lidu...

Celkový obraz té venkovské mravnosti není ovšem utěšený. †) Uvedení spisovatelé duchovenští obzvláště také tím jsou překvapeni, že sedlák nábožensky je dosti veliký skeptik a racionalista. Jistě se nevěra a obecně hledá téměř výlučně v městě. Naši svědkové poznávají, že je to omyl. Neomylně je to omyl. Alespoň tolik lze říci, že venkov nábožensky cítí a smýšlí docela jinak než naši učení theologové se domnívají. Bą povím více. Ohromná většina duchovních (nejen německých!) je lidu a v lidu cizí. Ohromná většina duchovních se svými ovečkami nežije duchovně. Vykonávání kancelářských prací a odsluhování officielních funkcí není duchovním vedením. Duchovním vedením není politika hierarchického byrokratismu, jenž teď všecky církve dusí a umrtvuje. A sedlák je příliš chytrý, aby své pány duchovní neprokoukl, jak prokoukl své pány světské. Jak chodí na úřad, tak chodí do kostela a na faru. I sedlák má dnes náboženství jen matrikové, jako měšťák a intelligent, venkov dnes nábožensky je téměř mrtvý. Je však na venkově mnoho náboženského po-

---

*) Zur bäuerlichen Glaubens- und Sittenlehre. Von einem thüringischen Landpfarrer. 3. vyd. 1896. Za 3.60 mk.

**) Meine Erlebnisse und Beobachtung als Dorfpastor (1883—93). Eine Handreichung für Kandidaten und junge Geistliche. 1895. Za 2 mk.

***) Die geschlechtlich-sittlichen Verhältnisse der evangel. Landbewohner im deutschen Reiche. I. Band: Ostdeutschland, I. Abtheilung: Ost- und Westpreussen, Pommern, Mecklenburg, Schleswig-Holstein,, Posen und Schlesien, bearbeitet von Pastor H. Wittenberg. II. Abtheilung: Brandenburg, Prov. Sachsen, Anhalt und Königr. Sachsen, bearbeitet von Pastor E. Hückstädt. 1895. Za 9 mk.

†) Srv. Wagner, Die Sittlichkeit auf dem Lande. 1895. Za 1·50 mk.

krytectví; tu i tam církevní zelotism proti jiným vyznáním je právě jen zelotismem, v němž nějaké vyšší mravnosti, ani uvědomělosti nenajde nikdo. Sedlák přivykl svým církevním obřadům jak přivykl obřadům národnostním a jiným a je v daném případě tu i tam stejně netolerantní ke zvykům jiným. Přeložte mu mši z desáté na devátou a bude se bouřit, ale zbožným na mši o desáté není o nic více. Zkrátka — podíváte-li se do duše selského lidu, uzříte duši docela jinou, nežli jste posud předpokládali, a zejména poznáte, že to venkovské světlo není světlejší než ta městská tma. Vlastně: poznáte tu i tam světlo a tmu stejné, třeba že v různých odstínech.

Posavadní sváteční a prázdninové nazírání na venkov a lid vůbec v poslední době se napravuje spory a problémy otázky agrární a sociální vůbec; obzvláště socialism rozprášil už mnohé předsudky a sentimentální nálady.

Agrární otázka nevyčerpává se tu statistickou billancí světové tržby obilní a seznamem cen obilních. Toto všeobecné poznání jako všecko určení pouze kvantitativní a určení příliš všeobecné musí býti doplňováno studiem poměrů podrobných a zvláštních. Při těsné souvislosti poměrů hospodářských s mravními a kulturními vůbec běží právě o to, poznávat a studovat venkovský názor na svět, jak se jeví ve smýšlení a konání, jak se jeví ve skutečných poměrech sociálních a mravních. Studujme, jak a co náš sedlák myslí a činí, studujme jeho vzdělání, jeho mravnost a zbožnost; poznávejme, jak pracuje doma a na poli, jak a čím se šatí, jak bydlí, čím se živí; pozorujme, jak náš venkovský lid je zdravý a silný, jaké jsou jeho choroby a vady tělesné a duševní.

Čeká tu naše duchovní, právníky, lékaře a učitele práce mnoho. Víme na př. jak se náš lid živí? (Co je národní, lidovou stravou?) Teprve v posledních letech počíná se otázka národní výživy studovat podrobněji. Učení biologové a chemikové již dávno podali nám vzorce normální výživy, řekli nám, kolik ten a onen stav denně má požívat bílkoviny a ostatních látek výživných — avšak hromadná empirie nám zároveň ukazuje, že veliká massa lidu venkovského a dělného těmi formulemi se nespravují. I vzniká otázka, je-li určení fysiologův a chemiků vůbec správné, anebo zdali veliké massy lidu se nedostatečně živí? Odsud další otázky přelidnění, degenerace a co s tím souvisí.

Kdo takto sociálně se dívá na venkov, ten nepřestane již na tom, aby si zapsal nějaké to zvláštní rčení nebo novou píseň; alespoň už bude pátrat, co ti zpívající venkované jedí a pijí, kolik dostávají denně mzdy, v jakém jsou poměru ke svému pánovi statkářovi, jak bydlejí atd. Našeho pozorovatele bude zajímat, kolik je v obci hospod, kolik se pije a co (alkoholism); bude pátrat, kolik je v obci dětí zmrzačených od narození, a bude z toho dělat závěry na mravní stav rodičů. Náš pozorovatel bude se přesvědčovat o tomto mravním stavu vůbec; zapíše si, kolik je nemanželských dětí, jaké jsou poměry rodinné atd. atd.

A rozumí se, že toto studium nepřestane na pozorování obce jedné. Budeme studovat obcí více, celé kraje a oblasti, proto že se poměry podle krajů mění a různí. A stejně nepřestaneme na studiu jediného

zemědělce, my se podíváme také na třídy jiné. A nebudeme konečně studovat jen venkov, ale také města. A k čemu to? Ze zvědavosti a netečnosti se našemu lidu do duše dívat nebudeme, ale chceme jej poznat dokonale k tomu, abychom mu mohli pomáhat. Nepomůže mu, kdo ho nezná. Duchovní, lékař, právník, učitel budou pro lid pracovati teprve tenkrát, až lid ten budou znáti; jen až lid ten budou znáti, budou jej také milovat, neboť nemilujeme účinně, čeho neznáme. Účinně milovat znamená však drobně pracovat.

Heslo o drobné práci ozývá se teď u nás už dost (také národní cesta do pekla dlážděna je dobrými úmysly) — tedy začněme.

Fr. N—ý.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Tři knihy jsem právě pročetl, dvě od domácích autorů, jednu od norského spisovatele. Tak různé tři knihy! Prvá, Klostermannův román Skláři, (Vilímkova knihovna rodinná), kniha, v níž trochu těžkopádně, avšak solidním vypravovatelským způsobem zachycen kus bohatého minulého pošumavského života. Z pola historie, z pola román! Druhá kniha, Černá pole od Josefa Merhauta, již modernější a svižnější. Spisovatel zaujat je určitými ideami a tendencemi. Pravé dítě však moderní a nejmodernější tvorby je kniha poslední, Nová země, román od Knuta Hamsuna, vydaný v Ottově knihovně Zlaté Prahy.

Řekl-li jsem o knize Klostermannově, že je trochu těžkopádná, z pola historie, z pola román, neodsuzuji jí tím. Je jistě také poučná. Spisovatel sám nazval ji historií z pokolení do pokolení a jak se na ni dívá, vidět z těchto jeho slov: „Mívám ve zvyku, označovati přesně skutečnými jmény místa dějů, jež ti vypravuji, milý čtenáři. Osoby, s kterými tě obeznamuji, žily, a děj kotví v kraji. I to, o čem tuto zvíš, ve skutečnosti se událo. Nic není vymyšleno; dílem jsem těch věcí pamětníkem sám, z části jsem sebral a spředl, o čem jiní, mně blízcí a milí, se mnou se sdělili.“ Ráz tradice je skutečně na jeho práci patrný. Referuje víc, než aby ti dával umělecky prožívat. Nevystupuje také s žádnou určitě vyhraněnou ideí ani s žádnou určitou tendencí, ale jisté ideje a tendence vtírají se ti samy sebou, vidíš-li ty konflikty několika světů, proti sobě a vedle sebe žijících. V pravdě spisovatel zachytil kus zajímavého života, kulturní ovzduší několikerých vrstev lidí šumavských krajů. Kde pracoval z vlastního názoru, přiblížil se také i víc umění, než tam, kde byl nucen líčit svět sobě cizí.

Jiný, jak již pověděno, je Merhaut ve své knize „Černá pole“, vydané v Ottově Laciné knihovně. Brněnskými obrazy nazval své povídky, v nichž podává pathologii brněnského života. Ba, dalo by se dokonce mluvit i o jisté širší pathologii. Záslužno je, že sáhl do života po širší stránce sociální. Pozoroval český život v Brně a nalezl v něm leccos neutěšeného. V povídce „Bahnitá luka“ líčí mladého muže, přijíždějícího do Brna s mnohými vlasteneckými záměry, těšícího se, jak v tom zmatku poněmčilého města chytne se oběma rukama národní práce. Jak v červené

košili Sokola společně s jinými bude házet jiskry českého cítění do tmavých koutů toho milého českého světa. Jak české divadlo, Matice, školy budou v něm mít agitatora, který jde do zápasu s nezkaženou krví a čistýma rukama. I o tom slýchával, jak Brno je továrním městem, v jehož dusných tkalcovnách tlačí se tisíce utlačených, utýraných, bledých českých lidí . . . . A u srdce ho hřálo, duše se mu koupala ve vlnách čisté radosti, hlava se mu zatočila jakousi hrdou nadějí při pomyšlení, že tento český lid mozolů a utrpení vyhledá v jeho spolcích, že tam bude k němu přednášet, že s láskou a oddaností bude studovat jeho poměry a ukazovat mu cesty k lidskému i českému vědomí. Na to vše myslil a tak si svůj život maloval: den v kanceláři, večer střídavě jednou doma při lektuře a studiu a po druhé při národní práci. Ale všechny tyto jeho záměry zapadly hned po příjezdu ve flirtování s lehkým děvčetem. Nerad bych generalisoval, ale vzpomínám-li si i na Mrštíkova Jordána, který v Praze propadal podobné nemoci, vidím, jak i belletrističtí spisovatelé mimoděk narážejí již na pathologii našeho vlastenectví, vlastenectví nadšených záměrů, hlučných frásí a malých skutků. Odkud to, že takový mladík, jak jej líčí Merhaut, mladý muž, jehož duše koupala se ve vlnách čisté radosti, jemuž hlava točila se hrdou nadějí při pomyšlení, že bude pro český lid pracovat — že takový nadšený mladý muž hned honí se za lehkým děvčetem a své vlastenecké záměry odkládá stranou? Vlastenecky vychovaný mladík přichází na rozcestí, kde stojí sloup s dvěma nápisy. Jeden nápis zní „vlast“, druhý „lehké děvče“. Vlastenecky vychovaný mladík okamžitě vrhá se do náruče lehkého děvčete. Toť morálkou povídky Merhautovy atd. atd.

Nejzdařilejší v knize Merhautově je „Píseň práce“, v níž naproti idei vlastenectví postavena idea socialismu. Hrdinu Merhautova odpuzuje heslo „chléb je všecko a vlast je bláhovost“, odpuzovalo jej, četl-li v novinách: „jeden je jen prapor, za kterým společně musíme jíti, chléb!“ Nechtěl se hlásit k socialistům, ale konec konců potřeba chleba dohání jej v jejich řady. V této povídce Merhaut sice dívá se na socialism zcela běžně, řekl bych, jen po stránce materielní, přezírá, že běží i o chléb duševní, nejen fysický, ale proto přece povídka je zajímavá. Tu vidět, jak na spisovatele, žijícího v Brně, působil pohled na bídu dělnického lidu, že posléze sám dává vítěziti právu fysického chleba, třeba s hořkostí. „Mladým hochem zalomcovala vzteklá náruživost, hříšná a přece svatá vášeň jít proti proudu, rozehnat se proti všem, zvednout zaťatou pěst proti těm, kdož životem jdou bez práce, lehce, na ramenou a sehnutých zádech druhých, kteří se za ně drou a do syta najísti se nemohou.“

A nyní Knut Hamsun! Tak trochu světácký, ironisující, štiplavý člověk proti těm dvěma, kteří prostodušně popisují a vypravují. Vidět literáta z professe. Většina lidí svou professi nenávidí, Knut Hamsum bije do své professe. A bije ostře, bezohledně. Líčí svět literátů a svět obchodníků a literáti v jeho knize jsou nejen špatnými lidmi, nýbrž i špatnými literáty, kdežto obchodníci vtělená ušlechtilost, povznášející obětavost, dobří lidé a také i dobří obchodníci. Román Knuta Hamsuna je zajímavý a nevšední. Není v něm sice zvláštní hloubky, ale je upřímný — v jistém směru i kajicný. Přes to, že kniha míří proti světáctví, je

právě i v ní vidět obraz překonávaného světáctví, je vidět, jak Knut Hamsun vlastně i sobě postavil zrcadlo. Není ovšem sám Irgensem, jakého vylíčil, ale takoví Irgensové měli i na něho vliv a vliv ten zápasil v něm patrně proti jiným vlivům, které zvítězily. Jedno je nápadno: Knut Hamsun příliš často mluví o penězích, dalo by se o něm říci, co jeden z jeho hrdinů, velkoobchodník Tidemand, praví své ženě Hance. „Ustavičně se vracíš k penězům.“ V překladu některé věci mne zarážely. Uvádím na doklad jen větu: „V jednom koutě byly schody do sklepa, kde probleskovaly polosvětlem sudy vína s měděnými obruči a rokem, a kde ohromné nádoby kovové, plné oleje, spočívaly v klidu mohutně vyzděném.“ *Z.*

Nové spisy. Chr. Joret, *Les Plantes dans l'Antiquité et au Moyen Age.* Histoire, Usages et Symbolisme. I. část: Les Plantes dans l'Orient Classique, 1897. — Ch. Dauglas, *The Ethics of J. St, Mill* 1897. — Johannes Rehmke, *Grundriss der Geschichte der Philosophie* zum Selbststudium und für Vorlesungen. 1896. Za 4 mk. — H. Kern, *Manual of Indian Buddhism.* Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde, unter Mitwirkung von A. Baines, R. G. Bhandarkar, M. Bloomfield etc. hrsg. v. Georg Bühler. Bd. III. 2, 4, 8. Za 7 mk. — Arnold, T. W., B. A., *The Preaching of Islam.* A history of the propagation of the Muslim faith. 1896. — *Dritter internationaler Congress für Psychologie* in München vom 4. bis 7. August 1896. Za 10 mk. — Conrat (Cohn), M., *Die Christenverfolgungen im römischen Reiche vom Standpunkte des Juristen.* 1897. Za 2 mk. — *Corpus scriptorum ecclesiaticorum latinorum*, editum consilio et impensis academiae litterarum caesareae Vindobonensis. Vol. XXVII. Fasc. II. 1897.: Lactantii, L. C. F.: Opera omnia, accedunt carmina ejus quae feruntur et L. Caecilii, qui inscriptus est de mortibus persecutorum liber. Partis II, fasc. II. L. Caecilii qui inscriptus est de mortibus persecutorum liber vulgo Lactantio tributus. Recensuerunt S. Brandt et G. Laubmann, indices confecit S. Brandt. — Batiffol, P., *Anciennes littératures chrétiennes.* La littérature grecque. Paris 1897. — Allard P., *Le Christianisme et l'Empire romain de Néron à Theodose.* Paris 1897. — Banko, J. S., *The tendencies of modern theology.* London 1897. — D. Nieuwenhuis, *Le socialisme en danger*, avec préface de E. Reclus 1897. Za 3.50 frc. — F. H. Giddings, *The theory of socialisation*, a syllabus of sociological principles. 1897. Za 2/6 sh. — *Études sur les populations rurales de l'allemagne et la crise agraire* par Georges Blondel. 1897. Za 12 frc. — Chmerkine, N. (prof. à l'institut Rudy), *Les conséquences de l'antisémitisme en Russie.* Préface de G. de Molinari. 1897. Za 3 frc. — Büttgenbach, Fr., *Die Nadel und ihre Entstehung,* Eine technische Skizze 1897. 1,20 mk. — Letourneau, C., *Evolution du commerce dans les diverses races humaines.* 1897. 9 frc. — Rudolf Lehmann, *Der deutsche Unterricht.* Eine Methodik für höhere Lehranstalten. Zweite, durchgesehene und erweiterte Auflage. Za 9 mk. — F. Kuypers, *Vives in seiner Pädagogik.* Eine quellenmässige und systematische Untersuchung. 1897. — K. Petraris, *Taschenwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache.* In 2 Teilen.

1897. Za 7.60 mk. — v. Hellwald, Fr., *Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwickelung bis zur Gegenwart,* 4. Aufl. Neu bearbeitet von M. v. Brandt, L. Büchner, A. Conrady, Rud. Cronau, W. Decker, L. Geiger, H. Haas, O. Henne a. Rhyn, A. Holm, P. Horn, A. Kaufmann, S. Lefmann, A. Mogk, Max Nordau, M. Philippson, H. Schäfer, F. Schwally, W. Soltau, 2 Bde. Leipzig, S. Friesenhan, 1896—97. Mit zahlreichen Abbildungen, Tafeln und Karten. Za 18 mk. — *Kritik und Reform der Germanisation in Posen.* 1897. Za 0.75 mk. — *Hundert Jahre sächsischer Kämpfe.* Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen im letzten Jahrhundert. Hermannstadt, 1896. Za 3 mk.

ZPRÁVY.

Nové výroky Kristovy. Spisky a články o nově nalezených výrocích Kristových jen se rojí. Také Harnack, autorita v literatuře prvé doby křesťanské, vydal už své zdání: Ueber einige jüngst entdeckte Sprüche Jesu (Za 80 pf.): Nalezené výroky nesouvisí spolu a nejsou tudíž zlomkem nějakého evangelia; liší se v té příčině od zlomku z evangelia Petrova, nalezeného 1893 taktéž v Egyptě. List, obsahující výroky, je stránkován — je 11. stránkou větší patrně sbírky podobných výroků. Výroky nesrovnávají se úplně se slovy našich evangelií kanonických: Harnack se domnívá, že jsou výňatky z evangelia t. zv. egyptského a snaží se, tuto svou domněnku dotvrdit zachovanými zprávami o tomto evangeliu.

Jiný německý theolog, Heinrici v Lipsku, odporuje Harnackovi (Theolog. Literatur Z. č. 17.), vidí ve výrocích zvláštní a od evangelií docela odchodný typ spisů evangelických. Heinrici souhlasí s anglickými nálezci (viz předešlé číslo), že máme zlomek t. zv. logií. Heinrici vidí v zlomku silnější vliv názorů tradice Janovy: výroky jsou podle toho samostatným formulováním Janových myšlének a podání směrem gnostickým.

Anglický bohoslov Badham (Lond. Athaeneum 7. aug.) také pokládá zlomek za výpisky z evangelia egyptského, pořízené nějakým asketou krajiny Thebaidské.

Aby čtenář sám věc dovedl posoudit, klademe tu překlad výroků — znalci pod čarou naleznou originál.

I. . . . a pak přihlížej, abys vyňal mrvu v oku bratra svého.

II. Ježíš praví: Nebudete-li se postit světa (= neodřeknete-li se světa), nenaleznete království Božího a jestli že nebudete světiti sobotu, neuzříte otce.

III. Ježíš praví: Vstoupil jsem uprostřed světa a v těle zjevil jsem se jim, a nalezl jsem je všecky opilé a žádného mezi nimi nenalezl jsem žíznícího a trápí se duše má nad syny lidskými, neboť slepí jsou srdcem svým a . . . . chudobu.

IV. (V.) Ježíš praví: Kdekoli jsou . . . . je sám . . . . jsem s ním. Zdvihni kámen a nalezneš mne tam, rozštěp dřevo a jsem tam.

V. (VI.) Ježíš praví: Není vzácný prorok ve vlasti své ani nevykonává lékař uzdravení na znajících jeho.

VI. (VII.) Ježíš praví: Město vystavené na temeni vysoké hory a opevněné nemůže ani padnouti ani skryto býti.

VII. (VIII.) Ježíš praví: Slyšíš . . .*)

Československá výstava fotografická. Klub fotografů-amatérů uspořádal v Praze v Žofínském sále zajímavou výstavu. Vidíš-li ta sta všelikých obrázků, málem závidíš, že sám nejsi amatérem. A hned uvažuješ, v čem fotografický aparát prokázal by ti dobré služby! Vždyť není snad oboru lidské činnosti, v němž fotografie nedovedla by se osvědčit prospěšnou. Jakých služeb prokázala již jen vědám! A čeho všeho dnes slibujeme si od barevné fotografie, jejímuž vynálezu se blížíme! A Röntgenovy paprsky a fotografie! Mimoděk všeho toho člověk připomíná si ve výstavě. Ta do jisté míry je také retrospektivní, znázorňujíc jakž takž vývoj fotografie od dávných chatrných pokusů až po dnešní obrázky, v nichž cítíš již život. Jsou skutečně i portréty i skupiny ve výstavě, které mluví a jsou i krajinky, které mají svou duši. Ovšem nějaké soustavnosti podle předmětů není v dnešní výstavě, také ne úplnnosti, ale dovedeš si představiti, jak teprve taková výstava byla by poučnou. Snad jednou i podobnou výstavu spatříme.

Saccharin. Není takřka dne, abys teď v novinách nedočetl se o saccharinu. Cukrovary se lekají nového sladidla, které dnes čím dál víc tlačí se na trh. Původně vyráběn byl saccharin as 300krát jen sladší než cukr; dnes vyráběný saccharin však jest 500krát sladší. Čím rozeznává se saccharin od cukru třtinového neb našeho řepového? Český Lloyd praví o tom:

Náš cukr jest tak zvaný uhlohydrát, látka, která požita byvši, mění se v těle lidském v takové látky, které snadno v krev přecházejí, touto spracovány jsou a v plicích dýcháním se spalují, v teplo přecházejí. Jest tedy cukr jako každý uhlohydrát (k těm počítáme tuky, škrob, cukr atd.) pro výživu tělesnou velice důležitou látkou, jest topivem jaksi, spůsobujícím nezbytnou pro život teplotu těla lidského, látkou, která v těle samém se spotřebuje, a která teprve, když v přílišném přebytku do žaludku se dostala,

---

*) Original (vypsali jsme zkratky a nechali zvláštnosti patrně z mluvy lidové pocházející) zní:

Και τοτε διαβλεψεις εκβαλειν το καρφος το εν τω οφθαλμω του αδελφου σου.

Λεγει Ιησους· εαν μη νηστευσηται του κοσμου ου μη ευρηται την βασιλειαν του θεου και εαν μη σαββατισητε το σαββατον ουκ οψεσθε τον πατερα.

Λεγει Ιησους· ε(σ)την εν μεσιω του κοσμου και εν σαρκει ωφθην αυτοις και ευρον παντας μεθυοντας και ουδενα ευρον δειψωντα εν αυτοις και πονει η ψυχη μου επι τοις ϋιοις των ανθρωπων οτι τυφλοι εισιν τη καρδια αυτω[ν] και . . . . βλεις . . . . . [τ]ην πτωχιαν.

[Λεγ]ει [Ιησους· οπ] ου εαν ωσιν . . . . . ε . . . . θεοι και . . . σο . ε. εστιν μονος . . . τω εγω ειμι μετ αυ[του] εγει[ρ]ον τον λιθον κακει ευρησεις με σχισον το ξυλον καγω εκει ειμι.

Λεγει Ιησους· Ουκ εστιν δεκτος προφητης ιν τη πατριδι αυ[τ] . υ ουδε ιατρος ποει θεραπειας εις τους γεινωςκοντας αυτον.

Λεγει Ιησους· Πολις οικοδομημενη επ ακρον[ο]ρους υψηλους και εστηριγμενη ουτε πε[σ]ειν δυναταυ ουτε κρυβηναι.

Λεγει Ιησους· Ακουεις . . . . ιον σου . . . .

Zkomolený text IV. výroku Harnack upravuje takto: kdekoli jsou, nejsou tam bez Boha a jestli že jeden je sám, jsemť s ním; zdvihni atd.

nebo když ústrojí člověka jistým způsobem přerušeno jest, při jisté nemoci (cukrovkou = diabetes zvané) z krve do moče přechází.

Naproti tomu látkou zcela jinou jest saccharin, který jest lučebninou jen nesnadno, šťávami žaludečními pak vůbec se neměnící látkou, která požita byvši, úplně nezměněna do moče přechází a sice v tomže množství, ve kterém byla požita. Není tedy saccharin žádnou hmotou výživnou, není hmotou teplodárnou, výhřevnou pro tělo lidské, nýbrž preparátem působícím pouze na jazyk, spůsobujícím pouze sladkou chuť. Kdežto cukr jest potravinou a pochoutkou zároveň, lze saccharin nazvati sladkým kořením, které k ukojení hladu nepřispívá.

Čistý saccharin jest vlastně kyselina, která jako jiné kyseliny vypuzuje slabší kyseliny z jejich solí a nastupuje na jejich místo. Tak na př. vypuzuje z uhličitanů kyselinu uhličitou, z octanu kyselinu octovou, siřičitanu kyselinu siřičitou. Jiné kyseliny působí na něj, jen jsou-li ve stavu sehnaném na př. kyselina solná, sírová, lučavka atd., podobně i louhy žíravé. Při 210 st. C. rozplývá se, taje a při tom mění se v látky jiné, rozkládá se, jak chemik praví, rozklad takový nastává částečně ale již při 100 st., takže pokrmy a tekutiny, které se saccharinem byly vařeny, nabývají zvláštního odporného zápachu a chuti. To cukr ovšem nečiní a je i v tomto ohledu výhodnější pro slazení nežli saccharin.

Na otázku, nepůsobí-li saccharin nepřízivě na trávení, lze říci, že tak malé množství, jaké stačí na slazení nějakého pokrmu nebo nápoje, na trávení nepříznivě nepůsobí, a že i tu má značnou váhu povaha jednotlivcova. Někdo má odpor proti saccharinu nepřekonatelný a pozná snadno příměs této látky, která zanechává zvláštní dlouhotrvající pocit sladkosti na jazyku. Tutéž nechuť sdílejí i včely, mravenci a jiný hmyz, rovněž i psi nenalézají na něm zvláštní chuti, kdežto myši a krysy naproti tomu i otrávené obilí, které bylo saccharinem oslazeno, hltavě požírají, ač jinak by samo netknuto zůstalo ležeti.

Svou lácí jest saccharin našemu cukru svrchovaně nebezpečným.

Uvážíme-li, že nejčistší (as 500krát sladší nežli cukr) saccharin 1000 gr stojí 150 ř. mar., nahlédneme, že jest u porovnání s cukrem i toto nejdražší zboží přece jen lacinější, nežli 500násobné množstvi nejlepší rafinády, kterou má nahrazovati. Uváží-li se dále, že cena méně čistého zboží, tak zvaného čistého saccharinu přibližně o jednu třetinu jest levnější, vzniká z toho celé nebezpečenství, jež průmyslu našemu hrozí.

A není pochyby, že ceny zde uvedené nezůstanou na nynější výši, ale že během několika let nátlakem konkurence sklesne výrobní cena na polovinu a pak je na bíledni, že se najde celá řada tisíců konsumentů, kteří pro láci tohoto sladidla raději po něm sáhnou, nežli po cukru. A uvážíme-li, že 1 metr. cent saccharinu s to jest vytlačiti z konsumu 500 metr. centů cukru, nahlédneme, že jediná továrna, která odbude 80 metr. centů saccharinu v Čechách, vytlačí z užívání 40.000 metr. centů cukru, t. j. zahubí jeden ze 131 cukrovarů v Čechách pracujících, kteréž bez toho octly se v situaci nevalně růžové.

Valašský průmysl nábytkový. Děti Vám rostou doma, dospívají a pořád si myslíte, že jsou to děti. Najednou překvapí Vás otázka, přání,

čin prozrazující dospělost. Vyrostly už z dětství, domácnost je jim malá, chtějí ven.

Zrovna tak před širší veřejnost vyvíjejí se celá odvětví průmyslová až do dospělého stadia — kdy schopna jsou i vývozu. U nás věděli jsme, že Valaši chodí doma v krpcích a prodávají na trhu papuče, ale necítili jsme, že by húňový průmysl byl i k vývozu, až najednou plny jsou noviny „valašských papučí" a valašský průmysl húňový ukáže se dospělým, schopným i vývozu. Nejprve do království Českého, pak přičiněním lékárníka p. Fr. J. Ždichynce z Valašských Klobouk získá si i tržiště švýcarské a bulharské.

Podobně u nás víme po 20 let už, že ve Valaš. Meziříčí jest truhlářská a řezbářská škola. Naříkáme si na ni, že není dosti vhodno řízena — a jest v tom nářku i pravda. Ale za 20 let přece z ní vyšlo už něco stolařů a řezbářů. Byli chudí, neodvážili se na samostatný život; jsou dílovedoucími u Thoneta v Koryčanech. v Bystřici pod Host., nebo u Kohna v Holešově, na Vsetíně. Práce jejich pod firmou Thoneta vidíte i v Brně v „Thonethofu". Jiní jsou v závodech cizozemských a těch jest většina. Jiní zase přece si troufali, jsou samostatnými stolaři — výrobci ve Frenštátě, ve Valaš. Meziříčí (několik, zejména p. Růžička), na Vsetíně (tuším p. Horák), v Olomouci (p. Karnovský), ve Fryštáku u Holešova (p. Nedoluha, stolař a právě zesnulý p. Dorčák, řezbář) a jinde. Nebo řezbaří v Bystřici pod Host. několik, v Luhačovicích (pan Jeslík), ve Fryštáku a jinde.

A najednou Vás vyruší jméno „Grmela", které nápadně často vidíte. Čtete o Antonínu Grmelovi, majiteli velkozávodu truhlářského v ruském Polsku ve Varšavě. Má už slušné jmění, staví si továrnu; posílá z Varšavy občas sbírky na hodoňskou reálku.

A druhé jméno „Grmela" slyšíte a čtete zase tady na Moravě. Jméno pana Frant. P. Grmely, uměl. truhláře v Dolní Vsi u Holešova, bratra varšavského boháče.

Ze všech odchovanců školy valašsko-meziříčské, pokud vím, jsou právě oba bratří Grmelové, Varšavský a Moravský, nejpodnikavějšími a umělecky nejvíce vynikajícími. Jsou nejskvěljšími představiteli toho dobrého účinku, který by v nadaném kmenu valašském mohla vyvolati valašsko-meziříčská škola...

Němci vystihli talent p. Fr. Grmely — a svou pozorností k němu řekli to i nám...

Pan Grmela vyznamenán na přečetných výstavách menších i větších i na největší dosud světové výstavě v Chicagu a to i v Chicagu cenou prvou.

Představitel vývozu valaš. průmyslu nábytkového nemůže býti v Dolní Vsi u Fryštáku u Holešova, musí býti ve středisku v Brně. Pan Grmela proto se i přestěhoval do Brna (Nová ulice č. 25). Tato odhodlaná změna přivodila mimo nadání prudký otřes jeho závodu. A že mu nepodlehl, ale vítězně z něho vyšel, jest ke cti brněnské společnosti — *německé.*

Na húňovém a nábytkovém průmyslu valašském vidíme, že už i na Moravě český průmysl se zvedá, vyrostá a dospívá i intensity vývozu. Chce ven, do světa; troufá si. (Z Naší Moravy č. 2.)

Novi Viek. List za Književnost, Znanost i Politiku zove se nová chorvátská revue, vydávaná drem A. Tresićem Pavičićem. Pokud vidíme z vyšlých tří čísel (Novi Viek vychází 10. a 25. v měsíci) směr listu je příbuzný naší katolické moderně, klade důraz na nacionalism ve smyslu Starčeviće („našeho velikého učitele"), a staví se proti směru „Hrvatské Mysle", jak vidíme, dost nekriticky. A přece Novi Viek sam také dokazuje, že i v Chorvátsku mladší generace musejí pracovat k mravnímu a kulturnímu obrození. Starčević, souhlasíme, má pro myšlení chorvátské význam značný, ale nemůže být pro znalce nejmenší pochybnosti, že jeho názory politické a filosofické potřebují revise a opravy. Novi Viek vychází ve Splitu, stojí na rok 7 zl.

Moravští Němci v moderní literatuře německé. Naše Morava č. 3. přinesla stručnou charakteristiku některých německých spisovatelů původem Moravanů; vyjímáme pro své čtenáře tato data.

Vysoko vyniká v německé literatuře Moravan Karel Postel z Popovic u Znojma r. 1793 rodilý, známější romanopiseckým pseudonymem anglickým Charles Sealsfield. Byl knězem; po delší dobu pobýval v Americe až asi do r. 1832, po té ve Švýcarsku až do své smrti r. 1864. Zemřel na vsi blíže Solothurnu. U nás v českém obecenstvu jest téměř neznám; leda nepatrnou jakousi vzpomínkou ve V. Vlčkově románu „Zlato v ohni". Bylť vzácného daru pozorovatelského, bujné, překvapující obraznosti a poutavého slohu. Současníci nazývali ho narážkou na jeho pseudonym „neznámým mistrem" (der grosse Unbekannte). Ze spisů jeho uvedeme dva, tři znamenitější: nejznamenitější jeho dílo „Der Viray und die Aristokraten (r. 1835); pak „Lebensbilder aus beiden Hemisphären" (r. 1836), „Sturm-, Land- und Seebilder (1838).

Sealsfield byl názorem svým a rázem svých spisů spíše realista, lépe snad pověděno předchůdce realistů.

U nás pak jest podivno dosti, že nakladatelské firmy naše plýtvaly svou ochotností na př. pro jiného soudobého romanopisce německého Ebersa, rodem z Berlína, profesora aegyptologie — že však moravský spisovatel německý Sealsfield, převyšující Ebersa, jejich pozornosti podnikavé ušel a tak našemu obecenstvu zůstal neznám.

Stejný zjev ostatně pozorujeme i ve skupině německých spisovatelek tohoto období; ba ještě nápadnější. Z četných spisovatelek moderního románu německého dílem v naši literaturu uvedeny, dílem jinak našemu obecenstvu známy jsou mnohé, ale vesměs významu podřízenějšího. Tak E. Marlittová (vlastně Eugenie Johnová), Luisa Mühlbachová; pak mladší Lola Kirschnerová (Osip Šubin pseudon.), píšící pod vlivem Turgeněvových děl, v novější době i Berta Suttnerová, známá svou pokusnou činností proti militarismu.

Za to u nás téměř naprosto neznáma jest spisovatelka nad ně vynikající, paní Marie šlechtična Ebnerová z Eschenbachu. Náhodou zase rodem z Moravy ze Zdislavic u Kroměříže a zase směru realistického. Narozená r. 1830 dne 12. září. Jejích spisů, románů a povídek jest větší řada; a slušný počet jich vyniká uměleckým pojetím a hlubokým ustáleným názorem světovým. Větší měrou připoutala

k sobě pozornost literárního světa pí. Ebnerová románem „Božena“ ze života měst moravských kolem roku 1848, jenž vyšel roku 1895 už v druhém vydání.

Jiné z předních jejích spisů jsou: „Obecní dítě“, „Nesmíří se!“ „Dvě komtessy“, „Malý román“, „Marketa“ (ve 3. vyd.), pak sbírka „Povídky“. Ve všech jejích spisech jakoby nad každou stránkou vznášela se láska k trpícím, poníženým, úcta k mravným, silným. Všady prosvitá jednotný ethický názor světový; a přece spisovatelka nikde z nazírání uměleckého nevybočuje v napomínání ani v kázání mravoučné. Paní Ebnerová ostatně svůj životní názor kromě románů a novel uložila také ve sbírce skvostných „Aforismů“ (r. 1860).

Jinému, mladšímu už období německé literatury náleží Moravan z Mikulova rodilý, Hieronymus Lorm (Heinrich Landesmann). Období to charakterisuje se odbojem mladších proti zfrančtění německé literatury a proti berlínskému vlivu požitkářskému. „Nejhrubší frašce a nejfrivolnější operettě, měly-li jen pařížskou známku, tleskali vítězové u Sedanu“, vítězové nad Paříží! Zhrubělý ton připomínající vkus bujné soldatesky — udával Berlín. Vážní umělečtí talentové Hans Herrig, Heinrich Leuthold ani nepronikali; lyrika se ani nečtla, leda by byla „hodně pikantní“. Proti této převaze Berlína a proti požitkářskému rázu literatury německé vznikala přirozeně reakce. Do toho období odboje připadá činnost Lormova. Lorm už pronikal a dnes jest v mnohých směrech uznáván a respektován.

Ve spisu Der grundlose Optimismus (ve druhém vydání) odůvodňuje Lorm svůj zvláštní pessimistický názor, jímž dýší jeho básně. Předmětem pozorování Lormova ve spisu tom „jest všední život; všichni lidé žijí ze dne na den, kochají se v požívání plné radosti ze svého života, ze svého bytí, a přece — prý — tento život sám o sobě nepodává žádného důvodu, proč by člověk měl ho tak plně užívati a z něho tolik se těšiti. Taková radost ze života jest neodůvodněný optimismus, který pro svou neodůvodněnost příčinou jest, že nemožno jest poznávání posledních věcí. V lidské mysli, ovšem pokud mysl náchylna jest pouhému pozorování, takový optimismus jest nemizejícím pramenem blaženosti sotva pochopitelné“. Těmi slovy Lorm sám v berlínském týdenníku „Zukunft“ (č. 32. r. 1897) označuje jádro tohoto svého hlavního spisu filosofického.

Lorm (narozen dne 9. srpna 1821) nyní je stařec plný svěžesti a odvahy myšlenek. Přečkal mladší spolupracovníky: nešťastného básníka Leutholda (nar. 1827, minuvšího se s klidem mysli r. 1879, zemřel roku téhož dne 1. července) a dramatika Hansa Herriga (nar. 1845, zemř. 1892), dlouho zápasivšího za uznání.

Boj proti převaze berlínského vkusu a proti požitkářské povaze literatury trval v německé společnosti dále a mladší pokolení byla ještě prudčí než vrstevníci Herriga, Leutholda, Lorma. Mezi pracovníky let posledních tohoto století zase pozoruhodni jsou dva Moravané němečtí: Otto z Leixnerů, literární kritik i historik, narozený 1847 na hradě Žďáře na Moravě, a brněnský krajan Eduard Kafka, záhy zesnulý.

Kafka byl spoluzakladatelem rakouského literárního hnutí německého, emancipujícího se od Berlína a berlínských bohů, jež jest nyní známo pode jménem „Mladé Vídně“, „Mladého Rakouska“. Vydával v Brně list „Moderne Dichtung“.

Leixner zase v kritikách a literárních úvahách svých spolu s jinými poukazoval stále k tomu, že i poesie německá nemůže býti sama sobě účelem ani sloužiti jen zábavě, ale má svým způsobem plniti vznešené poslání umění našich dnů. Ráz literárních snah německého světa v letech osmdesátých a devadesátých charakterisuje Leixner sám těmito slovy ve svých „Dějinách německé literatury“): „Mravní touha duše německého lidu, která už častěji v dějinách německých byla zachráncem účinným od zbahnění, počala se všady v Němcích ozývati, — konečně i v básnictví.“

Zionisté (nacionální Židé) konali v Basileji všeobecný sjezd, na němž známý pařížský spisovatel Nordau a j. rozebírali plány zionistické směřující k tomu, aby Židé se opět usadili v Palestině.

Náboženství a politika. V Německu zřízen od theologů missionářů pro podporu pronásledovaných Arménů ústřední spolek; agituje se velmi živě po celé říši a již nyní zřízeny na východě čtyry sirotčince (Urfa a Kaisarie v Turecku, Varna v Bulharsku, Urumia v Persii), v nichž se děti uprchlické (již 700) přechovávají. Jaký politický význam podobné missijní kolonie mají, z historie tisícileté dávno je s dostatek známo. Čtoucímu zprávy o tomto díle praktického křesťanství vtírala se mně otázka: — a proč ty naše církve české jsou tak mrtvé?

Legendu o Moltkeovi, jemuž se v Německu připisuje všecka zásluha o vítězství nad Francií, kriticky ničí Karl Bleibtreu: Kritische Beiträge zur Geschichte des Krieges 1870—71. Bleibtreu uznává také organisační talent Gambettův a stejně soudí, že Moltke nebyl geniálním vojevůdcem, ale že jeho zásluhy spočívají v organisaci německého vojska. Němci vynikli nad Francouzi mravní převahou vojska.

„Moderní“ válka. V Pařížském „Revue du Cercle Militaire“ vypočítány výdaje za válku takto: muž za války stojí denně 3 franky (také výzbroj, střelivo atd.); podle toho vydávaly by evropské velmoci vojenské denně každá 46 mill. franků — šest velmocí v případě očekávané války světové vydalo by tedy denně 276 mill. franků. (V případě, že by se mobilisovala jen polovina reservy!) K tomu dlužno připočísti výdaje mocí malých, jež by musily mobilisovat, tak že by denní výdaje válečné stály 300 mill. franků. Za měsíc — 9000 mill. (devět milliard).

Na otázku, jak působit budou zlepšené moderní zbraně, pušky a děla, většina theoretiků vojenských odpovídá pessimisticky, že totiž rychlou palbou a dalekou donosností zničeno bude veliké množství vojska. Proti tomu dokazuje Karl Bleibtreu (Neue Revue, str. 102.) z nynější války řecko-turecké a z historie válek dřívějších, že obavy ty jsou neoprávněné. Data Bleibtreuem uváděná skutečně dokazují, že v době starší, tedy za ozbrojení špatnějšího, padalo mužstva více. Na př. roku 1866 rakouské předovky proti pruským jehlovkám co do donosnosti byly asi v poměru 1 : 10 a přece rakouského vojska nepadlo mnohem více než pruského. Také ve válce německo-francouzské, třeba že francouzské

chassepotky nesly 4krát dále než jehlovky, německé ztráty nebyly poměrně větší. Bleibtreu rozebírá více příkladů, z nichž vychází na jevo, že poměrně silnější ztráty zaviněny jsou chybným vedením, zejmena tím, že se jednotlivé isolované oddíly poddávají hromadné palbě nepřátelské. „Vždycky voják odpykává jen hříchy vyššího vedení... Všecky nedostižné výdaje obnovených a stále zlepšovaných zbraní jsou konec konců vyhozeny oknem, neboť vítězství nezávisí na lepším vyzbrojení ani na taktickém drillu, nýbrž na vedoucí intelligenci. Co zpomohou technické vněšnosti, jestliže se jich dovedně neužije? K čemu všecky pokroky látky, schází-li duch? Neběží o meč ale o rámě a méně o rámě, nežli o mozek, od něhož vychází popud všelikého pohybu svalového."

Přednášky pro lid ve Francii a národní učitelstvo. R. 1792 předložil denní list Moniteur Universel občanům první republiky Lanthenasův návrh organisace veřejného vychování. Vedle paragrafů, vztahujících se výlučně k institucím školním, obsahoval zmíněný návrh též zvláštní ustanovení, dle něhož každý učitel obecné školy povinen byl jednou dotéhodne poučovati obyvatelstvo školní obce ve veřejné přednášce, k níž měli se dostaviti všichni lidé, bez rozdílu věku a pohlaví. Předmětem poučování tohoto mělo býti: 1. Připomínání vědomostí svým časem ve školách nabytých. 2. Utvrzování v zásadách mravnosti a obeznamování se zákony přírodními. 3. Rozšiřování známostí zákonů, pokud by to lidu bylo na prospěch. 4. Obeznamováuí s událostmi pro republiku důležitými. 5. Obeznamování s díly uměleckými a s vynálezy. Události let pozdějších způsobily, že návrhu Lanthenasova, podobně jako ještě mnoha jiných vedlejších přání a ideálů první republiky, bylo zapomenuto. Neméně nežli sto let bylo potřebí, aby theorie, tehdy vyslovené, nalezly půdu a porozumění u vlády i veřejnosti, aby došly praktického provedení. — Když nynější organisace školská byla ve Francii zavedena, nalézalo se školství ve stavu úpadku. Nové školy vykazovaly sice patrný výsledek, když jiný ne, aspoň ten, že procento analfabetů dle úředních výkazů každoročně se zmenšovalo, avšak přátelé národní osvěty nicméně záhy zpozorovali, že nejlepší obecná škola nemůže dosíci toho, aby lid přiveden byl k vyšší úrovni vývoje duchovního a na ní se udržel. Především značná část dospívající mládeže rozprchla se po vyjití ze školy po venkovských hospodářstvích, po dílnách a továrnách; mládež ta neměla příležitosti, aby dalším cvičením obnovovala a utvrzovala v paměti to, čemu ve škole se naučila. Nezřídka stávalo se, že řemeslníci po několika letech zapomněli čísti a psáti, poněvadž někdy po celá léta nedostala se jim do rukou nižádná kniha. Vláda vidouc tento smutný stav věci, uvedla v život tak řečené „cours des adultes", kursy pro dospělé, jejichž účelem bylo provedení první části programmu Lanthenasova, t. j. připomínání vědomostí ve škole nabytých. Měly-li však kursy tyto plniti úkol svůj měrou náležitou, nutno bylo z nich učiniti instituci tak všeobecnou, jakou jest škola, a zároveň zajistiti jí ve státním rozpočtu několikamillionovou stálou položku. — Toho však vláda neučinila, a proto rozvíjely se jen velmi zvolna a způsobem ne vždy nejpřiměřenějším. Široké vrstvy obyvatelstva zůstávaly stále ještě mimo dosah působení činitelů vychovatelských. V ten čas spojeným úsilím vlády a obcí celé země založen Spolek pro pořádání

populárních přednášek, jenž hlavně přičiněním Catelinovým, Bourgeoisovým, Hementovým i jiných ještě přispěl měrou nemalou k uskutečnění návrhu Lanthenasova. R. 1893 měl spolek 800 členů; po sjezdu Ligy vychování veřejného r. 1894 vzrostl počet členstva z kruhů učitelských o 3000. V zimě r. 1894 uspořádáno bylo péčí spolku 6000 veřejných přednášek, z nichž 50 bylo vydáno též tiskem. Členem spolku může býti každý, ježto příspěvek jest jen docela nepatrný. Největší počet členů rekrutuje se ze řad národního učitelstva.. Každý z činných členů pořádá ve svém okolí týdně 1—3 přednášky, na něž zve obyvatelstvo bez rozdílu věku a pohlaví. Obyčejně trvá takovýto kurs 3 měsíce. Pokud týče se obsahu přednášek, klade se hlavní váha na stránku praktickou. V každé krajině bývají pořádány přednášky takové, kteréž pro místní obyvatelstvo mají praktický význam, tedy v krajinách rolnických přednášky obsahu hospodářského, v krajinách průmyslových přednášky obsahu techniekého. Při tom bedlivě přihlíží se též ku potřebám ženským. Condorcetův výrok, pronesený před sto lety, že totiž pro člověka z lidu, oddaného práci tělesné, vzdělávání ducha jest nejmilejší zábavou, potvrzuje se co nejúplněji. Přednášky provázeny jsou neobyčejným zdarem, což patrno nejlépe z toho. že navštěvovány jsou měrou nejhojnější ze všech vrstev obyvatelstva. Školní učebny, továrenské sály, v nichž přednášky se konají, málokdy mohou pojmouti všecky vědychtivé posluchače. Pokud týče se výběru sil učitelských, dlužno s pochvalou vytknouti rozumné stanovisko, jakéž spolek naproti nim zaujímá. Spolek nežádá totiž nikdy práce z dobré vůle, dobře věda, že i nejlepší ochota a vůle časem svým ochabnou. Proto přednášky z pravidla honoruje. Ruch, vzbuzený Spolkem pro pořádání populárních přednášek den ode dne vždy víc a více se rozvíjí. Vedle hlavního spolku povstávají v poslední době též spolky krajinské, a ministerstvo osvěty snahy tyto co nejochotněji podporuje. Minulého roku uložil ministr osvěty professoru G. Petitovi, aby sestavil podrobný přehled práce, jež kursy ony vykonaly. Z výsledku práce této vysvítá, že roku 1896 navštěvovalo veřejné přednášky pravidelně na nejméně 500.000 lidí. Na přednášky mimořádné a nepravidelné připadá přes 3 milliony lidí. R. 1896 uspořádáno bylo 47.600 přednášek; akademie pařížská súčastněna jest v počtu tom 2600 přednáškami. — Ve Francii nevidíme sice dosud instituce na způsob londýnské University extension a akademií dělnických, nyní též u nás pořádaných, nicméně spatřujeme již vážné a dle dobře promyšleného plánu prováděné pokusy o dosažení druhého stupně populární osvěty, vedoucí ponenáhlu na stupeň nejvyšší. — Že u nás pokusy v podobném směru vykonaly některé jednoty učitelské a že E. Vodnařík na Moravě v témž smyslu učinil celou řadu pozoruhodných návrhů, je vůbec známo, jakož i to, že tyto pokusy a návrhy nedošly náležité podpory a zanikly. (Paedagogické Rozhledy.)

Kterak pečují o zpustlou mládež v Norsku? V roce 1896 vydán byl v Norsku zákon, jímž stanovena pravidla, jakým způsobem má se nakládati se zpustlou mládeží. V §§ 1 a 6 jest zahrnut podstatný obsah zákona, kterýž stanoví: že dítě, pokud 16. roku nedosáhlo, má býti odevzdáno do ochrany cizí spolehlivé a poctivé rodiny aneb do ústavu dětského neb školského: a) jestliže se dopustilo skutku trestného, svěd-

čícího o mravní kleslosti: b) jestiže pro ničemnost aneb nedbalost rodičů jeví se nebezpečí, že by dítě znemravnělo, a c) jestliže výchova domácí nestačí, aby jevící se zpustlosti dítěte učinila přítrž (§ 1.) O uskutečněni a provedení těchto ustanovení pečuje — dle § 6 — zvláštní úřad nad výchovou — „Vergeraad" — v každé obci ustanovený a takto složený: soudce zeměpanský jakožto předseda, kněz, pak pět zvolených občanů, mezi kterými nacházeti se musí lékař a jedna nebo dvě paní. Oznámení tomuto úřadu o případu v § 1 zákona vytknutém kýmkoliv učiněné dává podnět k úřadnímu zakročení, během jehož se vyslýchají svědkové, po případě znalci, načež následuje prohlášení úřadní, mocí kteréhož dotyčné dítě buďto rodině vlastní se zůstavuje — bylo-li shledáno, že oznámení postrádá důvodu — aneb jiné rodině nebo ústavu dětskému neb školskému se odevzdává. Děti kleslé odevzdávají se ústavu školskému, kdež přísná kázeň nad chovanci se vykonává, kdežto děti dosud nezkažené se dávají do zaopatření slušné rodině aneb ústavu dětskému. (Posel z Budče.)

Hygiena tělesné výživy. North American Review přinesla článek o této věci. Lidé prý jedí příliš mnoho. Každý myslí, že dravá chuť k jídlu je známkou výtečného zdraví, kdežto často prý tím ukládáme žaludku a celému organismu vlastně více práce, než je s to snésti. Zvlášť masa nemělo by se prý tolik pojídati.

Utracování dětí v Anglii. Statisticky se odhaduje, že Anglie má ročně 10.000 dětí na svědomí, uměle o život připravených. Děje se to tím, že děti buď dávají se na t. zv. vychování osobám, které si podobným způsobem vydělávají peněz, buď vlastní rodiče bídou umořují děti, pojistivše si dříve pohřební útraty. Jeden londýnský žurnalista vypravuje, že chtěl se sám přesvědčiti o rozsahu páchaného zla a že uveřejnil anonci: „Laskavá dáma nabízí se adoptovat dítě útlého věku, děvče nebo chlapce, a dobře je vychovat až do dospělosti za obnos 10 až 20 liber šterl. Dobrá doporučení." Ve třech dnech prý obdržel na 400 listů, v nichž vesměs činěny mu byly nabídky. Minulého roku odsouzena podobná vražednice dětí, Annie Dyerová. Přijímala na vychování děti a vraždila je t. j. nenápadným způsobem se světa odstraňovala za 13 až 50 liber sterl. V její vile nalezeno bylo na 150 kilogr. dětského šatstva, náležejícího nejrůznějším třídám společenským. Co se tkne druhého spůsobu usmrcování dětí, děje se v třídách chudého obyvatelstva. Rodiče pojistí si jistý obnos pohřebních útrat a poněvadž pak na pohrobení dítěte obětují jen nejnutnější, zůstane jim z premie větší část na uhajování dalšího života. Proti tomu již Carlyle vystupoval, na světlo vytáhl případy nejhlubší spustlosti, které úřady i obecenstvo raději by bylo umlčelo.

Rodinné hotely v Americe. V dnešních sociálních a hospodářských poměrech nesnadno mnohdy bývá založiti si vlastní rodinu. Mravnost však nepovznáší se, ba trpí, není-li počet rodin v souhlase se vzrůstem obyvatelstva. V Americe pochopili důležitost této otázky a pokoušejí se o její řešení rodinnými hotely, o nichž uvádíme zde zprávu z Českomoravského národního hospodáře. Rodinné hotely bývají budovy až šestipatrové. Vyjímaje přízemek a střední patro celý prostor domu rozdělen jest v útulné, vkusně zařízené, nábytkem a vším americkým komfortem opatřené byty. Přízemek vyplňuje kuchyň, jídelna a dětská

zahrádka. V středním patře jest veliká knihovna, hudební sál s nástroji a hudebninami, pak místnosti pro hry. Všichni obyvatelé domu používají dle libosti uvedených výhod, navštěvují knihovnu, čítárnu, používají hudebního sálu atd. Mají-li malé dítky, posílají je do dětské zahrádky v přízemku i stravují se všichni ze společné kuchyně. Jídel požívají buď dole v jídelně anebo je pomocí moderního vytahovadla dopraviti si dávají do svého bytu. A v tom právě spočívá význam rodinných hotelů. Mnohý mladý muž, na př. menší úředník, učitel atd. v Americe z pekunierních ohledů nemohl by se ženiti, kdyby choť jeho nepřispívala k zlepšení majetkových poměrů. To však státi by se mohlo jedině na újmu správy domácnosti a výchovy malých dítek. Ale tento rodinný hotel soustředí v sobě urovnání všech těchto požadavků. Ženě nětřeba se starati o kuchyň, prádlo, úklid bytu atd., vše to obstará se již v domě. A dítky po dobu nepřítomnosti rodičů jsou ve společnosti rozumné učitelky. Podotknouti sluší, že k potřebě nájemníků v domě při ruce jest lékař. Domácí kapely možno použiti dle určitého pořadu k pobožnostem jednotlivých vyznání. A všeho toho, úplně a ladně zařízeného bytu s osvětlením a topivem, úklidu, obstarávání prádla, stravování, používání knihovny, hudebnin, nástrojů, her, pomoci lékařské atd., tedy života příjemného s dostatečným komfortem, se stravou fysickou i duševní, možno v Americe tak levně dosíci, že člověk skutečně až žasne. Tak na př. byt o třech pokojích v šestém patře (kamž ovšem obyvatelé dopravují se vytahovadlem) za všech uvedených okolností v rodinném hotelu stojí 1000 dollarů, což v přirovnání k našim poměrům obnáší 800—1000 zl. A v tomto právě spočívá rozřešení sociálního úkolu, že takto za poměrně levnou cenu zaopatřen jest velký počet rodin, které za jiných okolností nemohly by existovat, protože vedení vlastní domácnosti stálo by je nepoměrně více, aniž by si mohli dopřáti různých těch požitků, jichž rodinný hotel jim skytá. Tak na př. nižší městský úředník v americkém městě s ročním služným 700—800 dollarů t. j. v přirovnání s našimi poměry jako náš úředník asi s 560 až 640 zl. nemohl by se ženiti, kdyby žena jeho rovněž něčím se nezaměstnávala, na př. vyučováním, jímž ročně až 500 dollarů může si vydělat. Společným tímto výdělkem zabezpečuje se ovšem slušná jejich existence. Rodinné hotely vyhovují též zvláštnostem amerického života na př. v tom případě, kdy oba manželé jsou studenty a oba navštěvují universitní přednášky. Zjev ten je v Americe dost častý. A rodinný hotel vedle důležitosti své sociální má i ten hluboký význam, že znamená pro ženu uvolnění hospodářské t. j. osvobození od povinností, které přečasto, zvláště v poměrech skrovnějších, kdy nemožno držeti služebných, vyžadují celodenní práce, nedovolujíce ženě, aby věnovati se mohla zájmům vyšším.
